ARCHIVUM FRANCISCANUM HISTORICUM

Volume 2

1909

ARCHIVUM

FRANCISCANUM HISTORICUM

PERIODICA PUBLICATIO TRIMESTRIS

CURA

PP. COLLEGII D. BONAVENTURAE

ANNUS II. = TOMUS II.

Typographia, Directio et Administratio

AD CLARAS AQUAS prope FLORENTIAM

(QUARACCHI presso FIRENZE)

1909.

Reprinted with the permission of
Archivum Franciscanum Historicum in Collegio S. Bonaventurae

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LTD.
Berkeley Square House, London, W. 1

Reprinted from a copy in the collections of
The New York Public Library
Astor, Lenox and Tilden Foundations

First reprinting, 1966, Johnson Reprint Corporation

Printed in the United States of America

DISCUSSIONES

QUO ANNO CAPITULUM GENERALE ORD. FF. MIN.
PATAVII
PRIMUM CELEBRATUM SIT (1276).

Rerum scriptores Ordinis Fratrum Minorum, ubi de Capitulo primo Generali Paduae habito egerunt, in duas praesertim sententias abierunt, quoad annum, quo illa Comitia Generalia Ordinis celebrata essent. Alii, et quidem antiquiores, videlicet auctor Chronicae 24 Generalium (1) ac Glassberger (2), qui hunc librum exscripsit, capitulum assignant anno 1276, alii vero anno sequenti. Inter hos P. Lucas Waddingus (3), P. Pamphilus (4), vv. Cl. P. Fr. Ehrle (5) S. I., Boehmer (6), A. G. Little (7),

(1) *Analecta Franciscana*. III, Ad Claras Aquas, 1897, 357.

(2) L. c. II, 1887, 89.

(3) *Annales Minorum* ad an. 1277, n. VI, Romae 1733, ed. II; V, 16: De Gubernatis, *Orbis Seraphicus*, Romae 1682, I, 135, qui argumentationem Waddingi repetens, Capitulum hoc penitus omisit. *Chronologia historico-legalis Seraphici Ordinis Fratrum Minorum,* I, Neapoli 1650, cfr. p. 30, et *Firmamentum trium ordinum S. P. Francisci,* Parisiis 1512, pars I, fol. 29v. a. Venetiis 1513, pars I, fol. 33v. Petr. Rodolphius Tossinian. O. M. Conv. *Historiarum seraphicae legislationis libri tres*. Venetiis 1586, fol. 239v, Capitulum ad annum 1275 reportat. Cfr. AFH. I, 36. — Quae *Fr. Peregrinus* de Fr. Hieronymo praebet, pauca sunt neque admodum clara: cfr. *Fr. Peregrini de Bononia Chronicon de successione Generalium Ministrorum ord. Min. abbrev*. A. G. Little, in: *Bullettino critico di cose francescane*. I, Firenze 1905, 47.

(4) Panfilo da Magliano, O. F. M. *Storia Compendiosa di S. Francesco e dei Francescani*. II, Roma 1876, 6, licet annum non clare indicet. Erronee Fr. Hieronymum Cardinalem creari facit iam « nel Marzo del 1277 ».

(5) Ap. *Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters*. VI, Freiburg 1892, 45, sq., licet de secunda legatione Constantinopolitana Fr. Hieronymi recte rem perspexerit. Allegabitur illud opus siglo ALKG.

(6) *Analekten zur Geschichte des Franciscus von Assisi*. Tübingen und Leipzig. 1904, 139. — Ipsi editores *Analectorum Franc*. II, 89, III, 357 in notis contra auctores ibi editos in favorem anni 1277 sententiam protulere.

(7) A. G. Little, *Decrees of the General Chapters of the Friars Minor*. in *English Historical Review,* XIII, London 1898, 707, 708 (EHR.).

P. Leon. Lemmens (1) aliique, ita ut ultimo loco nominatus illam opinionem communem appellare potuerit. Ad hanc quaestionem, quae etiam in hoc nostro *Archivo* iam quaedam vestigia reliquit (2), dirimendam, novorum documentorum, non quidem ignotorum, sed quadamtenus neglectorum, ope accingimur. Quod vel eo lubentius suscepimus, quia controversia ista, cum quibusdam aliis, nexibus aliquot coniungitur.

Norunt omnes Fr. Hieronymum ab Asculo, cum S. Bonaventura qua Generalis Minister ordinem minoriticum moderaretur, anno 1272, die 24 octobris (3) a Gregorio Papa X ad Michaelem Palaeologum, Graecorum imperatorem, missum fuisse una cum sociis confratribus FF. Raymundo Berengarii, Bonagratia de S. Iohanne in Persiceto atque Bonaventura de Mugello, ut inter alia unionem ecclesiae graecae cum latina pararent. Quali successu felici, pro parte saltem theologica, mandatum suum legati isti pontificii expleverint, Annales narrant ecclesiastici et Concilium demonstrat Lugdunense II oecumenicum (4). Sancto Bonaventurae inter Patres Purpuratos iam adnumerato (5), Lugduni Capitulum Generale congregatum occasione Concilii, Fr. Hieronymum Asculanum in Generalis munere suffecit, quando « nondum a legatione de Graecia fuerat reversus » (6).

Biennio post Concilium Lugdunense secundum, mortuo Gregorio X († 1276, die 10 Januarii) (7), ad summum pontificatum assumptus est Innocentius V (8) anno 1276, die 21 Jan.,

---

(1) *Der Katholik,* Mainz 1908, ann. LXXXVIII, p. 175, nota in diss.: *Die ältesten Zeugnisse für den Portiunkulaablass.* l. c. 169-184, 253-268. In *Extracto* pagg. 31. cfr. p. 11. Ibi *scite* auctor animadvertit testimonia illa publica 1277 de Indulgentia Portiunculae, ea de causa anno 1277 conscripta et collecta esse, quia Fr. Hieronymus min. gen. capitulo Patavino iniunxisset, « quod inquirant de operibus b. Francisci etc. ». ALKG. VI, 47. Cfr. illius dissertationis compendiolum ab ipso auctore datum in *hoc* AFH. I, 251-254, cfr. 252.

(2) Cfr. l. c. et 86.

(3) Sbaralea, *Bullar. Franc.* III, 1765, 186-192, n. X. et seqq., XI-XIV, p. 192-6. De hac legatione cfr. P. Girol. Golubovich, O. F. M., *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano,* I, Quaracchi, 1906, 283-293 (BTS), cui adde W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz.* Berlin 1903, 470-562.

(4) Raynaldus, *Annales eccl.,* ad. an. 1274, n. 1-44, ed. Paris 1887, p. 321-37. G. Golubovich BTS. I, 284. Norden, l. c. 520-522. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Collectio,* XXIV, 65 seqq. Labbe, *Collect. Concil.,* XI, 7. 957.

(5) Hoc evenerat iam mense Iunio 1273. Cfr. Eubel, *Hierarchia Catholica medii aevi,* I, Monasterii 1898, p. 8. S. Bonaventurae *Opera Omnia,* X, Ad Cl. Aq. 1902, 62.

(6) Sic *Chronica 24 Generalium O. M.,* ap. *Anal. Francisc.* III, 356.

(7) Eubel, *Hier. Cath.,* I, 9. Potthast, *Regesta Pontificum Rom.,* Berolini, 1875, II, 1702 (n. 21098).

(8) Eubel, I, 9. Potthast, *Reg.,* II, p. 1704 (ant. n. 21099).

sed post quinque menses iam supremam diem obiit († 1276, die 21 Junii). Eius successor Adrianus V, ne per unum quidem mensem tiaram gessit; electus enim die 11 Julii 1276, Viterbii obiit die 18 Augusti (1). Die 8 Septembris (1276) in eius locum cardinales suffecerunt Iohannem XXI, qui anno sequenti fatis cessit die 20 Maii (1277).

Quoniam horum Pontificum registra, in quibus notarii Curiae litteras pontificias descripserunt, minime omnia conservata sunt, et quaedam sine affixa die circumferebantur, mirandum non est, si, etiam ob brevitatem temporis, quo Pontifices regnaverunt, inter illa documenta confusio genita sit. Documenta, bullae et epistulae dictorum Pontificum, quae in tabulario Vaticano exstant et quae extra illud alibi conservantur, quoad plura feliciter complentur litteris celebris notarii apostolici, cui nomen Berardus de Neapoli. Hic supradictis Pontificibus regnantibus ac iam tempore praedecessorum, inter scriptores curiae romanae eminebat (2). Berardus tum pro suo, tum pro scribarum sibi subditorum usu ac facilitate *Formularia*, seu uti tunc dicebant *Summam Dictaminum* compilaverat. Non est qui ignoret istiusmodi *dictamina*, in genere, nonnisi stili exercendi gratia a magistris grammaticae seu rhetoricae composita esse, vel etiam ad usum notariorum, quorum erat documenta principum tum saecularium, tum ecclesiasticorum conscribere. *Dictamina* vero Berardi de Neapoli, non secus ac eiusdem *Epistolae notabiles*, plerumque documenta vera, non conficta, continent e curia pontificia emanata. Ideoque maximae et utilitatis et auctoritatis sunt (3).

Et revera ex Bernardi de Neapoli manuscriptis comperimus bullas, quas Sbaralea (4), cum anno, mense, dieque

---

(1) Eubel, l. c. Potthast, II, p. 1709.

(2) Cfr. de ipso ac eius opere Léop. Delisle. *Notice sur cinq Manuscrits de la Bibliothèque Nationale et sur un Manuscrit de la Bibliothèque de Bordeaux contenant des recueils épistolaires de Bérard de Naples:* in *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques.* Paris 1879, tom. XXVII. IIe partie, p. 87-167. — *F. Kaltenbrunner: Römische Studien.* III. *Die Briefsammlung des Berardus de Neapoli* in periodico *MIOG.* VII. (1886) 21-118 et 555-635, ubi Kaltenbrunner pluribus MSS. quam cl. L. Delisle stipatus, quaestiones has ampla discussione diremit.

(3) De valore historico Collectionis Berardi de Neapoli, cfr. Kaltenbrunner MIOG, VII, 602 seqq. Delisle, l. c., XXII, II, 120 sqq.

(4) *Bull. Franc.* III, 267, 274, nº XXXI-XXXVI, edit. sunt ibi ex Martène-Durand, *Veterum Scriptorum... amplissima Collectio,* VII, Paris 1729, 244-258. Potthast, *Regesta Pontif.*, Berolini 1875, recte Innocentio V restituerat, II, nº 21136-44. Sic quoque Mothon, *Vie du Bx. Innocent. V,* p. 315 suiv. nº 36 ss. et Stapper B., *Papst Iohannes XXI,* Münster i. W. 1898, 81 sq. (in coll. *Kir-*

confectionis carerent, Iohanni XXI adscripserat, esse Innocentii V (1). Revera res sequenti modo se habuere. Innocentius V (2), ex ordine FF. Praedicatorum, die 22 Maii 1276 (3), quatuor Fratres Minores, videlicet Fr. Hieronymum Asculanum, Generalem Ministrum ordinis, Fr. Guidonem Provinciae Romanae (4) et Angelum Provinciae S. Francisci Ministros ac Fr. Gentilem de Bettonio Constantinopolim legatos apostolicos destinavit (5). Litteris apostolicis rite conscriptis traditis, legati viam revera arripuerunt (6), uti demonstrat nota marginalis Berardi de Neapoli, litteris praefatis ab ipso apposita, quam cl. L. Delisle anno 1879 ediderat e manuscripto Burdigalensi et post eum cl. F. Kaltenbrunner anno 1886 e codice vaticano vulgavit (7):

Istae aliae confectae (litterae) de isto negocio sub nomine domini Innocencii (V) non processerunt (8). ***Quamquam enim minister gene-***

---

chengeschichtliche Studien, IV Bd. IV Heft) et Norden, *Papsttum* etc. 566-7, cfr. quoque, Hefele, *Conciliengeschichte*, Freiburg 1867, 139. — Cl. H. Golubovich, BTS. I, (1906) 292-6, quem recentiores illi labores effugerant, denuo rem erudite, aliis viis et rationibus, discutiens, verum assecutus est pro parte principali quaestionis. Cl. P. C. Eubel, *Epitome et Supplementum Bullarii Franciscani*, Ad Cl. Aquas 1908, p. 141, n. 1394 et nota 9, summarie bullas discussas consignans, Iohanni XXI eas, Sbaraleam fidelius secutus, relinquit.

(1) Sbaralea, l. c. III, 275, not. d. ob falsam Bullarum attributionem coniectare coactus fuit, Fr. Hieronymum legationem pacis ad reges Franciae et Castellae (de qua postea) interrupisse, ut Constantinopolitanam legationem obiret « qua brevi expleta [?] circa mensem Novembris [1277] reversum, Gallias repetiisse, pro pristino tractatu pacis ».

(2) De eo, Potthast, *Reg. Pontif.*, II, p. 1703-10, n. 21099-21149. [Mothon O. P.] *Vie du Bienh. Innocent V*, Rome 1896. *Il B. Innocenzo V*, Roma 1898.

(3) Pro hac nota temporis, Sbaraleae et aliis incognita, cfr. Kaltenbrunner, l. c. VII, 87 seq. Delisle, l. c. XXVII, II, *Append.* n. 9. Mothon, l. c. 888. Stapper, *Papst Iohn. XXI*, 82 nota 5.

(4) Ille est, qui testimoniis pro Indulgentia Portiunculae anno 1277 interfuit; de eo cfr. *Fr. Francisci Bartholi de Assisio Tractatus de Indulgentia S. Mariae de Portiuncula*, ed. Paul Sabatier, Paris 1900, ubi p. L seq. notitias de eius vita collegit. Quod vero ibi de legatione ista habet, minus accurate dictum est.

(5) Pro secunda ergo vice tunc Fr. Hieronymus illuc profectus est. Documentum, quod ap. *Archivio storico italiano*, Firenze 1876, Ser. III, to. 25, p. 88 ex Tabulario Andegavensi, Neapoli (*Archivio Angioino; Reg. Ang.* 1275, B. n. 23, f. 177), editum fuit, iam per se suffecisset ad tempus huius legationis circumscribendum, cum in eo, *die 28 Maii 1276, datum Romae*, Carolus I, Fr. Hieronymo facultatem tribuat indutias inter ipsum et Palaeologum concludendi. Cfr. de hoc et finibus politicis Caroli I, Norden l. c. 566. Golubovich, *BTS.* I, 295.

(6) Plus ergo revera fuerat, quam cl. H. Golubovich, *BTS.* I, 295 innuerat.

(7) In discussionibus de rebus franciscalibus nondum adhibita tamen fuit. Addam hic Waddingum *Annales Minorum* ad an. 1276, n. 1 seqq. Romae 1733, V, 1 seqq. de hac legatione nihil habere, cum documenta nondum publicata tunc (c. 1650) essent.

(8) Textus MS. Burdigalensis aliquatenus corruptus est; meliorem lecturam praebet Codex Vaticanus, quo Kaltenbrunner usus est: *MIOG.* VII, 87. Hunc referimus hic. — Studiis Delisle ac Kaltenbrunner bene, inter alios, usi iam

ralis et tres alii fratres ordinis Minorum, qui tunc mittebantur, iam iter arripuissent, tamen audito domini Innocencii obitu, cum essent adhuc Anchonae, redierunt ad curiam, et per dominum nostrum Iohannem (XXI) summum pontificem negocium aliis est comissum, videlicet Iacobo Ferentinati (1), *Gaufrido Taurinensi* (2) *episcopis, fratribus Raynono priori conventus Viterbiensis et Salvo, lectori Lucano Ordinis Praedicatorum cum litteris eiusdem tenoris, excepto quod in istis est aliquid additum aliquid immutatum* (3).

Hinc patet legationem illam Fr. Hieronymi executioni mandatam non fuisse. Minister ergo Generalis ordinis Minorum circa diem 22 Iunii 1276 Anconae morabatur adhuc (4). Die 28 Maii Romae versabatur (5), ibidem erat die 5 et 1 eiusdem mensis, uti fidem faciunt litterae, quas dicta die quinta misit cum « *Ministro, Custodi et Guardiano S. Francisci* [Assisii], *caeterisque praesentibus et futuris* (6) » tum « *Venerabilibus... fratribus, ministris et definitoribus apud Paduam in Capitulo Generali congregatis* (7) ».

Duae epistolae eiusdem prorsus tenoris sunt: pandunt unum idemque miraculum invocatione S. Francisci obtentum. Nomina testium, qui saltem quinque vel potius sex erant,

fuerunt ad rerum ordinem declarandum, v. gr. Demski, *Papst Nikolaus III.* Münster i. W. 1903, in collectione: *Kirchengeschichtliche Studien*, vol. VI, fasc. I et II. R. Stapper, *Ioh. XXI* (ibidem, vol. IV, fasc. IV) p. 82. Norden, *Das Papstum*, 575. Apud E. Guiraud et L. Cadier, *Les Régistres de Grégoire X et de Jean XXI.* Paris 1892-98. non invenitur.

(1) O. Praed. ep. Ferentin(aten.), obiit c. 1298. — Eubel, *Hier. cath.*, I, 256.

(2) Gaufridus de Montanaro, ep. Taurinens. 1264-1300. Eubel, l. c. I, 500.

(3) De ista legatione cf. Stapper, l. c. 88-89, qui accurate mandatorum tenorem exponit. Norden, l. c. 572-80. G. Golubovich, *BTS.*, I, 295-6. Wadding, *Annales Min.* ad an. 1277, n. III, V, 29-15, ubi p. 9 haud recte Innocentium V eius auctorem censuit. Raynaldus, ad an. 1277, n. 21-43 ed. cit., III, 392-400.

(4) Dicto die obiit dictus Pontifex.

(5) Cfr. Documentum Caroli I. supra p. 6, not. 5.

(6) Haec edita est ap. *Analecta Franc.* III, 358 in nota e codice 380 Conv. nunc Bibl. Com. Assisii (cf. L. Alessandri e G. Mazzatinti, *Inventario dei MSS. della Bibl. del Convento di S. Francesco di Assisi.* Forlì 1894, p. 55 s., nº 380). Examinatio Fr. Guilelmi facta fuerat a Fr. Hieronymo ipso « Romae, in infirmaria nova Kalendis Maii 1276 », « in praesentia fratris Guidonis, Ministri Romani, fr. Conradi, Ministri Alamanniae superioris, fr. Dominici, poenitentiarii Summi Pontificis, fr. Bonagratiae, fr. Monaldi, visitatoris in Romana provincia monasteriorum S. Clarae », litterae vero confectae sunt 5 Maii MCCLXXVI. Easdem recens denuo ex *Anal. Franc.* edidit P. Gisbert Menge, O. F. M., *Haben die Legendenschreiber des Mittelalters Kritik geübt?* Münster i. W., 1908, 37-9.

(7) Secunda epistola primum edita fuit a R. P. Athan. López, O. F. M., in hoc *Archivo,* I, 85-6 e codice 434 Bibliothecae Riccardianae, qui in fine habet: « *Datum Romae a. d. MCCLXXV. tertio nonas maii* ». Quoniam, uti ex edit. cit. patet, codex iste plurimis mendis abundat, ex se mirum non foret, si unum I in fine anni excidisset scribae huius codicis, qui, quoad hucusque sciatur, solus hanc epistolam nobis conservavit.

quia ipse Generalis Minister eis quoque accensendus est (1), eadem penitus sunt. Idem locus est, idem mensis, idem dies, quo epistola utraque exarata fuit. Solius anni nota discrepat. Poterat haec discrepantia scribae utique negligenti codicis tribui, sed melius alia via probari poterit annum 1276 revera hic ponendum esse.

Si nomina *sex* testium inspicias, non verisimile certe apparebit illico, illos Fratres Minores, inter quos Fr. Conradus Probus, Minister Provinciae Alamanniae Superioris, regionis dissitae, eodem prorsus die post annum Romae cum caeteris occurrisse (2). Accedit, quod non solum muneribus Provinciae suae Argentinensis occupatus fuit Fr. Conradus Probus (3), sed etiam curiae imperiali germanicae adesse saepius debuit, et Rudolphus I, rex sive imperator, eum legationibus politicis adhibebat (4). Ineunte anno ipso 1276 eum in Italiam misisse videtur (5), ut sollemni coronationi imperatoris viam planam sterneret, non vero 1275.

Alia ex parte constat Fr. Hieronymum anno 1275 nulla legatione praepeditum fuisse (6), quominus interfuisset Capitulo Generali, si reapse tale Capitulum anno 1275 celebratum fuisset. Ipsae litterae secundae, i. e. codicis Riccardiani, testantur, ideo Generalem Capitulo in festo Pentecostes, (quod an. 1276 in diem 24 Maii incidit), congregando, iam

(1) Nolumus advocare « Dominum Iacobum abbatem monasterii S. Clementis » qui Ottonem militem, praecedenti, ut patet, occasione, examinaverat.

(2) Gratis supponeret quisquam post exactum ad diem usque annum, de eodem facto novum documentum confectum fuisse; sed semel utique hoc accidisse, non erit qui non opinetur.

(3) De eo, qua Ministro Germaniae Superioris seu Provinciae Argentinensis, cfr. P. Conr. Eubel O. M. Conv. *Geschichte der oberdeutschen (Strassburger) Minoriten-Provinz.* Würzburg 1886, 160, 180 ss. 191, 392 etc.

(4) De hoc l. c. et fusius P. C. Eubel, *Die Minoriten Heinrich Knoderer und Konrad Probus*, in: *Historisches Jahrbuch der Goerres-Gesellschaft,* München 1888, IX, 393-449 in specie 650-73. Osw. Redlich, *Rudolf von Habsburg,* Innsbruck 1903, 167 ss. F. Wertsch, *Die Beziehungen Rudolfs von Habsburg zur römischen Kurie bis zum Tode Nikolaus III.* Bochum 1880, 26 ss. Demski, *P. Nik.* III, p. 55 ss. *Monumenta Germaniae, Legum Sectio IV, Constitutiones et acta publica Regum.* III, Hannoverae et Lipsiae 1904-06. 83 n. 34 etc. Böhmer, *Regesta Imperii ab anno 1216-1313.* Tom. VI, *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf,* I etc. ed. O. Redlich, Innsbruck 1898, n. 472 seqq.

(5) P. C. Eubel hoc *Hist. Jahrb.*, IX, 654, plane affirmat. Cfr. *Regesta Imperii (Reg. Imp.)* VI, l. c. Cfr. Redlich, *Rud. v. Habsbg.* 196. R. P. Eubel, l. c. ex epistola I Hieronymi (supra p. 7, not. 6) aliis auctoribus allegatis incognita, opinionem suam suffulsit. Post Conventum Lausanensem, quo Gregorius X cum Rudolpho I, die 18 Octobris 1275 convenerat, agi potuit de paranda coronatione, cfr. *Reg. Imp.*, VI, n. 488 ss. Redlich, l. c. 192. Wertsch, l. c. 21 ss. Demski, l. c. 55 ss.

(6) Litteris collectionis Berardi de Neapoli per Kaltenbrunner bene in ordinem temporis redactis, in *MIOG,* VII, 187 ss., de hoc dubium exoriri nequit.

ineunte mense praevie scripsisse, quia ei nulla spes affuit comitiis interveniendi. Ideo non 1275, sed 1276 hoc accidit.

Insuper quoniam mense Maio 1274 Capitulum Generale Lugduni resederat, nulla ratio gravis — omnes enim de hoc alte silent — aderat ultra regulae (1) praeceptum et modum usui traditum, iam anno immediate sequenti 1275 Capitulum novum statim convocandi.

Profecto antiqui rerum franciscanarum scriptores et moderni, qui de Capitulo Paduano egerunt (2), in hoc concordant, quod Hieronymus Asculanus ob legationem quandam ab adeundo isto Conventu prohibitus fuerit. Quia autem plerique eum an. 1276 in Graeciam missum fuisse ignorabant, non vero Hieronymi legationem in Franciam (in fine an. 1276 et 1277), ideo arbitrati sunt Capitulum Patavinum anno 1277 celebratum fuisse. Auctoritate Waddingi (3) annum 1277 sic inferentis, quidam adeo moti sunt, ut testimonium quoddam, magno Analistae non notum, respuerent. Est illud Chronicae 24 Generalium Ord. Min. quae optime scribit:

« Eodem anno [i. e. 1276] iterato super aliquibus punctis legatio isti Generali imponitur in Graeciam, — utrum tamen iverit, non inveni — sed ob hoc impeditus, non potuit esse in capitulo Paduae celebrato, sed misit ibi suum vicarium Bonagratiam, qui sibi postea in Generalatu successit. Et eidem capitulo anno Domini MCCLXXVI (4) in Pentecoste celebrato misit litteras efficaces, quibus officio resignabat, allegando insufficientiam, impotentiam ac negotia Ecclesiae. Nihilominus tamen fuit in officio confirmatus. Certificavit etiam idem Generalis capitulum per litteras suas, quod Franciscus apud Assisium cuidam oculos sibi totaliter effossos miraculose reddiderat, quamvis dati oculi in testimonium miraculi parviores essent prioribus (5) ».

Fr. Nicol. Glassberger (6) saepius verbotenus cum dicto passu convenit, eidem anno Comitia Patavina adscribens. Dictis Chronicae addidit alia de statutis huius Capituli (7). Inter haec (8) loquitur de tertia quoque epistola a Ministro

(1) Cfr. Regula bullata (1223), cap. VIII, *Opuscula S. P. Francisci,* Ad Cl. Aquas 1904. Böhmer, *Analekten*, p. 33.

(2) Cfr. supra p. 8, auctores allegatis in locis.

(3) Ipse quoque Waddingus non potuit, quin ignoraret documenta c. 60 annos post eum demortuum primum evulgata.

(4) Quia ab ipsis editoribus *Chronicae*, l. c., hic annus, etsi clare indicatus, in dubium revocatus fuit, noluimus hanc Chronicam qua auctoritatem supra invocare, sed aliis viis vindicanda erat.

(5) *An. Fr.*, III, 357-8.

(6) *Anal. Fr.*, II, 89, 3 al. « ... eidem Capitulo, Paduae an. dicto 1276 celebrato » dubium ' iverit, necne Hieronymus in Graeciam ' a Glassberger omissum fuit.

(7) Haec e Glassberger hausta ed. P. Ehrle, ALKG. VI, 47-8.

(8) *An. Fr.*, II, 4 al.

Generali Capitulo Paduano directa « quae incipit *Venerabilibus et in Christo dilectis etc.* cuius tenor est (1): quod inquirant de operibus b. Francisci et aliorum sanctorum fratrum quaecumque memoria digna, prout in suis provinciis contigerunt eidem Generali sub certis verbis et testimoniis rescribenda ».

Cum ergo Nic. Glassberger hanc tertiam epistolam adhuc prae manibus haberet (2) et tamen anno 1276 Capitulum Patavinum attribuit, coniiciam etiam in hac epistola annum 1276, sicut in aliis duabus, scriptum et expressum fuisse; quare et Glassberger nullum omnino dubium de hoc anno movebat.

Hucusque discussa et exposita clare ostendunt, quantum rei veritati haec dicta Chronicae 24 Generalium respondeant, nec ullum dubium moveri potest contra annum Capituli, non solum ab illo auctore diligenti et hac in quaestione de parvo momento prudenter haesitanti indicatum (1276), sed etiam in altera epistola certe recte existentem et in aliis non minus clare primitus contentum. Res decisa et annus iam firme stabilitus iam hisce censendus est.

Attamen insuper aliorum documentorum ope probare intendimus, anno isti 1276 revera standum esse. Sicuti supra exclusus fuit annus 1275, quo certe nullum mandatum pontificium Fr. Hieronymum a Capitulo in persona adeundo retinuit, sic, licet non iam stricte requireretur, et annum 1277 ac 1278 mox excludemus, quia mense Maii *Roma* nullas litteras ad praetensum Capitulum mittere potuerit.

Post demortuum Adrianum V, qui die 11 Iulii 1276 Romae electus in Pontificem Maximum, iam die 18 Augusti eiusdem anni 1276 obierat, Petri cathedram ascendit Iohannes XXI (3) die 8 Septembris 1276, coronatus die 20 huius mensis. Pontifex iste die 15 Octobris 1276 (4) Fr. Hieronymum,

(1) Est ergo diversa a duabus litteris supra relatis, quae talia non praescribunt, sed huic ansam dedisse videntur. Desideratur adhuc, non secus ac illae « litterae efficaces » i. e. supplices, quibus officium resignavit, quia omnino constat illas inefficaces fuisse Capitulares movendi, ut resignationem acciperent.

(2) Ipse, vel ille, e quo directe notitia ista ei manavit.

(3) De illo cfr. R. Stapper, *Papst Iohannes XXI.* Münster 1898, ubi vetera scripta de eo invenies. Potthast, *Reg. Pontif.* II, n. 21150-21256. Guiraud, *Les Régistres de Iean XXI.* Paris 1898.

(4) Raynald, *An. Eccl.* ad. 1277, n. 5. Potthast, n. 21166. Ripoll, *Bullarium ord. FF. Praedicatorum* (I-VIII, Romae 1729-40) I, 551, n. 5. Sbaralea, *Bull. Fr.*, III, 249, n. 8, ubique absque nota chronologica, de qua, cfr. Kaltenbrunner, l. c. *MIOG*, VII, 1886, 580; n. 406 deest apud Guiraud, l. c., cfr. n. 20 seqq., V. Stapper, l. c. 72.

Generalem Ministrum Fratrum Minorum et Iohannem Vercellensem (1), Magistrum Generalem Fratrum Praedicatorum, Nuntios suos ad reges Franciae et Castellae, qui mutuo se bello persequebantur (2) misit, ut ad pacem et concordiam eos revocarent, data Nuntiis plenaria auctoritate coitiones eorum rescindendi et pacis obstacula removendi (3), renuentesque censuris compescendi (4). Ad negotium hoc summi momenti Nuntii mox profecti sunt. Hiems instans mox arma cruenta Alphonsi X et Philippi III quiescere fecit (5); uterque Nuntius rei ecclesiae Gienensis, a rege Petro Aragonensi defraudatae, incubuisse videtur (6). Incipiente autem vere, reges ambo, resumptis armis, in bellum profecti sunt. Nuntii intercesserunt et reconciliationem aliquomodo parabant. Ast cum litterae eorum haec et conditiones pacis stabiliendae continentes (7) ad Curiam romanam pervenirent, Iohannes XXI iam fatis cesserat (mortuus 20 Mai 1277). Vacante Sede Apostolica ab illa die usque ad 25 Novembris 1277, quo Nicolaus III (1277-1280) electus fuit, Collegium Cardinalium epistolam communem (8) Nuntiis duobus misit, qui longe a Curia insimul degebant et de laboribus suis « serie litterarum » ad Pontificem mortuum notitias direxerant. Exantlatos labores Nuntiorum Collegium Purpuratorum Patrum commendat, ad insistendum operi adhortatur. « Coepto, aiunt Cardinales, cum omni diligentia insistatis, nullo modo vos a prosecutione tractatus huiusmodi subtrahentes, donec de ipsius exitu... plenam certitudinem habeatis; nisi aliud super hoc receperitis ab Apostolica Sede mandatum ».

Ex his inferendum est neutrum Nuntium Romam vel alio in Italiam illo tempore abire potuisse, nec ante mortem Papae (20 Maii), nec postea. Ineunte anno tractatibus suis

(1) De eo Quetif-Echard, *Scriptores ord. Praed.* I, Parisiis 1721, 220-12. P. Mothon, *Vita del B. Giovanni da Vercelli.* Vercelli 1903. P. Mortier, *Histoire des Maîtres Généraux de l'ordre des Frères Prêcheurs.* II, Paris 1905, 1-170.

(2) De re militari et politica huius belli, in quo non immoramur, cfr. Francisque-Michel, *Histoire de la guerre de Navarre en 1276 et 1277.* Paris 1856 *(Collection de documents inédits sur l'histoire de France).* Langlois, *Le règne de Philippe III. le Hardi (1270-1285).* Paris 1887, p. 96 ss. Leclère, *Les rapports de la papauté et de la France sous Philippe III.* Bruxelles 1890, p. 33 ss.

(3) Sbaralea, l. c. 249, n. 3. Potthast 21166.

(4) Sbaralea, 250, n. 4. Potthast 21167.

(5) Langlois, l. c. 103 suiv.

(6) Epistola *Collectionis Berardi,* cfr. Kaltenbrunner, *MIOG,* n. 469. Stapper, l. c. 74.

(7) Patet hoc ex responso Cardinalium. Potthast 21253. Raynald ad an. 1277, n. 47. Sbaralea, III, 575, n. 1 (sine nota chronologica, ergo intra dies 20 Mai. — 25 Nov. 1277 conscriptum est).

(8) Sbaralea, l. c.

insistebant; nec vacante Sede, (20 Mai 25 Nov.), alteruter partes meridionales Galliae vel adiacentes Hispaniae deserere potuit. Hinc planum fit, Hieronymum, si Capitulum Patavii festo Pentecostes 1277, i. e. die 16 maii fuisset, certe quidem adesse non potuisse; sed alia ex parte etiam manifeste ostenditur illum haudquaquam Romae die 5 Maii 1277 litteras supra allegatas « personaliter » scribere potuisse. Excluditur inde etiam Capitulum Patavinum praetensum, ad quod illae litterae, ipsis testantibus, directae fuerint.

Huius anni 1277 hypothesis, quam penitus reprobanda sit, litterae Nicolai III ad Nuntios datae, aperte manifestant. Vix Nicolaus III solium pontificium ascenderat, cum die 2 Decembris 1277 regibus hostilibus Franciae et Castellae monita pacis misit (1). Illi specialiter Fr. Iohannem de Viterbio, Procuratorem Ordinis FF. Praedicatorum (2), huic vero Fr. Benvenutum Eugubinum (3), ad concordiae foedera firmanda misit, qui Nuntii praevie missos: Asculanum et Vercellensem, fortiter adiuvarent, uti ipsos alia bulla eadem (2 dec.) data certiores reddidit (4). Ipsos rogat, hortatur, monetque Papa, ut omni vi et modo coepto suo vacare prosequantur. Diutius ergo nunquam ambo arduum suum negotium interruperant et in eo perseverarunt (5). Ineunte anno 1278 fausta de tractatibus suis Curiae papali nuntiare potuerunt (6), quamvis rex hostilis uterque postea fidem decoxerit. Die 12 Martii 1278 Fr. Hieronymus Asculanus a Nicolao III cardinalis S. R. E. creatus est (7). Papa illi promotionis notitiam dedit bulla diei 23 Aprilis 1278 (8), minime volens, ut duo

(1) Potthast, n. 21259-21260. Gay, *Les Régistres de Nicolas III,* Paris 1898-1904; I, n. 222-223. Wadding, *Annal. Min.* V, 248, n. 1, 439, n. 2. Reg. Raynaldus, *ad an.* 1277, n. 56; Ripoll, *Bull. Praed.*, I, 553-554. Sbaralea, III, 279, n. 1, 280, n. 2. Demski, l. c. 264.

(2) Potthast, 21259. Gay, *Régistres*, 222. Sbaralea, 279-80, n. 1.

(3) Potth. 21260. Gay, 223. Sbaralea, 280-1, n. 2.

(4) Potth. 21262. Gay, 224. Wadding, V, 440-1, n. 3. Ripoll, I, 555, n. 3. Sbaralea, III, 281-2, n. 3. Cfr. Mortier, *Maitres Généraux,* II, 152.

(5) Scimus Fr. Iohannem Vercellensem, Capitulo Generali sui ordinis, quod Burdigalis, festo Pentecostes, 16 Maii 1277, coadunatum fuit, praesedisse. Sed considerandum, legatos semper in regione, ubi urbs illa sita est, moratos esse et forsan illo tempore in urbe ipsa; unde illo actu parum morae passum est mandatum ipsorum. Cfr. Mortier, l. c., II, 150. Echard, *Script. O. Praed.* I, p. XVII. Reichert, *Acta Capitulorum Generalium Ord. FF. Praed.* I, Romae 1898, 192.

(6) Cfr. Sbaralea, III, 300, n. 22. Potth. 21310. Demski, 265. Cfr. tamen Sbaralea, III, 295-6, n. 13.

(7) Eubel, *Hier. Cath.* I, 9. — Ioh. Vercellensis, 12 Maii 1278 a Nicolao III Patriarcha Hierosolymitanus, reiecto Aiglerio, archiepiscopo neapolitano, a capitulo postulato, nominatus est. Eubel, l. c. I, 281. Bullam, dicto die datam, habes ap. Mortier, l. c. II, 153, n. 5. Gay, p. 15, n. 8.

(8) Potth. 21309. Sbaralea, III, 299 s. n. 21.

Nuntii pacis negotium hac de causa desererent. Aliis litteris eadem die ad eosdem datis, iussit Pontifex (1): « Ideo praesentium vobis auctoritate mandamus, quatenus nullo modo vos prosecutioni eiusdem negotii subtrahatis, sed insistatis instanter (2) ». Si deforet periculum et ad felicem statum res esset perducta: « Volumus, subdit Summus Hierarcha, quod tu [Hieronyme], fili Cardinalis, ad Sedem Apostolicam redeas, tu vero [Iohannes], fili Magister, sicut memoratus Frater Iohannes [de Viterbio] petiit, ad Generale Capitulum dicti tui ordinis, quod instat, accedas, nostram, finito eodem Capitulo, praesentiam celeriter aditurus (3) ».

Nulla hic ergo mentio Capituli Generalis Ordinis Minorum fit, neque antiqui rerum scriptores de Capitulo anno 1278 Paduae habito locuti sunt. Inspecta nota chronologica duarum praefatarum bullarum, claret manifeste Fr. Hieronymum mense Maio 1278 nequaquam Romae litteras qualescumque conscribere potuisse, ad Capitulum Generale, nescio quodnam, datas.

Reliqua legationis, quantum huc spectant, paucis absolvemus (4). Die 8 *Iulii* 1278 dubium Fr. Hieronymi, utrum adhuc Generalis Minister Ordinis esset, necne (5), solvit Papa his verbis: « Mandamus, quatenus, donec circa id aliter provisum extiterit, praedicto vaces et intendas officio, sicut ante assumptionem huiusmodi [i. e. Cardinalatus] faciebas, et illud ac ea, quae ad ipsum pertinent, plene ac libere et specialiter circa dispositionem loci et temporis celebrandi Capituli Generalis... exequaris (6) ». Hoc considerato de Capitulo anno 1278 fabulari nefas erit.

---

(1) Potth. 21310. Sbaralea, III, 600-1, n. 22. Gay, p. 91, n. 240 cum nota chronologica *falsa,* quia non VIII kal. Maii sed VIIII data fuit.

(2) Sbaralea, l. c. 301. Ibi et sequentia. Cfr. Mortier, l. c. II, 152. Responsum Nicolai III tardius advenit pro Magistro Generali Ord. Praed. Capitulo *Mediolani* celebrato 5 Iunii Pentec. presedit Fr. Munio de Zamora, nescitur quo titulo, cfr. Mortier, II, 153, secundum *Chron. ampliss.* Taegii, p. 137. Mothon. *Vita del B. G. da Verc.,* 474. Acta Capituli de hoc facto nihil produnt.

(3) Die 23 April. 1278. Papa Fr. Hieronymum Cardinalem iussit, procurationes et provisiones pro se, suoque socio, Magistro Ord. Praed., praelatis imponere. Potthast, 21311. Gay, p. 92, n. 245. Sbaralea, III. 301-2, n. 23 (23 April. 1278).

(4) Cfr. de hoc Langlois, 105-124. Demski, 266-272.

(5) Inde ortum erat, « quia (ait Nicolaus III in bulla alleganda nota 6) te *quondam* Ministrum Ordinis Fratrum Minorum missae tibi litterae nostrae describebant ». Cfr. v. gr. Sbaralea, III, 300, 301 etc.

(6) Sbaralea, III, 322, n. 41. Wadding, V, 49 ad an. 1278, n. 22. Potthast, n. 21356. (Pro anno 1278 tunc tempus Capituli i. e. 5 Iunii praeterierat). — Iohanni, electo Hierosolymitano idem scrupulus subvenerat. Mortier, II, 155. 158, nota 1. Iohannes fortiter renuit Patriarchatum Urbis Sanctae, onus gra-

Postquam Nicolaus III Cardinalem Gerardum Blancum Nuntiis suis duobus adiunxit (1), ita tamen, ut quilibet solus per se agere posset (2), ne impedimentum pateretur res gravissima, et conventio Legatorum pontificiorum et regiorum Tolosae habenda die 18 Octobris 1278 (3), contumacia et perfidia praesertim Alphonsi X frustrata fuit (4), Nicolaus III alium conventum die 1 martii 1279 cogendum indixit (5). Sed neque ibi res ad exitum faustum deducta est (6). Post haec Nicolaus III Cardinalem et Magistrum O. Praed., electum Patriarcham Hierosolymitanum, censuit ad suam « praesentiam revocandos ut per ipsos plenius circumstantiarum eius conscios, instructione pleniori recepta, in illo [negotio] processus consultior haberetur (7) ».

Interim Fr. Hieronymus Capitulum Generale celebrandum indixerat Assisii, circa festum Pentecostes 1279, quod dicto anno in 21 Maii incidebat. Praevie Pontificem hac de re certiorem reddi curaverat (8), ne legatione illa gravissima et diuturna a Capitulo retineretur.

Pontifex Summus iam die 15 Maii ad Capitulum congregandum bullam affabilem direxit (9), qua Ordinem Seraphicum laudibus exornat. Fratres exhortationibus munit et se eorum orationibus commendat. Ibi inter alia haec verba, ad propositum nostrum facientia, leguntur (10):

---

vius seni sexagenario et amplius. Nicolaus III renuntiationem, quam bulla 1 Oct. 1278 reiecerat (Ripoll, I, 560-1. Mortier, II, 155-6), tandem bulla 4 Febr. 1279 accepit, quam cfr. ap. Mortier, II, 158, nota 1. — Eubel, *Hier. cath.* I, 286.

(1) Die 15 Julii 1278. Potthast, 21359, (cfr. Raynald ad an. 1278, n. 24). Sbaralea, III, 323-4, n. 43. Cfr. Gay, p. 98 sq. n. 268 — p. 103-106, n. 274, 276-295. (Eius facultates).

(2) Gay, p. 105, n. 275. P. 21389. Sbaralea, III, 334, n. 53 (9 Aug. 1278).

(3) Sic statuerat Pontifex 5 Aug. 1278. Gay, p. 101-03, n. 273, cfr. Raynald, ad an. 1278, n. 24. — Cfr. Sbaralea, III, 333, n. 52. Potth. 21386. Gerardo Card. conceditur cuiuslibet Ordinis Fratres ad hoc seligere.

(4) Demski, 267. Raynald. ad an. 1278, n. 25. Cf. quomodo Pontifex Alphonsum increpet 29 Nov. 1278. Potthast, 21489. Sbaralea, III, 365, n. 85; Potth. 21490, Sbaralea, III, 366, n. 86, Ripoll, I, 562, n. 12. — Bulla diei 9 Iunii 1279: Raynald ad an. 1279, n. 11; Ripoll, I, 565, n. 14; Sbaralea, III, 398-400, n. 120 breviter descripsit denuo, quid in illo tractatu pacis actum sit. Die 20 Febr. 1280 publicas preces indicit. P. 21684. Sbaralea, III, 446-49, n. 147. Ripoll, I, 589, n. 18.

(5) Potth. 21488 (29 Nov. 1278). Sbaralea, III, 367, n. 87, cf. Potth. 21490, 21489.

(6) Demski, 268 sq. Potth. 21598 etc. ll. cc. Raynaldus, ad an. 1279, n. 21-3. Rayn. ,arengam' omisit.

(7) Ex bulla ap. Sbaralea, III, 446-9, pag. 448, i. e. Potthast, 21684; cfr. quoque Sbaralea, III, 400, n° 120, i. e. Potthast, 21598.

(8) Cfr. infra nota 4.

(9) Wadding, *Ann. Min.* ad an. 1279, n. 7; V², 70-72. Sbaralea, III, 392-4, n. 116. Cfr. Eubel, *Epitome Bull.*, p. 149, n. 1467. (Reg. Nicc. III, to. 40, fol. 62, ep. 17.

(10) Sbaralea, III, 393-4. Wadding, l. c.

Quare dum de instanti vestro generali capitulo celebrando hactenus ageretur, praesentiam dilecti filii Nostri Hieronymi, S. R. E. Cardinalis, ibi cognovimus esse utilem et propter hoc ei litteras nostras sub certa forma direximus (1), ut praesentialibus eius affatibus tam sanctae Congregationis reficeretur amoenitas, et in agendis procedendo consultius vobis et eidem Ordini grata solamina provenirent. Sed eodem Cardinale sui corporis infirmitate detento, ab aliquibus citra diebus non credidimus ipsum *incoeptum reditum* ea prosecutione posse perficere, quod eidem Capitulo prout deliberatio nostra conceperat, interesset. Nihilominus tamen, si sic sibi propitiaretur Altissimus, quod ad dictum Capitulum posset decenti tempore pervenire, sicut nunc ex aliquorum relatione sentimus, illum ad vos pro consolatione vestrarum mentium disponimus destinare. Quodsi forte aliquo casu id compleri nequiverit, confidimus, quod Omnipotens Dominus vos ad salutaria diriget, ac propitiabitur votis vestris, ita quod ex vestris actibus in divinis beneplacitis radicatis, fructus vobis et eidem Ordini utiles, Deo, ac Nobis placitos, dante Domino, resultabunt.

Relatio illa aliquorum veridica fuit. Reapse Fr. Hieronymus Cardinalis Ecclesiae et Minister Ordinis Assisium adiit, capituloque ibi praesedit. Sic testatur auctor synchronus *Catalogi Ministrorum Generalium Ord. FF. Minorum:* « Isto [Fr. Hieronymo]... ad Cardinalatum assumpto, Fr. Bonagratia in Generalem Ministrum absens electus fuit. Quod capitulum dictus Cardinalis tenuit, quousque Fr. Bonagratia supervenit et hoc Assisii fuit [1279]. Superveniente igitur ipso ministro et capitulo expedito... ad ipsius Domini [Papae] accessit praesentiam (2) ». Eadem similibus verbis referunt Chronica 24 Generalium (3), Fr. Nic. Glassberger (4), neque de hoc discrepant auctores recentiores. Selecti e Capitularibus una cum Summo Pontifice Nicolao III, Ordini maxime addicto, Suriani per aestatem residenti Bullam celeberrimam « *Exiit qui seminat* » elaboraverunt (5). Prodiit die 14 Augu-

(1) « *Quae hucusque desiderantur* » adnotabat Sbaralea, l. c. 398, not. 6. Neque hodiedum inventae fuerunt.

(2) *Analecta Franc.*, III, 701-2. Cfr. novam huius opusculi editionem curatam a cl. O. Holder-Egger in Appendice I, *Cronicae Fr. Salimbene de Adam*, ap. *Mon. Germaniae Hist. Script.*, XXXII, p. II, Hannoverae 1908, p. 666-7. Quaestionem auctoris nolumus hic discutere. — Anno 1279 Pentecostes erat die 21 Maii.

(3) *Anal. Fr.*, III, 367. — Eodem tempore Ioh. Vercellensis Parisiis tenuit Capitulum Generale sui Ordinis FF. Praed. (21 Maii). Reichert, *Acta Capitul. Ord. F. Pr.*, I, 205. Mortier, II, 160.

(4) L. c. II, 92. Wadding, ad an. 1279, n. 6-8, V, 70-72. De Gubernatis, I, 186. Petr. Rodulphius Tossinianen. l. c. lib. II, f. 184. Girol. Golubovich, *BTS.*, I, 275-6, 301. Panfilo, II, 7. *Chronol. hist-legal.*, I, 31. Ehrle, ALKG, VI, 48-50.

(5) Cfr. Philippus de Perusio O. F. M. *Epistola de Cardinalibus Protectoribus* Ord. Fr. Min. ap. *Anal. Franc.*, III, 710 (ipse in Capitulo aderat); et ed. Holder-Egger, l. c. XXXII, 682-3.

sti 1279 (1). Fr. Hieronymus autem Cardinalis « nolens (2) thesaurizare in terra, sed in coelis, pro declaratione super regulam nostram et aliis privilegiis, quae sunt impetrata ad praesens pro universis et singulis provinciis Ordinis, pretium, quod ascendit, ut creditur, fere ad 200 libras turonenses, facit solvi, ut omnes fratres recommendatum habeant specialiter in Missis et aliis orationibus apud Deum (3) ».

Ex supra undequaque expositis et discussis patet Fr. Hieronymum per quinque annos munus Generalis Ministri obiisse, a die 19 Maii 1274 usque ad 20 Maii 1279. Per hoc spatium duo habita sunt Comitia Generalia Ordinis, Capitulum Patavinum, 24 Maii 1276, cui interesse nequivit, legatione in Graeciam praepeditus, licet nunquam eo profectus sit, sed tantummodo ad Anconam usque pervenisset. Die 1, 5 et 20 Maii 1276 Romae certe stetit, die 5 dicti mensis epistolas plures ad Capitulum Patavinum mox tenendum direxit. Die 16 octobris 1276 ei commissa fuit legatio nova, inter Philippum III Franciae et Alphonsum X Castellae reges pacis conciliandae. Huic negotio ex Italia detentus fuit a fine anni 1276, saltem usque ad exeuntem Martium anni 1279. Nil ergo inde mirum, quod per totum triennium ab anno 1376 usque 1279 Capitulum congregare non potuerit; ast legatio illum impediens quin an. 1276 capitulo Paduano adesset, Constantinopolitana erat, non autem illa ad reges Franciae et Castellae. Nullomodo proinde, post praehabitam disceptationem, dubitandum est, quin capitulum Patavii primo habitum, revera anno 1276 locum habuerit.

Ad Claras Aquas, 5 Iulii 1908.

P. Michael Bihl, O. F. M.

(1) Sbaralea, III, 404-416. *Sexto Decr.*, l. V, tit. 12. De verb. signif. c. 3. Potthast, n. 21628. *Seraphicae Legislationis textus originales.* Ad Cl. Aq. 1897, p. 181-227. *Seraph. Leg. text. orig.* Romae 1901. (Edit. phototypica) in Regesto Nicol. III, to. 39, ep. 156, fol. 184-189. Eubel, *Epit. et Suppl. Bull. Franc.*, n. 1457 et p. 290-300, n. XLVII.

(2) Sunt verba Fr. Bonagratiae in epistola 21 Sept. data ad Provincialem Ministrum Alemanniae Superioris, ap. Glassberger, *Anal. Franc.*, II, 98. — Generalis ad omnes provincias epistolas pastorales misit verbotenus eiusdem tenoris (sed sine illo additamento l. c.), quarum unum exemplar dat. 24 sept. 1279 habes ap. Wadding, *Annal. ad an. cit.*, n. 11. V, 75-77.

(3) Norunt omnes Fr. Hieronymum Masci, Cardinalem presbyterum tit. S. Pudentianae, et episc. Praenestinum, die 15 Februarii (coronat. 22 Febr.) 1288 electum fuisse in Summum Pontificem. Obiit, post res gestas eximias, Romae die 4 Aprilis 1292. Potthast, *Reg. Pont.*, II, p. 1826-1915, n. 22604-23945.

EINE QUELLENSTUDIE ZUR FRANZISKUSLEGENDE
DES JACOBUS DE VORAGINE Ord. Praed. (a).

Die « Legenda Sanctorum Iacobi de Voragine », später einfach « Legenda aurea » genannt, enthält unter dem 144. Kapitel eine Lebensgeschichte des hl. Franziskus. In den letzten, an Franziskusstudien so reichen Jahren hat auch diese alte Legende einige Beachtung gefunden. So verwendet P. Eduard Alenc. (1) diese Biographie des hl. Franziskus zum Beweise, dass der bekannte Kapitelsbeschluss von Paris im Jahre 1266 « quod omnes Legendae de beato Francisco olim factae deleantur (2) », nicht besonders streng ausgeführt wurde. Van Ortroy hatte die Quellenfrage etwas gestreift (3). P. Leonh. Lemmens hat sie summarisch vorgenommen (4). Am einlässlichsten hat sich mit der Quellenfrage der Legenda aurea beschäftigt Rev. H. G. Rosedale, aber ohne jede Methode noch System (5) und völlig voreingenommen von seinen falschen Ideen über die Legenda secunda des Thomas von Celano (6). Eine nähere Untersuchung dieser Franziskuslegende dürfte aber umsomehr am Platze sein, da die « Legenda aurea » Jahrhunderte lang die höchste Popularität behauptete und wie kaum ein zweites Buch gelesen wurde (7).

(a) SUMMARIUM: Probatur comparatione exacta textuum Fr. Iohannem a Voragine O. Praed. pro *Legenda S. Francisci,* quam celeberrimae suae *Legendae Aureae* inseruit, omnia, praeter *quinque* breves phrases, quae ipsius videntur propriae, hausisse: 1°) e *Legenda Chori* Fr. Thomae de Celano, 2°) e *Legenda secunda* eiusdem, 3°) e *Tractatu de Miraculis* eiusdem, 4°) e *Legenda Maiori* S. Bonaventurae; et quidem quasi de verbo ad verbum. [NOTA DIRECTIONIS].

(1) P. Eduard Alenconiensis O. M. Cap. *S. Francisci Assisiensis Vita et Miracula auctore Fr. Thoma de Celano,* Romae 1906, Prol. XLV (1).

(2) Vgl. l. c. Prol. XLII.

(3) *Analecta Bollandiana,* XVIII, 1899, 93, 98, 174.

(4) In *dieser* Zeitschr: A F H I, 265-6.

(5) *Legends of « St. Francis of Assisi » by Brother Thomas of Celano etc.* in: *Transactions of the Royal Society of Literature* (R. S. L.) second series, vol. XXV, London 1904, 193-271. Pag. 43-71 druckt er nach einem Wiener (? er sagt es nicht genau) Codex als *Legenda Anonyma S. Francisci* eben das Cap. 144 (auch als 149 gezählt) der Legenda aurea (mit *Prolog.* dann N° 1-66.) ziemlich fehlerhaft ab und daneben die *angeblichen* Quellenstellen immer auf *seiner* Ausgabe der Legenden des Celano basirend, mit Ungenaugkeiten und Auslassungen, die dann natürlich in der *comparative Table* 74-75 wiederkehren.

(6) Cf. seine Ausgabe *St. Francis of Assisi according to Br. Celano. His descriptions of the Seraphic Father A. D. 1229-1259.* London, 1904. Cf. AFH, I, 627-8.

(7) Vgl. *Kirchenlexicon* ², VI, Freiburg 1892, 1180: « Die Handschriften der goldenen Legende ‚sind fast unzählbar' .... Ausgaben des lateinischen Originals bis 1500 einschliesslich zählt man mehr als 70; dazu kommen 3 der

Damit kam die Lebensgeschichte des hl. Franziskus unter das Volk und bildete hier wohl ausschliesslich die einzige Quelle, aus der die Ungebildeten ihre Ansicht über den grossen Patriarchen von Assisi schöpften. Es dürfte daher nicht uninteressant sein, eine kleine Untersuchung anzustellen über die Quellen, nach denen Jakob seine Franziskuslegende verfasst hat.

Wäre uns das bestimmte *Datum* der Fertigstellung der goldenen Legende bekannt, so wäre ein Quellenstudium sichtlich erleichtert; wir dürften dann alle spätern Quellen über den hl. Franziskus von der Untersuchung ausschliessen. Allein gerade dieses sichere Datum ist uns unbekannt geblieben. Jakob schreibt zwar in seiner eigenen Chronik von Genua (1): « Frater Iacobus de Voragine de Ordine Praedicatorum, Archiepiscopus Octavus, coepit Anno Domini MCCXCII et vivet quantum Deo placebit.... Hic cum adhuc esset in ordine suo et postquam fuit in Archiepiscopatu, opera plura fecit. Nam Legendas Sanctorum non uno volumine compilavit, multa adiiciens in eisdem de Historia Tripartita et Scholastica et de Chronicis multorum actorum.... Presentem etiam Chronicam compilavit hoc secundo anno sui Pontificatus, scilicet Anno Domini MCCXCIII ». Da Jakob im Jahre 1244 in den Dominikanerorden trat (2) und 1293 obige Worte niederschrieb, so muss seine « Legenda Sanctorum » zwischen den Jahren 1244 und 1293 entstanden sein; allein diesen Termin können wir noch näher begrenzen. Jakob nennt bei Aufzählung seiner Werke die « Legenda Sanctorum » an erster Stelle, während er dem Chronicon die letzte einräumt. Daraus scheint hervorzugehen, dass die Legende sein Erstlingswerk sei, das vor seiner Erhebung auf den erzbischöflichen Stuhl von Genua, somit vor 1292 vollendet war. Schon 1264 (3)

---

englischen, 14 der niederdeutschen, 8 der böhmischen, 5 der französischen, 8 der italienischen Uebersetzung ». Vgl. Potthast, *Bibliotheca Historica medii aevi* I² Berlin 1896, 684. M. Pellechet, *Jacques de Voragine, Liste des éditions de ses ouvrages publiées au XVe siècle*, in: *Revue des Bibliothèques*, V Paris 1895, 89-98, 225-7. Ueber ihn: Quétif-Echard. *Scriptores Ord. Praed.* Paris 1719 (1721) I 454-9 II, 818. Potthast, l. c. I² 634 f. Chevalier, *Répertoire bio-bibl.*, II² Paris 1907, 2331-2.

(1) *Chronicon Ianuense*, Pars XII, c. 9 (Muratori, *Antiquitates Italicae*, t. IX. *Rerum Italicarum Scriptores*, Mediolani 1726, col. 53).

(2) *Chronicon Ianuense*, Pars XII, c. 5 (ed. cit. col. 48): « Isto eodem anno, quo supradictus Papa Innocentius Ianuam venit (MCCXLIV), inspirante gratia Salvatoris, Ordinem Praedicatorum intravimus, ubi nostra adolescentia usque ad aetatem senilem fuimus enutriti et maternis uberibus educati ».

(3) *Chronicon Ianuense*, Pars XII, c. 6 (ed. cit. col. 50): « Cum vero omnes timerent, D. Clemens Papa, dum apud Viterbium in Ecclesia Fratrum Praedicatorum in Festo Pentecostes solemniter celebraret et praedicaret (MCCLXIV)

sehen wir ihn als Provinzial seiner lombardischen Ordensprovinz. Da aber dieses Provinzialat wohl wenig Zeit für Abfassung einer so komplizierten Legendensammlung geboten haben wird, so werden wir kaum fehlgehen, wenn wir die Entstehungszeit der goldenen Legende in die Jahre zwischen 1244 bis 1264 verlegen. Dass diese Annahme auf Richtigkeit beruhe, wird die folgende Quellenuntersuchung lehren.

Ueber die Quellen, welche Jakob zu seiner Franziskuslegende benützte, äusserte sich P. Eduard Alenc. (1) also: « Bartholomaeus Pisanus prae manibus habuit Legendam secundam (scl. Fr. Thomae de Celano), Iacobus a Voragine primam saltem et Tractatum miraculorum ». Die Analecta Bollandiana (2) bemerken jedoch: « C'est un ensemble de traits empruntés, souvent littéralement, à la 2e Vie de Celano; quelques-uns seulement dérivent de la 1ère. L'intérêt de cet abrégé consiste surtout dans les miracles qui s'y lisent ». P. L. Lemmens hält dafür (3), die Leg. aurea benützte meistenteils die Legenda II des Celano, dessen Tract. de Miraculis, dessen Chorlegende und die Legenda Maior Bonaventuras, nicht aber die Legenda I des Celano. Wessen Ansicht nun auf Wahrheit beruhe, wird sich bald zeigen.

Der Quellenuntersuchung lege ich die Legenda Sanctorum in der alten Basler Ausgabe vom Jahre 1486 (4) zu Grunde und vergleiche sie mit der neuen, leider durch « arge Fehler (5) » entstellten Ausgabe von Dr. Th. Graesse (6).

Prüfen wir vorerst die Franziskuslegende des Voragine an der ältesten und ersten Biographie des Patriarchen von Assisi, an der Vita prima des Bruder Thomas von Celano,

---

et ego tunc Prior Provincialis Fratrum Praedicatorum Lombardiae, ibidem occasione nostri Capituli generalis praesens essem .... ». Hiernach wäre das im Kirchenlexicon ² VI, col. 1179 angegebene Datum « Spätestens 1268 wurde er Provinzial » zu rectifizieren.

(1) P. Eduard Alenc. l. c. Prol. XLV (1).

(2) *Analecta Bollandiana*, t. XVIII, Bruxellis 1897, p. 98, da nämlich auf der von P. Eduard zitierten Seite (174) sich nur ein Verweis auf S. 98 findet.

(3) A F H I 266: « Iacobus plerumque verbotenus excerpsit legendam secundam fratris Thomae de Celano eiusque Tractatum de miraculis. Legendam primam non adhibuisse videtur. Plura etiam ad verbum sunt desumpta ex Legenda brevi Celanensis et ex legenda maiore S. Bonaventurae ». Meine Untersuchung war bereits abgeschlossen, als ich von P. Lemmens Resultat Kunde erhielt.

(4) Das Werk ist nicht paginiert. Auf dem letzten Blatt ist zu lesen: « Legenda Sanctorum alias Lombardica hystoria nuncupata. Impressa Basilee et feliciter consummata per Nicolaum kesler. Sub anno domini Millesimo quadringentesimo octogesimo sexto, die vero 25. mensis Iunii ».

(5) Vgl. Roze in: *Revue de l'art chrétien*, 1867, XI, 44.

(6) Dr. Th. Graesse, *Iacobi a Voragine Legenda aurea*, Vratislaviae, 1890. Ed. III.

verfasst zu Ende des Jahres 1228 (1). Mehr als 20 Fakta werden in dieser Vita prima erwähnt, die Jakob in seiner Legende ebenfalls verzeichnet; allein ein Vergleich der betreffenden Stellen zeigt, dass Jakob die Vita prima des Br. Thomas entweder gar *nicht* gekannt, oder doch für Bearbeitung seiner Legende gar nicht benützt hat. Trotzdem nämlich alle diese Fakten hier verzeichnet sind, bestehen doch so grosse Abweichungen, dass von einer solchen Quellenbenutzung nicht die Rede sein kann. Zudem finden sich diese ähnlichen Züge alle beinahe wörtlich entweder in der von Br. Thomas für den gottesdienstlichen Gebrauch nach 1230 (2) verfassten Vita minor, oder aber in der sogenannten Legenda secunda, in welcher Br. Thomas (1245-1247) die « Rotuli » oder « Cedulae » des Bruder Leo verarbeitet hat (3). Ein kleiner Vergleich wird dies vollauf beweisen.

I. Cel.	Iacob. de Vorag.	II. Cel.
(c. XXIX, n. 81 *ed. cit.* 82).	(*ed. Basil.* F).	(c. CXXIV, n. 165 *ed. cit.* 294).
Circa vermiculos etiam nimio flagrabat amore, quia legerat de Salvatore dictum: Ego sum vermis et non homo. Et idcirco eos colligebat *de via,* in tuto recondens loco, *ne transeuntium* vestigiis tererentur.	Legit de via vermiculos ne transeuntium pedibus conculcentur.	*Legit de via vermiculos, ne pedibus conculcentur,*
Quid de aliis inferioribus creaturis dicam, cum *et apibus* in hieme, ne frigoris algore deficerent, *mel* sive *optimum vinum* faceret exhiberi ?.... (5).	Et apibus, ne inedia (4) pereant glacie hiemali, mel et optima vina iubet apponi.	*et apibus, ne inedia pereant in glacie hyemali, mel et optima vina iubet apponi.*
Omnes denique creaturas *fraterno nomine* nuncupabat.	Fraterno nomine animalia cuncta vocabat.	*Fraterno nomine animalia cuncta* [*vocat*].

(1) Vgl. Boehmer, *Analekten zur Geschichte des Franciscus von Assisi* (Grössere Ausgabe), Tübingen und Leipzig, 1904, Einl. LXIII. verfasst zwischen 1228 Juli 19 und 1229 Februar 25 « iubente domino et glorioso papa Gregorio ». Vgl. Ed. Alenc. l. c. p. 152.

(2) Boehmer, l. c. LXIV.

(3) Ebd. l. c. LXV.

(4) Ed. Graesse, 669: ne media pereant glacie hyemali.

(5) Während I. Cel. hier 6 Sätze zwischen « Omnes denique » hineinschiebt fährt II. Cel. wie Jakob unmittelbar weiter.

Dieser Vergleich genügt. Die Legenda prima des Bruder Thomas ist aus dem von Jakob benutzten Quellenmaterial auszuscheiden. Trotzdem aber Jakob diese Vita prima nicht heranzog, so diente ihm doch ein Auszug aus derselben als Quelle. Dieser Auszug findet sich in der oben genannten *Chorlegende* des Br. Thomas, die von Jakob für viele Stellen als Muster, ja als Vorlage zur wörtlichen Kopie gebraucht wurde.

Den ersten Beweis für diesen Satz bringt eine Angabe, die Jakob in seiner Franziskuslegende macht und die nur in der celanianischen Chorlegende sich finden lässt. Jakob berichtet nämlich über den hl. Franziskus: « fere usque ad 20. etatis suae annum tempus suum vane vivendo consumpsit ». Während nun I. Cel. (1) auf das Bestimmteste von Franziskus versichert: « fere usque ad vigesimum quintum aetatis suae annum tempus suum miserabiliter perdidit et consumpsit », finden wir die Angabe Jakobs in 2 Mss. der Chorlegende des Br. Thomas. Obwohl der Codex von Assisi (A und Text. recept. in der Edition P. Eduard. Alencon.) (2) « fere usque ad vigesimum quintum aetatis suae annum » überliefert, so lasen die beiden Mss., Vallicellianus (saec. XIV) (3) und Chisianus (4): « Beatus *Franciscus* de *civitate Assisii ortus* a puerilibus annis nutritus exstitit insolenter. Qui *negotiator effectus fere usque ad vigesimum aetatis suae annum tempus suum vane vivendo consumpsit* ». Diese Angabe Jakobs und die wörtliche Copie verrät die Quelle.

Einen weiteren Beweis bilden die folgenden, aus der Chorlegende des Thomas von Celano entweder wörtlich oder beinahe wörtlich abgeschriebenen Stellen.

Iacob. de Vorag.	Cel. Legenda ad usum Chori.
(A). Quem dominus infirmitatis flagello corripuit ac in virum alterum subito transformavit	(*Ed. cit.* 435) .... *infirmitatis* eum *Dominus flagello corripuit,* sicque mutatione dexterae Excelsi *subito in virum alterum* conversus est ....
.... et venditis que habebat cum pecuniam cuidam presbitero daret et ille timore parentum recipere recusaret coram ipso eam proijciens, tamquam pulverem vilipendit. Quapropter a patre ligatus et captus pecuniam eidem restituit.	(*Ed. cit.* 435). *Vendidit* cuncta, *quae habuit,* lucratam *pecuniam cuidam presbytero* pauperi obtulit, quam *timore parentum* illo *recipere* formidante [*C recusante*], *coram ipso* iucunctanter *proiiciens tamquam pulverem vilipendit. Ligatur* proinde *a* carnali *patre,* includitur ....

(1) 1 Cel. c. I, n. 2 (ed. cit. 6).
(2) Ed. cit. 435.
(3) Vgl. P. Eduard. Alenc. l. c. Prol. LXXVII.
(4) Vgl. *ebend.* Prol. LXXVI.

Quadam die dum audiret ea què dominus discipulis suis ad predicandum missus (is) locutus est statim ab (ad) universa servanda tota virtute consurgit. Solvit calciamenta de pedibus, tunica una de vili (sed vili) induitur et pro corrigia mutavit funiculum.

(*Ed. cit.* 436). *Die quadam,* cum in Evangelio *audiret, quae locutus est Dominus discipulis suis missis ad praedicandum, statim ad universa servanda tota virtute assurgit. Solvit calceamenta de pedibus, tunica una sed vili induitur et pro corrigia* immutavit [*F mutavit*] *funiculum.*

Tempore nivis per silvam ambulans a latronibus capitur, et ab eis quis sit requisitus, preconem dei se esse asseruit. Quem illi arripientes, in nivem proijciunt dicentes: Iace rustice preco dei.

(*Ed. cit.* 436). *Tempore nivis* [*C ambulans*] *capitur a latronibus* et nudus ab eis *in nivem proiicitur.*

(B). Multi nobiles et ignobiles clerici et laici spreta seculi (1) pompa, eius vestigiis adhaeserunt, quos pater sanctus docuit èvangelicam perfectionem implere, paupertatem apprehendere et per viam sancte simplicitatis incedere. Scripsit praeterea evangelicam regulam sibi et suis fratribus habitis et habendis, quam dominus papa Innocentius confirmavit. Cepit ex tunc ferventius verbi dei semina spargere et civitates et castella fervore mirabili circuire.

(*Ed. cit.* 437). *Multi* proinde *nobiles et ignobiles clerici et laici eius adhaerent vestigiis et spreta saeculi pompa,* jugo Dei colla submittunt.

(436) .... *quos* piis moribus felix *pater* informat, *evangelicam* sequi *docet perfectionem,* summaeque *paupertatis apprehendere* titulum *et viam sanctae simplicitatis incedere.*

(438) *Scribit* proinde *regulam evangelicam sibi et suis habitis et habendis, quam Dominus Papa Innocentius,* operante Dei gratia *confirmavit.* Fiducialius itaque exit in orbem ad opus Evangelii .... Binos et binos confoederat secundum Evangelium fratres suos et mittit in universum mundum.

(E). De stigmatisatione S. Franc.

(*Ed. cit.* 441). Teils dem Sinne nach, teils wörtlich.

Igitur beatus franciscus columbina simplicitate plenus, omnes creaturas ad creatoris hortatur amorem, predicat avibus, auditur ab eis, tanguntur ab ipso nec nisi licentiate recedunt. Irundines dum eo predicante garrirent, ipso imperante protinus contitescunt.

(*Ed. cit.* 439) .... *columbina simplicitate plenus omnes creaturas ad Creatoris hortatur amorem. Praedicat avibus, auditur ab eis, tanguntur ab ipso, nec nisi licentiatae recedunt. Garriunt hirundines,* nec sinunt eum populo loqui, silentium indicit et statim quiescunt.

(I). Miraculis multis in vita claruit. Nam panes ei ad benedicendum oblati multis infirmis attulere salutem. Aquam in vinum convertit et inde eger quidam (2) gustans protinus sanitatem recepit. Et multa alia miracula fecit.

(*Ed. cit.* 440). *Offerunt ei panes ad benedicendum,* .... ad eorum gustum *infirmi* sanantur. Miraculorum luce coruscans *aquam convertit in vinum.*

(1) Ed. Graesse, 664: seculari pompa.

(2) Nach 1 Cel. XXI, 61 (ed. cit. 68), 2 Cel. *Tract. de Mir.* III, 17 (ed. cit. 354); S. Bonav. *Leg. Mai.* VI, 10 (ed. cit. VIII, 519) S. Bonav. *Leg. min.* lect. II. (ed. cit. 574) ist dieser « eger quidam » der hl. Franz selber.

Gestützt auf diese Beweise darf als sichere Tatsache festgestellt werden, dass Jakob bei Abfassung seiner Franziskuslegende die von Br. Thomas von Celano nach 1230 verfasste Chorlegende als Quelle benutzte (1).

Eine zweite von Jakob herangezogene Quelle zum Leben des hl. Franziskus bildet die Legenda secunda des Br. Thomas. Die Beweise dafür sind folgende:

Jakob zitiert am Anfang seiner Legende, bei der siebenfachen ethymologischen Erklärung des Namens: Franziskus zweimal: « unde dicitur in legenda sua ». Ob darunter die Legende des hl. Bonaventura oder die zweite des Br. Thomas (2 Cel.) gemeint war, zeigt uns sofort eine Gegenüberstellung.

II Cel.	**Iacob. de Vorag.**	**Bonav. leg. maior.**
VIII, 13 (*ed. cit.* 179)		c. II, n. 5 (*ed. cit.* VIII, 509).
Semper enim *cum* ipse *ardore sancti Spiritus repleretur, ardentia verba foris eructans gallice loquebatur*.	Unde dicitur in legenda sua, quod semper cum ardore spiritus sancti repleretur ardentia foris verba eructans gallice loquebatur.	Dumque.... laudes Domino lingua Francorum vir Dei Franciscus decantaret cum iubilo.

(1) Es ist interessant zu beobachten, wie Jakob die damalige, in seinem Orden offiziell vorgeschriebene Chorlegende ausser acht gelassen und dafür eine ganz fremde als Quelle herangezogen hat. 1256 promulgierte nämlich Humbert de Romanis Mag. Gen. Ord. Praed. das typische Exemplar für sein Ordensbrevier. Nach diesem Vorbilde sollten alle andern Dominikanerbreviere verfasst werden. (Vgl. Denifle im *Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte* I. Berlin 1885, 148). Die Franziskuslectionem sind hier überschrieben: « In festo S. Francisci ex gestis eius abbreviatis, quae sic incipiunt » « Quasi stella ». Vgl. dazu Denifle, *Zeitschrift für kath. Theologie* VII, 710. Cf. L. Lemmens in dies. AFH, I, 259-62. Ein kleiner Vergleich wird den Nichtgebrauch dieser Legende von Seite Jakobs klar zeigen:

Celano, Chorlegende.	**Iacob de Vorag.**	**Legenda brevis S. Fr.**
(*Ed. cit.* 486.)	(*A*).	(Ed. Eduard. Alenc. 7).
Die quadam, cum in Evangelio *audiret, quae locutus est Dominus discipulis suis missis ad praedicandum, statim ad universa servanda tota virtute assurgit. Solvit calceamenta de pedibus, tunica una, sed vili induitur et pro corrigia* immutavit (F *mutavit*) *funiculum*.	Quadam die dum audiret ea, que Dominus discipulis suis ad predicandum missus (is) locutus est, statim ab (ad) universa servanda tota virtute consurgit. Solvit calciamenta de pedibus, tunica una, de (sed) vili induitur et pro corrigia mutavit funiculum.	*Quadam* vero *die, dum* ex evangelica lectione *audiret* a Christi *discipulis*, non virgam, non peram, nec calceamenta deberi portari, calceamentis reiectis et baculo, indutus est *pro* zona *funiculum* et mordentis lanae pauperem *tunicam*.

I, 3 (*ed. cit.* 169).... cui *divina providentia hoc vocabulum indidit, ut ex singulari et insueto nomine opinio ministerii eius toti citius innotesceret orbi.*	Unde dicitur in legenda quod divina providentia (1) sibi hoc vocabulum indidit, ut ex singulari et insueto nomine opinio ministerii (2) eius toti citius innotesceret orbi.	Fehlt gänzlich.

Es ist somit ausser Zweifel, dass Jakob unter dem Ausdrucke « in legenda sua » die zweite Legende des Bruder Thomas von Celano und nicht diejenige Bonaventuras verstanden hat, da er erstere wörtlich zitiert.

Aus dieser Quelle sind noch folgende Stellen herübergenomen:

Iacob. de Vorag.	**II Cel.**
« Franciscus servus et amicus altissimi ».	P. I, c. I, n. 3 (*ed. cit.* 169): « *Franciscus servus et amicus altissimi* ».
(A) De captivitate Perusiana et de prophetia: « adhuc sanctus adorabor per seculum totum ».	P. I, c. I, n. 4 (*ed. cit.* 170) etwas weitlaüfiger, doch hin und wieder wörtlich, besonders die Prophezeihung.
De permutatione Francisci in pauperem ante ecclesiam S. Petri.	P. I, c. IV, n. 8 (*ed. cit.* 173) etwas weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De occursu feminae monstruose gibbosae.	P. I, c. V, n. 9 (*ed. cit.* 174) etwas weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De obviatione leprosi et de cura leprosorum.	P. I, c. V, n. 9 (*ed. cit.* 175) dem Sinne nach; einiges wörtlich.
De miraculo imaginis Christi in ecclesia S. Damiani.	P. I, c. VI, n. 10 (*ed. cit.* 175) fast wörtlich.
De resignatione pecuniae et vestimentorum.	P. I, c. VII, n. 12 (*ed. cit.* 177) wahrscheinlich aus dem Gedächtnis zitiert. Denn hier heisst es: « inventus est vir Dei cilicium tunc portare sub vestibus ». Jakob macht daraus: « et cilicio se induit ».
« Advocat insuper servus dei quendam simplicem virum, quem loco patris suscipiens rogat, ut cum pater eius maledicta congeminet, ipse sibi econverso benedicat ».	P. I, c. VII, n. 12 (*ed. cit.* 177) « *Advocat* itaque *servus Dei quendam virum* plebeium et *simplicem* satis, *quem loco patris suscipiens rogat, ut cum pater eius maledicta congeminat, ipse sibi e* contrario *benedicat* ».
De historia sudoris S. Francisci tempore hiemali.	P. I, c. VII, n. 12 (*ed. cit.* 178) etwas weitlaüfiger, sonst wörtlich.
(B). De fratre ex amore silentii confiteri respuente.	P. II, c. II, n. 28 (*ed. cit.* 190) etwas weitlaüfiger, sonst wörtlich.

(1) Ed. Graesse, 662: prudentia.
(2) Ed. Graesse, 662: mysterii.

De s. Francisco asinum equitante et de fr. Leonardo.	P. II, c. V, n. 31 (*ed cit.* 192) etwas weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De muliere, cui virum suum de malo futurum bonum praedixit.	P. II, c. IX, n. 38 (*ed. cit.* 198) etwas weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
Quomodo de petra orando sitienti rustico aquam eduxit.	P. II, c. XVII, n. 46 (*ed. cit.* 205) dem Sinne nach.
De fame, quam post mortem suam futuram praedixit.	P. II, c. XXII, n. 52 (*ed. cit.* 210) etwas weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
Exemplum de mensa praeparata in die Paschae apud Graecium.	P. II, c. XXXI, n. 61 (*ed. cit.* 216) fast wörtlich.
(C). De compassione ad pauperes et invidia.	P. II, c. LI, n. 83 (*ed. cit.* 233) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De correctione fratris de quodam paupere obloquentis.	P. II, c. LII, n. 85 (*ed. cit.* 234) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
De tribus mulieribus ei apparentibus in via.	P. II, c. LX, n. 93 (*ed. cit.* 239) ausführlichere Erzählung, während der Gruss wörtlich.
De effugatione daemonorum (ex Aretio) per fr. Silvestrum.	P. II, c. LXXIV, n. 108 (*ed. cit.* 251) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De visione crucis aureae ex ore Francisci prodeuntis.	P. II, c. LXXV n. 109 (*ed. cit.* 252) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
(D). De diabolica tentatione ad desperationem.	P. II, c. LXXXII, n. 116 (*ed. cit.* 258) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De diabolica tentatione ad luxuriam ac de compactis septem in modum pilae glebis.	P. II, c. LXXXII, n. 116 (*ed. cit.* 259) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
De verberatione diabolica in domo Leonis Cardinalis s. Crucis.	P. II, c. LXXXIV, n. 119 (*ed. cit.* 261) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
De expostulatione daemonum et visione alicuius fratris de nobili trono coelesti.	P. II, c. LXXXVI, n. 122 (*ed. cit.* 263) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
(E). De contentione propter praelaturam inter Franciscum et Dominicum ante Dominum Ostiensem.	P. II, c. CIX, n. 148 (*ed. cit.* 280) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
(F). De cicada apud Portiunculam.	P. II, c. CXXX, n. 171 (*ed. cit.* 298) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
De reverentia erga lucernas, petras, vermiculas. De cura apium in hieme; de fraterno nomine.	P. II, c. CXXIV, n. 165 (*ed. cit.* 293) wörtlich.
« Coronam sibi magnam fieri prohibebat dicens: Volo quod fratres mei simplices partem habeant in capite meo ».	P. II, c. CXLV, n. 193 (*ed. cit.* 314): « Cave ne *mihi facias magnam coronam. Volo* enim, *quod fratres mei simplices partem habeant in capite meo* ».
(H). De pecunia versa in colu[m]brum.	P. II, c. XXXVIII, n. 68 (*ed. cit.* 222) ausführlicher, sonst fast wörtlich.
De fratre tentato cupienti habere aliquod scriptum de manu S. Francisci et tunicam in morte.	P. II, c. XX, n. 49 (*ed. cit.* 208) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
De membro caponis.	P. II, c. XLVIII, n. 78 (*ed. cit.* 230) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.

De perfusione lacrimarum propter paupertatem B. V. Mariae.	P. II, c. CLI, n. 199 (*ed. cit.* 319) wörtlich.
De reverentia erga sacerdotes.	P. II, c. CLII, n. 201 (*ed. cit.* 320) wörtlich.
(I). De benedictione fratrum in morte et distributione buccellarum panis.	P. II, c. CLXII, n. 214 (*ed. cit.* 330) weitlaüfiger, sonst wörtlich.
Invitatio sororis mortis.	P. II, c. CLXIII, n. 217 (*ed. cit.* 332) ausführlicher, sonst wörtlich.
De visione animae S. Francisci in transitu eius per modum stellae.	P. II, c. CLXIII, n. 217 (*ed. cit.* 333) weitlaüfiger, sonst fast wörtlich.
De visione Ministri Augustini.	P. II, c. CLXIV, n. 218 (*ed. cit.* 334) fast wörtlich.

Es kann somit keinem Zweifel unterliegen, dass Jakob als *Hauptquelle* für seine Franziskuslegende die *Legenda secunda* des Bruder Thomas von Celano oder das « Memoriale in desiderio animae de gestis et verbis sanctissimi patris nostri Francisci » benützte.

Als fernere Quelle lag Jakob der von Br. Thomas ca. 1250 (1) geschriebene *Tractatus de Miraculis* vor. Eine Gegenüberstellung sammt den entnommenen Stellen wird dies deutlich zeigen.

Iacob. de Vorag.	Tract. de Miraculis.
(I). Cum quadam domina, que beato francisco devota extiterat, viam universe carnis fuisset ingressa et clerici et presbiteri feretro exequias celebrantes astarent, subito se mulier erigit super lectum et unum de astantibus sacerdotibus vocat dicens: Volo pater confiteri, ego enim mortua fueram et diro eram carceri mancipanda, quoniam peccatum, quod tibi pandam necdum confessa fueram. Sed orante pro me sancto francisco, ad corpus mihi redire indultum est, ut illo revelato peccato, veniam merear. Statimque ut istud manifestavero, in pace cernentibus vobis quiescam. Confessa igitur et absolutione recepta mox in domino obdormivit.	c. VII, n. 40 (*ed. cit.* 366) .... mulier *quaedam* .... sancto *Francisco* peculiari *devotione* inhaeserat .... *viam universae carnis intravit* .... Conveniunt *clerici* nocte ad *exequias* .... decandandas .... *subito* .... *erigit se mulier super lectum et unum de adstantibus sacerdotum vocat dicens: Volo confiteri pater* .... *ego enim mortua sum et duro eram carcere mancipanda, quoniam peccatum, quod tibi pandam, necdum ipsa confessa fueram. Sed orante* .... *pro me sancto Francisco,* .... *redire ad corpus* nunc *indultum est mihi, ut illo revelato peccato veniam merear.* Et ecce *vobis* videntibus, postquam illud tibi detexero, ad promissam requiem properabo .... ergo .... *confessa, absolutione recepta* .... *in Domino* .... *obdormivit.*

(1) Vgl. Boehmer, *Analekten, Prol.* LXV.

De viro Rogerio dubitante de stigmatum veritate.	c. II, n. 6 (*ed. cit.* 346) ausführlicher, sonst fast wörtlich.
De mirabili sanatione viri a putativo inimico vulnerati in regno castelle.	c. II, n. 11 (*ed. cit.* 349) ausführlicher, sonst fast wörtlich.
De viro plaustrum petentibus fratribus indignato.	c. VII, n. 43 (*ed. cit.* 368) fast wörtlich; nur an Stelle von Nicera hat Thomas Nuceria.
De paupere debente cuidam diviti pecuniae quantitatem.	c. XI, n. 89 (*ed. cit.* 389) fast wörtlich, an Stelle: cuidam diviti, setzt, Thomas: cuidam militi.
(K.) De milite ludente ad taxillos.	c. XIV, n. 129 (*ed. cit.* 409) fast wörtlich.
De viro, qui crus perdiderat, subito sanato.	c. XVII, n. 159 (*ed. cit.* 417) fast wörtlich.

Dies sind die Stellen, welche Jakob aus dem Tractatus de Miraculis copierte. Damit ist jedoch das Quellenmaterial des Voragier noch immer nicht erschöpft, da auch die *Legenda major des hl. Bonaventura* aus den Jahren 1260 bis 1263 (1) als Quelle dienen musste. Hier gestaltet sich jedoch die Untersuchung etwas schwieriger, da Bonaventura ebenfalls die Werke des Br. Thomas von Celano benützt hatte (2); es muss haher eine doppelte Kontrolle geführt werden.

Der erste Beweis für den Gebrauch der Legenda Major liegt in der Angabe zweier Tatsachen, die in den Schriften des Br. Thomas nicht zu finden sind und die, obwohl in einer kürzern Form, doch fast wörtlich aus Bonaventura herübergenommen wurden. Es handelt sich um folgende Stellen:

Iacob. de Vorag.	S. Bonav. Leg. maior.
(F). Cum infirmitatem oculorum ex fletu continuo incurrisset, suadentibus quod abstineret a lacrimis sic respondit: Non est ob amorem luminis quod habemus commune cum muscis, eterne lucis visitatio impellenda (3).	c. V, n. 8 (*ed. cit.* 518) *Cum* enim *ex continuo fletu infirmitatem oculorum incurrisset* .... *suadente* sibi medico *quod abstineret a lacrymis* .... vir sanctus *respondit*: *Non est* .... *ob amorem luminis quod habemus commune cum muscis, visitatio lucis aeternae repellenda.*
(G). Quodam tempore per paludes Venetiarum ambulans, invenit maximam avium multitudinem cantantium in palude, dixitque ad socium: Sorores aves laudant creato-	c. VIII, n. 9 (*ed. cit.* 528) .... alio *tempore per paludes Venetiarum invenit maximam multitudinem avium* .... *cantantium in* virgultis .... *dixit ad socium*: « *Sorores aves lau-*

(1) Vgl. Boehmer, *Analekten*, LXVI; S. Bonaventura, *Opera Omnia* X, Ad Cl. Aquas, 55, 58.
(2) Vgl. *Analecta Bollandiana*, XVIII, 1899, 108.
(3) Ed. Graesse, 669: repellenda.

rem suum. Eamus, in earum medio horas canonicas domino decantemus. Quibus intrantibus, aves mote non sunt. Sed quia ob nimium garritum se invicem audire non potuerunt ait: Sorores aves a cantu cessate donec laudes debitas domino persolvamus. Quibus statim tacentibus, finitis laudibus, licentiam cantandi dedit et statim cantum suum more solito resumpserunt (1).	*dant creatorem suum*, nos itaque *in medium* ipsarum *euntes*, laudes et *horas canonicas Domino decantemus* ». Cumque in medium earum *intrassent, non sunt aves motae* de loco; *et quia* propter *garritum* ipsarum .... *se* mutuo *audire non poterant* .... dixit: « *Sorores aves a cantu cessate, donec laudes debitas persolvamus* ». At illae continuo *tacuerunt* .... *laudibus* persolutis, a sancto Dei *cantandi licentiam* receperunt .... *statim cantum suum more solito résumserunt.*

Einen zweiten Beweis bietet ein kleiner Umstand, welcher in der Erzählung über die Visio der beiden gekreuzten Schwerter liegt. Während nämlich Br. Thomas in seiner Legenda secunda (2) in unbestimmter Weise von einem « quoddam monasterium pauperum inclusarum » spricht, weis Jakob den Ort, wo dieses Kloster gelegen war, zu nennen « apud sanctum Severinum ». Diese Namensangabe findet sich nun ebenfalls in der Legenda major des hl. Bonaventura (3): « cumque apud castrum sancti Severini .... in Monasterio quodam »; überdies wird hier die ganze Begebenheit beinahe wörtlich berichtet.

Einen dritten Beweis liefern die fast wörtlichen Uebereinstimmungen zwischen Jakob und Bonaventura. Nebst den bereits erwähnten, sind folgende Uebereinstimmungen zu verzeichnen:

Iacob. de Vorag.	**S. Bonav. Leg. maior.**
(A). Sermonicatio cum latronibus: preco Dei.	c. II, n. 5 (*ed. cit.* 509) ausführlicher, sonst wörtlich.
(E). Visio s. stigmatum in vita et in morte.	c. XIII, n. 8 (*ed. cit.* 544) sehr weitlaüfig, während Jakob nur den Inhalt gibt.
(F) De chirurgica oculorum operatione ac de dicto: Mi frater ignis.	c. V, n. 9 (*ed. cit.* 518) ausführlicher, sonst wörtlich.
De conversione aquae in vinum et de sanatione S. Francisci.	c. V, n. 10 (*ed. cit.* 519) wörtlich.
De amore vituperii et de fratre ei ex obedientia maledicente.	c. VI, n. 1 (*ed. cit.* 520) wörtlich.

(1) Ed. Graesse, 670: resumserunt.
(2) 2 Cel. c. LXXII, n. 106 (ed. cit. 249).
(3) *Legenda maior*, c. IV, n. 9 (ed. cit. VIII, 515).

De depositione Generalatus et eius obedientia.	c. VI, n. 4 (*ed. cit.* 520) wörtlich.
De fratris inobedientis capucio.	c. VI, n. 11 (*ed. cit.* 522) ausführlicher, sonst wörtlich.
(G). De subita morte militis.	c. XI, n. 4 (*ed. cit.* 536) ausführlicher, sonst fast wörtlich.
De praedicatione avium.	c. XII, n. 3 (*ed. cit.* 539) ausführlicher, sonst wörtlich.
De silentio irundinum.	c. XII, n. 4 (*ed. cit.* 540) ausführlicher, sonst fast wörtlich; während Jakob « apud castrum almarium » bringt, überliefert Bonav. in « castrum Alvianum ».
(I). De resuscitatione puellae mortuae.	§ II, n. 2 (*ed. cit.* 552) fast wörtlich; während Jakob « Pomereto » schrieb, überliefert Bonav. « Pomarico ».
De puero cadente e fenestra.	§ II, n. 4 (*ed. cit.* 552) ausführlicher, sonst fast wörtlich.
De corruente domo in civitate suesa.	§ II, n. 6 (*ed. cit.* 552) fast wörtlich.
De fratre Iacobo reatino in navicula.	§ IV, n. 3 (*ed. cit.* 556) fast wörtlich.

Alle diese Stellen finden sich nun ebenfalls teils in 2 Cel., teils im Tractat. de Miraculis; allein bei Bonaventura ist durchgehend eine viel genauere Uebereinstimnung zu verzeichnen, so dass wir den sichern Schluss ziehen dürfen, Jakob habe zu den oben mitgeteilten Stellen nicht die Werke des Br. Thomas von Celano, sondern die Legenda maior des hl. Bonaventura als Quelle gebraucht.

Noch bleibt eine Stelle übrig, für die sich in unserer bisherigen Untersuchung heine Aehnlichkeit oder Uebereinstimnung gefunden hat.

In seiner Einleitung nämlich legt Jakob den *Namen* Franziskus in siebenfacher *Deutung* aus. Für die ersten beiden Auslegungen, ratione miraculi und officii divulgandi zitiert er, wie wir bereits oben gesehen, 2 Cel. Die 5 übrigen Deutungen, ratione effectus consequendi, magnanimitatis in corde, virtuositatis in sermone, terroris in demonum fugationum, securitatis ex virtute, werden Jakobs geistiges Eigentum sein. Die Namendeutungsmanie des Voragier, die sich beinahe bei *jedem* Heiligen seines Legendenwerkes zeigt, ist ja genug bekannt. Zudem weisst schon die Art und Weise der Darstellung auf Jakobs eigene Feder hin. Nur ein Beispiel: « Septimo ratione securitatis ex virtute et operum perfectione et honestatis in conversatione. *Aiunt enim*

franciscas dici signa quaedam instar securium, quae Romae ante consules ferebantur, quae erant in terrorem, in securitatem et in honorem (1) ».

Es sind somit für diese 5 Sätzchen keine Quellen nachweisbar; wir werden daher kaum fehlgehen, wenn wir sie als Jakobs persönliches Eigentum betrachten; damit ist unsere Untersuchung zu Ende.

Fassen wir die *Resultate* kurz zusammen. Dem Voragier dienten für seine Franziskuslegende folgende Werke als Quellen:

1. Die Chorlegende des Bruder Thomas von Celano, geschrieben nach 1230.

2. Die Legenda secunda des Br. Thomas von Celano aus den Jahren 1245-1247.

3. Der Tractatus de Miraculis, von Thomas verfasst ca. 1250.

4. Die Legenda maior des hl. Bonaventura, die auf dem Generalkapitel zu Pisa am 20. Mai 1263 approbiert wurde.

Diese Quellen sind, 5 Sätze ausgenommen, so wörtlich benützt, dass Jakob, dem Zwecke seiner Arbeit folgend, das ausführlich Behandelte zusammenzieht, sonst aber fast Wort für Wort kopiert.

Mit der Bestimmnung der Quellen, wird nun auch die Zeit, in welcher Jakob seine Franziskuslegende geschrieben hat, näher fixiert.

Wir haben oben die Daten für die Entstehungszeit der Legenda Sanctorum in die Jahre 1244 bis 1264 verlegt. Für die Franziskuslegende wird aber das Datum näherhin vom Jahre 1244 auf mindesteus 1263 bestimmt, da Jakob die Legenda maior des hl. Bonaventura als Quelle benützte, die auf dem Generalkapitel zu Pisa am 20. Mai 1263 approbiert werde (2). Zur Abschrift dieser Legende werden zudem einige Monate gebraucht worden sein und so wird Jakob seine Franziskuslegende Ende 1263 oder Anfang 1264 verfasst haben (3).

---

(1) Vgl. zu Jakobs Ansicht: *Isidor, Etymologicarum* lib. XVIII, c. VI, n. 9 (Migne, *Patr. lat.* 82, col. 645): « Secures signa sunt quae ante cónsules ferebantur, ne aut usum perderent belli, aut vacantes otio aspectum amitterent gladiorum. Quas et Hispani ab usu Francorum per deviationem Franciscas vocant ».

(2) Vgl. Boehmer, *Analekten,* LXVI. S. Bonaventurae, *Opera Omnia* X, 55.

(3) Hiernach wäre die Ansicht P. Dr. Hilarin Felder, *Geschichte der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden bis um die Mitte des 13. Iahrhunderts,* Freiburg i. Br. 1904, 28, Anm. 1, zu korrigieren, der den Termin der Abfassung auf c. 1250 ansetzt.

Wir besitzen daher in der Franziskuslegende des Voragier eine sehr alte, aus den besten Quellen kompilierte Lebensbeschreibung. Auf Grund dieser Legende hat sich sodann das gewöhnliche Volk Jahrhunderte lang ein Bild vom hl. Franziskus entworfen, das in all seinen Zügen auf objektiver Wahrheit beruht, da die Quellen, aus denen Jakob geschöpft, zu den besten und ältesten Quellen für ein Leben des grossen Patriarchen von Assisi gerechnet werden müssen.

Solothurn in der Schweiz.

P. Ephrem Baumgartner, Ord. Min. Cap.
Lector et Dr. s. Theol.

I FRANCESCANI
E L'ORIGINE DEL MONTE DI PIETÀ DI PIACENZA. [a]

Il grande imitatore di Cristo, Francesco d'Assisi, fu veramente, come lo chiamò Dante, un sole (1), che dalle fitte tenebre del Medio Evo sorse ad illuminare, con lo splendore delle sue virtù e delle opere sue preclare, il mondo; e la parola sua e de' suoi figli, piena di fuoco vivificante, giunse per ogni dove, rischiarando della propria luce e rigenerando col fuoco della sua carità, tutta la terra. Lo spirito di Francesco si diffuse nella società; e le anime che, in quei tempi tristi, serbavano ancora la fede, trovarono in esso supremo conforto. La parola francescana, dove penetrava, faceva cessare le fazioni e le guerre civili, per dar luogo alla pace e all'amore. Nel secolo XV si videro segni nuovi come di rinascenza spirituale per opera di eminenti francescani. S. Bernardino da Siena, S. Giovanni da Capistrano, S. Giacomo della Marca, il B. Marco Fantuzzi, il B. Angelo da Chivasso, il B. Bernardino da Feltre, e molti altri insigni, apparvero come tanti raggi del sole francescano, il cui spirito fu tutto di amore. Per questi grandi, la parola francescana esce dalla clausura, va in mezzo al popolo dove esso è più denso, s'aggira pei campi, per le piazze, non come di gente di diverso costume, ma che ne partecipa la vita è il linguaggio; e corse allora per l'Italia quella predicazione popolare, di cui non si è mai avuta altra simile per abbondanza ed efficacia.

(a) Summarium: Documentis innixus maiorem partem ineditis et autographis, primas vices Auctor describit Montis Pietatis Placentini. Erectus est anno 1490, mense septembri, opera B. Bernardini Feltriensis, qui in eius subsidium, praeter copiosas omnium civium oblationes, annuam stipem a Communitate Civitatis obtinuit, et in Statutis redigendis, quibus Institutio sancte regeretur, ipse consilio et calamo adstitit. Huic sancto operi, quod Beatus anno 1491 denuo visitavit et auxit, mox crebra praedicatione et indefesso zelo magnum attulerunt incrementum alii Franciscani, scilicet PP. Andreas de Faventia, Bartholomaeus de Bononia, Franciscus Triultius Mediolanensis, Dominicus Ponzonus, quorum omnium laudes maximae extant in litteris insertis tum Communitatis, tum Collegii Iudicum, tum Praesidentium ipsius Montis Placentiae. Denique variis iam in huius Montis emolumentum inceptis et obtentis, an. 1515 piam Societatem in eius auxilium erigentes, et 1519 eiusdem reformationi adlaborantes, perenne suum in hanc pauperum Institutionem zelum et studium Fratres Minores demonstrant. [Nota Directionis].

(1) Parad. XI, 50.

I Magistrati della città facevano a gara nel chiedere questo o quel predicatore di grido; l'annunzio e l'arrivo di lui era salutato con gioia; e l'ascoltare la predica era fra le occupazioni più care. Finito il tempo della predicazione, si faceva di tutto per trattenere il francescano; e, ciò non riuscendo, pensavano a preparargli un buon successore. Era una predicazione popolare, scolastica nella costruzione, ma atta a sollevare i popoli alla luce del Vangelo e piena di vigor di vita, tratta dalla profonda conoscenza del cuore umano. Educati alla scuola di Francesco, d'ingegno pratico, acceso l'animo di carità, comprendevano che chi possiede di virtù, deve servirsene come amministratore, per interesse ed usufrutto di tutti. Spesso, finita una predica, si univano i Magistrati cittadini a consiglio, invitandovi il predicatore, onde prendere provvedimenti per il benessere morale e materiale del popolo; e se questi provvedimenti non sempre ottenevano lo scopo, erano impedimenti al male, erano voci che scuotevano le coscienze: anzi talune riforme, portate ove proprio s'abbarbicava la radice del male, ottenevano bene spesso sterilità al male stesso.

E l'esempio ne è dato appunto dai Monti di Pietà. Triste prodotto della discordia e del vizio era l'usura, che corrompeva i ricchi facendoli poveri, e premeva sulla massa dei poveri; ed anche qui la parola francescana, che non era soltanto luce, ma forza, energia, pose un rimedio: il prestito pubblico a piccolo interesse. Infatti, la nuova istituzione della carità francescana, il Monte di Pietà, non è che un ingegnoso Istituto di credito popolare, avente per iscopo di fare prestiti, massime alle classi povere, contro pegno di oggetti mobili, con interesse o senza. Quindi il fine di questa istituzione è di soccorrere ai bisogni più urgenti delle classi meno agiate e lavoratrici. La civiltà, nel suo svolgersi, creerà nuove ricchezze e nuove istituzioni, che col credito e la previdenza cureranno la formazione e la distribuzione del capitale, come le Casse di Risparmio, le Banche Popolari, le Società di Mutuo Soccorso, le Casse Rurali, le Postali, le Unioni Cooperative, le Casse Pensioni per la vecchiaia ecc.; ma queste nuove Istituzioni non sono che lo sviluppo dato dai tempi all'idea che aveva già creato i Monti di Pietà.

Ma chi fu il primo, o quale fu la genesi della fondazione dei Monti di Pietà (1)?

(1) Su questo argomento cfr. P. Dr. Heribert Holzapfel O. F. M. *Die Anfänge der Montes Pietatis* (1462-1515). München 1903. L'autore dà ivi una biblio-

Nei tempi anteriori al secolo XV, per sottrarre i poveri alle angherie degli usurai si erano fatti alcuni tentativi, dei quali ricorderemo soltanto quelli storicamente provati, non rimasti semplice buona intenzione, e praticamente non riusciti a peggioramento del male. I borghesi di Salins nella Franca Contea si unirono in società intorno al 1380, formando un capitale destinato a facilitare prestiti a piccolo interesse. Nel 1361, Michele di Northburgh, vescovo di Londra, lasciò un legato da impiegarsi alla fondazione di una specie di Banca di prestito su pegno (1). Ma anche questi rimasero casi isolati, e presto si spensero in sè stessi. Toccava alla carità francescana, cresciuta nell'amore alla povertà disinteressata e ai poveri, raccogliere le vaghe idee di una provvida istituzione a ciò, quali stavano allora nell'aria, e precisarle e concretarle nella forma sapiente e popolare dei Monti di Pietà, che non sarebbe mai più morta.

Infatti, il primo cui rifulse l'idea di questa istituzione e che se ne considera ormai da tutti come il fondatore, è il P. Barnaba da Terni dei Minori Osservanti, il quale aveva creato il Monte di Pietà di Perugia il 13 Aprile 1462 (2).

Il Waddingo, non potuto smentire, anzi confermato da tutte le ricerche fatte finora, racconta che a Perugia Barnaba da Terni, il quale « insigne illud opus... primus omnium excogitavit » (3), sotto il Pontificato di Pio II (1458-64) propugnò il primo Monte di Pietà: « adinventionis consilium iniit cum Fortunato de Copolis Perusino, viro doctissimo.... (4). Sed uti assolet, res haec nova visa est, statimque suos habuit contradictores non paucos, praesertim ex Ordine Praedicatorum..... Re ad publicam concertationem coram magistris et Scholasticis Universitatis, coram Prioribus civitatis, coram clero et religiosis ordinibus deducta, acriter disputatum est (5).

---

grafia ampia di questo soggetto, p. 1-15. — Noi ci serviremo della versione italiana di questa erudita tesi di laurea del P. Herib. Holzapfel, *Le Origini di Monti di Pietà* (1462-1515). *Estratto da « La Verna »* Rocca S. Casciano 1905. p. XX-98. Aggiungeremo fra parentesi la paginazione dell'edizione originale tedesca.

(1) Holzapfel op. cit. 11 seg. (29 seg.).

(2) Conte P. Manassei, *Barnaba da Terni e i Monti di Pietà*. Perugia 1902. Estratto dal *Bollettino della R. Deputazione di storia patria dell'Umbria*, VIII fasc. III, n. 23. Cfr. Holzapfel op. cit. 16 (35); e Osc. Scalvanti, *Il Mons Pietatis di Perugia*. Perugia 1892. p. 19 segg.

(3) Wadding: *Annales Minorum*. Romae 1735, ad an. 1474. n. XI, XIV, 93.

(4) Ivi.

(5) Ivi n. XII, p. 94.

Quest'opera fu poi proseguita da altri insigni francescani del tempo, e fra i propagatori e difensori dei Monti di Pietà sono celebri i PP. Graziano da Brescia, Pietro da Siena, Marco da Bologna, Lodovico da Verona, Evangelista da Perugia, Domenico Ponzone, Francesco Triulzi, Angelo da Chivasso, Bartolomeo da Bologna, Andrea da Faenza, Michele Carcano da Milano, Antonio da Vercelli (1), i quali stabilirono i Monti di Pietà in diverse città d'Italia. Ma sorge e sopra tutti giganteggia Bernardino Tomitano da Feltre (2). Genio assolutamente pratico e di volontà incrollabile, esso si assimila l'idea di Fr. Barnaba da Terni, la volgarizza, le dà la sua forma definitiva, e dal 1485 corre da una parte all'altra d'Italia, inculcando con la parola ardente l'istituzione dei Monti di Pietà, combattendo l'usura a corpo a corpo: nulla gli erano le difficoltà sempre rinnovate, nulla le insidie tesegli da chi aveva contrario interesse: egli non pensava che a vincere; e vinceva, lasciando sui propri passi i suoi Monti di Pietà. « I discorsi del B. Bernardino da Feltre », dice l'illustre economista e propagatore delle Banche Popolari in Italia, Luigi Luzzatti, « per opporre alla marea montante dell'usura la diga dei Monti di Pietà, per costruire queste fortezze sociali del popolo contro i sozzi trafficanti del danaro, per costituirne il fondo di riserva con gli stessi criteri moderni, per la difesa della legittimità dell'interesse del denaro... paiono freschi e offrono a noi tutti un modello di santa semplicità e di apostolica eloquenza. A contatto col popolo, come tutti i Frati Minori facevano sotto l'influenza di S. Francesco, il B. Bernardino ne aveva im-

(1) Holzapfel, l. c. 98, tabella; (187).

(2) Su di lui cfr. Wadding, *Annales Minorum*. Ed. II. Romae 1733, VI 142; XII (1735) 442; XIII (1735) 489 ss, 467; XIV (1735) 74, 132, 163, 175 ss, 195 ss, 229, 243, 267 ss, 328 ss, 352 ss, 382 ss, 396 s, 405, 430 ss, 445 ss, 462 ss, 479 ss, 511 ss, XV (1736), 5 s, 37 ss, 62 ss, 98, 326. Idem, *Scriptores Ord. Minorum*. Romae 1650, 58; 1806², 40; (1906³), 42; Sbaralea, *Suppl. ad Script. ord. Min.* Romae 1806, 134; I² (1908) 140. *AA. SS. Sept.* VII, 874, 963 (1760); 814-96, (1867). Vecellio Ant. *Lettere di uomini illustri al B. Bernardino Tomitano.* Feltre 1894. Moiraghi P. *Vita del B.B. Tom. da Feltre, propagatore dei monti di pietà.* Pavia 1894. Flornoy E. *Le Bx. Bernardin de Feltre.* Paris 1896. Nella Collezione: *Les Saints.* IVª ediz. Parigi 1904. Berguin et Euthyme-Chapuis, *Le Bx. Bern. de F. apôtre de l'Italie.* Grenoble 1894. Surel de Saint-Julien, *Un grand bienfaiteur du peuple, le Bx. B. de F.* Vanves 1894. Ludovic de Besse, O. M. Cap. *Le Bx. Bernardin de Feltre et son oeuvre.* Tours et Paris 1902, 2 voll.; versione italiana di A. Acquarone, Siena 1905, 2 voll. *Il B. Bernardino da Feltre e l'opera sua.* C. dell'Acqua nel *Bollettino storico pavese*, II. Pavia 1894, 82-41. R. Maiocchi, *Intorno al sepolcro del B. B. da F.* nella riv. cit. 117, 31. (e tirato a parte pp. 15). Cfr. anche *Il quarto Centenario Bernardiniano nella Cattedrale di Feltre.* Feltre 1895, p. XXXII-59.

parate le gioie e i dolori e aveva compreso che bisognava sin da questa terra trarlo fuori dall'inferno delle privazioni materiali che lo affliggevano. Sotto questo rispetto l'opera di Bernardino precede di cinque secoli l'Enciclica *De conditione Opificum*, e il Monte di Pietà, ch'era la Banca popolare della fine del secolo XV, nacque allora con gli stessi entusiasmi virginei, coi quali s'iniziarono le nostre Istituzioni sociali; egli fu il precursore di Schulze, Delitzsch, di Raiffeisen e di tutti noi, che purtroppo non possiamo aspirare alla santità (1).

*
* *

Piacenza pure ebbe la fortuna di avere per istitutore del suo Monte di Pietà il B. Bernardino da Feltre. Raccontano gli Agiografi di lui, gli Storici piacentini ed il Waddingo (2), che nell'Agosto dell'anno 1490 venne in Piacenza questo gran servo di Dio, accolto da tutti come un vero angelo proveniente dal cielo a operare il loro bene. Prese dimora presso i suoi confratelli Minori Osservanti del Convento di Nazareth, e vi si fermò fino all'Ottobre. In questo stesso Convento aveva chiusa la sua mortale carriera il B. Marco Fantuzzi di Bologna, il 15 Aprile 1479.

In questi due mesi il B. Bernardino predicò con grandissimo frutto la parola di Dio ai Piacentini, i quali accorrevano in grandissimo numero. Essendo morta in quei giorni la nobilissima matrona piacentina Ermelinda de Lando, ebbe sontuosissime esequie in S. Francesco dei Frati Minori Conventuali, e il B. Bernardino ne disse le lodi (3). *Pertransiit benefaciendo*, compose gravi dissensioni derivanti dalle fazioni e dagli odii, celebrando gl'inenarrabili beni procedenti dalla pace. Sollecito nel visitare gli ospedali e nel servire gl'infermi, li consolava con dolcissime parole, medicandone molti di propria mano, anche quelli colpiti da malattie le più schifose. Era instancabile, nelle sue prediche, a inveire contro gli usurai. L'usura era in quei tempi, anche in Piacenza, una voragine che assorbiva e divorava le sostanze tutte dei poveri, e dove gli ebrei esigevano anche il 40 %. A por freno alla dominante avarizia, il B. Bernardino si diè ben tosto a raccogliere elemosine, indusse i facoltosi a fare of-

(1) Luigi Luzzatti, *Credito e Cooperazione*, an. XIV, N. 11, p. 117.
(2) *Annales Min.* ad an. 1490, n. XIX, tom. XIV, 481. Cfr. Cristof. Poggiali: *Memorie storiche di Piacenza*. Piacenza 1759, tom. 8, p. 105.
(3) Crescenzi, *Nobili d'Italia*. Part. I, pag. 378: e Poggiali, l. c. pag. 104.

ferte, e fece supplicare la Comunità per una dotazione da durare *ad tempus*, a favore dell'erigendo Monte, di 400 Lire imperiali per anno, da prelevarsi dalla così detta *bolla* del vino (1). La Comunità accolse la preghiera, devolvendo però a vantaggio del Monte di Pietà, e ciò in perpetuo, tutta l'entrata del *dazio novo*, che a quel tempo doveva arrivare presso a poco alla somma richiesta di Lire imperiali 400 (2).

Infatti dal Libro delle Provvisioni della Magnifica Comunità di Piacenza, governando la città a nome del Duca Sforza di Milano il Dottore Ilario de Gentili, nel giorno 30 Agosto 1490 si trova questa decisione:

30 Augusti 1490.

Convocatis etc. Quia die heri ad requisitionem venerabilis Dom. fratris Bernardini de Feltro Ordinis Observantiae Sancti Francisci, dum predicaret, requisitum fuerit, quod dicta communitas providere deberet Sancto Monti Pietatis de libris quattuor centum imper. ex denariis bulle vini singulo anno dandis dicto Sancto Monti usque ad annos octo prox. Nunc vero convocato in dicto loco capellae, dicti Dom. Antiani et requisiti, dom. prior dixit et exposuit ipsis dominis requisitis, quod vellent sibi dari consilium suum et eorum apparere, si bene esset, concedere et dare singulo anno dicto Sancto Monti Pietatis dictas libras quattuor centum imper.; et multis dictis inter ipsos Dom. Antianos et requisitos, ac lectis capitulis compillatis per dominos quattuor doctores ellectos de modo servando super dicto Sancto Monte, et his dictis, surrexit dominus Philippus de Ronchoverio Thexaurarius qui dixit apparere suum, et quod dicte libre quattuor centum imper. assignentur super datio novo dicti communis, et non super datio bulle vini; his dictis omnes in concordia et nemine discrepante, et cum una voce pro utilitate dicti communis et pauperum, providerunt, statuerunt et ordinaverunt ac assignaverunt et assignant predicto Sancto Monti Pietatis singulo anno totum pretium dicti datii novi usque in perpetuum incipiendo solvere in mense Septembris proximo futuro. Et hoc singulo anno fiat debitum, et creditum per Rationatores dicti Communis super libris dicti communis de eius valore, ac fiat singulo mense bulleta necessaria, cum recipitur rationata, ac dicte pecunie singulo mense numerentur dom. Thexaurario dicti communis, ac deinde faciat mandata et bulletas necessarias

(1) Il P. Lodovico da Besse nel suo *B. Bernardino da Feltre*, I, 219, parlando della fondazione del M. di P. di Piacenza, aggiunge alcuni particolari, che sarebbero assai preziosi, se mai fossero veri. Asserisce che l'usura in Piacenza era praticata « non da Ebrei, ma da cristiani »; e che « un gentiluomo offrì cento sacchi di frumento », il quale, unito ad altro pure offerto, e prestato ai contadini, « fu l'origine di una speciale istituzione che esiste ancora in Italia »: cioè, dei *monti frumentari*. Ci duole che il Da Besse non dica donde ha tratto specialmente quest'ultima notizia. Sarebbe importante! Gli autori da noi potuti consultare, anche Piacentini, nulla dicono di ciò; nè c'è di questo alcuna memoria negli Archivi della città.

(2) Cfr. la ratifica della stessa Comunità, nel fascicolo prossimo.

pro predictis et quibuscumque predictorum, ut dicta assignatio habeat effectum.

Ego Ludovicus Dordonus Imper. Auctor. Notar. public. placent. ac dictator et Canzellarius Magnif. Communitatis ecc. (1).

Stabilito questo, gli Anziani inviarono subito, quale loro rappresentante, il Dott. Filippo Coppalati al Duca Gio: Galeazzo Maria Sforza, allora Signore di Piacenza, per ottenerne il debito permesso. E il Duca, lodata e confortata l'opera buona, diede la sua approvazione, anche per gli Statuti ancora da compilarsi, imponendo però che si compilassero su la direttiva di quelli già da lui, due anni prima, approvati per il Monte di Pietà di Parma. E rimandò il Coppalati a Piacenza con questo Chirografo:

Iohannes Galeatius Maria Sfortia, vicecomes, dux Mediolani etc. papie, anglerieque comes ac Ianue et cremone dominus. Ad preces et supplicationem communitatis nostre parme alias confirmavimus et approbavimus nonnulla eius capitula, circa instituendum quemdam in ipsa urbe nostra parmensi locum seu montem pietatis (ut aiunt) ad publicam utilitatem et populi illius subventionem, quemadmodum in eiusmodi capitulis et litteris nostris patentibus sub die decimoctavo Ianuarii anni currentis (*sic!*) MCCCCLXXXVIII latius constat. In presentia vero cum Antiani et presidèntes negotiis communitatis nostre placentie ad nos cum eorum litteris misserint sapientem doctorem dominum filippum Cuppalatum eorum concivem. Intellexerimusque tam ex ipsarum litterarum serie, quam ex domini filippi relatione ipsam placentie communitatem ad imittationem parmensium vehementer cupere et efflagitare ut sibi a nobis concedatur licentia similem pietatis montem in urbe ipsa nostra placentie constituendi; non potuimus huiusmodi eorum ardens desiderium et piam petitionem ac tam sanctum opus non laudare plurimum et amplecti quoque libentissime, etenim cum ex honesta forma ipsorum capitulorum parmensium per senatum nostrum secretum visa examinata et approbata occurratur necessitatibus indigentium et prave atque execrande usurarum extorsiones evitentur, videremur profecto impietatis accusandi si populum nostrum placentinum nobis dilectum, cuius commodo et utilitati semper studemus, favore nostro et dispensatione hac in re non prosequeremur, et ad tam sanctum opus eorum laudabilem institutionem non coadiuvaremus. Quo circa per harum nostrarum tenorem concedimus et dispensamus, quantum in nobis est, ut ipsi communitati nostre placentie liceat condere capitula opportuna circa eiusmodi pietatis montem, in urbe ipsa placentie instituendum; servata tamen in omnibus superius forma et dispositione eiusmodi capitulorum parmensium ad quae nos referimus, et non aliter, et quod omnino sic facta fuerint ex nunc, prout ex tunc, accedente supremo consensu summi pontificis, ut convenit, confirmamus et approbamus. In quorum testimonium presentes fieri et registrari iussimus, nostrique sigilli impressione muniri. Datum papie die VII septembr. 1490.

Signatum Aloysius P. (2).

(1) Archivio del Monte di Pietà in Piacenza (AMP), filza CI.
(2) AMP, filza XIII.

Allora finalmente il Santo diede principio alla santa e salutare istituzione. Sotto la direzione e cooperazione di lui si compilarono, secondo il volere del Duca, i primi Statuti, il cui primo esemplare, scritto su carta con caratteri di quel tempo e assai abbreviati, con postille ai margini, le quali poi nelle posteriori trascrizioni furono inserite nel testo, si conserva ancora nell'Archivio di detto Santo Monte (AMP, filza CI). Che questi Statuti fossero composti e postillati sotto la direzione personale di Bernardino, si ricava dal cronista Banduchi, il quale, dopo aver raccontato come « praedicante verbum Dei Rev. Dom. fratre Bernardino de Feltrio Ordinis Minorum de Observantia, qui fecit fieri Montem Pietatis, facta est pulcherrima oblatio ad dictum Montem per Dominas Placentiae, ac per juvenes et armigeros cum Processione Cleri, pro sustentatione pauperum », aggiunge che, circa il medesimo tempo, « electi fuerunt pro Magnifica Communitate Placentiae infrascripti Doctores de Çollegio Doctorum et Iudicum Placentiae, qui adessent cum praefato Dom. Fratre Bernardino ad ordinanda Capitula dicti Montis Pietatis, videlicet spectabiles Doctores D. Ludovicus Benducus de Fontana, D. Philippus Cupellatus, Antonius de Nicellis, D. Petrus Anguissola; sed solummodo relictum fuit onus praedictis D. Ludovico et Antonio, qui tradere debent ordines eligendi Gubernatores dicti Montis Sancti » (1).

Come sono inediti, ed assai interessante ci sembri il farli conoscere, noi li pubblichiamo integralmente in appendice (2), quali si trovano in detto MS. cartaceo.

In questa fondazione, il più valido aiuto l'ebbe il P. Bernardino dal nobile Collegio dei Giureconsulti piacentini, che l'assecondarono, come s'è visto, nel formularne le leggi, e concorsero con offerte cospicue di danaro, distinguendosi per liberalità. Questo Collegio si rese benemerito dell'istituzione caldeggiata dal fraticello di Feltre, anche con formulare e pubblicare un *dotto parere* a favore della patria e benefica istituzione, mentre trovava ancora vive opposizioni. Il parere o *Consilium pro Monte Pietatis Placentino instituto a Fr. Bernardino Feltrensi die 12 Septembris 1490* (3), tornò assai gradito al P. Bernardino, il quale lo raccolse in una collezione

(1) Nicolò Banduchi, *Cronaca MS. di Piacenza,* nella Biblioteca Landiana di Piacenza. Questo N. Banduchi è figlio del D. Lodovico Benduchi (o Banduchi) su ricordato. La sua Cronaca va dagli ultimi anni del secolo XV al 1519.

(2) Si troveranno nel prossimo fascicolo dell' *Archivum,* fra i *Documenta.*

(3) Holzapfel, l. c. p. XIII, (7).

di consulti a favore del Monte di Pietà, che si portava dovunque seco. Questo preziosissimo Codice si trovava nel Convento di *S. Spirito di Feltre;* e il P. Bernardino da Bustis, nel suo *Defensorium Montis Pietatis* (1), composto per consiglio del B. Bernardino di Feltre, fa gran conto degli argomenti dei Giureconsulti piacentini. Gli operosi Presidenti poi del pio Monte interpellarono sulla liceità della benefica istituzione un luminare della scuola teologica di Pavia il P. Minorita Gomesio Gomez portoghese, presentandogli la proposizione: *An licita sit institutio Montis Pietatis* (2). Il saggio teologo con la risposta, che diede affermativa, rianimò le speranze dei protettori, ridusse al silenzio gli avversari patrocinati dall'Agostiniano piacentino *Niccola Bariano* (3); il quale, del resto, con la sua guerra accanita, di cui ci lasciò un bel saggio nel libello: *De Monte impietatis*, suscitando la reazione, contribuì anche egli grandemente al trionfo. Il P. Gomez conobbe in Pavia il Feltrese e lo assistette in morte (4).

In sì breve tempo condotti a termine i disegni suoi in mezzo a gagliarde opposizioni che erano sorte a provare l'opera di Dio, nell'ottobre dello stesso anno il P. Bernardino partì per Cremona; ma nel 1491 vi ritornò, sia per soddisfare il desiderio del Vescovo e degli altri cittadini, come per ubbidire alla volontà del Pontefice Innocenzo VIII, significatagli per Breve il 25 Febbraio 1491 (5); e in questo suo ritorno si fermò anche a visitare l'Ospedale di S. Lazzaro. Con grande giubilo di tutti fu ricevuto al suo ingresso in città, dove si adoperò per accrescere i beni del fondato Monte di Pietà (6); ed i

(1) Holzapfel, l. c., XIV. (8). *Defensorium Montis Pietatis contra figmenta omnia aemulae falsitatis.* Hagenau 1508. Altre ediz. cfr. Sbaralea, *Supplem. ad Script.* 128.

(2) Holzapfel, X, (4). Il ‚Consilium' del P. Gomez si stampò nella collezione: Pro Monte Pietatis, *Consilia sacrorum Theologorum et collegiorum Patavii et Perusii.* s. l. a. et n. typ. (c. 1494). Il d. A. G. Tononi, credendolo ancora inedito, lo stampò, trattolo dal MS. che si conserva nell'Arch. del M. di P. di Piacenza, sulla Rivista *Divus Thomas,* vol. IV (ann. XI, XII, XIII), Placentiae, 1898 (1891-93) p. 74-77. Non era inedito; ma poichè egli l'offriva con una data « 1491 mense maii », veniva a dire, mi pare, ciò che prima s'ignorava, e quando questo *consilium* fu scritto e per chi fu scritto.

(3) Holzapfel, l. c. XV, (8). Il Bariano stampò: *De Monte Impietatis.* Cremonae 1496 « nonis octobris ». Questo libro fu ristampato dall'Ascanius Dorotheus, *Montes Pietatis Romanenses.* Lipsiae 1670.

(4) Cfr. Moiraghi: *Vita del B. Bernardino.*

(5) Lo riporta il Waddingo sotto l'anno 1492, XI, t. XV, p. 5. Ma è senza dubbio dell'anno antecedente, come apparisce dalla data del Breve stesso: « die XXV Februarii anno MCCCCXCI. Pontificatus nostri anno VII ». Cfr. anche *AA. SS.* Sept. VII, 858.

(6) Wadding, an. 1491, XLVI, tom. XIV, 512.

cittadini di ogni condizione operai, mercanti, dottori, nobili, ecclesiastici portavano, nei giorni stabiliti, le loro offerte (1).

Siccome il P. Bernardino non poteva fermarsi più a lungo in Piacenza, dovendo attendere anche agli altri Monti di Pietà eretti o da erigersi altrove, i Piacentini si rivolsero, perchè l' opera di Bernardino progredisse meglio, ad altri francescani. Infatti il Priore e gli Anziani della Comunità di Piacenza e i Presidenti del Monte di Pietà inviarono lettere al P. Andrea da Faenza (2), altro celebre predicatore di quei tempi, perchè venisse a Piacenza a continuarvi la predicazione a favore del Monte di Pietà. Ai primi il P. Andrea rispose da Palma, dove si trovava per la Quaresima del 1492:

Magnifici Domini atque honorabiles. Salutem in domino nostro. Avendo hoggi receuta una lettera a me data dal vostro nuntio mandato, et inteso quanto la V. M. me scrive; como sa quella noi siamo sutto posti alla volunta de li nostri maiori, et non possiamo prevaricare a quella: hinc est che avendo appassare el reverendo padre vicario generale presto li da voi, possite dire el vostro intendimento con la sua paternita, perche essendo benigna, se sforzara consolareve in tutto quello che li sera possibile. Questo ve fo noto solo per questo, che la nostra obidientia che me mando, dice che post pasqua retorne alla nostra provintia. Non vego modo altro che possate de me avere el vostro intento. La sua venuta non po essere oltra quatro o cinque di. Sapienti pauca.

---

(1) Il Da Besse op. cit. I, 224-5 anche qui aggiunge altri particolari, che si sarebbe felici di conoscere donde li prenda. Questi *giorni stabiliti* sarebbero « ogni domenica ed ogni festa, dopo gli uffizi ». Ci sono questue a domicilio, fatte da tutti i grandi personaggi della città. E infine: « Il clero secolare e regolare fu convocato per la festa della SS. Trinità. Il nostro Beato aveva fatto disporre una gran tavola con tappeto. Egli era presente con la bandiera, circondato da tutti i consiglieri del Monte. La bolla del Papa (*quale?*) era spiegata dinanzi a lui. Si chiamavano allora le persone delle corporazioni indicate per fare l'offerta, ed esse si presentavano e deponevano il denaro su la tavola » Bello! Ma si vorrebbe sapere anche quanto sia vero. Molto più che aggiunge: « Con questo mezzo, in pochi giorni si raccolse più di tremila ducati d'oro. Non era necessario tanto per assicurare la prosperità della fondazione di Piacenza ». E l'osservazione è buona. Ma perchè allora tutte le replicate petizioni dei Presidenti del M. di P., che noi riporteremo più avanti, alla Comunità di Piacenza per accrescimento o mantenimento di sussidi, e tutte le domande di predicatori che vengano o restino, a ottenere per il sacro Monte ciò che gli era necessario secondo il bisogno dei poveri? A noi resta un forte dubbio.

(2) Su di lui vedi Wadding, *Annales Minorum* ad ann. 1493. n. XL. tom. XV, 46; P. Flaminio da Parma, *Memorie Storiche della Prov. di Bologna*. Parma 1760, tom. I, p. 165, 341, tom. III, p. 60; P. Giac. da Cantalupo, O. F. M. *Cenni biografici sugli uomini illustri della francescana osservante provincia di Bologna*. Parma 1894, I, 41-44; e Holzapfel, l. c. 44 seqq. (73, 77, 92-3, 100).

Non aliud ad presens. Valete in Domino. Ex palma in die S. Marci evangeliste 1492.

Vester in omnibus fr. ANDREAS faventinus
inter minores minimus.

Magnificis ac venerabilibus Dominis prioribus et antianis civitatis placentie nostris benefactoribus precipuis (1).

E rispose ai Presidenti del Monte di Pietà:

Circumspecti viri et devotissimi in Christo salutem. Avendo receuta vostra gradita lettera et inteso el vostro sancto et bono proposito et zelo del monte delli poveri de christo et la sollicitudine de augumentarvelo. Onde me dole non podereve aiudare cosi presto como serria el vostro bono desiderio. Como agio resposto alli vostri magnifici antiani, noi semo sotto obedientia de altri et non avemo liberta de noi. Quando el padre Vicario generale me mando la obedientia che venesse qui a palma, scrive nella dicta obedientia che post Pasqua tornase nella nostra provintia. Avendo appassare li da voi la sua paternita de qua a quatro o cinque di, podete pregare quella che de cio ve voglia consolare, et io aspectaro qui in fino alla sua venuta in vostro servitio. Non aliud pro nunc. Valete in domino et pro me orate. Ex palma in die sancti Marci evangeliste 1492.

Vester minimus fr. ANDREAS faventinus.

Circumspectis viris presidentibus Sancti Montis pietatis civitatis placentie (2).

Il P. Andrea che, pur rimettendosi, da buon Religioso, alla volontà dei Superiori desiderava anche lui di consolare i Piacentini insiste, con fine sorriso, sul suggerimento intorno al modo più valido a ottenere il tanto desiderato permesso; e al P. Girolamo Spagnuolo, Guardiano degli Osservanti di S. Maria di Nazareth fuori delle mura di Piacenza, ad una sua insistente lettera perchè si decida ad accogliere le preghiere dei Piacentini di ogni ordine, risponde che esso pure s' interponga e faccia interporre altri presso il P. Vicario Generale, il quale di lì a pochi giorni doveva passare per Piacenza, acciò accolga le istanze di tutti. Ecco l' autentica risposta:

Venerabili in Christo patri cum filiali recordatione salutem etc. O receuta vostra lettera benignissima, dogliome de non podere subito satisfare a quello che me screvete, per honore de dio et carita delli poveri. Como agio resposto alli magnifici antiani et supra stanti del monte, noi semo ad obedientia daltri. El nostro R. P. V. generale quando me mando lobedientia che venesse a palma, in essa me scrive che post

(1) AMP, filza XIII. In quest'anno 1492, la Pasqua cadde il 22 Aprile, e il *Corpus Domini* il 21 Giugno.
(2) AMP, filza XIII.

pasca torne preso la nostra provintia. Onde per questo non ve posso satesfare. Questo faremo, che aspectaro qui la sua paternita, perche agio ad parlare con quella de necessita; in isto interim se passasse li da voi, li podete dire et pregare et farele pregare: non po molto piu indutiare el suo aventu per lo vostro capitulo. Sapienti pauca. Non aliud; valete in domino et orate pro me et sotiis meis.

Ex palma in die sancti Marci evangeliste 1492.

Tuus ex corde fr. ANDREAS faventinus.

Venerabili in Christo Patri Fratri Ieronimo Ispano ordinis min. observantiae in loco nostro placentie guardiano dignissimo etc. (1).

Allora si rivolsero, secondo il suggerimento, al Vicario Generale degli Osservanti, allora P. Angelo da Chivasso (2), altro celebre Minorita difensore e propagatore dei Monti di Pietà; e questa volta si unì nella preghiera anche il Vescovo di Piacenza, Mons. Marliani. E il P. Angelo, il quale non venne per allora a Piacenza, rispose da Torino al Vescovo:

Reverende in Christo pater et Domine. Petitionibus vestris opere potius quam verbis satisfacere me hortatur devotio erga nostram relligionem et ordinem vestra: Idcirco mando fratri Andree faventino ut apud vos moretur ac predicet usque ad sollemnitatem Corporis Christi: offerens me atque familiam paratum beneplacitis R. D. V. quam cupio valere feliciter. Ex loco nostro apud Thaurinum 6 May 1492.

I. R. D.

Fr. ANGELUS DE CLAVASIO
Vicarius Generalis Ordinis Minorum.

Reverendo in christo patri Domino Fa. Marliano Episcopo placentino Ducalique Consiliario dignissimo (3).

E agli Anziani della Città:

Magnifici Domini etc. Veduto quello mi richedano le V. M. parmi debito consolare et exaudire quelle in quanto si puo: il perche sono contento che fratre Andrea faventino per utilita spirituale de le anime et augmento del Santo Monte de la pieta rimanga li et predica in fino alla sollennita del Corpo de Christo, et cusi li scrivo et mando per proprie lettere. Se in altro potero compiacere alle Magnificentie vostre, esse me trovarano prompto et benivolo: non prometto alchuna cosa per la futura Quadragesima. Imperoche inante quello tempo mi convera pas-

(1) AMP, filza XIII.

(2) Wadding, *Scriptores ordinis Minorum*, Romae 1650, 22; 1806², 15; 1906³, 19. Sbaralea, *Suppl. ad Script. Ord. Min.* Romae 1806, 40-1, 723; I² (1908) 43-4. Holzapfel, l. c. 87 seqq. (8, 63-4, 71-78, 113, 128). Pellegrino, *Vita del B. Angelo Carletti.* Cuneo 1888.

(3) AMP, filza XIII.

sare per quella vostra cita; et a bocha daro fida risponsione. Me ricomando alle M. V., quas et Montem feliciter conservet altissimus. Thaurini septimo May 1492.

E. M. V.

Fr. Angelus de Clavasio
Vic. Glis Ord. Min. Observantium.

Magnificis viris Dominis Priori et Ancianis Communitatis Placentie dignissimis (1).

La Comunità di Piacenza aveva, come abbiamo visto (2), dietro domanda del B. Bernardino, ceduta per intero e in perpetuo al Monte di Pietà, l'entrata del *Dazio novo;* ma perchè questa dotazione non venisse a mancare, chi sa mai, per soprusi, o meglio perchè fosse ancora più solennemente ratificata, essendosi adunato il Consiglio Generale della città, ad esso il P. Andrea da Faenza, a nome dei Presidenti del sacro Monte, fece istanza che confermassero tale concessione. Il Consiglio quasi unanimamente approvò subito a voce, e stava per confermare con votazione segreta, quando ne fu impedito da un cotale, avversario della pia Istituzione, il quale, (bel caso di *ostruzionismo* in quei tempi!) si portò fuori bussolo e pallottole! Allora i Presidenti del Monte di Pietà, con supplica sottoscritta da molti cittadini, ricorsero al Duca di Milano, Lodovico Maria Sforza, signore di Piacenza, perchè ratificasse egli, con la sua suprema autorità, il deliberato dall'Anzianato e la volontà del Consiglio Generale. Ecco il testo della supplica:

Illme et Excellme Princeps. De lo anno del 1490 passato li vostri fidelissimi et devotissimi servitori citadini de placentia, cita de la excellentia vostra, cum bona licentia de quella fondarono et sic principiarono, mediante le bone opere et sante prediche del ven. in Christo padre d. Fr. Bernardino da Feltro Minore, in essa Cita uno Sancto Monte de pieta, ad cio per mezo de quello si potesse subvenire ali poveri bisognosi, secondo li loro bisogni, il qual monte per essere una opera multo sancta et utile ad essa Cita, gli fu facto multe et diverse elemosine, ad cio potesse presto crescere et augmentarse; et inter alias elemosinas li Magnif. Antiani una cum li adiuncti, seu richiesti dessa cita gli ferono uno presente et dono nomine ipsius communitatis de uno datio per dessa comunita domandato il datio novo et sive quello, sive ..... (3) in futurum de quello a lo incanto publico, et ita infino a questa hora lo hano mantenuto et manteneno, et a tuto fiato essa santissima et dignissima opera de pieta per gratia de dio mantenono et augmentasse taliter che fa uno grandissimo servitio et adiuto ad essi poveri citadini; poi Illmo Principe cum li predicti Antiani may non habieno ritenuto

(1) AMP, filza XIII.
(2) Cfr. p. 37.
(3) Due parole indecifrabili.

esso datio et sic la utilita si ne cava de quello da poy fu deducto ad esso Sancto Monte: nondimeno per piu utilita et fermeza de esso Sancto Monte he parso ali presidenti di esso sancto monte, facendosi lo conselio generale como per la Excell. Vostra fu ordinato se facesse, che il Vener. Rev. patre dom. fratre Andrea da faentia, il quale he in essa cita ad finem de predicatione per utilita desso Sancto Monte, richiedesse in esso conselio a quello notabili numero de citadini ivi congregati che se volesseno dignare de confirmare quello gia era facto per dicti Antiani et adiuncti, sive richiesti, et fare uno dono libero desso datio al dicto Sancto Monte, ad cio che li prefati presidenti desso Sancto Monte che li soni et pro temporibus serano, possino inventare (?) et disponere liberamente desso datio prout melius gli parera, per più utilita dessa Sancta opera et in consequentia al bisogno de li poveri citadini; et cussi amore dey, et ad instantiam de essi presidenti con esso padre Fratre Andrea in lo prefato conselio, et facta la predicta proposta quasi omnes de ipso conselio unanimiter resposeno essere contenti de compiacere ad cio, maxime che esso datio ad effectum gia gli era donato per li prefati Antiani et richiesti ut supra, et volendosse vutare a busole e balote iuxta ordinem desso consilio, si levo uno deli dictatori desso conselio, il qual forte et sine forte non ha caro essa sancta opera, et porto fora desso consilio la bussola e ballote con le quale se doveva balotare, ut supra; et per essere gia fornito quanto haveneno a tractare et a fare in esso conselio, non fu facta altra conclusione circa cio, excepto che per la magiore parte de essi de conselio fu dicto che se li provideria con supplicare ala Excellentia Vostra.

Per la qual cossa li dicti presidenti per bene et utilita publica e per debito del loro officio sono costreti a dovere havere ricorso ala Excell. Vostra et humiliter supplicare a quella, quatenus attentis premissis et attenta subscriptione deli hominy infrascripti, li quali soni più che la quatre parte ha tre (?) che erano in esso conselio, quello se volia dignare per sovi lettere patenti confirmare essa donatione iuxta requisita perinde ac in desso conselio fusse concluso et stabilito, et scrivere ali antiani dessa comunita che vole esso dacio sia liberamente desso Sancto Monte, como se spera debia essere intentione de la prelibata Excellentia vostra, ala quale essi presidenti de continuo se ricomandano.

Circa giugno 1492 (1).

Il bene che il P. Andrea da Faenza operò in Piacenza è narrato nella seguente lettera degli Anziani della Comunità al P. Angelo da Chivasso Vic. Gen., nella quale, dopo ringraziatolo perchè aveva concesso al detto Padre di restare a Piacenza fino al *Corpus Domini*, lo si prega che gli conceda ancora più lunga permanenza. Se questo nuovo permesso fosse ottenuto o no, nessun documento ci è stato possibile ritrovare, che lo dica. Ecco la domanda, in ogni modo:

Venerando Padre, havendo questi giorni passati la veneranda Paternita vostra compiegato al Rmo Monsignore nostro del Venerando padre dom. Fr. Andrea da Faenza in mandargli la hobedientia del stare

(1) AMP, filza XIII.

qua con nuj a piasenza insino alla solempnita del Smo Corpo de Christo, per lo che il suddetto Monsignore con tuto lo populo ne ha habiuto granda consolatione et refferischeno infinite gratie et maxime per lo fructo grando che ha facto esso fratre Andrea in fare augmentare et crescere el Sancto Monte de la pieta, che da po la venuta sua si e augmentato circha libre tremillia ala moneta nostra, et continuamente cresce et augmentasse mediante la sua sancta doctrina et predicatione et exortatione, et perche esso patre fratre Andrea ha principiato una singolare bona opera et sancta, che e contra le uxure et mali grandi che se fano in questa citade, predicando luy continuamente contra essa con tanto fervore che ha misso tanto terrore ad essi usurai, che alchuni hano za principiato a restituir, et alchuni non ardiscano de quasi comparire; et cognoscendo lo bono et sancto fructo che ne ha a seguire perseverando luy in questa sancta opera per esso principiata, me parso et de cio mi fu dato lincarigho per la absentia del prefato Rmo Monsignor nostro, che non he al presente qua, e dare aviso ala prefata veneranda paternita vostra, pregando et confortando quella che voglia per lo facto bono che ne ha a seguire, scrivere et mandare una altra obedientia ala paternita de fratre Andrea chel stia qua a perfezionare lopera per luy prinzipiata infino ala festa de Sancto Agostino proxime che vene, vel saltem infino ala festa de sancto Michello (1), per extirpare et exradicare questi maledeti voragini de pessimi usurai de questa cita, perche, al dire lo evangelista, non qui incipit sed *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (2). Placentie die nona iunii 1492 (3).

La somma raccolta a prò del Monte, per esortazione del sullodato Padre, da diverse ricevute di Lorenzo Asinelli tesoriere, risulta, tra oggetti e danaro, assai maggiore di quella indicata. Le sole matrone, sul bel principio della sua predicazione, gli presentarono mille e trentacinque lire, e poi seguirono le offerte degli altri cittadini. Avendo lasciato alta fama di sè, tre anni dopo gli Anziani del Comune ed il Collegio dei Dottori l'annoverarono tra quelli che meglio avevano saputo battere la via di Bernardino da Feltre, col sostenere ed accrescere il S. Monte di Pietà.

Piacenza. (*La fine al prossimo Fascicolo*).

P. ANDREA CORNA, O. F. M.

(1) Di quali feste si parla qui? Poichè non credo si debba pensare a una proroga che vada dal 21 Giugno alla fine di Agosto o di Settembre. Quella che pare trasposizione dice già qualche cosa. Dovrebbero essere feste del Luglio, a mio avviso.

(2) Matth. X, 22.

(3) Dalla minuta originale: AMP, filza XIII.

LOS FRANCISCANOS EN EL EXTREMO ORIENTE

(NOTICIAS BIO-BIBLIOGRÀFICAS) (a).

(Continuación).

III.

SAN FRANCISCO, PARDO DE LA MEMBRILLA. (FR. DIEGO DE). Este apostólico varón, llamado por sus contemporáneos (1) *el Preso y Martir en vida,* nació en la Membrilla, pueblo del Obispado de Osma (2) y vistió el hábito franciscano en la Provincia descalza de S. Pablo (3). Siendo ya sacerdote, se agregó á una Misión que, bajo la presidencia del proto-martir de la Isla Celebes, Fr. Sebastián de S. José, salió de España para las Islas

(a) SUMMARIUM: P. Didacus a S. Francisco Pardo Membriliae in dioecesi Oxomensi Hispaniae ortum habuit. Minorum sodalitio nomen dedit in Provincia S. Pauli, sacrisque initiatus ordinibus, Philippinas insulas an. 1605 petiit, ibique plura obivit munia in Provincia S. Gregorii Philippinarum, et tandem c. an. 1612 ad missiones Japoniae iter fuit aggressus. An. 1614 valida tempestate contra fidem christianam ibi exorta, P. Didacus cum aliis Ordinis nostri alumnis Nangasakium deducitur, eodemque anno tyranni, quosquos habere potuerunt missionarios, exulare cogunt, sed P. Didacus clam in Japonia remanet cum aliis septem fratribus ex Ordine Minorum. Plurima ex tunc perpessus fuit pericula in verbo Dei disseminando, et tandem an. 1615 in carcerem teterrimum apud Yedo detruditur, ubi per integrum annum et amplius delituit. An. 1617, e carcere liberatus, Mexicum perrexit; ast anno sequenti iterum Maniliam appulit, brevique ibi mora transacta, Japoniam, qua Commissarius fratrum Ordinis inibi commorantium, regreditur. Plurimum pro fide dilatanda adlaboravit, saltem usque ad an. 1632. De morte ipsius nihil penitus scitur, nam illa tempestate fere solus inter Missionarios in Japonia remansit. Evulgavit relationem persecutionis fidei christianae in Japonia, et res gestas, praecipue Ordinis nostri missionariorum, descripsit. Inter ipsius opera unum tantum typis fuit commissum an. 1625, alia inedita adhuc remanent. [NOTA DIRECTIONIS].

(1) Beato Orfanel en su *Historia del Japón,* cap. 33. edic. de 1633, y el Prólogo del Provincial y Definitorio que precede á la Relación del mismo P. Diego de S. Francisco, imp. en 1625.

(2) El mismo P. Diego, en sus Relaciones de 1630 y 32, firma « Diego Pardo de la Membrilla ». Véanse, asimismo Gascueña en su *Año Seráfico* al día 30 de Diciembre y la *Crónica de la Provincia de S. Pablo,* tom. 2. lib. IV. cap. XIII, donde cita su autor dos *Relaciones* de Fr. Juan de Jesús, escritas en el año de 1682.

(3) *Crónica de la Provincia de S. Pablo* y Gascueña en los lugares citados.

Filipinas en el año de 1605, la que llegó á Manila en el siguiente de 1606 (1) En el Capítulo intermedio, celebrado en el pueblo de Dilao á 24 de Noviembre de 1609, fué nombrado Maestro de Novicios del Convento de Ntra. Señora de Montecoeli (2) y en el Capítulo Provincial, celebrado en 29 de Octubre de 1611, fué confirmado en el mismo cargo, que no debió ejercer sino durante algunos meses; pues en el més de Abril de 1612, se registra, en el libro antiguo de profesiones de esta Provincia de S. Gregorio, una partida, en la que firma ya otro Maestro de Novicios, lo cual nos induce á creer que en Noviembre ó Diciembre de 1611, ó en los primeros meses de 1612, le mandaron los prelados al Japón (3).

En el més de Diciembre de 1613, el Emperador del Japón dió un decreto desterrando del Imperio á todos los Misioneros; y habiendo sido cometida su ejecución á Obokubo-Sagan, ayo del hijo mayor del Emperador, que residia en Yedo (Tokio) se presentó Obokubo el día 4 de Febrero de 1614 con un grueso ejército en Meako (Kioto), donde se hallaba Fr. Diego de S. Francisco, y habiéndose apoderado de todos los religiosos, que en dicha ciudad residían, los mandó á Nagasaki (4), á donde llegaron el dia 11 de Marzo del 1614 (5).

Para efectuar el embarque de los religiosos, nombró el Emperador por ejecutores á un Tono, anciano y poderoso, llamado

(1) *Crónica de la Provincia de S. Pablo,* lib. IV, cap. XIV. Los cronistas de la Provincia de S. Gregorio sostienen que llegó á Manila en 1611 y los PP. Huerta y Platero en sus *Estados* de la Prov. dicen que fué en 1609. Los primeros se fundan en las listas de las primeras Misiones, las que indudablemente contienen muchas inexactitudes, y los últimos en el Acta Capitular de 1609; pero al ver el poco tiempo que media entre el més de Marzo de 1609, en que llegó á Manila, según la opinión de los PP. Huerta y Platero, y el més de Noviembre del mismo año en que fué electo Maestro de Novicios, creo esté más en lo cierto el cronista de la Provincia de S. Pablo.

(2) *Lib. de Actas Capitulares,* fol. 16 vuelto. Archivo de la Provincia de S. Gregorio. Cajón N. 42. Legajo N. 1.

(3) Ibid. fol. 19. En el lib. de profesiones de esta Provincia, que principia en 1583 y termina en 1736, Cajon 27, Legajo I. firma el P Diego, siendo Maestro de Novicios, seis partidas en el año de 1610 y tres en el de 1611; en 20 de Octubre del mismo año, firma una partida, como Presidente del Convento de Montecoeli.

(4) Véase la carta del Beato Sotelo, que el Cronista la Llave copia en el Trienio XI. de su Crónica. Ms. inédito del Archivo de la Provincia, Cajón 31. Legajo 2. y el Cap. I. de la *Relación* del P. Diego imp. en 1625.

(5) Bernardino de Avila en su *Relación del Japón* cap. 35, según la numeración del P. Miguel de S. Bernardo. Ms. inédito del Archivo de esta Prov. Cajón N. 8. Legajo N. 5.

Yamaguchi Surungan, á un hijo de este, Mamya-Gozayemon, y principalmente al juez de Nagasaki, Safioye ó por otro nombre Faxengava (1). Los cristianos de Nagasaki, al presenciar todo este aparato, se amilanaron de tal suerte que, durante la Semana Santa, por temor á los perseguidores, no se atrevían á dar señal alguna de la fé que profesaban. A esta cobardía se unió la excesiva prudencia de algunos Misioneros que, con el pretexto de no irritar más á Safioye, cerraron sus iglesias, no quedando abiertas sino las de S. Francisco y de S. Agustin. En la iglesia de S. Francisco se predicaba todos los días, animando á los nuevos cristianos á la perseverancia en la fé, y se les leían las vidas de los más ilustres mártires de la primitiva Iglesia. Este modo de proceder de los franciscanos y de los agustinos disgustó á los otros Misioneros, y aún á muchos de los cristianos, por lo que recabaron del Gobernador de la Ciudad, que también era cristiano, pusiese alguaciles en las puertas de las dos iglesias, para que impidiesen la entrada á los cristianos, pero á pesar de esto continuaron abiertas y fueron muy frecuentadas en aquellos días de tanta necesidad (1). Era por este tiempo Comisario de los franciscanos el P. Diego de Chinchón, varon muy docto y de mucho espíritu, « el cual guiado del Espíritu del Señor (habiendo primero consultado el caso con los más graves religiosos, hizo « junta de todos sus súbditos á Capítulo) y con gran devoción y « fervor nos propuso la palabra del Señor del Evangelio: *Nolite « timere etc. Sed timete eum, qui potest occidere corpus, et animam « perdere in gehennam.* Y que no temiésemos al Emperador de « Japón y sus ministros, que sólo á Dios temiésemos y nos acordásemos de que venimos todos á Japón con deseo del Martirio, « y de salvar almas y guiarlas al Cielo; y con tan grande ternura y fervor hizo su sermón, que dejó inflamados los cora- « zones de todos sus súbditos en el celo de la honra de Dios; « y con lo que acabó de encenderlos fué, que habiendo predicado, « consecutivamente, á imitación de nuestro Señor Jesucristo, lavó « los piés á doce pobres leprosos, besándoselos amorosamente, « con que á todos nos hizo prorrumpir en lágrimas. Levantóse « del lavatorio y desnudóse su hábito, quedándose sólo con un « saquillo, que traía debajo de un sayal muy áspero, como ci- « licio. Púsose encima de los ojos una rodilla de la cocina y una « soga recia á la garganta, y ceniza en la cabeza, sobre los hom- « bros una cruz pesada, é hizo, que un mancebo le fuese tirando

(1) Bernardino de Avila ibid.
(2) *Relación* del P. Diego de S. Francisco, cap. 2, pág. 7.

« de la soga. Viendo este expectáculo los religiosos en su pre-
« lado y pastor, cosa de tanta admiración y ejemplo, se animaron
« á seguirle, cada cual con la mortificación que pudo. Unos se
« desnudaron de medio arriba, y como un S. Jerónimo se iban
« hiriendo el pecho con una piedra dura, y un Cristo crucificado
« en la mano siniestra: otro en cruz, amarrados los brazos á un
« palo, que cargaba sobre sus hombros: otros iban azotándose y
« derramando mucha sangre. Y de esta manera todos encenizados,
« salimos de nuestra iglesia solos, en modo de procesión, dando
« voces y pidiendo á Dios misericordia por las plazas y calles. Fué
« tanta la gente que se nos juntó y ayudó á clamar y pedir á
« Dios misericordia con voces y gritos, que parecía acabarse el
« mundo; porque se deshacían todos llorando en un grito. Entre
« los que se nos juntaron á la procesión, los más principales fue-
« ron muchos religiosos de otras Religiones y el Gobernador,
« ya dicho, de la Ciudad, que se llamaba Antonio Toan y su
« mujer y todos sus hijos. No podiamos romper por las calles,
« ni andar, por la gran multitud de gente. Finalmente de esta
« suerte volvimos á nuestro convento, y luego los japones se-
« culares (movidos del Espíritu de Dios por el buen ejemplo,
« que se les había dado), ordenaron otra procesión de gran nú-
« mero de gente con la misma forma de mortificaciones, que en
« nosotros vieron y otras muchas, que de nuevo inventaron, y
« algunas de ellas fueron indiscretas, y fué menester irles á la
« mano. Movió tanto este buen ejemplo, que se dió á aquella
« Ciudad, que desde el Jueves Santo cada día, por más de un
« mes continuadamente hubo en Nagasaki procesiones de disciplina
« de sangre muy grandiosas..... El temor que antes tenían, se
« convirtió en fervor y espíritu, de suerte que no se trataba de
« otra cosa sino de penitencia y de prepararse todos general-
« mente para el martirio. Desde entonces todas las iglesias de
« Nagasaki se abrieron y se frecuentaban de día y de noche (1) ».

El día 27 de Octubre de 1614 salieron de Nagasaki los religiosos y gran número de cristianos (2), y el 7 de Noviembre zarparon los barcos que les conducían al destierro, yendo unos á Macao y otros á Manila (3). Empero, á pesar de las diligencias de Safioye y de los soldados del Capitan Surungan, algunos re-

(1) *Relación* del P. Diego ibid. Bernardino de Avila, cap. 39. dice, que estas procesiones principiaron el día 9 de Mayo, lo cual no pudo ser, si, como dice el P. Diego, fué el día de Jueves Santo; pues en el año de 1614, según la corrección Gregoriana, cayó en el día 27 de Marzo.

(2) Bernardino de Avila, cap. 41.

(3) *Relación* del P. Diego, cap. I. pág. 4.

ligiosos pudieron evadir sus pesquisas, huyendo á los montes. De nuestra Orden se ocultaron siete, y entre ellos, Fr. Diego de S. Francisco (1). El P. *Pedro Bautista* que quedó de prelado, á fin de evitar que volvieran á caer los religiosos en poder de Safioye, los distribuyó por todo el Imperio, mandando á Fr. Diego á Meako, donde florecía, más que en otras partes, la cristiandad. Disfrazado Fr. Diego de japonés, salió de los montes de Nagasaki y se dirigió por tierra al lugar de su destino. Una vez en Meako, cambiando de residencia de quince en quince días, para no ser conocido, se detuvo en dicha Ciudad durante algunos meses, donde reconcilió á muchos cristianos, que, por temor de la persecución, habían apostatado, consoló á los leprosos de nuestro hospital y regeneró con las aguas del bautismo á gran número de infieles (2).

Dejando así animados á los cristianos de Meako y aprovechándose de las paces que habían hecho el intruso Emperador Goxu-Sama (3) y Fideyori (4), hijo de Taiko-Sama, pasó Fr. Diego al reino de Mino. Dos meses estuvo en este reino recorriendo sus ciudades y pueblos, alentando á los cristianos, levantando á los caidos y predicando á los infieles, con tanto trabajo que, según él mismo nos dice en su « Relación », no podía descansar sino dos ó tres horas al día (5).

Por este tiempo, es decir, en el año de 1615 volvió á estallar la guerra entre Goxu-Sama y Fideyori, y aprovechándose Fr. Diego de la recluta de tropas que el intruso Emperador hacía en todos los pueblos, se disfrazó de samuray ó soldado y se dirigió á Yedo (6). En esta ciudad se hospedó en nuestro hospital de leprosos de Asakusa, situado á las afueras de la población, pero á instancias de los cristianos, disfrazado de japonés, entró una noche en la ciudad y anduvo por las casas de los cris-

---

(1) *Relación* del P. Diego ibid. Bernardino de Avila, cap. 48 y la carta del Beato Sotelo al Cronista La Llave.

(2) *Relación* del P. Diego, cap. 4. pág. 14. Bernardino de Avila y Carta del Beato Sotelo ibid.

(3) Goxu ó Goxo-Sama es conocido en la Historia del Japón con el nombre de Jeyasu, el cual fué fundador de la dinastía Tokugawa y el primer Shogun (General) de ella. Véase Papinot, *Dictionnaire Japonais Français*, imp. en Hong-Kong, 1899.

(4) Fideyori ó Hideyori fué hijo de Hideyoshi, el cual nació en 1592. Murray, *Story of Japan*, chapter IX imp. en 1896 dice que algunos creyeron que no era hijo de Hideyoshi por más que nació de una de sus concubinas. Véase Papinot lugar cit.

(5) *Relación* del P. Diego ibid.

(6) *Relación* ibid. cap. 4. pág. 17.

tianos, confesándolos y consolándolos. Llegó la Cuaresma y los cristianos le suplicaron se recogiese en un lugar retirado, que el tercero franciscano, Simon Sabioye, tenía dentro de la fortaleza del Tono Katosama. Parecióle á Fr. Diego el lugar muy á propósito para pasar en él la Cuaresma, aunque no dejó de recelar el que podía ser traicionado (1). El Domingo de Ramos acudió á la Misa más gente de la acostumbrada, y temeroso el Misionero de que entre aquella multitud hubiese algún gentil ó algún cristiano renegado, que les hiciera traición, manifestó su temor á Sabioye, el cual le suplicó, que se estuviese allí hasta el Jueves Santo y mientras tanto, le buscarían otro lugar en que pudiera ocultarse. No fueron vanos sus recelos, pues el Martes Santo les acusó un gentil, y fueron presos Simon Sabioye, Jerónimo el leproso, Fr. Diego y Luis, su compañero. El Jueves Santo los sacaron de la carcel y condujeron ante los jueces Fioxiro y Kambioye, quienes después de varios interrogatorios los sentenciaron á prisión en la célebre carcel de Yedo (2). En Abril del mismo año martirizaron á Sabioye y en Junio á Jerónimo el leproso, quedando en la carcel Fr. Diego con su discípulo Luis (3). Esta carcel, ó por mejor decir, jaula, como la llama el mismo Fr. Diego (4), se componía de varios maderos esquinados, juntos unos con otros, y tanto, que apenas los presos se podían ver los unos á los otros por la gran obscuridad que en ella había. Tenía 12 varas de largo y 5 de ancho y muy baja. Y para que nadie pudiese hablar con los presos, esta pequeña prisión estaba dentro de otra jaula más grande, formada asimismo de vigas. Cuando entró en ella Fr. Diego había 150 presos, que apenas si cabían sentados, de los cuales convirtió á 70 (5). En esta carcel estuvo desde el 21 de Abril de 1615 hasta el 30 de Septiembre de 1616, en que fué puesto en libertad á ruegos de Makay-Xonguen, noble japón, á cargo del cual estaban los navios del Emperador (6), y en el mismo día se embarcó para Méjico, en donde permaneció hasta el mes de Abril de 1618, que volvió á embarcarse para Filipinas. Llegó á Manila en el mes de Julio (7), y á los tres días de su arribada, habiendo sido nombrado

(1) *Relación* cap. 4. pág. 19.
(2) Ibid. cap. 5. pág. 20.
(3) Fr. Diego, cap. 5. págs. 21 y 22. Bernardino de Avila cap. 48.
(4) *Relación* del P. Diego, cap. 6.
(5) *Relación* ibid.
(6) Fr. Diego, cap. 8. págs. 36 y sigs. Sicardo, *Cristiandad del Japón*, imp. en 1698. lib. I. cap. 13.
(7) Fr. Diego, cap. 9. pág. 41.

Comisario del Japón, se embarcó, fondeando en Nagasaki el día 12 de Agosto (1). Después de algunos días de descanso, puso en ejecución la comisión que llevaba del Beato *Sotelo,* despachando con sus cartas y presentes para el Rey de Boxu, Mazmune, al P. Fr. *Francisco Gálvez* (2).

En Nagasaki gozaba á la sazon de cierta paz la cristiandad, pero habiéndose declarado de nuevo la persecución el dia de Sta. Lucía de dicho año, dio Fr. Diego principio á la construcción de Ermitas en los montes, que tan buenos resultados le dieron (3). En Febrero de 1620, dejando las misiones del Ximo (Kiu-shu) á cargo de expertos Misioneros, se embarcó con varios religiosos para Osaka, donde fué muy bien recibido por los cristianos, y después de haber pasado con ellos algunos dias, en un caballo se dirigió á Yedo, distante de Osaka unas 120 leguas (4). En Yedo se detuvo siete meses, y después de haber colocado en el reino de Boxu á Fr. *Francisco de Barajas,* en el Mongami á Fr. *Francisco Gálvez* y en el Kami, es decir, en las ciudades de Meako, Osaka, Fuxime y Sakay, á los PP. Fr. *Luis Gómez* y Fr. *Francisco de S. Andrés,* se volvió á Nagasaki (5).

El dia 8 de Abril del 1626 volvió á embarcarse para el Fingaxi, es decir, para la parte oriental del Japón, con un religioso agustino recoleto y con dos franciscanos, y por Hirado, Nagoya, Hikoshima, Hamada, Omori, Obama, Isla de Sado y Niigatá, á los 73 dias de viaje, fondearon en Sakata. Estuvieron en la embarcación seis días, después de los cuales saltaron á tierra, hospedándose en casa de un cristiano, llamado Tomás, y luego de haber celebrado el Santo Sacrificio de la Misa, por un rio marcharon á Tsurugaoka, y el día de S. Pedro y S. Pablo, dejando en este pueblo al P. *Bernardo de S. José,* se puso Fr. Diego en camino para el reino de Mongami, con el fin de entrevistarse con Fr. *Diego de la Cruz,* que le esperaba en un pueblo llamado Nakano, dos leguas de Yamagata, y con su consejo, destinó al reino de Boxu al P. *Francisco de S. Andrés,* al P. agustino Fr. Francisco de Jesús á Yonezawa y al P. *Diego de la Cruz* á Yedo, quedándose él en Yamagata, como punto más céntrico (6).

En el mes de Septiembre de 1629 se puso Fr. Diego en camino para Nagasaki, disfrazándose de samuray ó soldado, y á

(1) Fr. Diego, cap. 9. pág. 42.
(2) Ibid.
(3) Fr. Diego, cap. 13. pág. 61.
(4) Fr. Diego, cap. 14. pág. 66.
(5) Ibid. pág. 68.
(6) Fr. Diego, *Relación* fechada en 1628.

las 200 leguas de camino, se detuvo en el Kami, donde recibió cartas de Fr. *Gabriel de la Magdalena,* en las que le rogaba, que de ninguna manera bajara á Nagasaki, donde la persecución había arreciado de tal suerte, que el nuevo Gobernador, Unemidono, había conseguido con mil invenciones, hacer renegar á la mayor parte de los cristianos (1).

Desde el año de 1629 permaneció Fr. Diego en el Kami, es decir, en las ciudades de Meako, Osaka, Fuxime y Sakay, y en los reinos de Mongami, Boxu y demás reinos limítrofes, y desde el 1632 no se vuelve á tratar en las Crónicas de esta Provincia de S. Gregorio de él, ni de sus compañeros Fr. *Bernardo de Barajas,* Fr. *Diego de la Cruz,* Fr. *Bernardo de S. José* y Fr. *Francisco de S. Andrés.*

En 1637 estos cinco Misioneros, ya sea que el Rey de Boxu les proporcionara embarcación para que se ausentaran del Japón, ó ya porque fueran desterrados, lo cierto es, que al arribar el jesuita Mastrilli, (2) en 3 de Agosto de dicho año á las Islas de Riukiu ó de los Lequios, como los españoles del siglo XVII, llamaban á estas Islas, supo que en las cárceles se hallaban presos varios religiosos franciscanos, los cuales no pueden ser otros que Fr. Diego y sus cuatro compañeros (3).

Desde el año de 1629, los Gobernadores de las Provincias del Japón, de orden del Emperador, con el fin de conocer á los Misioneros, mandaron sacar retratos de todos ellos, para que no les valiese el disfraz con que solian encubrirse. Algunos de estos retratos se conservan hoy día en el Japón, y creo no será desacertado el creer que los retratos de varios franciscanos que se guardan en un templo de Morioka, sean el del P. Diego de S. Francisco y de sus cuatro compañeros que son los únicos Misioneros, que después del año de 1629 residieron por los reinos próximos á Morioka (4).

---

(1) Fr. Diego, *Relación* fechada en 1630, cap. 43.

(2) Sobre el jesuita Mastrilli véase Leon Pagès, *Histoire de la Religion Chrétienne au Japon.* Paris 1869. Part. prim. pp. 827 sigs. — Retana, *Aparato bibliográfico de la Historia de Filipinas* vol. I nn. 104, 107, 108, 110, 112, 173, 185.

(3) Pages, *Histoire* p. 833 escribe: « Le 3 août, á minuit, le Père (Mastrilli) découvrit la première terre japonaise l'île principale des Rioû Kioû. — Le vent ne permit pas d'atterrir á cette île, dont le prince était un violent persécuteur, et détenait prisonniers des Pères Franciscains. L'équipage en effet n'aurait jamais pu s'échapper de ses mains ».

(4) *Handbook for Travellers in Japan* by Basil Hall Chamberlain and Mason, edic. 1903. pág. 499. « In another temple, called Shouji, is a unique pair of ancient screens depicting Europeans, some of whom are unmistakably Franciscan friars. — These screens brought here at the end of the 17th century

El Provincial Fr. *Juan Bautista Fernández*, 1622-1625, mandó por santa obediencia al P. Diego de S. Francisco que escribiese « con verdad y brevedad lo sustancial de la historia de los már-« tires de Japón y las circunstancias necessarias, nombres de los « santos mártires, de los lugares en que padecieron, de los jueces « y personas que los prendieron y atormentaron con todos los « demás sucesos y cosas notables de aquel tiempo, anejas á sus « martirios y origen de la persecución contra los cristianos en « Japón y del estado presente de ella (1) ». Y habiendo obedecido, como tan buen religioso, á lo que se le ordenaba, escribió varias Relaciones de los martirios del Japón con gran escrupulosidad, como lo demuestra al final del Capítulo 21 de su primera « Relación » con estas palabras: « De estos y de otros mu-« chos mártires iré haciendo con el favor divino las averigua-« ciones, y hechas, enviaré la relación copiosa el año que viene. « Que no quisiera escribir cosa, que otros después la pueda poner « con verdad objeción ni tacha ».

He aquí los escritos que de este siervo de Dios han llegado á nuestra noticia:

1. — *Relacion verdade- / ra, y breve de la persecucion, y Martyrios, que padecieron por la con- / fession de nuestra sancta Fee catholica / en Japon quince Religiosos de la / Prouincia de S. Gregorio de / los descalsos del orden de / N. Seraphico P. S. Fran- / cisco de las Islas / Philipinas. / Adonde tambien se trata de otros muchos / Martyres Religiosos de otras Religiones, y seculares de differen- / tes estados. Todos los quales padecieron en Japon desde el año / de 1613. hasta el de 1624. / Dirigida por la misma Prouincia á la S. R. YC. M. / de D. Philipe. IIII. N. S. Rey de España. / La qual escribió, y inuió á la dicha Prouincia F. Diego de / S. Francisco Predicador de la misma Prouincia, y Comisario de Japon.* — Un escudo formado con las cinco llagas dentro de un cuadro hecho con el cordón franciscano y á ambos lados estas palabras: Signasti Dne. servum tuum Franc. Signis Redemtionis nostrae. — *Con licencia en Manila en el Colexio de S. Thomas de Aquino, / por Thomas Pinpin impresor de libros. Año de M. DC. XX. V.*

Mill. 210-X-150. Págs. 6. s. n. 152 registradas. — Papel de arroz del Japón. - Port. - A la v. en b. - Aprob. de Fr. Domingo

---

by a daughter of Gamo Ujisato, lord of Hida, who came as bride to the lord of Nambu, but their previous history is unknown. Till recently they were exhibited only once a year, and awakened the superstitious horror of the countryfolk, wko believed that human gore had been mixed with the pigments in order to give them their bright hue ».

(1) Véase el Prólogo que precede á la *Relación* de Fr. Diego de San Francisco imp. en. 1625.

González. Colexio de sancto Thomas de Manila á 10 de Junio de 1625 años. - Licencia del Presidente y Oidores de la Audiencia de Manila: en doce de Junio de 1625. (Ambas en la 1. pág. de los prels.) - 2 y 3 págs: Dedicatoria del Provincial y Definitorio al Rey de España. Sta. Maria de los Angeles de Manila 15 de Jullio de 1625 (Firman el Comisario Visitador, Provincial, Custodio y cuatro Definidores) - Págs. 4, 5 y 6. - Prólogo del Provincial y Definitorio. - Pág. 1. registrada: Texto: - termina en la pág. 128. - Pág. 129: - *Acta Audientiae Pu- / blicae a S. D. N. Paulo V. Pont. Opt. Max. / Regis Boxu Japoni Legatis.* - hasta la pág. 138. - Pág. 139. - *Epilogo y Cata- / logo de los Sanctos Martyres, / que esta relación contiene: y estado de la conversión / de Japon.* - hasta la pág. 150. - Pág. 151 - Erratas: y al final de esta pág.: « Esta Relación se imprimió á costa de Pelayo Hernandez vecino de Manila, nuestro antiguo bienhechor con su limosna: Vs. Cs. le encomienden á nuestro Señor en sus oraciones, y sacrificios. - Lo mismo pide el Hermano Fray *Alonso de S. Antonio,* alias el Bonzo, Predicador, y Ministro General de los Chinos: por el trabajo de haber sacado á luz, y imprimido esta relacion » etc.: Ultima pág. la 152. - Decreto del Gobernador de Manila, para que la « Relación » impresa pase á la aprob. y corrección del Comisario del Sto. Oficio, Fr. Domingo González. - En Manila 25 de Agosto de 1625. - Confrontación del impreso con el original por Fr. Domingo González, Manila 28 de Agosto de 1625. - El mismo escudo de la port. y á su derecha: — *Este divino Blason, / y Sacrosantas señales, / Entienda el mundo, que son / Armas de esta Religión, / Aunque son armas Reales. / Laus Deo etc.*

En el Prólogo del Provincial y Definitorio se dice que « Fr. *Iuan Baptista* Ministro Provincial desta Provincia, llevado « del zelo de Dios .... por su particular patente y obediencia « mandó al hermano Fr. Diego de S. Francisco, Predicador y Co- « misario de Japon, y uno de los mas excelentes Ministros de « aquella Christiandad, y el que mas trabajos, enfermedades, « destierros y carceles ha padecido en Japon por la conversion, « que es el que escribió esta relacion y á quien los Japones « llaman Martyr en vida por lo cual es muy abonado para dar « testimonio de la verdad, ... el escribir con verdad y brevedad « lo substancial de la historia de los Martyres etc. » y Fr. Diego de S. Francisco, contestando à la patente del Provincial dice, que obedeciendo á lo que se le ordena, comienza « á hacer esta re- « relación tomando la corriente de lo sucedido en Japon desde « el año de mill y seiscientos y trece .... hasta este presente año « de mill y seiscientos y veinte y quatro. En esta relacion solo « trataré de las cosas mas notables y particulares con toda la

«brevedad, que me fuere posible; dexando lo menos importante, «para quando la divina Magestad diere en estos reynos tranqui- «lidad à la Christiandad etc.».

Capítulo primero. De el origen y causa de la persecución en Japón contra la Christiandad y destierro de los Ministros del Ebangelio.

Trata en este Capítulo del decreto de persecución que el Emperador dió el año de 1613, y que no puso en ejecución hasta el de 1614. Muchas fueron las causas que concurrieron á exacerbar los ánimos del Emperador y de los de su Consejo en contra de los cristianos. Fr. Diego de S. Francisco en este Capítulo lo atribuye únicamente á los herejes holandeses é ingleses, pero es indudable que precedieron otras muchas causas. El Beato *Sotelo,* en una carta que, á petición del Cronista P. La Llave, escribiò y fechó en Dilao, Filipinas, á 4 de Agosto de 1621, y que dicho Cronista transladó en los Caps. 3, 4. 5 y 6 del Trienio XI. de su Crónica, afirma que la persecuciòn tuvo origen en el año de 1610, siendo su primera causa «el haber muerto «en Macao los portugueses á más de 40 japones (1)», por lo que irritados los japoneses quisieron tomar venganza en Andrés Pesoa, capitan de la Nao portuguesa «Madre de Deos», que arribó al Japón en 29 de Junio de 1609 (2). El Emperador del Japón mandó á Pesoa que se presentase en la Corte, «para que «diese razón de sí, y no queriendo ir por tres veces, le envió «salvo conducto. No fiò del, y enfadado el Emperador, le dijo «al Yakata de Arima que, pues eran los portugueses cristianos «como él, y los japones muertos en Macao sus criados, allá se «las hubiese con ellos, que él hiciese lo que le pareciese. Con «esto dió orden el D. Juan Yakata de Arima de cogerles la Nao «y personas». Viéndose en este apuro Pesoa, y que ya no podía defenderse, en 6 de Enero del 1610, al anochecer, bajó al pañol de la pólvora, y voló el barco, pereciendo él y muchos japones que en él se hallaban, así como tambièn muchos de los que pretendían abordarle (3). El Obispo del Japón y los jesuitas favorecieron al Pesoa (4), y no obstante su buena acción é intención, «de aquí el juez de Nagasaki, Faxengano Kafioye (Yafioye) (5) «quedó disgustado con los PP. de la Compañia, y cuando hallaba

(1) Esto occurrió en 1608, según Charlevoix, *Histoire et description générale du Japon,* edic. 1734. lib. XII. Pagès, obra cit. págs. 166 y 167. Steichen, *Les Daimyo chrétiens du Japon,* Hongkong, 1904. Chap. XVIII.

(2) Bernardino de Avila, cap. 21 y la Carta del Beato Sotelo.

(3) Bernardino de Avila y Sotelo ibid.

(4) P. Pastells, en sus Notas á la *Labor Evangélica de la Compañia de Jesús en las Islas Filipinas del P. Colin,* edic. del 1902. tom. 3. lib. VI. cap. XXIV. pág. 381.

(5) Steichen, *Les Daimyo chrétiens,* chap. XVIII le llama Hasegawa Sahise.

« ocasión los desacreditaba ante el Emperador, diciéndole, que ellos « eran los Señores de Nagasaki y de todo el comercio y no él; « y que era grande su poder, y que si no lo atajaba y reme- « diaba con tiempo, que después le seria muy dificultoso (1). El P. Sotelo, que á la sazón, se hallaba en Surunga, Corte del Emperador, volvió por la honra de los PP. de la Compañía, tan injustamente calumniados por una acción tan justa, y pudo evitar el que les desterrase del Imperio, como lo pretendía, y se contentó con desterrar « à dos Padres de la Compañia, Prelados « y á otros que tenían toda la màquina de la Nao de Macao y « hacienda á su cargo (2) ».

Amén de esto, sucedió que D. Juan de Arima había urdido una trama para apoderarse de un estado, que había pertenecido á uno de sus antepasados, y habiendo sido descubierta, hallaron en el archivo de otro cristiano, llamado D. Pablo Dayfachi, algunas cartas que comprometían á varios cristianos en el complot de D. Juan; más un memorial, en el que se hacía el repartimiento de la renta que dicho estado producía, y en el que figuraban « doce mil ducados para D. Juan Akaxikamon, gran ene- « migo público del Emperador, á quien los PP. de la Compañia « tenían escondido en su casa de Meako (3) ». « Tambien re- « sultó que, como eran cristianos, los que se habían levantado, « cobrò tan vil concepto el Emperador y los de su Consejo de « los cristianos, que dijo: eran maldita y perversa gente y da- « ñosos á la republica. Allegóse á esto, que un caballero, capitan « de la guarda de arcabuceros del Emperador y primo hermano de « su mujer, llamado D. Juan Faramondo, cristiano, sacó una dama « de palacio... con lo cual acabó el Emperador de aborrecér á « los cristianos y empezó á hacer consejos muy amenudo (4) ».

Después de esto, en 1612, llegó á la Corte del Emperador una falsa embajada de varios piratas holandeses, que el Beato *Luis Sotelo* trató de desenmascarar, y hubiera conseguido el franciscano lo que pretendia, si los herejes y piratas no hubieran tocado el resorte de la trama del Yakata de Arima, atribuyéndola principalmente á los jesuitas y con ellos á todos los Misioneros, lo cual fué causa de que los del Consejo del Emperador reflexionaran sobre lo ocurrido en Arima y sobre las delaciones hechas por el juez de Nagasaki, y se decidieran á perseguir duramente á la Religión Cristiana, « por cuanto los Padres y Cristianos « eran gente perjudicial y dañosa á la republica, les mandaba

(1) *Carta del Beato Sotelo.*
(2) Ibid.
(3) Ibid.
(4) Ibid.

« echar por tierra sus iglesias y que todos fuesen desterrados del « Japón y su Ley desarraigada de él », como se decía en el decreto del Emperador, fechado en Diciembre del 1613 (1).

Capítulo segundo. Del Martyrio de treynta y quatro mártyres, y otros sucesos de la persecución en Japon.

Capítulo tercero. De como derriuaron todas las Yglesias de los fieles en Nangasaqui y del martyrio de innumerables Martyres, particularmente de mas de quaranta conocidos y sus rigurosos martyrios.

Capítulo quarto. De como los seys Religiosos de nuestro Padre Sant Francisco nos diuidimos por los mas principales Reynos de Japon y lo que á mí me succedió.

Capítulo quinto. De como fuimos Pressos yo, y Hyeronimo, cabeça del Hospital, y Simon Sabioye, Mayordomo del Tono, mis huéspedes y compañeros.

Cepítulo sexto. De las propiedades, rigor y successos de la Carcel de Yendo, y prissión larga y penosa mia y de mis compañeros en ella.

Capítulo Septimo. De los exercicios sanctos, que teniamos en la carcel yo y los demas Xpianos, y de cómo llegaron á la Corte de Japón los Embajadores Fr. Diego de S. Catharina y sus compañeros.

Capítulo octavo. De como me sacaron de la carcel, y volví á la nueva España en compañía de los Religiosos Embajadores.

Capítulo nono. Como volví de México á Manila y Japon, á donde hallé, que habían martyrizado á mis compañeros, que tuve en la prissión.

Capítulo decimo. Del martyrio del sancto Fr. Pedro de la Asumpción de nuestra Religión, en compañia del sancto Padre Juan Baptista de la Compañía de Jesús.

Nota. Por error de imprenta en la numeración de los Capítulos, se omite el Capítulo XI.

Capítulo duodecimo. Vida y Martyrio del Sancto Fr. Juan de Sancta Marta.

Capítulo terciodecimo. De como, quando la persecución estaba mas en su puncto llegaron á Japon cinco Religiosos de socorro del orden de nuestro Seraphico Padre S. Francisco.

Capítulo quartodecimo. De la prisión de seis Religiosos de nuestro Padre Sant Francisco y tres professos de la Tercera Orden.

Capítulo sextodecimo. De los exercicios de los sanctos Martyres en la carcel: y de como fueron lleuados al lugar del martyrio con otros muchos.

---

(1) *Carta del Beato Sotelo.*

Capitulo decimoseptimo. Del insigne martyrio de estos y otros muchos Martyres, que son por todos cinquenta y seis.

Capitulo decimonono. Del illustre martyrio de los Sanctos Fr. Francisco Galve de nuestra Seraphica Religión y del P. Hyeronimo de los Angeles de la Compañía de Jesús y de quarenta y nueue Japones, todos assados vivos por la Confessión de la Fee.

Capitulo Vigéssimo. Vida y Martyrio del noble y sancto Martyr D. Francisco Toyama, Japón (1), á donde de paso se trata de otros Martyres.

Vida y insigne Martyrio de los sanctos Martyres el Embajador P. Fr. Luys Sotelo Predicador Apostolico y sus dos compañeros el hermano Fr. Luys de S. Francisco Sacerdote y Luys Baba professo de la Tercera Orden, en dos Capitulos.

Capitulo Vigéssimo Primo. Vida y Embajada del Sancto Martyr Fr. Luys Sotelo.

Capitulo Vigéssimo Secundo y ultimo de esta Relacion. Prisión y martyrio del sancto Embajador Fray Luys Sotelo, y sus compañeros los dos Luyses, en compañía de los santos Martyres Padre Fray Pedro Vazquez Dominicano, y el P. Miguel Carballo de la Compañía de Jesús.

Carta del P. Luys Sotelo á nuestro Prouincial Fr. Iuan Baptista, á los PP. Definidores y demás religiosos de la Provincia de S. Gregorio.

Carta del P. Luis Sotelo á Fr. Diego de S. Francisco y demás Ministros del Japón.

Acta Audientiae Publicae a S. D. N. Paulo V. Pont. Opt. Max. Regis Voxu Japoni Legatis etc.

Epílogo y Catálogo de los Sanctos Martyres que esta Relación contiene; *y estado de la Conuersión de Japón.* — Este Epílogo está en lugar del Indice de la « Relación » al final del cual, hace constar el autor lo siguiente: « He sido remiso ó corto en referir los « Martyrios de algunos Sanctos porque la brevedad de tiempo, y « la prometida en esta escriptura, no me daban más lugar y me « diuertían: assí he procurado en este epílogo y catálogo em- « mendar algunas faltas: assí tendrá esto más fuerza, á modo de « codicilo después de testamento ». — El párrafo siguiente es del Provincial y del Definitorio: « Aduiértese que esta relación no « solo tiene el crédito de su Author Fr. Diego de S. Francisco, « aúnque es tan grande y bastante por su santidad conocida: « sino que tambien lleva el de esta Prouincia, que la ha hecho

(1) Fr. Francisco de Madridejos le confesó antes de su muerte y á los tres días de haber sido martirizado, trasladó sus restos á Nagasaki. Escribió la *Relación* de su martirio el mismo religioso, la cual se guarda original en el Archivo de nuestro Convento de SS. Quaranta de Roma, bajo la signatura *Curia Excalceatorum* tom. 2. fols. 34 y sigts.

« sacar á luz y dedicado á su Magestad: que á haber en ella « cosa, que no fuera verdadera y aueriguada ó no la tuuiera « por tal, no permitiera se imprimiera ». A continuación se hallan otros dos párrafos escritos por Fr. Diego de S. Francisco y después de ellos: *Estado de esta Conversión.* — « Por el año de « 1613 goçaba aún de gran paz, quietud y latitud la Iglesia de « Japón: pues se contaban en ella mas de seiscientos mill Chri« stianos y había como ochenta Predicadores, Ministros del S. « Euangelio y gran número de Templos ó Iglesias Catholicas, « conuiene á saber: — Del Orden Seraphico de S. Francisco. — « Diez Conuentos y siete hospitales ». Nombra los pueblos en que se hallaban y al final dice: « No hago cuenta de las Iglesias, « que llamamos visitas, adonde los Religiosos no asistían, sino « que solamente yban de quando en quando á decir Missa y ad« ministrar los Sacramentos ». Registra los nombres de 34 religiosos franciscanos que residian en el Japón antes del destierro y concluye con un corto informe del Provincial y Definitorio sobre el estado en que se encuentra la Provincia y el progreso de sus Misiones en el Japón, Filipinas, China é Islas Malucas.

De esta importante Relación se han hecho tres ediciones. La que hemos tenido presente al escribir esta nota bibliográfica se hizo en Manila en 1625, de orden del Provincial y del Definitorio y bajo la direccion del P. Fr. *Alonso de S. Antonio,* y de la cual no conocemos más ejemplar que el de nuestro Archivo de la Provincia de S. Gregorio, Cajon N. 8. Legajo N. 3. Otra edición se hizo en Méjico el año de 1626, en la que se copió la portada y hasta el pié de imprenta de la de Manila, aunque no con toda exactitud; pues á más de tener diferente corte las líneas, los tipos, tanto de la portada como del texto, son diversos, siendo distinta, asímismo, la foliación. En la edición de Méjico las Actas de la embajada del Beato Sotelo están en latin y castellano con este pié de imprenta; *Mexici, apud Joannen de Alcaçar permissum Superiorum Anno Domini MDXXVI,* y carece del Epílogo y Catálogo que contiene la de Manila. En la Biblioteca Nacional de Madrid hemos visto dos ejemplares de esta edición de Méjico, bajo las signaturas R. 1671 y R. 14164. El P. Civezza hizo un extracto de uno de estos dos ejemplares, que publicó en el tom. VII, part. II. de su *Storia universale delle Missioni Francescane*, Prato, 1891, págs. 1028-166. Otro ejemplar de esta edición hemos visto en la Librería de D. Pedro Vindel, Madrid, Calle del Prado, N. 9., el cual le anuncia á la venta en en su *Catálogo sistemático de la Biblioteca Filipina* en el fabuloso precio de dos mil pesetas. El Sr. Vindel, al describir su ejemplar en el Catálogo mencionado, pág. 47, dice que es *muy raro,* y

forma de esta Relación el siguiente juicio: «Aquellas terribles «matanzas de cristianos, que tanto impresionaron en el mundo «civilizado, están muy circunstanciadamente historiadas en esta «obra, sin duda una de las más antiguas é importantes fuentes «que existen acerca de la materia». El P. Civezza en su *Saggio di Bibliografia,* pág. 543, registra otro ejemplar de la edición de Mejico, que se conserva en la Bibl. Nacional de Florencia, sig. X-5-307, aunque erroneamente lo considera como perteneciente á la de Manila (1). La tercera edición se hizo por Ottavio Beltramo en Nápoles en 1630 en italiano, según nos dice el P. Civezza en el lugar citado.

Esta obra del P. Diego de S. Francisco la trasladaron en su mayor parte y con bastante fidelidad à sus Crónicas los PP. La Llave, Trienios 11, 12 y 13 (2). Sta. Inés, desde el cap. 26 del lib. 5, hasta el cap. 12 del lib. 8 (3). Puga, en los Libs. 5 y 6 (4) y el P. Gascueña, en su *Año Seráfico* (5). Lo propio hicieron los PP. Martínez en su *Compendio histórico de la Provincia de S. Gregorio,* imp. en 1756, lib. III, desde el cap. 53 al 80, y Juan de S. Antonio en la *Crónica de la Provincia de S. Pablo,* imp. en 1729, tom. 2, libs. II, III y IV. La citan con frecuencia Fr. Martin de S. José en la *Crónica de los Descalzos,* imp. en 1644; Aduarte en la *Historia de los PP. Dominicos de Filippinas* imp. en 1639; Sicardo, *Cristiandad del Japón,* imp. en 1698 y Charlevoix, *Histoire et Description du Japón,* imp. 1736.

Pastrana y Enero 10 | 1908. *(Continuará).*

Fr. LORENZO PÉREZ, O. F. M.

---

(1) De la edición de Méjico existe otro ejemplar en la biblioteca de la Compañia General de Tabacos en Barcelona, que describe minuciosamente Retana, *Aparato bibliográfico de la Historia General de Filipinas,* vol. I pp. 91-93. El ejemplar que cita de la edición de Manila, como existente en la biblioteca de S. Isidoro de Madrid no lo hemos encontrado, apesar de haberlo buscado diligentemente.

(2) Ms. inédito del Archivo de la Prov. de S. Gregorio. Caj. 31. Leg. 2.

(3) Ms. inédito del mismo Archivo. Caj. 32. Leg. 3.

(4) Ms. inédito del mismo Archivo. Caj. 34. Leg. 2.

(5) Ms. inédito del citado Archivo. Caj. 36. Leg. 12.

DOCUMENTA

ACTA ET STATUTA
GENERALIS CAPITULI TERTII ORDINIS POENITENTIUM
D. FRANCISCI
BONONIAE CELEBRATI AN. 1289.

Scriptores rerum franciscalium non multi sunt neque inter recentiores, qui pervetusta de tertio Ordine divi Francisci, *Poenitentium* dicto, vel monumenta ediderunt, vel perdoctos scripsere tractatus. Inter antiquos nullus est, qui vel textum quemdam *regulae* tertii Ordinis ediderit (si excipias textum solummodo Nicolai IV, de quo illico dicemus), vel *statuta* seu *constitutiones* eiusdem Ordinis divulgaverit, quamquam multa in multis codicibus neglecta reperiantur; quae quidem monumenta si e tenebris eruantur, profecto tum historiae et sociologiae, tum et politices medii aevi oeconomiae studiosis, multum profutura fore fatentur eruditi.

Inter recentiores .vero scriptores, qui huius generis monumenta evulgarunt, praecedit cl. vir Sabatier, qui ex cod. 20 Capistranensis Coenobii primus edidit et erudite illustravit *Regulam antiquam fratrum et sororum de Poenitentia, seu Tertii Ordinis S. Francisci* (1); quam quidam tamen volunt non textum genuinum Francisci esse, etsi « proculdubio formam magis antiquam » exhibeat primaevae regulae ab ipso sancto Institutore breviter redactae (2). Alii vero, uti Rev. P. Mandonnet O. Pr., qui de tertio Ordine plus minus recte disseruit, autumant duodecim saltem prima capita huius regulae genuinum exhibere textum Francisci (3); cui opinioni non assentit memoratus R. P.

(1) In *Opuscules de critique historique* (Paris 1903) tom. I p. 1-30.

(2) Cfr. *Opuscula S. P. Francisci* (*Biblioth. ascet. medii aevi,* I) ad Claras Aquas 1904, t. I p. 172; ob quam rationem, et hanc *Regulam* R. P. Lemmens excludendam censuit a collectione operum divi Francisci, sicut et illam Nicolai IV quam « ab ipso Sancto haud oriri » censuit.

(3) Mandonnet, *Les règles et le gouvernement de l'ordre de Poenitentia* in citt. *Opuscules de critique historique,* t. I p. 175.

Lemmens, eoquod regula haec in sexto capite insertum habeat, fere verbotenus, mandatum quoddam post mortem divi Francisci emanatum a Gregorio IX, die scilicet 30 martii 1228, bulla quae incipit *Detestanda* (1); fatendum tamen est, multam interesse relationem inter hanc *Regulam antiquam* et illam Nicolai IV, saltem quoad 12 prima capita illius: necnon eamdem *Regulam antiquam* ceteris praestare hucusque et antiquitate et genuina simplicitate verborum.

Verum, textus regulae qui in Constitutione Nicolai IV (*Super montem,* 18 aug. 1289) habetur, reapse nullo modo dici potest *textus genuinus* Francisci, etsi veram *vivendi formam* praebeat ab ipso traditam, ut idem Pontifex, (in cap. 16 huius regulae) testatur: « praesens *vivendi forma* institutionem a beato Francisco praelibato suscepit »; singulorum enim tenor capitulorum, compositionem ostendunt Romanae Curiae, in aliquibus mutatam, vel auctam, et sic a primaeva simplicitate originalis textus satis dissonam. Hoc et ipse doctissimus Waddingus fassus est (2), cui et aequiores iudices cum Bollandistis adsentiunt (3). — Restat igitur e tenebris primaevam et genuinam regulam a Francisco traditam eruere, quod in votis est omnibus, qui franciscalibus studiis incumbunt. Franciscum enim regulam quamdam pro poenitentibus simplici stylo vel *scripsisse* vel *dictasse* certo certius est testimonio tum Celani (4), tum divi Bonaventu-

(1) *Opuscula S. P. Francisci,* I p. 172.

(2) « Facile tamen crediderim Nicolaum quaedam ex suis inseruisse, aliquidve pro temporis et ipsius Ordinis ratione immutasse, quorum utrumque ipse Nicolaus insinuavit non obscure in bulla *Unigenitus* quam refert Sillin praecitatus tom. 2 p. 7 ». Wadding in *B. P. Franc. Assis. Opuscula* (Antuerpiae 1623) t. II p. 232; ed. De la Haye (Lugduni 1653) p. 38.

(3) *Acta SS.* d. 4. oct. in Comm. § XII n. 464. — Bulla Nicolai IV *Supra montem* extat in *Bullar.* Sbaraleae, IV 94-7 in *Annal.* Waddingi ad an. 1221 n. 16. Ed. II. to. II 9-14, et inter eiusdem *Opuscula* Divi Francisci sup. cit. etc., in 20 capita distributa. Textum vero emendatiorem ex Regesto Vaticano eiusdem Nicolai IV fideliter transcriptum habes in *Seraphicae legislat. textus originales,* ad Claras Aquas 1897, p. 77-96; originale tamen huius bullae *cum plumbo* adhuc desideratur, cum nullibi hucusque reperiri potuerit. Ad haec notandum, quod multae sunt Romanorum Pontificum litterae, quibus regula seu forma vivendi tertiariorum saecularium comprobatur, laudatur et commendatur: (Honorii III, *Significatum* 16 dec. 1221, *Cum illorum* 1 dec. 1224; Gregorii IX, *Nimis patenter* 25 iun. 1227, *Detestanda* 30 mar. 1228, *Cum illorum* 23 aug. 1229, omnes in tom. I *Bullar.* Sbaraleae); ast, quod ad formalem huius regulae confirmationem attinet, antiquiorem non habemus ista, quam Nicolaus IV edidit per citatam suam constitutionem *Supra montem.* Praeterea notandum, quod Pisanus (*Confor.* 8, par. 2, in *Anal. fr.* t. IV. p. 362) nullius meminit antiquioris regulae Poenitentium, nisi illius Nicolai IV. Demum advertere libet, ne confusio oriatur, quod *Regula 3 Ordinis* in constitutione Leonis X (*Inter cetera* 20 ian. 1521) evulgata, non saeculares vel coniugatos, sed tertiarios *regulares* in conventibus degentes prospicit, et in 10 capita est reducta, iuxta normam tamen antedictae regulae Nicolai IV.

(4) « Egregius artifex (Franciscus) ad cuius formam, regulam, et doctrinam... in utroque sexu Christi renovatur Ecclesia, et trina fide triumphat salvandorum » 1 Cel. c. 15 n. 37 edit. Bolland. ed. Alenc. p. 40.

rae (1) et aliorum primi aevi scriptorum (2); sed ita tamen, quod in hoc etiam opere adiutorio et consilio fultus sit Cardinalis Ugolini. Bernardus enim de Bessa, narrata institutione trium Ordinum, immediate post tertium Ordinem subdit: « In regulis seu vivendi formis Ordinis istorum [scil. trium Ordinum] *dictandis*, sanctae memoriae dominus Papa Gregorius, in minori adhuc officio constitutus, beato Francisco intima familiaritate coniunctus, devote supplebat quod viro sancto iudicandi scientia deerat (3) ».

Post citatos Sabatier, Mandonnet, et alios quosdam paucos recentiores (4), qui vel nova monumenta ad 3^m Ordinem spectantia in lucem dederunt, vel de ipso specialiter tractaverunt, praestat etiam eruditus sacerdos Dnus Paulus Guerrini, qui recentissime egregium itidem monumentum, quasdam scilicet « *Ordinationes* » dicti Ordinis, e tenebris protulit, et in hoc *Archivo* opportune pervulgavit (5).

Horum tamen « *Ordinationum* » tempus difficile praefixeris. Egregius vero editor Guerrini, primam saltem partem earumdem, seu prima capita (1-34), circa annos 1265-1274 redacta fuisse non irrationabiliter arbitratur; ipsique favere videntur litterae quae inibi sequuntur (pag. 561) divi Bonaventurae, anni 1274, quibus congregatio illa Tertiariorum Brixiae privilegiorum spiritualium comparticeps efficitur, et sic Ordini Minorum aggregatur. Ceterum, epistola illa anni 1274 iam congregationem extitisse comprobat, antiquitatemque *legum* seu *statutorum* eiusdem, saltem quoad primam partem, sufficienter equidem confirmat.

Hucusque citati auctores vel *regulas* simpliciter, vel *statuta*, particularia loca seu civitates tantummodo spectantia, ediderunt vel illustrarunt. Nullum tamen novimus inter auctores, qui vel viderit, vel ediderit unquam *statuta generalia* Ordinis Poenitentium; neque ullibi hucusque nobis memoria extabat de celebratione *capitulorum generalium* tertii Ordinis saecularium, esto et unius saltem regionis seu nationis.

---

(1) « Nam instar reparatae triplicis fabricae ipsius sancti viri ducatu, secundum datam ab eo formam, Regulam et doctrinam, Christi triformiter renovanda erat Ecclesia, trinaque triumphatura militia salvandorum, sicut et nunc cernimus esse completum » *Leg. mai.* cap. 2 n. 8. Et paulo post: « Quamplurimi, secundum formam a Dei viro acceptam, novis se poenitentiae legibus vinciebant, quorum vivendi modum idem Christi famulus *Ordinem fratrum de Poenitentia* nominari decrevit » ibid. cap. 4 n. 6.

(2) Anonim. (seu Iulianus a Spira) apud Bolland. cit. § XII n. 252; *Leg. 3 soc.* cap. 4 n. 60, ibidem.

(3) *Liber de laudibus b. Franc.* cap. 7 circa finem, in *Anal. fr.* t. III p. 686.

(4) Ex. gr. Müller *Die Anfänge des Minoritenordens und der Bussbruderschaften.* Freiburg 1885, 119-171. — W. Goetz, *Die ursprünglichen Ideale des hl. Franziskus*, in: *Historische Vierteljahrschrift*, VI, Leipzig 1903. — Idem, *Die Regel des Terziarierordens* in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, XXIII, Gotha 1902, p. 97-107.

(5) *AFH* I, 545-568. Cf. eorum titulum 547: *Istae sunt ordinationes* etc.

Hoc hodie perspicuum fiet per sequentia statuta seu constitutiones *generales,* quae fortuito nuper ad manus nostras pervenerunt, quaeque profecto, nova sua luce, vetera clarius illustrabunt.

Codex, in quo haec *statuta generalia* habentur, partim membr. et cartaceus, extat Iaderae (Zára) in Dalmatia, in bibliotheca civica *Paravia* dicta, signatus n. 1552, mill. 145×107, foll. 225, variis manibus exaratus, et quidem maior pars circa annum 1477. Et foll. 92r 93v, sub hac rubrica: *Incipiunt constitutiones seu ordinationes fratrum de poenitentia tertii ordinis sci. Francisci* (1).

His praemissis, nunc quasi praefationis et compendii gratia, pauca quaedam praenotanda et breviter perstringenda utile fore existimavimus:

a) Hoc *generale capitulum* celebratum fuit Bononiae, feria 2ª die 14 novembris anno 1289, eodem scilicet anno, sed tres menses postea, quo Summus Pontifex Nicolaus IV, die 18 augusti, suam constitutionem *Supra montem* ediderat, et Regulam tertii Ordinis solemniter confirmaverat.

b) Imo, ad hanc constitutionem obtinendam, « discretus vir dominus *Ugolinus de Medicis* de Feraria, pro confirmatione regule nostre in Curria summo studio, et multa sollicitudine laboravit », ut sub § 17 horum statutorum legimus.

c) Ante hoc capitulum, aliud item generale capitulum Placentiae celebratum fuisse constat ex § 10 eorumdem statutorum; verum quo anno, non dicitur. Hinc coniicere licet, pluries talia capitula celebrata fuisse, et quidem multo ante constitutionem Nicolai IV.

d) Hoc in generali capitulo Bononiensi, *vocales* aderant numero *triginta et unus,* exceptis praesidentibus *quatuor.* Horum vocalium quidam, vicaria auctoritate, vices gerebant duarum vel trium *insimul* Provinciarum. Hi omnes Bononiam convenerant ex *viginti quatuor* Provinciis seu civitatibus Italiae infra indicatis.

e) Provinciae seu collegia in his statutis memorata, civitatem plerumque unam tantum amplectebantur, et loca civitatis viciniora.

f) Capitulares ex corpore capituli *12 definitores* actu elegerunt, qui omnium nomine infrascripta *generalia statuta* condiderunt, quaeque omnes unanimiter confirmaverunt.

g) Inter hos capitulares, quidam « dominus frater *Elias* », Provincialis Minister Ferrariae, *executor Italiae* dicitur; quem item generale capitulum « executorem nostrum » appellat, eumdemque speciali privilegio honorare et remunerare decrevit (nº 5, et § 17).

---

(1) Codicem hunc nobis humanissime indicavit et explorandum exhibuit Iaderae (die 22 augusti) cl. vir Dr. Brunelli eiusdem bibliothecae praefectus, in rebus litterariis et historicis apprime versatus, cui hic publicas exhibemus gratias.

h) Demum advertere libet quod, inter tot vocales ex tantis Provinciis convocatos, et quidem in generali capitulo, nullus frater Minor non solum non praefuit, nedum interfuit, imo nec in ecclesia Ordinis Minorum hoc generale capitulum celebratum fuit, sed in ecclesia aliena, et praeside sacerdote extraneo. Haec omnia forsan inusitata et incongrua videbuntur minus sapientibus, cum praesertim aliunde constet sub disciplina et ducatu fratrum Minorum talia, et imo minora, semper et ubique anteactis temporibus tertiarios agere consuevisse (1). Verum, haec omnia clare explicantur testimonio coaevo fr. Bernardi de Bessa, qui de regimine tertiariorum sequentia refert: « Istis a principio [Ordinis] frater assignabatur Minister, sed nunc suis in terra dimittuntur Ministris, ut tamen a fratribus, tamquam confratres et eodem patre geniti, consiliis et auxiliis foveantur (2) ».

En igitur nunc acta et statuta huius perantiqui generalis capituli, quae fideliter et accurate ex indicato cod. transcripsimus.

[f. 92r]. **Incipiunt constitutiones seu ordinationes fratrum de penitentia tertii ordinis Sancti Francisci.**

In nomine domini nostri Yehu xpi. Amen.

Anno eiusdem nat. Millesimo Ducentesimo octuagesimo Nono, indictione secunda, die lune, quarto decimo Novembris, Bononie in ecclesia Sci. Andree, presentibus dno. *Galvano* presbitero dicte ecclesie, fratre *Gulielmo de Panzanis,* dno. *Petro* dni. *Ugolini de Yanua,* et dno. *Petro* dni. *Dardelli de Yanua:* ibique convocatis fratribus ordinis penitentie totius Ytalie ad capitulum in civitate Bononiensi, quorum nomina sunt hec:

1). De provintia sancti Anthonii dns. frater *Grandonius de Padua.*

2). De provintia Mediolani dni. fratres *Lanterius* et *Arnolfus.*

---

(1) Cfr. ex. gratia statuta congregationis Brixianae, *A F H* I, 547 seqq., ubi frater Minor semper congregationibus interest, et aliquando praeest (cap. 47), visitat (cap. 22), sessiones in conventu, « in capitulo » (40) fratrum Minorum celebrantur (1, 2, 3, 5, 8 etc.), imo ipsas constitutiones ordinat etc. Similia quoque *Regula antiqua* iam praescripsit, ed. Sabatier, l. c. p. 29. Cap. XIII, nº 4, 5, 6, 7.

(2) *Anal. franc.* t. III (1897) p. 686, cap. 7. — Huc facit testimonium etiam S. Bonav., qui respondens accusationibus magistrorum Parisiensium, qui Fratribus improperabant quod *non promovebant* ordinem Poenitentium a S. Francisco fundatum, respondit: ideo fratres nec ad *capitula* eorum convenire, nec curam immediatam illorum gerere, ne in rebus et domibus saecularium immisceantur quotidie, cum habeant eorum *magistros* qui *provinciales* dicuntur. Nihilominus subdit: « praeter alias occupationes, quas in confessionibus eorum et consiliis tota die nos oportet habere cum ipsis... De sancto autem Francisco, alia fuit ratio, quia status illius terrae *[scil. Italiae, nam in Gallia scribebat c. an. 1266-68]* et illius temporis aliter se habebat, et ipsius sancti Patris Francisci et primorum fratrum eius diffamata sanctitas effecit, quod tunc habebatur pro bono, quod modo et in aliis terris non talem haberet successum ». D. Bonav. *Opera omnia* (ad Claras Aquas 1898) t. VIII p. 368-69.

3). De provintia Yanue dns. frater *Biaqua*.

4). De provintia Bononie dni. fratres *Benevenutus Louatus*, et *Jacobus Ranuxinus*.

5). De Feraria dns. frater *Elyas* executor Ytalie, et frater *Johannes*.

6). De Bruxia (sic) frater *Benevenutus* et *Nicolaus*.

7). De Pergamo frater *Federicus*.

8). De Sancto Archangelo frater *Raynerius*.

9). De Cesena frater *Drogus*.

10). De Forlivio frater *Johannes* pro suo collegio et fratrum de Fornipopulo et Castri cari.

11). De Faventia frater *Bonaventura Rufulus* pro suo collegio et fratrum de Bagnacavallo.

12). De Ymola fratres *Alexander de Butrigaris* et *Andreas Cassulus*.

13). De Mutina fratres mitinensis (sic) et *Fridericus*.

14). De Regio fratres *Rolandus* et *Sovramatus*.

15). De Parma fratres *Melarius* et *Johannes Cesanellus*.

16). De Burgo Sancti Donnini fratres *Domnus* et *Bonzanus*.

17). De Cremona frater *Rodulfus de Stanchanis*.

18). De Placentia frater *Manfredus*.

19). De Venetiis fratres *Johannes Pocapaia*, et *Jacobus*.

20). De Vicentia frater *Jacobus*.

21). De Alexandria frater *Jacobus*.

Omnes isti fratres pro collegiis suarum civitatum, ad honorem omnipotentis Dei et beate Marie Virginis, beatique Francisci et omnium sanctorum, laudaverunt, aprobaverunt et retificaverunt Constitutiones infra scriptas, factas per diffinitores electos auctoritate supra dicti capituli, qui fuerunt:

Dns. frater *Elyas* de Feraria, executor.

Dns. frater *Benevenutus Louatus*.

Dns. frater *Jacobus Ranuxinus* pro sua provintia de Bononia.

Dns. frater *Biaqua* de Janua pro sua provintia.

Domini fratres *Arnolfus* et *Lanterius* pro sua provintia de Mediolano.

Dns. frater *Grandonius* de Padua pro sua provintia.

[f. 92v]. Frater *Andreas* de Ymola.

Fratres *Benvenutus* et *Nicolaus* de Brixia.

Frater *Johannes* de Venetiis et

Frater *Jacobus* de Vicentia.

Omnes vero supradicti diffinitores, ordinaverunt, statuerunt et firmaverunt:

§ 1. — Quod fratres penitentie civitatis Padue, Bononie, Yanue et Mediolani, quilibet conventus in sua provintia, eligant *discretos* fratres, cum quorum consilio et consensu omnium, vel maioris partis ipsorum, Ministri ipsius conventus (sic), auctoritate presentis capituli, possint et debeant elligere et confirmare unum de fratribus provintie

qui presit omnibus fratribus sue provintie, et vocetur ***Minister provintialis.*** Cuius officium terminetur et limitetur per ***capitulum generale.***

§ 2. — Quod fratres locorum teneantur solvere collectas impositas per collegium civitatum suarum.

§ 3. — Item, quod nullus presumat portare habitum fratrum penitentie vel sororum, nisi primo professionem fecerit secundum regulam bullatam a domino apostolico Nicolao papa quarto (1), et promittat se observaturum toto tempore vite sue omnia que in dicta regula continentur, nisi aliquando stesteterit (sic) de licentia suorum Ministrorum.

§ 4. — Item, quod nullus vel nulla admittatur ad ordinem fratrum penitentie nisi de voluntate et auctoritate Ministrorum civitatum, et per eos induantur.

§ 5. — Item, quod fratres penitentie sepelliantur in habitu suo, nec debeant expoliari quando traduntur sepulture.

§ 6. — Item, quod quando aliquis fratrum vel sororum penitentie vadit ad habitandum de una terra ad aliam, portet litteras testimoniales sui conventus.

§ 7. — Item, sine mantello nullo modo fratres vadant extra contratam suam elongando se a domo sua ultra iactum lapidis.

§ 8. — Item, quod barbeta mantelli sublevata sit et suta aliquantulum in punta (2).

§ 9. — Item, quod nullus frater possit nec debeat recipere, nec operari aliquod pubblicum officium in aliqua civitate vel loco. Et si ille qui ad officium fuerit electus, vel ministri, nisi (sic) indecenter seu enormiter gravarentur, tunc frater vocatus ad officium, dispensatione facta a Ministris suis, de voluntate maioris partis fratrum civitatis vel loci, officium exercere possit. Et qui contra predicta aliquod officium comunitatis recipiet, a vita eitiatur, et pro fratre nullatenus habeatur.

§ 10. — Item, quod singuli fratres cuiuslibet provintie teneantur restituere Ministris provincialibus, seu cuilibet pro sua provincia, omnes expensas, quas fecerint pro negotiis ordinis, a tempore capituli celebrati in civitate Placentie citra.

§ 11. — Item, quod nullus fratrum in suis vicinantiis (3) ponat aliquam collectam (4), vel depositum accipiat vicinantie vel scole, nec intersit laboreriis (5) vicinantie, nec fidem iubeat pro aliqua persona, nec

---

(1) Patet hic alludi ad bullam Nicolai IV *Supra Montem*, quam habes: *Bull. Franc.* IV, Romae 1768, p. 94-97, et *Seraphicae legislationis textus originales*, Quaracchi 1897 p. 77-96.

(2) *Barbeta*, gallice *barbette*, fascia pectoralis, quae a mento supra pectus descendebat; *barbetta* italice quasi parva barba. Ducange, *Gloss. s. v.*

(3) *Vicinantia* = turba vicinorum in vico: *vicus* urbis, italice *quartiere*.

(4) *Collectam* possumus intelligere vel collectionem pecuniarum vel frugum, vel etiam pretium rerum quarumcumque.

(5) *Laboreria* = Officina; *Laborerium* vel officium, vel obsequium seu servitium, vel opus etiam agriculturae potest exprimere.

etiam securitatem prestet in comuni, vel bona alicuius extimet, nec de questionibus singularum arbitretur (1) personarum, nec in alieno negotio possit tenutam (2) suscipere mandato alicuius iudicis vel preconis (3), nec procuratorium vel sindicatum (4) recipiat, vel ad placitandum (5) accedat pro alieno [f. 93r] negotio, nec tutelam, seu actoriam, vel comissariam alicuius suscipiat voluntarie, nisi in predictis omnibus et singulis licentiam accipiat suorum Ministrorum.

§ 12. — Item, quod Ministri et quilibet fratrum teneatur et debeat recipere comissariam ab unoquoque fratre sui conventus, si requisitus fuerit, et ipsam totis viribus executioni mandare. Et fratres ipsius conventus dare debeant auxilium, consilium et favorem ad hoc, ut dicta comissaria effectui demandetur.

§ 13. — Item, quod fratres et sorores penitentie teneantur et debeant ieiunare vigiliam beati Francisci reverendissimi patris et condictoris nostri, et in vesperis vigilie in qualibet civitate vel loco coadunare se debeant cum suis Ministris ad locum fratrum Minorum, et quilibet ipsorum offerre teneatur unum doplerium (6) vel cereum, secundum ipsorum possibilitatem in honorem ipsius institutoris beati Francisci.

§ 14. — Item, quod nullus frater intrare debeat tabernam causa bibendi, nec extra tabernam sub porticu, vel in via publica audeat bibere, salvo si iret per caminum; quod si contrafecerit, solvat pene nomine soldos decem bononinorum, et Ministri eorum teneantur exigere sub pena soldorum viginti de suis bonis, pro quolibet Ministro, et infra mensem (sic).

§ 15. — Item, quod nullus frater vendat vel vendi faciat vinum ad menutum, seu ad modum taberne, sine voluntate et licentia suorum Ministrorum.

§ 16. — Item, in honorem Dei et animarum nostrarum statuimus, quod quotiescumque aliquis fratrum nostrorum testamentum ultime voluntatis fecerit, debeat de bonis suis relinquere collegio fratrum penitentie ad suam voluntatem. Quia peccatum ingratitudinis apud Deum et homines est exosum.

§ 17. — Ordinamus, volumus et sanctimus (sic), quod providus et discretus vir Dominus *Ugolinus de Medicis* de Feraria, qui pro confirmatione regule (7) nostre in Curria summo studio, et multa sollicitudine laboravit, in nostris habeatur orationibus specialiter commendatus. Quod ut melius executioni demandetur, prefatum dominum

(1) Ne sit arbiter in quaestionibus.

(2) *Tenutam* = possessionem vel administrationem rerum alienarum.

(3) *Praeco* = praetor seu iudex urbanus, vel etiam quandoque praefectus urbis.

(4) *Procuratorium* = delegationem litteris datam; *syndicatum* = examen inquisitionum in alicuius mores vel acta.

(5) *Placitandum* = ad placitum faciendum, seu iudicium in controversiis dandum, vel etiam in jus vocare vel citare aliquem.

(6) *Doplerium*, ex italico *doppiere*, candela duplex, vel fax.

(7) Regulae scilicet Nicolai IV, de qua superius in § 3.

Ugolinum ad universa et singula beneficia in vita recipimus pariter et in morte, que per nos ubique terrarum operari dignabitur clementia Redemptoris, volentes fratrem *Eliam* executorem nostrum eodem privilegio congaudere.

Privilegium tertii Ordinis [*Clementis PP. V.*] (1).
(*ex eodem codice*).

Clemens episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo filiis universis fratribus continentie venerabilis Ordinis sci. Francisci, salutem et apostolicam benedictionem — Cordi est nobis, divino quidem spiritu illustratis, certa beneficia liberalia pio animo impendere ac donare piis locis, et personis promta dextera largiri: et precipue dictis fratribus venerabilis ordinis beati Francisci constitutis ubique. In quo quidem ordine multa pro animarum salute beneficia peraguntur, ac intuitu dicti ordinis totus orbis procul dubio illustratur. Ad petitionem igitur et instantiam religiosi viri et dilecti nobis fratris *Neri Pisani* militis de ordine continentium, ministri fratrum continentium civitatis Pisarum, nec non et fratris *Johannis de Roma* helimosinarii nostri, ministri fratrum continentium civitatis Rome: et ad exaltationem et honorem predicti reverendissimi Ordinis, universis fratribus continentibus, serie presentium notum fiat: quod quotiescumque collegium dictorum fratrum, seu maior pars eorum, in quocumque loco ordinatum fuerit, vel aggregatum, et regulam dicti ordinis legerit, aut memoriam dicte regule fecerit, ac etiam exteri qui dictam regulam legi audierint: ex pio fonte divine gratie, nec non et nostre liberalitatis gremio, et dictorum fratrum meritis circumspectis, quatuordecim vicibus quadraginta dierum indulgentiam, pro singulis mensibus, quibus dicta regula lecta fuerit, concedimus et donamus. Dat. Burdegalis, idibus martii [15 mart. 1307], pontificatus nostri anno secundo.

(1) Easdem litteras, sed variis erroribus et omissionibus amanuensis, edidit R. P. Bonav. Kruitwagen in hoc *Arch. franc. histor.* an. I p. 114 num. 16, ubi etiam authentiam istarum litterarum in dubium revocat.

Scribebam Iaderae 24 aug. 1908.

Fr. HIERONYMUS GOLUBOVICH, O. F. M.

EX LIBRO MIRACULORUM ET VISIONUM

IN PROVINCIA SAXONIAE C. 1300 CONSCRIPTO.

Nota est credulitas, qua gentes medio aevo miris relationibus quibuscunque assensum praestabant. Innumera certe sunt miracula et visiones, quae inter homines illis temporibus divulgabantur. Caesarius Heisterbacensis et Thomas Cantimpratensis (1) saeculo XIII prae aliis plurima et pulchra nobis conservarunt exempla.

Speciales inter religiosos extabant collectiones miraculorum et visionum, quae miros modos referebant, quibus quidam ad ordinem vocantur, alii ab egressu ex ordine arcentur, benefactores ordinis proteguntur, inimici eius puniuntur; sancti fratres post obitum fratribus apparent sua praemia revelantes, malorum quoque religiosorum iudicia et poenae vivis manifestantur.

In ordine nostro *Dialogus S. Fratrum Minorum*, Bernardus de Bessa, *Chronica XXIV generalium*, Bartholomaeus Pisanus (2) permulta huius generis exempla collegerunt. Exstat porro in nonnullis codicibus saeculi XIV et XV collectio quaedam visionum et miraculorum, quae in provincia Saxoniae ortum habuit, et de qua hoc loco nonnulla dicemus. Hucusque omnino neglecta remansit. Ea quae in ipsa referuntur, frustra quaesivimus apud auctores subsequentes, Pisanum, Waddingum, Arthurum Monasteriensem, aliosque.

Librum in provincia Saxoniae esse conscriptum apparet ex eo, quod omnia fere relata in ipsa acciderunt, et fratres illius passim testes adhibentur. Testes isti etiam tempus produnt, quo collectio est facta. Quater in medium ducitur « fr. Burkhardus minister Saxoniae », qui provinciam rexit annis 1285-1295 et 1299-1307 (3). Frater Franco refert de suo itinere ad capitulum Wismariae celebratum; qua in civitate capitulum nonnisi fuit c. 1290 (4). Alium « rumorem » narravit « frater Arnoldus custos Bremensis »; apud Glassberger habetur « frater Arnoldus custos Bremensis », qui praefuit capitulo 1295 Friburgi celebrato (5). Testis etiam citatur « frater Bertoldus gardianus in Budesin »; ex documento infra citato elucet, c. 1290 in conventu Bautzen guardianum Bertholdum fuisse. Quo modo omnes fratres a li-

(1) Caesarii est *Dialogus miraculorum* et *Volumen diversarum visionum seu miraculorum*; Thomas scripsit *Bonum universale de proprietatibus apium*.

(2) *Dialogus* praesertim pag. 99-120; Bernardus de Bessa, *Liber de Laudibus beati Francisci*, c. 7; *Chronica XXIV gen.* passim; Pisanus, *De conformitate*, praecipue fructus IX p. II, in *Analecta Franciscana*, t. IV. pag. 429 sqq.

(3) Glassberger, *Chronica* in *Analecta Franciscana* t. II, pag. 101 et 109.

(4) Glassberger l. c. pag. 101.

(5) L. c. pag. 107.

bello testes citati, quorum tempus inquirere potuimus, hoc eodem tempore vixerunt. Quare ipsum libellum etiam tunc esse conscriptum putamus.

Exstat libellus in codice 697 (saec. XIV) bibliothecae universitatis Lipsiensis (fol. 118r-126v) et in codice *Theol. lat. fol. 94* (saec. XV) bibliothecae regiae Berolinensis (fol. 168r-176r) (1). Quos invenit cl. P. Ignatius Jeiler, quum pro praeparanda nova editione operum D. Bonaventurae bibliothecas Germaniae perlustravit. Incipit opusculum absque titulo verbis: « Frater Burkhardus minister Saxonie »: explicit: « precedentia in curiam cuiusdam hominis ». In codice Lipsiensi statim absque aliqua divisione, fol. 126v-134r, plura alia narrantur exempla, quae ad fratres ordinis minime spectant; incipiunt: « De duobus sociis sutoribus »: in fine vero sequitur tabula collectionis dumtaxat prioris, i. e. pro fol. 118r-126v. Quae altera collectio et tabula haec desunt in codice Berolinensi.

Minime intendimus exempla narrata examinare, illorum originem inquirere vel narrationibus analogis componere. Omnia tantum, quae ad historiam provinciae Saxoniae utilitati esse possunt, excerpsimus, quae cum tabula illa codicis Lipsiensis hic subiungimus.

Inter fratres, quorum sanctitas et miracula referuntur, aliquos etiam nominat *Catalogus Sanctorum Fratrum Minorum*, quem quinque abhinc annis (1903) Romae edidimus; ex. gr. « Conradus de Stegeliz, qui moriebatur in Kyriz (2) »; « fr. Benedictus Thuringus, vir devotus », ille esse videtur, quem *Catalogus* « in Erfordia » sepultum esse dicit.

In *n. 2* (« De canonico in Brema ») laudatur « fr. Heinricus de Halberstadt », eiusque narrantur exequiae. « Mane facto ad eius exequias populus maximus civitatis et villarum circumiacentium convenit; inter quos unus de villa quadam habens brachium aridum multis temporibus rogavit fratrem Segebandum laycum quendam, ut ipsum ad corpus defuncti duceret, dicens: ‘ Spero, si ad ipsum venero, quod Dominus eius meritis me curabit ’. Frater vero praedictus ipsum ad corpus defuncti perduxit et brachium aridum hominis illius inter brachia defuncti ligata collocavit. Qui cum per aliquam moram sustinuisset brachium, prius aridum et mutile, sanum et vividum retraxit. Qui ascendens bancum in ecclesia cepit clamare se sanatum per defuncti merita alta voce invocans testimonium ariditatis sue rusticos in sua villa, in qua moratus fuerat. Illi vero videntes eum sanum sunt publice coram omnibus ibidem existentibus protestati, eundem annis multis brachium aridum habuisse ». Fratrem hunc Heinricum nondum alibi vidimus memoratum.

---

(1) In hoc codice Berolinensi fol. 40r-108r habetur compositio ex *Actibus*, *Speculo perfectionis* aliisque facta, quam nondum alibi invenimus. *Incipit:* « incipiunt Actus. . . Ad laudem et gloriam »; *explicit* verbis fr. Iacobi: « Et ideo non murmuro nec repugno ». Primum habentur omnia capita, quae sunt in codice 174 Lovaniensi, quem descripsit Germanus Morin in *Revue Bénédictine*, t. XVI (1899) pag. 211-217, et Sabatier, *Actus B. Francisci et Sociorum eius* (Paris 1902), pag. XXXVIII; sequuntur multa alia capita compilationis « Fac secundum exemplar ».

(2) Pag. 87.

In *n. 12* (« De quodam monacho devoto ») legitur, quomodo « frater Conradus de Haldesleue quondam lector retulit, quod quidam erat devotus monachus de ordine Cysterciensi, qui quadam vice, sicut solitus fuerat, stabat in oratione devota in choro sui monasterii et vidit, quod tectum chori aperiebatur desuper, similiter celum super locum eundem; de quo celo plurimi sedentes in equis albis induti niveis vestibus procedebant, inter quos duo inter se medio sui equum pulcherrimum album cum sella pulcherrima ducebant vacuum et sine sessore. Quod ille admirans monachus oravit Dominum, ut revelaret eidem, quid hec visio demonstraret. Et subito unus de acie ad ipsum descendens ait: 'Quidam frater Minor, Conradus nomine, in conventu fratrum iuxta vos morantium morietur hac hora, et nos angeli a Domino missi animam eius in equo vacuo deducemus in celum, quia dum vixit, peditando pro salute hominum discurrendo Domino fideliter serviebat: et hec merces sua: qui eundo Domino servivit, equitando celum ascendet' ». Monachus deinde ab eodem angelo iubetur visionem fratribus revelare. Qui hoc negligens ter ab angelo fuit monitus tertiaque vice correptus; quare omnia tandem quae viderat fratribus per ordinem enarravit.

Quae omnia eisdem verbis de fratre Conrado in Hildesheim mortuo refert *vita beati Patris Conradi,* quam fr. Ioannes Gülicher ord. Min. Conv. scripsit et 1633 Hildesiae edidit (1). Incipit referre supra dicta verbis: « De quo haec mirabilis extat visio facta devoto cuidam monacho ordinis Cisterciensium in Marienroda (2) ». Unde ipsam desumpserit, haud indicavit. In exordio libelli declarat se offerre, « quod ex sancta et satis mirabili Patris Conradi vita in relictis bibliothecae nostrae superesse repertum est ». Quodsi relatio illa reapse de fr. Conrado Hildesiensi agit, hoc loco primam de ipso habemus notitiam, quam hucusque invenire potuimus. Praetermittere tamen nolumus P. Gülicher absque critica libellum suum conscripsisse; confundit ex. gr. fr. Conradum de Hildesheim cum beato Conrado de Offida; quare timere licet, ne similis confusio duorum Conradorum hoc loco habeatur (3).

In *n. 13* frater Hermannus duo narrat, quae « a fratre Ioanne, quondam socio beati Francisci » audivit de fratre Iunipero. Jam pulchra sunt et adeo spirant morem fratris Iuniperi, ut ea hoc loco inseramus. In *vita fratris Iuniperi,* quam auctor *Chronicorum XXIV generalium* in suo opere posuit, illa non leguntur; habetur solum ca-

---

(1) De hac vita plura diximus in libro nostro *Niedersächsische Franziskanerklöster im Mittelalter* (Hildesheim 1896), pag. 14. — Ex libro illo Fr. Gülicher relationem eandem alii scriptores rerum Hildesiensium desumpserunt.

(2) *Chronicon monasterii Marienrodensis* ord. Cist. a fr. Henrico de Bernten scriptum nihil de hac re dicit. Cfr. *Chronicon* (1210-1454) apud Leibnitz, *Scriptores rerum Brunsvicensium,* t. II pag. 432 sqq.

(3) Similis visio de aliis fratribus refertur, v. g. de fr. Electo (cfr. *Cat. S. Fr. Min.* pag. 35 et 39 in nota).

put quoddam « qualiter procurante diabolo fuit ad suspendium iudicatus », quod diversimode convenit facto secundo heic relato (1).

Refert libellus:

« Frater Hermannus lector Wratizlaensis retulit, quod a fratre quodam Ioanne, quondam socio beati Francisci audivit recitari, quod quidam frater, Iuniperus nomine, laycus cum aliis fratribus missus fuit pro quodam loco fratrum recipiendo. Qui cum essent in itinere constituti, fratrem Iuniperum tres sui socii elegerunt, ut ipsis per viam necessaria procuraret. Illis quatuor sic euntibus veniunt ad quoddam castellum comestionis tempore. Cumque castellum intrarent, frater Iuniperus lingua latina vel lombardica cepit alta voce clamare: 'Non nu albergate'? id est: non nos hospitemini? 'Non nu recivate'? id est: non nos recipiatis? 'Non nu fate bene'? id est: non faciatis bene nobis? 'Non bene vestitu (2)' id est: non est bene expensum. Hoc multociens clamavit. De quo tamen clamore fratres multum confundebantur, reprehendentes ipsum, cur sic clamaret, cum deberet ipsis victus necessaria procurare; qui respondit: 'Permittatis me clamare, ex quo me procuratorem vestrum eligere voluistis'. Homines castelli, videntes novo habitu quosdam homines (3) incedentes et mirabili et inconsueto modo mendicantes, plurimum sunt mirati. Tandem unus magis eos considerans ad se vocavit querens, qui essent, et cur sic clamarent. Cui frater Iuniperus respondit: 'Homines peccatores et poenitentiam agentes sumus et necessaria vite habere debemus; sed non sumus digni, ut hospitemur, ut nos recipiant, ut nobis benefiat, quia Deum peccatis multis offendimus'. Quod audiens ille devocione permotus, ipsos in domum suam collegit et reficiendo ipsos benignissime pertractavit. Qui eciam audiens ipsos Dei servos illuminatos sancto Spiritu, videns quoque sinceritatem ipsorum iussit eos, quocunque transire eos contingeret, quod ad suum hospicium declinarent et alios fratres suos ad suum hospicium destinarent.

Cum autem idem frater Iuniperus cum sociis procederet, diabolus in specie hominis ipsos precessit ad castrum quoddam, quod eos oportebat transire, dicens, quod castellanus sibi caveret de castro, quia tali hora quatuor homines in tali habitu novo venirent ad castrum, quia sunt traditores et castrum tradere molientur. Castellanus hoc audiens precepit suis famulis observare horam, que ipsi fuerat nunciata. Hoc facto, ecce illi quatuor fratres venerunt versus castrum. Quod videntes famuli castellani prefati, ipsum castellanum vocaverunt. Qui irruentes in fratres, ipsos atrociter invaserunt. Frater vero Iuniperus irruente in se spiritu collum denudavit et exposuit gladio amputandum reliquis fratribus in terram se prosternentibus occubitum exspectantes. Quod videns castellanus dixit suis famulis: 'Hii si es-

(1) Cfr. l. c. pag. 56. Idem etiam apud Bartholomaeum Pisanum fr. VIII p. II *Analecta Franciscana*, t. IV pag. 245 et in *Fioretti di S. Francesco*, c. 4.
(2) Codex Berol. « vestutu ».
(3) Codex Lips. om. « castelli — homines ».

sent traditores, ut nobis dictum fuerat, cum armis et aliter dispositi advenissent'. Tamen antequam eos abire permitterent, castellanus fecit fratrem Iuniperum fustibus nimium verberari. Qui surgens de verberibus, regraciando sibi et capud inclinans abscessit; et fratres ad locum venerunt, quem recipere debuerunt.

Post aliquod tempus, cum domus fratrum esset recepta, accidit ut ille castellanus ad locum fratrum veniens apud fratres missam audivit; quem frater Iuniperus cognovit et, ubi esset eius hospicium, fecit inquiri. Quo cognito quendam amicum rogavit, ut amore sui bonum xenium prepararet, quod posset cum honore alicui viro honesto mittere, qui sibi plurimum servivisset. Quod, cum sibi esset paratum, misit illud illi castellano, qui ipsum fustigare fecerat, committens nuncio, ut diceret, quod sibi hoc xenium quidam frater Minor mitteret ob amiciciam specialem, quam sibi aliquando ostendisset et exhibuisset. Castellanus vero regraciabatur fratri per nuncium, quem tamen non novit. Comestione facta, idem castellanus ad domum fratrum venit et quis frater esset, qui sibi tantam exhibuisset amiciciam, requisivit. Cui frater Iuniperus dixit: 'Ego sum frater ille, quia meum inimicum ita subiugastis; quare in perpetuum vobis regraciabor'. Et castellanus: 'Et quis est ille vester inimicus? Ego semper faciam, quod vobis placebit'. Et frater Iuniperus: 'Inimicus meus, quem vos mihi subiugastis, est frater corpus meum, quod vos ita domastis, cum me fecistis verberari in vestro castro, quia semper mihi plus fuit obediens quam prius'. Quod audiens castellanus sibi veniam peciit confusus et postmodum fratribus omnibus emendavit ipsos recipiens hospicio devote plurimum et toto vite tempore eis adherendo ».

Iam sequitur tabula libelli:

1. *De illo quod contigit in Lipzk.* 3. *De fratre layco frisone.*
2. *De canonico in Brema* (1). 4. *De fratre Eustachio magistro.*

Haec quatuor exempla retulit « fr. Burkhardus minister Saxonie ».

5. *De duobus fratribus laycis.*

In fine: « Hunc rumorem frater Arnoldus custos Bremensis, vir utique fide dignus, erat sollicitus aliquociens recitare ».

6. *De milite qui minime curavit de salute anime.*

« Frater Franciscus lector, visitator quondam provincie Saxonie, de provincia Colonie retulit ».

7. *De clerico qui persequebatur ordinem.*

« Idem frater Franciscus retulit ».

8. *De fratre cui apparuit domina nostra.*

« Frater Petrus de Hyspania studens Parisius retulit ».

9. *De quodam devoto ordini.*

« Quidam fr. Gherardus dictus de Roma Parisius vir valde devotus retulit ».

10. *De fratre qui tectum ecclesie vidit aperiri in oratione.*

(1) Deest in cod. Berol.

« Frater Franco quondam custos Wratizlaensis et etiam Aurei Montis, homo devotus et bone consciencie, narravit fratribus sue custodie: cum irent ad capitulum in Wismar ».

11. *De quodam famoso predone.*
« Frater Hermannus custos Aurei Montis retulit ».

12. *De quodam monacho devoto.*
« Frater Conradus de Haldesleue quondam lector retulit ».

13. *De quatuor fratribus qui receperunt locum.*
« Frater Hermannus lector Wratizlaensis retulit, quod a fratre quodam Ioanne quondam socio beati Francisci audivit ».

14. *De duobus fratribus defunctis.*
« Idem frater Hermannus retulit se audivisse a fratre Theodorico Baldemaro devoto homine, quod, cum idem frater Th. staret in Saltwedele ».

15. *De fratre defuncto qui habuit gemmam in manu.*
« Frater Bertoldus gardianus in Budesin (1) vir autenticus et utique Deo devotus retulit, quod habuit quendam specialem amicum fratrem Rudegerum laycum portarium in Gorlizc ».

16. *De fratre qui apparuit cuidam preposito.*
« Frater Hermannus de Kothene retulit se audivisse a fratre Ioanne (2) quondam custode Stetinense, quod, cum frater Engelbertus lector Hildensis mortuus fuisset, quidam prepositus dominarum in Hildensem, qui ipsum ob vite ipsius sanctitatem et doctrinam specialiter dilexerat, multum erat sollicitus de eius anima »

17. *Frater qui angelum vidit chorum intrare.*
« Frater Ioannes custos Stetinensis (3) retulit: cum esset in itinere generalis capituli ».

18. *De fratre mortuo cuius animam diaboli abstulerunt.*
« Quidam frater gardianus Ratisponensis narravit quoddam valde terribile »

19. *De fratribus qui in via fere propter sitim defecerunt.*
« Frater Benedictus Thuringus vir autenticus et devotus retulit, quod semel cum esset in itinere versus capitulum generale cum multis fratribus ».

20. *De fratre cui Christus apparuit loquens ei.*
« Idem frater Benedictus cum ageret in extremis.

21. *De beato Francisco habente faciem leonis.*
« Quidam frater Reywardus (4) nomine homo devotus et sanctus retulit, quod sanctus Franciscus apparuit cuidam fratri Minori habens faciem leonis ».

---

(1) Edelmann, *Franciscanerkloster zu Bautzen* in *N. Lausitz. Magazin*, t. XLIX, Görlitz 1872, pag. 18 affert documentum anni 1283, in quo praeter alios testis nominatur fr. Bertoldus « exgardianus ».

(2) Codex Berol. addit. « de Brunswich ».

(3) Codex Berol. addit « prefatus ».

(4) Codex Berol. « Reinwardus ».

22. *De duobus sociis se mutuo diligentibus.*
Explicit: « Id contigit in custodia Hassie, cuius custos fratri Ioanni lectori narravit Erfordensi ».
23. *De fratre ordinis Predicatorum.*
Explicit: « Hanc narrationem retulit frater Franco de Nyza, qui dixit eam contigisse in Kracovia ».
24. *De fratre qui vidit intrantem angelum chorum.*
« Frater Theodericus de Planowe (1) narravit ».
25. *De fratribus quibus Deus providit de prandio.*
« Frater Henricus de Stalberg homo devotus et sanctus semel missus fuit pro lignis ».
26. *De fratre qui mersus sub aquis fuit.*
« Quidam frater de Brema retulit nomine Conradus »; *explicit:* « Quod frater Conradus mane facto fratribus retulit et ad professionem est receptus; qui etiam vitam in ordine feliciter consummavit et in Gripeswalde est sepultus ».
27. *De uno mercatore.*
Explicit: « Istud accidit anno Domini MCC nonagesimo, sicut et frater Albertus loci dicti [Sagan] gardianus retulit ».
28. *De fratre qui vidit Dominum intrantem ciborium.*
« Quidam fuit frater Fredericus laycus in Borch, qui frequenter solebat in oratione divinis consolationibus et devotionibus visitari ».
29. *De angelo qui mare mensuravit.*
« Frater Franco quondam custos Aurei Montis ».
30. *De fratre qui beatam virginem cum puero vidit.*
« Frater Rupertus laycus lapicida, qui ecclesiam in Suzeliz et chorum in Erphordia edificavit, cum esset quadam vice plus solito gratia devocionis perfusus ».
31. *De fratre cui misit Dominus xenia sua.*
« Abbatissa de Suzeliz narravit, quod quadam vice cum fratre Th. Saxonie de spiritualibus consolationibus loquebatur ».
32. *De fratre qui invenit puerum in silva iacentem.*
« Frater Conradus laycus in Brandenburgensi custodia »; *explicit:* « Credo, quod iste fr. Conradus dictus fuit de Stegeliz, qui moriebatur in Kyriz et fratrum coquinam fecerat plusquam annis XL (2) ».
33. *De eo qui rogavit Dominum, ut dirigeret viam suam.*
34. *De duobus fratribus qui volebant ordinem exire.*
35. *Absque titulo; incipit:* « Quidam frater Gherardus dictus de Roma Parisius manens retulit ».

Fuldae, 1 April. 1908.

Fr. Leonardus Lemmens, O. F. M.

---

(1) Codex Berol. « Plauwe ».
(2) Eius mentionem fecerunt *Catalogus S. Fratrum Minorum* (pag. 87) et Pisanus *Analecta Francisc.* IV, pag. 327; ubi vocatur « Conradus de Stogelem ».

TRAKTAT DES MINORITENPROVINZIALS VON ENGLAND

FR. NIKOLAUS DE FAKENHAM (1395)

über das grosse Abendländische Schisma.

(Continuatio et finis) (1).

Ad 2m argumentum cum assumitur: filius non portabit iniquitatem patris, et econtra, respondet beatus Gregorius XV. Moralium dicens quod tripliciter portat filius iniquitatem patris sui sive punitur pro peccato patris, vel quia filius contrahit originalem a parentibus, vel quia filius est imitator paterni sceleris, ut Canaan punitus erat quia imitator erat Cayn, vel quia filius incidit in errorem propter permissionem paternam, ut patet de filiis Heli sacerdotis; ex una enim parte quia permissi erant libertati, ideo ambo erant interfecti: ex alia parte insuper quia pater permisit in eis errorem quem potuit et tenebatur non permittere, ideo iure divino depositi erant a summo sacerdocio, et Samuel ipso vivente institutus erat. Quare patet quod tam filius fuit punitus propter peccatum patris et pater punitus erat propter peccatum filiorum, quia permisit eos errare, quando potuit et tenebatur non permittere.

Ad tercium cum assumitur quod: omnis Christi accio in hiis que ad curam pastoralem pertinent, debet (*a*) pape esse instruccio, sed Christus propter scisma populi non renunciavit cure pastorali, ergo nec papa in hoc casu scismatis tenetur hoc facere: negandum est argumentum, quia multiplex reperitur differencia inter scisma tempore Christi et scisma modernum, tum primo quia tempore Christi notum erat cunctis catholicis quod ipse solus tunc erat pastor gregis, sed iam non est sic notum omnibus catholicis sumendo catholicos pro illis qui credunt in XII articulos fidei et in simbolum Anastasii (*b*); tum secundo quia ex hoc quod Christus non cessit pastorali cure, crevit multitudo credencium in Domino et magis firma erat fides in cordibus fidelium, sed ex hoc quod neuter istorum vult cedere papatui, non crescit multitudo credencium, sed pocius decrescit et credulitas infirmatur. Ergo non est similitudo inter istud scisma et illud; tum tercio, quia articulus propter quam recesserant discipuli, erat propter sacramentum altaris quod credendum firmiter est usque ad finem seculi de necessitate salutis; sed quod iste est papa vel quod iste, non est articulus de necessitate salutis credendus usque ad finem seculorum, quia post decessum utriusque non erit articulus; tum quarto

(*a*) debent *ms.* (*b*) Anastasii] *sic! ms.* Athanasii *V*2 Athenasii *V*1.

(1) Cf. AFH I, 582-600.

quia Christus tempore quo pastor erat in terris non habuit adversarium intrusorem usurpatorem sui papatus; ideo non est simile de presenti scismate et de illo.

Ad ultimum cum assumitur quod: vir alligatus uxori non potest querere solucionem, sed papa est sponsus universalis Christi Ecclesiae, ergo non potest suo papatui renunciare: negandum est argumentum propter multa, tum primo, quia viro non licet relinquere uxorem, nisi propter fornicacionem, sed sponsus Ecclesie propter multas causas potest dimittere ecclesiam suam, ut patet per multa exempla posita in casu; tum secundo post matrimonium per carnalem copulam consummatum inter virum et mulierem sine assensu mulieris non potest vir religionem intrare, sed sponsus ecclesie absque assensu sue ecclesie potest religionem intrare de licencia pape; tum tercio, quia in matrimonio coniuges faciunt promissionem quod nec pro nobiliori nec pro honestiori, neque pro meliori debeat fieri separacio, sed episcopi sponsi ecclesie de licencia pape pro beneficio pinguiori et meliori transferuntur ab una ecclesia ad aliam, ut patet in canone: ergo magna patet diversitas inter sponsum ecclesie spiritualem et sponsum carnalem. Et sic patet solucio ad omnia argumenta contra istam questionem adducta.

Octava conclusio est hec. Etsi secundum verba iuris canonici summus pontifex non poterit deponi, nisi pro crimine heresis, suaderi tamen potest quod secundum legem ephykeie utroque pertinaciter cedere recusante cogi debent cedere in isto casu scismatis.

Probatur sic. Ex dicto Christi in evangelio: omne regnum in se divisum desolabitur. Sed scisma inter pastores capitales causat divisionem in principatu militantis Ecclesie, presertim cum racione predicti scismatis insurgunt gentes et regna adversus regna, bella intestina, gentes absque caritate perpetua. Cum ergo secundum senteneiam evangelii melius et utilius sit universo quod unus tollatur de medio quam quod tota gens pereat, sequitur quod si in ovili Christi reperiantur persone propter quas sit tanta dissipacio in grege militantis Ecclesie tunc ad excludendum predictum scisma necesse est ut a regimine ovilis Christi tollantur huiusmodi pastores.

Preterea sic. Quinto ethycorum c. XVI. in omni iusticia legali sive a iure positivo, ubi verba legis non subsunt, recurrendum est ad legem epykeye, cum epykeia sit virtus directiva iusticie legalis, et ubi verba legis deficiunt, tribuit facultatem interpretandi legem ad bonum commune, quemadmodum statutum erat in civitate quadam, quod nullus peregrinus sive extraneus sub pena privacionis capitis ascenderet muros civitatis, et obsessa civitate extraneus quidam armatus ascendit muros debellando civitatis adversarios; tunc enim, cum secundum ius positivum debuerat decapitari, secundum tamen legem epykeye debuit vita sua preservari et sibi merces magna dari. Sed, ut asserunt Benedictus antipapa et sui complices in scriptis, quod papa poterit compelli suo iuri cedere non est quoquomodo fulcitum in iure. Cum ergo istius scismatis prolongacio universe christianitatis foret subversio, ergo si secundum iura positiva compelli nequeant, nec spontanee cedere volunt, tunc pro conservacione militantis Ecclesie

recurrendum est ad legem epykeye, videlicet quod in casu conclusionis premisse per utrumque brachium cogantur cedere.

Confirmatur racio sic. Bonum commune preferendum est bono personali. Sed quandoque (*a*) in casu necessitatis pro salute unius persone oppositum iuris scripti est exequendum per virtutem legis epykeye, quia primo Regum XXI. c. (1) erat ius scriptum quod laici non comederent panem sanctum, panem supple sacerdotalem, cuiusmodi tamen panis sanctus contra prohibicionem scripture rite porrectus est David existenti in necessitate, et hoc ex virtute legis epykeye. Ergo a forciori rei publice obcurri (*b*) non poterit absque parcium cessione, si per iura positiva non possunt compelli suo iuri cedere, per legem tamen epykeie cogi debent. In tali necessitate (*c*) quandoque sunt licita, et cessante necessitate iterum redduntur (*d*) illicita, XXXV. (*e*) q. I. c. I., et [quod] (*f*) non est licitum ex lege, necessitas (*g*) licitum fecit, ut patet extra de reg. iuris (2), quemadmodum fecerunt Machabei pugnantes in die Sabbati.

Quarto sic. Exempla rerum corporalium reducunt in cognicionem spiritualium. Sed hoc est in rebus corporalibus, quod si vita alicuius nequeat servari absque membri putridi incisione, quod tamen abscidi non posset, nisi cum carnis vive oblacione, tunc pro conservacione vite necesse est utrumque resecari. Sed sic est in spirituali corpore Ecclesie, quod si antipapa velut membrum putridum tocius corporis Ecclesie infectivum a (*h*) cura corporis Ecclesie tolli non potest, nisi verus papa pars viva suo iuri cedat, ergo pro salvacione tocius corporis Ecclesie durante scismate necesse est utrumque resecari a regimine pastoralis cure. Ergo conclusio vera.

Item quinto sic. Pastor gregis Christi vel est benivolus suo gregi, vel malivolus; si benivolus, tunc gregi Christi necessitatem pacienti compaciatur, cum aliter nomen pontificis vacuum teneret, ut patet in canone di. LXXXVI. *Fratrem nostrum Marrianum* (3); si vero malivolus sit Christi gregi, ei mala voluntas non est permittenda in Ecclesia, ut patet in canone XXIII. q. IIII. *Displicet* (4). Ergo sequitur quod in casu scismatis si spontanee noluerit cedere, cogi debuit.

Ad oppositum tamen conclusionis et pro parte nostra arguitur sic, videlicet quod papa non potest cogi cedere papatui, quia nec a

(*a*) quandoque] *V*1 quandocumque *Pa V*2.
(*b*) obcurri] a forciori pro salvacione rei publice verba iuris canonici in casu licet contravenire et per consequens si salus rei publice optineri (obtineri *V*2) non poterit.
(*c*) necessitate] presertim cum illa iura positiva quandoque sint absolute interdicta adveniente tamen necessitate *add V*1.
(*d*) redduntur] *V*1 reducit *V*2 redu[ci]t *Pa*.
(*e*) XXXV.] *V*1 *V*2 XXV. *Pa*.
(*f*) quod] *V*1 *om Pa V*2.
(*g*) necessitatis *ms*.
(*h*) a] *Pa V*2 de *V*1.

(1) I. Reg. 21, 4. (2) c. 4, X, 5, 41. (3) c. 6. (4) c. 38.

superiori: patet, cum nullus sit talis in Ecclesia militante, ut patet extra de elec. *Licet,* nec eciam ab equali, nec ab inferiori cogi potest, quia non habet imperium par in parem, nec inferior in suum superiorem, nec ab omnibus simul, quia omnes excluso papa vel habent equalem potestatem cum papa, vel maiorem, vel minorem. Si equalem vel minorem, tunc per eos non poterit cogi cedere, cum non habent imperium cogendi, nec eciam habent maiorem potestatem quam dominus papa, cum ipse non iudicatur a quocumque, quia neque ab universali concilio, neque ab augusto, neque ab omni clero, neque a populo poterit iudicari, ut patet in canone di. XII (*a*). *Nunc autem* (1), IX. q. III. *Nemo* (2). Ergo sequitur quod verus papa cogi non potest cedere suo papatui. Secundo sic; nam quod oves super pastorem, membra super caput, filii super patrem, discipuli super magistrum, subditi super prelatum iurisdiccionem, potestatem vel auctoritatem habeant, absurdum videtur et monstruosum. Cum igitur papa sit pastor, pater, prelatus tocius Ecclesiae, sequitur quod neque per predictos neque per aliquem predictorum cogi debeat papatui renunciare. Tercio sic quod nullo (*b*) casu poterit papa cogi cedere papatui. Quarto principaliter sic. Propter lesionem corporis seu propter offensam unius membri non debet capud amputari iuxta illud evangelii: *Si oculus aut pes tuus aut manus tua scandalizet te, erue eum et proice abs te* (3). Ergo, cum tota Ecclesia militans secundum Apostolum sit unum corpus, cuius caput est dominus papa, ceteri vero christiani sunt membra, utpote oculi, pedes, manus, et cetera.

Hiis argumentis non obstantibus teneo conclusionem, sicut stat, et ad argumenta in oppositum facta respondeo.

Unde ad primum argumentum, cuius difficultas stat in hoc quod papa non potest cogi cedere papatui, quia nec a superiori, nec ab equali, et eciam ab inferiori; pro quo notandum est, secundum quod dicitur ex scriptura sacra, quod duplex est coaccio, scilicet, viscerose compassionis et virtuose (*c*) compulsionis, ut Egipcii cogerunt filios Israel Exodi XII. Loquendo ergo de prima coaccione dico quod si aliter non poterit scisma sedari, nisi uterque iuri suo cedat, quod potest cogi a superiori, quia a suo confessore (*d*) consulente sibi quod in hoc casu papatui renunciet, qui in foro confessionis sacramentalis censetur eo superior. Potest eciam tali coaccione cogi ab equali, quia a sua consciencia sibi dictante quod in tali casu teneatur papatui renunciare, quia qui facit contra conscienciam, edificat ad iehennam. Ista eciam coaccione cogi potest ab inferiori, scilicet a quolibet viro catholico obsecrante quod in hoc casu pro communi bono velit cedere. Ergo si papa ab omnibus istis sic pulsatus acquiescere nolit suo confessori sibi consulenti, nec consciencie proprie sibi dictanti sive mor-

(*a*) XII.] *sic. ms.* (*b*) nullo] in illo! *ms.*
(*c*) virtuose] timorose *V1 V2.* (*d*) Confessore *V1* confessori *Pa V2.*

(1) Intendit c. 7 D. 21. (2) c. 9. (3) Matth. 18, 8, 9.

denti, nec populo catholico obnixius deprecanti, tunc si aliter non potest scisma sedari, taliter impersuasibilis et extra metas racionis existens, quod nequaquam de domino nostro Bonifacio verificatur, secundum legem epikeye secunda coaccione potest cogi suo iuri renunciare. Quod variis exemplis manifestari potest. Nam si navis gubernator, qui navem ad libitum ducere velit ad portum tranquillum, navem duceret ad tempestates procellosas ad navis submersionem ac sui ipsius et aliorum periclitacionem, numquid cogetur ammoveri a navis gubernaculo? Numquid a furioso evaginatum gladium portante ab ipso auferri debeat gladius invito? Numquid si aliquis dominus existens in domo propria paciente incendio, si non exire velit, nonne a suis cogetur exire? Certum est quod sic, non tamen illa de causa, ut violencia sibi inferatur, sed ut ille cum aliis a mortis periculo conservetur. Conformiter dicitur in casu illo quo neuter illorum in sede papali residencium spontanee voluerit cedere, nec absque cessione utriusque potest scisma sedari, tunc secundum legem epikeye in casu isto ad renunciandum papatui uterque debet cogi, non ut ipsi violencia inferatur, sed ut salubriter medicina velut medela ad salutem sibi et cunctis catholicis celerius afferatur.

Ad secundum argumentum, cuius difficultas stat in hoc quod ovis non est super pastorem, membra super capud, filii super patrem, discipuli super magistrum, subditi super prelatum, et cetera: pro isto dicitur quod oves non tenentur sequi pastorem gregem dissipantem seu dilacerantem, nec discipuli magistrum eos in errorem ducentem, nec membra capud tocius corporis inficiens, nec filii patrem eis spiritualiter nocivum. Primum patet ex verbis Ieremie XXIII (1) dicente: *Ve pastoribus qui* dispergunt *et dilacerant gregem pascue mee, vos dispersistis gregem meam,* et cetera. Secundum patet per dictum Pauli, II. ad Corinth[ios] (a) IIII (2), ubi sic inquit. Veniet *tempus, cum sanam* (b) *doctrinam non sustinebunt, sed coacervabunt sibi magistros prurientes auribus,* et cetera. 3ᵐ Quod membra non tenentur sequi capud corporis infectivum patet (c) Io[hannis] XII., et de quam pluribus (d) aliis capitibus languidis et infirmis. 4ᵐ Quod filii non tenentur sequi patrem eis spiritualiter nocivum, patet de Amon rege ydolatra, a cuius cultura Iosias filius eius recessit; conformiter eciam de Achas et de filio eius Ezechia, qui propter virtutem (e) erat super patres de quorum patrum numero, laudetur Altissimus, non est dominus noster papa Bonifacius.

Ad tercium argumentum, cuius difficultas stat in hoc quod papa non potest deponi nisi pro crimine heresis; sed scisma populi

(a) Corinth] *Pa V2* Thimoteum *V1*.
(b) sanam] *V1* sani? *V2* suam *Pa*.
(c) patet] de add. et expung. *Pa*.
(d) et de quampluribus *V1* et quampluribus *V2* quam et de pluribus *Pa*.
(e) virtutem] *V2*, *om Pa*. virtutes erant *V1*.

(1) Ierem. 23, 1, 2. (2) Recte 2 Tim. 4, 3.

non est crimen heresis in papa, ergo, et cetera: ad istud argumentum multiplex datur responsio, in glo[sa] super decr[etis] di. XL. *Si papa* (1), quod papa non solum potest cogi suo iuri cedere pro crimine heresis accipiendo heresim pro discredulitate articulorum fidei, sed eciam pro quolibet crimine notorio et scandaloso Ecclesie, si incorrigibilis fuerit, sicut Iohannes XII.us, qui non propter heresim, sed quia maximus erat venator et notorius fornicator in scandalum Ecclesie, ideo de papatu depositus erat, et ex consequenti dicunt quod pro quolibet crimine notorio et scandaloso Ecclesie, si contumax fuerit, efficitur hereticus. Alia datur responsio, per quam secundum verba iuris canonici solum pro crimine heresis poterit papa cogi cedere, propter necessitatem tamen que legem non habet, extra. de consue. *Quanto* (2), et virtute epikeye pro alio crimine notorio et scandaloso Ecclesie poterit papa cogi cedere; constat enim ex gestis summorum pontificum quod Io[hannes] XII. ad instanciam suorum cardinalium per imperatorem Ottonem depositus erat et non pro crimine heresis, ut patet ibidem, sed pro aliis criminibus notoriis et Ecclesie scandalosis. Tunc sic: Io[hannes] XII. rite fuit depositus et non pro crimine heresis, et non rite fuit depositus secundum ius scriptum secundum allegata superius in canone, ergo secundum legem aliam, scilicet secundum legem epikeye, que numquam tamen practizatur nisi propter manifestam necessitatem, que legem non habet et propter salutem reipublice. Si dicitur forte, quod Io[hannes] XII. non rite depositus erat, sed pocius papatu spoliatus; vel ergo Leo VIII. Ioh[anne] vivente in papam institutus erat verus papa, vel intrusor; si erat verus papa et Iohannes verus papa, ergo duo fuerunt simul summi pontifices; si dicatur quod Leo VIII. erat intrusor, tunc sequitur maxima Ecclesie confusio, scilicet, quod ipsius et cuiuslibet sui successoris ordinaciones, promociones, consecraciones et cetera huiusmodi facta nullius forent momenti, et sic ab illo tempore usque ad tempus presens fuisset tota Ecclesia scismatica; unde totum istud patet in canone di. XXIIII. q. I. (*a*) *Cyprianus* (3), ubi dicit decretum, quod scismatici nichil iuris et potestatis habent in Ecclesia Dei. Ex quibus sequitur quod Io[hannes] XII. rite fuit depositus, etsi non secundum ius scriptum, propter tamen necessitatem legem non habentem et virtute epikeye rite cogebatur cedere.

Ad quartum argumentum, cuius difficultas stat in hoc quod propter lesionem membri corporei non debet capud amputari, ergo a pari nec in isto casu scismatis propter scisma membrorum Ecclesie non debere capud Ecclesie suo iuri cedere: dico negando illud argumentum, eo quod non est simile de corpore humano et de corpore Ecclesie, tum primo quia amputato capite humano, solum corpus humanum efficitur mortuum, sed non est sic de corpore Ecclesie, quia sede

(*a*) *Sic ms.*

(1) c. 6. (2) c. 4, X, 1, 4. (3) Intendit c. 4, C. 21, qu. 3.

papali vacante, capud Ecclesie ablatum est, residua parte vivente, tum secundo quia corpore humano mortuo, nullum capud absque miraculo poterit facere idem corpus reviviscere, sed amputato capite corporis Ecclesie potest novum capud bonum corpus Ecclesie unum facere, tum III°, quia si capud hominis fuerit infirmum, omnia membra penam paciuntur, sed non ex hoc quod capud Ecclesie per infirmitatem spiritualem fuerit indispositum, non omnia membra corporis Ecclesie paciuntur, licet compati debeant; ergo non est simile de uno capite et de alio. Et est finis conclusionis.

Si ergo prefatum scisma sedari non poterit nisi per coaccionem, cuiusmodi coaccio commode fieri non potest, nisi vigore consilii generalis, expediens fore videtur, quod ad hoc generale consilium convocetur. Ad cuius declaracionem nonam pono conclusionem. Que est ista. Si in sede papali residentes papatui noluerunt cedere, nec per concilium particulare poterit scisma sedari, tunc pro reformacione pacis Ecclesie expediret generale concilium convocari.

Probatur conclusio sic. Contra quodlibet periculum expedit adhibere remedium. Sed tota Ecclesia quasi iam periclitatur propter istud scisma. Ergo si nec propter spontaneam renunciacionem, nec per concilium particulare poterit scisma sedari, tunc necesse est ad hoc generale concilium convocari. Secundo principaliter sic. Iuxta Christi in evangelio testimonium ad gregem dominicum spectat cognoscere suum pastorem, dicente textu (a) Io[hannis] X (1): *Cognosco oves meas et cognoscunt me mee*. Sed durante scismate non est clarum toti gregi militantis Ecclesie, quis illorum duorum est verus pastor gregis, cuiusmodi veritas toti gregi militantis Ecclesie declarari non potest in casu conclusionis, nisi per inquisicionem et investigacionem. Ergo sequitur, quod ad veritatem cunctis christifidelibus declarandam requiritur concilium. Tercio principaliter sic. Certum est, quod unus istorum in sede papali residencium sit scismaticus, quis tamen sit ille, quamquam nobis sit notum et clarum, quod dominus Bonifacius non sit ille homo, tamen toti Ecclesie non est clarum. Sed durante scismate eidem toti Ecclesie certum esse non potest, nisi per inquisicionem et veritatis investigacionem. Ergo si veritas in concilio particulari non valet haberi, sequitur ad hoc ostendendum clare convocandum esse concilium generale. Quarto sic. Pastores catholici tenentur oves suas ex officio contra luporum rabiem custodire. Sed iam constat Ecclesie quod unus istorum vult oves invadere et non est clarum cunctis christifidelibus, quis sit ille invasor nec quis sit verus pastor. Ergo veritatem huiusmodi debet Ecclesia sollempniter inquirere ipso Deo precipiente Deuteronomio XIII (2): *Si audieris in [una urbium]* (b) *tuarum dicentes*

(a) texto *ms.* (b) una urbium] *V1*, *om. Pa*, uno urbium terrarum *V2*.

(1) v. 14. (2) v. 12. Locus inaccurate allegatus et insuper a scriba mutilatus; ultima pars sonat: rei veritate perspecta.

aliquos: egressi sunt filii Belial et *dixerunt:* exiamus et *conserviamus diis; quere diligenter* et feliciter. Igitur si veritas illa per concilium particulare inveniri non poterit, tunc ad investigandum de veritate requiritur concilium generale. Ergo conclusio vera.

Habito igitur quod pro scismate sedando expediens foret Ecclesie generale concilium convocari, quod tamen convocari non potest nisi per aliquem vel aliquos, ideo ad huiusmodi rei declaracionem duplicem pono conclusionem. Quarum prima est decima in ordine et est ista. Prelatis pro reformacione sancte matris Ecclesie generale concilium convenit convocare.

Patet hec conclusio in multis locis iuris canonici, et ultra dedeclaratur sic. Ad sedandum istud scisma conveniens foret quod verus papa de assensu alterius partis certo die statuto tempore limitato et loco assignato prelatos sibi adhaerentes ad generale concilium convocaret, et consimiliter adversarius ex parte sua, quia quamvis in predicto concilio neuter illorum presideret, de assensu tamen pape consilium generale foret, vel quod prelati ex utraque parte de communi assensu, ipsis facere hoc renitentibus, ad hoc idem faciendum convenirent. Et sic patet declaracio istius conclusionis.

Undecima conclusio in ordine est ista quod si sedem papalem occupantes consilium generale congregare recusaverint et prelati Ecclesie, quibus facere incumbit, hoc idem facere neglexerint, tunc necesse est recurrere ad brachium seculare.

Suadetur hec conclusio sic. Necesse est istud scisma sedari. Sed si prelati, quibus incumbit circa hoc laborare, neglexerint, tunc necesse est recurrere ad brachium seculare. Confirmatur ratio sic. Tam necesse est iam brachium seculare invocandum pro pace Ecclesie, sicud in conciliis generalibus retroactis recursum habuit Ecclesia ad brachium seculare, ut patet in canone di. XCVI. *Ubinam* (1) sic: [Ubi]*nam* (*a*) *imperatores antecessores vestros legistis synodalibus conventibus interfuisse*, et di. XV. *Sancta Romana ecclesia* (2) de Constantino, Theodosio et de quam (*b*) pluribus aliis imperatoribus, qui interfuerunt synodalibus conciliis. Ergo cum tanta sit necessitas vel maior quam tunc (*c*) erat, sequitur quod pro sedando scismate recurrendum est ad brachium seculare, et cetera.

Duodecima conclusio sit hec. Etsi pro reformacione sancte matris Ecclesie recurrendum foret ad brachium seculare, maxime expediens videtur hoc fieri per manum adiutricem et ex unanimi assensu multorum principum et illustrissimi domini Ryckardi regis Anglie et Francie, et domini Karoli regis Gallici regnum Francorum occupantis.

Suadetur hec conclusio sic. In omni necessitate ad remedium oportunius, utilius et expedicius recurrendum est. Sed per nullos

(*a*) 96. ūnam ū sic nam imperatores *V*1 96 .v. nam verbi sic nam imperatores *V*2. (*b*) quam de *Pa*. (*c*) tunc] *V*1 *V*2 nunc *Pa*.

(1) c. 4. (2) c. 3.

principes christianitatis posset pax tam expedite et celeriter reformari in ecclesia Dei, nisi sicud per predictos principes, tum primo per militantem potenciam, tum secundo propter clericorum habundanciam, eo quod tres famosissimas habeant universitates, quibus quoad omnes facultates non eis similes sunt in tota christianitate, tum tercio per (a) diviciarum opulencias, cum quibus, si necesse fuerit, poterant congregare armatam miliciam, tum quarto propter magnacium ex utraque parte in diversis regnis avariciam (b) et atenenciam racione quorum possent isti principes prelatos quasi ex omni parte chistianitatis ad concilium generale convocare, sic videlicet quod isti duo principes ex unanimi assensu in hoc convenirent quod pro reformacione pacis Ecclesie per eorum ambassiatores ad reges et magnates sibi adherentes mitterent quatenus quilibet istorum regum et magnatum prelatos in hac sacra pagina peritos deputaret, qui certo tempore limitato et loco assignato pro reformacione Ecclesie insimul convenirent, videlicet ad investigandum et ad discuciendum de veritate et de iusticia, et ex consequenti ad informandum quomodo pax in ecclesia Christi finaliter poterit reformari. Quare patet veritas istius conclusionis.

Sed contra predictas conclusiones, videlicet XI. et XII. arguitur primo sic. Sine consensu pape non potest concilium generale convocari, igitur conclusio falsa. Consequencia et antecedens in canone di. XVII. c. I. et II., ubi dicitur quod solius est pape concilium convocare.

Secundo sic. Nullum generale concilium sine consensu pape factum habet vigorem. Sed huiusmodi consilium sic factum, non foret auctoritate pape factum forte ex ypothesi. Ergo huiusmodi concilium nullum haberet vigorem. Patet consequencia et maior extra. de elec. *Significasti,* ubi dicitur quod concilium absque auctoritate pape factum non habet firmamentum. Ergo, et cetera.

Tercio sic. Ad imperatores non pertinet intromittere se de hoc. Ergo nec ad reges hoc pertinere dinoscitur. Antecedens patet in casu di. LXIII. *In synodo* (1), ubi glo[sa] sic inquit: Imperatores privilegio intromittendi se de eleccione pape renunciaverunt et illud per abusum perdiderunt et quod pro causa erat eis concessum, cessante causa cessat effectus.

Unde pro responsione ad ista argumenta pono istam conclusionem, et XIII. in ordine. Quando occurrit necessitas, in qua observancia legis humane magis obest quam prodest, quod tunc ab observancia illius legis excepcio fieri potest.

Suadetur hec conclusio sic multipliciter et primo sic. Ille casus a lege communi excipi debet quo non excepto detrahitur honori divino, fides periclitatur humana, detrimentum ac periculum et dispendium

(a) per] propter *V*1 *V*2.
(b) avariciam *Pa* *V*2 amiciciam *V*1 et [*om* *V*2] athenenciam *V*1.

(1) c. 23.

spirituale omnium fidelium procuratur. Sed in isto pestifero scismate, in quo uterque partem suam pertinaciter velit defendere nec pro qua parte sit veritas seu iusticia cunctis christifidelibus declarari poterit, ergo a lege communi secundum verba legis necesse est excepcionem fieri, et precipue in istis legibus, videlicet quod in nullo casu absque consensu pape poterit concilium generale convocari, nec congregatum habere vigorem, quod domini temporales in nullo casu possent se intromittere de conciliis generalibus, quod papa non potest invite suo iuri cedere, quod papa non poterit deponi nisi propter crimen heresis et in consimilibus; nisi in isto casu scismatis a predictis legibus fieri posset excepcio, honori divino detraheretur, fides formata periclitaretur, detrimentum ac periculum et dispendium spirituale omnium fidelium procuraretur et cuncta humane saluti necessaria subverterentur. Quare de predictis legibus in isto casu scismatis necesse est ut fiat excepcio. Preterea. Novis morbis nova sunt remedia adhibenda. Sed morbo istius scismatis numquam in Ecclesia militante repertus fuit morbus omnino consimilis. Patet ergo quod preter legem communem novum est remedium adhibendum. Preterea. Utilitas multorum preferenda est utilitati unius, ut habetur in canone VII. q. I. *Scias* (1), ubi dicit glo[sa] quod prelati tenentur preponere utilitatem Ecclesie utilitati et voluntati sue. Sed dilucidacio veritatis et iusticie pro hac causa in concilio generali iam necessaria foret toti Ecclesie militanti. Ergo etsi legi necessitatis nollet papa consentire, non minus in casu necessitatis debent prelati convenire. Preterea sic. Leges ut communiter non feruntur nisi de hiis que sepe accidunt et frequenter. Sed casus istius scismatis numquam ante istud tempus accidit, nec aliquis casus ei omnino consimilis. Ergo ad istud scisma abolendum preter legem communem est novum remedium adhibendum. Preterea sic. Lex pocius debet interpretari pro communi utilitate omnium quam pro bono privato alicuius persone. Sed quod in isto casu scismatis ex lege non possent se reges intromittere de concilio convocando, nec quod consilium fieri posset sine assensu pape, et sic de aliis, lex ista preiudicaret communi utilitati secundum modum superius expressum. Ergo in ista necessitate casus iste a lege communi est excipiendus. Consequencia patet, et maior in canone di. IIII. *Erit* (2).

Ad ultimum argumentum pro parte negativa questionis quod fuit istud: non potest fieri debita reformacio ecclesie Christi ad pristinam unionem, nisi illorum iusta fiat correccio qui Ecclesie talem ac tantam intulerunt desolacionem; cum ergo anticardinales prefatam desolacionem Ecclesie intulerunt, qui durante scismate corrigi nequeunt, ergo non potest fieri reformacio Ecclesie ad presens scisma desolate ad pristinam unionem.

Unde pro responsione ad materiam istius argumenti pono conclusionem XIIII. in ordine, et ultimam. Que sit hec. Anticardinales propter discidium in dominico grege merito puniri debent de communi lege.

(1) c. 35. (2) c. 2.

Suadetur hec conclusio multipliciter et primo sic. Prover. XIX. scribitur (1): *Testis falsus non erit impunitus et qui loquitur mendacia,* peribit. Sed anticardinales predicti reperti sunt falsi testes et mendaces, cum in una causa et pro eadem conclusione testes reperiuntur ad utramque partem contradiccionis. Ergo de communi lege non debent transire impuniti. Quod vero testes reperiantur ad utramque partem contradiccionis, ostenditur sic, quia ex eorum testimonio sequitur quod uterque, scilicet, Urbanus et Clemens, debuissent fuisse pape, et quod neuter. Quod uterque primo; nam ex parte Urbani testes reperiebantur in opere, voce et in scriptura: in opere eo quod eum primo elegerunt; in voce, eo quod ipsum populo esse papam predicarunt, et in scriptura, eo quod suas litteras non coacte, sed spontanee pro parte Urbani ad suos cognatos et affines ad distantes regiones et provincias miserunt. Insuper pro parte Clementis in eadem materia consimile testimonium per omnia perhibuerunt, et per consequens in eadem materia testes fuerunt pro utraque parte. Et quod in eadem materia testes reperiantur contra utramque partem arguitur sic. Nam ex hoc quod Clementem asserunt fore papam, testes fuerunt contra Urbanum. In hoc vero quod per eorum scripturam Urbanum papam fuisse asserunt, testes fuerunt contra Clementem. Ergo reperti sunt testes pro utraque parte contradiccionis. Si dicatur quod sic eligere et sic scribere metu mortis erant coacti, videtur quod non, quia quod tunc eorum scripturas ad partes tam distantes misissent, non videtur consonum racioni, eo quod ambassiatoribus in secreto dixissent, vel quod per viam litteras fregissent, vel quod non ad tantam distanciam pro tali nunccio laborassent. Sequitur ergo quod sic scribere metu mortis non fuerunt coacti. Confirmatur racio sic. Testis qui contradicit sibi ipsi non debet acceptari, extra de proba. *Licet* (2). Sed quilibet illorum cardinalium super eleccione pape contradicit sibi ipsi, ut iam ostensum est. Ergo sequitur quod propter eorum testimonium falsum acceptari non debent, sed pocius puniri. Preterea Communione fidelium privari debet qui convictus est de falso testimonio, ut patet in canone XXII. q. V. *Si quis convictus* (3), ubi sic dicitur: usque ad exitum vite cum aliis non communicet, qui convictus est alios ad falsa testimonia vel periuria attraxisse. Sed anticardinales ex eorum scriptura convinci poterunt super eadem re se falsum dixisse et alios ad huiusmodi testimonium attraxisse. Ergo eis nobiscum communicare non licet usque ad exitum vite sue. Preterea. Maioris vigoris seu auctoritatis debet assercio sive testificacio omnium cardinalium per scripturam manifestam esse quam notarii seu tabellionis per publicum instrumentum. Sed si tabellionum instrumentum falsum et mendosum reperitur, graviter debent tabelliones puniri et nichilominus a suis officiis perpetuo debent degradari. Ergo a forciori cardinales propter eorum testimonium mendosum debent gravius puniri. Preterea. Cultores positi in vinea Domini ad colendum et fructifi-

(1) v. 5. (2) c. 9, X, 2, 19. (1) c. 7.

candum, si vineam destruant aut eam sterilem reddant et incultam, prefatos tunc cultores a vinee cultura expedit amovere et meliores in eorum loco reponere. Sed anticardinales prefati, qui vices apostolorum Domini gerere videntur, iuxta illud evangelii: *posui vos* (1) supple: in vinea Ecclesie, ut fructum plurimum afferatis, non sicut vinee cultores, sed ut vinee corruptores et velud vulpecule Salomonis seu vulpes Samsonis pleni omni dolo et fallacia pro eorum duplicitate zizaniam discordie seminantes cum caudis ignitis propter fervidum dominandi desiderium mendacii venenum ubique scandalose diffundunt ac vineam domini nequiter devastant et corrumpunt. Cum ergo secundum domini sentenciam: *ve illis* (2) debet inferri, per quos scandalum venit, nichil aliud in hoc casu restat nisi quod vineam suam Dominus locet aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Preterea. Signum fallaciter representans signatum non debet pro signo ostendi, sed pocius pro non signo reputari. Sed prefati cardinales pretensi ad instar crucifixi cappella ferunt rubricata in signum quod pro veritate et iusticia Ecclesie constanter et intrepide truncacionem (*a*) seu sanguinis effusionem paterentur in corpore et in capite. Ergo cum anticardinales predicti metu ac timore pene ducti, non sicud bases aut columpne, sed pocius ut arundines vento hinc inde agitate a veritate et iusticia Ecclesie declinaverunt (*b*) eligentes pocius veritatem amittere quam ut pro iusticia paterentur in corpore, et per consequens cum sua cappellą rubricata in anticardinalibus tam fallaciter fuerint signa representata, expedit capella prefata ab eis aufferri et viris constantibus celerius (*c*) conferri, ut sic inter signa et signata sit conformitas sive conveniencia. Sexto sic. Omnes qui contra pacem Ecclesie sunt, proprie debent spoliari honore. Sed anticardinales contra pacem Ecclesie fuerunt, presertim cum ipsi primo perturbant totam Christi Ecclesiam et per eos adhuc stat impedimentum pacis Ecclesie, et per XVII annos stetit. Ergo tales ecclesiam Christi perturbantes debent propriis honoribus privari. Consequencia patet, et maior patet in canone di. XXIIII. q. I. c. *Qui contra pacem* (3), ubi dicitur quod omnes qui contra pacem Ecclesie sunt, propriis debent spoliari honoribus. Si dicatur forsan quod anticardinales non sunt causa impedimenti pacis Ecclesie, nec impediunt pacem, eciam scisma eis imputari non debet, contra: omne illud quo posito ponitur effectus et quo non posito non ponitur effectus, est causa illius effectus. Sed istis residentibus in officio pastoralis cure necesse est scisma durare; ipsis ergo renunciantibus suis dignitatibus cessabit scisma. Ergo ipsi sunt causa scismatis. Preterea tercio ethicorum: Fortis moraliter et intrepide et impavide aggredi debet terribilia, dicente insuper scriptura: usque ad mortem certa pro iusticia.

(*a*) cruentacionem *V1 V2*. (*b*) *Sic mss.* (*c*) scelerius *Pa V2*.

(1) Ioh. 15, 16. (2) Matth. 18, 7. (3) c. 32.

Sed anticardinales maxime in causa Ecclesie deberent esse fortes moraliter, cum forent columpne inviolabiliter supportantes corpus Ecclesie. Ergo cum anticardinales reperti fuerint velud baculi arundinei, vento contradiccionis agitati, sequitur quod non fuerunt corpus Ecclesie valentes supportare. Preterea membra que totum corpus inficiunt et scandalizant, proici debent ac procul abici, dicente scriptura: *si oculus tuus scandalizat te, erue et proice abs te.* Sed in antiqua velud speculatores semper astantes oculi [sunt] (*a*) militantis Ecclesie, cum in sublimiori gradu in corpore Ecclesie sunt positi. Ergo si corpus Ecclesie scandalizent, sequitur quod procul ab Ecclesia abici debent. Sed tales reperiebantur predicti cardinales. Ergo ab Ecclesia proici debent.

Unde reverendi domini et magistri, sicud in principio premisi quod materiam causam Ecclesie tangentem pertractare proposui, principaliter scilicet propter zelum quem habeo ad augmentum fidei religionis christiane et ad reformacionem pacis Ecclesie, secundario per (*b*) missionem domini nostri regis Anglie et Francie, tercio ne videlicet ab universitate Parisiensi propter defectum adiutorii in causa Ecclesie sorori sue, scilicet universitati Oxoniensi, improperium dicatur querulose: quare soror mea, universitas scilicet Oxoniensis, in causa Ecclesie mihi adiutorium non exhibet? quare in investigacione veritatis mecum non laborat? quasi dicetur quod si mecum in causa Ecclesie laborare recusaverit, tunc in penam peccati de ea verificari poterit quod scribitur per prophetam: *non planget* eam, s[cilicet] frater et soror, Ieremie XXII (1); quare ego ad excitandum filios matris nostre universitatis Oxonie, ut pro causa Ecclesie fideliter laborarent ad Ecclesie unionem, ymmo in ista materia processi non cum argumentis et subtilibus racionibus, velud profundus investigator sed pocius superficialiter cum grossis et stultis persuasionibus velud rudis concionator, quapropter prefatam materiam causam Ecclesie tangentem magistris istius universitatis et doctoribus relinquo subtilius et profundius ab eis investigandam.

Explicit determinacio fratris Nicolai de Fakenheim, sacre Theologie doctoris, de ordine fratrum minorum ac eorundem fratrum ministri in provincia Anglicana, facta Oxonie anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo quinto quinta die mensis Novembris.

DR. FR. BLIEMETZRIEDER
Universitätsdozent in Graz.

(*a*) oculi] sunt *add* *V*1 *V*2. (*b*) propter *V*1 *V*2.

(1) v. 17.

COMPENDIUM CHRONICARUM FRATRUM MINORUM

SCRIPTUM A PATRE MARIANO DE FLORENTIA.

(Continuatio) (1).

Exinde cupiens totum mundum salvare et ad Christum convertere, cepit sepius per loca vicina Assisii predicare, et desiderio martyrii flagrans, iter disposuit arripere [ad] Soldanum Babilonie, ut ei fidem Christi predicaret (2). Ob quam causam, relicto suo Vicario fratre Petro Cathanii (3), Romam petiit (4) ad Dominum Papam pro benedictione et licentia. Verum antequam de Urbe recederet, predicavit et aliquos ad penitentiam et Religionem recepit, videlicet:

Zacharias romanus (5), vir nempe sanctus et miraculis clarus, quem postmodum Beatus Franciscus in Hyspaniam destinavit.

Guillelmus de Anglia (6), qui tanta emicuit sanctitate, quod associatus fuit, velut alter Mathias apostolorum Collegio, duodecim sociis Beati Francisci, remoto Fratre Iohanne de Capella (7).

Secutus est eum quedam nobilissima matrona nomine Iacoba de Septemzonis vidua (8), que meritis Beati Francisci tantam consecuta est gratiam, quod semper plena lacrimis et devotione, pre amore et dilectione Christi, videbatur quasi altera Magdalena. Cuius corpus cum Beato Francisco sepultum est.

Relicta urbe, anno iam dicto **1212**, per Marchiam discurrens et Anconam pergens, ad civitatem Esculanam applicavit. In qua verbum (6v) Dei, more solito, ferventissime locutus est (9). Triginta viri clerici et laici tunc ab eo sancte Religionis habitum susceperunt. Exinde recedens, ad lictora marictima applicavit, ubi navem conscendit, que ad partes Sirie transf[r]etabat. Sed ventis contrariis flantibus, compulsus est in Sclavonie partibus applicare. Cum igitur moram aliquandiu contraxisset ibidem, nec invenire potuit navem tunc transf[r]etantem, cum nulla potuit ipso anno transf[r]etare. Fraudatus a suo desiderío se sentiens, Anconam (10) transmeavit (*a*). Cum autem relicto mari, terram perambulare predicando cepisset, statim quamplures viri clerici et laici, fugientes mundum, secuti sunt viam et propositum eius (11).

Inter quos sanctitate emicuit Pacificus, scholaris et chantionum curiosus inventor, qui ab Imperatore propter hoc fuerat coronatus, et

(*a*) Cod. *transmeruit.*

(1) AFH I, 98-107. (2) I Cel. c. 20. Golubovich, BTS I, 15, 86, 122.
(3) De ipso *Sp. Sab.* c. 39, p. 70 nota. *Sp. Lem.* c. 14. DAF II, 40. Golubovich, BTS I, 119-26. Ed. Aleno. *Epistolam S. Francisci ad Ministrum Generalem in sua forma authentica nunc primum edidit cum appendice de Fr. Petro Catanii,* Romae 1899. (4) Apud antiquos auctores deest hoc. (5) CG 12. *Conf.* 10.
(6) *Catal.* 5. CG 217. *Conf.* 178, 193. (7) Cf. AFH I, 101.
(8) *Tract. Mirac.* 373-5, n. 37. *Sp. Sab.* c. 112, p. 273-77. Ed. d'Alençon, *Frère Jacqueline* ap. *Etudes Francisc.* II, 1899, 5-20, 225-42; seorsim, Paris 1899.
(9) I Cel. c. 22, 64 s. (10) I Cel. c. 22, 57. Cf. AFH I, 505 ss.
(11) I Cel. l. c. 56, l. 13 ss.

inde rex versuum dictus (1). Qui postmodum in omni sanctitate proficiens, ut (!) Beatus Franciscus eum socium specialem assumeret, ac primum Ministrum in Franciam micteret (2).

Reversus Beatus Franciscus ad Sanctam Mariam de Angelis, postquam ad Soldanum ire vi ventorum prepeditus fuerat, versus Marrochium iter arripuit, anno 1213, ut crudelissimo Miramolino Regi et genti eius Christi evangelium predicaret (3), et veniens ad oppidum Burgi Sancti Sepulchri inter alios quos ad Ordinem recepit, fuit: Angelus de Burgo (4), nobilis et delicatus iuvenis, qui virtutibus et gratiis plurimum fulsit, ac Ordinem sua sanctitate illustravit.

Recedens Beatus Franciscus de Burgo, venit ad Castrum Sancti Leonis, ubi festum Comitis de Monte Feltro celebrabatur (5). In quo festo predicavit Beatus Franciscus, ubi inter alios qui intererant predicationi fuit Comes Orlandus de Clusio, qui post predicationem obtulit Beato Francisco montem Alverne (6). Prosequens iter suum Beatus Franciscus versus Marocchium venit in Hyspaniam, (7r:) ubi dispositione divina, que ipsum ad alia reservabat, gravissime infirmatus est (7). Verum postquam aliquantulum ex infirmitate convaluit, limina apostoli Iacobi visitavit, ante cuius altare fuit sibi a Domino revelatum, quod ubique loca caperet per mundum, eo quod debebat Ordo per totum orbem dilatari et in magnam multitudinem multiplicari (8).

Reversus Italiam (9) beatus Franciscus, cum populus Bononiensis cognovisset adventum suum, factus est concursus fere omnium, euntes obviam ei, ita quod vix poterat ambulare per viam. Omnes, enim, ipsum videre ac tangere, tamquam angelum Dei cupiebant, ita quod ad plateam civitatis, cum pena maxima potuit pervenire. Ubi surgens in medio, tam miranda et stupenda, dictante Spiritu Sancto, predicavit, quod maximam multitudinem hominum convertit et aliquos habitum Ordinis induit, inter quos fuerunt duo studentes de nobilioribus de Marchia Anconitana, videlicet:

Peregrinus (10). Hic per humilitatem suam, licet esset litteratus et in decretalibus quam optime instructus, numquam voluit esse clericus, sed laycus. Ex qua re ad maximam pervenit perfectionem virtutum et specialiter ad gratiam compunctionis et amoris Domini nostri Iesu Christi. Hic in vita et post mortem multa miracula fecit, in loco Sancti Severini, ubi humatus est.

Riccerius (11), familiarissimus et charissimus Beato Francisco propter zelum Dei, qui semper in corde suo ardebat. Hic cum maxima

---

(1) II Cel. n. 106, 249. *Leg. Mai.* IV, 9; XIII, 10.

(2) *Sp. Sab.* c. 65, 122. *Sp. Lem.* c. 87. CG 7 s. 10. *Conf.* 285, 501. Cosmo Umb. *Frate Pacifico « Rex Versuum »* in: *Giornale storico della letteratura italiana,* XXXVIII, Torino 1901, 1-40. (3) I Cel. c. 20, 58. *Leg. Mai.* IX, 6.

(4) *Actus* c. 29. *Fioretti* 26. *Conf.* 254, 505.

(5) *Actus* c. 9. *Fioretti* append. *Sp. Sab.* 805.

(6) Sbaralea, BF IV, 166 nota h. (7) I Cel. c. 20, 58-9.

(8) CG 9. *Actus* c. 8. *Fioretti* c. 4. (9) Ex *Conf.* 478; cf. *Actus* c. 8.

(10) Ex *Conf.* 283. Cf. I Cel. c. 18, n. 49. *Actus* c. 36.

(11) *Conf.* 284 s. *Actus* c. 37. Lemmens, *Intentio Regulae:* DAF I, 88 ss. *Sp. Sab.* c. 2 nota, c. 16. *Bessa* 668 s. CG 225. *Cat.* 9. P. Fernando, *Memorie istoriche della provincia di Bologna,* Bologna 1717, 172 s. Giacinto da Cantalupo, O. F. M. *Cenni biografici sugli uomini illustri della Francescana Osservante Provincia di Bologna.* Parma 1894, 320-3. Cf. infra. Hic cum Rogerio Tudertino confunditur.

discretione rexit in officio ministeriatus Provinciam Marchie, sequens Christi exemplum, qui voluit prius facere quam docere. Hic tot signis sanctitatis corruscavit, ut Gregorius nonus apud Tudertum, ubi sacre ipsius requiescunt reliquie, concessit memoriam celebrari.

(7v:) Bonitius de Bononia (1), de mundialibus etiam conversus, et ad Religionem receptus, in Religione sanctissime vixit. Hunc Beatus Franciscus libenter secum ducebat in locis et rebus arduis, quia erat vir providus et resolutus. Hic cum Beato Francisco in Monte Rainiero fuit, quando, Christo revelante, Regulam scripsit et vocem eius in aerem Ministris ibidem congregatis dicentem audivit, quod volebat eam ad litteram et sine glosa intelligi ac servari.

Relicta Bononia, Beatus Franciscus in vallem Mugelli descendit, ubi omnes monachos Sancti Ilarionis (2), Dei spiritu inflammatos, ad suam Religionem et habitum recepit, simul cum Abbatia, possessionibus Monasterii abdicatis. Audientes autem filii Patris reversionem, ad eum visitandum veniebant. Inter quos venerunt illi (3) qui montem sacrum receperant Alverne, annuntiantes ei dispositionem loci, et quomodo erat valde remotus et aptus contemplationi divine. Qui cum gaudio hoc audiens, ad ipsum montem se contulit, in cuius adventu multitudo diversarum avium confluit ad eum, et ad ipsum cum hilaritate et cantibus et alarum ioco undique concurrentes, alique ponebant se super caput eius, alique super spatulas et alique super brachia. Quod cernens Beatus Franciscus dixit: Credo, quod Domino nostro Iesu Christo placet, quod in loco isto unum locum faciamus, tantam de nostro adventu letitiam ostendunt sorores nostre aves. Recipiebat (4) se in isto monte quidam magnus et crudelissimus latro, qui propter immanitatem et damna Lupus vocabatur. Qui cum obviaret Beato Francisco et improperia plurima diceret, et ab eo verba humillima et divina audiret, conversus, tamquam mansuetus agnus pedibus eius provolutus, humiliter petiit ut eum reciperet in Fratrem. Recepit eum Beatus Franciscus et vocavit Fratrem Agnellum, qui sanctissime in ordine vixit.

(8r:) Anno Domini **1215** beatus Franciscus transiens per Romandiolam, volens ire in Marchiam, quidam Sacerdos parrochialis nomine Christophorus (5), spreto seculi luxu, beatum Franciscum habitu et conversatione secutus est. Qui in Ordine vivens 55 annis, virtutibus et miraculis plurimis claruit. Ingrediens proinde Marchiam, in montibus apud Fabrianum hospitatus est, cum quodam plebano nomine Raynerio (6), vir utique devotus et bonus, cui Beatus Pater dixit: Adhuc pater eris de nostris. Qui plebem dimictens, Ordinem ingressus sanctissime vixit, Fabriani sepultus.

Eodem anno Beatus Franciscus venit Romam, ad concilium generale, et Dominus Innocentius coram Patribus ordinem suum approbatum pronuntiavit, et Regulam per ipsum prius sine bulla approbatam

(1) *Sp. Sab.* c. 1 nota, ubi de diversa forma nominum eius p. 256. CG 29. *Conf.* 263, 371.

(2) Ab antiquis scriptoribus hoc non refertur.

(3) *Actus* c. 9, n. 17 ss. (4) *Conf.* 443.

(5) CG 161-73. Wadding, an. 1216, n. 3, 8; 1219, 32; 1272, 12. Faloci MF II, 1887, 19.

(6) Wadding, ad an. 1215, n. 22; 1268, n. 3. Rodulphius, 100v. Faloci, VIII, 121-23. AFH I, 249s. Cand. Mariotti, *I primordi gloriosi dell' ordine minoritico nelle Marche*. Castelplanio 1903, 11ss.

manifestavit (1). Egressus vero Beatus Franciscus mane de ecclesia apostolorum, obvium habuit sanctum Dominicum (2), qui ecclesiam ingrediebatur. Qui etiam pro publicatione sui Ordinis venerat ad Concilium. Qui cum ex nutu divino se recognovissent socios missos a Deo ad revelationem mundi, in obscula sancta et sinceros amplexus irruerunt, et post multa sancta colloquia ab invicem discesserunt.

Primum Capitulum Generale Beatus Franciscus celebravit in loco Sancte Marie de Angelis, apud Assisium anno Domini **1216** (3); in quo Capitulo assignavit Provincias, elegit et instituit Ministros, eisque licentiam dedit et authoritatem, ut Fratres ad Ordinem possent recipere. Nam hucusque omnis, qui Frater fieri cupiebat, ad ipsum beatum Patrem ducebatur. Ministri autem, quos in isto Capitulo instituit, fuerunt videlicet: Ad totum regnum Hyspanie institutus est Frater Iohannes Parens de Florentia (4): ad partes Proventiae fr. Iohannes Bonellus, etiam de Florentia (5): ad regnum Francie frater Pacificus (**8v**:) de Marchia (6): ad partes Allamanie frater Ioannes de Penna (7). Cuilibet Ministro dedit Fratres plurimos; nam aliquis eorum sexaginta et ultra habuit, ex quibus Ordo valde dilatatus est.

Per Italiam quoque nonnulli fuerunt instituti, videlicet: in Lombardia Frater Petrus Iohannes de Stiaccia de Bononia (8): in Marchia Anchonitana Frater Benedictus de Aretio (9): in Calabria Frater Daniel Tuscus, qui etiam sacrum martirium passus est (10): in Terra Laboris Frater Augustinus de Assisio (11): in Thuscia Frater Helyas de Cortona (12). Hii sunt primi Ministri instituti per Beatum Franciscum.

Anno Domini **1218** Beatus Franciscus obtinuit a Domino Iesu Christo plenariam indulgentiam pro omnibus ingredientibus in ecclesiam Sancte Marie de Angelis, quam indulgentiam papa Honorius confirmavit et per septem episcopos pubblicavit (13).

Secundum Capitulum Generale celebratum est anno et loco quo supra, in quo ultra quinque millia Fratrum convenerunt (14), et Sanctus Dominicus cum septem Fratribus de Ordine suo et Reve-

---

(1) I Cel. 82 ss. II Cel. I c. 11. *Leg. Mai.* III sq. *Tres Soc.* c. 12. CG 6, 9. *Conf.* 371. 378. Aug. de Clareno, *Epistola* quaed. ALKG I, 559; cf. tamen Sabatier « *Vie* » 227. *Acta SS.* XX Oct. II, 604.

(2) Cf. II, n. 148, n. 150. *Sp. Sab.* c. 43. *Conf.* 58. Fischer l. c. 107 ss.

(3) Annus erroneus, quia res narratae sunt an. 1217: cf. AFH I, 2s.

(4) CG 34, 59, 210ss. *Catal.* 44. *Conf.* 262, 517. AFH I, 4.

(5) I Cel. c. 18. CG 22, 280. AFH I, 4. (6) AFH I, 4.

(7) *Iord.* 5. sed an. 1219. Cf. ed. Böhmer, LXXI-LXXX.

(8) *Actus* 61. Clarenus, *Chron. 7 Trib.* ed. Döllinger, *Beiträge z. Sektengesch.* II 445 s. (9) AFH I, 3; BTS I, 129 s. *Bartholi,* XLV nota.

(10) AFH I, 3; CG. 32. *Conf.* 296, 582.

(11) II Cel. II, 164. *Leg. Mai.* XVI, n. 6. AFH I, 3. *Conf.* 290, 528.

(12) *Hoc probari nequit:* AFH I, 2.

(13) CG 29, (an. 1223); BTS I, 87: an. 1216: sic generatim a defensoribus indulgentiae: cf. AFH I, 40. Sabatier, *Bartholi,* p. LXIX ss. — *Conf.* lib. II, conf. 2, part. 2.

(14) Sic et Sabatier, *Vie* 248; Böhmer, *Analekten* 125, sed cf. Idem in ed. *Iordani,* LXXIss. Hoc anno vix capitulum gle obtinuit: BTS I 88, et similiter res infra hoc anno relatae ad 1219 remittendae sunt. Anno 1221, quo omnes Fratres ad Capitulum gle convenerunt, nonnisi 3000 erant, *Iordan.* n. 16, e quibus *Glassb.* 18, aliique arbitrarie 5000 fecerunt; cf. *Leg. Mai.* IV, 10.

rendissimus Dominus Hugolinus Cardinalis Ostiensis. In quo Capitulo, inter cetera Beatus statuit: ut quolibet sabbato solempniter celebraret[ur] una missa de beata Virgine, et quod in memoria Apostolorum, que fit singulis horis in officio Beate Virginis, nomina Apostolorum Petri et Pauli exprimerentur, cum prius, secundum Romane Ecclesie consuetudinem, non fieret memoria nisi omnium Apostolorum (1). In hoc etiam Capitulo misit Fratres ad Provinciam Anglie, ut in regno prefato Ordinem diffunderent, ubi Ministrum instituit Fratrem Angelum de Pisis (2). In Greciam etiam destinavit Fratrem Benedictum de Aretio (3), primum Ministrum illum ibidem instituit. In Affricam quoque ad Saracenos cum nonnullis Fratribus misit Fratrem Egidium, suum tertium socium (4).

(9r:) Ad regem Marrochiorum misit etiam sex perfectissimos Fratres, videlicet fratrem Vitalem, fratrem Berardum de Carbio (5), fratrem Petrum de Sancto Geminiano, fratrem Adiutum, fratrem Accursium et fratrem Octonem, qui ab ipso rege sacrum martirium acceperunt 16 ianuarii die, anno Domini 1220 et Ordinis 11.

Anno Domini 1219 in prefato Capitulo Beatus Franciscus fratrem Helyam de Cortonio suum Vicarium supra totum Ordinem instituit (6), et duodecim fratribus electis ad Provinciam Soldani se contulit, cui constantissime fidem nostram predicavit. Soldanus autem eum libentissime audivit, et munera preciosa obtulit, que omnia Beatus Franciscus, quasi lutum sprevit (7). Tamdemque post multa peracta, commonitus a Deo in Italiam reversus est.

Anno Domini 1220 Beatus Franciscus (8) applicuit Venetias et Bononiam, ubi ab omnibus honorifice fuit receptus cum gaudio et omnium applausu, et precipue a Domino Hugolino, protectore, legato Sancte Romane Ecclesie (9), cum quo Florentiam veniens (10), et reperiens devotionem maximam populi ad poenitentiam animati, composuit

---

(1) Haec decreta e *Mariano* ap. Wadding, *ad an.* 1219, n. 30. *Chronol. hist. leg.* I, Neapoli 1650, 11.

(2) Error Mariani, quia an. 1219 ut Custos Parisiensis missus fuit: *Ecclest.* 159ss. 254ss. 297ss.; et anno 1224 in Angliam venit: *Ecclest.* l. c. Felder, *Studien*, 159 ss. 254 ss.; *Etudes*, 168 ss. 265 ss.

(3) Golubovich, BTS I, n. 29, 36, 49; sed nequaquam fuit primus minister: *ibidem* l. c. 135.

(4) L. c. I, p. 105. CG. 78. Lemmens, DAF I, 42, 67. AFH I, 274.

(5) *Iord.* n. 7s. CG 15ss., 22. *Conf.* 322s. *Passio* ap. AF III, 579-96. *AA. SS. Ian.* II, 65-9. *Portugalliae Monum. Historica. Script.* I, Olisipone 1856, 105-13. Revera nonnisi 5 martyrium passi sunt, cum Vitalis morbo in Hispania retineretur, sed etiam in *Catal.* 43, martyr apud Sibilliam obiisse dicitur.

(6) Error manifestus; *Iord.* n. 9, 14. Elias erat tunc minister Syriae. Golubovich, BTS I, 1ss., 87ss. 107ss. n. 119ss.

(7) Iacobus de Vitriaco, *Hist. Orient.* Duaci 1597, 349 ss. Idem, *Epistola ad amic. Lotharing.* etc. BTS I, 6ss. Böhmer, *Analekten* 107 ss. I. Cel. c. 20. II Cel. II, c. 4.

(8) Sic Fischer, *Der hl. Franziskus von Assisi während der Jahre 1219-1221.* Freiburg i. Schw. 1907, 60ss. BST I, 97 eum 1221 rediisse dicit. II. Cel. 28. Cf. *Sp. Sab.* c. 6 nota. Felder, *Studien*, 124; *Etudes*, 132 s.

(9) BTS I, 97. Fischer, 67ss; hic vero omnino negat S. Franciscum an. 1220 cum Hugolino Bononiae occurrere potuisse.

(10) An. 1220 Florentiae non fuit Hugolinus: Fischer 68 ss. Davidsohn, *Forschungen* IV, 67 ss. 74.

Regulam pro viris (a) et mulieribus a matrimonio ligatis. In compositione eius dominus Hugolinus supplebat, quod Sancto Francisco in dictandi scientia deerat (1). Fuerunt etiam simul per mensem et ultra cum heremitis de Camaldulo (2). Exinde Beatus Franciscus recedens, venit Alvernam, deinde Assisium.

Ipso anno **1220**, ab inceptione Ordinis decimotertio, in festo Sancti Michaelis, Beatus Franciscus in loco Sancte Marie de Angelis celebravit Capitulum Generale (3); in quo removit fratrem Helyam ab officio Vicariatus, propter suas relassationes (4), et instituit fratrem Petrum Cathanii, eius secundum socium, in cuius manibus, tum infirmitatibus multiplicibus gravatus, tum etiam ad conservandam sancte humilitatis virtutem, resignavit officium (5).

Frater Petrus Cathanii, Vicarius Generalis, in sequenti mense Martii, scilicet die 10 anni **1221**, animam reddidit Deo Patri (6). Cum vero multis corruscaret miraculis, et ob hoc ad ecclesiam Sancte Marie conflueret cum oblationibus frequentia (**9v**:) populorum, Beatus Franciscus reversus ad locum, propter illas oblationes et visitantium multitudines tristis effectus, ad eius sepulchrum accedens, dixit: Frater Petre, tu mihi semper dum viveres hobediens fuisti; modo, quia nimis ab istis secularibus infestamur, debes mihi hobedire. Quare tibi per obedientiam precipio, quod cesses ab istis tuis miraculis, quorum occasione ab istis secularibus perturbamur. Et ex tunc nullum miraculum fecit (7).

In subsequenti festo Pentecostes, post mortem Vicarii, Beatus Franciscus Capitulum Generale celebravit. In quo ex voluntate Dei posuit ad regendum Ordinem fratrem Helyam. Qui quamvis a Beato Francisco et multis fratribus vocaretur Minister, nullus tamen fuit, Beato Patre vivente, electus, vel ab Ordine tamquam Generalis receptus: sed tamquam Vicarius Sancti ab Ordine habebatur, et Fratres ad Beatum Franciscum, tamquam ad principale caput, sicut erat, recurrebant (8).

In isto Capitulo venit incognitus Sanctus Antonius de Padua, cum fratre Philippo Castiliano (9), et fuit a fratre Gratiano (10),

---

(a) Cod. *viribus*.

---

(1) Haec eruditissime ex Mariani libro *de Tertio ordine MS.* Biblioth. Nat. Florentiae, cod. Palat. 147 (cf. *Bartholi*, ed. Sabatier, 157 ss.) probare nititur cl. Davidsohn, l. c. IV, 67-81, ita tamen ut totam rem anno 1221 assignet. In MS. citato Marianus reapse hoc factum an. 1221 retulit. Dubius ergo haerebat, neque magni faciendum erit dictum Mariani, quousque antiquiora documenta de hoc inveniantur. Cf. de hoc AFH I, 642 s. et 107.

(2) De mora in monasterio Camaldulens. peracta cf. Wadding an. 1220, n. 18, ubi citat quoque Marianum. *Acta SS.* Oct. II, 823, 847. Sabatier, *Vie* 275 ss. Factum probari nequit et a Fischer, l. c. 68, negatur.

(3) II Cel. II, 104. Sic Wadding, an. 1220, n. 24, et Sabatier, *Vie* 272 ss. Böhmer, *Analekten* 127. Cf. *Iord.* 15.

(4) Penitus erroneum, cum Elias nondum vicarius fuerit; cf. supra 96 nota 6.

(5) *Iord.* 15. Wadding aliique, ll. cc. hic, nota 3. *Sp. Sab.* c. 4, 71 not.

(6) Sic eius epitaphium, *Sp. Sab.* 71. BTS I, 120. (7) CG 31.

(8) I Cel. n. 98. *Iord.* 17, 50. *Sp. Sab.* c. 1, 115. Cf. Lempp, *Elie* 35 ss. Fischer, l. c. 130 ss.

(9) *Conf.* 261, 520. Wadding, Marianum sequens, ad an. 1221, n. 10, 18; 1290, n. 12 ss. Cf. *Acta SS.* April. III, 401-6. Rodulphius, 127 s. Gonzaga, *Orig. Ser. Rel.* 1603, Tusc. conv. III, p. 251. Sed valde dubium, an Sancti socius fuerit.

(10) *Leg. I S. Antonii*, ed. L. de Kerval, 35 ss. Iul. Spiren. *Leg. S. Ant. Acta SS.* Iun. III, 200. Wadding, ad an. 1220, n. 1625; 1221, n. 10.

Ministro Romandiole, receptus. Frater autem Philippus ad locum Columbarie in Provincia Tuscie fuit destinatus.

In isto Capitulo in Alamaniam fuit missus primus Minister frater Cesarius de Spira (1), cum fratre Jordano de Jano (2) et nonaginta fratribus, qui ibidem Ordinem dilataverunt.

Eodem anno et 14 Ordinis, scripta Regula, ut supra dictum est, beatus Franciscus venit ad Florentiam, et cum in eadem essent plurimi viri et mulieres matrimonio alligati, cupientes mundum despicere, tradidit eis prefatam Regulam, 20 Maii, sicque tertium Ordinem incepit, per totum orbem diffusum, cuius propositum est in domibus propriis honeste vivere, operibus pietatis impendere, vanitatem seculi fugere (3). In quo quidem Ordine plurimi sanctitate claruerunt, inter quos primus habetur Beatus Luchesius de (10r:) Podio Bonitio, cum uxore sua Bona (4), Beatus Petrus de Colle (5), Brunus et Martolensus, nonnullique alii convicinorum locorum et vallis Else incole, ac Beata Viridiana de Castro Florentino in cella reclusa (6). Recepit etiam Dominum Matheum Rubeum de Ursinis (7), virum utique potentem.... (*a*) et caritatis erga pauperes Christi, qui filium habuit Niccolaum papam tertium. Recepit etiam Domina[m] Iacoba[m] de Septemsolis (8), illustrissimam matronam, que dignos fructus peregit penitentie, et Dominum Iohannem de Grecio (9), militem, qui meruit videre puerum Iesum in ulnis Beati Francisci in nocte Nativitatis Christi, et Dominum Bartholomeum (10) in Romana Curia advocatum de partibus Romandiole, et alios quamplures.

Anno 1223 Capitulum Generale celebratum est in sancta Maria de Angelis (11), in quo Capitulo frater Albertus de Pisis fuit Minister Alamanie institutus, quo tempore Ordo per Saxoniam, Mormanciam, Bavariam et Thuringiam valde dilatatus est.

Eodem anno, in festo Sancti Saturnini, Honorius papa 3 cum sua Bulla approbavit et confirmavit Regulam Fratrum Minorum (12); et in sequenti Paschate Nativitatis Christi, loco

---

(*a*) In Codice lacuna; sed videtur nihil deesse.

---

(1) *Iord.* 9ss. ed. Böhmer, p. 8 in notis. *Iordanus* n. 11 quoque eum *Primum Ministrum* Germaniae nominat, quia revera Fr. Ioh. de Penna illuc an. 1219 missus frustra fuerat.

(2) *Iord.* 18ss. ed. Böhmer, p. LVI-LXVIII; (Biographia).

(3) Cf. p. 96, not. 10. (4) Cf. p. 105, not. 10.

(5) Petrus de Colle, cf. Wadding, ad an. 1221, n. 15, qui Mariano usus, cum eo hic consonat. Cf. Hueber, *Menologium, die 22 Dec.*, ubi *Bruna* consors Petri de Colle dicitur. Cf. Gubern. *Orbis Seraph.* II, l. XII, c. 1, 788. Cf. Arturus, *Martyrol.* ubi s. d. *Martolensis anonymus* appellatur. (6) Cf. infra.

(7) Phil. de Perusio, *Catal. Card. Protect.* AF III, 710; ed. Holder-Egger, MGH SS. XXXII, 689. CG 829, 868. Wadding, an. 1222, n. 2ss.

(8) Cf. p. 92, n. 8.

(9) I Cel. c. 80. *Leg. Mai.* VIII, 7. *Conf.* 516.

(10) CG 27s. Wadding, an. 1222, n. 28 e *Mariano*.

(11) *Iord.* n. 30, 31ss. *Eccleston* 247. Cod. *Mormanciam*, cuius nominis regio in Germania nunquam extitit: fortassis scribere voluit Marianus *Vormaciam*, quae vox tamen urbis *Worms* ad Rhenum est.

(12) Bulla *Solet annuere* BF I, 15-9, n. XIV. Wadding, ad an. 1223, n. 14, 18.

Grecii, ipse Beatus Franciscus, auctoritate Domini pape, celebravit cum representatione presepii festum pueri Ihesu nati (1).

Anno Domini **1224** die 14 septembris in aurora, Beatus Franciscus orans, apparuit ei Seraph unus crucifixus, a quo suis sacris stigmatibus consignatus fuit (2).

Anno Domini **1226**, ab inceptione Ordinis 18, in Sancta Maria de Angelis apud Assisium, sanctissima anima Beati Francisci charne soluta est, etatis sue anno 45, et in abisso claritatis absorta, corpus obdormivit in Domino, quarto Nonas Octobris, sabbato in sero, dieque dominico sepultum (*a*), cum magna solennitate sepultum in ecclesia Sancti Georgii (3).

(**10v**:) Primum Capitulum Generale post obitum Beati Francisci, celebratum est anno Domini **1227**, 4 Junii, in quo frater Helyas, in cuius manibus Beatus Franciscus reliquerat Ordinem, fuit in officio confirmatus (4). Supplicaverunt fratres Gregorium nonum, noviter electum, ut beatum Franciscum, cathalago Sanctorum dignaretur ascribere; quod facturum se promisit, deditque Ordini Dominum Raynaldum, episcopum ostiensem in protectorem (5).

Ipso quoque anno apud Ceptam civitatem Marrochiorum (6), decima die octobris, sacro martirio coronati sunt septem Sanctissimi fratres de Provincia Tuscie, videlicet frater Daniel primus Minister Provincie Calabrie, frater Angelus, frater Samuel, frater Romulus (!), frater Leo, frater Nicholaus, et frater Hugolinus.

Quamplurimi et alii Fratres, elephantum more ad moriendum pro Christo animati exemplis istorum, ad partes infidelium accesserunt, et pro Christi amore morti (*sic*) subierunt. Inter quos frater Electus (7), manibus Regulam tenens, socio dixit, genibus incurvatis: De omnibus, que contra istam Regulam feci, frater charissime, ante oculos divine maiestatis et coram te culpabilem me proclamo. Successit brevi confessioni gladius, quo martirio cum socio vitam finivit.

Illustrissima et sanctissima Helisabeth, Andree Hungarie regis filia, audita morte lanthgravi, viri sui, per totam Turingiam a suis vassallis, tamquam dissipatrix et prodiga, de propria domo turpiter eiecta, venit ad conventum fratrum, quos rogavit, ut pro sua tribulatione *Te Deum laudamus* cantarent, ac in ipsorum reciperetur consortium.

(*a*) Cod. *sepultus*.

---

(1) I Cel. c. 30. *Leg. Mai.* VIII, 7. Sed ibi de auctoritate papae nihil; neque ista opus erat.

(2) I. Cel. 94ss. *Tract. Mirac.* n. 2ss. *Leg. Mai.* XIII. Numerus diei: «14» tamen obliteratus fuit, sed non penitus.

(3) I Cel. 115s. *Iord.* 50. *Epist. Fr. Eliae* ap. Wadding, ad an. 1226, n. 45, I¹ 1625, 355s.; II³ 1732, 149s. Lempp, *Elie* 70s. Böhmer, *Analekten*, 90-2. Cf. *Leg. Mai.* XIV, 3ss.; XV, 6.

(4) Error gravis, quia illo Capitulo Fr. Iohannes Parentis electus fuit minister glis; Elias autem minime confirmatus. *Iord.* 50ss. Lempp, *Elie* 76ss. Pentecostes an. 1227 non 29 maii, sed 30 fuit. Greg. IX electus est 19 mart. 1227.

(5) Phil. de Perusio, *Catal. Protect.* AF III, 709; ed. Holder-Egger, 663. CG 274.

(6) CG 32. *Passio* 613-6. *Catal.* 40. *Conf.* 296, 532. *Acta SS.* Oct. VI, 335-91. BHL I, 316. *Romulus* generatim nominatur *Donnulus* et *Angelus* saepius *Agnellus*.

(7) II Cel. 158. *Sp. Sab.* c. 77. *Catal.* 40. CG 224. *Conf.* 336.

Quam fratres griseam tunicam et mantellum cum ruda (!) corda induerunt (1).

Sanctus Ludovicus annum etatis sue 14 complens, regnare cepit ipso anno **1226**, et cum sua devotissima matre, Regina Blancha, et cum universis magnatis et sapientibus obviaverunt ad colendum et deosculandum capitale, quo Sanctus Franciscus fuerat in sua infirmitate usus (2).

(**11r**:) Anno **1228**, ab inceptioneque Ordinis 20, Gregorius papa cum tota Romana curia venit Assisium, ubi in ecclesia Sancti Georgii, in qua sacrum corpus Beati Francisci requiescebat, 16 die iulii, cum solemnitate maxima et insolitis ceremoniis, in cathalago sanctorum ascripsit Beatum Franciscum (3): et immediate, peracta canonizatione, Gregorius papa iussit hedificari ecclesiam mire fortitudinis in honorem ipsius beati Francisci. In quibus aperturis fundamentorum, ipse summus Pontifex benedixit et posuit, manu propria, primum lapidem (4), et deinceps alii prelati et magni viri; et eam ab omni jurisditione inferiori eripuit, ipsamque caput et matrem totius Ordinis Fratrum Minorum instituit (5).

Secundum Capitulum generale celebratum est Assisii, anno **1230** (6), in solemnitate Penthecostes, per fratrem Helyam, ad quod convenerunt ultra duo millia fratrum. In quo Capitulo ipse frater Helyas a Domino Papa ab officio absolutus (7), et coram sua Sanctitate statim electus fuit primus Minister Generalis post mortem Beati Francisci frater Iohannes Parens de Florentia, vir iustus et sanctus, quem Dominus Papa confirmavit.

Corpus etiam Beati Francisci tunc fuit 25 die Maii de ecclesia Sancti Georgii ad novam ecclesiam translatatum (*sic*), que per sollicitudinem fratris Helye et multiplicatione pecuniarum, fere ab omnibus partibus Christianorum et principibus, ibidem transmissarum et oblatarum, ita erecta per duos annos, quod convenienter translationem ipsius in convenienti et honorabili et secreto loco facere potuit (8).

Anno Domini **1231**, Ordinis vero 23, die 13 iunii, sexta feria, in civitate paduana, de ergastulo carnis liber volavit ad superos Beatus Antonius (9) in civitate Ulixbone ortus, anno etatis sue 36; qui anno

---

(1) *Iord.* 25. CG 221s. *Glassb.* 33, 39s., 54ss A. Huyskens, ***Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth,*** Marburg 1908, 63 ss. K. Wenck, ***Die hl. Elisabeth,*** Tübingen 1908. Maritus Sanctae obiit 11 vel 12 Sept. 1227; habitum griseum induit Elisabeth an. 1228, 24 Mart. Huyskens, l. c. 114, 121, 65.

(2) II Cel. 120. De eo vitae BHL II, 747ss.

(3) I Cel. 119ss. Iulianus Spirens. *Leg. S. Fr.* c. 74. AB XXI, 201. *Acta SS.* oct. II, 677. II Cel. 220s. et p. 444. *Leg. Mai.* XV, 7. Accidit 16 Iul. 1228.

(4) Hoc fuit die seq. 17 Iul. 1228: BF I, 66.

(5) Bulla *Is qui ecclesiam,* 22 april. 1230: BF I, 60-2.

(6) *Iord.* 57. *Ecclest.* 241s. *Glassb.* 49. Iul. Spir. c. 75, AB XXI, 201. *Acta SS.* 717. CG 212. Lempp. *Elie,* 82ss.

(7) Haec et sequentia falsa, cum Ioh. Parens min. glis fuerit 1227-1232: Elias capitulum gle non tenuit. Lempp, l. c. 68 ss. *Iord.* 51, 61.

(8) Potius aliquot dies antea: Lempp, l. c. 85ss.; secundum *Ecclest.* 241 « tertia die antequam fratres convenissent ». De modo, cf. ll. cc. Iul. Spir. n. 75s.

(9) Cf. L. de Kerval, *S. Antonii de Padua vitae duae,* Paris 1904. Niccolò Dal-Gal O. F. M. *S. Antonio di Padova.* Quaracchi 1907. K. Wilk, ***Antonius von Padua,*** Breslau 1907.

15 ingressus est in Ordinem canonicorum regularium, in quo undecim annis fuit. Postea in Ordine Minorum, multis clarus signis et miraculis, decem annos feliciter consummavit. (11v:) Hic etiam post obitum tot signis corruscavit, ut Dominus **Gregorius** papa, undecimo mense a suo felicissimo obitu, in civitate **Spoleti**, 30 die maii, solemniter ascripsit ipsum in cathalago Sanctorum (1).

Anno iam dicto 1231 in Hyspania et civitate **Valentie**, pro predicatione vere fidei frater **Iohannes** et frater **Petrus** italici ex iussione regis Saracenorum, in festo decollationis Sancti **Iohannis Baptiste**, capitibus truncati cum gloria martyrii Deo suas animas reddiderunt (2). Isto namque tempore clarebant in Ordine plurimi fratres, qui ipsum quidem mundum vita et sanctitate illustrarunt, ex quibus hos paucos subnectam, videlicet:

Frater **Lucidus**, Provincie **Marchie**, veri luminis sanctitate et ardens caritate divina, cuius lingua gloriosa Spiritu Sancto edocta fructus mirabiles faciebat (3).

Frater **Bentivogla de Sancto Severino**, qui inter alia prodigia et miracula, visus fuit in aerem per magnum spatium a terra elevatus, cum in silva oraret (4).

Frater **Iacobus** (5) de **Civitate Nova**, vir utique sanctus, qui multotiens in oratione raptus, multas consolationes recipiebat.

Frater **Hermannus de Fulgineo** (6), cuius corpus propter miram suam sanctitatem in altare ecclesiae Sancti Feliciani sepultum, estate media aquam guttatim velut manna fluit.

Frater **Tientialbene** (7), vir sanctissimus et predilectus discipulus Fratris **Iuniperi**. Hic inter ceteras virtutes, in obedientia et patientia florens, cum signo crucis infirmitates pellebat.

Frater **Humilis** et frater **Pacificus** germani, ambo mire sanctitatis viri, signis et virtutibus luminosi (8).

Frater **Liberatus** olim comes de **Loro** (9), tanta micuit sanctitate, quod usque ad presens, festum eius colitur cum magno populi concursu. Quo die sepulcrum (12r:) eius a sexta usque ad nonam manna scaturire videtur, in loco **Suffiani**, Provincie Marchiae.

Frater **Adam Ruffus**, eximius predicator, in vita et in morte miraculis plurimis corruscans, apud **Firmum** requiescit (10).

Frater **Octo** theutonicus, Provincie **Saxonie**, per hec tempora ibidem claruit (11).

---

(1) An. 1232 Bulla ap. BF I, 79, n. LXX.

(2) CG 186 s. *Catal.* 43. *Conf.* 224, 537. *Acta SS.* Aug. VI, 841 s.

(3) *Actus* c. 53, 2. CG 441. *Prov.* 281. *Conf.* 283, 515, 618.

(4) *Actus* c. 53, 3. *Catal.* 19. *Prov.* 267, 269, 270. CG 409. *Conf.* 276, 280.

(5) *Conf.* 512. *Prov.* 263.

(6) *Dial.* 84 s. *Catal.* 11. CG, 64, 254. *Prov.* 203. *Conf.* 242, 510. Wadding, *ad an.* 1232, n. 23, et citat Marianum.

(7) *Dial.* 91. *Catal.* 9. CG 254. *Conf.* 240, 510. Wadding; l. c. n. 24, e Mariano. *Acta SS.* Iun. II, 487 s.

(8) CG 213. *Conf.* 281. Wadding 1234, n. 9, ex eodem. *Acta SS.* Aug. V, 340 ss.

(9) *Actus* c. 68. *Fioretti* 47. CG 411 nota. *Conf.* 280 s. Wadding 1234, n. 9, 10; ex eodem diversus a Socio Fr. Angeli Clareni. ALKG I, 527 ss.; II, 310 ss. *Acta SS.* Aug. V, 840-45; Aug. II, 183.

(10) *Dial.* 96-98. *Catal.* 19, 23. *Conf.* 293, 531. Wadding, l. c. n. 11, ex eodem.

(11) *Catal.* 88. *Conf.* 323, 552. Wadding, l. c. n. 13.

Anno Domini quo supra, apud Marbuch, 19 die Novembris obdormivit in Domino beatissima Helisabeth, filia Regis Ungarie, anno aetatis sue 30, et filia legiptima Beati Francisci (1).

Tertium Capitulum Generale celebratum est per fratrem Iohannem Parentem, Generalem, apud Soriam, regni Castelle, anno Domini **1233**, et 25 Ordinis. In quo Capitulo Generalis cum Fratribus orans, abundantem pluviam impetravit (2).

Cum populus Romanus discordaret cum Papa et ei rebellavisset, ipse summus Pontifex, volens ipsos secum ad pacem et obedientiam inclinare, misit eis fratrem Iohannem Generalem, ut eos ad pacem et obedientiam hortaretur (3). Qui cum se difficilem ostendisset, frater Iohannes in fervore spiritus eos brevi in magnum periculum et dispendium incursuros predixit. Et subito tanta pluvia ubique pluit, quod flumen Tiberis terribiliter ac insolite ita crevit, quod totam Urbem innundavit. Quo territi Romani votum sancti Generalis de pace fienda cum Pontifice, impleverunt.

Isto quoque tempore claruit in Ordine Frater Rodolfus de Anglia, sacre theologie doctor, olim episcopus Herfodensis. Hic annuente Papa Gregorio nono episcopatui renuntians, factus est frater Minor, in quo Ordine studiosissime vixit (4).

Frater Rodulphus Ebifach (5) in sacra Theologia doctor parisinus, qui dum legeret Parisii, ex quadam visione in Ordine ingressus est.

Frater Rodolfus Rodiptori Anglicus (6), in theologie facultate Magister. Hic magnam partem Biblie exposuit, et supra 4 libros Sententiarum scripsit, et alia plurima.

(**12v**:) Anno Domini **1234** Gregorius Papa in civitate Perusii, in festo Sancti Iohannis Baptiste, in cathalago Sanctarum ascripsit Sanctam Helisabeth, filia[m] Regis Hungarie, et tunc recitata fuere 129 miracula, inter que 8 mortui reducti fuerant ad vitam. Post cuius canonizationem pater ipsius Andreas ex hac vita migravit (7).

Anno Domini **1235**, idem Dominus Papa venit Assisium, et cum non parva solennitate duplicatam ecclesiam supra corpus Beati Francisci expletam, tertia dominica post Resurrectionem, videlicet 20 aprilis, in honorem ipsius Sancti consecravit (8).

---

(1) Huyskens, l. c. 92 ss. Wenck, l. c. 25 s. Sed mortua est de facto in nocte 16 ad 17 Nov. 1231, nata solummodo 24 annos.

(2) Error Mariani, quia nonnisi capitulum *Hispaniae* fuit. CG 210s. *Catal.* 44. Hoc miraculum *pluviae* in dicto capitulo, etiam Fr. Andreae de Hispello attribuitur: *Acta SS.* Iun. I, 356 ss. Cf. Wadding, ad an. 1264, n. 2.

(3) CG 210. *Conf.* 262.

(4) *Ecclest.* AF I, 249, 266; *Monumenta Franciscana* I, London 1858, 58, 542. Est Rodulphus de Maidstone: *Conf.* 20, 330, 344, 429, 521. A. G. Little, *The Grey Fiars in Oxford,* Oxford 1892, 132.

(5) *Ecclest.* 272; *Mon. Fr.* I, 556. *Conf.* 547, ubi tamen vocatur Robertus *(H)alifax,* cf. Sic quoque ap. Sbaralea, *Suppl.* 639, et Little, l. c. 288.

(6) *Conf.* 339, 540. Sbaralea, *Suppl. ad Scriptt.* 1806, 694; sed posterioris aevi fuisse videtur.

(7) Error Mariani; canonizata fuit Perusii die 27 Maii, i. e. festo Pentecostes *anni sequentis,* i. e. 1235. Huyskens, l. c. 17 ss. BF I, 162. AFH I, 192. — De numero miraculorum: Huyskens l. c. 90, 151 ss. 242 ss.

(8) Erravit Marianus secum trahens, uti saepius, Waddingum, *ad an.* 1235 n. 17; quia ecclesia illa nonnisi ab Innocentio IV an. 1253 (non 1235) conse-

Quartum Capitulum Generale celebratum est Assisii per fratrem Iohannem Parentem anno 1236, Ordinis vero 28, die 16 maii, in quo Capitulo frater Iohannes renuntiavit officio, asserens se tanto esse officio indignum. Tunc complices fratris Helye ipsum cum tumultu et impetu promoverunt, quem Papa persuasionibus eorum annuens, ipsum confirmavit (1).

Frater Guglielmus de Anglia, unus de 12 socii[s] Beati Francisci, a seculo migrans, fuit in basilica Beati Francisci tumulatus, ubi multis et magnis miraculis corruschans, frater Helyas Generalis, zelo Beati Francisci motus, ad sepulchrum eius accedens, per obedientiam ei precepit cum magna fide et confidentia, ne cum suis miraculis Sancti Patris Francisci gloriam offuscaret. Quo precepto, deinceps miraculum nullum fecit (2).

Frater Benvenutus de Eugubio (3), vocatus a Domino, multis corruscavit miraculis, ex quibus Gregorius Papa per suas litteras commisit tribus episcopis, videlicet Malfiensi, Melphitiensi et Venesino, ut colligerent et examinarent et authenticarent ipsa sua miracula, volens illum in cathalago sanctorum ascribere (4). Verum multis perturbationibus preoccupatus, ad effectum suum propositum mictere non valuit. Tamen ibidem in tribus episcopatibus ascriptus est in cathalago Sanctorum, et solemniter quoad divinum officium et missam agitur festum eius (5).

Frater Rogierus de Marchia (6) tanta sanctitate micuit in Tuderto, ut ipse Gregorius astruerit vere sanctum, cuius memoriam Tuderti, ubi requiescit, concessit etiam solempniter celebrari.

(13r:) Frater Simon de Collazòno (7), vir sanctissimus, cuius miraculorum comperta est veritas per Episcopum Spoletanum ex mandato eiusdem Gregorii (8), sed tribulationibus impeditus Dominus Papa, quas inferebat ei Federicus Imperator, non fuit canonizatus.

Frater Ambrosius de Massa (9), Provincie Thuscie, quanti meriti fuerit apud Deum, miracula ab eo facta testantur. Que autentice reci-

---

crata est. Thode, *Franz von Assisi,* Berlin 1904, II edit. 200 ss. Lempp, *Elie,* 139, 154. Potthast, *Reg.* n. 14985. Nicolaus de Carbio, *Vita Innocent. IV,* n. 32 s. ap. Baluze, *Miscell.* VII, 392 (ed. Mansi I, 203). Angeli, *Collis Paradisi,* Montefalisci 1704, 30 ss. *Acta SS.* oct. II. § 3, n. 36 ss. 806. BF I, 652 ss. 759.

(1) Erratum grave Mariani, *quia tunc neque Capitulum habitum fuit, neque Fr. Ioh. Parens* Generalis *erat.* Intrusio Heliae facta fuerat an. 1232: Lempp, *Elie,* 101 ss. *Iord.* n. 61, 65 ss. *Ecclest.* 242: *Mon. Fr.* I, 46 ss.

(2) *Bessa* 685. *Catal.* 5. CG 217. *Conf.* 193. Cf. p. 92, n. 6.

(3) *Dial.* 26-51, XVI. CSF 21. *Conf.* 295. Wadding, ad an. 1222, XXII, XVIII s; 1232, XVIII s. *Acta SS.* Iun. VII, 296 ss. *Prov.* 196.

(4) Bulla ap. *Dial.* 28 s. Wadding, l. c. n. 19. Sbaralea, BF I, 189.

(5) Hoc e Mariano expresso sumptum refert Wadd. l. c. n. 18.

(6) Marianus confundit Rogerium (Ricerium) de Mucia (Marchia) cum Rogero Tudertino; de hoc *Spec. Sab.* 4, c. 2 nota. *Catal.* 9, cuius verba cum Mariano plurimum consonant. *Dial.* 79-81. *Bessa,* 668 s., qui dicit se audivisse cultum eius neglectum esse. *Conf.* 283 ss. 478, (cf. 285, 510, 618). *Acta SS.* mart. I, 417 s. Cf. supra 98, nota 11.

(7) *Iord.* n. 19, 31, « qui nunc sanctus dicitur in Spoleto ». *Salimb.* 146, (318 s). *Bessa,* 669, l. 8-12. *Catal.* 10. CG 254. *Conf.* 240, 510. *Acta SS.* nov. I, 389 s. *Iord.* ed. Böhmer, p. 23, nota 2. *Prov.* 184.

(8) Errat Mar. quia hoc mandavit Innocentius IV: Sbaralea, BF II, 606, 619, cf. 160. (24 April. et 10 Iul. 1252).

(9) *Dial.* 51-72, XVII. *Catal.* 13. Origine Tuscus, religione Prov. Romanae fuit. *Prov.* 164.

pienda et approbanda idem Gregorius mandavit per Bullam Episcopis Urbevetano et Suane, ac Priori Sancti Iohannis de Platea (1). Sed prepeditus, ut diximus, non ascripsit eum in cathalago.

Frater Cesarius de Spira (2), Theutonicus, vir preclare scientie et maxime sanctitatis, mireque contemplationis, et evangelice paupertatis maximus defensor. Cuius animam Papa Gregorius, orans, ab angelis in celum deferre vidit.

Frater Petrus de Galliculo (3) miraculis plurimis in Tuderto post mortem corruscavit.

Frater Severinus, adhuc in Urbevertum (!), miraculorum gloria corruscat (4).

Frater Segrianus Hispanus, in vita et post mortem miracula fecit, in conventu Ilerde sepultus (5).

Iacobus, illustris Aragonorum Rex (6), tanta devotione ad Beatum Franciscum affectus est, ut ante mortem suam habitum sumpsit fratrum Minorum, cum proposito, si superviveret, frater in Ordine remaneret. Qui tandem cum ipso habitu mortuus, sepultus est ut frater in Conventu Barchinone. Hic fratribus dedit palatium regium pro loco hedificando, in civitate Valentie.

Quintum Capitulum Generale celebratum est Rome per Gregorium papam, anno Domini 1239 (7), Ordinis 31, 15 maii (8), in quo Capitulo, ipse Dominus Papa fuit presidens, et sermonem fecit, et fratrem Helyam ab officio absolvit. Et in sua presentia ad electionem successoris voluit fratres procedere. Qui fratrem Albertum de Pisis (9), virum Sanctum elegerunt, quem electum Dominus Papa ibidem confirmavit. (13v:) Qui in officio usque ad festum Nativitatis Virginis Mariae fuit. Circha quod festum, anima eius de corpore exuta perpetuam gloriam vestita est (10).

---

(1) Bulla Gregorii IX (8 Iun. 1240) ap. *Dial.* 54-5. BF I, 280 s. Qui processus approbatus non fuit, et Innocentius IV 2 dec. 1250 eisdem denuo hoc mandat: BF I, 561, 568; cf. l. c. 599; II, 223. Cf. Fumi, ap. MF I, 77-81, 129-136.

(2) *Iord.* n. 19ss. ed. Böhmer, 8ss. nota. *Glassb.* 17ss. 20ss. 26ss. Angelus de Clareno, *Ep. excusat.* ALKG I 532; *Chr. 7 Trib.* ap. Döllinger, II 463ss. ed. Tocco 225 s. (72 s.) Lempp, *Elie,* 111 ss. Schlager, *Beitr.* 5 s. 11, 167, 248. Wadding, ad an. 1239, n. II ss. *Opuscules* I, 96.

(3) *Catal.* 9, ubi de Gallicetulo [Gaglietole] dicitur. *Conf.* 285, 510. *Prov.* 114.

(4) *Catal.* 18. *Conf.* 251. *Prov.* 164.

(5) *Catal. App.* 48 « Gogianus ». *Conf.* 324. *Prov.* 31.

(6) Ex *Conf.* 349, 536. Erat Iacobus II, quem tamen Marianus confudit cum Iacobo I, qui 1238 Valentiam cepit, ubi Azotus (Azeitus) rex mahumeticus Fratribus Minoribus dedit palatium: CG 187s. [Iacobus I mortuus est in habitu Cisterciensium]. *Prov.* 31.

(7) *Iord.* n. 64 ed. Böhmer. *Ecclest.* 234, 242. *Glassb.* 59 ss. Salimb. 50 (164). CG 230-2. Lempp, Fr. *Elie de Cortone,* Paris 1901, 127 ss. Ehrle, ALKG VI, 20 ss.

(8) Id est in Pentecoste, quae 1230 in hunc diem incidit. Cf. Lempp, *Elie,* 133; sed Böhmer, *Iord.* 57 s. recte infert, ex parte ipsius ignota Iordani n. 70 (cf. n. 61 et hic nota 10), tunc revera Capitulum celebratum fuisse. De loco cf. l. c. Lempp, 181 s. et *Ecclest.* 242. *Salimb.* 410, (98, 158 s., 164).

(9) CG 24, 238 ss. *Glassb.* 28 ss. Wadding, ad an. 1239. *Conf.* 329, 454, 501, 517. Cf. *Pisana seu Ord. Min. Articuli ad processum... Alb. de Pisis... et Anton. Tigrini* etc. Cfr. AFH I, 206. *Salimb.* 50 (164).

(10) Error Mariani, cum *Iord.* (ed. Böhmer, n. 70) synchronus dicat: « *Anno D. 1240, X° kal. februar.* (23 Ian.) *Fr. Albertus min. glis tertius, cum praefuisset menses 8 et dies aliquot, obiit, et ei fr. Haymo Anglicus successit* ».

Sextum Capitulum Generale item Rome, anno eodem in festo omnium Sanctorum celebratum (1) est coram Domino Papa, qui voluit presentialiter interesse in capitulo, et vota eligentum ipsemet recipere. Tunc Patres fratrem Aymonem Anglicum Generalem (2) elegerunt, et statim fuit a Domino Papa confirmatus. Hic fuit speculum totius honestatis (3), prudens, humilis et sanctus, magnusque theologus et in ipsa facultate doctoratus. Qui etsi senex, nihilominus circuivit Ordinem, visitando Provincias cum nimio zelo et caritate, et multa bona fecit, et magnam curam habuit de divino officio celebrando.

In isto Capitulo (4) Gregorius Papa, cum Generali et Ministris Provincias Ordinis divisit (5) et vocem eligentum limitavit, ac plurima privilegia Ordini concessit.

Anno Domini **1241**, die 23 mensis Augusti (6), Dominus Gregorius Papa a Federicho imperatore multis malis afflictus, ex dolore in egritudinem incidit anima sua, gremio terre commendavit corpus involutum in fratrum Minorum habitu, quem vivens semper tenerrime dilexit et induit, cum ipso quoque quinta feria maioris ebdomade, singulis annis mandatum fecerit, et sanctuaria per urbem nudis pedibus visitaverit (7).

His temporibus in monasterio de Arcello, apud Paduam, multis clarebat miraculis Beata Helena (8) et Beata Lucia (9).

In comitatu Florentino et oppido Podii Bonitii celestia gaudia petiit Beatus Luchesius cum uxore sua Beata Bona (10), qui inter alia miracula, quinque defunctos ad vitam reduxit. Plurimi alii clarebant virtutibus et miraculis in isto tertio Ordine per diversa, videlicet: Beatus Petrus de Colle (11), Beatus Leo Archiepiscopus Mediolanensis (12), Beatus Gualterius episcopus Trevisii (13), (**147**) Beatus Riccardus episcopus Fossiumbronis (14), Beatus Alexander de Perusio episcopus Noccie (15), Beatus Iacobus de Laude (16), Beatus Landonus de

---

(1) Error *temporis* ex nota praecedenti patet. Dicto die revera fuit Capitulum. *Bessa,* 696. Ehrle, *Zeitschrift für Kath. Theologie,* VII, 340.

(2) De eo *Ecclest.* 228 ss. 243 ss. Salimb. 51, 60, 120, 221, (165, 176, 277, 298). CG 246 ss. *Conf.* 337, 379. Felder, *Studien,* 160ss.; *Etudes,* 165ss. BTS I, 168 ss.

(3) Sic CG 246; et *Memor.*[1] fol. 28r. *Memor.*[2] f. 32v.

(4) Non in isto, sed in Capitulo, in quo depositus fuit Elias an. 1239: AFH I, 10 s.

(5) Hoc tunc accidit: CG 256, l. 9-11.

(6) Obiit 22 Aug. 1241. Potthast, *Reg.* p. 937.

(7) Philipp. de Perusio, *Cat. Card. Prot.* AF III, 709, ed. Holder-Egger, MGH SS. XXXII, 680 s. *Conf.* 342 s. 454. — *Cum ipso:* intellige quia *cum ipso* habitu etc.

(8) *Acta SS.* nov. II, 509 ss. *Conf.* 358 s.

(9) Rodulphius, l. I. f. 140v; ex hoc et ex *Mariano* lib. II. c. 11, Wadding, ad an. 1242, n. VI, notitiam hausit.

(10) De eis, *Conf.* 361. *Acta SS. Apr.* III, 594 ss. Rodulphius, 146v.

(11) Cf. p. 98, n. 5.

(12) Fr. Leo Valvassoris de Perego, archiep. Mediolanen. 1244-68, qui tamen *primi ordinis* erat et Minister Prov. Mediolanen. *Salimb.* 36, 351; (74, 595). Eubel, *Hier.* I, 348. *Bessa* 668. *Conf.* 302, 363, 526. Rodulphius, 146r.

(13) Iuxta Eubel, *Hier.* I, 505 et Gams, *Series* 803, (1251-1255) erat *Ord. Praed.*

(14) Circa 1228-1255: Eubel, *Hier.* I, 264. Gams, *Series* 698. Ughelli-Coleti, *Ital. Sacr.* II (1717), 832. Eubel, BFV 606: iuxta omnes valde dubium an Ord. Min. fuerit.

(15) Erat Ord. Min. sed primi ord. ep. 1327-1363 cognomine Vencioli: Eubel, *Hier.* I 391. BF V, 617 et n. 689. Ughelli-Coleti, I (1717) 1068. *Acta SS.* Mai. I, 777s.

(16) Wadding, ad an. 1404, n. 7. Iacobus Oldus de Lauda, III ord. secundum quem obiit mense April. 1404. Hueber, *Menolog.* ad 20 April.

Montefeltro (1), Beatus Iohannes de Ravenna (2), Beatus Bonamicus de Volaterris (3).

In Ordine vero Minorum clarebant infrascripti:

Frater Clemens (4), vir mire vite et sanctitatis, in monte Alverne sepultus.

Frater Rolandinus de Florentia (5), vir contemplativus.

Frater Michael de Florentia (6), confessor Beate Humiliane, vir devotus et suo tempore sanctitate nobilis in prefata civitate.

Frater Paulus de Prato (7), qui vitam nimis austeram duxit, et altissime paupertatis zelator precipuus fuit.

Frater Andreas de Atria (8) Provinciae Penensis, vir magne devotionis et contemplationis.

Frater Raynaldus de Reate (9). Hic cum signo crucis cecos illuminavit, et triennio post obitum suum, eius cadaver se erexit in sepulcro, locum cedens corpori alterius fratris defuncti.

Frater Angelus de Monte Leone (10), Lector, vir pauperrimus et despectus. In cuius obitu multitudo fratrum advenit cum uno fratre solempniter parato, animam eius ad celi gaudia perducentes.

Frater Soldanerius (11), quasi sol dans nitorem, doctrina et moribus sanctitatis illuxit in conventu Viterbii.

Fratres Guglielmus de Cordella (12). Hic dum predicaret in Platea Toscanelle, quidam cecus signum crucis sibi super oculos fieri postulans consignavit, et confestim visum obtinuit. Sicque alios plurimos de diversis infirmitatibus infirmos sanavit.

Frater Bernardus de Massa Marictime (!) (13) Provincie Tuscie, maxima floruit sanctitate et miraculis.

Frater Leonardus de Fulgineo (14) in eodem tempore miraculis corruscabat.

Frater Sigismundus (15) Provincie Apulie, vir sanctus et prodigiis clarus in Abbatia de Ripa, ubi sepultus est.

---

(1) Laudonus sive Laudenus sive Ludovicus de Monte Feltro, III[ii] ord. Hueber, *Menol.* 30 Julii. Arturus, *Martyr.* s. d. Wadding, ad an. 1142, n. 29, e Mariano.

(2) Wadding, ad an. 1242, n. 28. Hueber et Arturus, ll. cc. ad 16 Jun. — Caeterum Wadd. l. c. n. 28-9 omnes istos e Mariano excerpsit, omittens tamen Leonem archiep. et Alexandrum de Perusio, quos ipse utique scivit fuisse *primi* ordinis. De illo cf. ad an. 1289, n. 15; de hoc ad an. 1827, n. 16.

(3) Melissanus, *Suppl. ad Annal.* an. 1220, n. IX. Wadding, ed. II; an. 1220, *suppl.* n. IX, I², 374. Cf. *Conf.* 361.

(4) *Dial.* 101. *Catal.* 15. *Prov.* 288. *Conf.* 254.

(5) *Dial.* 111. *Catal.* 15. *Prov.* 288. *Conf.* 261 s.

(6) Levi, *Registri dei Cardinali Ugolino d' Ostia e Ottaviano degli Ubaldini*, Roma 1890, 16. *Acta SS.* Mai. IV, 385 ss. Davidsohn, *Gesch. von Florenz* II, I, 123, 131-4. Idem, *Forschungen* IV, 78, 412 (cf. AFH I, 640).

(7) CG 110, quacum concordat Wadding, ad an. 1241, n. 12.

(8) *Dial.* 112s. *Catal.* 20. *Prov.* 187. CG 267. *Conf.* 289, cui concordat Mar., et 580.

(9) *Dial.* 109. *Catal.* 18. CG 264. *Prov.* 170. *Conf.* 251, 515.

(10) *Catal.* 18. *Conf.* 251, 515. *Prov.* 45. Wadding, ad an. 1241, n. 15. [1334, n. 24; 1368, n. 13].

(11) *Bessa*, 668. *Catal.* 18. *Prov.* 160 quocum quasi ad verbum convenit. *Conf.* 251.

(12) *Dial.* 98s. *Catal.* 18. CG 265. *Prov.* 161. *Conf.* 251 quocum in pluribus convenit.

(13) *Dial.* 88. *Catal.* 15. *Prov.* 242. *Conf.* 258 s. 520.

(14) *Dial.* 90. *Catal.* 12. *Prov.* 172. CG 265. *Conf.* 249.

(15) *Dial.* 105. *Catal.* 28. CG 499. *Conf.* 298 s.

(14v:) Frater **Petrus de Trano** (1), eiusdem Provincie, miraculis gloriosus.

Frater **Gratianus de Romandiola** (2), predicator, qui multa et preclara miracula, vivens, patravit.

Frater **Petrus de Monte Ulmonis** (3), Provincie Marchie, post mortem multos a variis infirmitatibus curavit.

Frater **Paulus** (4), eiusdem Provincie, vir mirifice virtutis et gratie, miraculis claruit quam plurimis.

Frater **Martinus** de eadem Provincia (5), mulierem mente (*a*) captam, aqua benedicta super eam infusa, liberavit, demones quoque de corporibus obsessis eiecit; aliaque plurima miracula fecit.

Frater **Dominicus** (6) in loco Penne sancti Marini, multa prodigia operatus est.

Frater **Octo de Pola in Sclavonia** (7) multis signis claret.

Frater **Mattheus de Narnio** (8), Provincie Sancti Francisci, plurimis miraculis corruscat.

Frater **Helyas** (9), olim tertius Generalis Minister, post depositionem suam adhesit imperatori Ecclesie rebello (*sic*) vocatus ab eo, ut quasi in omnibus suo consilio regeretur. Qui misit illum cum legatione ad Imperatorem Constantinopolitanum, ut inter ipsos Imperatores pacem tractaret. Qua propter in sententiam incurrit excommunicationis per Gregorium nonum fulminatam in ipsum Federicum, et in omnes sibi adherentes.

(*Continuabitur*).

Directio Periodici.

(*a*) Cod. *mentem*.

(1) *Dial.* 92s. CG 498. *Conf.* 294. *Prov.* 205. Wadding, ad an. 1241, n. 20.
(2) *Dial.* 78-5. *Catal.* 19. *Conf.* 279. Wadding, l. c. n. 21. Felder, *Studien*, 135; *Etudes*, 153.
(3) *Dial.* 88 s. *Catal.* 19. *Prov.* 260, 266, 280. *Conf.* 279. Wadding, l. c. n. 22.
(4) *Dial.* 82 s. *Catal.* 82. *Prov.* 276, 281. *Conf.* 282. Wadding, l. c. n. 24.
(5) *Dial.* 86 s. *Catal.* 19. *Prov.* 273, 281. *Conf.* 282s. Wadding, l. c. n. 25.
(6) *Dial.* 87 s. *Catal.* 19. *Prov.* 280. *Conf.* 279. Wadding, l. c. n. 23. Omnes isti eum Provinciae *Marchiae* dicunt.
(7) *Dial.* 94 s. *Catal.* 23. CG 580. *Conf.* 303, 523. Wadding, l. c. n. 26.
(8) *Iord.* n. 11. *Dial.* 76s. *Catal.* 11. CG 254. *Prov.* 148. *Conf.* 242, 510. Wadding, l. c. n. 27.
(9) Cf. Lempp, *Elie de Cortone*, Paris 1901. Rybka, *Elias von Cortona*, Leipzig 1874. Fr. Affò, *Vita di frate Elia*. Parma 1782; II. ed. ibid. 1819. [F. Venuti] *Vita di Fra Elia*, 1755; II ed. Livorno 1763. Klotz, *Das Leben des Elias von Cortona*, Leipzig 1769: *Italienische Biographie* I, 397 ss. *Salimbene*, ed. Parmae, ed. Holder-Egger (1905).

CODICOGRAPHIA

ELENCHUS ROMANORUM PONTIFICUM EPISTOLARUM QUAE IN ARCHIVO SACRI CONVENTUS ASSISIENSIS O. MIN. CONV. EXSTANT.

(Continuatio et finis) (1).

Nicolai III.

174. Custodi, guardiano et fratribus Assis. (ord. Min., ut quaedam res ipsius S. P. apud eos depositae cuidam familiari eiusdem S. P. assignentur). Ad vos et locum vestrum. Dat. Romae apud s. Petrum kalendis ianuarii anno I (= 1278 Ian. 1; l. c. III, 284, nr. 5).

175. Ministro ord. fratr. Min. in provincia s. Francisci (ut per se vel alios fratres sibi subditos concionibus et aliis modis conversioni iudaeorum intendat). Vineam Soreth. Dat. Romae apud s. Petrum XVI kal. februarii anno II (= 1279 Ian. 17; cfr. l. c. III, 331, nr. 50, ubi similes litterae, ad ministrum prov. Austriae directae et 4 Aug. 1278 datae, sunt relatae).

176. Generali capitulo ord. fratr. Min. (Assisii congregato, ut in eo bene se gerant et pro ipso S. P. orent). Convenientibus vobis in unum. Dat. Romae apud s. Petrum idibus maii anno II (= 1279 Maii 15; cfr. l. c. III, 393, nr. 116, ubi illae litterae, altera die post datae, sunt relatae).

177. Ad perpetuam rei memoriam (exponitur regula fratrum Min.)- Exiit, qui seminat. Dat. Suriani XIX kal. septembris anno II (= 1279 Aug. 14; l. c. III, 404, nr. 127).

178. Generali et provincialibus ministris ac custodibus et universis fratribus ord. fratr. Min. (conceditur transsumptum bullae Hon. III supra nr. 3 relatae super regula ipsorum fratr. Min.). Litteras fel. rec. Honorii. Dat. Suriani XII kal. septembris anno II (= 1279 Aug. 21; l. c. III, 417, nr. 128).

179. Universis Christifidelibus (destinatur transsumptum bullae Gregorii IX super stigmatibus b. Francisci — cfr. supra nr. 21). Litteras fec. rec. Gregorii. Dat. Suriani VIII kal. septembris anno II (= 1279 Aug. 25; l. c. III, 417, nr. 129).

(1) Cf. AFH I, 601-16.

Martini IV.

180. Ministro generali et provincialibus ministris ord. fratr. Min. (ut ille per se, hi autem cum definitoribus in capitulis provincialibus fratribus idoneis licentiam confessiones audiendi et praedicandi concedere queant). Ad fructus uberes. Dat. apud Urbem veterem idibus decembris (= 1281 Dec. 13; l. c. III, 480, nr. 16. Exstant praeter litteras bullatas tria transsumpta earundem).

181. Generali et provincialibus ministris ac custodibus universis ord. fratr. Min. (conceditur facultas instituendi syndicos pro rebus ipsorum fratrum administrandis). Exultantes in Domino. Dat. apud Urbem veterem V (non: XV) kal. februarii anno II (= 1283 Ian. 28: l. c. III, 502, nr. 40, ubi illae litterae, quae quidem in archivo sacri conventus Assis. transumptae tantum exstant, die 18 Ian. 1283 sunt datae).

182. Decano ecclesiae Aniciensis, capellano nostro (ut ad civit. Assis. se conferens ipsis civibus absolutionem impendat ab interdicto, quod olim incurrerunt propter excessus contra Fulginatenses commissos). Dudum in potestatem. Dat. apud Urbem veterem X kal. Octobris anno III (= 1283 Sept. 22).

183. Guardiano et fratribus ord. Min. de Assisio (ut bona a quondam Angelo de Marra milite apud eos deposita et a Carolo principe Salernitano expetita sine licentia apost. sedis nemini tradant). Ex parte dilecti filii Caroli. Dat. apud Urbem veterem V kal. novembris anno III (= 1283 Oct. 28; deest in Bull. Franc.; cfr. ipsius *Bull. Franc. Epitomen* novissime *a me* ad Cl. Aquas editam pag. 156 nr. 1530).

184. Spinae Philippi de societate Amanatorum, civi et mercatori Pistorien. (de pecunia decimarum subsidio Terrae sanctae concessarum auctoritate apost. in regno Angliae collecta). Cum de pecunia decimarum. Dat. apud Urbem veterem IV nonas aprilis anno IV (= 1284 Apr. 2).

185. Guardiano et fratribus ord. Min. de Assisio (ut bona, de quibus supra nr. 183, camerae apost. tradant). . . . . . Dat. apud Urbem veterem idibus aprilis anno IV (= 1284 Apr. 13).

Honorii IV.

186. Generali ministro et fratribus ord. Min. (ut primum lapidem poni vel ecclesias altariaque consecrari aut coemeteria benedici, impedito vel recusante episcopo dioecesano, a quocunque alio episcopo facere possint). Ex parte vestra. Dat. Romae apud s. Sabinam XV kal. februarii anno I (= 1286 Ian. 18; l. c. III, 555, nr. 24).

187. Episcopo et archipresbytero ac capitulo Perusinis (ut corpus Martini papae IV in ecclesia maiori Perusina sepultum ad ecclesiam s. Francisci Assisium transferri permittant). Vestram non credimus. Dat. Romae apud s. Sabinam kalendis februarii anno I (= 1286 Febr. 1; bis; l. c. III, 557, nr. 28).

188. Potestati, capitaneo, consilio et communi Perusinis (simili modo ut nr. 187). Sincera et antiqua. Dat. Romae apud s. Sabinam kalendis februarii anno I (= 1286 Febr. 1; bis; l. c. III, 558, nr. 29).

189. Generali ministro et fratribus ord. Min. (irrita esse quaecumque pacta a fratribus Min. cum praelatis vel clericis ecclesiarum inita sine consensu ministri aut capituli generalium). Religionis favor. Dat. Romae apud s. Sabinam IV idus februarii anno I (= 1286 Febr. 10; l. c. III, 560, nr. 33).

Nicolai IV.

190. Custodi fratrum ord. Min. ecclesiae s. Francisci in Assisio (nonnulla paramenta, vasa, pecunia eidem ecclesiae ab ipso S. P. donantur). Suscepimus nuper. Dat. Laterani VI kal. martii anno I (= 1288 Febr. 24 vel 25; l. c. IV, 4, nr. 2).

191. Generali et provincialibus ministris ac universis fratribus ord. Min. (ipsum ordinem a quorumcumque iurisdictione esse exemptum et soli sedi apost. subiectum). Quia nonnulli. Dat. Romae apud s. Petrum II kal. maii anno I (= 1288 Apr. 30; bis; l. c. IV, 17, nr. 19).

192. Ministro provinciae et custodi s. Francisci ac fratribus ord. Min. de Assisio (vetitum esse, ne aliarum religionum monasteria intra vel extra civitatem infra 200 cannarum spatium aedificentur). Dum sollicitae considerationis. Dat. Romae apud s. Petrum II kal. maii anno I (1288 Apr. 30; bis; l. c. IV, 16, nr. 17).

193. Generali et provincialibus ministris ac universis fratribus Ord. Min. (ne fiat amplius ulla provinciarum divisio absque speciali sedis apost. licentia). Quia provinciarum Ordinis vestri. Dat. Reate III idus maii (non: martii) anno I (= 1288 Maii 13; l. c. IV, 19, nr. 23).

194. Generali et provincialibus ministris ord. fratr. Min. (ex singulis provinciis praeter ministrum provincialem unum dumtaxat custodem in comitiis generalibus suffragatorem esse debere). Ad statum pacificum. Dat. Reate III idus maii (non: martii) anno I (= 1288 Maii 13; l. c. IV, 19, nr. 22).

195. Ministro provinciae ac custodi s. Francisci et fratribus Ord. fratr. Min. de Assisio (ne quis ecclesiam s. Francisci Assis. ecclesiastico interdicto subiicere possit absque speciali sedis apost. licentia). Praeclara gloriosissimi. Dat. Reate II idus maii anno I (= 1288 Maii 14; bis; l. c. IV, 21, nr. 26).

196. Generali et provincialibus ministris ac universis fratribus ord. Min. (ne mortuo ministro generali fiat vicarius generalis absque S. P. et cardinalis protectoris speciali licentia). Quoniam revocatur a vobis. Dat. Reate II idus maii anno I (= 1288 Maii 14; l. c. IV, 21, nr. 25).

197. Generali et provincialibus ministris ac universis fratribus ord. Min. (ne fratres Min. ad alias religiones transeuntes in illis ullas dignitates aut officia habere possint). In vestri ordinis regula. Dat. Reate II idus maii anno I (= 1288 Maii 14; l. c. IV, 20, nr. 24).

198. Ministro provinciae et custodi (loci) b. Francisci (ut personas idoneas deputent, per quas oblationes in ecclesiis s. Francisci Assis. et de Portiuncula colligantur et conserventur). Reducentes ad. Dat. Reate idibus maii anno I (= 1288 Maii 15; bis; l. c. IV, 23, nr. 29).

199. Generali ord. fratr. Min. et provinciae s. Francisci ministris (ut de oblationibus et eleemosynis, quae fiunt in ecclesiis s. Francisci Assis. et de Portiuncula, cum consilio discretorum fratrum ipsius ecclesiae s. Francisci de Assisio possint facere conservari, reparari, ornari easdem ecclesias, prout viderint expedire). Reducentes ad. Dat. Reate idibus maii anno I (= 1288 Maii 15; bis; l. c. IV, 22, nr. 28).

200. Ministro (generali) et fratribus ord. Min. (quomodo tempore generalis interdicti se habeant). Meritis vestrae religionis. Dat. Reate IX (non: VIII) kal. septembris anno I (= 1288 Aug. 24; l. c. IV, 32, nr. 44).

201. Guardiano et fratribus ord. Min. ecclesiae s. Francisci de Assisio (indulgentias concedi visitantibus ipsam ecclesiam in festivitate

eiusdem s. Francisci et per octavam). Eximiae devotionis. Dat. Reate V kal. octobris anno I (= 1288 Sept. 27; l. c. IV, 48, nr. 61).

202. Bandino Ammanati eiusque sociis de societate Ammanatorum (ipsum S. P. ab eis de pecunia Honorii IV apud eos deposita 19985 flor. auri recepisse). Cum ad mandatum nostrum. Dat. Romae apud s. Mariam maiorem idibus decembris anno I (= 1288 Dec. 13).

203. Custodi et fratribus ord. Min. s. Francisci de Assisio (omnibus ipsam ecclesiam s. Francisci singulis diebus visitantibus indulgentiam unius anni et 40 dierum concedi). Praecelsa gloriosissimi confessoris. Dat. Romae apud s. Mariam maiorem IV nonas maii anno II (= 1289 Maii 4; l. c. IV, 73, nr. 111).

204. Custodi et fratribus (ord. Min.) s. Francisci de Assisio (destinatur ab ipso S. P. quoddam aurifrisium (auriphrygium) ad ornatum altaris ipsius s. Francisci). Excitamur ab intimis. Dat. Reate VII idus augusti anno II (= 1289 Aug. 7; l. c. IV, 92, nr. 146).

205. Universis Christifidelibus (nuntiatur captio civitatis Tripolitanae per soldanum Babyloniae). Visio dura nuntiata est Nobis. Dat. Romae apud s. Mariam maiorem nonis ianuarii anno II (= 1290 Ian. 5; apographum; cfr. l. c. IV, 128 not. a).

206. Nesio Ammanati et sociis de societate Ammanatorum (testatur se 14445 flor. auri in subsidium Terrae Sanctae expendendos ab eis recepisse). . . . . Dat. Romae apud s. Mariam maiorem idibus februarii anno II (= 1290 Febr. 13).

207. Universis Christifidelibus (ut fratres tertii ordinis s. Franc. sibi eligant visitatores et procuratores ex fratribus Min., ministros vero ex suo ordine). Unigenitus Dei filius. Dat. apud Urbem veterem VI idus augusti anno III (= 1290 Aug. 8; l. c. IV, 167, nr. 296).

208. Iacobo Agolantis, Bandino Ammanati et aliis de societate Ammanatorum (testatur, se recepisse de pecuniis pro subsidio Terrae sanctae apud eos depositis tum 119 1/2 flor. auri tum 786 marcas 2 solidos 6 1/2 denarios sterlingorum (= 1291 Mart. 9).

209. Universis Christifidelibus (ecclesiam S. Francisci de Assisio in singulis Pentecostes, Nativitatis, Assumptionis, Purificationis et Annuntiationis B. M. V., b. Francisci translationis ac s. Antonii festivitatibus et per earum octavas necnon in anniversario die dedicationis ipsius ecclesiae visitantibus annuatim indulgentiae unius anni et 40 dierum conceduntur). Eximiae devotionis affectus. Dat. apud Urbem veterem idibus (non: kalendis) iunii anno IV (= 1291 Iun. 13; l. c. IV, 254, nr. 475).

Bonifatii VIII.

210. Custodi et fratribus ord. Min. ecclesiae s. Francisci de Assisio (ipsam ecclesiam in festo b. Francisci et per octavam visitantibus annuatim indulgentiam 1 anni et 40 dierum concedi). Ante thronum. Dat. Romae apud s. Petrum XII kal. februarii anno I (= 1296 Ian. 21; l. c. IV, 379, nr. 49).

211. Custodi et fratribus ord. Min. ecclesiae s. Francisci de Assisio (ipsam ecclesiam singulis diebus visitantibus indulgentiam 100 dierum concedi). Licet is. Dat. Romae apud s. Petrum XII kal. februarii anno I (= 1296 Ian. 21; l. c. IV, 380, nr. 50).

212. Neso Bartholomaei et aliis de societate Ammanatorum (datur apocha super solutione 1000 fl. auri 5 libr. et 10 sol. Venet. gross. argent. de pecunia decimarum pro negotio regni Siciliae concessarum, a b. m.

Bernardo episc. Paduan. collecta et apud eos deposita). Dat. Romae apud s. Petrum V kal. februarii anno II (= 1296 Ian. 28).

213. Constitutio « Clericis laicos ». Dat. Romae apud s. Petrum VI kal. martii anno II (= 1296 Febr. 24).

214. Ad perpetuam rei memoriam (damnantur quaedam personae dogmatizantes contra s. catholicam Ecclesiam). Saepe sanctam Ecclesiam. Dat. Anagniae kalendis augusti anno II (= 1296 Aug. 1: l. c. IV, 409, nr. 89, ubi desideratur initium ipsarum litterarum).

215. Universis inquisitoribus haer. prav. (ut procedant contra bizochos et religiosos apostatas ac gyrovagos secundum constitutionem eadem die datam, quae incipit: « Firma cautela salutis est »). Ne praetextu religiosi habitus. Dat. Anagniae X kal. octobris anno II (= 1296 Sept. 22; extant istae litterae cum bullatae tum transsumptae).

216. Potestati, capitaneo, ansianis, consilio et communi Assis. (ut mittant equites et pedites contra perfidos Columpnenses). Ab antiquo ad apost. sedem. Dat. apud Urbem veterem VI idus septembris anno III (= 1297 Sept. 8).

217. Universis praesentes litteras inspecturis (destinatur tenor cuiusdam constitutionis die 3 Mart. 1298 editae circa modum procedendi in negotio haer. prav.). Tenorem cuiusdam constitutionis. Dat. Laterani idibus februarii anno V (= 1299 Febr. 13).

Benedicti XI.

218. Ad perpetuam rei memoriam (constitutio Bonif. VIII « Super cathedram » revocatur). Inter cunctas. Dat. Laterani XIII kal. martii anno I (= 1304 Febr. 17; l. c. V, 11, nr. 20).

219. Generali et provincialibus (ministris) ac universis fratribus ord. fratr. Min. (confirmatur exemptio ab omni episcoporum dioeceseorum iurisdictione). Inter ceteros ordines. Dat. Romae apud s. Petrum IV nonas aprilis (= 1304 Apr. 2; l. c. V, 19, nr. 33).

220. Assis., Spoletan. et Perusino episcopis (committitur defensio fratrum Min. provinciae s. Francisci secundum constit. « Inter cunctas », cfr. supra nr. 218). Super egenum. Dat. Romae apud s. Petrum IV nonas aprilis anno I (= 1304 Apr. 2; cfr. l. c. V, 18, nr. 32).

Clementis V.

221. Inquisitoribus haer. prav. patrimonii b. Petri in Tuscia, marchiae Ancon. et vallis Spoletanae, Romaniolae et Massae Trabariae (ut inquirant contra Templarios variorum criminum accusatos). Pastoralis praeeminentiae. Dat. Pictavis X kal. decembris anno III (= 1307 Nov. 22; l. c. V, 42, nr. 96).

Ioannis XXII.

222. Ad perpetuam rei memoriam (declarantur quaedam dubia super regula fratrum Min.). Quorundam exigit. Dat. Avinione nonis octobris anno II (= 1317 Oct. 7; l. c. V. 128, nr. 289).

223. Ad perpetuam rei memoriam (contra Fraticellos procedi iubetur). Sancta Romana atque. Dat. Avinione III kal. ianuarii anno II (= 1317 Dec. 30; l. c. V, 134, nr. 297).

224. Mag. Raynaldo de s. Arthemia thesaurario Noviomensi, capellano nostro, ducatus Spoletani rectori, et inquisitoribus haer. prav. in

provincia s. Francisci (ut procedant contra Spoletanos, qui Fredericum olim comitem de Monteferetro sibi in ducem assumpserunt). Intellecto dudum. Dat. Avinione X kal. ianuarii anno VI (= 1321 Dec. 23; l. c. V, 218, nr. 455a).

225. Communi Assis. (relaxatur interdictum ad unum annum)..... Dat. Avinione XV kal. iunii anno X (= 1326 Maii 18).

226. Abbati mon. s. Petri Perusin. (ut processus contra monachos mon. s. Petri Assis., qui ignoranter illud interdictum aliquamdiu non observabant, habitos tollat et revocet)..... Dat. Avinione kalendis aprilis anno XI (= 1327 Apr. 1).

227. Episcopo Assis. (illud interdictum ad aliud biennium relaxari).... Dat. Avinione II kal. iulii anno XI (= 1327 Iun 30).

228. Communi Assis. (illud interdictum usque ad festum Resurr. Dom. a. 1331 relaxari).... Dat. Avinione IX kal. novembris anno XIV (= 1329 Oct. 24).

229. Custodi ceterisque fratribus provinciae s. Francisci (qui commendantur de sua devotione erga ipsum S. P. et ecclesiam Rom. et, ut perseverent, monentur). Ad nostram pridem veniens. Dat. Avinione V kal. ianuarii anno XVII (= 1332 Dec. 28: l. c. V, 538, nr. 1004).

Benedicti XII.

230. Ad perpetuam rei memoriam (pro bono regimine ord. fratr. Min. novae constitutiones promulgantur). Redemptor noster. Dat. Avinione IV kal. decembris anno II (= 1336 Nov. 28; l. c. VI, 25, nr. 51).

231. Francisco de Mevania canonico Assis. (ut Mannaresum de Tuderto in possessionem ecclesiae s. Petri de Montescopio dioec. Spoletanae inducat).... Dat. Avinione V idus maii anno IV (= 1338 Maii 11).

232. Nicolao (ex ord. Min.) episcopo Assis. (committitur vicariatus in spirit. in Urbe). Inter curas multiplices. Dat. Avinione XVII kal. maii anno VII (= 1341 Apr. 15; l. c. VI, 81, nr. 130).

Clementis VI.

233. Generali et provincialibus ministris ord. fratr. Min. (ut inquisitores haer. prav. de eodem ord. fideli et solerti diligentia contra Fraticellos procedere iubeant). Intelleximus displicenter. Dat. Avinione VIII kal. maii anno IV (= 1346 Apr. 24; apographum; l. c. VI, 179, nr. 361).

Gregorii XI.

234. Universis et singulis ministris provincialibus et custodibus ac guardianis ord. fratr. Min. eorumque vicariis (ut aliquos fratres Min. mittant vel ire sinant ad vicariam Bosnae fidei catholicae disseminandae causa). Salvatoris domini nostri. Dat. Avinione X kal. iulii anno II (= 1372 Iun. 22; l. c. VI, 478, nr. 1201).

235. Ministro provinciae s. Francisci et custodi ac guardiano Assisii ord. fratr. Min. (ut tollant quosdam abusus, qui tempore indulgentiae ecclesiae b. Mariae de Portiuncula concessae irrepsisse dicuntur). Ad nostrum displicenter. Dat. Avinione IV nonas iulii anno II (= 1372 Iul. 4; exstant litterae tum bullatae tum transcriptae; l. c. VI, 483, nr. 1205).

236. Ad perpetuam rei memoriam (iudices ordinarii in civ. Assis. contra illos heredes, qui legata fratribus Min. Assis. facta eisdem assignare recusant, procedant). Sedes apostolica. Dat. Avinione IV idus ianuarii anno V (= 1375 Ian. 10; bulla et transsumptum; l. c. VI, 545, nr. 1366).

Urbani VI.

237. Clero civ. et dioec. Assis. (ad ipsam eccl. Assis. per obitum Thomasii episcopi vacantem Paulum episcopum Lacedonien. translatum esse). Romani pontificis. Dat. Tibure XII kal. augusti anno I (= 1378 Iul. 21; transsumptum; l. c. VII, 1, nr. 1).

Bonifatii IX.

238. Ad futuram rei memoriam (fratribus Min. Assis. conceditur facultas ministrandi peregrinis sacramentum eucharistiae). Magnae devotionis affectus. Dat. Perusii VI kal. novembris anno III (= 1392 Oct. 27; bis; l. c. VII, 31, nr. 99).

239. Universis Christifidelibus (capellam s. Catharinae in ecclesia fratrum Min. Assis. sitam devote visitantibus in festo dedicationis ipsius capellae annuatim conceditur indulgentia 5 ann. et 5 quadrag.). Licet is. Dat. Perusii II kal. novembris anno III (= 1392 Oct. 31; l. c. VII, 31, nr. 100).

240. Universis Christifidelibus (ad conservationem structurae conventus fratrum Min. Assis. et ad sustentationem ipsorum fratrum manus adiutrices porrigentibus conceduntur indulgentiae 7 ann. et 7 quadrag.). Ecclesiarum et piorum locorum. Dat. Assisii V kal. septembris anno IV (= 1393 Aug. 28; l. c. VII, 36, nr. 118).

241. Ad perpetuam rei memoriam (confirmatur bulla Alexandri IV die 26 Sept. 1258 data, cuius auctoritate fratres Min. in ecclesia s. Francisci Assis. confessiones peregrinorum licite audire valeant). Apostolicae sedis. Dat. Assisii V kal. septembris anno IV (= 1393 Aug. 28; bis; l. c. VII, 36, nr. 117).

242. Ad futuram rei memoriam (statutum communis civit. Assis., quo cautum est, ne qua mulier possit modo aliquo testari sine praesentia et consensu certae personae in eodem statuto descriptae, nullum esse aut fuisse declaratur). Ad ea solet. Dat. Assisii V kal. septembris anno IV (= 1393 Aug. 28; bis; l. c. VII, 37, not. 2).

243. Ad perpetuam rei memoriam (fratres Min. Assis. eximuntur ab impositionibus seu collectis per generalem aut provinciales ministros praescriptis). Dum ad merita. Dat. Assisii V kal. septembris anno IV (= 1393 Aug. 28; bis; l. c. VII, 37, nr. 119).

244. Ad futuram rei memoriam (illa pars, quam fratres Min. Assis. ratione funerum rectoribus paroch. eccles. Assis. solvere debeant, ad minorem reducitur). Dum ad merita. Dat. Assisii V kal. septembris anno IV (= 1393 Aug. 28; bis; l. c. VII, 37, nr. 120).

245. Philippo Angeletti custodi, Nicolao Vannini ... fratribus conventus fratrum Min. Assis. (indulgentia plenaria in mortis articulo conceditur). Provenit ex vestrae devotionis. Dat. Assisii kal. septembris anno IV (= 1393 Sept. 1; l. c. VII, 36, nr. 118a).

246. Ad perpetuam rei memoriam (fratribus Min. Assis. conceditur facultas cantandi in festo s. Francisci inter missarum solemnia symbolum apostolorum). Prae fulgore. Dat. Romae apud s. Petrum III nonas octobris anno IV (= 1393 Oct. 5; l. c. VII, 39, nr. 124a).

Innocentii VII.

247. Ad futuram rei memoriam (confirmatur reductio portionis canonicae supra nr. 243 relata). Honestis supplicum votis. Dat. Viterbii III kal. martii anno II (= 1407 Febr. 27; l. c. VII, 184, nr. 511).

Gregorii XII.

248. ... (Revocatur commenda monasterii s. Clementis de Piscaria ord. s. Ben. dioec. Theatin. Petro Bonifatio quondam Andreae Mathiae ducis Adriae, clerico Adrien. dioec., a Bonif. IX facta)... Dat. Romae apud s. Petrum XI kal. aprilis anno I (= 1407 Mart. 22).

249. Angelo priori s. Rufini de Assisio (ut redditus mensae episc. Assis. pro camera apost. sequestratos, eo quod Nicolaus episc. Assis. (ex ord. Min.), collector apost. in insula Siciliae, ipsi camerae de receptis ex illa collectoria non satisfecit, pro eiusmodi satisfactione capiat). Dudum cum. Dat. Gaietae VII kal. septembris anno IV (= 1410 Aug. 26; l. c. VII, 204, nr. 546a).

250. Philipputio de Assisio, ministro provinciae Bononien. ord. Min. (ne quid contra Petrum Hispanum ord. Min. attentet). Nuper ad nostram. Dat. Arimini XIII kal. ianuarii anno VIII (= 1413 Dec. 20; l. c. VII, 209, nr. 559).

Martini V.

251. Universis Christifidelibus (ad reparationem ecclesiae fratrum Min. Assis. et ad sustentationem ipsorum fratrum manus adiutrices porrigentibus indulgentiae 5 ann. et 5 quadrag. conceduntur). Quanto frequentius. Dat. Florentiae VI kal. aprilis anno III (= 1420 Mart. 27; l. c. VII, 531, nr. 1442).

252. Pascutio Vannini de Assisio ord. fratrum Min. professori et... in provincia s. Francisci... vicario (ratum et gratum haberi, quod in ipsum vicarium a ministro generali est institutus). Votis tuis. Dat. Romae apud s. Apostolos IX kal. iulii anno VIII (= 1425 Iun. 23; l. c. VII, 625, nr. 1646).

253. Priori ecclesiae Spoletanae (ut se informet, si tempus ministeriatus provincialis provinciae s. Francisci, quem Philipputius de Assisio hucusque exercebat, sit prorogandum). Humilibus supplicum votis. Dat. Romae apud s. Apostolos IV idus ianuarii anno XI (= 1428 Ian. 10; exstant litterae tum bullatae tum transscriptae; l. c. VII, 695, nr. 1804).

254. Antonio de Massa... ord. fratr. Min. generali ministro ac provincialibus ministris, custodibus, et universis fratribus eiusd. ord. ad generale capitulum (Assisii) congregandis (ut in eo tam Conventuales quam Observantes conveniant). Romani pontificis. Dat. Romae apud s. Apostolos III kal. maii anno XIII (= 1430 Apr. 29; l. c. VII, 733, nr. 1884). *Hucusque 7 voll. Bullarii Franciscani pertingunt.*

Eugenii IV.

255. Priori prioratus s. Nicolai Tudertini (de quadam petitione abbatissae et conventus mon. s. Francisci Tudertin. = 1438 Mart. 21).

256. Episcopo Assis. (de quadam petitione Guilelmi de Casali ministri generalis ord. Min. et Iacobae viduae Nicolai de Chese de Montepolitiano circa legatum ipsius Nicolai pro ecclesia s. Francisci = 1441 Sept. 20; transsumptum).

257. Generali ministro ord. fratr. Min. (innovatur bulla Martini V. « Ad statum ordinis fratrum Min. » die 23 Aug. 1430 data = 1440 Nov. 9).

258. Universis Christifidelibus (Ioannem de Pontremulo custodem sive guardianum ceterosque fratres Min. Assis. posse 100 personis illarum partium plenariam absolutionem in articulo mortis concedere = 1443 Sept. 4).

259. Antonio de Rusconibus... ord. Min. generali ministro (de vicariis pro fratribus de Observantia citra et ultra montes instituendis = 1446 Maii 6).

Nicolai V.

260. Ad perpetuam rei memoriam (innovantur litterae Gregorii XI die 10 Ian. 1375 datae et supra nr. 235 relatae = 1450 Ian. 28).

261. Episcopo Assis. (ut pretia seu pensiones apothecarum tempore indulgentiarum Assisii in platea fratrum Min. a nonnullis civibus erectarum et venditarum domui ipsorum fratrum assignentur = 1451 Ian. 16).

262. Custodi et fratribus domus s. Francisci Assis. ord. fratr. Min. (omnes libertates et immunitates a Romanis pontificibus et principibus saecul. ipsi ordini concessae confirmantur = 1451 Ian. 23).

263. Custodi et fratribus domus s. Francisci Assis. ord. fratr. Min. (omnia privilegia ecclesiae et domui eorum concessa confirmantur = 1451 Febr. 7).

264. Valerio episcopo Saonen., gubernatori civitatis Tudertin. (ut causam inter custodem et fratres Min. domus s. Francisci Assis. ac Bonacursum et Lelium fratres dictos de Massa super quibusdam bonis et pecuniis vertentem decernat = 1451 Apr. 1; accedit aliud « breve » super eadem causa die 8 Apr. 1451 datum).

265. Castellano et Assis. episcopis (ut illos ignotos, qui res ad domum s. Francisci Assis. ord. fratr. Min. pertinentes occultant et retinent, publice in ecclesiis ad restituendum moneant = 1451 Dec. 1).

266. Custodi et fratribus domus s. Francisci Assis. (qui de pecuniis ex oblationibus super altare b. Mariae de Angelis seu Portiuncula dioec. Assis. provenientibus fratribus eiusdem domus b. Mariae 300 flor. auri pro aedificatione cuiusdam dormitorii solvere debebant, hucusque autem non plus quam 100 fl. solverunt, alii 200 fl. remittuntur = 1451 Febr. 16).

Calixti III.

267. ... (Omnes oblationes, quae fiunt in ecclesia b. Mariae de Portiuncula, applicari debere fabricae et reparationi ecclesiae s. Francisci Assis. et aliorum aedificiorum ad eam pertinentium = 1457 Sept. 13).

Sixti IV.

268. Prioribus monasteriorum s. Pauli et s. Massaei Assis. ac vicario episcopi Assis. (ut quoscumque bona domus s. Francisci Assis. detinentes ad restituendum compellant = 1472 Ian. 16).

269. ... (Ad instar Martini V et Eugenii IV fratribus Min. facultas conceditur recipiendi legata et subventiones atque ea in id, quod pro necessitatibus suis eis melius expedire videbitur, convertendi = 1472 Febr. 29).

270. ... (Fratres Min. domus s. Francisc. Assis. a daciis et gabellis alias solvendis eximuntur eisque indulgetur, ut de cetero fideicommissa et hereditates exigere et vendere possint = 1471 Nov. 12).

271. ... (Festum s. Francisci tamquam duplex ab omnibus observandum esse; bis = 1472 Oct. 3).

272. Christifidelibus (pro reparatione ecclesiarum domorum s. Francisci et s. Bernardini manus adiutrices porrigentibus indulgentiae conceduntur = 1472 Nov. 26).

273. ... (Ad instantiam Ioannis de Trevio ministri provincialis provinciae s. Francisci ord. Min. ordinatur, ut ex annuis redditibus apothecarum in platea domus s. Francisci Assis. existentium singuli 25 flor. tum novitiatui tum infirmariae ipsius domus tradantur = 1474 Febr. 1).

274. Priori ecclesiae Assis. (ut eos, qui bona et hereditates ad Franciscum de Salerno laicum Assis. pertinentes detinent et occultant, ad ea restituenda publice in ecclesiis moneat = 1473 Iul. 5).

275. Thesaurario nostro civitatis Perusinae (ut exemptionem a gabellis et daciis fratribus Min. Assis. concessam observari faciat = 1474 Ian. 27; cfr. supra nr. 270).

276. ... (Varia privilegia a sede apost. fratribus Min. concessa confirmantur). Regimini universalis ecclesiae. Dat. (1474 Aug. 31).

277. Episcopo Urbinatensi et Falconi de Sinibaldis, canonico basil. principis Apost. de Urbe ac vicario episcopi Assis. (ut Leonem episc. de ord. Min. Observ. in possessionem monasterii s. Nicolai de Campolongo ord. s. Ben. dioec. Assis. ei in commendam concessi inducant = 1475...) cf. n. 282.

278. ... (Nonnullis s. Catharinam de Senis cum stigmatibus pingi facientibus inhibetur, ne quis, excepto s. Francisco, alios stigmatibus ornatos esse affirmet = 1475 Aug. 25).

279. ... (Ut de singulis florenis officialibus civit. Assis. solvendis unus bononenus, quorum 40 florenum constituunt, retineatur et fabricae ecclesiae et domus s. Francisci ac capellae s. Bernardini nuper aedificatae pro earum restauratione assignetur = 1475 Dec. 8).

280. ... (Omnibus, qui missam et officium Conceptionis B. M. V. iuxta piam ordinationem magistri Leonardi de Nugarolia, clerici Veronensis, notarii apost., et sui ipsius S. P. institutionem in die festivitatis ipsius Conceptionis et per octavam devote celebraverint vel dixerint, quaedam indulgentiae conceduntur = 1477 Febr. 27).

281. Ioanni de Assisio ord. Min., theologiae professori (annua pensio 30 flor. super redditibus cuiusdam ecclesiae assignatur = 1477...).

282. Leoni episcopo Sithien. (confirmantur omnia beneficia, quae obtinet, et fructus mon. s. Nicolai de Campolongo dioec. Assis. in commendam ei concessi, cfr. supra nr. 277 = 1476 Aug. 25).

283. ... (Monasterium praedictum, quod ille episcopus per Ioannem episc. Vasionen. in manibus ipsius S. P. resignavit, ad preces Ioannis de Trevio ministri provinciae s. Francisci et in Romana curia procuratoris generalis necnon Francisci de Force custodis ac fratrum domus s. Francisci Assis. sacristiae ipsius domus incorporatur = 1476 Aug. 25; cfr. infra nr. 285).

284. Universis Christifidelibus (ecclesiam s. Francisci Assis. in die translationis eius devote visitantibus et pro sustentatione tantae domus manus adiutrices porrigentibus indulgentiae conceduntur, custodi autem eiusdem facultas tribuitur deputandi aliquos viros idoneos eiusd. ord. ad confessiones peregrinorum audiendas = 1476 Aug. 25).

285. ... (Etiam beneficia ad mon. s. Nicolai supra nr. 282 et 283 relatum pertinentia sacristiae ecclesiae s. Franc. Assis. expresse incorporantur = 1479 Febr. 2).

286. ... (Ad preces Francisci Sampsonis ministri generalis ord. Min. et custodis ac fratrum domus s. Francisci Assis. indulgetur, ut deinceps festum translationis s. Francisci non die 25 Maii, in qua festum Pentecostes tunc actum est, sed secunda die festivitatis Pentecostes quotannis celebretur = 1479 Febr. 2).

Innocentii VIII.

287. ... (Singulos, qui bona ad domum s. Francisci Assis. ord. Min. pertinentia indebite retinent vel occultant, excommun. sententiam incurrere = 1486 Nov. 5).

288. Custodi domus s. Franc. Assis. (facultas conceditur absolvendi ab excomm. sententia illos, qui eam ob damna bonis ipsius domus illata incurrerunt = 1486 Nov. 20).

289. Iulio Caesari episcopo Montispilosi in civit. Assis. commoranti (ut in causa inter fratres Min. domus s. Franc. Assis. ac Bernardinum de Salvis civem Assis. et legum doct. super quodam legato vertentem decernat = 1487 Febr. 6).

290. Christifidelibus (ad sustentationem fratrum Min. in magno numero ad capitulum gen. accessurorum pias eleemosynas erogantibus indulgentiae conceduntur = 1491 Mart. 13).

Alexandri VI.

291. ... (Infirmariae domus s. Francisci Assis. prioratus s. Ioannis de Turre de Urbeveteri incorporatur = 1501 Ian. 27; bis).

Leonis X.

292. Universis Christifidelibus (qui fratribus Min. tempore Pentecostes proxime futurae Assisii ad capitulum generale convenientibus pias eleemosynas erogaverint et ecclesiam s. Francisci Assis. eo tempore visitaverint, indulgentiae in forma « brevis » conceduntur, tributa fr. Bernardino de Ripa, vicario generali ipsius ordinis, facultate deputandi idoneos fratres Min., qui confessiones illorum Christifidelium audiant eosque a commissis, nisi etc., absolvant = 1513 Mart. 15).

293. ... (Confirmatur in forma « brevis » ordinatio quaedam sedis apost., quod omnes eleemosynae in ecclesia b. Mariae de Portiuncula obvenientes sint pro fabrica utriusque ecclesiae (tam superioris quam inferioris) s. Francisci Assis. et aliorum eiusdem aedificiorum = 1515 Aug. 22).

Clementis VII.

294. Benedicto vicelegato Perusiae et Umbriae (ut, cum circa solemnes caeremonias in initianda et finienda indulgentia de Portiuncula a primis vesperis usque ad secundas diei 2 Augusti observandas ultimis annis quaedam dissensio inter fratres Min. Observ. apud ipsam ecclesiam de Port. existentes et fratres Min. domus s. Francisci Assis. exorta sit, cum utriusque domus fratribus agat eisque mandet, ut omnes antiquas caeremonias in processione et solemnitate huiusmodi ab eisdem fratribus observari solitas effectualiter et plene observent = 1526 Iul. 18; quod « breve » typis est expressum).

Pauli III.

295. ... (Ordo fratrum Min. Conv. a iurisdictione episcoporum ordinariorum et iudicum saecularium per litteras « breve » dictas eximitur seu exemptus confirmatur = 1535 Dec. 10).

296. ... (Exemptio ordinum fratrum Min. Conv. et sororum s. Clarae a solutione decimarum ex possessionibus ad eos vel eas pertinentibus confirmatur = 1540 Iul. 2; transsumptum typis expressum).

Iulii III.

297. Caesenatensi et Lipparensi episcopis et vicario in spirit. generali episcopi Assis. (ut Gentilem de Honofriis in possessionem ruralis ecclesiae s. Blasii de la Bastia dioec. Assis., ipsi a sede apost. collatae, inducant = 1552 Aug. 28).

Pii IV.

298. Amerino et Murano episcopis ac vicario generali in spirit. episcopi Assis. (ad instantiam fratrum Min. Conv. domus s. Francisci Assis. mandatur, ut illos, qui possessiones, pecunias, scripturas ad ipsam domum pertinentes occultant vel indebite detinent, ad eas restituendas publice moneant = 1562 Febr. 19).

Gregorii XIII.

299. ... (Indulgetur, ut, quotiescumque ad altare in capella s. Francisci Assis. missa celebrabitur pro anima cuiuscumque fidelis, quae Deo in caritate coniuncta ab hac luce migraverit, ipsa de thesauro Ecclesiae indulgentiam ita consequatur, ut Domini N. I. Chr. et beatae M. V. ac beatorum apostolorum Petri et Pauli aliorumque omnium sanctorum meritis suffragantibus a purgatorii poenis liberetur = 1577 Oct. 14).

300. ... (Simili modo pro altari s. Antonii in ecclesia s. Francisci de Leonessa dioec. Spoletan. = 1578 Dec. 5).

301. Universis Christifidelibus (in festivitate ss. stigmatum s. Francisci ecclesiam ipsius sancti Assisii visitantibus ad decennium indulgentia conceditur, et quidem anno I, V, X plenaria, aliis autem annis 7 ann. et 7 quadrag. = 1579 Ian. 24).

302. ... (Sodalibus confraternitatis in ecclesia b. Mariae castri seu terrae Rocchigiollae in honorem eiusdem b. M. erectae indulgentiae conceduntur = 1579 Dec. 19).

303. Assis. et Fulgin. ac Perusin. episcopis (ad instantiam guardiani et fratrum Min. domus s. Francisci Fulgin. mandatur, ut eos, qui aliqua bona et scripturas ad eam pertinentia occultant et indebite retinent, publice ad ea restituenda moneant = 1581 Apr. 18).

304. Nucerin. et Assis. episcopis (ad instantiam Antonii Fera « magistri » generalis ord. fratr. Min. Conv. ut supra nr. 299 quoad bona ad ipsum ordinem pertinentia = 1581 Oct. 15).

305. Priori ecclesiae Assis. (ut, si sibi utilius videbitur, fratribus Min. domus s. Franc. Assis. concedat facultatem vendendi vel permutandi quasdam petias terrarum = 1582 Ian. 18).

306. ... (Confirmatur iterum ordinatio supra nr. 298 relata = 1583 Nov. 8).

Sixti V.

307. Universis Christifidelibus (qui in festiv. ss. Francisci, Antonii de Padua, Bonaventurae, Ludovici episcopi ecclesias fratrum Min. Conv., Obs., Cap. et in fest. s. Clarae ecclesias monialium Clarissarum devote visitaverint annuatim, ad instantiam Clementis Bontadosii magistri gen. ord. Min. Conv. indulgentiae conceduntur = 1585 Sept. 28; « breve » typis expressum).

308. ... (In ecclesia et ad altare s. Francisci Assis. erigitur archiconfraternitas utriusque sexus Christifidelium, qui cordam per fratres Ord. Min. Conv. gestari solitam deferant, cui archiconfr. possint aliae confraternitates quarumcumque mundi partium per Magistrum Generalem eiusd. ord., qui pro tempore fuerit, aggregari = 1585 Nov. 19; exstant litterae tum originales, tum typis expressae).

309. ... (Omnia privilegia a summis pontif. ordini fratrum Min., qui hodie Conventuales nuncupantur, concessa confirmantur = 1588...).

Clementis VIII.

310. ... (Cum Ioanne Quaglia scholari Spoletanae dioec. dispensatur super defectu natalium, quem patitur de coniugato et soluta genitus = 1600...).

311. Vicario generali archiepiscopi Mediolani (conceditur facultas dispensandi cum fr. Silvio Zatuati ord. Min. Conv. super irregularitate, quam contraxit eo, quod mense Februarii praeterito in domo paterna seu fraterna loci s. Victoris eiusd. dioec. commorans suis fratribus accedentibus mandavit, ut quendam hominem, ipsum fratrem Silvium ense armata aggredientem et interficere volentem, occiderent, quod hi et fecerunt = 1601 Maii 21).

312. ... (Omnia privilegia ordini fratrum Min. Conv. concessa confirmantur). In apostolicae dignitatis culmine. Dat. (1602 Sept. 5).

313. Episcopo Ass. eiusque vicario in spirit. generali (ad instantiam guardiani et fratrum domus s. Francisci Assis. ord. Min. Conv. mandatur, ut illos, qui possessiones et scripturas ad eam pertinentes occultant et indebite detinent, ad eas restituendas publice moneant = 1604 Nov. 5).

Pauli V.

314. Sodalibus confraternitatis in ecclesia s. Dionysii castri Podii inferioris dioec. Assis. sub invocatione Corporis Domini institutae (indulgentiae conceduntur = 1608 Oct. 3).

315. Christifidelibus (ecclesiam s. Franc. Assis. in festo ss. stigmatum ipsius Sancti devote visitantibus indulgentiae conceduntur = 1609 Sept. 1).

316. Episcopo Assis. (ut supra nr. 313 = 1609 Sept. 13).

317. ... (Iis, qui processioni singulis feriis sextis in ecclesia s. Franc. Assis. in memoriam passionis D. N. I. C. post Completorium agi solitae intersunt, indulgentiae conceduntur = 1613 Iul. 6).

318. Vicario generali episcopi Assis. (ut, cum olim Simeon Antonellus laicus Assis. prope et extra muros Assis. ecclesiam in hon. s. Ioannis Bapt. construxerit, ut ibi singulis diebus festivis de praecepto per unum sacerdotem domus s. Franc. Assis. a se praesentandum et a custode ac conventu ipsius domus confirmandum missa celebraretur, praesentationem et confirmationem nunc de fr. Bartholomeo Tartalia factam approbet = 1614 Mart. 23; cfr. infra nr. 320).

319. ... (Iis, qui orationi 40 horarum in ecclesia s. Franc. Assis. ord. fratr. Min. Conv. in dominica Palmarum quotannis instituendae per aliquod temporis spatium devote interfuerint, indulgentiae conceduntur = 1617 Febr. 25).

320. ... (Sodalibus confraternitatis in ecclesia s. Ioannis prope et extra muros civit. Assis. in hon. Conceptionis B. M. V. erectae indulgentiae conceduntur = 1619 Ian. 15; cfr. supra nr. 318).

Gregorii XV.

321. Christifidelibus (ecclesiam superiorem s. Franc. Assis. in festo ss. stigmatum eiusdem sancti devote visitantibus indulgentiae conceduntur = 1622 Sept. 6).

Urbani VIII.

322. ... (Innovantur litterae supra nr. 313 et 315 relatae = 1625 Mart. 15).

323. ... (Sodalibus confraternitatis in ecclesia mon. s. Clarae Annesii dioec. Gebennen. in hon. ss. Ursulae et soc. virg. et mart. erectae indulgentiae conceduntur = 1626 Oct. 7; cfr. infra nr. 327).

324. ... (Ut supra nr. 322 = 1626 Nov. 13).

325. ... (Iis, qui processionem in translatione reliquiarum (veli) B. M. V. in festo Assumpt. eiusdem in ecclesia fratrum Min. Conv. Assis. comitati fuerint et ipsam ecclesiam devote visitaverint ibique prochrist. principum concordia, haeresum exstirpatione, s. matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, indulgentiae conceduntur = 1627 Iul. 28).

326. ... (Ad instantiam regentium et baccalaureorum collegii ss. stigmatum s. Franc. Assis. eidem eadem privilegia conceduntur, quae collegio s. Bonaventurae de Urbe a Clemente VIII sunt concessa = 1629 Sept. 22).

327. ... (Sodalibus confraternitatis in ecclesia s. Franc. Assis. in hon. ss. Ursulae et soc. virg. et mart. institutae seu instituendae indulgentiae conceduntur = 1634 Ian. 18; cfr. supra nr. 323).

328. Christifidelibus (septem altaria in ecclesia s. Franc. Assis. devote visitantibus, quotiescumque id fecerint. eaedem indulgentiae conceduntur, quae visitantibus septem altaria in basilica principis Apost. de Urbe sunt concessa = 1635 Apr. 30; cfr. infra nr. 331).

329. Superiori domorum regularium s. Laurentii ord. fratr. Min. Conv. Neapolitan. et vicario generali archiepiscopi Neapolitani (ut super nullitate professionis cuiusdam Francisci de s. Severino dioec. Salernitan. in Ordine fratr. Min. Conv. factae inquirant et referant = 1643 Febr. 6).

Alexandri VII.

330. ... (Ad instantiam Iacobi de R. ministri generalis ord. Min. Conv. exponentis, ad altare s. Franc. Assis. eleemosynas pro pluribus missis dari consuevisse, quam ibi persolvi possint, conceditur, ut illae, quae sic supersunt, ad dua altaria ipsi altari s. Francisci vicina, scil. ss. Reliquiarum et Conceptionis B. M. V., persolvi posse, ita ut earum persolutioni satisfiat, perinde ac si ad altare s. Francisci persolutae essent = 1659 Oct. 7).

331. ... (Innovantur indulgentiae litteris supra nr. 328 relatis concessae = 1665 Iun. 19).

Clementis IX.

332. ... (Ordinatur, ut officium et missa Concept. B. M. V. immaculatae cum octava in Urbe et universa S. R. E. ditione temporali de praecepto recitetur = 1667).

Alexandri VIII.

333. ... (Ad instantiam Antonii Fabozzi procur. gener. ord. Min. Conv. conceditur, ut indulgentiae die 2 Aug. a primis ad secundas vesperas in singulis ecclesiis fratrum Min. Conv. ex concessione Clementis X lucrandae etiam animabus Christifidelium defunctorum per modum suffragii applicari possint = 1690 Ian...).

Innocentii XII.

334. ... (Iis, qui ecclesiam s. Franc. Assis. in quocumque anni die devote visitaverint, plenaria omnium peccatorum indulgentia et remissio conceditur = 1695 Aug. 18).

335. Episcopis Assis. et Tudertin. ac Fulgin. (ut supra nr. 313 = 1696 Ian. 13).

336. ... (Ad instantiam Balthasaris Milazzo procur. gener. ord. Min. Conv. exponentis, sacerdotes eiusd. ord. Assisii in domo s. Franc. degentes et ad excipiendas peregrinorum confessiones approbatos numero minores esse, ministro generali ipsius ord. facultas conceditur constituendi et deputandi in ecclesia illius domus tres fratres Min. Conv. sacerdotes idoneos in poenitentiarios, dummodo prius ab ordinario loci examinati et approbati fuerint = 1699 Mart. 13).

P. Conradus Eubel O. F. M. Conv.

DESCRIPTIO CODICUM FRANCISCANORUM

BIBLIOTHECAE RICCARDIANAE FLORENTINAE.

(Continuatio) (1).

Cod. n. 298 membr. mill. 230×150, ff. 180, nitide ac pereleganter exaratus prope finem saec. XV. Corio ligatus et in dorso hanc sequentem exhibet inscriptionem: *Martiro | logium.* Duo in principio sunt folia membr. insiticia, aliaque duo ad calcem. Continet

[Kalendarium et Martyrologium].

Inter ff. 1r-6v. *Kalendarium festorum* nigris et rubeis litteris scriptum in quo haec indicantur festa Ord. Min.: « XVII Kl. Februarii. Sanctorum Mart. V.or fratrum de ordine minorum. Duplex maius. — II Kl. Febr. post LXX.am Officium pro benefactoribus. — XV Kl. Martii. Translatio Sancti Antonii Ordinis Minorum. Dx. — XVI Kl. Iunii. Translatio Sancti Bernardini conf. Duplex. — XIII Kl. Iunii. Sancti Bernardini presbiteri et conf. de Ordine Minorum. Duplex. — VIII Kl. Iunii. Translatio Sancti Francisci Conf. Duplex. — VI Kl. Iunii. Octava Sancti Bernardini conf. — Idus Iunii. Sancti Antonii presbiteri et conf. de ordine Minorum. Dx. O. M. — XII Kl. Iunii. Octava Sancti Antonii. — XII Kl. Augusti. Et dicitur Officium pro defunctis fratribus, benefactoribus. — IIII Non. Aug. Consecratio Sancte Marie de Angelis. Duplex maius. — II Idus Augusti. Sancte Clare Virginis. Duplex. O. M. — XIII Kl. Sept. Sancti Ludovici episcopi et conf. de ordine Minorum. Duplex. — XV Kl. Octubris. Impressio sacrorum Stigmatum beati Francisci. — IIII Kl. Octubris. Officium pro defunctis fratribus, benefactoribus. — VI Nonas Octubris. Translatio Sancte Clare Virginis. Duplex maius. — IIII Nonas Octubris. Natale beati Patris nostri Francisci. Duplex O. M. — VI Idus Octubris. Octava beati Francisci. Duplex minus. — VI Idus Nov. Translatio Sancti Ludovici episcopi. Duplex ».

In f. 7r. incipit **Martyrologium** per anni circulum. Kalendis Ianuarii. Littera **K.**, quae potius **H.** esse videtur, miro modo ornatur, minio et auro floribusque contexitur. In vacuo depicta perspicitur imago S. Francisci, qui dextera manu crucem portat, librumque pectori applicitum sinistra sustinet. Dimensio imaginis est mill. 40×40. Margo similiter huius folii a parte tantum dextra ceruleo, viride et rosaceo coloribus circumornatur, quibus flores et folia sunt depicta. — F. 68v « XIII Kl. Iunii.... Eodem die Sancti Bernardini presbiteri et confessoris de ordine minorum ». — F. 78v « Idibus Iunii.... Apud Paduam civitatem......... refulget » = Prout iacet in *Archiv. franc. hist.* I, p. 263 *a*); loco tamen *bono fine* in hoc codice legitur: *sancto fine.* — F. 105v. « Pridie Idus Augusti. Eodem die apud Assisium civitatem Ytalie natalis *S. Clare* Virginis ». — F. 130r. « IIII Nonas octubris. Anno dominice incarnationis................ coruscat miraculis. Amen ». Sicut habetur in Legenda prima Celanensi; codex vero iste erronee ponit mortem S. Francisci an. 1225, et loco: *expletis XX annis,* ait: *expletis* FERE *XX annis.* Cfr. *Archivum* I, p. 263 *b*). — Inter ff. 174r-180r lectiones breves inveniuntur, quae ad finem Primae recitari solent, quas inter adsunt lectiones pro festis S. Antonii, S. Ludovici et S. Francisci.

(1) Cf. AFH I, 116-25, 433-42.

Cod. n. 304 (M. III. 20) chart. mill. 240×180, ff. 178, praeter folium unum in principio pro custodia aliaque duo ad calcem, quae vacua remanent, sicut et ff. 98, 99, 173 usque ad 176. Ligatura recentior membranacea. Continet *Sermones*, quorum auctores ad Ord. Min. pertinent, fuitque exaratus saec. XV post dimidium. A fol. 2r-97r et 140r-172v tituli Sermonum necnon eorumdem divisiones rubeis caracteribus exhibentur. Codex fere per totum una tantum manus scripsit. In f. 1rv praemittitur tabula Sermonum, qui quatuor sunt supra quinquaginta. Ad calcem fol. 2r manus posterior scripsit: *Della libraria*...... Post haec duo verba, alia deleta, quae prorsus legi nequeunt, apparent. De iis quae in hoc codice continentur, notatu digna sunt:

1. (f. 67v-70v). [**Sermo fr. Cherubini** de martyrio].

Rubr. « Sermo bonus de Martyrio P. fratris Cherubini ». *Inc.* « Qui mihi ministrat me sequatur. Io. 12. In his sacratissimis verbis secundum expositionem Augustini ». *Des.* « per quam perditur vita corporalis quam committere peccatum mortale per quod perditur vita animae, scilicet ipsa gratia et amor Dei, ut dictum est. Benedictus Deus. Amen » = Auctor huius sermonis certe ad Ord. Min. pertinet, nam in exemplis, quae de S. Francisco profert, eum *Patrem nostrum* vocat. Probabiliter est vel *Cherubinus Florentinus* vel *Cherubinus Senensis,* de quibus cfr. Sbaralea, *Supplementum* ed. Romae 1806 p. 190-191.

2. (f. 74v-76r). [**Sermo de S. Francisco** ab anonymo O. F. M.].

Rubr. « Sermo bonus et devotus beati pris. nri. Francisci ». *Inc.* « Quasi stella matutina in medio nebulae et quasi sol refulgens in diebus suis sic iste fulsit in templo Dei. Eccli. 50. Omnipotens et clementissime Deus, dilectissimi » *Des.* « O cristiani sforciamose adoncha d'imitarlo segondo la nostra fragilitade et cussi facendo havremo la gratia in questo mundo e in laltro la gloria. Ad quam ille nos perducat qui sine fine vivit et regnat. Amen » = Partim latine partim italice scriptus.

3. (f. 161r-167v). [Tractatus **Fr. Antonii de Vercellis**].

Rubr. « Tractatus bonus et optimus P. fris. Anto. de Vercellis. De felicitate seu beatitudine ».

Inc. « Qui vero non crediderit condemnabitur. Marc. 16. Sepenumero, dilectissimi in Christo Iesu, obnixe optavi scire ». *Des.* « omnibus fidelibus concedere dignetur omnipotens et clementissimus Deus et Dominus noster Iesus Christus in presenti per gratiam et in futuro per gloriam. Qui gloriosus et felix vivit et regnat atque triumphat per infinita secula seculorum. Amen » = Tractatus in quindecim articulos est divisus. — Fr. Antonius de Vercellis, qui etiam *de Balocho* dicebatur, fuit Vicarius Prov. Obs. Mediolanensis. Cfr. Wadding. *Annales* an. 1469 n. XVIII. Plura scripsit, quae typis excusa fuerunt, ut videri potest apud Waddingum, *Scriptores* p. 21 et Sbaraleam, *Supplementum* p. 70-71.

Desinit codex cum *Sermone de Spe* a posteriori manu conscripto, qui ff. 177r-178r implet.

Cod. n. 308 (K. IV. 10) chart. mill. 200×150, ff. 152, praeter undecim folia insiticia in principio et quatuor ad calcem; fere per totum ab unica manu saec. XV exaratus. Ligatura chartacea recentior. In medio nonnulla folia vacua iacent. In uno foliorum insitic. haec adest nota: *Sermones sacri diversorum.* In alio folio etiam insiticio index operum praefigitur. Sermonum maxima pars est S. Antonini,

fr. Nicolutii Ord. Praed. et fr. Ioannis de S. Geminiano eiusdem Ord., quos Florentiae in conventu S. Marci an. 1451-1454 populo praedicarunt. Nonnulla vero in codice inveniuntur quae ad nos pertinent.

In f. 148r. **Breve Eugenii IV** fr. Antonio de Bitonto O. F. M. directum.

Nullibi hoc Breve editum invenimus, quapropter ipsum hic proferre opportunum credimus.

« EUGENIUS PAPA QUARTUS. *Dilecte filii, salutem et apostolicam benedictionem.* — Fide digna relatione percepimus in civitate Licii non parvam per haec tempora exortam fuisse commotionem, a die debite perceptionis sacratissimi corporis domini nostri Iesu Christi, et quod per aliquos religiosos sit affirmatum: non communicantes in die resurrectionis dominice mortaliter peccare, etiamsi si in die iovis sancta et aliis quibuscumque diebus infra annum pluries a frequentatis diebus communicassent, quod piis auribus est audire molestum. Recolimus alias per quoddam nostrum *Breve* scripsisse venerabili fratri nostro episcopo Liciensi (1), quod intelligebamus satisfactum esse, si paulo ante vel paulo post diem resurrectionis domini quis communicet. Mirati sumus postmodum [quod] nova controversia resurrexit. Videlicet *inimicus homo superseminavit zizania* (2). Nos igitur cupientes purgatum triticum in orreum domini congregare et innutilibus contentionibus finem dare, attendentes, iuxta doctrinam Augustini, quod solent circumstantie scripturarum illuminare substantiam veritatis (3) et non solum adiacentia, sed etiam praecedentia et subsequentia verba sunt consideranda prudenti, cum dicat canon ecclesiae (4): *Omnis utriusque sexus fidelis saltem confiteatur semel in anno.* Et infra: *Suscipientes ad minus in Pascha resurrectionis eucharistie sacramentum,* et sequitur: *Nisi de proprii sacerdotis consilio ob aliquam rationalem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum.* Dicimus expresse non esse intentionem legislatoris animas illaqueare fidelium sub culpa mortali ad communicandum precise in die dominica resurrectionis, sed terminum statuisse a pascha ad pascham cum dicit: *Semel in anno;* et infra: *Ad minus in pascha, nisi* etc. Mens enim magis quam verborum sonus est attendendus discrete.

Intelligimus itaque optimo iure esse satisfactum canoni, si in ebdomada sancta vel infra octavam Pasche resurrectionis dominice secundum meliorem dispositionem conficiatur, et aptiorem mentis devotionem fideles preparatione [sus]cipiunt et cum Domino Pascha celebre[n]t ad salutem. Et huic sententie volumus omnes acquiescere, q[uare] devotioni tue committimus, ut predicta, ubi oportere intelligas, populis nota facere *(sic).*

Datum Rome apud sanctum Petrum, sub annulo nostro secreto, die octavo Iulii 1446 pontificatus nostri anno sexto decimo. — Blondus. — A tergo: Dilecto filio nostro carissimo fratri Antonio a Bitonto ordinis minorum ». = Cfr. **cod. n. 255.**

In f. 148v invenitur *Breve* episcopo Liciensi (5) directum, de quo in praecedenti sermo fit, et in eo Eugenius IV eidem episcopo committit, ut per praedicatores idoneos populum moneat de intelligentia canonis: *Omnis utriusque sexus fidelis,* circa communionem in die

(1) Cfr. infra.
(2) Matth. 13. 25.
(3) *De Doctr. Christiana* l. 2, c. 14 et l. 3. c. 2. (P. L. t. 34, col. 45 et 65).
(4) *Conc. Later. IV,* can. 21.
(5) Tunc temporis preerat ecclesiae Liciensi fr. Guiducius Guidonis Ord. Min. — Eubel, *Hierarchia cath.* II, 195.

paschatis recipiendam. Incipit *Breve: A fide dignis personis.* « Datum Rome apud S. Petrum sub annulo nostro secreto die 7 aprilis pontif. nostri anno XV° ».

Cod. n. 310 membr. mill. 250×170, ff. 150, nitide binis columnis ab unica manu saec. XIV scriptus. Initiales et tituli rubri. Continet opus Iacobi de Voragine de vitis Sanctorum, quod *Legenda Aurea* nuncupatur. In primo folio est index seu catalogus Sanctorum, de quibus in opere tractatur.

Inter ff. 195-196 adest **Vita** S. Francisci.

Inc. « Franciscus prius dictus est Ioannes, sed postmodum mutato nomine ». *Des.* « suas litteras consueverat consignare ». = Opus Iacobi de Voragine saepius fuit editum. Cfr. Potthast, *Bibliotheca historica medii aevi.* Berlin 1896, t. I, p. 635.

Cod. n. 317 (M. III. 18) membr. mill. 215×145, ff. 56, nitide ac eleganter exaratus lineis plenis prope finem saec. XV. Ligatura recentior membranacea. In principio unum folium chart. et aliud ad calcem pro custodia. Alterum adest folium non num. membr. in principio codicis. Tituli capitulorum rubeis litteris exhibentur. Continet

[Tractatum de Gratia **Fr. Georgii Benigni** O. M. Conv.].

In f. 1r. cuius margines floribus variis coloribus depictis ornantur, litteris deauratis legitur: « Georgii Benigni Fratris Seraphicae Religionis ad virum magnanimum Laurentium Petri Cosmi Patrie Patris in opus septem questionum ab ipso propositarum Prohoemium incipit feliciter. Franciscus Berlengerius qui orbem luculenter ». *Des.* f. 2r. « Atque praemittendum censui ». Sequuntur carmina quae incipiunt: « Lo spirito talhora ase reducto ». *Inc.* opus fol. 2v: « Septem questiones ». *Des.* fol. 56r. his verbis: « Laurentii visserit aperire enitemur ». *Rubr.* « Finit opus septem questionum a Laurentio Medice viro Magnanimo patrio carmine acutissime propositarum ». = Circa opera fr. Georgii Benigni cfr. Sbaralea, *Supplementum* pp. 303-304, ubi etiam de hoc codice mentio fit.

Cod. n. 338 (L. II. 17) membr. mill. 180×130, ff. 224, partim lineis plenis (1r-98v; 193r-204v) partim binis columnis (99r-190r; 205r-224v) exaratus atque a pluribus scriptus manibus saec. XIII-XIV. Codex miscellaneus ex diversis compactus codicibus, continet inter alia:

(f. 99r-163r). Chronica Summorum Pontificum compilata per fratrem Leonem Urbebeterum Ordinis Praedicatorum.

In f. 151v agens de pontificatu Innocentiii III, ad inferiorem marginem manus saec. XV hanc notulam apposuit: « Nota quod anno 6 Innocentii incepit beatus Franciscus, et anno eiusdem Innocentii... (*rasum*) fuit regula approbata et confirmata. Ordo praedicatorum fuit confirmatus per Onorium anno primo et non per Innocentium. Iterum Ordo Minorum fuit confirmatus per Honorium et regula bullata anno 8.° Honorii ». In f. 192v haec leguntur: « Ad usum fratris *Nicholai Cattini de Florentia* ordinis Minorum; opusculum de casibus iuris et cronica summorum pontificum et imperatorum sunt in isto libro et aliqua alia ».

Cod. n. 341 (K. III. 7.) chart. mill. 195×140 ff. 220 praeter duo insiticia in principio. In insiticio primo haec inscribuntur: *Psalterium David Caccia di S. Bernardo e altri diversi opuscoli sacri;* secundum vero folium insitic. indicem tractatuum continet. Lineis plenis scriptus prope finem saec. XV tabulisque ligatus. Codex est miscellaneus et inter plura quae continet, haec habentur:

1. (f. 123r-156r) [Regula confitendi peccata a. S. **Iacobo a Monte Prandone**].

Inc. « Questa e la regola del ben confesare La qual compuose frate *Iacopo da Monte Blandone* della Marcha, famosissimo predicatore della observanzia di San Francescho alluminatore della fede cristiana. Nella qual regola si contiene, come luomo ella donna si debon confessare de suoi pecchati ».

« Ad devozione di ciaschuno peccatore e delle divote » (f. 150 r) « finis. De chasi riservati al papa o al suo summo penitenziario extracte della summa del Beato Antoni[n]o ». — *Des.* « ma rimandilo al vescovo suo o a chi puo provedere. finiti a dì 25 di Settembre 1490 ». = Hic tractatus S. Iacobi Piceni prodiit cum aliis Venetiis 1535 in 8. Sbaralea, *Supplementum* p. 376.

2. (f. 165v-181r.) [De lege divina a B. **Marco a Sancta Maria**].

Inc. « Libro intitolato della divina leggie e comandamenti desso omnipotente idio da legegli per le inscuole, botteghe, parrocchie et per qualunque altro luogo a piccoli et grandi, e impararsi innanzi a ogni altra cosa e observagli in vita da ogni humana criatura. — — Prohemio. Incomincia la divina opera cioe della divina leggie et comandamenti di Dio cioe desso omnipotente idio nel testamento vechio spetialmente de X morali, alloservanzia de quali e obligata ogni humana criatura capace di ragione socto pena di peccato mortale et damnazione eterna et socto molte altre pene temporale, corporale et spirituale como in exi appare chiaramente da exo honipotente, vivo et vero idio ad viva voce predecte et assegnate, la quale opera in tale forma reducta et predicata fu per me frate *Marcho dal Monte Sca. Maria* in gallo della Provincia della Marcha de Ancona dell ordine de frati minori professore indegno, nel Me CCCC^.^ LXXXVI del mese di dicembre nella inclita e amiranda xpristianissima cicta di Vinegia, nel tempo del serenissimo principe messere Agostino Barbaricho et laude et gloria desso omnipotente ydio di tal divina leggie e comandamenti datore, et a salute et chiara informazione di tutte le humane creature. Amen. Tavola di tucta lopera ». *Des.* « e errando confessarsene. Finisce il libro de comandamenti di dyo impresso in Vinegia per Niccolo de Baleger, dicto Castilia nel mille CCCC.º LXXXVI. Addì primo di febraro » = Hoc opus apud Sbaraleam non recensetur. Uti bene patet transcriptum fuit ex alio exemplari iam edito Venetiis 1486. De aliis operibus huius beati scriptoris cfr. Sbaralea, *Supplementum* p. 513.

3. (f. 183v.) [Litaniae Sanctorum].

In hunc modum fit in eis invocatio: « S. Ludovice, S. Francisce, S. Pat. Bernardine, Sancte Antoni or. Sci. Antoni da Padova » (sic).

4. (f. 206r-209) [Tractatus anonymi O. F. M.].

Intr. « Un santo padre dell' ordine del beato Francescho santo essendo pregato da divote persone che esso per sua scriptura dichiarasse, sicondo il suo discernere, tucte le significatione che della sca. messa pe gluomini grossi intendere possino allor divotione, le quali significazioni si comincia qui di sopto ». *Inc.* « Nella santa messa si debono » *Des.* « della sua santissima passione. Deo gratias ».

Cod. n. 349 (K. IV. 3) chart. mill. 210×140, ff. 275 a diversis manibus exaratus saec. XIV exeunte et c. medium saec. XV. Ligatura membranacea, et in folio custodiae, quod est in principio, index operum in codice miscellaneo contentorum praemittitur a recentiori manu scriptus. Ex diversis compactus est codicibus insimul ligatis. Inter plurima quae continet, ad rem nostram faciunt:

1. (f. 80r-84v, olim 129-133) [Tractatus **S. Bonaventurae** de divisione scientiarum].

Tit. « Bonaventura de divisione scientiarum ». *Inc.* « Omne datum optimum ». *Des.* « qui docet nos omnem veritatem. Amen. Explicit de divisione scientiarum secundum dominum Bonaventuram. Deo gratias ». = Codex iste collatus fuit a Patribus huius Collegii, habetque in editione operum S. Bonav. sign. L. Cfr. t. V, pp. XXXIV col. b. n. 2; 320-325.

2. (f. 84v-93v, olim 133-142). [Tractatus **S. Bonaventurae** qui *Incendium amoris* dicitur].

Tit. « Bonaventura ». *Inc.* « Ecce descripsi eam tibi ». *Des.* « in illis est fons vitae. Haec compendia (?) composuit dominus fr. bonaventura de ordine minorum etc. » = De eo cfr. S. Bonaventura, *Opera omnia* t. V, p. XXXIV, n. 2; t. VIII, p. XIV, n. 77.

3. (f. 144r-165v.) [Tractatus **S. Bernardini** de vita christiana].

Rubr. « Incipit tractatus de vita christiana secundum fratrem Bernardinum de Senis. Rubrica ». *Inc.* « [S]obrie et iuste et pie vivamus........ glorie magni Dei. Verba sunt Apostoli ad Titum 2. — Christiana vita de qua ad presens tractaturi sumus lex est aeterna ». *Des.* « optimam haberent interpositam gratiam. Ista gratia nihil aliud est quam gloria sempiterna, quam ex pietate et propter pietatem largire dignetur nobis piissimus dominus Ihesus Christus qui cum patre et sancto Spiritu vivit et regnat Deus in s. s. Amen ». — Est *Adventuale de Christiana vita* a S. Bernardino Senensi conscriptum, pluriesque editum. Cfr. Ioann. de La Haye ed. Venetiis 1745, t. III, p. 1-68.

Cod. n. 370 membr. mill. 200×140, ff. 363 duobus columnis exaratus prop. finem saec. XIII. Nonnullas parvi momenti habet additiones saec. XIV et XV. Ligatura recentior. Duo sunt in principio folia pro custodia, chart. primum, alterum membr. in quo recentissimo charactere notula haec est apposita: *Breviarium Monasticum. Notandum est quod pag. 355 occurrit officium de corpore Dni Nostri I. Christi compositum et ordinatum per Summum PP. Dnum Ioan.*^m^ *PP. Falsum, est nam origo huiusmodi festivitatis invenitur ann. 1246.* Breviarium quod hic *Monasticum* appellatur ad ordinem Minorum pertinet, plurimumque usui inservivit, ut ex foliis apparet, quorum aliqua munda parum habentur ex frequenti transitu digitorum. Etiamsi non ineleganter sit scriptus, quandoque lectu non facilis propter atramentum, quod fere omnino evanuit. Inter plura quae continet notamus:

1. (f. 1r-6v) [**Kalendarium**].

Martius. « IIII Kl. Obitum beati Martini pp. quarti apud Perusium (1) ». (Est adiunctum festum S. Thomae de Aquino). — *Madius* (add. « *Sancti Bernardini cfr. XIII Kl.* ») « VIII Kl. Translatio Sancti Francisci ». (Sequitur post additio saec. XV: « Et Sancti Cenobii »). — *Iunius.* « Idibus. Sancti Antonii confessoris de ordine fratrum Minorum ». — *Iulius.* Hoc loco legitur: « M.° CC.° LXXX.° inditione VIII die vigesimo VII° Iulii obiit frater Nevolonus ordinis fratrum penitentie, vir honeste et sanctissime vite in cuius obitu multi claudi et debilitati variis infirmitatibus sunt curati virtute Dei per eum

(1) Summus Pontifex Martinus IV « apud civitatem Perusinam quinto Kal. Aprilis ad Dominum migravit anno Domini MCCLXXXV ». Muratori, *Rerum italic. Scriptores* t. III P. II col. 432.

propter ipsius merita, et multa mirabilia fecit Christus per eum, ad cuius obitum tota civitas concurrit videntes mirabilia que fiebant compuncti corde magnificantes Deum ». — *Augustus*. (Add. manus saec. XV: « Transfiguratio Dni nri. Ihu. Xpi »). — « Idus. Sante Clare virginis ». (Add. saec. XV: « XIII Kl. Sancti Lodoici epi. et cf. »). — *September*. « IIII Kl. Hic debet fieri Officium pro benefactoribus et fratribus defunctis ». — *Octuber*. « IIII Non. Sancti Francisci cf. ». — *Dicember*. « VI Idus. Sancti Çenonis epi et confessoris et Conceptio beate Marie V. ».

2. (f. 8r-63v). **[Psalterium].**

Desinit cum Completorio, post quod sequuntur Litaniae Sanctorum, in quibus invocatur S. Franciscus, non tamen alii Sancti ex Ord. Minorum.

3. (f. 66r-222v). **[Proprium** de tempore].

In f. 66r *Rubr*. « In Christi nomine Amen. Incipit breviarium secundum consuetudinem romane curie. In primo sabbatto de adventu ad Vesp. Cap. *Fratres....* ».

4. (f. 224v-363v). **[Proprium** Sanctorum].

In f. 224v *Rubr*. « Incipiunt festivitates Sanctorum per anni circulum ». = Huius partis plura notatu digna sunt.

a) (f. 257v-260r). [**Officium** Transl. S. Francisci].

Rubr. « In Translatione Sancti Francisci officium fit sicut in nativitate eiusdem preter lectiones que leguntur de translatione eius. Sed si ante pentecosten hoc festum celebratur sub prima ant. cuiuslibet nocturni tres psalmi dicuntur et in fine invitatorii, antiphonarum, versiculorum et ℟℟. tam brevium etc. ». Lectiones incipiunt f. 258r. **Lect. I.** *Inc*. « Franciscus igitur ». — Novem lectiones desumptae fuerunt ex Leg. maj. S. Bonav. ex integro cap. XV, et habent eandem divisionem, quae in **codd. n. 231** et **n. 284** invenitur, respondentque nn. editionis Quaracchi. Cfr. S. Bonav. *Legendae duae*. Quaracchi, 1898, pp. 155-161 nota 1.

b) (f. 261v-265r) [**Officium** S. Antonii]

Rubr. « In sancti Antonii confessoris. Ad vesp. ant. *Gaudeat* etc. » = Antiph. et hymni prout in edit. P. Hilarini Felder loc. cit. = **Lect. I.** *Inc*. Anno Dominice Incarnationis. *Des*. transmigravit. = **Lect. II.** *Inc*. Hic cum tempore. *Des*. capillis extergeret. = **Lect. III.** *Inc*. Cumque die. *Des*. preces inclinavit. = **Lect. IV.** *Inc*. Sciens igitur servus Dei. *Des*. facto cesserunt. = **Lect. V.** *Inc*. Cumque iam. *Des*. administrantes. **Lect. VI.** Cumque reliquias. *Des*. fortitudine brachii sui. (Edit. fortitudine Spiritus Sancti). = **Lect. VII.** *Inc*. Dicebatque in corde suo. *Des*. sepe veniebant. = **Lect. VIII.** *Inc*. Ad quos die quadam. *Des*. constituunt. = **Lect. IX.** *Inc*. Fratres (ed. Fratribus) igitur. *Des*. utique collaudabis. = Hae novem lectiones sunt ex Leg. prima S. Antonii: *Assidua* ed. Kerval. Paris, 1904. Lect. I-V habentur p. 54s. nn. 1-8; Lect. VI-IX ibid. p. 29-30 nn. 1-10. Nonnullas continent variantes.

In f. 264v. *Rubr*. « Per ebdomadam lectiones ». *Inc*. « Beatus Pater Antonius cellam super nucem construxit ». *Des*. « Antonius VIa feria XIII die mensis Iunii anno dominice Incarnationis millesimo CC. XXXI ». = Lectio haec ex Legenda *In hispaniis* est conflata eiusque verba sparsim inveniuntur nn. 29, 30 et 31 ed. *Act. SS*. In eodem folio et sequenti adest alia lectio, cuius haec est *Rubr*. « Miracula eiusdem ». *Inc*. « Post mortem autem beati Antonii non statim ». *Des*. « qui et testimonium veritatis Paduani perhibeant ». = Haec etiam lectio ex praememorata Legenda *In hispaniis* conficitur verbaque hinc et inde sparsa inveniuntur nn. 32, 43, 47.

c) (f. 308r-312v). [**Officium** S. Francisci].

Rubr. « In vigilia Sancti Francisci. Ad vesperas ant. Franciscus ». = Omnia prout edidit P. Hilarinus Felder. Etiam hic sunt ant. 1ª « Hic vir in vanitatibus nutritus indecenter, plus suis nutritoribus se gessit insolenter. 2ª Excelsi dextre gratia mirifice mutatus, dat lapsis spem de venia, cum Christo iam beatus. 3ª Mansuescit, sed non penitus in primis per languores, qui captis armis, celitus ad plenum mutat mores ».

« Lectiones de spiritu prophetie ». = **Lect. I.** *Inc.* Beatus pater Franciscus consolatione ac gratia. *Des.* sicut sepissime faciebat. = **Lect. II.** *Inc.* Ubi cum diu perseveraret. *Des.* est in gratia respirandi. = **Lect. III.** *Inc.* Raptus est proinde. *Des.* multipliciter dilatabat. = **Lect. IV.** *Inc.* Ad vestrum quoque perfectum. *Des.* accellerat multitudo. = **Lect. V.** *Inc.* Quod cum audissent fratres repleti sunt. *Des.* suavitatis ac dulcedinis offerrentur. — **Lect. VI.** *Inc.* Postremo quaedam amaritudine. *Des.* ceteros foras emittat. = **Lect. VII.** *Inc.* Vir Dei Franciscus doctus erat. *Des.* macerie habitatio eius. = **Lect. VIII.** *Inc.* Felix certe devotione circuibat. *Des.* orationi erat intemptus. = **Lect. IX.** *Inc.* In ecclesiis vero derelictis. *Des.* in publico coram omnibus maneremus. = Lectiones novem ex Leg. prima Thomae a Celano excerptae fuerunt. = **Lect. I-VI.** ex P. I. cap. XI ed. P. Eduardi Alenconiensis. Romae, 1906 pp. 28-30 nn. 26-28 usque ad verba: *Haec omnia, quae sanctus Dei praedixit* etc. = **Lect. VII-IX.** ex P. I. cap. XXVII pp. 72-74 nn. 71-72 usque ad verba: *Vera* [*constantia.*] *Revera constantissimus* etc.

Post Officium diei festi aliae duae sequuntur lectiones quarum 1ª habet *Rubricam:* « Per octavam lectio ». *Inc.* « Tempore quodam beatus et venerabilis pater Franciscus ». *Des.* « imperfectum penitus reputabat ». = **Lect.** 2ª habet *Rubr.* « De visione Seraphim ». *Inc.* « Paciente (sic) moram in heremitorio ». « *Des.* « sanguine sacro ». = Hae duae lectiones ad Leg. I Celan. pertinent. 1ª P. I. cap. II pp. 94-95 nn. 91-92 usque ad verba: *Gustaverat enim et viderat* etc. — 2ª P. II cap. III pp. 97-99 nn. 94-95 usque ad verba: *Heu quam pauci* etc.

d) (fol. 321 r). [**Officium** S. Elisabeth].

Rubr. « In die sancte Elisabeth non fit de sancto Pontiano, sed in (sic) ante transfertur legenda ipsius ». Adest tantum oratio *Tuorum.*

e) (f. 358r-361r) [**Officium** Corporis Christi].

Rubr. « Incipit Officium de corpore domini nostri Iesu Christi compositum et ordinatum per summum pontificem Dominum Iohannem papam. In primis vesperis ant. *Sacerdos* ». = Est opus S. Thomae de Aquino.

(Continuabitur).

Ad Claras Aquas (Quaracchi) die 12 Oct. 1908.

P. Athanasius López, O. F. M.

BIBLIOGRAPHIA

Hilarin Felder, *O. Cap. Dr., Geschichte der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden bis um die Mitte des 13. Jahrhunderts.* Freiburg im Breisgau, Herdersche Verlagshandlung, 1904. in-8°; pp. XII, 557 (8 M).

Hilarin de Lucerne, *O. Cap. Dr., Histoire des Etudes dans l'ordre de Saint-François, depuis sa fondation jusque vers la moitié du XIIIe siècle. Traduit de l'allemand par le T. R. P. Eusèbe de Bar-le-Duc. O. Cap.* Paris, Librairie Alphonse Picard; Couvin, Maison St. Roch, Rome, Couvent généralice des Capucins, 1908, in-8°, pp. VIII-574. (10 Frcs).

Librum hunc eruditissimum, plurimisque desideratissimum quatuor ante annos primo lingua germanica excusum, doctissimi quique, cuiuscumque fuerint vel regionis, vel religionis, summis encomiis exceperunt. Stupebant omnes ob vastissimam scientiam auctoris, admirabantur, quanta cura perspicaci et indefessa undecumque auctor operis elementa conlegerat, quanta arte et methodo solida illo fundamine aedificium operis superstruxerat. Verba et locos vetustorum scriptorum, modernorumque investigat doctissimus P. Hilarinus Felder, Lucerna Helvetiae oriundus, ut non modo initia rei litterariae apud Fratres Minores, sed etiam apud Fratres Praedicatores, immo apud Studia generalia per saeculum XIII decurrens, mira et summa peritia exponat et illustret.

Si titulum operis inspicias, nonnisi circa 40 annos ab ordine incepto comprehendit; sed bene egit cl.mus auctor terminos istos praetergrediendo, rei litterariae illius aevi conspectum systematicum exhibiturus. Plura hac in parte, quam quispiam arctioris animi extraneam reputaret, plura etiam in parte Fratres Minores immediate spectanti, nova proferuntur, probanturque.

Auctor praeliminari investigatione, p. 1-30 (6-38) (1) perscrutatur: *quaenam sit natura Ordinis Minorum et quomodo se ad scientiam in genere habeat.* Quia Ordo iste novus *activus* est, 1-15 (6-20) et vitam Christi et Apostolorum imitans, se saluti populorum addicit, nunquam (uti infert auctor) potuit scientiam et litteras a suis excludere, 12 (17). Insuper *contemplativus* etiam est Ordo, et « *plus exemplo quam verbo* » (Leg. 3. Soc. 10), mundum Christo reducere debuit, 24 (29 s.) se dans « principaliter unctioni et postea speculationi » (S. Bonav. *in Hexaëm. Opp. V,*

(1) Numeri uncis ( ) inclusi paginas correspondentes versionis Gallicae indigitant.

440), 30 (36). S. Franciscus ergo (infert auctor) scientiam penitus prohibere nequivit, nisi naturam sui ipsius ordinis delere voluisset, neque modum scientiae invariabilem praefigere potuit, 30 (36). Quibus praelibatis, exponitur, quomodo *de facto* S. Fundator et ipsa religio se ad scientiam habuerunt. Dividitur totum opus, 32-546 (38-559) in tres partes, quae inscribuntur: Principia, 32-96 (38-106); Evolutio (externa) 97-316 (106-328); Structura (interna) 317-546 (329-546).

Pars prima agit de primo decennio Ordinis 1209-1219, de modis praedicandi Fratrum, 33-57 (39-65) et quid S. Franciscus de scientiae cultu censuerit, 59-87 (65-104). Caput I *duos* distinguit concionandi *modos:* exhortationes ad poenitentiam, 33-37 (39-42) et sermones formatos, 37-50 (43-57). Regula sic dicta *prima* Minorum sive anni 1221, (*Opuscula S. P. Fr.* 1904 24-62. Böhmer, *Analekten,* 1-26) licet paulatim efformata sit, utrumque genus clare distinguit cap. 17 et 21. *Exhortationes* illas *omnes* Fratres indiscriminatim exercere poterant ante et post annum 1209, *hos* vero B. Francisco suisque Innocentius III anno 1209 concessit, sed solum *ethicos,* non vero *dogmaticos* i. e. de rebus moralibus, non de Sacramentis etc. tractantes, et quidem post confirmationem a Ministro obtentam. « Poenitentiam » praedicabant Minores, i. e. in sensu lato vitam secundum praecepta Evangelii, 50 ss. (57 ss). Caput II primae partis et cap. III partis secundae, illa sunt, quae omnes legentes maxima animi attentione examinabunt. In Cap. II inquiritur, quae ratio inter S. Franciscum et scientiam intercesserit, 58-96 (65-104). S. Patriarcha neque doctus, neque penitus indoctus fuit, licet magis superne illuminabatur, 58-64 (67-72). Ipse neque per se, neque relate ad Ordinem suum *contemptor* scientiae erat, 67 (75) sed (exponit auctor) pro praedicatoribus voluit scientiam, secundum ordinis characterem, laicis vero illam penitus interdixit, 67-76 (77-82). Ob summam quam ambiebat paupertatem, noluit in conventibus multos libros; sed eos nequaquam omnino exsecrabatur 76-85 (84 ss.). Proficiente postmodum ordine in scientiis, libri, uti aliae res, in dominium ecclesiae Romanae transumpti sunt, 86-88 (94-6). S. Pater minime concessit, ut studia litterarum sacrarum « *spiritum orationis et devotionis* » ullo modo extinguerent, *alias* vero litteras profanas, v. gr. philosophiam, artes liberales, ius etc., S. Pater, uti omnes illius aevi viri religiosi, minime admisisset, 88-96 (96-104).

Haec summo amore et studio exposita sequitur *Pars secunda,* annos 1219-1250 comprehendens. Inde ab anno 1219 Instituto per S. P. Franciscum fundato iuridice in ordinem monasticum seu conventualem excrescente, paulatim, non violenter, 98-107 (106-15) ob maiorem in dies numerum Clericorum, 107 (116) ob Ministros doctos, 108-110 (117-9) ob conventus formatos variis in urbibus atque terris, 110-112 (119-121) activitas Ordinis valde crescebat: Ecclesia Romana, Ordines novos et vigore iuvenili refertos Praedicatorum et Minorum, litteris instructos, aptiores sibi reputans, promovit et adiuvit, 112-123 (120-131).

Ex tunc historiam *scholarum* seu, uti tunc dicebant, *Studiorum* Fratrum Minorum per dictam periodum texit, ordiens a Studio *Bononiensi,* 123-159 (131-68) quod Fr. Petrus Stacia an. 1220 inchoaverat. Per longum de *S. Antonio,* Lectore Bononiae, agit, 131-149 (139-58) quem ante habitum franciscanum indutum sacerdotem fuisse censet, 133 (142) et *primum* in Ordine lectorem, 138-141 (147-50) a S. P. Francisco epistola authentica institutum, 136 s (145 s). Studium Bononiense, quamquam pro Minoribus Italiae summi momenti postea fuerit, 149-159 (158-68) superabatur a Studiis Parisiis et Oxoniae institutis. *Parisiense* studium gene-

ralissimum, Caput III, 159-254 (168-264) digerit, eius exordia 159-76 (168-86) et famosos Doctores. Advenerunt Minores Parisios an. 1219, sed an. 1224 nondum « Cantariam » i. e. chorum habebant; domus alta et longa, quam in Valle Viridi (Vauvert) construxerant, an. 1229, nescio quam ob causam, misere corruit. Tunc alia 'infra muros... cuius fundus et proprietas ad Abbatem S. Germani' pertinebat ab Abbate ipsis commodata est, quam S. Ludovicus IX, pretio soluto, acquisivit et auxit. Anno 1224 (vel 1225) Magistri *Haymo de Faversham* et eius socius *Simon de Sandwich* (Sanwyz) habitum sumpserunt, quos alii mox secuti sunt. Sic scholam *privatam* aperire Minores potuerunt. Cum an. 1231 *Alexander Halensis* Ordinem intrasset, qua Magister regens Studii magni Parisiensis, et lectiones suas celeberrimas in aula conventus iure prosequeretur, *prima cathedra publica* Fratribus Minoribus devoluta est, 177-211 (186-221) eodem prorsus modo, quo prius Fratribus Praedicatoribus obtigerat. Doctor Irrefragabilis iure suo usus, Fr. Iohannem de Rupella qua baccalaureum 'Universitati' praesentavit, qui iam an. 1235 'magister regens' extitit, 212 (222).

Probatur deinde, contra auctores antiquos et modernos, Fratres Minores, ut FF. Praedicatores, *duas cathedras* theologiae in Universitate habuisse usque ad an. 1254, quo B. Ioannes Parmensis Minister Generalis, ob bonum pacis cum Professoribus saecularibus, unam cathedram cessit, 229 (239). Qua in re cl. auctor putat Generalem nimis importunis et invidis illis concessisse, id quod Fratres Praedicatores non fecerunt. Uterque Fr. *Alexander et Ioh. de Rupella* an. 1245 obierunt, cum iam Fr. *Odo Rigaldi* magister, FF. *Iohannes Parmensis, Guillelmus de Melitona, Richardus Rufus, S. Bonaventura* et *Robertus de Bastia* Baccalaurei exstiterant, 231 (241). Iohannes Parmensis Halensi in cathedra successit, 224 (235). Palam facit postea, 232-254 (242-65) quem influxum Studium generale Parisiense in Provincias Gallicas, 232-242 (242-52) et Germanicas, 242-54 (254-65) exercuit, quibus inde lectores mittebantur. Eminet inter hos Fr. *Bartholomaeus Anglicus,* qui Studium Magdeburgi in Saxonia rexit (1230) et, uti invicte demonstratur, tunc primam Encyclopaediam celeberrimam aevi illius conscripsit: *De Proprietatibus Rerum,* 249-53 (260-64). Caput IV describit originem conventus et scholae Oxoniensis, in qua primitus Robertus Grossatesta (Grosseteste, Greathead) aliique magistri saeculares Fratribus Minoribus lectiones impertibant, 260-278 (271-89). Hos excepit *Fr. Adamus de Marisco* (Marsh), cuius vitam ex parte perbelle depingit Dr. P. Hilarinus, 278-304 (289-314) postea adumbrans, quid Studium Oxoniense pro aliis in Anglia, forisque praestiterit, 304-16 (315-28).

Pars *tertia,* quae longius, latiusque Ordines Praedicatorum et Minorum praetergreditur et ad historiam generalem studii litterarii saeculi XIII spectat, describit singulari cum peritia, disciplinae scholasticae ordinem atque methodum. Analogiae enim gratia, pluries Ordo Fratrum Praedicatorum respicitur, qui simul cum minoritico per illud aevum principatum tenebat in studio Parisiensi et alibi. Hos duos: « *ordines studentes* » *Fr. Rogerus Bacon* prae caeteris nuncupabat, 57, 117, 120 (65, 126, 129). Animadversiones acres et acutae huius Fr. Minoris Anglici, eiusque iudicia quandoque liberiora, temporum suorum defectus propalantia et severe increpantia, plurimas quaestiones mire elucidant. Eis, quamquam hinc inde diffidens, P. Hilarinus innumeris in locis aptissime usus est sano dicrimine. Ad Fr. Rogeri Baconi(s) animum singularem intelligendum plura hic contulit circumspectus auctor. Agit

in capitulo primo, de *Scholis* sive *studiis*, secundum Statuta Ordinis, 318-322 (330-34) de Studiis generalibus et particularibus, 322-8 (334-41) de publicis et privatis, 328-32 (341-44) de quibus monendum est scholas Conventuum nostrorum tunc plerumque publicas fuisse, quarum lectionibus saeculares etiam interesse potuerunt. Secundum Cap. *Discipulos*, 332-58 (345-372) et *Lectores* describit, 358-380 (362-95). Ante novitiatum quodammodo in grammatica et logica instructi esse debebant Candidati, qui, expleto tirocinio religioso, *statim* ad studium *S. Theologiae* transibant (i. e. ante an. 1250); postea vero primo ad studium *Artium* et *Philosophiae*, 342 (353). Approbatio pro Praedicatione cursui ordinario terminum quemdam imponebat, 349 ss. (361 ss.) quamquam omnes sacerdotes lectionibus ordinariis semper interesse deberent, 367 (381). Magis eximii Fratres specialiter ad *Lectoratus* officium excolebantur, quocum onera et privilegia quaedam nexa erant, 358-80 (372-94). « Dies legibiles » quibus *Lectiones ordinariae* Magistri vel Lectoris et *Lectiones extraordinariae* Sublectoris sive Baccalarei praescriptae erant, tamen numerum 150 vix superabant per totum annum, 369-383)! Ad Lectorem solum spectabant *Disputationes ordinariae*, dum *Disputationes Quolibetales*, solemniter semel vel bis in anno factae, Studiis generalibus reservabantur, 370 (384 s). *Sublector* scholae diversus penitus erat a *Socio* Lectoris, qui hunc comitabatur in itinere, ei diu noctuque assistebat, « quaternos » scribebat etc.

Ultimo capite evolvitur *Programma Scholasticum*, 380-346 (395 559). Ab antiquo *sola Theologia* addiscenda erat religiosis; sed paulatim ab ista regula fundamentali recessum est, quae tamen exeunte saeculo XIII oblivioni nondum data erat, 380-5 (395-400). Breviter pertractat doctissimus auctor, quid de incumbendo in studium *Iuris*, 386-90 (401-6) scientiae *Naturalium* et *Medicinae*, 390-402 (406-18) *Artium liberalium: Linguarum*, scilicet, *Mathematicae, Musices*, 402-447 (418-62) ac *Philosophiae*, 447-490 (462-504) maiores nostri senserint. Revera in omnia ista genera incumbebant Fratres Minores saeculi XIII magis quam Praedicatores et prius quam ipsi, etiam in Philosophiam Aristotelicam, quam anno 1210 Parisiis reprobatam et proscriptam *Alexander Halensis* in Studium illud primus invexit, tempore, quo Dominicani magnis suis Magistris adhuc carebant. Quamvis schola minoritica primaeva « augustino-platonica » iure vocetur, ope doctrinae aristotelicae perfici studuit, 477 (490 s). Alias praenominatas scientias praesertim schola nostra *Oxoniensis* commendabat, et earum antesignanus praecipuus Fr. Rogerus Baco factus est, 480 ss. (494 ss.).

Theologici studii expositio coronat opus, 490-546 (504-59). Omnes aliae disciplinae isti tunc famulabantur, qua ancillae humiles neque semper utiles. Accuratissime hic disseritur de Theologiae fatis, quomodo « Sacrae paginae » i. e. Bibliae suffectae fuerint Sententiae, 499 ss. (512 ss.) quid boni, quidve mali philosophia *Dialectica* ei tulerit, 510 ss. (526ss.) quomodo 'Spirituales' 519 s (533 s) et Rogerus Baco, 521 ss. (534 ss.) contra Dialecticos, omnia infestantes et opprimentes, contra « *Theosophos* » et « *Theophantes* » aevi illius invexerint. Quoad gradus Magisterii theologici haec notamus. Contra P. H. Denifle O. Praed. his in rebus versatissimum cl. Auctor demonstrat saeculo XIII Magistros regentes in Theologia, non solum textum Bibliae sed *etiam* Sententias legisse et explicasse, 531ss. (542ss.). Saeculo dicto Parisiis scholae theologiae sic efformabantur: infimus erat *Lector Cursorius*, seu *Cursor* seu 'Baccalareus non formatus' pro « Lectione cursoria Bibliae » seu « Lectione Bibliae biblica » per

duos annos et quinque in Studio Theologiae peractos; alter Baccalaureus « Sententias » legebat item per duos annos, post quos « formatus » exstitit, per quatuor annos, non docens sed in « Facultate » praedicans vel disputans; postea Licentiatum accepit, et « incipere » (Principium) potuit uti Magister. Utrique enim « Magister regens » praeerat, qui « Lectione ordinaria » Bibliam commentabatur, et disputationes instituebat circa textum Bibliae vel Sententiarum, 538 s. (550 s.). Paulatim studia particularia conventuum hanc Lectorum triadem aemulabantur. Aliae, quae digeruntur de lucta inter textum Sententiarum et Bibliae, de invasione dialecticae etc., grandi utilitate et oblectatione in opere optimo stilo composito et clare omnia exponenti perlegat oportet studiosus lector.

Praemissa accurate exponenda nobis erant, ut intelligeretur, quantam rerum novarum copiam illustres disceptationes P. Dr. Hilarini Felder ibi explicent, admiranda habilitate et sollertia. Plura per transennam ab ipso tacta summario isthoc praetermitti debebant.

Sed etiam libro adeo laudando censuram hic, illic discrepantem non possumus quin apponamus. Omnis libri pagina numerosis, accuratisque notis bibliographicis fulcitur, uti hodiedum mos atque praeceptum est. Immo copiosissimo et exactissimo apparatui suo critico auctor locos intentos et discussos quasi semper inseruit ad verbum. Pro hoc labore omnes, quibus librorum copia non suppetit, gratias auctori sinceras dicent. Sic instructus liber et quasi armatus, eo maioris utilitatis certe erit; quilibet etiam assertiones auctoris facili negotio examinare poterit. Quoad rationem quae S. P. *Franciscum inter et Scientiam* intercesserit, valde dubitamus, an auctor aequius ac benevolentius sententiam protulerit. Magna quidem vi logices haec pars evolvitur quin tamen conclusiones ubique eodem iure a praemissis derivent. Sed S. Fundator non semper idem sibi ipsi stetit, et quaeri debet, utrum e natura Ordinis postea penitus evoluti (non sine causis extraneis), et ex eius officiis et finibus multo magis variis eruendum sit, quid Institutor revera censuerit de necessitate vel utilitate scientiae pro assequendis finibus Ordinis. Fines enim eius non semper iidem fuere quoad varietatem, multo minus quoad vias tenendas, ut fines isti attingerentur. Qui vult finem, vult etiam media, aiunt quidem Philosophi, sed si non est idem penitus finis et variis viis ad illum perveniri potest, Historicis inquirendum est, quomodo variaverint fines, et quibus viis de facto processum fuit, ut ad fines illos perveniretur. Et variaverunt quoque viae. Non licet ad formulam quamdam logicam sive abstractam res, earumque evolutiones condensare. — Hoc praesertim, ubi agitur de Viro Sancto ingenii singularis, cuius erat S. Franciscus. Probat auctor Sanctum « Idiotam » minime scientiam *per se* execratum esse, sed nihilominus plus eam verebatur et metuebat, quam *in Suis* adamabat. Neque « *Ordinem studentem* » fundare voluit, neque quae proferuntur, ut probetur Sanctus scientiam ex animo voluisse aut promovisse, hoc revera evicerunt. Hinc vel illinc *logice* hoc inferri *potest*: cf. *Exiit*, *art. II*. n. 6. Sbaralea, *Bull. Franc.* III, 409, Bonaventura, *Ep. de tribus quaest.* n. 6 Opp. VIII, 332; *Apol. Paup.* c. 12, n. 13 Opp. VIII 320; sed de facto S. Pater conclusiones adeo *largas* inde nunquam traxit. « *Lectionem* » commendans respicit lectionem *spiritualem* seu aedificatoriam, quam vocant; et Testamentum Novum in partes scindens et unicuique tribuens, aedificationem quidem sed nullatenus scientiam sic promovere potuit. Paupertas *absoluta* ab-

solute scientiam, hoc nomine dignam, et humanam [non infusam] excludebat. — Inspicienti tibi probationum huius sententiae locos, plerosque e fontibus non adeo primigeniis haustos esse (sed e S. Bonaventura etc.), apparebit, quanquam, p. 84 (92) auctor dicat hunc non semper totam mentem S. Institutoris attigisse et hac in quaestione Ordinem a primo tempore quadamtenus deflexisse, 85 (95). Circa an. 1250 'evolutio scientifica' in Ordine S. Francisci florentissima erat, ideoque hic status explicandus; 'Spirituales' et antiqui Fratres illi non favebant, sed et docti inter eos scientiam reprobare non potuerunt, quin seipsos certo ictu ferirent. — Non tacendum videtur Dr. Fr. Xav. Seppelt *hanc partem* libri P. Hilarini fortiter aggressum esse in Diss. *Wissenschaft und Franziskanerorden, ihr Verhältnis im ersten Jahrzehnt des letzteren. Eine Kritische Auseinandersetzung mit P. Dr. H. Felder*, ap. *Kirchengeschichtliche Abhandlungen herausgegeben von Dr. M. Sdralek*. Breslau 1906, tom. IV, 149-178; aliosque iam ante ipsum cf. *Literarischer Handweiser*, LII, Münster 1905, 648 s., et *Etudes Franciscaines*, *XIV*, Paris 1905, 84-89. Tamen contra Dr. Seppelt cum P. Hilarino censemus Innocentium III an. 1209 (10) Minoribus facultatem dedisse *praedicandi* poenitentiam non solum *exhortandi* ad poenitentiam, id quod etiam Laicis licebat. — Inquisitione praeliminari auctor noluit «*praeiudicia*» creare pro evolutione historica rei litterariae in Ordine, 1 (5) attamen melior methodus fuisset, investigandi statim *inductive*, quid S. Patriarcha diversis temporibus intenderit et sibi, suoque instituto proposuerit. Miramur, quod P. Hilarinus hoc in opere nondum P. Ferdinando ab Araules O. F. M. cedens, *Vitam anonymam B. Antonii de Padua* (*AA. SS. Iun. III*, 198 ss) Iuliano Spirensi O. F. M. tribuerit, 133 (141). — *Alexander de Villa-Dei*, auctor celeberrimi *Doctrinalis* puerorum († 1250) vix sodalitio Minorum adscribi potest, quod contra opinionem communem et P. H. Felder, 421 ss. (437 ss.) *hoc in periodico* alias probaturi sumus. — Epistola encyclica Fr. Gregorii de Neapoli O. F. M. referenda est in diem 20 ian. non anni 1219 sed 1228: cf. *Gallia christiana XII, instr.* p. 158. Plurimas censuras de libro latas vide AFH I, 169.

In fideli et eleganti versione gallica quam, moderante ipso auctore, P. Eusebius eiusdem consodalis perfecit, non est, cur longius immoremur. Paucissima in notis adiuncta sunt v. gr. p. 8 textus in originali editione praetermissus, quaedam notae bibliographicae, v. gr. p. 41, n. 7, 254 opus de B. Aegidio, quod AFH I, 128 recensetur; alios textus ex c. 520 (533), alias particulas capitum, titulis appositis pro numeris, interpres magis distinxit, 333 (345, 55, 61 etc.). Utilius vero fuisse censemus si interpres titulos paginarum retinuisset, vel respective mutasset, loco tituli generalis libri ubique repetiti. Hoc, typorumque diversitas numerum paginarum auxit, sed habes genuinum opus gallice redditum, quod auctor germanice conscripserat.

Possunt adhuc extrahi et indigitari hoc in opere perdocto et praeclaro plurimae res notatu dignissimae; praefata vero sufficiant ad librum insignem commendandum, quem celeberrimus quidam rei historicae franciscanae cultor, cl.mus v. P. Sabatier, praedixit fore manuale omnium in historiam Ordinis Minorum incumbentium. Hoc votum, vel si mavis prophetia, eo magis, eoque largius implebitur, ex quo duplici textu liber maiori plus duplo studentium numero patebit.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Grimley Horatio, *Saint Francis and His Friends. Rendered into English from Franciscan Chronicles.* — Cambridge, University Press. 1908. In-16° pp. XVI-272.

Huius venusti libelli titulus: *S. Franciscus et Amici eius* splendidum argumentum denotat; clarorum enim virorum, sanctis non exceptis, amicitiae animum semper movent. Accuratum S. Francisci vitae summarium dat initium operi, dein complura pristinarum narrationum de S. Francisci sociis Bernardo, Aegidio, Elia etc. ceterisque amicis Cardinali Ugolino, Domino Orlando, Domina Iacoba de Septem Soliis etc. tractantium compendia sub 38 capitibus disposita sequuntur. Mirum fortasse primo aspectu erit, inter amicos S. Francisci Latrones apud Montem Casalem et Lupum Eugubii fuisse relatos; cum vero quasi pro certo amicorum appellationem Sanctus eis non denegasset, ne nos quidem obtrectabimus.

In anglicum sermonem translatio diligens fuit atque accurata; et iuvat nos animadvertere, iaculatoriam orationem S. Francisco tam familiarem: « *Deus meus et omnia* » proprie conversam « *My God and My All* » (p. 37), auctor quoque in hoc alios non esse imitatum dictam precem perperam reddentes: « *My God, My God* » (quos inter Arnold, *The Little Flowers of S. Francis*. 5. Ed. London 1901, p. 4; et Heins, *The Story of S. Francis of Assisi*, London 1908, p. 20). Minus tamen accurate reddidit verba S. Francisci ad Fratrem Bernardum de Quintavalle: « Faciemus dici missam »; « *Let us attend Holy Communion* » (p. 38) auctorisque circa « *Canticum Solis* » sententiae non pauci resistent scil.: « *Saint Francis.... in its early lines recognizes the sun.... as transcending in its splendour all other sacramental symbols of the Divine Presence in the world* » (p. 263). His exceptis, reliqua sane magni aestimanda, operibusque de S. Francisco in Angliam nuper editis, hic libellus optima additio tuto censendus.

P. Paschalis Robinson, O. F. M.

Finke Dr. Heinr. *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte, aus der diplomatischen Correspondenz Iaymes (1291-1327).* — Berlin und Leipzig, Dr. Walter Rothschild, 1908. 2 tomi gr. in-8°, pp. (IV) CLXXXX et 975 (I: IV, CLXXXX, 510; docc. n. 1-339. II: 511-975; docc. n. 340-609).

E locupletissimo Archivo Coronae antiqui Regni Aragoniae Barchinonae cl.mus H. Finke, Professor Historiae in universitate Friburgi (Brisgoviae) duobus his voluminibus plurima documenta in lucem protraxit. Quamvis nulla facta gravia historiae sive politicae sive ecclesiasticae hucusque ignota, rerum praeteritarum indagatoribus ibi revelentur, plurima tamen ex eis, quae sunt « *ambaxiatorum* » (uti vocabantur) apud Curiam Romanam vel apud alios principes relationes, nova luce, cum facta caeterum nota, tum personas, alte, altissimeque locatas adspergunt. Saepe, quomodo machinationes et politicae et aliae orsae sint, clandestinaque consilia ab artificibus callidis structa fuerint, intueri nos sinunt. « *Nova* » et « *novitates* », quae undequaque ad Curiam vel ad Aulas Principum conflabantur Regi Aragoniae Iacobo II (1291-1327), qui rem politicam universam sui aevi attentis oculis insequebatur, epistolae istae

atque narrationes transmiserunt. Ex ipsa harum natura patet, eas non semper veri apicem attingere, imo persaepe, ut philosophorum modernorum stilo loquamur, has relationes subiectivas quam maxime esse. Ideo vero iucundiora lectu sunt. Cf. l. c., p. LXX, CLIII seq., CLXXII.

Nostrum non est ibi relata de Summis Pontificibus huius spatii temporis, vel de aliis Praelatis, hic discutere, sed ea hic sola commoramus, quae de *Fratribus Ordinis FF. Minorum* ibi narrantur, vel quae Ordinem attinent. Notitiae et documenta et epistolae hic primum publici iuris factae, plerumque desumpta sunt ex serie « *Cartas reales diplomáticas* » (CRD) praelibati Archivi (*Archivo de la Corona de Aragón*) cf. p. LXVIII-LXXII. Quamvis Clemens P. V, die 4 Martii 1305 a legatis regis Iacobi II petierit, ut mandata regis latine verterent, quia linguam eorum (cathalanicam) intelligendi quidem, sed non legendi capax esset, « *et el dix nos, que ell entenia be nostre Romanç, mas nol sabria legir, mas que tantost lo tornassem en Lati* » (p. 768, n. 479), non necessarium censemus omnes prorsus passus occurrentes latine reddere. Magna pars documentorum latine exarata est. — Auctor eruditissimus et documentorum investigator diligentissimus ex hoc Archivo iam plura desumpserat pro opere suo: *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen. (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen. Bd. 2)*. Münster, 1902, in 8°, XIV, 296, p. CCXXIII et nuperrime pro op. *Papsttum und Untergang des Templerordens I. Bd. Darstellung. II. Bd. Quellen. (Vorref. Forsch. 4. 5)*. Münster, 1907, gr. in 8°, p. XVI-398, 400.

Miratur editor, quod die 26 Dec. 1294 Iacobus II custodes filiorum Caroli II, regis Neapolis, inter quos **S. Ludovicus Tolosanus** postmodum episcopus et O. F. M., severe iussit, ut arctius illos custodirent. Vetat, quin ullus ex eorum familia « intret castrum Siurana » nec armatus ibi stet, neve praesertim « *remaneat nec intret de nocte in castro predicto, nisi certi Fratres Minores, capellanus, medicus, et coquus,... et scutifer Raimundi Berengarii* ». 20-1, n. 15. Die 12 octobr. 1291 permiserat, ut « Franciscus eorum fisicus » intraret (9, n. 5, al. 1); sed 20 mart. et 11 april. mandaverat, ut quidam e dicto castro removerentur (l. c. n. 5, al. 2 et 3.) An. 1292 (?) die 22 sept. et 10 nov. captivorum medicus Franciscus et Frater Minor **Franciscus**, facultatem accipiunt in Provinciam proficiscendi l. c. n. 5 not. Memoratur eorum captivitas etiam p. 735, n. 452. Addimus, quod Franciscus ille Frater Minor videtur fuisse *Franciscus de Apta*, cui Caelestinus V dederat facultatem S. Ludovico dandi primam Tonsuram et Ordines minores: cf. Sbaralea, *Bull. Franc.* IV, 332. *AA. SS.* Aug. III, 779, et in Sancti testamento memoratur ut Franciscus Brun, unus e sociis et familiaribus Sancti. *AA. SS.* l. c. 788. Die 4 Mai 1323 Iohannes P. XXII, Vitali de Villanova, legato Iacobi II, contendenti, ut Iohannes, filius regis, Archiep. Toletanus, Cardinalis crearetur, obiecit, se nolle regios Cardinales, atque Carolum II omni vi, sed frustra, laborasse, ut filius suus S. Ludovicus, inter Cardinales cooptaretur. '*E el* [rey Carles] *feu tot son poder, que sent Loys fos feyt cardinal ne nuylls temps nou poch obtenir*'. Hoc revera ignotum nobis fuit et Sancto illi certe gratum. — An. 1304, die 1 Ianuar. quattuor proposuit idem rex e suis, e quibus unus Cardinalis nominaretur, inter hos « *Fr. Bernardum Peregrini, priorem prov. Fr. Praed. in provincia Aragonensi ac Fr.* **A. Olibe** [Oliba], *ministrum ordinis FF. Min. ex partibus nostris oriundos, viros quippe virtute conspicuos et praeclaros, praeditos scienciis* etc. p. 156, n. 106. Neuter tamen creatus fuit. Ibidem « *prior dels frares Prehicadors et frare Bernat Pelegri e frare A. Olibe del orde dels frares Menors*

et frare Dalmau de Mensuli [O. Templ. cf. 751], *procurador de lurs covents et encara lo ministro provincial dels frares Menors*, quia ad partes regis steterant, quando Alphonsus, Iacobi II filius, clerum Barchinona expulerat. Die 28 Ianuarii ab Episcopo in Concilio provinciali increpati fuerunt, 823-4, n. 511. Ex Regestis regiis 239, comperimus Regem die 12 Ian. 1311 Guardiano O. F. M. Barchinonae scripsisse: « ... *Quia Fratrem* A. Oliba, *diu in vestro ordine laudabiliter conversatum, clare fame, viteque honeste... litterarum scientia apud bonos et graves multipliciter commendatum pocius typo malicie seu invidie, ut tenet communis oppinio, quam iustitie zelo ducti gravi carceri mancipastis* ». Mandat, ut statim laxetur. Rex scripsit etiam Cardinali ep. Portuensi (i. e. *Ioh. Minio* O. M.), ut pro Fr. Olibe ageret, « *quem sicut audivimus vos familiarem habuistis* », et nunc carceratur, quia « *fratres de quibusdam per devium ambulantibus arguebat, et quia dubitabat ex eo sibi dampnum inferri, sedem apost. appellarat* ». Oliba liberatus fuit, cum ei rex 3 nov. 1311 scripserit, omnia sua vota nunc impleta esse (p. 890, n. 567). Ap. Ehrle ALKG, III, 16, 17, 445 nominatur iste « Fr. Arnaldus Clibe, minister Aragoniae ».

De Fr. **Poncio Carbonelli** plura inveniuntur. Postquam Iacobus II eum ad Fridericum germanum suum, Siciliae regem, die 25 sept. 1314 misit, ut hunc dissuaderet, ne plures *Fraticellos* in Siciliam reciperet (p. 670-1, n. 422), eundem « *guardianum FF. Min. Barchinonensem* » die 3 Julii 1315 in eandem insulam ablegavit, ut pacem inter dictum Fridericum et Robertum, regem Neapolis, conciliaret (717, n. 448 nota). De hac legatione die 25 febr. 1316 Panormo, cum *socio* suo *Fr. Bernardo de Villanova*, regem informavit (715-7, n. 448). Prius, 12 Jan. 1316, regem certiorem iam fecerat per aliam epistolam, cuius tenorem tunc repetiit. Illa ep. ab ipsius manu est; CRD 10381. Cl.mus Prof. Finke, p. CLXI, de hoc Fratre ait « Relationes eius planae, tanquam speculum, animum huius viri temperatum et excelsum reflectunt » (1). Aliae eius epistolae exstant in CRD 11386, 12698, 10923. Altera eiusdem guardiani epistola, conditiones. Roberti pro quaestione illa Siciliana componenda praebet (p. 718, n. 449, anni 1316 vel 1317 ineun.). Cum circa finem anni 1316 Petrus Ferdinandi de Ixar Neapoli Robertum inducere vellet ad pacem faciendam, « praesens erat » ut eum disputantem iuvaret Fr. Poncius (721-22, n. 450).

Eodem anno fuerat Capitulum Generale Neapoli: *Anal. Franc.* III, 470; Wadding, *Annales Min.* ad an. 1316, n. 3, 4. Die 1 dec. 1316 Ixar Neapoli Barcinonem scripsit « *Intendo procurare, quod unus tractatorum* (pro dicta pace) *sit dom.* **Philippus de Maioricis,** *qui est persona multum conveniens et multum communis utrique parti. Feci remanere Neapoli fratrem Poncium Carbonelli a tempore, quo primo fuit Neapoli usque modo, propter hoc, ut semper esset presens in his, quae ego decernerem et facerem et haberem copiam (?) maioris consilii* ». Vult eum ducere inde ad Papam, et tunc ad regem cum notitiis mittere (725). Die 12 dec. 1323 rex ad filium suum Primatem Toletanum scripsit, se « litteram ... propria manu scriptam per religiosum Fr. Poncium Carbonelli de ord. Min. in nostris manibus resignatam » habere (p. 860-1, n. 541). Erat iste Iohanni Archiep. Toletano a confessionibus, p. CLXI, not. 2. Post haec patet celebrem illum Poncium Carbonellum non ante an. 1297 obiisse, neque necessarium videtur duos eiusdem nominis Fratres coaevos circa annum 1300 distinguere. Cf. Wadding, *Annal. Min.* ad an. 1214, n. 30, I², 213; ad an. 1297,

(1) « Seine klaren Berichte scheinen ein Spiegelbild der abgeklärten Persönlichkeit des geistig hochstehenden Mönches ».

n. 35, V², 380; ad an. 1286, n. 33, V², 187. Sbaralea, *Supplem. ad Scriptt. O. M.* Romae 1806, 623. Minime enim constat Poncium Carbonelli fuisse magistrum S. Ludovici; cf. *Vitam coaevam* Iohannis de Orta: *An. Boll.* IX (1890) 295; *AA. SS.* Aug. III. 778, § 2, n. 17. AFH I, 283; *Catal. SS. Fratr. O. M.* ed. Lemmens, Romae 1903, 43; Barthol. Pisanus, *Conform. Anal. Franc.* IV (1906), 310, 324; multo minus vero Poncium Carbonelli esse eundem ac *Poncium Potugati*, 'Spiritualem' carceratum, (*Chron. VII Trib.* ap. Ehrle, *Arch. für Lit. u. KG.* II (1886), 300, 386; IV, 444), quanquam Waddingus ll. cc. sic censuit et eum secutus est Nic. Antonius, *Bibliotheca hispana vetus*, II Matriti 1783, 94, aliique. Poterat legatus noster P. Carbonellus an. 1334 esse Provincialis Aragoniae (Eubel, *Bull. Franc.* V, n. 51, p. 26). Non autem liquet eum esse Poncium Carbonellum O. F. M. qui 7 aug. 1345 nominatus, est episcopus Seleuciae (Eubel, V, n. 331, p. 166), et librum composuit pro absoluta Paupertate Christi, ob quem, etiam Armenice versum, Clemens VI Archiepiscopum Soltaniensem iussit 31 iul. 1346 contra Poncium procedere (l. c. VI, n. 381, p. 185 s.) et cuius [vel alterius?] *iam demortui* 'Postillam super Bibliam' Barchinona sibi transmitti imperavit Gregorius XI, 1374, 4 april. (l. c. VI, n. 1393 a, p. 531 s.). Nomen cum *Poncii*, tum *Carbonelli* in Hispania vulgatissimum erat.

Gerunda 12 Julii 1321 Iacobus II Iohanni P. XXII litteras dedit, e quibus *primo* comperimus tunc agendum fuisse apud Papam de **Martyribus Marrochitanis** canonizandis. « *Intimamus*, ait rex, *ad nostrum noviter quarundam personarum dignarum fideli relatu pervenisse auditum, quod martires venerandi, Oddo videlicet presbiter, Berardus subdiaconus, Petrus, Occursius*, [Accursius] *et Adiutus de ordine FF. Minorum in primo b. Francisci exordio sic apud Marrochs* (!) *constante*[*r*] *pro fide ortodoxa certarunt, sicque usque ad finem perseverarunt, quod tanquam fideles et fervidi Christi pugiles, agone martirii peracto et superato feliciter, sese Deo gratam et acceptabilem hostiam immolarunt, de quibus clarius et lucidius beatitudo papalis debet in proximo, ut pro certo didiscimus* (!), *informari et penes sanctitatem vestram pro illorum canonizacione insisti* ». Harum futurarum precum se adiutorem instantem rex facit (p. 754-5, n. 469). Officium SS. Martyrum Ordini Minoritico recitandum concessit tandem Sixtus IV 7 Aug. 1481. Wadding, *Ann. Min.* ad an. 1220, n. 53, I², 357-8. — De potentia regis Marochii an. 1309, cf. p. 765, n. 477 et p. 776.

Non solum de « passagio » Crucigerorum in *Terram Sanctam* saepius tractatum fuit, sed mense sept. 1322, legatis suis ad Soldanum 'Babyloniae' in mandatis dedit Iacobus rex ab eo petendi, ut **SS. Sepulchrum** Fratribus Praedicatoribus Aragonensibus perpetuo custodiendum traderet: *Item preguen lo solda de part del rey Darago, que per fer li seynalada honor e per mostrarli special amor li placia atorgar et ordonar la guarda et la administracio del sant Sepulcre, per tots temps a la orde dels frares Preycadors, qui es fort aprobada orde en la Crestiandat. Axi empero quels dits frares, qui en lodit serviy seran deputats, sien tota hora naturals dels regnes et deles terres dedit rey Darago.* 756, n. 470.

Consilium illud diu perdurasse non videtur; certe effectum nullum obtinuit. Die 23 Augusti 1327 ad eundem Soldanum scribens, tacens de FF. Ord. Praed., ei commendat, ut SS. Sepulchrum meliore statu teneatur, FF. Minores et omnes Christiani ab eo protegantur: « ... *hajam entes per alcuns Christians frares Menors, qui son, pochs temps ha,*

vengutz de Jherusalem, que la esglea del dit sant Sepulcre non es tan reverenment ne tan sufficient, con mester seria servida, per ço nos pregam la vostra altea, ab aquella affeccio, que podem, que vos asenyaladament per esguart de nos vullats atorgar, que religioses frares Menors puxen anar per vostres regnes e terres franchament e que nols sia demanat trahut, peatge, ne dret algun, e quels dits frares Menors specialment, e tots altres Christians sien en vostra comanda e defeses per vos e per vostres almirants. 759, n. 472. Nomina illorum FF. Min. ignorantur. Sed coniectare licebit, eos fuisse Fr. **Raymundum de Miedis** et socium eius, qui, ut Fr. **Arnulfus** Ord. Min. regi scripsit, Nicosia die 25 Ian. anni 1322 (vel 20?) « de peregrinacione Terre sancte feliciter regredientes aplicuerunt Famagustam », ferentes « rumores de terra Sarracenorum et regni Cypri multos.... set pro Christianis paucos bonos ». 757. CRD 10796. — Sitne iste Raym. de Miedis idem ac ille P [*R?*] *de Mija vila* « *qui esta letra nostra vos* [soldano] presentara » (scil. n. 472) pronuntiare non audemus. — CRD 10132 habetur a rege recommendatio Fr. **Iohannis Talonis** de Perpignano O. F. M., electi Lydoniensis [vel Lindinensis, qui deest ap. Eubel, *Hier. cath.* I, 320 et *Bull. Fr.* V, app. II] et qui in Romania pro Rege Friderico Siciliae laboraverat. Ex mandatis die 8 sept. 1314 datis patet Soldanum Babyloniae omnibus Aragonensibus « *qui iran a visitar la casa sancta* » protectionem suam promisisse; p. 751. n. 467. 1.

Cum Magister Arnaldus de Villanova coram Papa et Cardinalibus dixisset, regem Iacobum et Fridericum eius fratrem dubitasse « utrum tradicio evangelica esset ab invencione hominum vel divinitus inspirata » (p. 892), Fr. **Iohannes Minius** O. F. M., ep. Portuensis, haec statim reseravit, ut 26 oct. 1309 regi nuntiavit (885, n. 562) « religioso viro fideli servitori et amico vestro et nostro *fratri R*[*omeo*], Ministro Provinciae Aragoniae, ut per ipsum possetis de illo informari ad plenum et deliberare per consequens, quid agendum » 885, n. 562. Rex indignabundus die 1 oct. 1310. Clementi V rescripsit « prefatum, ait, magistrum Arnaldum manifestissime, salva papali reverencia, conspeximus mendacem » 893, n. 570, p. 891-5. Eiusdem tenoris litteras, epistolam Fr. **Romei Orticii** commemorantes, eodem die misit Cardinali *Iohanni Munio* O. M., cf. 895 et Menéndez Pelayo, *Los Heterodoxos españoles*, 1, 773. — Idem rex 21 Julii 1313 scripsit Magistro Bernardo Gonterii, illuminatori suo: 928, n. 601. « *Cum nos velimus, quod vos illuminatis quandam bibliam, quam venerabilis et religiosus Fr. Romerius* [sic! sed idem est] *minister Fratrum Minorum in provincia Aragoniae scribi fecit ad opus nostri* (!), *idcirco vobis expresse mandamus, quatenus dimissis aliis negotiis quibuscumque, dictam bibliam illuminetis in illo loco et eo modo, prout dictus minister duxerit ordinandum* ».

Aragoniae rex Iacobus II, 12 mart. 1298. concessit ' Fr. **Dominico de Iacca** *de ordine Minorum* ' ut libri qui e pecunia, quae supererat a legacione, quam pro rege ' *in Romanam curiam vel alia loca fecit* ';... « *empti sunt, vel alii, quos... de predicta pecunia emi mandamus* (i. e. **rex**), *dentur et assignentur conventui Fratrum Minorum Iacce, ita quod nullo tempore a conventu illo valeant separari* » 907, n. 582. — Filius regis Petrus, cum scivisset Eduardo II, regi Anglorum, esse quinque neptes e quibus unam uxorem ducere posset, die 25 oct. 1326 Iacobo II scripsit, ut Fr. **Berengarium Folcrandi** O. F. M. in Angliam mitteret « *per veer les dites donzelles* » (502. n. 333). Pater, precibus filii annuens, dictum « *religios frare Berengar Folcra del orde dels frares Menors* » mense novembri

eo misit; sed filius nulli earum nupsit (502, 334 nota). — E contra Iacobus II filiam suam Isabellam in matrimonium locaverat Friderico Pulchro, duci Austriae, aemulo illi Ludovici IV, Bavari dicti, an. 1313. Cf. p. 342-384, n. 230-258. Cum Otto Abbas S. Lamberti, unus nuntiorum Friderici Pulchri, qui ad hunc sponsam deducebant, neque Fratrem Praed. neque *Fratrem Min.* Isabellam « infantissam » comitantem vellet, Iacobus 25 oct. 1313 hoc nequaquam permisit, quia filia sua secus confessore careret (348, n. 236). *Fr. de Ponts* (ord.?) sponsam in Germaniam secutus est, sed ante diem 20 Iunii 1315 inde in patriam rediit. 365, n. 245. cf. Zeissberg, *Elisabeth von Aragonien, Gemahlin Friedrichs des Schönen von Oesterreich*, in: *Sitzungsberichte der Kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien. philos.-hist. Cl*,. CXXXVII, 1898, 31 seqq. Cum ipse Iacobus II, uxore orbatus (cf. Finke, CLXXX ss. CVIII ss.), Clemenciae, filiae regis Ungariae, matrimonio iungi vellet, Robertus rex per « G. Scarrerii, **Laurentium** *lectorem et* **Eliam** *guardianum de ord. Min. Neapol.* » Barchinonam adventantes, hoc dissuadebat. Iacobus vero rex die 7 jun. 1312 Fr. **Ferrandum** (Fernandum) **Garcie**, custodem Fr. Min. conventus ' Valentiae ' et dom. Guil. de la Ceria Neapolim ablegavit; quibus « revenientibus de legatione » rex Roberto respondit 23 sept. 1312 (p. 297, 98, n. 202, p. 293-8). Agebatur quoque in illa legatione de Sardinia. — Die 31 julii 1291 Iacobus II Friderico, fratri suo « tenenti... locum suum », in Sicilia nuntiaverat: « *Cum... ex quorundam fidelium nostrorum relatibus celsitudo nostra didicerit, quod quidam frater Minor monoculus et pusillus stature,* **Vicencius** *nomine cum uno socio suo eiusdem ordinis de partibus Ianue nuper in Siciliam venerit, seminaturus perversitatis et sedicionis semina in agro puritatis nostrorum fidelium Siculorum* ».... Fridericus eum capiat, ut de eo faciat ' iudicium ultionis, ' p. 8, n. 4. — Addit cl. editor *Vincencium* illum forsan iubente Carolo II, vel Nicolao IV, qui contra Siciliam opem Ianuae implorabant, illuc ivisse. Nicolaus IV in hunc finem Fr. *Gentilem* O. F. M. ep. Reginensem (Calabriae) Ianuam ablegaverat, l. c. nota. — Langlois, *Les Registres de Nicolas IV*, n. 6837 s. — De Nicolao P. IV eiusque conatibus politicis agunt docc. 1-4, 7, 64.

De Cardinale **Iohanne Minio** de Murovallium O. F. M. legati Iacobi regis ' conclave ' Perusii et inde Spoleti observantes, renuntiarunt 17 Aug. 1304 duas esse partes Cardinalium, alteram Matthaei Rubei, cuius erat Fr. **Gentilis** O. F. M., alteram Napoleonis Ursini, quocum stetit « Fr. *Iohannes de Mora* » O. F. M. (p. 181), « qui communem omnibus se redebat, nec ad partem aliquam declinabat ». De consilio etiam suae partis hic « Domino Mathaeo in principio adherebat... Set cum ad nominacionem Summi Pontificis convenissent et pars altera dictum fratrem Iohannem nominasset et parti alteri obtulisset, ipsa pars, videlicet domini Mathei nec nominare eum ipsum voluerunt nec in eum eciam consenserunt ». Et idem evenit ancipiti Fr. Nicolao Alberti O. P. 182, n. 118, (180-183.). Dicti legati die 6 jun. in conventu FF. Min. Perusii « *en la casa dels frares Menes* [pro Menors] *en Perusa* » cum legatis communis Florentiae et Lucae convenerunt (p. 179, n. 117). De hoc Fr. « Ioh. de Mora » [Murro], cfr. n. 562, p. 885, 890, n. 567 not., 895, n. 571 nota, cf. *hic* 141, ubi de Arnaldo de Villanova et 139. Die 25 oct. 1311 *Ioh. Minius* Avinione ad Iacobum II scribit, ut alias quoque litteras toti collegio Cardinalium dirigeret ob verba illa « per mendosum et phantasticum illum magistrum Arnaldum » contra Regem prolata. De Arnaldo plura nova documenta affert eruditissimus Prof. Finke, cf. praecipue p. 700-8, 872-96.

Aragoniae rex 11 ian. 1304 ad Benedictum P. XI Fr. Bernardum Peregrini O. Pr. misit « quia, ait, fama discurrens et frequentativa relatio auditum nostrum sepius titillavit, quod propter Fratres Predicatores et *Minores* nationis Castellae in domibus ipsorum *Murciae* habitantes insurrexit pluries scandalum et de peiori cotidie suspicatur ». Quapropter Castellani eo non mittantur; de hoc Nuntius Papam edocere debebat. 157, n. 107. — De Fr. **Guilelmo de Curia** O. F. M. quem Bonifatius VIII pluries legatum pro rebus mere politicis tractandis ad Iacobum regem Aragonum misit, 1300-01, nolumus hic plura ponere: cf. p. 76-82, 85-6, 100; cf. quoque Finke, *Aus d. Tagen Bonif.*, p. XVIII: allegandum quoque fuisset *Bull. Franc.*, IV, 501, 517-8. Ipsum ac Fr. Philippum de Maiorca, filium regis Iacobi I Maioricarum alias tractandos reservamus, itemque *Raymundum Lullum*, aliaque quae ad ordinem franciscalem spectant. De *Spiritualibus* etc. cf. *hoc fasc.* p. 158ss.

Die 3 iul. 1322 (vel 23) Fr. Guido de Terrena O. Carm., qui die 15 April. 1321 (Eubel, *Hier. cath.* I, 337) nominatus fuerat ep. Maioricensis, Avinione ad Iacobum, qui expetiverat, ut Fr. **Bernardum Fusterii** O. F. M. in carcere episcopi retentum, liberaret, scripsit: hoc negotium.... « *non est ita leve nec per me potest expediri. Multa enim suspecta de haeresi sunt ibi. Et ex eo, quia anno preterito, inquisicione facta de predictis apud Maioricas, necessario habui mittere processum ad dom. papam....* (Ioh. XXII). *Cum autem fui hic, pluries et pluries... supplicavi instantissime dom. pape, quod ad expeditionem dignaretur procedere negocii supradicti vel hoc committere. Ad quod respondebat: 'Faciemus, Faciemus'; nec aliud potui obtinere... cum ligate sint manus mee* ». Rex autem idem a Cardinali *Napoleone Ursino*, quem eius legati per antonomasiam « *amicum* » suis litteris appellabant, (cf. p. 394ss., 616ss.) postulaverat. Napoleo responsum dedit « Dominus papa ipsius fratris negotium specialiter cordi habet, ita quod visum est nobis pro meliori eiusdem fratris supersedere a loquendo super hoc... pro eo » 756, n. 498 et not. De Napoleone Ursino, celeberrimo cardinali et in Pontifices potentissimo atque fautore Fratrum *Spiritualium, Fr. Ubertini de Casali* et sequacium *Angeli Clareni* plurima inveniet hic eius biographus; cf. s. v. p. 964, p. CLXI-CLXXII. — Epistola 3 ian. Avenione data commemoratur quidam Fr. **Gaddus**, O. F. M. qui dicto '*Amico*' Pisis litteras miserat de legatione quadam Syndici ad Alphonsum, regis filium in Sardinia (608, n. 390 not.). — In litteris Iacobi eiusdem 7 jun. 1311 sermo occurrit de *Guardiano* (tacetur nomen), *ord. Min. Perpiniani*, qui cuidam episcopo e partibus Romaniae, pro filio imperatoris C. P. uxorem quaerenti, de filiabus Iacobi locutus fuisset, et postea « noviter accessit ad Avinionem ». Ipse lector faciliter coniectabit, cur regis de illo episcopo inveniendo adeo interfuerit! — Nolumus tacere p. 14, n. 9 memorari quemdam *Fr. Petrum Iohannis,* sed O. Praed., et quidem in epistola 23 April. 1294 Cardinalis Benedicti Gaetani (postea Bonif. VIII) et duorum aliorum Cardinalium e conclavi data, ad Rogerium de Lauria, ut Fr. Petrum Ispanum, « quem merito habet (S. Collegium) de litterarum apostolicarum falsitate suspectum » capiat et eum FF. Leoni suppriori Fr. Praed. de Urbeveteri et *Petro Iohannis* tradat. — Alludimus quoque ad ineptam illam narrationem de partu monstruoso *imperatricis christianae Tartarorum,* caeterum sterilis, post peregrinationem « ad B. Mariam de Nazareno » una cum viro peractam. Partus fuisset partim homo, partimque animale et post susceptum baptismum factus fuisset « totaliter homo ». Ob hoc portentum imperator et plurimi ad baptismum prompti essent, et ad debellandum Saracenos cum Christianis (747, n. 464). — Pro aliis cf. *hoc fasc.* p. 158ss.

Etiam **Clarissarum** monasteria commemorantur. Die 5 nov. 1298 Syracusis Iacobus II Matri suae Constantiae suadet, Neapolim se conferre, una cum filiabus vel, si hoc displiceret, « *alibi in aliquo locorum de regno, Salerno videlicet vel Gayeta, in monasterio sacrarum monialium, de ordine s. Clare, tamdiu devotum impendere domino famulatum, quousque negocio, quod prosequimur... disposito, in regnum nostrum Aragonum insimul revertemur.* » (54, n. 38) — Epistula 3 iul. 1327 rex dixit Elisendam, uxorem suam, Monasterium *Dominarum « de la orden dels frares Menors »* fundasse (759, n. 470 not.). Regis mater « *Constantia Dei gracia regina Aragonum et ordinis S. Clarae humilis ancilla Christi* » mortua est Barchinonae in parochia S. Michaelis in domo Petri Manni tanquam « religiosa » CLXXVII, not. CRD 11841.

Ille vero G. de Oulomarii, qui Bernardo de Averçone scripsit Avenione 16 April. 1323: « *Salutate, si placet, plurimum dominam coniugem vestram... et rogetis eam ex parte mea, quod oret patrem nostrum b. Franciscum pro me in cordis tenuitate et lacrimarum habunda efusione...* » non erat nisi saecularis et, ut videtur, de tertio ordine S. P. Francisci.

Ex paucis his e divite rerum copia excerptis, patet, quam bene elucubrationes istae cl.mi Dr. Prof. H. Finke etiam de historia franciscana meritae sint, quantasque gratias ei hos ob labores sint rependendae.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Stephanus Schoutens O. F. M. — *Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen* (1446-1797) *door P. Fr. St. Sch. Minderbroeder.* 2e druk. Antwerpen, Drukkery Van Os-de Wolf, Bomstraat 49-51. — 1908, in 8°, pp. 446.

Prodiit nuperrime editio altera emendatior monographiae antiqui nostri conventus Antverpiensis, auctore impigerrimo P. Fr. Stephano Schoutens O. F. M. Editio prima prodierat ibidem apud eundem an. 1894 (in-8°, pp. 424).

Lectoribus benevolis hocce volumine haud vulgarem offerri opellam, eo propatulo iam liquet testimonio doctissimi Domini H. Sermon, flandricarum Academiae Litterarum insignis socii, qui librum hunc coetui doctorum offerre haud dedignatus, aperte fatetur opus huiusmodi fontibus authenticis depromptum, maximo fore decori litteris belgicis.

Nec mirum, mehercle; Antuerpiensis enim Minoritica sedes, sin aetate, numero saltem ac gravitate virorum sanctitate simul ac doctrina conspicuorum, ceu iubar lucidissimum in firmamento Seraphico antiquae provinciae Inferioris Germaniae enituisse perhibetur. A primo fundationis aevo siquidem haud pauci ponderosi Franciscales coenobium antverpiense incoluere, quorum nomina hodiedum a nostratibus dictitantur gloriose, puta FF. Henricus Harphius, Cornelius Zierickzeensis, Henricus Pippinck, Adrianus Hofstade, Iohannes Knyff, Petrus et Franciscus uterque Paludanus, Rumoldus Costerus, Cornelius De Vroom, Michael de Lyra, Henricus de Bercha, Iohannes Troyus, Ioh. van Leuven, Alb. van Leyden, Iacobus Pinckaert, Cornelius Wouters, Iacobus a-Kempis, Hermannus Ianssens, Franc. Zegers, I. Bapt. Andriaenssens, aliique haud pauci; sed et praecipue praecellentes illi, rei publicae optime meriti Iohannes Neyen, Ioseph Bergaigne, necnon Henricus Sedulius; quin et plures Minoritae extranei, conventus Antverpiensis alumni, adducuntur in medium (cap. VII) inter quos P. Christophorus a Capite Fon-

tium, Franciscus Panigarola, Alfonsus Lupus etc., qui respective negociatoribus Gallis, Italis, Hispanis, Lusitanis in metropoli commerciali suo tempore versantibus verbum Dei nativo sermone praedicare solebant.

Peculiari autem attentione dignum censemus caput XIV, p. 169-199, ubi de erigendo philologico sacro antverpiensi Musaeo, tantopere a doctissimo Patre Lectore Wilhelmo Smits concupito, tandemque, post non unum telum imbelle, a fundamentis perbelle excitato in nostratum studii sacri emolumentum perenne. Tunc exponitur ruina conventus (200-20) ab eversoribus Gallis peracta. Pace restituita, frustra pro restituendo conventu Minores adlaboraverunt, cap. XVIII, (243-51); alio in loco urbis postmodum sedem obtinuerunt. Describit etiam conventus et ecclesiae structuram (252-73), quam, extensam et variam, oculis offert frontispicium. Agitur tunc de Confraternitatibus religiosis (273-88); datur elenchus Guardianorum (289-336); de *Stationibus* Patrum praedicantium et *terminis* eleemosynarum (337-59) tractat, de *Patribus* (360-4) et *Matribus Spiritualibus* (365-9) Conventus, deque Benefactoribus insignibus (369-408) et fatis ultimorum Fratrum Coenobium gloriosum antverpiense incolentibus (409-40), demumque Sigilla annorum 1448 et 1648 praebet (441).

Liceat proinde scriptori ob perlatos hoc in opere, aliisque plurimis, indefessos labores sincere gratulari, nonnullis vero neotericis mere ad carpendum promptioribus inferre Patris nostri Augustini Dewitte illud immite dictum:

« Invide, qui carpis, que non capis, invide carpis!
Invide qui carpis, fac meliora: legam »!

Plerumque enimvero verificatur et illud tritum:

« Extersis oculis aliorum dampna videmus:
Ad discernenda propria visus hebet ».

Bruxellis. Fr. Hieronymus Goyens, O. F. M.

Engelhardt P. Zephyrin O. F. M. — *The Missions and Missionaries of California.* — San Francisco: The James H. Barry C°. 1908. In-8° gr. pp. XVIII-654.

Quodcumque de Missionibus Californiae pristinis argumentum, speciali quadam ratione Americanos attrahere videtur. In ipsa quidem California maxime circa ista primaevi cultus, humanitatisque vestigia sollicitudo iam eo feliciter devenit, ut institueret archaeologicam de vetustis patriae monumentis societatem, cui restaurandarum, servandarumque veterum Missionum cura obversatur. Neque iam deest de hac materia magna librorum copia. Tot inter libros pluris minusve faciendos de Californiae Missionibus ultimis temporibus editis, primus, qui recentioris criticae postulatis respondeat, hic merito dici potest. P. Zephyrinus, almae Provinciae SS. Cordis Iesu in Statibus Foederatis alumnus doctissimus, plurima iam ad historiam missionum praesertim Ordinis Minorum Californiae et Arizonae spectantia in aliis operibus egregie exposuit (1), et nuperrime de Californiae Missionibus scriptum in *Encyclopaedia Catholica* (tom. III s. v.) vulgavit. Earum ipse historiae describendae prae caeteris aptus erat, quippe cum in argumento maxime versatus, tum hispanico sermone peritissimus.

Volumen istud, quod inferiorem tantum Californiam prospicit et

(1) Cfr. *The Franciscans in California,* Harbor Springs, Michigan 1897, et *The Franciscans in Arizona,* ibid. 1899.

veluti prooemium est ad superioris Californiae Missionum historiam, quatuor in partes dividitur. Pars I• (3-58) pristina itinera atque explorationes enarrat; II• vero (64-285) *Iesuitarum* tempus disserit (1679-1767); III• (289-509) *Fratrum Minorum* (1767-1773); IV• (513-600) denique *Fratrum Praedicatorum* periodum pertractat. Insunt quoque XI appendices (601-623), quibus complures quaestiones, principi argumento incidentes, seorsum tractantur, necnon omnium Missionariorum elenchus (285-509-599) et 29 paginarum completus index (625-654). Complures insuper hominum imagines ex antiquis picturis depromptae, tabulaeque innumerae, quarum aliae regionis prospectum, aliae Hispanorum gubernatorum et primorum evangelizatorum autographa referentes, ditant librum.

Breve post exordium (1-17), in quo de Missionum origine tum in Ecclesia, tum in Fratrum Minorum Ordine disserit, prima itinera atque explorationes secus in Californiam peracta cl. auctor describit (18-58). Prima vero fixa *Iesuitarum* Missio in inferiore California mense Octobri 1697 condita refertur, duce P. Ioanne Maria Salvatierra S. I., qui 70 annos natus, assiduo labore confectus, occubuit. Dein compluribus, gravibusque difficultatibus superatis, Missiones usque ad annum 1767 floruere, quo anno, Carolo III rege omnes Societatis Iesu professores e regni finibus pellendos decernente, Californiam relinquere Iesuitae coacti fuere (271 et seq.). Nulla interiecta mora ad *Fratres Minores* eorum Missiones transierunt, ipsisque praefectus P. Iuniperus Serra, tunc temporis parum notus, qui Evangelium Indis prope civitatem Mexicum praedicaverat (289 seq.). Ipse lubenti animo grave munus assumpsit, et statim Missionibus inferioris Californiae instaurandis operam dedit. Anno vero 1773 Fratres Minores universam regionem cesserunt *Praedicatoribus*, qui modo ibi advenerant, et in Californiam superiorem profecti sunt (460 seq.). De gestis Praedicatorum parum dici potest; ipsi enim, a Iesuitis et Minoribus in hoc se secernentes, nullum gestorum suorum vestigium post se reliquerunt. Missionum historia, iis ducibus, paulatim declinat usque ad religionis eversionem post Mexicanum bellum (587 seq.).

Hic per summa capita historiae P. Zephyrini prospectus. Ea mens auctori fuit, ut ipsemet in praefatione inquit (p. V), « ut narrationem plenam atque accuratam plano, concisoque sermone praeberet ». Et ad propositum auctorem pervenisse, iure fatendum. Ipse enim historiam scripturus omnes autographos Codices invisit, tabularia hactenus inaccessa historiographis adiit, quare librum investigationibus, suamet prima manu peractis, locupletare potuit. — Summo autem studio curavit suis sententiis auctoritatem comparare, operumque consultorum index, fere omnia quae de hoc argumento tractaverant ab ipso fuisse inspecta, ostendit. Plus semel cum Bancroft (622), Hittell (284), North (592), aliisque de rebus Californiae scriptoribus disceptat P. Zephyrinus, ipsosque nonnumquam, praecipue vero in eo, quod ad Missionariorum censuram attinet, haud incorruptos fuisse iudices, clare demonstrat. Nonnullas circa quaestiones multa, quae caeteri non dixerunt, scribit; et controversiam de primo in Novi Mundi Apostolico Vicario amplissime et optime pertractat.

Quare auctori gratulamur de hoc opportuno ac pretioso libro edito: quod si caetera volumina eadem cura exarata fuerint, certo libris de Missionibus Americae Sept. hactenus vulgatis eximia additio merito aestimanda erunt. Credimus vero, P. Zephyrinum si occasionem haberet nonnulla Hispaniae archiva perlustrandi, inibi diversa inventurum esse originalia documenta pleraque inedita, quorum quidem divulgatio in II volumine, operis valorem eiusdem fortasse augeret.

P. Paschalis Robinson, O. F. M.

Kunz Fritz, *Der heilige Franz von Assisi. Mit Text von* HEINRICH FEDERER, — München, Verlag der Gesellschaft für christliche Kunst, 1908 in-4° 48 pp. M. 5. Geb. 6. M. et 10 M.

Le plus récent livre allemand sur St. François d' Assise n'est pas un ouvrage d'érudition, c'est une oeuvre d'art exquis et charmant. Il n'est pas volumineux non plus, sa 48 page est la dernière. On peut donc lire d'un trait ce beau livre, et la plupart des Lecteurs feront bien ainsi. Tant le style et les vues de Heinrich Federer sont originales, sa plume pleine de vie sait décrire en quelques traits, des paysages ombriens et donner des aperçus psychologiques profonds et attrayants. Les titres des quelques chapitres, qui composent cet ouvrage sont caractéristiques. Ces titres sont pour le plus en italien: *Preludio* 1-3, François et le paysage franciscain 8-12; *Il Povero* 13-18; *Il Pazzo* 19-23; *Conversatio Spiritualis* 24-29; *Colloquium* 29-36; L' Extase 36-41; La Simplicité de St. François (*Die Franziskus-Einfachheit*) 41-47; *Coda* 47 s. Mais il faut le dire tout de suite, M. H. Federer a eu besogne bien facile, car il a pu s'inspirer à des peintures du goût le plus fin. Elles sont de M. Fritz Kunz, qui a été longtemps en Ombrie pour étudier le Saint Poverello sur les lieux mêmes. M. H. Federer compare Kunz à Giotto p. 3-7, dont il a la simplicité grandiose et originale, mais qu'il surpasse en finesse psychologique. C'est au service de ce pinceau admirable que M. H. Federer a mis sa plume, pour nous faire saisir davantage les beautés merveilleuses des compositions du maître. Aussi les reproductions « à quatre couleurs » sont-elles réussies à merveille. Le frontispice représente S. François en face. Les couleurs sont humbles et un peu ternes, mais animées par l'expression d'une sainteté épanouie. Le chapitre intitulé: St. François et le paysage Franciscain fait cadre au tableau «*Idyll*». St. François, l'ami de la nature sur la cime d'une colline, est assis sur des rochers bleuâtres, seul, non, mais seul au milieu d'une perchée de petits oiseaux. Et la *Conversatio spiritualis!* St. François y parle avec force et insistance à deux de ses Frères, types ombriens; le groupe est illuminé par les derniers rayons d'un soleil qui se meurt. Les *dessins* aux fonds noirs, aux traits rares et burinés ne seront pas tous du goût de tout le monde, mais celui de la p. 27: l'Ange jouant le violon devant St. François, ne manquera pas de plaire. La *Stigmatisation,* aux couleurs tantôt vives, tantôt évanouies, transparaissantes par les mains stigmatisées du Saint au regard fixé sur le Séraphin, et le tout transporté dans un azur éthéré, est sans doute un chef-d'oeuvre de divin enthousiasme. Le '*Ritorno*' (retour) nous montre le Saint extatique et stigmatisé assis sur un mulet, descendant les pentes escarpées de l'Apenin. Le peuple accourt pour le vénérer, mais lui, absorbé en Dieu, ne s'en aperçoit plus. C'est à peine que Fr. Léon, conduisant la bête de somme, en prend notice. Le Poverello stigmatisé ne vit plus que pour le ciel. En effet il dit bientôt après adieu à la terre, qu'il avait pourtant égayé, et la dernière image nous le montre dans le cercueil ouvert. Les Clarisses agenouillées autour le pleurent, mais on voit qu'elles savent, où réside dès maintenant leur saint et vénéré Père. C'est avec la plus grande admiration que l'on lira les pages pleines de poésie de M. H. Federer; prenez p. ex. le *Colloquium* 29-36, certes, vous en serez ravis. Si ce n'est pas une scène vraiment historique, les éléments qui la composent le sont bien, tout enjolivés qu'ils soient par le narrateur

qui prête à chacun des Compagnons un caractère nettement dessiné. Mais pourquoi s'est-il avisé d'appeler *Siricius*, 'le petit frère pâli par des mortifications sans mesure'? (p. 32). Serait-ce Fr. Morico? En tout cas il faudra, dans une nouvelle édition, changer ce qui est dit du lieu de la Stigmatisation (39). Que le souhait final de l'écrivain et du peintre se réalise! Après avoir goûté tant de fois « *des heures franciscaines, des heures saintes et d'or* » « *Stündchen goldener, heiliger Franziskuszeit* », ils voudraient procurer de semblables aux autres. « Des heures de joie et de liesse, où l'on oublie le fracas et l'agitation du jour, et où un sourire vous monte sur les lèvres, un sourire qui ne vient pas de droite où de gauche, de l'humanité sombre et sèche, mais qui vient d'en haut, de quelqu'un qui sourit éternellement. Que ces images puissantes, (dit M. Federer), et les paroles minces et humbles, qui les accompagnent, fassent naître un sourire franciscain « *ein solches Franziskuslächeln* » dans tous les lecteurs de ce livre, pour les rendre plus contents et plus gais qu'ils ne le sont ».

Nous sommes bien convaincus, que ce souhait tout franciscain sera parfaitement réalisé et que ce livre, unique dans son genre, fera passer à tous ses lecteurs des heures d'une *joie parfaite* et suave, pour différente qu'elle soit de celle que le Poverello décrivait à la Pecorella di Dio.

P. Michel Bihl, O. F. M.

Koscinski Konstanty. *Franciszkanie i Bernardyni w Nowem nad Wista.* Poznan, 1906. 1 vol. in-16°, pp. 117.

Chez nous en Pologne, l'histoire des ordres religieux est bien négligée. Il y a beaucoup de documents, mais à l'exception de ceux de la Compagnie de Jésus, ils ne sont ni publiés ni examinés. Par exemple dans la bibliothèque du chapitre de Wloclavek (Gouvernement de Varsovie, Pologne russe), on trouve des dizaines de volumes manuscrits concernant les Franciscains, Réformés; les Prémontés etc. Ne comptant que 117 pages, in-16°, étant donc une brochure plutôt qu'un livre, l'ouvrage de M. Koscinski est pourtant d'une assez grande importance. Il décrit l'histoire du couvent et de l'église de Nowe ou Neuen'urg, petite ville sur la rive gauche de la Vistule, dans la Pologne prussienne. Le couvent a été fondé en 1266 par Mestwin II, duc de la Poméranie orientale. Mais les Franciscains, appelés par lui, ont cessé d'exister en 1415. La Poméranie orientale se trouvant alors sous la domination de l'Ordre Teutonique, les Conventuels furent remplacés par des Franciscains *strictioris observantiae* allemands de la province de Saxe. Malgré la protection des rois de Pologne, qui s'étaient annexé ce pays en 1466, la Réforme mit fin à cette branche de l'ordre de St. François. En 1604 les Franciscains de la stricte observance de Pologne, que l'on désignait là sous le nom de Bernardins, reçurent le couvent. Depuis lors ils le possédèrent jusqu'en 1822, bien qu'en 1772 le gouvernement prussien eût occupé cette province. Malgré ses promesses officielles de maintenir les églises et couvents catholiques, le nouveau conquérant promulga déjà en 1797 la suppression du couvent. Le dernier religieux est mort en 1822. Après avoir détruit le cloître en 1842, on donna, en 1845, l'église à la paroisse protestante. En 1899 enfin un incendie anéantit les dernières restes du couvent.

Il est regrettable que M. Koscinski n'ait pas fait usage de la chronique du couvent de Nowe, qui se trouve dans la bibliothèque de Wloclavek. Son ouvrage se serait ainsi complété par des notices intéres-

santes. Mais malgré ses lacunes, le livre est bien documenté. L'importance de sa publication ne se limite pas à cela. Son plus grand mérite est d'avoir pris l'initiative des recherches historiques sur l'histoire des Franciscains polonais. Il est vrai, qu'il y a déjà quelques publications de documents franciscains, mais celles-ci se rapportent surtout aux provinces de la Petite-Pologne, de la Russie et de la Lithouanie. La plus grande des provinces polonaises, celle de la Grande-Pologne comprenant la Pologne prussienne et deux tiers de la Pologne russe, n'est, jusqu'ici, qu'une *terra incognita* en fait d'histoire franciscaine.

M. Koscinski cependant en a bien mérité. Il a été le premier qui ait entamé l'histoire des Bernardins de la Grande-Pologne.

K. J. Kantak.

P. Serafino Gaddoni O. F. M. — *Maria Pacificatrice. Affresco nella Chiesa dell' Osservanza d' Imola.* — Imola, Stab. tip. Giulio Ungania, 1906. — In 12⁰ pp. 23. (*Estratto* dal settimanale « *Il Diario* » an. 1906).

Idem. — *Il P. Candido Barbieri dei FF. MM.* Biografia (1819-1907). — Modena, Tip. Pont. ed Arciv. dell' Immacolata Concezione, 1907. — In 12⁰ pp. 74. (*Estratto* dal Periodico: *L' Angelo delle Vergini*, an. 1907, fasc. 6⁰ sgg.).

Idem. — *La Madonna delle Grazie venerata nell' Osservanza d'Imola.* Cenni storici (sec. XV-XX). — Modena. Ibid. 1908. — In 12⁰ pp. 74. (*Estratto* dal medesimo Periodico, an. 1907, fasc. 10⁰ sgg. e 1908, fasc. 1⁰ sgg.).

Idem. — *La storia di un Monumento a Giulio II. L' origine del Monte di Pietà d'Imola.* Memorie storiche imolesi. — Carpi, Tip. Ravagli, 1908. In 8⁰ pp. 24. (*Estratto* dalla miscellanea « *Erudizione e belle arti* » Nuova serie, an. IV, fasc. VII-VIII-IX).

Sono quattro, non più che opuscoli; per i quali però l'A., lavorando su terreno quasi vergine, inesplorato e tutt'altro che ricco di documenti, molto ha dovuto sudare nelle ricerche, ragionare nelle congetture, e molto ha raccolto e a molto è riuscito, da dover ricorrere a lui ed essergli assai grato qualunque storico vorrà toccare anche solo di sfuggita i medesimi argomenti e parlare degli uomini e dei fatti a cui egli accenna. Noi ammiriamo e incoraggiamo questi modesti e pazienti ricercatori di memorie locali, gli amici appassionati dei nostri archivi tetri e polverosi, ai quali essi ridanno ordine, aria e luce, e tanta ne traggono per la nostra storia gloriosa. Ecco un'occupazione magnifica, piena di compensi e di sorprese consolanti! Noi la indichiamo e raccomandiamo vivamente ai nostri giovani, che vogliono fare.

1. *Maria Pacificatrice* è un affresco devoto e assai bello e pregevole. Rappresenta la Vergine, in piedi, che apre le braccia e l'ampio manto, ad accoglierví sotto numerosi guerrieri, che da una parte e dall'altra le si accalcano e inginocchiano intorno. S. Francesco e S. Bernardino, ai due lati della Vergine, una mano pongono su la sua spalla, e con l'altra reggono e fanno anche più largo il ricovero del manto. Sotto l'affresco c'è un'iscrizione, in gran parte cancellata dal tempo e dalle vicende subite dal dipinto. C' è la storia di queste vicende, e l'A. la racconta dai documenti; ma nessun documento che dica la causa, il

committente e l'autore del dipinto. C'è l'anno (1472), e un nome.... E l'A., su la scorta della storia Imolese di quegl'anni e da alcuni ragguagli che scorge nel dipinto, ne trae la congettura, che fonda assai bene, che quivi sia rappresentata e celebrata la pace tra Taddeo Manfredi e suo figlio Guidazzo, signori d'Imola, avvenuta appunto in quell'anno. Il pittore resta da identificarsi.

2. Il *P. Candido Barbieri* è stato veramente un santo frate della Provincia di Bologna e un infaticabile e prodigioso apostolo, sì nel Modenese (1844-56 e 1879-1903), come nell'America del Sud (1856-78). Con la sua vita s'intreccia la storia di un periodo assai travaglioso per quella Missione, e la storia dell'ultimo trentennio della sua Provincia, ma specialmente del Convento di Modena. Un frate che ha sempre fatto, e che non ha mai parlato; che ha sofferto come un martire, ma che di tutto ciò non mostra se non una cicatrice di lancia, la quale non si può nascondere; un missionario che pare uscito dalla scuola di S. Leonardo da Porto Maurizio, e del quale riproduce, ancora ai nostri giorni, gli esempi e i frutti. L'A., pur dovendo lottare ancora con la mancanza di notizie e di documenti, dopo averne aspettati invano da dove forse se ne trovano dei preziosissimi, sospinto in fretta dall'ansia dei devoti al santo Frate, da poche lettere del morto e dalle notizie raccolte dalla bocca de' suoi vecchi compagni, ha saputo trarre una non troppo scarsa ed assai edificante Biografia — che però non deve essere l'ultimo lavoro su quell'anima umile e grande. Intanto l'A. ci ha salvate dalla dispersione queste preziose e fondamentali notizie; alle quali, ritornerà egli stesso — noi speriamo — per una più ampia e completa biografia, e verranno i giovani, a veder nuovo esempio della virtù e dell'ideale francescano.

3. La *Madonna delle Grazie* è una monografia molto semplice, per quanto diligentissima e originale, intorno a questa dolcissima imagine di Maria, che segna cinque secoli della storia d'Imola con un profondo solco di grazie e d'amore. L'A. l'ha scritta per i devoti della Vergine insieme e per gli studiosi della storia. Alle vicende di questa miracolosa e veneratissima Imagine s'intreccerebbe molta storia della città e del convento, presso il quale si trova; ma l'A. è stato parco a toccarvi se non quanto era assolutamente necessario, rinunziando allo splendore facile della prima, e riserbando la seconda a un suo più ampio lavoro. Il quale noi ci auguriamo presto. Accanto all'attiva e continua protezione della Vergine delle Grazie su la città d'Imola, noi troviamo accennato in questo libretto a una grande attività e influenza dei Frati Minori in Imola, a molti loro fatti gloriosi, a molti uomini grandi (1), che è bene trarre dall'oscurità. Intorno a questa sacra Imagine sorse il convento e scorse la loro vita; ma ha tutta questa storia un raggio molto più largo, che tocca spesso ai più alti avvenimenti dell'Ordine Francescano.

4a. Giulio II, il Papa bellicoso, fu più volte in Imola, andando alle sue imprese guerresche. E più volte albergò in quel convento dell'Os-

(1) I due lavori seguenti ne dicono qualche cosa. Vedi anche la disputa su la Immacolata Concezione, tenuta in Imola sotto Sisto IV (cf. P. T. Strozzi, *Controversie della Concezione*, Palermo, 1703, lib. VII, p. 377). Per gli uomini degni di miglior memoria, basta ricordare il P. Alberto Marchesi da Cotignola († 1581), il P. Giacinto Cerchiari († 1833), il P. Gioacchino da Verucchio († 1889) ecc.

servanza, e dall'orto dei Frati passò in rivista le sue truppe. Gl' Imolesi gli avevano decretato, ancora vivo, un monumento; ma poichè si tardava di venirne a capo, i Frati chiesero al Comune il materiale in parte già pronto, e sul luogo stesso donde il Papa aveva passato in rivista i suoi soldati, eressero in suo onore una elegantissima e minuscola cappella (1507), ricordo di pietà e anche di libertà. Il tempo fu molto ingiusto verso quest'opera insigne d'arte e di culto; e anche gli uomini, non ostante ora l'abbiano dichiarata monumento nazionale. Ora è labente, inservibile, inrestaurabile, dicono: cadrà.... Resta il lavoro del P. Gaddoni a dire la gloria dei passati e l'ignavia dei presenti!

4b. Alla lunga lista dei M. di P. fondati per opera dei Francescani si deve aggiungere anche quello d'Imola, eretto nel 1512, per l'iniziativa e la cooperazione dei PP. *Orfeo da Bologna*, *Tommaso Cocchi* da Imola e *Alberto Marchesi* da Cotignola. L'A. però, detto in breve dei preliminari e poi dei soliti contrasti dai soliti oppositori, si limita a riprodurre due documenti inediti, originalissimi, scritti in capo al libro mastro dello stesso Monte. Uno è la descrizione minuta interessante per i costumi del tempo e di simili casi, della solenne inaugurazione del Monte di Pietà, scritta da Viano de li Viani, uno dei primi due notai del Monte stesso. L'altro è la memoria fatta nello stesso libro, di una eredità rilasciata al Santo Monte, dalla moglie di un tal Giov. Filippo Mantuano, famoso usuraio, e dai Frati Minori dell'Osservanza, costituiti eredi per testamento, ma che credettero giusto rilasciare a vantaggio dei poveri ciò che era, non solo loro ricchezza, ma loro sangue.

Al bravo e infaticabile P. Gaddoni i nostri rallegramenti, e l'augurio che non abbia a mancargli nè la lena e la fiducia nel lavoro, nè l'appoggio dei veri amanti delle nostre tradizioni e della nostra storia.

Quaracchi.

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

Ortiz del Barco, Juan. — *Crónicas Motrileñas. Los Franciscanos.* — San Fernando. Imprenta de Manuel Jiménez Ruiz, sucesor de Gay, 1908. Un vol. en 8º págs. V-176.

La obra del Sr. Ortiz del Barco contiene cosas buenas para la historia franciscana. Hubieramos sin embargo preferido que tratase el asunto más concretamente sin perder el tiempo en minuciosidades y detalles, que para el caso poco ó nada importan. Hasta la pág. 39 se ocupa de la historia é historiadores de Motril, y en especial de Mercado, cuya obra no aparece. En este mismo lugar (pp. 25-39), trata del santuario de la Virgen de la Cabeza, donde en 1613 se establecieron por primera vez los franciscanos. Continúa (pp. 41-43) hablando sobre el estado de la iglesia en el siglo XIII y sobre la fundación de las Ordenes religiosas en este periodo, y en especial de la Orden de Menores. No dice el Sr. Ortiz de donde toma lo relativo á S. Francisco (p. 43), pero ciertamente está poco conforme con las primitivas *Leyendas* del Santo.

Afirma rotundamente el Sr. Ortiz que S. «Francisco pasó luego dos veces á España, á la Siria y al Egipto», lo cual no es creible, pues ningun biógrafo del Santo lo dice. Trascribe luego el autor algunos elocuentes párrafos sobre S. Francisco del eminente tribuno D. Emilio Castelar (pp. 45-46). En las págs. 47-49, afirma cosas que no pueden pasar sin correctivo. Cree el Sr. Ortiz que la primera Regla de S. Francisco es

la aprobada por Honorio III, mediante la bula *Solet annuere;* la segunda la hecha para Sta. Clara y sus monjas; y la tercera la que escribió para los seglares. Cualquiera ve que en esto hay al menos falta de precisión. Lo que escribe sobre la tercera Orden contiene varias inexactitudes. Nos llaman la atención las expresiones siguientes: «La regla tercera .... la instituyó para los seglares que viviendo en el mundo, *anudaran las relaciones con los Hermanos y con los legos*». (?) «Sixto V les dió (*á los terceros seglares?*) General aparte, que duraba 3 años y Gregorio V, (*sic*) que pudiesen instituir en sus Iglesias las Cofradías de la cuerda, la cual orden se reformó en Francia por los años de 1596 por diligencias de Fr. Vicencio y Fr. Francisco Murart». (Sobre Fr. Vicente y Fr. Francisco Mussart cfr. *Annales Min.* ad an. 1595 n. I. sgs.). El Sr. Ortiz no acierta á distinguir entre la tercera orden Regular y secular. Dice asimismo que algunos de los franciscanos espirituales y rigoristas «bajo la dirección del general Miguel de Cezeno (*Cesena*) se adhirieron á Luis de Baviera, mas seguida la muerte de este Príncipe, se reconciliaron con la Iglesia, en el Concilio de Costanza, y desde este momento aquella aprobó su existencia bajo el nombre de *Fratres regularis abservantiae*». Hermoso origen de la Observancia en la Orden franciscana!! Afirma luego que «Fr. Cesáreo dió principio á los reformados que llamaron *cesarenos* en 1289». Débese tener en cuenta que Fr. Cesáreo murió hacia el año 1237. Cfr. Goluvovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa* t. I, 117-19. Dejando otras cosas, escribe poco después que por la bula de Leon X *Ite*, se hizo «la unión de los Padres Observantes y Claustrales». Muy sabido es que por dicha bula se estableció la separación. Siguen á continuación otras expresiones poca exactas, y algunas ajenas de precisión. Dice por ejemplo (p. 49): «Fué muy célebre, la (Recolección) que después de la unión, tuvo origen en España en 1525, cuyo principio nació en el capítulo que se celebró en Castilla por los años de 1502, siendo Vicario General de los Ultramontanos el R. P. M. Fr. Marcial Boulier». Un poco genérica es la expresion referente al Capitulo de Castilla; el Sr. Ortiz escribiendo en España no debiera llamar al P. Boulier, Vicario General de los *Ultramontanos* sino más bien de los *Cismontanos;* y la razón es muy conocida á cuantos entienden algo de historia franciscana.

Si el Sr. Ortiz hubiese omitido todas estas generalidades acerca de la Orden franciscana, no deslucirían tanto su obra, en la que se encuentran cosas bastante preciosas. Comienza en la pág. 50-57 á hablar de los franciscanos en Motril, y sigue publicando valiosos documentos; entre otros parte de la *Memoria* escrita en 1646 por el P. Diego Navarro (?). Hay en la *Memoria* datos de gran valor, asi sobre el convento como sobre el P. Alonso de Váscones, célebre escritor, y el H. Sancho Leal. Desde la pág. 59 hasta la 66 habla del convento de los Capuchinos en Motril, donde da á conocer documentos preciosos, por ej. el Acta del Cabildo de Motril (18 de Abril 1644) y el Acuerdo del Ayuntamiento (27 de Marzo de 1713) sobre la fiesta de la canonización de S. Felix de Cantalicio.

En 1630 los franciscanos construyeron nuevo convento en Motril, y con motivo de su traslación á él hubo graves disturbios, á causa de la veneranda imagen de Nuestra Señora de la Cabeza. Sobre esto publica el Sr. Ortiz el Acta de visita del Cardenal Spínola, arzobispo de Granada, que lleva la fecha de 11 de Marzo de 1630; una exposición del Ayuntamiento de Motril, sin duda del mismo año, aunque en ella no

se expresa la fecha; y un Acta de la sesión tenida por el Ayuntamiento en 5 de Junio de 1680, en la cual se consignan los atropellos é irreverencias cometidas por los frailes franciscanos en la capilla de Nuestra Señora de la Cabeza. El Sr. Ortiz se occupa de todo esto (p. 67-78) y trata de defender á los franciscanos contra las acusaciones del Ayuntamiento. Relata (pp. 89-95) el heroismo de los frailes Menores en la peste de 1680, y toma la relación de una obra rarísima, escrita por D. García Niño de Guevara, contemporaneo á los sucesos. En la pág. 120 sig. hay un documento fechado en Motril (10 de Enero de 1850) con motivo de una procesión celebrada per los franciscanos. Era entonces Guardián de Motril el P. Diego de Montes. En la pág. 121 y sig. hay tres documentos referentes á la predicación de nuestros religiosos; el uno firmado en Guadix, Abril 6 de 1793, por Fr. Diego Tellado, hace referencia á un sermón predicado en Motril por el P. Felipe Márquez; otro es una carta de Fr. Cristobal, escrita en Motril, 24 de Enero de 1797, aceptando un sermón; el tercero de 10 de Enero de 1829 se refiere al tiempo que debe durar la predicación de los religiosos, es á saber, $^3/_4$ de hora á lo sumo. Publica en la pág 123 una petición de Fr. Juan Jurado, Predicador conventual del convento de la Concepción de Motril. El documento está sin fecha, pero pertenece al siglo XIX, al tiempo en que el P. Joaquin Company, siendo arzobispo de Zaragoza, continuaba aún gobernando la Orden, en calidad de General. En la pág. 124 hay una carta de Fr. Pedro de Quesada (Córdoba, octubre 17 de 1779) sobre la cátedra de Teologia Moral en el convento de Motril. Es muy importante lo que el Sr. Ortiz publica acerca de sus dos parientes franciscanos el P. Agustín Rodríguez de la Torre (pp. 132-39) muerto en 4 de Enero de 1860 y el P. Fernando Molina Antúnez (pp. 140-43).

Apesar de los defectos que cualquiera puede encontrar en *Los Franciscanos* del Sr. Ortiz del Barco, nadie deberá negar que hay en esta obra noticias que, á no ser la diligencia del ilustre publicista, hubieran ido en mal hora con perjuicio de nuestra historia. Por esto, pues, nosotros agradecemos muy de corazón el trabajo realizado por el benemérito escritor.

Fr. Atanasio López, O. F. M.

COMMENTARIA EX PERIODICIS

1. — Acta Ordinis Fratrum Minorum. Ad Claras Aquas.

Annus XXIV (1905): = **Ex Curia Pontificia:** Decreto Sum. Pont. Pii PP. X « *Singularitas regiminis* » dat. die 29 iun. 1904, firmatur unitas et hierarchia Ordinis inter provincias Hispaniae et Ministrum Gen. totius Ord. FF. Minorum, p. 5-8. = Duae litterae *autographae* eiusd. Sum. Pontificis, quibus commendantur opera scripta a PP. Bernardino Sderci et Dominico Facin O. F. M., p. 241, 282. = *Decretum de praecordiis S. Franc.* p. 293. (Silentium utrique parti in quaestione dissentienti imponitur, salva traditione). = **Ex Curia Generalitia:** Litterae encyclicae de obitu Rmi Aloysii Canali ex-Min. Generalis, p. 219. = *Conspectus generalis trium Ordinum an. 1904,* p. 107, 159. (*Summa*: Circumscriptiones 12, Provinciae 77, domus 1498, religiosi 16,801). = *De B. Carolo de Blessis* Duce Britanniae ex 3 Ord. Min. p. 57. (Acta et decretum de eius cultu). = Petitiones pro approbatione cultus *B. Ioan. Duns Scoti,* p. 113 et passim = De beatif. Ven. servi Dei *Fr. Mariani ab Arce Casali,* p. 161. = *De B. Christophoro a a Romandiola,* Beato et Sancto nuncupato, p. 222. = *Causae servorum Dei et Beatorum ex Ord. Min.* p. 162. (Sunt numero 82 causae). = Examen de scriptis *Ven. Mariae Agnetis Clarae Steiner* fundatricis Clarissarum in ascet. Nucerino, p. 248. = Pro causa *Ven. Franc. a Neapoli,* pp. 252, 295, 323. = Solemnia ad sepulchrum *B. Joan. Duns Scoti* (cum phototypia eiusdem sepulchri, p. 257-58. = Decreta in causa Nolana *B. Joan. Scoti* p. 322; pro translatione *B. Leopoldi a Gaichis* p. 323; in causa *B. Bonav. a Barcinona,* p. 323. = **Ex Missionibus:** *Prospectus generalis Custodiae seu Provinciae Terrae Sanctae an 1903-4,* p. 59-78. (*Summa:* Conventus et Hospitia religiosorum 54, FF. Missionarii 492, paroeciae et totidem ecclesiae 46, sanctuaria 55, scholae 58, alumni 4604, ad fidem conversi an. 1903 num. 413). = *Prospectus Vicariatuum et Missionum Ord. Min. in Sinis, ann. 1904,* p. 115-27. (*Summa:* Vicariatus 9 et totid. episcopi; FF. Missionarii 178; Missionarii et Ord. sacerdotes 67; sorores franciscanae 94; ecclesiae et sacella 927; christianitates 2091; scholae 413; alumni 15,455; catholici 124,232; catechumeni 48,868) = De laboribus in Rep. Argentina, p. 201. — Status Missionum Ord. FF. Min. in superiori Aegypto, in Marochio, in Tripolitano, in Tunetano et Mozambico, pp. 288-306, 332. = Missiones in America Sept., p. 413; in Amer. Meridion. p. 355, 383, 418. = **Varia:** Pro renata ephemeride « *La Voce di S. Antonio* » autographon Sum. Pont. Pii X et Rmi P. Dionisii Schuler Min. Gen. ad Directorem, p. 391. = Bibliographia, p. 41 et passim. = Necrologia, p. 45 et passim.

Directio Periodici.

2. — Augusta Perusia, rivista di Topografia, Arte e Costume dell' Umbria, diretta da Ciro Trabalza. Perugia, Unione Tipog. Cooperativa.

Anno I (1906): — **Luigi Lanzi,** *Il Convento di S. Francesco presso Stroncone,* p. 7-9. (Ne dice l' origine e le principali vicende. Fondato da S. Francesco nel 1213, ampliato nel 1328, concesso alla Riforma dell' Ordine di Fr. Paoluccio Trinci nel 1388, rifatto a nuovo, sopprimendo quasi tutto l' antico, verso la fine del sec. XVI — come l' A. ricava anche da un manoscritto francescano che ha presso di sè. — serba però ancora qualcuno dei suoi tesori artistici, fra i quali un frammento d' affresco del secolo XIII. con, « fra gli antichi, il più bel ritratto di S Francesco »). = **Idem,** *Il Convento dell'Eremita presso Iesi,* p. 75-79. (Racconta una visita a questo Romitorio

che S. Francesco si ebbe dai Benedittini, rievocandone, dietro il Gonzaga, il Waddingo e gli scrittori locali, le memorie storiche e leggendarie). = **Idem**, *Il Santuario di Greccio,* p. 147-151. (Tradizioni popolari intorno a S. Bernardino da Siena, lungo la via da lui percorsa andando da Stroncone a Greccio (1425); indicazioni topografiche sui fatti di S. Francesco in Greccio; descrizione del Convento, che conserva ancora la cappella del Presepio, le traccie del primitivo dormitorio, refettorio, il rifugio del B. Giovanni da Parma, e tante dolci memorie). = **Giul. Urbini**, *Eusebio di S. Giorgio,* pag. 33-40, 49 57, 65 69. (Accurata ed esauriente biografia storico-artistica di questo pittore perugino (1465?-15...?), di fama inferiore al merito, che spesseggia di soggetti francescani e ha due affreschi in S. Damiano d' Assisi). L' ultimo fascicolo (XI-XII) è dedicato nella maggior parte a Iacopone da Todi, in occasione del suo VI Centenario = **C. Trabalza**, *Il VI Centenario Iacoponico* (Dice come lo si stava celebrando, ed enumera specialmente gli studi critici intorno al poeta). = **Piero Misciatelli**, *Iacopone da Todi e gli Apocalittici francescani,* p. 158-163. (Dà e giudica a modo suo [caratteri sinceri e forti, ma senza la primitiva carità francescana] la fisonomia di questo gruppo di foschi poeti e profeti, che va da Fr. Iacopone a Fr. Bartolomeo da Salutio) = **Giulio Navone**, *Iacopone da Todi,* p. 163-171. (È il testo della Conferenza tenuta dall' autore in Roma, il 6 Maggio 1906, nel Liceo. E. A. Visconti. Cf. AFH, I p. 182) = **G. Bertoni**, *Per le laudi di Fra Iacopone,* p. 171-2 (Dà, inedita, una laude anonima, da un Codice della Collezione Campori nella Biblioteca Estense di Modena, il quale ne contiene altre due pure anonime, ammesse di Iacopone nella Edizione del Tresatti) = Inoltre **Federico Berardi**, *Lo scoglio di S. Francesco,* p. 172. (È nell' Isola maggiore del Trasimeno, dove si narra la pia leggenda di questo scoglio rammollitosi sotto le ginocchia di S. Francesco, quando passato il Trasimeno a piante asciutte, là s' inginocchiò a ringraziare Iddio). — Vedi anche in ogni Numero le rubriche: *Note e Notizie e Schede e Appunti bibliografici,* ricche di notizie francescane. **P. Benvenuto Bughetti** O. F. M.

3. — Revue des Questions Historiques. Paris.

1907. Tome 82 (Livraison 163e et 164e). = **Doncoeur P.**, *La condamnation de Jean de Monzon par Pierre d'Orgemont, évêque de Paris, le 23 Août 1387. 176-187.* (L'auteur y publie de nouveaux documents sur cet incident fameux dans l'histoire du dogme de l'Immaculée Conception; ils décrivent les différentes phases du procès de I. de M. (*de Montesono*). Les Franciscains n'y intervinrent pas). — **Comptes rendus.** En parlant de Kirsch: *Portiuncula-Ablass,* **Ub. d'Alençon** note à la p. 320 que « Benoit d'Arezzo est sujet à caution »; mais qu'il y a encore d'autres témoins en faveur de l'Indulgence. Si le parti de la Portiuncule inventa l'indulgence, comment expliquer le passage du Bx. François de Fabriano, « qui n'était pas (?) de ce bord ». Le problème est à reprendre; il est embrouillé, puisque c'est « une question primitivement classée parmi les *secreta Ordinis* ». Le P. Ub., tout « en se tenant, sur l'heure sur la réserve » espère que la question pourra être éclairée à l'aide de Benoit d'Arezzo, [mais voir quelques lignes plus haut!], de Franc. de Fabriano et de Wadding. — **Livr. 164.** Au sujet de la *Vie de St. François* par M. Schnürer: Le P. Ub. croit qu' « un tel travail se prête difficilement à l'analyse » 610.

4. — Revue Bénédictine, *publiée par les PP. Bénédictins de l'abbaye de Maredsous.* Paris, H. Champion, Fribourg, e. Br Herder.

XXV Année. 1908. N. I. — D. Ursmer Berlière, *Épaves d'Archives Pontificales du XIV siècle.* Suite et fin. 19-48. (Aliquot locos inde extrahemus

alia occasione). — **Idem**, *Jacques de Vitry. Ses relations avec les abbayes d'Aywières et de Doorezeele*, 185-194. (Eduntur quinque epistulae celebris cardinalis Iacobi Vitriacensis an. 1213 et 1234, ad res monasteriorum in Awiria et Dorzele spectantes). Idem. *Trois traités inédits sur les Flagellants de 1349*, 334-357. (E codice 64 Hospitalis Cusani (saec. XV) evulgat tres tractatus contra flagellantes. I°, *Magistri Egidii de Feno*, [Gilles van der Hoye], decani Curtacensis p. 341-44, qui Flagellatores novatores putat et timet, ne in heterodoxiam deflectant. II°, *Magistri Alardo de Denterghem*, praepositi S. Martini Yprensis, qui contra praedictum paenitentes flagellis in se saevientes defendit, 345-48, III. *Anonymi* cuiusdam, qui olim et ipse illius sectae fuerat, tamen modo eorum paenitendi genus tanquam nimis insolitum condemnat. 353-57. (*Mutilus*)). — **Idem**, 391-2 encomiastice recenset Hil. Felder, *Histoire des études dans l'Ordre de St. François*, 1908. « L'exploration d'un terrain en grande partie inconnu, la vaste érudition de l'auteur, les résultats étonnants auxquels il était arrivé, la sûreté de sa critique avaient frappé dès l'abord (293) les savants des toutes confessions ... Un superbe livre d'érudition, qui constitue la plus belle synthèse qu'on puisse imaginer de l'histoire de la science dans l'Ordre franciscain ». **P. Michel Bihl**, O. F. M.

5. — Dietsche Warande en Belfort. — Redaktie, Markgravenlei 188. Antwerpen. *Uitgever*, Gent. *A. Siffer;* Leuven, Keurboekerij.

Ann. 1907 n° 2. **Stanislaus P.**, O. F. M. p. 200-204. (Accurate enumerat opiniones, quas **Dr. W. Goetz**, in libro suo, *Zur Geschichte des hl. Franz von Assisi.* Gotha 1904, circa opuscula S. Francisci et circa antiquas nostras Legendas promit. Censet proculdubio opus D. Goetz natum merito videri franciscanis studiis serio studentibus, stimulos addere). = **Fierens A.**, *Historische Kroniek* n° 287 ff. Cf. hoc period. I 448-9. = **Idem**, *Over Geschiedenis.* n° 7. 116-118. (Adumbratis recentibus controversiis de Indulgentiae Portiunculae, arguit auctor e testimonio illo noto B. Iohannis de Alvernia anni 1311, Indulgentiam iam an. 1268 extitisse. Porro S. Bonaventurae Legenda Maior an. 1263 et 1266 approbata fuerat. Ast, ait, hac in Legenda cap. II. n. 6-8 indulgentia subobscure indigitatur. Insuper, cum loci illi hausti sint e Leg. I. Celani 26. et Leg. II eiusdem 30 ed. Ed. Alencon. 1906 liquere in promptu est, etiam locis istis Indulgentiam verisimiliter indicari. — Quare autem S. Bonaventura, Minister Generalis, nonnisi obiter Gratiam illam indicaverit, latiore adhuc indiget expositione, quam aliis locis se daturum promittit cl. auctor. Sic *Silentium* illud, quod saepe contra Indulgentiam profertur, evanesceret). = **D. M.** n° 8-9. (Censura benevola, libri **Ioh. Ioergensen**: *Den Hellige Frans af Assisi*, quin in materiem operis nimis ingrediatur. Opus hoc dignum plane reperitur clarissimo auctore danico, quippe qui, licet poëta celeber, phantasiae nil omnino indulgens heroëm scientifico discussum ventilabro, oculis mere exhibet studiose legentium. Calamo egregio historico-critico exactum, monumentum est in memoriam Divi Fundatoris Ordinis Seraphici erectum, stylo quippe ad unguem perpolito, argumento autem haud mediocris momenti, utpote historicae veritati firmissime inniso. Optandum certo, quatenus praeclarum opus D. Joh. Joergensen, non germanice tantum sed et plurimis idiomatibus publici fiat iuris).

6. — La Revue Générale. — Bruxelles ed. Goemaere.

42e année, t. LXXXIV. (1906) **Arnold Goffin**: *Sainte Claire d'Assise* p. 877-894. (Hisce paucis piissime digerit laudatus auctor, rei franciscanae utique amantissimus, curriculum illud mirabile divae Virginis Clarae, Patris Francisci primae plantulae, ipsiusque spiritu paupertatis omnimode, humilitatisque quam plenissime refertae. Non est autem nisi Prologus Veteris Le-

gendae Virginis Clarae a Thoma Celanensi olim conscriptae, iamque anno 1563 gallice translatae a Minorita Francisco Dupuis (ad usum nempe Sororis Clarae des Bruyères, abbatissae in Jearre) quae in lucem denuo prodiit apud Bloud, Lutetiae Parisiorum. 1907. **P. Hieronymus Goyens** O. F. M.

7. — **Theologische Quartalschrift,** Tübingen, Laupp.

1906. Annus LXXXVIII. — Kirsch Dr. P. A., *Der Portiuncula-Ablass*, 81-101, 221-291. (In prima dissertatione nova documenta profert ad historiam *canonisticam* (de: *toties quoties* etc.) Indulgentiae Portiunculae; in II. vero dissert. authenticitatem historicam indulgentiae Port. aggreditur, vires exserens, ut probet, eam nonnisi c. annos 1288-95 a "*zelantibus*" inventam esse. Cfr. de hac dissertatione, quae seorsim quoque prodiit AFH I, p. 31 sq.). — **Franz Adolph,** *Des Frater Rudolfs Buch: de officio Cherubim*, 411-436. (Ex hoc libro, qui probabilibus argumentis Fratri Rudolfo de Bibraco O. F. M. adscribitur et in cod. 639 Universitatis Lipsiensis in Saxonia Regia exstat, cl. F. plurimos locos ideas religiosas et ethicas medii aevi illustrantes extrahit, aptoque commentario instruit). — **Bihl Michael,** O. F. M. *Zur Geschichte der Andacht des "Engel des Herrn"*. (Ope antiquae et coaevae Biographiae Fr. Benedicti Sinigardi de Aretio, ed. P. Hier. Golubovich. Ad Cl. Ag. 1905. p. 25. demonstrat auctor, in devotione "*Angelus Domini*" de cuius origine franciscana docti hodiedum communiter conveniunt, etiam quasdam partes habuisse Fr. Benedictum, qui Aretii istam "*antiphonam.... instituit*".

8. — **Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung.** Innsbruck, Wagner, 1906.

Tom. XXVIII: = Schönbach Ant. E., *Des Bartholomaeus Anglicus Beschreibung Deutschlands gegen 1240;* 54-94. (Cl. Prof. Schönbach, Encyclopaediam (uti nunc aiunt) Fr. Bartholomaei Anglici O. F. M. an. 1230, lectoris in studio nostro Magdeburgi in Germania, (quem librum auctor: *De proprietatibus rerum*, inscripsit), erudite illustrat, et capitula libri XV de Germania (Alemannia), regionibus slavicis ac septentrionalibus tractantia (pp. 69-80) tersius edit, quia ex quo cl. P. Hil. Felder. *O. F. M. Cap.: Die Gesch. der wissenschaftlichen Studien im Franzisk. i. d. erst. H. des XIII Jahrh. Freiburg*, 1904, 248-253, probavit, librum istum esse dicti lectoris Magdeburgensis, partes iam dictae multo maius pretium acquisiverunt, cum vel ipse Fr. Bartholomaeus alias res ipse vidisset, alias ab oculatis testibus comperisset)

9. — **Mühlhäuser Geschichtsblätter,** *Zeitschrift des Altertumsvereins für Mühlhausen in Thür. und Umgegend.* Mühlhausen, C. Albrecht, 1905-1906.

Annus VI. — Iordan, Dr. R., *Die Niederlassung der Minoriten (Franziskaner) in Mühlhausen i. Th.* 14-16. (Optime Prof. J. locum Iordani a Iano, ubi de fratribus Minoribus Muhlhusium adventantibus agit, illustrat, praesertim ex antiqua inscriptione in conventus nostri, tria iam saecula aboliti, ecclesiae turre adhuc subsistenti). = **Heydenreich Dr. Ed:** *Ein mittelalterliches Necrologium aus dem Mühlhäuser Minoriten-(Franziskaner) Kloster* 17-36. (Verbis de *necrologiis* medii aevi factis, Dr. H. e codice tabularii urbis eiusdem edit Kalendarium praedicti conventus (25-27) ac postea (32-36) partem i. e. mensem Ianuarium, Necrologii (et libri memorialis) fratrum Minorum [saec. XIII-XVI]. Plura de eo, data occasione, hic disserentur).

P. Michael Bihl, O. F. M.

MISCELLANEA

E Documentis ad historiam « Spiritualium » nuper per cl.mum v. Dr. Prof. Henr. Finke editis. — Postquam supra pag. 137-44 de maiore parte notitiarum, quae inter *Acta Aragonensia* ab eruditissimo v. H. Finke edita occurrunt, disseruimus, hic quaedam « *Regesta* » uti aiunt, documentorum ponemus, quae ad historiam « *Spiritualium* » quos vocant, spectant. His cl. v. H. Finke partem specialem libri sui consecravit, quem inscripsit: *Die Spiritualen in Sicilien*, p. 661-667 n. 418-427. Ipsi notas addimus. Alia huc spectantia postea inseremus ex aliis libri partibus.

N. 418. p. 661-677 (CRD. Ap. 97). Preces supplices Spiritualium (1), in Siciliam advenientium ad regem Fridericum II, cui observantias suas exponunt. — (Charta ruinosa valde est, ita ut plura exciderint).

« *Supplicant regie maiestati.... per aspersionem sanguinis Ihesu Christi, et per merita almi confessoris eius b. Francisci* **fratres Iacobus et Henricus** *ceterique fratres venientes novissime ad solium regni vestri....* » ut eos protegat (661). — Tum motiva recessionis suae a communitate exponunt. « *Cum ipsi ut veri Christi fideles, verique catholici credentes.... quidquid sancta mater ecclesia profitetur, et ut vere obedientie filii servare cupientes, quae promiserunt domino evangelii videlicet perfectionem Altissimo promissam in regula eis tradita a sanctissimo patre suo Francisco....* (2) *revelata sibi a Christo et* [*per*] *plures Romanos pontifices approbata et confirmata, sine cuius observantia predicti fratres salvari non possunt, se a communi transgressorio modo vivendi subtraxerint et hoc quidem non fecerint inconsulte de capite proprio, sed de consilio plurimorum solemnium cardinalium et magistrorum* (3) *in theologia et in utroque iure doctorum super hoc consultorum* (4), *quibus manifesta erat causa et innocentia predictorum* » 661. nota.

Tunc pandunt principia « observantiae » suae. Eos convenit « *omnibus esse subiectos praecipue domino summo Pontifici, tanquam capiti primo et uno verorum fidelium... praelatis... in quibus divina maiestas non esset offensa, aliisque temporalibus dominis et rectoribus cunctisque fidelibus.... Sic indicat nomen* « Minores ».... « *Insuper debemus omni proprietate nudari, tam in speciali quam in communi, ita quod pro nulla re temporali.... liceat litigare. Si autem dicatur, quod dominus papa sibi apropiavit dominium rerum illarum, quibus fratres utuntur, et ex hoc nunquam proprietarii dici possunt, bre*[*viter*] *respondetur, quod dominus papa sibi non sumit dominium illarum rerum, quibus fratres ex virtute regule uti non possunt, ut puta pecuniae* » etc. (662-3) « *sicut Nicolaus III in b.* Exiit (5) *declaravit* ». Nolunt ergo recipere pecuniam, nec superflua in rebus, edificiis, vestibus, permittere, (663), nec granaria; « contenti erimus paramentis... ecclesiasticis atque libris necessariis solis » nec cumulationes sinere, nisi in locis ubi « *non esset spes, quod possent mendicando transigere vitam suam... Quod nunquam est verisimile accidere posse* (6) *in me-*

(1) Cf. Ehrle, *Archiv f. Lit. u. Kirch.-Gesch.* I 156 II 139 IV 25-8, 158-60.
(2) Regula 1223; cap. I *Opusc. S. P. Francisci*, 63 Ad Cl. Aq. 1904.
(3) Orig. et Finke: *magnorum*.
(4) Cf. Ehrle II 138.
(5) Sbaralea, *Bull. Fr.* III, n. 217 p. 409-10.
(6) Orig. et Finke, *accedere*.

diculliis (?) *civitatum in quibus consuerimus moram contrahere, nec alibi ubi habitatio est, nisi, quod absit, taliter habundaret in nobis iniquitas, quod ex hoc caritas refrigesceret populi christiani* » 664 (1).

Servare haec volunt « *tam ex virtute regule et preceptis et testamento beatissimi Patris nostri Francisci* (2), *quod diligenter servare intendimus* » quam etiam ex declarationibus « *Summorum pontificum super regulam predictam... maxime illius, que incipit:* « Exivi de paradiso (3), *noviter in concilio hedite et tradite fratribus sub bula papali pluribus elapsis iam mensibus* ». Item obedientiam et castitatem exercere volunt; sed illam iuxta restrictionem in cap. X Regulae (4) ubi, aiunt, S. Franciscus « *non dixit, quae praelatis placebunt mandari, nota: et non sunt contraria anime et regulae nostre...* (665); si vero praelatus talia praeciperet « *non.... praelatus... censendus est, sed potius dissipator. Cui non obedire in talibus, est vere obediens esse Deo et regule iam promisse et a tali pro causis dictis* (?).... *secedere, non est a pastore fugere* ».

Praefata tradiderunt « culmini regio » eiusque prudenti consilio « et vellemus toti mundo diffundi »... ut intelligerent omnes, eos pacifice sic velle regulam suam observare et quod « *non observantes habominabiles apostate nostre regule* [iudicar]*emur* (?) *et contemptores ecclesiae et summi pontificis et b. patris nostri Francisci...* (5) » 666.

n. 419, 666-68. **Alexander de Alexandria, Minister Generalis** O. F. M. (6) supplicat regi Iacobo II Aragoniae, ut Friderico regi Siciliae, fratri suo suadeat, ne « predictos profugas ullo modo foveat. — Florentiae 13 nov. 1313. MCCCXIII ».

« *Cum plures nostri ordinis fratres de provincia Tusciae... non recte sapientes, suis pravis studiis ac multiplicibus scandalis perturbaverint... matrem suam,... sub quibusdam exterioribus signis... velantes malitiam, in quibusdam se colligentes locis seorsum ab obediencia et unitate ordinis temeritate nepharia recesserunt... sanctam communitatem caninis blasfemabant latratibus...* » Volens prius clementer cum eius agere « *pluries et pluries valentes fratres ad ipsos premisi, offerens plenam veniam de premissis... Ipsi vero, paucis exceptis, qui redeuntes benigne recepti sunt... recedentes nocturno tempore versus Siciliam, sicut asseritur, sunt profecti, numero circiter quadraginta... Sperant autem, prout quidam qui redierunt ex eis, asserunt, sub... regis Frederici... patrocinio colligi et defendi* » 667. Iacobus hunc retrahat, ne hoc praestet « *talibus pestiferis legum et discipline refugis, ecclesiae rebellibus, spiritu schismatico agitatis, excommunicatis, infamibus, pseudofratribus et ypocritis* ». CRD 4776.

n. 420. 668-9. Iacobus Frederico litteras Fr. **Alexandri** mittens, eum obsecrat, ut ob regium suum honorem et indignacionem papae profugas predictos expellat. [*Nihil novi addit*]. — Valentiae 11 febr. 1314. Regesta

(1) Cf. *Specul. Perf.* ed. Sabatier, Paris 1898. c. 4. p. 13ss. *Opuscules* I, 884 II Cel. II, c. 26; c. 40. ed. Ed. Alenc. 214, 224. — Cf. Ehrle III 52ss. 165ss. cf. 181.

(2) *Opusc. S. P. Fr.* 76-82. — Sciunt omnes Gregorium IX bulla *Quo elongati* testamento vim obligandi abiudicasse; cf. Sbaralea, *Bull. Fr.* I, 68-70. Cf. Ehrle, 52. III 168.

(3) Data fuit 6 Mai 1312. Eubel, *Bull. Fr.* V n. 195. p. 80-6.

(4) *Opusc.* S. Fr. 72. *Et quicumque scirent* etc.

(5) Apparent hic retorsisse argumentum, quod Fratres Communitatis contra eos adhibebant. Ehrle 1, 526ss. IV, 33ss. III, 13ss. etc. Cf. Eubel *Bull. Fr.* 137ss. n. 302. — Vocem partim ablatam Finke legit [iudic]*emur*.

(6) Erat in hoc munere an. 1312-1315. Wadding *Annal. Min.* ad an. cit. VI² 167, 213, 223. *Anal. Franc.* III, 467.

Arch. Barchin. 337. f. 336. — Eodem die Iacobus etiam responsum mittit Min. Generali, cuius epistulam « *Fr. Romeus Orticii minister ord. Min. in provincia Aragonensi* » regi detulerat. (l. c. nota).

n. 421. p. 670 Fr. **Alexander** Min. Glis Iacobo scribit Fridericum profugos illos fovere « *et apud vos, ut audio, suis intendit eos informationibus excusare* ». Deprecatur, ne rex sic ordini Minorum noceat, « *quem supra firmam petram fundatum et positum divina clementia ab omnibus conquassacionibus procul dubio defensabit, ad quod fratres, quamvis imbecilles et pauperes, totis studiis se exponent* ». Caeterum Pontifex mox eligendus hoc non feret « *equanimiter vel silenter* ». Neapoli 1 Aug. 1314. CRD 4956.

n. 422. p. 670-1. Iacobus Friderico. « *Quia nunc quorumdam relatu audivimus, quod nedum fratres predicti rebelles ac profuge, sed plures etiam alii illorum rebellioni et inobedientie adherentes... transfretarunt* » (671) in Siciliam et ibi foventur, denuo insistit, ne Fridericus ita agat. « *Fidem credulam habeatis* » illis, omnibus quae « *comissimus religioso* Fr. **Poncio Carbonelli**, *guardiano Fratrum Minorum conventus Barchinonensis ad partes Siciliae* [cum his litteris] *accedenti vobis pro parte nostra oretenus explicanda* » Reg. 337. f. 337v.

Sub eadem die Rex Petro de Monte Molono Trinacriae portulano *Fr. Poncium Carbonellum* commendat, qui ei quaedam communicet. p. 671 nota ad n. 422.

n. 423 p. 671-2. Petr. Fernandus de Ixar Iacobo II. 'Rex Fridericus omnes illos profugos mittit in *Tunisiam*, et abire debent post 8 dies. Conveniet rex cum soldano Tunisiae, ut dicti Fratres in regno eius sint, sed praedicandi facultate eis interclusa. Soldanus eos *Gerbam* mittet. Ut ex ore regis audivit, Fridericus a Sicilianis et praecipue a Messinensibus coactus fuit dimittere Fratres illos, cum ei dixissent: Se ad omnia pro illo sustinendum esse paratos sed non titulum haereticorum:' « *que toda cosa sufririan per el, mas que no suffririan titol dereges, ço es factores et mantenedores de ereges, que si el papa los* [*terria por*] (1) *ereges, que ellos por tales los terrian.* Omnia fecit tamen Fridericus contra propriam voluntatem « *tanto es encendido et encarnado en los dits freyres* ». Messanae 8 Mai 1317 (2). CRD 5669.

n. 424. p. 672-3. Iohannes Burgundi ad Bernardum de Aversone, regis Aragoniae notarium inter alia hoc de Fr. **Ubertino de Casali** Avinione 20 febr. 1318 scribit: « [*Fr.* U]*bertinus de ordine fratrum Minorum, qui erat in domo Neapoleonis* [Ursini et qui] (3) *faciebat se quasi caput et ductorem illorum, qui se dicebant spirituales. Nunc autem* (?)... (4) *fecit se monacum nigrum. Et qui prius se dicebat urgeri consciencia, quia fratres sui M*[*inores*] *non satis stricte suo iudicio tenebant regulam, nunc in se laxiorem valde assumpsit* ». CRD 10741 (5).

n. 425. p. 673. Iacobus Friderico. Cum audierit eum « *admisisse, et admissos... in insula nonnullos ex memoratis fratribus...* (contra papam et superiores)... *rebellantes, nec non etiam alios, qui sub beguinatus colorato nomine novum vivendi sive religionis modum inconsulto et prorsus*

---

(1) Haec verba supplevimus. Paulo superius *factores* intellige *fautores*.

(2) « *VIII dias de Mayo anno domini MCCC°XVII.* », sed post regestum Finke perperam posuit 1316.

(3) Item haec tria verba quae in cod. *desunt*, supplevimus.

(4) *Desunt* alia tria verba in cod.

(5) Ubertinus 1 Oct. 1317 a papa licentiam obtinuerat transeundi ad Benedectinos Monasterii Gemblacensis. Eubel, *B. Fr.* V. 127, n. 287. Wadding ad an. 1317, n. 15.

invito summo pontifice... satagunt erronee invenire, aliquem de approbatis ordinibus... assumere non volentes... » instanter ab eo flagitat, ne ullum admittat vel protegat, 9 Iunii 1321. CDR Reg. 338. f. 31 v.

n. 426. p. 674-5. Bagnolis ap. Avenionem 15 Iul. (1324?) Cardinalis Neapoleo Ursinus regi Iacobo. Quia litteras regias sabbato 11 iul. in via ad villam suam 'de Bagneolia' accepit, ipse rem in eis contentam agere non potuit... « *Comisimus tamen in continenti cuidam nostro familiari solicito et discreto, scil. Fr.* **Ubertino de Casali,** *quod cum cedula nostra* » de hac re ad papam accederet. « *Qui iussa perficiens, statim eadem die in vesperis accessit ad palacium* » et ibi ei responsum fuit ex parte papae « *quod reverteretur in mane. Qui soliciter rediens et ad ipsius presenciam accedens, ore expressit,* (negotium)... *et sibi litteram regiam nobis missam, videndam et ponderendam dimisit. Qui sapiens antistes per eundem fr. Ubertinum infrascripti tenoris sub bulla sua nobis litteras destinavit. Iohannes episc.* etc. Reg. 246 f. 232. (1).

n. 427. p. 675-6. Perusii 28 Aug. (1327). 'Capitanei partes ecclesie atque Gelfi' in urbe dicta, Iohanni XXII scribunt, se excusantes, quod decepti 'litteras' dederunt duobus Fratribus minoribus, qui ad curiam ibant, plurium principum « *litteris fidantiae* » muniti, ut ibi agerent negotia Fr. **Michaelis de Caesena,** generalis ministri Ord. Minorum. « *Littere date ex parte nostra, fratribus Iohanni Fedangole Bichini et Humili Benoditi de Perusio, fuerant impetrate, tacita veritate, ignorantibus nobis, quod predicti venirent ad curiam in favorem generalis Ministri Ordinis Fratrum Minorum* (2), *qui ex unione quam habet cum Bauaro, expectans, ut dicitur, fieri papa per eum, conatur ad sanctitatis vestre non modicum detrimentum et scandalum, necnon ad dicti ac universalis ecclesie divisionem et scisma, et quantum in eis est subversionem totalem fidei orthodoxe. Insuper ignorantibus nobis, quod cum falsis relationibus ad nos venirent, dicentes, quod generalis nimia infirmitate gravatus coram sanctitatis vestre presentia non poterat comparere, quod scimus certitudinaliter esse falsum, sicut oculis corporeis vidimus manifeste* ». Datum Perusii V Kal. Sept. X indictionis (3). CRD separata charta.

---

(1) Agebatur de dubio quodam Iohannis, archiep. Toletani, quod Papa hisce solvendum tradit Legato suo in Hispania.

(2) Id est Fr. Michaelis de Caesena.

(3) Cum annus non indicetur, eruditissimus editor hanc epistolam assignavit anno 1328, iudicans p. 677 *indictionem falsam* esse, quia Fr. Michael nonnisi mense Maii 1328 in Italiam fugisset. Attamen nos *indictionem* recte numerari censemus et epistolam anno 1327 attribuimus (qui X indict. revera fuit). Quia: 1° Perusini non ausi fuissent in ep. Papae missa Michaelem simpliciter *Generalem O. M.* nominare 28 Aug. 1328, cum Papa eum iam 6 iun. 1328 hoc officio privasset. Eubel, *Bull. Franc.* c. V, 346-9 n. 714. 2° Dicunt duos illos adhuc in via esse ad Curiam « *nunc ad curiam venientes* » Finke 676. De facto, Papa 8 nov. (sept.?) 1327 Caesenati scribit, se « Iohannem Fidensolae et Humilem Beneauditi » O. M. litteras Caesenatis portantes et nuntiantes eum esse in itinere ad Curiam Avenionem versus, benigne recepisse. *Bull. Fr.* V, 334 n. 687. Etenim 8 iul. 1327 Papa eum illuc vocaverat, *Bull. Fr.* V 325 n. 667, et quidem Romae tunc morabatur, l. c. *not.* 8, et aegrotabat l. c. 341. n. 704. *not.* 5, et 2 dec. 1327 Avinionem venit (l. c.). De *ista* ergo mora Perusini loquuntur, non de illa anni 1328. Uterque nuntius Michaelis, iam ab an. 1322 invisi Iohanni XXII, a tempore Capituli Perusini, assecla Ministri Generalis fuit. Cf. *Bull. Fr.* 364 n. 742 et 581 n. 991 (Processus contra Humilem), et Ioh. Fedanzolae, qui ab officio Inquisitionis haereticae pravitatis amotus fuit, l. c. 375. n. 769.

n. 393. p. 616-8. Fr. Ferrarius de Apilia O. Praed. legatus Iacobi ad Curiam Romanam, Avenione 7 febr. (1324) huic scribit inter plurima, cum ageretur de pace inter Pisanos et Aragones, ob captam ab his Siciliam concilianda, pro qua Neapoleo Card. Ursinus, quem Iohannes XXII, « totum Gebellinum » dixerat (p. 615), plurimum laboravit:

« *His diebus amicus* [i. e. Neapoleo Card. Ursinus] *dixit michi, quomodo intendebat in dicto negocio aliquos assistentes sibi recipere, videlicet me et fratrem* **Hubertinum** [de Casali], *qui regium honorem diligebat. Et ego dixi sibi* [i. e. amico], *quod certus eram, quod regia magestas confidebat de persona sua* (1) *sicut de persona vestra regia... Quamvis regia potestas secure possit confidere de eo, tamen ipse nolebat tantum presumere de prudencia sua, quod vellet aggredi tantum negocium sine aliquo assistente...* (2) » p. 617. CRD 4283.

De Nicolao V antipapa sermo est in epist. a Fr. Ferrario de Apilia ad Iacobum II data die 27 mai 1328. n. 293. p. 437-8. Nuntiat Bavarum nuper die 18 april. Romae Iohannem a Pontificatu deposuisse et die 12 Mai: « *Bauarus cum omni clero et populo elegerunt in papam Fr. P. de Coruario, ordinis fratr. Minorum, qui est oriundus de terra dominorum de Anthiochia* (3)... » « *Hodie... (27 Mai.) recessit de curia de nocte* **minister generalis** *fratrum Minorum cum* **Fr. Bonagratia** *et quibusdam aliis magnis viris eiusdem ordinis* (4). *Et dicitur et censetur communiter, quod vadunt ad istum novum creatum in Roma. Dicto autem ministro fuit mandatum per istum dominum in virtute sancte obediencie sub pena excommunicacionis cum publico instrumento, quod a curia nullatenus se absentaret. Alia nova ad presens non sunt* ». — In mandatis, quae Iacobus rex legato Guilelmo Costa, pro filio suo Alphonso ad Fridericum Siciliae eunti dedit, Ilerde 29 (vel 28) iun. 1328 habes: « *Certum est etiam, quod dictus rex Fredericus adhesit et adheret Bauaro memorato et per consequens apostatico prelibato* ». Fridericum orat atque obsecrat, ut ab eis desistat 439. n. 294. p. 439-40 (5). — Attamen, accepto illo nuntio, protestatus est Fridericus « *quod, quantum ad dictum antipapam et omnia tangencia negocium eius, ipse non adhesit, nec adherere sibi intendit* »; quod Bavarum scriptis ab hoc dissuaserat, quod « *gratias multas et diversas* » a Nicolao ablatas respuerat, nec processus Bavari contra Iohannem XXII publicaverat (442). « *Item cum multi magni viri de Trinacria tam religiosi, quam seculares vellent solvere interdictum* », hoc

(1) Hae laudes Cardinalem attinent, non Ubertinum, uti e contextu apparet.

(2) An hoc in negotio *Ubertinus* vel Ferrarius aliquid praestiterit, non dicitur. Sed vix ad hoc devenerunt, cum post pugnam navalem apud Callarim (de qua n. 394. 619: 29 febr. 1324), pax inita fuit, quae Ferrario multum displicuit, n. 396, 625.

(3) Adnotat eruditissimus auctor de tali patria, vel quomodo tale nomen explicetur nihil inveniri apud alios, praes. Chroust *Die Romfahrt Ludw. d. B.* Gotha 1887, 154ss. et C. Eubel in *Historisches Jahrbuch* XII, München 1891, 278.

(4) Auctores alii cf. Riezler. *Literar. Widersacher,* Leipzig 1874, 68 et Müller *D. Kampf Ludw. d. B. mit d. röm. Cur.* Tubingen 1879, I 210 fugam die 25 assignant, ut animadvertit simpliciter Finke. — Addam quod, cum Nicol. Minorita ap. Eubel, *Bull. Fr.* V. 390 nota, scribat, Caesenas « *die iovis* in sero, *quae fuit 26 dies mensis maii... recessit de dicta curia Avenionensi...* », Ferrarius minus accurate diem sequentem indicat, qua mane fuga *percrebuit*. Bulla, qua fugientes capi iubet papa, emanavit die 28 mai. *Bull. Fr.* V, 345 n. 711.

(5) N. 295 p. 441-2 Alphonsus III rex Aragonum 8 oct. 1328 gratulatur Papae ob discessum Bavari et Antipapae ab Urbe, quam rem e litteris Pontificis « nudius tertius » rescivit. Fuisse videntur litt. ap. Eubel V 357 n. 726.

vetuerat atque verba iniuriosa in Iohannem Papam inhibuerat « *sub pena mortis* », quanquam maior pars Siculorum pro antipapa inclinaret. — Die 20 iul. (1330). Reg. Alfonsi f. 51 sq.

Quae n. 298. p. 446-8 narrantur de combustione processuum contra Iohannem XXII (1), qui Parisiis valvis ecclesiarum affixi fuerant, nota iam erant. Evenit hoc die 18 iunii, dominica SS. Trinitatis « *multum mane ante ortum solis* », coram convocatis omnibus religiosis et magistris Parisiensibus. Post concionem episcopi « *ut omnis error positus in cordibus multorum cessaret et exiret de mente ipsorum, contra quosdam, qui suspecti habebantur, de contentis in dictis processibus deliberacione habita cum quibusdam, qui sunt vere zelatores fidei et qui diligunt honorem ecclesie, specialiter cum...* (2) *generali ministro Minorum, fuit ordinatum, quod unus de Fratribus sui ordinis, qui esset minister et magister in sacra pagina* (3), *post predictam publicacionem predicaret et post sermonem suum diceret verba, que sequuntur. Et sic factum fuit; et accepit thema suum: Fidelia omnia mandata eius* etc. [Psl. 110, 7] *et post sermonem suum in presentia dicti generalis et omnium aliorum, qui repraesentant totum ordinem, dixit, quod ipse nomine ipsius generalis et tocius ordinis approbabat omnes processus contra illos duos pessimos Marsilium et Iohannem et contra illum Bauarum et contra illum Petrum de Coruaria et illum Michaelem et contra quoscumque alios tanquam veros, fideles et legitimos rite et legitime factos et omnia alia mandata et ordinationes et reprobabat omnes processus factos per istos Bavarum et Michaelem et alios et omnia mandata et ordinationes eorum...* » Demum « *dicti processus fuerunt positi in quadam magna patella, ubi erat magnus ignis carbonum, et in combustione fuit magnus ignis et, ut apparebat, totus populus et omnes reliqui... fuerunt multum delectati* ». CRD Ap. 79.

Bernardus Iorda Iacobum regem Aragoniae certiorem reddit Nicolaum resipuisse et litteris suis Iohanni Papae missis, culpam suam confessum esse. Minus autem recte addidisse videtur antipapam litteris illis deprecatoriis dixisse: « *E finalment conclusia (Nicolaus), que tenia a pagat quel papa le fes far sa penitencia en Roma e que remangues aqui* [i. e. Avenione] *penitencier del papa* » 449. n. 299 (4). Primum utique Nicolaus poenitens scripsit suis litteris, non vero secundum, de quo fama Bernardum Iorda decepit. « *Et propono firmiter, ait Nicolaus, in civitate Pisana et etiam in Urbe atque ubique locorum renuere...* » misericordiamque implorat. Cf. ep. eius ap. Raynald. ad an. 1330 n. 63. *Hunc* locum Iohannes P. repetit in bulla 13 iul. 1330 ad Nicolaum data, *Bull. Fr.* V, 472, n. 861, aliisque in bullis, l. c. 470 nota. De poenitentia agenda, sed non de Nicolao poenitentiario nominando sermo ibi est. Neque in carcere suo, quamvis honorifico, isti muneri postea vacavit, cf. Eubel, *Hist. Jahrb.* XII, 287ss.

P. Michael Bihl O. F. M.

(1) Ludovicus Bavarus, Nicol. V et Caesenas eos Parisios miserant. Cfr. Denifle-Chatelain, *Chartular. Univ. Paris.* 1891 II, 327. *Bull. Fr.* V, 397. *Continuat. Guil. de Nangis*, ed. Géraud II, 109, qui falso ergo combustionem diei 11 iun. tribuit.

(2) Nomen deest; est vero Geraldus Odonis qui loco Michaelis de Caesena in capitulo Pentecostes, 11 iun. illius anni Parisiis habito, electus fuerat.

(3) Sec. Cont. G. de Nangis l. c. fuit Fr. Henricus de Semons, doct. theol. et minister prov. Franciae... *Chart. U. P.* l. c., de eo l. c. II, 431, 458s. 471. Eubel, *Bull. Fr.* l. c. et 508 n. 920.

(4) Iul. 30, (1330); CRD 3399.

Nota Fr. Francisci Ariminensis O. M. Conv. de relatione S. Bernardini Senensis ad Fratres Observantes. — Nota, quam infra damus, legitur in Codice Libri Conformitatum Fr. Bartholomaei Pisani, qui olim erat Bibliothecae Phillippicae (Cheltenham), nunc vero penes me est. Codex, qui mox accurate describetur in periodico *Études Franciscaines,* scriptus fuit anno 1465, eratque prius Conventus Fratrum Minorum Arimini. Nota evulganda addita fuit a manu quadam coaeva in margine inferiore fol. 81 (fruct. VIII part. II). Videtur probabiliter ab ipso Fr. Francisco Ariminensi O. F. M. (1) scripta, qui medio saeculo XV floruisse legitur. Erat S. Theologiae Doctor, in scholasticis exercitiis egregie doctus et ecclesiastes insignis (2); an. 1438 interfuit Concilio Ferrariensi al. Florentino; an. 1447 in aede maiori patriae urbis coram proceribus in funere Eugenii IV orationem habuit (3). Anno 1455 qua minister Provinciae Bononiae subscripsit articulis unionis a PP. Conventualibus propositis (4). Nota eum monstrat fuisse *Socium* Ministri Glis (5) Gulielmi de Casali (6) c. 1440 et amicitia S. Bernardino Senensi iunctum esse. Nota ista decidit dubium, an S. Bernardinus Minister Terrae Sanctae fuerit, necne (7). Particularia narrat de Capitulo in sylva prope Scarperiam in Mugello ab Observantibus habito (8). Constabat iam S. Bernardinum studia inter Observantes promovere voluisse; nunc accedit, Sanctum Fratres ignaros facultate audiendi confessiones simpliciter privasse (9). Maioris momenti est id, quod Fr. Franciscus Ariminensis narrat, quomodo Observantes se habuerint ad S. Bernardinum circa ultimos annos vitae eius. Quamquam id quod de hoc narrat Fr. Franciscus, hostis Observantiae, non accipiendum sit

---

(1) De eo cf. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptores ord. Min.* Romae 1806, 248; I² (ibid. 1908) 257. Wadding, *Annales Minorum* ed. II; V 808; X 215s; XI 80; XII 276, Petr. Rodulphius, *Historiarum Seraphicae Religionis libri III, Venetiis 1586,* fol. 269. Flaminio Bottardi, *Memorie storiche dell' Oss. Prov. di Bologna.* Parma 1760, I 423. Giac. Picconi O. F. M. *Serie cronologico-biografica dei Ministri e Vicari Provinciali della minoritica Provincia di Bologna.* Parma 1908. 106-8, qui nihil novi auctoribus allegatis addit, nisi quod moneat, hunc Franciscum diversum esse ab illo qui a Sigism. Pand. Malatesta in conventu Gratiarum supra Ariminum trucidatus fuit, quia Secretum Confessionis violare renuerat. 107s.

(2) Wadding, *Annales* ad an. 1438 n. 2. XI², 29.

(3) Sbaralea l. c. e *Chron. Arim.* ap. Muratori, *Rer. Ital. SS.* XV, 958.

(4) Eos habes cum Subscriptionibus ap. Wadd. ad an. 1455 n. 57. XII² 1735, 273-77. Erat ergo Franciscus partis Conventualium.

(5) Sbaralea l. c. dicit « anno 1437 *socius ordinis* erat, eoque munere... interfuit... concilio... Florentino, ex actis ».

(6) De eo cf. Wadding, IX, 195, 321, X, 142, 149, 161ss, 179, 198ss, XI, 2ss, 28ss, 80, 97, 156. *Analecta Fr.* II, 289, 294ss, 307.

(7) Cf. *AA. SS.* Mai. V, 137. Deest. ap. Girol. Golubovich O. F. M. *Serie cronologica dei Revmi Superiori di Terra Santa.* Gerusalemme 1898 cf. p. 23-5.

(8) Wadding, ad an. 1449. n. 21-22. Eodem tempore Conventuales Comitia Generalia celebrarunt in coenobio S. Crucis. « Soli supplicationi publicae seu processioni conventualium interfuerunt Observantes; ab aliis Comitiorum gestis abstinuerunt ». Epistola die 2 iunii 1449, durante Capitulo et assentiente, Fr. Antonius de Rusconibus, Glis Minister Fr. Capistranum « in congregatione Fratrum, qui de Observantia vulgariter nuncupantur *in loco Nemoris de Mugello* celebrata » in Vicarium Cismontanorum electum, confirmat l. c. n. 22. p. 30.

(9) Cf. Bernardin. Aquilan. *Chronica FF. Min. Observantiae* ed. L. Lemmens O. F. M. Romae 1902, 25-6, quomodo Perusii Casus Conscientiae legerit S. Bernardinus Sen. et scrupulis agitatus fuerit circa confessiones.

ut totam rei veritatem, omnino negari minime poterit. Conferenda hic sunt verba illa generali modo a Maphaeo Vegio dicta: « de iis Fratribus eius, qui sub observantioris, (quam falso quidem profitebantur) vitae nomine gravia in ipsum multum machinati sunt (1) » et B. Bernardini Aquilani Chronica (2).

« In Aquila iacet pater *Sanctus Bernardinus,* quem canoniçavit papa Nicolaus 5[us] 1450, anno videlicet iubilei in festo penthecoste, cum fieret Capitulum generale, et die precedenti fuisset ellectus in generalem ministrum *Angelus de Perusio* in Ara Celi. Hic sanctus Bernardinus, inter alia sua bona, fuit homo valde gratiosus a toto ordine dilectus et qui nunquam voluit divisionem ordinis, que post mortem eius facta est per Eugenium 4[m], cum esset generalis ille maledicte memorie magister *Antonius de Rusconibus* provincie Mediolani, cui etiam sanctus Bernardinus tunc minister Terre Sancte, dedit vocem, ne frater *Albertus de Sartiano* fieret generalis, in conventu Paduano in capitulo Generali, licet dictus Albertus diceretur de observantia, propter quod fuit ab illis sic nominatus tribulatus et persecutus usque ad mortem, quam in conventu fecit et non apud illos.

Alia causa, quare sanctus Bernardinus fuit ab illis de observantia tribulatus fuit, quia cum esset vicarius generalis *Gulielmi de Casali,* cuius *ego magister Franciscus de Arimino* tunc eram socius citramontanus in tota Italia super illos de observantia nuncupatos, ipse privavit confessionibus omnes ignorantes, quia volebat, ut audientes confessiones fidelium essent docti et non ignorantes. Cum ergo maxima pars confessorum, ymmo quasi omnes essent ignorantes, armaverunt se contra illum et articulaverunt eum mirabiliter. Sed papa Eugenius et predictus generalis defensarunt eum, cuius etiam ego, predictus magister Franciscus, fui satis tunc amicus; utinam ipse modo sit meus.

Alia causa fuit, quia videlicet ipse nunquam voluit ordinis divisionem, ymo dixit culpam suam generali prefato propter quoddam breve apostolicum ad suggestionem quorundam tunc impetratum, et carceravit fratrem *Constantinum* laycum de provincia Terre Laboris, quia multum laborabat ad ordinis divisionem, que facta est post mortem ipsius sancti Bernardini. Ideo tunc cum papa Eugenius esset Florencie, et ipsi de observantia dicti facerent capitulum in boscho prope Scarpariam, ipsi et maxime frater Albertus de Sartiano acute tribulaverunt eum, nec erat qui sibi loqui vellet, et ego tenebam sibi societatem in capitulo ex mandato dicti generalis cuius eram .... » *(reliqua a ligatore codicis imprudenti abscissa fuere).*

Sevenoaks, Anglia.

A. G. Little.

---

(1) *AA. SS.* Maii V, 128.

(2) Bernardinus Aquilanus l. c. p. 31 similia quaedam refert de capitulo Paduae celebrato 1443, ubi S. Bernardinus maximae parti Capitularium restitit, ne Albertus de Sarthiano in Ministrum eligeretur « quia nostrae familiae iudicabat (S. Bern.) esse damnosum; cuius occasione quasi fuit a Fratribus nostris solus relictus »: cf. l. c. 29-35.

CHRONICA

I. — Cronaca Italiana.

⁂ Ci giungono tre opuscoli del R. P. Faustino Ghilardi, O. F. M., l'autore dell'articolo bene documentato sul B. Vivaldo pubblicato nel nostro AFH I, p. 521-543. Si sa quanto il suddetto Padre sia innamorato del beato eremita sangimignanese. Già nel 1895 aveva pubblicato la *Monografia del San Vivaldo in Toscana,* Firenze, Enr. Ariani, in-8° picc. di pp. XV-170. Ora nel suo: *San Vivaldo eremita del Terz'Ordine Francescano. Ricordi agiografici, con novena e triduo in fine,* Firenze, tip. Barbèra, 1908: in-24°, pp. 206, per rendere l'argomento più gradito e utile, come pure più accessibile all'intelligenza di tutti, lo va «via via scompartendo e sminuzzando [forse troppo] in vari articoletti, con un fraseggiare alla buona e con stile facile» (p. 15), essendo suo intento «di rendere popolare un Santo, il cui culto fu tanto popolare un tempo». A questo scopo gioveranno anche le illustrazioni che adornano tutti e tre gli opuscoli. Non dimentica però di citare le fonti dalle quale attinge le sue notizie agiografiche, esposte in uno stile schiettamente popolare. Narrando le vicende del culto del B. Vivaldo e della sua urna reliquiaria, giunge, p. e., fino ai giorni nostri, inserendovi perfino un decreto del municipio di Montaione, dato addì 4 d'agosto 1906 (p. 140-1). Poi espone con molto ardore la devozione che il popolo ha e che anche più dovrebbe avere per il Santo. — Anche più popolari sono i due opuscoli: «*Novena e Triduo a S. Vivaldo, con cenni storici sul suo culto.* Firenze, tip. Barbèra 1908: in-24°, pp. 47; e il «ninnolo commemorativo» delle feste fatte per la glorificazione di San Vivaldo il 28, 29, 30 e 31 Maggio 1908 nella chiesa, convento e villaggio che ebbe nome e rinomanza dal beato: *Ricordo di S. Vivaldo,* ivi, 1908: in-24°, pp. 69.

⁂ L'avv. Giulio Pensi, il sempre cortese bibliotecario della ricca Biblioteca di S. Fortunato in Todi, ha illustrato la sua patria con due pubblicazioni. La prima s'intitola: *Todi, piccola Guida,* Todi [1908]; ed è una guida illustrata della città, pubblicata nell'occasione che s'inaugurava il servizio automobilistico Perugia-Todi-Terni. L'altra publicazione dell'avv. Pensi è un testo, in volgare todino, di un'antica Confraternita di disciplinati: *Quisto ene e livrio dove se contengono li primi capitugli della Fraterneta della verace croce posta en Porta Fracta, cio ene degli Desciplinati. = Per le nozze di mio Fratello Ascanio Pensi con la Sigra Emma Rossi*». Luglio MCMVII [Todi Foglietti 1907] pp. 1, 2, 40. Tale testo è in un codicetto della Comunale di Todi, *Arm. III. Scan. I, N. 9 quater,* che l'autore crede della fine del XIV o del principio del XV secolo. In una brevissima prefazione il Pensi dà alcune poche notizie su questa confraternita, che era «*certo una delle più antiche della città di Todi*». Appunto per ciò non so spiegarmi perchè il ch. autore non abbia voluto ricercare od esporre notizie più ampie su questa Compagnia; tanto più, ch'egli ben sa che fu proprio dalla vicina Perugia come, per paura dell'ultimo Giudizio, ritenuto imminente nel 1260, uscì quel movimento delle processioni dei *flagellanti,* descritte a colori così vivi da un Cronista contemporaneo (presso Muratori *Rer. It. Script.* XIII 712-713),

movimento che presto oltrepassò le Alpi, trascinando alla penitenza più esaltata uomini di ogni età e condizione.

Il testo pubblicato non presenta alcuna relazione coi Francescani di Todi. In ciò si mostra ben diverso dal Codice 4096 della Biblioteca Casanatense di Roma. Questo Codice del secolo XIV, è una specie di *rituale* dei Disciplinati di una qualche città dell' Umbria, che io ancora non ho potuto determinare. In esso sono chiare le influenze francescane; S. Francesco vi è nominato proprio nel *Confiteor*, e vi è riportata l' Orazione della sua festa: *Deus qui Ecclesiam tuam* ecc. In altro punto, pregandosi per diversi Ordini religiosi, vi sono annoverati i Francescani. Ma quello che dimostra evidentemente la viva influenza francescana primitiva, è il versetto della *Laude*, in cui il *corpo umano* è chiamato con espressione caratteristica di S. Francesco, quella di «*asino*»: «*O fratelli or nandiamo poy chell auemo socterato — El frate nostro chel assinno, loquale tanto auemo amato — E noy tucti en ueretade en terra deuemo tornare*».

Inoltre, nel testo edito del Pensi abbiamo notato come le ordinazioni per la recita dei *Paternoster* mostrano una grande affinità colle ordinazioni dell' officio pei Laici della 2 Regola di S. Francesco. Similmente alcuni altri capitoli, per esempio su le *taverne*, sul *gioco* ecc., hanno riscontro negli Statuti dei Terziari di Brescia testè publicati dal Guerrini, nell' AFH I, p. 547 ss.

I disciplinati di Todi si mostrano inoltre buoni e veraci patriotti. Una rubrica, p. e., ordina: « Ancho tractamo, per podere mantenere lu stato di questa cicta et sempre multiplicare de biene e meglo, volemo che non sia neuno de nostra F. che faccia neuno iuramento ne promissione et neuna secta et ne parte, dove se podesse turbare el pacifico stato della città di tode ... ».

Dai pochi saggi che abbiamo dati appare come questi testi del Pensi meritino d'essere più conosciuti. È solamente in base alle pubblicazioni di testi relativi che si potrà giungere ad avere finalmente una cognizione esatta della vita delle numerose Compagnie esistenti nelle Città italiane nell'età di mezzo, ciò che è ancora uno dei più vivi *desiderata* degli studi storici. **P. Livario Oliger** O. F. M.

⁂ Del P. Andrea Corna dei Minori è uscito recentemente un volume di grande importanza: *Storia ed Arte in S. Maria di Campagna* (*Piacenza*). Bergamo, Istituto d'Arti Grafiche, 1898. In 8° p. 303, con circa 80 illustrazioni dentro e fuori testo (L. 6). Riserbandoci di parlarne, per la parte che ci riguarda, in un prossimo numero, non possiamo fare a meno di compiacerci qui con l'A. di aver osato e di essere riuscito a un tal lavoro che, anche a guardare la sola parte tipografica e artistica, è veramente una meraviglia e una novità bella e buona per i Francescani d'Italia. Che tesoro di arte ci dispiega davanti agli occhi! Vera Galleria artistica, quella Chiesa di Campagna! molto ignorata fin qui, ma che d'ora innanzi va ad unirsi alle chiese francescane che sono insieme monumenti di storia per la Chiesa e il campo più ricco ed alto dell'arte italiana.

⁂ Ecco un altro libro, sul quale si resta giocondamente meravigliati di trovare al posto dell'autore un frate minore: P. Francesco Giordano, O. F. M. *Attraverso l'Egitto*. Palermo, Rem. Sandron, 1908. In 8° realone, pp. 285 (L. 6). E' un' edizione lussuosa, elegantissima, ricca di spendide illustrazioni. Nè il testo sconviene affatto. Par di leggere uno dei tanto rinomati libri di viaggi, dei nostri migliori scrittori. L'A. sa

raccontare, descrivere, interessare profondamente, con uno stile spigliato, sobrio però: più studio che impressioni; con uno scopo cristiano e civile, più che di semplicemente dilettare, sia pure istruendo. Lo scopo è italiano, non francescano; nonostante, gli capita più volte, lungo il corso del libro, di parlare dei Francescani, che vi sono là, come in Terra Santa, dal principio dell'Ordine, dietro i passi di S. Francesco. In Alessandria hanno quattro conventi, però di recente costruzione, il più antico risalendo soltanto al 1834. Dal 1320 al 1632 vi stettero, quasi come i primi cristiani nelle Catacombe: dopo vi ebbero appena un ospizio e una Cappella (p. 29-32). Tre case vi hanno al Cairo, in una delle quali, l'Ismailia, si sta costruendo ora una grandiosa e magnifica chiesa in servizio di quei numerosi cattolici (p. 70-71). A Luxor, come in tante altre piccole città sparse per l'Egitto verso il deserto e il centro dell'Africa, ci sono piccoli conventi con un solo francescano, per i cristiani sparsi colà anche a grandi distanze (p. 60, 142 e 200). A Damiata, dove S. Francesco predicò al «Soldan superbo» e iniziò la Missione in quei luoghi, neppure un ricordo di Lui resta, accanto a quello di S. Luigi IX, ivi, secondo la tradizione, prigioniero nel 1250 (p. 216-8). L'A. dedica tutto un capitolo del suo libro (XX, pp. 221-32) a S. Francesco e i Francescani in Egitto, tracciando però in breve la loro opera sette volte secolare, fatta di carità, di abnegazione e di martirio, per la civiltà e il Cristianesimo. Noi speriamo che il bel libro ottenga anche questo scopo: di fare apprezzare di più, da quelli che lo leggeranno, e saran molti, l'opera e i meriti, non soltanto religiosi, dei Francescani nella terra dei Faraoni.

Il Cantico del Sole in musica. — Il P. Pier Battista da Falconara, dei Minori, maestro di cappella nella chiesa di S. Antonio in Roma, ha già messo in musica il «Cantico di Frate Sole», che S. Francesco compose per la maggior parte nel convento di S. Damiano, e che morente ripetette alla Porziuncola in mezzo ai suoi frati circostanti. L'esimio maestro è andato ad Assisi per ispirarsi sul luogo dove morì il S. Patriarca, affine di dare gli ultimi ritocchi al suo lavoro musicale. (*Corriere d'Italia* 1908, n. 264). — Sappiamo pure che lavorano a musicare il medesimo «Cantico» i MM. D. Lorenzo Perosi e Giovanni Tebaldini, il quale, per questo, si raccolse nella solitudine del Convento francescano di Cingoli. E ben venga questa fioritura di musica francescana!

Un Osservatorio sismico in un Convento Francescano. — Il 21 Settembre 1899 nel Convento francescano di Giaccherino presso Pistoia, fu inaugurato solennemente un Osservatorio sismico fondato e diretto dal Rev. P. Atto Maccioni, appassionato cultore della moderna sismologia. Ma poco era il materiale raccolto in più anni di osservazione; per cui il detto Padre, tenendo anche conto della mancanza di un vero e proprio osservatorio in una località così adattata allo studio dei fenomeni sismici, come Siena, si risolvè di trasferire tutto il suo macchinario da Pistoia in quella città. E l'Osservatorio ora impiantato nello storico convento della Capriola (oggi Osservanza), già dai primi di decembre dell'anno 1907 funziona regolarmente. Per quel che riguarda i suoi singoli strumenti, vedi l'opuscolo del P. A. Maccioni: *L'Osservatorio Sismico dell' Osserv.* Siena 1908, 16° pp. 12. — Il 13 Aprile 1908 il P. A. Maccioni tenne una conferenza applaudita su la: *Sismografia antica e moderna,* nel teatro della Società di Patronato e M. S. per le Operaie.

P. Benvenuto Bughetti O. F. M.

II. — Chronique Étrangère.

ALLEMAGNE. — Après que le distingué Jésuite anglais H. Thurston eut publié son Histoire du Chemin de la Croix, dont nous avons parlée ici même: AFH I, 50-61, son confrère allemand, le P. Karl Alois Kneller, résolut de publier une monographie sur le même sujet. Le P. K. A. Kneller dejà bien connu par ses études fort étendues en fait de patrologie, de théologie et d'histoire, s'était également occupé depuis nombre d'années, de l'histoire de cette dévotion. Persuadé, que les études de son savant confrère d'Outre-Manche avaient, malgré leur mérite incontestable, trop de lacunes, le P. Kneller qui s'appuie sur les recherches et les données allemandes, p. VI, crut ne pas devoir se contenter d'une simple traduction. Il reprit donc le tout par la base « d'après un plan et une mise en scène plus vaste et plus riche, que ne l'était celui du livre anglais » (*ibidem*). Nous aurons à revenir sur son livre érudit, où il n'a pas manqué de consacrer un paragraphe spécial aux Franciscains, se prévalant d'ailleurs des remarques et notes de l'*Archivum*. Son étude forme le n° 97 des « *Ergänzungshefte zu den Stimmen aus Maria-Laach* », dont voici le titre: *Geschichte der Kreuzwegandacht von den Anfängen bis zur völligen Ausbildung*. Freiburg i. Br., Herder, 1908 in 8°, X, 216 pp.

⁂ La monographie historique du R. P. Athanase Bierbaum O. F. M. sur l'ancien prieuré des Benedictins, l'église avec ses reliques, et le couvent des Frères Mineurs à l'Apollinarisberg, situé sur les bords enchanteurs du Rhin, est finement conduite et superbement illustrée. *Der Apollinarisberg, seine Kirche, seine Propstei, seine Reliquien und sein Kloster von Ath. B.*, Ahrweiler Druck und Verlag von P. Plachner 1907, in-8° 197 pp. (1 M,). La belle église gothique qui s'élève à présent sur la cime de l'Apollinarisberg, a été construite de 1839 à 1843 par le comte Franz Egon de Furstenberg-Stammheim. Celui-ci chargea les célèbres peintres de l'Ecole de Dusseldorf Ernest Deger, André et Charles Müller, et ensuite Franç. Ittenbach (1843-1854), d'en orner les parois de fresques grandioses, justement célèbres dans les annales de la peinture religieuse moderne. Ce sont de vrais chefs-d'oeuvre. En 1857 le fondateur de l'église en confia la garde aux Frères Mineurs de la Province de Saxe, qui succedèrent ainsi aux Bénédictins (1110-1802), que la révolution française avait chassés de ce lieu de prière. La quatrième partie du livre donne une chronique détaillée du couvent franciscain depuis sa fondation jusqu'à l'année 1906 (p. 99-191). Les Pères purent même y rester au temps du *Kulturkampf*, en échangeant l'habit religieux contre la soutane (135-153). Ils déployaient toujours, et déploient encore de nos jours, une activité très grande dans le ministère des âmes, confessions, sermons, pèlerinages, confraternités etc., que le chroniqueur bien avisé du couvent nous décrit avec amour. Les illustrations sont très nombreuses et très bien réussies, depuis les vues du sanctuaire primitif jusqu'aux portraits de tous les Supérieurs et Gardiens du Couvent (dès 1896, p. 167 ss.), et jusqu'à l'image que l'impératrice Augusta donna au couvent lors de sa visite en 1872. Peut-être l'auteur aurait-il pu s'occuper davantage des fresques magnifiques que contient ce joyeau d'art qu'est l'église de l'Apollinarisberg. Les sources sont indiquées sommairement à la p. 6. Notons, que le 18 juin 1829, Fr. Jean (Straten) O. F. M., suffragan de l'archévêque de Cologne, transféra la fête de la dédicace de l'ancienne église de St. Apollinaire au 22 juillet (p. 20).

*** Le R. P. Athanase Bierbaum O. F. M. a publié en outre un manuel de dévotions pour les pieux pèlerins, qui, de tous les côtés de la Prusse Rhénane, viennent visiter l'Apollinarisberg. Outre les prières d'usage on y trouve (p. 5-12) une notice historique, sorte de résumé du livre précédemment annoncé. *Apollinarisbuch, enthaltend die Geschichte, Wallfahrts Bruderschafts-Andachten und Lieder des Apollinarisberges.* Dülmen i. W. A. Laumann 1906, in-24° 444 pp.

*** Les Hagiographes du moyen-âge ont-ils appliqué la critique? C'est là une question bien souvent débattue déjà, sans que les historiens soient parvenus à un accord parfait. Le R. P. GISBERT MENGE O. F. M., auteur de la charmante monographie sur l'extatique Fr. Egide (v. AFH I, 128 s.) consacre à cette question une brochure: *Haben die Legendenschreiber des Mittelalters Kritik geübt? Ein Beitrag zur Geschichte der Hagiographie.* Münster i. W. Aschendorffsche Buchhandlung, 1908, gr. in-8°, IV-59 pp. Des deux parties de son livre, la première s'occupe de la critique des faits (*Tatsachenkritik* 6-16) et la seconde de la critique du merveilleux (*Wunderkritik* 17-39). L'auteur tire ensuite les *conséquences* (33-6). Celles-ci sont moins optimistes qu'on ne les attendait, après tant de remarques éparses dans les parties précédentes. Nous convenons entièrement avec lui, qu'il faut examiner chacune des productions hagiographiques du moyen-âge, sans parti pris ou préjugé de sorte. Ce qu'il ajoute à l'adresse des Modernes (35 s.) est bien trop général et ne disculpera aucunement les falsifications avérées des siècles passés. D'ailleurs celles de nos jours sont bien vite mises à nu et désavouées. Dans le corps de l'ouvrage, qui porte surtout des exemples tirés de l'hagiographie franciscaine, l'auteur accepte avec trop de bonne foi, nous paraît-il, les assertions des hagiographes médiévaux. C'étaient là des lieux communs, qui, à force d'être répétés par chacun, perdent sensiblement de leur valeur. Il faudra se défier de ces assertions de convenanance ou d'obligeance, et loin de les prendre pour des preuves du fait, on devra voir comment elles ont été mises en pratique. L'étude érudite et très indulgente du R. P. G. Menge servira toutefois à rebattre les accusations trop générales de nonchalance négligente et de crédulité stupide, portées contre les hagiographes du moyen-âge. Le premier Appendice reproduit, 37-38 comme preuve des précautions que l'on prenait au moyen âge, l'acte publié par les *Analecta Franc.* III, 358 s. cf. AFH I, 86; II, 5. Les passages cités dans le IIe app. « *La critique historique et la scolastique* » 39-42 sont tirés des oeuvres de St. Thomas d'Aquin et de St. Bonaventure. Ils servent cependant à tout autre chose, qu'à appuyer la thèse de l'auteur, que favorisent un peu mieux les données par trop élémentaires de l'app. IIIe « *Vestiges de critique philologique* (ou textuelle) *au moyen âge* ». Disons encore, parce qu' il fait si grand cas des témoins nommés dans les *Miracula Fr. Egidii, Acta SS.* April. III. 245, que la mise en scène des témoins était une formalité *juridique*, qui, à elle seule ne suffit pas toujours pour établir la vérité d'un fait historique.

AMÉRIQUE DU SUD. République Argentine. — L'auteur de la plaquette *Tercera Orden Franciscana. Rectificación histórica por un Padre Franciscano,* Buenos-Aires, Establ. gráfico, Robles e Cía, Defensa 257, 1907, in-12° pp. 20, n'a pas voulu nous exposer les recherches modernes sur les origines du Tiers-Ordre franciscain, car il les ignore complètement. Ses grandes autorités sont Ferraris, Thomassinus, Lezana etc. et parfois Wadding et Sbaralea. Ceci nonobstant, notre anonyme a jeu facile contre les tirades que le R. P. Tomás Luque O. Praed. s'était

permises dans une conférence tenue à Buenos Aires et mise ensuite en circulation avec un *Apéndice* où son confrère, Paulino Alvarez, polémisait dans le même sens contre un article du P. Regnault: « *Les Tiers-Ordres* » paru dans « *Le Messager du S. Cœur de Jésus* ». Toulouse 1887, num. de juill. Fr. T. Luque, *La Tercera Orden de Santo Domingo,* Buenos Aires, impr. A. Ceppi, 1907, in 16°, pp. 66, XII. Les PP. Luque p. 33ss. et Alvarez (IIss.) se faisant forts de l'autorité de l'*egregio Lacordaire,* (cf. *Vida de S. Domingo,* Valencia 1900; version espagnole etc.), ainsi que de quelques bulles mal intérprétées, etc., avaient donnée la priorité de temps au Tiers-Ordre Dominicain. Si au moins le P. Luque avait connu les auteurs de son ordre, le P. Mandonnet O. Pr. etc., le P. Mortier O. Pr. *Maîtres-Généraux de l'ordre des FF. Prêcheurs,* II, Paris 1905, 220-250, il se serait peut être abstenu de ses prétentions, pour ne pas, dès le premier coup, donner gain de cause, même à un adversaire, privé de tout équipement moderne.

ANGLETERRE. — La British Society of Franciscan Studies vient de lancer, au mois d'octobre dernier, le premier volume des publications importantes auxquelles elle s'est vouée. AFH I, 195. C'est le *Liber Exemplorum ad usum Praedicantium, saeculo XIII compositus a quodam Fratre Minore anglico de Provincia Hiberniae, secundum codicem Dunelmensem, editus per A. G. Little.* Aberdoniae, [Aberdeen, Ecosse] typis academicis 1908, in-8°, XXX et 177 pp. L'Introduction très interessante V-XVIII et les notes 127-157 sont ecrites en anglais, tout le reste est en latin. Nous entretiendrons prochainement nos lecteurs plus au long de cette belle publication de M. le Prof. A. G. Little.

⁂ Dans les *Biographical Series,* publiées par les soins de la *Catholic Truth Society,* le R. P. Thaddeus [Hermans] O. F. M. fit paraître une esquisse biographique de St. BONAVENTURE, dont il raconte agréablement la vie, sans s'occuper des spéculations mystiques ou théologiques du Docteur Séraphique. Nous lui reprocherions seulement d'avoir reproduit, dans cette vie d'ailleurs purement populaire, la légende de St. François, tenant dans ses bras le petit Jean Fidanza et s'écriant: O buona ventura! Ce conte étant démenti par St. Bonaventurae lui-même dans la *Leg. Maior* de St. François, Prolog. n° 3. p. 4. Ad Cl. Aquas 1898. *Opera Omnia S. Bonav.* VIII, 505. *S. Bonaventure* (1221-1274) *by P. Thaddeus O. F. M.* London, [1908] in-12° pp. 24.

⁂ Le même auteur a publié dans la dite série la vie du franciscain anglais WALTER COLMAN. Après avoir étudié au Collège de Douay, W. Colman dut retourner en Angleterre. En 1625 il revêtit les livrées séraphiques à Douay sous le nom religieux de « Cristophe de Ste Claire ». En 1634(?) il rentra comme missionnaire dans son pays natal. Il dedia à la reine d'Angleterre, Henriette Marie, son poème « *La dance machabre or Death Duel* » que l'auteur reproduit en appendice p. 13-16. Arrêté en 1641, il fut condamné à la mort avec cinq prêtres séculiers et deux P. P. Bénédictins. Il semble, que la reine s'intéressa à leur sort et ce ne fut qu'à cause de l'opiniâtreté cruelle du Parlement, que quelques-uns furent exécutés. Le P. Colman cependant languit dans la prison de Newgate durant environ quatre ans, quand la mort vint enfin le délivrer en 1645. *Father Walter Colman, O. F. M.* (1570-1645) London, [1906] in-12°, pp. 16.

Publications prochaines. Le deuxième tome des publications de la Société franciscaine britannique contiendra un recueil d'*Opuscula*

inedita Fr. Iohannis Peckham O. F. M. C'est encore le zélé et érudit M. A. G. Little qui s'est chargé de cette édition.

*** M. Robert Steele, qui en 1905 publia la *Metaphysica Fratris Rogeri ord. Fr. Min. De viciis contractis in studio Theologicae, omnia quae supersunt,* est en train d'éditer à Oxford les *Communia naturalia Fr. Rogeri.* La publication sera exécutée par la « *University Press* » d'Oxford.

BELGIQUE. — Qu'il est charmant le petit livre du R. P. Ignace Beaufays O. F. M. sur l'histoire et la pratique du Chemin de la Croix; très attachant pour son ton de piété et d'ascétisme sérieux, pour sa documentation, et très attrayant pour son exécution typographique! L'éditeur y a prodigué des illustrations topographiques, en général très bien réussies. *Exposé historique et pratique de la Dévotion au Chemin de la Croix par le R. P. I. B. O. F. M.* missionnaire apostolique. *Ouvrage illustré de 41 similigravures et plans.* Bruges Vve Verbeke-Loys et fils, 1908, in 12°, 129 pp. (1, 80 fr.) Après avoir montré, dans l'introduction (1-4), combien la Croix console l'homme, aux prises avec cette vie inclémente, l'auteur donne quelques: « *Notions générales sur le chemin de la Croix* » (5-6), décrit le chemin de la croix dans l'Evangile (7-11) puis tâche de rendre plausibles les scènes qui n'y sont pas mentionnées 12-16. C'est d'un pas trop rapide, qu'il parcourt, à l'aide des livres des pèlerins anciens et des recherches modernes, l'*histoire* du chemin de la Croix (17-30), car on n'y peut pas sauter du XIIIe au XVIIe siècle (p. 18), et il serait bien difficile de prouver que cette « pratique coïncide avec l'établissement des Franciscains à Jérusalem » (p. 26). Les premiers chapitres, avec les suivants sur les « attaches topographiques traditionelles du chemin de la croix » (30-5), dévotion, qui « égrène sur le chemin du Prétoire au Calvaire les épisodes de la voie douloureuse » (30), sur le site du Prétoire de Pilate (38-43), les transformations du Calvaire 56-63, et sur la topographie actuelle des 14 Stations, mettent en lumière la science archéologique et exégétique de l'ancien Professeur d'Ecriture Sainte à Jérusalem. Ce dernier chapitre montre, à lui seul, qu'il faut se méfier tant soit peu du principe de l'immobilité orientale énoncé à la p. 40, tout en insistant sur « la couleur vraie et la tonalité exacte » de telle ou telle station. La partie pratique du livre (p. 72-129) traite sommairement des Indulgences du Chemin de la Croix, de son érection (79 ss), et de l'exercice decette dévotion, selon le superbe chemin de Croix de Lanaeken (Belgique); « irréprochable au point de vue archéologique et historique...; il est aussi artistique que religieux » (64, 102-116). Félicitons et remercions le R. P. Ignace Beaufays de ce court, mais beau vade-mecum du Chemin de la Croix, dont l'*histoire* sera sans doute encore mieux traitée dans les éditions subséquentes.

ESPAGNE. — C'est le R. P. Samuel Eijàn, O. F. M. auteur des *Narraciones y leyendas de Oriente,* Barcelona, 1903, in 4°, 360 pp. de « *La Cuestión de los Santos Lugares,* Madrid 1906, in 4°, 190 pp. du *Manual de los devotos de los Santos Lugares,* Jerusalén, 1905, 407 pp. et d'autres écrits encore, qui s'est chargé de la version espagnole du Guide de Terre-Sainte du R. P. Barn. Meistermann; cf. AFH I, 139. Point n'est besoin de relever les aptitudes du traducteur, déjà bien connu comme styliste, et que la *carta-prologo* dont Mgr. l'évêque de Jaca a voulu honorer cette version, vante comme « connaisseur des secrets enchanteurs de l'idiome » espagnol. Peut-être que quelques plans et cartes le cèdent en

clarté à l'édition française. *Nueva Guia de Tierra Santa... por el* R. P. BARN. MEISTERMANN *O. F. M., traducida de la Iª edición francesa, corregida por el autór por Fr.* SAMUEL EIJÁN *O. F. M. y honrada con una carta-prólogo del Excmo é Ilmo. Sr. Obispo de Jaca.* Barcelona, Vich, Tipografia franciscana, 1908, in 12º XLVII, 704 pp.

⁂ Le R. P. DIONISIO VICENTE, conventuel, pénitencier de la Santa Casa à Lorette a fait paraître une version castillane du livre de piété du R. P. Alberto Tronchi. C'est une oeuvre de simple vulgarisation. *El Santo de los Milagros. San Antonio de Padua, presentado á sus devotos por el R. P. Fr. Alb. Tronchi, franciscano conventual. Versión Castellana por el* M. R. P. Fr. DIONISIO VICENTE, *franc. conv.* Barcelona, tipogr. Católica, 1907 in 24º, 331 pp. A la fin on annonce, entre autres, que les Pères Conventuels à Granollers del Vallés (Barcelona) préparent une traduction espagnole [refaite et mise au courant des données modernes?] de la: *Vida del Venerable Doctor Sutil y Mariano Juan Duns Escoto, por el famoso Padre Mateo Ferguio Men. Conv.*

FRANCE. — Qu'un ancien missionnaire du Canada (AFH, 128) s'intéresse d'une façon particulière au glorieux passé de l'ordre franciscain en Amérique, ne paraîtra que bien naturel. Ainsi le R. P. Ange-Marie Hiral O. F. M. s'est laissé charmer par la figure radieuse, de l'Apôtre de l'Amérique méridionale, et il a étudié et admiré le zèle infatigable, les succès incalculables et les vertus extraordinaires de St. François Solano. Jeune religieux, celui-ci s'exerce d'abord en Espagne dans les divers emplois secondaires de son ordre; ses aspirations débordantes d'apôtre le portent au Tucuman (1598), où ses prédications et ses miracles convertissent une foule prodigieuse des pauvres Indiens, exploités et pourchassés. Lima, la ville pécheresse, ayant été terrifiée par la voix effrayante et menaçante du nouveau Jonas, fit pénitence pour échapper au cataclysme prédit par le Saint. Toute l'action extraordinaire du grand Missionnaire franciscain, le R. P. Ange Hiral l'a dépeinte avec art et avec conscience dans un beau livre d'une allure populaire. Il s'est contenté d'indiquer d'une facon sommaire les sources, c'est à dire les biographies les plus autorisées du Saint Thaumaturge. (p. XII-XIV). *Vie de St. François Solano de l'ordre des Frères Mineurs, Apôtre de l'Amérique Méridionale* 1549-1610. Lille-Paris-Bruges, Societé St. Augustin, Desclée, De Brouwer et Cie [1907] in-8º, XVI, 303 pp.

⁂ La notice historique sur le P. Séverin Girault, III. Ord. S. F. a été cueillie dans plusieurs archives, avec une patience admirable, par le R. P. Ubald d'Alençon O. M. Cap. Il dresse même une longue liste des autographes du P. Séverin Girault, *première* victime de l'horrible massacre aux Carmes, le 2 sept. 1792. Cette biographie, aussi complète que possible, (p. 14-21), est d'autant plus méritoire, que l'on n'a rien su jusqu'ici au sujet du R. P. Girault, dont on maltraitait les titres, les qualités et même le nom. On le faisait passer pour prêtre séculier et la colonne nouvelle, dressée sur l'endroit du massacre, porte: *Ici a été tué L. Guérin* etc.!! Le P. Séverin Girault nacquit à Rouen le 14 janvier 1728 (p. 8-9 acte du Baptême). Il devint orphelin à l'âge de 10 ans. (p. 9). D'après son acte de profession, dont une copie est conservée au greffe du Palais de Justice à Rouen (p. 12), Girault prit l'habit le 7 août 1749, au couvent du Tiers-Ordre régulier de la stricte Observance à Rouen, appartenant à la Province de Normandie, dite de St-Yves et à la Custodie de Notre-Dame de Lorette. Il y prononça les voeux

solennelles le 8 août 1750. Dès l'année 1766 il était sécretaire « en raison de sa magnifique écriture » (13). Cette situation « le forçait à rédiger des actes, à tirer des copies [des Constitutions de l'ordre des Pénitents et à correspondre avec les couvents (p. 19-20) ». Au chapitre général, qui, en mai 1773, suivit la bulle de réforme de Clément XIV, il est d'abord désigné (27 mai) gardien de Rouen, mais le lendemain il est élu, d'après le procès verbal, [Arch. Nat. G. 9. 61. n. 1.] « unanimement par la voix des fèves » sécretaire général (p. 20). Dès lors sa résidence était le couvent de Notre-Dame de Nazareth à Paris; il y faisait aussi l'office de Bibliothécaire, comme en fait preuve encore le MS. 6206 de la Bibliothèque de l'Arsénal. Le 22 avril 1790, dix-sept des religieux de N.-D. de Nazareth déclarèrent, pardevant les commissionnaires municipaux, vouloir rester et vivre dans les maisons et sous la règle de leur ordre (p. 24). Le P. Séverin était du nombre; (neuf voulaient profiter de la liberté et sortir). Le 16 mars 1791, nouvel inventaire. Le 28 avril 1792, le R. P. Girault vint s'installer au monastère de Ste-Elisabeth, dont il était confesseur, car dès le 21 du dit mois les Pères de Nazareth avaient été avertis qu'il devraient évacuer leur couvent le 28 avril, pour aller dans leur maison principale de Picpus. Là on avait aussi réuni, le 12 mai, les Capucins du Marais et ceux de la rue Saint-Honoré (p. 28). Emprisonné aux Carmes le 29 ou le 30 août, le soir du 2 septembre en récitant son office près du bassin, il fut frappé à coup de sabre à la tête, et dès qu'il fut tombé, deux autres assasins armés de piques, vinrent le percer (p. 34). Le doute plane encore sur le lieu où reposent les restes mortels de ce martyr de la grande révolution. — L'auteur érudit a de plus ajouté quelques notes sur les trois enfants de St. François massacrés le même jour aux Carmes de la rue de Vaugirard. *(Notice Historique sur le P. Sévérin Girault, du Tiers-Ordre franciscain, né à Rouen, mort aux Carmés à Paris)* (1728-1792). *Deuxième édition, revue et augmentée de notes généalogiques.* Paris, Poussielgue, 1907, in-8° gr. pp. 43. Les notes généalogiques regardent la famille du P. Girault (Girault et Hautemer), p. 42-43.

INDES ORIENTALES. — Voici quelques livres sur St. François en langue tamoule, échantillons curieux de littérature franciscaine aux Indes, d'après les indications fournies avec bienveillance par le R. P. Supérieur du Couvent du Tiers-Ordre à Bellary. Le premier de ces livres est intitulé: *L'Histoire de St. François béni avec les cinq stigmates*, 1 vol. in 12°, pp. 280. Bellary, 1907. C'est la deuxième édition de cet ouvrage; la première ayant paru à Pondichéry en 1859. 1 vol. 12°, pp. LIV, 32. L'auteur, qui est un des membres de la Congrégation des Missions Etrangères de Paris, dit lui-même dans le paragraphe 3° de *la Préface*, que son ouvrage n'est qu'un « extrait des trois tomes de la Vie de St. François par le P. Chalippe ». Pour bien comprendre le titre du livre, il faut savoir, qu'aux Indes St. François d'Assise est appelé *St. François des cinq plaies.*

⁂ En 1903 un prêtre indigène de l'Archévêché de Madras publia en télougou un résumé de la première édition de la *Vie de St. François par le* R. P. Léop. de Chérancé O. M. Cap. Ce livre est sorti de l'imprimerie du couvent de Bellary. 1 vol. in-12° de pp. 484.

⁂ Le troisième livre est la IIe édition d'une brochure (in-16°, 36 pp.) publiée à Pondichéry (Imprimerie de la Mission) en 1904. Elle contient une traduction tamoule de la Constitution de Léon XIII: *Misericors Deus* (30 Mai 1883) sur le Tiers-Ordre et des esquisses biographiques

de Ste Claire et de St. Antoine de Padoue. — En 1859 déjà l'auteur du premier livre ci-dessus indiqué avait traduit du francais en tamoul un *Manuel Complet du Tiers-Ordre Franciscain* 1 vol. in-16°, pp. 278.

P. Michel Bihl O. F. M.

III. — Chronica Minoritica.

Manuale Historiae Ordinis. — R. P. Heribertus Holzapfel O. F. M. Dr. Theol. Provinciae Bavariae, mandante Rev.mo P. Ministro Generale, pro Ordinis Jubilaeo, hoc anno agendo, in lucem dabit: *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, ut inserviat in scholis nostris iuvenibus studentibus. Prodibit insimul opus originale lingua germanica conscriptum et versio latina eiusdem.

Novum Oratorium. — P. Hartmann von An der Lan Hochbrunn, decus ordinis nostri in rebus musicis, durante anno praeterito novum composuit Oratorium, quod inscribitur. « *Septem verba Christi in cruce* », quodque diebus 11 et 12 Octobris anni 1908, praesentibus RRmo P. Ministro Generali et Excellmo D. Archiepiscopo Bambergensi, maximo cum successu Bambergae in ecclesia S. Michaelis primum in scena productum est.

In plurimis foliis publicis, etiam acatholicis, critici rei musicae inter quos aliqui peritissimorum Germaniae, egregium tulerunt de hoc opere iudicium. Ingenium, quod mirati sumus iam in primis 4 Oratoriis P. Hartmanni, in hoc opere magnum fecit progressum ad apicem perfectionis; creverunt enim interim eius vires creandi, 'motiva' facta sunt expressiora et descriptiones formatiores, accuratioresque. Melodiae ipsius non raro animos venustate sua demulcent, semper tamen remanent exquisitae, distinctae et ad persuadendum accomodatae. Praestantissima P. Hartmanni indoles symphoniaca non solum elementari suo realismo admirationem excitat, sed etiam suavitate sua corda, animosque commovet. Nihilominus artifex sciens tenere modum, omnem exaggerationem et nimiam sollertiam repudiat. Praestantissimae huius operis partes sunt egregia illa motiva musicalia de ipsis verbis Domini, quae semper erunt exemplaria prototypa omni tempore, omnibusque artis musicae studiosis. Excellunt quoque, praeter partes « *Historiae* », partes « *Dismae* », magnificus chorus « *Beati* » et suavis alter: « *Sitivit anima mea* », eximium « *Stabat Mater* » et cantus coelos penetrans: *Quemadmodum desiderat* », quae omnia margaritae sunt artis musicae christianae. In summa, sola fides firma animata ingenio vero et potenti gignere potuit tale opus, quod P. Hartmanno stabilem locum inter principes artis musicae nostri temporis comparat. (Cf. iudicia critica de hoc opere ap. *Bamberger Volksblatt*, n. 231 seqq. 12, 13, 14 etc. Oct. 1908. *Allgemeine Zeitung für Franken und Thüringen*, n. 237 seqq. 13 seqq. Oct. *Bamberger Tageblatt*, n. 237 seqq. 12 seqq. Oct. etc.

*** In conventu nostro *Salismonasteriensi* (Salmünster) Prov. Thuringiae, [cf. AFH I, 208 ubi refertur de tragoedia Sophoclis « Antigone » in lingua originali acta], fratres clerici, humanitatis studiosi auctore doctissimo P. Guardiano et Lectore Fideli Schumacher hoc anno magno cum applausu egerunt eiusdem poetae tragoediam « Oedipus rex » iterum totam in lingua *Graeca* cum musica antiqua, quam composuerat Prof. H. Bellermann, (ed. *Berolini, Schlesingersche Buchhandlung, Französische Strasse* 23). Aderant inter spectatores huius scenae, praeter RRmum P. Ministrum Generalem, Professores et docti plures,

qui Fratres studentes adeo linguae graecae peritos, maximis encomiis extulere, quod et publica folia praestitere — Cf. *Kölnische Volkszeitung* n° *814 20 Sept. 1908.* — *Germania (Berlin)* n° *218. 20 Sept. Blatt 2. Beilage I.* — *Mainzer Journal* n° *221. 29 Sept.* — *Augsburger Postzeitung* n. *212. 16 Sept.* — *Frankfurter Volksblatt* n. *215. 19 Sept.* — *Fränkisches Volksblatt* n° *209. 15 Sept. et 217. 24 Sept.* (auctore Prof. Dr. Thom. Stengel, Universitatis Wirceburgensis).

Causa beatificationis Servi Dei R. PATRIS HENRICI THYSSEN, O. F. M. Antverpiae defuncti 31 martii 1844. In vigilia Pentecostes, 6 Iunii 1908, h. 10, in aula archiepiscopali Mechliniae, consedit tribunal ecclesiasticum pro inchoando processu *de non cultu* Servi Dei, P. Fr. Henrici Thyssen, O. F. M. Iudici ordinario, nominatim Em. Card. Mercier, archiepiscopo Mechliniensi, assidebant Rmus ac Illmus D.D. Vanden Branden de Roeth, archiepiscopus Tyrensis, Capituli Decanus, ac Iudex delegatus, RR. Domini Lamvereys ac Van Roey, vicarii generales, R. D. Thys canonicus ac Fidei promotor ac R. D. canonicus De Beukelaer, notarius, presente et vice-postulatore huius causae. Feria 4ª insequenti, hora 9 1/2 iterum coadunatum fuit tribunal in aula archiepiscopali, pro conficienda *Notula testium.*

NECROLOGIA.

Exce.mus et Rev.mus D.nus Fr. IOANNES MARIA SANTARELLI, Seraphicae Provinciae alumnus et Urbinas Archiepiscopus, diro morbo oppressus, die 24 Septembris 1908, vix 46um annum agens, piissime mortem obiit. Natus erat in pago S. Mariae Angelorum prope Assisium die 23 Augusti 1863, et Ordine nostro receptus anno 1880, in quo 1881 simplicia et 1884 solemnia vota emisit. Anno 1886 sacerdotio initiatus, acuti, uti erat, et alacris ingenii iuvenis, statim cathedram ascendit, Lectoris Generalis philosophiae a. 1886, et Theologiae a. 1890 laurea insignitus. Praecipuis tum Provinciae, tum Ordinis muneribus est functus; bis Definitor Provincialis, mox a secretis Ordinis, dein Definitor Generalis, quo anno Ordo noster in Unionem est evectus, ad quam assequendam et firmandam plurimum ipse adlaboravit. Pluries Visitator Generalis et Apostolicus, tandem a Summo Pontifice Pio X Archiepiscopus Urbinas renuntiatus est die 7 Augusti 1904, in qua dioecesi, necnon in duabus aliis, Calliensi scilicet et Urbaniensi, quibus uti administrator a Sede Apostolica praefectus fuerat, tum in clericis educandis, tum in sacerdotali disciplina et Divino cultu promovendis ita fuit assiduus et praestans, ut summis laudibus sub « Brevis » forma a Summo Pontifice meruerit cumulari. At maiora, quae sibi animo proposuerat, intercidit mors. Plura ab eo docte et eleganter scripta remanent, e quibus hic commemoramus: *La tradizione Francescana. Il cuore ed il Corpo del Seraf. Padre S. Francesco d'Assisi.* Roma, Tip. Sallustiana 1901: in-8°, pp. XIX-494. **R. I. P.**

Directio Periodici.

LIBRI RECENTER AD NOS MISSI

Quorum praecipui in *Bibliographia* huius Periodici accurate discutientur.

Historia Franciscana.

Ange-Marie, HIRAL O. F. M. — *Vie de St. François Solano de l'ordre des Frères Mineurs.* Lille, Paris, Bruges, Desclée, De Brouwer, [1906]. In-8°, pp. XVI-303.

Bernard, FLEURY O. M. Conv. — *Maître Frédéric d'Amberg, Provincial et Gardien du couvent des Cordeliers de Fribourg.* Archives de la Société d'hist. du Canton de Fribourg VIII, p. 37-56. Fribourg, 1908.

» » — *Catalogue des Religieux du couvent des Cordeliers (Mineurs Conventuels) de Fribourg,* 1256-1905. Extrait etc. pp. 311-373. 1907, Ibidem.

Canuti, DON FIORENZO. — *Antiche Memorie Francescane in Città della Pieve.* Firenze, tip. Salesiana, Via Fra G. Angelico 16.

Corna, ANDREA O. F. M. — *Storia ed arte in S. Maria di Campagna (Piacenza).* Bergamo, Istit. di Arti Grafiche, 1908. In 8°, pp. 303 con illustrazioni. — L. 6.

Edwards, JOHN. — *The Grey Friars and their first houses in Scotland.* Aberdeen, W. Jolly, Albany Press, 1907. In-4°, pp. 29.

Eduardus, ALENCONIENSIS O. M. Cap. — *De origine ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum Chronica Fr. Ioannis Romaei de Terranova etc.* Roma, ap. Curiam Generalitiam, Via Boncompagni 71, 1908. In-4° pp. 58.

» » — *Stauropolis Metropolis Cariae.* Romae, ibid. 1908. In-8° pp. 16.

» » — *Il terzo Convento dei Cappuccini in Roma. La Chiesa di S. Nicola de Portiis, San Bonaventura, S. Croce dei Lucchesi.* Roma, tipogr. Cav. A. Befani, Via Celsa 6, 1908. In-8°, pp. 52.

Emmanuel, VAN BERLO O. F. M. — *L'Ordre des Frères Mineurs en Belgique depuis son rétablissement 1833-1908.* Malines, Imprimerie St. François, 1908. In-8° gr., pp. 497.

Franz, ADOLPH. — *Drei Minoritenprediger aus dem XIII. Iahrhundert.* Freiburg im Breisgau, Herder, 1907. In-8° gr., pp. XVI-160.

Ghilardi, FAUSTINO O. F. M. — *San Vivaldo Eremita del Terz' Ordine Francescano.* Firenze, tip. Barbèra, 1908. In-16°, pp. 206.

Guy, DUVAL O. F. M. — *Le Bienheureux Bonencontre, Disciple de St. François et le Couvent des Cordeliers de Chateauroux.* Bourges, Imprimerie Vve Tardy-Pigelet, 1908. In-12°, pp 92.

I Fioretti *di S. Francesco,* illustrati da ATTILIO RAZZOLINI, Firenze 1908. In-12°, pp. XVI-318.

Kneller, K. AL. S. I. — *Geschichte der Kreuzwegandacht von den Anfängen bis zur völligen Ausbildung.* Freisburg im Breisgau, Herder, 1908. In-8° gr., pp. XII-216.

Krose, H. A. S. Y. — *Katholische Missionsstatistik. Mit einer Darstellung des gegenwärtigen Standes der Heidenmission.* Ibidem 1908. In-8°, pp. VIII-129.

Kunz, FRITZ. — *Der hl. Franz von Assisi. Mit Text von* HENRICH FEDERER. München, Verlag der Gesellschaft für christliche Kunst, 1908. In-4°, pp. 48.

L. de Kerval. *Un Frère Mineur d'autrefois, St. Jean de Capistran.* Woluwe, 268 Avenue Tervueren, Rome et Vanves, 1908. In-8°, pp. XXIV-167.

Marcellino, Centi O. F. M. — *Cenni storico-descrittivi della SS. Annunziata del Vastato in Genova.* Genova, tip. Serafino e Ferrando, 1908. In-16°, pp. 53.

Mariotti, Candido O. F. M. — *La Passione di G. Cristo ed i Francescani.* S. Maria degli Angeli, tip. della Porziuncola, 1907. In-8°, pp. X-308.

» » — *Il Cardinale Pier Matteo Petrucci di Iesi, Filippino e Terziario francescano, ed un saggio delle sue lettere e poesie spirituali.* Iesi, Scuola tipografica e legatoria, 1908. In-8°, pp. VIII-132.

Monumenta Germaniae Historica. — *Scriptores tom. XXXII pars II. Chronica* Fr. Salimbene de Adam *Ord. Min.* Hannoverae imp. bibliopolii Hahniani [Hannover, Hahn], 1908. In-4°, pp. 361-755.

Norbert, Goluchowski O. F. M. — *Bl Jan z Dukli w czterosetna dwudziestopiata rocznice blogoslaw. skonù roku 1909. Guda i Laski.* Lwow, (Lemberg) Nakl. Kl. z G. Faff, 1909. In-16°, pp. 224.

Pacifico, Otero O. F. M. — *Fray Cayetano.* Buenos Aires, Cabaut y Cía, 1908. In-12°, pp. 165. Biblioteca de Mayo, « Nuestros hombres » tomo II.

— *La Orden Franciscana en el Uruguay, Crónica Histórica del Convento de S. Bernardino de Montevideo.* Ibidem, 1908. In-8°, (II), p. 186.

Pedro, de Zubero O. F. M. — *El Santuario de S. Pedro Regalado de Aguilera.* Valladolid, impr. de Andrés Martin, 1908. In-16°, pp. XVI-174.

Picconi, Giac. da Cantalupo O. F. M. — *Serie cronologico-biografica dei Ministri e Vicari Provinciali della Minoritica Provincia di Bologna.* Parma, Tip. della SS. Nunziata, 1908. In-8°, pp. VIII-519. — L. 4.

Picconi-Ricci-Cologna. — *Barbarie e Trionfi, ossia le Vittime illustri del San-si in Cina nella persecuzione del 1900.* Parma, tip. Egidio Ferrari, 1908. In-8° gr., pp. 552.

Schuller, Rodolfo R. — *Confesionario por preguntas y Pláticas Doctrinales en Castellano y Araucano, según el manuscrito inédito del misionero franciscano Fray Antonio Hernandez Calzada (1843). Con notas biográficas por el R. P. Fr. Antonio Pavez O. F. M.* Santiago [de Chile], F. Becerra M. Editor, Bandera 4, 1907. In-8°, pp. 78 et 68, 1.

Seitz, Ioseph. — *Die Verehrung des hl. Joseph in ihrer geschichtlichen Entwicklung bis zum Konzil von Trient dargestellt.* Freiburg in Breisgau, Herder In-8° gr., pp. XVIII-388.

Sevesi, Paolo M. O. F. M. — *Saggio storico-critico sull' Origine, Progresso e Vicende dell' Alma Provincia Minoritica di Milano.* Brescia, tip. Ven. A. Luzzago, 1906. In-12°, pp. 46.

Thaddeus, F. O. F. M. — *Father Walter Colman O. F. M.* (1570-1645). London, Catholic Truth Society [1906]. In-12°, pp. 16.

» » — *St. Bonaventure* (1221-1274). Ibidem, [1908]. In-12°, pp. 24.

Tocco, Felice. — *Studii Francescani. (Nuova Biblioteca di Letteratura, Storia ed Arte, diretta da Francesco Torraca. III.).* Napoli, Francesco Perella, Editore, 1909. In-12°, pp. VIII-558.

» » — *Le Due Prime Tribolazioni dell' Ordine Francescano, con Appendice sul valore della Cronaca delle Tribolazioni. Reale Accad. dei Lincei, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche. Estratto dai Rendiconti, vol. XVII, fasc. 1-4.* Roma, tip. della R. Accademia dei Lincei, 1908. In-8°, pp. 112.

Ubald d'Alençon, O. M. Cap. *Notice historique sur le P. Séverin Girault, du Tiers-Ordre franciscain.* IIe edit. Paris, Poussielgue, 1907. In-8°, pp. 40.

» » — *Mémoires et Lettres du P. Timothée de la Flèche, évêque de Beryte, sur les affaires ecclésiastiques de son temps.* V^e^ édition. Paris, Picard, 1907. In-8°, pp. 218.

Ubald d'Alençon, O. M. Cap. *Lettres inédites de Guillaume de Casal à Ste Colette et notes sur la biographie de cette Sainte.* Ibidem, Picard, 1908. In-8°, pp. 45.

» » — *Un Correspondant inconnu de F. de La Mennais. Documents sur le Fr. Martinien du Lude; avec des Extraits des ses lettres* (1759-1830). Ibidem, 1908. In-8°, pp. 21.

Wenck, KARL DR. — *Die hl. Elisabeth.* Tübingen, I. C. B. Mohr, 1908. In-8°, pp. 56.

Zephyrin, ENGELHARDT O. F. M. *The Missions and Missionaires of California. Vol. I. Lower California.* San Francisco, Cal. The James H. Barry Company, 1908. In-8°, pp. XXII-654.

Varia.

Andreani, LUIGI. — *Serie degli Abbati della Badia di Razzolo (Mugello).* Saggio. Firenze, tipogr. Salesiana, 1907. In-8°, pp. 52.

Barnabé, MEISTERMANN O. F. M. — *Nueva Guia de Tierra Santa traducida de la Iª edición francesa, por el* p. Fr. SAMUEL EIJÁN O. F. M. Barcelona-Vich, Tipografia Franciscana, 1908. In-12°, pp, XLVIII-704.

Bucefari, GIUSEPPE O. F. M. — *Brevi Nozioni di Grammatica Latina ad uso specialmente dei Seminari e dei Collegi Serafici dei Frati Minori.* Compilata accuratamente sulla scorta della Grammatica latina del P. G. Rocchia e di altri autori moderni. S. Maria degli Angeli, tip. della Porziuncola, 1907. In-8°, pp. 214. — L. 2.

Butti, CAMILLO P. O. S. Aug. — *Viaggio in Oriente.* Seconda Ediz. Roma, Desclée, Lefebvre et Ci, 1907. In-8°, pp. XVIII-264.

Gemelli, Dott. Prof. AGOSTINO O. F. M. — *Il problema igienico nelle chiese. Ricerche, sperimenti, osservazioni e proposte.* Monza, tip. Artigianelli, 1908. In-8°, pp. 29.

Germain, MARIE DES NOYERS O. F. M. — *Le Grand Evêque Gallo-Romain de la première moitié du Ve siècle,* SAINT-GERMAIN L'AUXERROIS. Lille, Paris, Bruges, Soc. St. Augustin, Desclée, De Brouwer [1908]. In-8°, pp. XXXII-189.

Giordano, FRANCESCO O. F. M. — *Attraverso l' Egitto.* Milano-Palermo-Napoli, Remo Sandron, 1908. In-8° realone, pp. 285. — L. 6.

Guido Rant O. F. M. *Die Franziskaner der oesterreichischen Provinz, ihr Wirken in Nieder-Oesterreich, Steiermark und Krain bis zum Verfalle der Kustodie Krain und ihrer Klöster (1596).* Stein in Krain, Anton Statner, 1908. In-8°, pp. 137.

Hugolin O. F. M. — *Haut la Croix! Electeur tempérant.* Ville Saint-Louis, (Montreal) 1908. In-12°, pp. 28.

» » — *Au fond du verre. Histoires d'ivrognes.* Montréal, Imprimerie du Tiers-Ordre, Avenue Seymour 29, 1908. In-12° pp. 40.

» » — *Aux jeunes gens de la Campagne.* Discours à prononcer, écrit par l'un d'entre eux. Présenté par le R. P. H. Ibidem, 1907. In-12°, pp. 16.

» » — *Entrez donc!* Réponse aux objections qui retiennent hors de la Société de *Tempérance,* IIe édition, ibidem [1908]. In-12°, pp. 95.

» » — *Si Femme savait! Si Femme voulait!* Femme contre Intempérance, ibidem. In-12°, pp. 71.

Leo, PETROVIĆ O. F. M. — *Disquisitio Historica in originem usus slavici idiomatis in Liturgia apud Slavos ac praecipue Chroatos.* Dissertatio pro Gradu Doctoratus in Facultate theologica *Friburgensi Helvetiorum* obtinendo adprobata; quam scripsit atque publice propugnavit diebus 29, 30 et 31 Ian. 1908. Mostar, typogr, Societatis Chroaticae 1908. In-8°, pp. XIV-87.

Montesano, TITO Lett. Gen. O. F. M. — *Sintassi Latina.* Corso superiore. Gerusalemme, Tip. dei PP. Francescani, 1907. In-16°, pp. VIII-532. — *fr 4,50.*

P. von Loë, und B. M. REICHERT O. Praed. — *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland. Erstes Heft.* Leipzig, Harrassowitz, 1907, (II). In-8°, pp. 55.

Panzini, Filippo O. F. M. — *Prosodia, Versificazione e Raccolta di Poesie latine.* Edite per cura del P. Tito Montesano O. F. M. Gerusalemme, Tip. dei PP. Francescani, 1907. In-16°, pp. VIII-159. — *fr. 2.*

— *Le Vén. François de Montmorency-Laval* (1708-1908). Québec, Imprimerie de l'Evénement 1908. In-4°, pp. 63.

Theologia et Philosophia.

Amado, Ramón Ruiz S. I. — *La Práctica del Púlpito. Estudios homiléticos por A. Meyenberg, traducida de la quinta edición alemana.* Madrid, Razón y Fe, 1908. In-8° gr., pp. XVI-660.

Ferreres, Juan B. *S. I.* — *La Religiosas según la disciplina vigente. Sus Confesores, Cuenta de conciencia, Clausura, Votos, Elección de Superioras. Comentarios Canónico-Morales.* III Edic. (Madrid), Razón y Fe, 1908. In-12°, pp. 309.

» » — *Los Esponsales y el Matrimonio según la novisima disciplina. Comentario Canónico-Moral sobre el Decreto Ne temere.* III Edic. Ibidem, 1908. In-12°, pp. 307.

Gabriel, Casanova O. F. M. — *Sociologia Christiana in usum Ecclesiasticae Iuventutis.* Matriti, typogr. Filiae Gómez Fuentenebro, 1908. In-8° gr., pp. XVI-574.

Minges, Parthenius P. Dr. O. F. M. — *Der angebliche exzessive Realismus des Duns Scotus.* Münster, Aschendorff, 1908. In-8° gr., pp. XII-108. (*Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters.* Band VII. Heft 1). — M. 3,75.

» » — *Die Distinctio formalis, des Duns Scotus* in: *Theologische Quartalschrift,* Tübingen 1908, pp. LXXXIX, 409-436.

Ascetica.

Agostino, Gioia O. F. M. — *Vita Compendiosa di S. Diego d'Alcalà, Laico professo dei Frati Minori.* Palermo, Tip. dell' Impr. Gen. d' Affissione e Pubblicità, 1907. In-12°, pp. 45.

Bughetti, P. Benvenuto O. F. M. — *Da Gesù a noi. Letture sul Vangelo. Serie I. I Vangeli delle domeniche.* Roma, Desclée e C., 1908. In-8°, pp. VIII-328.

Coletti, Clemente O. F. M. — *Vita di S. Clemente I. Papa e Martire, Protettore di Fossa.* Sulmona, Ant. Damiani, 1907. In-32°, pp. 32-14.

» » — *La miglior maniera per fare il Ritiro Mensile.* Torino, tipogr. Pontificia, 1909. In-46°, pp. 77.

» » — *La Vita di Maria compendiata nei misteri del Rosario.* Napoli, Libreria della Gioventù, 1908. In-16°, pp. 26.

» » — *Importanti Lezioni per animare alla vita Cristiana.* Mondovì, tip. Vescovile, 1908. In-32°, pp. 75.

» » — *Indirizzi per far con profitto la meditazione e gli esercizi spirituali.* Roma, tip. Sallustiana, 1908. In-24°, pp. VIII-86.

Gemelli, Prof. Dott. Agostino O. F. M. — *Il segreto per essere felici.* Milano, Romolo Ghirlanda, Via Unione 20, 1908. In-16°, pp. 84

Rett, P. Honorius O. F. M. — *Vergissmeinnicht für unsere Tertiaren.* Ein Leitstern fürs Tertiarenleben. Geeignet auch als Andenken an die hl. Profess, sowie als Wink zur Einführung einer Organisation. Wien, Selbstverlag; Druckerei: « Austria ». In-16°, II, pp. 226, 1908.

» » — *Der Dritte Orden des Seraphs von Assisi in seiner herrlichsten Blüte. Einziges Ordensbuch* mit erschöpfender Angabe einer genauen Organisation und einem übersichtlichen Kalender aller sicheren, auch der unvollkommenen und allerneuesten Ablässe. Herausgegeben auf Veranlassung des Ersten *Allgemeinen oesterreichischen Terziarentages.* Wien, Verlag der PP. Franziskaner, I. Franziskanerplatz 4. 1908. In-16°, pp. 337.

Roma, (di) P. Felice O. F. M. — *Fiat lux! sul Terz' Ordine Francescano.* Piacenza, Stab. Tip. V. Porta, 1908. In-24°, pp. XII-464-38.

Thaddeus, Fath O. F. M. — *Of the Imitation of Christ by Thomas a Kempis.* London, Burns and Oates, 1908. In-12°, pp. XXIV-315.

De licentia Ecclesiastica et Superiorum Ordinis.

DISCUSSIONES

QUO ANNO ORDO FRATRUM MINORUM INCEPERIT.

Quia annus nunc decurrens, uti iam septingentesimus a fundato, per Sanctum Patrem Franciscum, Ordine Fratrum Minorum, qua eventus faustissimus celebrabitur per orbem, plurimum et Fratrum ipsorum et exterorum oculos in se convertit, opportunum cuique videbitur hoc in periodico, rebus gestis Ordinum S. P. Francisci illustrandis destinato, de praesenti Centenario dissertationem texere, inquirentem, quo revera anno Ordo Fratrum Minorum originem sumpserit.

Quamvis enim mirum fortasse videatur, dubium ullum circa annum, quo Ordo Fratrum Minorum inceperit, oriri potuisse, tamen illi, qui documentis de exordiis Franciscanis operam specialem dederunt, norunt probe auctores hanc quaestionem tractantes in diversas abiisse sententias. Discussionis autem nostrae propositum non est, ut argumentum istud quodammodo exhauriat, sed ut solutioni aequae viam sternat, ostendatque, quantum documentorum ope praestari potest, in quod tempus talis via deducat. — Expedit vero a limine, quid Ordinis initio intelligamus, definire.

Sunt enim, qui Ordinem iam inceptum dicunt, quando S. Franciscus coram Episcopo Assisiensi se veste paterna et saeculari exspoliavit (1). Ast iuste dubitari potest, Sanctum die illo memorabili vel somniasse quidem de ordine religioso cuiuscumque generis fundando. Alii vero, uti diem quo inceperit Ordo, eum proponere volunt, quo Seraphicus Pater, audito apud S. Mariam de Portiuncula Evangelio: qualiter Dominus miserit discipulos suos ad praedicandum, vocationem suam et

(1) « The Franciscan Oder was there and then founded by one naked man » ait scriptor recens anonymus apud *Murrays Magazine*.

habitum mutavit (1). Sed Evangelium istud paupertatis, ut vocatur, ad summum vitae minoriticae primum impulsum dedit. Plures insuper exordium Ordinis computant a tempore, quo S. Franciscus cum Fr. Bernardo et Fr. Petro apud ecclesiam S. Nicolai Assisiensis triplici apertione S. Evangelii voluntatem Dei quaesivit (2). Attamen isti « viri poenitentiales de civitate Assisii », uti Sanctus et primi sui socii sese appellarunt (3), nonnisi post approbationem suae formae vivendi per Sedem apostolicam, in Ordinem religiosum collecti evaserunt. Hic iam oritur quaestio, utrum scilicet S. Franciscus revera Ordinem proprie dictum religiosum fundare intenderit, quando confirmationem regulae, quam scripserat, a Papa Innocentio III postulavit? Nonnulli enim, qui nostris temporibus de historiae seraphicae primordio verba fecerunt, id in dubium vocaverunt. Contendit e. gr. Dr. K. Müller ad annum 1221 usque Fratres Minores ordinem religiosum sensu stricto haud constituisse, sed potius societatem quandam liberam (4). Iuxta Sabatier confraternitas laicalis poenitentium, utrumque sexum amplectens, fuit originalis et prima B. Francisci intentio (5). R. P. Mandonnet O. P. vero asserit tres Ordines Franciscanos evolutos esse ex stirpe parentali primitiva promiscua a Sancto fundata, quatenus societas illa divisa in tres ramos: Fratres Minores scilicet, Pauperes Dominas, et Poenitentes III[ii] Ordinis, morante S. Patre in plagis orientalibus (1219 seq.), ope praesertim Cardinalis Hugolini et quorumdam sociorum constituta et ordinata fuerit (6). Alii vero Tertium Ordinem totius S. Francisci operis initium fuisse autumant (7).

---

(1) Ita v. g.: Jörgensen, *Den hellige Frans af Assisi*, Kjöbenhavn 1907, p. 45. Versio germanica, Kempten 1908, p. 70.

(2) Quos inter Schnürer, *Franz von Assisi*, München 1905, p. 33; versio Italica eiusdem, *Francesco d'Assisi*, Firenze 1907, p. 45.

(3) Cf. *Leg. III Soc.* ed. Faloci, Foligno 1898, III, 37. « Nondum enim ordo eorum dicebatar Religio » *ibid.*

(4) *Die Anfänge des Minoritenordens und der Bussbruderschaften*, Freiburg 1885, p. 33 ss.

(5) *Speculum Perfectionis*, ed. Sabatier, Paris 1898, p. 295 ss. et OCH, II, 28-31, 1908.

(6) *Les origines de l'Ordo de Poenitentia*, Compte rendu du IVe Congrès scientifique International des Catholiques tenu à Fribourg 1897 (Fribourg 1898) pp. 187. Idem: *Les Règles et le Gouvernement de l'Ordo de Poenitentia au XIIIe siècle*. Paris 1902, ap. *Opusc. de Crit. Hist.* (OCH) I, 143-250. Hunc secutus est Mortier, *Histoire des Maîtres Généraux de l'ordre des Frères Prêcheurs*, II, Paris 1902, 225 ss. Cf. quoque Little, *The Sources of the History of St. Francis of Assisi*, ap. *English Historical Review*, XXII, London 1902, 644 s.

(7) Collins, *The Third Order of St. Francis* ap. *The Church Quarterly Review*, London 1902, 644 s.

Haec nova theoria — nam quatuor opiniones allatae, ad substantiam quod attinet, concordant, — non absque momento pro historia omnium trium Ordinum est. Quamvis autem confirmationem quamdam ex aliquibus primaevis documentis accipere appareat (1), tamen loci, quibus nititur, tantam argumentandi vim habere nequaquam possunt, quanta eis attribuitur. Ceterum theoria haec hucusque non adeo demonstrata est, ut testimonium auctoritatum praecluderet traditionalium, quae clare affirmant Ordinem Franciscanum in tres ramos se extendisse, non quidem per processum divisionis, sed per processum additionis, prout nempe tum II[us], tum III[us] Ordo post I[m] Ordinem ortum habuerunt. Quod contra scriptores citatos valide et perspicue demonstrarunt P. Ehrle, Van Ortroy, Eduard. Alenconiensis, Goetz, aliique plures (2).

Secundum itaque scientiam adhuc communiter vigentem, Ordo Fratrum Minorum, sensu stricto, fundatus dici potest sub Innocentio III, per approbationem primae regulae eiusdem a B. Francisco conscriptae. Porro tempus dictae approbationis unicum nobis videtur punctum obiectivum, a quo inceptio Ordinis computari valeat. Nam Ordo inceptus vix dici potest, antequam eius prima vivendi regula fuit approbata. Hic igitur de Ordinis initio disserturi, idem significare hoc monemus ac regulae eiusdem approbationem, ideoque solutio nostrae quaestionis a solutione alterius, scilicet de anno, quo regula ista fuerit approbata, dependet.

Quibus praemissis, in memoriam revocetur, quomodo S. Franciscus undecim saltem cum Fratribus Romam venit, ut peteret sibi a Papa vitae formam et regulam, quam et « simpliciter et paucis verbis » scripserat, confirmari (3). Diversae ad nos pervenerunt narrationes de receptione ab Innocentio III° B. Francisco facta. Constat autem Summum Pontificem, neglectis sinistris Sacri Collegii praedictionibus ob novitatem, difficultatemque et quasi impossibilitatem for-

(1) Ut ex Epist. Iacobi de Vitriaco ap. Sabatier *Spec. Perfectionis*, p. 296 seq.; Böhmer, *Analekten*, Freiburg 1904, p. 94ss.

(2) Cf. Ehrle, *Controversen über die Anfänge des Minoritenordens* in *Zeitschrift für kath. Theol.*, XI, Innsbruck, 1887, pp. 743 seqq. Van Ortroy in *Analecta Bolland.* XVIII, pp. 294-5 et XXIV, pp. 415-19. Ed. d'Alençon in *Etudes Franciscaines* t. II, p. 646: Goetz, *Die Regel des Tertiarierordens* in *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Gotha 1902, t. XXIII, pp. 97-107 et *Die ursprünglichen Ideale des heil. Franz von Assisi*, in *Historische Vierteljahrschrift*, 1903, pp. 19-50. Vide pariter Schnürer, *Franz von Assisi*, 104ss. *Francesco d'Assisi*, p. 131, et *Edinburgh Review*, an. 1904, p. 167.

(3) Cf. I Cel. ed. Alençon, § 32. p. 33. Leg. III Soc., XII, 48 et Bonaventura, *Leg. Mai*, ed. Quaracchi, 1898, III-8.

mae a B. Francisco propositae, *vivae vocis oraculo* regulam istam demum approbasse (1). Huius regulae textus, ut notum est, in sua forma originali non habetur. Si vero reconstructio eiusdem a Dr. Müller attentata (2) vera foret, reapse nomen novi Ordinis in regula ipsa primitiva non continebatur. Contrarium autem ex Speculo Perfectionis (3) inferendum videtur. Sed parum hoc ad rem facit. Nam patet ex narratione Thomae Celanensis (4) nomen istud approbationi regulae omnino coaequale tempore esse (5). Quo igitur anno locum habuerit haec approbatio? hoc est, quod quaerimus. Virtute enim huiusce approbationis, ut supra diximus, inceptus est Ordo Minorum.

Quodsi ad fontes historiae S. Francisci recurramus, ut qui respondere habeant ad hanc quaestionem, pauca ibi de hac re inveniri datur. Imprimis Opuscula S. Patris hic, uti alias, nulla indicia chronologica nobis praebent. B. Franciscus in suo Testamento (6) confirmationem primae regulae obiter commemorat, sed nihil aliud. Insuper cum regula ista fuerit « non-bullata » i. e. *vivae vocis oraculo* approbata, nullum exstat de ea documentum, uti dicunt, diplomaticum, e quo de tempore approbationis eiusdem certiores fieri valeamus. Si demum ad vetustiores B. Francisci legendas recurramus, ne una quidem ex ipsis est, quae annum approbationis regulae primitivae indicet. Respiciamus autem, pro explicatione huius apparentis incuriae lamentabilis, ad modum penitus diversum, quo et vitae Sanctorum et historia tractabantur medio aevo. Siquidem scopus primarius hagiographorum medii aevi erat pietatem lectoris excitare; chronologiam, quasi accidens parvi momenti, negligebant, quae negligentia procul dubio parens extitit discrepantiae inter scriptores. Iam traditionalis circa chronologiam S. Francisci (7) computatio, licet antiqua, magna saltem ex parte ni-

---

(1) I Cel. 28-33. Leg. III Soc. XII, 48-51. II Cel. 15-17, Bonav. III-9-10.

(2) Op. cit. p. 19.

(3) Cap. 26, ed. Sabatier, pag. 51.

(4) Ordinem Fratrum Minorum primitus ipse plantavit et ea scilicet occasione hoc ei nomen imposuit, I Cel. § 37.

(5) Vide Carmichael, *The Origin and Significance of the name 'Friar Minor'* in *Franciscan Monthly*, oct. 1904, pp. 312-315.

(6) « Et ego paucis verbis et simpliciter feci scribi (formam vivendi) et Dominus Papa confirmavit mihi ». *Test. B. P. Francisci* in *Opuscula S. Fr.* Ed. Quaracchi, 1904, p. 79. Böhmer, *Analekten*, 37.

(7) De chronologia Vitae B. P. Francisci cf. Patrem, *Appunti critici sulla cronologia della vita di S. Francesco* apud *Oriente Serafico* 1895 an VII, nn. 4-12 ubi multa colliguntur et ordinantur. Haec studia non minus solide quam

titur tardioris aevi compilationibus, quae inter se valde discordant (1). Quo factum est, ut recentiores, tempus determinare volentes nonnullorum eventuum etiam principaliorum vitae S. Francisci, in diversas abierint sententias. Istiusmodi etiam est incertitudo, quae etiam nunc de anno incepti Ordinis Minorum obtinet.

Quamvis vero eventum hunc non commemorent primae legendae, tamen indicia nobis suppeditant, quibus innixi et ope aliorum documentorum stipati, possumus aliquatenus ad determinationem temporis ipsius pervenire. Sic Thomas Celanensis in sua Legenda I narrat: B. Franciscum cum suis moratum esse in quodam tugurio derelicto apud Rigum Tortum prope Assisium, quando Otho Imperator per partes illas cum magno strepitu et pompa transibat, Urbem petens ad coronam suscipiendam (2). Ex huius relationis tenore Suyskenius, doctus bollandista, statuit approbationem regulae locum habuisse duos circiter menses ante Othonis coronationem, i. e. mense augusto an. 1209 (3). — Nam scimus imperatorem coronam suscepisse mense octobre ineunte. Perperam autem sic conclusisse doctum Bollandistam nunc compertum est. Etenim ex regestis Innocentii III constat Papam a die 25 Maii 1209 usque ad diem saltem 20 Septembris eiusdem anni demoratum esse Viterbii (4), unde solum pro coronatione Othonis Romam rediit. Hinc si narrationem Celanensis uti fundamentum computationis nostrae habetur, regulam fuisse approbatam anno 1209, et quidem ante finem maii, arguere oportebit. Et hoc quidem est tempus, in quo multi scriptores conveniunt.

---

perspicaciter republicata sunt apud *Misc. Francesc.* vol. IX, fasc. III, pp. 28-101, quam secundam editionem hic citamus; cf. etiam de Gubernatis *Orbis Seraphicus*, t. I, p. 15-19. Panfilo da Magliano, *Storia Compendiosa*, Roma 1874, t. I, p. 5-20. Boehmer, *Analekten*, p. 123 seq. Golubovich, *Biblioteca Bio-Biblio.* I, Quaracchi 1906, p. 85 seq. Gratien, *S. François d'Assise* in *Etudes Franciscaines*, t. XVIII, n° 108, oct. 1907, pp. 476-477.

(1) Ita e. g. Salimbene, *Chronica* (ed. Parm. p. 343) dicit, Ordinem Minorum inchoasse an. 1207 ante diem feb. 4; Albericus Trium Fontium ap. *Mon. Germ. Hist. SS.* XXIII, p. 88, « anno 1207 caepit alius ordo novus in Tuscia prope Assisium »: *Memoriale Ord. Minor* (in *Firmament Minor.* Parisiis 1512) fol. XXVII r, a. eumden refert eventum ad diem 16 aprilis 1206. Item *Firm. Min.* Venetiis 1513 fol. 81 v, a. dum auctor operis *Umbria Serafica*, ap. *Misc. Franc.* vol. II, fasc. I, p. 23) asserit « Seraphicam religionem coepisse sub auspiciis Evangelistae S. Lucae, 18 oct. 1207 ».

(2) I Cel. § 43.

(3) *Acta SS.* t. II, oct. Comm. Praev. p. 592 seq. Vide pariter Papini *Notizie Sicure*, II ed., Foligno 1824, p. 139 seq. et *Storia di S. Francesco*, Foligno 1826, I, 57.

(4) Potthast, *Reg. Pont. Rom.* 3727 et 3801.

Haec utique conclusio, uti patet, supponit Celanensem ordinem chronologicum eventuum a se narratorum hic servasse. Sed quaestio est, utrum de hoc constet? Licetne, eo quod narratio Celanensis de mora B. Francisci apud Rigum Tortum sequitur illam de reditu ipsius ab Urbe, deducere approbationem regulae locum habuisse ante transitum imperatoris? Nonnulli, ut P. Gratianus O. Cap., affirmative respondent (1), praesertim verbis innixi ipsius Celanensis in Prologo Legendae I, ubi dicit se inibi ordinem historiae servasse (2). Sabatier e converso, cum aliis, opinatur Celanensem istud in loco, ubi invenitur relatio de itinere Imperatoris per Umbriam, posuisse, quia contextus ad hoc duceret; non autem ea intentione, ut tempus huius eventus stabiliret (3). Certum est in legendis medii aevi ordinem chronologicum eventuum generatim non haberi. Imo complures legendae istae ordinem historicum gestorum, ut dicta accommodent suis finibus, saepe invertunt, ita ut eventus, qui ad unam periodum vitae alicuius Sancti spectant, arbitrarie iungant illis alterius epochae, prout varias Sancti virtutes illustrare vel eiusdem sanctitatem exaltare videntur. Hoc modo e. g. S. Bonaventura ordinem temporis in vita B. P. Francisci describenda *consulto* invertebat, sicut ipse testatur (4). Quod autem attinet transitum Imperatoris Othonis per Rigum Tortum, quo tempore B. Franciscus, suique ibi morabantur, et de quo agitur in Vita I Celanensis, asserit cl. Schnürer ipsum de facto accidisse, cum Roma rediret imperator, non vero cum illuc pergeret (5). Ceterum iuxta '*Regesta Imperii*' constare videtur Othonem in itinere versus Urbem per Assisium non transisse, sed per Faventiam Via Emilia, et inde Viam Flaminiam secutum esse (6). Et revera si res ita se habeat, con-

(1) « Il est donc possible de se baser sur la *Legenda Prima* pour fixer quelques dates de la vie de S. François ». — Gratien O. M. Cap., *Saint François d'Assise*, in *Etudes Franciscaines*, to. XVIII, n. 106, oct. 1907, p. 447.

(2) « In tribus quoque opusculis divisi omnia, quae de ipso beato viro colligere potui... Primum itaque opus historiae ordinem servat ». 1 Cel. Prolog. p. 3.

(3) *Vie de S. François*, p. 100 ss.

(4) *Nec semper historiam secundum ordinem temporis texui propter confusionem vitandam, sed potius ordinem servare studui magis aptae iuncturae, secundum quod eodem peracta tempore diversis materiis, vel diversa patrata temporibus eidem materiae congruere videbantur* (*Legenda S. Francisci.* Prol. Ed. Quaracchi 1898, p. 5).

(5) Cf. *Franz von Assisi*, p. 53 cum n. 184 et versionem Italic. ejusdem *Francesco d'Assisi*, p. 69 cum n. 185.

(6) Böhmer-Ficker, *Reg. Imperii. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV* etc. Innsbruck 1879, *Philipp von Schwaben und Otho IV* Vol. II Leipzig 1878 p. 214.

cludere non licet ex Celanensis relatione approbationem regulae *ante* Othonis coronationem iam factam esse.

Alia difficultas exoritur pro hac re ob dubiam primam fratrum habitationem. Contendit Papinius B. Franciscum sociosque eius primos tam ante, quam post suum iter Romanum, tugurium praedictum apud Rigum Tortum habitasse (1), ibique, iuxta ipsum, ponere oporteret receptionem B. Fratris Aegidii, quae certo accidit antequam Seraphicus Pater Urbem visitaverat. Hanc autem conclusionem omnino improbabilem putat Lemmens (2), eo praesertim, quia aperte contradicit Celanensi et S. Bonaventurae, secundum quos B. Franciscus ante regulae approbationem apud S. Mariam de Portiuncula « assiduus » morabatur, et nonnisi post reditum ex Urbe in tugurio derelicto apud Rigum Tortum se recollegit. Idem tenet Carmichael (3), notatque *Legendam* 'traditionalem' *Trium Sociorum* explicite dicere, fratres post prima sua itinera semper ad Portiunculam rediisse (4). Attamen Sabatier, vestigiis Papinii inhaerens, statuit B. Franciscum sociosque eius interdum apud S. Mariam de Portiuncula, quandoque apud Rigum Tortum etiam ante regulae approbationem commoratos esse (5). Quod attinet testimonium magis explicitum Speculi Perfectionis (6), vigore cuius P. Sabatier thesim Papinii sustinet, illud in quantum spectat ad Aegidii receptionem discrepat a Legenda III Sociorum traditionali (7), sed in hac quaestione dictam legendam sequendam vult Carmichael, quae Fr. Aegidii receptionem in Portiuncula, sicuti et Vita eiusdem Beati a R. P. Lemmens edita, collocat (8). Praeterea probabiliter Papinium in errorem inductum fuisse existimat a spuria B. Aegidii vita, quae habetur apud Chronicam XXIV Generalium (9), et Aegidii receptionem ad Rigum Tortum collocat. Ceterum timendum est, ne argumenta Papinii hac de re opinione praeiudicata ducta sint, utpote scripta plus minusve sub influxu controversiae de iure tituli « Caput et Mater Ordinis » respective Rigum Tortum et Portiunculam, quae qui-

(1) *Storia di S. Francesco*, p. 56 et p. 177.
(2) *Doc. Ant. Franciscana*, III, Quaracchi 1908, pp. 8-9.
(3) *The Date of the Foundation of the order*, in *Franciscan Annals*, vol. XXX, n.° 358, oct. 1906, p. 312.
(4) Leg. III Soc. § 34 et 41.
(5) « L'hôpital était le domicile du travail, la maison de la Portioncule le domicile de l'oraison » *Spec. Perf.* ed. Sabatier, p. 264.
(6) *Spec. Perf.* cap. 36.
(7) Leg. III Soc. § 32.
(8) *Doc. Ant. Franc.* II, Quaracchi 1901, p. 39.
(9) *Anal. Francisc.* III, p. 75.

dem controversiae, uti saepius fit in quaestionibus similibus, interdum plus caloris quam lucis generant (1). Quidquid est, cum aliqua sit contrarietas testimonii (2), adest quoque locus pro diversitate opinionum quoad tempus regulae approbationis, in quantum scilicet pendet a quaestione de Fratrum habitatione in primordio religionis (3).

Transeat igitur haec difficultas. Maioris momenti aestimanda est illa, quae oritur ex diversis missionibus primorum Fratrum, factis ante primae regulae approbationem. Quoniam hae missiones sat temporis requirebant, Papinius (4) et post eum Sabatier (5), dictam approbationem postponere necessarium credunt usque ad annum 1210, in quam conclusionem consentiunt alii quoque. Wadding iam ante ipsos annum 1210, ut tempus regulae approbationis, statuerat (6). Clare enim pervidisse videtur cl. annalista difficultates oriundas ex praesuppositione: approbationem factam esse eodem anno, quo receptio primorum B. Francisci Sociorum locum habuerit. Et sane, perpensis omnibus, quae primarii auctores referunt, inter dictorum sociorum receptionem et iter Romanum, intervallum quasi unius anni inter duos eventus concedere oportet. Constat vero tres factas fuisse missiones, antequam B. Franciscus cum XI discipulis ad Urbem se contulit; scil. 1am cum Sanctus habuit tres socios, 2am cum habuit sex, 3am quando ei fuerunt octo socii (7). Porro ad tres istas missiones perficiendas — et post reditum ex tertia missione — perrexit Romam ad petendam regulae suae approbationem. Ob longitudinem viarum et itinerum, quae Sanctus, suique fecerunt pedites, aliquantulum saltem commorantes et praedicantes in locis, ad quae pervenerunt, vix invenitur tempus sufficiens pro quatuor mensibus a Suyskenio assignatis, quae scilicet erant inter diem 23 aprilis et medium Augusti anni 1209 (8). Difficilius quidem intellectu est,

(1) Cf. *The Golden Sayings of Brother Giles*, Philadelphia 1907. p. XVff.

(2) *Chron. XXIV Gen.* ap. *An. Fr.* III, p. 5 et Glassberger, ibid. II, 6.

(3) De qua cf. Carmichael, *Il primo Convento Francescano,* trad. ex *Downside Review* in *Misc. Franc.* IX, p. 22 seq.

(4) *Storia,* to. I, p. 57: « E che gran bene potevano aver fatto in tre mesi que'buoni ma idioti frati? ».

(5) *Vie de S. François,* p. 106ss.

(6) *Annales Minor.* to. I, p. 65, n. XLIII.

(7) In prima missione Franciscus cum Aegidio ivit in Marchiam Anconitanam, alios duos mittens in aliam regionem. In secunda missione duo ex octo ad Florentiam usque venerunt. Cf. 1 Cel. § 29. Leg. III Soc. §§ 33-37 et *Vita Fr. Aegidii* in *Chron. XXIV Gen.: Anal. Fr.* III, 75-76.

(8) Cf. *Anal. Francisc.* III, Append. p. 718.

quomodo aliqui scriptores recentiores, non obstante progressu criticae a tempore, quo doctissimus Bollandista scripsit, ad conclusionem pervenerint: haec omnia pro quibus Suyskenius quatuor menses admiserat, de facto infra paucos illos dies, qui decurrebant a 23 aprilis usque ad finem maii, accidisse! Potius cum P. Patrem (1) unius anni intervallum esset admittendum inter receptionem primorum Sociorum et regulae approbationem. Ad hoc nequaquam necesse est postponere alterum eventum usque ad an. 1210, nisi compertum esset B. P. Franciscum primos socios annos 1209 recepisse. Sed de hoc minime constat. Immo optimae adsunt rationes credendi dictorum receptionem sociorum factam esse iam anno 1208. Revera dies 23 aprilis 1208 pro receptione Fr. Aegidii confirmatur omnibus MSS. *Chronicae XXIV Generalium*, praeter unum (2), in quo probabiliter annus MCCVIII primitus scriptus erat, quem Papinius postea proprio marte, ut videtur, in MCCIX mutavit (3). Nam secundum Papinii computationem tunc currebat annus 1209 (4). Quomodocumque res se habet, hoc in casu, certum est diversam methodum computandi anni initium medio aevo, in qua finitimae quoque urbes saepe inter se discrepabant, non parvam confusionem et aliquando contradictiones apparentes generasse. Ita in Hetruria, ut unum exemplum proferamus, tum Pisae tum Florentia proprium habuerunt «calculum». In utraque urbe quidem annus die 25 Martii incipiebatur, sed dum apud Pisanos a die 25 Martii *ante* Domini Nativitatem, Florentiae a die 25 Martii *post* Domini Nativitatem computabatur. Calculus ille Pisanus illustratur in *Speculo Perfectionis* (5) ubi obitus B. P. Francisci, (qui secundum nostram computandi rationem anno 1226 evenit), anno 1227 assignatur: nam annus apud Pisanos novem menses et septem dies incipiebat ante annum, prout a nobis computatur. Quando e contra in *Chron. XXIV Generalium* legitur Honorium III mortuum esse 18 Martii 1226 (6), (dum iuxta nostram computationem mors huius Pontificis locum habuit 1227) exemplum calculi in usu apud Florentinos habemus, qui annum tribus mensibus quasi *post* nos incipere solebant. Correctio, utique necessaria

(1) L. c. p. 90.
(2) Scil. Cod. Assis. Bibl. S. Conventus, nunc Municip. 329.
(3) Cf. *Anal. Francisc.* III, 75, n. 8.
(4) *Notizie Sicure* ecc. pp. 185-186. Append. VIII.
(5) *Spec. Perf.* ed. Sabatier, p. 245.
(6) *Anal. Francisc.* III, 82. n. 6.

in huiusmodi casibus, facilis fit. Maior autem difficultas oritur, ubi dubitatur de calculo in documentis medii aevi usurpato, — quod de cetero saepius evenire potest in compilationibus XIV saeculi « materiae seraphicae » ad instar *Chron. XXIV Generalium*. Haec excerptis, fragmentisque operum anteriorum diversi temporis et originis plerumque conflantur.

Haec igitur adumbratio quaedam est difficultatum nonnullarum principaliorum, quae aliquatenus quaestionem de anno Ordinis Minorum incepti aggravant, et propter quas scriptores recentiores in diversas sententias abeunt hac super die. Sed vanum videtur difficultates huius generis ostendere, nisi via aliqua ad ipsas, quantum fieri potest, superandas etiam indicetur. Optima fortasse ratio ad hunc finem perveniendi erit, argumentis, quae contra annum 1209 ab iis, qui anno 1210 favent, generatim afferuntur, posthabitis, ope documentorum vetustiorum chronologiam Vitae B. P. Francisci ante regulae approbationem, prout inibi exhibetur, respicere. Verisimiliter ita melius apparebit, quaenam opinio eligenda.

Si annus B. Francisci nativitatis certus determinaretur, hoc profecto punctum esse posset, a quo nostra inquisitio incipienda esset. Ast anceps est annus iste. Hic in memoriam revocare oportet, uti supra diximus, parum curasse hagiographos saeculi XIII partem mere historicam vitae Sanctorum tractare, dummodo spiritus eiusdem vivificans in legentium animos intraret. Ideo nulla ex antiquioribus B. Francisci legendis annum, quo natus est, nobis tradit. Narrantes vero eventus vitae eius mirabilis, computare solent hoc, vel illud factum ab anno « conversionis » Sancti (1). Attamen punctum temporis illius, quam conversionem vocant, haud clare indicant. Hic itaque — cum conversio diversa diversis significare valeat, — incertitudinis, ambiguitatisque locus est, ut notat Boehmer (2). Quam ob rem nostram chronologiam ab alio B. Francisci vitae termino incipere expedit. Feliciter enim circa exactum tempus mortis Sancti dubium nullum existit.

---

(1) Ita v.g Celanensis I. « Factum est, autem, cum iam dictam Ecclesiam S. Mariae de Portiuncula reparasset, *conversionis ejus annus tertius* agebatur » I *Cel.* IX, § 21, p. 24; tertio decimo anno *conversionis suae* ad partes Syriae pergens, ibid. § 57, p. 59: « a conversione beati Francisci *fere 6 annorum spatio* iam elapso,... exordium sumpsit ordo Pauperum Dominarum » ibid. § 18, p. 22. Eodem modo computant Bonav. Leg. Maior, XIV, 3 et Jordanus in *Chronica, Anal. Fr.* I, 2, ed. Boehmer, p. 3ss. Paris 1908.

(2) *Chron Jordan, An. Fr.* (AF) I, 2; Boehmer, p. 3, ubi citantur plura testimonia diversa.

S. P. Franciscum obiisse die 3 Oct. 1226, et quidem sabbati vespere exploratum habemus. Testimonium hac de re explicitum Fr. Elias (1), Celanensis (2), S. Bonaventura (3), aliique perhibent. Porro primarii isti fontes, quod bene notandum est, diem mortis Sancti stabiliunt per modum viginti annorum, quos expletos esse dicunt, ex quo Christo perfectissime adhaeserat (4). Inter mortem igitur Seraphici Patris et eius conversionem perfectam spatium viginti annorum completorum concedere oportet. Cum vero ipse animam Deo reddidisset die 3 oct. 1226 post occasum solis, ideoque iuxta calculum ecclesiasticum die IV oct. iam incepto (5), conversio eius perfecta locum habere debuit anno 1206 ante diem 3 octobris. Quae autem conclusio, ex Legendis citatis deducta, optime convenit assertioni Fr. Alberti Stadensis, qui an. 1240 Ordinem Minorum intravit, scilicet: « 1206 Franciscus a saeculi vanitatibus se convertit (6) ».

Anno conversionis B. P. Francisci, hoc modo adepto, ulterius procedamus. Deinde inter dictam conversionem Sancti eiusque nativitatem 24 annos, quasi completos, admittere debemus. Nam, testante Celanensi « fere usque ad vigesimum quintum aetatis suae annum, tempus suum miserabiliter perdidit et consumpsit (7). Si itaque tempore conversionis suae B. P. Franciscus aetatem 25 annorum nondum attigerat, sequitur ipsum ortum habuisse anno 1181 exeunte, vel 1182 ineunte. Albertus Stadensis citatus (8) et Chronica Minor (9), a quodam Fratre Minore Erphordensi anno 1261 conscripta afferuntur pro anno 1182, quem plures recentiores amplexati sunt, quos inter Patrem (10), Sabatier (11), Boehmer (12), Golubo-

(1) Q. v. apud Wadding, *Annales*, to. II ad an. 1228, XLV et Lempp, *Frère Elie de Cortone*, Paris 1901, p. 70. Boehmer *Analekten*, p. 90.

(2) 1 Cel. § 88. (3) Leg. Mai. XV, 6.

(4) « Conversionis suae tempus iam erat viginti annorum spatio consummatum, quando feliciter obiit ». I Cel. § 109. « *Expletis viginti annis, ex quo perfectissime adhaesit Christo etc.* » I Cel. § 88; « *Post viginti, annos ex quo perfectissime Christo adhaesit etc.* » *Leg. III Soc.* (ed. Faloci) § 68; « *Completis XX annis perfectae poenitentiae* ». *Spec. Perf.* (ed. Sabatier) c. 124. Cf. I Cel. § 114: Bonav. Leg. Maj. XIV, 3. *Liber de Laud.* ap. *Anal. Fr.* III, p. 687.

(5) Cf. Tarducci, *Vita di S. Francesco*, 1904, p. 394.

(6) *Annales Stadensis* in *Mon. Germ. Hist. SS.* to. XVI, p. 354. Cf. etiam *Chron. Fr. Jordani*, AFI, 2, Boehmer; 3. Patrem, pp. 89-90. Gratien, p. 477.

(7) 1 Cel. § 2. Quoad sensum verborum Celanensis citatorum, non est una omnium sententia; cf. Patrem, l. c. p. 89. Carmichael, *The Date*, p. 318.

(8) *Annales* cit., p. 350.

(9) Apud *Mon. Germ. Hist. SS.* t. XXIV, p. 193. et nov. ed. ap. Holder-Egger, *Monumenta Erphesfurtensia*, Hannovera et Lipsiae 1899, 642.

(10) L. c. p. 88-89. (11) *Vie de S. François*, p. 2. (12) *Analekten*, p. 23.

vich (1). Congruit etiam haec computandi ratio cum Speculo Perfectionis — quaecumque ceteroquin sit huius legendae origo — ubi dicitur B. P. Franciscum mortuum esse 45 anno aetatis suae (2). Haud dubie igitur concludere possumus B. P. Franciscum natum esse neque ante mensem Decembris 1181, neque post mensem Februarii 1182 (3) ».

Incipiendo denuo ab hoc puncto temporis et ordinem chronologicum sequentes, ab ortu B. Francisci usque ad tempus confirmationis regulae, ut eventus posteriores certiores fiant, procedamus. Et primo quidem:

1. Spatium viginti quasi annorum a nativitate B. Francisci usque ad eius in carcere Perusii inclusionem (4) statuere oportet. Nam compertum habemus, quod bellum Assisium inter et Perusium, in quo Sanctus cum multis suis civibus captus fuit, anno 1201 accidit (5), necnon quod annum, post reformatam pacem inter civitates praedictas, B. Franciscus 1202 Assisium est reversus.

2. Intervallum nonnullorum annorum liberationem B. Francisci e vinculis inter et propositum suum in Apuliam proficiscendi, concedere oportet, si testimonio Leg. III Sociorum traditionalis acquiescamus. In quo intervallo diuturna illa infirmitas, qua atterebatur Sanctus ponenda est (6).

3. Iter inceptum B. P. Francisci versus Apuliam, reditumque eiusdem Spoleto (7), ante obitum Gualteri de Brienna collocare oportet. Etenim, se a dicto comite militem fieri Sanctus sperabat. Constat autem Gualterum occisum esse mense Iunii 1205 (8).

4. Conversionem B. Francisci, quam initialem dicunt, inter et perfectam, spatium plus quam unius anni concedere necesse est. A tempore siquidem quo Dominus, postquam Sanctus Assisium est reversus, primo visitavit cor eius usque ad diem memorabilem, quo patrem suum terrestrem pro

---

(1) *Biblioteca Bio-Biblio.* I, p. 85.

(2) *Spec. Perf.* ed. Sub.

(3) Cf. Panfilo, *Storia Compendiosa*, 1874, I, 12, n. 5.

(4) Leg. 3 Soc. § 2.

(5) Juxta antiquam Chronicam Perusinam, ut apud L. Bonazzi. *Storia di Perugia*, Perugia 1875-9, I, 275ss. Quodsi Cristofani, *Delle Storie d'Assisi*, Assisi 1875, I, 78, cf. *op. cit.*, ed. III. ibid. 1903 p. 57, asserit pacem initam esse anno 1203, ipsum errasse seu potius pacem Perusium et Assisium inter confundisse cum illa inter *ipsos Assisianos* facta, putat Patrem, l. c. p. 84.

(6) I Cel. 3, 4. Leg. III Soc. § 5. Cf. Patrem, l. c. 85-86. Panfilo, I, 44. Leg, III Soc. § 5.

(7) I Cel. 4, 5; Leg. III Soc. II, 5, 6; II Cel. 6: Bonav. 1-3.

(8) Cf. Golubovich, l. c. I, 85.

Patre caelesti renuntiavit (1), et qui culmen perfectioque conversionis B. P. Francisci generatim consideratur (2), diversos gradus distinguere solent scriptores, gravis suae criseos spiritualis, quam conversionem vocant, ut e. g. peregrinationem Sancti Romam, commorationem eius cum leprosis, allocutionem Crucifixi in S. Damiano (3). Porro tempore, quo formalis illa renunciatio accidit, frigus magnum fuisse legitur (4), idcirco Carmichael, aliique perfectissimam B. Patris conversionem adscribere volunt initio anni 1206, puta mensi Ianuario (5).

5. Ab hac perfecta, uti dicunt, S. Francisci conversione ad diem, quo habitum quasi eremeticum gerere incepit, spatium ad minus aliquot mensium, vel saltem aliquot hebdomadarum intercedere supponendum est. Postquam vero « per plures dies » quasi servus in coquina cuiusdam monasterii transegit, ad civitatem Eugubium progressus est, inde « modico tempore iam elapso (6) », habitum eremiticum ferens, Assisium reversus, pro reparatione ecclesiae S. Damiani laborabat (7).

6. A tempore quidem, quo B. P. Franciscus habitum quasi eremiticum gerere incipiebat, ad diem quo, audito apud ecclesiam S. Mariae de Portiuncula Evangelio: qualiter Christus miserit suos discipulos ad praedicandum, vocationem suam novit, et relictis omnibus, habitum mutavit (8), intervallum duorum annorum et paullum ultra statuere oportet, etenim: « Duobus deinde annis habitum eremiticum gessit » ait Bessa (9). Porro tunc temporis « conversionis eius annus tertius agebatur » ait Celanensis (10).

7. A die, quo B. P. Franciscus Evangelium illud Paupertatis audivit, ad primorum suorum sociorum adventum, aliquot saltem hebdomadarum intervallum intercedere debuit. Scimus vero, quod Sanctus « socios incipiebat habere » nonnisi « *post duos* annos a sua conversione (11) ». Quare, post-

(1) I Cel. 10-15: Leg. III Soc. VI, 16-21, II Cel. 12.
(2) Cf. Patrem, l. c. p. 387.
(3) I Cel. 6-7-8: Leg. III Soc. IV, 7-11: V-13. II Cel. 10. Bonav. I-6; II-1.
(4) Cf. I Cel. § 16. II Cel. I, § 12. Leg. 3 Soc. § 23.
(5) *The Date* etc. p. 310.
(6) I Cel. § 19. Bonav. op. cit. II, 6.
(7) Leg. III Soc. VII-24.
(8) I Cel. 16-23: Leg. III Soc. VII-VIII, 21-26; II Cel. 13-14.
(9) *Liber de Laud.* in *AFr.* III, 689. Cf. etiam *Chron. Jordani*, p. 3.
(10) I Cel. § 21. p. 24. Item habet *Liber de Laud.* l. c. Cf. etiam Leg. III Soc. § 25 et Bonav. l. c. II-7-8 et III-1.
(11) Leg. III Soc. § 27.

quam pro certo admissum est, conversionem perfectam B. Francisci locum habuisse, ut supra (n. 4), anno 1206 incipiente, nihil obstat, quominus adventus Fr. Bernardi et Fr. Petri (1) die 18 aprilis 1208, Aegidiique 23 aprilis eiusdem anni acciderit, ut plures arbitrantur.

8. Denique ab adventu trium dictorum Sociorum usque ad inceptionem novi Ordinis per approbationem regulae Minorum primitivae sub Innocentio III, saltem octo vel decem mensium spatium, mensibus hiemalibus comprehensis, ideoque quasi unius anni intervallum, decurrere oportuit. Nam patet B. Franciscum, praeter tres primos, octo alios discipulos, priusquam iter Romanum arripuit ad confirmationem suae regulae obtinendam, recepisse (2). Insuper constat ex interim habitis tribus fratrum missionibus. Hae quidem missiones tempus non mediocre postulabant, et illa Florentiae habita, tempore hiemali vel saltem mense frigidissimo accidit, ut supra vidimus.

Ex his igitur conclusionibus, chronologiam vitae B. P. Francisci, in quantum ad nostram spectat quaestionem, prout sequitur condere licet:

1181 exeunte vel 1182 ineunte, nascitur S. Franciscus.

1201 bellum Assisium inter et Perusium; capitur Sanctus.

1202 initur pax inter has civitates et liberatur Sanctus.

1205 proficiscitur hic versus Apuliam sed redit Spoleto.

1205 conversio B. Francisci initialis.

1206 conversio eius perfecta, et quidem ante 3 octob.

1206-1207 et ineunte anno 1208, Sanctus restaurat tres ecclesias: S. Damiani, S. Petri et S. Mariae de Portiuncula.

1208 lectio audita Evangelii Paupertatis apud S. Mariam de Portiuncula die 24 Februarii, et mutatio habitus.

1208 receptio trium primorum sociorum april. 16-23.

1209 *inceptio Ordinis Minorum approbatione primae eiusdem regulae ab Innocentio III facta, ante finem mensis maii et forsan mense aprilis, die 16 vel 23.*

Praelibatorum summa confirmatur Ordinis traditione antiquissima, quae tenet S. Franciscum primos suos discipulos mense aprilis 1208 accepisse, regulamque suam primam approbatam esse eodem mense anni sequentis, scil. 1209 (3). Quam opinionem probabiliorem habent multi recentiores, quos

(1) I Cel. 24: Leg. III Soc. VIII-28: II Cel. 48. Bonav. l. c. III-3.

(2) Cf. I Cel. § 32. Leg. III Soc. § 46. Bonav. III, 7, et Suyskenius l. c. p. 695, n. 8.

(3) *Anal. Franc.* III, p. 713, et rub. in *Brev. Rom. Seraph.* sub die 16 aprilis. « Hoc die, in quo S. P. N. Franciscus anno 1209 professionem emisit cum Sociis suis in manibus Innocentii tertii » etc.

inter Patres editores Chron. XXIV Generalium (1), Patrem (2), Carmichael (3), Gratien (4), Schnürer (5) aliique, quibus nos plane consentimus.

Nihilominus conclusio praedicta unica non est; nam possibile foret aliam texere chronologiam, quae ipsa quoque exigentiis historiae concordare posset. In hac autem secunda conficienda computatione, omnino necesse est, chronologiae supra adumbratae usque ad conversionem B. Francisci perfectam adhaerere. Quamvis enim dictam conversionem anno 1206 adscribere teneamur, possumus tamen illam quasi ad diem 3 octobris huius anni usque differre. Sic adhuc infra spatium illud viginti annorum completorum inter hunc eventum et mortem B. Francisci a primariis scriptoribus stabilitum, computus permaneret. Quod si magis placeret conversionem S. Francisci perfectam v. g. ad initium mensis Iulii 1206 postponere, tunc sequentes deducerentur conclusiones:

A) S. Franciscus per partem saltem hiemis 1206-1207 Assisii fuit; secus facta aliqua a legendis, ut supra, narrata, difficulter explicari possunt (6).

B) Ipse in habitu eremitico ex civitate Eugubina ad Assisium nonnisi an. 1207 rediit.

C) Ecclesias S. Damiani, S. Petri et S. Mariae de Portiuncula decursu anni 1207, et ante finem Sept., vel sub initio Octobris anni 1208 restauravit. Affirmat enim Celanensis, cum iam ecclesiam S. Damiani Sanctus reparasset « conversionis eius annus tertius agebatur (7) ». Quae verba, ut patet, ad quodvis temporis punctum infra triennium a conversione B. Francisci referri possunt.

D) Ipse Christi consilia in Evangelio *Designavit* ex Missa S. Lucae ad S. Mariam de Portiuncula audivit, statimque habitum mutavit. Ob hoc, diei 12 Octobris P. Gratianus cum aliis favet (8). Dummodo autem B. Francisci conversionem perfectam ante diem 3 Oct. 1206 accidisse concedatur, documentis supra allatis etiam hac hypothesi satisfit (9).

---

(1) *Anal. Francisc.* to. III, p. 718. (2) Loc. cit.
(3) *The Date* etc. p. 309-10. (4) L. c. p. 396.
(5) *Franz von Assisi,* p. 33 et versio Ital. eiusdem, p. 45.
(6) Cf. Citationes supra p. 192s num. 4.
(7) I Cel. § 21. *Liber de Laud.* p. 687.
(8) L. c. XVIII, 1907, 387-88. Approbationem regulae tamen an. 1209 tribuit l. c. 396.
(9) Quoad diem praecisum, quo hoc accidit, et circa determinatum evangelium, quod sanctus audivit, lis sub iudice est. Opinio, quae tenet fuisse festum S. Mathiae i. e. diem 24 Februarii et Evangelium fuisse *Math.* X-9-10, quamvis communior, est tamen mera hypothesis. Cf. Suysken. l. c. p. 574, § 154. Sabatier, *Vie,* p. 78. Boehmer, *Analekten,* p. 124. Patrem, l. c.

E) S. Franciscus per totum tempus hiemale 1208-9 prope Assisium commorabatur, praedicabatque.

F) Post sex circiter menses 3 primos suos socios; Bernardum, scilicet, Petrum et Aegidium, Sanctus accepit ac demum:

G) Post annum, ut supra, approbationem regulae primae obtinuit ab Innocentio III an. 1210, quo tempore igitur Ordo incepisset.

Haec autem secunda conclusio, — quae etiam independenter a quavis quaestione vexata circa valorem relationis Celanensis de transitu Othonis, vel circa primam Fratrum habitationem etc. obtinetur, uti probabilior habetur a pluribus recentioribus post Waddingum et Papinium, quos inter Sabatier (5), Boehmer (6), Golubovich (7), aliique (8). Ideoque non foret spernenda computatio, iuxta quam B. Franciscus primos suos discipulos anno 1209 accepisset, regulaeque Minorum approbationem obtinuisset anno 1210. Certo decidi res nondum potest hodiedum. Quocumque vero alea demum ceciderit, difficile et falsum, immo impossibile esset uno cum fonte rem dirimere velle, vel praeter istas Chronologias, tertiam texere aut fingere, quae tam cum documentis pristinis, quam cum datis criticae modernae concordare.

Ceterum perspicuum est, in tali quaestione tractanda nos magna saltem ex parte probabilitatibus criticae hypotheticae inniti coactos esse. Neque ultimum verbum, ut ita dicamus, quoad exordium legislationis minoriticae iam prolatum fuisse opinamur. Re sane vera, novum quoddam et certissimum testimonium sufficere posset ad chronologias hinc inde tanta diligentia et acumine constructas et elaboratas funditus evertendas. Talis autem evidentia definitiva adhuc nos latet, ideoque quaestio de tempore certo huius eventus, quodammodo aenigma non iniuste dicebatur. Semper enim difficultates supererunt, vixque omni ex parte adaequate solvi poterunt, nisi nova documenta proferantur, quae extra omne dubium ponent ac demonstrabunt annum, quo Ordo Minorum inceperit.

Romae, 18 Ianuarii 1909.

FR. PASCHALIS ROBINSON, O. F. M.

---

(1) *Vie*, pp. 100ss. (2) *Analekten*, p. 124.

(3) *Bibl. T. S.* I, 86. — M. da Civezza e T. Domenichelli, *La Leggenda di S. Fr. scritta da tre suoi Comp.* Roma, 1899 p. 22-3 nota.

(4) De mense autem, quo confirmata fuerit regula anno 1210 non conveniunt auctores citati.

ST. LUDWIG VON TOULOUSE[a]

IN DER KUNST.

Wie ein prächtig aufleuchtendes, schnell verschwindendes Meteor erscheint gegen Ende des 13. Jahrhunderts am Sternenhimmel der Franziskanerheiligen **St. Ludwig von Toulouse**. Eine Zeitlang blendet der Glanz dieses helleuchtenden Lichtes aller Augen; neben König Ludwig IX. von Frankreich, seinem Grossoheim, ist er eine der beliebtesten Heiligengestalten, die man in den Franziskanerkirchen und überhaupt in der italienischen Kunst darzustellen pflegte. Während aber des heiligen Kriegsmannes Lebensschicksale noch heute jedes Kind kennt, und Tausende ihn als ihren Namens- und Schutzpatron verehren, ist St. Ludwig von Toulouse uns fast ein Unbekannter geworden. Nur die Gelehrten beschäftigen sich zuweilen mit seinem Leben und beschenken uns hie und da mit einer Biographie, wie es kürzlich an dieser Stelle der päpstliche Archivar Giuseppe Presutti getan hat (1). Diese Studie wurde für mich Veranlassung, auch meinerseits den Spuren des jugendlichen Heiligen nachzugehen, nicht zwar in den Bibliotheken und vergilbten Papieren, noch viel weniger an den Stätten seines Lebens und Wirkens, sondern in den Museen und Kirchen, in den Werken der bildenden Kunst, welche uns die schönsten Züge seines schnell verblühten Lebens durch die hervorragendsten Meister vor Augen stellt.

(a) Summarium: *Quomodo artes S. Ludovicum episcopum Tolosanum figuraverint.* Describuntur *primo* aliquae S. Ludovici imagines 1° illa in S. Laurentio Neapoli a Sim. Martini depicta (*Fig. 1*) 2° illa Ambr. Lorenzetti Senis (*Fig 2*) 3° illa Florentiae in antiquo refectorio conventus S. Crucis O. M. Conv. (*Fig. 3*) 4° Statua Sancti a Donatello fusa, ibidem; (*Fig. 4*) 5° Miraculum pecuniae in mare proiectae et in pisce inventae, quod Bened. Bonfilius Perusii pinxit (*Fig. 5*). Post alias enumeratas picturas, earum ope *secundo* Persona, speciesque S. Ludovici describitur, quem artifices expresserunt: Episcopum, Fratrem Minorem, adolescentem speciosum (cf. *Fig 6:* a Pinturicchio in Aracoeli pictam). *Tertio* causas, cur adeo, praesertim in Italia, figuraretur inquirens, auctor indicat: zelum familiae regiae Neapolitanae, praeprimis Roberti, Fratris huius Sancti, qui saepius Sanctum ab artificibus exprimi fecerunt, quandoque non absque finibus politicis. (Cf. *Fig.* 7 reliquiarium c. an. 1338 confectum, Parisiis nunc asservatum). Accessit zelus Fratrum Minorum, et pii populi. Sic praesertim usque ad inceptum iam saeculum XVI saepissime figura S. Ludovici († 1297) ab artificibus exprimebatur. [Nota Directionis].

(1) *Archivum Franciscanum Historicum* I (1908) 278-290. 569-76.

Die aus dem Mittelalter erhaltenen Darstellungen des hl. Ludwig von Toulouse sind sehr zahlreich. Ich möchte sie einteilen in solche, welche den Heiligen als Hauptfigur oder als selbstständiges Sujet zeigen, und in solche, in denen er nur als Nebenfigur oder in untergeordneter Stellung auftritt, z. B. als Begleiter der allerseligsten Jungfrau in der himmlischen Glorie. Zur ersten Gruppe rechne ich zunächst ein Tafelgemälde in der Kirche San Lorenzo in Neapel (1), das dort in einer Kapelle als Altarbild dient (*Fig. 1*). Aus einem mehrfachen Grunde verdient es eine etwas genauere Besprechung. Es besteht aus einem Hauptbilde, welches den hl. Ludwig in Lebensgrösse darstellt und einer Predella (Untersatz), die sich aus fünf durch goldene Säulchen von einander getrennten Szenen zusammensetzt. Entgegen dem kirchlichen Ritus lässt der Maler aus leicht erkennbarer Absicht den Heiligen das Pluviale unmittelbar über dem Franziskanerhabit tragen. Die « Stäbe » des Pluviale sind mit den Wappen des Stifters und seiner Gattin geschmückt, eine kostbare Spange hält es auf der Brust zusammen. Die mächtige Gestalt des Heiligen, der in starrer Vorderansicht dasitzt, beherrscht so sehr das Gemälde, dass ihr gegenüber eine zweite Figur, die an den Stufen des Thrones kniet, fast verschwindet. Es ist Robert von Anjou, König von Neapel, der Bruder unseres Heiligen. In demütiger Haltung, mit gefaltenen Händen, blickt er empor, er trägt ein reiches Ceremonienkleid, eine Art Dalmatik, die mit goldener Applikationsstickerei geschmückt ist und als weitere Verzierung die Wappen der Anjon und des Königs von Jerusalem zeigt. Bemerkenswert ist der porträtartige Kopf des Königs mit dem feingeschnittenen Gesicht, dem vorspringenden Kinn, der starken Nase und dem sauber geordneten Haar, das unten wellenförmig abschliesst. Das Bild ist offenbar nach dem Leben gemalt. Leider ist das Werk heute fast eine Ruine, ehemals müssen die Farben von grosser Leuchtkraft gewesen sein, wie sich aus den schlecht erhaltenen Resten schliessen lässt.

Ich komme gleich auf dieses Hauptsujet zurück und beschreibe zunächst die Nebenszenen, welche ebenfalls durch die Ungunst der Zeit, durch Kerzenqualm und die Nachlässigkeit der Menschen sehr gelitten haben. Das erste Bild-

(1) Das Bild befand sich ursprünglich in Santa Chiara, der Lieblingskirche Roberts, wurde aber schon im 14 Jahrhundert nach San Lorenzo übertragen.

chen stellt folgende Szene dar: Ludwig kniet vor dem Papste, der, umgeben von seinem Hofstaate, auf einem Throne sitzt und ihm eine Bischofsmütze anbietet. Der Heilige weist mit der Linken auf die rückwärts stehenden Minderbrüder, um dadurch seine Absicht auszudrücken, in den Orden treten und auf die bischöfliche Würde verzichten zu wollen (1). Auf dem zweiten Bilde sieht man, wie er das Ordensgewand, zugleich aber auch die bischöfliche Würde erhält. Drittes Bild: St. Ludwig bedient im Ordensgewande die Armen; viertes: er liegt auf der Totenbahre, umgeben von Bischöfen, Franziskanern und Laien, Kranke berühren seine Gewänder und werden wunderbar geheilt; fünftes: St. Ludwig erscheint in der Höhe und erweckt ein totes Kind wieder zum Leben. Die Hintergründe dieser Szenen sind durch architektonische Motive verziert. Zwischen der Predella und dem Hauptbilde steht die Inschrift: *Symon de Senis me pinxit*. Das Werk stammt also von dem Maler Simone Martini aus Siena, einem sehr angesehenen Meister des 14. Jahrhunderts, der auch in der Francesco-Basilika zu Assisi tätig war und dort die Kapelle des hl. Martin mit Fresken ausschmückte.

Den Auftrag zu dem Bilde erhielt Simone Martini natürlich von Robert von Anjou selbst; es muss kurz nach der Kanonisation Ludwigs (1317) gewesen sein. Ist es auch zunächst ein Devotionsgemälde, so scheinen doch auch politische Absichten aus der Darstellung zu sprechen. Ludwig war bekanntlich der zweitälteste (2) Sohn Karls II. und ein Enkel Karls I. von Anjon, der Friedrichs II. Sohn Conradin 1268 in Neapel hinrichten liess. Als Karl Martel, der älteste Sohn Karls II. und durch seine Mutter Maria König von Ungarn, in jungen Jahren mit Hinterlassung eines kleinen Sohnes Carobert starb, behaupteten die Ghibellinen, die Gegener des Hauses Anjou, welche aber dem ritterlichen Karl Martel mit schwärmerischer Liebe anhingen (3),

---

(1) Vergl. A. Venturi, *Storia dell' arte italiana,* V Milano 1907 594, Fig. 488.

(2) Nicht der *älteste,* wie man häufig liest. Dieser Irrtum ging vielleicht aus dem Streben hervor, die Verzichtleistung Ludwigs zu einem noch heroischeren Tugendakte zu machen. Diese falsche Angabe hat übrigens schon Bartholomaeus Pisanus, *De conformitate vitae S. Francisci,* fruct. 8 p. 2, ed. Quaracchi 1906, Anal. Fr. IV. 309.

(3) Der Ghibelline Dante, der ihn ins « Paradies » versetzt, vernimmt dort in einem langen Zwiegespräch von ihm die Worte:

Du hast mich sehr und auch mit Grund geliebt.
Bei längerm Leben hätt ich dir bewiesen,
Dass meine Liebe mehr als Laubwerk giebt.

(Par. *Ges.* VIII V. 55 ff. nach der Uebersetzung von *Zoozmann,* Freiburg 1908).

seinem Sohne, nicht dem jüngeren Bruder Robert stehe nach dem salischen Gesetze das Recht auf den Tron von Neapel zu, obwohl Ludwig vor seinem Eintritt in den Orden zu Gunsten Roberts auf alle seine Rechte verzichtet hatte (1). Unser Ceremonienbild in San Lorenzo ist gewissermassen eine Protestation gegen diese politischen Umtriebe. St. Ludwig (2), in himmlischer Glorie thronend, bestätigt seine erste Abdankung und wiederholt die bereits von Papst Clemens V. vorgenommene Krönung seines Bruders zum König von Neapel, indem er ihm eine Krone aufesetzt, während zwei schwebende Engel die unvergängliche Krone der ewigen Seligkeit über seinem Haupte halten. Es ist das älteste Bild, das sich von St. Ludwig erhalten hat und dürfte im allgemeinen die Züge des Heiligen wiedergeben.

Von anderen Darstellungen des hl. Ludwig zu Neapel aus den ersten Jahrzehnten nach seiner Kanonisation erwähnen wir hier nur noch ein Fresko in der schönen gotischen Kirche Santa Maria l'Incoronata, welche wohl 1352 von Königin Johanna, der Nichte unseres Heiligen, erbaut wurde. Ueber der Empore enthält die Kirche aus ihrer Gründungszeit an dem Gewölbe einen seltenen und wertvollen Gemäldezyklus, nämlich eine Darstellung der sieben Sakramente. Die Fresken besitzen deshalb einen erhöhten Wert, weil der Maler seine Darstellungen an geschichtliche Ereignisse anknüpfte. So ist als 7. Sakrament (Ehe) die Vermählung der Königin Johanna mit Ludwig von Tarent gewählt (1346). Gleich daneben sieht man die Priesterweihe. Ein Bischof, umgeben von anderen Prälaten, sitzt unter einem reichen Baldachin auf einem Throne, vor ihm knieen mehrere Diakone, hinter denen Akolythen und Sänger stehen. Der Diakon, welcher unmittelbar vor dem Bischof kniet, ist Ludwig von Anjou. Die Darstellung entspricht dem wirklichen Vorgange. Papst Bonifaz VIII. hatte sich erboten, die Weihe selbst vorzunehmen, wenn Ludwig nach Rom kommen wolle. Aber der demütige Königssohn verzichtete auf diese hohe Auszeichnung, er wollte in gleicher Reihe mit den andern Diakonen geweiht werden, wie es auch auf dem Gemälde

---

(1) Bezüglich der *Geschichte* des hl. Ludwig folge ich im allgemeinen den Angaben der *Acta Sanctorum*. Aug. III (19 Aug.) 777 seqq. Paris 1867. Siehe auch *Analecta Bollandiana* IX, 281 seqq. Verlaque, V. *Saint Louis, prince royal, évêque de Toulouse*. Paris 1885.

(2) Diese politische Bedeutung hat bereits Wadding angedeutet, *An. ad a.* 1297 n. 18.

veranschaulicht ist. Leider ist das Fresko durch die Unbilden der Zeit hart mitgenommen; es zeichnet sich aus durch Anmut und Lebendigkeit. Schrieb man es früher Giotto zu, so gilt es heute als die Arbeite eines Schülers des Simone Martini (1).

Neben Neapel, der Hauptstadt der Anjou, besitzen Darstellungen von St. Ludwig aus älterer Zeit vorzüglich jene Städte Italiens, welche Zeugen seiner aussergewöhnlichen Tugendübungen waren, Siena und Florenz. Im Anfange des Jahres 1297 verliess Ludwig Rom, um sich in die ihm anvertraute Diözese su begeben. Er nahm seinen Weg über Siena. Hier wurde er im Kloster der Minderbrüder mit allen einem so hohen Gaste gebührenden Ehren aufgenommen. Demütig lehnte er jedoch die Ehrenbezeugungen ab, er wünschte unter den armen Brüdern zu leben und behandelt zu werden wie einer aus ihnen; nach der Abendmahlzeit wollte er sogar mit ihnen in der Küche das Tischgeschirr reinigen. Das Andenken an diesen Besuch und das herrliche Tugendbeispiel blieb in S. Francesco lebendig. Mehr als 30 Jahre später (ca. 1330) erhielt einer der bedeutendsten Meister Sienas, Ambrogio Lorenzetti den Auftrag, das Leben des hl. Ludwig im Refektorium darzustellen (2). Erhalten hat sich von den Fresken leider nur eine Szene, die vor einigen Jahren unter der Tünche aufgefunden wurde (*Fig. 2*). Man sieht einen niedrigen gewölbten Raum, in welchem zwei Reihen Bänke aufgestellt sind, auf denselben sitzen mehrere Kardinäle. Links am Ende der Bänke, in einer Bogennische, hat Papst Bonifaz auf einem Throne Platz genommen. Vor ihm kniet demütig, gesenkten Hauptes, ein junger Franziskaner, Ludwig von Toulouse. Der Papst hat seine beiden Hände erfasst, es scheint, dass er die Thronentsagung Ludwigs entgegennimmt und ihn zugleich ermuntert, mit Vertrauen das bischöfliche Amt zu übernehmen. Wenige Schritte hinter ihm sitzt in ernsten Gedanken ein Mann mit einer Krone auf dem Haupte, das er sorgenschwer auf den Arm stützt, es ist König Karl II, der nur sehr ungern zu dem heroischen

(1) Venturi, *Storia*, V, 641, Fig. 525.

(2) Vergl. A. Gosche, *Ambrogio Lorenzetti*, Leipzig 1898, 84 ff. Venturi *Storia* V, 698. C. Chledowski, *Siena* I Berlin 1905 247. Die hier wie auch sonst häufig aufgestellte Behauptung, Papst Bonifaz VIII habe Ludwig in den Orden aufgenommen, ist irrig, er legte vielmehr am 5. Februar 1297 die Gelübde ab in die Hände des General-Ministers Johannes de Muro, cf. *Vita S. Ludovici* von Ioh. ab Orta, *An. Boll.* IX, 298. *AA. SS.* l. c. n. 21. Cf. Wadding, *Annales* ad an. 1296 n. 6., der dieses unzutreffend auf den 24. Dez. 1296 ansetzt.

Entschlusse seines Sohnes die Einwilligung gab. Weiter zurück zwischen den Kardinälen knien mehrere Minderbrüder und schauen dem Vorgange zu. Interessant ist es zu beobachten, wie der Maler bemüht war, Leben und Abwechselung in die Szene zu bringen. Von den vier Kardinälen, die dem Beschauer das Gesicht zuwenden, blickt der erste unter dem breiten Hute her auf den König, gleich als wollte er dessen Gedanken lesen. Der zweite, der vollständig en face dasitzt, schaut ruhig und gemessen auf die Hauptszene, welcher auch der dritte Kardinal, aber mehr gemütlich, seine Aufmerksamkeit schenkt, während der vierte der Sache anscheinend kein Interesse abgewinnen kann und gleichgültig sich nach der entgegengesetzten Richtung wendet. Auch die zahlreichen Zuschauer jenseits der rückwärts stehenden Bank verhalten sich während der feierlichen Handlung sehr verschieden, besonders fallen die beiden vornehmen Jünglinge neben dem Heiligen auf, welche von dem Ernste der Situation ganz ergriffen sind und, eng aneinandergelehnt, in stiller Bewunderung dastehen; sie gehören offenbar zu dem Gefolge des Königs. Es ist eine vorzügliche Komposition, die es verdient, dass wir ein wenig länger bei ihr verweilten. Man betrachte nur, um von anderm zu schweigen, die Gestalt Ludwigs, wie er so ganz natürlich, so demütig, so unterwürfig zu Füssen des Stellvertreters Christi liegt, und wie dieser, ein wenig vornüber gebeugt, des Heiligen Hände in die seinigen nimmt, eine Szene, ganz dem Leben und der Wirklichkeit abgelauscht! Wie bedauerlich, dass nicht auch die andern Darstellungen von Lorenzettis Meisterhand uns erhalten geblieben sind!

Von Siena begab sich Ludwig nach Florenz, wo er gleichfalls im Franziskanerkloster Santa Croce Wohnung nahm. Es ist bekannt, wie der junge Heilige das prächtige, für ihn bestimmte Bett verschmähte und auf dem mit seinem Mantel bedeckten Fussboden schlief, und wie er später eigenhändig die Armen bediente. (*Fig. 3*). Diese demütige Handlung wurde im Refektorium des Klosters durch ein Gemälde verherrlicht. Es ist eins der vier Fresken, welche den Lebensbaum umgeben. In einer offenen Halle sitzen mehrere Armen hinter einem mit Speisen bedeckten Tische und lassen es sich wohl sein. Ludwig, im Franziskanerhabit, aber mit der Mitra auf dem Haupte trägt selbst eine Speiseschüssel auf, während ein Diener ihm eine Speise wohl ein Brot vorhält, damit der Heilige es segne. Zwei Franziskaner stehen

staunend zur Seite und blicken voll Bewunderung auf den Heiligen (1). Länger müssen wir uns bei einer andern Darstellung des Heiligen aufhalten, die sich gleichfalls in Florenz befindet. Es ist die Broncestatue St. Ludwigs von Donatello, einem der grössten Renaissancekünstler.

Das Standbild war bisher sehr ungünstig in Santa Croce hoch an der Innenwand der Fassade aufgestellt, sodass alle bisher publizierten Abbildungen eine verkehrte Auffassung von diesem grossartigen Werke Donatellos bieten, indem sie den Heiligen viel zu kurzbeinig darstellen, wodurch ein sehr ungünstiger Eindruck hervorgerufen wird. Im Laufe des verflossenen Sommers ist die Statue herabgenommen und in dem zu einem Museum umgewandelten Sommerrefektor von Santa Croce aufgestellt. Nach einer dort gemachten Aufnahme ist unsere Abbildung hergestellt worden (*Fig. 4*). Der Heilige, durch den Habit und die nakten Füsse als Minderbruder, durch Mitra und Hirtenstab als Bischof charakterisiert, hat die Rechte segnend erhoben, während er mit der Linken den Hirtenstab hält. Letzterer, mit dem Arm aus einem Guss, ist ein kleines Kunstwerk. Der runde Schaft hat drei einfache Zierringe, oberhalb der Hand befindet sich ein dickerer Ring, über dem der Panisellus befestigt ist. Der kräftige Knauf ist mit fünf flachrunden Nischen verziert, von denen drei ein schildtragendes Putto enthalten. Die Mitra ist separat gearbeitet. Ihre dicken, ovalen Ziersteine sind aus durchsichtigem Glas, auf dem unteren Rand treten in flacher Silberarbeit die französischen Wappenlilien auf blauem Emailgrunde hervor. Der trefflich drapierte Chormantel ist ohne jeden Schmuck. Ist die Statue auch als Guss nicht von grossem Werte, da sie aus mehreren Stücken besteht, die später lose aneinandergefügt sind (2), so verdient sie doch als Kunstwerk das treffliche Lob, welches ein neuerer

(1) Hier möge auch ein merkwürdiges Bild erwähnt werden, das auf der Düsseldorfer Ausstellung 1904 vielfaches Interesse erregte und das als *Himmelfahrt* des hl. Ludwig nach einer alten Tradition bezeichnet wird. Das im Kölner Privatbesitz befindliche Rundbild stellt einen jugendschönen, in einen lichten Mantel gehüllten Heiligen vor, der betend auf einer Wolke steht, während ihm zwei prächtige, fast lionardeske Engel zur Seite schweben. Das Gemälde gilt als eine Arbeit des Lorenzo di Credi (1536). Ob die Tradition mit Recht das Bild mit Ludwig von Toulouse in Verbindung bringt, lässt sich schwer entscheiden. Jedenfalls fiele es aus der Ikonographie des Heiligen ganz heraus. Dafür lässt sich höchstens die Jugendschönheit des dargestellten Heiligen und die angedeutete gänzliche Entblössung von allem Irdischen anführen. Vergl. Schubring in *Zeitschrift für christliche Kunst 18* (1905) 129.

(2) Vergl. *Monatshefte für Kunstwissenschaft I*, Leipzig 1908 519.

Biograph des Meisters ihr spendet: « Donatello, schreibt Schubring, hat in dem hl. Ludwig den ruhigen, vornehmen Königspriester gegeben, dessen Auge nicht flackert, dessen Hand nicht hastig sich bewegt. Jugend und Adel klingen hier seltsam feierlich zusammen. In dem königlosen Florenz wirkt dieser Prete-Rè besonders stark. Er passt schlecht in die Kirche der Barfüssler [?]. Es scheint, der geistliche Herr ist nach dem Hochamt aufgestanden, hat den Rauchmantel ein wenig zusammengenommen und das Pedum in den linken Arm geschoben, um am Schluss der frommen Feier die Massen zu segnen. Die Lippen sind geschlossen, das Haupt ist etwas erhoben, es macht die gleiche Bewegung wie die rechte Hand. Der priesterliche Ornat ist sehr einfach, alle die Brokatbordüren, mit denen ein Antonio Rossellino hier geprunkt hätte, fehlen und nur das schwere goldene Pedum, dem die Spitze leider fehlt, ist reich an kostbarem Schmuck. Die Erscheinung wirkt wie ein Friedensbote, der den aufgeregten Scharen der Gasse mit feiner Geste Ruhe befiehlt und Segen spendet (1) ». Den Eindruck eines Friedensengels wird das Standbild ehedem noch stärker hervorgerufen haben, da sie ursprünglich ganz vergoldet war. Die Statue, welche übrigens zuerst für die Kirche Or San Michele mit ihren weltbekannten Broncebildern bestimmt war, regt unwillkürlich den Vergleich mit dem Bildnis St. Ludwigs von einem andern grossen Meister der Frührenaissance an. Nur wenige Schritte entfernt befindet sich nämlich in S. Croce, in der Bardi-Kapelle, eine Darstellung des Heiligen von Giotto, das ungefähr hundert Jahre älter ist; es entstand bald nach der Kanonisation des Bischofs von Toulouse (2). Es ist eine andächtige, aber trockene, fast schematische Figur, die uns nicht viel zu sagen hat und uns innerlich kalt lässt. Hier sieht man deutlich, welch grossen Fortschritt die Kunst inzwischen gemacht hatte (3).

Nach kurzer Wirksamkeit in seiner Diözese empfing Ludwig von Toulouse den ewigen Lohn. Die Kunst hat nicht unterlassen, das selige Hinscheiden und die zahlreichen nach seinen Tode von ihm gewirkten Wunder darzustellen. Erwähnt

---

(1) Schubring, *Donatello, des Meisters Werke*, Stuttgart 1907, p. XXI f. (Bd. XI der « *Klassiker der Kunst* »).

(2) Ad. Philippi, *Florenz*, Leipzig 1908, 108 (« *Berühmte Kunststätten* » 20).

(3) H. Thode, *Giotto*, Bielefeld 1899, 131, Fig. 141. Giotto oder einer seiner Schüler malte den Heiligen nochmals im Refektorium des Konvents, unter dem Lebensbaum.

Fig. **1.** Simone Martini, St. Ludwig verzichtet auf die Krone.
(Neapel, S. Lorenzo).

Fig. **2.** Ambrog. Lorenzetti, St. Ludwig vor Bonifaz VIII.
Siena (Phot. Alinari).

Fig. **5.** Bened. Bonfigli, Das Fischwunder.
Perugia, Palazzo Comunale (Phot. Alinari).

Fig. **3.** St. Ludwig bedient die Armen.
Florenz, S. Croce (Phot. Alinari).

Fig. 4. Donatello, Statue des Hl. Ludwig.
Florenz, S. Croce (Phot. Brogi).

Fig. 6. Pinturicchio, St. Ludwig von Toulouse.
Rom, Aracoeli, Ausschnitt (Phot. Alinari).

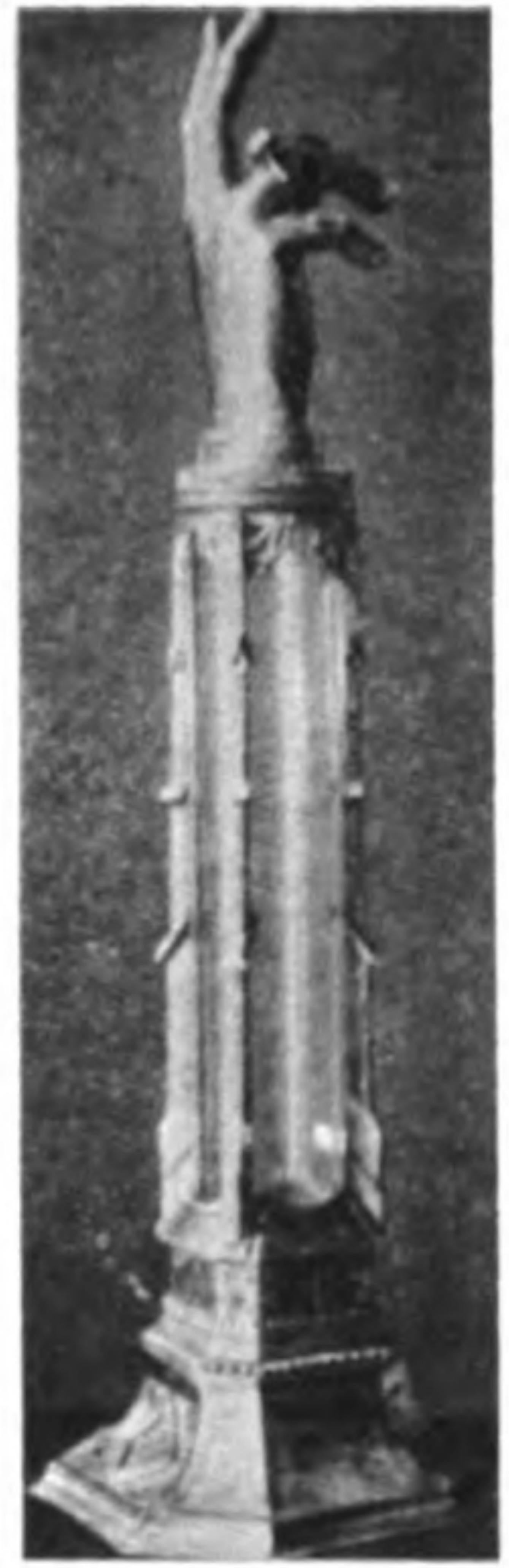

Fig. 7. Armreliquiar S. Ludwigs.
Paris, Louvre (Phot. Giraudon).

seien hier nur die Szenen im dem Stadthaus zu Perugia von Benedetto Bonfigli vom Jahre 1453. Es sind vier Gemälde; das erste zeigt die Bischofsweihe durch den Papst, das zweite den Tod des Heiligen, der in einer Basilika aufgebahrt und von trauernden Franziskanern umgeben ist; auf dem dritten Bilde sieht man, wie ein Kaufmann von Marseille, das Geld, welches er im Seesturm eingebüsst hatte, durch die Fürbitte des hl. Ludwig wunderbarer Weise in den Eingeweiden eines grossen Fisches wiederfindet (*Fig. 5*). Der Maler hat den Augenblick gewählt, wo der Fischer von dem Kaufmann die Bezahlung empfängt; auf einer Bank, neben welcher ein Minderbruder kniet, liegt der Fisch und die Börse, im Hintergrund sieht man die wild bewegte See und zwei Schiffe, darüber erscheint am Himmel der hl. Ludwig. Das vierte Bild bringt den Heiligen in der Glorie zur Anschauung.

Bisher habe ich mich auf solche Kunstdenkmäler beschränkt, die den hl. Ludwig allein oder doch als Hauptperson zeigen. Daneben giebt es noch weit mehr Darstellungen, auf denen er im Verein mit andern Heiligen aufritt, besonders in Gegenwart der Muttergottes, nämlich in der sogenannten Santa Conversazione und bei der Krönung Mariae. Unter Santa Conversazione versteht man jene Darstellung der Gottesmutter, wo sie mit dem göttlichen Kinde auf dem Throne sitzt, und vor, beziehungsweise neben ihr, in symmetrischer Anordnung zwei, vier, sechs Heilige stehen, an den Stufen des Thrones sitzen manchmal zwei musizierende Engel. Diese Darstellung ist in der italienischen Kunst des 15. Jahrhunderts sehr beliebt. Auf zahlreichen Gemälden teilt nun auch Ludwig von Toulouse mit andern Heiligen die Ehre, einen Platz in der Nähe Mariens zu erhalten. Dasselbe gilt von der Krönung Mariens, die sich gewöhnlich in Gegenwart von Heiligen vollzieht, unter denen sich auch häufig St. Ludwig befindet. Einzelne Beispiele aufzuzählen, ist kaum von nöten. Wer mit aufmerksamen Blicken die italienischen Museen und Kirchen durchwandert, wird häufig unserm Heiligen auf den genannten Muttergottesbildern begegnen. Luigi Vivarini wies ihm diesen Ehrenplatz an auf einer Santa Conversazione in der Akademie zu Venedig, Fra Angelico da Fiesole auf Gemälden in Florenz und Perugia, Ghirlandajo malte ihn auf der Krönung in Narni, Lo Spagna auf dem gleichen Bilde in der Kathedrale zu Trevi, Fra Filippo Lippi in Città di Ca-

stello, Piero della Francesca in Arezzo; auf den Fresken in S. Francesco zu Pistoia begegnet man ihm nicht weniger als dreimal, kurz er ist eine der beliebtesten Heiligendarstellungen des 15. Jahrhunderts. Auch in der Plastik ist der Heilige in der Santa Conversazione dargestellt worden, wenngleich nicht so häufig. So hat ihn Donatello auf seinem berühmten Broncealtar im il Santo (Kirche des hl. Antonius) zu Padua in dieser Szene als Freifigur nochmals wiederholt (1). Allerdings hat der Meister hier die frühere Höhe nicht wieder erreicht. Die Statue ist glatter, eleganter, aber schematischer und conventioneller. Desgleichen hat ihn Andrea della Robbia wenigstens zweimal in der Santa Conversazione in die Nähe der Himmelskönigin gestellt, eimal auf dem Altar der Mediceerkapelle in Santa Croce, wo wir ihn also jetzt schon zum drittenmale antreffen, sodann auf einer Altartafel zu Gradara bei Pesaro (2).

Wir im Norden brauchen übrigens gar nicht über die Alpen zu gehen, um die Beliebtheit des hl. Ludwig in der Kunst des 15. Jahrhunderts kennen zu lernen. Es genügt, die italienischen Sammlungen der grossen Museen zu Paris, London, München, Wien, Berlin zu mustern, um sich hiervon zu überzeugen. Es würde indess wenig Zweck haben, diese Gemälde hier aufzuführen oder zu beschreiben, im Ikonographischen stimmen sie ja doch im wesentlichen überein. Ich will daher lieber die Erscheinung des Heiligen im allgemeinen auf Grund eigener Anschauung und des mir zur Verfügung stehenden Anschauungsmaterials etwas genauer charakterisieren.

St. Ludwig war Bischof auf höheren Befehl, er war Franziskaner nach eigener Entschliessung, mit ganzer Seele. Dieses Zweifache hat die Kunst von Anfang an zum Ausdruck gebracht und durch alle folgenden Jahrhunderte festgehalten. Sie hat ihn daher fast ständig als Franziskaner dargestellt und ihm zur Kennzeichnung seiner bischöflichen Würde, entgegen dem kirchlichen Gebrauche, das Pluviale unmittelbar über den Ordenshabit angelegt, ausserdem trägt er meistens Mitra und Stab. Das genügte einzelnen Meistern nicht, um den Nachfolger St. Francisci zu kennzeichnen. Sie geben ihm sogar — zum Schrecken der Rubrizisten — die

(1) Schubring, a. a. O. Taf. 100.
(2) Schubring, *Luca della Robbia*, Bielefeld 1905, 95, 96.

rauhe Franziskanerkapuze über das kostbar ausgestattete Pluviale. So sehen wir ihn auf einem Gemälde von Giovanni Battista da Conegliano genannt Cima (gest. 1508) und auf einem Gemälde von Bonifacio Veronese (gest. 1553), beide in der Sammlung des Allerhöchsten Kaiserhauses zu Wien (1). Cimas Bild ist eine Santa Conversazione, das Kind auf dem Schosse der Mutter wendet sich lebhaft dem rechts stehenden Ludwig zu, während Maria etwas ernst auf den links heranschreitenden halb entblössten Hieronymus schaut; auch die Mitra hat der Maler unserm Heiligen nicht gegeben, er erscheint mit der schlichten Haarkrone der Franziskaner. Dagegen sind die « Stäbe » des Pluviale, wie auch auf Veroneses Gemälde, reich mit Figurenstickerei ausgeschmückt.

Auf diese Darstellung war wohl nicht ohne Einfluss gewesen die wunderbare Erscheinung des Heiligen während seines Begräbnisses; es sahen nämlich, so weiss wenigstens Bartholomaeus Pisanus zu berichten (2), ein Graf und andere Anwesende den Verstorbenen, wie er über dem Altar erschien, angetan mit den bischöflichen Gewändern, mit Mitra und Stab, indem er das Kreuzzeichen machte, so wie er es auch bei Lebzeiten zu tun pflegte. Statt segnend stellt man ihn häufig mit einem Buche in der Hand dar; so bereits Giotto in Santa Croce, so später Bonifacio Veronese (Wien), Andrea della Robbia auf der Altartafel zu Gradara, der Verfertiger der Statue zu Toulouse und andere. Es scheint, als ob der Maler hiermit auf die grossen Kenntnisse Ludwigs in der heiligen Schrift hindeuten wollte, welche schon Papst Bonifacius VIII. in der Ernennungsbulle an den jungendlichen Bischof rühmt (3).

Wie die alten Biographen ferner übereinstimmend berichten, war Ludwig von Anjou von grosser Körperschönheit. Sein Antlitz zeigte so viel Anmut und Liebenswürdigkeit, dass man einen Engel zu sehen glaubte (4). Auch

(1) Abbildung in: *Katalog der Gemäldegallerie des Allerhöchsten Kaiserhauses*, Wien 1907, N. 19, 172.

(2) *De Conformitate* p. 316. Ioh. de Orta l. c. IX, 320 sagt allerdings nur, dass der Heilige gesehen worden sei « in capite chori Marsiliae in habitu et mantello cum pulcra et laeta facie, quamdiu exequiae duraverunt ». Die *Chronica XXIV Generalium* in *Anal. Fr.* III, 457 berichtet die Sache so: « vidente quodam milite venerabili, Sanctus in capite chori pontificalibus vestimentis ornatus, apparuit et sic disparuit ».

(3) *Bullarium Franciscanum* IV, Romae 1768, 422.

(4) I. de Orta, *Vita S. Lud.* l. c. 283 n. 2. 317 n. 47 « Ad hunc... beatum virum, vultu quidem angelicum etc ».

in der Kunst kommt dies deutlich zum Ausdruck. So malte ihn z. B. Pinturicchio in der Kirche Aracoeli zu Rom strahlend in jugendlicher Schönheit, zugleich aber von stiller Sammlung und ungeheuchelter Frömmigkeit (*Fig. 6*). Hier ist die äusserliche Schönheit wirklich nur ein Reflex der inneren Seelenreinheit und des hohen Geistesadels (1). Der Wirklichkeit entsprechend wird er ferner stets als ein kaum den Knabenjahren entwachsener Jüngling dargestellt, dessen kindlichunschuldiges Aeussere durch Mitra und Pluviale noch mehr gehoben wird. Recht auffallend tritt die Jugend des Bischofs z. B. hervor auf dem genannten Bilde des Bonifacio Veronese zu Wien, wo neben St. Ludwig der noch jugendlichere St. Laurentius, fast noch eine Knabe, erscheint. Gerade diese strahlende Jugend ist häufig das einzige Merkmal, um St. Ludwig von andern hl. Franziskanerbischöfen zu unterscheiden. Aber man sieht leicht ein, dass sie eine Verwechselung nicht ausschloss. Deshalb fügte man gewöhnlich noch das eine oder andere Attribut oder Symbol hinzu. Weniger auffällig war es, wenn man, wie es Donatello tat, die Mitra oder den Saum des Pluviale, was häufig vorkommt, mit der französischen Lilie, dem Familienzeichen der Anjou verzierte; so sehen wir es bereits auf dem Bilde in S. Lorenzo zu Neapel.

Mit diesem Merkmale, das leicht übersehen werden konnte (2), begnügte man sich indess nicht, zumal es üblich war, die Attribute der Heiligen herzunehmen von ihrer Todesart und von einer Tugend, durch die sie besonders geglänzt haben. So erhält der hl. Paulus seit dem 13. Jahrhundert das Schwert, der hl. Bernardin von Siena eine Tafel mit dem Namenszug Jesu. Was lag da näher, als bei St. Ludwig durch ein Attribut auf jenen heroischen Tugendakt, seine Verzichtung auf eine Königskrone, hinzuweisen? Man fügte also dem Bilde des Heiligen eine Krone hinzu, die man gewöhnlich zu seinen Füssen hinlegte. Dieses Symbol seiner Weltverachtung wählte bereits Giotto auf dem Fresco in S. Croce, später u. a. Bonifacio Veronese auf dem Gemälde in Wien und Donatello auf dem Sockel seiner Florentiner Statue (3). In dem Brevier der Pariser

(1) Vergl. E. Steinmann, *Rom in der Renaissance*, Leipzig 1899, 97.

(2) Im Kaiser-Friedrich Museum zu Berlin sah ich eine *Santa Conversazione* mit dem hl. Ludwig, der trotz der Lilie auf dem Pluviale als Bonaventura bezeichnet ist.

(3) Auf dem Sockel des früheren Standortes, die neueste Aufnahme zeigt die Krone nicht.

Nationalbibliothek trägt sie der Heilige auf der linken von dem Pluviale bedeckten Hand (1).

Viel seltener hat man St. Ludwig als einfachen Franziskaner dargestellt. Es ist aber bezeichnend, dass eines der ältesten Bilder dieser Art oder das älteste sich gerade in der S. Francescokirche zu Assisi befindet. St. Francisci Söhne sahen in dem Heiligen viel mehr den Franziskaner, den Nachfolger des Liebhabers der Armut, als den Bischof. Hier also, an der Stätte des Seraphischen Vaters musste Simone Martini unsern Heiligen nochmals darstellen und zwar als schlichten Minderbruder mit grauem Habit, grobem Strick und ärmlichen Sandalen. Um ihn von den andern Heiligen zu unterscheiden, hat der Meister die Inschrift beigefügt: S. Ludovicus episcopus. Aber auch ohne diese Worte wäre es genug gekennzeichnet durch die Lilien, welche auf dem Hintergrunde zerstreut sind (2).

Est ist vielleicht aufgefallen, dass ich bisher nur Kunstwerke in Italien angeführt habe, obwohl St. Ludwig diesem Lande weder durch seine Geburt noch durch seinen Tod und seine öffentliche Wirksamkeit angehört; stammte er doch aud französischem Geblüte, und starb er ja doch zu Brignoles in der Provence (Frankreich). Trotzdem besitzt Frankreich von ihm nur die eine oder andere Darstellung aus dem Mittelalter, in Deutschland ist mir zur Stunde nur eine einzige bekannt (3). Es ist ein Tafelgemälde, das ehedem wohl zu einem Flügelaltar gehörte und aus einer Franziskanerkirche stammen dürfte und jetzt sich in Privatbesitz in Köln

(1) *Saint François d'Assise*, éd. Plon. Paris 1885, 285.

(2) Vergl. Thode, *Franz von Assisi*, 2. Aufl., Berlin 1904, 298. In Assisi ist der Heilige wiederholt dargestellt worden; abgesehen von einem Glasgemälde, wovon noch die Rede sein wird, in einem als Palaestra dienenden Raum des Konvents von einem Schüler Giottos, an der Kanzel der Oberkirche, in der Kapelle der hl. Katharina. Thode 288, 298, 301.

(3) *Zeitschrift für christliche Kunst* 4 (1891) Taf 1. — Ich lasse hier einige Angaben folgen, welche von der Verehrung des hl. Ludwig in Deutschland zeugen. Bereits 1318 wurde die Franziskanerkirche zu Bonn von Erzbischof Siegfried von Cöln zu Ehren des hl. Ludwig eingeweiht. Vergl. P. Schlager, *Beiträge zur Geschichte der Kölnischen Franziskanerprovinz*, Köln 1904, 45. In einem Fenster der Bibliothek des Klosters zu Marburg war der hl. Ludwig dargestellt (15. Iahrh?); ibid. p. 16. — Im Kloster zu Düren wurde 1481 der Altar des Capitelhauses zu Ehren des hl. Ludwig konsekriert. *Annales almae Provinciae Coloniensis*, Manuscr., 59. — In der Minoritenkirche zu Cöln stiftete 1459 Iohannes Bonnenberg und seine Ehefrau Margaretha eine tägliche Messe am Altare des hl. Ludwig; in Fritzlar wurde 1692 ein Nebenaltar zu Ehren des hl. Kreuzes und der hll. Bonaventura und Ludwig, in Ratingen 1725 die Minoritenkirche zu Ehren des hl. Ludwig konsekriert. Vergl. C. Eubel, *Gesch. des Kölnischen Minoritenprovinz*, Cöln 1906, 38. 155-258.

befindet. Auch hier trägt der Heilige das Pluviale unmittelbar über dem Ordenskleide, in der Linken hält er ein Buch, die Königskrone liegt zu seinen Füssen. Wenn wir sodann eine kleine polychromierte Statue aus dem 15. Jahrhundert und zwei kleine Basreliefs in Museum zu Toulouse, ein kleines, dem Ceremonienbilde in S. Lorenzo zu Neapel ähnliches Gemälde im Museum zu Aix (Provence), und drei Miniaturen in einem der Pariser Nationalbibliothek entwendeten und heute in England befindlichen Brevier nennen, so ist das alles, was Frankreich noch an mittelalterlichen Darstellungen unseres Heiligen besitzt (1).

Wenn wir auch wohl mit Recht annehmen dürfen, dass die beiden zuletzt genannten Länder ehedem reicher an Darstellungen des hl. Ludwig gewesen sind, so hat ihn doch Italiens Kunst unvergleichlich öfter dargestellt. Hier war er, wie gleich eingangs gesagt, bis ins Cinquecento eine der beliebtesten Heiligengestalten. Man fragt sich unwillkürlich nach der Ursache dieser Erscheinung. Emil Bertaux hat in seiner eben erwähnten gehaltvollen Studie über « die beiden Ludwig in der italienischen Kunst » gerade diesen Punkt genauer untersucht. Er kommt dabei zu dem Resultate, dass die beiden Heiligen ihre Popularität vorzugsweise den persönlichen Bemühungen Roberts von Neapel und dann überhaupt dem politischen Einflusse der anjouschen Dynastie zu verdanken haben. Ohne Zweifel hat er damit eine der wichtigsten Ursachen für die schnelle Verbreitung unserer Heiligen in der Kunst Italiens namhaft gemacht.

Als Ludwig von Toulouse starb, lebten noch zahlreiche Mitglieder seiner nächsten Verwandtschaft, darunter ausser mehreren Geschwistern seine eigene Mutter Maria von Ungarn. Papst Johannes XXII, der den Heiligen noch gekannt, ihn in der Jugend sogar unterrichtet hatte, richtete bei der Kanonisation seines früheren Schülers an die Mutter, an Robert von Neapel und andere Mitglieder der Familie Breven, worin er sie zu dieser dem Hause Anjou widerfahrenen Ehre in den erhabensten Ausdrücken beglückwünscht (2). Es hätte dieser Briefe nicht bedurft, um die königliche Familie zu Neapel zur Verehrung und, was damals dasselbe war, zur künstlerischen Darstellung des neuen

(1) Vergl. Emile Bertaux, *Les saints Louis dans l'art italien*, in: *Revue de deux Mondes* 1900, 616ss; der vortrefflichen Studie verdanke ich manche Hinweise.

(2) Wadding, *Annales* ad an. 1317 n. 50ss.

Heiligen anzuspornen. War doch sein Vater Karl II. und noch mehr sein Bruder Robert bereits seit langem bemüht, den Kanonisationsprozess in die Wege zu leiten, beziehungsweise zum schnellen Abschluss zu bringen. Robert war einer der besten, jedenfalls der frömmste Herrscher der Dynastie Anjou (1). Er war Theologe (2) und Humanist zugleich. Auf den verschiedensten Gebieten besass er umfassende wissenschaftliche Kenntnisse, sodass man ihn den « Salomon » seiner Zeit nannte und zum Schiedsrichter über Petrarcas Dichterkrönung erwählte. Sein Hof war das Zentrum einer Protorenaissance. Mit der Wissenschaft verband er eine aufrichtige Frömmigkeit, ja er hatte sogar den Ehrgeiz, es seinem Grossoheim Ludwig dem Heiligen von Frankreich gleich zu tun. Dem Franziskanerorden war er in unverbrüchlicher Freundschaft ergeben, grossartig waren seine Stiftungen zu Gunsten des Ordens. Im Franziskanerhabit wollte er sogar sterben und begraben werden (3). Von gleicher Gesinnung war seine zweite Gemahlin Sancia von Aragonien beseelt, deren Bruder gleichfalls dem Orden angehörte; nach dem Tode ihres Gemahls trat sie unter dem Namen Schwester Clara in den 2. Orden des Seraphischen Vaters Franziskus. Kann man sich da wundern, wenn das fromme Herrscherpaar, so begeistert für die Ideale St. Francisci, den Bruder und Schwager, diese neue Zierde des Ordens, durch die Kunst verherrlichen, sein Bild durch Maler und Plastiker darstellen liess (4), dass das Beispiel des Königshauses von Klerus und Volk nachgeahmt wurde?

Von dem Ceremonienbilde in San Lorenzo wurde dies bereits eingangs bemerkt. Es war nicht das einzige Kunstwerk, das auf Bestellung der königlichen Familie zu Ehren des Bischofs von Toulouse angefertigt wurde. Im grossen Refektor des Klosters Santa Chiara zu Neapel

---

(1) Vergl. Weiss « *Weltgeschichte* » 6 (1904) 485 u. passim. Siragusa, *L' ingegno, il sapere e gl' intendimenti di Roberto d' Angiò,* Torino 1891.

(2) Sein Bruder Karl Martel macht deshalb die bittere Bemerkung: « Ihr macht zum König, der *gern Prediger wäre* ». *Paradies* VIII, 145. Siragusa l. c. 12 segg. G. de Blasiis. *Racconti di Storia Napoletana.* Napoli 1908, 180 segg. Wadding, *Annal.* ad an. 1342 n. 15 seq. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptores Ord. Min.* Romae 1806, 640.

(3) So ist er auch auf seinem Grabmal in Santa Chiara dargestellt. Abbild. bei Venturi, IV, 309. Wadding. l. c. 1243 n. 15.

(4) Wie weit die begeisterte Verehrung Roberts ging, zeigt die Tatsache, dass er selbst ein kirchliches Officium auf den heiligen Bruder verfasste, das lange Zeit in Gebrauch war; vergl. Sbaralea, l. c. 640. Hermitte, *Vie de Saint Louis,* Brignoles 1876, 191. Ueber andere kirchliche Ehrungen, welche Robert und Philipp VI, von Frankreich anordneten, ibid. 182. Verlaque l. c. 185 ss.

ist eine Wand vollständig bedeckt mit einem Fresko, das Christus auf dem Throne und vor ihm den hl. Ludwig darstellt, zu beiden Seiten knien Robert und seine Gemahlin Sancia, sowie zwei ihrer Kinder, geschützt und geschimmt von dem hl. Verwandten. Gewiss war es Robert selbst, der das Fresko malen liess. Als einige Zeit nach der Kanonisation das Grab des hl. Ludwig in Gegenwart der königlichen Familie geöffnet worden war, wurde auf Roberts Anordnung für das Haupt, das man nach Neapel brachte, eine kostbare Büste angefertigt, Sancia schenkte dafür eine ihrer Kronen (1). Auch eine goldene Statue des Heiligen wird des öftern in den königlichen Schatzverzeichnissen erwähnt (3). Noch heute bewahrt das Louvre-Museum zu Paris ein Armreliquiar, das dem König Robert seine Entstehung verdankt (*Fig.* 7). Nach den Angaben von Bertaux stammt das schöne Goldschmiedewerk aus dem Jahre 1338 (2). Der Kristallzylinder, welcher ehedem die Reliquie barg, wird gestützt von vier silbernen gotischen Strebepfeilern, die eine fein gearbeitete, mit einem Ring versehene Hand tragen; sie ist zum Segnen ausgestreckt. Am Handgelenk liest man die Inschrift: Hic est os sancti Ludovici episcopi. Verziert ist das Reliquiar mit den Wappen von Anjou und Aragonien. Das wertvolle Objekt befand sich noch vor einigen Jahrzehnten in einem spanischen Kloster und gelangte erst 1892 aus der berühmten Sammlung Spitzer (Paris) in das Louvre-Museum, wo es neben den Goldschmiedearbeiten der königlichen Familie aufbewahrt wird (3).

Nicht minder wichtig für schnelle Verbreitung der künstlerischen Darstellung St. Ludwigs war der politische Einfluss des anjouschen Herrscherhauses. Roberts politische Machtsphäre erstreckte sich im Süden bis Tarent, wo sein Sohn Karl als Herzog von Calabrien herrschte, nach Norden bis Florenz und Genua. Die auf ihre politische Freiheit so stolzen Florentiner hatten bereits 1267 dem König Karl I. von Neapel die Regierung ihrer Stadt über geben. Später hatten sie, wieder in einem unglücklichen

(1) Verlaque 178. Ueber die noch vorhandenen Reliquien siehe Hermitte, l. c. 198ss. Verlaque l. c. 165ss.

(2) Cf. auch Verlaque l. c. 178.

(3) Auch eine goldene Statue des Heiligen, welche seine Mutter Maria von Ungarn bei ihrem Tode dem *Klarissenkloster* vermachte, ebenso ihr Grabmal in *Santa Chiara* von Tino da Camaino, an welchem unter ihren 14 Kindern Ludwig, nicht der ältere Karl Martel, den ersten Platz einnimmt, wäre hier zu erwähnen, ebenso die Grabmäler Roberts und seines Sohnes Karl von Calabrien (1828), über denen König und Bischof Ludwig gewissermassen als Beschützer dargestellt sind. Verlaque l. c. 178ss.

Kriege, König Robert die Herrschaft über die Stadt angeboten, die er acht Jahre lang, bis 1321, dem Todesjahre Dantes, führte. Papst Johannes XXII. hatte ihn 1317 sogar zum Reichsstatthalter von Italien ernannt. Zwanzig Jahre später wiederholten die Florentiner ihre Bitte, Robert sandte als « Signore » der Stadt den Franzosen Gauthier de Brienne, der sich Herzog von Athen nannte. Neapel und Florenz standen also damals mit einander in regem politischen Verkehr, abgesehen davon, dass die florentinischen Bankiers mit ihrem Gelde für eine andere Art Verkehr sorgten. Der Heilige der neapolitanischen Herrscherfamilie fand deshalb bei der florentinischen Künstlerwelt bereitwillige Aufnahme, selbst wenn die politischen Interessen der Guelfen nicht für seine Darstellung gewirkt hätten. War es ja doch ein eifriger Parteigänger der Guelfen, der Bankier Riccardo Bardi, welcher durch Giotto das Bild des hl. Ludwig in Santa Croce anfertigen liess, Kardinal Gentile von Montefiore aber, der drei Jahre als eifriger Anhänger der Anjou und als päpstlicher Legat in politischer Mission für Karl Martels Sohn Carobert in Ungarn wirkte, erbaute in Assisi dem hl. König Ludwig eine Kapelle (jetzt Stephankapelle), die nach seinem Tode von seinen Verwandten mit Fresken aus dem Leben des Bischofs von Toulouse ausgemalt wurde (1). Diese Kapelle besitzt wertvolle Glasgemälde aus der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts, worin Ludwig als junger Ritter dargestellt ist. Wie sehr die politischen Parteiinteressen auch später noch die Aufstellung von Heiligenbildern beeinflusste, zeigt die Tatsache, dass Donatellos Statue des hl. Ludwig in Florenz von den Guelfen errichtet wurde, die sich den fürstlichen Bischof zum himmlischen Patron erwählt hatten, während die Ghibellinen den hl. Nicolaus von Myra als ihren Beschützer verehrten.

So hoch man aber auch die persönlichen Bemühungen des Königs Robert um die künstlerische Verherrlichung seines Bruders, so hoch man auch seinen und seiner Familie politischen Einfluss anschlagen mag, so glaube ich doch nicht, dass man hierin die wichtigste, wenigstens nicht die nachhaltigste Ursache für die Popularität unseres Heiligen suchen muss, dieselbe scheint mir vielmehr bei den Franziskanern und im Volke zu liegen.

(1) 1578 wurde sie mit Fresken aus dem Leben des hl. Stephanus ausgeschmückt, dessen Namen sie jetzt trägt; Thode 291.

Wie bekannt, bildete das Königreich beider Sizilien den Zankapfel der Nationen. Auf Sizilien herrschten nacheinander Araber, Normannen, Deutsche, Franzosen, Spanier. Mit Sizilien ist das Geschick Neapels, überhaupt Unteritaliens lange Zeit aufs innigste verbunden gewesen. In der abwechselungsreichen und teilweise sehr dürsteren Geschichte des Königreiches spielen auch die Päpste eine bedeutende Rolle, da sie Neapel als ein Lehen betrachteten, dessen Uebertragung sie als ihr geheiligtes Recht ansahen. Das Geschick dieses Reiches hielt so zu sagen ganz Italien stets in Atem, dorthin waren die Blicke aller Patrioten gerichtet. Wer wird diese « terra felice », dieses von Gott so reich gesegnete Land beherrschen? diese Frage schwebte stets auf allen Lippen. Da erlebt man in jener an grosse Ueberraschungen längst gewöhnte Zeit das unerwartete, das unglaubliche Schauspiel, dass der Prinz des Landes auf diesen heiss umstrittenen Thron freiwillig verzichtet. Noch mehr. Er vertauscht den Purpurmantel mit der rauhen Franziskanerkutte, er umgürtet sich mit einem Strick, geht barfuss und barhaupt wie der geringste Bettelmönch. Eine solche Entsagung musste selbst auf jene an grossen Heiligen reiche Zeit einen gewaltigen Eindruck machen. Die Kunde davon drang von Stadt zu Stadt, von Dorf zu Dorf, von Mund zu Mund. Man konnte es nicht glauben, und doch war es Tatsache. Und als er dann zwanzig Jahre nach seinem Tode heilig gesprochen wurde, wie hätte die zu neuem Leben erwachte Kunst der Frührenaissance es sich entgehen lassen können, den jugendlichen Heiligen und seine heroischen Tugendakte im Bilde darzustellen? zumal dieser jugendliche Königssohn in rauher Kutte und mit prächtigem Pluviale sich viel kontrastreicher wiedergeben liess als irgend ein anderer Bischof? Die übrigen Nationen, Frankreich nicht ausgeschlossen, nahmen natürlich an diesem Vorgang weit geringeren Anteil, und darum finden wir hier den Heiligen auch viel seltener dargestellt. Das Volk also bewunderte den fürstlichen armen Mönch, wenngleich er weder in Leben noch im Tode Italien angehört hatte, die Franziskaner verehrten in ihm einen Mitbruder, der wie wenige den Geist des heiligen Ordensstifters in sich aufgenommen hatte, den Geist der Armut, der Weltverachtung und Entsagung, der Liebe zu den Kranken und Aussätzigen. Wie sehr letzteres der Fall war, zeigen auch die vielen Wunder, die alsbald nach seinem Tode auf die Anrufung des Volkes durch St.

Ludwig gewirkt wurden, zeigen noch die Conformitates des Bartholomaeus Pisanus, der sich sehr ausführlich mit unserm Heiligen beschäftigt (1).

Auch verschwindet Ludwig von Toulouse zu Beginn des 16. Jahrhunderts, « wo die Künstler aus dem Borne der Antike, wie aus dem Lethestrom getrunken hatten (2) » nicht so sehr aus der italienischen Kunst, wie Bertaux anzudeuten scheint. Freilich begegnet er uns nicht mehr so häufig wie früher, aber er blieb doch im ganzen 16. Jahrhundert eine beliebte Persönlichkeit. Ich erinnere hier nur an Bonifacio Veronese's († 1553) « Christus auf dem Throne » inmitten von Heiligen, darunter St. Ludwig, Francesco Beccazzi's († 1562) St. Franciscus und seine Gefährten (1545) in der Königlichen Pinakothek zu Venedig, ferner an Tintoretto's († 1594) ansprechende Darstellung des Heiligen auf dem Bilde « Befreiung der Königstochter durch den hl. Georg (3) », einem der schönsten Heiligengemälde des faustfertigen Meisters (jetzt im Dogenpalaste zu Venedig, Kapelle) und an Annibale Carracci († 1609) « Madonna mit Heiligen (4) », darunter besonders hervortretend St. Ludwig, in der Pinakothek zu Bologna (N° 36). Wenn St. Ludwig seitdem nicht mehr so häufig in der italienischen Kunst auftritt, so dürfte der Grund hierfür teilweise in der Entwickelung der Heiligen- bezw. Madonnenbilder überhaupt liegen. Die Blütezeit der Santa Conversazione, die uns den Bischof von Toulouse so oft zeigte, war längst vorüber (5).

Die verschiedensten Ursachen haben also mitgewirkt, dass der hl. Ludwig von Toulouse während drei Jahrhunderte durch die italienische Kunst wieder und wieder verherrlicht worden ist, angefangen von den grossen Meistern der florentinischen und sienesischen Malerei Giotto und Simone Martini bis herab auf die Epigonen der Barockzeit. Verdient hat er diese Auszeichnung wie wenige, er, der heroische Verächter einer Königskrone, der treue Anhänger des Poverello von Assisi.

St. Ludwig-Kolleg bei Harreveld, 4. Nov. 1908.

P. Beda Kleinschmidt, O. F. M.

---

(1) Bartholomaeus Pisanus *8. conf. 8. fruct.* An. Fr. IV, 316. Wadding, *Annales* ad an. 1297 n. 9ss.

(2) Bertaux l. c. 644.

(3) H. Thode, *Tintoretto,* Bielefeld 1901, 68. Fig. 55.

(4) Kraus-Sauer, *Geschichte der christlichen Kunst* II, 2. 788. Fig. 811.

(5) J. Burckhardt, *Beiträge zur Kunstgeschichte von Italien,* Basel 1898, 81 ff.

I FRANCESCANI
E L'ORIGINE DEL MONTE DI PIETÀ DI PIACENZA.

(Continuazione e fine) (1).

In quei giorni era pur celebre il P. Bartolomeo da Bologna, sia per l'arte sua oratoria, sia per lo zelo che impiegava nel sostenere le ragioni dei Monti di Pietà; perciò il Priore e gli Anziani della Comunità, e dietro loro il Collegio dei Giudici, lo chiesero senz'altro al Vic. Genle P. Angelo da Chivasso per la predicazione della Quaresima e dell'Avvento dell'anno 1493. Ai quali rispose cortesemente il predetto Vic. Generale degli Osservanti, in questi termini:

Magnifici Domini etc. Ho veduto quanto affectionatamente domandati, vi conceda per la futura quadragesima et etiam per lo Advento il venerando religioso nostro fratre Bartholomeo de Bologna. Brevemente sapiano le M. V. come dal padre vicario suo provinciale sono stato richesto et pregato che lassa el predicto fratre alla dispositione et in arbitrio suo: la qual cosa ho facto. E perho non sapendo io sel padre vicario de la provintia lhabia promisso ad altri come poteria acadere, havendolo io lassato in arbitrio suo, non posso cum una honestate farne altra dispositione. Ricorrete dal padre Vicario de la provintia, il quale non vi negara le iuste petitione vostre, quando non havesse anchora ad altri promisso il dicto fratre. Le Vostre Mag. me habino excusato se in questo non li condescendo, perche non posso: piacia ancho excusarmi cum il collegio dominorum Iudicum, il qual molto caldamente me ha scripto circha questo. In quello potero per le Mag.e V. sero semper prompto et aparegiato, come richede la devotione soa verso la nostra religione; la quale li offero et recomando. Valeant in Domino feliciter prefate M. V. cum augmento Reipublice sue.

Ex Sancto Bernardino apud Clavasium 12 Septembre 1492.

E. M. V.

Fr. Angelus de Clavasio,
Ordinis Minorum Vicarius Generalis.

Magnificis Domino priori et Antianis Comunitatis Placentie dignissimis Seraphicique ordinis Minorum devotissimis (2).

Allora scrissero nello stesso senso al Vic. Provinciale P. Marco da Rimini; il quale rispose con la seguente:

Magnifici praestantesque Domini plurimum honorabiles!

Etsi cunctis Christi fidelibus teneamur ex charitate secundum gratiam nobis coelitus datam subvenire, illis tamen longe amplius obligamur, quos novimus nostrae religioni maximo affectu deditissimos. Eapropter vestris piis ac iustis petitionibus inclinatus, de fratre Bartholomaeo Bononiense pro futura quadragesima contentor illi celeberrimae Civitati

(1) AHF II, 32-46. Cf. ibi Summarium. (2) Dall'Autografo: AMP, filza XIII.

providere, quamvis alii Civitati diebus elapsis in corde meo ipsum deputaverim. Pro futuro vero et proximo adventu, ne videar infidelis, illi prorsus deserviet Civitati cui, sicut superius dixi, dictum patrem decreveram. Latius autem pater Guardianus Placentiae vestris litteris, mea ex parte, respondebit. Cui fidem omnimodam Vestrae poterint Magnificentiae exhibere, quas semper in Domino felicius atque per longa tempora vivere ac valere peropto, quibus et me ac familiam meam, necnon quoque fratres ibi nostros degentes humillime commendo. Ex Castrolauro XXVI Septembris 1492.

E. M. V.

Fidelis humilisque Servitor Fr. MARCUS DE ARIMINO,
Ord. Min. Observant. provintiaeque Bononiae licet invitus Vicarius etc.

Magnificis ac Potentibus viris: Domino Priori et Collegio Dominorum Iudicum Placentiae Ordinis beati Francisci devotissimis (1).

Sotto l'anno seguente, 1493, abbiamo un altro documento intorno alla donazione, fatta dalla Comunità al Santo Monte, di tutta l'entrata del *Dazio novo*. Urgendo, per il largo sviluppo che aveva preso la benefica Istituzione, il bisogno di pronto denaro, i Deputati del Monte di Pietà con a capo il P. Giacomo da Mantova, Guardiano del Convento di S. Maria di Nazaret e, come tale, Presidente perpetuo del Consiglio d'Amministrazione, presentarono supplica al Consiglio Comunale per avere, a metà anno, tutta l'entrata del Dazio loro ceduto. Era forse prevalso l'uso o l'abuso, contro il decretato nel primo atto di concessione (2), di non rimetterlo loro che alla fine dell'anno. E la Comunità provvede, decretando che sia loro subito versato il prodotto del primo semestre, già alla fine, e che d'ora innanzi di mese in mese, quando lo richieda, sia rilasciato in mano al Collettore del Monte di Pietà, ciò che da quel Dazio si è ricavato. È da questo documento che si conosce la somma approssimativa della donazione. Un semestre è di lire imperiali 266.

In libro provisionum et reformationum Magnifice Communitatis Placentie factarum etc. anno ab incarnatione domini currente millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, die decimo septimo mensis Iunii. Convocatis in capella nova prefate communitatis, in qua pro negotiis eiusdem communitatis convocari solent sono campane et curreriorum requisitione, ut moris est, et de mandato predicti dom. Hilarii, potestatis antedicti, in qua quidem capella interfuerunt infrascripti domini Anciani, videlicet: Domini Luchinus Blancus prior, Antonius de Nicellis I. U. D., Cervatus Balestratius, Franciscus Malvicinus de Fontana, Odoardus Anguixolla loco Bernardini Anguixolle, Antonius de Ruiteriis, Io. Antonius Berardus, Franciscus de Addis, Bartholomeus Boxellus et Franciscus de Botociis; prefati domini Antiani nomine dicte communitatis, intellecta requisitione venerabilis domini fratris Iacobi de Mantua, guardiani Sancte Marie de Nazareth, Ordinis Regularis Observantie Sancti Francisci

(1) Dall'Autografo: AMP, filza XIII. (2) Cfr. p. 37.

Placentie et predicatoris eximii, ac specialis legum doctoris domini Laurentii de la Porta et consociorum eius deputatorum ad regimen et curam reddituum Sancti Montis Pietatis Placentie, in qua in effectu cum instantia petierunt, quatenus ut satisfieri possit occurrentibus necessitatibus pauperum venariis egentium, velint ac eis placeat ordinare, quod per cancellarium predicte Communitatis fiant mandata et alie scripture opportune iuxta solitum, ita ut haberi possint denarii totius intrate datii novi donate alias per agentes pro hac Communitate ipsi Monti Pietatis, et facta contradictione per nonnullos ex supradictis dominis Ancianis super quantitate intratarum predicti datii, et an datium predictum totum sit et esse debeat ipsius Montis, an tantummodo usque ad quantitatem librarum quattuorcentum imper. requisitam alias huic Communitati dono per Venerabilem dom. Fratrem Bernardinum de Feltro, Ordinis S. Francisci Regularis Observantie et predicatorem preclarissimum, et visa et ibidem lecta concessione suprascripti datii alias per tunc dominos Ancianos et adiunctos pred. S. Monti facta intercessione prefati dom. Fratris Bernardini, prout continetur scriptura scripta per Ludovicum Dordonem notarium die XXX Augusti MCCCCLXXXX", et ipsi provisioni inherentes, tandem una voce, et nemine discrepante, omnibus iure, via, modo et forma et prout melius esse possit, providerunt et ordinaverunt per dictatores et cancellarios prefate Communitatis, fieri debere mandatum de dimidia dicte totius intrate suprascripti datii anni presentis, solvende per Thesaurarium Placentie Laurentio Asinello collectori elimosinarum et oblationum factarum et fiendarum ipsi Sancto Monti, videlicet pro mensibus Ianuarii, Februarii, Martii, Aprilis, Maii, proximo preteritis, et Iunii presentis, que dimidia est (1) librarum ducentum sexaginta sex imper.; et sic mensuatim et temporibus debitis ad omnem requisitionem agentium pro ipso Monte, et quod inde fiant scripture opportune pro intrata suprascripti totius datii.

Ego Abraam de Piozano imp. auct. not. publ. plac. etc. (2).

Intanto dopo la predicazione quaresimale del P. Bartolomeo da Bologna, dell' opera del quale troveremo più sotto le lodi, fu nuovamente richiesto il P. Andrea da Faenza per la Quaresima del 1494; e perchè, prima di rivolgersi ai Superiori per ottenerne la debita licenza, vi fosse il consenso dello stesso Padre, i Presidenti del Monte scrissero al P. Domenico de Roncovieri Referendario ducale a Cremona, che si volesse interporre presso il P. Andrea, a persuaderlo di accettare la predicazione di Piacenza. Il P. Domenico con la seguente lettera risponde che il P. Andrea verrebbe volentieri, ma che era necessario ottenerne il permesso dal P. Vicario Provinciale.

Revdi patres ac specialiter uti fratres honorabiles!

Per la vostra de 4 instantis ho inteso quanto quele respondano ala mia de 3 presentis, chel non bisogna replicare altramente al presente. Mha per risposta de una bona parte dessa vostra, qual mhe invitava ad volere intendere sel patre nostro Frate Andrea, non havendo pro-

(1) Il MS. ha qui, in più, *de*.

(2) AMP, filza CI.

misso altrove per la quatragesima proxima, veneria a Placentia; dico che con tutte quele bone vie posibil ho persuaso anzi pregato esso Fr. Andrea a volere esser contento de venire a servire a li soy placentini per la quadragesima futura, ricordando a Soa Reverenza che lho e tanto bene veduto anzi amato in quela cita quanto in alcuna altra, dove may il potesse andare de novo. Esso multo amorevolemente mha risposto che lho e anchora luy tanto affectionato a quela cita quanto a loco dove il predicasse may; et che luy vignera voluntera, quando il padre Vicario suo de la soa provincia se lo comandera, mha che luy non potra andare a seipso in una minima vila: si che a mi e parso farve presto questo aviso de questa novella, qual serra bona anzi optima per il vostro Sancto Monte dela pieta. Et ideo piaccive mho operare chel se scriva subito al padre suo vicario de la provincia soa, che non dubito scrivendo voy deputati del Monte, Soa Reverentia ve compiacera voluntera; anzi anchora quando ve parisse far screvere a la comunita de placentia, il non seria forse mal per dar piu reputatione a la cosa, et son certo che la comunita sive Anziani screverano voluntera per havere uno simil homo amato da tutti li virtuosi. Lo nome del suo vicario ve lo dira li nostri frati de Nazaret; si che per dio non perdette tempo a firmarlo, che certamente ultra chel sera utile al Monte, il sera anchora utile anzi honore a tutta la vostra cita. Et a voy per mille volte mharingrazierete, anzi ve prego franco che [se] haverite qualche bona opera in questa facenda, chel ve piaza per una vostra farme uno pocho de aviso. Cremone die 13 Septembris 1493.

E. R. et Sp. V. Totus

Io. Dominicus de Ronchovero
Ducalis ibidem Referendarius.

Reverendis ac Sp. dominis presidentibus Sancti Montis pietatis Placentie uti fratribus honorandis. Cito Cito (1).

Della domanda al P. Vicario Provinciale e della relativa risposta, nessuna traccia abbiamo potuto trovare negli archivi di Piacenza; quindi neppure sappiamo se il P. Andrea venisse a continuare il gran bene già fatto alla città e al santo Monte. Pure in così pochi anni, già tanto pieni dell' operosità dei Francescani a Piacenza, ci accorgiamo di avere delle lacune: predicazioni non ricordate, apostoli dalla parola ardente ed efficace, tutti continuatori e discepoli del P. Bernardino, dei quali ci è dato il nome, quasi per caso, in documenti indiretti: un accenno, che fa sentire il gran vuoto, senza riempirlo. Così è della predicazione anteriore al Maggio 1494, tenuta in Piacenza da altri due Frati Minori, il P. Francesco della nobilissima famiglia dei Trivulzii di Milano e il P. Domenico Ponzone o da Ponzo Spediano, oratori celeberrimi entrambi al loro tempo. Il primo aveva abbandonato il mondo, appena sposata Veronica de Zini nobile fanciulla al pari di lui, la notte stessa delle nozze, inducendo la propria compagna a disprezzare ricchezze,

(1) Dall' originale: AMP, filza XIII.

piaceri, e a farsi religiosa di S. Chiara. Dotto nelle divine scritture, esercitato nell' uno e nell' altro diritto, tenacissimo di memoria, predicò indefessamente per tutta Italia (1). L' altro, rigido nel sembiante, terribile nell' inveire, incuteva timore negli ascoltanti, ritraendoli efficacemente dai vizi. In Firenze predicò publicamente contro Girolamo Savonarola. In Roma inveiva contro i corrotti costumi della Curia (2). Questi due, come si ricava dalle lettere seguenti, avevano già fatto udire in Piacenza la loro parola a favore del Monte di Pietà, e con sì gran frutto che la loro memoria si conservava viva nei Piacentini, e ferveva anche più vivo il desiderio di riudirli. La gratitudine poi dei primi magistrati e dei più illustri personaggi della città non rifiniva di cantare le lodi di questi Padri; e a ricompensare in qualche modo e a mostrare il grande affetto, chiedeva l' onore di avere in Piacenza, l' anno venturo, la sede del Capitolo Provinciale, al quale essi e il popolo avrebbero fatto a gara di provvedere il necessario.

Pare che un nascosto legame unisca e l' offerta per il Capitolo e la nuova domanda di predicatori: pare di travedere una fine politica di quei buoni: notare le date e la corrispondenza del contenuto. Ma no, non è che simultaneità e uguaglianza di affetti e di desiderii; e due cose buone, in ogni modo.

Gli Anziani al P. Marco da Rimini, Vicario della Provincia, e al suo Definitorio:

Venerande in Christo Pater ac religiosorum optime nobis maxime honorabilis. Laudatum opus ac omni commendatione dignum his annis illapsis prosequutus est religiosissimus ille vir ac aliter in terris angelus, P. Fr. Bernardinus Feltrensis, dum Montem ipsum, videlicet Pietatis Sanctum, in hac urbe nostra, universo populo acclamante, erexit, plantavit, firmavit. A quo, uti ab amenissimo fonte effluxerunt et in dies emanant suavissimi fructus ac ipsi populo saluberrimi. Redolevit insuper eius divinus sermo adeo in mentibus (3) universi populi huius, ut vix alium divini Nominis, divineque legis promulgatorem exposcant. Huius viri Sancti semitam quamplures alii Verbi Dei in divi Francisci religione precones perbelle adeo imitati sunt, ut eorum elimatissimis, floridisque sermonibus universi huius populi animos concitaverint, et ad Montem ipsum stabiliendum et ad mirum in modum propagandum; hoc Frater Andreas, pater honorandus faventine gentis; hoc successive florida illa lingua ac melliflua Fratris Bartholomei bononiensis; hoc deinde limatissimus ille ac profunde memorie Pater Triultius Fr. Franciscus; hoc demum mirus ille divine legis preco, ac sacrarum divina-

(1) Wadding, an. 1482, LIX, tom. XIV, 331.
(2) Wadding, an. 1490, XIII, tom. XIV, 244.
(3) Il MS. ha *montibus*. Del resto le minute di questa e delle due lettere seguenti sono così mal scritte e, qua e là, veramente indecifrabili, che più mi è convenuto fare l' interpretatore del senso che il lettore delle parole.

rumque Scripturarum profundus indagator, P. Dominicus Ponzonus, operati sunt; ita ut ardens huic populo insit animus ad impetrandum a R. P. V. pro futuro anno prox. religionis provinciale in hac urbe nostra Capitulum, nec se retrahat obsecramus R. P. V. a tam honesta populi huius requisitione; quando quidem universus populus hic cum suapte natura, inter ceteros, Seraphici Francisci religionem et ipsius congregationis viros, quamvis absentes, ardenti caritate complectitur, et in visceribus christiane caritatis. Iuvat enim aliquando benevolorum suorum habere presentiam, quorum videlicet presentia amicorum animos plurimum oblectare solet. Expectamus igitur a R. P. V. gratiam pro futuro Capitulo vestro conscribendo responsum. Nostri vero erit officii, illo Capitulo obtento, de opportunis ad Capitulum ipsum spectantibus providere; nec in aliquo defuerimus, quo leti omnes ac ovantes Venerandi illi Patres venturi ab hac civitate nostra abire valeant. Ex Placentia decimoctavo Calendas maias 1494.

PRIOR et ANTIANI Civitatis Placentie
R. P. V. filii.

V. in C. P. et religios. opt. d. Fr. Marcho de Arimino Provincie Vic. aliisque Patr. Diffinit. Congr. Seraph. Francisci de Observantia in loco Annuntiate apud Parmam congregatis (1).

Lettera del Collegio dei Giudici al P. Evangelista da Perugia Vic. Gen. degli Osservanti, perchè conceda un' altra volta a Piacenza, per l' Avvento del 1494 e la Quaresima del 1495, il P. Domenico Ponzone o, in sua mancanza, il P. Raffaele da Varisio, di cui non avevano ancora udita la parola, ma conoscevano la fama. Lettera, come la precedente, che trascende la semplice domanda, e s' allarga e s' innalza a un vero panegirico dei grandi Francescani che, nel corso di appena 4 anni, tanto bene spirituale e materiale avevano prodigato ai Piacentini.

Rev. in Christo Pater ac religiosorum optime maxime honorabilis. Quos uberrimos ac suaves fructus obtulerit maximo illi opifici ac rerum conditori vir ille religiosissimus ac prope divinus annis proxime decursis, scilicet Fr. Bernardinus Feltrensis, tum in quotidianis eius divinis sermonibus, tum in Montis pii ac sancti erectione, quem in hac urbe nostra, universo populo inhyante, constituit, novit ille, qui nihil ignorat et cui modo cumque aperta sunt omnia; novit universus hic populus noster, norunt ille potissimum persone, quibus ipse Mons sanctus est velut ros auguste domus, a quo sanctissimo Monte in personarum indigentium subventione, veluti lac mellifluum a nutricis ubere, veluti ros ex alto colle distillans, emanare videtur. Hoc ipso infinite pene persone recreantur illis divinis affatibus, quibus plurimorum anime depascuntur, adeo quidem, ut universus hic populus nihil dictum putaret, nisi esset qui pium, qui Sanctum scilicet pietatis opus, pleno ac facundo ore exclamarit et ad sidera usque, ut ita dixerimus, extulerit. Hinc postmodum due ille fulgentes pretiose gemme, Fr. scilicet Andreas faventinus et Fr. Bartholomeus bononiensis; hinc duo illa in Seraphici Francisci religione corruscantia sidera, Fr. scilicet Franciscus Trivultius et Fr. Dominicus Ponzonus ex tempore quidem universo huic populo

(1) AMP, filza XIII.

divinos sermones irrorantes, magnopere commendantur, hinc magnificantur, hinc summopere extolluntur. Quique in eo stabiliendo, peraugendoque in aliquo non defecerunt; ad quorum maturam, sacramque et profundam doctrinam ac divinos eorum affatus non solum hic ordo noster, verum etiam universus hic populus, tamquam ad Apollinis oraculum, confluebat. Sed quoniam aliud opus et laudabile quidem ac sanctum non minoris quidem ponderis, quam mons ipse, pertractandum relinquitur, quod consummatissimum profecto ac probate vite virum, et sacrarum divinarumque Scripturarum virum professorem exigit, occurrit ordinis nostri mentibus venerandus ille pater ac sacre theologie subtilis indagator, et vir apud omnes commendate vite et auctoritatis non mediocris, Fr. scilicet Dominicus Ponzonus, quem in rebus peragendis plurimum valere novimus et quem vidimus, quem audivimus, quemque in divinis eius sermonibus satis degustavimus. Hunc a R. P. V. pro futuro adventu proximo ac futura quadragesima exposcere, non alienum ab ordinis nostri professione putavimus, qui, inter ceteras, Seraphici Francisci religionem in visceribus caritatis usquequaque gessimus et continue gerimus. Hic est, ut speramus, qui ardenti eius caritate (ut assolet) igneis caritatis iaculis huius populi corda, imiam in peccatorum ruinam prolapsa, penetrabit. Hic est, qui suavibus eius sermonibus ex melifluo ore emanantibus nos omnes a fugienda vitiorum semita ad sublimem virtutem curandam ac solide eam appetendam de cetero sublevabit. Hunc non modo ordo hic noster, universusque hic populus, verum et Rmus urbis nostre Presul proprio gregi veluti affectuosissimus pastor, necnon ac beneficus ac splendidissimus eques auratus et consummatissimus Iuris divini interpres, apudque Illmum principem nostrum ordinis senatorii vicedominus Borinus de Collis, in hac urbe nostra viceprinceps et magnificus ac prestantissimus civitatis nostre pretor, pro animarum nostrarum salute efflagitat, hoc exoptat, hoc expectat. Modo huic optimo sanctoque eorum desiderio Vener. Pat. Vestre consensus accedat, et quomodocumque, sicuti ea mitis est et clementis nature, ut etiam religio ipsa profitetur; ita ab eodem quidpiam nisi quod iustum, quod sanctum, quod honestati consentaneum extiterit, sperari posse putamus, reperiri etiam non dubitamus materiam satis dispositam ad opus memoratum perficiendum. Et ubi huic electioni nostre de Ponzono facte (quod absit) locus esse non possit, destines nobis obsecramus vehementer illum divine legis preconem Fr. P. Raphaelem de Varisio, quem et in vocis concinnitate, ac verborum ellegantia, profundaque doctrina, ceteris memoratis non esse inferiorem intelleximus. Ad quod concedendum, animum R. P. V. potissimum inclinare debent humanissimi priores magnifice communitatis nostre, qui non dedignantur (uti intelliges) motu proprio ac spontaneo pro futuro proximi anni Capitulo congregationis vestre provinciali in civitate ista celebrando, hilari animo perorare. Valeat prefata R. P. V., cuius ad Deum orationibus universum ordinem nostrum vestris commendamus. Ex Placentia quarto decimo Kal. maias 1494.

E. R. P. V.

PRIOR et DOCTORES
De collegio dom. Iudicum Placentie uti filii dilectissimi.

Revdo P. Fr. Evangeliste de Perusio, Vic. Gen. Ord. Fr. Min. Observ. quoad ipsos fratres predictos Vic. Gen. Verbi divini oratori dignissimo ac prestantissimo (1).

(1) AMP, filza XIII.

Appoggiarono la domanda del Collegio dei Giudici gli Anziani della Comunità, ricordando ancora una volta l'istanza per il Capitolo. Non ostante, i loro desiderii per avere uno dei due predicatori, per allora, rimasero frustrati. Chi sostitul? Ebbero però la consolazione di ottenere il P. Domenico Ponzone, più tardi, per l'Avvento del 1496 (1).

R. in Christo Pater. Intelleximus virorum nostre huius Civitatis Placentie Iudicum collegium ad R. P. V. litteras proprias destinasse pro obtinendo alterum duorum patrum ex vestris, divini verbi preconibus, aut Fr. Dominicum Ponzonem, aut Fr. Raphaelem de Varisio, qui verbum Dei in futuro Adventu prox. ac futura Quadragesima inter populum et in publica concione debeant seminare. Verum quoniam hic populus noster non est nobis minori cure, qui Antiani huius reipublice sumus, quam sit ipsi collegio, placet nobis eorum electio; sic etiam placeat prefate R. V. eorum votis, imo nostris annuere, pro totius populi huius salute et ad pertractandum non parvi ponderis opus. In quo non dubitamus alterum memoratorum, si hic ad nos adventaverit, uberrimos fructus reportaturum; ex eo potissimum cum iam maxima instantia requisiverimus etiam congregationis vestre Capitulum provinciale pro futuro anno in civitate nostra celebrandum, id quod nos obtenturos non ambigimus. Expectamus in dies a Venerando Patre Provinciali optatum responsum. Quo quidem obtento, opportune erunt et accommodate prefatorum preconum preambule voces, ad corda huius populi ad bene, beateque vivendum concitanda. Sit igitur, obsecramus, animus R. P. V. promptus, sit velox ad ea concedenda, que ad salutem animarum nostrarum intendunt, et que tam humili voce, tum a carissimis doctoribus urbis nostre, tum a republica nostra petuntur, prout inde futura non ambigimus. Valeat R. P. V., cuius ad Deum orationibus universum hunc populum peculiariter commendamus.

Ex Placentia duodecimo Calendas Maias 1494.

R. P. V.

PRIOR et ANTIANI Civ. Placentiae,
filii dilectissimi.

R. in Christo Patri D. F. Evangeliste de Perusio Ord. Min. de Observ. quoad fratres predictos Vic. Genli verbi Dei oratori dignissimo ac preclarissimo (2).

Avrebbero voluto in sostituzione, ancora una volta, il P. Bernardino da Feltre. Questi, dopo la sua ultima missione a Piacenza (3), aveva corso buona parte d'Italia, cri-

(1) Cfr. p. 229.

(2) AMP, filza XIII.

(3) Veramente, secondo il Waddingo (an. 1492, XI, t. XV, p. 5) e altri che lo seguono, il B. Bernardino sarebbe stato una terza volta a Piacenza, tornando da Vigevano e andando a Mantova, nel Gennaio del 1492. Ivi, « aliquot choreas, vana spectacula, et insanos Bacchanalium imminentium ludos reprobavit. Montem pietatis a se institutum, multipliciter auctum, amplius confirmavit » (ibid.). Niente d'improbabile: benchè lasci un certo sospetto l'avere in questo luogo il Waddingo riportato il Breve di Innocenzo VIII al Beato, che si riferisce indubbiamente alla seconda venuta di Bernardino a Piacenza (Cfr. p. 40, n. 5). Le memorie locali, anche su questo punto, tacciono interamente.

gendo ovunque Monti di Pietà, e stabilendo i già eretti. Nel 1494, anno della sua morte, infermo già da non potersi reggere in piedi, aveva predicato a cavallo di un asinello nella piazza di Brescia, raccogliendo 2300 scudi a dar nuovo impulso al Monte ivi già stabilito. Il giorno 27 Agosto, aggravandosi la malattia, era ritornato a Pavia, dove aveva preso dimora in un'umile cella del Convento di S. Giacomo. Tormentato da acuti dolori e presentendo vicina la sua morte, non cessava per questo di predicare la parola divina, non soffrendo la sua carità di passare un giorno solo senza predicare, tutto che obbligato per la estrema debolezza a sorreggersi con un bastoncello e costretto a rimanersi nella sua cella, la quale si era convertita in una cattedra, donde insegnava a quelli che numerosi venivano a visitarlo. E da Piacenza, saputo del suo trovarsi colà, ma non del suo stato, gli scrissero, perchè passasse a rivedere anche i suoi Piacentini. Nella raccolta del Vecellio (1) al n. CXXIX, p. 123, si trova la lettera del Guardiano di S. Maria a Nazaret di Piacenza, scritta al B. Bernardino in questa circostanza e per questa ragione. La riproduco di là, tal quale, parendomi che possa ritrovar bene qui il suo posto.

Venerando in christo patri fratri Bernardino feltrino ord. min. obs. Verbi divini oratori preclaro plurimum colendissimo. — Papiae.

IESUS. MARIA. FRANCISCUS.

Venerande in christo mi carissime pater. humillima commendatione premissa etc. ho inteso come vostra paternita se ritrova a pavia per satisfare alla devotione di quello populo. Una gratia amore yhesu et beate virginis Marie patrisque nostri seraphici Francisci. una cum tuti questi nostri padri. et etiam deli deputati sopra el sancto Monte della pieta domandiamo et preghiamo humiliter vostra paternita si degni visitare questa nostra cita de placentia que prestolatur adventum paternitatis vestre magno cum gaudio sperando recevere per lo advento di quella grandissima consolatione. Et allaquale sempre in orationibus suis devotissime me aricomando Ex loco nostro sancte Marie a Nazareth apud placentiam: 16 septembris 1494.

filius paternitatis vestre frater PETRUS de Burgonovo
ord. min. ac loci prefati guardianus immeritus.

Ci sarebbe da supporre che anche gli stessi Presidenti del Monte di Pietà gli scrivessero, essendo la lettera di risposta diretta ad essi. Ma poichè non si trova nella Raccolta

(1) D. Antonio Vecellio, *Lettere di uomini celebri al B. Bernardino Tomitano da Feltre*, Feltre 1894.

insieme con l'altra (1), e già i Presidenti ne avevano incaricato il P. Pietro da Borgonovo, penso piuttosto che il cuore dell'apostolo, con quella, che presentiva ultimo saluto e ultima benedizione, si sia voluto rivolgere all'opera sua cara e a'suoi Piacentini, dando e lasciando loro, dieci giorni prima di morire, questo pegno del suo paterno affetto.

Magnifici et Amantissimi Cives in Christo Devotissimi.

Ho ricevute le vostre humanissime lettere, le quale me sono state gratissime, intendendo de li miei dilectissimi Placentini. Ma dogliome al presente non potere darvi ferma resposta del mio venire a vedervi. E questo per essere infermo assai grave. Se lo Signore ce fa gratia retorna in bona convalescentia, expedito de qua da Pavia, me sforzaro quanto me sia possibele passare de qua, e visitare gli miei Piasentini. Interim sia pregato Miser Iesu e la dolcissima Matre soa: fiat quod bonum est in oculis suis. Apud Papiam 18 Septembr. 1494.

Vester in Domino Fr. Bernardinus de Feltro
Ordinis Minorum parvulus et pauperculus.

« Nota quod die Sabati 27 mensis Septembris defunctus est predi-« ctus Fr. Bernardinus de feltro ordinis minorum de observantia par-« vulus et pauperculus apud papiam in loco S.ti Iacobi ubi fratres or-« dinis S.ti francisci de observantia resident citra papiam ».

Magnificis Dominis Presidentibus Sancti Montis Pietatis Placentie in Christo Devotissimis ecc. Placentie.

La nota, aggiunta sotto il testo della lettera dal notaio Giovanni Pagneto, va errata nella data della morte. Questo prezioso Autografo si conserva religiosamente in un quadro, nella sala del Direttore del Monte di Pietà in Piacenza.

Dieci giorni dopo di aver scritto questa lettera, sentendosi vicino alla morte, ricevette con grande fervore i Santi Sacramenti, e nella notte del Sabato alla Domenica 28 Settembre 1494 rendeva l'anima sua a Dio nell'età di anni 58 e 38 di professione religiosa. La sua perdita fu pianta da tutta la città, e il suo funerale fu piuttosto un trionfo e il principio della sua apoteosi. Benedetto XIII lo beatificò il 3 Agosto 1728, fissandone la festa ai 28 Settembre. Il Monte di Pietà di Piacenza conserva ancora come preziosa reliquia

(1) Il P. Holzapfel, l. c. 48 (77), citando questa Raccolta non però dall'edizione del Vecellio ma dal Codice stesso che la contiene, accenna a una lettera appunto dei Presidenti di Piacenza in questa occasione. Non è possibile concluderne nulla; poichè il P. Holzapfel dà il numero di ordine che le lettere hanno nel codice, e che è stato variato dal Vecellio; e poi l'Holzapfel parla di 142 lettere, mentre il Vecellio non ne ha pubblicate che 134. Del resto è anche molto probabile che la lettera citata dal P. Holzapfel non sia che quella da noi qui riportata.

una mezza tonaca donatagli dal P. Angelo Sgorbati del Convento di S. Maria di Campagna.

La lettera seguente ci è sembrata un documento di alto valore storico in conferma di quanto narrano i biografi del Beato intorno al suo sepolcro glorioso. E la riportiamo qui, dall'autografo, per quanto possa sembrare estranea al nostro argomento. Corona però le lodi che al B. Bernardino si sono intessute qui da Piacenza. Il primo miracolo che narra il P. Girolamo da Cherio, si trova pure nel Waddingo (ann. 1494, L, t. XV, p. 82), dal quale lo riportano i Bollandisti (*Acta SS.* Septemb. VII, p. 901). Del secondo, di cui pur in questa lettera non si fa che un ben vago accenno, nessuna traccia si trova nè nel Waddingo, nè nei Bollandisti.

Ihesus.

Venerabilis et amantissime Pater in Christo. Previa communicatione ec. Aviso la paternita vostra como dey gratia sono sano, cossi desidero sia de voy. Perche me parlasti de la rosella (1) zoe che voresti intendere del precio suo, sapiate che uno chiamato Iacobe bidello, ne ha de picoline, como angeliche (2) picoline, et cossi ligate le vende doy fiorinj; sono belle per maraviglia. Ve piaza dire a quello padre vecchio picolino, como e verita che il B. P. Fr. Bernardino ha suscitato un puto fiolo de uno Maystro de scola in Pavia: trovossello la madre morto al lato et la bocha insanguinata, se poseno in oratione lo marito et la moglie; facto il voto al B. Bernardino, subito revixit et adhuc vivit; et il vicario del Veschove lo ha autenticato. Uno altro puto ha resuscitato a Bressa, et perche lo giorno de Sancto Michello se monstrara il corpo, il padre et la madre lo voleno portare quello giorno a Pavia, cosi hano mandato a dire. Assai et grandi miraculi fa dio ogni di per questo sancto padre, et la nostra giesia oramai e piena de cera et assai frequentata a laude de Christo. Questo scrivo perche ne fui domandato siando li; ma non sapea il resto. Me riccomando ale oracione vostre e de tuti queli padri: bene valete; ex S. Iacopo Papie die 17 Augusti 1496. Ego vidi corpus predictum integrum et pulcrum. Recomandatime ala madre di Fr. Francesco nostro compagno; datelle nova che sto bene.

Vester ex corde Fr. Hyeronymus de Cherio,
Provincie Ianue.

Venerabili patri in Christo fratri A.... [Antonio?] de Brissia ord. min. obs. in Sancta Maria de Nazaret Placentie (3).

(1) È la *Summa Casuum* del frate Minore Giov. B. Trovamala, chiamata *Summa Baptistiniana*, e anche *Rosella Casuum*. Cfr. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptores Ord. Minorum*, Romae 1806, 108. H. Hurter, *Nomenclator litterarius Theologiae Catholicae*, Oenipont 1906, II, 1074.

(2) La *Summa Angelica*, che è la *Summa Casuum* del B. F. Angelo da Chivasso. Cfr. Sbaralea, l. c. 40-41. Hurter, l. c. II, 1082.

(3) AMP, filza XIII. Questa lettera e la precedente non sono inedite. Le pubblicò, dando anche un fac-simile della prima, l'Arc. G. Tononi nelle: *Memorie e Documenti per la Storia di Pavia e suo Principato*, Anno I, fasc. I, Pavia 1894, p. 25-8. Ma ho creduto bene di ripubblicarle io qui, anche perchè più largamente siano conosciute dagli studiosi.

Ma ritornando unicamente al nostro tema, ecco che ci si offre sui primi del 1495 un altro documento importantissimo, il quale getta una più viva luce su altri passati, e rivela a quale potenza fosse giunto in così pochi anni il Monte di Pietà di Piacenza, e anche quali lotte dovesse ancora sostenere. È una lettera del Duca di Milano, con la quale egli conferma la donazione Comunale al Santo Monte, del *dazio novo,* e di questo *dazio novo* impone e protegge l'esazione. Non è la ratificazione chiesta al deliberato a voce del Consiglio Generale della città (1): di quella non c'è traccia negli Archivi; ma questa o la sottintende o la contiene. Questa risponde a un quesito più largo e in gran parte nuovo: non tanto chiede la conferma della donazione, quanto man forte a ricavarne il provento; e non è la Comunità che chiede: sono i Governatori dello stesso Monte di Pietà, che domandano aiuto e protezione per i proprii esattori, che si fanno direttamente pagare dai Piacentini questo *dazio novo.* Il Comune, dunque, l'ha ceduto interamente nelle loro mani, per quali vicende occorse non si può dire, benchè si possa indovinare: esso è diventato Dazio, non più del Comune, ma proprio del Monte di Pietà. Ma il Monte di Pietà, che ne aveva ereditato il pieno diritto, non possedeva la forza adeguata per farlo osservare. Di qui le renitenze, facili a concepirsi; e di qui la supplica, che provoca una specie di ducale decreto d'imposizione ai Piacentini, e mette a disposizione del Monte di Pietà la forza del Comune e dei feudatari. E finalmente si capisce in che consistesse questo *dazio novo:* gravava sul mercato degli animali.

Questa lettera non è inedita. Si trova stampata nella *Miscellanea Francescana*, edita da Mons. Faloci a Foligno, nel suo secondo anno (1887), a pag. 62, dove pure si indicano due antecedenti edizioni, così vagamente: una nel *Tomitano* di Feltre e l'altra nell'*Eco di S. Francesco* di S. Agnello di Sorrento. Ma là è tratta da una copia esistente nell'Archivio di Stato di Milano (*Missive*, n. 198, f. 141), mentre io la do da quella che si conserva nell'Archivio di questo Monte di Pietà (*Filza* CI). Riscontrate, presentano poche e leggère varianti, delle quali do le più rilevanti, in nota, dall'edizione della *Miscellanea.*

Ludovicus Maria Sfortia Anglerius (*a*) Dux Mediol. ecc.... A Gubernatoribus montis sancti pietatis in urbe nostra Placentina (*b*) errecti suppli-

(*a*) *omette* Ludovicus . . . Anglerius. (*b*) Placentia.

(1) Cfr. pag. 44.

cationem nuper accepimus tenoris sequentis videlicet. (*a*) Predicando il Venerabile patre domino frate Bernardino da Feltro delli Frati Minori d'osservantia in la cita vostra di Piasenza le opere de pieta, per le sue pietose exhortatione fece erigere una opera sancta de Pieta in essa Cita chiamato il Monte Santo de pieta, il quale de elemosine et de oblazione facte hanno congregato una certa quantita di roba et denarj, deli qualj se ne serve ad li bisognanti, et per questa tale via (*b*) cum la provisione de la Ecc. Vostra e eradicata la perfida secta iudaica usuraia, la qual era destruttione de li cittadini di questa (*c*) citta, et a questo Sancto Monte de pieta la Communita d'essa vostra cita ha transferito et donato autenticamente con li anciani et richiesti ac adiuncti in forma aucthentica et valida et cum le debite solemnitade, come appare publico instrumento, uno dacio, chiamato il dacio novo, el quale e specialiter d'essa communita et non e danno ne detrimento alchuno de la Ducale Camera, unde ad abundatiorem cautellam et ad corroborationem supplichano li Governatori depso Sancto Monte alla prefata V. Illma et Clement. Signoria che se degna per sua solita et innata mansuetudine et pieta confirmare dicta translatione et donatione ac etiam providere et mandare per sue lettere patente ad cadauno gentilhomo et feudatario di qual stato et grado voglia se sia in Piasentina, che lassa et patisca, imo presti aiuto et favore alli posteri et cavalchanti d'esso dacio ad exigere tuto quello che se debbe pagare per le bestie vendute suli mercati et in cadauno altro loco di Piasentina, quali se funo conducti fora del Vescovato (*d*), come e debito et consueto da essere exigito; aliter esso sancto monte veneria ad patire grandissimo danno et detrimento et pocho li giovaria essa donatione d'esso datio novo, quando che (*e*) non si potesse exigere ut supra, che non credemo sia (*f*) mente della prelibata (*g*) Vostra Illma et Clement^ma^ (*h*) Signoria, alla quale di continuo se ricomandano esso Sancto Monte insieme con essi loro presidenti et governatori ut supra. Cuius tenore considerato cum huiusmodi montis divinum opus vere Sanctum dici possit ac merito omni ex parte iuvari debeat, propterea quod ex illo sublevantur inopes et feneraticii contractus extinguuntur, predicte petitioni annuendum fore censuimus. — Tenore ergo presentium, ex certa scientia et de nostre potestatis plenitudine, predictam (*i*) donationem a prefata (*k*) communitate nominato Monti factam de predicto dacio novo, quoad nos attinet, confirmamus, convalidamus et corroboramus ad litteram ut iacet, mandantes quibuscumque officialibus et iusdicentibus nostris feudatariorumque nostrorum, ut has nostras confirmationis litteras non solum observent, verum etiam quibuscumque nunciis prefectorum ipsius Montis pro exercendo ipso dacio, eo modo quo per communitatem exercebatur ante donationem factam, adiuvamen et auxilium quodlibet prebeant opportunum. Mediolani sub nostri fide sigilli die (*l*) 25 Ianuarii MCCCCLXXXX quinto, subscripta B. Chalcus (*m*) cum sigillo magno ducali in cera alba (1).

(*a*) *aggiunge* Illustrissime Princeps. (*b*) *agg.* e. (*c*) essa.
(*d*) *agg.* de essa. (*e*) el. (*f*) *agg.* de. (*g*) prefata.
(*h*) *om.* et Clementissima. (*i*) memoratam. (*k*) predicta.
(*l*) *om.* sub.... die.
(*m*) quinto per Aloysium Curtium B. C. *E omette il resto.*

---

(1) AMP, filza CI.

In questo stesso anno i Piacentini, che già dal 1494 avevano insistito presso il P. Vicario Generale per avere predicatore il P. Domenico Ponzone (1), finalmente si ebbero esaudita la loro petizione, ottenendolo per l'Avvento; e i Presidenti del Monte di Pietà, appena saputa la lieta notizia, scrissero al suddetto Padre predicatore la seguente lettera, nella quale manifestano la loro grande contentezza di poterlo aver presto fra di loro, e il piacere che pregustano di ascoltare la sua infiammata parola, dalla quale, oltre il grande bene che s'aspettano per le loro anime, sperano anche un incremento materiale al Monte di Pietà.

Reverende in Christo Pater, havendo noi inteso la paternita vostra essere concessa et designata qua dal Reverendo Padre Vicario Generale per lo advento proximo, granda consolazione nhavemo havuta et magiore lhaveremo quando presentialiter la videremo: pertanto preghiamo que ella se digna venire piu presto sia possibile, intanto chie lo tempo, perche valde speriamo essere consolati da quella, la quale za longo tempo havemo desiderato si per bene de le anime como anche per bene de la republica nostra, de la qual altre volte nhavissimo qualche notizia, et anche per li boni fructi che ne seguira mediante le bone et sancte exortatione de quella, et maxime per la granda devotione qual havemo in essa: ale oratione de la qual de continuo tuti se ricomandiamo. Placentie die XIII Septembris 1496.

E. R. P. V.

Devoti filii Presidentes negotiis
Sancti Montis Pietatis Placentie.

Reverendo in Christo patri domino fratri Dominico de Ponzollo ord. Minorum de observantia Verbi dey Preconi celleberrimo.

Brissie vel ubi sit cito cito cito cito (2).

Nei primi tempi dalla sua fondazione il Sacro Monte di Piacenza fu considerato fra i più celebri e doviziosi; il che si dovette specialmente allo zelo e all'opera dei Francescani: sì che ben si convenne il diritto stabilito negli Statuti, che, in riconoscimento e gratitudine di ciò, il Guardiano *pro tempore,* allora di Nazaret e poi di S. Maria di Campagna, fosse in perpetuo uno dei Presidenti del S. Monte.

E se di uomini grandi e di fatti straordinari intorno al sempre miglior prosperamento di questo Monte di Pietà non narra più la storia, i Francescani non smisero però il loro zelo e la loro cura per questa santa istituzione, che era una loro gloria e uno dei più forti amori della loro vita. Narra il Waddingo (3), che Antonio de Mussis, Rettore della Chiesa

(1) Cfr. pag. 223. (2) AMP, filza XIII.

(3) Annales Min. ad an. 1520, n. XLVII, t. XVI, p. 111. Questa cessione risale però al 1515. Leone X la confermò e l'assicurò ai Frati contro ogni possibile sopruso, con bolla « *Solet Sedis Apostolicae* » del 20 Luglio 1520, riportata dal Waddingo nello stesso volume XVI, 537-40.

di S. Protaso, cedette questa sua Chiesa ai frati Minori di Nazaret, perchè con maggiore vantaggio della Città potessero predicare la parola di Dio. Ora il S. Monte di Pietà per la connessione che passava tra esso e l'Ordine dei Minori, fondò in S. Protaso la Compagnia detta del S. Monte di Pietà, come appare da un foglio stampato nel 1516 (1), il quale incomincia così:

Considerando providamente li Signori Deputati al governo del Sancto Monte de la pietà de Placentia; in che modo possessino, ad honore de Dio, et utilità de li poveri et salute de le anime, multiplicare et augmentare dicto monte: hanno impetrato da la Santità del nostro Signore de potere fare una Compagnia, la quale si domanda la Compagnia del Sancto Monte de la pietà; ne la quale ciascuno gli possa intrare così seculare, come religiosi di ciaschuno ordine, insino al numero de persone cinque millia, computando marito et mogliera per una persona, li quali pagano Bolognini tredici per testa ne la sua intrata, che faranno, et ogni anno similmente. Et infra le altre gratie, chel concede ne la Bolla, el concede che ciascuno che visitarà ne la Ecclesia de Sancto Protaso de Piasenza doi Altari ordinati a questo, dicendo tri Pater noster et tri Ave Maria per ciascuno Altare in li giorni de le indulgentie, conseguirà tutte le indulgentie, che se conseguirebano, se visitassino le ecclesie de Roma in tali dì deputati a questo, le quale saranno de qua sotto annotate a giorno per giorno.....

Ma come tutte le cose umane, così anche il Sacro Monte di Pietà in Piacenza, dopo il corso di molti anni, decadde dal suo splendore, e ciò per la non fedele amministrazione de' suoi beni. Anche per il suo ristabilimento la Sedè Apostolica incaricò i Frati Minori, come ce ne fan fede un Breve di Leone X del 1519 diretto al Vescovo di Piacenza, e gli Atti del Vescovo in esecuzione di questi ordini pontifici. Eccone il sunto:

Antonius Triultius Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Plac. Commissarius et executor Apostolicus ad infrascripta omnia et singula peragenda constitutus, Magnificis et spectabilibus DD. Praesidentibus ac Officialibus Montis Pietatis Placentiae etc. salutem.

Superioribus diebus Venerabilis P. Guardianus loci S. Angeli apud Mediolanum Ord. Min. Regularis Observantiae, etiam uti Nuntius Apostolicus nobis praesentavit quasdam SSmi Domini litteras in forma Brevis et huiusmodi sub tenore, videlicet:

Leo PP. X. Venerabilis Frater, Salutem et Apostolicam Benedictionem. Cum sicut accepimus, dilecti filii Fratres Ordinis Minorum Regularis Observantiae, Spiritu Sancto inducti, ad Christi pauperum suble-

(1) *Indulgentie in Ecclesia Sancti Prothasij Placentie pro Societate Montis pietatis civitatis Placentie,* Pavia 1516. Questo tipo di Confraternita non era nuovo però. Molti Monti di Pietà se l'erano già eretta in soccorso, imitandosi l'un l'altro. Il primo esempio conosciuto venne da Padova, che aveva questa Confraternita fin dai primi del 1495. Cfr. Holzapfel, l. c. p. 50 (80).

vandas necessitates, usurarumque voraginem, quae et animos devorat et facultates exaurit, compessendam, in diversis Italiae civitatibus et oppidis et praesertim in civitate Placentiae ex pecuniis a diversis personis sponte exhibitis et liberaliter erogatis quemdam pium locum, quem montem pietatis appellant, tum quibusdam statutis, Praesidentibus et officialibus pro conservatione et manutentione dicti montis auctoritate apostolica erexerint et ordinaverint, et de praesenti non sine animi nostri displicentia ad aures nostras pervenerit, quod praefatus locus et mons non ea, qua decet, diligentia et sinceritate gubernetur,..... quantum cum Deo possumus.... providere.... fraternitati tuae, de cuius prudentia et integritate plenam in Domino fiduciam obtinemus, committimus.... quatenus per te vel alium.... praefati Montis Statuta, Capitula et alia.... diligenter videas et examines.... non obstantibus etc. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo piscatoris die decima quarta Septembris MDXVIIII, Pont. Nostri anno septimo.

Venerabili fratri Episcopo Placentino, vel eius in spiritualibus Vicario Generali (1).

Il Card. Triulzio eseguì quanto il Sommo Pontefice gli ordinava con questo Breve, aggiungendo 23 Capitoli per modo di supplemento, correzione ed interpretazione ai primi Statuti dati dal B. Bernardino da Feltre. Così, accresciuto notabilmente di capitoli e rendite il predetto Sacro Monte, sensibilmente crebbe anche il vantaggio ai poveri; giacchè mutate in parte le leggi del prestito, altre ne furono introdotte, poco o nulla gravose a tutti quelli che all'opera del Sacro Monte avevano bisogno di ricorrere.

Così nacque e si sviluppò in grande albero, il seme fecondo gettato qui su le rive del Po dal B. Bernardino, e poi coltivato amorosamente da' suoi fedeli seguaci. E all'ombra di questo albero gigantesco, che ha sfidato e vinto le tempeste dei secoli, hanno trovato difesa e ristoro i poveri di tutti i tempi e ancora quelli d'oggi, che forse ignorano a chi debbono sì grande benefizio.

Non sia invano che io l'ho loro ricordato!

Piacenza.

P. ANDREA CORNA, O. F. M.

(1) AMP, filza CI. Questo documento è unito agli Statuti riformati in questa occasione.

LOS FRANCISCANOS EN EL EXTREMO ORIENTE

(NOTICIAS BIO-BIBLIOGRÀFICAS) (a).

(Continuación).

III.

2. 1628. — *Relación de Fr. Diego de S. Francisco, fechada en 3 de Julio de 1628.* - Ms. inédito del Archivo de la Provincia de S. Gregorio, Cajón N. 8. Legajo N. 3.

Mill. 210 - X - 170. Papel de Japón. - 21 hojas sin foliar. En la margen superior del fol. 1 : *A nro hermano Probincial de S. Francisco, Manila.* - Prosigue la Relación de la persecución. - *Principia.* - « Finalmente á 19 de Diciembre de 1625, estando el navío S. Ja- « cinto mal despachado y vergas en alto para partirse á Manila « y fuera del Puerto de Nagasaqi prendieron al P. Provincial de « la Compañía de Jhs. Francisco Pacheco .... » *Termina :* « emos « baptizado los Religiosos de nro P. S. Francisco en estos Reynos « del Oriente desde el mes de Junio de 1626 hasta oy diez de « Mayo de 1628 quasi cinco mil Xpianos, y tenemos agora diez « mil todos baptizados de nra Religión, á Dios sea la gloria, que « lo que se ba perdiendo en Nagasaqi y poniente, lo ba rrestau- « rando aquí en el Oriente. Nuestro hermano Fr. *Antonio de S.* « *B*[ra] (Buenaventura) fue preso dia de Sta. ignes deste año de « 1628. Su Dojico Domingo no estaba con él, quando le pren- « dieron, y el día siguiente se fué á la carcel donde estaba Fr. « *Antonio* y dixo yo soy Dojico del P. Fr. *Antonio* y le quiero « acompañar en la muerte como le e acompañado en la bida, por « lo qual luego le pusieron preso. Tiene 18 años de edad. Todo « poderoso [es] Dios que haze de muchachos hombres rrobustos « en un instante; que da deseos de morir por su amor á los « niños, los quales deseos despues de muchas oraciones y disci-

(a) Summarium: Eiusdem P. Didaci a S. Francisco Pardo Membriliae subsequentia opera recensentur: N° 2 Relatio de suo itinere in Iaponia et de missionibus ibi existentibus 1626-1628. N° 3. Relatio de martyribus nostris in Iaponia usque ad an. 1630., quae relatio continuatur N° 4. usque an. 1632. N° 5. Querelae eiusdem contra P. Francisc. Boldrino S. J. N° 6. Querelae contra christianos parum bonos Iaponiae, demum n° 7 quaedam eius epistolae indicantur. [Nota Directionis].

« plinas no los an adquirido muchos Xpianos debotos; y que los « tengan los muchachos obra de la mano poderosa es. De Julio « 3 de 1628. - De V. C. Súbdito. - Fr. Diego de S. Francisco ».

La letra de esta « Relación » es de Fr. *Bernardo de S. José,* como testifica el mismo autor en el folio quinto. La dirección que está en la margen superior del fol. 1. y las 16 últimas lineas del fol. 21 son del autor, siendo, asimismo, autógrafa la firma. En las márgenes de la izquierda se hallan algunas notas escritas por el cronista Fr. *Francisco de Sta. Inés,* en las que alude al lib. cap. y fol. de su Crónica, en que se trata de lo que refiere Fr. Diego de S. Francisco.

En esta « Relación » refiere Fr. Diego su viaje al Fingaxi, es decir al Oriente del Japón, y el estado de nuestras Misiones en dicha región; copia una carta del Beato Fr. *Antonio de S. Buenaventura,* fechada en Nagasaki á 21 de Septiembre de 1626, en la que menciona algunos martirios; prosigue Fr. Diego tratando del estado de nuestras Misiones en el Fingaxi, y termina describiendo los martirios acaecidos en la Isla de Kiu-shu.

En el tiempo que media desde Septiembre del 1624, en que terminó de escribir la « Relación » impresa en 1625, hasta el mes de Diciembre de 1625, debió escribir el P. Diego alguna otra « Relación », así, al menos, se deduce de lo que él mismo dice al final del capítulo 21 pág. 107 de la « Relación » impresa: « De estos y de otros mártires iré haciendo, con el favor divino « las averiguaciones, y hechas enviaré la relación copiosa el año « que viene ». Esta promesa, si la cumplió ó nó, no consta; pero al ver como principia esta « Relación », fechada en 1628, « Finalmente á 19 de Diciembre de 1625 » es de creer que escribiera alguna otra, la que no llegó á Manila, pues de ella no hacen mención los cronistas La Llave, Sta. Inés, Puga y Martínez, que trasladaron á sus respectivas Crónicas, casi al pié de la letra, cuanto el P. Diego escribió en sus Relaciones hasta el año de 1632.

3. 1630. — *Relación de los Santos Martyres que por la fé de Xpo padecieron en los Reynos de Japón desde el año de 1628, por Fr. Diego de S. Francisco, Predicador y Comissario de los Religiosos de nro. P. S. Francisco en estos Reynos del dicho Japón.* - Ms. inédito del Archivo de la Provincia de S. Gregorio, Cajón N. 8. Legajo N. 3.

Mill. 207 - X - 171. — Papel de Japón. - 20 hojas sin foliar, en cinco caps. siendo el primero el 41 y el último el 45. - En la margen superior del fol. 1. se dice: « ba para el Señor Diego « enrriquez de losada para que la enbie al Señor Miguel Soriano ». Capítulo 41. el epígrafe, y después de el, principia: « Aviendo

« dicho la persecución que el Tono de Arima hizo en su reyno,
« contaré el santo Martyrio de 8 Religiosos terceros de nro. P.
« S. Francisco. Y de Fr. *Antonio* Japón Religioso de nro. P. S.
« Francisco y de otros muchos martyres... ». Al fol. 20 termina:
« este es el estado que tiene esto del Ximo ó partes del poniente
« oy 15 de Agosto de 1630. Estos dias pasados vino una navi-
« chuela de Macan con una embaxada del general de Macan, esto
« es, a sauer la causa porque les auian detenido cinco Galeotas
« dos años, sin las dejar hazer viaje, aun agora no se saue la
« respuesta que le darán. Dios lo ordene todo como más con-
« biene para su seruicio, y para consuelo de esta afligida Conuer-
« sión. De Japón Setiembre 25 de 1630. - Diego Pardo de la
« membrilla ».

La letra de esta « Relación » se ignora de quien sea. La dirección que está sobre la margen superior del fol. 1. es del autor. - El Sr. Diego Enríquez que se menciona, es nuestro Síndico de Macao, y el Sr. Miguel Soriano, es nuestro Provincial de Manila. - La fecha y firma con que termina la « Relación » es autógrafa del mismo P. Diego de S. Francisco. - Al margen se hallan algunas notas escritas por el cronista P. Sta. Inés.

He aquí un breve extracto de esta interesante Relación.

Capítulo 41. Del glorioso martyrio del P. Fr. Francisco de Sta. María y de Fr. Bartolomé Laurel, y Fr. Antonio Japón y de siete Religiosos terceros de nro. P. S. Francisco. Y del P. Fr. Luis Bertran de Sto. Domingo, y de Thomé zusi sacerdote y de otros muchos martyres. - En este Capítulo retrocede el autor refiriendo la prisión y martirios de algunos religiosos y cristianos acaecidos en la Isla de Kiu-shu, en Yedo y en el reino de Wakamatsu, así como también, la persecución en las Islas de Hirado y Goto, durante los años de 1626 y 27.

Capítulo 42. De una pequeña persecución en yonizaua (Yonezawa). *Y de la destrucción de Nangasaki y de los Reynos del poniente, y del glorioso Martyrio de Fr. Antonio de S. Buenaventura y Fr. Domingo de nra Orden, y Fr. Domingo Castellet, Dominico y de otros muchos martyres.* - Refiere en este Cap. una persecución que en Abril del 1628 hubo en nuestras Misiones de la ciudad de Yonezawa, situada en el Fingaxi, donde á la sazón administraban nuestros Misioneros diez mil cristianos: « Hemos bapti-
« zado, dice, los Religiosos de N. P. S. Francisco en estos reynos
« del Oriente desde el mes de Junio de 1626 hasta oy diez de
« Mayo de 1628, quasi cinco mil Xpianos, y tenemos agora diez
« mil, todos baptizados de nra Religión, á Dios sea la gloria ».
Después de esto, trata de la prisión de Fr. *Antonio de S. Buena-*

ventura y de la horrible persecución que el Gobernador de Nagasaki, Kawachi, hizo á los cristianos de toda la Isla de Kiu-shu, durante la cual apostataron de la fé « todos los que tenían casa propia ». Copia una carta de Fr. *Antonio de S. Buenaventura,* fechada en la carcel á 6 de Septiembre del 1628 y concluye historiando el martirio de los religiosos que menciona en el epígrafe del capítulo y el de muchos cristianos, que pertenecían á la Orden Tercera de N. P. S. Francisco.

Capítulo 43. De como, aunque la xpiandad de Nangasaqui y sus reynos uecinos está destruida, Dios a leuantado otra xpiandad en los reynos del Fingaxi y de 66 martyres que en el Fingaxi padecieron y de otras cosas notables del oriente y poniente y Cami. - « En todas « partes - dice - persiguen á los Xpianos; á donde menos les quitan « las rentas, los oficios públicos y andan como gente abatida, hu« millada y escondida. Con todo eso ay ahora en pié y sanos en « la Fee más de veinte y seis mil Xpianos en estos reynos del « oriente, la mayor parte de los quales hemos baptizado nra Re« ligión y los administramos hasta oy (sea Dios bendito) los « Religiosos de nro P. S. Francisco, que mañana no sauemos ». A continuación refiere la muerte de nuestro Fr. *Juan de S. Felipe,* según él, martir de la fé. Trata después del martirio de 60 cristianos, pertenecientes á nuestra Misión de Yonezawa en el reino de Nangaye, hoy distrito de Uzen, y de la persecución de la cristiandad en Nagasaki, donde, de treinta mil cristianos que en dicha ciudad había, sólo dos, un muchacho y un negro, tuvieron valor para sufrir el martirio « y otros, muy pocos, que huyeron á otros reinos », renegando de la fé los restantes.

Capítulo 44. De 35 santos martyres que fueron martyrizados en el Reyno de Mongami. Y de otros once que fueron martyrizados en Yendo y otros tres en Arima. — Trata en este Capítulo de los martirios que en los años de 1629 y 1630 ocurrieron en nuestras Misiones de Shiraiwa (Noshiro), Sakata, Voyama (Yokoyama), Tsurugaoka y Yamagata del reino de Mongami y concluye refiriendo los martirios que tuvieron lugar en Yedo el día 24 de Enero de 1630, y el de tres cristianos en el pueblo de Konga del distrito de Arima en 3 de Junio del mismo año.

Capítulo 45. De la prisión de cinco Religiosos y de otros muchos cristianos en Nangasaqui y sus reynos circunuecinos. — Trata de la prisión de nuestro Fr. *Gabriel de la Magdalena,* de dos agustinos descalzos, de un agustino calzado y de un jesuita, y copia cuatro cartas; una de ellas de Fr. *Gabriel* las otras tres de los PP. Agustinos, en las cuales refieren los trabajos que sufrían en la carcel y la persecución que padecían los cristianos del distrito de Nagasaki y reinos limítrofes.

Los cronistas La Llave, Sta. Inés, Puga, Martínez y Gascueña extractaron en sus respectivas Crónicas esta Relación.

4. 1632. — *Relación de Fr. Diego de S. Francisco, fechada en 10 de Marzo de 1632.* — Ms. inédito del Archivo de la Provincia de S. Gregorio. Caj. 8. Leg. 3. .

Mill. 225-X-185. — Papel de Japón. — 4 hojas sin foliar. — Principia: *Capitulo 46. De sesenta y siete Martyres que fueron matyrizados por la confesión de nra Fee catholica en el Reyno de Vomura* (Omura) *y diez en Nangasaki y de otros en otras partes.* « Ya dejo dicho en el capitulo pasado que estaban presos cin« quenta y cinco Xpianos en el Reyno de Vomura junto de la « carcel donde estaban presos los cinco Religiosos en el mismo « capitulo referidos... » *Termina:* « Después de pocos días que « escribí lo arriba escrito; por el mes de Diciembre se leuantó « cruel persecución en los Reynos del oriente, Yendo, y en el « Cami, y en casi todo Japón á un mismo tiempo, que aunque « no an sido más de beinte y dos los martyres quemados biuos « en 16 de henero de 1632, muchos Xpianos an muerto de frio « y hambre y otras mil afliciones; en la que ba con esta diré « algo acerca de la persecución, dejando lo demás para las rela« ciones. De marzo 10 de 1632. — Diego Pardo de la mem« brilla ». — Al dorso, en forma de sobrescrito se lee: « Al « Señor Capitan de los Pardos en Luzon, Manila ». El P. Diego de S. Francisco, de quien es la letra de este sobrescrito, llama *Capitan de los Pardos* al Provincial franciscano de Manila.

La letra de la « Relación » es de distinta mano, excepción hecha de las nueve últimas líneas y la firma que son de propia mano del autor. - Refiere en este Capítulo, único, los martirios ocurridos en Nagasaki y Omura desde el 28 de Septiembre al mes de Noviembre de 1630; la situación en que se encuentran los cinco religiosos presos, nombrados en el capítulo anterior y el estado de las Missiones hasta el mes de Marzo de 1632.

Extractaron esta « Relación » los cronistas de la Provincia de S. Gregorio ya citados.

5. 1627. — [Folleto en caracteres nipones, escrito por el P. Diego de S. Francisco]. Ms. inédito del Archivo de la Provincia de S. Gregorio. Caj. 8. Leg. 3.

Mill. 195-X-153. — 20 hojas, duplicadas, con escritura en una sola de las dos planas y sin foliar.

Las tres primeras págs. están en castellano, en las que hace constar el autor la causa que le obligó á escribir este folleto. La 1ª de estas págs. principia: « Por quanto en este papel que « el P. Francisco Boldrino (Superior de los PP. de la Compañia

« de Jhs, que están aquí en estos reynos del oriente) publicó á « los Xpanos Japones de los dichos reynos; se contienen muchas « cossas ridículas y falsas.. » En la pág. 2. concluye: « porque « las que hace acerca del poder confirmar y ussar del Chrisma « de más de un año, no se le debe Respuesta, sino enbiarle á « estudiar, que tiene de ello harta nezesidad. Fecha en Japón á « 29 de Agosto de 1627 años. Fr. Diego de S. Francisco, Co- « missario ». La letra de esta introducción es del P. *Bernardo de S. José* y la firma es de propia mano del autor. En la pág. 3. se lee: « Este es un traslado fielmente sacado del original que « queda en mi poder en fé de lo qual lo firmé de mi nombre « en 29 de Agosto de 1627 años ». Todo esto está escrito por el mismo P. Diego, y á continuación se halla un atestado firmado por los PP. Fr. *Bernardo de S. José* y Fr. *Diego de la Cruz*, en que hacen constar que la firma de Fr. Diego de S. Francisco es autógrafa y que la copia de este folleto está fielmente sacada del original. En la pág. 32 vuelven á certificar lo mismo el autor y dichos dos religiosos. Las cinco últimas págs. están en caracteres del Japón, las que deben ser el prólogo ó copia de las calumnias propaladas entre los cristianos por el P. Bóldrino, jesuita.

El asunto del folleto versa acerca del Sacramento de la Confirmación que, por no existir en todo el Japón ningún Obispo, administraban nuestros religiosos en sus misiones, en virtud de los privilegios concedidos por León X (1) y otros Romanos Pontífices á nuestra Orden. El Crisma que usaban en la Confirmación fué consagrado por el Obispo de Macao y remitido al P. Diego de S. Francisco por el P. Benito Fernández, jesuita y Rector del Colegio de Nagasaki. En la « Relación » del P. Diego, fechada en 1628, fols. 15 y 16, se hace mención de esta cuestión que nuestros Misioneros tuvieron con los de la Compañía, llegando á perturbarse los cristianos, divididos con este motivo en dos bandos, hasta tal extremo, que se vió precisado el P. Diego « á « ir al reino de Wakamatsu y al de Shenday y otros y á muchos « pueblos, juntando á los cristianos, enseñándoles la virtud de « los siete Sacramentos, y para que fueron instituidos, y que el

(1) León X con fecha 25 de Abril de 1521 dirigió á Fr. Juan Glapión y Fr. Francisco de los Ángeles la bula *Alias felicis recordationis*, en la cual les concede entre otros privilegios: « in casu necessitatis (Episcopis in Provincia non existentibus) Confirmationis sacramentum et ordinationes usque ad minores ordines fidelibus ministrare ». Rodríguez, *Nova collectio et compilatio privil. Apost.* Venetiis 1611 t. I, 280. Cfr. Ferraris, *Bibliotheca canonica* verb. *Confirmatio* art. II. Wadding, *Annales Minor.* ad an. 1521 n. 2. (XV, 115 117).

« menospreciarlos era grande culpa, y en particular saqué un « papel de la virtud del Sacramento de la Confirmación y lo « hice publicar á cada religioso en su partido ». como dice el mismo P. Diego en el fol. 16 de la citada « Relación ».

6. [Consejos del Sacerdote á los cristianos].

Con este título y en lengua nipona, escribió el P. Diego de S. Francisco un tratado, según hace constar en su Relación del 25 de Septiembre de 1630, Cap. 43, con estas palabras: « Yo el más cuitado atalaya y Sacerdote de esta Yglesia habrá « cinco años que viendo que todos los cristianos de Nangasaki « habian dejado todos los buenos ejercicios de virtud, y se iban « poco á poco acomodando á las costumbres gentílicas, hice un « tratado que le titulé *Consejos del Sacerdote á los Christianos,* en « lengua japona, en el qual prové con muchos lugares de la « Escritura que se había de perder la Christiandad de Nangasaki, « como se perdió la de las siete Iglesias de Asia: y la Fee, que « se había de pasar á otros Reynos, como consta de la Escri- « tura, que sucedió á las Yglesias de Asia, Egipto y Jerusalén. « Y esto sino se enmendaban y clamaban á Dios con disciplinas, « ayunbs y oraciones. Este tratado lo hice publicar por todo Nan- « gasaki, haciéndolo leer en las juntas de los cristianos, y leyén- « dolo yo por mí mismo. Y finalmente, como no se enmen- « daron etc. ».

7. [Cartas de Fr. Diego de S. Francisco],

A. *Carta del P. Diego de S. Francisco á Fr. Luis Sotelo.* — El Beato Jacinto Orfanel, dominico, nos ha conservado un fracmento de esta carta en su *Historia del Japón,* Cap. 32, que León Pagés reprodujo en el Annexe 34, pág. 129 de su *Histoire de la Religion Chrétienne au Japon,* 1869. Esta carta debió ser escrita después de salir el P. Diego de la horrible carcel de Yedo, en 1616; pues en ella no trata de otra cosa que de los trabajos que en dicha carcel sufrió, lo cual refiere con más amplitud en el Cap. 6 de su « Relación » imp. en 1625.

B. *Carta de Fr. Diego de S. Francisno á Fr. Diego de Sta. Catalina, fechada en 7 de Diciembre de 1621.* — Refiere en esta carta los martirios acaecidos en el Japón principalmente desde el 12 de Agosto de 1618. El cronista de la Provincia de S. Pablo, Fr. Juan de S. Antonio, trasladó esta carta á su Crónica, lib. IV. cap. XXVII. pág. 371.

C. *Carta de Fr. Diego de S. Francisco al Provincial Fr. Miguel Soriano, fechada en 16 de Diciembre de 1625.* — Da cuenta de las limosnas que la Provincia mandó al Japón, por conducto de unos comerciantes, y algunas instrucciones para que con toda

seguridad puedan entrar en el Japón Misioneros. Esta carta fué la que escribió al remitir al Provincial el Ms. de su « Relación » impresa. Poseo una copia, pero no recuerdo de donde la he tomado.

D. *Carta de Fr. Diego de S. Francisco al Provincial de Manila.* — En ella le comunica algunos martirios, el estado de nuestras Misiones, y le informa acerca de la manera en que debe mandar á los Misioneros, para que no sean conocidos. Tiene la fecha de 5 de Marzo de 1632, y de ella hace mención el autor al final de su « Relación » fechada en 10 de Marzo del mismo año. En el Archivo del convento de SS. Quaranta de Roma, bajo la signatura *Curia Excalceatorum*, tom. 2, fols. 32 y 33, se halla una copia de esta interesante carta, legalizada por el Secretario del Provincial de Manila. En el Archivo de esta Provincia no existe, por lo que en 1904 saqué una copia fiel de ella (1).

Pastrana y Enero 10 | 1908. *(Continuará).*

Fr. LORENZO PÉREZ, O. F. M.

(1) El P. Civezza, *Saggio* p. 543 n. 627 menciona otros libros del P. Diego de S. Francisco, que no consta escribiera sino en autores poco escrupulosos en atribuirle obras y relaciones, sin aducir testimonio alguno.

DOCUMENTA

VITA SANCTAE ELISABETH, LANDGRAVIAE THURINGIAE

AUCTORE ANONYMO

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

(E cod. N.º 826. Monasterii Zwettl, O. Cist.).

Cum editionem Vitae S. Elisabeth de Thuringia, Tertii Ordinis S. P. N. Francisci decoris et gloriae, a Fratre Theodorico de Apoldia, O. Praed. descriptae, pararem, incurri in aliam apud Pertz notatam (1), quae in bibliotheca Monasterii O. Cist. in Zwettl asservatur. Hanc vitam lectoribus Archivi oblaturi, pauca de hoc insigni Monasterio ac de Cod. ipso antiquissimisque documentis Elisabethicis praemittimus.

Zwettl, post saec. XVI latine Claravallis dicta, abbatia O. Cist. in Austria inferiore sita, fundata est 1137 ab Hadumaro I, ex genere dominorum de Kuenring oriundo; initio erat filiale monasterium abbatiae S. Crucis (fundatae 1135; Heiligenkreuz), Zwettl monasterium confirmatum est a rege Conrado III 1139 et a papa Innocentio II 1140; postea valde floruit, praesertim sub Alberone III († 1182) et Hadumaro II († 1217), ministerialibus de Kuenring, qui abbatibus Rudigero (1174-1191), Bolfingo (1191-1204) et Marquardo semper manus adiutrices porrexerunt. Litterarum studium magna in aestimatione habebatur, quod testantur permulta Mss. adhuc ibi exstantia.

Fama sanctitatis longe lateque diffusa et usque ad medium saec. XIV perdurante, multi etiam praenobiles sunt attracti. Abbas Boleslaus (Bohuslaus 1248-1258) fundavit scholam scriptorum, quorum scriptura characteristica, uti aiunt, usque ad annum 1290 certo dignosci potest. Abbates Otto I (1304-1325) et Gregorius (1325-1331) confici curarunt librum fundationis monasterii Zwettl, pulcherrimum

(1) Pertz, H. G., *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, T. VIII, Hannover 1818. p. 729; T. X p. 608-611. — Cfr. Jahn et Sebode: *Archiv für Philologie u. Pädagogik*, VI. 444 seqq. Haenel, *Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik*, VI, *Supplem.* S. 444-452. Leipzig 1840: *Monumenta hist. in Bibl. Monasterii O. Cist. Clarae Vallis Austriae adservata.*

codicem, in quo referuntur historia fundationis abbatiae, familiae fundatorum et affinium, historia ditionis et passim totius regni. Abbatia ista decursu temporis multa et magna incommoda sustinuit, attamen semper perduravit. Rev.dmus Dominus abbas Stephanus Rössler (1878), qui catalogum CC. Mss. sui monasterii (1) et historiam abbatiae edidit (2), Cod. 326 benigne mihi mutuatus est, pro qua gratia ex intimo corde ipsi etiam hic grates refero quam maximas. Item Rev. P. Bibliotecario Ben. Hammerl, qui libenter hanc editionem denuo cum originali contulit. In Bibliotheca monasterii asservantur 60000 volumina, 420 MSS. et 500 'incunabula'.

Regium archivum Monasteriense precibus meis benigne detulit et illud Mss. suo nomine pro me mutuatum est. Codex ille N° 326 involutus est in ligatura lignea, cui superductum est corium suinum. Tegumento affixus est papyrus, qui continet verba: « Sermones sanctorum et Vita b. Elisabeth reginae ». Codicis folia sunt ex pergameno in 4°, continet 184 folia, quae 2 columnas habent, praeter fol. 150-163, quae unam tantum columnam habent. Tractatur ibi de diversis:

Fol. 1-10 inveniuntur aliqua scripturistica. — Fol. 10v-98v Sermones de tempore et de sanctis. — Fol. 150-163v vita sancte Elysabeth. — Fol. 164-184. Miracula sancte Elizabet Regine (3).

A quonam (quibusnam) hic codex conscriptus sit, non est adnotatum; sed auctor certo Cisterciensis Ordinis erat, et auctor huius vitae coaevus erat sanctae Elisabeth, quod sic probari potest.

1) *Ex auctoritate.* — a) Praefatus dominus abbas Rössler Cod. 326 tribuit saec. XII-XIII. b) Cl. A. Huyskens dicit, hanc vitam paulo post translationem S. Elisabeth scriptam esse (4); alio loco asserit, hoc Ms. c. medium saec. XIII confectum esse (5). Cl. Dr. K. Wenck Prof. Univ. Marburgensis recte asserit, hanc vitam scriptam esse ante electionem Conradi in regem Romanorum, Febr. 1237 Vindobonae factam, quia iste vocatur fol. 163 b, regni Ierosolimitani legitimus successor. Etiam cl. Wenck codicem autographon credit (6). c) Cl. Dr. Philippi,

---

(1) *Xenia Bernardina*, pars II, *Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte der Oesterreichischen-Ungarischen Ordensprovinz.* T. I, Wien, 1891, p. 293-480, ubi plurimam bibliographiam de ista Bibl. invenies. — Frast, Joh. von, *Handschriften, welche in der Bibl. des Stiftes Zwettl aufgestellt sind,* ap.: « *Oesterreichische Blätter für Litteratur u. Kunst. Wien* IV, 1847. p. 1000.

(2) Seb. Brunner, *Ein Cistercienserbuch. Geschichte und Beschreibung der bestehenden u. Anführung der aufgehobenen Cistercienserstifte in Oesterreich-Ungarn, Deutschland u. der Schweitz,* Würzburg, [1881] 542-603.

(3) Cfr. Rössler, l. c. p. 413.

(4) *Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth v. Thüringen,* Marburg 1908, p. 41, 8. — *Allegatur siglo* H.

(5) Ibid. p. 158.

(6) *Quellenuntersuchungen und Texte zur Geschichte der hl. Elis.* in *Neues Archiv.* [NA] XXXIV, Hannover und Leipzig 1909, p. 465. — *Allegatur* W.

Prof. ord. in Univ. Monasteriensi mihi scripsit: « Scriptura haec caracteristica (Cistercensium) vix post annum 1250 confecta est; non invenio causam, cur eam in finem saeculi XIII reponam ». Scriptura seu caracteres Cistercensium saec. XII-XIII ita eminentes sunt, ut proprio nomine passim vocentur: « Caracteres Cistercienses (1) ». Libri circa medium saec. XIII a Cisterciensibus scripti, nostro Codici simillimi sunt. Unde mihi constat, Codicem istum exhibere autographon ipsum; sed etsi esset apographon, paene eadem antiquitate gauderet.

2) *ex rationibus internis*. — a) Auctor exclamat: « O quam celeberrimum *etatis nostre* miraculum! » fol. 155 a. Unde patet, fuisse coaevum S. Elisabeth; et « *nostris temporibus* opportuna venisti ». fol. 158 b b) — « Sicque... procurante fratre Hermanno, domus hospitalis sancte Marie in Ierusalem magistro, cui *subest* hospitale de Marpurch (2) ». Cum auctor hoc scriberet, Hermannus adhuc erat inter vivos: Hermannus de Salza obiit 20 Martii 1239; die 1 iulii 1234 Gregorius papa IX hoc hospitale Ordini Theutonico tradiderat (3). c) « *Prout*, ait, *oculus scribentis* haec omnia clare perspexit ». Auctor narrat ibi, multos ad translationem 1 Maii 1236 celebratam convenisse, et refert miraculum mirifici olei (4). — Vita ergo scripta esse debet infra 1 Maii 1236 et 20 Martii 1239, immo Febr. 1237. — d) Huic argumento suffragatur illud, quod Fridericus II. imperator (1215-1250) summa cum laude commemoratur (5). Historia vero multum discrepat inde ab illa elatione. Ergo concludendum, auctorem scripsisse hanc vitam, antequam improbitas imperatoris omnibus patuit. Quamvis imperator pluries excommunicatus sit (1229, 1239, 1245), notitia huius facti ab eius asseclis celari, vel saltem obnubilari aliquando potuit; sed vix post excommunicationem in concilio Lugdunensi I (1245) in Fridericum latam. Hoc argumentum solum non convinceret, quia, Friderico etiam excommunicato multi tunc adhaeserunt; sed iunctum cum aliis non est spernendum.

Continet codex (fol. 164-184) 1-15 et 35-106 miracula, sed ex negligentia transcribentis omissa sunt miracula 15-35. Scriptor habuisse videtur exemplar autenticum illorum miraculorum, quae a Sigfrido III. archiepiscopo Maguntino, Raimundo abbate Eberbacensi et Magistro

(1) Cfr. Dr. Fr. Steffens, *Lat. Paläographie*, Freiburg, Schw. 1903, p. 71 varia exempla scripturarum s. XIII. Cfr. etiam E. M. Thompson, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*. London 1894 p. 273, 288, ubi varia scripturarum exempla s. XIII afferuntur.

(2) Cfr. p. 264-5, f. 161 a.

(3) Cfr. Wyss A., *Hessisches Urkundenbuch*. I. Abt. *Urkundenbuch der deutschen Ordensballei Hessen*, I. Bd. Leipzig 1879. N° 40.

(4) Cfr p. 266, f. 162 a.

(5) Cfr. p. 267, f. 163 a, b.

Conrado conscripta sunt (circa Februarium 1233) (1). Auctor « Vitae » diversus est ab illo, qui miracula fol. 164-184 descripsit. « Haec descriptio miraculorum Gregorio papae IX transmissorum, (pluries ampliata) non debet reponi in finem saeculi XIII propter diversum scripturae modum. Verosimilius scripta est haec miraculorum profusa narratio in monasterio Zwettl, cum ultima miracula in regionibus illi monasterio adiacentibus facta sint, ut recte Bibliothecarius Zwettlensis R. P. Ben. Hammerl advertit.

Vita haec essentialiter dependet a « Vita » seu Dictis, quae per commissarios Conradum, episcopum Hildesimensem et Hermannum, abbatem de Valle S. Georgii, secundum dicta testium oculatarum (scil. ancillarum), compilata est (c. 1 Ianuarii 1235) (2). Aliqua auctor ex epistola magistri Conradi desumpsisse videtur (3). Suis locis fontes, ex quibus hausit indicabimus; quod praestabimus etiam in miraculorum enumeratione, quae auctor partim ex relatione anni 1233, partim ex illa 1235 desumpsit (4).

Oportunum plane nobis videtur, hic enumerare fontes antiquissimos, qui ante 1250 scripti sunt, et breviter allegare ea, quae ad dilucidandas quaestiones controversas perapta sunt; quod alibi fusius suo tempore praestabimus.

Antiquissimus fons exhibetur in Epistola, quam Gregorius IX b. Elisabeth scripsit. Ex coll. Dr. Forrer (Argentorati) publicata fuit a K.

(1) Ita H(uyskens), l. c. p. 85, 151. — Iuxta Dobenecker, *Regesta diplomatica necnon epistolaria Historiae Thuringiae*, 8 T. Jena 1896-1904 T. III. (1904). N° 299. — Wyss, p. 85, Böhmer-Will, *Regesta archiepiscoporum Maguntinensium* Innsbruck, 1886, II, 223. — Boerner, *Zur Kritik der Quellen für die Geschichte der hl. Elisabeth, Landgräfin v. Thüringen* in « *NA.* » XIII, Hannover 1888, p. 433-515 p. 489, aliosque, haec relatio conscripta est inter 17 Nov. — 25 Dec. 1232, quos H. l. c. p. 86 refutat. Typis impressa: Allatius: *Symmikta* Ed. B. Nihusio, Coloniae 1653 I, 269-298; *Scriptores Rerum Byzantinicarum*, Venetiis 1733, 23, 60. — Kuchenbecker, *Analecta Hassiaca*, T. IX, Marburg 1735 p. 107-147. — Ripoll, *Bullarium Ord. Praed.* Romae 1729-40. — Böhmer-Will, p. 223. Cfr. ibidem p. 219. Böhmer-Ficker, *Acta Imperii selecta*, Innsbruck 1870, n. 961, p. 668. p. 859 falso utique asserit, S. Elisabeth mortuam esse an. 1232. — Sigfridus III. 1231-1249, ex familia de Eppenstein. — Eberbach in Pago Rheni (Rheingau) vetustissima abbatia Ord. Cist. in Germania, fundata 1131 ab archiep. Maguntino Adalberto I. (1109-1136).

(2) Cfr. H. l. c. p. 15, seqq., ubi demonstrat, hanc « *Vitam* » scriptam esse infra 11 Oct. 1234. — 27 Maii 1235.

(3) Ms. Bullarium Rommersdorfense in Bibl. Confluentium (Saec. XIII.) fol. 73 seqq. — *Typis impressa est haec Epistola:* Allatius l. c. I, 270; *Script. rer. byz.* XXIII 60; Wyss, l. c. I, N° 34, p. 31. Kuchenbecker, l. c. p. IX, 108; Böhmer-Ficker: l. c. N° 11117. Böhmer-Will, l. c. II. 223, N° 77. — H. 155-160. Wenck, *Die hl. Elisabeth*, Tübingen 1908. p. 35ss. Cfr. Dobenecker, l. c. III p. 54, N° 279.

(4) Cfr. H. p. 161, miracula a Sigfrido III 1233 examinata, et p. 242 ea, quae ab episcopo Conrado hildesimensi et Hermanno, abbate Vallis S. Georgii (Georgenthal prope Gotha Ord. Cist., fund. saec. XII) initio 1235 examinata sunt.

Wenck in *Hochland*, München et Kempten 5 Jahrg. 1907, p. 144 seq., quae certe ante 17 Oct. 1231 scripta esse debet.

1. *Epistola de morte b. Elisabeth* scripta *c. 17-19 Nov. 1231* (1).

2. *Relatio privata de miraculis*, quae ad tumulum b. Elisabeth facta sunt (*scripta 18 Martii 1232*) (2).

3. I. *Relatio miraculorum, facta a Sigfrido III*, archiepiscopo Maguntino (1231-1249), abbatibus de Arnsburg, de Biledeus Ord. Cist., de Rumerstorf., de Arenstein, de Capella, Ord. Praem., praepositis de Pinguia et de Werberg, decano de Mumberg, Mag. Conrado de Marburg et fratre Angelo de Ord. Fr. Min., praedicatore verbi divini. Continet 59 miracula breviter enarrata. *Marburgi, 11 Augusti 1232* (3).

---

(1) Typis mandata apud Martène et Durand, *Veterum scriptorum et monumentorum* etc. *amplissima collectio*. T. I, Paris. 1724, p. 1254-56; sec. *Ms.* ex monasterio O. S. Ben. Liesborniensi, (Liesborn prope Lippstadt in Westfalia). *Haec est forma de Statu mortis Lantgraviae de Thuringia*. Incipit: *Dominica ante octavam Martini — per ipsam visum recepit*. Cod. ille continebat 20 libros Ethymologiarum Isidori de Sevilla, scriptus saec. XII. A recentiore manu saec. XIII adiecta est haec « forma vitae ». — H. textum exhibet l. c. p. 148 ex Ms. lat. fol. 282, regiae Bibl. Berolinensis, fol. 196. (Cfr. Val. Rose, *Verzeichnis der lat. Handschriften der Kgl. Bibl. Berlin* II. Berlin 1905. 915 lat. fol. 282. s. XII. f. 196a a recentiore manu s. XIII[1] adiectum: « *Hec est forma de statu mortis lantgravie de Thuringia. Dominica ante octavam Martini post matutinas*... f. 196b. *Hec miracula operatus est dns per lantgraviam... et per ipsam visum recepit.* P. 1451 Rose in *indice* ponit: Conradus de Marburg (Ord. Praed.): De statu mortis; utrumque erronee. Conradus *non* fuit Ord. Praed.; nec scripsit hunc statum mortis. Etiam Ul. Chevalier *Répertoire* [2] I (Paris 1903-04) 1015 falso dicit. '*Conrad de Marbourg, dominicain*', quamvis mirum videri possit, Conradum in hac vita semper dici *fratrem*. — H. l. c. p. 92, 147. (In linguam germanicam versa a Rev. Domino Hertkens, Keldenich prope Bonnam, s. l. et a. — Dobenecker, l. c. III, N° 254 affert sec. Martène et Durand l. c. notitiam de « *Forma de statu mortis lantgraviae de Thuringia* », sed confundit formam vitae cum relatione de miraculis S. Elisabeth (Cfr. H. 148); addit hanc relationem adhucdum neglectam esse, excepto a Wachter: *Thüringische Gesch.* II. 335, in qua assertione cl. auctor denuo errat. Dob. Formam vitae c. 18 Martii 1232 scriptam esse vult.

(2) Typis impressa apud Martène-Durand l. c. et H. 150. Haec relatio post 18 Martii 1232 scripta esse debet, quia ultimum miraculum, quod ibi narratur, die 19 martii contigit. Cfr. Dob. l. c. N° 254.

(3) Arnsburg (Arnsburg) in Hassia superiore (Wetterau), abbatia Ord. Cist. fundata 1151 a domino de Hagen et Arnsburg pro Benedictinis, sed 1174 ab eius filio Conrado Cisterciensibus tradita, 1803 « saecularizata ».

Bildhausen in Franconia inferiore, (Bavariae), abbatia Ord. Cist., fundata 1156, 1803 saecularizata. Rommersdorf in ditione Confluentium, abbatia Ord. Praem. fund. 1135. Arnstein, Provinciae Hassiae-Nassoviae, Ord. Praem. 1139 fund., 1803 saec. Verosimiliter Spieskappel in Prov. Hassiae-Nassoviae, Ord. Praem. Pinguia-Bingen a R. Werberg-Wirberg prope Giessen. Mumberg-Momberg in prov. Hassiae-Nassoviae.

Haec relatio ex mandato papae facta, typis impressa est Wyss, l. c. N° 28, p. 25 seqq., ex Bullario Rommersdorf. citato, fol. 72. Commissarii scribunt inter alia: « Sed Christus... ostendens per miracula plurima et virtutes quae ad suam gloriam et honorem fel. rec. dominae Elisabeth multipliciter et magnifice operatur, quorum quaedam, de quibus nobis facta est plena fides per iuramenta tam testium quam iuratorum paternitati vestrae duximus transscri-

4. *Epistola Mag. Conradi de Marburg* ad papam de vita b. Elisabeth. *Scripta infra 11 Augusti* et *initium Octobris 1232* (1).

5. *Relatio miraculorum, circa Februarium 1233* a Sigfrido III, Archiepiscopo Maguntino, Raimundo Eberbacensi et Magistro Conrado *ad Gregorium papam IX transmissa* (2).

---

benda ». Ex hoc loco concludi potest, praefatos viros ex mandato papae relationem suam perfecisse; quod etiam ex petitione in fine prolata patet: « Paternitati vestrae supplicamus, quantum possumus et audemus; quatenus his inspectis in subsidium universalis ecclesiae et haereticorum confutandam pravitatem, sanctorum eam catalogo dignemini ascribere, quoniam hoc gloriae dei et saluti ecclesiae si vestra decreverit magnificentia, credimus expedire ». Dobenecker dicit: Primum mandatum papae de referendis miraculis non est de 13 et 14 Oct. 1232, sed iam antea poenitentiarius papae Reimundus magistro Conrado tale mandatum dedit. (ib. p. 54). Documentum ipsum diem adscriptam non habet; Boerner, l. c. asserit, compilatum esse inter 11 Aug. et 16 Oct. 1232. Iuxta quem Romam non pervenit (ibid. p. 435).

(1) Iuxta Boerner, NA l. c. 436 haec *epistola* cum I miraculorum relatione (Cfr. supra n. 3) *Romam transmissa est*. Idem asserit cl. Doben. N° 279. Boerner videtur sibi ipsi contradicere, cum dicat, I relationem miraculorum, quamvis secundum suam opinionem cum ipsa « Epistola Conradi » transmissa sit, Romam non pervenisse. Epistola certe, ut ex sequentibus patebit, Gregorio IX nota erat; ergo concludendum, aut epistolam cum II[a] relatione transmissam esse, aut etiam I Romam venisse. H. 87, ubi de II[a] miraculorum examinatione agit, haec habet: « Magister Conradus... transmisit iam exeunte Februario vel ineunte Martio 1233 exemplar tabularum publicarum ». Cum relationem II cum « Epistola » attribuat Februario 1233, consequenter agit. Nam in mandato diei 14 Oct. 1232, (cfr. Dob. N° 289) Gregorius epistolam Conradi commemorat.

Plurimi auctores *coniungunt: Epistolam cum II relatione* et ponunt a) *exordium*, b) *Epistolam Conradi*, c) *Miracula*. Cfr. H. 155. H. attribuit epistolam cum catalogo II miraculorum exeunte februario 1233.

De magistro Conrado de Marburg, cf. Beck, *K. v. Marburg*, Breslau 1871. Kaltner, *Konr. v. Marburg und die Inquisition in Deutschland*, Prag 1882. Ranke, *Konr. v. Marburg* ap. *Allgemeine deutsche Biographie* 1882 XIV 642. Rübsamen, *Landgraf Heinrich Raspe v. Thüringen*, Halle 1885 p. 6 seqq. Michael, *Geschichte des deutschen Volkes*, II Freiburg 1899, p. 318 seqq. et alibi passim. *Kirchen-Lexicon* VII[2] Freiburg 1891 p. 946. — Hausrath, *Der Ketzermeister K. v. M.* Leipzig 1883, p. 137. Winkelmann, *Deutschlands erster Inquisitor*, ap.: *Deutsche Rundschau*, Berlin 1881, p. 220. — K. Wenck, *Die hl. Elisabeth*, Marburg 1908, 14-51.

(2) Cfr. H. l. c. p. 85, seqq. ubi « annum praesentem » 1232 explicat ex « more Treverensi » = stilo Florentino. Cfr. Grotefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters* etc. I Hannover 1891 p. 8, In archidioecesi Treverensi initium anni computabatur a 25 Martii « stilus annuntiationis. » H. p. 155-239, miracula refert sec. Cod. Ms. 326 Monasterii Zwettl, saec. XIII, et Ms. familiae de Hedemann in Deutsch-Nienhof (Holsatiae) saec. XIV. Cod. Zwettl. fere omnia miracula 106 exhibet, exceptis 15-35, Codex Hedemann 67 et quidem priora. In fine miraculorum C. Zwettl haec habet: « *Acta sunt hec anno domini MCCXXXIII mense Ianuarii et Februarii* ». 1233 aut intelligendum sec. calculum Pisanum, qui annum 1233 incipiebat a 25 Martii 1232-25 Martii 1233, aut mendum scriptori irrepsit pro 1232; sec. calculum Florentinum (Treverensem), quem auctor Zwettlensis plerumque sequitur (1232 = 25 Martii 1232 — 25 Martii 1233); 4 ultima miracula (103-106) Mag. Conradus solus adiecit. — Cfr. Pray, *Vita S. Elisabethae viduae*, Tyrnaviae 1770; p. 164-218 miracula a sede apostolica approbata. H. p. 151 aliqua Mss. enumerat, in quibus varia miracula secundum morborum genera ordinata exhibentur, e. gr. Cod. *Vin-*

6. *Vita sanctae Elisabeth* landgraviae, *c. Ianuarium 1235 per commissarios Gregorii IX:* Conradum episcopum Hildesiensem et Hermannum, abbatem de valle s. Georgii, *conscripta* (1).

7. *Relatio miraculorum* per episcopum Hildesiensem Conradum 1221-1246 et Hermannum, abbatem monasterii O. Cist. de valle S. Georgii, *c. Ianuarium 1235 Romam transmissa* (2).

8. *Epistola Gregorii papae IX de canonizatione b. Elizabeth.* Perusii 1 Iunii 1235. Canonizata est in festo Pentecostes, 27 Mai 1235. Bulla publicata est 1 Iunii 1235 (3).

---

dobonensis N. 456 (Hist. Eccl. N. 86). Cod. *Ienensis* saec. XV (Mss. Elect. fol. 68 (72), in quo multa capitula desunt 52-71 Cod. *Paderbornensis* saec. XV.

Ad hos accedunt *Cod. Gottingensis* anni 1517 (Cod. Mss. Theol. 200[1]). *Cod. Bruxellensis* = Ba. (1262-67) (anni 1489) continet varia miracula eodem fere ordine sicut Kuchenbecker, *Anal. Hass.* IX 115ss. Haec omnia continentur in *Codd. Vind. Paderb.*, praeter duo, sc. « De claudo sanato » (Kuchenb. 143. Ba. fol. 117) et « De puero claudo sanato ». (Kuchenb. 146. Ba. fol. 178 b.) H. n. 29. 184 et n. 83. 187. Eadem miracula (49) continet etiam *Cod. Paderb.* (saec. XV) fol. 89a-181b. Cfr. Dobenecker III. N. 299 58, 59, ubi plurimam bibliographiam invenies. Dob. hanc miraculorum relationem scriptam esse vult a 17 Nov. — 25 Dec. 1232. Boerner 740. Wyss N. 85. De aliis MSS. Miraculorum cfr. Diod. Henniges, ap. *Litterarischer Handweiser,* 1908, Num. 12, 471-4. — Auctor Zwettlensis varia miracula ex his desumpsit, ut e sequentibus patebit.

(1) Cfr. H. 15, 41, 110. Textum a se editum putat esse originalem (ib. 112-140). — *Clm. 4631* (regiae bibl. Monacensis saec. XIII inscribit: « *Vita* » fol. 78a. Eundem textum exhibent *Clm.* 17 145 (saec. XIII) et Ms. 1172 D. 'Sir' Thomae Phillips, Cheltenham, saec. XIII. [Hunc Cod. nullo modo impetrare potui, et cum confrater Anglicus illuc profectus esset, ut Cod. describeret, non est admissus]. Ms. 809 II biblioth. civitatis Cameraci (saec. XIII); (cfr. H. p. 110 s. cfr. Wenck. NA., l. c. 444 et p. 464, 2). Procul dubio recensio brevior extat in Cod. 4401 (s. XIV.) Bibliothecae Vaticanae et in Cod. 86 Seminarii Trevirensis. (Cfr. Mont.-Städtler 3 p. 150 seq.). *Mandata varia* Gregorii papae IX omisimus. (Cfr. de iis Dobenecker l. c. III N. 285-289 de 13 et 14 Octobris 1232 et N. 457 de 11 Oct. 1224; typis impressa praeter alios apud Wyss N. 81, 82. Böhmer-Will, *Regesta Arch. Mag.* II p. 221, 236. Würdtwein, *Nova subsidia* 6, 26, 127; 6, 24; — Pertz, *M. G. H. Epist. s. XIII ex Regestis Pont.* Berlin 1883, p. 486. Sbaralea, *Bull. Franc.* I, 85-6. N. LXXIX (13 Oct. 1232); I, 86 (formula examinis, eiusd. diei); I, 86-7. N. LXXX (14 Oct. 1232); I, 138, 9. N. CXLV. (11 Oct. 1234. Episc. Hildesh.).

(2) Haec amplissima relatio duos complectitur ordines; in I° nova miracula afferuntur, excepto N. 96, quod ex II relatione (Sigfridi) transsumptum est. In II° Ordine 105 miracula II commissionis iterum exhibentur. — Cfr. H. 242, seqq. sec. Ms. superius allata; Boerner 441 Ms. 1172. Cheltenham (Middlehill) et 809 II Cameraci, utrumque Ms. truncatum est. Quae miracula auctor Zwettlensis ex his desumpserit, suis locis indicabimus.

(3) Haec Bulla continetur in sequentibus *Codicibus Mss. a*) Cod. Pad. (saec. XV) fol. 141a. *b*) Cod. Vindobonensi (saec. XIV-XV). (Hist. Eccl. N. 86, (456). *c*) Cod. Gottingensi (Cod. Mss. Theol. 200[1]) (1517). *d*) Cod. Bruxellensi 7917 (Bc) saec. XV. *e*) Monacensi (Clm. 22-878 — (1412 scripto) fol. 168 b. Continebatur etiam in Cod. *Ienensi* (Mss. Elect. fol. 68); sed folia sunt amota. Felten, *Papst Gregor IX.* Freiburg 1886 p. 225 asserit recte Elisabeth canonizatam esse 27 Maii 1235, et errant Mont.-Städtler, qui 26 Maii assignant. Wenck, *Die Wartburg,* Berlin 1907, p. 208-9, reproducit bullam originalem cum transcriptione et versione in linguam germanicam, in forma, qua ordini Theutonico 1 Iun. 1235 directa fuit. Ex Arch.-Vindob. Ord. Theut. Wyss l. c.

9. *Epistola Gregorii papae IX* ad reginam *Beatricem* de Castella, 7 Iunii 1235 (1).

10. *Processus et ordo canonizationis b. Elyzabet* propter quorundam detractiones et calumnias 'Scriptus *paulo' post 7 Iunii 1235* (2).

11. *Vita abbreviata ineunte 1236 scripta,* primum edita ab A. Huyskens 112-40. Hanc vitam H. considerat originalem p. 41. Textum hunc dispositione carentem paulo post ampliatum esse vult, fretus Cod. Ms. 1770-77 reg. bibl. Brux. fol. 105v, ubi legitur. « Ego Nycholaus scripsi hanc vitam ». Sed ille Nicolaus procul dubio fuit scriba, non auctor. H. hunc Nicolaum, praepositum monasterii S. Martini O. S. Ben. Tornacensis fuisse dicit, nec tamen probat; hic adiecisse dicitur epilogum; divisisse in 4 capita et textus varios addidisse. Wenck merito reiicit hunc Nicolaum (3). Hanc breviorem recensionem auctor huius vitae adhibuit.

12. *Libellus de dictis 4 ancillarum.* Huic dictorum editioni additi sunt prologus: « *Ad decus et honorem* » et epilogus: Haec dictorum

---

N. 54, qui varias editiones enumerat. Sbaralea, *Bull. Franc.* Romae 1759, I p. 162-64, N. CLXX; Wadding, *Annales Minorum,* T. II Romae 1732, p. 887, ed. II, ad an. 1235, N. 2. Potthast, *Regesta Pontificum,* Berolini 1873-75; I p. 844, N. 9929. Dobenecker l. c. III p. 96, 97. N. 581, 582, ubi plurimam bibliographiam annotavit. — Montalembert-Städtler, *Leben der hl. Elisabeth v. Ungarn,* Regensburg 1862, p. 685. — H. 17.

(1) Cfr. Lemmens O. F. M. *Mitteilungen des Hist. Vereins der Diözese Fulda,* IV *Jahrgang,* Fulda 1901, p. 2, ex Reg. Vaticana t. 18 fol. 41, ep. 120. Potthast, *Regesta Pontt.* I N. 9968. Wadding, *Annales Minorum* II p. 394. Sbaralea, *Bull. Franc.* I, 164. Montalembert, *Histoire de S. Elis.* T. II Paris 1861, p. 246. Pertz, *Epistolae saec.* XIII. I ed. Rodenberg, Berlin 1883 p. 538. Huyskens l. c. p. 17. — Mss. quae longiorem recensionem continent vide p. 246 nota 3.

(2) Cfr. Huysk. l. c. 20-30 et 140-146, ubi textus exhibetur sec. Cod. Ms. 828 Univ. Lipsiensis fol. 1-3v. et ex Ms. N. 41 familiae de Hedemann, (Heespen). Boerner p. 444 cum Mencke l. c. p. 2007-2011 et Mielke, l. c. p. 25 hunc « processum » considerat ut proemium ad sequentem tractatum « Ad decus et honorem » Ms. Hedemann continet *a*) hunc processum; *b*) compilationem: « Ad decus et honorem »; *c*) relationem abbreviatam commissariorum factam 1233. Cfr. de hoc Cod. *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* XX 1890 p. 197 et 388; 72. Cod. 8949 reg. bibl. Brux. fol. 160-161 r. exhibet hunc processum sec. collationem cum Ms. abbatiae S. Maximini prope Trevirim et Ms. Tornaci s. Martini. H. 39. — H. p. 30 putat hunc tractatum scriptum esse a Raymundo de Pennaforte O. Praed. — Cfr. Wenck, NA 482.

(3) H. 67 putat, Nicolaum hanc *compilationem* scripsisse *ante* obitum Gregorii papae IX (22 Augusti 1241). Wenck, p. 459, p. 488 distinguit longiorem recensionem dictorum quae sit etiam antiquior et identica cum protocollo examinatorum p. 486, et breviorem supra descriptam, quae aliquantulum sit recentior. *Recensio* brevior ab H. 112-146 edita invenitur: Clm. 4631 Reg. Bibl. Monacensis, s. XIII, ex Monasterio O. S. Ben. Benediktbeuren. (H. 110). Clm. 17145 s. XIII, ex monasterio O. Praem. Schäftlarn. (H. ibid.). Ms. 1172 bibl. Sir. Thomae Phillips (Cheltenham) s. XIII. (H. ibid. W. p. 444). Ms. 809, II, bibl. civitatis Cameraci, s. XIII. (H. 111). Wenck, 464 affert 2 alia Mss., in quibus procul dubio brevior recensio habetur, scil.: Cod. 4401, s. XIV, bibl. vaticanae et Cod. 36 seminarii Treverensis.

ampliata editio paulo post translationem b. Elis. 1. V, 1236 conscripta est. Wenck, 439-459, Omnino reiicit opinionem Huyskens, qui hanc compilationem cuidam ignoto *Minoritae* Belgico attribuit, et contendit gravibus ex rationibus, ampliationem hanc confecisse sacerdotem ex Ord. Theut. forsan Ulricum de Düren, priorem domus Ord. Theut. Marburgi. W. 462-67 (1).

13. *Caesarii Heisterbacensis: « Vita sante Elyzabeth lantgraviae »*.

14. *Eiusdem oratio de translatione b. Elysabeth* (2).

---

(1) Praeter Ms. Lipsiense A. Huysk. 6 alia enumerat: *a*) Signy-l'Abbaye; (hoc Ms. citat Casimir Oudin in epistola quadam cf. Huysk. 89). In hoc Ms. continebantur: *Processus et ordo canonizationis* et compilatio: « *Ad decus et honorem* ». — *b*) Longpont, monasterium Cist. prope Soissons possidebat Ms. continens: « *Ad decus et honorem* et processum et ordinem canonizationis. — *c*) Clm 14-126 regiae Bibl. Monacensis; hic Cod. membraneus s. XIII-XIV continet fol. 88-94v hunc sermonem cum compilatione. fol. 51v-52v sunt *lectiones* (8, de sancta Elysabeth. In fine: Evangelium : *Simile est regnum coelorum thesauro*. Tunc sequitur fol. 52, v: Sequencia » *Gaude Sion, quod egressus a te decor et depressus tui fulgor speculi* etc. Sequentia rescripta est vocum sonis. — *d*) Clm. 222-81; Cod. membraneus s. XII; recentior manus s. XIII in primo, secundo et ultimo folio hunc textum scripsit, sed imperfecte. *Incipit « et tandem coepit ridere dulciter in magna vultus hilaritate »* etc. verbis: Desinit f. 187 *perducat ipse sponsus ipsius, propter quem regnum mundi et omnem ornatum seculi contempsit, quem utique vidit, quem dilexit, in quem firmiter credidit, Iesus Xpus, dominus noster, cui est gloria in secula seculorum. Amen*. — *e*) Deutsch-Nienhof in Holsatia. (Cfr. p. 247 n. 2). — *f*) Cod. Ms. 823 Bibl. Universitatis Lipsiensis. — *g*) Nouv. Acq. lat. nr. 2288 Bibl. nationalis Parisiensis. (Cfr. *Catalogus Codicum Hagiographicorum Latinorum... Bibl. Nat. Paris*. Bruxellis, 1893 III, p. 515, H. p. 71. — *h*) Wenck, ap. Pertz, *Archiv* XI, 701 aliud Ms. notatum invenit. — *i*) Ms. I Qu. 126 Bibl. Wratislaviensis, s. XV, fol. 225a-246, p. 433, 446, et Clm. 9506 reg. Bibl. Monac, s. XIII, qui continet etiam recensionem, sed deest ibi prologus et divisio in 4 capita. W. 475. Cfr. *Cat. Cod. hag. bibl. reg. Brux*. I, Bruxellis 1886, 294, ubi idem textus habetur, quem Mencke, II, 2012 A-2034 edidit. W. 459.

(2) Erat Ord. Cist. Cfr. Alex. Kaufmann, *Wunderbare u. denkwürdige Geschichten aus den Werken des Caes. von Heisterbach*. Pars I. et II. ap. *Annalen* (citanda) 47. u. 53. Heft). Vide etiam Unkel in *Annalen* (citanda) 34. Heft). Cfr. Boerner *Zur Kritik der Quellen f. d. Gesch. der hl. Elis*. in NA. 434, 466-72. 503-6. et NA. 34, 439 N° 2. — A. Huyskens in *Annalen des Hist. Vereins für den Niederrhein, 86 Heft*, Köln 1908 p. 1-59. « *Vita* » p. 17-50; « *Sermo* » p. 51-59. Textum praeparavit sec. Cod. Ms. Nordkirchen. Hic Cod. membraneus s. XV in 4° continet in I parte vitam et miracula b. Engilberti Coloniensis archiepiscopi. fol. 3-80. In II parte fol. 1-42 continetur: *Vita S. Elisabeth lantgraviae*. fol. 43-51: *Sermo de translatione b. Elizabeth*. (Codex nunc est Principis Ducis de Arenberg).

Caesarius in sermone narrat, plurima miracula ad tumulum b. Elisabeth facta esse. « *Adhuc magister Conradus vivit, cuius studio eadem miracula ex parte conscripta sunt.... Ego circa idem tempus (initio 1233) ibi fui et non recordor me in tota vita mea tantum simul vidisse populum, quantum in oppido Marburg et circa illud tunc temporis aspexi* ». (H. l. c. p. 53, 54); p. 9, 10 Huysk. demonstrat, sermonem habitum esse 2 Maii 1237. Cum vita ante sermonem scripta esse debeat, quia Eckbertus episcopus Bambergensis (1203-1237) ibi inter vivos producitur, constat, hanc vitam iam propter suam antiquitatem summi valoris esse. — Montalembert-Städtler, l. c. p. 729-743 varia ex Caesario refert. — Sec. Mont.-Städtler 144 mortuus est 1237. Kaufmann, *Caesarius v. Heisterbach II Ed*. Köln 1862. Cardauns, *Caes. v. Heisterbach* ap. *Allgemeine deutsche*

15. ***Codex Zwettl. 326, scriptus infra tempus fluens a 1 Maii 1236—20 Martii 1239, ut supra probatum est.***

16. Denique allegetur hic: « *Vita prima b. Elisabeth* » ed. L. Lemmens, l. c. p. 6-14 (1).

17. Potest hic quoque allegari *Speculum historiale* fr. Vincentii (Beauvais) Ord. Praed., qui ad annum 1236 ex chronicis breve compendium vitae b. Elis. contexuit (2).

Haec praelibasse sufficiat. Fusiorem dissertationem exhibebo, quando Cod. Paderbornensem, Deo dante, in lucem edam. Qui plus de fontibus historiam b. Elisabeth spectantibus informari vult, studeat operi egregio cl. Dr. Alb. Huyskens, *Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth* Marburg 1908 (3) et dissertationem noviss. cl. Dr. K. Wenck, *Quellenuntersuchungen und Texte zur Geschichte der hl. Elisabeth* ap. *Neues Archiv* XXXIV, Hannover 1908, p. 427 seqq., ubi cl. auctor non paucas hypotheses Dr. Huyskens sagaciter impugnat.

Brevitatis causa auctores et Mss. citavi sub variis litteris. E. g.

Biographie III Bd. Leipzig 1876 p. 681. Poncelet, ap. *Analecta Bollandiana,* Parisiis et Bruxellis 1882, 21, 45-52. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen (6 Ed.)* Berlin 1893-94. II, 485 seqq. A. Schönbach, *Caesarius v. Heisterbach* ap. *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, philos. hist. Klasse Bd. 144; IX Studien zur Erzählungsliteratur des M. A. IV Teil,* Wien 1902. Ibid. *Teil* VII.. *Ueber Caes. v. Heist.* II. l. c. Bd. 159. Chevalier, *Répertoire* I² col. 842. — Potthast. *Bibl. hist. M. Aevi* I² Berlin 1896 p. 180.

(1) Lemmens has 9 lectiones desumpsit ex Bibl. Vitt. Emmanuel. Romae Cod. « Fondo Sessoriano 69, 1476 » 542a, scripto exeunte saec. XIV. Vitam, ex qua hae 9 lectiones desumptae sunt, L. adscribit Thomae de Celano; qui forsan ex mandato papae (Gregorii IX?) eam scripserit. Cf. p. 247 n. 1.

Cf. Wegele, *Annales Reinhardsbrunnenses,* Iena 1854. Posse, *Reinhartsbrunner Geschichtsbücher,* Leipzig 1892. K. Wenck, *Entstehung der Reinhartsbrunner Geschichtsbücher,* Halle 1878, ubi asserit, sacellanum Ludovici, Bertholdum, varia relatu digna Ludovicum et Elisabeth spectantia, notasse. Idem: *Zur Entstehungsgeschichte der Reinhardsbrunner Historien* in NA. 98-138. — Holder-Egger: *Studien zu thür. Gesch.-Quellen* 1-6, NA. XX-XXV 1895-1900.

(2) Nurembergae II 1483. L. XXX. c. 136. Hoc speculum, editum 1244. Cfr. Wenck. 441, 452, 460. — Holder-Egger: M. G. SS. XXIV, 154, 40 N° 8. Vincentium speculum historiale primum a. 1244 confecisse, deinde librum XXXI res gestas annorum 1244-50 continentem adiecisse satis notum est.

(3) Praeterea multam bibliographiam Elisabethicam afferunt: Montalembert-Städtler, *Leben der hl. Elisabeth v. Ungarn,* Regensburg 1862 p. 123-157. Cfr. p. 679-754. — C. W. Justi. *Elisabeth die Heilige, Landgräfin v. Thüringen u. Hessen.* Ed. II. Marburg 1835. — Ul. Chevalier, *Répertoire des sources historiques du moyen-age.* I. Bio-bibliographie, Ed. II, I, Paris 1903-1904 col. 1304 seqq. — A. Potthast, *Bibliotheca historica medii aevi,* Ed. II, II Berolini 1896 p. 1284 seqq. — Walther, *Literarisches Handbuch für Geschichte u. Landeskunde v. Hessen,* Darmstadt 1841 p. 35 seqq. — Boerner, *Zur Kritik der Quellen für die Geschichte der hl. Elisabeth,* etc. ap.: *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde.* XIII. Hannover 1888 p. 433-515. — Wyss et Dobenecker aliique suis locis citati sunt. — Wenck, *Die hl. Elisabeth,* 1908, p. 43-46. — A. Huyskens, *Elisabeth, die heilige Landgräfin v. Thüringen* ap.: *Hist.-polit. Blätter,* München 1907. Bd. 140 p. 725-745 et 810-822. — Cod. 8949, regiae Bibl. Bruxellensis, ubi plurima Mss. indicantur.

M. = Clm 4631 regiae bibliothecae Monacensis.

Z. = Cod. Monast. Zwettl 326.

H. = sive Huysk. — *Quellenstudien* eiusdem, saepe allegatae.

D. = Dicta, ut habentur in Mencke, *Script. Rer. Germ.*, T. II, Lipsiae 1728, p. 2007-34.

L. = Codex *K. K. Studienbibliothek* in Linz C. c. VII, 1, saec. XIV.

Hic codex vitam in Cod. Z. contentam exhibet, sed valde ampliatam. Est cod. membr. ex monasterio Ord. Cist. Baumgartenberg, habet 240 folia. Tegumenta lignea corio superducta repagulis clausa sunt. Coll. continet 20 vitas (passiones et legendas). 1) Matthias. 2) Elisabeth (fol. 18-59 a). 3) Dominicus, 4) Chunegundis, 5) Egidius. 6) Lucas, 7) Marcus, 8) Barnabas, 9) Sebastian. 10) Wolfgang., 11) Emmeramus, 12), Kilianus et socii; 13) Vitus, 14) Pantaleon, 15) Alexander, 16) Eventius, 17) Theodolus et alii, 18) Marinus, 19) Petrus O. Praed. 20) Franciscus.

Col. 1 a invenitur Index. In coperculo. N. 54. — Codex scriptus ab una eademque persona habet rubras et caeruleas literas initiales. Inscriptiones Capitulorum rubrae sunt (1).

Haec vita orta est occasione solemnitatis in honorem b. Elisabeth celebratae; fortasse translatiónis vel festi ipsius. (Cfr. infra) « In tam celebris festivitatis honorem »; auctor virenti et sollemni stilo opus suum composuit; p. 262 auctor dicit « miraculorum circumstantias denotare... fuisset... *audientium* auribus onerosum ». Quid sibi vult hoc? Vultne auctor dicere, hanc vitam primitus se concepisse pro sermone ad populum habendo, et postea eam fusius scripsisse?

Hoc in casu relatio miraculorum certe minus ampla fuit, fortasse postea aliqua adiecta sunt. Haec opinio firmatur per ea, quae Prof. Dr. Schiffmann mihi scribit de hoc Codice, scilicet Codicem istum multo plura continere, quam Cod. Zwettl., sed hanc ampliationem fere in nullo alio consistere quam in fusiore narratione miraculorum.

[Vita et Miracula S. Elisabeth, landgraviae Thuringiae].

[Fol. 150 a] *Ad* (2) *denuntianda sancte Elisabeth digna preconia, quam claram vite laudabilis* (a) *conversatio reddit et mortis beate perfectio gloriosam, consurgo veridicus, sed conpellor invitus. Nam licet, que narranda*

(a) L. *sic.* Z. laudibus.

(1) Hanc descriptionem Prof. Dr. K Schiffmann benignissime nobis exhibuit, qui etiam scriptum nostrum cum Codice isto de verbo ad verbum contulit, pro qua gratia Rev. Domino etiam hic ex animo refero grates. — Gratias hic dico intimas Dno Professori Dr. K. Wenck, qui mihi libentissimo animo auxilio fuit in praeparanda critica hac editione.

(2) *Notandum* pro textu partes originales Anonymi typis *obliquis* semper exprimi; partes vero aliunde haustas typis ordinariis; in notis fontes indicantur.

sunt, hominum sensus transgrediantur et fidem indubitatam, tamen inesse non dubito veritatem operibus veritatis. Sed parvulus ego in lege domini enuntiationem tanti mysterii invitus aggredior et falcem meam in alienam messem immittere reformido. Devotionis tamen interioris aculeus superne scientie studiis informatus, timori promittit audentiam (a) *et violentiam ingerit voluntati. Mentem aperit, linguam instruit et labia dissuit filo ignorantie consuta. Cogit concipere sterilem et solum effectum* (b) *lilia ultronea parturire. Manifestam igitur violentiam sustinens, licet gratam, a principiorum principio principium* (c) *exigam, eidemque qui sine fine est finis fiduciam derelinquam.*

Sed et materie tractande nobilitas ingenium adiuvat, studium roborat et laudabilem exitum pollicetur. Nam si poëtis antiquis qui veteres fabulas texuerunt, mendaciorum suorum extitit iocunda relatio, si ystoriographos, qui facta regum et principum loquebantur, relatorum memoria delectavit, multo magis de regis eterni victoria grata [fol. 150b] *scribentibus debet esse descriptio, que cum gaudio temporali perpetue premium retributionis adducit. In tam celebris igitur festivitatis honorem labiorum sacrificemus victimam et laudis hostiam votis* (1) *hilaribus offeramus beate Helisabeth inclitam gloriam ordine triplici percursuri:*

I. Ut viventis et vite praeconia prima pars occupet.

II. Mortem et mortis gloriam secunda contineat.

III. Translationis et translate miracula tertia comprehendat.

Beata autem Helisabeth regiis orta natalibus (2), filia scilicet regis Ungarie, *nobilitatem ortus et sanguinis animi claritate contexuit et morum industria deauravit, et ne per inferioris thori consortium aliquam* (d) *forte contraheret clara prosapia caliginem, landegravii* (e) *Turingie,* (f) *viri sui, quem de stirpe cesarea pater eduxerat* (3) *imperialibus extitit radiis illustrata. Vas igitur tante nobilitatis et morum plenitudine decoratum divina provisio dimittere vacuum* (g) *pia devotione non voluit; sed dum illud religionis electum domicilium statuit nature nostre miraculum corpus humanum qualibet undique perfectione munivit; verum ne pubescentibus annis et mentis ac corporis coalescente vigore in detractionem* [fol. 151a] *divine potentie sibi* (h) *de puellae virtutibus aliquid natura preriperet et titulis propriis applicaret, inter ipsa fere cunabula celica manus domini*

(a) Z. L. *vero* audaciam.
(b) L. *sic*. Z. efetum.
(c) L. *sic*. Z. principem.
(d) L. Z. aliqua.
(e) L. landgravii.
(f) Z. Turinge.
(g) L. *sic* Z. vocavit.
(h) L. *sic*. L. titulum.

(1) Cf. Psl. 115, 8.

(2) Secundum Bertholdi, sacellani Ludovici *Annales* continentes Epitomen ex annis 1198-1228, postea annalibus Reinhardsbrunnensibus insertas. — Boerner, l. c. p. 477. — « Annales Reinh. » edidit Wegele. Jena 1854. — K. Wenck, *Die Entstehung der Reinhardsbrunner Geschichtsbücher*, Halle 1878. — Köditz von Salfeld, *Das Leben des Hl. Ludwig*, hrsg. von H. Rückert, Leipzig 1851. — *Neus Archiv d. Ges. für. ält. deutsche Geschichtskunde,* XX Hannover et Leipzig 1895, 571-637, — Cfr. Posse, *Reinhartsbrunner Geschichtsbücher*, Erfurt 1871. Elisabeth nata est 1207 Pressburgi, Ludovico in matrimonium data 1221.

(3) Parentes Ludovici VI, coniugis beatae Elisabeth, erant Hermannus I. (1190-1215) et Sophia filia Othonis Wittelspachii, Ducis Bavariae, quam post mortem Iuttae Comitissae de Ravenspergk (1195) duxerat Hermannus in uxorem. — *J. Pistorius, Illustrium veterum Scriptorum* etc. Francofurti 1583; fol. 962.

nature prevenit officium ac manifestis indiciis in infante predocuit, quod erat in adolescente futurum.

A teneris etenim annis infancie mentis aciem, actiones et vota direxit in deum adeo iuxta sapientie verbum in omnibus viis suis cogitans illum, ut ipse dirigeret gressus eius (1) quod invocationem eiusdem infantilibus ludis et ludicris immiscebat (2). Quinquennis etiam, dum prorsus litteras ignoraret, aperto psalterio tamquam orans se frequenter ante altare domini provolvebat ac bone indolis presagio genuflexiones devotas in abditis faciebat (3). Se ipsam ab ancillarum custodia laudabili furto persepe surripuit et capellam ingrediens flexis genibus et manibus cancellatis, ore pavimentis adherens, orationi *cottidie* constanter instabat. Et si quando capellam clausam intrare non poterat, parietes deosculabatur (4) et portas, *ostendens exterius,* quid interius facere disponebat. Devotionem solatiis et devotioni solatia velut ludicra seriis *inserebat,* dum se pro ludorum victoria ad genuflexiones et orationes dominicas obligabat (5) ac eorum *omnium,* que lucrabantur in ludo, *necdum pubes etiam* pauperibus decimam [fol. 151 b.] exhibebat (6), *testimonium devotionis infancie tempus etatis* (*a*) *adulte perhibuit, dum facta provectior, quanto magis procedebat in tempore, tanto constantius divinis obsequiis insistebat.* Speciali se beati Iohannis apostoli patrocinio communivit, quem sibi prout est moris *Vngarie,* apostolorum omnium super altare nominibus per varias cedulas designatis, triplicata sors tribuit in custodem. Ad invocationem cuius quibuslibet iusta petentibus se semper exhibuit liberalem (7). Desideria sua semper maxime circa cultum corporis et seculi vanitates modestie freno cohibuit (8) *illud reputans gratum altissimo et hominibus, virtuosum sibi ipsi salubriter posse deficere et nolle satisfacere voluntati.*

(*a*) L. *sic.* Z. etati.

---

(1) Cf. Prov. 3, 6.

(2) « Vita » sec. M.: Guda..... iurata dixit: quod ipsa b. Elis..... votum et actiones suas in deum dirigens, tam in rebus ludicris quam etiam seriosis. (fol. 73a). — H. 112. — D. 2012. B.

(3) Vita: Cum enim esset quinquennis et litteras omnino ignoraret, provolvit se frequenter ante altare, expandens coram se psalterium tamquam orans, et ex bone indolis presagio frequenter genuflexiones in secreto faciebat. M. fol. 73a, H. 112. — D. 2012. B.

(4) Se ipsam .... deosculabatur sec. « Vitam » M. fol. 73b. H. p. 112 praeter « cottidie », et portas .... inserebat. — D. 2012. C.

(5) Dum se pro victoria .... exhibebat, excerptum ex « Vita » M. fol. 73b., H. 112. — D. 2012. C.D.

(6) Ex vita M. fol. 73b ac eorum.... exhibebat decimam dabat pauperibus. H. 112. — D. 2012. D.

(7) Speciali .... liberalem sec. « Vitam ». — M. f. 74a, H. 112. — D. 2012, D. et 2013 A. Auctor addit, hunc morem in *Ungaria* viguisse. Etiam alibi viguit. — Idem M. f. 30b hoc fusius narrat: (Abbatissa) sicut moris esse solet, sorte candelarum unum ex apostolis patronum sibi eligere decrevit. Inscripsit ergo duodecim candelis nomina XII apostolorum altarique superponens triduanum ieiunium... indixit. Tertia vero die... ipsa... ad altare accessit, unam candelarum arripiens legit et nomen Matthie scriptum invenit. (In tractatu de Passione S. Matthie et reliquiarum eius depositione Treveris facta).

(8) Desideria .... cohibuit; excerptum ex « Vita » M. f. 74b, H. 113. — Ab his .... abstinebat. D. 2013. A.B.

Quantis claruerit virtutibus viro suo sociata (*a*).

De adolescente (*b*).

Deinde iuxta tempus legitimum facta viri potens ac de patris imperio (1) *landegravii predicti consortio sociata religionis zelum, cum quo ab infantie teneritate coaluit ex intimis non excussit, sed ipsam conspectior habitus devotiorem christo constituit temporali* (c) *gloria reddidit humilem et rerum habundantia continentem* (2). Orationibus etenim, quantumcumque sine debiti maritalis offensa poterat, constanter instabat et eterni sponsi consortium preferens temporali, ad orationem frequenter dormientis aut dissimulantis [fol. 152a] interdum viri latere devota surrexit (3) ac post orationem in aliqua camera per manus ancillarum aliquando verberata, ad mariti lectum letanter rediit (4), aut in tapeto coram lecto sub orationum suavitate dormivit (5). Multas noctes etiam absente viro (*d*) in orationum vigiliis et effusionibus lacrimarum duxit insomnes (6) humilitatis multe preterea se scuto circumdedit; plerumque etenim tam clari coniugii (*e*) et proprie dignitatis oblita, infirmorum pauperes lares tamquam quelibet burgensis humiliter visitavit (7), ipsorum interfuit sepulturis (8) et velut una de ancillis propriis ad indumenta chatecuminorum et pauperum ministeriis insudavit, ac ipsorum vestimenta plerumque manibus propriis consuebat (9). In rogationibus et predicationum stationibus induta laneis et nuda pedibus crucem domini subsequens semper inter pauperculas se locabat (10).

Missarum horis et presertim in oblatione sacrorum monilia et anulos et quemlibet ornatum corporis deponebat (11) ac in purificatione post partum etiam filiorum suorum completis diebus antiquis (*f*) legitimis (12)

(*a*) *Hic titulus ex* L. (*b*) *ex* Z. (*c*) L *sic* Z. temporalibus. (*d*) L. marito. (*e*) L. *sic* Z. conjugi. (*f*) L. diebus legitimis.

---

(1) Hoc concludit auctor ex *Epistola Magistri Conradi*... « confessor eius extiti, ipsam quaerulosam reperiens, quod aliquando fuerit coniugio copulata... » Wyss l. c. p. 82. H. p. 156. Cf. D. 2013 C. — Haec *Epistola* allegabitur deinceps: EC et quidem appositis locis editionum Wyss et Huyskens, de quibus supra p. 243, n. 3.

(2) Cfr. « Vita » M. f. 75a, H. 114 quod vidit eam... religiosam, humilem... caritativam et multum orationi intentam. — D. 2014. A.

(3) Orationibus .... surrexit. M. f. 77b H. 116. Item b. Elis... surgebat... dissimulante. — D. 2015. C.

(4) Ac post .... rediit M. f. 78a. H. 117. Item surgens fecit se... verberari et... rediit. — D. 2015 D.

(5) Aut in .... dormivit M. f. 77b. H. 116. Item propter... tapete. — D. 2015. D.

(6) Multas .... insomnes M. f. 78a. H. 117. Absente... marito in vigiliis... noctes deducebat. — D. 2016.

(7) Et proprie .... visitavit sec. M. f. 80b. H. 119. — D. 2017. A.

(8) Ipsorum interfuit sepulturis M. f. 79a. H. 118 exequiis eorum interfuit. — D. 2016 D.

(9) Et velut .... consuebat M. f. 79a. H. p. 118. Item... cum... ancillis... filabat, telam fieri faciens ad vestes fratrum minorum et pauperum... et cathechuminis... propriis manibus consuebat. — D. 2016. D.

(10) In rogationibus .... locabat M. f. 79a. H. 118. Item in rog.... locabat. — D. 2016. C.

(11) Missarum .... deponebat ex M. f. 78b. H. 117. Item consuevit in missa... deponendo. — D. 2016. B.

(12) Cf. Levit. 12, 2ss.

nudis pedibus et veste lanea, quam pauperibus rediens tribuebat, delatum puerulum super altare dominicum offerebat (1). Inter ipsas rerum affluentias etiam se tante continentie meta conti[fol. 152 b]nuit, ut nonnisi de iustis viri redditibus (*a*) et bonis legitimis in cibis et potibus uteretur adeo (*b*) prorsus ex raptu vivere renuens (*c*), ut persepe tam ipsa quam familiares sue; quas ad idem induxerat, multam proinde penuriam, cum hilaritate veruntamen maxima, paterentur. Et cum aliquando viro, qui maritalis complexionis zelo dissimulabat hec omnia, ad communes epulas considebat ut sine scandalis (*d*) convivarum continentie sue fructu tacita potiretur; in fractura panis et solo tactu (*e*) carnium fingens se velle comedere, discumbentium oculos dolo laudabili frequenter obduxit, cum tamen iuxta virum in mensa inter diversa et delicata cibaria fame libenter affligeretur et siti (2). *In ipsa potissime caritas, virtutum omnium magistra, prevaluit ac de quibusdam dotalitiis bonis suis multorum infirmorum et pauperum debitorum onera subtulit* (3); ac tempore cuiusdam generalis famis viro suo in Ytaliam ad cesaris curiam evocato omnem annonam de grangiis propriis studiose collectam in elymosinas pauperum erogavit (4) ac demum (*f*) ornamenta propria vendidit (5) et quotiens ipsa pauperibus tribuit, non ut ipsis ad gloriam, sed ut ad sustentationem ipsorum pretio fruerentur, orabat (6), reliquias mense sue manibus propriis distribuebat egenis (7). [fol. 153a] Et dum quadam vice modicum cerevisie, quam ministrabat pauperibus, remansisset in cado, in tantum aucta est elymosine quantitas cum devotionis augmento, ut postquam de ea pluribus contulit, nihil videbatur de cantario diminutum (8). Nec tamen ad caritatis officium rerum (*g*) extitit erogatione contenta, sed operam exhibens personalem sepissime pauperes et infirmos horrendos aspectu, sordes et plagas ipsorum tractans hilariter, velo capitis sui propriis manibus extergebat (9), et frequenter in

(*a*) L. *sic* Z. reddibus. (*b*) L. adeo prorsus ex rapto.
(*c*) L. *sic* Z. rennuens. (*d*) L. scandalo. (*e*) L. contactu.
(*f*) L. *sic*. Z. rogavit ac domum.
(*g*) L. *sic; add.* rerum. Z. officium extitit erogantie contenta.

(1) In purificatione .... offerebat M. f. 78b. H. 117. Item in pur.... consuevit. — D. 2016. C.

(2) Inter ipsas... et siti M. f. 76a, b. H. 115. Item dixit, quod... mag. precepit ei, ne uteretur bonis mariti... siti... affligebatur et fame. Cfr. M. f. 89a,... H. 129... non fuit permissa... uti... — D. 2014 C. D.

(3) Multorum infirmorum... subtulit. Cfr. M. f. 80a, 81a. H. 120 sibi... subtrahens erogaret D. 2014 D.

(4) Erogavit ac domum... ac tempore caristie... erogavit M. f. 80a. H. 119. Item... sustentabat. E. C. Wyss. 82. H. 156. — D. 2017 B.

(5) Demum vendidit M. f. 80b... H. 119 vendens... ornamenta sua in alimoniam eorum D. 2017 C.

(6) Et quotiens... orabat M. f. 81b,... H. 120 et quando... dicens: Nolo, ut utamini ad voluptatem, sed vendatis pro vestra necessitate et fortiter laboretis. — D. 2018 B.

(7) Reliquias... egenis... M. f. 81b.... H. 120. Hec omnia propriis manibus letanter distribuit. — D. 2018 B.

(8) Et dum... diminutum... M. f. 81a,b... H. 120 quibus cum quadam die... fuerat. — D. 2018 A.

(9) Nec tamen... extergebat... M. f. 80b... H. 119 hilariter manibus tractans... infirmorum. — D. 2024 A. H. 157. Cfr. E. C. Wyss. 82.

cena domini, dum mandatum impleret, leprosorum pedibus provoluta, quos lavit, loca magis ulcerosa et horrenda deosculabatur humiliter, ac eis verborum et rerum consolationem exhibens, ipsos in patientie gratia devotissime roborabat (1).

Quanta mala passa sit post obitum viri sui. (ex Z.)

Beata Helisabeth virtutibus aliis patientie decus adiciens, post obitum viri sui (2) quorundam vasallorum suorum nequitia, castro et possessionibus omnibus dotalitii sui etiam destituta in tribulationibus hylaris et in angustiis dilatata compulsa est per oppidanorum tuguria tanta mendicitate vagari, ut aliquando, quo cum parvulis suis filiis posset divertere, diversorium non haberet. Nec compatientem sibi verbo solum modo poterat aliquem invenire, cuius relevaret [fol. 153b] in aliquo compassio propriam passionem; *et tamen persecutiones et contumelias hominum non tam sustinuit patiens, quam optavit exultans* (3) (*a*), eisdem natis suis deinde ad aliorum alimonias destinatis, quod ad necessariam sustentationem sui sibi divina provisio (*b*) contulit, pro maiori parte pauperibus erogavit (4). *Sed et patientie tante constantiam, quamquam virtuti* (*c*) *probabili, necessario tamen miraculo non oportet ascribi. Aderat etenim in angustiis suis sibi promptus et efficax consolator dominus Iesus Christus, quem rapta frequenter in spiritu* (*d*) cum tanta mentis et vultus hilaritate perspexit, ut inter medias tribulationum (*e*) lacrimas continere risum pre nimia iocunditate non posset. Et cum sibi forsan ad horam visionis gratam (*f*), se gratia subtrahebat, clausis oculis, quos apertos visione durante tenuerat, in lacrimarum fluvium subito reducta apertos oculos (*g*) iterum dum visionis prime laetitie redderetur, tandem cum diutius (*h*) tacuisset, aliquando subito quasi loquenti domino responderet, in hec verba prorupit: Ita domine, tu vis mecum et ego tecum, numquam volo a te separari (5).

(*a*) L. vel isdem. (*b*) L. *sic.* Z. promissio. (*c*) L. *sic.* Z. virtutum.
(*d*) L. *et* Z. in spiritum. (*e*) L. tribulationum suarum.
(*f*) L. grate se. (*g*) L. apertis oculis.
(*h*) L. et Z. divicils, *sed legendum* diutius. (*cf.* H. *122.* diu).

(1) Et frequenter... roborabat... H. f. 82a,... H. 120. Item in cena domini collegit multos leprosos, eorum pedes lavans et manus, ipsa loca magis ulcerosa et horrenda deosculabatur, humillime pedibus eorum provoluta etc. — D. 2018 D.

(2) Ludovicus obiit 11 Septembris 1227 Hydrunti (Otranti), Apuliae civitate.

(3) Beata Helisabeth... exultans... M. f. 82b, 83a,. . H. 121, 122 post mortem... mariti eiecta fuit de castro et omnibus possessionibus suis dotalitii a... vasallis mariti sui, fratre ipsius... adhuc vivente existente... Ipsa... intravit pauperem domum,... in qua iacuerant porci eius, ubi fuit .. in multa iocunditate;... media nocte ibat ad fratres minores... petens... ut decantarent: « Te deum laudamus »; gaudens et gratias agens domino de sua tribulatione... cum nullus... auderet eam colligere hospitio... nesciebat, quo diverteret, aut ubi reclinaret capita puerorum. (Hoc testimonium pro eiectione magni momenti est propter suam antiquitatem). — D. 2019 A et B.

(4) Eisdem natis... erogavit... M. f. 83a,b... H. 122 inopia cogente ad diversa loca... parvulos misit, ut ibi alerentur; et id minimum, quod habuit, ori suo subtractum pauperibus impendit. — D. 2019 D.

(5) Cum tanta... separari... (Sed et praecedentia auctor quoad sensum desumpsit ex Vita. (l. c.))... M. f. 83b, 84a,... H. 122, 123. Quadam... die in quadragesima 8 Februarii... 25 Martii 1228, H.... cui ego respondi, sicut supradictum est. — D. 2020 A et B.

A quo ut aliquo modo seiungi cuiuslibet fraudis humane consilio non valeret, virginitatis amisse desiderans restaurare stipendia, vivente [fol. 154 a] et consentiente landegravio viro suo in manibus fratris Conradi de Marpurch (*a*), salvo iure coniugii obedientiam faciens firmiter repromisit, quod perpetuam continentiam observaret, si ipsam superesse viro contingeret morituro (1). Quam processu temporis postmodum tante constantie studiis observavit, ut cum post mariti decessum ad secundum transire coniugium a consanguineis suis, apud quos summa penuria cogente diverterat, cogeretur, per detruncationem membrorum suorum in se ipsam prius desevire disposuit, quam continentiam violaret (2). Obedientie promisse iudicio cum tanta devotione se subdidit, ut nonnumquam propter levis transgressionis offensam a fratre Conrado iam dicto durissima verbera libentissime sustineret (3). Sub falsa spe deinde recuperandarum dotum suarum in Turingam (*b*) per quosdam nobiles regionis *ad affinium contumelias potius, quam ad propria iura reducta*, tandiu in mendicitate priori sub pristina patientia cum alacritate permansit, donec ad mandatum (*c*) fratris Conradi prefati fratrum minorum habitum griseum induens aput Marpurch in totum *et publice* se vite secularis illecebris abdicavit, ubi fere duo milia marcarum, quas de dotibus suis cum multa difficul[fol. 154 b]tate rehabuit (4), et quidquid in muliebribus ornamentis de domo patris acceperat, ad usum pauperum, hospitali fundato, discrete distribuit, *prout se devotionis et temporum oportunitas ingerebat* (5).

Et ut successione tam nobilis novitatis veterem hominem prorsus exueret (6), contemptum temporalium omnium et etiam filiorum a domino in ipsius nature preiudicium impetravit (7). Nullum preterea retinens de priori conversatione vestigium ad mandatum fratris eiusdem a se familiares pedissequas non sine valida (*d*) cordis augustia separavit, ut in totum se prioris vite memorie et cuilibet humano solatio se redderet peregrinam (8) in hospitali prefato se passim pauperibus omnibus obsequiosam exibuit; cibos (*e*) lectos et balnea manibus propriis prepa-

(*a*) L. *sic.* Z. Marchpurch. (*b*) L. Turingiam.
(*c*) Z. *om.* ad mandatum, *ut habeat:* donec fratris Conradi praefati ord. f. m. habitum etc.
(*d*) L. *sic.* Z. validi. (*e*) L. *add.* et.

(1) Virginitatis... stipendia... EC Wyss, 32... H. 156 querulosam reperiens, quod in virginali flore non poterat presentem vitam terminare... vivente et consentiente... morituro... M. f. 75b,... H. 114, 115. Item dixit, quod... fecit mag. Chunrado... mortuo marito suo... — D. 2014 B.

(2) Quam processu... violaret... M. f. 84b, 85a... H. 123, 124 hec abbatissa de Kitzingen... duxit... deformiter mutilatam... — D. 2020 D et 2021 A.

(3) Obedientie... sustineret... M. f. 87a... H. 127 multa verbera... domini... EC Wyss, p. 33, H. 1595 gravissime castigavi. — D. 2017 B et 2028 C.

(4) Sub falsa... rehabuit... M. f. 85b,... H. 125. Postea cum vasallis... congregatis erogaret... EC Wyss, 33,... H. 157... — D. 2021 C.

(5) Et quidquid... ingerebat... M. f. 87b, 88a,... H. 127, 128, ubi ab Elisabeth ancilla et ab Irmingardi hospitale commemoratur. EC Wyss, 33, H. 158. — D. 2022 A. (6) Cf. Eph. 4, 22 seqq.

(7) Contemptum... impetravit... M. f. 86a,... H. 126 supplicavit... reputo. — D. 2022. C et D.

(8) Nullum... peregrinam... M. f. 86b,... H. 126 singulos de familia... soli deo adhaerere... EC Wyss, 33,... H. 158... omnem superfluam ei amputans familiam etc. — D. 2023.

rabat infirmis; illis ministrando libentius, quos horribiliores aliis vel ulcerum sanies vel quecumque deformitas corporis faciebat (1). Ac demum obsequiorum huiusmodi sedulitate cessante, ne vel otiaretur in corpore, vel in spiritu vagaretur, lanam filandam ab aliis, mercede conventa, recepit interdum, ut ad sustentationem sui (*a*) elymosina aliorum opere pretio frueretur (2) tantumque sibi complacuit patientia paupertatis, ut ad natale solum per solemnes patris [fol. 155a] nuntios, qui ipsam nentem, lanam filantem ammirantes reppererant, revocata ad patriam et patrem regredi non curaret (3).

O quam celeberrimum etatis nostre miraculum, eternis memorandum annalibus, quod muliebris sexus infirmitas inflexibilis nature duritiam potuit emollire. Nec tamen in beata Helisabeth caruit ista virtus prudentia (4), *que naturalium filiorum mater esse didicit* (*b*) *ut patris eterni filia redderetur que regis unius haberi filia noluit* (*c*) *temporalis, ut perpetua mater existeret plurimorum, que generationis proprie patriam respuit, ut patrem et patriam regenerationis haberet. Sed cur virtutis tante constantiam homo miraris in muliere* (*d*) *quam sancte repromissionis adeptio viventem et adhuc inter homines etiam conversantem reddidit virtuosam? Adepta namque iam fuerat pro pugna victoriam* (*e*) *et pro triumpho coronam* (*f*), *dum familiaritatem in ipsa divine potentie manifesta miracula demonstrabant.*

Contigit etenim quadam vice, quod dum quoddam (*g*) monasterium iuvenis quidam comptus et enceniatus accederet, ac (*h*) a domina supradicta de vanitate gestus et vestium redargutus orationum suarum pro conversione sui devota suffragia reportasset, orans ipse similiter in remotis, [fol. 155b] exauditam beatam Helisabeth a domino continuo et manifeste perpendit (*i*), dum angustia spiritus ex nimii (*j*) fervore caloris accensus, ac in universalem sudorem corporis resolutus, et brachia et totum corpus huc (*k*) et illuc tamquam demens proiiciens, audientibus et videntibus multis alta voce clamavit quod (*l*) nondum venerit hora eius; nisi beata Helisabeth ab oratione desisteret, totus videbatur igne consumi, adeo quod contactum membrorum suorum contingentium manus pre nimio calore non poterant tolerare. Anno deinde sequenti post obitum beate Elisabeth, iuvenis supradictus vitam et habitum fratrum minorum induit et similia contigisse de multis multorum testimonia vera testantur (5). Que-

(*a*) L. *add.* et. (*b*) L. didicit. Z. de *ante didicit delevit*.
(*c*) L. *sic.* Z. voluit. (*d*) L. *sic.* Z. homine. (*e*) L. *sic.* Z. victoria.
(*f*) L. *sic.* Z. coronam; *sed postea* m *deletum.* (*g*) L. *sic.* Z. quodam.
(*h*) L. *sic.* Z. *om.* ac. (*i*) Z. perpensit.
(*j*) L. et eximii; *ubi per rasuram* n *deletum est.* (*k*) L. huc illucque.
(*l*) L. *add.* enim. Z. *post* quod *vacuum spatium relinquit.*

(1) In hospitali... faciebat, ex dictis Elisabethe ancille et Irmingardis M. f. 87b, 88a,... H. 127, 128... EC Wyss, 33,... H. 158 cfr. item M. f. 81a,... H. 119 inter quos... magis sordidos,.. specialius dilexit. — D. 2024 A et B, 2027 A et B.

(2) Ac demum... frueretur... M. f. 88a,b... H. 129. — D. 2028 A.

(3) Tantumque... curaret... M. f. 89b 90a,... H. 130 Accidit autem... ad terram nativitatis rediret. — D. 2028 B.

(4) Nec... caruit... prudentia,... Cfr. M. f. 95b,... H. 136. — D. 2029 C.

(5) Contigit... vera testantur... M. f. 90b-91b,.. H. 130-132. Item Elisabeth... accidebat... Cfr. Huyskens, 131, 1a. — Monasterium, in quo hoc mirum factum est, vocatur in « Vita » Werde, sed cum H. multi asserunt, falso scriptum esse loco « Wetter » prope Marburg (ibid. 1b). Sec. Wenck Wehrda prope Marburg. — D. 2024 D — 2025 A.

dam preterea iuvenis speciosa, cuius conceptam devotionem a domino species capillorum potissime retrahebat, ad orationes beate Helisabeth capillis quodam fortuito, licet laudabili, casu truncatis, sororum habitum griseum compuncta continuo in consortium eius assumpsit (1). Quedam etiam paupercula mulier beneficiorum multorum, que a beata Helisabeth in partu suo receperat, prorsus ingrata, infantulo suo miserabiliter derelicto et cum viro a domo, in qua ipsam dominam prefatam locaverat, furtive discedens, ad supplicationes ipsius velut facta marmorea, pedes in fuga (*a*) continuit; nec ultra cum viro procedere potuit fu[fol. 156a]gitiva priusquam se sancte (*b*) conspectui presentavit, que tantam ingratitudinem ammirata, licet fugientem rebus omnibus, quas beata Elisabeth sibi donaverat, iustitia secularis iudicaret indignam, ipsam verumtamen collatis munusculis aliis expertem humanitatis proprie relinquere noluit etiam post delictum (2).

De cantu avis in obitu beate Elisabeth (*c*).

Non oportebat hanc igitur, que cum tanta sollicitudine posuerat manum ad aratrum (3), *retro respicere nec comprehensum victorie bravium animi* (*d*) *levitate proiicere, sed ad desiderate beatitudinis gratiam propensius* (*e*) *aspirare, quam et eidem insignis vite presagia manifeste promiserant et gloriose mortis indicia visibiliter demonstraverunt.* Dum enim parata decenter ad ultimas nuptias properaret, in specie cuiusdam avicule celestis sponsi cum tanta letitia presensit (*f*) occursum, ut ad cantum eiusdem avicule inter ipsa vite novissima dulcissime canere cogeretur, in eiusdem infirmitatis extreme decubitu in tantum propter expectationis beatissime gaudium exultabat, quod nullum sustinuit dolorem in membris, sed velut in sompni quiete absque qualibet angustia spiritus in domino suaviter obdormivit (4). Corpus quatriduane post obitum nullius fetoris fastidia prebuit, sed odoris aromatici potius [fol. 156b] flamina ministravit (5). Concurrentium populorum tanta fuit in eius morte compunctio, ut quicumque nedum de corpore vel capillis,

(*a*) Z. in fugam. (*b*) L. *add.* Elisabeth. (*c*) *Titulus ex* L.
(*d*) L. *sic* Z. anni. (*e*) L. *sic* Z. propensuis. (*f*) L. *sic* Z. presumsisset.

(1) Quedam ... iuvenis ... assumpsit ... M. f. 91b, 92a, .. H. p. 132, 133 et casu quodam iuvenoula, Hildegundis nomine, ... habitu religionis assumpto. — D. 2025 B-D.

(2) Quedam ... paupercula ... post delictum ... M. f. 93a ... 95a, .. H. 133-135. Item Elisabeth ... recessit secundum. H. l. c. 133. 1a. Etiam hoc miraculum contigit Wetter, non Werde, ut « Vita » habet, cum vicus iste iudicem civitatis, quem Elis. ad se vocari iussisset, non haberet. — D. 2026 A — 2027 A.

(3) Cf. Luc. 9, 62.

(4) Dum enim parata decenter ... obdormivit ... M. f. 97b, 98a, ... H. p. 138, 139. Prefata namque Elisabeth ... ante mortem eius; ... Et talia loquens, iocundissima fuit, ... non ... sentio ... infirmitatem ... Et dixit, quod tota die ... proxima ante obitum, devotissima fuit et ... quasi, dormiens ... exspiravit ... E. C. Wyss, p. 84, .. H. p. 160 ... voces suavissime ... audiebantur. Deinde ... quasi suaviter obdormiendo expiravit. — D. 2031 A-D.

(5) Corpus ... ministravit ... M. f. 98b, ... H. 139 Et licet ... habebat. E. C. Wyss, 85, ... H. 160 Unde populi devotione ... valde bene redolebat. — D. 2032.

sed de vestibus eius aliquid modicum posset abripere, publice vel furtive in thesauro reliquiarum absconderet (1), *sicque quod sanctorum foret ascribenda catalogis* (*a*) *convenientium turba manifestis indiciis presignavit.*

In loco preterea transgressionis corporis gloriosi quedam avicule quasi mortis exequias modulatis vocibus iocundissime decantantes, diutissime constiterunt, quod ibidem numquam ab aliquo, nisi tunc temporis, ante vel postea visum fuit (2). *Sed licet viventis eiusdem meritum et habitus morientis certa nobis glorificationis et beatitudinis documenta monstrarentur, ad eruendam tamen in totum mentis nostre caliginem divina potentia virtutes ampliavit in numero et miracula postmodum clarificavit in signis, dum post mortem* (*b*) *beatissime Elisabeth vitam restituit mortuis, lumen cecis, virtutem debilibus, sanitatem infirmis.*

Duos etenim iuvenes et puellam unam biennem diversis temporibus aquarum gurgitibus miserabili casu facientes (*c*) submersos, in quibus nullum omnino spiraculum vite remanserat, ad invocationem sanctissimi (*d*) antedicti corporis misericordia salvatoris, desperatis de filiorum vita parentibus, sanitati [fol. 157a] reddidit et saluti (3).

Memorandum (*e*) preterea miraculum aliud de quodam viro robusto submerso et in arte nandi perito, tele presentis hystorie laudabiliter inseramus; qui cum apud Wisbaden prope Maguntiam in balneo quodam utcumque profundo pauperem quendam, qui beate Elisabeth meritis receperat visum, ut dicebat, contemptibiliter aquam in faciem eius spargens, temerarius offendisset, imprecationibus pauperis non attentis, qui ad vindictam sui sanctam Elisabeth, que (*f*) sibi gratiam fecerat, invocaverat, in aquam lascive se mittens mergi cepit, viribus penitus destitutus, ita quod signo crucis se signare non poterat, nisi tantummodo pollice circa pectus, et sic ad profundum lapsus est, credens se quasi gladio interemptum. Post magnam deinde moram mortuus extractus de balneo et super terram depositus ac delatus ad domum, ut exequie mortuo pararentur, ad invocationem gloriosi corporis subito spiritum recepit et vitam. O mira potentie divine discretio, que simul et semel manifesto miraculo concepte beatitudinis clarificavit gloriam et punivit iusto iudicio contemptorem (4).

Quendam etiam puerum sex mensibus trino maiorem, quem mater infirmum in domo reliquerat et paulo post mortuum, cum rediret, in-

(*a*) Z. decalogis. (*b*) Z. moretem.
(*c*) L. casu submersos. (*d*) L. *sic*. Z. sanctissime.
(*e*) L. *om*. Memorandum — contemptorem. (*f*) Z. qui.

(1) Concurrentium ... reliquiarum absconderet ... M f. 98b... H. 139. Indutum autem tunica ... pro reliquiis ... servabant sibi. — D l. c.

(2) In loco ... visum fuit ... M. f. 99a,... H. 139 Cum ... vigilie dicerentur, abbatissa de Wetere ... audivit aviculas ... decantantes ... et vidit ... in cacumine ecclesie plurimas congregatas, quasi mortis exequias cantantes. — D. 2032 A.

(3) Resuscitati illi sunt 1) Wighardi de Medebeche (Medebach, Westfaliae) filius Gotfridus, in puteum delapsus Rel. 1. H. 171 N. 10. Cf. etiam Rel. II. Ord. II. N. 5. H. p. 263. 24 Iunii 1232. — 2) Heinricus de Huchelnheim (= Heuchelheim in magno Ducatu Hassiae), (Acta 1234) Rel. II. H. 259, N. 21. — 3) Puella resuscitata est Isendrudis de Zeppenvelt, Westfaliae. c. 25 Aprilis 1232. Rel. I. H. 196, N. 47. Cf. etiam Rel. II Ord. II. N. 19. H. 265.

(4) « Fridericus Flasche de Wisebaden (= Wiesbaden, Hassiae-Nassoviae), 28 Iunii 1232 Rel. I., H. 198, N. 49... Cf. etiam Rel. II. Ord. II. N. 20. H. 265.

venit, dum post aliquarum horarum spatium desperata de filio, sibi mortis obsequias prepararet, inspirata (*a*) divinitus beate Elisabeth suffragiis [fol. 157b] invocatis, subito arteriarum pulsus primum indicium vite reddite demonstravit. Et cum postmodum aliquandiu loqui pre nimia debilitate non posset, tandem in hec verba prorupit: Ubi sum, dilecta? Nec tamen matrem, quam adhuc in terra semivivus iacens non noverat, sed illam dilectam merito nominabat, cuius suffragiis de mortis extiterat faucibus liberatus (1).

Cum (*b*) quedam preterea mulier geminos, marem et feminam, concepisset, in lucem producta congemina, mater in partu gravata residui, assistentium obstetricum opem et operam invocavit, que dum ex mortificatione et nigredine partis emisse mortificatum totum corpus residuum non iniuste praesumerent, per extractionem fetus inferre nature violentiam verebantur, cum frequentissime matribus mortis consueverat imminere periculum, quae mortuos enituntur. Victe tamen per parientis instantiam obstetrices extra nature claustrum puerulum mortuum eduxerunt, que velut frigidum et nigrefactum in parte tamquam cadaver aliud exponentes, omnipotentia salvatoris per intercessionem beate Elisabeth matris et aliorum supplicationibus suppliciter postulatam, tamdiu vite spiritum puerulo misericorditer mutuavit, dum in eo fonte loco baptismatis originalis peccati cyrographum deleretur. Hec fuit ineffabilis vere provisio redemptoris, que per unius beneficii gratiam matrem a morte temporali preripuit et filium ab eterna, quem ut ex regeneratione baptismatis servaret [fol. 158a] ad gratiam, ex generatione nature produxit ad lucem (2).

Ad invocationem glorificati corporis etiam celestis provisio duos propter diversa facinora diversis temporibus iudiciali sententia laqueo suspensionis extinctos non tam a mortis eripuit nexibus, quam mortis turpitudine liberavit (3). Nec tamen propterea quicquam de divina iustitia per misericordiam credat aliquis fore detractum. Plerumque etenim in obliquum clave iudicii, nequitia iudicum vel errore distorta, publice severitatis iustitia condempnat innoxios et absolvit iniustos, quod postmodum infallibilis veritas non tam misericorditer detegit, quam iuste demonstrat. Et licet ad honorem et gloriam beatissimi corporis satisforent (*c*) hec omnia, sempiterna relatione dignissima, ad clarificandam tamen undique mentis humane caliginem, cecis natis dati sunt oculi, cecatis ex post facto, (*d*) redditi et reformati sunt, veteres deformatis.

Multorum (*e*) etenim oculis, probate fidei et opinionis electe, visus est videns puer, nomine Theodericus (4), maguntine diocisis, qui a die nativitatis (*f*) suae per quinquennium sic in totum, nedum visus officio, sed loculis etiam caruit oculorum, ut ipsorum in ipso nullum videretur indicium, nec possent aliquo modo palpebre designari: sed circa partem illam, ubi natura consueverat formare oculos, pellis lenis et integra,

(*a*) L. *sic*. Z. inspirato.
(*b*) L. *om*. Cum — lucem.
(*c*) L. *sic*. Z. satisforet.
(*d*) L. sunt redditi.
(*e*) L. om. Multorum — reservaret.
(*f*) Z. nativitis.

(1) Wezzelinus, filius Lutrudis de Rudene, (Röddenau, Hassiae-Nassoviae). c. 25 Iulii 1232. Rel. I. H. 168, N. 7. Cf. etiam Rel. II. Ord. II N. 4. H. 263.
(2) Mehthildis de Langengunsne (= pagus Langgöns, in magno Ducatu Hassiae) . . . Rel. I. H. 174, n. 13; — Continetur etiam in II. Rel. Ordine II. n. 7. H. 264.
(3) Cf. p. 261 not. 1.
(4) L. c. n. 2.

sicut in qualibet alia parte corporis videbatur. Processu deinde temporis, dum fama continue miraculorum excresceret et veritas appareret, in die parasceve, [fol. 158b] cum ad tumulum beate Elisabeth misericordiam domini suppliciter imploramus, subito in predicatione verbi dei, que fiebat ibidem, quasi cultello scissa cutis apparuit et in circuitu formula ad similitudinem palpebrarum et continens minimos oculos et ipsorum aciem primitus turbulentam; mater autem eiusdem de terra sepulchri oculos filii plane linivit et sic claro et videnti miraculo rehabuit visum clarum et integrum cecus natus (1). *O incomprensibilis sapientie divine mysterium, que propterea voluit, quod hominis natura perfectione deficeret, ut glorificandam gloriam glorificati corporis supplementum defectus eiusdem congruo tempori* (*a*) *reservaret* (2).

Multos etiam, quos humane conditionis infirmitas improvisis membrorum (*b*) *casibus, vel in totum privaverat utrisque luminibus, vel altero deformaverat, aut aliquorum oculos apertos et integros inutiles reddidit ad videndum per intercessionem beate Elisabeth, misericordia salvatoris, ad perfecte lucis revocavit officium et reformavit ad formam* (3). *Erubescant igitur miseri merito naturales, confundatur illorum philosophorum prava sententia, qui dum nature virtuti totum, quidquid in orbe creatur, attribuunt, omnipotentiam minuunt creatoris, qui nature naturantis imperium velut tunice pallium nature subiiciunt naturare* (*c*) (4). *Ha* (*d*) *beata Elisabeth in quantum nostris temporibus opportuna venisti, egregiis ornata virtutibus, quibus et fidem nostram potenter extolleres et adversariorum nostrorum* (*e*) *perfidiam viriliter debellares. — Sed nec* [fol. 159a] *pretermittenda sunt alia, quibus corporis beati* (*f*) *memoriam celestis auctoritas mirifice decoravit. Multi etenim epilentici et ex infirmitate caduci, quos vel incurabiles* (*g*) *morborum qualitas fecerat vel diversitas temporis desperatos, ad solam invocationem sancte Elisabeth preter omnis humane medicine remedia visibiliter sunt curati* (5).

Inter quos quidam monachus epilenticus, dum ad mandatum beate Elisabeth, quam vestimentis albis indutam in visione sompni bis viderat,

(*a*) Z. *prius* tempore, *sed pro* e: i *substitutum*. (*b*) L. *sic*. Z. membrum. (*c*) L. naturate (*per rasuram*). (*d*) L. Ho. (*e*) L. *om*. nostrorum. (*f*) Z. beate. (*g*) L. *sic*. Z. *prius* incurabilis. *sed substituit* incurabiles.

(1) Hartmannus de Grunebecke, (= Grünebecke, Westfaliae) Rel. II. H. 255. n. 17». — Alter erat Johannes de Wolfhagen, Moguntine dioecesis. (Hassiae-Nassoviae). 21 Dec. 1234. H. 255, n. 18.

(2) Theod., filius Isendrudis de Slizzenrod (= Schletzenrod, Hassiae-Nassoviae) caecus natus curatus 8 Aprilis 1232, H. 161, n. 1. — Continetur in Rel. II. Ordine II No 11. H. 264.

(3) Conferatur: H. 169, n. 8. — 179, n. 21. — 182, n. 26. — 190, n. 37. — 191, n. 38. — 196, n. 46. — 199, n. 50. — 205, n. 57. — 206, n. 60. — 217, n. 76. — 224, n. 84. — 225, n. 85. — 227, n. 88. — 228, n. 91. — 231, n. 96. — 233, n. 99, 100. — 238, n. 105. — 248, n. 6. — 252, n. 14. — 254, n. 16. — 259, n. 22. — Auctor omnia haec miracula omisit, quia ex tam grandi copia, quae eligeret, nesciebat.

(4) Nihil novi sub luna! — In «tenebrosis» illis temporibus iamiam erant, qui naturae viribus omnia tribuebant, immo etiam ipsa miracula «naturaliter» explicabant.

(5) Cfr. H. 180, n. 23. — 181, n. 24. — 186, n. 32. — 188, n. 35. — 189, n. 36. — 193, n. 41. — 194, n. 43. — 202, n. 53. — 218, n. 77. — 221, n. 81. — 247, n. 4.

ut dicebat, representare se (a) beatissimo corpori cum imagine cerea devote venisset, sanitati pristine foret (b) restitutus, et implere votum sine abbatis licentia, metuens (c) monasticam offendere regulam, retardaret; denuo propter voti contemptum in infirmitatem (d) incidit, qua (e) ipsum voti devotio liberaret. Et sic dum ad mandatum abbatis, qui de visione prius fuerat incredulus, cum aliquibus sociis suis iter arriperat, ut votum impleret, priusquam ad locum predestinatum accederet perfecte (f) videntibus sociis, extitit liberatus. Sicque simul divina provisio per eventum et vota complenda perdocuit, et fidem habendam visionis miraculo demonstravit (1).

Ad perfectissimam igitur fidem corporis gloriosi inestimabilium virtutum, quam vite redditi mortui (g) *testantur, nihilominus de visibili veritate ceci testimonium perhibent, caduci consurgunt et* (h) *claudi, contracti ac alias elisi celeritate concurrunt, quorum quia fere infinitus est numerus, singulorum* [fol. 159 a] *convalescentium describere nomina et miraculorum circumstantias denotare, laboriosum scribentis fuisset ingenio, legentibus tediosum* (i) *et audientium auribus onerosum. Quedam tamen, que notabiliora pre ceteris et accidentia faciunt et eventus, tele presentis ystorie laudabiliter inserantur* (2).

Quidam etenim monachus Cysterciensis ordinis, dum duobus annis et amplius in uno crure continue egrotasset, ita quod multa in eodem habebat foramina, de quibus humor indesinenter effluens (j) incurabilem morbum reddiderat consiliis medicorum. Tandem cum in mandatis a summo pontifice recepisset, ut ad examinanda miracula sancte Elisabeth cum archiepiscopo maguntino Marpurch personaliter se conferret, accedens ad locum, et visis et auditis miraculis, que ad invocationem (k) eiusdem facta continuo dicebantur, spe recipiende sanitatis in fidei fervorem accensus, orans perrexit ad tumulum, ut propter gratiam a domino sibi collatam in terris et gloriam, quam habere crederetur in celis, sanitatem impetraret eidem, dummodo hoc ipsum divine contrarium non existeret voluntati. Reversusque continuo ad collegam et ligaturis cruris abiectis, infra modicum spatium totaliter extitit liberatus (3).

(a) Z. se cum, *sed* cum *postea deletum*. (b) L. foret pristine.
(c) L. et ne monasticam offenderet regulam.
(d) L. *sic*. Z. infirimitatem. (e) L. *sic*. Z. quia.
(f) L. *sic*. Z. perfecto *superscriptum* e, *quod a scriptore in ipso textu positum est*. (g) L. mortui protestantur. Z. mortuo testantur.
(h) L. *om*. et. (i) L. *et* Z. tedium. (j) L. defluens.
(k) L. *sic*. Z. ad vocationem.

---

(1) Monachus, Heinricus, ex Roremunde (= Roermond Hollandiae) professus in coenobio Amelungesburnen, (Amelunxborn, Brunsgoviae, fund. 1135) Cist. Ord., epilempsie morbo per totam hiemem ab anno ... 1233 ... graviter ... vexabatur, etc. H. 248, n. 1, ex Rel. II.

(2) Auctor aliqua ex multis hujus generis miraculis excerpsit Cfr. H. l. c. p. 165, n. 4. — 166, n. 5. — 172, n. 12. — 175, n. 15. — 178, n. 20. — 183, n. 28. — 182, n. 29. — 187, n. 33. — 188, n. 34. — 193, n. 42. — 194, n. 44. — 197, n. 48. — 200, n. 51. — 203, n. 55, 56. — 205, n. 58. — 206, n. 59. — 207, n. 61, 62. — 209, n. 64, 65. — 213, n. 68. — 214, n. 69. — 219, n. 79. — 222, n. 82. — 227, n. 89. — 228, n. 90. — 229, n. 93. — 232, n. 98. — 234, n. 101. — 247, n. 5. — 249, n. 8. — 250, n. 9, 10, 11.

(3) Frater Rimundus, abbas in Eberbach .... Moguntine diocesis, H. 246, n. 1, (37).

Ditricus (*a*) quidam traiectensis dyocisis, dum pro recuperanda sanitate brachii, quod casu fortuito contractum habuerat, limina beate Elisabeth aliquoties adiisset [fol. 160a] et nihilominus cum instantia orare (*b*) non cessaret, dum in itinere apud quandam silvam, que Steterwalt dicitur, senem quendam obvium (*c*) habuisset, postquam seni itineris sui causam exposuit: Transi fiducialiter, inquit senex, quia sine dubietate curaberis, si meo consilio manum debilem ad caput sepulchri sub capite miseris, quantoque profundius ipsam demerseris, tanto velocius recipies sanitatem. Adiecit etiam, stultos esse, qui proiectis oblationibus statim de loco recedunt, cum hoc ipsum sanctis complaceat, ut cum expectatione et perseverantia ipsorum suffragia postulentur (*d*). Et hoc dicto statim ab oculis eius evanuit; sed patiens secum sermonis fiduciam retulit et salutis effectum invenit (1).

Quidam etiam alius dei famulus beate Elisabeth, dum viveret, religiosa familiaritate devotus, conversus existens in quodam monasterio de Reinarburne (*e*), dum ratione officii sui in molendino maneret, lapis molaris casualiter manum eius comprehendens, carnem interius et exterius auferens, ossa comminuens, nervos conterens, sic ex toto contrivit, ut abinde manus officio penitus privaretur; et dum pro doloris instantia dormire non posset, vigilanti sibi beata Elisabeth cum magna claritate comparuit, apprehensaque manu et (*f*) lesionis loco tractato, sanitatem patienti continuo et verbo promisit et facto persolvit; factoque diluculo fratribus sanus (*g*) narravit miraculi seriem, et ostendit effectum (2).

Quidam preterea, nomine [fol. 160b] Ditricus (*h*), qui fere tribus annis claudus extiterat, et ad sepulchrum beate Elisabeth cum baculis claudus accessit, relictis ibidem baculis, permutatione gratissima, domum convalescentie gratiam reportavit (*i*) (3).

Quandam preterea viduam, mulierem Treuerensis diocesis, suasione diaboli pravitatis heretice tabe pollutam ac deinde infirmitatem adeo validam incidentem, ut ex polipo sibi nasi periculum immineret; invocatio (*j*) gloriosissimi corporis et (*k*) salubrem penitentiam de errore, et de languore ad desideratam convalescentiam revocavit. Sicque geminato miraculo potentia salvatoris vitiosam et languidam et a morbo corporis et ab omni vitio liberavit (4).

(*a*) L. Dietricus etiam quidam Traiecensis. (*b*) L. *sic*. Z. *om*. orare.
(*c*) L. *sic* Z. ouium.
(*d*) L. *sic*. Z. postulantur *postea correctum:* postulantur *ex* postulentur.
(*e*) L. Reinerbrunne. (*f*) L. eius *pro* et.
(*g*) L. *add*. factus. (*h*) L. Ditericus
(*i*) L. *sic*. Z. repatriavit. (*j*) L. *sic*. Z. invocato. (*k*) L. *add*. ad.

---

(1) Dietericus .. fossor de diocesi Trajectensi (Utrecht) etc. usum .. manus (dexterae) perdidit a 11 Apr. — 24-5 Iun. 1232. .. H. 258, n. 15.

(2) Volcmarus conversus de Reinnersburne (Reinhardsbrunn in Coburg-Gotha), c. 19 Januarii 1234. H. 261, n. 24.

(3) Dictericus de Geilenhusen (Gelnhausen Hass.-Nassov.) oriundus de Amene (= pagus Amönau, ap. Wetter prope Marburg) et.... 8 Apr. 1233. H. 250. n. 9.

(4) Guta de Densenrode (= Denzerhaid, Hassiae-Nassoviae) erat de secta pauperum de Lugduno. H. 174, n. 14.

Mulier (a) etiam alia, que preter alias et diversas infirmitates corporis dorsi gibbo (b) et struma pectoris laborabat, ad tumulum beate Elisabeth parentum suffragio et fide delata, uno et eodem salutari remedio ab infirmitatibus omnibus extitit liberata (1).

Cuidam preterea pauperi seni, qui pane in sudore vultus sui et manuum suarum laboribus vescebatur, in paralysim miserabili casu dilapso, dum invocatio beatissimi corporis repente restituit integram sanitatem, ipsum glorioso beneficio vite quodammodo restituit et saluti (2).

Sed et miraculorum gloriam muti lingua testetur (3). Quendam etenim puerum quinquennem, Conradum nomine, qui nullo modo loqui poterat, ad basilicam sancte Elisabeth parentum devotione deductum ipsius invocatio ad officium lingue restituit ac habilem reddidit, ut aperto ore et labiis [fol. 161 a] resolutis magnificentiam (c) domini loqueretur (4). Ad medici talis remedia sub indubitata sorte recurritur; qui cecos illuminat, elisos erigit (5) et desperatos novit curare languores. Cuius officium gratis acquiritur, sola devotione deposcitur, et quanto fiducialius petitur, tanto facilius impetratur (6).

Licet autem tam nobilibus et preclaris miraculorum indiciis satis de celesti constare potuisset arbitrio, quod beata Elisabeth de numero precisa mortalium ad immortalitatis coronam et gloriam transivisset, ut tamen in ea de sollempnibus nihil videretur omitti, et ut indultam vicario potestatem dominus undique conservaret, sententiam suam pontificali iudicio voluit declarari ac eius nomen in terris sanctorum ascribi (d) *catalogo* (e) *et sollempnitatibus aggregari, quam in curia celesti locaverat in ordine beatorum, ordinarium reputans, quod cui palmam victorie pro pugna concesserat, eidem triumphi fastigium pro victoria non negaret. Sicque sollicite procurante fratre Hermanno* (7), *domus hospitalis sancte Marie Theutonicorum in Ierusalem magistro, cui subest* (8) *hospitale de*

(a) L. *om* Mulier — saluti. (b) Z. gibo.
(c) L. *sic.* Z. magnificentia.
(d) L. asscribi. (e) Z. decalogo.

(1) Curata aut est Sophiae de Butingen (= Budingen, in magno Ducatu Hassiae) filia, Beatrix, 24 Junii 1232. H. 168, n. 8 — aut Mehthildis, filia Ortwini de Wesflaria, (= Wetzlar, Prov. Rhenaniae) H. 180, n. 22).

(2) Verosimilius hoc miraculum idem est, quod in I. Rel. H. 195, n. 45 describitur. Jordanus de Vache (= Vacha, Sachsen-Weimar) etc. 10 Aug. 1232.

(3) Cfr. H. 178, n. 20. — 196, n. 46. — 208, n. 68.

(4) « Cunradus de Reckensvelde (= Rechfeld prope Walburg, Hassiae-Nassoviae) H. 226, n. 86. (5) Cf. Psl. 114, 14.

(6) Cfr. *Bulla canonizationis beatae Elisabeth* a Gregorio Papa IX emanata, Perusii 1 Iunii 1231. Cod. Ms. Pad. fol. 148 b. Wyss, l. c. n. 54. *Bull. Franc.* I. 162... « vitam mortuis, caecis lumen, auditus surdis, verbum mutis et gressus claudis coelesti dextera conferuntur ».

(7) Hermannus de Salza, Magister Ordinis 1210-1239. Cfr. E. Michael *Geschichte des deutschen Volkes seit dem XIII Jahrh. bis zum Ausgang des Mittelalters* I. Freiburg 1897, 114 seqq. — Koch A. *Hermann v. Salza, Meister des deutschen Ordens,* Leipzig 1885.

(8) Ex hoc loco merito conjicitur, hanc vitam vivente Hermanno scriptam esse : *Subest.* Conradus lantgravius Thuringiae, frater Heinrici lantgravii, Frislarum, civitatem Hassiae 1232 destruxerat. *Erphordiensis anonymus* ap. Pistorius, Francofurti 1583, *Illustr. vet. script...* I, p. 925. « Demum religioso habitu indutus (postquam poenitentiam egerat, Ord. Teutonici frater effectus est » (1234) Paulo post « factus est Teutonicae rector et magister ». (ibid.)

Marpurch, ubi sancte reliquie requiescunt et negotium prospere consumante, instante fratre Conrado, quondam Turinge landegravio et Saxonie comite (a) *palatino, beatissimus papa Gregorius nomen landegravie supradicte* (b) *sanctorum iussit inseri titulis et sollempnibus* (c) *decorari.*

Habes amodo, beata Elisabeth, a domino quod petisti: numerosa [fol. 161 b] *falce nunc resecas seminata fideliter et constanter exculta, habes in celesti patria solium, quia consedere* (d) *terrenis principibus noluisti. Exultet ergo celica turba concivium* (e) *tam nobilis incole fecundata consortio. Exultet humana conditio, patrone fidelis et provide novo patrocinio communita, que nuper a nobis ad matriculam* (f) *supernorum assumpta coram tremendo iudice, licet cause nostre iustitiam asseverare non valeat, defectum tamen eiusdem tanto perfectius poterit excusare, quanto in se ipsa naturam humane fragilitatis experta de recentiori scientia lubrici nostri poterit certitudinem allegare. Non decebat igitur corporis eius reliquias terre visceribus ulterius contineri, que terrenis illecebris expedita sedem promeritam vendicavit in celis; sed votiva fidelium relevatione transferri, que fuerat ad eterne beatitudinis gloriam divina retributione levata* (1).

Verum ne tantarum sollempnitas nuptiarum festivis foret egena tripudiis, tribus principaliter extitit mysteriis decorata; quorum primum favor ecclesie celestis anticipat, secundum ecclesia militans occupat, tertium honor et dignitas temporalis usurpat. Mirificavit enim hanc manus domini miraculis infinitis. Nam ad diem festum hunc undique [fol. 162a] *concurrente turba languentium, misertus est dominus multorum ac illorum potissime, quorum fides et merita misericordiam deposcebant. Ibi etiam in conspectibus omnium circumstantium populorum elegantissimo quodam et novo miraculo divina potentia revelatas reliquias prenotavit.*

Ut enim beatissimum corpus per mirifice discretionis insignia a corporibus aliis mortuis segregaret, in quibus post vite presentis occasum alicuius virentis humoris indicia non comparent et ex ossibus corporis

(a) L. *sic*. Z. comiti.
(b) L. *sic*. Z. *falso:* Landegravii supradicti.
(c) L. *sic*. Z. solemnibus.
(d) L. *sic*. Z. confidere, *sed delevit* f *et restituit.*
(e) L. convivium.
(f) L. et Z. materculam.

et pro canonizatione ejusdem (s. El.) laboravit. (ibid.) Mortuus est 1240 et sepultus est in Marburg. (ibid. 926). (Michael, l. c. II. 248). — Cf. Böhmer-Will, l. c. II, 200. Holder-Egger, *Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV. (Scriptores Rerum Germ.)* Hannoverae et Lipsiae 1899: *Annal. Erph. Fratr. Praed.* 1228-53, 82 seqq.; (de Conrado et Fritslariae obsidione); *Chron. S. Petri Erf. moderna* 1070-1855 l. c. 229. *Chronici Saxonici continuatio* 1227-1858, 448. — *Annales Reinhardsbrunnenses* ap. *M. G. SS.* XXX, 1896, 618-4). — Caesarius de Heisterbach de Conrado loquitur in oratione habita ante 2 Maji 1236. — (Cfr. Huyskens, *Annalen* l. c. LXXXVI, 1908, 54).

(1) S. Elisabeth diem obiit supremum 17 Nov. 1231, sepulta est in loco communi et humili 19 Nov., canonizata 1 Junii 1235, translata est in ecclesiam ab ipsa fundati hospitalis 1 Maji 1236. Cfr. Michael l. c. II. p. 228. — Dobenecker, l. c. T. III. P. I, p. 44, n. 222. — Montalembert-Städtler: « *Leben der hl. Elis. v. Ungarn*. Ed. III. Regensburg, 1862, p. 502 cum multis aliis asserit, ipsam obiisse 19 Nov., sed falso ». Cfr. « Processus et Ordo canonizationis b. Elis. ». H. 145. Canonizata fuit Perusii in ecclesia Ord. Praed. a Gregorio IX, in festo Pentecostes die 27 maii.

gloriosi guttas viridis olei voluit emanare. Quod prout (a) *oculus scribentis hec omnia clare perspexit, in tantum et sanctitatis fides et sanctitas fidei cum ceteris speciebus huiusmodi probat esse commune, ut ipsum prorsus ab aliis color et habitus non discernat* (1).

Et ut indubitatam fidem mortalibus de tam evidentibus immortalitatis indiciis dominus demonstraret, casu felicissimo contigit diebus eisdem, quod cum ad basilicam beate Elisabeth una cum comitissa de Waldenberc (2) *quidam sacerdos accederet et pro predicte sanctificationis oleo recipiendo duo secum vascula deportasset, que fatua liberalitate custodivit implere crediderat, dum in eorum uno tantummodo tres guttas olei recepisset, et spei desi*[fol. 162b]*derio defraudatus propter modicam quantitatem inciperet de fide miraculi murmurare, continuo ambo vascula tanta plenitudine olei redundarunt, ut eius habundantia vasculis contineri non posset. Et cum ad sacerdotis vocem de tanto miraculo resultantis circumstans populus undique concurrisset, statim per sacramentum ipsius de fide miraculi constitit, nedum, quod staret oleum, immo continuo vacuefacta sunt vascula, et in eorum altero illud modicum, quod primo fuerat impositum, reliquo penitus evanescente, remansit.*

Sed et ad nuptias supra dictas congregatio sancta fidelium exenium nobile destinavit. Tam celebris etenim festivitatis honorem multorum presens et veneranda pontificum comprobavit auctoritas, fratrum minorum et predicatorum quamplurium, ibidem presentium, exaltavit humilitas et predicatio personavit. Illuc omnium ecclesiasticorum et regularium (3)

(a) prout *ex* L.

---

(1) Hoc testimonium permagnificum, *fortasse vetustissimum* propterea infiniti valoris est, quia auctor « *hec omnia clare perspexit* ». — Accedit aliud ex eodem tempore, scil. Caesarii: « Nam paucis diebus .. post ejus translationem (1236), cum quidam ex fratribus arcam plumbeam aperirent et sacrum corpus attenderent, oleum purissimum de ipso corpore sacro stillare perspexerunt » ibid.; p. 56.

(2) Dynastae de Waldenburg. Cfr. Hopf, *Historisch-genealogischer Atlas*, Gotha 1858, p. 145, n. 257, ubi variae hujus familiae personae afferuntur; primo commemoratur 1216, emortua est 1494. — Cfr. Kreysig, *Beiträge zur Historie der sächsischen Lande* B. I. Altenburg 1754 p. 24-34.

(3) Cfr. Mon. G. Hist. *Epistolae s. XIII ex regestis Pontif. Rom.* I Berolini 1883, 476 Epist. Gregorii IX 1 Julii 1234 ad Mag. et fratres hospitalis S. Mariae in Marburg: hospitale (S. Francisci) vobis et domui vestrae duximus conferendum,... pro reverentia e. h... Helysabet... cuius corpus requiescit ibidem. — Cfr. *Epistola Conradi:* Nuper in die s. Laur. (10 Aug. 1232), cum dominus Archiepiscopus Mog.,... duo altaria in basilica, ubi corpus prefate domine est sepultum, dedicaret etc. Huysk 156. Böhmer-Will, l. c. 223. — 1 Julii 1234 Gregorius IX committit hospitale S. Francisci cum jure patronatus super ecclesiam parochialem Ord. domus Theutonicae... Böhmer-Will, l. c. 284. — Cfr. *Annales Colonienses maximi.* 1238 ap. Pertz, *Mon. Ger. SS.* XVII Hannover 1861, 845: Cujus (Elisabeth) glorificum corpus ad *capsam auream* est translatum (1 Maji 1236). Ipse etiam imperator primus lapidem de sarcofago levavit et coronam auream de suo thesauro sacro capiti sanctissime vidue imposuit. Ibi preter multa miracula oleum de s. corpore effluxit, quod religiosis viris basilicas et altaria in honorem beate vidue Elisabet *constructuris* per fratres hospitalis Theutonicorum est pie ac sagaciter distributum. Super cuius vita laudabili et virtutibus specialis historia est contexta. — Ex hac coaetanei narratione constat Elisabeth corpus non tam

ordinum concursus est habitus, ut a tante celebritatis sollempnibus (a) *aliqua de colupmnis ecclesie non abesset* (1). *Decoravit preterea festivitatis nove sollempnia totius terrene dignitatis in unum cumulata nobilitas, dum ipsius Augusti presentia Theutonicis multis stipata principibus et celebritatem eandem adauxit* (2).

[fol. 163a] *Contigit etenim diebus eisdem, quod cum Fridericus* (b) *sedis Romanorum imperator semper augustus, Ierusalem et sycilie rex illustris, occupationibus publicis circa partes Italie, sed non minus circa terre sancte negotia teneretur, quendam filium suum, Henricum nomine, tantisper Germanie regno preposuit, nature consilio suadente, confisus, quod patris absentia per presentiam filii suppleretur; qui debitorum naturalium immemor et tantorum beneficiorum ingratus, affectionis zelo furiose commotus, quam post obitum matris sue pater ipsius circa quendam minorem filium suum, Cunradum nomine, quem de regina Ierosolimitana susceperat, videbatur habere, propter fratris invidiam conspiravit in patrem* (3).

Sed prout aliquando commodis adversa non carent, congenitiva (c) *successuum adversitas reperitur, filialis malignitatis intentio paterne iustitie solium sublimavit. Ad conterendam namque malitiam transgressoris, dum Germanorum imperium prescripta necessitate cogente repeteret imperator, postquam de filio et fautoribus eius magnifice triumpha-*

(a) L. sollempniis. (b) L. *add.* secundus; Z. malignitas intentio.
(c) L. et genitiva.

esse translatum, quam elevatum, unde auctor Zwettlensis merito dicit, requiescunt. Corpus ejusdem sanctae repositum est in eodem sepulchro ecclesiae hospitalis s. Francisci, quod etiam probatur ex litteris Domini papae Innocentii IV, datis 4 Nov. 1249 ad Archiepiscopum Maguntinum Christianum II (1249-51), ubi ei mandat, ut, precibus fratrum de ordine Theutonico obsecundans concedat, ut ossa b. Elis. ex ecclesia S. Francisci [non Franciscanorum, ut Will scribit] ad aptiorem locum transferantur. Böhmer-Will. *Reg. Archiep. Mag.* Innsbruck 1886, 808. Böhmer-Ficker, *Reg. Imp.* I, 424-25, ubi alii antiquissimi fontes allegantur.

(1) Cfr. « Processus » H. p. 143.

(2) Cfr. Caesarius, H. 55. « Condictus est et dies... in quo fieret sanctissimi corporis ejus translatio. Anno.. 1236.. a diversis regnis Alamannie videl. Boemie-Ungarie necnon et Francie tante turbe populorum utriusque sexus, diverse regionis atque conditionis et etatis ad diem... prefixam (1 Maji) confluxerunt, ut numerus omnem estimationem.. transcenderet. Nam ipse gloriosus Romanorum imperator Fridericus... ad festum translationis concurrit,... *Et postea* (p. 56). Imperator vero coronam auream de lapide pretioso eidem capiti imposuit in signum devotionis sue sancte Elyzabeth, que filia regis fuerat, illam offerens ».

(3) Cfr. Felten, *Papst. Gregor IX* (Freiburg 1886) 163-169. Böhmer-Ficker, *Regesta imperii*, V, 2, p. 793, n. 4383, ubi plurimi fontes et ubi vera exhibetur narratio Fr. *Salimbene* MG SS XXXII, 87 quod Febr. 1242 Henricus cum « adhuc in vinculis teneretur, affectus tedio et tristitia, precipitavit seipsum per quoddam preciptium et mortuus est ». Henricum contra patrem rebellantem (1234) Fredericus cepit (Jul. 1235) et in castro S. Felicis in Apulia 1236-1240, deinde in Neocastro (1240-1242) captivum tenuit; praecipitem se dedit Henricus, cum inde ad castrum S. Marci prope Martoranum duceretur. — Cfr. Hefele, *Conciliengeschichte*, V Freiburg 1863, 885; — Schirrmacher, *Kaiser Friedricht II.* Göttingen 1861. II. 339.

vit, ut in totum victorie sue gloriam regi victorie dedicaret, in indicto festo pro elevatione reliquiarum beate Elisabeth apud Marhpurc ad eius basilicam una cum predicto Cun[fol. 163 b]*rado, filio suo, regni Jerosolimitani legitimo successore, cum tanta veneratione se contulit, ut cesaree dignitatis in totum fulgore deposito, simplicem formam indueret reverentis* (*a*) *et pauperis peregrini dignissimum reputans in reverentiam regis regum imperialis culminis humiliare fastigium et illius exempla sectari, que sororum minorum inopiam dilexit et habitum ac regalis fortune delicias fastidivit. In ipsius omnipotentis dei reverentiam et honorem* (1); *qui vivit et regnat semper per infinita secula seculorum. Amen.*

Wiedenbrück (Westphaliae).

P. Diodorus Henniges O. F. M.

(*a*) L. *sic.* Z. reverentie.

(1) Cfr. Sermo Caesarii Heisterbacensis, Huysk. *Annal.* p. 55 ubi Caesarius eodem fere repetit. Anno sequenti (1236) etc. — Cf. *Chron. Erf. mod.* ed. Holder-Egger l. c. 232 s. — *Chron. Sax. cont.* l. c. 449. Cf. Pertz, *M. G. SS.* XVII, 1861, 845. *Annales Colonienses maximi*, ad ann. 1238. ubi asseritur, 120000 homines ibi adfuisse, et narratur miraculum de oleo. Cf. *M. G. H. SS.* XXX, 616. *Anal. Reinhardsbrunenses.* Böhmer-Will, *Reg. Archiep. Mag.* II, 247.

CONSTITUTIONES GENERALES ORDINIS FRATRUM MINORUM

A CAPITULO PERPINIANI

ANNO 1331 CELEBRATO EDITAE.

Regulae Fratrum Minorum puram exactamque observantiam, ut facilius et securius assequantur Fratres, non « superfluunt morum observantiae regulares, quae non solum ad spiritualis vitae concordiam, decorem et custodiam suffragantur, verum etiam ut in pluribus intra perfectionis et puritatis Regulae promissae substantiam includuntur (1) ». Constitutiones Generales « ex quibus et Regula conservatur, et regitur Ordo, et vivitur uniformiter, et multa bona proveniunt, sub tribus Generalibus Ministris Ordo... non habuit, scilicet sub beato Francisco et sub Iohanne Parente et sub Helya (2) ». Processu temporis plures leges condiderunt Capitula tum Generalia tum Provincialia, et quamplurimas alias ordinationes Ministri Generales, Provinciales, Custodes gubernii, Vicarii Generales aut Provinciales, Visitatores aliique (3). — Leges a Capitulis et Ministris Generalibus pro toto Ordine conditae, *diffinitiones, memorialia, statuta, ordinationes, constitutiones generales* vocantur.

Clarissimus Frater Salimbene (4) de Capitulo Generali Romano an. 1239 loquens, scribit: « In illo Capitulo facta est maxima multitudo Constitutionum generalium, sed non erant ordinatae; quas processu temporis ordinavit Frater Bonaventura, generalis Minister, et parum addidit de suo, sed poenitentias taxavit in aliquibus locis ». Primus igitur, qui codicem ordinatum ex omnibus Constitutionibus Generalibus et forsan ex Ordinationibus quoque Provincialibus compilavit, fuit S. Bonaventura, qui eas nomine Capituli Generalis Narbonensis an. 1260 promulgavit; *Constitutiones Generales Narbonenses* proin appellatae sunt, primum a P. Ehrle S. I. integre editae (5) et iterum magis correctae a PP. Collegii S. Bonaventurae inter *Opera Omnia S. Bonaventurae* (6).

(1) S. Bonaventura, Prologus in Constitutiones Narbonenses; cf. *S. Bonav. Opera Omnia*, VIII. Ad Cl. Aquas, 1898, 449.
(2) Fr. Salimbene Parmensis O. F. M. *Chronica* ed. Parmae, 1857, p. 404; ed. Holder-Egger, ap. *Mon. Germ. Hist.* SS. XXXII, Hannoverae, 1905, p. 105.
(3) Pro hac epocha cf. collectionem ap. *Chronologia historico-legalis* O. F. M. I. Neapoli, 1650, p. 1-46, et P. Fr. Ehrle S. I. in *Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters*, Freiburg, 1892, p. 1-138; citatur *ALKG*.
(4) *Chronicon*, Parmae, p. 405; ed. Holder-Egger, p. 158-9.
(5) *ALKG*. VI, 87-138.
(6) Ad Cl. Aq. 1898, VIII, 449-467.

Cl. P. Ehrle una cum Constitutionibus Narbonensibus edidit etiam plures partes *secundae* redactionis, uti eam appellat, Constitutionum Generalium factam verisimilius in Capitulo Parisiensi 1292 (1). Hanc redactionem Capitulum Perpinianense (1331) plerumque adhibuisse et citasse videtur sub nomine: *Compilationis Antiquae.*

Tertia Redactio facta fuit Assisii a Capitulo an. 1316 (2), quae tamen publicata nondum fuit. A Capitulo Perpinianensi haec compilatio allegatur formula: *Ex Compilatione Assisinate.*

Plurima alia Capitula, cum ante tum post Narbonense, Constitutiones sive Statuta confecerunt, quae nonnisi partim servata sunt (3). *Monumenta Ordinis Minorum* autem, sed nimis summarie, de diversis Compilationibus referunt, et Perpinianensem *secundam* compilationem statutorum generalium nominant (4).

De Compilatione Capituli Perpinianensis habet Chronica 24 Generalium:

« Anno Domini MCCCXXXI [in festo Pentecostes, die 19 Maii] fuit Perpiniani Generale Capitulum celebratum. In quo Capitulo idem Generalis Frater Geraldus antiquam formam Statutorum Generalium domini Fratris Bonaventurae et eius successorum mutans, ex dictis Sanctorum Patrum et privilegiis Ordinis ac Statutis diversorum Capitulorum Generalium edidit cum eodem Capitulo novam compilationem Generalium Statutorum. In quibus novas caerimonias et ritus insuetos Fratribus imposuit, videlicet, ut vestes primae ingredientium Ordinem benedicerentur, et recipiendus ad professionem staret in Missa conventuali ante altare prostratus, et post communionem sacerdotis devote et ipse reciperet Corpus Christi, et postea legendo cedulam manu propria scriptam vel manu alterius, si nesciret scribere, dum tamen ibi manu propria crucem vel aliud signum poneret, profiteretur coram tam Fratrum quam saecularium multitudine in manu Praelati Missam tunc celebrantis. — Item, quod frater, ultra duas dietas extra conventum iturus, genibus flexis a Praelato suo dicendo: « Iube, domne, benedicere », benedictionem humiliter postularet (5) ».

Haec Perpinianensis compilatio Narbonensem excedit in multitudine mandatorum, rubricarum, in severitate poenarum infligendarum, in regulis pro bono regimine magnae multitudinis per Ministros et Vi-

---

(1) In notis ad Narbonenses l. c. VI, 88-138. — De hac redactione disserit l. c. VI, 82-5.

(2) Ehrle, l. c. 82; cf. Glassberger ap. *Analecta Franc.* II, 122.

(3) Ea vel potius eorum particulas habes ap. *Chronicam 24 Generalium* ap. *An. Fr.* III, 278, 374, 382. Glassberger, *An. Fr.* II, 86, 89, 96, 109, 120 etc., ap. *Chronologia hist.-legal.* I, 11 segg.; praecipue vero Ehrle *ALKG.* VI, 16-71.

(4) Salmanticae 1511, fol. 264. « Primo igitur Constitutiones aliquae atque diversae editae sunt in Capitulis Generalibus, quae a beato Bonaventura anno Domini 1260 in capitulo generali Narbonae celebrato collectae atque in formam ordinemque redactae sunt, quae fuit prima collectio Constitutionum in nostro ordine editarum. Anno igitur Domini 1331 in capitulo Perpiniani celebrato per Fr. Gerardum Odonem Ministrum Generalem facta fuit II compilatio statutorum ».

(5) *Chron. 24 Gen.* ap. *Anal. Fr.* III, 504. Cf. Glassberger in l. c. II, 154 et 161.

sitatores, in electionibus regulandis, etc. Fontes, quibus innititur et conflatur, sunt: S. Scriptura; Regula Fratrum Minorum (1223), Testamentum B. Francisci; Legendae Antiqua, Vetus et S. Bonaventurae; compilatio antiqua, quae constat ex Narbonensibus et aliis Constitutionibus usque ad Capitulum Parisiense an. 1292 inclusive; compilationes Lugdunensis an. 1274, et Assisiensis an. 1316; Constitutiones Capitulorum Lugduni, Montis Pessulani, Parisiensis alterius; Decretales et aliae Constitutiones Gregorii IX, Innocentii IV, Alexandri IV, Nicolai III, Clementis V, Bonifacii VIII et Ioannis XXII; opera S. Augustini, Benedicti papae, Paphnutii, abbatis Moysis, Ioannis Cassiani. Multa quidem ab ipso Capitulo Perpiniani, et ipso Geraldo Ministro adiecta sunt; semel ex *Registro Generalis Ministri*. — Fontes semper in notis allegabimus.

Auctor verus Perpinianensium Constitutionum extitit Fr. Gerardus Odonis vel Oddonis, aut melius Geraldus Othonis, ut habent documenta Pontificia (1).

Iste natione Gallus de Provincia Aquitaniae, Custodiae Ruthensis, natus in Castro Rodulphi (Châteauroux), Magister « notabilis (2) » et « eximius » (3) in S. Theologia, « in omni facultate sufficiens Magister » (4), « scientia et verbo famosissimus » (5), « doctor moralis » dictus, Minister Generalis Ordinis Minorum an. 1329, die 10 Iunii fuit electus. — Familiarissimus semper papae Ioanni XXII, ab eo Legatus missus est ad reges Siciliae (6), Angliae (7), Ungariae (8). A Clemente VI litteris die 27 Nov. 1342 Avinione datis, praeficitur patriarcha ecclesiae Antiochensi (9), et aliis litteris sub eadem die et anno eidem committitur administratio ecclesiae Cathanensis in Sicilia (10), ubi anno 1349 migravit e vita, et in ecclesia cathedrali fuit sepultus (11). Plura opera edidit, theologica et philosophica (12).

Refert Frater Alvarus Pelagii O. F. M., coaevus doctor et poenitentiarius domini Papae, in Summa, sua: *De Planctu Ecclesiae* (13), quod anno Domini MCCCXXXI hic Generalis, frater Geraldus porrexit

---

(1) *Bull. Franc.* V, 874 etc. cf. s. v. 622, VI, 20 seqq. et *Chartul. Univ. Paris.* ed. Denifle et Chatelain, II, 419 seqq. Parisiis 1891.
(2) Cf. AFH, I, 689 nota.
(3) *Anal. Franc.* III, 488 ss.
(4) Barthol. Pisanus, *Lib. Conf.* ap. *An. Fr.* IV, 339.
(5) L. c. 338.
(6) Wadding, *Annales* ad an. 1331, n. 3, et an. 1347, nn. 4-5, Romae.
(7) L. c. an. 1332, nn. 1-4.
(8) L. c. an. 1347, nn. 6-8.
(9) Eubel, *Bullar. Francisc.* VI, n. 169.
(10) Eubel, l. c., n. 170.
(11) Wadding, an. 1348, n. 2.
(12) Cf. Wadding, *Scriptores ord. Min.* Romae 1650 145; Romae, 1806 99. Sbaralea, *Supplementum ad SS. O. M.* Romae 1806, 306 s. Ed. II. ibid. 1908, 324 s.
(13) Edit. Lugduni, 1510. Art. 67, fol. 219a, ubi scribit, Geraldum et Ministros tres glossas confecisse. Cf. Eubel, V, 503, n. 921.

domino Papae Iohanni supplicationem sigillatam XIV sigillis Ministrorum, inter quae erat etiam sigillum Generalis. His litteris supplicabant domino Papae Iohanni, ut omnes Paparum Declarationes Regulae totaliter revocarentur, cum essent contra voluntatem beati Francisci, quod declarationes essent fratrum ligamina, et quod sine illis melius posset servari Regula. — Dicebant etiam, quod illud capitulum Regulae: « Fratres, qui non possent Regulam spiritualiter observare, ad suos Ministros debeant recurrere » etc., concedit Ministris, quod in tali casu possunt super aliquibus punctis Regulae dispensare; et quod « Fratres non possent recipere pecuniam », saltem per interpositam personam, pro infirmis et fratribus induendis, non erat de mente Regulae; intelligebant autem infirmitatem quamcumque, etiam corporalem necessitatem (1). Quibus respondit Papa: « Iste sensus, quem super duobus punctis Regulae datis, scilicet de dispensatione et pecuniae receptione, est extortus et contra Regulam, et non credimus, quod de mille Fratribus unus vobiscum in Ordine concordaret »; et sic Papa illam supplicationem in nullo admisit. — Postea volebant procurare, ut saltem de declaratione domini Clementis Papae V aliqui articuli auferrentur, sed nec in hoc fuerunt exauditi (2).

Ut rite superius enuntiata, modus agendi et relaxatio Geraldi Othonis contra Regulae nostrae paupertatem intelligantur, revocentur breviter in memoriam gravissima accidentia inter papam Ioannem XXII et praedecessorem Geraldi, Michaelem de Caesena, Ministrum Generalem Ordinis Minorum.

Cum anno 1321 Fr. Iohannes de Belna Ord. Fr. Praed. Inquisitor haereticae pravitatis Narbonae, Bizochum quemdam asserentem (3): Christum atque Apostolos nihil possedisse neque in speciali neque in communi, tanquam haereticum damnare vellet, coram pluribus Fr. Berengarius Taloni, lector conventus Ord. Minorum Narbonae, Bizochum illum defendebat. Inquisitor vero Fr. Berengarium hoc retrahere iussit. Qui, renuens, ad Sedem Apostolicam appellavit, venitque ad Curiam Avenionem (4). Iohannes XXII ab adversariis Ordinis Minorum iam praeventus, quaestionem illam discutiendam tunc proposuit in consistorio, praesertim die 6 martii 1322 (5). Inter Cardinales hinc inde disputatum tunc est, et Iohannes XXII bulla « *Nonnunquam* » di-

(1) L. c. fol. 218v,b-219 r. a.

(2) « Postquam praedictus Generalis Minister et alii Ministri contra sacram Regulam coniurantes sui pessimi conatus non habuerunt effectum, composuerunt malitiae malitiam adiungentes, quod postquam declarationes non poterant facere revocari nec suas glossas authenticare, de declaratione domini Clementis: *Exivi de paradiso*, certos articulos procurarent auferri. Sed in hoc succubuere etiam coram Christi Vicario et eius reverendissimis dominis Cardinalibus, manu Altissimi eos beati Francisci meritis repellente ». Alvarus Pelagius, op. et loc. cit.

(3) Eubel, *Bullar. Franc.* V, 224. Wadding, ad an. 1321 n. 17 seqq. Marcour, *Anteil der Minoriten am Kampf zwischen Ludwig IV von Baiern und Johann XXII.* Emmerich. 1874, 1ss. S. Riezler, *Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwigs des Bayern*, Leipzig 1874. Fel. Tocco, *Un codice della Marciana di Venezia sulla quistione della povertà.* Venezia 1877, p. 8ss.

(4) *Anal. Franc.* III, 481.

(5) *Bull. Fr.* V 224.

scussionem de regula Minorum a Nicolao III prohibitam, omnibus permisit (1). Sic ortum habuit acerrima disputatio *theoretica* de Paupertate Christi et Ordinis Minorum.

Tunc Capitulum generale Ord. Min. 11 Iunii 1322 Perusii habitum rem discussam propria auctoritate definivit, declarans Christum et apostolos omnimodam paupertatem observasse (2). Papa hanc ob rem « non modicum indignatus (3) », bulla *Ad conditorem canonum* (4), die 8 Dec. 1322, definitionem Perusini Capituli reprobavit, sed post protestationem Fr. Bonagratiae de Bergamo die 14 mart. 1323 factam, bullam dictam, aliquatenus imitatam, cum priore tamen nota chronologica, iterum publicavit. Hac bulla Pontifex « renuntiavit dominio rerum omnium, quae conferebantur Fratribus Minoribus vel penes ipsos habebantur et quorum usu potiebantur, etsi eousque tale dominium penes Pontifices Romanos aut Ecclesiam esset secundum declarationem plurium praedecessorum suorum (5) ». Deinde Decretali *Cum inter nonnullos* (6) die 12 Nov. 1323 definivit, quod affirmare « Christum et Apostolos non habuisse in speciali aliqua nec in comuni » erat erroneum et haereticum, et post fugam Michaelis et sociorum ad Ludovicum Bavarum Imperatorem (7), Generalem deposuit, Fr. Bertrandum de Turre Cardinalem O. F. M. Vicarium Ordinis instituens. In Capitulo Generali Parisiis 10 Iunii 1329 habito, quo Capitulares, non obstantibus litteris Michaelis de Cesena datis Pisis VI kalendas Dec. an. 1328 (8), et hoc prohibentibus, perrexerunt, in vigilia Pentecostes, 10 Iunii 1329 elegerunt Geraldum Othonis de Prov. Aquitaniae in Generalem Ministrum. « In his comitiis omnino terminata fuit controversia de paupertate Christi et explicata quaestionis difficultas, reducta ad concordiam Decretali Nicolai III et decisione Capituli Perusini ex verbis Nicolai desumpta, cum Decretalibus Iohannis Pontificis, quas de hac edidit quaestione. Qua ratione factum est, ut diuturna cessaverit tempestas et facta sit in Ordine tranquillitas magna » (9).

Ad supremam Ordinis dignitatem sic evectus Geraldus, videns mala, quae Ordini evenerant e controversia paupertatis, ac reputans Pontificem Ioannem Minoribus non bene affectum ratione altissimae paupertatis, pluribus in rebus Pontifici cessit et longe ultra progressus est. Sed confusus cum suis fautoribus recessit inexauditus, ut vidimus ex verbis Alvari Pelagii supra relatis. Sed nec Compilatio

(1) L. c. 224-5. Nicolaus in decret. « *Exiit* » BF. IV, 400.
(2) Cf. Litt. Capituli ap. Wadding ad an. 1322 n. 53ss. *An. Fr.*, II 128s.
(3) *An. Fr.* III, 481.
(4) *Bull. Fr.* V, n. 233-46, n. 486.
(5) Wadding l. c. n. 57.
(6) L. c. ad an. 1323, n. 4. *Bull. Fr.* V, 256.
(7) *Anal. Fr.* II, 140; III, 480, not. 4; 487.
(8) Eubel, *Bullar. Fr.* V, 387 nota. Iohannes XXII constitutione *Quia vir reprobus* reiecit errores Michaelis, qui iterum contra Papam appellavit 26 Martii 1330. Eubel, *Bull. Fr.* V, p. 424 in nota.
(9) Wadding, an. 1329, n. 7.

Generalium Constitutionum in Capitulo Generali Perpiniani facta, quam hic vulgamus, Ordinis expectationi ac necessitatibus respondit. Nam anno 1337 in Gen. Capitulo Caturci nova Constitutionum Generalium compilatio edita fuit, per Benedictum XII approbata (1). Haec quoque parvo tempore in vigore remansit. In capitulo Assisiensi 1354 Ordo ad Constitutiones Narbonenses, modificatas sub Fr. Guilelmo Farinerii rediit (2); nam isto Capitulo Assisiensi « certis ex rationibus allegatis supradictae novitates et caerimoniae Capituli Perpiniani fuerunt revocatae, et Fratrum receptio ad Ordinem et professionem fuit ad antiquam formam reducta (3) ».

Inspecta ratione temporis, qua confectae fuere Constitutiones Perpinianenses, notandum est eas in Cap. X « Quod Fratres nihil sibi approprient », tantummodo agere de proprietariis personalibus, qui improbantur — tacendo de paupertate *Ordinis*. — Cap. XI: « De eleemosyna petenda » prohibet, priores constitutiones repetens, cippos et pecuniae colletiones occasione praedicationum, et in hunc finem paenitentias (sacramentales) et testamenta adhibere. Addit solum prohibitionem quaestuum consuetudinariorum apud peregrinos. — Cap. XX: « De... Fidei stabilitate » proscribit sententias novas, et alchimiam, atque ordinat quaedam de publicatione librorum et de Inquisitoribus. — Cap. II modo potius generali ac brevi de « reverentia exhibenda Domino Papae et Ecclesiae Romanae », nihil novi adiungens, tractat. In Cap. I (n. 7) prohibetur tamen expresse Minister Generalis privilegium impetrare, « quod possit Regulae derogare » (4).

Descriptio Codicis Cortonensis.

Codex membran. saeculi XIV, sig. N. 72, (olim 53), mill. 162×220, binis columnis a pluribus manibus conscriptus, folia 130 varii sextus, de novo ligatus pelle in dorso an. 1875, rubricis rubeis et cum initialibus rubeis, caeruleis et viridibus. — In dorso legitur: « Regula, Constitutiones et privilegia fratrum Minorum. Cod. membr. saec. XIV ». — Prima sex folia, sicut etiam quatuor ultima adiuncta in ligatura libri sunt cartacea, ex quibus prima 4 alba, 5um continet inscriptiones Mancini: « Regula, constitutiones et privilegia ordinis fratrum Minorum ». « Codex membranaceus saeculi XIV, olim loci S. Margaritae

(1) *Anal. Francisc.* t. III, p. 528; — *Memoriale Ordinis Minorum*, fol. 288; — *Constitutiones et declarationes Ordinis*, Brixiae, 1502, fol. 112-127; — Wadding, an. 1337, n. 8; — *Chronologia hist. leg.* I, p. 46 seqq. Eubel, *Bull. Fr.* VI, 25-52, n. 51.

(2) Eas habes *Chronol. hist. leg.* I, 64, 85, Eubel, *Bull. Fr.* VI, 639-655.

(3) *Anal. Fr.* t. III, p. 527; — Wadding, an. 1331, nn. 10-12, 1334, n. 28.

(4) In publicandis Perpinianensibus Constitutionibus pro textu semper adhibuimus unicum usque modo cognitum *Codicem Cortonensem*, sed modificavimus aliquantulum interpunctionem et ortographiam; e. g. posuimus *officia* pro *offitia*, *velut* pro *velud*, *solemnitas* pro *solepnitas*, *subtilitas* pro *suttilitas*, *Iesu* pro *Ihesu*, *obtinenda* pro *optinenda*, *abominabilis* pro *abhominabilis*, *sed* pro *set*, *pascha* pro *pasca*, *Christi* pro *Cpi*, *caritas* pro *charitas*, *quoties* pro *quotiens*, *socius* pro *sotius*, *societas* pro *sotietas*, *nihil* pro *nichil*, etc.

de Cortona, nunc publicae bibliothecae communis Cortonae ». « *Libreria comunale di Cortona — codice membranaceo — N. 72* ». Fol. sextum habet indicem contentorum codicis ab eodem Mancini (1) exaratum.

1. Nicolai III bulla *Litteras felicis recordationis Honorii P. III*, sequentem bullam Honorii III recognoscens et confirmans. Dat. Suriani XII kal. Sept. an. II. (21 Aug. 1279.) fol. 2r. — Sbaralea, *Bull. Franc.* III, 477, n. 208.

2. Honorii III bulla *Solet annuere*, regulam Fratrum Min. approbans. Dat. Laterani III kal. Dec. an. VIII. (29 Nov. 1223) fol. 3-7. — Sbaralea, I, 15-9, n. 14.

3. Nicolai III bulla *Exiit*, regulam Fratr. Min. declarans. Dat. Suriani, XIX kal. sept. an. II (14 Aug. 1279.) fol. 7-13. — Sbaralea, III, 404-16, n. 217. *Sexto Decret.* lib. V, tit. 12 *de verb. signif.*

4. Clementis V bulla *Exivi* item regulam Fratr. Min. explicans. — Dat. Viennae prid. Non. Mai an. VII. (6 Maii 1312) fol. 18-21. — Eubel, *Bul'. Fr.* V, 80-86, n. 195. *Clement.* l. V tit. XI *de verb. signif.*

5. Articuli *Privilegiorum* a diversis Romanis Pontificibus ordini Fratr. Min. concessorum, fol. 21r-22r.

6. Bonifacii VIII bulla dicta *Mare Magnum*. — Dat. Romae III id. nov. an. I (11 nov. 1295) fol. 22v-25. — Sbaralea, IV, 297, n. 407.

7. *Constitutiones Capituli Perpiniani* celebrati an. 1331 *hic vulgandae*, fol. 28-50.

8. *Ordo servandus* in benedictionibus diversis ad usum Fratr. Min. f. 50 (et 51r).

9. *Constitutiones* Guilelmi *Farinerii* editae in Capitulo Generali Assisii 1354; fol. 52-56; ed. ap. *Chronologia historica legalis* I, 64-85; Eubel, *Bull. Franc.* VI, 1902, 639-55.

10. Ioannis XXII bulla *Gloriosam Ecclesiam*, contra sequaces Fr. Henrici de Ceva. — Dat. Avenione X kal. febr. an. II (23 Ian. 1318). Eubel. *Bull. Fr.* V, 137-42, n. 302.

11. Eiusdem bulla *Sancta Romana* contra Fraticellos, — Dat. ibid. III kal. ian. an. II (30 dec. 1317.) fol. 76-80. Eubel, V, 134-5, n. 297.

12. Eiusdem bulla *Quorumdam exigit*, quaedam dubia circa regulam Fratr. Min. explicans. — Dat. ibid. non. oct. an. II (7 oct. 1317) fol. 80-82. Eubel, V, 128-30, n. 289.

13. *Privilegia* CXLI a diversis Pontificibus Rom. ord. Fratr. Min. concessa; fol. 83-117.

14. Bonifacii VIII bulla *Quasdam litteras*, confirmans Constitutionem Innocentii IV *Licet olim* [Sbaralea I, 420] de Clarissarum cura

(1) Cf. descriptionem codicis, quam dedit Girolamo Mancini, *I manoscritti della libreria del Comune e dell'Accademia Etrusca di Cortona*. Cortona 1884, 8°, p. 40-1.

habenda. — Dat. Anagniae V Non. Iunii, an. II fol. 117v. (4 Iun. 1296). Sbaralea, IV, 396 n. 70.

15. Benedicti XI bulla *Super egenum,* ad archiep. Mediolanensem et epp. Brixiensem ac Novarien. eos conservatores sui Privilegii: *Inter cunctas* [Eubel, V, 11, n. 20] constituens. — Dat. Romae III Non. April. an. I (3 April. 1304) fol. 118r. Eubel, V, 18, n. 32.

16. Eiusdem bulla *Inter caeteros ordines,* ordinem Fratr. Min. ab omni iurisdictione Episcoporum eximens. — Dat. Romae IV Non. April. an. I, (2 Apr. 1304) fol. 118v. Eubel, V, 19, n. 83.

17. Egidii de Festariis, iur. utr. doct. *consilium;* fol. 119.

18. Clementis IV bulla, *Paupertatis altissimae* ad epp. Avenion. et Carpentoraten. — Dat. Viterbii, II idus Iun. an. II (12 Iun. 1266) fol. 119v. Sbaralea, III, 84-6. n. 83.

19. Tractatus super Missam, dictus *Speculum ecclesiae* f. 123-30.

Primum folium codicis membraneum sign. « n. 53 » habet: « *Iesus Christus. — Iste liber est ad usum Fratris Evangeliste de Cortona ordinis Minorum* ». Alia manus posterior adiunxit: « *Nunc pertinet ad locum S. Margaritae de Cortona, in quo continentur infrascripta.*

Sequitur index summarius codicis a moderna manu scriptus.

[Fol. 28r, col. 1a]. **Incipiunt constitutiones generales Magistri Geraldi de Equitania Ministri Generalis Ordinis Minorum editae et confirmatae in Capitulo Generali celebrato apud Perpinianum anno Domini MCCCXXXI.**

In Christo nobis carissimis, universis Fratribus Ordinis Fratrum Minorum, Frater Geraldus eiusdem Ordinis Generalis et Provinciales Ministri ceterique Diffinitores apud Perpinianum in Generali Capitulo congregati salutem et pacem in Domino sempiternam.

Divina nos docet auctoritas, frequensque tentationum molestia monstrat, quod « sensus et cogitatio cordis humani in malum prona sunt ab adolescentia sua » (1), ideoque religiosos animos honeste vivere, Deo devote servire, et ad perfectionis apicem pervenire volentes, oportet huiusmodi pronitati salutaribus quidem remediis devotisque conatibus ac ingeniosis studiis obviare. Cuius rei gratia, nostrarum Constitutionum, iuxta titulos Regulae Beato Francisco divinitus inspiratae, volumen, Deo praestante, compegimus, in quo sanctorum et Summorum Pontificum, nostrorumque praedecessorum, et nostra monita, documenta, praecepta, consilia, exortationes, exempla, gratias, privilegia, indulgentias, promissiones, comminationes et statuta secundum exigentiam materiae inseruimus: volentes omnia per nos et per vos tam humiliter quam dociliter acceptari, ut hiis convenienter instructi et id adimplere quod promisimus, et ad id pertingere, quod optamus, divina nobis opitulante gratia, mereamur. Amen.

---

1) Gen. VIII, 21.

I. — *De vita et regula nostra.*

1. Beatus Franciscus in Regula (1): « Regula et vita Minorum Fratrum haec est, scilicet Domini nostri Iesu Christi sanctum Evangelium observare, vivendo in obedientia, sine proprio, et in castitate ».

2. Paulus ad Philippenses (2): « Quicumque perfecti sumus, idem sapiamus; et in eadem permaneamus regula. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram ».

3. [fol. 28r. col. 2ª]. Beatus Franciscus in Testamento (3): « Postquam Dominus dedit mihi de Fratribus, nemo mihi ostendebat quid deberem facere; sed ipse Altissimus revelavit mihi, quod deberem vivere secundum formam sancti Evangelii. Et ego paucis verbis et simpliciter feci scribi, et Dominus Papa confirmavit mihi. Et illi, qui veniebant ad recipiendam vitam istam, omnia, quae habere poterant, dabant pauperibus: et erant contenti una tunica intus et foris repetiata (4) cum cingulo et brachiis, et nolebant (5) plus habere ».

4. Nicolaus Papa III (6): « Hii sunt illius sanctae Regulae professores, quae evangelico fundatur eloquio, vitae Christi roboratur exemplo, fundatorum militantis Ecclesiae Apostolorum eius sermonibus actibusque firmatur ».

5. Ioannes Papa XXII (7): « In pulchro Ecclesiae vestimento tam mirabili varietate distincto, Minorum Fratrum sacer Ordo, almi confessoris beati Francisci regulari traditione et Apostolicae Sedis auctoritate atque confirmatione, indissolubili quadam textura connexus, fide clarus, spe validus, caritate profusus, humilitate placidus, obeditione devotus, veluti singulare iubar sanctitatis exemplo ac doctrinae verbo per universum orbem claruit, et ecclesiastico decori multum utilitatis et inclitae alacritatis invexit ».

6. Ex Capitulo Parisiensi (8): « Nulla constitutio perpetuo valitura, quae per obedientiam obligaret, super communitatem Ordinis inducatur, nisi in uno Generali Capitulo primitus ordinetur, et convenienti tempore per Fratrum probetur experientiam, et in alio Generali Capitulo confirmetur ».

7. Ex compilatione antiqua (9): « Generalis Minister nullum privile-

(1) Cap. I. Cf. *Opuscula S. P. Francisci Assis. emendata et denuo edita a PP. Collegii S. Bonav.* Ad Clar. Aq. 1904. p. 63. *Citatur deinceps:* Opusc. — Cf. quoque *Seraphicae Legislationis Textus Originales,* Ibidem 1897 p. 35. — Citatur dehinc Or.

(2) Phil. III 15-17.

(3) Opusc. 79. Or. 266-7.

(4) Opusc. *add.* qui volebant.

(5) L. c. nolebamus.

(6) Bulla *Exiit,* ap. Sbaralea, *Bull. Franc.* III Romae 1765, 404-417 n. CXXVII; — Potthast, *Reg. Pontif. Rom.* n. 21628; — Or. 181-227, p. 182-3, n. II.

(7) Eubel, *Bull. Franc.* V, Romae 1898 n. 302, p. 138, *quibusdam ommissis.*

(8) An. 1329, ut videtur. Istud decretum nondum vulgatum videtur.

(9) Narbonensis Compilatio: cf. S. Bonaventurae *Opera Omnia* VIII Ad Cl. Aqu. 1898. 449-467; citatur Narb. Bo. Ante edita erat illa Collectio a cl. P. Fr. Ehrle in *Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte* VI, Freiburg 1892, 87-138; citatur simpliciter Ehr. Cum vero allegandae erunt aliae Constitutiones aliorum capitulorum l. c. a P. Ehrle memoratae vel editae, adiungemus nomina capitulorum diversorum illorum. Locus de quo agitur hic, invenitur ergo Bo. 458, (2 col.) linea 35-6; Ehr. 118, lin. 15-6.

gium impetret, quod possit Regulae derogare ». « Caveant (1) autem Provinciales Ministri a multiplicatione Constitutionum Provincialium et quorumlibet praeceptorum propter oblivionis et transgressionis periculum evitandum ». « Et (2) si quis [fol. 28 v. col. 1ᵃ] Provincialis Minister vel Provinciale Capitulum statuerit aliquid repugnans Regulae vel statutis (3) Capituli Generalis, cassamus ex nunc tamquam irritum et inane ».

8. Frater Geraldus Generalis Minister: « Regulam et Constitutiones quilibet Guardianus habeat, et qualibet hebdomada Regulam, Constitutiones vero quater in anno, Fratribus suis in Capitulo vel saltem in refectorio, spatiose, intelligibiliter et distincte legi faciat, et simplicibus, illitteratis, seu rudibus grosso et figurali modo, secundum gratiam a conditore sibi concessam exponat. Constitutiones igitur legi faciat in Adventu Domini, in principio Quadragesimae, in Pentecosten, et in mense Septembri. Si vero in hiis quatuor temporibus, ante Natalem Domini, ante dominicam Passionis, ante festum Apostolorum Petri et Pauli, et ante festum beati Francisci complete lectae non fuerint, Guardianus, elapso immediato triennio, se noverit ab executione sui officii fore suspensum. Possit tamen per Ministrum vel per Custodem suum relevari: ita dumtaxat, quod ipsemet coram Fratribus, amoto caputio, Constitutiones per integrum legat, pro poenitentia et emenda. Universa vero Statuta Generalia Ordinis nostri praesenti volumini non inserta, Fratres undique noverint prorsus esse viribus vacuata ».

II. — *De reverentia exhibenda domino Papae et Ecclesiae Romanae.*

1. Beatus Franciscus in Regula (4): « Frater Franciscus promittit obedientiam et reverentiam domino Papae Honorio, ac successoribus eius canonice intrantibus et Ecclesiae Romanae; et alii Fratres teneantur fratri Francisco, et eius successosibus obedire ».

2. Ex compilatione antiqua (5): « Caveant autem Fratres ab omni scandalo clericorum et irreverentia praelatorum, et tempore generalis interdicti matricibus ecclesiis se conforment ».

3. Beatus Franciscus in testamento (6): « Dominus dedit et dat mihi tantam fidem in [fol. 28 v. col. 2ᵃ] Sacerdotibus, qui vivunt secundum formam Sanctae Romanae Ecclesiae, propter Ordinem ipsorum, quod si facerent mihi persecutionem, volo ad ipsos recurrere (7). Et si haberem tantam sapientiam, quantam Salomon habuit, et invenirem pauperculos Sacerdotes huius saeculi, in parochiis in quibus morantur, nolo praedi-

---

(1) Bo. 458 c. 2, l. 40-48. Ehr. 118, 19-21 *cum variantibus et transponendo quaedam; ambo* oblivionis; Cod. Cortonensis (= Cod.) obligationis.

(2) Paris (1292). Ehr. 118, not. 6. haec addidit. Hinc et sequentibus patet et patebit istam Compilationem antiquam, esse illam Capituli Parisiensis 1292, (quantum ex hucusque editis inferri recte cum eruditissimo et huius rei peritissimo P. Ehrle potuit); cf. ap. *Archiv* praeallegatum, VI 85, (80 seqq.). Deficientibus adhuc multis Constitutionibus ante ann. 1292 et post factis, nondum videri potest, quid cuique capitulo tribuendum sit, in illa *Comp. antiqua*. Hoc ergo nomen in sequentibus retinebimus; pro studentium commodo insuper, et quasi superabundantius, inter Narbonenses Constitutiones et additiones posteras, praesertim illius sic dictae collectionis Parisiensis anni 1292 distinguentes signis « » etc.

(3) Ehr. l. c. *om.* regulae.

(4) Cap. 1. Opusc. 63; Or. 36.

(5) Paris (1292) Ehr. 95 n. 5 a linea 3... et aliis caveant... *Tunc om.* al. 4. *et denuo* in al. 5. parenthesi inclusa.

(6) Opusc. 78. *transp(onendo quaedam)*.

(7) L. c. *transp.*

care ultra voluntatem ipsorum. Et ipsos et omnes alios volo timere, amare, et honorare, sicut dominos meos ».

4. Ex capitulo Lugduni (1): « Monet insuper Generalis Minister cum Generali Capitulo universos omnes Fratres et singulos, ac per obedientiam salutarem eis mandat, qualiter de Sancta Romana Ecclesia et sanctissimi domini nostri Papae persona, ac de Constitutionibus eius cum debitis reverentia et sobrietate loquantur. Et quicumque huius mandati fuerit trangressor inventus, per Ministrum suum statim poena carceris puniatur ».

III. — *De volentibus vitam istam accipere.*

1. Beatus Franciscus in Regula (2): « Si qui voluerint vitam istam accipere et venerint ad Fratres nostros, mittant eos ad suos Ministros Provinciales, quibus solummodo et non aliis recipiendi fratres licentia concedatur ».

2. Innocentius Papa IIII (3): « Nos devotionis vestrae precibus inclinati, ut singuli vestri in provinciis sibi commissis in absentia sua de consilio peritorum Fratrum suae sollicitudini commissorum, non obstante (4) statuto Regulae super receptione talium, aliquibus e Fratribus ad hoc idoneis vices suas committere valeant, vobis auctoritate praesentium concedimus facultatem: ita tamen, quod (5) non passim admittantur converti volentes, sed illi soli, qui et Ordini sint utiles, et alios aedificare valeant suae conversationis exemplo ».

3. Ex Capitulo Perpiniani: « Qui venientem ad Ordinem nostrum debet in fratrem recipere, diligenter inquirat et attendat sollicite, [fol. 29r. col. 1ª] quod recipiendus, ut docet Regula, sit fidelis et catholicus, de nullo errore suspectus, matrimonio non ligatus, corpore sanus, animo promptus, legitime natus, conditione liber, aetate puber, non apostata nostri vel alterius Ordinis, ab Ordine nostro vel ab alio non eiectus, nulla vulgari infamia maculatus, competenter litteratus, et ad labores Fratribus honestos et utiles aptus, aut talis conditionis existens, quod eius receptio clero et populo non modicam aedificationem afferret. Si quis vero sine speciali Generalis Ministri licentia, praetermissis aliquibus vel aliqua de conditionibus memoratis, quemquam receperit, receptionem ipsam firmiter volumus esse nullam. Et receptum ad professionem praecipimus non admitti, nisi similiter hoc ex causa rationabili cum aliquo per Ministrum et Diffinitores in Provinciali Capitulo fuerit dispensatum ».

4. Bonifatius Papa VIII (6): « Volentibus vestro aggregari consortio,

---

(1) Anni 1325; cf. *Cron. 24 Gen.* ap. *Anal. Fr.* III 1897, 487 nota 1.

(2) Cap. II. Opusc. 64 *hanc* vitam.

(1) Sbaralea, *Bull. Franc.* I, Romae 1759 p. 352 n. 72, 1248, 8 Ian. Haec Bulla Innocentii aliam Gregorii IX, 1241, 19 Iun., l. c. I 298, n. 344 repetit.

(3) *Bull. Fr.* l. c. *add.* praefata.

(5) L. c. ut *pro* quod.

(6) L. c. IV, Romae 1768, 371 nº 37. Est sic dictum *Mare Magnum,* Bulla scil. *Virtute conspicuos,* 1295, 11 Nov. cuius textum non refert Sbaralea, qui nonnisi eandem Bullam Clementis IV, 1265, 21 Iulii, l. c. II, Romae 1765, 19-24, nº 25, repetit; quae Clementis IV, illam Alexandri IV, *Virtute conspicuos,* 1258 2 Aug. l. c. I 298-308. n. 486 reassumit. Quoad variantes horum *Marium Magnorum* cf. notas Sbaraleae, l. c. IV 371. Mare Magnum renovavit quoque Clemens IV 1265, 21 Iuli, *Bull. Fr.* III 1765, 19-24, (Textus) et Honorius IV, 1280, 20 Nov. l. c. III 551 (Regest.), et dein Bonifacius IX, 1396 (non 1397) 1 Dec. Eubel, *Bull. Fr.* VII, 1904, 69 n. 202 (Regest.); cf. l. c. II, 24a pro aliis.

qui suspensionis aut interdicti vel excommunicationis sententiis a iure vel a iudice generaliter sint ligati, absolutionis beneficium, observata forma canonica, impertiri ipsosque in Fratres recipere, ac eos qui post assumptum habitum vel professionem praemissam recoluerint se talibus in saeculo fuisse sententiis innodatos secundum formam ipsam, vos Generalis et Provinciales Ministri ac praefati Custodes, et vestras vices gerentes valeatis absolvere, et cum eis in irregularitatibus dispensare. Si talibus forsan innodati sententiis vel in locis interdicto suppositis, divina praesumpserint officia celebrare vel ordines receperint, ita tamen, quod si aliqui ex huiusmodi eisdem sententiis propter debitum sunt astricti, satisfaciant ut tenentur, volumus nihilominus, quod huiusmodi volentes vestro aggregari consortio, nisi mox, postquam fuerint absoluti, Ordinem vestrum intraverint, [fol. 29r. col. 2ª] et si ad hoc induciae a prelatis Ordinis eisdem concedantur, eo ipso in pristinas sententias a quibus eos absolvi taliter contigerit, relabantur ».

5. Ex capitulo Perpiniani: « Volentibus autem vitam istam accipere et ad nostram fraternitatem petentibus recipi, non facile tribuatur ingressus, quia, ut ait Apostolus (1), « probandi sunt spiritus, si ex Deo sunt ». Si autem pulsantes perseveraverint, post dies aliquot, expositis sibi austeritatibus omnibus Ordinis, poterunt observata dumtaxat solemnitate debita, ad statum novitialem admitti. Quibus admissis, ter in anno, a quarto scilicet in quartum mensem legatur vel exponatur intelligibili et grosso modo Regula, et interrogentur de voluntate perseverandi, deturque illis, si voluerint, cum vestibus cum quibus venerant, recedendi libertas ».

6. Ex capitulo Perpiniani: « Novitiis autem per Provincialem Ministrum vel per Custodem de scitu Ministri, specialiter deputetur magister, frater quidam de religione probatus, boni zeli, circumspectus, providus et devotus, qui eorum curam specialem habeat, viam Dei studiosissime doceat, pure ac saepe confiteri faciat, partes eis, modos et utilitates orationis exponat, ad omne opus bonum informet, Sanctorum eis exempla frequenter proponat et mores nostrae religionis verbo et exemplo demonstret. Ipsi vero toto probationis suae tempore portam Fratrum, nisi translationis vel generalis processionis vel alicuius improvisae necessitatis causa non exeant, nec cum aliqua saeculari persona vel religiosa sine sui licentia et praesentia magistri loquantur, praeterquam cum Fratribus in divinis officiis et obsequiis opportunis. Nec mittant vel recipiant litteras vel res alias sine sui magistri licentia speciali. Toto novitiatus sui tempore studio non intendant, sed divinum officium et ea quae devotionis sunt, diligenter addiscant. De rebus [fol. 29v. col. 1ª] autem suis temporalibus, sine Fratrum inductione vel sollicitatione disponendo vel distrahendo disponant, sicut Dominus inspiraverit eis ».

7. Ex compilatione antiqua (2): « Professionem quilibet novitius, cum ad professionem recipitur, faciat in hunc modum: *Ego frater N. voveo et promitto Deo et beatae Mariae Virgini et beato Francisco et omnibus Sanctis et tibi, Pater, toto tempore vitae meae servare Regulam Fratrum Minorum per dominum Honorium* (3) *confirmatam, vivendo in obedientia, sine proprio et in castitate.* Et qui eum recipit promittat ei, si haec servaverit (4), vitam aeternam ».

(1) Ioan. 4, 1: *Probate spiritus, si ex Deo sint.*
(2) Cf. Narb. Bo. 451, 1, l. 15ss. Ehr. 89, 30ss. Est Paris. 1292. l. c. 89 not. 3.
(3) LL. cc. *add.* papam.
(4) LL. cc. observaverit.

8. Ex capitulo Perpiniani: « Finito vero anno probationis, si novitii post praememoratas interrogationes in religionis proposito perseverant, et Fratres cum quibus habitaverint, de ipsorum conditionibus, vita et moribus sunt contenti, recipiantur per Ministrum vel per Custodem vel ex speciali commissione Ministri per Guardianum hoc modo, videlicet, quod novitius professionem facturus, verba professionis, si sciverit scribere, scribat, vel si scribere nescit, scribi faciat, ipso tamen assistente scribenti. Verbis scriptis, ipse manu propria in cedula iuxta scripturam faciat unam crucem. Praelatus vero, qui eum ad professionem recepturus est, missam cum nota vel sine nota, praesente conventu celebret, et novitius diligenter instructus, quando missa dicetur, prostratus maneat. Cum autem sacerdos communicaverit, novitius dicat: *Confiteor*. Quo dicto, praelatus celebrans auctoritate privilegiorum Ordini nostro a Sede Apostolica indultorum (1), ipsum ad cautelam absolvat, et cum ipso dispenset, ipsumque relevet, quantum patet ipsorum privilegiorum extendi facultas. Et hiis peractis, ipsum interroget dicens: *Frater, vis renuntiare* [fol. 29v. col. 2ª] *saeculo?* Quo respondente: *Volo,* dicat sacerdos versiculum: *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum,* et respondeatur: *Et omne consilium tuum confirmet. Amen.* Quibus dictis, novitius professionem faciat, tenens in manu sua verba professionis. Qua facta, ponat praedictam cedulam super altare, et sacerdos dicat ei: *Et ego, si haec servaveris, promitto tibi vitam aeternam.* Et dans ei corpus Christi addat sic: *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Amen.* Postea compleatur missa, et professus diu in oratione persistat, donec ad refectionem fuerit evocatus ».

9. Alexander papa IIII (2): « Inhibemus quoque, ne quis post professionem in Ordine vestro factam, sine Generalis, et Provincialis sui (3) licentia discedat ab ipso. Discedentem vero absque cautione litterarum ipsorum, praetextu alicuius privilegii Apostolicae Sedis, nullus audeat detinere (4). Quod si forte retinere quisquam (5) praesumpserit, vobis, Generalis et Provinciales Ministri, licitum sit in omnes (6) discedentes Fratres excommunicationis sententiam promulgare ».

10. Ex capitulo Montispesulis: « Volentes apostatandi viam praecludere, nos Generalis Minister et Provinciales Ministri et Diffinitores Capituli Generalis excomunicamus in hiis scriptis omnem Fratrem apostatantem ab Ordine nostro, vel ab ipso absque eiusdem Ordinis licentia quomodolibet discedentem, et ex decreto praesentis statuti anathematis vinculo innodamus ».

11. Ex capitulo Perpiniani: « Postquam Custodibus sufficienter innotuit Fratrem aliquem vel aliquos ab Ordine de suis apostatasse Custodiis, ipsum vel ipsos in singulis suarum Custodiarum conventibus in capitulo Fratribus congregatis, qualibet hebdomada, excommunicatum vel excomunicatos [fol. 30r col. 1ª] nominatim et expresse denuntietur vel denuntiari faciant, usquequo de talium apostatarum absolutione per

---

(1) V. gr. Alexandri IV Bulla: *Virtute conspicuos,* ap. Wadding, *Annales Min.* ad an. 1258, n. LV (Regestum). 1258, 2 Aug. Romae 1732. IV, 477-82. § VI-IX; 479-81. Sbaralea, II, Romae 1761, n. 436. p. 298-303, 299, § 8-11.

(2) Bulla cit. ll. cc. § IX.

(3) LL. cc. Wadd. 480, Sbar. 299: sui prov: *transp.*

(4) LL. cc. retinere.

(5) LL. cc. *om.* quisquam.

(6) Reg. Generali et Provincialibus dumtaxat licitum sit in *ipsos.*

legitima documenta eis fuerit facta fides. Ministri vero Provinciales anno quolibet in suis Provincialibus Capitulis omnes suarum Provinciarum et Generalis Minister in Generali Capitulo omnes totius Ordinis apostatas, qui absoluti non fuerint, excomunicatos nominatim et expresse in diebus diffinitionum publice denuntient vel denuntiari faciant, et eos nisi poenituerint, aeternae maledictioni submittant. Quare Provincialis quilibet nomina suorum apostatarum ovium deferat vel deferri faciat ad Capitulum Generale ».

IV. — *De forma nostri habitus.*

1. Beatus Franciscus in Regula (1): « Illi qui iam promiserunt obedientiam, habeant unam tunicam cum caputio, et aliam sine caputio, qui voluerint habere. Et qui necessitate coguntur, possint portare calciamenta. Et omnes Fratres vestimentis vilibus induantur: et possint ea repetiare de saccis et aliis petiis cum benedictione Dei: quos moneo et exhortor, ne despiciant neque iudicent homines, quos viderint (2) mollibus vestimentis et coloratis indutos, uti cibis et potibus delicatis; sed magis unusquisque iudicet et despiciat semetipsum ».

2. Frater Bonaventura (3): « Revera servus Dei Franciscus (4) a principio Religionis usque ad mortem tunica, corda (5) et femoralibus dives, hiis contentus erat ».

3. Ioannes papa XXII (6): « Ministrorum, Custodum, et Guardianorum iudicio praesentium auctoritate committimus determinare, videlicet arbitrari atque praecipere (7), cuius longitudinis, latitudinis et (8) grossitiei et subtilitatis, formae sive figurae atque similium accidentium esse debeant tam habitus quam caputia ipsorum quam intimiores (9) tunicae quibus Fratres dicti Minorum Ordinis induuntur, ac insuper [fol. 30 r. col. 2ª] cuius quantaeque vilitatis indui eos ipsis vestimentis oporteat; et an (10) vestimentis huiusmodi secundum Regulam et declarationes (11) praedecessorum nostrorum et (12) Ordinis Constitutiones reluceat asperitas, vilitas et paupertas: utrum vel quantum ad colorem, praetium, vilitatem, paupertatem quoque ac cetera accidentia supradicta Fratres vestimentis induantur, ut debent; super quibus eorumdem Ministrorum, Custodum et Guardianorum conscientias oneramus, statuentes et districte praecipiendo mandantes, quoties in praedictis et hiis (13) similibus eorum arbitrium ac (14) determinationem, Generalis quidem in totius, Provin-

(1) Cap. II. Opusc. 65.
(2) Opusc. vident.
(3) *Leg. mai.* c. VII, n. 1. *Opera* VIII (1898) 523, 1.
(4) Ed. *loco* servus Dei Franciscus *legit* ipse.
(5) Ed. chordula et *infra* iis contentus fuit.
(6) In Bulla: *Quorundam exigit,* ap. Eubel, *Bull. Franc.* V, Romae 1898, 128-131. (7 oct. 1317). Wadding, ad an. 1317, n. XXII, Romae 1733, VI. 273-77.
(7) Ll. cc. ac praescribere.
(8) Ll. cc. *om.* et.
(9) Ll. cc. quam caputia quam interiores.... omnes.... dicti.... induantur.
(10) Ll. cc. *add.* in.
(11) Ll. cc. *add.* eorumdem.
(12) Ll. cc. *add.* praefatas.
(13) Wad. iis, *et supra loco* quoties Eub. quatenus.
(14) Ll. cc. *om.* ac, *et post* determinationem *add.* sive iudicium *et infra post* vero Eub. *legit* ministrorum in provinciarum administrationibus ac custodum et guardianorum [in] custodiis et guardianiis sive conventibus.

cialium vero Ministrorum (1) in Provinciarum, Custodum et Guardianorum amministrationibus, Custodiis et Guardianiis, seu (2) Conventibus Ordinis memorati commissis eisdem. — Fratres omnes et singuli sequi omnino eisque (3) parere per omnia teneantur: ac insuper quod illorum sequendo (4) determinationem seu (5) iudicium illisque parendo nec sint, nec dici possint, nec (6) debeant, nec ipsi seipsos autument suae Regulae vel Constitutionum sui Ordinis transgressores ».

4. Ex compilatione Assisiate: « Fiat autem caputium tali modo, quod existens in capite, usque ad cingulum non attingat; mantellosque de vili panno et humili Fratres habeant, non rugatos circa collum vel crispos nec usque ad terram per integrum palmum protensos, et in forma servetur antiquus modus et hactenus consuetus, curiositate qualibet abdicata ».

5. Ex compilatione antiqua (7): « Contra superabundantiam vestium ordinamus, quod nullus Frater eodem anno (8) habeat duos habitus novos et quod Guardiani non dent alicui (9) tunicam novam, nisi prius resignet, si quam habet superfluam. Et tunicae, quibus (10) Fratres non utuntur ad necessitatem, pro tempore in comuni serventur (11) ».

6. Ex eadem (12): Dum ab institutione nostri Ordinis, de forma habitus sit sine calciamentis incedere, et regula [fol. 30 v, col. 1ª] non concedat nisi hiis « qui necessitate coguntur (13) », ordinamus, quod (14) nullus Frater vadat consuetudinarie (15) calciatus, nisi eius evidens necessitas Fratribus innotescat, vel per Guardianum suum est coram Fratribus sufficiens iudicata ». « Si (16) quis vero inventus fuerit vitiosus, comedat in terra coram Fratribus in conventu ». « Qui (17) vero calciamentis indigent, non portent stivallos, sed calcios corrigiatos et ante fissos (18). Et habeantur calciamenta pro celebrandis Missis in comuni, et Fratres occasione Missarum illis tunc et non alias calcientur ».

7. Ex eadem (19): « Cingulum habeatur corda comunis, et nihil portetur appensum ad cordam », « nec cingula habeantur interius cum cultellis et bursis ».

---

(1) Wad. *add.* ac.
(2) Wad. sive.
(3) Ll. cc. omnimode, illisque.
(4) Ll. cc. *add*, arbitrium, *et infra* Eubel *legit* sint.
(5) Ll. cc. sive.
(6) Ll. cc. possint dici vel.
(7) Cf. Narb. Bo. 451, 2, 15-19. Ehr. 90, 29-34; *sed textus revera est, uti assolet, ille* Paris. 1292. cf. Ehr. l. c. et notas.
(8) *Narb.* Ll. cc. *om.* eodem anno, et *mox postea* novos.
(9) Narb. ll. cc. *add.* fratri habitum vel.
(10) Ll. cc. *add.* communiter.
(11) *Sic et* Paris. Narb. ll. cc. reserventur.
(12) Est Paris 1292. cf. Narb. ll. cc.
(13) Cap. II. Opusc. 65.
(14) Narb. ut.
(15) *Hoc add.* Paris 1292. Ehr. 91. nota 1.
(16) Si — conventu, *add.* Paris.
(17) *Est* Narb. Bo: 451, 2, 34-38. Ehr. 91, 9-13.
(18) *Sic et* Paris. Ehr. 91. nota 3.
(19) *Tota* § 7 *e* Paris; *quae sumpta est e Definitionibus* Narb. Bo: 465, 2, 26-8. Cfr. Ehr. 91, not. 4 et 35 not. 4. Cf. *Constit.* Narb. 451, 2, 38-9. Ehr. 91, 12-3.

8. Ex eadem (1): « Fratres non dormiant sine habitu, corda (2) et femoralibus nisi manifesta necessitate vel infirmitate cogantur. Et (3) sani Fratres in locis, in quibus morantur, culcitris et pulvinaribus de pluma non utantur. Excessus in tunicis (4), mantellis et calciamentis castigatione, qua convenit, reprimantur, ita quod (5) in omnibus, quae ad habitum Fratrum spectant, ad imitationem patrum nostrorum reluceat semper asperitas (6) vilitas et paupertas ».

9. Ex capitulo Perpiniani: « Ut autem nostrae religionis insignia devotiori reverentia deferamus, pia quidem ordinatione statuimus, ut omnes cordas et habitus, quos portare debemus, praelati nostri Ordinis secundum antiquam consuetudinem benedicant, maxime tamen et indefectibiliter hoc volumus et praecipimus observari, quando et ubi primitus ad Ordinem nostrum venientibus conceditur habitus novitiorum (7) ».

10. Ex compilatione antiqua (8): « Ad quindenam Fratres in aestate semper radantur; in hieme vero infra tertiam septimanam, et sit rasura non modica, sicut decet Religiosos, [fol. 30 v. col. 2a] scilicet (9) ut inter ipsam et aures non sint plures quam tres digiti. Tonsuram desuper aures tam clerici quam laici fieri sibi procurent ».

V. — *De divino officio.*

1. Beatus Franciscus in Regula (10): « Clerici faciant divinum officium secundum ordinem sanctae Romanae Ecclesiae, excepto Psalterio, ex quo habere poterunt breviaria. Laici vero dicant XXIV Pater noster pro Matutino; pro Laudibus (11) V; pro Prima, Tertia, Sexta, et Nona, pro qualibet istarum, VII, pro Vesperis autem XII, pro Completorio VII, et orent pro defunctis ».

2. Bonifatius papa VIII (12): Quia vestri Ordinis Fratres de locis ad loca ipsius Ordinis saepius transmittuntur, propter quod stabilem et perpetuam in terris et determinatis locis seu domibus eiusdem Ordinis non faciunt mansionem: quia etiam bonos et idoneos ac probatos a nobis Fratres facitis ad ordines promoveri, liceat vobis ordinandos Fratres eiusdem Ordinis quibuscumque malueritis catholicis pontificibus communionem et gratiam Sedis Apostolicae habentibus praesentare: ipsisque pontificibus praesentatos a vobis Fratres sine qualibet examinatione per

---

(1) Narb. Bo: 451, 2, 40-8. Ehr. 91, 18-19.

(2) Ll. cc. cingulo.

(3) Ibid. *om.* et.

(4) Ibid. *add.* lectis et.

(5) Narb. itaque.

(6) *Sic et* Paris. Narb. austeritas. *Etiam hic locus e Compil. Paris. desumptus ergo censendus est.*

(7) *In nota alia manus addidit:* « Forma sive modus benedicendi vestes Fratrum, ut praedicitur, talis est. In primis Praelatus benedictionem vestium facturus dicat: ℣ *Adiutorium nostrum* etc. quam formam require in fine istarum Constitutionum ».

(8) Cf. Narb. Bo. 454 1, 40 ss; Ehr. 100, 8 ss. Sed desumptum denuo est ex Paris. Compil. 1292, cf. Ehr. 100 nota 3-7. Bo. Ehr. Fratres quindecim vicibus radantur etc.

(9) Ll. cc. sic .... aurem .... non desuper .... facere procurent.

(10) Cap. III. Opusc. 66. Or. 38-9.

(11) Opusc. et Or. Laude.

(12) Cfr. Bull. Alexandri; Sbaralea II, 298, § 3. — Cf. supra p. 279 n. 6.

eosdem pontifices facienda, et absque omni promissione vel obligatione ipsorum ordinandorum Fratrum ad ordines promovere ».

3. Ex antiqua compilatione (1): « Nullus Frater ordines recipiat sine sui Ministri licentia vel Custodis, cui Minister hanc licentiam dederit. Et quicumque contrafecerit, a suscepto ordine ipso facto noverit se suspensum, quousque per Ministrum secum fuerit dispensatum ». « Praecipit (2) etiam (3) Generalis Minister per oboedientiam cum Generali Capitulo (4) quod nullus (5) promoveatur de cetero ad sacerdotium, nisi suae aetatis habeat completum XXV annum, vel (6) executionem confessionum (7) personarum extra nostrum Ordinem existentium, vel (8) praelationis officium nisi XXX^a [fol. 31 r. col. 1^a] annos habeat in etate (9) ».

4. Ex eadem: « Nullus Frater eximatur a choro, sed omnes Fratres teneantur ire ad omnes horas canonicas et ad missas, exceptis actu infirmantibus et multum antiquis, magistris, lectoribus et bachalariis in generalibus studiis constitutis et legentibus in aliis studiis, dum actu suas lectiones continuantur, et exceptis studentibus, dum in lectionibus theologiae vel disputationibus ordinariis fuerint occupati (10) ».

5. Ex capitulo Perpiniani: « In spiritu devotionis ante missarum et horarum principia Fratres omnes, qui poterunt, ad chorum conveniant, ut praeparent corda sua Domino, ibique sine discursu, sine murmure, sine risu et absque vagis et vanis aspectibus, in pace sub evangelico silentio et cum debita gravitate permaneant, cantent et orent, et usque in finem unanimiter perseverent. Quia vero cantus ecclesiasticus dictae laudis sacrificium esse debet, fructusque labiorum canentium et aedificatio auditorum, ideo universorum corda Fratrum in virtute dominicae passionis hortamur, quatenus divinas laudes honeste, attente ac religiose persolvant, gestus leves et cantus dissolutos omnino declinent, tractim (?) psallant, simul incipiant, simul pausent, notas traditas ab antiquo sequantur, et in omnibus ordinario ecclesiastico se coaptent. Custodes autem et Guardiani eorumque Vicarii vigilanter intendant, quod praedescriptus modus dicendi officium et modus se habendi ad chorum, in omnibus et per omnia iugiter observetur. Omnem vero Fratrem, quem in aliquo praemissorum compererint vitiosum, ordinariae disciplinae submittant. Ministri vero, Custodes et Guardianos, quos super statuti praesentis observantia deprehenderint [fol. 31 r. col. 2^a] notabiliter negligentes, a suis officiis etiam sine Provinciali Capitulo, si negligentia grandis et manifesta fuerit, tamquam inutiles debeant amovere ».

6. Ex compilatione antiqua: « Omnes Fratres tam clerici quam laici forenses post recreationem acceptam secundum exigentiam itineris et laboris ad Completorium vadant. Et nullus remaneat sine causa ratio-

---

(1) Cf. Narb. Bo. 456, 1, 38-43. Ehr. 107, 3-6. Nullus — dispensatum, *sed non omnia verba consonant cum hac Perpinianensi forma.*

(2) E Paris 1292, sed in Cod. Ottob. 15 in margine. Ehr. 128 nota 2.

(3) L. c. *om.* etiam.

(4) L. c. *add.* universo.

(5) *om.* frater *et transp.*

(6) L. c. et.

(7) *add.* quarumcumque.

(8) L. c. et.

(9) L. c. *add.* nullus habeat de caetero *et prosequitur* nisi qui XXX annos completos habuit in aetate.

(10) Cfr. Ehr. 109 nota 3, al. 2, et Capit. Assisiat. 1279, l. c. 50, l. 11-16 atque Cap. Argentinens. 1282, l. c. 52, l. 27-30.

nabili de licentia speciali. Et quicunque contrafecerit, in uno prandio non bibat nisi aquam vel unam in capitulo recipiat disciplinam (1)».

7. Ex capitulo Perpiniani: «Dum illius summae gratiae opus, qua homo coniunctus est Deo in unitate personae legitur in missa, genuflectatur ab omnibus ad illud verbum evangelii: *Verbum caro factum est;* et ad illud verbum symboli: *Et homo factus est;* et ad illud verbum Evangelii: *Procidentes adoraverunt eum.* Item ad illud verbum apostoli: *In nomine Iesu omne genu flectatur,* et alias et alibi sicut in Ordinario traditum invenitur» (2).

8. Ex compilatione antiqua (3): «In festis vero (4) sive diebus dominicis, si forte tunc notabilia festa non essent (5) viciniora rasurae (6) comunicent Fratres, nisi remanserint de licentia speciali. Et (7) tunc fiat sermo Fratribus in comuni».

9. Ex capitulo Perpiniani: «Libri ecclesiastici cum omni diligentia corrigantur et teneantur omnino correcti. Custodes vero litteratos deputent de triennio in triennium correctores. Et quandocumque debent visitari Custodes de correctione huiusmodi, per eum, qui Visitationi praesidet, inquirantur».

10. 1. Ex compilatione Asisiate (8): «Statuimus, ut pro omnibus Fratribus in nostro Ordine decendentibus, quilibet sacerdos, nisi contingat eum langore vel itinere praepediri, qualibet ebdomada celebret unam missam de mortuis (9) vel diei appropriatam cum collecta mortuorum. Ceteri autem (10) Fratres clerici dicant unam vigiliam IX lectionum; laici vero C Pater noster (11) cum totidem Ave Maria. Et hoc si omittatur (12) [fol. 31 v. col. 1ª] in una ebdomada, possit (13) suppleri in alia, omnibus statutis Provincialium (14) Capitulorum, quae ad hoc pertinent, revocatis.

2. «Ordinamus (15) etiam, quod pro Fratribus et familiaribus nostris defunctis, quorum recommendatio facta fuerit in Capitulo Generali, quilibet sacerdos celebret annuatim unam missam de mortuis: quilibet Frater clericus VII psalmos cum Litania (16): quilibet Frater laicus C Pater noster. Et pro vivis familiaribus missa et psalmi et Pater noster totidem persolvantur».

3. «Ordinamus (17), quod pro (18) Cardinali, qui in regimine Ordinis decesserit, a quolibet sacerdote Ordinis tres missae de mortuis cele-

---

(1) Hoc decretum ineditum videtur.
(2) Ioh. I, 14 in fine Missae; deinde *Credo* in Missa; in Evang. Epiphaniae Matth. II, 11; in epistola Missae, Philip. II, 10.
(3) Paris 1292. Ehr. 100. not. 8.
(4) Ehr. *om.* vero.
(5) Ehr. essent vicinioribus diebus illis rasurae com. Fr. [nisi rem.].
(6) Hinc inc. Narb. 454, 1, 43-47. Ehr. 100, 13-14.
(7) Narb. *haec add. in margine.*
(8) Ehr. (Paris) 137 not. 3.
(9) L. c. unam missam *trasp. et plura addit.*
(10) L. c. vero.
(11) L. c. Cod. Lucernensis. F. 15. (cf. Ehr. 79) *haec* Ave Maria *add.*
(12) Ehr. haec.... si omittantur.
(13) Ehr. possint.
(14) Ehr. *transp.*
(15) Narb. Bo. 464, *Rub.* XII. lin. 1-7. Ehr. 137, 10-14; *quaedam transp.*
(16) Ll. cc. Clericus L, psalmos *(sine litan.).*
(17) Narb. l. c. l. 8-12; Ehr. 15-18.
(18) Ll. cc. ut pro.

brentur, et a quolibet clerico dicatur (1) unum psalterium, et a quolibet laico CCC Pater noster ». — « Idem (2) fiat pro Generali Ministro in officio Ordinis decedente. Et pro hiis qui vadunt ad Capitulum Generale, si contingat eos tunc mori, una missa dicatur a quolibet sacerdote ». « Et (3) similiter fiat pro Procuratore Ordinis (4) in officio decedente ».

4. Officium (5) pro defunctis Fratribus et benefactoribus, et (6) pro illis, qui in nostris cimiteriis sunt sepulti « ter (7) in anno solemniter celebretur, scilicet proxima die ante festum beatae Mariae Magdalenae, et proxima die ante festum beati Michaelis, et feria sexta (8) post dominicam LXX[ae] ». Simile (9) officium fiat pro patribus et matribus (10) Fratrum ultimo die feriali (11) in hebdomada ante adventum Domini ». « Clerici (12) dicant (13) Vesperas et Vigiliam IX lectionum et missam cantent, laici vero (14) C Pater noster ».

5. Statuimus (15) quod in quolibet conventu ordinetur hebdomadarius, qui missas alternatim de (16) vivis et mortuis specialiter celebret omni die (17), vel etiam recommendet (18), pro Summis Pontificibus et Cardinalibus, illi maxime qui sunt vel fuerunt Ordini nostro favorabiles et devoti, et pro omnibus benefactoribus tam vivis quam mortuis, qui recommendantur Ordini in qualibet regione » [fol. 31 v. col. 2[a]] « Item (19) singulis annis pro hospitibus, qui in itinere Fratres recipiunt, infra octavam sancti Francisci ad honorem ipsius Sancti applicetur una missa conventualis, et una privata a (20) quolibet sacerdote, et a quolibet laico C Pater noster.

6. Obitus (21) illustrissimae dominae dominae Iohannae quondam reginae Franciae pridie nonas Aprilis per totum Ordinem celebretur. Et Fratres omnes (22) solliciti sint in missis et orationibus habere de ea me-

---

(1) *Dehinc alius textus a* Narb. ll. cc. seqq. *discrepans, sed easdem praescribit orationes.*

(2) *Statutum de Procuratore* e Paris 1292. Ehr. 187 nota 5.

(3) L. c. *add.* in curia.

(4) Denuo sed cum add. et mutationibus Paris. 1292 et aliorum; Narb. 462, l. 1-5. Ehr. 188, 1-5.

(5) Narb. *om.* et pro cimit. — sepulti.

(6) Narb. Paris. *reassumitur;* cf. ll. cc.

(7) Ll. cc. feria secunda.

(8) Ordo rerum Paris. 1292. Ehr. 188, nota 1. In Narb. paulo inferius sequitur.

(9) Narb. *add.* omnium.

(10) Ibid. *om.* feriali, in ebdomada . . . Domini.

(11) *Ordo* Paris. *Statuta cum* Narb. *consonant.*

(12) Narb. *om.* dicant.

(13) Narb. *hic add.* dicant.

(14) Paris 1292. Ehr. 188, nota 2. Ordinamus . . . .

(15) Ehr. pro.

(16) Ehr. *om. hic:* omni die, *sed habet* recommendet omni die.

(17) Par. *om.* pro S. Pont. — mortuis.

(18) Paris 1292. Ehr. 188 not. 2, al. 2.

(19) L. c. *om.* a quol. sac. et.

(20) Est additio cod. Auch. 49, cf. Ehr. 76-7; 188 nota 6 al. 2. Si ex additione huius notae in cod. cit. cf. Ehr. l. c. (1292-1316) aliquid inferre licet, coniiciam reginam illam esse Iohannam Navarrensem, coniugem Philippi IV, Pulchri, 1284-1305; mortua est 2 April. 1305.

(21) L. c. *om.* omnes.

(22) Ll. cc. *om.* dicatur.

moriam specialem ». « Et (1) ordinat Generalis Minister de beneplacito totius Capituli Generalis, quod pro anima domini Corradi Tullensis episcopi ordinentur specialia suffragia in quolibet Capitulo Generali (2) ».

11. Ex capitulo Perpiniani: « Picturarum abusus corrigantur et declinentur omnino sic, quod non fallacitas in repraesentatione, nec indecentia in imagine, nec aliud retrahens a devotione in picturis nostris valeat apparere. Quare nec repraesentatio Trinitatis, nec figuratio rei numquam visae, nec lascivus aut dissolutus Sanctorum aut Sanctarum gestus apud Fratres pingi aut picta manere sinantur ».

VI. — *De Ieiunio.*

1. Beatus Franciscus in Regula (3): « Fratres ieiunent a festo Omnium Sanctorum usque ad Nativitatem Domini. Sanctam vero quadragesimam, quae incipit ab Epiphania usque ad continuos XL dies (4), qui voluntarie eam ieiunant, benedicti sint a Domino, et qui nolunt, non sint adstricti; sed aliam usque ad resurrectionem Domini ieiunent. Aliis autem temporibus non teneantur, nisi sexta feria ieiunare. Tempore vero manifestae necessitatis non teneantur (5) ieiunio corporali ».

2. Ex compilatione antiqua (6): « Obsecrat autem (7) Generalis Minister cum Generali Capitulo universo, quod (8) omnes Fratres (9) in ipsa quadragesima intrinseca (10), scilicet sancti Francisci, in conventu sint (11) una refectione contenti, ad amovendas multas deordinationes et ad obtinendam [fol. 32r. col. 1ª] benedictionem paternam, exceptis minutis (12), debilibus et infirmis ».

3. Ecclesiasticus (13): « Noli avidus esse in omni epulatione et non te effundas super omnem escam. In multis enim escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad coleram. Propter crapulam multi obierunt ».

4. Abbas Moyses, collatio secunda, capitulo XXII (14): « Generalis hic continentiae modus est, ut secundum capacitatem virium et cordis qualitatem, tantum cibi sibimet unusquisque concedat, quantum sustentatio carnis, non quantum desiderium saturitatis exposcit ».

5. Frater Geraldus Generalis Minister: « Crapulam iuxta proprietatem nominis, physici vocaverunt quandam epulam stomaco super cibum

---

(1) *Add. in margine* Cod. Ottob. 15 (Paris 1292) Ehr. (128 nota 2) 138 not. 6 al. 1. Est Fr. Conradus Probus, O. F. M. ex-min. provincialis Alemanniae Superioris et Episc. Tullensis. 1279-1296, quo anno resignavit munus episcopale. Ehrle l. c. 85; Eubel, *Hier. Med. aevi cath.* I. 530; Eubel in *Historisches Iahrbuch* IX. (1888) 669 ss. Mortuus est an. 1306.

(2) *In calce alia manus subdit:* « Sufficit autem una missa in conventu in anniversariis supradictis et vigilia defunctorum ».

(3) Cap. III. Opusc. 66.

(4) *Om.* quam Dominus suo sancto ieunio consecravit.

(5) *Om.* fratres.

(6) Definitio Narb. n. 3. l. 13-19. CO. Ehr. 97, nota. 1.

(7) Narb. *om.* autem.

(8) L. c. *om.* quod.

(9) *Add.* voluntarie.

(10) *Om.* intrinseca scil.

(11) L. c. esse.

(12) Narb. hospitibus (*pro*: minutis).

(13) C. 37, 32-4.

(14) Cod. *errones* XX. Cassianus *Coll.* l. c. Migne *P. L.* 49, 553.

indigestum ingestam, quae, ut aiunt, cibo subposito supernatans, infelicem stomacum inflat et inficit, indigeriem nutrit, humores corrumpit, varios morbos generat, caput molestat, membrorum usum impedit, sensus obtundit, phantasmata turbat et aliquibus excitatis passionibus, corda gravat (1). Unde Salvator, qui totum hominem salvum fecit in sabbato, sicut medicus sapiens suos incantat infirmos dicens (2): Attendite vobis, ne graventur corda vestra in crapula, ebrietate et curis huius saeculi ».

6. Ex compilatione antiqua (3): « Apostolorum Vigiliae ieiunentur intus et extra, beatorum Philippi et Iacobi et Iohannis Evangelistae et Barnabae tantum exceptis. Vigilia beati Bartholomaei ieiunetur, et festum secundum morem provinciae (4) fiat. Vigilia beati Francisci ieiunetur (5). Ieiunia Regulae in cibo quadragesimali serventur, et quadragesimalis (6) observantia a Quinquagesima inchoetur ».

VII. — *De modo eundi per mundum.*

1. S. Franciscus in Regula (7): « Consulo vero et exortor Fratres meos in Domino Iesu Christo, ut quando vadunt per mundum, non litigent, neque contendant verbis, nec alios iudicent; sed [fol. 32 r, col. 2ª] sint mites, pacifici et modesti, mansueti et humiles, honeste loquentes omnibus sicut decet. Et non debeant equitare, nisi manifesta necessitate vel infirmitate cogantur. In quamcumque domum intraverint, primum dicant: Pax huic domui. Et secundum sanctum Evangelium de omnibus cibis, qui apponuntur eis, liceat manducare ».

2. 1. Ex capitulo Perpiniani: « Ad arcendos Fratrum discursus inutiles, Deo quidem odibiles, hominibus onerosos, religiosae quieti et honestati contrarios, praesenti mandato statuimus, quod nullus Provincialis Minister extra suae administrationis terminos, nullus Custos extra fines suae Custodiae, nullusque Guardianus extra sui guardianatus limites, auctoritate propria, possint cum obedientia vel cum licentia mittere Fratres suos, nisi Provincialis Minister ad Generalem, vel Custos aut Guardianus ad Provincialem mittere Fratres suos ex evidenti necessitate deberent, vel nisi alius impensae necessitatis articulus emergeret; qui Discretorum iudicio sine scandalo aut gravi damno declinari non possit.

2. Custodes quoque infra suas Custodias nullum de conventu ad conventum mittere vel licentiare valeant, nisi causa translationis vel sepulturae solemnis vel alicuius impensae necessitatis, per duas partes conventus, in quo pro tunc Custodem esse contingit, iudicandae.

3. Guardiani vero et eorum Vicarii, Fratres suos vel etiam forenses ad ingressum civitatis, castri, villae, vel burgi, ubi Fratres morantur, nequaquam passim licentient, nec quemquam, nisi pro communi conventuum vel locorum necessitate, ad intrandum plus quam semel in hebdomada, nec iuvenes in aetate vel novos in Ordine, plus quam semel in mense licentiare valeant, nisi talis appareret necessitas, quod maioris partis

(1) Cf. Bonav. Opp. VIII, 482 not. 5 et 6.
(2) Cf. Luc. XXI, 34.
(3) *Est* Paris 1292, *sed sine transp. quam exhibet* Ehr. 97 nota 2. Cf. Narb. Bo. 453, 1, Rub. IV, col. 1-2. Ehr. 97, 1-12.
(4) Ll. cc. patriae.
(5) *Omissio uti in* Paris. l. c. not. 3.
(6) Cod. *om.* ieiunii.
(7) *Hoc* incipit *assuetum cod. om.* Cap. III. Opusc. 67

Fratrum conventus vel loci iudicio, frequentior alicui vel aliquibus licentia foret merito [fol. 32 v. col. 1ª] concedenda. Mensuram autem praedictarum aetatis et novitatis quoad limitationem licentiae memoratae Ministri cum Difinitoribus in suis Provincialibus Capitulis debeant determinatione debita praefinire.

4. Si qui vero ordinationum praesentium contemptores praeter formas praetaxatas ire praesumpserint, penas utique Fratribus sine licentia euntibus inflictas, se constitutione praesenti, ipso facto noverint incurrisse ».

3. Ex compilatione antiqua (1): « Nullus Frater vadat nec (2) eques nec pedes sine Fratre socio (3), aut sine Fratre alicubi commoretur ».

4. Ex eadem (4): « Fratribus (5) sine testimonialibus litteris sui Provincialis Ministri extra suam administrationem, et (6) Custodis extra suam Custodiam euntibus, caputia et universa (7), quae portant, auferantur, et non reddantur nisi in casu excusabili de consilio Discretorum ».

5. Ex eadem: « Nullus frater habeat famulum, Ministris exceptis et Inquisitoribus haereticae pravitatis. Possint tamen Ministri concedere Custodibus, si pro suo officio praedictis famulis viderint indigere et habere ex usu Provinciae fuerint assueti ».

6. Ex eadem (8): « Fratres cum in itinere fuerint et ad loca ubi Fratres, tempore comedendi vel hospitandi pervenerint, ad Fratres veniant ad hospitandum et comedendum cum eis, nisi manifesta necessitate fuerint impediti. Et qui contrarium facientes legitime fuerint deprehensi, caputia et aliae res, quae ad ipsos pertinent (9), per Custodem vel Guardianum (10) aut eorum Vicarios auferantur. Alias (11) si occultum hoc fuerit pro qualibet vice tribus diebus in pane tantum et aqua firmiter debeant ieiunare. Et omnes Fratres suas Provincias (12) exeuntes, in singulis locis Fratrum infra diem naturalem, ex quo ad ipsa loca pervenerint, vel citius si fuerint [fol. 32 v. col. 2ª] recessuri, Guardianis vel eorum Vicariis per obedientiam (13) suas obedientias ostendere teneantur. Ipsi quoque (14) Guardiani vel Vicarii sub (15) eiusdem districtione praecepti, dictas obedientias teneantur requirere, si Fratres praefati in ostendendo (16) eas fuerint negligentes ».

---

(1) Narb. Bo. 454, 2, 29-30. Ehr. 101, 10-11.
(2) Ll. cc. *transp.*
(3) Ll. cc. sine fratre aut sine fratre socio.
(4) Bo. 454, 2, 48-455, 1, 1. Ehr. 102, 5-8.
(5) Ll. cc. *add.* sine obedientia vel.
(6) Ll. cc. vel.
(7) Sic *corr.* Paris; Narb. omnia.
(8) Cf. Paris 1292. Ehr. 102 not. 6, 4 al. *ubi infra legit* in locis ubi fratres morantur ad tempus comedendi .... veniant ad comedendum vel hospitandum cum eis vel saltem ad excusandum se rationabiliter apud eos, nisi manifesta necessitate impediantur.
(9) Par. Ehr. *om.* sibi (per).
(10) L. c. *pro* aut. eor. vic. *legitur:* si minister defuerit.
(11) L. c. *add.* autem.
(12) L. c. suam provinciam.
(13) Par. Ehr. *om.* per obedientiam.
(14) L. c. Ipsique.
(15) L. c. *om.* sub eiusd. distr. praec. — Textus cap. Mediolan. 1285 cum Paris 1292 concordat. Ehr. 55, 14-17.
(16) Ehr. *om.* eas.

7. Ex compilatione Lugduni: « Nullus Frater quacumque ex causa possit ad locum curiae domini Papae accedere, seu ad ipsam propinquare cum intentione intrandi, vel licentiam pro intrando, etiam procurare vel procurari facere per personas extra nostrum Ordinem existentes absque Generalis Ministri licentia speciali. Et quicumque contrafecerit, ipso facto omni actu legitimo sit privatus, a qua privatione non possit relevari nisi per solum Generalem Ministrum vel per illum, cui ipse in speciali duxerit committendum. Procurator autem Ordinis, si quos invenerit contra formam praemissam ad curiam accessisse, ipsos de curia, quam citius poterit expellere teneatur. Et quandiu ibi fuerint, ad intrandum villam nullo modo licentientur, et nihilominus die qualibet eos cogat ad comedendum panem et aquam coram Fratribus in communi. Revocat autem ex nunc Generalis Minister praefatus omnem licentiam datam per ipsum cuicumque personae in nostro Ordine vel extra Ordinem existenti de posse veniendi, mittendi, vel vocandi Fratres ad curiam supradictam ».

8. Ex compilatione antiqua (1): « Fratres nihil portent in verbis vel scriptis, quod possit redundare in scandalum aliquorum. Et scienter contrarium facientes, probationis caputio vel alia poena (2) puniantur arbitrio Ministrorum secundum quantitatem delicti ».

9. Ex eadem (3): « Fratres transeuntes per viam, nihil acquirant in villis (4) in quibus morantur Fratres, per quos transitus faciunt, nisi de licentia Custodis vel Guardiani [fol. 33 r.col. 1ª). Et obediant eis quamdiu morantur ibidem, et de manifestis offensis, quas faciunt, corretioni subiaceant eorumdem (5).

10. Beatus Franciscus in legenda veteri (6): « Caveant Fratres, ne se ostendant extrinsecus nubilosos et hypocritas tristes, sed ostendant se gaudentes in Domino, modeste iocundos et convenienter gratiosos ».

11. Ex capitulo Perpiniani: « Ut Fratres per mundum euntes divinae protectionis auxilio a daemonum tueantur incursibus, et ne tentationum graventur molestiis, nec laxatis incaute ad mundana Fratribus a peccatorum laqueis illaqueari contingat, volumus et mandamus, quatenus Fratres loca Fratrum exituri, et extra ultra triduum commoraturi, benedictionem accipiant a superiori praelato, qui praesens in loco, unde exeunt, fuerit, vel a Vicario, praesentibus Fratribus, in choro vel in capitulo congregatis. Si qui vero praeter hanc formam ire praesumpserint, sciant se absque licentia et sine obedientia Ordinis ire, quia tàm licentias quam obedientias per quemcumque praelatum Ordinis eis datas, volumus et decernimus nullas esse, et eas ex nunc pro tunc auctoritate praesentium revocamus. Nullus quoque Frater licentiari valeat per praelatos Ordinis ad eundum cum bursario ad sanctuaria vel ad indulgentias qualescumque (7) ».

---

(1) Narb. Bo. 455, 1, 8-12. Ehr. 103, 1-4.
(2) Ll. cc. et poena ali .... qualitatem.
(3) Narb. Bo. 454, 2, 42-7. Ehr. 102, 1-4.
(4) Ll. cc. in terris .... transitum fecerint.
(5) Ll. cc. eorundem correctioni subiaceant.
(6) II Cel.; II, cap. XCI, in ed. Alencon, p. 268: hilares et iucundos.
(7) *Alia manus in nota adiunxit*: « Forma sive modus benedicendi Fratres in eundo extra conventum et redeundo ad conventum talis est: *In primis dicant Fratres loca Fratrum exituros,* quam formam require in fine istarum Constitutionum » *ubi inveniuntur.*

12. Ex compilatione antiqua (1): « Si contingat aliquem Fratrem onerosum vel (2) pericolosum transferri de una Provincia in aliam (3) ad morandum, teneatur firmiter Minister, de cuius Provincia egreditur, significare Ministro ad quem mittitur, periculosas conditiones ipsius (4), ut eidem, sicut expedit, caveatur ». « Teneatur (5) etiam Minister conditiones huiusmodi significare Custodi ad cuius Custodiam transfert Fratrem, et (6) Custos similiter Guardiano, [fol. 33r. col. 2ª] si mittitur ad conventum; et hoc tali modo fiat, quod (7) Fratris infamiae caveatur. Nullus Minister scienter mittat (8) aliquos insolentes ad Provinciam Terrae Sanctae, vel ad partes infidelium quorumcumque ».

13. Ex eadem (9): « Ministri, qui Fratres suos licentiant ad indulgentiam Portiunculae, exprimant in litteris suis licentiam huiusmodi continentibus, quod Fratres ipsi ante VIº kalendas Augusti Provinciam sancti Francisci non intrent, et post habitam indulgentiam ipsam, Provinciam infra V dies egredi teneantur ».

14. Ex eadem (10): « Cum Regula dicat, quod « fratres non debeant equitare nisi manifesta necessitate vel infirmitate cogantur (11) », ordinat Generalis Minister de assensu Capituli Generalis ac districte mandat, ne quis equitet absque infirmitate vel necessitate cogente, et Ministri licentia speciali vel Custodis et Guardiani vel eorumdem Vicariorum in Ministri absentia, qui de ipsa necessitate antequam equitet vel post ubi eorumdem prelatorum ante non posset haberi praesentia, cum Discretorum consilio, qui comuniter vocantur ad consilia, habeant iudicare. Qui praedicti Discreti de illa necessitate requisiti teneantur fideliter respondere. Et quicumque contrafecerit, pro qualibet vice una die infra quindenam in pane tantum et aqua debeat per obedientiam ieiunare. Et si Ministri in hoc fuerint vitiosi per (12) Visitatores acrius puniantur, et nihilominus ministratores et Ministri culpabiles per eosdem Visitatores denuntientur Capitulo Generali ». *(Continuabitur).*

Montis Caroli (S. Giovanni-Valdarno) 1 Maii 1908.

P. Saturninus Mencherini, O. F. M.

---

(1) *Est* Paris 1292 *sed ad verbum usque cum* Narb. Bo. 455, 1, 39. col. 2, l. 4; Ehr. 104, f. 11 *concordat.* (2) Narb. *et.*
(3) Cod. uti Narb. Bo. *om. hic* provinciam. (4) Narb. *illius.*
(5) Est *add.* Paris. Ehr. 104. not. 4. (= Codex: Teneantur etiam ministri.
(6) Paris *haec duo membra* et — conventum *transp.*
(7) L. c. ut. (8) L. c. *add.* fratres.
(9) Deest hoc Decretum de Concursu, qui Assisium ob Indulgentiam Portiunculae fiebat, in Constitutionibus modo vulgatis. Sed cum relate ad decretum iam notum Capituli Assisiensis 1295 maior conceditur licentia Assisium adventandi et ibi commorandi, diebus illis Indulgentiae nostrum illo Assisiensi posterius tempore opinaremur. Cap. Assisinat. 1295 inter alia statuerat ob tantam concurrentium multitudinem « neque accedere auderent Assisium *ante pridie kal. Aug.* aut ibi moram trahere *ultra triduum* absque ministri vel custodis speciali licentia ». Hoc statutum fuit, cum Ministri « nimis faciles sint in concedenda licentia eundi Assisium pro lucranda indulgentia Portiunculae ». Ehrle, 65. e Wadding. *Annales Min.* ad an. 1295. n. XII. Romae 1733, V 337.
(10) A Narb. Bo. 445, 2, 5-15. Ehr. 104, 12-19, *sed plurimum textus iste variat.* Cf. quoque Bo. l. c. nota 5. (11) Cap. III. Opsc. 67.
(12) *Dehinc usque ad finem* § *redit textus* Narb. Bo. l. c. 13-15. Ehr. l. 17-9.

PRIMI STATUTI DEL MONTE DI PIETÀ DI PIACENZA. (1)

I seguenti Statuti (2) si trovano in un MS. cartaceo di mm. 330×210, in 8 fogli, a carattere cancelleresco, con postille in margine. Che essi siano gli originali, e il MS. la prima copia scritta dai Delegati Piacentini (3) e presentata alla revisione del B. Bernardino, si ricava da più ragioni. 1.° Le correzioni dentro il testo sono della stessa mano di chi l'ha scritto. 2.° Le postille in margine sono di mano del B. Bernardino stesso, come è facile vedere da un confronto tra esse e la lettera autografa del Beato, conservata in questo Monte di Pietà (4). 3.° Del testo preciso di questi Statuti si trovano nell'Archivio del Monte altre copie; e in esse nessuna correzione appare, e le postille sono introdotte nel testo, parte integrale e indistinta di esso. 4.° Mentre questa copia ha nell'Introduzione « .... ordinato per le.... exhortatione del *R.* Padre *domino frate* Bernardino.... » (5), tutte le altre portano: « del *Beato* Padre Bernardino »; segno, che solo questa fu scritta prima della sua morte, e le altre dopo.

La lettera del Duca di Milano (6) che approvava in antecedenza questi Statuti stessi, presa in sè, pare imponesse una trascrizione quasi degli Statuti del M. di P. di Parma « servata... forma et dispositione... capitulorum parmensium »; ma convien dire che o non intendesse che una conformità di sostanza nelle leggi e di natura nella Istituzione, o i Delegati Piacentini l'interpretassero con una certa larghezza e libertà, con un senso fiero di legislatori non copisti, o di autonomia... da Parma almeno, se non da Milano.

Sta il fatto, che questi primi di Piacenza non concordano se non proprio nella sola sostanza coi primi di Parma, compilati anch'essi due anni prima sotto la direzione del B. Bernardino, e stampati a Parma nel 1536 (7). Così, mentre questi di Piacenza sono divisi in 27 Capitoli, quelli di Parma si dividono in 35. Messi poi a confronto, in pochi punti si può seguire il parallelo. La sostanza è quella, ma vi è un nuovo e radicale rimaneggiamento, con varianti di particolari, dovute forse o alle diverse circostanze del luogo o alla maggiore esperienza del tempo.

In tutti i modi, ho indicato in nota i punti più chiari di contatto con quelli di Parma, citando gli Statuti di quel Monte di Pietà con la sigla SP.

Le postille del B. Bernardino le ho inchiuse anch'io nel testo, ma dentro parentesi [ ].

---

(1) Cf. AFH II, p. 32-46 e p. 216-231.
(2) AMP, filza CI. (3) AFH II, p. 39. (4) Cfr. p. 225.
(5) Cfr. p. seg. (6) AFH II, p. 38.
(7) *Erectio ac Statuta Sacri Montis sancte pietatis alme citatis* (sic) *Parmae*, Parmae 1536.

IESUS, MARIA, FRANCISCUS, AMEN.

In el Nome de messer Iesu Christo, et de la gloriosa Vergine madre, madona sancta Maria, del Seraphico Sancto Francesco, e de la beata Sancta Iustina e de Sancto Antonino patroni de questa alma cita de piasenza. Infrascripti sono li capituli facti et compillati ad honore et exaltatione del nostro Illmo Signore domino D. I. Galeazio ducha de Millano ecc. et Signore de la predicta nostra cita de Piasenza, et per lo utile et bene universale de questa cita et soi citadini, sopra il modo, governo et mantenimento del Sancto Monte de pietate, ordinato per le ferventissime predicatione et exhortatione del R. Padre domino frate Bernardino da Feltro de l'ordine de li frati Minori de observantia.

I. — *Capitolo primo de li domini presidenti al S. Monte de la pieta religiosi* (1).

Primo. Chel sia ellecto domino lo preposito de la giesia mazore, qui pro tempore fuerit, como primo membro de la Cita, et in ipsius absentia lo piu vechio Canonico dessa giesia, et insiema cum esso domino preposito sive canonico, ut supra, gli sia el Ven. padre domino lo Guardiano de Nazareth de lordine de Sancto Francesco de observantia, aut in sua absentia el Vicario desso loco, li quali sieno sempre perpetui presidenti cum li infrascripti.

II. — *Capitolo de li dom. presidenti seculari al Sancto Monte* (2).

Secundo. Quod elligantur septi zentilhomini et citadini de bona voce, condicione et fama et non sospecti de alchuni crimini et peccati famosi, ne sospecti de contracti simulati che sapiano similitudine de usura alchuna, et che non exercitano alchuna arte merchantile, ne ville, [et che siano mazori di anni xxx^{ta}]. Tra li quali sempre gli ne siano duy Doctori Iuristi del collegio de li Iudici dessa cita de piasenza, li quali durano per uno anno, salvo che de li dicti septi primi ellecti, gli ne resta per lo anno subsequente tri, videlicet uno de li doctori e duy dessi zentilhomini et citadini ut supra, como melio informati, et se ellegeno prout in lo capitulo infrascripto de forma elligendi et extrahendi novos presidentes.

III. — *Capitolo del modo et forma de la nominatione de quilli hanno ad esere imbussulati per potere poy esere extracti a la presidentia del dicto Sancto Monte.*

Tertio. Item, ad cio senza macula alchuna ne sospitione de partialitade si proceda a la gubernatione del dicto Sancto Monte, si debieno nominare per li Antiani et presidenti de la Magnifica Comunita di piasenza, intervenendo la auctorita et presentia del Rmo Monsignore lo Veschove de piasenza, e de li Magnifici Dom. Comissario et Podesta, et Venerabili do. preposito et Guardiano de Nazareth ut supra. Et primo xj doctori del collegio de li Iudici, che siano bone vocis, condicionis et fame, et mazori de anni xxx^{ta}, ut supra in precedenti capitulo si contiene, li quali sieno scripti supra xj boletini, et poi repositi in una bussula, seu schatola sarate. Item si debbia similiter proponere et nominare, como e dicto de sopra, xxxiij zentilhomini et citadini de bona

(1) SP c. I.

(2) SP c. II.

voce et fama et condicione, et mazori de anni xxx[ta] como e dicto de sopra, et scriverli in su xxxiij boletini, et poi meterli et ponerli in una altra bussula, seu schatola sarate ut supra.

IV. — *Capitolo del modo et forma de la approbatione de li precedenti.*

Quarto. Item, facta che sia la dicta imbussulatione si debbia a ventura per lo Rmo Monsignore aut suo Vicario, premisso venerabili signo Sancte Crucis, extrahere uno de li dicti xj doctori imbussulati ut supra, il qual sia posto a voce, zoe sel piace et pare ali infrascripti chel sia poi imbussulato in una altra bussula, et cosi si faza fine al numero de sey dessi doctori, le quale voce se dagano segrete, videlicet, a chi piace il tale zita la ballota sua ne la bussula bianca, a chi non piace la zita ne la bussola verde. Et poy, adcio le cose passano secretamente et senza veruna suspitione, sia data dicta bussula in le mane del dicto domino Guardiano, che se retraga in uno loco secreto insiema con uno altro de li soi frati, et contano et numerano le ballote; et sel se trova la piu parte de le ballote in la bussula bianca lo scrivera in una cedula, et cusi successive si faza fine a sey doctori che si trovano nominati et havere piu voce et approbati. Da poi similiter de li dicti xxxiij zentilhomini et citadini ut supra imbussulati, cum il nome del Signore et signo de la sancta croce, il prefato Monsignore incomenza ad extrahere uno de dicti zentilhomini et citadini nominati ut supra, et similiter si pona ut supra a le voce et ballote, et date che siano, similiter si daga la bussula in mane del dicto domino Guardiano et compagno ut supra, che contano et numerano le ballote de la bussula bianca et quella de la verda; et sel se trova il numero de la biancha avanzare, similiter lo scrivera in una cedula, et sel se trovasse il numero de la verda avanzare, similiter lo scrivera in una altra lista, seu cedula, et cussi fazza de li doctori, et poy se prosegua fin atanto che se habia trovato sey doctori havere più voce et xvij zentilhomini et citadini ut supra havere piu voce. Poy essi sey doctori se pongano in un altra bussula, et li dicti xvij zentilhomini et citadini sic ut supra ellecti se pongano in una altra bussula, le quale bussule sieno sarate in una cassa de tre chiave, de la quale tengha luna lo priore de li Anziani, laltra lo priore del collegio de li doctori, la terza lo Guardiano de Nazareth.

V. — *Capitulo de le persone che hanno a dare voce* (1).

Quinto. Item, che in uno zorno quando se dovera fare dicte imbussulatione et ellectione ut supra, sia facto dire una Missa del Spirito Sancto in la giesia mazore et una altra in la giesia de Sancto Francesco. E da poi il disnaro, perche la cosa va a la longa a farlo la matina, se convenerano in uno loco, dove parera meglio al Rmo Monsignore, domino commissario et podesta, et quod li intervengha lo prefato Rmo Monsign. aut in ipsius absentia il suo vicario, li Magnifici domino comissario et podesta, et in eorum absentia li soy vicarii et locotenenti, li predicti domino preposito de la giesia mazore, et domino lo Guardiano de Nazareth, aut in eorum absentia, lo piu vechio Canonico de la predicta giesia, et lo vicario dello domino Guardiano [li quali Monsignore, domino preposito et Guardiano, vel ut

(1) SP c. III.

supra, habiano a dare voce insiema cum lo piu vechio de li quatri zentilhomini de li Antiani, qual si ritrovara in quello tempo, et cum lo priore del collegio de li Iudici, aut il piu vechio dessi Iudici in absentia ipsius prioris, et cum lo piu vecchio de li consuli de la Merchantia]; et date dicte voce, et facto dicto scrutinio per esso domino Guardiano et uno suo compagno ut supra, et imbussulati li predicti sey doctori et xvij zentilhomini et citadini ut supra, sieno sarate et chiavate ut supra; et se accadesse alchuno de dicti extracti ut supra manchare, vel absentare, quod Deus avertat, quod tunc si debbia extrahere uno o tanti de quelli che manchaseno fuora de dicte bussule, de quelli nomi che serano restati in dicte scatole.

VI. — *Capitolo de forma et modo de extrahere li presidenti per lo primo anno, et poy successive usque ad quatuor alios annos subsequentes. Ita quod singulo anno presint septem inter doctores et cives una cum domino preposito et guardiano* (1).

Sexto. Et primo Rmo Monsignore seu suo Vicario in presentia de li prefati Domino Commissario, Potesta, preposito et guardiano, [vel ut supra, et il piu vechio zentilhomo de li Antiani et lo priore dessi Iudici, et lo piu vechio de li consuli de la merchantia, ut supra in precedenti capitulo continetur], si extrahano duy doctori dessa bussula, li quali per uno anno sieno ala predicta presidenti, et similiter cinque citadini et zentilhomini si extrahano de laltra dicta bussula, li quali similiter insiema cun essi duy doctori sieno presidenti per lo dicto primo anno; et poy in fine anni sieno scripti li nomi de li dicti duy doctori in su duy boletini et sieno zitati in una bireta, et similiter sieno zitati li nomi de li cinque zentilhomini et citadini scripti in su cinque boletini in una altra bireta, et per uno de li predicti cinque zentilhomini si cava uno dessi boletini de li doctori dessa bireta, et quello che venira su sia confirmato per uno anno sequente, et poy per uno dessi duy doctori si cava duy de li predicti cinque zentilhomini, li quali similiter durano per lo anno subsequente cum li infrascripti altri tri zentilhomini et uno altro doctore da essere cavato da le bussole ordinate como e dicto de sopra, lo qual doctore et zentilhomini, sic ut supra refermati, non possino durare piu ultra che il dicto anno. Ita et taliter che niuno ellecto ala dicta presidentia del dicto sancto monte possa essere ellecto et confirmato ultra il spatio continuo de duy anni.

VII. — *Capitolo de extrahere li novi zentilhomini e cittadini e doctori che habiano ad essere presidenti cum li suprascripti tri de lo anno passato et cum li dicti domino preposito et guardiano ut supra.*

Septimo. Item, che in fine cuiuslibet anni se convocano li Magnifici Domino lo Veschove, Preposito et Guardiano [vel ut supra, et il piu vechio de li quatri zentilhomini Antiani ut supra, lo priore de li Iudici et il piu vechio de li consuli de la merchantia predicta] vel ut supra, et li predicti tri presidenti antiqui et ellecti seu refermati ut supra; et eo tunc lo prefato domino lo veschove cava fora de la bussula de li doctori uno de li predicti quatro doctori quali restareno in la dicta bussula, et similiter de la bussula de li zentilhomini et citadini ut supra ne cava fora tri, li quali insiema cum lo predicto doctore noviter extracto et li

(1) SP c. IV.

tri antiqui presidenti siano presidenti lo anno proximo advenire; et sic singulo anno fiat, fine che siano forniti de extrahere tuti li predicti imbussulati. Poy finiti dicti tuti sey doctori et xvij zentilhomini, iterum se faza de novo una altra imbussulatione, nominatione, ellectione et approbatione modo infrascripto, videlicet che da lo lunedi sancto usque ad octavam pasce resurrectionis domini nostri Iesu Christi, nel qual tempo chadauno fidel christiano verisimilmente debbe essere bene disposto, li sieno nominati per lo priore del collegio de li Iudici de piasenza cum duy de li piu vechij desso collegio; et cusi debiano nominare, et seu in scriptis dare suo iuramento et sub onere eorum conscientie, nomi quindeci, sive xv, de doctori desso collegio, che siano bone vocis, condicionis et fame, et mazori de anni xxx[ta], ut supra in capit. secundo continetur. Li quali tuti xv siano dati per esso domino priore ali quatri zentilhomini Antiani ut supra in una bussula, seu scatula, in li boletini xv, sarate.

VIII. — *Capitulo de forma Iuramenti presidentium* (1).

Octavo. Item, che li suprascripti septi presidenti ellecti et extracti ut supra, nel principio de la sua presidentia siano obbligati ad zurare ad sancta Dei Evangelia, cum le mane tochando la scriptura, ne le mane del Rmo Monsignore lo Veschove, aut suo vicario locotenente: fidelmente exercire et pertractare il suo officio et presidentia senza fraude alchuna; et rimosso ogni timore, precio et preghere, odio, dano et guadagno et ogni altra humana gratia, governare, disponere, ordinare, mantenire et diffensare tuto quello sia et concerna lo honore et utilita et bene del dicto Sancto Monte, et evictatione de dano ad ogni sua possanza.

IX. — *Capitolo de ellectione obligatione et officio depositarij* (2).

Nono. Item, che li predicti dom. presidenti ellecti ut supra siano obligati et debiano nel principio del suo governo et regimento ellezere uno zentilhomo citadino, il qual sia de bona voce, condicione et fama, e de timorata vita, et il qual non sia sospecto de alchuna macula, de famoso delicto, ne de alchuno contracto sospecto de usura, et il qual sia ydoneo et de facultade, et chel sia obligato a dare ydonea et bona segurtade et cauptione de tutti li danari, et la quantita de quelli li quali gli serano deponuti et consignati, et de ogni altro deposito apresso de luy facto, cusi a tempo, como imperpetuo, et de ogni roba et cose mobile et de ogni legato et donatione facta al dicto Sancto Monte de pieta, quali siano pervenuti in le sue mane de restituire ali tempi debiti, et tociens quotiens sara opportuno et piacera ali predicti dom. presidenti; et il qual officio debia durare per uno anno, tamen possa esere confirmato se per lo meliore parera ali futuri presidenti; et il qual sia obligato a dare et numerare al factore, et seu al capsero, ellecto ad mutuare li dinari del predicto Sancto Monte, tuta quella summa che piacera et parera expediente ali predicti dom. presidenti ogni mense, seu septimana, secondo il conveniente et bisogno; et il qual depositario sia obligato vigore Iuris ad cusi fare et havere il libro suo maystro, dove scriva debito et credito et ogni altra cosa ale sue mane pervenuta, sotto la pena del doppio et de la privatione desso officio ogni fiata contrafara, da esere applicata al predicto Sancto Monte. Item, chel sia tenuto et obligato ad riscotere ogni legato facto al dicto Sancto Monte, et scrivere al libro

(1) SP c. IV.

(2) SP c. V.

predicto, et casu quo che alchuna persona non satisfacesse al tempo debito de dicti legati, che Dio non voglia, esso depositario sia obligato ad riscodere dicti legati via Iuris, per li quali riscossi habia dinari sey per libre sey, si in tutto li riscodera, e dinari tri per libre de tuta quella parte sola rescodera.

X. — *Capitulo de ellectione factoris et capserii* (1).

Decimo. Item, chel se elleza vel se confirma ogni anno, como e dicto di sopra, per essi dom. presidenti uno citadino de bona condicione, voce et fama, et non sospecto de alchuna macula, como e dicto di sopra in lo precedente capitulo, per factore seu gubernatore, et il quale sia obligato a zurare et dare segurtade de exercire il suo officio dilligentemente et senza fraude, et rendere raxone (2) de le cosse administrate per luy in fine de lano, et consignare li pigni, libri e scripture et ogni altra cossa spectante al dicto Sancto Monte, che sia pervenuto a le sue mane aut de soy familij et factori.

XI. — *Capitulum de valore pignorum et de scriptione bolitinorum fienda super dictis pignoribus et libris* (3).

Undecimo. Item, si advertisca che non si presta sopra pigno alchuno che non sia de valore piu che la mitta de quello si hara a prestare sopra. [Salvo se li fosseno pigni de oro, o darigento, o parte peltre, ramo, fero, azallo (4), tella de lino et similia, che eo tunc si possa prestare le due parte dela valsuta desse, dummodo non exceda la quantita de quello e ordinato al prestare per cadauna persona]. Et che bene guarda la condicione et qualita desso pegno et sel se trova macula alcuna in esso pegno, quali tuti nota il dicto factore, azio non habia cagione de occorere litte tra esso factore et pignoratore, et debia curare a tuta sua possanza che li dicti pigni non si maculano in dicte sue mane; [et maculandossi el sia obligato esso factore seu gubernatore al danno dessi pigni secundo la existimatione de uno o duy homini da bene da esso Monte per essi pignoranti ac factore ut supra; et quando gli fusse o intentasse litte o differentia alchuna, che allora essi domini presidenti gli siano zudici e gli possano mettere fine].

Et che non presta sopra pegno alchuno furato, et che scriva nel libro maystro il di et il nome del pignorante et la qualita dessi pegni, et la quantita de li dinari prestati, et scriva su li dicti pegni il nome del dicto pignorante; et etiam gli facia uno boletino simile, qual daga al dicto pignorante, il qual lo debia restituire, quando riscodera dicto pigno; et notare il di che lo riscodera sopra il dicto libro, et ponere il dicto boletino seu confesso in una filza, ad cio le cosse passano sinceramente et senza fraude; et che non si impresti sopra alchuni pigni sacrati o vero al culto divino dedicati, senza speciale licentia del Rmo Monsignore, aut del Reverendo suo Vicario, la qual se habia in scripto. Et chel dicto factore sia tenuto et obligato de presentarse ogni di che non sia festa commandata et reverita, doe fiate, zoe la matina innante al disnaro et stare infino a hore del disnaro, et de poy il disnaro similiter infine a hora de cena, per potere servire a quelli che bisognano aut de prestare, aut de riscodere li pigni, sotto pena de perdere il salario de uno mense, applicato al dicto sancto monte, per ogni fiada contrafacendo.

---

(1) SP c. VII.
(2) *raxone* e, altre volte, *rasone* = ragione.
(3) SP. c. IX.
(4) *azallo* = acciaio; e più giù: *azio* = a ciò.

XII. — *Capitulum quantum possit mutuari pro singulo et quibus personis* (1).

Duodecimo. Item, che non si possa prestare a niuna persona per uno ano salvo che libre .... (2) solidi .... denari .... de dinari placentini, et che non si possa prestare a piu persone de una medesima familia, che stieno insiema, salvo che fine a la dicta summa se posse prestare in una, overo doe volte, o tre, ita che non exceda la dicta summa in tute le suprascritte fiade, ad cio che quello chie concesso in beneficio de la universita, non sia transacto in una persona sola; et che non si possi prestare a fiolo de famiglia ne a familio senza saputa del padre o del patrono, ne ad alchuna altra persona incognita, ne forastiera; ma solum a li habitanti in la cita et in li borghi, overo districto dessa, [salvo et reservato se alchuno comune, universita, collegio et villa havisseno facto, overo facesseno la sua oblatione competente secundo hano facto li altri zentilhomini et citadini, secundo parera ad essi domini presidenti desso sancto monte]. Nec etiam si presti sopra alchuno pegno furato, sopra el qual habia bona advertentia sotto la pena de perdere il dopio di quello si trovara havere prestado per sua propria malitia o negligentia crassa.

XIII. — *Capitulum ex qua causa possit mutuari* (3).

Tertiodecimo. Item, che non si presti ad alchuna persona, salvo per necessita del suo vivere et infirmitade, aut de urgente necessitade de alchuno debito cussi spectante a la ducal camera, como ad altra singulare persona, per la quale causa potesse essere misso sive posito in prisone, et che non si presti per casone (4) de merchatare ne comprare cossa alchuna per guadagno, ne de zugare, luxuriare et golezare et pompezare. Ale qual cosse il dicto factore bene advertischa et dia sacramento al dicto pignorante; et sel se trovasse alchuno havere pignorato pigno alchuno, pro dicte simile casone proibite, che alora el dicto pigno sia perduto et ceda per una terza parte alo accusatore, al qual si creda cum lo suo sacramento, et cum uno testimonio degno di fede. Et una terza parte a li esecutori et factori del dicto monte, et laltra terza parte al dicto monte.

XIV. — *Capitulum de pignoribus non sequestrandis,* [*et de Iudicibus causarum montis* etc.] (5).

Quartodecimo. Item, che non possa essere sequestrato alchun pigno ut supra pignorato, salvo sel non fusse furato aut pigno de alchuna altra persona pignorato contra la volunta de la persona de chi lhe. Et sel se trovasse dicto pigno pignorato como he dicto di sopra, alora siano restituiti ad cuy sono, satisfacto primo per essi lo capitale mutuato cum le accessione a tanto per libra, como he dicto de sopra, al dicto monte; et questo se fa ad cio non se habia casone de commettere fraude alchuna contra dicto monte. Se poy dicte persone, de cui erano dicti pegni, ha-

(1) SP c. X.

(2) Nè il MS. originale, nè le copie da esso tratte, portano qui e altrove il numero richiesto e dal senso e dallo *spazio lasciato vuoto*. Bisogna dire che ai Presidenti del M. di P. fosse lasciato di stabilire la quota o che altro, anno per anno, secondo le forze finanziarie dell'Istituzione.

(3) SP c. XC.

(4) *casone* = cagione; e più avanti: *golezare*, da *gola*, sul tipo dei verbi di cui è in compagnia.

(5) SP c. XXXV, XIV.

biano regresso contra de quelli che li havrano impignati, ali quali si facia rasone sumaria et expedita senza alchuna litte, sola facti veritate attenta, [per lo Rmo Monsignore lo Veschove, aut dom. Comissario, aut dom. Potestate, li quali etiam habiano auctoritate de procedere, condennare et absolvere summarie, ut supra, de ogni altra caussa, litte et differentia vertisse per casone del dicto Santo Monte].

XV. — *Capitulum de elligendis duobus ex dictis dominis presidentibus, visitare debentibus dictos officiales predicti Sancti Montis.*

Quintodecimo. Item, che in principio del governo de li predicti domini presidenti si ellezano duy dessi li quali ogni zorno siano obligati, salvo justo impedimento interveniente, ad visitare, il loro di, dicto monte, et exortare et confortare et amonire lo dicto depositario, capserio, factore et soy officiali, che exercisseno il suo officio dilligentemente; et che cussi se faza de mense in mense, chel si ne elleza duy de li dicti septi presidenti, et che possino et habiano autorita de videre ogni zorno, septimana et mense, et quando ad essi piacera videre, li libri et scripture desso monte et dinari depositati sive deponuti et legati, overo donatione et ogni altra roba spectante al dicto Sancto Monte, et in pena et soto la pena al dicto depositario, capserio et factore dil dopio di quello si ritrovara havere contrafacto et non havere dimostrato, et ulterius de la privatione de lofficio.

XVI. — *Capitulum de proclamationibus faciendis pro pignoribus de predictis vendendis* (1).

Sextodecimo. Item, che finito lano che si inchomenzio il dicto Sancto Monte a prestare, dilligentemente si veda tuti li pegni perduti, et siano facte le cride publice, che zaschaduna persona che havesse pignorato et fusse passato l'ano, che infra xv zorni debiano haver riscosso li soy pigni. Altramente saranno venduti e distribuiti li dinari che si ne cavera, secondo la forma che si contiene in lo capitulo de li pegni da essere venduti; et le cride et similiter se faza de mense in mense, aut de xv zorni in xv zorni; et che se intenda essere passato lo ano quando siano passati xij mensi a di per di, et tamen siano obligati a pagare quelli de chi son li pigni per le spexe de la casa et sallario de li officiali sallariati desso monte, de queli dinari.... [per libre, se non avesseno tochato, quatro o sey di del mense, si debia pagare a proporzione esso monte; et non si possano refirmare li dicti pegni in lo sopra scripto anno, ad cio il dicto monte non resti senza dinari da poter servire a li altri].

XVII. — *Capitulum de forma pro pignoribus vendendis* (2).

Septimodecimo. Item, chel sia facto publice cride et metuto a lo incanto tuti li pigni deperditi in la forma de qua infra, [videlicet che si incanta sempre il lunedi et la zobia (3) de cadauna settimana et mense secondo il bisogno, non occorrendo alchuna festa comandata o devota, et questo si faza per tre fiate, zoe per tri di separati avanti che se delibera, et poy il terzo zorno]. In fine de tuti li incanti, se debia deliberare a quello che havera offerto piu; et quello chi lo havera abochato, overo labochara et chi sara deliberato, sia obligato et debia deponere soldi duy per libre del precio che lo havera abochato, li quali siano per arra, li

(1) SP c. XXVIII. (2) SP c. XVII.

(3) *zobia* = giovedì. Più giù: *abochato, abochara, abochasione*, da *abochare* = avocare, chiamare a sè, per sè, nel senso ovvio delle vendite a incanto.

quali si perdano et siano et cedano al dicto monte in caso che non lo volesse pagare, et casu quo lo pagasse siano compensati nel precio; [et se laccadesse che quello de chi era dicto pigno incantato et deliberato ut supra venisse per scoderlo essendo anchora dicto pigno in esso bancho de dicto monte, che piu presto sia dato a quello de chi era dicto pigno che ad altra persona, et sia restituito li dicti soldi duy per libra a quello chi li havera exbursati per arra]. Et in fine de la dicta subhastatione et abochatione, coluy a chi sara deliberato il pigno sia astreto ad exbursare infra tri zorni lo soprascripto precio. Altramente perda quelli soldi duy per libra che havera deponuti. Et che non si debia incantare pegno alchuno de mezo al menso de septembre per fin a mezo al mense de octobre, ne per alchuno tempo de pestilentia, quod deus avertat, per la absentia de li dicti citadini; et che a li dicti incanti sempre ve intervenga duy de li predicti septi presidenti layci, et che niuno de tutì li presidenti, ne el depositario, ne lo factore, ne li officiali possino per se ne per altra submissa persona a comprare dicto pigno, sotto la pena de esser privati de li lor officii, e de la amissione del sallario de duy mensi. La qual pena ceda al dicto Monte. Et che al tempo che se incantera dicti pigni siano publicamente demonstrati et spigati, ad cio publicamente si possano vedere. Item etiam, che li nomi de quelli de chi erano li pegni siano occultati, ad cio non si faza vergogna ad veruno.

XVIII. — *Capitulum quid sit fiendum de pecuniis proventis ex dictis pignoribus venditis.*

Octavodecimo. Item, che venduti che siano dicti pigni, che primo sia satisfato al dicto monte del capitolo mutuato, et de quelli dinari . . . per libre per li sallarii et spese dessi officiali desso Monte; de quello che avanzi sia restituito a quello de chi era el dicto pigno. Et se infine del dicto anno avanzase dinari, de quelli dinari... per libre, satisfacto prima a le predicte spexe et sallarii, siano facte publice cride, che zaschaduno che li ha impegnati voglia comparire infra xv zorni a tore la roba sua, et se non comparerano, aut non le vorano, tunc et eo casu siano dispensati in li poveri et bisognose persone, et altri piatosi loci, dove che meglio parera a li predicti domini presidenti.

XIX. — *Capitulum de ellectione domus, seu loci Montis pietatis.*

Nonodecimo. Item, sia ellecta una casa idonea et sufficiente et in loco comodo, dove si debia exercire et prestare et gubernare li pigni pignorati ad esso Sancto Monte, ne la qual se viva honestamente et cristianamente, et che li non si zoga, ne si sona, ne si canta cosse vane, ne si balla, ne si faza commessatione inhoneste. In pena et sotto la pena de fiorini xxv per quelli che contrafarano, da esser applicati al dicto Sancto Monte, et pagati per esso officiale sive factore; e del precio de quella si habiano a convenire li predicti nove presidenti.

XX. — *Capitulum de expensis minutis.*

Vigesimo. Item, che dicto factore et capserio non possa ne debia spendere alchuni dinari in pampero (1), inchiostro, libri, cera, fillo, legne, olio, candelle et carbone, ne in altra cossa pertinente al dicto Sancto

---

(1) *pampero* = carta.

Monte, senza il mandato sottoscripto saltem da tri de li prefati presidenti, et questo sotto la pena de non essere satisfacto de cossa alchuna.

XXI. — *Capitulum de pignoribus absentium perditis.*

Vigesimo primo. Item, chel dicto factore sia obligato havere duo libri et scrivere in quello tuti li pigni che si venderanno, et il precio che se ne cavara, ad cio se sapia quanto se habia a restituire a quelli de chi erano, prout in precedentibus capitulis continetur, ac etiam scrivere li pigni venduti de quelli che se trovasseno esere absenti, et tenire conto de quello gli avanza, satisfacto prius dicto Sancto Monte, et quello che li avanza se conservi da esere restituito ad eso absente, vel ad soy heredi, se venisseno infra il spacio et termino de anni..... et non venendo siano dispensati per lo Rmo Monsignore, aut suo Vicario, che cedano al dicto Sancto Monte.

XXII. — *Capitulum de scribendis nominibus presidentium, depositarii et officialium singulis annis.*

Vigesimo secundo. Item, che ogni anno si descriva in su uno libro del dicto Sancto Monte li nomi de li dicti domini presidenti e del depositario et factore et familii, ad cio se sapia tuti quelli che hanno governato usque in perpetuum, et questo sotto la pena al dicto factore del sallario de uno mense per ogni fiata che contrafacesse.

XXIII. — *Capitulum quod stari debeat et credi libris officialium dicti Sancti Montis.*

Vigesimo tertio. Item, che a li libri del dicto depositario et del factore, si debia credere cussi de li dinari exborsati al factore per esso depositario, como etiam si debia credere ad esso factore circha li dinari prestati, et li pigni pignorati et recuperati; et questo non obstante alchuno statuto, decreto, ordine o vero leze, cusi civille como canonice ecc.

XXIV. — *Capitulum de sallariis depositarii et factoris.*

Vigesimo quarto. Item che per il sallario dessi depositario et factore capsero et notarii et trombeti et coreri si debia convenire et ordinare per li suprascripti Presidenti, et cusi de la pensione de la casa, et che per lo dicto sallario essi depositario et factore et capserio ecc. non si possino ritenire per si, ma li sia dato et numerato cum uno mandato precedente et sottoscripto per essi domini Presidenti, se dinari siano ricolti de quelli dinari.... per libre predicte, et casu che manchassero siano restaurati in lo anno subsequenti, et cussi si faza successivamente.

XXV. — *Capitulum de vendictione pignorum officialibus.*

Vigesimo quinto. Item, che se caso accadesse che quando si fa la vendita a le cride como he dicto de sopra, che non si trovasse chi volesse a comprare alchuno de dicti pigni, che alora et in quello caso sia domandato lo factore, il quale havera receputo dicto pigno, chel sia presente al dicto incanto, et non podendosse vendere tanto quanto ascende il capitulo prestado, et li dicti dinari.... per libre, tunc lo dicto pigno sia dato et consignato al dicto factore, il quale sia obligato ad satisfare al dicto Sancto Monte del tuto; et questo si fa ad cio si leva via ogni sospecto et fraude.

XXVI. — *Capitulum de penis non claris applicandis predicto Sancto Monti.*

Vigesimo sexto. Item che tute le pene apposite in li subscripti capituli, de le qual non sia facta expressa mentione ad cuy vadano, siano applicate al dicto Sancto Monte.

XXVII. — *Capitulum de conscilio fiendo occaxione dicti S. Montis.*

Vigesimo septimo. Item, che li dicti domini presidenti siano obligati ogni sey mesi, [videlicet in principio semper cuiuslibet anni, et deinde in dimidia parte anni] ad fare metere insieme li Magnifici Antiani, che si ritrovano ala presentia de lo Rmo Monsignore, domino Commissario et Podesta de placentia, vel soy vicarii in eorum absentia, nel loco dove piacera ad esso Monsignore ecc. Et ivi li intervenga tuti li dicti dom. presidenti et depositario, capserio et factore, et notario, et canzellario desso Monte, et si faza raxonamento del tuto, como passano li facti del dicto Sancto Monte, ad cio devenga a noticia de zaschaduno, et li si possa fare opportuna provisione, accadendo il bisogno; et dicta congregatione si faza dal di che intrarono in antianato li quatri zentilhomini antiani, infine a diece di del principio del suo introyto, ellegendo qual di gli parera meglio, et che tuti li predicti nove, cossi clerici como layci, sieno obligati una fiata la septimana ad congregarse insieme ne la canzellaria de dicto Sancto Monte aut in altro loco, dove gli parera melio, per tractare et consultare le cosse del dicto Sancto Monte.

Altre tre lettere inedite intorno al Monte di Pietà di Piacenza.

Mentre correggevo le ultime bozze di questo lavoro, mi vennero alle mani le tre lettere seguenti. Si trovano alla Bibliot. Landiana di Piacenza, Collez. Pallastrelli, n. 67, in un foglio cartaceo volante, che serba ben chiare nel margine interno le traccie di strappamento da un Codice, e difatti porta il numero di pagina 103. Misura mm. 310×200, scritto in carattere cors. cancelleresco del sec. XV, a una sola colonna. Le lettere non portano nè titolo preciso, nè sottoscrizione, nè data, e veramente, nè introduzione, nè chiusa. L'indicazione a capo di ciascuna dev'essere del copista o raccoglitore. Nè altro che un foglio di raccolta mi par questo, e raccolta monca; poichè la 2ª lettera ha tutte le apparenze di un semplice frammento, come si può rilevare dal principio.

Mancano le prime due alla raccolta del Vecellio. La prima è probabilmente del Vescovo Marliani (1), la terza degli Anziani della città. Indubbiamente sono del principio del 1491; e prepararono la seconda venuta del Beato, che noi abbiamo narrata (2).

Ad Fratrem Bernardinum Feltrensem.

Venerande in christo nobis dilectissime. Tantum splendoris et commodi evangelici verbi vestra hic anno nuperrime exacto prolatio et

---

(1) Cfr. p. 43. (2) Cfr. p. 40.

vestra opera ac ingenti studio pii et preclari operis Montis pietatis erectio civitati et diocesi Placentie attulit, ut pro animarum nobis crediti gregis communi salute et pauperum substentatione quicquam utilius conferri nec evenire potuerit. Cum autem eo res deducta sit, quod pro operis confirmatione presentia vestra plurimum indigeat (quo enim in loco res deducta sit, P. V. novit), Paternitatem vestram exoratam iri velimus, si nobis, clero et universitati placentine morem gerere cupit et iacti seminis fructus metere vult, ut exactis proxime futuris diebus paschalibus huc se transferre velit, quam haud secus facturam speramus, et rem pergratam nobis efficiet; commune esse votum profecto censemus invicem nos visendi. Harum latori, cui dedita opera ad vos litteras dedimus, ea propter optatum et expectatum responsum dabit P. V., quam prefixo tempore hic prestolamur, tam pro evangelica lectione, quam pro Montis pietatis consummando opere.

Clerus Placentinus ad predictum.

Cum pro divino cultu augendo et eorum (1) comodo acquirendo, pro munere nobis imposito utique vigilandum sit; arbitrantes quid quantumve ceptum hic opus, vobis auctore, contulerit, constituimus ut res eo deducatur, ut commune votum fert. Idcirco si gratificari nobis exoptat P. V. et cepta deserere non intendit, eam hortamur et rogamus, ut ad ipsum prefixum tempus huc P. V. accedat; ni enim viribus ac operibus Monti pietatis hic structo lucubrationibus vestris et ingenti studio subveniatur, is minabit ruinam. Quare cum sapientius sit non incepisse quam incepta deserere, denuo rogamus, ut quam primum huc gressus dirigat, efficiatque rem se et laude dignam et nobis pergratam.

Ad Fratrem Angelum de Clavasio Vic. Gener.

Venerande: Norunt Conventus vestri hic Guardianus et Fratres, qui pro tempore fuerunt, mentis nostre fuisse in omnibus que sunt communitatis commodum numquam defuisse, nec in futurum deesse constituimus, et ea semper efficere que honorem et publicum comodum allatura sunt. Cum igitur superiori anno Fr. Bernardinus Feltrensis valde venerandus hunc Pietatis Montem construxerit, ad consumatique operis exitum pro temporis penuria deducere nequiverit, quandoquidem iussu alicuius hinc abiit; ut autem opus id perficiatur, clerus, civitas, universus populus et nos litteras ad eumdem dedimus, ut vestra habita licentia huc accedat exactis diebus paschalibus proxime venturis. Ea propter, ne votum nostrum inane sit, ad P. V. has scribendas duximus, quibus eam rogamus ac hortamur, ut bona venia ei licentiam impertiri velit.

Piacenza.

P. Andrea Corna, O. F. M.

---

(1) Di qui ci sembra frammento, interpretando questo *eorum* riferito al popolo o ai poveri, di cui sarebbe stato prima discorso.

COMPENDIUM CHRONICARUM FRATRUM MINORUM

SCRIPTUM A PATRE MARIANO DE FLORENTIA.

(Continuatio) (1).

Anno Domini **1242**, Ordinis vero 34, prima die febbruarii, migravit ad Dominum Virgo Deo devota, beata Viridiana de Castro Florentino (2), quam Beatus Franciscus licet esse[t] reclusa, ad 3[m] Ordinem recepit; que plurimis claret miraculis.

Eodem anno, 29 maii, apud Avinionetum (*a*) Tholosane diocesis, frater Stephanus (3), inquisitor heretice pravitatis cum fratre Raymundo socio et fratre Guglelmo etiam inquisitore Ordinis Predicatorum, cum duobus sociis aliisque plurimis, in nocte Ascensionis ab iniquis fidei hereticis, cantantes *Te Deum laudamus,* fuerunt crudeliter interfecti et glorioso martirio consecrati.

(**15**r:) Septimum Capitulum Generale celebratum est Bononie (4), anno quo supra, per fratrem Aymonem, in quo ipse Generalis fecit illam rubricam de agendis in missa, que incipit: *Indutus planeta Sacerdos.* Et aliam de ceremoniis divini officii, que incipit: *Ad omnes horas canonicas.*

Anno **1243**, sanctus Bonaventura de Balneo Regio (5), etatis sue anno circiter 22, memor voti facti a matre, habitum Religionis devotissime suscepit.

Frater Aymo Generalis, cum fere annis 5 Ordinem (*b*) gubernasset, diem clausit extremum anno **1244**, in civitate Ananie, ubi tunc residebat Curia Romana, in Conventu prefate civitatis tumulatus (6). Hic inter ceteros Doctores Doctor illustratus appellatur, de quo scribitur, quod totum scibile sciverit. Scripsit satis ac[c]urate super quatuor Sententiarum libros, et alia plurima (7).

(*a*) Posterius corr. in *Avinionatum*. (*b*) Cod. *Ordinis*.

(1) AFH I, 98-107; II, 92-107.

(2) BHL II, 1284. [Lorenzo Poltri, vel Raffaello Badii] *Vita della gloriosa S. Verdiana da Castelfiorentino,* Firenze 1692. Wadd. an. 1242, n. 30 ss.; an. 1533, n. 14; e Marian.

(3) De Narbona. *Bessa* 669. CG 248 s. Socius erat Guil. de Montepessulano; *Conf.* 308, 345, 537. B. M. Reichert O. Pr., *Fr. Gerardi de Fracheto Vitae SS. Fratrum Praed.* Romae 1896, (*Mon. Ord. Praed.* I) 232.

(4) Hoc capitulum commemorat tanquam *definitorum* CG 247. Rodul. 237v; Wadd. an. 1242, n. 1. ALKG VI, 21, 29. Cf. quoque *Firm.*[1] fol. XXVIII b, itemque *Firm.*[2] f. 32 c. Utrumque idem de rubricis habet. Cf. CGenM 696 (660). AFH I, 114, 152.

(5) Cf. de eo *S. Bonav. Opera Omnia,* X. 1902. — De anno ingressus in religionem l. c. 40 ss.; cf. *Conf.* 305 nota; AB XXII, 1902, 362.

(6) CG 255. Cf. *Iord.* ed. Boehmer, n. 73, 76. Attamen Curia Romana 1243 Anagniae erat, non vero anno 1244: Potthast, *Reg.* 11163-11491.

(7) De eius operibus Wadd., *Script.* 162 s; 111[2]; 118[3]. Sbaralea, *Suppl.* 383, 728; I[2], 340.

Octavum Capitulum Generale celebratum est Ianue, in festo Beati Francisci, anno Domini 1244, per Dominum Innocentium quartum; in quo Capitulo fuit electus Generalis Minister frater Crescentius de Esio, Minister Provincie Marchie (1). In quo Capitulo ipse Generalis precepit universis Fratribus, quod sibi in scriptis dirigerent quicquid de vita, signis et prodigiis Beati Patris Francisci scire veraciter possent (2).

Anno Domini 1245, circha festum Sancti Iohannis Baptiste, Dominus Innocentius Papa IV Lugdunii cepit celebrare Generale Concilium (3).

In quo de consilio Fratrum misit ad Tartaros fratrem Iohannem de Plano Carpini et fratrem Benedictum de Pollonia et fratrem Stephanum de Bohemia cum litteris apostolicis, ut ipsum a persecutione Christianorum compesceret. Hic frater Iohannes postea in sua reversione scripsit librum de moribus Tartarorum multum copiosum (4).

Illustrissimus Iohannes, imperator Constantinopolitanus, cum per aliquos annos imperasset, pompa[m] huius mundi conculcans, revelatione premonitus, habitum Ordinis suscepit. In quo humilis et pauper 15 annis vel circha vixit. (15v:) Et humilia et vilia officia, que alii fratres faciunt, humiliter et devote usque ad mortem fecit (5).

Frater Iohannes de Steincal (6), Provincie Argentine, eodem anno 1245, ultima die iunii, ex hac (*a*) vita migravit ad celum, patrator miraculorum.

Frater Colinus (7), olim Minister Argentine, multis claruit miraculis.

Frater Galterius (8), italicus, vir devotissimus et sanctus, claruit in Provincia Sancti Iacobi, unus de primis Fratribus missis per Beatum Franciscum, qui tam clara et famosa sanctitate resplenduit, ut gentes latius ad Ordinis devotionem a[t]traheret; et inter alia signa que fecit, oleum de sepulcro suo emanans infirmis remedia sanitatis confert.

(*a*) Cod. *ach*.

---

(1) Cf. Ehrle II, 256ss. *Salimb.* 60, 186, 317, (176, 307, 550) CGenM 697 (660) *Chron. 7 Trib.* Döllinger, II 466ss. CG 261ss. Wadd. an. 1247, n. 7ss. Sabatier, OCH I, 109ss, ubi de eius ministeriatu.

(2) CG 261. *Thom. de Cel.* ed. d'Alenc. XXXIIIss. *Dial.* XIss. Sabatier, *Vie*, LXI ss.

(3) Prima sessio Concilii I Lugdun. revera habita est die 28 Iun. 1245, et congregatio praevia 26 Iun., dum Ascensio Domini fuerat iam 25 Maii.

(4) De istis et eorum relationibus cf. Golubovich, BFS I, 190-215. *Iord.* ed. Boehmer, p. 21 not. 2. *Salimb.* 82ss, (205ss), *Glassb.* 21ss, 29ss, 56ss. Wadd. *Script.* 221; 151²; 149². Sbaralea, *Suppl.* 458. D'Avezac, *Relation des Mogols ou Tartares par le Frère Iean du Plan de Carpin.* Paris 1838. Liverani, *Fra Giovanni da Pian di Carpine.* Perugia 1876: Siena 1878. Chevalier II², 2472s.

(5) BTS I, n. 49, 178ss. 186ss.

(6) *Glassb.* 70. « *Steyncalsi* », qui locus, qualis sit ignoratur: cf. Eubel, *Geschichte* 190, 377. *Catal.* 36. *Bessa,* 669. *Conf.* 826, 550.

(7) Colinus (vel Golinus vel Göllin) min. prov. 1279-1289, quo anno mortuus est; *Glassb.* 94, 99, 105. Eubel, *Geschichte* 158, 161s, 191, 220, 264. *Catal.* 36. *Conf.* ll. cc.

(8) CG 18, quocum Marianus pluribus concordat. Rodul. 105. Lisb. l. VI, c. 30; Wadd. an. 1258, n. 8 inde et e Mar.

Frater Iohannes presbiter, et alter laycus, in conventu Astorice miraculis illustres fuerunt (1).

Frater Iohannes (2) alius, in conventu Ulisbonensi sanctitate micuit.

Frater Martinus (3), laycus, in prefatu conventu Ulisbone sanctitate fulsit; vir vite perfectissime, oratione sublimis et miraculis admirandus.

Frater Horfeus (4), qui in Toleto iacet, inter alia sua miracula, cum esset antiquus et quoddam (*a*) flumen esset transiturus, non habens navigium, posito mantello super aqua, et super eum (*sic*) ascendens, statim in alia parte fluminis se reperit.

Frater Antonius de Sagovia (5), existens monacus cisterciensis et in multa fama sanctitatis, ex visione com[m]onitus a Deo, factus est Frater Minor. Qui inter alia sua signa sanctitatis aquam convertit in vinum. Hic in conventu Aquensi, Provincie Equitanie, honorifice traditus est sepulture.

Frater Alexander de Ales (6), anglicus, theologus, signis et virtutibus decoratus, precipue in humilitate, Parisius laborans in extremis, commendando animam suam Beate Virgini feliciter obdormivit in Domino, die 21 (7) augusti, anno superius expresso **1245**. Qui cum esset utriusque iuris Doctor et Sacre Pagine professor, scripsit ad longum super totam Bibliam, nihil dimictens indiscussum, opus quidem (**16r**:) prolixum ac laboriosum. Scripsit etiam, ex mandato Innocentii III Summam Theologicam (*b*) in quatuor partes divisam. Item, Summam Virtutum, tertie partis sue Summe continuativam, que tertia tertie Alexandri dicitur. Item, primus inter Doctores super Sententias ad litteram, scriptum egregium. Item Compendium Theologie in sex libris divisum. Item volumen de Sacramento Penitentie. Item Mariale egregium in sex libris divisum. Huius doctrina per Ecclesiam approbata cum Bulla et per sexaginta doctores Parisienses; ex qua a quibusdam Doctor Doctorum, ab aliis Fons Vite, sed generaliter ab omnibus Doctor Irrefragabilis appellatur.

(*a*) Cod. *quemdam*. (*b*) Cod. *Theologiam*.

---

(1) *Conf.* 321, 584. Wadd. an. 1272, n. 26; e Conf.

(2) CG 342. Wadd. an. 1249, n. 7; e Mar.

(3) CG 343. Wadd. l. c. n. 8.

(4) *Catal.* 43. *Conf.* 323, 585.

(5) CG 334-6.

(6) Sufficiat de eo remittere ad Wadd. *Script.* 8-9; 5-6²; 6-7³. Sbaralea, *Suppl.* 13-20, 723; I² 14-22. Endres, *Des Alexander von Hales Leben und psychologische Lehre,* Fulda 1888. Felder, *Studien,* 176ss. 216ss, etc. *Etudes,* 186ss. 226ss.

(7) Dies mortis recte indicari videtur, sed alia de eo hic dicta, erroribus scatent. Nullius Pontificis *iussu* scripsit hoc opus, quod ad summum Innocentius *quartus* iussisset. Illud opus super *bibliam* ignoratur. *Summa virtutum* ipsius non est, neque *Mariale,* neque *Compend. Theologiae,* vix opus de *Sacram. Poenitentiae*. Quo sensu *primus* super Sententias scripserit, cf. Felder, *Studien,* 195ss.; *Etudes,* 205. Doctrina eius *formaliter* approbata non fuit ab ecclesia, sed in bulla Alexandri IV, magnopere commendata; cf. BF I, 151s. Denifle-Chatelain, ChUP I, Paris 1889, 328s. Hic p. 329 negatur approbatio a Doctoribus Parisien. data, sed cf. *Conf.* 309, 336, 543. Aliquatenus Pisanum sequitur Marianus; Cf. *De illust.* ap. *Firm.*¹ XLIIa. Cf. etiam p. 324 not. 7, 325 n. 9.

Frater Electus, Provincie Colonie, cui oranti, inter alia signa sanctitatis, Beata Virgo Maria cum Sancta Agnete et Sancta Katherina apparuit et sibi diem mortis revelavit (1).

Frater Aldulfus, quondam Comes Alsancie, eiusdem Provincie, vir sicut et genere, ita et sanctitate preclarus, cui agonizzanti apparuit Beata Virgo cum immenso lumine et innumerabili multitudine sanctorum (2).

Frater Asson prefate Provincie, vir sanctitate et signis clarus (3).

Frater Niccolaus, qui in vita et post, multis claruit miraculis (4).

Frater Electus, tante erat virtutis, quod tactu manuum suarum sanabat infirmos (5).

Frater Theodoricus (6), frater Hangerus de Saxonia (7), frater Herincus de Affrica (8), frater Iohannes de Pirna (9) et frater Petrus de Barbantia (10), omnes de Provincia Colonie, viri mire sanctitatis et miraculis radiosi.

Frater Bertholdus de Ratispona (11), Provincie Argentine, vir doctrina preditus ac predicator egregius, qui in mortali vita degens, tot signis et miraculis claruit, ut a concivibus suis felix eius transitus sole[m]pniter celebratur.

Frater Terentius (12), Minister olim Provincie, frater David (13) et frater Hudo (14), vita et signis preclari.

(16v:) Frater Corradus et frater Nocsellus (15), in Provincia Saxonie pro confessione vere fidei sacrum susceperunt martirium. Frater Landulphus (16), provincie Saxonie, cuius lotura pedum infirmos curabat, et multa alia miracula in vita et post mortem fecit. Frater Erthfridus (17): hic vidit Angelum cum thuribulo aureo turhificantem Fratres in coro cantantes, cui et beata Maria multas consolationes tam spirituales quam corporales (*a*) exhibuit.

Frater Electus (18), frater Iohannes (19), frater Corradus (20),

---

(*a*) Cod. *spiritualia quam corporalia.*

---

(1) *Catal.* 85. CG 240. *Conf.* 826, 549; cf. 825 not. 7.

(2) *Catal.* 84. CG 240. *Conf.* 825-6, 549. MG SS, XXV, 474. Erat comes *Holsatiae* et prov. *Saxoniae,* ut et sequens, non Coloniae uti *Catal.* etc. et Mar. habent.

(3) *Catal.* 84. CG 241. *Conf.* 825, 549 (Saxoniae).

(4) *Catal.* 84. Bessa 669. CG 240. *Conf.* 825, 548. MG SS, XXIV, 210.

(5) *Catal.* 84. *Conf.* 825. (6) *Catal.* 85 nota b. *Conf.* 826, 549. (7) Ll. cc.

(8) *Catal.* 84. CG 241. *Conf.* 825, 549; de Aquisgrano (?) Schlager, *Beitr.* 248.

(9) *Catal.* 84. CG 241. *Conf.* ll. cc.

(10) *Catal.* 84. CG 240-1. *Conf.* ll. cc. Cf. *Ecclest.* 254, ubi Fr. Petrus de Teukesbury sibi ipsi factum attribuit, quod alii Petro de Brabantia tribuunt. Omnes isti de prov. Coloniae.

(11) Salimb. 824ss. (559ss.) *Catal.* 85. CG 238-9. *Conf.* 826, 550. *Glassb.* 74, 88s. Eubel, 29ss, 250ss. Rieder, *Das Leben Bertholds von Regensburg,* Freiburg, 1901.

(12) (Terdericus, Theodoricus) *Glassb.* 61, 70, Eubel, *Geschichte,* 158ss. *Catal.* 85. CG 240. *Conf.* 829, 550.

(13) *Catal.* 85. CG 239. *Conf.* l. c. Glassb. 88. Eubel, 81ss, 225ss. Hecker, *Kritische Beiträge zu David von Augsburg Persönlichkeit und Schriften.* Hamburg, 1905.

(14) *Catal.* 86. CG 240. *Conf.* 827, 550; sic et *Catal.* etc. sed videtur *Coloniae*

(15) *Catal.* 88. CG 237, 416. *Prov.* 66. *Conf.* 827. Golubovich, BTS I, 479.

(16) *Catal.* 87. CG 237. *Conf.* 827, 552.

(17) *Catal.* 88. CG 237. *Conf.* 827, 552. Hinc Marianus.

(18) *Catal.* 88 (Bremensis). CG 237. *Conf.* 827, 551.

(19) *Catal.* 88. Cf. 287 nota 5. *Conf.* 827.

(20) *Catal.* 88 (Hildesheim). CG 238. *Conf.* 288, 551. Cf. Lemmens, *Niedersächsische Franziskanerklöster im Mittelalter,* Hildesheim 1896.

frater Simon lector (1), frater Iacobus de Trivisio (2), frater Jordanus de Jano (3) vallis Spoletane, frater Gilibertus (4), frater Electus Guardianus, et frater Electus procurator (5), et frater Iohannes (6), omnes propter vitam et miracula preclara Saxonie Provinciam lustrarunt.

Frater Theodoricus Saxon (7), frater Ioannes de Vuaberth (8), frater Corradus de Stogelem (9), frater Benedictus (10), frater Pericleodus (11), frater Perurgens (12), frater Colomanus (13), frater Herincus de Munzendor (14) laycus, et frater Fredebaldus (15), omnes viri perfectissimi et miraculis corruscantes, in eadem Provincia Saxonie requiescunt.

Frater Gerardus et frater Marcoaldus, Provincie Boemie, qui in vita et post miraculis corruscarunt (16).

Frater Nicolaus et frater Iohannes de Vafrodia (17) in Provincia Hibernie claruerunt, ad quorum sepulcra curantur infirmi, ad vitam restituuntur occisi, et perfecte sanantur vulnerati.

Frater Lucas, socius Sancti Antonii de Padua (18). Hic tam sanctitate quam doctrina et predicatione claruit, qui, preter miracula, Dominicale pulcerrimum, utile, solemneque, ad predicandum edidit et subtile.

Frater Fidentius (19), frater Gerardus (20), frater Marcus (21) laycus, et frater Benedictus laycus (22), omnes in Provincia Sancti Antonii, sanctitate preclari et miraculis gloriosi.

Frater Niccolaus de Bononia, dum ad[h]uc viveret, inter alya miracula, mortuum dum a[d] sepulturam ferebatur suscitavit, et novos oculos (*a*) [cuidam, a quo erant eruti, reddidit] (23).

(*a*) Phrasis manca; e fontibus supplevimus.

---

(1) (Anglicus) *Iord.* n. 52. 4. 7. 8. *Catal.* 37. *Conf.* 327, 552. *Glassb.* 42-8, 50-2. Felder, *Studien* 245-8. *Etudes* 254ss.

(2) *Iord.* 33, 37, 48. *Catal.* 37. *Conf.* 327, 552.

(3) Cf. eiusdem *Chronica Fr. Iordani* ap. AF I, 1-19 ed. Böhmer, Paris 1908. ubi biographia eius p. LVI-LXVIII. *Glassb.* 5, 9, 13, 19, 21ss. *Conf.* ll. cc.

(4) *Catal.* 38. CG 237. *Conf.* ll. cc.

(5) *Catal.* 37. CG 235-6. *Conf.* 327.

(6) LL. cc. et *Conf.* 552.

(7) *Catal.* 38. CG 238. *Conf.* 327, 551.

(8) *Catal.* 38 (in Oschatz). CG 238. *Conf.* ll. cc.

(9) *Catal.* 37. CG 237. *Conf.* 327. Cf. supra II, 73, 78, (32).

(10) LL. cc. et *Conf.* 551. Cf. s. 73, 77, (19s.).

(11) CG 238, unde hausisse videtur Marianus.

(12) L. c. (13) L. c. (14) L. c. (15) CG 234-5.

(16) *Catal.* 39. CG 243. *Conf.* 329, 554. *Acta SS.* Mai, VII, 183. Cf. *Arturus,* 230.

(17) *Catal.* 40. *Prov.* 114s. *Conf.* 332, 547. Marianus utrique idem attribuit, quod fontes alteri eorum adscribunt.

(18) *Catal.* 17 et nota a. *Salimb.* 45, 64 (86, 88, 182, 215). CG 504. Sbaralea, *Suppl.* 492. *Conf.* 274, 340, 525, unde Marianus. (Lucas Belludi Patavinus).

(19) *Catal.* 17. CG 504. *Conf.* 274, 525.

(20) De Mutina, Prov. Bononiae. *Salimb.* 35-8, 401, 406, 412. *Ecclest.* 242. *Catal.* 16. *Prov.* 214. CG 504. *Conf.* 263, 523. Picconi, *Serie* 34, 47, 491.

(21) *Catal.* 17. CG 504. *Conf.* 274, 525.

(22) *Salimb.* 322-5. *Catal.* 16. *Bessa,* 669. CG 225. *Conf.* 262, 521. Ex utroque loco Mar. suum conflavit.

(23) *Conf.* 273, 521. Wadd. an. 1220, n. 12.

(17r:) Frater Guglelmus laycus de Cortemilio, vita sanctissima et miraculis luminosus (1).

Anno Domini 1246, Ordinis vero 38, die 19 maii, Florentie migravit ad Christum sanctissima vidua Humiliana de Circulis, 3ii Ordinis Beati Francisci, anno etatis sue 27; cuius [in] vita admiranda miracula habentur (2).

Nonum Capitulum (3) celebratum est Avinioni per Innocentium Papam, anno 1248 et anno 40 Ordinis, ad quod Capitulum Generalis non venit per insufficientiam suam, qua comperta et inutilis inventus Ordini, simpliciter fuit absolutus et factus Episcopus Assisinas (4). Deinde electus est Generalis frater Iohannis Parmensis, vir singularis scientie, Doctor Parisinus ac religiositate preclarus, magnus predicator, vite sanctissime ac sublim[is] contemplationis, nec non miraculorum patrator (5).

Anno Domini 1249, Dominus Papa in Lugdunio, de consilio Cardinalium, condonavit Fratribus Minoribus Abbatiam Sancte Marie de Araceli in Capitolio Urbis (6).

Item, eodem anno ipse Pontifex cum legatione misit in Greciam fratrem Iohannem Generalem, ut tractaret unionem Ecclesie orientalis cum occidentali (7).

Anno 1250 Sanctus Lodovicus Rex Francie, quinta die mensis aprilis, apud Damiatam Egipti a Saracenis captus est (8). Quo die frater Gerardus, socius Generalis, dum in platea civitatis Constantinopolitane populo predicaret, factus in excessu mentis et post in se reversus, lachrimans dixit: «Modo in [h]ac hora aquila capta est». Deinde declarans quod dixerat, ait: «Nunc a Saracenis vir Dei christianissimus, Lodovicus, Francorum Rex, cum exercitu suo captus est. Orate pro eo, suorumque salute ac liberatione» (9).

---

(1) *Conf.* 268, 521. Wadd. an. 1220, n. 12; 1245, n. 8 (Suppl. Melissani).

(2) *Catal.* 17. CG 189 nota. *Conf.* ll. cc. Wadd. an. 1290, n. 18.

(3) Capitulum erat revera Lugduni anno 1247, testante Fratre Salimbene, ibi praesente. *Salimb.* 62, 137 (178, 309). *Iordan.* ed. Boehmer, n. 75. Wadd. an. 1247, n. 1, Marianum allegans et alios. ALKG VI, 30. Curia Papalis per totum Augustum, aliosque menses Lugduni morabatur: Potthast, *Reg.* n. 12630-12678. Sabatier, OCH I, 121, 126s.

(4) Idem dicit CG 269, cf. CGenM 697 (661). De facto Crescentius ab Assisinatibus in episcopum postulatus fuit, sed interea Innocentius ad hanc sedem nominaverat Fr. Nicolaum de Carbio O. F. M., et Crescentium 29 April. 1252 designavit episcopum Aesinum. Cf. Wadd. III, 476 seq. Sbaralea, BF I, 502 seq. OCH I, 122-3. Eubel, *Hier.* I, 73, 114.

(5) De eo *Salimb.* 60, 62, 98ss. 137ss. (162ss. 221ss. 231ss.). CG 270ss. Fr. Affò, *Vita del B. Giovanni da Parma,* Parma 1777. Luigi da Parma, *Vita del B. Giovanni d. P.* Quaracchi 1900, ediz. II. — Cf. infra p. 216 n. 2.

(6) Innocentius IV hoc monasterium Fratribus O. M. dari precepit, sed frustra, bulla 12 iun. 1249: BF I, 530-1, Wadd. an. 1251, n. 37, quapropter alia bulla diei 26 iun. 1250: BF I 545, Wadd. l. c. n. 36, mandatum hoc renovavit. Conventus cessus est Fratribus Minoribus 18 nov. 1250, quam cessionem Papa bulla 5 Iulii 1252 confirmavit: BF I, 616-18. Wadd., III. Reg. p. 509.

(7) De hac legatione cf. *Salimb.* 93ss. 148s. 319s. (222ss. 320s. 553ss.). Golubovich, BTS I, 219-28. — Cf. infra p. 322, n. 3.

(8) Vita S. Ludovici auctore Guil. de S. Patusio O. F. M. ap. *Acta SS.* Aug. V, 584; cf. Golubovich, BTS I, 298. Chevalier, *Rép.* II ², 2878-88.

(9) Angelus de Clareno, *Chron. VII Tribul.* ap. Ehrle, ALKG II, 268-9.

Anno Domini **1251** suscitavit Demon spiritum cuiusdam magistri Guglelmi de Sancta Martha, qui contra Religiosorum pauperum statum diffamatorium libellum promulgavit (1), asserens quod non erant in statu salvandorum, nec eis era<n>t meritoria eorum mendicitas, cum deberent propriis manibus (**17v**:) laborare, et alia plurima. Propter quod magnam Ordinis persecutionem suscitavit, Curia Romana iam ad Italiam reversa. Sed tamen per solempnes et sanctos viros, claros scientia, videlicet Bonaventuram et Thomam de Aquino defensatus fuit status evangelicorum pauperum, propter quod Methis celebratum est Capitulum Generale.

Decimum Capitulum celebratum est Methis, Provincie Francie et Custodie Lothoringie, per fratrem Iohannem Generalem, de Grecia reversum, sed quo anno non clare habetur (2). In quo quotidie clarissimis disputationibus et determinationibus defensatus est status evangelicorum pauperum.

Anno Domini **1252**, die 30 maii, Ferdinandus rex Castelle, vir virtutibus et fide plurimum ornatus, migravit a seculo, habitu Fratrum Minorum indutus (3). Et in sequenti festo Sancti Andree apostoli, soror prefati Regis, videlicet Blancha Regina Francie, mater Sancti Lodovici Regis, de tertio Ordine Beati Francisci, migravit ad Christum, miraculis clarens (4), ut asserit Didacus de Valeria in sua Cronicha (5).

Frater Helyas de Cortona, olim 3 Generalis Ordinis existens, sancte Ecclesie rebellis et excommunicatus ab ea et habitu Ordinis privatus, cum laboraret in constructione ecclesie et conventus Cortone, infirmatus est ad mortem in domo sua, quam ipsemet sibi hedificaverat. Et cum se videret ad extremum, penitentia ductus, quia adheserat Federico contra mandatum Ecclesie, se culpabilem proclamavit, et coram testibus [ab] Archipresbitero Cortone penitentiam petiit et recepit. Et exinde suspirans et gemens, magna cum contritione omnia ecclesiasticha sacramenta recepit. Denique consumatus, expiravit 22 aprilis, anno Domini **1253** (6).

(*a*) Eodem anno, undecima Augusti, Clara, sanctissima primiceria pauperum Dominarum, feliciter migravit ad astra, anno etatis sue 60, a

---

(*a*) *Eodem .... appellatus est* adiecta sunt in folio insiticio, quod in numeratione *antiqua*, quam nos sequimur, numero carebat.

---

(1) Librum *De periculis novissimorum temporum;* cf. Denifle, *Chart. Univ. Paris.* I, 331, 337, 345, 363, 366, 391, 397, 417. Idem ap. ALKG I, 49 seqq.

(2) CG 275, 279. Cf. *Payne.* 235, 249, 255. *Salimb.* 130 (300), cf. Wadd. an. 1249, n. 1. ALKG VI, 31s.

(3) Ferdinand. III (1201-1252, 30 Mai). F. Fita, *Biografias de San Fernando y de Alfonso el Sabio por Gil de Zamora* ap. *Boletin de la real Academia de la Historia,* V, Madrid 1884, 309-19. Papebrochius, *Acta Vitae S. Ferdinandi,* Antverpiae 1684. Berguin et E. Chapuis, *S. Ferdinand, roi de Castille et de Léon, du Tiers-Ordre,* Grenoble 1896.

(4) *Acta SS.* Aug. V, 485. Berger E. *Histoire de Blanche de Castille, reine de France,* Paris 1895. Chevalier, *Rép.* II², 610s. Obiit 1 dec. 1252.

(5) Didacus de Valera, *Chronica de España,* primum ed. Sibiliae 1482. Cf. Nic. Antonius, *Bibliotheca hispan. vetus* II. Matriti 1788, 314-7. Hain, *Répert. bibliogr.* IV (1838), 15766-72.

(6) Lempp, *Elie,* 154, 174ss. *Studi storici* IV, Torino 1895, 41ss. cf. *hic* 107 not. 9. *Ecclest.* 248. — Cf. supra p. 107, n. 9.

conversione autem sua anno 42, cuius obsequias solempniter celebravit cum tota Romana Curia Innocentius IV, qui etiam Officium de Virginibus precepit cantari, ut prius eam canonizare videretur, quam corpus esset traditum sepulture. Verum cum Dominus Raynaldus, Ostiensis Episcopus, in his morosius fore agendum esse dixisset, Missa de Mortuis cantatur. Tandem vero corpus eius cum hymnis (*a*) et canticis et sono tubarum iubet Pontifex elevari et [in] civitatem portari, et ipse cum Curia illud prosequens in ecclesia Sancti Georgii honorifice deposuit (1).

Eodem anno, in festo Sancte Lucie, idem Innocentius, Neapolim existens, migravit a seculo, et ibidem in ecclesia nostra Sancti Laurentii, ex devotione ad Ordinem, voluit seppelliri, licet postea Romam translatum in divi Laurentii templo sit traditum sepulture; post cuius decessum vacavit Sedes anno uno (*b*) et mensibus quinque, et fuit electus in Papa[m] prefatus Dominus Raynaldus, episcopus Ostiensis et Ordinis Protector, qui Alexander quartus appellatus est (2).

Reversus Generalis in Greciam, prefatam unionem tractans et quasi concludens, solempnes legatos mictere cum magno apparatu procuravit (3). (18r.:) Sed illi in itinere, diabolo procurante, spoliati et impediti, Constantinopolim redire compulsi sunt. Rursunque alii cum equali solempnitate destinati sunt. Sed etiam in via impediti in Greciam redierunt. Et nisi quod hoc anno **1253**, simul Papa et frater Iohannes, olim Imperator, descesserunt, istud negotium omnino devotus Generalis consumasset, quod pro nunc non habuit effectum.

Frater Iohannes, olim rex Ierusalem et Imperator Grecorum, cum fere quatuordecim annis in Ordine laudabiliter in multa humilitate et exemplaritate vixisset, meritorum recepturus premia suorum, ad gloriam migravit. Cuius corpus in honorifico sepulcro Assisii (*c*) sepultus (*sic*) fuit, licet super sepultura in habitu regali sit sculptus (4).

Sanctus Lodovicus rex Francie, cum audisset mortem sue matris, ex Siria recedens, anno **1254** Parisius reversus est (5); ubi de perfectione in perfectionem crescens, deposita omni pompositate vestium et aliorum, sub humili (*d*) habitu tertii Ordinis, dignos fructus penitentie faciebat (6). Et inter alia, ut peregrinus et incognitus, licet cum decenti comitiva, limina Apostolorum visitavit et omnia loca Beati Francisci

---

(*a*) Cod. *hinnis*. (*b*) Cod. *una*. (*c*) Cod. *Sisii*. (*d*) Cod. *humilem*.

---

(1) *Acta SS.* Aug. II, 764. Legendam illam Thomae Celan. allegare videtur hic Marianus.

(2) Mortuus est Innoc. IV revera die VII Dec. 1254, et in *maiori* ecclesia Neapoli tumulatus est. Potthast, *Reg.* p. 1283 et Alexander eius successor electus est statim 12 dec. 1254, l. c. p. 1286. De ipso uti protectore Ordinis, *Salimb.*, 102, 208ss. 236ss. (162, 383). Phil. de Perusio, AF III, 709s. MG. SS. XXXII, 681.

(3) Secunda legatio Iohannis de Parma isto tempore ignoratur: cf. Golubovich BTS I, 224. Cf. *Chron. VII Trib.* ALKG II, 268s, et CG 277, quod sequi videtur Marianus. Supra p. 322, n. 7.

(4) Golubovich, BTS I, 138. Thode, *Franz von Assisi* etc.[2] Berlin 1904, 297 ff. cf. Venturi, *La Basilica di Assisi*, Roma 1908. p. 41s, 60.

(5) *Acta SS.* Aug. V, 487s.

(6) Wadd. an. 1254, n. 28ss. *Acta SS.* l. c. 486s.

in Assisio (1); deinde Perusium veniens, visitavit fratrem Egidium, 3^m socium Beati Francisci. Et cum Beatus Egidius audisset peregrinum esse in porta, per spiritum cognoscens quis esset, quasi ebrius cursu velocissimo accessit ad portam, ubi ambo in amplexus mirabiles et devotissima oscula ruerunt. Et pariter ambo genuflexi, ac si antiqua amicitia se cognovissent, et ostensis sibi signis charitativi amoris, nullum verbum alter alteri proferens, cum ammodo *(sic)* silentio ab invicem decesserunt.

Anno Domini **1255**, Ordinis vere 47, die 26 septembris, Dominus Alexander IV, in ecclesia maiori Ananie, in chathalago Sanctarum (*a*) Virginum ascripsit Sanctam Claram (2).

Item, eodem anno, idem Dominus Papa prohibuit fratribus Predicatoribus, ne fratres Minores Ordini obligatos recipiant. Nam aliquos receperunt, ex quibus iurgia et lites orta fuere (3). Ex quibus etiam frater Iohannes Minister Generalis cum Magistro (**18v**:) Generali Predicatorum conveniens, nonnulla statuit pro pace (*b*) et concordia inter utrumque Ordinem, que per modum epistole divulgarentur per Ordines Minorum et Predicatorum (4).

Eodem anno delata est querela a Parisiensibus ad Dominum Papam contra illum Magistrum Guglelmus de Sancta Martha (5), qui contra Religiosorum pauperum statum, librum diffamatorium promulgaverat (*c*), dogmatizans quod salvari non possent. Quapropter Alexander Papa precepit prelatis et doctoribus Ordinum, ut responderent. Convenerunt plurimi Rome, inter quos de Ordine Minorum erant Sanctus Bonaventura, frater Beltrandus de Baiona (6), Provincie Equitanie, famosus Magister. De Ordine vero Predicatorum venit Sanctus Thomas de Aquino et frater Albertus Magnus, qui omnes ad nihilum deduxerunt, ut frivolas et falsas, rationes Magistri Guglielmi et suorum complicium, confundentes eos et ostendentes dictum libellum perniciosum, scelestem et detestabilem. Et contra ipsum in favore mendicantium Sanctus Bonaventura libellum edidit, qui intitulatur Apologia pauperum (7). Sanctus Thomas etiam alium scripsit, qui intitulatur

(*a*) Cod. *Sanctorum*. (*b*) Cod. *paye*. (*c*) Cod. *premulgaverat*.

(1) Wadd. an. 1267, n. 13. *Acta* 149. *Actus* c. 46. Fioretti c. 34. Occursus duorum sanctorum et iter S. Ludovici apocrypha.

(2) Prima bulla Canonizationis Sanctae data fuit 26 sept. 1255, cf. Potthast, *Reg.* n° 16025, secunda, hanc repetens, 19 oct. 1255, ap. Wadd. an. 1255, n. 6. BF II, 81.

(3) BF II, 50 (22 Mai. 1255).

(4) Wadd. an. 1255, n. 12, ubi textum exscripsit « ex chronicis MSS. Mariani » p. 380-83.

(5) Denifle, ChUP I, 292ss. n. 256ss.

(6) Cf. de eo CG 278s. Wadd. *Script.* 60, 42², 44³. Sbaralea, *Suppl.* 138, I², 144. Disputatum fuit non Romae, sed Anagniae, cum tamen neque Bonaventura neque Guil. de S. Amore adfuit; de Bertrando dubium est; cf. Thom. Cantimpratanus, *De apibus* l. II, c. 10; ChUP I, 333. Bulla condemnationis data fuit Anagniae 5 oct. 1256. ChUP I, 331ss.

(7) *Opera S. Bonav.* VIII, 233-330. Cf. l. c. X p. 61, ubi hic liber contra Geraldum de Abbatisvilla confectus anno 1269 esse dicitur. Bonaventura contra Guil. de S. Amore scripsit: *Quaestio disputata de paupertate* l. c. V, 124-165, Cf. ibid. p. VI-XII. tom. VIII, 233, nota 4.

Contra Impugnantes Religionem (1). Denique reprobatus et condemnatus prefatus liber (*sic*) cum suo auctore, piissimus et sanctissimus Lodovicus, amator evangelice paupertatis, convocavit in sua presentia Universitatem Parisiensem in suo virgulto, et dictum libellum solempniter conburere fecit, et magistrum Guglelmum de toto regno Francie confusibiliter expulit (2).

Frater Beltrandus supradictus (3), cum de Roma rediisset ad Provinciam suam Equitanie, in itinere infirmatus, venit Lemovicas. In quo diem clausit extremum vite sue. Hic quicquid Magister Guglelmus dixerat sic clare recitavit, eius articulos totaliter resolvendo in prefata disputatione, ut blasfemus ille Guglelmus diceret stupefactus: « Vel tu es Angelus, vel tu es diabolus, seu Strabo de Baiona ». Ille vero respondit: « Ego non sum Angelus, nec diabolus, sed vere sum Strabo de Baiona ». Certe enim (**19r:**) ab infantia sua erat Strabo.

His temporibus plurimi doctores florebant in Ordine ex quibus aliquos subnectam, videlicet:

Sanctus Bonaventura Magister Parisinus, Doctor Seraphicus appellatus, Cardinalis et Episcopus Albanensis, scripsit super quatuor Sententiarum libros valde egregie, presertim super 2^m; scripsit etiam Postillam super Lucam et super Iohannem, et Sermones super Evangelia et Epistolas Domenicales per totum annum. Et super Genesim et super Ecclesiasten. Item, Compendium Theologie et plurima Quodlibeta, et circha trecenta parva opuscula (4).

Frater Alexander de Villa Dei, Sacrarum Licterarum Professor, qui inter alia sua scripta etiam in Gram[m]aticha scripsit librum vulgatissimum, quem Doctrinale nominavit (5).

Frater Iohannes de Rupella, Thuronie Provincie (6), scientia lucidus et profundus, Alexandri de Hales auditor. De quo eidem Alexandro Parisius in capella Sancti Frontonis oranti, ostensum fuit divinitus quantum (*a*) hic Dei Ecclesiam novo illustrationis igne illuminaret (7). Vidit quidem supra caput eius orantis magnum luminis globum totam capellam mirabiliter illustrantem. Evasit enim in theologia et philosophia magnus, in predicatione maximus, in religiositate clarissimus. Tanti ingenii etiam fuit, ut priorum magistrorum subtilitati adiciens, predicationis et lectionis artem et modos tradebat exquisitos. Scripsit etiam copiose super quatuor Sententiarum libros, et alia

(*a*) Cod. *quantus*.

(1) Lege: c. imp. Dei *cultum Opp. S. Thomae* XV, 1-75, Parmae 1864. Denifle, ChUP I, 297. AF III, 272.

(2) Denifle, ChUP I, 378, cf. 404; Sbaralea, BF II, 163. CG 280 et CGeM 698 (662), quocum pluribus concordat Mar.

(3) Cf. p. 323, nota 6.

(4) Cf. editionem criticam Ad Claras Aquas 1882-1902 tomi 10 et conspectum operum Sancti l. c. X, 1-26.

(5) Felder, *Studien*, 340, 421 ss. *Etudes* 354, 436 ss. ubi modernae de eo monographiae, cf. AFH II, 186; praesertim Thurot, *De Alexandri de Villa Dei Doctrinali eiusque fatis*, Paris 1850. Reichling, *Das Doctrinale des Al. de V.-D.* Berlin 1893.

(6) Sic et *Conf.* 548, 337, 379. CG 219, 247, 304. *Bessa* 696. Felder, *Studien* 212 ss. *Etudes* 222 ss.

(7) CG 219 s. *De illustr.: Firm.* [1] fol. XLIIIc.

plurima, videlicet: Summam de Vitiis et Virtutibus. Opus egregium et prolixum super Matheum. Insigne et magnum volumen super omnes epistolas Pauli, opus valde utile. Super Apocalipsim. Sermones tam de tempore quam de Sanctis per totum annum, et opus de Anima hominis (1).

Frater Oddo Ugaldi (2), etiam Alexandri auditor, ibidem magistratus, genere clarus, sed clarior moribus et doctrina, famosissimusque predicator, Archipresul Rotomagensis ecclesie electus, tractus et coactus ad curiam, vita et doctrina sic excellenter in regimine fulsit, ut forma Presulum censeretur.

Frater Robertus Clephat, magister Parisinus, disputator invincibilis, scripsit subtiliter super 4 Sententiarium libros (3).

(19v:) Frater Gualterius Cepton, Anglicus, maximus theologus, inter cetera sua opera, solempniter scripsit super 4 Sententiarum volumina (4).

Frater Guglelmus Almoich, etiam Parisius doctoratus, luculenter in the[o]logica facultate super Magistrum Sententiarum edidit (5).

Frater Adam alter, Anglicus, vir utique excellentissimi ingenii atque scientie, scripsit solempniter super 4^{or} Sententiarum libros (6).

Frater Gilibetus de Tornace (7), vir tante doctrine, ut Alexander Papa IV, per duo brevia ei precepit quod opus Sermonale ab ipso inceptum perficeret, sibique destinaret, in quo 72 Sermones dominicales per totum anni circulum continentur, ac etiam Sermones festivi. Qui et alia opera subtilia et utilia fecit.

Frater Guglelmus de Militona (8), vir theologicus et in iure doctissimus. Hic inter cetera [que] conscripsit, ex precepto antedicti Summi Pontificis perfecit opus Alexandri de Hales sui magistri. Ad quod perficiendum, ex ordinatione et precepto Domini Pape, plurimi studentes ydonei fuerunt deputati, ut Magistro Guglelmo assisterent, et ad dictum opus consummandum fideliter adiuvarent. Tandem comple<c>tum et bene revisum, a 72 Magistris Parisinis scriptura propria ac sigillis fuit approbatum. Et demum ipse dominus Alexander cum bulla approbavit et confirmavit anno iam dicto **1255** (9).

Ipse Summus Pontifex cum bulla etiam declaravit in Sancta Maria de Angelis apud Assisium Indulgentiam esse plenariam Beato Francisco datam a Deo, oraculo vive vocis (10).

---

(1) Wadd. *SS.* 225; 153^{2}; 152^{3}; Sbaralea, *Suppl.* 458-9.

(2) CG 220, inde Marianus; 314, 358. *Conf.* 337, 379, 544. *De illustr.* f. XLIIIIa. Wadd. *Script.* 270; 184^{2}; 181^{3}. Sbaralea, *Suppl.* 568. Felder, *Studien* 214, 227s. *Etudes* 224, 234ss.

(3) Cf. *hoc period.* II, pag. 102. not. 6 E *De illust.* f. XLIIIIa.

(4) *Conf.* 339, 547. E *De illust.* XLIIIIa. Wadd. *SS.* 149, 101^{2}, 102^{3}. Sbaralea 314, I, 332^{2}. Little. *Grey Friars,* 60, 134, 170 (Chatton, Catton, Cacton etc.). Hic traditur obiisse anno 1343.

(5) *Conf.* 339. Wadd. 150; 102^{2}; 102-3^{3}. Sbaralea, 316, I^{2} 334s. Little, l. c. Hic et sequens aequales tempore fuerunt cum praecedenti.

(6) AF I, 271. *Conf.* 339, 547. E *De illust.* XLIIId. Wadd. 1, 4; 1^{2}, 3^{2}; 5^{3}, 7. Sbaralea, 2-3, 723; I^{2}, 1, 2s. Little, 172s.

(7) *Conf.* 338 (ubi falsa). *De illust.* XLIVa. Wadd. 146, 100^{2}, 100^{3}. Sbaralea, 308-9; I^{2}. 326-7. Bullam habes ap. Sbaraleam ll. cc.

(8) CG 220, 280, 307, Wadd. 154, 105^{2}, 105^{3}. Sbaralea, 324, I^{2}, 342. Bulla est ap. BF II, 151s. ChUP II, 328s.

(9) Cf. supra p. 307 n. 7 ChUP I, 329.

(10) Bulla apocrypha penitus, licet pluries edita uti authentica; cf. de ea Sabatier, *Bartholi* CLXIII-V, ubi textus.

Undecimum Capitulum Generale celebratum est Rome, per Dominum Papam Alexandrum, anno Domini **1256**, Ordinis vero 48, in festo Purificationis. In quo Capitulo sanctus Generalis frater Iohannes de Parma, cum omnimoda(*a*) importunitatis instantia, et impotentia allegata, a ministerio se absolvi obtinuit: et tunc in presentia Domini Pape, qui personaliter voluit interesse, electus est Sanctus Bonaventura, qui tunc actualiter Parisius legebat (1).

Frater Iohannes a ministerio absolutus, pro sua quiete elegit sibi devotum locum de Grecio apud Reatem, in quo 30 annis mansit in solido statu humilitatis, per exemplarem (**20**r:) vitam et miraculorum famam fulgens ut sol (2). Qui cum esset Doctor Parisinus super Sententias et Sacram Scripturam scripsit. Librum Sermonarium edidit, Rosarium appellatum, qui de conditionibus humanis [plura] continet (*b*) secundum varias hominum consuetudines, quadrifarie partitus. De Beneficiis Dei tractatum addidit. Plura alia devota opuscula composuit.

Electus in Generalem Sanctus Bonaventura, ad profectum Ordinis et pacem cum diversis heremitis intendens, cum Domino Papa plurimum insudavit. His enim temporibus erant multi Fratres diversorum Ordinum, et sub diversis titulis diversimode viventes in herimitoriis et locis solitariis, paupertatem Francisci amplecti volentes (*c*), non tamen ex professione sed solum eleemosinas questuando, que paupertas ante adventum Beati Francisci a nemine petebatur, sed magis expulsa eminus vilipendebatur; qui hinc et inde circuire ceperunt questuando amore Dei, multotiens <se> in habitu Beati Francisci, vel offuscata forma vel colore se conformabant. Qua propter scandala et iurgia interdum oriebant[ur] tam inter Fratres quam inter seculares et prefatos diversorum Ordinum. Unde sanctus Generalis, sicut predecessor suus frater Iohannes cum Domino Innocentio inceperat tractare, ita et ipse cum Domino Alexandro de prefatis habuit efficax et secretum colloquium. Denique vero post multa statuit et mandavit ipse Dominus Alexander, ut omnes Congregationes predictorum in unam Ordinis heremitarum Sancti Augustini professionem se unirent, nigris dumtaxat cocullis uterentur, desuper ipsas deferentes amplas et patenter corrigias, portantes in manibus baculum quinque palmorum, ac expresse in elemosinarum petitione cuius sint Ordinis declararent, et quod Officium facerent, quo Romana fungitur Ecclesia, et dispensavit cum eis super diversarum professionum et observantiarum ligamine, quibus antea, in suis Congregationibus et Ordinibus aliis, erant adstricti (3).

Hac siquidem tempestate ipse Dominus Alexander pre sincera devotione, quam gerebat ad Sacrum Montem Alverne, noluit ecclesiam prefati montis esse minoris honoris quam illa de Portiuncula apud Assisium, ideo mandavit (**20**v:) septem episcopis, ut dictam ecclesiam, ut

(*a*) Cod. *omnimodo*. (*b*) Cod. *decem ditionibus humanis continet*.
(*c*) Posterius adulteratum in *valentes*.

(1) Ex CGenM 698 (663). CG 287, ubi annus 1256 vel 1257 indicatur; certe fuit Cap. 1257. *Salimb*. 137 (309).

(2) Sic et Salimbene 137s. (309s). Wadd. 217, 148[2], 146[3]. Sbaralea, 398, 424 a.

(3) Bulla, qua Eremitae S. Augustini et hi quidem soli in unam religionem coadunantur, altera data fuit 9 April. 1256; Potthast, *Reg*. 16334, Wadd. II, 470 Marianum allegans; altera, eiusdem prorsus tenoris, 4 Mai 1256: Potthast, 16355 a. Cf. Heimbucher, *Die Orden und Congregationen* II, Paderborn 1907, 182. Cf. *Apol. Pauperum:* S. Bonav. Opp. VIII, 233.

moris est sancte Romane Ecclesie, consecrarent. Que quidem consecratio fuit solempnitate maxima celebrata, presente Sancto Bonaventura Generali et multitudine non parva Fratrum, die 20 augusti.

In civitate quoque Viterbii, sub isto Pontifice, die 4 septembris, quievit in Domino famula Christi sanctissima Rosa de tertio Ordine, cuius corpus Dominus Papa Alexander cum quatuor Cardinalibus personaliter et honorifice translatavit (*sic*) de ecclesia Sancte Marie de Pogio ad monasterium Sancte Clare, sicut tribus noctibus commonitus fuit in visione (1).

Duodecimum Capitulum Generale celebratum est Narbone, Anno Domini **1260** et Ordinis 53, per Sanctum Bonaventuram, in quo multa bona et utilia fuerunt instituta et ordinata.

Eodem anno completa magna Ecclesia in civitate Assisii in honore Sancte Clare, volentibus Fratribus corpus eiusdem Sancte ad ecclesiam transferre, Dominus Papa volens ipsam translationem solempnior[em] fieri, precepit tribus episcopis, videlicet Perusino, Spoletano et Assisinati, quod personaliter dicte translationi interessent (2). Sicque cum solempnitate maxima corpus illud ab ecclesia Sancti Georgii translatum est ad prefatam ecclesiam in vigilia Beati Francisci. Tunc etiam moniales, relicto prorsus monasterio Sancti Damiani Fratribus, ad monasterium magnum, constructum iuxta (*a*) prefatam ecclesiam, ad habitandum se transtulerunt.

Hac quoque tempestate Florentie in monasterio de Monteceli (4) clarebat virtute et sanctitate soror Clara de Ubaldinis, prima abbatissa post Sanctam Agnetem, Sancte Clare sororem, ob cuius amorem et reverentiam Reverendissimus Octavianus de Ubaldinis, nepos ipsius abbatisse et Cardinalis Sancte Romane Ecclesie, transtulit in nocte Sancti Iacobi omnes sorores de primo monasterio ad monasterium, quod ipse suis expensis a fundamentis construxerat iuxta portam Civitatis (5). In quo monasterio cum gloria miraculorum vixit ipsa beata Clara, cuius corpus ad[h]uc integrum (*b*) conservatur. Claruerunt etiam in (**21r**:) prefato monasterio soror Iohanna et soror Luca (6), neptis ipsius beate Clare, et soror Constantia de Donatis (7), alieque plurime, et in suis dicetur locis.

Anno Domini **1262**, Ordinis vero 54, sancte memorie frater Egidius, 3 socius Beati Francisci, in nocte solempnitatis Sancti Gregorii, in qua die habitum Religionis indutus fuerat, anima sua sanctissima carne exuta, ad supernam patriam evolavit (8).

(*a*) Cod. *iusta*. (*b*) Cod. *integer*.

(1) Apud BF II, 142 n. CCXI (1256 incerto die) nonnisi invenitur bulla ordinaria indulgentiae 100 dierum, de Portiuncula prorsus tacens; cf. Wadd. an. 1213, n. 51 et eandem indulgentiam concedens BF II, 238, Wadd. l. c. cf. an. 1257, n. 2 (suppl.). De praesentia Bonaventurae minime constat *Opp.* X, 52; cf. CG 325.

(2) Cf. *Acta SS.* Sept. II, 422-3.

(3) BF II, 407 (9 sept. 1260). *Acta SS.* Aug. II, 753s. Cf. Wadd. an. 1260, n. 40, sed an. 1253, n. 11.

(4) Cf. de hoc Davidsohn, *Forschungen* IV, 412-14.

(5) Translationem Wadd. an. 1262 n. 8 hoc tempore ponit, Marianum exscribens; revera locum habuit 1277. Davidsohn, l. c. IV, 413s.

(6) Cf. Wadd. l. c. Revera an. 1279 «Iohanna» quaedam ibi abbatissa erat.

(7) Cf. Wadd. an. 1320, n. 4 (VI, 345). Rodulphius, 138r.

(8) E *Conf.* 212. Cf. CG 114, DAF I, 61s. AFH I, 277ss. BHL I, 16-7.

Tertium decimum Capitulum Generale celebratum est Pisis, anno Domini **1263**, per Sanctum Bonaventuram, in quo plurima circha divinum officium fuerunt instituta (1).

Quartum decimum Capitulum Generale celebratum est Parisius, anno Domini **1266**, Ordinis vero 58, per Sanctum Bonaventuram (2).

Frater Raynerius de Fabriano, vir tante sanctitatis in seculo, quod beatus Franciscus magnam ac singularem amicitiam contraxit cum eo, et ei predixit quod esset ad[h]uc de suis filiis. Qui post mortem Beati Francisci, Plebem relinquens et cuncta que possidebat, factus Frater Minor, 30 annis sanctissime vixit in Ordine, ac miraculis clarus quievit in Domino anno **1268** (3).

In ipso Fabriano (4) hiis temporibus vita et doctrina splendid⟨i⟩erant hii Fratres, videlicet: frater Hugolinus et frater Iacobus, germani, genere nobiles; frater Bonacura, frater Tho⟨m⟩mas et frater Gratia, magni et in prelatione; frater Mauritius de Argegnano, frater Damianus et Frater Rayaldus; et preter [h]os, tres precipui, videlicet: frater Maximus, dictus Zanzalinus, qui preter perfectam vitam, in logica, theologia et iure canonico floruit; frater Franciscus (5), lector magnus, et frater Crescilbene, etiam magnus doctor in utroque iure.

Michael, Imperator Grecorum, persequi volens tractatum, qui iam dudum per Balduinum intercessorem suum, agente Fratre Iohanne, olim Imperatore, et Fratre Iohanne de Parma, inceptus erat de unitate Ecclesie occidentali[s] cum orientali, super hoc destinavit oratores ad Papam Clementem quartum. Qui vocans ad se fratrem Hyeronimum de Esculo iniu[n]xit ei, ut cum legatione se transferret in Greciam ad presentiam dicti Imperatoris, et de ipsa materia diligenter tractaret, et pro viribus conduceret ad effectum. (**21v**). Qui legationem suam adimplens tamdem cum gloria rediit ad Concilium Lugdunense⟨m⟩ (6).

[Quintum decimum] (*a*) Capitulum Generale celebratum est Assisii per Sanctum Bonaventuram, anno Domini **1269**, in quo inter alia constituit, quod Fratres populo predicarent et ex[h]ortarentur, quod quando auditur campana post Completorium ter pulsata, Beata Virgo totidem salutetur, eo quod sit oppinio quod illa [h]ora fuit ab Angelo salutata (7).

(Continuabitur). DIRECTIO PERIODICI.

(*a*) Hic et pluries infra, auctor, notato arabice in margine numero, uti hucusque fecerat, ommittit in textu eum repetere omnibus litteris. Nos, tamen itidem, numerum omnibus litteris damus, inter uncos.

(1) CGenM 329. Bonav. *Opp.* X, 55. Wadd. an. 1263, n. 15. ChHLeg. I 27.

(2) CGenM 332. *Opp.* l. c. 58s. ChHLeg. I, 27s. Wadd. an. 1266, n. 4ss.

(3) Cf. hoc Period. 94 not. 6.

(4) Omnes isti ap. Wadd. an. 1268, n. 3. (e Francisco Fabrian.); desunt, si Franciscum Fabr. excipias, ap *Catal. Conf.* etc.

(5) *Catal.* 18. *Conf.* 277, 514. Wadd. *Script.* 115; 78[a]; 80[b]. Sbaralea, *Suppl.* 528; I[2], 267-8. *Acta SS.* Apr. III, 984-90.

(6) Golubovich, BTS I, 283. Legatio erat 1272-74, missa a Gregorio X.

(7) CG 351 *Opp.* X, 60. ALKG VI, 40. Wadd. an. 1269, n. 4. ChHLeg. I 28.

CODICOGRAPHIA

DESCRIPTIO CODICUM FRANCISCANORUM

BIBLIOTHECAE RICCARDIANAE FLORENTINAE.

(Continuatio) (1).

Cod. n. 372 membr. mill. 165×100, ff. 534, nitidissime ac eleganter scriptus binis columnis saec. XV. Ligatura membranacea. In principio et ad calcem folium chart. pro custodia, et aliud in principio membr. vacuum. Plurima adsunt folia in marginibus picturis illustrata. Continet

[Breviarium Monachorum Vallisumbrosae].

In f. 1r *Rubr.* « In nomine Patris et filii et Spiritus Sancti. Amen. Incipit breviarium novum secundum consuetudinem ordinis Monachorum Vallisumbrose ».

Inter fol. 476rb-477rb. ponitur Officium S. Francisci pro quo lectiones octo inveniuntur, quarum prima *Inc.* « Apparuit gratia Dei ». Octava lectio *Des.* « et clarificatus interius sancti spiritus unctione ». Brevissimae sunt respondentque primae et secundae lectioni Legendae Min. S. Bon. titulo *De conversione ipsius.*

In f. 497rb. *Rubr.* « Sancti Antonii de ordine Minorum ». Nihil aliud adest quam oratio pro die festi.

Cod. n. 387 membr. mill. 210×150, ff. 86, nitide scriptus charactere saec. XV prope finem. Tituli et litterae capitulares rubrae necnon signum quo paragraphorum fit divisio passimque notulae in margine sunt affixae. Adest in codice

[Tractatus de contractibus et usuris **S. Bernardini Senensis**].

Rubr. « Incipit tractatus de contractibus et usuris secundum predictum fratrem Bernardinum de Se[nis]. Et primo ponitur ordo dicendorum in materia dictorum contractuum et usurarum Sabbato post.... origine dominiorum et rerum translatione. Sermo 32s ». — *Inc.* « Vade et amplius noli peccare Io. 8. c. Et in evangelio hodierno ». *Des.* « A quo tremendo iudicio misericorditer nos eripiat immensa pietas salvatoris qui cum Patre et Spiritu sancto gloriosus et triumphator mortis regnat in secula seculorum. Amen ». = Invenitur inter opera S. Bernardini Sen. ed. Lugduni 1650 t. 2 p. 200-299.

Cod. n. 390 (N. III. 11) chart. mill. 220×160, ff. 168, ab unica manu exaratus saec. XV. Membrana in dorso ligatus. Aliqua folia vacua habet. Codex misc. et in eo continentur:

(1) AFH I 116-25, 488-42; II, 128-30.

1. (f. 41r-44v). [Raymund. Lullus de accurtatione lapidis].

Tit. « Incipit Epistola acurtationis Lapidis benedicti magistri Raymundi (prius legebatur: Raynaldi, sed eadem manus correxit): de insula Maioricarum ». *Inc.* « Recipe nigrum nigrius nigerrimum. Ex eo recipe partes 18, distilla in vaxe argenteo vel aureo aut vitreo per modum dictum ». *Des.* « Non puto acurtationes esse quarum in ista parva cedula tibi non declaravi. Elice ergo ex eo, in tantum laudare Deum. Explicit Epistola accurtationis lapidis benedicti magistri Raymundi (correctum) de insula Maioricarum. Deo gratias. Amen ».

2. (f. 45r-48r). [Raymund. Lullus de accurtatione lapidis].

Tit. « Incipit epistola accurtationis clarissimi Raymundi philosophi ». *Inc.* « Cum ego Raymundus de insula Maioricarum iam preteritis temporibus pluries libros secretos in arte transmutationum composuissem et librum omnium librorum secretissimum ». *Des.* ut te magis ad vegetabilia teneas tibi hoc secretum revelabo ». = Cfr. Little, *Initia operum latinorum* f. 52.

3. (f. 50r-58v). [Compendium artis magicae Raymundi Lulli].

Tit. « IHS. Incipit compendium magistri Raymundi Lullii philosophi de insula Maioricarum in artem magicam quo ad compositionem lapidum philosophicarum ». — « Incipit Compendium Artis magice secundum cursum nature informatum virtute cuius sine elongatione ». *Des.* « Testamentorum sine quo nihil fit. — Expletum est compendium artis magice (R. L.) ».

4. (f. 138r-144r). [Speculum secretorum **Fr. Rogerii Bacconis**].

Tit. « Incipit tractatus Roggerii Bacconis Anglici de ordine fratrum Minorum qui Speculum secretorum intitulatur. — In nomine domini mei Ihesu Christi. Amen ». *Inc.* « Ad instantiam multorum tractantium circa artem istam et studere volentium quibus deficit copia librorum hic libellus est editus ». *Des.* « sub maximo compendio propter penuriam verborum. — Finis Speculi Secretorum Roggerii Bacconis ».

5. (f. 144v-150v). [Liber claritatis eiusdem].

Tit. « Roggerii Bacconis liber claritatis ». *Inc.* « De libro claritatis totius artis alchimie in primis dicendum est de sole ». *Des.* « vis comburendo. Et est finis claritatis totius artis alkimie ».

Cod. n. 396 chart. mill. 265×190, ff. 108, praeter quatuor insiticia duo scil. in principio, et alia duo ad calcem, in quorum secundo, quod in initio codicis adest, legitur: *Manipulus florum seu Chronica Mediolanensis presbyteri Beltrami de Gallarte ab ortu Mediolani usque ad annum 1371. Haec vero nondum edita est.*

Bonvesinus Frater tertii ordinis (1) *de Magnalibus civitatis Mediolani. Exstat pag. LXXXXIII a tergo leg.* Tituli et initiales rubeis litteris scripti et per totum lineis plenis exaratus saec. XIV.

(1) Frater Bonvesinus, qui potius Bonvicinus de Ripa nuncupatur, fuit e tertio ordine Humiliatorum. Nonnulli vero scriptores illum ad tertium Praedicatorum Ordinem pertinere suspicati sunt, nec defuerunt qui eum Ordini Minorum adscripserint. Cfr. Tiraboschi, *Vetera Humiliatorum monumenta*. Mediolani, 1766 vol. I pp. 297-308.

In f. 93v. *Rubr.* « Capitulum in quo ponitur Cronica fratris Bonvesini de Magnalibus civitatis ». *Inc.* « Anno Domini 1288 sub dominio Mathei Vicecomitis, sedente Ottone fanensi, Rodulfo imperatore......... Eodem anno quidam nomine Bonbesinus frater tertii ordinis Cronicam de magnalibus civitatis Milani composuit cuius tenor tallis est: Accepit enim lignum longitudinis duorum pedum..... » In f. 94v invenimus: « Est enim in civitate ista conventus fratrum predicatorum, in quo sunt communiter fratres CXL; *in Conventu Minorum C.* » = Circa fratrem Bonvicinum sive Bombesinum cfr. Muratori, *Antiquitates italicae* t. II col. 1048-49. — Chronica edita inveniuntur apud Muratori, *Scriptores rerum italicarum* t. XI col. 711-13.

Cod. n. 406 (N. II. 25) chart. mill. 290×220, ff. 141, partim binis columnis partim lineis plenis exaratus saec. XIV simplicique atramento absque ullo ornatu scriptus. Lectu valde difficilis. In folio quod custodiae inservit in principio codicis apposito manus saec. XVIII scripsit: *In interiori parte integumenti veteris membranacei legebatur = Ad usum patris Nicholai Cattini = quod memoriae causa notavi. Idib. Augusti 1772. Petrus Laur. del Signore. — In prima autem pagina codicis, in qua nihil excriptum quod ad sermones in codice contentos spectaret inveni, legebantur verba sequentia = Questo libro e delle Monache di Sancto Pietro Martire in Firenze.* = Manus saec. XIX indicem tractatuum in eodem folio custodiae adiunxit, sed valde incompletus est. De Patre Nicholao Cattini qui erat ex ordine Min. cfr. **Cod. n. 338.** In hoc codice faciunt ad rem nostram

1. (f. 6ra). [Sermo S. Ioannis Baptistae a Roberto de Bardis].

In principio huius sermonis legitur: « Incipit sermo Roberti de Bardis de Florentia habito in domo Minorum anno Domini M° 33 IIIJ (1334) eximii doctoris in die sancti Ioannis Baptiste ». = In fol. 8vb invenitur hic titulus: « De omnibus sanctis eiusdem (Roberti) quando erat cancellarius 1337 ».

2. (f. 10r). Sermo de passione. Domini Bertrandi.

Inc. « Passus sum sine ». Auctor est Bertrandus a Turre?

3. (f. 15r-15v). [Sermo de beato Francisco].

Inc. « Secundum ymaginem suam fecit illum, secundum se vestivit eum Eccli. 14. Imago creatoris in quantum fuit homo ». *Des.* « vestimentum glorie ad quam nos perducat etc. ».

4. (f. 22ra). [Sermo de translatione beati Francisci].

Inc. « Archa Domini ferebatur super aquas. Gen. 4. Sicut archa Noe ad hoc fuit disposita ». *Des.* « elevatis manibus ferebatur in celum ad quod nos perducat Dei filius benedictus. Amen ». Horum sermonum de S. Francisco auctor fortassis idem est Robertus de Bardis.

5. (f. 28ra-30v). [Sermones ex Sententiariis S. Bonav.].

In principio legitur: « Principium Bonaventure (?) super quartum sententiarum ». *Inc.* « Ait illi Dominus Iesus: Diliges ».

6. (f. 106ra-107ra). [Sermo de beata Clara].

Inc. « In manu mulieris hac vice tradidit victoria[m] Iud. 4. Clariores quatuor et sapientiores scientia in veteri lege ». *Des.* « sanctissime Clare qui cum patre etc. Amen ». Auctor certe ad Ord. Min. pertinet, nam in sermone legitur: « Iste Baruch ad litteram tipum gerit sanctissimi patris *nostri* Francisci ».

7. (f. 107ra-107rb). [Sermo de beato Francisco].

Inc. « Volavit ad me unus de seraphim et in manu eius calculus. Is. 6. Quia sinit diem munere gratie ». *Des.* « volavit. Reliqua dic precise sicut sunt relata in precedente sermone ». = Auctor etiam ex ord. Min., nam titulus in hunc modum profertur: « De beato patre *nostro* Francisco ». Sermones alios huius codicis, quorum auctores non apparent, plures saltem ad Scriptores ord. Min. pertinere non dubitamus.

Cod. n. 407 (S. II. 6. 7) chart. mill. 390×210, ff. 527, partim binis columnis partim lineis plenis exaratus saec. XV prope finem. Ex diversis compactus codicibus. Ligatura recentior membranacea. Codex miscellaneus continet de re franciscana:

1. (f. 209v-210v) [Epistolam Fr. Antonii a Cremona].

Inc. « Facis tu quidem frater officium tuum, facis et rem mutua correctione nostra ». *Des.* « quamprimum absoluta remitte mihi concupisco: Ex cenobio tranquille paupertatis apud Ticinum idibus Maii. — Antonius Cremona frater Ordinis Minorum ».

2. (f. 210v.-213v) [Epistolam cuiusdam Antonii, Mediolani datam Kl. Iuniis et eidem Fratri Antonio directam].

In hac epistola de Ord. Min. et de sermonibus Patris Bernardini (?) nonnulla proferuntur. Sequuntur aliae litterae *Domino* Antonio Cremonensi directae a Guarino Veronensi et Antonio Panormitano, qui quidem *Dominus* Antonius Cremon. idem fortassis est ac frater de quo supra. = Cl. P. Fidelis a Fanna alium invenit codicem epistolarum Fr. Antonii a Cremona in bibliotheca Escurialensi COD. 118. 6 (ol. Alcalà E. 2. n. 96). De Fr. Antonio a Cremona cfr. Waddingum, *Scriptores* ed. Romae 1806 p. 22. Sbaralea, *Supplementum* p. 74.

Cod. n. 408 chart. mill. 290×200 ff. 279 praeter nonnulla insiticia tam in principio quam ad calcem prope finem saec. XV, occassione novae ligaturae inserta. Nitide exaratus duabus columnis ab unica manu cum Titulis rubricatis litterisque capitularibus rubeo et caeruleo charactere alternatim. In dorso ligaturae: *S. Bernardino* | *de cristiana* | *Religione* | *Saec. XV.* Folium 1v pulchre in marginibus auro minioque ornatum. Incipit cum littera **N**, in cuius vacuo S. Bernardinus populo in ambone praedicans eleganter est depictus. Saeculares fideles et fratres Sanctum concionantem, qui caput coopertum caputio habet, auscultant. Ad manum dexteram Nominis Iesu monograma perspicitur. Adest in codice:

[**Tractatus de Religione Christiana** auct. S. Bernardino Senensi].

Inc. « Nunc manent fides, spes, caritas tria hec. 1. Cor. 13. Religionis christiane munde et immaculate sanctimoniam contemplantes ac miserabili eius ruine compatientes ». (f. 277va-278ra adsunt versus: *In fuocho lamor me mise* etc. Des. *Sempre in cor portato*). *Des.* opus f. 278ra, « sentimus qui nec loco concluditur nec tempore variatur, immensus, aeternus, benedictus, benedicibilis ac benedicendus per infinita secula seculorum. Amen ». *Rubr.* « Explicit opus fratris Bernardini de Senis ordinis Minorum de Christiana religione ». Additum ab alia manu: « Et est ad usum Vincentii de Granchis de Florentia Fratris Conventus ordinis Minorum ». = Haec ultima verba supra nomen alterius antiqui possessoris scripta fuerunt. Sequitur tabula sermonum et post ipsam f. 279ra *Rubr.* « Finitus tractatus de christiana religione pro tota

quadragesima editus per Fratrem Bernardinum de Senis ordinis Minorum ». Editus habetur inter ipsius Sancti opera. Cfr. ed. Venetiis 1754 t. I ubi tamen desunt versus: *In fuocho* etc. = Ad calcem codicis duo brevissima capita (secundum et tertium) alterius operis forsitan S. Bernardini. *Inc.* « Quod subtilitates credendorum in causa est quare a turbidis oculis non videntur et non creduntur cap. 2um. — Secunda causa est ».

Cod. n. 414 (N. I. 23-25) chart. mill. 190×140, ff. 42, a diversis exaratus manibus saec. XV et ex pluribus compactus codicibus. Ligatura membranacea, et in folio, quod adest in principio pro custodia, index contentorum praemittitur. Codex miscellaneus pauca, quae sequuntur, de historia franciscana nobis praebet:

1. (f. 32r-32v). Ioachim de novis ordinibus in Concordia maiori de beato Francisco.

Inc. « Erunt duo viri unus hinc alius inde, qui duo ordines interpretantur, unus italus scilicet de Tuscia et alter ispanus ». *Des.* « scriptum est in evangelio Domini qui non est mecum contra me est ».

2. (f. 34v.) Hoc est ex Legenda veteri beati Francisci de dispositione sive hominis utriusque.

Inc. « O quam pulcher ». *Des.* « peccatorum amator ». = Est fragmentum Legendae primae Celanensis quod cap. 29. n. 83 respondet.

Cod. n. 420 (M. III. 22) chart. mill. 210×155, ff. 16, lineis plenis exaratus saec. XVI. Ligatura recentior eaque satis elegans; in dorso haec exhibetur inscriptio: *Pico* | *della* | *Mirand.* | *Defensio* | *Savon.* | *M. III.* | *N. XXII.* | Praeter folium quod custodiae inservit, in principio quotuor insiticia vacua remanent, in quorum quarto verso legitur: *Originale di mano del Pico. Così stava nella coperta vecchia di questo ms.* Ad calcem praeter folium custodiae alia septem vacua iacent.

In f. 1r *inc.* « Defensio Hieronimi Savonarole ferrariensis Adversus Cassimensem per Ioannem Franciscum picum Mirandulanum edita. Ad *Hieronimum Torniellum* ordinis fratrum Minorum generalem Vicarium. — Oppido quem ». *Des.* f. 16v « lumen affatim impertiat ».

Cod. n. 434 membr. mill. 140×110, ff. 263, nitide binis columnis et lineis plenis exaratus, quamvis non sine mendis, saec. XIV prope finem. Initiales et tituli rubeo charactere exhibentur. Membrana ligatus, et in folio custodiae manus recentior indicem operum, quae in codice continentur, apposuit. In f. 2v a posteriori manu haec notula fuit scripta: *Hic liber quatuor evangelistarum cum vita sancti Francisci est presbyterorum societatis sancti Sebastiani extra muros Florentiae in ripa Munionis fluminis. Pag. 214. Collationes Ab. Isaacii.* Codex miscellaneus continet inter alia:

1. (. 113r-194r). [Vitam S. Francisci a S. Bonaventura conscriptam].

Rubr. « Incipit prologus in vita beati Francisci ». *Inc.* « Apparuit ». *Des.* Vita f. 173r. « virtutis altissimi cui est honor et gloria per infinita secula seculorum Amen ». — *Rubr.* « Explicit vita beati Francisci. Incipiunt quedam de miraculis ipsius post mortem ostensis et primo de virtutibus sanctorum stigmatum ». *Inc.* « Ad Omnipotentis ». *Des.* f. 194r « ad laudem et gloriam unius Dei et trini qui vivit et regnat in secula seculorum Amen ».

2. (f. 194rv.) [Epistolam Fr. Hieronymi Min. Generalis Capitulo Paduae directam].

De hac epistola cfr. ea, quae scripsimus in AFH I, pp. 85-87, ubi tamen annus erroneus indicatur, quia revera, — cf. AFH II, 7. ss., — in hunc modum terminatur epistola: *Dat. Rome, Anno Domini M°CC°LXXVI° tercio non. maii. Amen.* Post finem epistolae, quam ibi edidimus, addit codex: « Finita legenda beati Francisci. Deo gracias. Amen ».

Cod. n. 439 membr. mill. 160×115, ff. 50, ab unica manu saec. XV lineis plenis exaratus. Tituli capitulorum et litterae initiales rubeo colore exhibentur. Desunt tituli, quorum locus vacuus remanet, inter ff. 9v-10v; 18v-20v; 28v-30r; 36v-40r. Ligatura membranacea recentior. Codex nomen auctoris non profert, sed certe est *Fr. Ioannis a Rupescissa ord. Min.*

Tit. « Primus liber de consideratione quinte essentie omnium rerum transmutabilium ». *Rubr.* « In nomine Domini nostri Ihesu Christi incipit liber de famulatu philosophie evangelio Domini nostri Ihesu Christi et pauperibus evangelicis viris ». *Inc.* « Dixit Salomon Sapientie c.° VII.°: Deus dedit horum scientiam veram, que sunt, ut sciam dispositionem orbis terrarum et virtutes elementorum, initium, consummationem ». = In folio 34r haec leguntur: « In hoc ergo finit primus liber de consideratione quinte essentie appellatus, ad gloriam et laudem omnipotentis Dei et Domini nostri Ihesu Christi et gloriose semper virginis matris eius et sanctorum apostolorum Petri et Pauli et beatissimi patris *nostri* Francisci ad consolationem evangelicorum virorum et honorem ecclesie Dei. Amen. Explicit liber primus ».

« In nomine Domini nostri Ihesu Christi incipit liber secundus qui de generalibus remediis appellatur ». *Inc.* « Licet primus liber qui est ». *Des.* opus f. 45r his verbis: « Nihil efficacius spasmum sedat quam nobilissima quinta essentia vel in eius absentia aqua ardens. Deo Omnipotenti Patrique Filio et Spiritu Sancto sit laus per infinita secula Amen ». = Reliqua folia quae sequuntur continent recepta medicinalia alterius auctoris. Opus iam typis excussum fuit, de quo cfr. Sbaralea, *Supplementum* p. 460. Alius huius operis codex saec. XV invenitur Florentiae in bibl. Nation. Pal. 695 [621. — E. 5, 9, 24] Cfr. *I Manoscritti della Biblioteca Nazionale di Firenze.* Roma 1890 t. II p. 248.

(Continuabitur).

Ad Claras Aquas (Quaracchi) die 12 Oct. 1908.

P. Athanasius López, O. F. M.

BIBLIOGRAPHIA

Leo L. Dubois, *S. M. Saint Francis of Assisi Social Reformer. A Dissertation submitted to the Faculty of Philosophy of the Catholic University of America in partial fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.* — Washington, D. C. 1904. in-12° pp. 251.

Hilaire de Barenton, O. M. Cap. *L'Action sociale de François d'Assise d'après des documents peu connus.* — Paris, aux bureaux de l'Action Franciscaine [1907] in-8° pp. 53.

Quamvis optimis atque primitivis fontibus Vitae S. Francisci et Ordinis sui utatur, Thesis Dr. P. L. L. Dubois, non omnibus suis partibus opus mere historicum est, deficientibus saepius dictis explicitis fontium de themate quare e philosophia historiae, uti aiunt, plura ab auctore docto et perspicaci inferuntur. Opus ardenti animo inceptum, calamo scito evolvitur, larga in basi, quam sibi, actionem salutarem S. Francisci et temporis illius adiuncta undequaque considerans atque explicans, auctor sollerter efformavit, et quadamtenus procreavit. His adiunctis magis caeterum immorandum fuisset, quia opinamenta de eis vigentia (cf. p. 17, 20) non ubique fundata dici possunt. In Appendice *de Legendis S. Francisci* etc. disserit (219-36), plurimamque bibliographiam franciscanam modernam affert (237-50); pauca vero opera, historiam generalem indolemque saeculi XII et XIII indagantia indicantur. Hanc summarie quidem exponit introductio 7-28. — Cap. I, 31-46, quod '*History*' sed non exclusive inscribitur, vitam et opera Sancti atque primorum Sociorum suorum actionem socialem, uti nunc dicitur, adumbrat, quam magis evolvit cap. II, 46-55; tum media optatae reformationis, 46-53: i. e. paupertatem, praedicationem, curam aegrorum (leprosorum) II^um^ et III^m^ ordinem describit, tum effectus horum mediorum: socialem pacem et vitam christianam,... quantum rarae notitiae hoc permittunt, uti innuit auctor p. 55. — Pars II characterem seu ingenium S. Francisci depingit, uti Sanctum cap. I (69-76); cap. II vero uti hominem animi motuum facile compotem (76-87), uti reformatorem animosum (87-93), atque « *Idealistam* » conceptibus populi sui aevi mire se conformantem (93-102). Sic, uti exponit Cap. III, Franciscus: Dux factus est 1° confidens '*missioni*' suae (103-112) 2 influxu suo individuali (112-16) 3° et structura seu organizatione ordinum a se fundatorum et ab aliis, quia ipse dono hoc carebat, bene ordinatorum (116-132); 4° factus est reformator vere catholicus (132-141). — Pars III (146-201). Francisci conceptus circa reformationem socialem digerit, quam describit cap. I. '*comprehensivam*', omnes Christianos et Gentiles complectentem, totumque hominem (145-

75), cap. II *'religiosam'*, et *'conservativam'*, iuxta principia tunc in ecclesia et societate recepta 174-88 et cap. IV (189-201) ab individuali incipiente.

Ex se patet pluribus in locis eadem facta repeti, alio sub angulo considerata, quod inspecta indole operis, mirum non erit neque hoc increpandum est. — P. 12 lege 1226 pro 1224 i. e. anno obitus S. Francisci. Epistola quae p. 55 in Archivo Bononiensi asservata dicitur, aliud non est, quam epistola illa Thomae archid. Spalatensis, inde a Sigonii tempore saepius edita cf. *Bibl. Hag. Lat.* I, 3112.

2. Quaestionum a L. Duboi evolutarum P. Hilarius docte et partim nova sub luce unam tantum considerat, nempe actionem socialem S. Francisci in urbe sua Assisio, occasione praesertim luctarum *maiores* inter et *minores* i. e. divitum et potentium contra plebem et servos, 1205-1210, (p. 25-30). Documenta illa parum cognita, sunt, ea quae Cristofani, *Delle Storie d'Assisi, libri sei,* III[a] ed. Assisi 1902. 1 vol. in-8° ediderat. Suntque 1[m] instrumentum pacis nov. 1203, p. 22-3 (Cristofani 59-63); 2[m] p. 26-7 instr. Conventionis inter Perusium et Assisium de exulibus reducendis, factum 2 Sept. 1209, (Cristofani, 83-4); 3[m] p. 27-9 Conventio inter *Maiores* et *Minores* Assisii 9 nov. 1219, (Cristofani 79-92). Cap. V (33-45) valde probabile reddit, factum ceteroquin iam communiter admissum, licet *probari* nequeat, nempe *Sancto Francisco* conventionem an. 1210 deberi. Sancti quoque vitam sub aspectu politico considerat, quia Patri et domui renuntians 'servus' et 'minor' factus est (36), 'garcio' in monasterio Montis Subasii (?) ut sic novum 'herum' habeat, sed frustra, 37s. Inscriptio apsidis S. Mariae Assisii videtur autem anni 1216 non 1210, neque adeo neglecta fuit, uti credit auctor, cf. AFH I, 250; *Misc. Fr.* II, 33-7. — P. 1-25 agit modo generali de *servis* et *heris* medii aevi, de re politica c. 1200 (papatu, imperio), et religiosa (haereticis) summatim agit.

P. Michael, Bihl, O. F. M.

Tocco Felice, *Studii Francescani.* — Napoli, Francesco Perrella, editore 1909, in 12°, pp. VIII, 557. Lire 6. (*Nuova Biblioteca di Letteratura, Storia ed Arte* diretta da Fr. Torraca, vol. III).

Istius generis collectio dissertationum de variis argumentis ad ordinem Fratrum Minorum spectantibus, et decurrentibus viginti ferme annis, pluribus in periodicis Italiae a celeberrimo Professore Florentino olim vulgatis atque quodammodo sparsis, plurimis cum Italis in oris, tum foris, gaudio magno erit. Quodsi enim illis non semper facile fuit discussionum dictarum summam prae manibus habere, his impossibile quadamtenus exstitit. Modo vero uno ictu, ut ita dicam, disceptationes clarissimi et doctissimi viri coram habent. Harum varietas, quindecim capitulis distincta, requireret, ut totum indicem hic proferremus. Non enim ex se collectionem concordem ac homogeneam unius speciei constituunt, sed uno genere sub titulo enuntiato comprehenduntur. Generatim dissertationes eodem prorsus tenore quo olim, quando vel novis libris aliorum (Sabatier, Ehrle, Denifle, Minocchi, Lempp, etc.), vel novis documentis ab ipso auctore in lucem feliciter protrahendis, causabantur, hic quoque denuo typis mandantur, adiectis interdum additamentis (48, 130) et notis (296, 352, 355, 377, 390) sed rarioribus. Potuerunt enim, harum longe maiore numero, dissertationes quaelibet melius statui quaestionum hodierno adaptari, quia plures earum, iam facies valde mutaverunt. Reproductio ergo fidelior disceptationum de rebus controversis agentium, nunc

vero interdum iam alia in luce apparentium, fructus huius libri pluribus lectoribus difficiles carptu reddit, praesertim iis, qui primum quaestiones istas, ductu cl.mi viri, aggredi vellent. Non deerunt forsitan, qui quaedam dicta dissertationum in periodicis olim editarum, ad unguem repetita, v. gr. *in questo stesso Archivio* etc. (130, 27, 199, 380, 394 etc.) molesta reputent, sed considerent, velim, isti se ita plenius convinci de genuino auctoris sensu. Iste sibi proposuerat collectionem incipere cum diss. V. p. 118-130, scil. *de Vita S. Francisci secundum* cl. *P. Sabatier,* ast typothetae negligentia neglectus et inversus fuit ordo chronologicus. Nos typothetae insuper opprobremus oportet, quod in sphalmatibus, negligentia sua irreptis, corrigendis negligentior fuit, cf. p. 1, 8, 25, 38, 49, 51, 5,... 85, 6, 8, 9, 90 etc. etc. et 390 ubi paginam, ad quam revocatur i. e. 346-52, omisit.

Dissertatio dicta V^a^, sicut plures aliae, recensionis, uti nunc aiunt, indolem potius habet, in qua doctissimus Professor exponit, vel quantum assentiat auctori libri, vel quantum ab eo discrepet, allegatis rationibus, quae assensum suum retinuerunt, retraxeruntque. Negat ibi luctam illam acrem inter S. Franciscum et ecclesiam (126-7). Adiungens autem retractationem clari Sabatier in quaestione Indulgentiae Portiunculae 128-37; poterat quoque addere 129 l. 14 ss. agi revera de *Tractatu Miraculorum* Fr. Thomae de Celano etc. — Prima diss. *de Speculo Perfectionis* opiniones Sabatier admittens, in *Speculo* interpolationes etiam posteriores postulat (4-6) et ipsum, quamvis Fr. Leonis, tamen collectivam vocem et expressionem Sociorum fidelium S. Francisci aestimat, longe ante 1250 [??] compositum. (11). — In Diss. II De *Leg. Trium Sociorum* non solum eiusdem reconstructioni, a PP. Marcellino a Civetia et Theoph. Domenichelli an. 1899 tentatae, assentit, sed etiam contra clarum Della Giovanna authenticitatem *Speculi Perf.* denuo defendit (27-46); Salv. Minocchi ob *Legendam Antiquam* in Cod. Vatic. Cappon. 207 esse credentem impugnat (48-53), et *Legendam Trium Sociorum* illam *completam* contra Barbi et Tilemann propugnat (53-64). — Diss. III de fontibus antiquissimis Legendae Franciscanae (65-102), opiniones Sabatier de Legendis Celanensibus et de *Speculo Perf.* tuetur (66-80), et Tamassiam pluribus in rebus refutat (80-100). — In Diss. IV p. 109 seqq. opinatur cl. auctor Fr. Eliam translationem S. Francisci executioni mandasse ante tempus praefixum, quia Gregorio IX ad festum hoc non veniente, ob debilitatem [?] Iohannis de Parma sollemnitas nimis disturbari potuit a Fratribus rigorosis, novae Basilicae infestis. Sed infero, si Fr. Elias adeo audax fuit, potuit etiam confidenter resistere pluribus, et maior sollemnitas auxisset dignitatem novae suae ecclesiae! Neque illa occasione (1230) Elias electus fuit Minister Glis (112, l. 14) sed duos annos post (1232). — P. 115-7 repetit hypothesim suam (quin eam tamen probet), discordiam inter Gregorium IX et Fr. Eliam e causis politicis ortum habuisse. P. 116 l. 15 legas *generale* pro *provinciale;* cf. l. 17. — Diss. VI. *L'ideale Francescano* diserta oratio est, quam facundus auctor habuit Assisii 6 aprilis 1906. — In Diss. VII *De primordiis franciscanis* denuo opinamenta Sabatier et P. Mandonnet contra Goetz defendere satagit; sed parum feliciter locum illum Iacobi de Vitriaco Hist. occident. l. II c. 32, quem 178-183 refert, explanat. Etenim Vitriacensis institutum ordinem nominat 178 l. 15, a Papa confirmatum 179 l. 14, neque eum solis laicis constare dicit, cf. et 186 l. 1 ss. P. 187, l. 7 ss. arbitraria explanatio videtur, uti etiam dicta a cl. Tocco 175 l. 15 ss. — In Diss. VIII. *De Evangelio aeterno* (191-222) contra P. H. Denifle aliquas opiniones suas vindicare studet, im-

merito certe Iohannem de Parma auctorem *Introductorii in Evangelium aeternum* asserens 196 ss. Hoc e depositione Iohannis a generalatu inferri nequit, quia huic provocandae sufficere potuit Iohannis favor Ioachitis saepius praestitus. Guil. de S. Amore tunc cancellarius Parisiensis non fuit (191, 158), et Gerardinus de Borgo S. Donini nequaquam impunis remansit, sed severissime castigatus fuit. Cf. Salimbene, *Chron.* ed. Parmae 1857 p. 102-3,233; ed. Holder-Egger p. 237-8, 455-6. *Chron. 7 Trib. IV* ed. Ehrle ALKG II, 283.

Inde a Diss. X, in fine cuiuslibet, documenta rara, aut, et hoc in genere, inedita olim, quousque ab eruditissimo professore Florentino vulgata erant, inveniuntur; inter quae praestant: docc. p. 321-38 de *Spiritualibus* sive potius *Fraticellis in Armenia* (1332-35), ipsorum epistolae, depositiones, utique eis infestorum! contra ipsos et documenta p. 531-546 de Fraticellis Tuscis prolata. Haec ultima notata sunt AFH I 186. Accuratius autem interdum codicis folia seu paginae indicandae erant (Cod. Magliab. XXXIV 76 Bibl. Nat. Florentiae) v. gr. p. 515 l. 27, ubi revera a fol. 97 r ad 98 r transilitur; p. 520 l. 1 ubi lacuna in MS. etc. — Documenta illa de Fraticellis Armeniae, sumpta ex *Archiv. Vat. Reg. Aven. 54 Bened. XII.* tom. XII, antea a cl.mo D. Tocco vulgata erant ap. *Rendiconti della R. Accademia dei Lincei.* Roma 1901. — Pag. 293-4 habes prologum versionis italicae, *Scalae Paradisi,* iuxta versionem latinam *Scalae* ab Angelo Clareno confectam; p. 294-6 extractum e Breviloquio Angeli Cl. sec. cod. S. Marci Venet. Cl. III. cod. 107; quem tractatulum ed. P. Nic. Mattioli, O. S. Aug. *Il Beato Simone da Cascia*, Roma 1898, (*Antologia Agostiniana,* vol. II) 471-87. — Pag. 296-310 duas epistolas eiusdem: I^m ad Philippum de Castro Mili etc. et II^m ad Philippum de Maioricis O. F. M., respective partim editae, ap. ALKG I 553 (non 55) et 566 [non 586]-569. — Documentum (346-9) post Diss. XIII p. 339-46: *De processu* (1362) *contra Ludovicum de Durachio* editum, postea cum aliis publicavit P. Ehrle l. c. IV, 96-100.

In Diss. XV analysi subiicit, plerumque eis assensum praebens, elucubrationes celebres R. P. Ehrle in *Archiv. f. Litt. u. Kirchg.* (ALKG) I-IV vulgatas; quae in paginarum fronte non nomen P. *Franz,* nescio cuius, sed *Franz Ehrle* prae se ferre deberent. — Quoniam 352 adnotatur documentum editum p. 346-352 totum postea fuisse vulgatum a P. Ehrle, ALKG IV, 96-102, notare quoque potuit p. 338 processum contra Fr. Andream de Galliano nunc totum editum a C. Eubel. *Bull. Franc.* VI, 597-627. — Dicta falsa p. 344 (in nota) iam ex aliis in p. 390 corrigi poterant, unde saltem ad p. 344 remittendum fuisset. De facto Fr. Thomas de Boiano, O. F. M. episc. Aquinaten. an. 1354 mortuus non est, sed ad Fraticellos declinavit, qua de causa Innocentius VI successorem eius Guillelmum, Montis Rocarii archipresb. nominavit (1354, 15 oct.); credens Thomam mortuum. Detecto errore, Guilelmum administratorem instituit (1357, 24 Mai) et deposito Thoma, iterum episcopum eum nominavit; cf. ALKG IV, 108. Eubel, *Hierarchia,* I, 100; *Bull. Franc.* VI, n. 496 (p. 226), n. 665, 729. — Fr. Angelus de Clareno nunquam 'honores beatificationis' obtinuit, uti p. 384 asseritur. — Notes, velim, (cf. p. 283 not. 1.) prologum versionis (italicae) *Scalae Paradisi*, Ioh. Climachi p. 293-4 et antea a cl.mo. F. Tocco ap. *Bollettino della Società di Storia Patria Ant. L. Antinori,* VII punt. XIV, Aquila 1895 vulgatam, iam diu antea, cum textu libri, editum fuisse in op. Ant. Ceruti, *La Scala del Paradiso di S. Giovanni Climaco,* Bologna 1875 p. 10-2 (*Collezione di opere inedite o rare dei primi tre secoli della lingua, pubblicate per cura della R. Commissione pe'testi di lingua nelle provincie dell'Emilia*). — Index nominum 547-58, notis brevibus appositis, usum libri fecundiorem reddet.

Collectionis insignis professoris florentini, tum discussionum varietate, tum documentis multis summi pretii, plures quaestiones historiae ordinis Fratrum Minorum, per saecula XIII^m et XIV^m, illustrantis, volumen etiam secundum mox publicandum, summo gaudio omnes historiae franciscanae deditj suscipient atque iam sibi dari exoptant.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Leo L. Dubois, S. M. *Thomas of Celano, the Historian of St. Francis of Assisi,* in periodico: *The Catholic University Bulletin.* Vol. XIII. nº 2. April 1907. Washington p. 250-268.

Auctor plerumque innitur nova editione operum Fr. Thomae de Celano ad S. P. Franciscum spectantium, (AFH I, 627) quam aestimat definitiva perfectione pollere: « *It is decidedly the standard edition of Thomas of Celano's works on St. Francis.* ». Adumbrata biographia Fr. Thomae (p. 250-255), in II et III parte de eius operibus dissertationem texit. Statim adnotamus ad p. 255 conventum Talliacotii non in custodia Marchiae, sed in custodia Marsicana (in Aprutiis) situm esse. Pars II fata librorum Fr. Thomae enarrat p. 255-58, dum tertia de eorum valore agit. Cl. Dubois Fr. Celanensem a reprehensionibus ipsi saepius adspersis tergere toto animo nititur, apte distinguens inter ea, quae obiecta sunt Thomae cum fundamento, et quae sine causa. Primo loco disceptat de Benedictione a S. Francisco moribundo data. Consideratis diversitate temporum, qua Vita I et II conscriptae sunt, fatisque Fr. Eliae, satis explicatur duplex narratio differens *eiusdem* facti, cuius substantiam non mutavit narrator (p. 258-63). Sed et Gregorium IX misere adulatus est, aiunt, Fr. Thomas, blandus scriptor. Respondet cl. Dubois: tunc temporum omnes scriptores blandiebantur quodammodo! (p. 263). Sic potius rem inter Franciscum et Cardinalem Ostiensem stetisse putat defensor: Papa, eiusque medium i. e. dictus Ostiensis, exemplar omnino perfectissimum, quod aemulabatur S. Franciscus minime fregerunt vel destruxerunt, sed effecerunt, ut viribus communibus quodammodo attingi posset, non solum heroicis. Et Franciscus et Cardinalis demum consentiebant. Aliis occasionibus Hugolinus cedebat; cf. *Speculum Perfectionis* ed. Sabatier. Paris 1898, cap. 6, 23, 43, 65, (p. 264). Insuper Thomas, *non magis* quam 3 Socii et S. Bonaventura silentio premit internas ordinis dissentiones (p. 264-5). Praeterea: 'Celanensis, aiunt, ita ancipitis animi erat, ut duplicem in partem abiret, in Leg. I causam *tepidorum* in Leg. II sectam *zelosorum* secutus? Conceptus ipsius non omni tempore iidem permanserunt?' Haec criminatio ruet, si consideraveris, Thomam Legendam I^m proprio stylo atque penna condidisse, in Leg. II^a autem aliorum, praesertim *Sociorum* documenta praeiacentia in unum compegisse opus (cf. Leg. II. n. 223, ed. d'Alençon p. 338), p. 265-66. Denique ex illis documentis etiam *Speculum Perfectionis* et *Legenda 3 Sociorum* confecta sunt, (p. 266-67). Quae hypothesis explicat cognationem inter partem I^m Leg. II^ae et *Legendam 3 Soc.* ex una, et inter partem II^m Leg. II^ae et *Speculum Perfectionis* ex alia parte. — Suum esse negat cl. Dubois, Fr. Thomam de Celano ab *omni* vituperatione immunem dicere vel eum nihil excusandum habere. Legenda secunda *personam* Fr. Thomae interdum valde sapit; utraque legenda dependet quoque ab illis, qui materiam scribenti subministrarunt. (Hugolinus, Elias, alii pro Leg. I; 3 Socii pro leg. II, p. 267). Nihilominus tamen in utroque opere

pro scientia sua sincere locutus est: (p. 267) *In both cases he spoke to the best of his knowledge and his narratives, though at time* (p. 268) *reflecting the sentiments then prevalent in the order or among his informants, are not the less true to facts.... He remains the first and most reliable exponent of Francis's life.*

P. Michael Bihl, O. F. M.

Franz Dr. Adolph, *Drei deutsche Minoritenprediger aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert.* — Freiburg im Breisgau, Herder, 1907. — 1 vol. gr. in-8⁰ XVI, pp. 160.

Omnes sane norunt celeberrimum F. *Bertholdum de Ratisbona,* qui medio aevo maximus in Germania verbi divini praeco extitit, quique illius terrae regiones peragravit, ubique pluribus millibus hominum e suggestu, sub divo erecto, evangelicas veritates annuntians, vi et arte singulari uberrimos fructus spirituales ubique locorum, in quibus pedem fixerat, protulisse. Sed et discipulos formavit, qui pro viribus magistrum adeo singularem aemularentur. Hi vero, — quos Fratres Minores fuisse re ipsa iam patet — parum noti erant. Gratiae igitur referendae sunt quam maximae Dr. Ad. Franz, eruditissimo professori universitatis Monacensis (Bavariae), qui iam tot lucubrationibus e manuscriptis ignotis haustis, aetatem, quam mediam dicunt, illustraverat, quod hoc novo opere, innitenti codicibus tum in Austria, tum in Germania adservatis, tres Fratres Minores, oratores sacros saeculorum XIII et XIV notos reddidit, eorumque opera homiletica iudicio tam sano atque acuto subiecit. Pauca tantummodo horum operum typis evulgata erant, sed pro omnibus rite lucidandis Manuscripta, per tot loca dispersa, indefessus medii aevi perscrutator quaesivit, perlegit, exscripsit, illustravitque. Haud difficulter hinc perspicies, qua improba contentione virium opus fuerit, ut opera illorum Fratrum Minorum in lucem denuo extraheret. Sunt vero tres isti concionatores germani medii aevi: Fr. *Conradus de Saxonia* vel rectius de Brunopoli (Braunschweig), Fr. *Ludovicus, Graeculusque.* Secundi cognomen ignoratur, tertii vero etiam ipsum nomen, cum Graeculus evidenter nonnisi nomen fictitium, supposititiumve videatur.

Fr. *Conradus, minister Saxoniae,* provinciae florentissimae tum olim tum nunc Germaniae Septentrionalis fuit; eidem Provinciae caeteri duo quoque accensendi *videntur.* Fr. Conradus. († 1279) auctor est quoque: *Speculi B. M. Virginis,* cuius editionem criticam in *Bibliotheca ascetica franciscana medii aevi* t. III. Ad Cl. Aquas 1905, habes. Sermones Conradi saepius S. Bonaventurae adscripti sunt. Manuscripta, quae cl. auctor recenset et *de Tempore* et *de Sanctis* tractant, numero inter se differunt, sed saltem *366 Sermones* exhibent, (cf. p. 38), inter quos quidam ex officio pro praelatis et religiosis compositi sunt (p. 21). Aliae conciones *thematicae* dicendae sunt, secundum modum Homileticorum, aliae vero *emblematicae* (25). Assonantias vocabulorum saepenumero adamat Conradus, (26), qui stricte secundum exigentias logicae Scholasticorum thema evolvit (26). Saepissime S. Scripturam allegat typologice eam interpretatus (27), plures quoque versus immiscet concioni latine conscriptae, quantumvis germanice declamanda esset. (18. 29-32). Palam proclamamus eruditissimum auctorem repperisse (et probasse (p. 40-45) sic dictum Concionatorem (anonymum) Nigrimontanum [*Der Schwarzwälder Prediger*] in describendis sermonibus suis germanicis plane usum fuisse opere Fr. Conradi. Hanc ob rationem cl. Franz recte infert: eo

magis exinde constare anonymum illum Fratrem Minorem fuisse, p. 40. Cf. F. K. Grieshaber, *Deutsche Predigten des 13. Jahrhunderts, 2 Abt.* Stuttgart 1844-1846. — En quae Fr. Conradus de Brunopoli, Holzinger probabilius agnominatus, *de Paupertate* in Concione I et II pro Dominica Pentecostes disserens, de summo huius virtutis gradu profert: p. 38. « Tertia perfectio vel consummacio paupertatis est, relinquere omnia, et superflua et necessaria, relinquere, inquam, in communi et in speciali. Ista perfectio, fratres carissimi, ad nos pertinet secundum regulam. Unde nobis datum est signum trium annorum. [*Intellige hoc secundum thema concionis*]. Et certe usque ad tempora b. Francisci omnes fere in tercio signo defecerunt. Sed iste servus Domini Franciscus ambulavit nudus et discalceatus, ut nobis trium annorum id est extremae perfectionis paupertatis signum esset ».

Conciones Fr. *Ludovici* (p. 49-108) minorem rigorem scholastici ordinis prae se ferunt, maiorem econtra versibilitatem variam, quae illos eo gratiores legenti reddit. Plures subdivisiones, variique coloris digressiones admisit, quibus in partibus sensus typologicos liberius explicat, diversasque res, ad culturam et mores sui aevi facientes conglomerat. Quosdam locos auctor selegit, et minutatim propositos, apte notulis elucidat, v. gr. quae Fr. Ludovicus dixit de ecclesia et mundo (60-70), de aetatibus mundi et de Antichristo, (70-80), de haereticis et diabolo, quem depingit homines seducentem « per 7 musicalia instrumenta » (83, 80-86), quae de statibus hominum, nunc laudando, nunc increpando edicit (86-94). « Sunt » inquit, p. 90 seq. « sub regula Francisci, qui dicunt se humillimum patronum habuisse et secundum evangelium vixisse et ideo eorum ordinem approbatum. Non te sanctificat Francisci humilitas, sed tua bonitas. Considerate vos, qui sub his tribus regulis [scl. Augustini et Benedicti, Francisci] degitis, si sitis obedientes, veri pauperes et continentes, et qui hoc melius servaverit, in meliore regula erit ». O praeclarum et aequum iudicem! — Alia in sacra oratione nomen Balaam explicans: « *praecipitavit fraternitatem* », « Heu, exclamat, quot religiosi istum sequentur in iudicio! De isto Balaam dicitur, quod non vidit angelum, sed asina (cf. Num XXII 23). O quam mali religiosi, qui rudiores sunt asinis suo modo! Hi Balaam sequuntur et cum Balaam dampnabuntur! » (p. 92). Sic reprehendendo diversorum statuum vitia, ut ea corrigat, plurimum imitatur Fr. Bertholdum de Ratisbona. — Hunc Provinciae *Saxoniae* fuisse non probatur satis (55); tertium vero in Austria vixisse coniicit cl. Franz (115).

Quid *Graeculi* nomen significet, nescit auctor, nescimus et nos. Huius pseudonymi Fratris Minoris conciones (p. 107-157), quae etiam: *Piper* inscribuntur, ineunte saeculo XIV compilatae sunt, habentque hoc proprium, quod narrationes et exempla undique deprompta plurima referunt, secundum morem concionatorum medii aevi, cui mori aliqui plus aequo indulgebant. Hoc in vitium non ruit Frater ille, quem Graeculum dicere debemus, cum nomen verum ignoremus. Conicit auctor hoc nomen ideo ei adiectum fuisse, quia in partibus orientalibus fortassis missionarius versatus sit. Equidem possibile hoc est, licet nihil opinionem fulcire queat. De *S. Francisco* concionans, quem Salvatorem mundi proclamat, facit hunc sanctum honorari per omnes « ordines spirituales in ecclesia, scilicet [qui sunt] sacerdotalis, monachalis, scil. S. Benedicti, Augustini, Dominici, Francisci, Cruciferorum, Reclusorum et aliorum heremitarum et beginarum devotarum, quae in habitu religioso vitam ducunt devotam et sanctam inter homines, etsi non in monasteriis, tamen secundum

ordinem vivunt divinum » (p. 114). Plura exempla a Fratre isto relata cl. auctor systematico ordine colligit eorum fontes docte indigitando. Maxima pars iam nota erat, quibusdam ipse Frater Concionator formam affusisse videtur. Omnia exempla doctis medii aevi perscrutatoribus, quos Germanistas (seu Romanistas) vocant, et theologiae popularis studiosis pergrata erunt.

Vix Graeculus e libro aliquo Alberti de Prussia relationem illam de SSmo Sacramento desumpsit, cum Alberti scriptum ignoretur; potius episcopus iste Pomesaniae, qui totam Germaniam saepius perlustravit tale factum (sive dictum) fratribus, Graeculo praesente, narrasse videtur. (p. 130, cf. 113-4). Recte animadvertit auctor in codice Bambergensi II. 30 Mauricium minus accurate dici *Dominum Mauricium;* scriptor codicis illius in oculis habuisse creditur Distinctiones Fr. Mauritii O. F. M. (saec. XIII): Huius autem operis natura sat indicat ideo opus « *piper* » vocatum fuisse, quia tot particulis, bene utique conditis, constat. Cf. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptt.* (1806) 533 seq. Locus Graeculi p. 114: « *paupertatis horreo saciat turbam* [S. Franciscus] *Christi famelicam, in via ne deficiat* », excerptus est ex officio S. Francisci (III. Noct. VIII respons.) sicque auctoris opinionem corroborat Cf. J. E. Weis, *Die Choräle Julians von Speier,* München 1900, (p. XII); Hil. Felder, O. M. Cap. *S. Francisci Assis. et S. Antonii Patavini Officia rhythmica,* Freiburg, Schw. 1901, p. XXVII. — P. 57, l. 21 lege: *vobis* pro *nobis*. Quae eruditione plena auctor disserit de Fr. Stephano de Vesontione O. F. Praed. († 1294), quem probabilem auctorem *Alphabeti narrationum* existimat, non penitus quadrant. Opus enim hoc ineditum iam non potest dici; saltem versio antiqua anglica publicata fuit: M. Banks, *An Alphabet of Tales. An English fifteenth century translation of the Aphabetum narrationum of Etienne of Besançon part.* I. London 1904. Huius operis plures codices manu scripti extant in Anglia, Francia, Gallia, Germania, Austria etc. Ipse cl. Franz codicem monacensem latinum 147-52 (olim S. Emerami), ineunte saeculo XIV conscriptum, et Cod. Palatin. Vindobonensem 1710 (saec. XIV) manibus evolvit (p. 121 nota). Stephanum de Vesontione auctorem Alphabeti esse credit: *Histoire littéraire de la France* XX, 272 ss., ac Féret, *La Faculté de théologie de Paris. Moyen Age.* Paris 1894. t. II, 536, credidit quoque editor Banks. Contra hunc insurrexit I. A. Herbert in periodico *The Library,* London 1905. *January* 94-101: *The authorship of the Alphabetum narrationum.* Cum (ait Herbert l. c.): Codex Oxoniensis dicat, nomen auctoris efformari per litteras primas primarum vocum phraseum in introductione, *Coxe* ibidem legit: *Arnaldus,* secundum vero MS. Musei Britanici et Bibl. Nation. Paris. *Arnulfus Leodiensis.* Pars introductionis, quam e cod. Pal. Vindob. 1710 evulgat ipse cl. Franz p. 121 not. primam formam: *Arnuldus* exhibet! Huic revera Quétif, *Scriptores Ordinis Praedicatorum* t. I. Paris 1719, 721 adscribit: *Librum qui dicitur Narvaconi,* addens: « Quod compendio scriptum, quis forsan me felicior interpretabitur » Sine fato felici ultra modum, quisque videt 'compendium' hoc: *narracionum* legendum esse! De aetate Arnoldi Leodiensis nihil certi determinat Quétif. Cum autem Cod. a cl. Franz inspecti saeculi XIV sint, et ex alia parte iuxta I. A. Herbert, (*l. c.* 100,) in Alphabeto Fr. Herolt O. F. Praed. († 1468), allegetur, codex a Banks adhibitus interpolatus videtur. Conclusiones cl. I. A. Herbert ergo non omnino perstant, sed alia parte Arnoldus Leodiensis, potius auctor Alphabeti videtur. — Codicibus ab auctore enumeratis addendus est Cod. 164 (olim CLXI) Monasterii Su-

blacensis O. S. B. saec. XIV « *Incipiunt sermones Fratris Conradi... quondam ministri Saxoniae... de tempore et de sanctis;* cf. Allodi, *Inventario dei Manoscritti della Biblioteca dell' Abbazia di Subiaco,* Forlì 1891, (ap. Mazzatinti, *Inventario dei MSS. d' Italia*...) n. 164.

Qui respexerit indicem codicum manuscriptorum, quos eruditissimus et diligentissimus Dr. Ad. Franz adhibuit (sunt plus quam L! Cf. p. 156.) certe gratias quam maximas referet cl. auctori pro libro suo meritissimo, qui tres Fratres Minores primum notos facit et illustrat.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Ferdinand-Marie d'Araules, O. F. M. *Vie de St. Bernardin de Sienne.* Texte latin inédit du XVe siècle, publié par le R. P. F. M. d'A. — Rome Via Giusti 12 et Woluwe-lez-Bruxelles, 1906 in-8°, pp. XVIII, 44.

Van Ortroy, Fr. S. J. *Vie inédite de St. Bernardin de Sienne,* par un Frère Mineur son contemporain, ap.: *Analecta Bollandiana.* — Bruxellis 1906, to. XXV, p. 304-338.

1. Vita anonyma S. Bernardini Senensis hucusque incognita, continetur in codice manuscripto Bibliothecae Nationalis Parisiensis, (*Nouv. acquis. latines n° 758*), quem codicem cl. H. *Omont* descripsit: *Nouvelles acquisitions du Département des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale pendant les années 1900-1902* in periodico: *Bibliothèque de l' Ecole des Chartes* t. LXIV. Paris 1903, p. 18-19. Auctorem vitae invenire datum non fuit. Constat tamen, ipso testante, eum fuisse saepius cum S. Bernardino conversatum, et aliquas res gestas ex ore Sancti accepisse. Aetate inferior Sancto fuit, siquidem effectus salutares primorum sermonum S. Bernardini, qui viginti quinque annos natus concionari incepit narrans, se tunc octo annorum fuisse asserit. Quaedam memoriae prodidit, quae apud alios Sancti biographos frustra quaereres; alia accuratiore expositione evolvit, alia planiore, ut ita dicam, modo, sine praeoccupatione illa, quae hagiographos mediae aetatis vetabat sanctos humana ac naturali facie depingere, quippe qui humani nihil perpessi essent. Exponens, quomodo usurarius Vicentiae ante sacrum suggestum stans, conversus sit, non celat anonymus noster et seipsum et fratres Vicentinos non statim proclives fuisse ad commotionem salutarem inveterati illius usurarii miraculose explicandam: n° 57 et 58 p. 42 seq. Non est, quin libenter legat de zelo Viterbiensium, qui Sanctum Romam pergentem, ut se coram Pontifice purgaret, deserere minime volentes « revertemur nullatenus » inquiebant « quia finem negotii tui videre gestimus ». His dictis, illi, quos vir Dei arcere atque abigere voluit, ei Romam versus praecurrerunt, § 25-26. Eiusdem indolis sunt, quae anonymus narrat de Sancto invisente Summum Pontificem § 27-28, et praecipue de sacello B. M. Virginis Gratiarum apud Aretium fundato, in loco quo circa fontem quemdam ibi scaturientem Aretini superstitiose agebant § 45-50. Etiam pro ordinis praesertim *Observantiae* historia nova quaedam vel afferuntur vel accuratius exponuntur, imo cum chronologia traditionali parum quadrant, v. gr. cum anno (caeterum vago) cui attribuitur mors Fr. Paulutii de Trinci, (p. XV, p. 9). Codex Parisiensis plura adhuc continet ad ordinem minoriticum spectantia cf. p. VI seqq: Bullam canonizationis S. Bernardini, cf. Wadding: *Annales Min. ad an.* 1450 n°

t. XII p. 51-55 II edit. Romae 1735. Fol. 135-207vo praebet: « *diversi singulari tractati de Frate Ugone Panciera de lordine* de Frati Minori » De hoc cf. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptores ord. Min.* Romae 1806 361-2. I², 908, 383s. — Fol. 208-242v. « *Itinerarium terrae Sanctae promissionis* » compositum anno 1463; (cf. fol. 229v). — Fol. 242v-244 Testimonium [phantasticum] Francisci de Baucio, ducis Andriae, de Corpore S. Francisci, quod edidit P. Ferdinandus p. VIII-XI.

2. Haec vita eadem prorsus est, ex eodemque MS. desumitur, e quo P. Ferdinandus eam paululum antea publici iuris fecerat. Quoniam, editione P. Ferdinandi prodeunte, altera haec editio typis iam composita erat, (*An. Boll.* XXV, 518) cl. editor, qui iam tot laboribus, ad historiam hagiographicam ordinis Fratrum Minorum attinentibus, Analecta Bollandiana illustravit, non iam recedendum et ab opere evulgando desistendum opinatus est. Aliquibus notulis de auctore anonymo, praemissis, deque valore textus novi (p. 304-307), doctissimus Bollandista statim textum aggreditur edendum (307-338), hinc inde pauca adiciens, ut locos quosdam, maioris claritatis gratia explicet. S. Bernardini biographiam in 44 paragraphos distribuit, dum cl. P. Ferdinandus has minoris extensionis ac proinde maioris numeri esse (59) maluit. Hoc nonnihil dolemus, cum is, qui hanc legendam in medium proferet, quasi coactus sit, ob lectoris commodum, utriusque editionis vel paginam vel paragraphum indicare. Caeterum textum aliquatenus, si minutias respexeris, tersiorem edidit. Quia igitur p. 336 § 42 formam MS. *pertinacis* in *pertinax* correxit, eodem iure poterat quoque « *dulcis verbis* » l. c.; ed. Ferdinand: p. 40 § 44, in « *dulcibus verbis* » commutare.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Gubbels, Noël, O. F. M. *La vie et le martyre de Mgr. Théotime Verhaeghen, Frère Mineur, Vicaire Apostolique du Houpé meridional, évêque titulaire de Siena.* — Malines, Imprimerie S. François 1907, in-8°, pp. 290.

Idem, *Leven en marteldood van Mgr Theotimus Verhaeghen, Minderbroeder, apostolisch vicaris van Zuid-West Houpé, titelvoerende bisschop van Siena.* — Mecheln, S. Franciscus Drukkerij 1907 in-8°, pp. 310.

Ex praelo FF. Minorum Mechliniae tum gallice tum flandrice prodiit biographia fortissimi illius ac desideratissimi Christi Athletae, qui nuper, una cum iuniore fratre suo germano, P. Frederico, eiusque socio, P. Florentio Robberecht, Sinenses oras effuso sanguine purpuravit. Insimul iam triplici quasi martyrum corona, provinciam nostram Belgicam gloriose decorant, suorumque sequacibus in iubar et perenne perstant exemplar.

Exinde iam patet quanti momenti habenda sit memoria fidelissime conscripta egregii huiusmodi apostoli, qui calculum suum utique non parvi pendendum fastis Sinensibus adiicere sategit.

Innotescat autem e limine benigno lectori auctorem libri, P. Gubbels Natalem, Universitatis Lovaniensis plures per annos auditorem assiduum haud mediocrem, Rhetorices dein Lectorem, iamque in Vicariatu Hu-pé occiduo-meridionali zelantissimum missionarium, imae pietatis ac gratitudinis ergo delineasse calamo vitae seriem, mortemque pretiosissimam Praesulis sui amantissimi. Nec obtuso quidem calamo scripsisse videtur,

quae ipsemet olim vidit, aut ex defuncti epistolis excerpsit, vel quorum et ipse pars magna aliquando exstitit. Limpido siquidem, gravique stylo totum digeritur curriculum, talisque in exitu qualis ab incoepto sibi constans permanet generosus heros. Animum autem minime vulgarem pectus gerebat illud, iaculis immite transfodendum! A puero etenim, iuvenculus ille natus Mechliniae, 10 ian. 1867, quid eximius portendebat, in tenelloque corpusculo herculaneam quasi gerebat animam. Vix autem grandiusculus ob morum candorem Sodalitati Immaculatae Matris praefigi meruit, quippe qui pietatem simul ac scientiam castis appetebat visceribus. Acie quidem ingenii condiscipulos facile praecellebat (p. 16ss.), nec unquam nisi inter primarios auditus est computari; quare a cunctis tum alumnis, tum paedagogis habebatur maximi. Animarum salutis ex tunc iam percupidus, ordinem franciscalem utpote apostolicum imprimis laetanter ingressus, 26 sept. 1883, tirocinium Thileti inchoavit, ibique seraphico fonte calicem dominicae passionis bibere didicit. Francisci Assisiatis exempla aemulari satagens, vitam ipsius assidue lectitabat, zelum admirans ardentissimum, quo exestuans Patriarcha pauperum Martyrii sitibundus Marochium versus olim tetendit, moxque Syriam petivit, Soldanum omnesque Sarracenos, si valeret, conversurus.

Quo Patris sui spiritu repletus, vix ubi Sacerdotio auctus fuit Theotimus noster (22 mart. 1890), labori apostolico alacrem navare incepit operam. Mox autem et humaniores litteras adulescentulos franciscanae militiae candidatos docuit in Lokeren (1890-94) admodum solerter, donec tandem votis suis factum fuerit satis, in Sinamque transmeare licuerit; anno nempe 1894 die 1 nov. in Itchang pervenit.

Quot autem, quantosque labores exantlaverit vir ille toto pectore apostolicus tum in Si-cha-ho, tum in Ma-tcha-pin, iam ex eo clarescit quod, quamvis sensu magis quam aetate venerabilis, episcopali dignitati haud impar inventus sit. Annos natus 33, die 9 april. 1900, nominatus est Vicarius apostolicus Vicariatus Hu-pé meridionalis, postquam R.mus P. Benjamin Christiaens O. F. M. resignaverat dignitati isti. Consecratus fuit 11 nov. 1900. Pastorale autem nimis breve curriculum, martyrio tandem fortissimo coronatum (9 iul. 1904), posterioribus declaratur monographiae capitibus.

Quod si quis multo plura, praecellentioraque facinora sibi narrari desideret, meminerit ipse martyrem occubuisse florente iuventa. Faxit igitur Dominus vineae, ut sanguis recens profusus, operarios germinet Dei gloriam, animarum salutem, pectore calente ambientes!

Bruxellis.

P. Hieronymus Goyens, O. F. M.

Kneller, Karl Alois, S. I. *Geschichte der Kreuzwegandacht von den Anfängen bis zur völlingen Ausbildung.* — Freiburg im Breisgau, Herder 1908, in-8°, pp. X, 216, M. 3,60 (in collect.; *Ergänzungshefte zu den Stimmen aus Maria-Laach.* Heft 98).

Mirabitur forsan quispiam, quod tam brevi post librum R. P. H. Thurston S. I. de *Via Crucis*, alius eiusdem Confrater novum de eodem themate opus in publicum protulerit. Ipse auctor novi libri aestimat, et quidem recte, suum opus et largius et accuratius (p. VI) thema illud *Viae Crucis* evolvere, et quoad eiusdem initia et quoad historiam suam recentiorem. Revera eruditione et mira rerum abundantia, notitiis unde-

quaque indefessa diligentia collectis, liber hic Patris Kneller illum P. Thurston (1) longe superat. Quamquam P. Kneller quaestiones proprie archaeologicas atque canonicas, quae de facto ad evolutionem devotionis *Viae Crucis* parum contulere, praetermiserit, tamen liber eius rerum pertractatarum copia admirabili in hoc quoque opus prius editum valde excellit.

Tribus partibus historiam devotionis *Viae Crucis* evolvit, quarum *prima* (4-53) Historiam praeviam et praeparatoriam *Viae Crucis (Vorgeschichte und Vorbedingungen)* exponit, *secunda* (56-103), evolutionem dictae devotionis *(Entwicklung der Kreuzwegandacht)* tertia (104-185) evolutionem 14 Stationum V. C. pertractat, *(Entwicklung der 14 Stationen)*. In *Parte prima* agit de pluribus rebus, quae isti devotioni viam sternebant. Etenim antiquissima minime est, quanquam nunc piis animis adeo naturalissimus fructus meditationum de Passione Salvatoris videri possit. Agit ibi de expeditionibus Militum Crucesignatorum (4ss); de peregrinationibus veris in Terram Sanctam (6 ss.) et de peregrinationibus spiritualibus (7 ss.) deque libris has describentibus et exponentibus ad spiritualem profectum ex eis obtinendum (12 ss.) — Caput II (13-41) describit, quomodo loca sanctae civitatis Hierusalem in occidenti pluribus in locis imitati sunt quidam (2). Quae tamen imitationes nequaquam *Viae Crucis* nominare possunt, quia *Via Crucis* minime *sola* et expresse, qua talis, exprimebatur. — Cap. III (41-55) ostendit, quomodo Christus Crucem baiulans venerabatur et quidem ad saeculum XII usque (vel XIII) potius uti rex triumphans (« *Regnavit* a ligno Deus »), tunc vero, et specialiter per S. Franciscum Assis. (3) et post ipsum, Christus *patiens* magis respiciebatur. Nova haec Christum contemplandi methodus etiam exhibetur a F. Iacobono Tudertino de Benedictis O. F. M. in *Stabat Mater: Sancta Mater istud agas, Crucifixi fige plagas, cordi meo valide* (47) et in *Arbore Crucis* a S. Bonaventura (50) (4). Sic paulatim Via Crucis praeparabatur et

(1) De quo cf. AFH I, 60-61, quam diss. allegamus: h(oc) p(eriodico).

(2) Illis ab auctore cognitis nunc adicias locum S. Vivaldi de quo AFH I, 527-35. — Favorabilius certo iudicat, p. 35, librum Fr. Lanzoni, *S. Petronio, Vescovo di Bologna nella storia e nella Leggenda*, Roma 1907, revera probasse ecclesiam S. Stefani a S. Petronio (432-449 (450?)) exstructam fuisse; ibi, p. 108 segg. — Addimus quoque « Capellam in capitulo Fratr. Minorum Tolosae in honorem s. Sepulchri Dominici de novo fundatam » quam 10 febr. 1386 Clemens VII indulgentiis ditavit. Eubel, *Bull. Franc.* VII Romae 1904, 259; Wadding, *Annales Min.* ad an. 1386 n. 7. (IX², 73).

(3) Kneller 46 ex *Leg. 3 Soc.* ed. Faloci, Fulgineae 1898, 33-4; loco cuius Legendae potius allegandus erat *II Vita* Thomae de Cel. I, c. 6, n. 10 seq. ed. Ed. Alencon. Romae 1906, p. 176. *Tract. Miracul.* II, c. 2, ed. cit. p. 342 seqq. etc.

(4) Hic omnino allegandus erat liber ignitus Fr. Ubertini de Casali († c. 1338): *Arbor Vitae Crucifixae Iesu*, Venetiis 1485, quem anno 1305 in Monte Alvernae scripsit, mira compassione et profunditate in Christum patientem absorptus; cf. praesertim inde a libr. IV, cap. VII seqq. — Pag. 18 not. 4 bene explicavit phrasim quamdam Waddingi ad an. 1491, n. 19 (XIV, 503), negans B. Eustochium Messanensem loca Passionis *figuris* imitatam esse. Qua de re dictum Vitae authenticae huius B. Clarissae († 1491), a socia sua Iacoba Pollicina conscriptae, subnecto. « Ed essendo adunque nel monisterio si fece la città di Jerusalem ed ogni santo edificio *nella mente sua*. Onde si ordinò la casa della Vergine Maria, il tempio dove Cristo predicava, il Monte Oliveto, il Cenacolo, la casa di Anna, di Caifas, di Pilato, il Monte Calvario, l'orto, il monumento... (p. 94). Parevale vedere il Signore in tutti questi luoghi, cruciato ed afflitto nella umanità... pensando tutta la passione del Signore per ordine, fino che

vulgabatur, etiam ope ludorum scenicorum Passionem Christi fingentes (53-3) (1).

Pars II *Viarum Crucis* plurima specimina exhibet. Antiquissimae exstabant in Germania, quae, et speciatim Germania Septentrionalis, earum patria merito dicenda est. Notes vero, hic agi de *Via Crucis* seu de *Via Dolorosa,* quocumque numero *Stationum* sive Imaginum sculptarum seu pictarum consistente. Antiquissima noscitur hucusque illa prope *Lubecam* anni 1468 (2), alia apud *Schievelbein* in Pomerania (57), alia apud *Berolinum,* ante an. 1484 exstructa (l. c.), aliaeque (56 ss.), et numero et scenis ob oculos positis, valde inter se differentes. Celeberrimae stationes « *Septem Casuum Christi* sunt illae Norimbergae non 1480-90 sed circa 1505, et Bambergae c. 1500 ab Heintz Marschalck de Rauheneck donatae et ab insigni sculptore Adamo Krafft lapidibus excisae (3). Notae quoque sunt stationes septem apud Friburgum Helvetiae (4) c. 1511 erectae ab Equitibus S. Iohannis (64). Hanc *Viam* expresse imitatus est Boffin Romanis, in Gallia, anno 1516 (24, 64), ubi primitus 7 stationes erant, postea vero usque ad numerum 37 crevisse videntur an. 1638 (5).

---

il lasciava al sepolcro... E ad ogni ora si cruciava, vedendo il suo diletto sposo in tanti tormenti etc... » horribilibus mortificationibus. Cf. G. Macri, *La leggenda della b. Eustochia da Messina,* scritta da suora Iacopa Pollicina ap. *Archivio storico Messinese.* III, Messina 1903, 93 segg.

(1) Notat Kneller, p. 54s. descriptionem ludi scenici istius generis anni 1521 Lubaviae in Saxonia, pro quo ludo Guardianus conventus Ord. Min. aliquas personas parare debebat, cf. H. Knothe, *Urkundenbuch der Städte Kamenz und Löbau (Codex diplomaticus Saxoniae regiae* II, 7) Leipzig 1883, 305 s.

(2) L. c. 74, Qui annus tamen non undequaque certus est. Cf. E. Deecke, *Lübische Geschichten und Sagen,* 3 Aufl. Lübeck 1890.

(3) Cf. h. p. 53. Kneller, 60-5. Chr. Geyer in: *Repertorium für Kunstwissenschaft,* XXVIII, Berlin 1905: *Zur Geschichte der Adam Krafftschen Stationen,* l. c. 351-364, 490-511 hoc probavit. — Anno 1521 Anonymus quidam Frater Minor Norimbergae ap. Jobst Gutknecht manuale edidit, usui visitantium hos *Casus Christi,* (sub titulo) *Die Geistlich Strass,* Knell. p. 68-70. Simon Mänhard, O. F. M. in sua: *Passiologia...* München 1675, 577 asserit librum hunc « a quodam Patre nostro editum esse ». De eo egerat Nik. Paulus in *Katholik,* Mainz 1895, I, 326-35, qui nunc in *Zeitschrift für katholische Theologie,* XXXIII, Innsbruck 1909, 145, probat auctorem esse Nicolaum Wanckel, O. F. M. qui post reditum suum e Palaestina, ediderat, ibid. ap. eundem an. 1517: *Ein Kurtze Vermerckung der heiligen Stet des heyligen landts in und umb Jerusalem mit verzeychnung der mercklichsten dingen in denselbigen geschehen. Auch wie nahent und verrn ein Stat von der andern sey.* in-4° 19 foll. Hac in opella eaedem prorsus 14 vel 17 stationes, a Bethania incipientes enumerantur, ac in *Geistlich Strass.*

(4) Cf. Max de Diesbach, *Les Pèlerins Fribourgeois à Jérusalem* (1436-1640) ap. *Archives de la Société d'Histoire du Canton de Fribourg,* Fribourg 1891, 191-282, cf. p. 217. Cf. etiam F. Perrier, *Nouveaux souvenirs de Fribourg,* Fribourg 1865, p. 102. *Bulletin littéraire et scientifique suisse,* VI, Fribourg 1882, 102. A. Dellion, O. Cap. *Dictionnaire hist. statistique des paroisses catholiques du Canton de Fribourg,* VI, Fribourg 1888, 501 s.

(5) Kneller, p. 267, 64 s.; cf. h. p. 54 nota 2. — Ex M. de Diesbach, l. c. V, 274-276 sumpsit Kneller Appendicem B p. 202-4, i. e. documentum Consilii Friburgensis pro Boffin. Cf. Chevalier, *Notice historique sur le Mont-Calvaire de Romans* ap. *Bulletin d'histoire ecclésiastique etc. de Valence etc.* III, Romans 1883, 173-87, 221-33; IV (1883) 68-70. — Ubi, *Nov.* 1883 *tabl.,* habes conspectum Montis cum conventu Fratrum Minorum. — Ant. de Beatis, aliam describit Viam Crucis prope Valentiam in Gallia an. 1517 cf. Ant. de Beatis, *Die Reise des Kardinals Luigi d'Aragona,... 1517-18, herausgegeben* von L. Pastor, Freiburg 1905, 151 s.

Harum fundator eas Franciscanis concredidit custodiendas. Plures *Viae Crucis* in Tirolo erectae sunt (1511) (1) etiam ab imperatore Maximiliano, a Leone PP. X indulgentiis ditatae (64-7), plures quoque in Bavaria, in terris iuxta Rhenum in Germania superiore et inferiore, decurrentia per saecula XV et XVI (70-80). In caemeterio Fratrum Minorum Antverpiae Stationes (7) magno concursu fidelium venerabantur c. 1520 (72 s.) (2). Sic dicta Reformatio non potuit, quin illis Stationibus infesta esset. Sed versus finem saeculi XVI denuo refloruit ista devotio ubique in Germania (80 ss.), mira varietate et multitudine, *Stationes dolorosae* et *Viae Crucis* sub divo exstruebantur, praesertim vero « Septem Casus Christi », sub Cruce, licet hi quoque et numero et ordine inter se differrent. Sic quoque fiebat saeculo XVII et XVIII; auctor eruditus plurima affert exempla (80-103). Imo etiam saeculo XIX adhuc antiquae illarum sculpturae corrosae restauratae sunt. Similes *Stationes, Viae Crucis, Montes Calvariae* etc. in Gallia (98-100), sed numero multo minores effictae sunt, in Polonia (168) et in Italia (98). Libellus P. Adr. Parvilliers (3) S. I († 1678) plurimas in linguas versus et saltem 53[ies] gallice editus devotionem 18 Stationum propagare, sed frustra, sategit (100). Interim vero iam nostra moderna *Via Crucis 14 Stationum* vulgata erat.

Pars III de hac forma *Viae Crucis*, quam brevitatis causa « 14 Stationes » (14 St.) nominabimus, agit. Non credimus cum P. Kneller de facto differentiam aliqualis valoris esse, sive « Stationes » sive « Via » devotio nominetur. (103-9) (4). Animadvertendum est 14 Stationes non esse nisi *unam* e multiplicibus et multiformibus *Viis Crucis* iam certe inde ab anno 1470 praecipue in Germania occidentali et septentrionali, Belgium quoque et Hollandiam comprehendenti usitatis, evolutam. Paulatim factum est, ut ista forma alias dominaret et demum supprimeret (5).

---

(1) Cf. h. p. 54.

(2) Cf. *Miracula Confraternitatis septem dolorum B. V. Mariae* s. l. (Antverpiae) et a. in-4°; cf. W. A. Copinger, *A Supplement to Hain*, I, p. II. London 1898, n. 4065. Alia de eis Kneller, 73 nota 1, ubi adiungas P. Steph. Schoutens, O. F. M. *Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen*, 2de Druk, Antwerpen 1908, 279-284.

(3) Sic nominabatur, non Parviller, uti post P. Thurston, cf. h. p. 98, eum appellavimus, *Les Stations de Jérusalem, pour servir d'entretien sur la Passion de N. S. J. C.* Paris 1680.

(4) Nota MS. belgico minoriticum de quo p. 339, n. 2 nomen « *ganc des cruycen* » iam adhibere. — Si « stationes » Romanarum ecclesiarum aliquem influxum habuere in nostram V. C. 116ss, non fuit iste nisi accidentalis, et ad summum *Casus primus* (Statio III) a Scala Sancta Romae derivat, 159s.

(5) Manifestum est nostram devotionem non ab Hierosolymis simpliciter ortum traxisse, et e contrario, stationes in Urbe Sancta veneratas, pedetentim nostris 14 St. adaptatas fuisse. Hoc iam a P. Thurston probatum, pluribus evolvit Jesuita germanus p. 129-146, et repetens quae nos exposuimus h. p. 57, saltem semel in anno Fratres Minores *Viam Crucis* qua talem, *licet non* (14 *Stationes*) iam saec. XVI et forsan prius frequentasse. h. p. 57 not. 5. — P. Simon Mänhard, O. F. M. qui saepius allegatur, p. 70, 109, 112, 120, 170, in sua, *Passologia, das ist christliche Predigten... von dem allerheiligsten schmertzhafftigsten Leyden Iesu Christi,* primo edit. 1689; deinde Monachii 1675, p. 555 totam Passionem in 29 'loca' dividit. — Pag. 129-147 plures nominat peregrinatores sacros Ordinis Minorum, qui Hierosolyma petierunt; p. 134 B. Odoricum Utinensem: cf. Laurent, *Peregrinatores medii aevi quatuor,* Lipsiae 1873, 152; p. 137. P. Bernard. Surius, Récollect, *Le pieux pelerin ou voyage de Ierusalem...* Bruxelles 1666; p. 138 P. Ignat. de Rheinfelden, O. Cap. *Newe Ierosolymitanische Bilger-*

Patet diversas illas *Vias Crucis* quaedam, immo etiam plura elementa 14 Stationum continuisse, itemque libros eodem tempore (saec. XV et XVI) vulgatos. Quaestio est, ubinam vel *omnes nostrae 14 Stationes* vel earum maximus numerus, seu lapidi sculptae, seu in libris expressae primum appareant. Doctus P. Kneller (153 ss) opinatur *prima vestigia clara* 14 Stat. inveniri in libro « Domini Bethlem », cuius plura existunt MSS saeculi XV in lingua hollandica, et sunt circa 1475 confecta (1). Scimus in eo inveniri 11 Stationes nostras (I, II, III, IV, V, VI, VII, X et XI in unam contractas, XII, XIII et XIV), seu 12. Attamen auctori in hoc contradicendum est, et quidem in favorem MS[1] anonymi *Fratris Minoris Belgici*, etiam circa idem tempus conscripti (2). Anonymus iste *Viam Crucis « desen ganc des cruycen dragens Ihesu »* 12 stationibus distribuit, quae sic nostris respondent 1 (num. arabicus signat stationes MS[1]) = I (num. romanus vero nostras); 3 = II; 5 = IV; 6 = V; 7 = VI; 8 = VII, 9 = XII, 11 = XIII, 12 = XIV. Habes ergo hoc in MS., et quidem *ordine* nunc vigenti, — id quod magni aestimandum, — 9 nostrarum stationum, quarum desunt III, VIII, IX, X, XI, ideoque vix *tres* minus quam apud Dom. Bethlem, qui 11 (vel 12) nostrarum habet, et penes quem desunt VIII, IX, et X (vel XI qua talis). Recte ergo dicimus: in MS. Minoritico clare inveniri vestigia 14 Stationum, et quidem eadem aetate *saltem,* qua apud « Bethlem ». Desiderantur quidem *quaedam* stationes apud utrumque; sed quaedam etiam desiderantur apud Ioh. Pascha (3) (nostra III et VII) et apud Adrichomium (4) (XIII et XIV), qui auctor nostrae *Viae Crucis* dicitur. Accedit quod et Bethlem et Pascha Stationes secundum finem et naturam librorum suorum in *diversos dies* discerpant, et nonnisi a IV[a] Statione Paschae aliae Stationes cum nostris concordant.

Etiam cl. P. Kneller Adrichomium verum auctorem nostrae *Viae Crucis* 14 Stationum nominat (162 ss). Tamen notes velim, eum non adaequate sic dici posse, quia systematice nonnisi 12 nostras Stationes enumerat, omittens XIII et XIV, quanquam alibi etiam de factis Stationum harum loquatur et licet, alia ex parte, ipsius liber, Coloniae conscriptus et editus, certe omnium maximum influxum in propagationem *Viae Crucis* et etiam formae 14 Stationum habuerit. Utique penitus ea ignorare quomodo potuit? Sed stat factum, in Belgio et alibi Stationes, saeculo quoque XVII, erectas fuisse secundum indicationes Adrichomii, qui *viam captivitatis* (a Monte Oliveti usque ad Christum mortis damnatum in 6 stationibus) et *Viam Crucis* distinxit. Addita fuit Statio XIV, uti terminus naturalis, sed defuit statio XIII. « *Caeleste Palmetum* »

---

fahrt; p. 139 P. Franc. Caccia, O. F. M. ex Austria; ibid. P. Antonium Gonzales, O. F. M. *Hierusalemsche Reyse,* T'Antwerpen 1673; p. 141 Barth. Des Champs, *Voyage de la Terre Sainte et du Levant,* Liège 1678; p. 142 P. Boucher, *Le bouquet sacré, ou le voyage de la Terre Sainte,* Rouen (1613?).

(1) Cf. h. p. 55.

(2) Hoc MS. commemorat P. Servais Dirks, O. F. M. *Histoire littéraire et bibliographique des Frères Mineurs en Belgique et dans les Pays-Bas.* Anvers (1886), 17. Conservatur in conventu nostro St. Trudone (St. Trond). Cl. P. Kneller passum inde extractum dat p. 150.

(3) De quo h. p. 55.

(4) De eo h. p. 56; agitur de libro eius: *Ierusalem sicut Christi tempore floruit,* Coloniae 1584. — *Theatrum Terrae Sanctae,* Coloniae 1590, eiusdem, 20 Iun. 1585, demortui opus posthumum est.

opellus vulgatissimus (1) Iesuitae Nacateni († 1682) revera *duodecim* Stationes Adrichomii recepit. Quodsi cl. P. Kneller (pag. 167) coniiciat ideo Stationem XIII^am omissam fuisse, quia in Germania Inferiori Mater Dolorosa valde honorabatur, et quia eius devotionem cum Via Crucis commiscere nolebant, ei hac in re explicanda minime consentire possumus. Etenim in Statione IV hoc revera factum fuit. — Superest ergo quaerendus auctor, qui XIII et XIV stationes *definitive* aliis 12 adiunxerit (2).

Quomodo nova methodus (14 Stat.) receptus et propagatus fuerit, nondum clare patet; attamen *videtur* nobis tunc — circa 1600-1610 — inchoasse influxus *definitivus,* ordinis minoritici in *Viam Crucis 14 Stat.*

Iuxta notitias a nobis ipsis auctori ministratas (175 ss.), hac de quaestione quaedam habentur in libris P. Salvatoris Vitalis, Sardi O. F. M. (3) qui die 14 sept. 1628 *primam Viam Crucis* Florentiae erexit (4), in monte S. Miniatis seu — et quidem ob Cruces istius *Viae Crucis* adhuc existentes — in Monte Crucium: *Monte (al)le Croci* dicto; quam solemnitatem ipse P. Salvator descripsit. Laudat Florentiam, tanquam *primam* Italiae urbem, quae tanto ardore *Viam Crucis* acceperit. Dicit quoque *Viam Crucis* aliis in regionibus valde florere, ope praesertim Fratrum Minorum.

Est, ait Dirett. p. 7 v. « *Via Crucis o strada dolorosa.... mensurata* (?!)*.... da.... Adricomio Delfo, Petr. Potente.... da M. Matteo Steemberg* (!)*....descritta medesimamente nel libro intitolato Via della Croce.... da Giovanni Pasca.... da M. Bellem* (!)*... dal Dottor Rocca Sardo* (5) *e dal P. Basilio Lopes de Cuellar nella sua Calle de Amagura* (6), *ordinata è posta in uso per tutta la Spagna, Lovania, Mochlinia* (!), *in Vitordia* (!) *ed in altri luoghi della Brabanza e dell'Indie ancora Orientali ed Occidentali, si per li conventi de Frati Minori Osservanti, Discalzi, Recolleti e Cappuccini,*

(1) Kneller 169. Editio prima germanica prodiit 1660; prima latina 1667. — Etiam in libris Iodoci Andries S. I. *Faustus annus, mensis, hebdomas... christiani,* ed. Monasterii 1643, 249 et *Perpetua crux sive Iesu Christi* etc. Bruxellis 1648 et *Novus libellus supplex pro animabus purgatorii* Coloniae 1650, 19 stationes enumerat; cf. h. p. 58.

(2) I. Gretser S. I. anno 1606 in libro suo: *De sacris et religiosis peregrinationibus,* l. I, c. 8, Ingolstadii 1606, inter eius *Opera omnia* IV, II, 36 docet quotidie in Germania *Vias Crucis* erigi. Cf. quoque Ioh. Dubliulius, O. F. M. *Hierosolymitanae peregrinationis hodoeporicum,* Coloniae 1660, 19. Kneller, 78, 80.

(3) Cf. de eo Wadding, *Scriptores Ordinis Minorum,* Romae 1806, p. 208.

(4) Cf. *Direttorio della Via Crucis* del P. Saluator Vitale Sardo *Lettor di Sacra Theol. e Predic. generale, Minore Osseru. della Provincia di Toscana: Ristampato per opera del* M. R. P. F. Biagio Dolci, *Prouinciale della medesima. Provincia, sotto la protezione della Sereniss. Vittoria della Rovere, Gran Duchessa di Toscana.* In Firenze per F. Vincenzo Vang[elisti]. Con licenza de' Superiori, 1690. Ad istanza di Niccolò Taglini, in-24°, pp. 96. — *Trilogio della Via Crucis* del R. P. F. Saluatore Vitale *Minor Osseruante della Provincia di Toscana.* In Firenze, Per Zenobi Pignoni 1629. Con licenza de' Superiori, in-16°, pp. 177. — Erectionem istius *Viae Crucis* narrat fuse in Trilogio p. 10-13 et paucis in Direttorio, p. 10. De illa cf. P. Mich. Bihl, *Die Errichtung des ersten Kreuzwegs von Florenz* in *Wissenschaftliche Beilage zur Germania,* Berlin 1908, 116-118.

(5) In Sardinia apud Sacerem Capuccini an. 1616 Viam C. erexerant, cuius indulgentias Benedictus XIV, 28 nov. 1742 confirmavit; cf. *Bullarium Ord. Frat. Min. Cap.* III, Romae 1745, 281.

(6) Fuit *Ord. Cist.;* alluditur ad eius: *Calle de amargura, como de habemos de seguir Christo, y meditaciones de su passion,* Madrid 1622, in-8°. Cf. Nic. Antonius, *Bibliotheca Hispana Nova* I, Matriti 1788, 204.

come per molti Chiostri di Monasteri di Religiose, ed ancora dentro delle case de secolari (e questo ho visto in diversi luoghi e parti, dove sono stato), con tanta divozione frequentata che ongni Venerdì huomini e donne fanno le stazioni visitando le Croci posti per ordine.... Ne giardini medesimamente sono le dette Croci, per lo circuito delle muraglie ordinate e finalmente tanto è dilatata la Via Crucis per tutta la Spagna e luoghi suddetti, che' l convento, chiostro, o casa dove non è, la procura auere.... Pag. 9.... *Piglia Fiorenza la Via della Croce, la strada della vera salute* ».

Pag. 27 dicit: « *Questo* [i. e. exercitium privatum V. C.] *si fa così li Venerdì dell' anno, quando non si fa la processione della Via Crucis* [sic appellat exercit. publicum], *perchè non si suol fare, se non li Venerdì di Marzo e di Quaresima. Ed in alcuni luoghi molti altri Venerdì, i giorni dell' Invenzione ed Esaltazione della Santa Croce. Non ci sono indulgenze alcune, ad ogni modo, per poco divoto si tiene quel che non visita le Croci, o interuiene alla Processione, che fanno li Frati Minori* (*che altri religiosi non la soglion far mai*) *li Venerdì di Marzo e di Quaresima* (1).

In Praefatione *Trilogii*, p. 3-7, ad Populum Florentinum conversus, urbem alloquitur: *tanto serafica, tanto pia che sei stata in Italia la prima città che con si grande affetto e spirito hai abbracciato la Via Crucis* ».

E nominibus auctorum a P. Vitali allegatorum, et e relatione politica, quae tunc temporis vigebat inter Hispaniam et Belgicas regiones, patet inde *Viam Crucis* in Hispaniam devenisse. P. Vitalis sine ulla haesitatione *14 Stationes* numerat, nostris penitus concordantes (2). — En nunc alius libellus, ab auctoribus praetermissus, illo P. Vitalis paulo antiquior, ostendens numerum 14 nostrarum stationum ante annum 1626 etiam in Hispania apud Fratres Minores saltem vulgatum fuisse (3). P. Antonius Daza O. F. M. Commissarius in Curia romana (4), in manuali

(1) Cf. eiusdem, *Teatro Serafico delle Stimmate de Christo, impresse nel santo, immaculato e virginal corpo del glorioso Padre San Francesco.* In Firenze, per Zanobi Pignoni 1629, 329. Kneller, p. 177.

(2) Direttorio 13, 14-6. Eas vult magnis e crucibus consistentes, uti hodiedum adhuc sunt, in Monte Crucium apud Florentiam ab eo erectae. « Le Croci che si pianteranno, saranno 14, e 16 con quelle due de ladroni, quali servono per il Calvario » l. c. p. 13.

(3) *Essercitii spirituali delli romitorii instituiti dal Nostro Serafico Padre Francesco per utilita de i suoi frati. Dichiarati e dedicati all' istesso Santo dal* P. Fr. Antonio Daza, *dell' Ordine de i Minori Osseruanti, Padre della Santa Provincia della Concettione e commissario nella corte romana. Tradotti dalla lingua Spagnuola nell' italiana dal* P. Luigi di Roma, *Theologo e predicatore dell' istess' ordine.* Opera diletteuole a quelli che per la via della perfettione caminano alla beata e tranquilla vnione dell' anima con Dio, e d' vtilità e giouamento vniuersale.... In Roma, per l' erede di Bartolomeo Zanetti, 1626. in-24° [XIV], pp. 107. — Initio libelli eremitoria ab Adam et Eva atque Henoch derivat! p. 1 ss. Pag. 94 haec de *Viae Crucis* historia habet. « Questo esercitio è molto proprio della Nostra Sacra Religione, per star in potere d' essa i luoghi di Terra Santa, e perchè i nostri frati in Gierusalemme ogni giorno dopo compieta visitano processionalmente i luoghi principali della nostra redentione de dove... s'è derivato [?] l' istesso costume ad altri conventi della religione e a molti luoghi della Christianità ». Primum summarie nimis dictum est, alterum certo saltem minus rectum, cum ad summum loca intra Basilicam SS.mi Sepulchri visitabantur, minime autem Via Crucis. Cf. *Quotidiana Processio a Patribus agenda Franciscanis in ecclesia S. Sepulcri,* Hierosolymis 1900.

(4) De eo cf. Wadding, *Scriptt.* 25. Sbaralea, *Suppl.* 75; I, 1908, 79. Wadding-Fermendzin, *Annales Ord. Min.*, XXV, Ad Cl. Aq. 1886, 279. 429 488.

pro sacris recessibus conscripto, etiam *Viam Crucis*, quotidie post Vesperas frequentandam, praescribit a religiosis recessuum, crucibus onustis et quidem processionaliter. Enumerat vero nostras 14 Stationes. — Cl. auctor in paragrapho speciali agit de « *Via Crucis et Ordine Franciscano* » (174-86). Constat enim ex tempore (saec. XVII), quo Ordo S. Francisci devotioni isti se devovit, postquam Pontifices indulgentias ipsius omnibus Christi fidelibus tribuerunt, et S. Leonardus de Portu-Mauritio, maximus eius propagator extitit, evolutionem Devotionis huius aliquatenus terminatam esse. Sed opinamur contra auctorem (184), etiam istam phasin Historiae Viae Crucis utiliter et necessario tractandam fuisse, quamquam, pro nunc, non multae notitiae suppetant. Hoc in Historiis singularum provinciarum et conventuum supplendum erit; plura v. gr. de hoc, pro conventis nostris Austriae et partis Germaniae, invenisset apud Greiderer (1). Operae quoque pretium fuerat, fusius agere de controversiis exortis anno 1783, cum, instigante Scipione De Ricci, Pujati O. S. B. 14 Stationes aggressus est (2). Plures Fratres Minores tunc *Viam Crucis* defendebant, licet rationibus et discussionibus sat dubiis, et falsis cum notionibus de eius historia (3). — Iam Capitulum Gle O. M. Romae 1688 habitum, inter alia haec statuit: « Et quia illius [i. e. exercitii Viae Crucis seu Calvarii] usum *a solis fratribus nostri ordinis* primo adinventum seu introductum.... animabus utilem.... fore speramus, eius dilatationem cunctis ordinis superioribus enixe commendamus etc. (4) ». Neve hoc, ait, exteris devolvi sinant. Addimus P. Ios. Mar. de Perusio ante annum 1710 testatum esse P. Salv. Vitalem, omni suo zelo, non adeo profecisse in dilatanda *Via Crucis* per Italiam, donec indulgentiis ditata fuerit ista devotio (5). Anno vero 1731, in epistola encyclica, qua P. Crescentius Krisper (6), Commissarius Glis O. M. monita S. Congregationis Indulg. (7) suis communicavit, praemonendum credidit,

(1) *Germania Franciscana.* Oeniponte 1777-81, 2 vol.

(2) Cf. de ea quoque Pezzana, *Memorie degli scrittori e letterati parmigiani* VI, p. I. Parma 1825, 122 segg. Arc. Neri, *Lettere inedite di Ireneo Affò al Cardinale Valente Gonzaga* in *Archivio storico per la Provincie Parmensi.* N. S. IV Parma 1906, 175 segg. 188 segg. inde quoque seorsim. ibid. 1906.

(3) V. gr. P. Ireneo Affò O. M. Oss. *Apologia del pio esercizio detto della Via Crucis*, Parma 1783. — Nova huius libelli editio prodiit, Roma, ap. Crisp. Pucinelli 1844, in-16, 96 pp. Quam editionem omisit L. Modona *Bibliografia del P. Ireneo Affò*, Parma 1903, p. 68. — Alia aliorum scripta enumerat P. Gianfrancesco da Venezia O. Cap. in diss. sua docta, quae historiographum nostrum diligentissimum *Viae Crucis* effugit: *La Via Crucis. Saggio bibliografico*, [i. e. potius de Formulis huius devotionis] in *Miscellanea Francescana* VIII Foligno 1901, 8-19.

(4) *Chronologia historico-legalis Seraphici Ordinis*, III. p. II, Romae 1752, 816 n. 44. Cf. locum quoque ap. Kneller, 179.

(5) *La Via Crucis illuminata overo instruzione deuota per la sac. Via della Croce, in quest' impressione maggiormente illustrata, con la nota dell'Indulgenze e nuova esposizione dell' amplissima communicazione Innocenziana del* M. R. P. F. Giuseppe Maria di Perugia, Lettor giubilato, minore osservante. In Perugia Pe' l Costantini 1710, in-240, 215 pp. pag. 91.

(6) *Chronol. hist.-legal.* III, p. II. Romae 1752, 150.

(7) L. c. 148-9. — Quia nihil de America profert eruditissimus auctor, subiungo hic in Canada apud 'Lacum Duorum Montium' *Viam Crucis* erectam fuisse septem capellarum, quarum numerus postea auctus est. Cf. Ignace-M. [Freudenreich] O. F. M. *Le Calvaire et l'autel*, Québec 1907, p. 6-7. *Petit Manuel des pèlerins au Calvaire du Lac de Deux-Montagnes*, Montréal 1899, IIe édit. *Semaine religieuse de Montréal* XLVIII p. 194.

ne Superiores nimis facile Viam Crucis ubique erigi sinerent, ne inde confusio et *contemptus* ipsius generaretur!

Ex appendicibus (1) libri summa diligentia compacti notamus praeter « instructionem ad erigendas stationes » lingua germanica c. 1520 conscriptam 201-2 (e Clm. 3595), atque libellum lingua flandrica, uti aiunt, adhuc saeculo XV exaratum (209-212), etiam documenta p. 205-7, de contentione quae inter PP. Jesuitas et PP. Cappucinos Luxemburgi, ob Viam Crucis erigendam, orta erat an. 1654. Ambae partes separatam Viam Crucis erigere statuerunt; saec. XVIII alia V. C. in eadem civitate PP. Recollectis concredita erat (101 s.) (2).

Pluribus certe factis, notitiisque novis, eruditissimus P. K. A. Kneller historiam pii exercitii *Viae Crucis* collustravit, pro quo labore, quia de re, partim saltem franciscana agitur, libenter nostrates docto Iesuitae referent gratias.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Ellen Scott Davison B. S., A. M. *Some Forerunners of S. Francis of Assisi.* – Columbia University, 1907, in-8°, pp. 75.

La thèse de Miss Ellen Scott Davison: « quelques précurseurs de S. François d'Assise », présentée, pour le grade de docteur en Philosophie, à l'Université de Columbia (New-York), mérite à tout point de vue de fixer l'attention du public franciscanisant. Appuyée sur des sources historiques de premier ordre, l'auteur analyse, dans les milieux hérétiques, avec une méthode, une clarté et une précision remarquable, le mouvement d'ensemble, qui prépara le terrain aux idées de la réforme opérée par St. François.

L'*introduction* (Ch. I, p. 5-15) nous présente S. François et S. Dominique, deux meneurs populaires, fils soumis de l'Eglise romaine. A la base de leur oeuvre de réforme ils placent la pauvreté évangélique, comme une protestation retentissante contre certaines tendances de l'Eglise, qui, en tant qu'institution gouvernée par des lois sociales économiques, semblait devenue de l'Eglise des pauvres l'Eglise des riches et des puissants. L'Eglise apostolique, d'après Miss E. S. D. n'était qu'un élan d'enthousiasme dans le but d'harmoniser la vie individuelle avec les prescriptions et les préceptes de Jésus. Dès lors les ordres religieux, dont le développement est synchronique avec l'évolution de l'Eglise, semblent former une réaction continue contre celle-ci. Cependant ce concept de l'Eglise nous semble le fruit spontané d'une éducation protestante, dont l'auteur, malgré sa bonne foi indéniable et son impartialité hors de toute discussion, n'a pas toujours su se dégager. L'Eglise primitive ne pouvait donc imposer à personne le stricte devoir de la pauvreté absolue pas plus qu'au clergé ou aux fidèles du moyen-âge, et les ordres religieux, que l'Eglise a toujours regardés comme sa meilleure partie, ne sont en aucune façon des réactionnaires contre les

(1) Ipse auctor, p. 200 Calvarium et Collem Olivarum Philippae de Geldriae in Conventu Clarissarum Mussiponti in Lotharingia secundum Wadding-De Luca, *Annales O. M.* ad 1547 n. 24 (XVIII, 236), commemorat; qui Collis Olivarum, secundum *Mémoires de la Société d'Archéologie Lorraine* XIV Nancy 1872, 391, nonnisi Christum Mariae occurentem figurabat.

(2) *Chemin de la Croix ou dévotion sur les XIV Stations du Calvaire.... par les RR. PP. Récollets érigé en la chapelle de S. Croix proche de Luxembourg.* Luxembourg 1784.

déchéances de celle-ci. Ils pratiquent seulement la perfection conseillée et recommandée par le Maître: Mth. XIX, 21. Il n'en est pas moins vrai, que la possession des biens temporels et leur administration n'engendrèrent dans le clergé et les abbayes de graves abus. L'auteur les constate avec une réserve, qui lui fait honneur, et en explique, en philosophe sagace, les causalités complexes.

Ces abus préparent dans les masses populaires, où la censure des vices du clergé est déjà à l'ordre du jour, la voie aux succès merveilleux de nombreux réformateurs. Tels sont entre autres, Arialdus, Pierre Waldo, Arnaud de Brescia et S. François. Tous sont d'accord pour préconiser une réforme dans l'Eglise par le retour au christianisme primitif, mais leurs opinions diffèrent sur la nature de ce christianisme. Waldo flagelle toute doctrine, toute observance religieuse, qui ne dérive directement de l'Eglise Apostolique. Arnaud conteste au Pape le droit de vivre en prince séculier, et attaque le pouvoir temporel de l'Eglise. Arialdus cherche à purifier l'Eglise de la simonie et prêche au clergé une vie chaste. S. François tout en regardant l'Eglise comme institution, comprend que son propre devoir consiste à vivre dans la pauvreté, comme le Christ, et de panser les plaies de l'humanité souffrante. L'enthousiasme religieux pour l'idéal de la pauvreté évangélique qui souffle sur l'Europe et entraîne les peuples dans l'hérésie fut si grand, que l'Eglise se crut en danger et que la curie Romaine dut faire un effort constant pour enrégimenter sous sa bannière les apôtres du christianisme primitif, que S. François surpasse en sainteté de vie, en pouvoir sur les masses et en influence sur son siècle. Une étude sur ce mouvement qui précède S. François, jettera une vive lumière sur la réforme, dont il est l'inspirateur.

Après ce chapitre d'introduction, l'auteur étudie (16-30) l'hérésie des Cathares — plus connue sous le nom d'Albigeois — et les sectes apostoliques qui en dérivent. C'est l'hérésie principale du Moyen-âge. Elle incarne les anciennes doctrines Manichéennes, dont on signale l'existence, en Europe, depuis le 4e et le 5e siècle, qui se développent à travers les siècles suivants, et atteignent leur apogée aux 11e et 12e siècles. La doctrine cathare (17 s) repose sur l'antagonisme des deux principes égaux, Dieu et Satan. Dieu crée l'ordre invisible, spirituel, éternel; Satan l'ordre matériel et temporel; Satan est le Jéhovah de l'Ancien Testament; les prophètes et les patriarches étaient des imposteurs. Toute Ecriture antérieure à l'Evangile, doit être rejetée. Le Nouveau Testament seul renferme la parole de Dieu. Le corps de Jésus n'était pas un corps matériel, mais une forme apparente. L'Eglise est la synagogue de Satan, ses rites sont des futilités. Le mariage est illicite, même l'usage du lait est abhorré à cause de ses rapports avec les fonctions génératrices. Ils contestent en outre l'efficacité de la Messe, du baptême des enfants, de l'intercession des saints et ne reconnaissent pas la hiérarchie de l'Eglise.

Il n'est pas toujours facile de fixer le point de contact ou la ligne de démarcation entre les Cathares et les autres sectes hérétiques, parce que la base dualiste de leur foi n'était pas formulée partout avec une égale netteté, cependant la prédication populaire de certains meneurs se ressentait tellement du catharisme, qu'il ne peut avoir d'autre source que le dualisme. Tels sont, remarque l'auteur (19), Pierre de Bruys et son collaborateur Henri de Lausanne, qui prêchent la rénovation du christianisme primitif. Voici leurs doctrines principales (20-1): Le baptême des enfants est inefficace; le corps de J. C. n'est pas réellement offert dans

l'Eucharistie, Dieu n'a pas ordonné de célébrer la Messe. Tout sacrifice et toute prière pour les morts est inutile. Les églises et les autels ne sont pas nécessaires: la prière dans une étable vaut autant que celle devant un autel. Il faut abhorrer la croix comme l'instrument de torture du Christ. Ces doctrines, comme celle des hérétiques de Cologne, dont Miss E. S. retrace ensuite (21-3) l'histoire, ne sont, à part quelques points, que des conclusions découlant du système manichéen des Cathares. Vers le même temps (1144-1145) Everwin découvrit à Cologne une autre secte; les adeptes s'appelaient eux-mêmes *Apostoliques*. L'auteur décrit au long et au large (23-9) leur histoire, leur doctrine et leur organisation. L'histoire de ces Apostoliques fournit une preuve du rapide développement des Vaudois allemands dans l'organisation formidable qu'ils opposent à l'Eglise.

Le troisième chapitre (31-54) est consacré à Arnould de Brescia. Deux faits, exerçaient, en ce temps, une influence incalculable sur la formation de la conscience populaire et produisaient, sur le terrain religieux comme sur le terrain politique, une agitation toujours croissante. C'est la préoccupation de la réforme de l'Eglise et la querelle des investitures. La lutte entre la papauté et l'empire compliquait encore davantage la situation. Cette agitation était surtout fiévreuse dans les communes lombardes, dont le chef-lieu était Milan. Le peuple se jetait dans le parti du légat papal contre les évêques. Ariald (32 s.) s'était mis à la tête du mouvement démocratique milanais, connu sous le nom de Pataria, qui triompha un instant, mais se brouilla bientôt avec Rome, et disparut. Les idées d'Ariald ne s'éteignirent pas avec son parti; elles coopérèrent, dans une large mesure, à préparer les esprits à la révolution. Parmi les villes de l'Italie du Nord il n'y avait pas de plus turbulente que Brescia, où Arnould de Brescia apparut pendant les confusions du schisme de l'antipape Anaclet. L'auteur analyse, en fin psychologue, la formation des erreurs d'Arnould (40 ss.), détermine le caractère du disciple d'Abélard, qui n'était cependant ni républicain, ni impérialiste, il croyait l'Eglise déchue à cause de ses possessions et de son pouvoir temporel; pour lui la révolution romaine n'était qu'un moyen de purifier l'Eglise du Christ. L'on comprend la large diffusion de ses doctrines, quand on se rappelle les voyages du clerc fougueux en France, à Zurich, en Moravie et en Bohême. La secte connue sous le nom d'Arnoldistes a-t-elle été fondée par Arnould de Brescia? L'auteur dit (50) qu'on ne saurait le prouver à l'évidence. En tout cas, Arnould autant que les Arnoldistes défrichaient en France, en Lombardie et en Allemagne, le terrain aux Vaudois, dont les *Humiliati* formeront une des branches les plus importantes.

L'auteur donne ensuite une étude sérieuse (ch. IV, 55-70) sur les Humiliés, qui vinrent à Rome à peu près vingt ans après la mort d'Arnould, et trente ans avant S. François. Essentiellement leurs principes ne diffèrent pas de ceux d'Arnould; ils sollicitent de Rome la permission de modeler leur genre de vie sur celui de l'Eglise primitive. Un refus les jette dans l'hérésie. Quelques années plus tard un groupe d'*Humiliati* revient à la charge et obtient d'Innocent III l'autorisation de leur règle; ils se divisent en Trois Ordres. Leur origine est obscure. Le premier fait connu est la concession d'un terrain près de Milan en 1176. Le droit de posséder leur fut reconnu en 1186 par Urbain III. Dès avant 1184 (p. 58) ils se divisèrent, en deux catégories, les orthodoxes et les hérétiques. Leur Tiers-Ordre (60 ss) présente des analogies frappan-

tes avec celui de S. François et l'on trouve même plusieurs points des statuts des Humiliés, qui semblent avoir passé dans la règle du Tiers-Ordre franciscain. Comme plus tard les Frères Mineurs, ils tenaient le travail des mains en honneur. La légende croit même, que c'étaient des fédérations d'ouvriers tisserands qui travaillaient pour le fond commun, et distribuaient de larges aumônes aux pauvres. Bientôt ils deviennent infidèles à leur idéal de pauvreté, et s'enrichissent outre mesure. Les Humiliés hérétiques et les Arnoldistes finirent par perdre leur identité par leur fusion avec les Vaudois. On rencontre leur nom encore en 1218, mais ils se trouvent dès lors unis aux Pauvres de Lyon (69).

Miss Ellen Scott Davison a grandement mérité de l'histoire franciscaine, et nous espérons que la seconde partie de son travail « sur les Vaudois et sur quelques précurseurs catholiques de S. François » réussisse si bien que la première. Seulement nous voudrions le voir un peu plus dégagé de préjugés protestants. Et alors nous verrons paraître dans toute sa beauté au milieu du désarroi des erreurs du moyen-âge, le chevalier catholique de la pauvreté, qui, synthétisant dans son coeur tous les sentiments populaires de son temps, réalise l'idéal de la réforme religieuse et sociale, dont tant d'âmes étaient éprises.

St. Trond (Belgique).

P. Stanislas Van de Velde, O. F. M.

Clop Eusèbe O. F. M. *Les Cantiques de S. François et leurs Mélodies. Cantique du Soleil.* Mélodie grégorienne avec accompagnement. Étude. — Rome, Desclée et Cie Editeurs MCMIX, gr. in-8°, 27 pp. (1,50 frc).

Au mois de juin 1907, la reine douairière d'Italie, Marguerite de Savoie, fit demander au R. P. Eusèbe Clop, bien connu par ses travaux sur le plain-chant de notre Ordre, *quelles furent les mélodies primitives des cantiques de S. François.* Le P. Eusèbe essaya de répondre à cette question par un article, paru d'abord dans « *La Bonne Parole* ». Le Hâvre, (août-septembre 1907). Cependant comme il s'y était glissé quelques incorrections, l'auteur offre au public la même étude dans une édition corrigée et considérablement augmentée ; il la présente sous la forme d'une brochure élégante qu'il dédie à S. François, le hérault du Grand Roi, à l'occasion au VIIe centenaire de l'approbation de la Règle séraphique.

Comme il fallait s'y attendre *a priori,* à une question si précise on ne peut donner une réponse absolue, tant qu'on n'a pas d'indications contemporaines, ou à peu près, sur le caractère musical des cantiques de S. François. En attendant, contentons-nous de renseignements indirects. On connaît la nature poétique de St. François et son enthousiasme ardent pour les chants des troubadours, dont il aura aussi appris les mélodies. Voir AFH I, 79, 83. S'étant plu à déclamer et à chanter dans la compagnie de ses amis, il voulut, après sa conversion, mettre au service de Dieu ses talents et ses aptitudes. Se proclamant le hérault du Grand Roi, il ne se lassait pas de chanter l'amour de Dieu devant la foule et en présence de ses frères. Nous pouvons donc supposer que les mélodies de ses cantiques ressemblaient aux chants des troubadours. Durant tout le Moyen-Age les mélodies des chants populaires étaient empruntées, presque exclusivement, à des motifs de la Musique grégo-

rienne. Cependant on n'y tenait pas compte du rythme régulier du texte liturgique, et le chant profane prenait une allure plus libre (cfr. Vincent d'Indy, *Cours de composition*, Paris 1902, I, 84). C'est ainsi que nous devons également nous représenter les cantiques de S. François. Il n'est pas possible d'en préciser la forme plus exactement; car de tels chants passaient de bouche en bouche, c'était alors le seul moyen de transmission. Toute reproduction n'a donc qu'une valeur relative et subjective. Ainsi en est-il des deux Cantiques du Soleil et de l'amour, qu'on trouve notés en mode majeur dans un opuscule de Wadding: *Esprit séraphique de S. François,* traduit en français et imprimé à Liège en 1632. En 1903 la maison Desclée-Tournai publia la traduction latine du Cantique du Soleil avec une mélodie empruntée au *Benedictus* du samedi des Quatre-Temps de l'Avent. Le P. Eusèbe a préféré joindre à son étude le texte italien avec une mélodie du second mode sur le timbre du *Gloria III ad libitum* du nouveau Graduel Vatican. Je dois dire, que de cette façon l'idée du Cantique est bien exprimée. Et comme le P. Eusèbe y a joint un accompagnement en notation moderne, il sera facile de faire exécuter ce Cantique. Aussi le Jubilé actuel en présentera maintes occasions, et je fais des voeux, pour que l'excellent travail du R. P. Eusèbe Clop s'introduise surtout dans les couvents d'étude de notre ordre.

Fulda. **P. Théophile Witzel,** O. F. M.

P. Ubald d'Alençon O. F. M. Cap. — *Les Franciscains de Berthaucourt et de Bethléem à Mézières et à Charleville 1342-1792.* — Paris, Alph. Picard et fils, 1907. in-8° 31 pp. (Extrait de la *Revue historique Ardennaise.* livraison de Mars-Avril 1907),

A) Le couvent des Cordeliers de Berthaucourt a certainement existé depuis 1342 jusqu'en 1521, malgré les doutes que Wadding, *Annales Ord. Minorum,* Romae 1733, t. VII p. 285 a exprimés à ce sujet. Par une bulle, donnée à Avignon le 21 novembre 1342, le pape Clément VI autorisa le comte Louis de Nevers à construire, à Mézières auprès d'une chapelle déjà ancienne, un couvent pour 12 frères. Wadding (1) avait connu cette bulle, mais il douta, que le projet ait été réalisé. Il objecta notamment, que Barthélémy de Pise dans sa liste (2), à la fin du XIV° siècle ne cite pas ce couvent. Cependant ceci montre seulement, que la liste de Barth. de Pise a des lacunes! Car notre couvent est cité à plusieurs reprises dans les archives de la ville de Berthaucourt, celles de la fabrique, de la collégiale et de l'hospice de Mézières, p. ex. le 3 août 1399, en 1401, 1501, 1507 et 1520. Ces passages regardent généralement des maisons situées « emprès... ou devant... ou encore vis-à-vis des Cordeliers ». En 1521 il fut détruit, ainsi que toutes les maisons de ce faubourg, lors du siège de Mézières, au temps de Bayard. (p. 3-5).

B) p. 5-20 (31). Il faut distinguer d'abord ce deuxième couvent de celui de Berthaucourt dont il n'était éloigné que de 1500 mètres environ, et il faut en outre distinguer deux phases dans son histoire; ce

(1) Wadding: *Annales Minorum.* t. VII, p. 285, édita cette bulle l. c. VII 598-504. Elle se lit aussi dans Eubel: *Bullarium Franciscanum* t. VI, (Romae 1902) 98, et le P. Ubald l'a reproduit ici même p. 21-22 Pièces justificatives n° I.

(2) Voir la nouv. édition dans *Analecta Franciscana* t. IV. (Ad Cl. Aquas 1905.) p. 544 seq.

fut d'abord un couvent de Cordeliers et passa ensuite aux Récollets (1). Le couvent des Cordeliers de Bethléem fut fondé par Philippe de Bourgogne, fils bâtard de Jean de Bourgogne, comte de Nevers et de Rethel (1415-1491). Ayant été légitimé par lettres, données au Plaissis-du-Parc, en novembre 1473, Philippe devint gouverneur du Rethelois en 1480 et épousa, la même année, Marie de Roye. Après la mort de sa femme Philippe de Bourgogne, dit une pièce des Archives départementales de Versailles (2), « prit l'habit de l'ordre de St. François dans le couvent de Metz. Il alla à Rome, où le pape Innocent VIII l'ordonna prêtre et lui donna par une bulle en date du 29 mai 1489 (3), l'autorisation de bâtir un couvent. A cet effet il obtint de Jean de Bourgogne son père, le lieu nommé Estonne; les lettres patentes furent données à Nevers le 31 decembre 1489 (4). Le couvent fut bâti tout près de Mézières, et l'église fut consacrée en 1504 par Pierre, évêque de Cydon, suffragant de Reims (5). On y vénérait entre autres reliques: le chef entier de St. Vital, une « joincture » d'un doigt de St. Bonaventure et un doigt de St. Philippe apôtre, dit-on (6). En outre on y admirait deux calices si beaux, qu'ils n'avaient pas de pareils, « ny mesme dans le thrésor de Lorette, à cause de la beauté et façon d'iceux »! Le fondateur de la maison, Fr. Philippe, fit transporter en 1521 le corps de sa femme défunte dans la chapelle de St. Philippe. Elle avait été enterrée à Berthaucourt, ruiné la même année (7). Fr. Philippe y mourut après avoir été 35 ans gardien, non pas avant la fin de 1525, dit nostre historien p. 10. Car nous trouvons-encore son nom dans les livres de comptes de Mézières jusqu'à cette époque. On y lit p. ex: *ad annum 1525*: Ont été payés « à Colson Aubert, pour III potz de vin bailliés au beat père frère Philippe, XII s(ouls) » (*Archives communales de Mézières CC. 34*). Du reste les Cordeliers figurent chaque année dans les mêmes comptes; p. ex: le jour de St. François ils reçoivent un quartier de mouton et un quartier de veau, pendant le carême 500 harengs à 20 sous le cent, et pour la prédication 100 sous. Durant les troubles de la Ligue, en 1567, un chapitre des Cordeliers se tint à Bethléem, et à cette occasion la ville fit don d'un mouton aux capitulaires « pour les ayder à vivre durant leur chapitre ». En 1583 Henri III, roi de France, abandonna au couvent les matériaux des murailles de son jeu de mail de la

(1) A propos de ce couvent l'auteur renvoie à Wadding, *l. c.* 285 seqq. Gonzaga: *De origine Seraphicae religionis Franciscanae.* Romae 1587. p. 588. (éd. de Venise 1603 p. 675-7) et aux travaux plus *récents* des MM. Iean Hubert: *Histoire de Charleville* p. 230. Sénemaud: *Almanach des Ardennes par E. Jolly* 1875. p. 57. *Mémoires ou remarques sur l'origine et antiquités des ville et citadelle de Mézières,* dans l'*Almanach-Annuaire* de Malot-Braine pour l'année 1907 p. 108.

(2) C'est dans ces Archives départementales de Seine-et-Oise, que sont passées, à la Révolution, les Archives de l'ancienne province de St. Denis, d'abord centralisées au couvent royal de St. Germain-en-Laye. p. 7.

(3) La bulle est éditée pour la première fois p. 22-24. Elle est tirée de « la collection de M. Baulmont, de Charleville ».

(4) Tirées des Archives départem. des Ardennes. C. 276 et publiée p. 24-25.

(5) Ce nom ne figure pas dans Eubel: *Hierarchia catholica med. aevi* t. II. Monasterii 1901. p. 93. ou p. 301.

(6) On peut conjecturer, que c'est le fondateur lui-même, qui a rapporté de Rome cette relique de son patron. Cf. Frézet, *Revue historique ardennaise* t. V, 1898. p. 222.

(7) Wadding, il est vrai, reporte cette translation à une époque plus récente. *Annales* VII, 470.

prairie d'Arches, pour construire un dortoir. Louis de Gonzague, comte de Nevers et Henriette de Clèves fondèrent en 1585 l'hospice de la Cassine, près de Mézières. La Cassine devant toujours rester incorporée au couvent de Bethléem, selon l'acte de fondation (1), fut d'abord gouvernée par un vicaire, mais néanmoins peut-être changée ensuite en un couvent formel (2). Bethléem, qui en 1587 comptait une trentaine de religieux, relevait de la Province de France parisienne.

C) En 1684 Maurice Le Tellier, archévêque de Reims, obtint de Louis XIV le 12 février, un arrêt de faire sortir les Cordeliers pour cause d'irrégularité, prétendait-on. Félix de Vrevin, intendant de Champagne, donna lecture de l'arrêt aux Cordeliers le 24 fevrier, à six heures du matin. Il les fit partir tout de suite et les évacua sur la Cassine et sur Varennes, sans même leur permettre de rentrer dans leurs cellules, ni d'emporter aucun papier. Selon l'inventaire dressé alors, la bibliothéque comptait 323 livres in-folio; 57 in-4° et deux armoires contenant « 70 livres de la grammaire ». Le 3 mai suivant le P. Pierre Marino Sormano général de l'ordre, publia le décret incorporant Bethléem à la province des Récollets de St. Denis (3). Le premier gardien fut le P. Valentin Le Roux. Le très érudit auteur de cette monographie a seulement recueilli quelques notices sur les Récollets, dont il dresse la liste des gardiens assez complète à la p. 15. La municipalité de Charleville leur donna plusieurs aumônes, distinctes des honoraires alloués pour la prédication. Le 21 décembre 1740 la Meuse inonda le couvent, ainsi qu'en 1784. Le couvent des Récollets fut fermé en février 1791 et mis aux enchères le 7 juin suivant. Il devint ensuite une loge de Francs-Maçons, puis un lieu de divertissement public appelé Tivoli. En 1815 il fut brûlé pour dégager les abords de la ville, assiégée par les Prussiens. Sur l'emplacement, on bâtit une sucrerie, aujourd'hui il y a l'usine à gaz. En 1791 la bibliothèque ne comptait que 1143 volumes (4). Plusieurs Pères acceptèrent des paroisses. Un tableau (5) provenant de ce couvent et représentant l'adoration des mages est encore actuellement conservé en Angleterre dans les Collections de Lord Ashburnham. On y voit les armoiries et le portrait de Philippe de Mézières et celui de sa femme.

A la p. 27-29 le R. P. Ubald, que nous remercions chaleureusement pour ces mémoires sur les deux couvents, a encore publié l' inventaire des Archives des Cordeliers, du 28 février 1684. Relevons un livre qualifié de: « Description de l'origine, vie et decez heureux du frère Philippe de Bourgogne, édificateur et premier gardien du couvent de Bethléem ». Suivent encore des extraits du nécrologe des Récollets, tirés du MS. de la Biblioth. Nat. fonds français 1385. in-4° de 60 feuillets.

P. Michel Bihl, O. F. M.

---

(1) Ce document a été publié par M. Henri Lacaille dans la *Revue historique Ardennaise* t. III. 1896. p. 225 ss.

(2) Ceci ne semble pas ressortir de la notice de *Gonzaga,* l. c. p. 590 de l'édition de 1590 et p. 675 s. éd. 1603, à la quelle renvoie le savant auteur.

(3) Les Archives de Seine-et-Oise possèdent la pièce originale, dit le R. P. Ubald p. 14. n. 2.

(4) Selon l'inventaire dont le récolement eut lieu le 29 janvier 1791. Archives départ. des Ardennes. A. 584.

(5) Signalé par M. Weale dans la *Revue de l'art ancien et moderne* 1905. p. 233-235. C'est ce tableau que le chanoine Joly, *Voyage fait à Munster en Westphalie en 1646 et 1647*, Paris, 1670 p. 14-15 avait admiré lors de son passage à Bethléem.

P. Odoric M(arie) Jouve, *Les Frères Mineurs à Québec* **1515-1905. Simple coup d'oeil historique. Québec, Couvent des SS. Stigmates. — Imprimerie Dussault et Proulx [1905] in 12°, pp. 159.**

Samuel de Champlain en fondant Québec (1608), avait eu en vue « la gloire de Dieu et la renommée des Français » (p. 9). Le guerrier Saintongeois apposa sur le sol canadien le sceau de la France (4); pour y apposer celui de l'Eglise de Dieu, il s'adressa aux Récollets d'Aquitaine d'abord, puis à ceux de la Province de St. Denis, qui, érigée canoniquement en 1612, était encore dans toute la vigueur de ses jeunes ans (30) C'est elle, qui devint la mère des missions de la Nouvelle-France, et elle y envoya d'abord 3 prêtres et un frère convers. Ils s'embarquèrent à Honfleur, l'an 1615, le 24 avril, et ils débarquérent le 24 mai sur les rives du St. Laurent à Tadoussac. (39. 41) Ils fondèrent à Québec la première église du Canada (48). Un Père resta à Québec, les autres membres de la petite mais ardente phalange séraphique, se bâtirent ailleurs de modestes chapelles avec des branches et du feuillage. Les missionnaires se vouèrent avec zèle à l'évangélisation des sauvages et au service spirituel des colons. En 1620 ils construisirent un plus grand couvent à Québec, de même qu'une église dédiée à Ste Marie-des-Anges et bénite le 25 mai 1621 (56-58). Leur zèle, voulant tout embrasser, ne suffisait plus en 1624: ils réclamèrent des aides: c'est sur les Jésuites quils jetèrent les yeux. (67) Les Jésuites arrivent en 1625, mais les colons français ne veulent pas les recevoir. Rebutés, les nouveaux missionnaires voulaient repartir, mais les Récollets leur offrirent la moitié du couvent. Ils restèrent donc, et pendant deux ans les Jésuites trouvaient un abri fraternel et sympathique sous le toit hospitalier des Récollets (7). Des Corsaires anglais prirent Québec le 20 juillet 1629 et déportèrent à Calais Récollets et Jesuites. Il est vrai, le Canada fut rendu à la France en 1632, mais les Jésuites seuls purent y retourner (p. 75 ss). Ce n'est qu'en 1670, que les premiers missionnaires du Canada y reparurent (p. 77 ss). Notre-Dame-des-Anges, qui avait de nouveau abrité les Jésuites, lors de leur retour, n'était plus qu'une ruine en 1670. Les Récollets bâtirent donc un couvent à peu près sur le même emplacement (1671-1673) 82 ss. Par acte du 4 septembre 1692 Msgr. de St. Vallier, évêque de Québec (p. 92-100) échangea contre N.-Dame-des-Anges dont il voulut faire l'Hôpital Général, un autre terrain, situé dans la ville, près de la Place d'Armes, où fut constuit le couvent de St. Antoine. En 1759 les obus anglais causèrent des dégâts considérables à l'église... et les nouveaux maîtres protestants de Québec et du pays, quoiqu'ils ne' expulsassent pas les Récollets, les condamnèrent à disparaître peu à peu du milieu de ce peuple qui les vénérait. En septembre 1796 un incendie terrible reduisit en cendres l'église et le couvent (125 ss). Le dernier des anciens Récollets prêtres s'endormit dans le Seigneur le 2 septembre 1813. Grâce à ceux qui contre la défense des Anglais, avaient pris l'habit, et qui avaient dû se séculariser en 1796, la bure franciscaine ne disparut du Canada qu'au milieu du XIXe siècle. Enfin le 29 septembre 1900, le R. P. A. M. Hiral renoua la chaîne deux fois brisée qui attachait les Frères Mineurs à la cité de Champlain, où trouvent maintenant un abri les Frères Mineurs de la Province de France, chassés par « un gouvernement satanique ».

Au lieu de ce simple coup d'oeil, nous aurions préféré une histoire détaillée et bien documentée des couvents franciscains de Québec. Les chapitres IV-VI auraient bien pu disparaître ou être condensés en un seul. La méthode du livre, marchant un peu, bride sur le cou, exposait l'auteur à des répétitions inutiles. Combien de pages glorieuses pourrait-on écrire sur des Frères Mineurs à peine nommés dans le livre, en commençant par le P. Nicolas Viel etc. (p. 58)! Les illustrations nombreuses seront très bien accueillies par tous les lecteurs, canadiens et étrangers, qui peuvent ainsi visiter à loisir le cau couvent actuel des SS. Stigmates! Sans vouloir le critiquer, nous notons que le tableau reproduit à la p. 35 suppose des notions de physiologie un peu trop mediévale! — Ajoutons que le livre d'ailleurs assez documenté nous paraît très bien adapté au public canadien, qu'aura eu en vue l'auteur studieux. Le R. P. Jouve espérons-le, nous donnera pour 1915 (ou déjà plus tôt?) sur une plus grande échelle le fruit de ses recherches.

P. Michel Bihl, O. F. M.

Venturi Adolfo. — *La Basilica d'Assisi.* — **Roma**, Casa editrice de « L' Arte », 1908. In-12°, pp. 164.

La prima impressione che lascia la lettura di questo libro, a chi lo legge digiuno delle altre opere dell' Autore, specialmente del V vol. della sua « Storia dell' Arte italiana » (1), è di delusione, di avvilimento, di rabbia quasi. Pare che alla solenne Basilica, sorgente là sul Colle del Paradiso, egli abbia strappato giù a brandelli il manto regale nel quale finora era apparsa avvolta ai nostri occhi, tutta d'un pezzo, tutta bella, egualmente bella; lavoro di generazioni, si sapeva; ma in cui, dentro quel meraviglioso, spontaneo fiore architettonico quasi uscito da un solo comune concetto, anzi impeto di amore a Francesco d'Assisi, noi vedevamo sparsa a profusione l' opera vasta e potente di un sommo pittore, Giotto. Questo libro ha dato dentro la vostra dolce illusione, come un forte vento in un fantastico cumulo di nubi: non ne resta che un disordinato e mortificante sparpagliamento.

Ma non del tutto. Poichè non abbiamo da fare con un distruttore cieco, ad oltranza, di tutto; sì piuttosto con un discernitore, con un analizzatore che vuol essere sereno e spregiudicato ma non freddo, il quale se là toglie una corona e smorza un tono, qua invece avviva anche di più e maggiormente innalza. A tratti l' arte che infiora la doppia Basilica immiserisce sotto la sua parola, e a tratti si fa anche più bella, insuperabile, perfetta.

Così, si resta incerti nel giudicare questo libro e il suo autore. Non gli si può attribuire un arrogante spirito di contraddizione, come non gli si può negare un confessato intelletto d' amore. Nemmeno lo si può chiamare uno di quei critici paradossali, nei quali il giudizio è sincero ma riflettente un' anima strana, eccentrica, unicamente soggettiva, per quanto drappeggiata di molta teoria. Adolfo Venturi è un critico equilibrato, coscienzioso, profondo e largo conoscitore dell' arte nostra, illustratore di essa come nessun altro fin qui, la cui autorità pochi si attentano di discutere e nessuno ormai può trascurare. Egli, nella compilazione della sua « Storia dell' arte », si è imbattuto in questo 'sacrario

(1) A. Venturi, *Storia dell' arte italiana* [vol.] V. (*La pittura nel trecento e le sue origini*). Milano 1907.

della bellezza', denso di problemi artistici; e dopo averne trattato in essa molto diffusamente, ne ha scritto anche un libro a parte.

Diamo l'idea del libro, intanto. Traccia la storia dell'Arte, quale ancor resta o s'indovina nella sacra Basilica. Come sorse e si modificò nei primi anni la chiesa inferiore, preparando le fondamenta alla superiore; i primi accenni timidi e contrastati di decorazione, i primi pittori e la prima iconografia del Santo Patriarca (p. 1-29); l'architetto della chiesa superiore, l'origine delle forme di essa (30-8), il suo lento e faticoso compirsi, la descrizione di ogni sua parte (39-56); i nuovi altari consacrati insieme con la Basilica nel 1253, il paliotto bizantino conservato ora nella sagrestia, la cattedra in fondo all'abside superiore (59-70). Con l'ultimo quarto di quel primo secolo incomincia il periodo più fecondo e glorioso dell'arte nella Basilica: si apersero le cappelle, si sprofondarono i bracci della crociera inferiore, se ne formò un'alta simmetrica, d'ingresso, nel fondo della stessa chiesa; un tagliapietre, vero ricamatore e architetto, vi trafora su l'entrata il monumento de' Cerchi (seconda metà sec. XIII: *alias* di Niccolò Specchi † 1449!), incornicia la porta, ricama la rosa del timpano, orla l'entrata delle cappelle e ne intarsia le pareti (70-85); poi vi lascia discepoli, che ne riproducono i metodi e le forme nel monumento del Card. Gian Gaetano Orsini e nell'altro creduto fin qui della Regina di Cipro (secolo XIII), ma che l'A. vuol portato senz'altro nel XIV (87-96). Intanto, la pittura aveva continuato a decorare la chiesa inferiore e fatta la sua entrata trionfale nella superiore, col Cimabue, il Cavallini e le loro scuole, che vi dipinsero nella maggior parte fatti del vecchio e nuovo Testamento, motivi comuni a tutte le chiese in quel tempo (97-114). Finalmente viene Giotto e la sua scuola, e vi dipingono i ventotto quadri della vita di S. Francesco nella chiesa superiore, e nella inferiore le cappelle di S. Niccolò e di S. Maria Maddalena; nei quali lavori però se a Giotto resta la miglior parte, va a' suoi discepoli o compagni la maggiore, fin qui a lui attribuita (115-27). A questo punto Giotto scompare da Assisi, e restano i suoi cooperatori; uno dei quali, non potuto ancora identificare, dipinge nella chiesa inferiore il braccio destro della crociera e le 4 vele con le celebri tre virtù e l'apoteosi di S. Francesco, ... ormai indegne di Giotto e indegne di Dante (127-131); un altro, Simone Martini, la Cappella di S. Martino, e altri il braccio della crociera sinistra e la cappella di S. Caterina, ecc. (131-41). Nell'ultimo Capitolo si dice in breve delle altre opere d'arte che in quel tempo e dopo vennero ad arricchire e fregiare la Basilica: le vetrate, i due cori, il paliotto di Sisto IV, e le poche aggiunte o variazioni fatte nei secoli posteriori all'opera antica, la quale così è arrivata a noi in tutta la sua purezza e bellezza originaria (143-52).

Quello che c'è o ci vuol essere di nuovo in questo libro è specialmente la determinazione più precisa dei vari caratteri e periodi architettonici nella costruzione della Basilica, e l'assignazione di autore agli affreschi e a qualche altra opera d'arte delle due chiese. È pervenuto a questo, afferma il Venturi stesso, 'porgendo ascolto al linguaggio delle pietre, dei marmi e dei colori' (Prefaz. [p. 2]). E il metodo non poteva essere migliore, se ad esso non si fosse dovuto aggiungere il linguaggio della storia, e l'A. non vi avesse aggiunto per conto proprio un certo suo modo tutto speciale di ascoltare il linguaggio della storia, e quello delle pietre, dei marmi e dei colori. E anche un'altra cosa: di non ascoltare affatto il linguaggio di quelli che, anche recentissimamente e non dietro solo la tradizione, hanno parlato su lo stesso tema.

Per es., per quel che riguarda la storia, (lasciando da parte certe sue imprecisioni e anche errori di particolari: lo *Speculum Perfectionis* di Fr. Leone del 1227, opinione già del Sabatier, da lui stesso abbandonata [p. 13]; la testimonianza di Giovanni da *Ceperano* alla traslazione del corpo di S. Francesco [ivi]; e il Card. Gaetano Orsini, *frate Minore* [87 ss.], e Fr. Niccolò da *Curbio*, già da tempo corretto in Carbio [60]: inezie, che rivelano però nell'autore una coltura semplicemente d'occasione e monca in questa materia, e che qualche volta pur servono di base a' suoi nuovi giudizi artistici, come per la tomba dell'Orsini) il Venturi basa e spiega la storia della costruzione della Basilica e certe timidità e incoerenze, quali a lui sembrano, nel lavoro architettonico e d'ornato, su e con la lotta dei zelanti contro i rilassati. La qual base, oltre a non aver alcun fondamento storico nei particolari in cui egli se ne serve, toglie al critico di servirsi dei criteri propri dell'arte, e non gli lascia vedere quello che è così ovvio, così umano, così comune nelle transizioni di una forma d'arte a un'altra. Così, il lento compirsi della Basilica non si deve al venir meno dell'energia ed entusiasmo primitivo, alla mancanza di mezzi o che so io, ma alla 'resistenza' e alle 'inframmettenze' dei *zelanti*. Una Bolla del Papa, che in una formula molto comune dice le ragioni perchè si innalzano ricche chiese, non è un'esortazione alla liberalità dei fedeli, ma 'una lezione' e una sconfitta per i *zelanti*. La faccia bacchica in appoggio a un archivolto della facciata superiore, non fu ripetuta dall'altra parte per il loro 'gridare disperati'. La decorazione di quella facciata è fatta secondo il volere dei *Frati;* la rosa, del *Papa*. — Ci pare un po' eccessivo e arbitrario, e qualche volta anche inutile; il che non so quanto vada d'accordo con la vera critica, o con la critica che vuole imporsi per la sua autorità.

Per quel che riguarda gli autori ai quali toglie o dà le varie opere d'arte, e specialmente le pittoriche, prima di tutto dobbiamo lamentare che il V. in questo libro, che è monografia e, come tale, dovrebbe essere completo ed esauriente, si sia limitato più spesso a dare l'enumerazione delle opere, come in un catalogo, aggiungendovi il suo nuovo battesimo d'autore, senza dar troppe o nessuna spiegazione; mentre nella sua « Storia dell'Arte » ha fatto ciò profusamente, e con tanto maggior vantaggio della chiarezza e rispetto della ragione umana. Là si può discutere con lui, qui bisogna credergli su la parola: là si resta forse persuasi, qui semplicemente disorientati e increduli. Ma poi, anche là, su che si fonda? Egli ha creduto rilevare p. e. i diversi caratteri specifici che si riscontrano in tutte le opere della scuola giottesca, e uno ha detto carattere di Giotto, e gli altri di questo o quel suo discepolo o cooperatore. Anche ha stabilito il principio, che Giotto, ascendendo verso la perfezione della sua arte, sia andato sempre verso la semplificazione e non la complicazione. Ha preso i migliori affreschi attribuiti a Giotto, ne ha rilevato la varia e vivace colorazione, lo sviluppo delle forme, la potenza della vita, il conseguimento pieno dell'espressione, l'umanizzazione dei tipi, l'originalità della disposizione.... Di tutto ciò l'A. si è fatto un canone, ferreo e dommatico, che è andato via via applicando. Noi non sconosciamo l'originalità e forse la giustezza del metodo, nè, lontani dagli originali, con sole davanti le incolori e mute riproduzioni, possiamo osare di contestargliene a una a una le applicazioni. Il Venturi, è vero, non ha fatto che applicare alla critica di quest'arte, quello che da un certo tempo si usa nella critica di tutte le altre; ma certo, sui primi passi e intorno a un periodo ancora così vago, di transizione,

in cui i dati storici e d'appoggio sicuro ci mancano la gran parte, egli è andato troppo reciso, troppo divisionista, troppo secondo l'occhio proprio soltanto, con una predisposizione nella mente giudicatrice troppo fissa e baldanzosa; sì che a noi è permesso dubitare fortemente se egli abbia ascoltato solo il linguaggio delle linee e dei colori, o non anche quello che si combinava nel suo occhio tra essi e il preconcetto critico. Rileviamo intanto che altri critici (1) stabiliscono ben diverso principio e giungono quindi a opposte conclusioni, attribuendo a maggior perfezione di Giotto, quello che il V. asserisce mal riuscita imitazione di suoi discepoli; e noi avremmo visto volentieri il Venturi entrare in discussione con essi, a fare e dare miglior prova della sua tesi. Un difetto o, se si vuole, un carattere di questo libro è di ignorare in atto ogni altro lavoro critico antecedente su la Basilica d'Assisi (2); è un modo di fare del Venturi, che non so quanto possa piacere, specialmente qui che si tratta di andar contro tutti.

Del Venturi non ci piace neppure il suo ricorrere spesso a congetture, che appoggino le sue conclusioni o lo liberino da alcune serie difficoltà. Così, come vuole collocato il crocifisso con frate Elia, di Giunta Pisano, nella chiesa inferiore, suppone che nella superiore ce ne fosse un altro, e che quello del Giunta potesse star bene nella cripta (19-22). Poichè si riscontra nell'architettura della Chiesa superiore una derivazione dello stile importato dai Cistercensi negli Abruzzi, si sforza di fare Abruzzese, contro l'opinione generale, frate Giovanni da Penna, e in questo cerca di appoggiarsi, spiegandolo a modo suo, sul Vasari, che rigetta in tutto il resto (30-2); quasi che anche allora fosse proprio necessario nascere in un paese per derivarne l'arte, e questo soffio nuovo non potesse varcare i confini di una regione. Le quattro celebri vele, ma non più grandi, non sono di Giotto, gli appaiono affaticate, complesse, quindi non suggerite da Dante, ma 'da qualche laudese francescano' (181); quasi che un simile suggerimento ci voglia pure a farle esistere, e (senza dar peso all'ipotesi) Dante non potesse suggerirle, se mai, anche a un discepolo di Giotto, il quale poi restasse inferiore al concetto del poeta, e nel poema Dantesco non ci siano spunti per quelle concezioni, e, in ogni modo, di quelle concezioni non fossero stati pieni i tempi. Il 'laudese francescano' poi è una supposizione in dispregio, cara alla tesi del Venturi, che non so quanto sia più seria e plausibile di quella che ne fa un onore all'Alighieri. Del resto, ci pare che egli sia troppo assoluto coi geni, come lo è co' suoi principi; e l'architetto della chiesa superiore, e Giotto con lui, per quanto grandi, non importa proprio escluderli interamente da alcuni difetti e vincoli d'un passato non ancora del tutto superato, come facilmente se ne fa carico in tanto grave soma ai loro compagni o discepoli.

Non abbiamo preteso confutare il libro del Venturi, del quale se avessimo voluto dire le lodi ci saremmo dilungati assai più che non abbiamo fatto nei difetti. Abbiamo voluto rilevare questi difetti, queste debolezze, queste lacune, queste esagerazioni, perchè il Venturi non creda di avere con la sua autorità superato le nostre riluttanze e trionfato dei nostri dubbi; perchè, se abbiamo da lasciare tutta la tradizione e venire a questa nuova fede, a noi ci vuole miglior dimostrazione e maggior convincimento. La sua tesi potrà essere buona, ma finora il suo libro è una prova mancata. **P. Benvenuto Bughetti**, O. F. M.

(1) Cf. p. e. Andrea Moschetti, *La Cappella degli Scrovegni, e gli affreschi in essa dipinti*, Firenze 1904. (2) Vedili in AFH I, 217ss.

Corna P. Andrea O. F. M. — *Storia ed arte in S. Maria di Campagna (Piacenza).* — Bergamo, Istituto di Arti Grafiche, 1908. In-8° pp. 303.

Il Santuario con la sua Madonna bizantina, risale a prima del 1030, poichè un documento di quest'anno lo riguarda (c. I), e sorge dove la tradizione indica un pozzo-sepolcro di martiri o catacombe dei primi secoli cristiani (c. III). Nel 1095 Urbano II tenne lì presso il Concilio Piacentino che promulgò le Crociate, e il Papa stesso davanti alla santa Imagine avrebbe cantato per la prima volta il *Prefazio,* ancora in uso, della Vergine (C. II). Nel 1273 Gregorio X, Piacentino, accompagnato da S. Bonaventura, andando al Concilio di Lione sostò in patria e pregò a questo Santuario (ivi). Aumentando sempre più la divozione e il concorso del popolo, nel 1522 si diede principio all'erezione d'un nuovo tempio, sul luogo dell'antica chiesetta, vasto e magnifico, attribuito finora al Bramante, ma che l'A. con documenti diretti ha dimostrato essere disegno e lavoro d'un capomastro-architetto Piacentino, Alessio Tramello (c. IV e V). Vi inizia la lunga fila dei pittori, che a poco a poco rivestiranno di affreschi tutto il santuario, formandolo una vera galleria di arte sacra, il Pordenone (c. VI), seguito in questo secolo dal Gatti, Baroni, Campi, Mazzoni, e nei posteriori dal Marini, Procaccino, Guercino (?), Avanzini, Bibbiena, per non dire che i principali, fino agli ultimi anni del secolo passato; dei quali tutti le opere più belle sono descritte, giudicate e riprodotte nel libro (c. VII ss). Tra esse, quelle di argomento francescano sono quattro del Procaccino e una del Pozzi, su fatti della vita di S. Francesco (La visione delle armi, Nello spineto, Condotto dagli angeli alla Porziuncola, Visione del Perdono, e Le Stimmate), nella cappella dedicata al S. Patriarca.

I Frati Minori si trovavano a Piacenza fin dai primi anni dopo la morte del S. Patriarca, abitandovi dapprima il Convento di S. Francesco, e già si erano resi assai benemeriti della città. Frate Leone da Perego nel 1233 vi aveva pacificati i partiti; S. Bernardino, predicandovi con immenso frutto nel 1420, aveva indotto il popolo ad aprire il Convento di S. Maria di Nazaret per gli Osservanti; il P. Michele Carcano da Milano vi aveva fondato nel 1440 l'ospedale; il B. Marco Fantuzzi predicando vi era morto nel 1479 (o 1478? Cf. Wadding, quest'anno, n. 14); e nel 1490 il B. Bernardino da Feltre vi aveva eretto il Monte di Pietà (c. IX). Nel 1547, costretti già dal 1428 ad abbandonare il convento di S. Maria di Nazaret, e poi quello dei SS. Giovanni e Paolo, entrarono in possesso del Santuario di S. Maria di Campagna, dove fabbricarono il nuovo convento e iniziarono l'opera loro di devozione e di zelo intorno alla venerata Imagine (VIII e X). Agli Osservanti sottentrarono i Riformati nel 1625; e nel 1664, quello che era già da tempo per devozione, il Santuario divenne per decreto chiesa Ducale, dove i Duchi di Piacenza celebrarono in poi le loro feste e i loro funerali, profusero la loro liberalità e scelsero la loro tomba (c. XII ss). Così, tra lo splendore dell'arte, non però sempre rispettata, e la continuità della preghiera, giunse a noi questa bella Chiesa con la sua miracolosa Madonna, di cui i Frati Minori, benchè due volte allontanati dalla tristizia dei tempi, continuano a essere i custodi e gli apostoli.

L'A. ha raccolto per il primo tutte queste e tante altre memorie intorno al Santuario, sepolte e sparse per archivi e libri, scrivendo un'o

pera tra storica e artistica e popolare. E tanto gli storici, che gli artisti e il popolo devoto, non possono essergli che grati. C' è del nuovo, del bello, del buono per tutti. Ma appunto forse per questo suo scopo molteplice e complesso — nè egli stesso se l' è dissimulato — non è potuto riuscire a contentar bene ciascuno. Il metodo storico non vi è così rigido, preciso, documentato, come si desidererebbe in un lavoro che s' addentra in un campo quasi interamente nuovo, e che dovrà servir di base a tanti altri — o bisognerà rifare tutta la fatica delle ricerche; e manca un indice analitico, così necessario al servizio cui sono destinati, per gli studiosi, questi libri. Il metodo critico per l' arte è un po' troppo ristretto alla sola chiesa di Campagna; dove, se lo si fosse potuto allargare di scorcio a tutta l' opera almeno dei princiali artisti che ivi hanno lavorato, e illuminare con opportuni raffronti di origine o di somiglianza, e il Santuario sarebbe rimasto più completamente illustrato e il libro divenuto di più larga utilità. Abbiamo notato due illustrazioni attribuite al Mantegna († 1506). Nel libro non se ne parla. Non si sa quindi o come si trovino in questa chiesa, o come possano attribuirsi a lui. Non bisogna passar sopra a certi problemi, nè lasciare certi dubbi al lettore.

In generale, mentre noi avremmo desiderato riprodotto per intero qualche documento di più (quelli vescovili, pontificii e comunali del 1522-48, intorno alla costituzione della Fabbriceria e alla cessione del Santuario ai Frati Minori, meritavano, anzi richiedevano ben questo), e tolta qualche inutile digressione o amplificazione (p. e. il culto di Maria nelle belle arti [p. 17-21], almeno fuori di posto e di tono, e le due questioni su le indulgenze [33-6] e il pozzo dei martiri [43-56], che avrebbero voluto più rigidità critica e concisione); ci pare che sarebbe stato un gran bene per tutti sfollare e sveltire il testo della narrazione dall' ingombro dei documenti diretti del tema, i quali sarebbero tornati così comodi agli studiosi in appendice, mentre, spersi là dove or sono, meno servono ad essi e imbarazzano gli altri lettori.

In una nuova ristampa, che non potrà mancare, poichè il libro a troppi è utile e sferra a nuove e più complete ricerche, l' A. veda di operare questa divisione: con l' argomento davanti più raccolto e meglio posseduto, riuscirà a raggiungere il suo triplice scopo; quale è veramente inerente a questa storia, che conta i fatti, l' arte e la pietà di quasi mill' anni, intorno a uno dei più importanti e amati Santuari di Maria.

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

CHRONICA

I. — Cronaca Italiana.

Dal moderno ardore di studi e cose francescane, l'Umbria verde « Betlemme novella, del cielo d'Italia vaghissima stella » ha grandemente tratto profitto. Per esso abbiamo oggi delle monografie su Assisi, su Perugia e su Gubbio, tutte città piene di ricordi francescani. Ma oltre questi santuarii, per così dire « ufficiali » di S. Francesco, ve n'è altri più modesti, più nascosti e quasi più francescani, i quali, come quelli, ci parlano di Francesco, ma lo fanno, direi, più intimo, più dolce signore dell'animo nostro. Tale è fra i molti il convento di *Farneto* situato non lontano da Perugia, sulla strada maestra che conduce a Gubbio. Il P. Giuseppe Bucefari O. F. M. che per lunghi anni è stato rettore del Collegio Serafico di Farneto ed ora è Provinciale della Provincia Serafica, era certo l'uomo più autorevole per raccogliere e narrarci le memorie di questo convento, le quali se non hanno una straordinaria importanza storica, pur conservano cari e consolanti episodi della mirabile vita di S. Francesco; e ce le ha narrate nel suo *Farneto, il Convento e i dintorni* (Roma, tip. dell'Istituto Pio IX [1908], pp. 78, 12°). L'autore espone in forma sintetica l'origine e la storia del convento; ne descrive lo stato attuale, e si trattiene su' bei quadri di epoca classica del Convento, che ora arricchiscono la Pinacoteca di Perugia. Si crede che Farneto sia stato fondato dal Santo Patriarca stesso. Al certo San Bonaventura (*Leg. mai.* cap. X, ed. Quaracchi 1898, p. 108-109) ci narra dell'incontro del Santo coll'abbate benedettino di S. Giustino, monastero questo che è di pochi passi lontano da Farneto; e, seguendo il Waddingo e il Gonzaga, il nostro P. Bucefari pone a Farneto la scena del Cap. IV dei *Fioretti*. Per altro, a tale riguardo ci è giunta una testimonianza più antica che molto avrebbe rafforzato il dire dell'Autore, così amoroso ricercatore per il suo Convento: ciò che si narra nel IV Cap. dei *Fioretti* si ritrova narrato pure nella vita di Bernardo da Quintavalle, inserita nella *Cronaca* dei XXIV Generali (*Anal. Franc.* III, 35 ss). Ivi, alle parole del testo « *dum Sanctus Franciscus cum fratribus aliquibus in quodam locello moraretur* », il Codice del Convento di Siena porta in margine la postilla di: Forneti *ab Assisio septem italica milliaria*. (*Anal. Franc.* III, 38-39). Noto pure, che per la verità storica *interna* di quel bel capitolo dei *Fioretti*, non sarebbe stato inutile che l'A. avvertisse i lettori, sia anche in una noticina, che le scenate tra S. Francesco e fra Elia ivi narrate nulla hanno a vedere colla storia; non sono che invenzioni di *zelanti* posteriori, pei quali fra Elia doveva divenire nella narrazione il proto-pseudos dell'Ordine Minoritico: « *Cui* [*Fr. Eliae*] *plura ultra veritatem* — lo stesso Waddingo confessa — *imposita; quod fit frequenter his qui regunt, praesertim iis, quorum semel deperiit opinio...* » (ad a. 1230, n. 3). — E ciò che si ama, che si scruta; ed il chmo P. Bucefari ne ha la prova: son piccolissime note a un così garbato ed utile lavoro, che ho tenuto, lo confesso, a rilevare, perchè l'A. se ne serva per una seconda edizione, che non può mancare al suo bello studio.

P. Livario Oliger, O. F. M.

⁂ Il P. NICCOLÒ DAL-GAL ha pubblicato un'altra sua conferenza tenuta in varie città d'Italia; e vi ha aggiunto, con moltissime illustrazioni, un saggio bibliografico (IX-XI), nonchè copiosissime referenze bibliografiche (31-34); vedi AFH I, p. 78. Notiamo però che il Prof. *H(einrich) Boehmer* non è l'autore di ambedue le opere attribuitegli (p. IX), ma che il vero autore dell'articolo citato dei *Romanische Studien* è il fu *Eduard Boehmer*. Ecco il titolo dell'utile e bel libro del « P. N. Dal-Gal O. F. M. della R. Accademia di Lucca: *Il Cantico di Frate Sole di S. Francesco d'Assisi* », Roma, tipogr. Pontif. dell'Istituto Pio IX, 1908, in-4°, pp. XII-35.

⁂ Alessandro Luzio, il dotto archivista di Mantova, pubblicò, non è molto (*Corriere della Sera*, 11 Settemb. 1908), una notizia veramente interessante su Giulio II, l'antico novizio francescano, e Dante. Nessuno avrebbe mai pensato che questo gran Papa in mezzo alle imprese guerresche abbia potuto trovare e tempo e gusto di farsi leggere e spiegare la Divina Commedia: eppure ciò risulta da un Dispaccio trovato in un vecchio carteggio gonzaghesco, concepito così: « Bologna, 13 Dicembre 1510, Stazio Gadio a Tolomeo Spagnoli Gonzaga. *Nostro Signor sta ognor meglio et parmi si voglia far docto in Dante, chè ogni sera si fa leggere Dante e dichiarar da Bramante architecto doctissimo* ».

⁂ Un'importantissima publicazione per gli studi storici è quella che il Prof. FEDELI dell'Università di Pisa ha dato ultimamente alla luce: FEDELI CARLO, *I Documenti Pontificii riguardanti l'Università di Pisa*, Pisa, Mariotti, 1908, in-f°, pp. XXIV-250. L'E.mo Card. PIETRO MAFFI, alla cui iniziativa e generosità di vero Mecenate si deve la stampa dell'opera, ha ben voluto offrire in omaggio al nostro R.mo P. Generale, graditissima, una delle cento copie dell'edizione di lusso. Noi, per parte nostra, vi rileviamo due Bolle che riguardano il nostro Ordine: la prima su Fr. Lodovico di S. Martino da Venezia O. F. M. a p. 169-70, di cui l'EUBEL aveva già dato il Regesto nel *Bull. Franc.*, VI, n. 856, p. 355, e l'altra di Sisto IV del 12 Genn. 1476, in favore dell'Università di Pisa, a p. 105-6 (cfr. p. 69-70).

⁂ Al Congresso nazionale della Gioventù Cattolica Italiana (G. C. I.), tenuto in Roma nel Settembre scorso, fu proposto il voto che i giovani abbiano a iscriversi al Terz'Ordine di S. Francesco, il quale ha in sè « una missione provvidenziale di cristiano e sociale rinnovamento »; voto accettato con l'aggiunta della stessa raccomandazione per la Congregazione di S. Vincenzo de' Paoli e consimili. Ricordiamo, a proposito, che al Congresso di Bologna del 1903, in un voto analogo presentato ma poi non discusso, fra le Istituzioni raccomandate mancava il Terz'Ordine.

Conferenze. — Il prof. D. TOMMASO NEDIANI il 17 Novembre 1908, nella Sede del Circolo S. Francesco in Assisi, tenne una conferenza sul tema: *La riforma sociale cristiana secondo lo spirito francescano.*

⁂ La conferenza che PAOLO SABATIER lesse a palazzo Madama in Torino il 30 Aprile 1908 col titolo: *L'originalité de St. François d'Assise*, e della quale già demmo un sunto (AFH I, 480-1), è stata pubblicata nel *Rinnovamento*, anno II (1908), fasc. III, p. 417-33.

⁂ Una conferenza con proiezioni sul tema « *In Terra Francescana* » tenne il 12 Febbraio 1908 alla Società *Pro Cultura* di Firenze il Prof. Avv. M. FALCINELLI ANTONIACCI.

⁂ Il R. P. ROBERTO DA NOVE O. M. Cap. va tenendo da tempo per le città italiane sue conferenze con proiezioni, fra le quali notiamo: *S. Francesco d'Assisi nella Storia e nell'Arte*, e: *S. Elisabetta di Turingia e la donna.*

*** Una Conferenza, pure con proiezioni, e per i danneggiati dal terremoto, tenne il P. Gioacchino Geroni O. F. M. nell' oratorio di S. Procolo in Firenze, il 10 Gennaio 1909, parlando su: *S. Francesco e i Santuari dell' Umbria.*

*** Il giorno 11 Marzo 1909, nell'Aula del Collegio-Convitto delle Francescane Missionarie d' Egitto in Roma, il P. Agostino Molini O. F. M. tenne, con proiezioni, una conferenza sul tema: *Franciscus alter Christus. Armonie.* Assistevano l'E.mo Card. Cassetta e il R.mo P. Dionisio Schuler, Ministro Gen.le dei Frati Minori. E dopo la Conferenza, nella stessa aula, fu eseguito per la prima volta il *Cantico di Frate Sole,* musicato dal M. R. P. Pierbattista Farinelli da Falconara O. F. M. (Cf. AFH II, 168). **P. Benvenuto Bughetti**, O. F. M.

II. — Chronique Étrangère.

ALLEMAGNE. — La monographie sur l'ancien couvent de Nothgottes dans le Rheingau par le R. P. Kilian O. Cap. ne décrit pas seulement la suppression de ce couvent et du pèlerinage, comme le titre pourrait le faire croire. *Die Aufhebung der Wallfahrt Nothgottes im Rheingau. Ein Zeitgemälde nach ungedruckten Quellen bearbeitet,* Mainz, Kirchheim, 1907, in-8° pp. 96. *(Veröffentlichungen aus dem Archiv der rheinisch-westfälischen Kapuzinerordensprovinz. Abteilung: Die ehemalige rheinische Provinz. I).* Le P. Kilian esquisse au contraire l'histoire de ce couvent, fondé en 1620, dans une des vallées délicieuses du Rhin. En 1803 le gouvernement de Nassau, auquel le couvent était échu, n'osa pas le supprimer (p. 1-22). C'est ce qu'il fit cependant en 1813 (23-36). En 1803 le couvent était habité par 12 Pères et 5 Frères lais. (20); depuis 1680 il avait été un couvent d'études (58). Les pèlerins y venaient nombreux, pour vénérer une ancienne statue du Christ souffrant, appelé '*Nothgottes*' (Dieu en peine), quoiqu'elle semble représenter plutôt le Christ au jardin des Olives, et non pas le Sauveur jeté en prison durant la nuit de la passion (selon la légende). Pour cette raison, nous croyons, que les chapitres de la Province rhénane, à laquelle appartenait Nothgottes essayèrent, mais an vain, de le faire nommer «*Oelberg*» (Mont des Olives) (54). Le pèlerinage et l'église datent du XIVe siècle. Le 8 avril 1813 la statue miraculeuse fut transportée en l'église paroissiale de Rüdesheim, où elle est encore (75). Après avoir servi de grange etc. l'église et le couvent furent restaurés avec un goût exquis par une Dame protestante. L'ancien couvent capucin est aujourd'hui une villa charmante. A là p. 40 l'auteur, en transcrivant l'original de l'acte de la consécration de l'église 1390, a sauté le mot *capella.* Les nombreuses illustrations de la brochure en agrémentent la lecture, mais l'exposé historique aurait gagné en solidité, si l'auteur avait toujours indiqué ses documents, dont il aurait parfois pu mieux conserver la forme originale. Ceci soit dit, parce qu'il s'agit de la première livraison de «*Publications tirées des Archives de la Province rhénano-westphalienne des FF. Mineurs Capucins*». Nous applaudissons volontiers à cette entreprise, et un prochain fascicule donnera, nous l'espérons, une courte esquisse de l'histoire de cette province.

*** Tout près de Nothgottes se trouve, encore de nos jours, le pèlerinage de Marienthal, desservi par les Franciscains. En publiant la troisième (?) édition du petit guide historique de ce pèlerinage très fréquenté, on aurait dû éviter au moins, ce nous semble, quelques coquil-

les étranges (Syra pour Lyra p. 17; v. aussi p. 7 note 4 etc.) La belle église gothique fut consacrée à la Vierge Douloureuse en 1326. Le prince électeur de Mayence, Emmerich Joseph de Breidbach-Bürresheim, en ordonna la destruction en 1774 (31), mais l'ordre ne fut pas entièrement executé, et en 1858 l'église fut restaurée. Marienthal, après avoir été successivement un couvent des Frères de la Vie Commune (Kogelherrn) de 1463 jusque vers 1540, puis un couvent d'Augustins (1568-85) et de Jésuites (1712 (?)-1872), fut donné aux Franciscains en 1873 (35). Les Frères de la Vie Commune y avaient installé, en 1468, une imprimerie assez célèbre (17) dont les publications ont été décrites par F. Falk, *Die Presse zu Marienthal im Rheingau und ihre Erzeugnisse*, Mainz 1882, et par E. Kelchner, *Die Marienthaler Drucke der Stadt-Bibliothek zu Frankfurt a. M.* Frankfurt 1883.

AMÉRIQUE. ÉTATS-UNIS. — C'était sans doute pour apporter un hommage spécial au Séraphin d'Assise, que les « Pères Paulistes » ou les Pères de la Société des Missionnaires de St. Paul », éditeurs du *Monde Catholique* ont voulu consacrer, en 1906, un numéro spécial de cette revue à la glorification de ce Saint universellement aimé: *The Catholic World* vol. LXXXIII n° 495. *June* 1906. *Franciscan Number*. New-York 1906 in-8° p. 289-432. I. Montgomery Carmichael, *The Catholicism of St. Francis* p. 289-299. II. F. Cuthbert O. M. Cap. *St. Francis and the Modern Society* p. 299-314. III. Countess de la Warr, *The Love and Humility of St. Francis*. p. 332-337. IV. F. Paschal Robinson O. F. M. *The Franciscan Centenary* p. 338-344. L'article par lequel débute ce fascicule, est dû à M. MONTGOMERY CARMICHAEL, consul anglais, de résidence à Livorno. Il avoue que le titre de son article est tant soit peu paradoxe, pour ceux qui sont guidés par le plus vulgaire *commonsense* (sens commun.) Cependant l'article est provoqué, dit-il, par les insinuations, les tours de force d'une rhétorique éblouissante et persuasive à l'aide d'antithèses brillantes (p. 290). Et là-dessus le savant consul anglais, franciscanisant de renom, part en guerre contre Miss Anne Macdonell, qui dans son livre volumineux *The Sons of Francis*, London, Dent 1902, avait écrit que St. François: parlait *parfois* respectueusement de la théologie (p. 17), que le Saint « tout en étant vrai panthéiste, ne laissait pas d'être un catholique de pur alloi. «(*True Pantheist, however good a Catholic — and indeed, where is the contradiction?*) » La contradiction entre ces deux extrêmes n'était cependant pas difficile à saisir. De fait Miss Macdonell a dit mieux dans l'introduction de son petit livre, *The words of St. Francis*, London, Dent 1904. Puis M. Carmichael se voit en face d'un adversaire, autrement redoutable, malgré « les charmes insinuants de son style, et qui a fait des efforts bien résolus de « dé-catholiciser » St. François. On l'a déjà deviné, c'est M. Paul Sabatier! Pour établir les sentiments très catholiques de St. François, M. Carmichael en appelle aux lettres de St. François, et aux passages des règles dites de 1221 et de 1223. Celano, d'ailleurs, n'est pas moins explicite sur ce point, que M. Carmichael établit très bien.

II. Le Rev. P. CUTHBERT, O. M. CAP. expose dans un article, qui abonde en remarques inpirées par un sens moderne aussi sage que fin, quelques principes fondamentaux de la Vie de St. François. « St. François, dit-il à la p. 300, était un de ces hommes qui se vouent à un *idéal* grand et sublime. C'était cependant un prophète, qui montra au loin le chemin de la vie, et non pas un fonctionnaire qui réglemente à chaque coin de la rue. Il n'était ni administrateur, ou homme d'affaires, ni

grand logicien. Il était né pour *vivre,* plutôt que pour gouverner. Ensuite le R. Père décrit les qualités singulières de la Pauvreté de St. François. Elle ne fut pas pour lui un facteur *économique* de la vie extérieure, mais un *guide* dans le perfectionnement de notre vie intérieure (p. 302). De plus, S. François, en imitant l'évangile, le fit *sine glossa!* ne se soummettant pas à la servitude de la lettre; mais il l'observa avec une grande liberté intérieure. D'autres le tentaient aussi à cette même époque, mais *l'instinct catholique* p. 305 (*the Catholic instinct*) ne les guidant pas *comme* St. François, ils finirent par se révolter contre l'Eglise. Il faut donc, conclut l'auteur, que le monde, qui se contente d'une religion trop extérieure, reprenne la vie intérieure avec le Christ, comme l'a fait, de la façon la plus parfaite, St. François d'Assise.

III. L'article de M.^e la Comtesse De La Warr sur l'amour et l'humilité de St. François est un résumé de la Vie de St. François, s'épanchant sur toutes les créatures. La condescendance vers celles-ci et vers les hommes affligés a été en effet une « *keynote of his life* p. 336 ». Vaut-il la peine de relever, une méprise due, sans doute, à une distraction du correcteur? St. François, on le sait trop bien, ne mourut pas le « dimanche 26 Juillet, 1228 ».

IV. Le savant article du R. P. Paschal Robinson nous révèle d'abord, pourquoi la « *Catholic World* » publia un *fascicule franciscain,* c'était pour commémorer le VIIe centenaire de la conversion de St. François (1206-1906). Aussi est-ce sur ce sujet que roule l'article très scientifique du R. P. Robinson, qui est allé puiser aux sources pour nous montrer les différentes phases de ce qu'on appelle, à la suite de St. François, mais parfois avec de fausses conceptions, la *conversion* du Fondateur des Frères Mineurs.

FRANCE. — Si l'opuscule du R. P. Guy Daval O. F. M., *Le Bienheureux Bonencontre, disciple de S. François et le couvent des Cordeliers de Châteauroux,* Bourges 1908 in 12°, pp. 92, n'est pas précisément une oeuvre historique, il servira cependant à faire mieux connaître le Bx. Bonencontre et quelques phases de l'histoire de son culte. Le chapitre consacré au culte du Bx. Bonencontre servira surtout à ce but. (28-44). Car, en fait de dates biographiques de Bonencontre, on ne sait rien de très certain. Il est mort, nous dit-on, le 4 octobre 1230, p. 27, d'après l'*Obituaire des Cordeliers de Châteauroux,* publié par Hubert, Paris, Picard 1885. C'est d'ailleurs ce livre qui a fait presque tous les frais de la présente publication. L'auteur en est le cordelier Jean Péan, qui le *copia en partie* d'un MS. ' en vélin ' plus ancien, mais, certes, non sans le *remanier,* et en y ajoutant quantité de notes nouvelles. Pour s'en convaincre, il suffit de lire la notice sur le Fr. Gérard Odonis. Elle contient plusieurs grosses erreurs (v. AFH I, 639) et dès lors, on ne peut accorder créance, à l'obituaire, quand il fait de Fr. Gérard le troisième fils de d'André II de Chauvigny. La notice de l'Obituaire sur le célèbre Olivier Maillard (p. 57-8) sera donc aussi sujette à caution. Que le couvent de Châteauroux ait été fondé par le Bx. Bonencontre, nous en convenons volontiers. Mais il n'aurait pas fallu nous servir la vieille légende, d'après laquelle le très noble comte Guillaume de Chauvigny, seigneur de Déols et de Châteauroux, aurait emmené avec lui d'Assise, en 1213, le Bx. Bonencontre. Tous les faits assurés de cette époque de l'ordre contredisent d'une façon absolue cette catégorie de légendes, qu'il serait très intéressant de recueillir, pour les passer au crible de la critique. (Voir le même conte au sujet de Cahors p. 15). — Vouloir faire venir

à Châteauroux, en 1223, le Pape Honorius III, voilà qui est plus étrange encore, quoiqu'on nous renvoie pour cela au livre: *Le saint pèlerinage de Notre-Dame de Déols* près Châteauroux, par le R. P. Possoz S. J. Il conste, en effet, que le Pape n'a pas mis le pied sur la terre de France au moins de 1220 à 1230. Le biographe du Bx. Bonencontre 'se fait donc bien illusion (p. 26) en s'imaginant que le Pape, en écrivant', le 29 Nov. 1223, la bulle '*Solet annuere*', se rappela les Frères Mineurs de Châteauroux! Une hypothèse aussi extravagante ne peut 'achever' aucun 'tableau'! L'auteur ne nous dit donc pas, quand le couvent fut fondé. et en dépit de l'*Obituaire* (ed. Huber p. 9), on ne saura admettre que «le beau premier jour de mars 1216, l'eglise estant desja toutte complette et parfaicte fut dédiée et consacrée». Il semble que l'Observance fut introduite à Châteauroux dès 1460 (p. 56). Les Huguenots saccagèrent plusieurs fois ce couvent de 1560 à 1572 (p. 47). Au 18e siècle il avait beaucoup décliné. En 1767 on permit d'installer une filature dans les bâtiments du couvent. En 1793 (ou 1794?) les hordes des sans-culottes envahirent l'église, pour la profaner et violer les tombeaux. Elle fut cependant restaurée plus tard.

⁂ Du contenu riche et varié des *Etudes et Documents sur l'histoire de Bretagne XIII-XVI siècles* par l'abbé G. Mollat, Paris, H. Champion 1907 in-8°, pp. 254, qui jettent maintes lumières nouvelles sur beaucoup d'événements de la Bretagne, nous ne relevons que ce qui touche aux Frères Mineurs. Les pièces, qui ont fourni matière à ce précieux volume, ont été trouvées aux Archives Vaticanes par l'éditeur assidu des *Lettres Communes* de Jean XXII. — En septembre 1302, dans son testament, Jean II, duc de Bretagne, disposa un legs de 30000 livres tournois pour aider à la prochaine croisade de Terre Sainte. Cf. Arthur de la Borderie, *Histoire de Bretagne,* Paris 1899, III, 379. Parmi les exécuteurs testamentaires furent les Gardiens des Mineurs de Nantes et de Vannes. Cf. Dom Morice, *Histoire de Bretagne* I, 223. (Mollat 33). Ces deux Gardiens furent aussi du nombre des exécuteurs testamentaires du fils de Jean II, Arthur II, qui mourut le 27 août 1312 (p. 33, 43; cf. D. Morice, l. c. *Preuves* I, col. 1242-1247). Jean III, fils d'Arthur II, se plaignit au Saint-Siège des agissements des exécuteurs testamentaires. Clément V et Jean XXII ordonnèrent une enquête, qui fut sans résultat. D'ailleurs la bulle de Jean XXII (6 mars 1327, p. 44-6) ne nomme pas, parmi les exécuteurs testamentaires, ces deux Gardiens. — Quand, en 1318, les Carmes s'établirent à Nantes dans l'hôtel de Rochefort, les Frères Mineurs prétendirent, non sans fondement, que les Carmes avaient contrevenu à la Constitution de Clément IV réglant à '140 cannes' la distance des couvents des Mendiants. (*Bull. Franc.* III, 158, Potthast, II, 20872). Alors Thibaud de Rochefort, le protecteur des Carmes, leur acheta un corps de logis appartenant aux seigneurs de Rougé. Mais l'évêque les excommunia, pour avoir changé de résidence sans la permission du pape. Jean XXII ordonna au prélat de révoquer cette sentence (6 nov. 1328, p. 65-6). Les Frères Mineurs et les Frères Prêcheurs avaient prétendu, cette fois à tort, que le nouveau couvent des Carmes contrevenait aussi à la bulle de Clément IV, et Jean XXII le leur fit savoir dans la bulle du 31 mars 1337 (p. 66-8). — Notons que la première de ces bulles ne se trouve pas mentionnée dans le *Bull. Franc.* V, p. 362, et que la seconde y est analysée, (l. c. VI, 44 n. 56), tandis que la bulle donnée en raccourci par M. l'abbé Mollat (p. 187 note 3) y a été publiée en entier, l. c. VII, 280 n. 805. Elle se rapporte au couvent

de Vannes, que les Vannetais voulaient réunir à leur cité par des murs. — A la page 63 n. 13 on nous apprend que les Clarisses, dites Clairettes, se fixèrent à Nantes, en 1457, sur l'emplacement de l'hôtel de Rochefort, d'après L. Maître et P. De Berthou, *Itinéraire de Bretagne en 1636 (Archives de Bretagne t. X)*, Nantes 1902 p. 66-7. L'emplacement du couvent des Mineurs est occupé par les établissements religieux, dirigés par les Dames de la Retraite et les Soeurs de Saint Vincent de Paul. (Maître etc. l. c. 67). — A Lamballe, diocèse de Saint-Brieuc, le couvent des Sachets « *ordinis saccorum* », supprimé, comme tous les autres, par le II Concile de Lyon, subsista jusqu'à la mort du dernier religieux. Alors Jean III, duc de Bretagne, dont les ancêtres l'avaient fondé, le donna aux Augustins, et Jean XXII confirma cette donation par sa bulle du juillet 1317 (p. 130-1). — A la p. 185 on nous dit que le Cardinal Léonard de Giffone était commendataire des prieurés de Freigné et de Missillac, dans le diocèse de Nantes. — Par sa bulle du 22 nov. 1421 Martin V créa, dans St. Pierre de Rome, pénitencier de langue bretonne un prêtre séculier (p. 82-3), et en 1455 Calixte III céda aux Bretons une église, consacrée, dans la suite, à la mémoire de Saint Yves. (P. 81); voir J. de Laurière, *L'église Saint-Yves-des-Bretons à Rome*, Caen 1888.

P. M. Bihl, O. F. M.

III. — Chronica Minoritica.

Manuale Historiae Ordinis FF. Minorum. — Quia, mandante Rmo P. Ministro Generali, a R. P. Heriberto Holzapfel O. F. M. susceptum Manuale Historiae Ordinis supra annuntiatum II, 175 in eo est, ut proximis hisce diebus in lucem prodeat, aliqua, ex eiusdem Praefatione ob oculos ponere iuvat. Hunc autem primarium finem sibi praefixerat auctor R. P. Heribertus Holzapfel, ut totius historiae ordinis *conspectum generalem* praeberet, ut per decursum saeculorum « facta principaliora, eorumque nexus internos » clare proponeret, « quamvis quaedam singularia ommissa, vel forsan errori obnoxia essent ». « In omnibus paginis, ait, totius operis, sed praeprimis in describenda evolutione interna ordinis, ideas generales exhibere et factorum singulorum inter se nexus propalare conati sumus, ita tamen, ut quemadmodum res ipsa postulabat, diutius in periodo initiali immoraremur ». Cui fini assequendo obsistebat pluribus in locis non solum rerum, factorum, personarumque tractandorum varietas, sed etiam investigationum praeparatoriarum defectus, qui praesertim in capitibus, actionem sive industriam ordinis tractantibus, gravis, molestusque erat auctori; pro pluribus enim quaestionibus tractandis fontes adhuc effodiendi sunt genuini. Fontes vero atque auctores, quibus usus est, *breviter* indicavit auctor in principio singularum paragraphorum et in calce paginarum. Quia polemicam penitus sibi interdixit clarissimus auctor, neque discussiones criticas texere voluit, et ubique modum Manualis servare constrictus fuit, plura ommittere debuit, aliarumque rerum nonnisi summarium strictum dare potuit, ita tamen, ut magnorum factorum per quodlibet saeculum natura nequaquam vitiaretur. « Credidimus, inquit eruditissimus et solius veri studiosissimus auctor, nos ordinibus a S. P. Francisco fundatis, cuius membrum esse gloriamur, neque maius officium praestare, neque melius partem gratiae debitae referre posse, quam eorum historiam veraciter scribendo, nihil boni ommittentes, nihil mali reticentes. Nil enim S. Franciscus magis odio habuit, quam speciem fictae simulationis. Nil

igitur minus redolet spiritum Franciscanum, quam fingere Fratres Minores meliores fuisse, ac revera fuerunt. Non est, cur ordinem historiae suae pudeat, immo maiorem sibi acquirit gloriam monstrando se, prout est, palam testificando, se non habere quid velamine indigeat vel lucem fugiat.... Ideoque libere locuti sumus et vituperavimus, quae vituperanda credidimus ». .... « Consilium scribendi hunc librum non a nobis ipsis ortum est,.... sola executio eiusdem nobis commissa fuit, quae tamen tota quanta a nobis ipsis est, id quod clare enuntiemus oportet. Rationem enim omnium, quae in hoc libro scripta sunt, a nobis esse reposcendam valde inculcamus, ne quis putet, iudicia et sententias in hoc opere contenta officialia, ab Ordine quasi approbata esse, id quod minime obtinet ». Certe Manuale huius generis, factis abundantissimum et stipatissimum, etiam paucissimis illis, qui in omnes phases historiae Ordinis FF. Minorum pervestigandas incubuerunt, apprime necessarium, Fratribus Minoribus omnibus summae utilitatis erit, Ordinique, nunc VII a fundatione saeculum agenti, monumentum decorosum, quod caeterum nullus alius Ordo se habere gloriari potest, plurimosque addet stimulos, ut magis magisque Ordinis historia studiis indefessis atque veracibus illustretur. En nunc libri titulus: *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum a* Dr. P. HERIBERTO HOLZAPFEL, O. F. M. *compositum ac latine redditum a* P. GALLO HASELBECK, O. F. M. Friburgi Brisgoviae, ap. Herder, 1909, in-8° maiore pp. circiter 710. Editio originalis in lingua Germanica: *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, in-8° pp. pp. XXIV, 736. Freiburg i. Br. Herder, 1909.

A) — *Acta Ordinis Fratrum Minorum.*

Novi ex Ordine nostro Episcopi. — R. P. **Amandus Bahlmann**, Provinciae S. Antonii in Brasilia alumnus, die 10 Iulii 1908 Episcopus tit. Argivensis (Argos) renuntiatus est, quem Emus ac Rmus D. Hier. Card. Gotti ad S. Antonii de Urbe die 19 eiusdem mensis consecravit.

⁂ Per duo Brevia Apostolica diei 1 Augusti 1908 R. P. **Gabriel Maurice**, Provinciae S. Dionysii in Gallia, iamque a pluribus annis Missionarius in Sinis, ad Ecclesiam tit. Lesbiten. evectus est, et Vicarius Apostolicus Chen-si Sept. deputatus.

Novi ex Ordine nostro Consultores. — Inter Consultores novarum S. Congregationum sequentes Ordinis Fr. Min. Patres adnumerati sunt:

Pro S. Congr. *De Sacramentis* A. V. P. **Ioannes Moraleda**, Prov. S. Gregorii, iam Consultor S. Congr. Concilii.

Pro S. Congr. *De Religiosis* A. RR. PP. **Ioseph Kaufmann**, Prov. Saxoniae, Definitor Glis ac Consultor utriusque S. Congreg. *De Propaganda Fide;* et **Patritius Panadero**, Prov. S. Gregorii, ex-Proc. Glis, iam S. Congr. Episcoporum et Regularium Consultor.

Pro S. Congr. *Concilii* confirmatus est Consultor R. P. **Bernardinus Klumper**, Prov. Germaniae Infer., Praeses Collegii S. Antonii de Urbe.

De aliarum SS. Congregationum Consultoribus nil innovatum est.

Pro Congr. de *Disciplina Sacramentorum* (die 23 Dec. 1908) R. P. **Michaël Sleutjes**, Prov. Germaniae Inferioris, Lector Iuris Canonici in Collegio S. Antonii de Urbe.

Pro Congr. *Indicis* (die 12 Ian. 1909) R. P. **Seraphinus Cimino**, Prov. Principatus, Lector Sacrae Scripturae in eodem nostro Intern. Collegio.

Censor librorum pro Urbe ex Ordine nostro sumptus est R. P. **Dorotheus Cornelisse**, Lector Iubilatus et actualis S. Theologiae in Collegio S. Antonii.

Novus Definitor Glis. — In Congressu Rmi Definitorii Glis, die 4 Febbruarii habito, electus est Definitor Glis pro IV Ordinis Circumscriptione, vacante ob mortem A. R. P. VINCENTII BONGIORNO, P. **Seraphinus Cimino**, de quo supra.

⁂ R.mus P. DIONYSIUS SCHULER, Min. Glis O. F. M., litteris encyclicis Romae datis d. 1 Novembris 1908, GENERALEM ORDINIS CONGREGATIONEM pro electione Definitorum Generalium indixit, ob septimum a fundato Ordine nostro Seraphico centenarium feliciter recurrens, in Proto-coenobio S. Mariae Angelorum prope Assisium die 29 Maii proxime venturi celebrandam.

⁂ Clarissimus **Caesar Aureli** eques, rerum franciscalium amicis optime notus qua sculptor monumenti Divo Bonaventurae Balneoregii an. 1897 erecti, nuper gypseum prototypum eiusdem monumenti Collegio nostro S. Antonii de Urbe donavit, ubi nunc in Sacrario surgit, perenne testimonium praeclari ingenii et profundae pietatis, quibus insignis Artifex excellit.

Itinera et visitationes Rmi Ministri Generalis 1908 facta. Visitatione Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas peracta die 8 et 9 Maii, qua occasione in domo Novitiatus Sororum Franciscalium a SS. Stigmatibus nuncupatarum plures canditatas habitu religioso vestivit ac Novitiarum professionem excepit, Assisium peregrinatus est diversa Sanctuaria Seraphicae Religionis veneraturus, ubi plures quoque domos religiosas, Ordini nostro vel subiectas vel aggregatas, invisit.

Fine mensis Iunii iterum Roma profectus, et virium reficiendarum gratia Sigmaringae paululum immoratus, inde die 15 Iulii solemniter ingressus est Provinciam S. Leopoldi, visitationis canonicae causa. Haec Provincia comprehendit conventus Ordinis nationis germanicae in Tirolio, Austria Superiore, Carinthia ac Salisburgo existentes.

Conventus Reuttensis, in finibus Bavariae situs in valle fluminis Lyci, primus a Rmo Patre visitatur, qui ibi a magistratu salutatus, in oppidum vexillis e domibus propositis, inscriptionibus ac floribus ornatum ingressus, campanis sonantibus et tormentis tonantibus, applaudente populo Ecclesiam intravit. Die sequenti visitationem peregit; die 17 Iulii vero, oppidum, Fratribus nostris tam benevolum, relinquit, in rheda saltibus ac faucibus Montium feliciter superatis, in vallem Oeni descendit ad Conventum Telfsensem, e quo, brevi mora Oeniponte facta, in residentiam Fratrum ac antiquissimum Clarissarum monasterium Brixinae sub regimine Ordinis constitutum, necnon in domum principalem Sororum Tertii Ordinis se contulit, omnesque Benedictione Apostolica ac Seraphica confortavit. Visitationem continuans, Caldarium pervenit, ubi celebris imago Thaumaturgi Patavini in Ecclesia Fratrum colitur; ibique Tertiarias Nobis aggregatas allocutus est, sicuti etiam in civitate Bulsanensi, ad quam modo perrexit. Bulsani quoque Tertiarii saeculares, festo S. Francisci Solani, in aula magna Asyli prope Conventum Sororibus Charitatis commissi, solemnitatem in honorem Successoris S. P. N. instituerunt. Fratribus et Gymnasio maiore visitatis, die 27 Iulii Conventum Innicensem et Leontinum in valle Pusteriana conditos accessit, ubique quam dignissime receptus. Iter prosecutus, iuxta ripas Dravi Villacum devertit, cuius residentia a Capitulo ad dignitatem conventus evecta est. Villaci hospitantur Clerici e Provincia Missionaria Albaniae, in Provinciam S. Leopoldi studiorum causa transmissi. Omnibus rite peractis, unicum Carinthiae conventum relinquens, ad residentiam Annisii in Austria superiore collocatam, nunc pariter Conventum, prope-

ravit, ut ibi per dies Indulgentiarum S. Mariae de Portiuncula permaneret. Annisiensi domo visitata, residentiam Fratrum in loco vicino Baumgartenberg sitam, canonice lustravit. Eadem die 3 Augusti Lincium advenit, in cuius suburbio S. Margaritae decem abhinc annis novum habetur hospitium canonice erectum. Populus totius districtus e domibus festive ornatis cucurrit, ut receptioni solemni assisteret, aliisque demonstrationibus affectum venerationis manifestavit.

E coenobio Linciensi Conventum Novitiatus Puppingae, temporum iniquitate ter destructum et quater aedificatum, appetiit. Hic, sicut in caeteris Austriae conventibus, Bruckmühlensi, Subensi, Schmollnensi, quam maxime celebratus est adventus Ministri Glis. Fratribus Nostris in locis nominatis administratio parochiarum concredita est. Quid mirum, si populus, neque laboribus, neque studiis ullis pepercit, quibus sensus gratitudinis versus Ordinem exprimeret. In pago Maria Schmolln Sanctuarium B. Mariae V. Auxiliatricis a Fratribus administratur, ad quod quinquaginta milia fidelium et ultra quotannis confluunt. Relicta Austria Superiore, ad Conventum Salisburgensem, olim Provinciae Argentinensis, ac Hospitium Hundsdorf, contra invasiones haereticorum ut stationem missionariam olim fundatum, permeavit; in Vigilia Assumptionis B. M. V. iam Oeniponte visitationem incepit, qua finita numerosam familiam Fratrum Halae diebus 16, 17, 18 Augusti, diebus vero sequentibus Conventum Suacensem, visitavit. Denique Collegium Seraphicum Leopoldinum, Halae paucis abhinc annis fundatum, perlustravit; munere Visitatoris perfuncto, Suazium rediit, ut sessionibus Capitularibus ac electionibus praeesset. Negotiis absolutis, die 2 Septembris in Germaniam recessit, plures domus paterne invisens. Memoriae tradere iuvat Rmum P. Generalem iubilaeo quinquagenario Sanctuarii Mariaevallensis prope Rüdesheim in pago Rhenano, Fratribus suae Provinciae Thuringiae adstitisse ac Missam solemnem die 13 Septembris ibidem sub divo, praesentibus compluribus millibus peregrinorum, celebrasse. Eodem mense die 18 Lovanii, partem Conventus pro Patribus ex diversis provinciis studiorum sublimiorum causa istam civitatem frequentatibus, disponente Ministro Generali nuper constructam, inspexit. Interfuit quoque Iubilaeo Sacerdotali SS. D. N. Pii P. X in Urbe Maastricht Hollandiae, a nostris Tertiariis die 20 Septembris celebrato.

Exules Fratres Galliae in conventu Blijerheide in Hollandia, ad provinciam Saxoniae pertinente consolatus, Coloniae sepulcrum Doctoris Mariani, B. Ioannis Duns Scoti, veneratus, Salmünster die 9 Octobris Tragoediae « Oedipus rex » Clericis actoribus productae, die 12 Octobris Bambergae novo Oratorio, auctore R. P. Hartmanno praesente, magno cum successu exsecutioni dato, adfuit. Iter Romam versus Tridenti, Medionali, Bononiae, Florentiae et ad Claras Aquas interrupit, donec die 22 Octobris in Urbem reversus est. Exequiae funeris Illustrissimi Confratris Ioannis M. Santarelli, Archiepiscopi Urbinatensis, Assisii 26 Octobris celebratae, Rmum Patrem ad ultimam, licet brevissimam absentiam, a residentia ordinaria obligarunt.

B) — *Acta Ord. Fratr. Min. Capuccinorum.*

Magnum omnibus S. Francisci asseclis luctum attulit mors inopina Ecclmi et Rmi P. **Bernardi Christen de Andermatt** iam per XXIV annos Min. Glis Ord. Fratr. Capuccinorum, nunc autem Archiepiscopi Tit. Stauropolitani, qui die 11 Martii 1909 Ingenbohl in Helvetia ad Dominum

evolavit. In eius iustis funebribus solemniter Romae peractis die 18 eiusdem mensis in ecclesia Immaculatae Conceptionis O. F. Min. Cap., R.mus P. Dionysius Schuler Min. Glis O. F. M., comitatu et ministerio plurium Patrum ex Curia et Collegio O. F. M. S. Antonii, Missam solemnem pro Defuncto celebravit et Absolutionem ad tumulum dedit. Schola Cantorum ex nostro Collegio pro cantu modis gregorianis inservivit: et ante absolutionem, A. R. P. Ignudi Ord. Min. Conventualium funebre elogium habuit. Meritissimi viri ac desiderati in proximo fasciculo biographiam dabimus.

Novi Episcopi. — Ad sedes unitas *S. Angeli in Vado et Urbaniensem*, Summus Pont. Pius X promovit Rmum P. **Aloysium Bacoini a Tabia,** ex-Provincialem Romanae Prov. et Consultorem S. Congregationis Concilii, quem die 4 Octobris in Ecclesia Imm. Conceptionis de Urbe Emus D. Card. Hier. Gotti episcopum consecravit.

Novi Consultores. — Pro nuper innovatis Sacris Romanis Congregationibus, sequentes ex Ord. Min. Capuccinorum sumpti sunt:

Emus Card. **Vives y Tuto** *Praefectus* Congreg. *De Religiosis* et *Membrum* Congg. *Sancti Officii, de Sacramentis,* utriusque *De Propaganda Fide, Indicis* et *pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis.*

Emus **Aloysius Bacoini,** Sancti Angeli in Vado et Urban. Episcopus, *Consultor* Congr. *De Propaganda Fide pro negotiis Rituum Orientalium.*

Rmus P. **Pacificus a Sejano,** Min. Glis, *Consultor* Congreg. *Sacr. Rituum.*

A. R. P. **Pius a Langogno,** *Consultor* Congg. *S. Officii, De Sacramentis, De Religiosis* et *Indicis.*

A. R. P. **Seraphinus a Collepardo,** Romanae Prov. Minister, *Consultor* Congreg. *De Propaganda Fide.*

A. R. P. **Ioachim-Maria a Llevaneras.** *Consultor Signaturae Apost.*

A. R. P. **Ioseph a Monte Ereto,** *Qualificator S. Officii* et *Consultor* Congr. *Indicis.*

Inauguratio Collegii Internationalis in Urbe. Novus Minister Generalis, Rmus P. **Pacificus a Sejano,** mandatis et votis Summi Pontificis quam citissime potuit obsequens, litteris de eo instituendo toti Ordini Capuccinorum datis die 12 Octobris 1908, Collegium Internationale 'pro superiori institutione' selectorum iuvenum sodalium cuiusque Provinciae, ad Sti Fidelis aedes in Urbe die 26 eiusdem mensis aperuit, praesentibus Emo D. Card. Vives y Tuto et Rmo Mauro Nardi, Thebano Episcopo, qui providae Institutioni et plus quam XXX alumnis iam undique conlectis bene ominati sunt. Die autem 31 octobris Summus Pontifex studiosos et Magistros novi Collegii benigne coram se admisit, eisque gratulans paterne est affatus et benedixit. Alumni Pontificiam Universitatem Gregorianam simul et Pontificium Institutum, a Leone XIII conditum, sacris et litterariis disciplinis perfectius imbuendi interdum adeunt, dum in ipso Collegio selecti Patres, omni doctrina prediti, iisdem in repetitione continua et seria ad examina subeunda praeparatione adsistendis constituti sunt.

Directio Periodici.

LIBRI RECENTER AD NOS MISSI

Quorum praecipui in *Bibliographia* huius Periodici accurate discutientur.

Bernardino DE NINO, O. F. M. — *Una página ó sea continuación de la Historia de Misiones Franciscanas del Colegio de P.P. F.F. de Potosí.* Potosì, tipogr. « Italiana » 1908. In 12°, pp. 288.

Bihlmeyer, HILD. O. S. B. — *Hagiographischer Jahresbericht für die Jahre 1904-1906.* Kempten und München, Kösel, 1908, in 8° pp. 304.

Buchberger, MICH. — *Kirchliches Handlexicon.* München, Allgemeine Verlags-Gesellschaft, 1904-1908, 2 voll; 34 Lieferungen à 1 M.

Champion, P. — *Chronique Martiniane,* édition critique d'une interpolation originale pour le règne de Charles VII restituée à Jean Le Clerc, Paris. Champion, 1907. In 8°, pp. LXXX-127.

Carlini, ARMANDO. — *Di alcuni manoscritti Malatestiani attribuiti a Fra Michele di Cesena.* Cesena, Tip. G. Vignuzzi e C., 1907. In 8° grande, pp. 33.

Casanova, GABRIEL O. F. M. — *Compendium Historicum Provinciae Franciscanae S. Gregorii Philippinarum.* Matriti, Gómez Fuentenebro, 1998. In 12°. pp. 157.

[**Cyprian,** BANSCHEID O. F. M.] — *Die Franziskanerprovinz vom Heil. Herzen Jesu,* in ihrem Entstehen und Wachstum 1858-1908. St. Louis, « Amerika », 1908. In 8°, pp. 222.

Davison, ELLEN SCOT. — *Some Forerunners of St. Francis of Assisi,* Columbia University 1907; — cf. supra 348.

Déhérain, HENRI. — *Catalogue des Manuscrits du Fonds Cuvier,* (travaux et Correspondance scientifiques) conservés à la Bibliothèque de l'Institut de France. Paris, Champion, 1908. In 8°, pp. 159.

Groeteken, AUTBERT O. F. M. — *Paschalis Baylon,* Ein Heiligenbild aus Spaniens goldenem Jahrhundert: Einsiedeln, Benziger, 1909. In 8°, pp. 188.

Herbermann etc. — *The Catholic Encyclopedia.* An international work of reference, New-York, Rob. Appleton Comp. [1908]. In 4°, vol. III, *Brow-Clancy:* IV, *Clan.-Dio.*

Heysse, P. ALBIN. O. F. M. — *Het Minderbroederhuis te Hasselt,* Hasselt, Van Langenacker, 1908. In 8°, pp. 32.

Hilaire, DE BERENTON O. M. Cap. — *Grand Album Franciscain.* Illustrations. Paris « Action Franciscaine ». Couvin, Maison St. Roch 1909. In 4°.

» — *L'Action sociale de François d'Assise,* d'après des documents peu connus. Paris, ibid. 1908. In 8°, pp. 53.

Léopold, DE CHÉRANCÉ O. Cap. — *Der hl. Franciscus von Assisi.* Autorisirte Uebersetzung: 7e Auflage. Einsiedeln, Benziger, s. a. In 8°, pp. 379.

Maraglia, P. BERARDO O. F. M. — *Nuovo Veni-mecum del Terziario Francescano.* Firenze, Tip. Gust. Campolmi, 1903. In 32°, pp. IX-466.

Matrod, HENRI. — *Le voyage de Fr. Guillaume de Rubrouck (1253-55).* Extrait des *Etudes Franciscaines.* Couvin, Maison St. Roch 1909. In 8°, pp. 127.

Meier, GABRIEL O. S. B. — *Der hl. Antonius von Padua;* 5e Auflage, Einsiedeln, Benziger, s. a. In 8°, pp. VI-192.

Mollat, G. — *Etudes et docements sur l'histoire de Bretagne.* Paris, Champion, 1907. In 8°, pp. 254. cf. sup. p. 362.

Omont, HENRI. — *Manuscrits de la Bibliothèque de Sir Thomas Phillipps récemment entrés à la Bibliothèque Nationale.* Paris, Champion, 1908. In 8°, pp. 33.

Schnürer, G. — *Franz von Assisi;* durchgesehene und vermehrte Auflage, München, Kirchheim, 1907. In 4°, pp. 139.

Verelst, BARTHOLOM O. F. M. — *Vijftig Jaren bij den Indianen, of Levensschets van Broeder Pieter de Mura van Gent.* Brussel, A. Dewit, 1909. In 8°, pp. XIV-372.

De licentia Ecclesiastica et Superiorum Ordinis.

DISCUSSIONES

DE FR. IACOBO MUSIVARIO O. F. M. (1225),

PRIMO ORDINIS ARTIFICE.

Quanquam Fr. Iacobus « musivarius (1) » inter omnes istius generis artifices per aevum suum, et quidem vivente adhuc S. Francisco Assisiensi, celeberrimus habitus fuerat, postea angustioribus terminis fama eius includebatur, aut quia neglectus et ignoratus iacebat, aut quia cum alio magni nominis artifice confundebatur (2).

---

(1) Bene de eo disseruit cl. v. Rob. Davidsohn, *Das älteste Werk der Franziskanerkunst*, ap. *Repertorium für Kunstwissenschaft*, Berlin und Stuttgart 1899, fasc. 4, p. 315-6. Ibi dicta, immutata summarie repetiit in sua: *Geschichte von Florenz*, II, I, Berlin 1908, 137; cf. eiusd. *Forschungen zur Gesch. von Florenz*, IV, Berlin 1908, 461 ss. cf. AFH I, 640-3. — Cf. quoque, A. Pératé, *Les mosaïques du baptistère de Florence, à propos de leur restauration*, ap. *Les Arts*, Paris 1908, fevr. p. 8-13. — A. Venturi, *Storia dell' arte italiana*, V, Milano 1907, 217; praesertim vero op. cit. III, ibid. 1904, 876. — Crowe et Cavalcaselle, *Storia della pittura in Italia*, I, Firenze 1886, 141 s. — Alf. Melani, *Pittura italiana antica e moderna*, Milano s. a. II ediz. p. 92-3. — Arn. Cocchi, *Le chiese di Firenze dal secolo IV al secolo XX*, vol. I, Firenze 1903, p. 41.

(2) Eum cum Fr. Iacobo Turrita (Torriti) confudit iam G. Vasari; *Le opere di Giorgio Vasari* ed. G. Milanesi, I, Firenze 1878, p. 335; in vita Andreae Tafi « La qual cosa medesima, (ait), avenne a Fra Iacopo da Turrita, dell' ordine di S. Francesco, perchè avendo fatto l' opere di musaico che sono nella scarsella dopo l' altare di detto S. Giovanni, non ostante che fussero poco lodevoli [?] ne fu con premi straordinari remunerato e poi come excellente maestro condotto a Roma, dove lavorò alcune cose nella capella dell' altar maggiore di S. Giovanni Laterano e di S. Maria Maggiore. Poi condotto a Pisa etc. Editor vero subtexuit p. 339-344 dissert.: *Intorno a Fra Iacopo francescano ed a Iacopo Torriti musaicisti* p. 342-3 ambo diversos inter se esse postulat et ostendit; cf. infra 374 ss. — Richa, *Notizie istoriche delle chiese fiorentine*, parte I. vol. I, Firenze 1757, p. XXXIII-IV commentarios excerptos (spoglio) Caroli Strozzi secutus, [qui nunc iuxta Davidsohn, *Das älteste Werk*, l. c. XXII, 316 in excerptis Gori in Bibl. Marucelliana A, 199 Florentiae conservatur], directe sine ullo scrupolo, Fr. Iacobo de Turrita opera musiva Baptisterii adscribit. — L. Lanzi, *Storia Pittorica della Italia*, I. ed. Milano 1824, p. 41-2. Abb. Luigi De-Angelis, *Notizie istorico-critiche di Fra Giacomo da Torrita, nobil terra della Toscana, primo ristoratore dell' Arte Musivaria in Italia, nelle quali si parla distintamente* [65-252] *della detta sua patria e delle altre persone più illustri, che in diversi tempi vi*

Extat adhuc hodiedum insigne Fr. Iacobi O. F. M. musivarii opus Florentiae in Baptisterio S. Iohanni sacro, prope ecclesiam cathedralem (1). Baptisterium Florentinum priscis saeculis fundatum, annis 1202-1205 in structura sua aliquantum immutatum fuit a consulibus mercatorum pannorum sive « Callismale » sive opulentissimorum, ad quos cura istius aedificii spectabat (2). Dictis annis atrium, quod fuerat in loco, ubi nunc altare maius sanctuarii huius, caeterum octogoni consistit destructum, et eius loco apsis (3) altaris maioris constructa est, atrium vero et porta ex parte opposita, scilicet orientali, collocata et duae aliae portae in latere septentrionali et meridionali excisae sunt.

Plures iam relationes inter S. Franciscum Ass. et Florentiam, quo Fr. Bernardus de Quintavalle anno forsan 1209 adventaverat primus Frater Minor (4), intercesserant; et saltem anno 1218 in hospitali S. Galli, quod legatus Cardinalis Hugolinus de Ostia, (postea Gregorius IX 1127-41), nomine S. Romanae ecclesiae accepit (5 oct. 1218), a Guidalotto et coniuge eius Bernardesca, Fratres Minores sedem fixerant (5).

Constructa absida nova quadrata Baptisterii, mercatores dictae artis aedificium suum perpulchre ornare volentes, artifices pro « pictura mosaica S. Iohannis Baptistae (6) » conquisiere ubique; rari enim tunc erant. Obtinuerunt anno 1225, « *Fratrem Iacobum* », fratrem Ordinis Minorum S. Francisci

---

trassero i loro natali, Siena, G. Rossi, 1821, 1 vol. in-8°, XVI e 282 pp. Apud hunc auctores alios saeculi XVII invenies, qui validioribus fundamentis non innitebantur. Brevem dicti libri recensionem habes ap. *Antologia,* IV, Firenze 1821, 170-3 auct. Zannoni. — Candido Mariotti O. F. M. *Il Laterano e l'ordine francescano,* Roma 1898, p. 96; cf. tamen 97 nota 2, ubi aliquantum titubat.

(1) De Baptisterio cf. Richa, l. c. I, p. XV segg. Arn. Cocchi, *Le chiese di Firenze dal secolo IV al secolo XX,* Firenze 1903, I, 80 segg. Nardini Despotti Mospignotti, *Il duomo di San Giovanni,* Firenze 1902; Davidsohn, *Geschichte v. Fl.* I, Berlin 1896, 736 ss; Idem, *Forschungen z. Gesch. v. Fl.* I, ibid. 1896, 24 ss, 144 ss; IV, 461 ss. Alia opera vide ap. Bigazzi, P. A., *Firenze e contorni, Manuale bibliografico,* Firenze 1893, n. 1201 segg. — Supino, I. B. *Gli albori dell'arte fiorentina,* I, *Architettura,* ibid. 1906, 1 ss. 50 ss.

(2) Davidsohn, *Geschichte,* I, 737 s; II, 135. Cf. AFH I, 640 seqq.

(3) Absida ista vulgo « *scarsella* » i. e. pera peregrinantium vocatur.

(4) *Leg. Trium Soc.* c. X ed. Amoni, Romae 1880, 26 ss. edd. Civezza — Domenichelli, Romae 1899 p. 62 ss. ed. Faloci p. 57 ss. — Davidsohn, *Gesch.* II, I, 118 ss.

(5) Davidsohn, *Gesch.* II, II, 120 ss; *Forsch.* IV, 389 ss. G. Levi, *Documenti ad illustrazione del registro del Cardinale Ugolino,* ap. *Archivio della R. Società di Storia Patria,* XII, Roma 1889, 243; cf. 301. « Guidalocti Vulti dell'Orco ».

(6) Quae verba occurrunt in conventione inita (alia occasione) 25 mart. 1272 inter Canonicos cathedralis et consules mercatorum « Callismale »; ubi etiam legitur: « ad opus, quod fit in dicta ecclesia *ad Moisem* » (!) et « ad dictum opus *Mosaycum* »: Davidsohn, *Forsch.* IV, 462.

(qui obiit 3 oct. 1226), et quidem artis musivae et vermiculatae tunc temporis celeberrimum magistrum, et super omnes excellentem, aliis operibus iam « prae cunctis probatum ». Die 12 maii anni 1225 (1) Fr. Iacobus opus suum novum in Baptisterii absida aggressus, tres saltem annos in eo consumpsisse videtur, cum Frater Franciscus, nonnisi die 16 Iulii 1228 « sanctus » declaratus sit (2).

Haec omnia revelat inscriptio, litteris maiusculis, infimis quatuor partibus musivi, versus angulos apposita, quae sic sonat (3):

ANNVS PAPA TIBI NONVS CVRREBAT HONORI
AC FREDERICE TVO QVINTVS MONARCA DECORI (4)
VIGINTIQVINQVE CHRISTI CVM MILLE DVCENTIS
TEMPORA CVRREBANT PER SECVLA CVNCTA MANENTIS
HOC OPVS INCEPIT LVX MAII TVNC DVODENA (5)
QVOD DOMINI NOSTRI CONSERVET GRATIA PLENA
SANCTI FRANCISCI FRATER FVIT HOC OPERATVS
IACOBVS IN TALI PRE CVNCTIS ARTE PROBATVS (6).

Opus museum et vermiculatum Fr. Iacobi O. F. M. variis suis coloribus, quibus figurae flores atque personae, campus reductus et partes prominentes affabre confecta (7) et

(1) Non, 1226 uti saepius legitur, v. gr. ap. *Arte e Storia*, ser. IV an. XXVII, Firenze 1909, 61.

(2) Sic argumentatus erat etiam cl. v. R. Davidsohn, *Das älteste Werk*, l. c. XXII, 516, dum nunc, *Gesch.* II, I, 185, et *Forsch.* IV, 462, dicit opus illo die *absolutum* fuisse. Sed Fr. Franciscum Assis. vivum *Sanctum* in epigraphe absidis alicuius ecclesiae vix quidam dicere ausus fuisset; cf. hexametrum VIIm.

(3) Versus hos habes quoque inter alios ap. Richa, l. c. I, p. XXXV; Cocchi, l. c. I, 41; Vasari, ed. Milanesi, I, 340; Davidsohn, *Das ält. Werk*, l. c. 516; De-Angelis, l. c. 4. Crowe-Cavalcaselle, l. c. I, 141.

(4) Temporis notae optime quadrant. Honorius III electus 1216, 18 iulii, consecratus erat 24 iul. (Obiit 18 mart. 1227). Sed omnes norunt poetas solere etiam mortuos *per apostrophen* interpellare. Potthast, *Reg. Pontt.* I, p. 468. Eubel, *Hier. cath.* I, 5. Fridericus II, coronatus fuerat imperator 22 nov. 1220. Winkelmann, *Kaiser Friedrich* II, Leipzig 1889, I, 109ss. Böhmer-Ficker, *Regesta Imperii*, V, Innsbruck 1881, n° 1203, p. 268s.

(5) Inceptum ergo fuit 12 Maii 1225 opus hoc, pro quo exequendo diuturnum tempus requirebatur. Notae istae chronologicae accuratae, non secus ac stylus harum partium ostendunt epigraphen esse authenticam, quam Fr. Iacobus, volentibus vel potius imperantibus consulibus artis posuit. Forsan sic mercatores florentini S. Francisco venerationem quamdam reddere volebant.

(6) Solo isto opere museo, aut aliis, antea vel postea confectis? Nulla alia hucusque *isti* Fr. Iacobo certo attribui possunt. — Scandendo, epigrammatis auctor corripuit *o* vocis *Iacobus*.

(7) Certe Vasari severius et parum aeque, si temporis illius adiuncta respexeris, artificium Fr. Iacobi iudicavit, [uti etiam Iacobi Turritae opera], quemadmodum recte animadvertit Lanzi, *Storia pitt.* I, 42. « Fin dal 1225, quando a S. Giovanni di Firenze fece, (ma debolmente) il musaico della tribuna, era

ordine apte disposita sunt, nunc usque elucet atque resplendet, quanquam absida Baptisterii parciore luce fruatur, et una pars musivi, a latere sinistro S. Iohannis Baptistae saeculorum iniuriis sat deturpata sit (1). Haec vero operis musivi, quod primum videtur artis opus a Fratre Minore confectum, dispositio (2).

E quattuor angulis inferioribus tholi, qui seriae seu dolii formam concavam habens, absidem quadratam efformat, columnae quattuor, ordinis corinthii, exurgunt super quarum epistylia sive capitella insident, uno crure genuflexi, viri singuli, qui elevatis brachiis, Caryatidum more, musculis sive lacertis quasi herculeis magnam fasciam, quae est basis partis superioris et principalis operis totius, miro nisu sustinent (3).

Fascia in orbem circumacta, foliis et floribus romanico, uti aiunt, stylo evolutis et circumscriptis, ornatur. Super eam octo amphorae, iisdem intervallis inter se distantes, collocatae sunt, custoditae ex utraque parte, vel a binis avibus, explicatis alis stantibus, (quae aves bis, sed modo differenti depictae occurrunt), vel a binis cervis, vel a binis capitibus fictae naturae (forsan medusinis?). Quae figurae e parte directe adversa ubique sibi ipsis penitus respondent. Singulis autem ex amphoris plantae in altum crescunt, in medium tholi convergentes, inter se, si colorum varietatem et facies mediis in plantis positas excipias, omnino similes. In earum summitate, in florum calatho aperto Angeli alati stant, qui

---

egli [i. e. Minus vel Iacobus (Torrita)] fra i musaicisti che viveano, tenuto principe... Il Vasari non fu equo a bastanza al merito de Turrita, scrivendo di lui nella vita del Tafi come per coincidenza; ma *i versi che ne recita* [cf. supra 3] e le commissioni che ne racconta, fan vedere in qual grado il tenessero i contemporanei ». Eadem De-Angelis, l. c. 9-10 repetens recitat. H. A. Müller, *Allgemeines Künstlerlexicon*, III. Aufl. hrsg. von H. W. Singer, II, Frankfurt a. M. 1896, 246 de eo, sed bene Turritam a nostro distinguens, laudans dicit: « Iacobus, Franziskanermönch und Mosaikarbeiter; er schmückte 1225 die Wölbung der Tribuna am Bapt... mit vortrefflichen Figuren, im Geschmack der römischen Mosaikschule ».

(1) Cf. Photographicas operis musivi imagines ab *Alinari* (Florentiae) factas, *Collezione Alinari* n° 20451 segg. — Nunc vero, sicuti alia opera Baptisterii musiva restaurantur, cf. Pératé l. c. 1908, 8-13. G. Poggi, *I musaici del Battistero*, ap. *Il Marzocco*, 17 nov. 1907, col. 2-4. *Arte e Storia* l. c.

(2) Brevem descriptionem habes ap. Venturi, *Storia dell' arte italiana* III, 875.

(3) Hos celeb. J. Burckhardt, *Der Cicerone, eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens*, 9. Aufl. von M. Bode und C. von Fabriczy, Leipzig 1904, II Teil, II, 601 praecursores celebrium caryatidum Michaelis Angeli Buonarroti in fornicibus Capellae Sixtinae nominat: « Denn wenn diese Träger auch einen symbolischen Sinn haben mögen, so figuriren sie doch hauptsächlich der besseren Raumverteilung zu liebe... Sie sind die Urväter der Trag- und Füllfiguren der Sixtina ». L. c. hoc opus confectum etiam dicitur ab anno 1225 usque *post* 1228. Cf. huius op. versionem gallicam, *Le Cicerone, Guide de l'art etc.* II part. Paris (s. d.) p. 504, ubi locus allatus sat inaccurate vertitur.

expansis alis, manibusque super capita elevatis, sustinent partem principaliorem et mediam totius operis musei, circulum nempe, in quo erectus stat Agnus Dei, cum aureola crucifera, quam graecam vocant, sed absque alio symbolo. Huius circuli parvi fascia epigraphen istam habet, characteribus item maiusculis versu hexametro:

HIC DEVS EST MAGNVS MITIS QVEM DENOTAT AGNVS.

In spatiis interiectis inter octo plantas supra descriptas et circulum magnum atque parvum, conspiciuntur graves et augusti viri stantes, aureolis capita circumsaepti, plerique amplis paludamentis, chlamydibusve amicti, manu plerumque paginam volutam (vel librum uti Moyses) habentes, illi quoque, qui prophetiae libros non scripsisse dicuntur, quattuor scil. Patriarchae et quattuor Prophetae. Frater Minor, auctor operis emblematici, varietate colorum et figurarum praecellentis, sic certe relationem exprimebat prophetias inter et Agnum, venturum Dominum, quem praenuntiaverant Prophetae et Patriarchae. Si a medio, quod Agni capite signatur, incipis, hoc ordine sequentes Veteris Testamenti vates ibi cernuntur: IACOB, ISAAC, ABRA[HAM], MO[ISE]S, ISAIAS, IEREMIAS, EZECHIEL, DANIEL. Quae epigraphae, in duas partes divisae, ad pedes figurarum singularum leguntur.

Stylus imaginum illarum, quem byzantinum vocant, distinctior apparet duabus in imaginibus musivis separatim ab aliis effictis, in eodem tholo, inter duos iam supra dictos Caryatides (1). Uno ex latere enim Fr. Iacobus, modo itidem vermiculato, efformavit B. Mariam V. in throno largo, tesselati operis, byzantino more, in pulvino strato sedentem, puerum Iesum in gremio tenentem. Alia ex parte S. Iohannes Baptista throno eiusdem generis, pulvinari strato insidet; manum dextram ante pectus, loquentis vel concionantis instar, sublevat. Artifex voluitne isto gestu manus sublatae, Baptistam opus suum museum indigitantem facere? Fieri hoc potuit, praesertim quia Baptisterium ipsi sacratum fuit, et insuper, media in parte ac principali totius operis, Agnus Dei figuratus est. Circa caput S. Iohannis haec, litteris iam dictae formae, inscripta sunt, (dum effigies SS. Virginis Puerperae epigraphe caret): SANCTUS IOHANNES BATISTA (sic).

Totum opus, etsi tantum absit, ut omnibus numeris sit absolutum, certe magnarum virium artificem denotat, prae-

(1) Has duas imagines habes non accuratissime delineatas apud De-Angelis, l. c. post pag. 65 (bis).

sertim illo tempore, quo ars musiva satis iacebat (1). Influxui quem generatim byzantinum vocant, (alii orientalem aut archaicum dicere malunt), non poterat Fr. Iacobus quin subiaceret, aevo illo, quo artes omnes illum maxime adhuc subibant. Ast proprii quoque ingenii plura testimonia hoc in opere dedit, per modum, quo effigies Patrum Veteris Testamenti quoad habitum corporum atque vestium effinxit (2).

Sponte hic quisque quaeret, ubinam Frater Minor « Iacobus in tali prae cunctis arte probatus » alia ingenii sui versatissimi documenta reliquerit, quidve aliud de eo memoriae proditum sit? Cui interrogationi cogimur respondere: nihil de eo aliud *constare*.

Opinatus est quidam rerum gestarum florentinarum eruditissimus scriptor (3), Fr. Iacobum, musivarium nostrum, esse illum Fr. Iacobum, qui (die 3 oct. 1226) S. Francisci morientis: « vidit animam... recto tramite in coelum conscendere (4) ». Nullo tamen fundamento ista opinio innititur (5); neque Fr. Iacobus musiarius, ab anno 1225 ad 1228 usque Florentiae insigniter praestans, demonstrari potest esse unus e primis Ordinis beatis Fratribus, quorum nomina Legendae vel Catalogi exhibent (6).

(1) Cf. Venturi, l. c. III, 860 ss; Crowe e Cavalcaselle, l. c. I, 180 ss. Strzygowski, *Cimabue und Rom,* Wien 1888; Zimmermann, *Giotto und die Kunst Italiens in Mittelalter* I, Leipzig 1899. Fed. Hermanin, *Gli affreschi di P. Cavallini a S. Cecilia in Trastevere* ap. *Le gallerie nazionali italiane,* V, Roma 1902, 66-115.

(2) Venturi, l. c. III 876, de musivis Fr. Iacobi, quem utique a Iacobo Turrita distinguit, (cf. l. c. III, 874, et V, 217 ss.) ait « Mostrano tuttavia quei caratteri cristiani arcaici che abbiamo riscontrato a Roma [in eccles. S. Clementis et S. Mariae Transtiberinae cf. l. c. III, 860 ss.] e che si possono pure riscontrare a Venezia, da cui derivarono i musaicisti di Onorio III che compirono il mosaico dell'abside di S. Paolo fuori le mura ».

(3) Davidsohn, *Das ält. Werk,* l. c. XXII, 316 et *Gesch.* II I, 185.

(4) Thomas a Celano, *Leg.* I, c. VIII, n. 110 « Unus autem ex fratribus et discipulis eius, fama non modicum celebris, cuius nomen nunc existimo reticendum, quoniam dum vivit in carne, non vult tanto praeconio gloriari, vidit animam etc. ». S. Bonaventura, *Leg. Maior,* c. XIV, n. 6. Ad Cl. Aquas 1898, 153, etiam tacito nomine, quod vero pandit Bernardus de Bessa, *Liber de Laudibus b. Fr.* ap. *Anal. Franc.* III, 668; postea *Catalogus S. Fratrum* ed. L. Lemmens, p. 7; *Chron. 24 Gen.* Anal. Fr. (AF) III, 226. Pisanus, *De Conform.* AF. IV, 1906, 204. Iste Fr. Iacobus iacet sepultus apud Portiunculam. — Hos duos ultimos allegavit Davidsohn, loc. cit.

(5) Celanus enim tacet de modo, quo famam illam non modicam (l. c.) assecutus sit.

(6) Davidsohn, *Das ält. Werk,* 316, celerius conclusit alium Iacobum inter S. Francisci discipulos non occurrere; cf. Celanus, *Tract. de Mirac.* XIV n. 116. ed. Alencon. p. 404. Bonav. Mirac. § VII, n. 1. *Dialogus SS. FF.* ed. L. Lemmens, 91 s. *Catalogus,* 21 etc. « Fr. Iacobus de Assisio » qui Fogiae obiit, et cum SS. Francisco, Antonio Patav. et B. Augustino Neapoli Fr. Roberto apparuit. Alios Fratres nominis huius (Iacobus) cf. ap. auctores cit. in indicibus.

Porro, quin hic de Fr. Iacobo de Turrita, O. F. M. qui saepissime restaurator musivae artis in occidente celebratus fuit (1), dissertationem texamus, breviter exponimus, cur Fr. Iacobus musiarius idem ac Iacobus Turriti credi non possit (2). Etenim quia Fr. Iacobus, Baptisterii florentini exornator praecellens, iam anno 1225 maxima prae caeteris artificibus musiariis fama fruebatur, certe iuvenis (seu vir) aetatis sat maturae tunc fuit. Proculdubio ante suum in ordinem Fratris Francisci ingressum artem musivam perfecte didicerat; nescimus autem ubi, aut unde Florentiam accersitus fuerit (3). Quomodo autem fieri potuit, ut Frater noster musivarius, post 65 annos et amplius, Romae sedente et iubente Nicolao IV, (1288-92), ex ordine Minorum assumpto, quasi centenarius opera musiva absidarum Basilicae S. Iohannis in Laterano (4) susceperit et perfecerit anno 1291, postea musiva apsidis S. Mariae Maioris, artificio perfectiore anno 1295 executus sit? Labores adeo difficiles atque diuturnos, aetatis tam provectae immo decrepitae senex annosus et propediem centenarius, quomodo poterat suscipere, et tanto mentis atque artis vigore prosequi (5)? Hoc admittendum

---

(1) Quae gloria ei tribuitur etiam in inscriptione libri De-Angelis saepius cit. videturque niti in suppositione Fr. Iacobum Turritam eundem esse ac Fr. Iacobum Musivarium.

(2) Wadding, quemadmodum et Marianus Florentinus de Fr. Iacobo Musivario silens, de Iacobo Torriti agit *Annales* ad an. 1291 n. XVI V², 1733, 268), et *contra* Marianum, Torritam Fratrem Minorem fuisse negat. Haec de eo Marianus in suo *Compendio Chronicarum*, MS. Bibl. Morenianae 97, fol. 29v. « Fr. Iacobus Turriti, his temporibus (ad an. 1292) in opere musivo magister egregius clarebat, cuius opera extant in Urbe in tribunis Laterani et S. Mariae Maioris et aliis plurimis per Italiam in diversis locis ».

(3) Sine ullo fundamento Florentinus agnominaretur, eo fine ut patria eius sic indicaretur, cum Honorius III, bulla 23 ian. 1218 musivarios *Venetiis* Romam vocaverit, in iuvamen illorum qui in Urbe iam erant. Venturi, III, 875. — Ars « Calismalae » Florentiae, statuto suo anni 1301, cf. Filippi, l. c. 78, alios artifices « pro opere musaico depingendo Baptisterii » item Venetiis arcessendos esse ordinavit. Cf. Davidsohn, *Forsch.* IV, 468. — Quodsi Melani, *Pitt. ital.* 98, Iacobum nostrum dicit: *Fra Iacopo di Firenze,* non erat nisi, ut eum facilius a Turrita distingueret.

(4) Cand. Mariotti, *Il Laterano e l'ord. franc.* 96 segg. Valentini, *La Patriarcale Basilica Lateranense illustrata,* Roma 1832, II, 7 ss, 88. Idem, *La patr. Basilica Liberiana,* Roma 1839, tab. 55. Venturi, *Stor. d. art. it.* III, 871, segg; V, 1907, 174 segg. Alia opp. vide ap. E. Calvi, *Bibliografia di Roma nel Medio evo,* Roma 1906. *Suppl.* I. ibid. 1908, p. 69-71, 68-91, 140-2.

(5) Cuius argumenti vim plures persenserunt, v. gr. De-Angelis, l. c. 10 ss. 88ss. qui l. c. Iacobum, sine ullo documento coniicit natum esse saltem 1205, l. c. 10 « Sento il peso delle difficoltà, che gli anni della decrepitezza dell' Artista [qui iuxta eum obierit an. 1295] mi presentano, ma io non ho argomenti certi da potermi opporre all' autorevole tradizione dei Consoli della lana di Firenze, di Fra Mariano, di G. Vasari » etc.; alios adiicit auctores nominatis modernio-

nequaquam videtur, quamvis tot scriptores, — neglecto nimium anno ab inscriptione florentina clare expresso, sic crediderint.

Instanti autem tibi artificem, qui absidas Laterani et S. Mariae Maioris Romae opere vermiculato et tessellato decoravit, etiam *Iacobum* vocatum fuisse, ultro hoc concedimus. Nomen vero idem, maxime si fuerit nomen commune et populare satis inter Fratres Minores (1), et si temporis rationes obstant, probare nequit, diversas personas in unam esse confundendas.

Addam, quod cognomen Fr. Iacobi musiarii nostri ignoramus; subnectam etiam, quod socius Fr. Iacobi Turriti et ipse idem nomen portavit, testante epigraphe: *Frater Iacobus de Camerino, socius magistri operis Iacobi Torriti, recommendat se misericordiae Christi et precibus S. Ioannis* (2). Una ex parte habes hic alium i. e. tertium artificem eiusdem nominis Iacobi (3); alia autem ex parte, qui anno 1225 iam Magister maximae famae fuerat, nequaquam postea non nisi socius « magistri » esse potuit circa annum 1291 (4).

---

res. Ad Im quod attinet, probari nequit illam traditionem Consulum « Callismalae » unquam extitisse. Registra Collismalae illius epochae periere et e contrario Carolus Strozzi in suis « excerptis », auctoritate Vasarii, scriptoris pro suo tempore clarissimi utique, sed revera erroribus nequaquam immunis, (obiit 1582), deceptus fuit. Cf. supra 369 n. 2. Sic iam Milanesi in not. ad Vasari, *Opere* I, 143-4. Cf. Filippi, *L' arte dei Mercanti di Calimala in Firenze e il suo più antico statuto,* Firenze 1889. — Frater Marianus falso testis adducitur cf. supra.

(1) Cf. supra p. 374 n. 6, *Chron. 24 Gen.* AF, III, 737; Pisanus, l. c. IV, 658s. — Praeter iam allegatos utrumque Iacobum apte distinguit etiam Bryans, *Dictionary of painters and engravers,* new edition under supervision of G. C. Williamson, III, London 1904, 103 expresse monens, ne cum Iacobo Turrita confundatur. — Crowe e Cavalcaselle, l. c. I, 141 n. 2. reprehendens Vasarium ait: « Dall'identità del nome e della professione [Iacobi Musiarii et Iac. Turriti] si conchiuse, senza badare più altro, anche alla identità della persona ».

E duobus *unum* fecit etiam N. Papini, *La storia di S. Francesco di Assisi,* II, Fuligno 1825, 119. — De uno solo occasione musivorum romanorum, scil. Iacobo Turrita agit etiam Panfilo da Magliano, *Storia compendiosa di S. Francesco e de' Francescani,* I, Roma 1876, 16 s.

(2) Mariotti l. c. 99; Wadding V, 263. — Marcus autem Ulissiponensis, hos duos, (de primo Iacobo Musivario penitus tacens) in unam fudit personam, de musivis Laterani scribens: « Et il maestro principale si chiamò F. Giacomo Turrite da Camerino(!), ch' ivi si dipinse col compagno etc. *Delle Croniche de' Frati Minori,* parte II, divisa in 10 libri, tradotta dal Sig. Horatio Diola, Venetia 1590, II, 299; ed. Leon. da Napoli, Napoli 1680, II, 290.

(3) En quartus artifex: « B. Iacobus, tiphernas, laicus, primo sculptor insignis, cuius rei testis est pulpitum eleganter insculptum et elaboratum Tipherni in ecclesia S. Francisci, ubi mortuus miraculis claruit ». Sic absque nota temporis, Petr. Rodulphius, *Historiarum seraphicae religionis libri* 3, Venetiis 1586, fol. 109. Wadding, *Annales* ad an. 1399 n. 12, (IX, 1734, 180); Gonzaga, *Orig. seraph. relig.* Venetiis 1603, 95.

(4) Quia non constat, quantum operis musei Laterani et S. Mariae Maioris *proprium* sit horum artificum, quantumve restauraverint solummodo, de styli diversitate inter ista et musiva Baptisterii florentini argumentum deducere nolumus.

Quemadmodum frustra, modo saltem, quis conaretur alia opera artis Fr. Iacobo Musivario iure et merito attribuere (1), sic quoque inaniter tentaret etiam summis lineaminibus describere vitae curriculum illius, cuius nec cognomen ullo modo certo scimus. Quanquam plura Fr. Iacobo affixa fuerint a scriptoribus, absque fundamento nomina, ut nunc Turritam taceam, v. gr.: Minus (2) Altimannus (3), Florentinus (4), Urgugieri (5), aliaque id genus saeculis longe posterioribus arbitrarie data, nullum fuit cognomen eius proprium vi et ratione propositum. Quodsi ergo Fr. Iacobus, cum summos inter musiarios honores et famam obtineret, aliud nomen, in epigrammate absidis Baptisterii a se splendide exornatae, tacere voluit, neque nos, quia hucusque alia documenta deficiunt, ei aliud vocabulum sive appellationem imponere audemus quam nomen « *Musivarii* » ex ipsius arte deductum, in qua qui « prae cunctis probatus » tunc exstitit, nunc etiam dignus est, qui et uti persona individua melius cognoscatur.

Ad Claras Aquas.

P. MICHAEL BIHL, O. F. M.

---

(1) Ob maximam « inter annos 1225 et 1295 [1289] lacunam » quae De-Angelis (l. c. 15) graviter offendit, totus in illud incubuit (p. 15-28), ut per hoc spatium plura tribueret Fr. Iacobo, (quem cum Turrita confuderat), artis opera. Sed eius tentamen infelix evenit, cum hodie, pluribus factis disquisitionibus, diversis pictoribus picturae illae adscribantur. Quod hic singillatim probandum non est.

(2) Quae vox diminutiva est italo more efformata ex *Iacobo, Iacobino,* italice: *Giacomo, Giacomino,* vel *Mino.*

(3) Cf. De-Angelis, 58. Sed Minus Altimannus circa an. 1280 adhuc novitius Senis fuisse videtur, cf. Wadding. ad an. 1290 n. 15 (V² 238), De-Angelis, *Vita del B. Petro Pettinaro,* Siena 1802, p. 107. Anno 1318 provincialis fuit Thusciae, Terrinca, *Theatrum Etrusco-minoriticum,* Florentiae 1682, part. 1. tit. 3. Ista suppositione inniti videntur, quae Chevalier, *Rep. des sources hist. II²,* (1907) 4575, 4545, 2308 s. v. *Jacques degli Altimanni, di frate Mino, de Torrita, mosaïste 1225,* pauca nec clara indicat.

(4) Cf. supra p. 375, not. 3.

(5) Inventum et commentum sine ulla basi, cf. De-Angelis, *Notizie ist. crit.* 58s.

DI UNO SCRITTO INEDITO DI S. LODOVICO VESCOVO DI TOLOSA INTORNO ALLA MUSICA. (a)

Il codice segnato N. 1051 del fondo Ashburnham nella Biblioteca Laurenziana, contenente una ricca collezione di opere teoretiche musicali dei più celebri autori latini del Medio Evo, quali, Sant' Agostino, Censorino, Guido d' Arezzo, Oddone, Cottone, Boezio, Macrobio, Fulgenzio, Isidoro, a f. 170 termina con un breve scritto di un autore finora ignoto nella letteratura e storia musicale, che però merita di essere segnalato agli studiosi.

Si tratta di una curiosa disquisizione o tesi intorno alla musica contrappuntistica o a più voci, se, cioè, essa debba riguardarsi come soggetto della musica, quale si rileva dal seguente titolo: *Incipit sententia in musica sonora, subiecti* (sic) *Ludovici sancti.* Si tratta inoltre di un personaggio già tanto illustre per la sua santità, e nobiltà di origine, quale fu appunto il figlio secondogenito di Carlo II Re di Napoli, San Lodovico d'Angiò, Vescovo di Tolosa (1). Di Lui sappiamo che nato nel 1274, veniva nel 1288 ritenuto in ostaggio nel castello di Ciurana e a Barcellona fino al 1294, per la liberazione di suo padre, dal Re d'Aragona. Quivi egli, (al dire d'un testimonio oculare) « in quel settennio fece tali progressi « nello studio non solo delle belle lettere, ma eziandio delle « sacre, da poter rispondere saggiamente e disputare con « arguzia nel consesso di dottissimi professori, (come io « stesso vidi a Barcellona) » (2). Tra i suoi professori poi ci sono specialmente indicati (3) Fra Guglielmo da Falgaria (4) e Fra Riccardo da Mediavilla (5), dottori in Teologia.

(a) Summarium: Vulgatur e Cod. Bibl. Laurent. Florentiae, tractatulus S. Ludovici ep. Tolosani, O. F. M. de *musica sonora,* i. e. pluribus vocibus concinnata. S. Ludovicum peritum fuisse artis musicae probatur etiam e depositione facta in processu canonizationis eius, hucusque ignoto, sed paulo antea invento, quem processum, quam primum fieri poterit, publicandum sibi reservant Patres Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas. [Nota Directionis].

(1) Cf. AFH I, 288-90. 569-576. II, 197-215.

(2) *Anal. Bolland.* IX, 1890, 292. *Acta SS.* III Aug. 810.

(3) *Anal. Boll.* IX, 295, *Acta SS.* 809s.

(4) Wadding, *Scriptores O. M.* Romae 1650, 305; 1806², 207; 1906³ 208s. Sbaralea, *Suppl. ad SS.* ibid. 1806, 633-5.

(5) Wadding, l. c. 152; 103²-4; 104³. Sbaralea, 320¹-1; I², 338.

Son queste le poche notizie pervenuteci finora della sua coltura letteraria e teologica. Quanto però alla sua speciale coltura musicale, rivelataci ora dal qui allegato documento, gli scrittori della sua vita non ne fanno cenno alcuno, tranne forse un lontano indizio in queste parole che leggiamo in quella scritta da Giovanni de Orta, pugliese di Trani, che fu arcidiacono, limosiniere, cappellano, famigliare e anche confessore del Santo: « In dominicis vero et festivis diebus « Missam solemniter celebrabat, et decantari cum multa sol« lemnitate officium faciebat (1) ». Dalle quali parole potremmo infatti essere autorizzati a credere, che veramente il nostro Santo sentisse una particolare propensione pel canto, pel quale doveva eziandio possedere speciali cognizioni (2). Orbene questa particolarità e questa nostra induzione, siamo ben lieti di poter meglio confermare colla testimonianza degli Atti originali del Processo di Canonizzazione (3) che ci fu dato in questi giorni di trovare in un prezioso Codice della Collezione Campori presso la Biblioteca Estense di Modena, segnato n. 169.

Quivi infatti al f. 10 troviamo la seguente deposizione di un testimonio degno di fede: « Super XXIII Capitulo quod « incipit: *Post collationem vero* etc. diligenter interrogatus « testis qui loquitur, videlicet, an post predictam collatio« nem, antequam dormiret, ingressus cameram suam de cantu « gregoriali disceret, dixit quod sic discebat a quodam cle« rico suo, cuius nomen ignorat, ut dixit ».

Parimenti a f. 43 la stessa particolarità vien confermata da un altro teste con queste parole: « Ad Cap. XXIV. « Diligenter interrogatus, testis dixit, quod dominus Ludo« vicus frequenter intrabat cameram suam, et ibi aliquid « de cantu ecclesiastico addiscebat ».

Ciò premesso, siamo lietissimi poter comunicare il documento in parola.

Ex Cod. Laurentiano-Ashburn. 1051.

F. 170v. *Incipit sententia in musica sonora subiecti* (sic) *Ludovici sancti.*

Omnes homines, sicut dicit philosophus (4), naturaliter scire desiderant. Humana igitur curiositas, que non tam solum circa scientiarum racionabiliter vertitur essencias, quin etiam earundem naturaliter delectatur

(1) Cf. *An. Boll.* IX, 290.

(2) Lo Sbaraglia, *Suppl.* 498 parla solamente di alcune prediche che il Santo avrebbe scritto, e del suo Testamento.

(3) Vedi Appendice p. 382.

(4) *Metaph.* l. I, c. 1.

principiis cum suis quibusdam velud incolis in musica sonora precipue ignorantibus indagare frequenter consuevit, quidnam esset subiectum in ipsa musica sonora, que inter ceteras scientias tam Deo amabilis quam etiam et hominibus utilis est atque delectabilis, quod in eo libro quem *de ipsius commendacione* scripsimus (1) plene probavimus, quibus pro posse in hac parte satisfacere intendimus, et breviter dicendo sic.

Subiectum in musica sonora est ens discretum ad aliud relatum, sive numerus ad sonum relatus. Et arguimus sic. Illud debet esse subiectum in scientia de quo determinatur per totam scientiam sive artem. Sed de tali ente relato ad sonum determinatur per totam musicam. Ergo ens tale discretum relatum ad sonum est subiectum in ipsa musica.

In contrarium arguitur sic. Ens ad aliud relatum, vel numerus ad sonum relatus, nihil aliud est quam dualitas etc. Set dualitates et hiis similia sunt quidem numeri, qui habent considerari ab aritmetico. Ergo non a musico, cum diversarum scientiarum sive arcium diversa debeant esse subiecta. Ad istam questionem dicendum est, quod ens ad aliud relatum in quorum relatione causatur quidam sonus, est subiectum in musica. Tale autem ens dicitur punctum esse ad aliud punctum relatum, in relatione quorum causatur quedam eufonia sive quedam soni concordia.

Preterea. Illud dicitur esse subiectum in scientia, de quo proprietates et passiones et modulamina determinantur in eadem et probantur. Set omnia ista probantur de tali ente, videlicet de puncto ad aliud relato, sive de numero ad sonum relato. Ergo ens tale est subiectum in musica.

Ad argumentum in contrarium factum respondemus: quando dicitur quod ens ad aliud relatum est dualitas, dualitas autem consideratur ab aritmetico, dico quod talis dualitas potest considerari absolute, non considerando eufoniam inter se sive soni concordiam, et sic consideratur ab aritmetico. Vel potest considerari ens tale in quantum ex relatione unius ad alterum causatur quidam sonus, sive quedam soni proporcio, et consideratur a musico. Unde per huiusmodi rationes patet quod ens discretum ad aliud relatum, sive numerus ad sonum relatus est subiectum in musica. Et ideo dicit Ysidorus in Ethimologia (2), quod musica est disciplina que de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt, hiis qui inveniuntur in sonis. Et hec dicta sufficiant de subiecto musice sonore.

Explicit subiectum in musica sonora quod Lodovicus sanctus per predictas suis (sic) *assignat rationes.*

---

(1) Cf. supra p. 378.

(2) *Etymol.* l. III. praef. Migne, P. L. 82, 153-4 e Cassiodoro, *de artib.* cap. IV. P. L. 70, 1208; cf. Isid. *Differ.* l. II. c. 39, P. L. 83, 94.

Appare dunque anzitutto che l'autore di questo documento sia stato anche l'autore di un'altra opera intorno alla Musica e propriamente intorno ai pregi di essa *(Liber de musice commendatione)*. Speriamo che tal lavoro si possa scoprire in qualche Biblioteca, e che possa un giorno far parte del *Corpus Scriptorum de musica* che in questi giorni si va lodevolmente promuovendo a Vienna. Intanto è pur notevole lo stile prettamente scolastico adoperato e che trova un'evidente affinità con quello di S. Bonaventura e San Tommaso e più ancora con Erasmo, monaco di Montecassino che li precedette, autore finora poco conosciuto, le cui opere autografe inedite si conservano nell'Archivio di Montecassino, degne certamente di vedere la luce, e di portare nuovi e preziosi contributi alla Storia della Teologia Scolastica. A conferma di ciò rechiamo in nota il seguente brano coi relativi raffronti (1). Merita parimenti di esser segnalato in questo documento la speciale terminologia musicale dell'epiteto *sonora*, usata per indicare la musica a più voci, che, cominciando dalla semplice diafonia, si andò poscia sviluppando fino alla più complicata polifonia. Veramente questo termine musicale non saprei se trovisi usato anche presso altri autori; ad ogni modo potrebbe essere una delle caratteristiche, onde contradistinguere la desiderata e sovraccennata opera del nostro autore (2).

Quanto alla provenienza del Codice, quantunque da una nota apposta al frontespizio di mano recente (forse del famigerato sig. Libri) lo si dica del *R. Monasterio de san Lo-*

S. Ludovicus Tolosanus.	Erasmus Casinensis	S. Thomas de Aquino.
(1) Illud dicitur esse subiectum in scientia, de quo proprietates et modulamina determinantur in eadem et probantur. Set omnia ista probantur de tali ente.	Illud est subiectum in scientia de quo et de cuius proprietatibus est scientia tota. (Cod. Casin. XLIV. pag. 52). **S. Bonaventura** Tom. I. quaest. I. p. 6. Illud enim est subiectum in scientia de quo et de cuius proprietatibus est scientia tota: sed de Deo et eius operibus etc.	Illud est subiectum scientiae de quo est sermo in scientia, sed in hac scientia fit sermo de Deo ergo *(Summa Theol.* I. q. I. art. I.

(2) È pur da notarsi la sentenza con cui esordisce, che trovasi parimente al principio d'un trattato anonimo pubblicato dal Coussemaker « *Scriptores de musica* » Tom. I, p. 220, ed anche di un trattato di musica attribuito a S. Tommaso d'Aquino da noi pubblicato nel 1882 nella *Musica Sacra* di Milano da un Codice di Pavia che così comincia: *Quoniam humana natura naturaliter scire desiderat.*

renzo del Escurial, pure da diversi indizi mi pare gli si possa assegnare un'origine francese, o almeno dell'alta Italia. Tali sono: *a*) anzitutto lo stemma con tre galli in campo rosso nel margine inferiore del f. 2r; *b*) le miniature abbastanza pregevoli sembrano piuttosto del secolo XIV della scuola bolognese; *c*) la scrittura in carattere gotico manca di qualche caratteristica francese, come p. e. la sigla *et* in forma di un 7 col taglio trasversale, e si avvicina piuttosto a quello dell'Italia superiore, come il Cod. I. D. 5 Inf. Ambrosiano, che contiene parimenti, trattati musicali del sec. XIV.

Tuttavia la presenza di questo documento posto in fine dopo un foglio bianco, ma dalla medesima mano, potrebbe far inclinare anche per l' origine francese. Anche qualche nota marginale del sec. XV parrebbe di mano francese.

APPENDICE.

Il Codice 169 trovasi indicato nel Catalogo Campori con questo titolo: *Ludovici Tolosani episcopi Vita saec. XV,* colla segnatura Y. R. 4.1 (1). — Esso però è evidentemente del sec. XIV scritto di mano del notajo Bernardo Salagnac nel 1307, fino al foglio 107r. e poco dopo (forse nel 1319), gli altri pochi fogli scritti da altra mano coeva. La prima parte f. 1r. al f. 52r. contiene le deposizioni di 24 testimoni giurati che incomincia così:

« *Ista est inquisicio facta per venerabiles patres dominos Guidonem Xanctonensem et Raimundum Lectorensem episcopos super vita, moribus, meritis et miraculis domini Ludovici Tholosani episcopi ac illustris Regis Sicilie predicti nati.*

In nomine Domini Amen. Anno a nativitate eiusdem millesimo trecentesimo septimo, indictione quinta Pontificatus sanctissimi Patris et Domini Domini Clementis pape quinti anno tertio, XXIII die mensis Februari, ac illustrissimo ac serenissimo domino Karolo Sicilie rege regnante. Noverint universi et singuli, presentes pariter et futuri, quod Reverendus pater in Christo dominus Durantus Dei gratia episcopus Massiliensis pro se et nomine suo et quantum in se est, necnon et pro aliis prelatis totius provincie et eorum nomine, ut dixit, et discreti viri magister Raymundus Egidii et Raymundus Viridis Massilienses canonici necnon et nobiles viri dominus Gauffredus etc. ».

Qui seguono molti nomi, quindi la Bolla di Clemente V « *Ineffabilis providentia* (2) » e le lettere di molti Arcivescovi e Vescovi. La seconda parte comincia al f. 52r. « *Incipiunt attestationes super miracula facta meritis beati Ludo(vici) quondam episcopi Tholosani* », e contiene preziose

(1) *Del contenuto in questo preziosissimo Codice, a noi per altra via già noto, i Padri del Collegio di Quaracchi, riserbandosi il diritto di primi, stanno preparando l'intera edizione, che uscirà quanto prima.* NOTA DELLA DIREZIONE.

(2) Eubel, *Bull. Franc.* V, Romae 1898, 39-41. Con questa bolla il papa comandava ai vescovi di Haintogue e di Leictoure, di iniziare il processo della canonizzazione.

deposizioni intorno a molti miracoli operati per intercessione del Santo secondo l'ordine seguente: *a)* morti risuscitati *b)* muti guariti *c)* febricitanti *d)* storpi *e)* furiosi *f)* naufraghi salvati *g)* da dolor di capo e di vescica liberati, e si chiude al f. 107 r colle parole seguenti: « *Finis attestationum et dictorum testium productorum super miraculis factis meritis beati Ludovici quondam episcopi Tholosani et in domo fratrum minorum de Massilia sepulti.*

Et ego Bernardus Salagnac clericus Lemovicensis publicus auctoritate Imperiali notarius, examinationi predictorum testium productorum super vita moribus meritis et miraculis dicti domini Ludovici presens interfui. Et eorum depositiones que continentur a septimo folio usque ad tale signum)—(in LII folio et a quinquagesimo secundo ubi incipiunt depositiones testium productorum super miraculis prefati domini Ludovici usque ad tale signum supra in presenti pagina scriptum propria manu scripsi, et de mandato dictorum dominorum Inquisitorum seu Commissariorum in hanc publicam formam redegi signoque meo solito consignavi rogatus etc. Et sic est finis huius operis pro quo Deus gloriosus sit benedictus in secula seculorum. Amen ».

Lasciata mezza pagina in bianco, al f. 107 v. trovasi un terzo documento con questo titolo: *Incipit vita beati Ludovici quondam episcopi Tholosani etc.*

Iohannes episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Vergente mundi vespere lux orta est iusto et rectis corde letitia. Cum b. Ludovicus Christi confessor et episcopus velut stella nove claritatis exemplo vitae mundum illuminans, signis et prodigiis corruscans, cepit ante oculos fidelium mirabiliter radiare. Hic siquidem regis Siciliae filius regnum mundi, pompam et omnem ornatum seculi contempsit, in . . . . . Tronca questo breve prologo, il resto non è altro che il testo della Bolla di Canonizzazione (1) di papa Giovanni XXII, non senza qualche lieve variante. Al f. 108 v. si legge un quarto e ultimo documento denominato: *In translatione sancti Ludovici episcopi et confessoris Ordinis fratrum Minorum.*

Gloriosus Dei confessor et pontifex illustris et inclitus Ludovicus Christi fidelissimus imitator humilisque Francisci discipulus vere lucerna super candelabrum posita . . . . anno Domini millesimo cc° nonagesimo nono quarto decimo Kalendas Septembris media nocte.

Dall'esame di questi documenti ben di leggeri si può arguire la loro importanza storica per essere pressochè tutti inediti e originali. Peraltro si scorge pure come i primi due abbiano servito di fonte e guida alla suddetta Bolla di Papa Giovanni XXII, e che l'ultimo riguardante la traslazione del Santo sia stato se non compilato, certamente adoperato dal già menzionato Giovanni di Orta presso la cui Vita trovasi il seguente passo (2): *Cui cum papa Iohannes XXII divina providentia successisset et eiusdem Sancti Ludovici sanctitatem certitudinaliter expertus fuerit, utpote qui fuerat ipsius socius et magister, ac etiam quando sanctus obiit presens erat, sollicitus et devotus fuit.*

Firenze, Badia.

P. D. Ambrogio Abbate Amelli O. S. B.

---

(1) Eubel, l. c. V 111-114; principia « *Sol oriens mundo* ». La Vita del Santo incomincia p. 112.

(2) *An. Boll.* IX, 339.

GLI AFFRESCHI FRANCESCANI

NELL' ANTICA BIBLIOTECA DEI FRATI MINORI DEL CONVENTO DI S. BERNARDINO IN VERONA.

Note e Documenti.

1. — L' opera più importante per vastità e grandiosità di concetto, e anche per conservazione, di *Domenico Morone* sono gli *affreschi* stupendi che si ammirano nell' antica Biblioteca — oggi « Sala *Morone* » — dei Frati Minori nel convento di S. Bernardino in Verona.

Questi *affreschi* si possono definire, con tutta verità, una fulgida glorificazione dell' Ordine del Poverello d' Assisi, poichè rappresentano i discepoli più illustri dell' Assisano, i *Santi*, i *Prelati* e i *Dottori* più insigni; dei quali 28 in grandezza naturale, ritti sopra alti suppedanei, sono disposti a due a due negli intercolunni di stile corintio, finamente fregiati, delle pareti laterali e in quella d' ingresso: 11, parimenti in grandezza naturale, nella parete centrale, in mezzo alla quale campeggia la Madonna con il Bambino, circondata da una gloria di graziosissimi angioletti, e avente inginocchiati ai lati i due piissimi coniugi che fecero eseguire, a proprie spese, questo meraviglioso capolavoro dell' arte Moroniana: 3 in busto intero sopra la porta d' entrata; e 18 in mezzo busto nella fascia superiore, racchiusi in eleganti medaglioni, legati tra loro dal ricamo di una nobile decorazione romana con uccelli e genietti aureolati di castissima grazia e di lieta spiritualità.

2. — Assai tristi e dolorose sono le vicende, alle quali soggiacque questo santuario dell'arte veronese. Il vandalismo francese, irrompendo sulla fine del secolo XVIII (1796-1797), non badando nè a santità di memorie, nè a pregevolezza di monumenti, nella sua marcia ruinosa, travolse anche il chiostro di S. Bernardino. Così la nostra Biblioteca, spogliata

(a) Summarium: De picturibus muralibus in Bibliotheca conventus S. Bernardini Veronae agens, earum auctorem censet fuisse *Dominicum Morone*, Veronensem, qui expensis Dni Leonelli Sacramosii, an. 1494-1508, Doctoribus Cardinalibus, Papis, Sanctisque trium ordinum S. P. Francisci parietes Bibliothecae mirifice exornavit. [Nota Directionis].

dei suoi codici e dei suoi libri, fu adibita a uso di magazzino. — Nè la pace di Campoformio (1797) migliorò le condizioni di Verona. Alcune chiese e alcuni monasteri furono riaperti, ma parecchi altri furono destinati a depositi militari, e le loro aule e le loro sale convertite in stanzoni di caserma. Fra queste anche la Biblioteca francescana in parola, la quale per oltre mezzo secolo continuò a giacere in un desolante abbandono. La stigma profonda che ancora oggi si vede nelle larghe fenditure qua e là sulle pareti, causate dai pesanti materiali depositati sul pavimento, testimonia una volta di più il vandalismo e la profanazione patita.

Dal 1861 al 1867 i poveri Francescani, difettando di locali necessari alle più strette esigenze della vita, furono costretti, con loro immenso dolore, a ridurre la loro antica Biblioteca ad uso di refettorio. La vecchia dispensa, che si scorge ancora nella parete sinistra d'ingresso è prova eloquente della dura condizione imposta ai figli di S. Francesco da una legge che, così impunemente, gettava l'onta e l'oltraggio sopra i piu preziosi cimelî dell'arte cittadina e nazionale.

Nel 1867, rimasta in potere del Municipio cittadino, divenne teatro di solenni e straordinarie adunanze.

E finalmente, dopo di essere stata adibita a locale di scuola elementare dal 1900 al 1904, ritornava ai suoi più legittimi e gelosi custodi di un tempo.

3. — La nostra Biblioteca, dal fatto di trovarsi nella clausura di un convento, rimase sconosciuta ai più grandi scrittori di arte. Giorgio Vasari, il celebre storico delle *vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architetti* non conobbe gli *affreschi francescani* del Morone; poichè se li avesse conosciuti, non avrebbe, certo, mancato di descriverli partitamente, come fece per altri. Il Dal-Pozzo (1), il Lanceni (2), il più grande illustratore di Verona, Scipione Maffei (3), il Marini (4), il Montanari (5), e molti altri ancora, come il Baldinucci (6) ed il Lanzi (7), non parlano affatto di questi meravigliosi dipinti.

(1) *Le vite de' pittori, degli scultori et architetti veronesi*, Verona 1718.

(2) *Ricreazione pittorica o notizia universale delle pitture nelle chiese e ne' luoghi pubblici della città e diocesi di Verona*, Verona 1720-1733.

(3) *Verona illustrata*, Verona 1732.

(4) *Breve notizia storica della chiesa di S. Bernardino di Verona*, Verona 1790.

(5) *Compendio della Verona illustrata principalmente ad uso dei forestieri*, Verona 1795.

(6) *Notizie dei professori del disegno da Cimabue in qua*, Torino 1768, Firenze 1861.

(7) *Storia pittorica dell' Italia dal risorgere delle belle arti alla fine del XVIII secolo*, Firenze 1834.

Eugenio Müntz (1) e il Magni (2) con i più moderni storici dell' arte italiana, sembrano ignorarli.

Primo il Dalla-Rosa (3), poi il Zannandreis (4) e il Bernasconi (5) li rammentano con pochi e magri periodi. Le Guide storiche ed artistiche di Verona li ricordano appena, titubanti, incerte e non senza errori; mentre alcuni tra i più recenti, come Giorgio Biermann (6), con criterio troppo superficiale e soggettivo, quasi con fatica, affermano conclusioni, che hanno bisogno di essere seriamente discusse da sereni critici d' arte.

4. — Intorno al vero autore di questi mirabili *affreschi* gli scrittori d' arte non convengono tra loro.

Alcuni li attribuiscono a Niccolò Giolfino il *Giovane* (1477-1555) (7); altri a Paolo Morando detto il *Cavazzola* (1486-1522) (8); chi li giudica di Domenico Morone (1442-1517?) (9); e chi di Francesco figlio di lui (1473-1529) (10); nè mancano taluni, ai quali pare di vedere in essi la mano di Girolamo Dai Libri (1474-1556); e finalmente vi è chi si compiace dirli usciti contemporaneamente dal pennello dei due Morone, del *Cavazzola,* e di Michele *Iunior* di Verona († 1525) (11).

Un poco per ciascuno!

Noi invece, stando con i più autorevoli studiosi d' arte, e studiando il carattere della scuola Moroniana, sosteniamo

(1) *L' arte italiana nel Quattrocento,* Milano 1894.

(2) *Storia dell' arte italiana dalle origini al secolo XX,* Roma 1905.

(3) *MS. 1803* nell' Archivio della Comunale di Verona.

(4) *Le vite dei pittori, scultori e architetti veronesi,* Verona 1891.

(5) *Studi sopra la storia della pittura italiana dei secoli XIV e XV e della scuola pittorica veronese dai medj tempi fino a tutto il secolo XVIII,* Verona 1864.

(6) *Verona, mit 125 Abbildungen,* Leipzig 1904.

(7) S. Dalla-Rosa, *MS. cit. 1803.* — G. B. Da-Persico, *Descrizione di Verona e della sua provincia,* Verona 1820. — V. Marchesini, *Guida tascabile di Verona,* 1878. — G. Belviglieri, *Guida alle chiese di Verona,* Verona 1898.

(8) G. Bennassuti, *Guida e compendio storico di Verona e sua provincia,* Verona 1825.

(9) C. Bernasconi, *op. cit.* — G. M. Rossi, *Nuova Guida di Verona e della sua provincia,* Verona 1854. — G. Biermann, *op. cit.* — L. Giro, *Sunto di storia di Verona,* Verona 1869. — B. Sorio, *Rivista storico-critica.* — A. Wiel, *The story of Verona,* London 1902. — L. Simeoni, *Verona: Guida storico-artistica della città e provincia,* punt. V, p. 161, Verona 1909: *Gli affreschi di Domenico Morone nella chiesetta del Paladon* in « *Madonna Verona* » ann. III (1909), fasc. 9, pp. 69-70.

(10) D. Zannandreis, *op. cit.* — O. Cagnoli, *Iscrizioni in Verona nel cimitero di S. Bernardino,* Verona 1852: *Cenni statistici di Verona,* Verona 1859. — A. Pighi, *Chiesa e convento di S. Bernardino in Verona,* Verona 1897.

(11) C. Bernasconi, *op. cit.* pag. 241. — Moretti, *Monografia della Provincia di Verona,* Verona 1897. — S. M. Spaventi, *Guida storica ed artistica illustrata,* Verona 1895. — V. Marchesini, *Guida storica ed artistica di Verona,* Verona 1892.

che nell' antica Biblioteca francescana di S. Bernardino abbia lavorato esclusivamente *Domenico Morone*, il quale per tutta la seconda metà del secolo XV, tenne degnamente alto il primato delle gloriose tradizioni della pura scuola veronese, la quale doveva poi risplendere di nuova luce per opera del figlio suo Francesco, di Michele di Verona il *Giovane*, di Bonifacio il *Seniore* († 1540), e sopra tutto per quella di Paolo Morando il *Cavazzola*, il genio che seguendo le vie del maestro tanta ala vi stese.

5. — Infatti l' affrescante della « Sala *Morone* » non potè essere Girolamo Dai Libri, perchè egli, quantunque nei suoi lavori ponga un incanto di semplicità e di vaghezza, manca di quell' armonia che distacca le figure, e di quel disegno che era privilegio — come vedremo — della scuola del vecchio Morone; anzi non ci consta che egli abbia mai dipinto a fresco. La qual cosa conferma la sua inferiorità ai contemporanei, i quali lasciarono in questo ramo della pittura, prove ben degne del loro valore. Di più egli si allontanò dalla pura scuola veronese, e si ispirò alle opere del veneziano Giovanni Bellini († 1516) (1).

Dobbiamo escludere anche Niccolò Giolfino il *Giovane*, poichè oltre a risentire nelle sue produzioni — specialmente nelle attitudini delle figure e nel modo di panneggiare — della durezza dei vecchi maestri, si caratterizza per un colorito monotono e per una troppa conformità nell' aria delle teste (2). Di più, tanto Girolamo Dai Libri, quanto Niccolò Giolfino, quando *Domenico Morone* terminava di affrescare la Biblioteca dei Frati Minori, cioè nel 1503 — come lo indica chiaramente la cifra latina (MDIII) posta sotto la Vergine nella parete centrale — avevano di poco varcato il quinto lustro di età, poichè il primo nacque nel 1474, e il secondo nel 1477.

Così il *Cavazzola:* nato nel 1486, a quell' epoca era appena diciassettenne.

È mai credibile — domandiamo noi — che si commettesse l'incarico di un'opera così vasta e complessa a pittori ancora giovani, in un tempo, che nella stessa città fiorivano artisti più provetti, più noti, e già saliti in altissima fama?

Fu forse Francesco Morone? Noi non lo crediamo.

---

(1) Cfr. C. Bernasconi, *op. cit.* p. 289.
(2) Cfr. D. Zannandreis, *op. cit.* p. 116. — G. Biadego, *Il Giolfino e una scrittura inedita di Michele Sanmicheli*, p. 12, Venezia 1892.

Francesco Morone, quando il padre suo dipingeva le pareti della nostra Biblioteca, cioè dopo il 1494 — come si vedrà in appresso — contava dai 20 ai 30 anni di età, essendo nato nel 1473. Ora, in questo periodo di tempo egli ebbe uno stile assai ristretto, ed i lavori della sua prima maniera non possono gareggiare in bellezza con i nostri *affreschi francescani.* Fu solo più tardi, cioè dopo il 1515, al vedere i capolavori del suo condiscepolo Morando che egli avanzò nell' arte « dandole — come scrisse il Vasari — grazia, dise-« gno, unione e colorito vago ed acceso, quanto alcun altro, « da riuscire pittore di bella semplicità (1) ».

L'asserire poi che l'*epopea francescana* in questione sia creazione di più artisti, è una tesi che presto cade. La mirabile unità e grandiosità del concetto, lo splendore e la magnificenza dello stile, sempre eguale e perfettamente uniforme, e l' armonia del colore ci convincono ad evidenza che ci troviamo davanti ad un' opera, la quale riconosce la paternità di un solo ed unico genio, e l' esecuzione di una sola ed identica mano.

Rimane adunque *Domenico Morone.* Ci pare che la nostra conclusione s' imponga.

6. — Il nostro pittore nacque nella contrada di S. Vitale in Verona l'anno 1442, come risulta dalle anagrafi del 1491 (2).

Dalla professione dei suoi antenati — *conciatori di pelli* o *pelliciai* — — professione esercitata nei secoli XIV e XV da famiglie agiate e ragguardevoli (3), trasse il cognome di

---

(1) Cfr. C. Bernasconi, *op. cit.* pp. 280-282.

(2) Anagrafi del *1491:* PELACANO:

Dominicus pictor q. Augustini Pelacani,	an. 49.
Franciscus pictor	» 18.
Antonius pictor	» 18.
Maria pict.	» 11.

Se dunque nel *1491* Domenico contava 49 anni, doveva esser nato nel 1442. Erra quindi il Vasari (op. cit.), seguito da altri, nel registrare la nascita di Domenico Morone all'anno 1430.

(3) Nel secondo chiostro dell' antico convento di *S. Fermo Maggiore* in Verona, vedesi un deposito molto vetusto, sul quale sta scolpito un maestro vestito con abito dottorale, che tiene in mano un libro aperto con le parole: *Vita brevis.* Quattro discepoli stanno attenti ad udirlo, ciascuno dei quali ha in mano un libro con le altre parole dell' aforismo d' Ippocrate: *Ars longa — Tempus acutum — Experimentum fallax — Iudicium dificcille;* mentre al di sopra si legge la seguente inscrizione:

HIC SITUS EST TANTI VIR NOMINIS ILLE MAGISTER
ANTONIUS CUI PARMA SOLUM PELACANAQ. PROLES:
HIC RERUM CAUSAS ET FELIX SIDERA NOVIT
ALTER ARISTOTELES NON IPOCRATE MINOR
SUB TRIBUS HUNC NOVIES RAPUIT MORS MCCC^{is}

Pelacane, mutato più tardi, non si sa per quali motivi, in quello di « *Morone* ».

Fu padre virtuoso. Nell' ombra della quiete domestica, dove vide aprirsi più radiosi i cieli della pittura italiana, ebbe il conforto di avviare, pieno di speranze, i figliuoli Francesco, Antonio e Maria, al culto sacro dell' arte, creando così una famiglia di artisti.

Stimato assai, come pittore, i seniori della sua patria, nel 1492, insieme con il celebre miniatore Liberale di Verona (1435-1526 ?), e con Antonio Giolfino *intagliatore* lo eleggevano a giudicare le statue dei cinque più famosi personaggi dell' antichità veronese, lavorate da Alberto *lapicida*: *Cornelio Nepote*, *Catullo*, *Vitruvio*, *Emilio Macro* e *Plinio*, le quali dovevano collocarsi sopra il palazzo del Consiglio del francescano frate Giocondo (1430 ?-1518) (1), allora appena compiuto (1492) (2).

Questo onorifico incarico, affidato dal senato cittadino al nostro Morone è irrefragabile prova della grande stima che godeva e del suo valore artistico.

Poco dopo il 1517 si addormentò nel sonno dei giusti (3). Innamorato di S. Francesco d' Assisi volle che le sue ossa riposassero nel silenzio del patrio cenobio di S. Bernardino, che i padri suoi, per amore di un voto cittadino, inalzarono alla memoria del Frate-apostolo di Siena, il quale, prima e più felicemente del terribile Savonarola tentò di ridestare negli animi, anche in Verona, la fede sopita, tramandando intatti nelle moltitudini, con l' infocata parola, gli antichi ideali (4).

In questo Antonio *Pelacane*, Verona ebbe un professore di medicina e di filosofia.

Il Maffei nella sua *Verona illustrata* (Prefaz. della Parte II) invece di « *sidera novit* » lesse erroneamente « *tempora novit* ».

Altre testimonianze intorno alla famiglia *Pelacane* le abbiamo in alcuni Testamenti che si conservano negli Antichi Archivi Notar. di Verona.

Ci limitiamo ad indicare i seguenti:

PELIPARO: Laurentii q. Antonii, 1 Iul. 1500. (*Mazz.* 92. N. 147).
PELIPARIIS: Dominici q. Michaelis, 15 August. 1506. (*Mazz.* 98. N. 209).
» » Franciscae q. Francisci, 1 Febr. 1508. (*Mazz.* 100. N. 18).
» » Bartholomaeae q. Bartholomaei, 15 April. 1513. (*Mazz.* 105. N. 111).
PELACANI: Elisabethae q. Petri, 1 August. 1509. (*Mazz.* 101. N. 227).
PELICARIIS: Ioannis q. Dominici, 17 Maj. 1528. (*Mazz.* 120. N. 363).

(1) P. Gianfrancesco da Venezia, O. F. M., *Fr. Giovanni Giocondo Veronese*, Venezia 1878.

(2) O. Manara, *Dei lavori architettonici di fr. Giocondo in Verona*, Verona 1853. — G. Biadego, *Una famiglia di artisti* (I Giolfino), Venezia 1894.

(3) *Anagrafe di S. Vitale* (Antichi Archivi Veronesi).

(4) A. Pighi, *op. cit.*

7. — *Domenico Morone* non così fortunato di essere uscito da una famiglia cultrice dell'arte; non così fortunato di avere goduto la protezione e il favore di potenti, come ebbero parecchi artisti suoi concittadini; egli di cuore modesto e d'intemerati costumi, senza mai uscire dalle pianure della Venezia, al pari del principe dei pittori madrileni — il Murillo — custodì e coltivò, con amore immenso, la fiamma santa dell'arte.

Educato all'arte, con tutta probabilità — come si rileva dall'esame del carattere delle sue produzioni — da Francesco Squarcione (1394-1474), il quale nella vicina Padova teneva uno studio frequentatissimo di scolari — dipinse con mano sicura nella signorile sveltezza delle figure, nella viva e graziosa espressione delle teste, nella imaginosa gaiezza del colorito, e nella precisione di un disegno più largo, più accurato e solenne.

Ammiratore più tardi di Andrea Mantegna (1431-1506) — senza però imitarlo servilmente — avviò l'arte veronese verso le cime più pure di un idealismo nuovo di bellezza.

Dai suoi affreschi e dalle sue tele — delle quali sono ricche le chiese di S. Bernardino e le Sale della Galleria Crespi in Milano, e del Museo di Berlino; le cappelline di S. Nicola da Tolentino in Paladon, non lungi da S. Pietro Incariano; di S. Rocco in Villafranca e di S. Dionigi, presso Parona, nel territorio veronese (1) — si effonde la fede, la bontà, la pace. Forse è il veneto più spiritualista, che più partecipa della scuola Umbra per sentimento religioso e per la ingenuità delle sue figure slanciate ed esuberanti di vita.

8. — Ed ora una domanda: Chi furono quei munifici mecenati, che affidavano al nostro Morone l'incarico di affrescare la Biblioteca dei Frati Minori di Verona?

Leonello di Donato Sagramoso, conte del sacro Palazzo Lateranese, e la sua nobile consorte Anna di Niccolò Tramarino — i due personaggi che si vedono nella parete centrale della Biblioteca, inginocchiati, con realistica verità, ai lati della Vergine (2). L'uomo è già vecchio ed ha la faccia

(1) Porgiamo qui vive azioni di grazie al Rmo D. Giuseppe Dal-Gal e al M. R. D. Antonio Pighi per le notizie comunicateci, con tanto amore e gusto squisito per l'arte, intorno agli *affreschi Moroniani* di queste due ultime Cappelline.

(2) Memorie estratte dagli Antichi Archivi Veronesi dal P. Gianfrancesco da Venezia, O. F. M. — Cfr. anche L. Simeoni, *Il fondatore della biblioteca di S. Bernardino in Verona* in *Atti dell' Accad. d'agricolt. scienze, lettere, arti e comm. di Verona,* serie IV, vol. VII (1906).

rasa, e tiene tra le mani giunte una berretta rossa, ed è vestito da senatore come si usava in quei tempi. La donna ha i lineamenti di una grave matrona romana; ed un grande velo le avvolge tutta la persona.

Leonello fece parecchie volte testamento. Cioè il 30 Aprile 1461, il 20 Agosto 1486, il 29 Ottobre 1491, il 27 Luglio 1493 e il 6 Febbraio 1493 (1).

Nel primo testamento dispose di essere sepolto « *in monasterio fratrum predicatorum de Verona sub lasta super qua est sculpta arma nobilium de sagramosiis, mandans quod infrascripti eius heredes et commissarii infra unum annum computandum a morte testantis fabricari faciant ibidem unum monumentum in quo iterum reponatur eius corpus* (2) ».

Nel secondo testamento mantiene queste disposizioni, ed ordina di essere sepolto « *ad ecclesiam sancte Anastasie de Verona et ibi sepeliri in monumento per ipsum dominum testatorem ordinato et expensis suis constructo in dicta ecclesia ante altare divi Ioannis baptiste adornatum per ipsum testatorem, et expensis suis ubi adsunt insignia dicti domini testatoris* (3) ».

Nel testamento del 29 Ottobre 1491 conferma questa una volontà. Ma poi mutò pensiero, e nel codicillo del 27 Luglio 1493, dispose di essere sepolto nel Convento francescano di S. Bernardino *ad fornaces* in un sepolcro da prepararsi nel coro della chiesa « *per dominam Annam si tunc tempore mortis sue dictum monumentum fuerit fabricatum... quod si non, suum corpus in dicta ecclesia ponatur in deposito, reponendum in dicto monumento cum fuerit fabricatum; et alia funeralia fiant in modo et forma et ordinatione de quibus in predicto testamento. Missas et alia officia pro sepultura, pro trigesimo, que debebant fieri in ecclesia sancte Anastasie celebrari debeant in dicta ecclesia sancti Bernardini per fratres sacerdotes dicti monasterii* » (4).

In questo medesimo codicillo stabilì inoltre che il prezzo ricavato dalla vendita di *25 parti di 50 pezze di terra* che egli possedeva a Malcesine — grossa borgata sul lago

(1) *Archiv. Notar. di Verona*, Mazz. LIII, n. 50: LXXVIII, n. 101: LXXXIII, n. 110: LXXXV, n. 134: LXXXV, n. 156.
(2) Mazz. LIII, n. 50.
(3) Mazz. LXXVIII, n. 101.
(4) Mazz. LXXXV, n. 134.

di Garda — venisse devoluto alla erezione di un locale ad uso di Biblioteca per i Frati Minori di S. Bernardino, a decorarlo e provvederlo di libri (1).

Di qui la verità topografica del paesaggio incantevole, nella *parete centrale,* rappresentante la storica rocca e il Benaco con la borgata di Malcesine, sfumante nell' azzurro del cielo e dei monti lontani nella riviera veronese.

Leonello morì poco dopo, e l' esecuzione del legato ebbe luogo, apparentemente, alla morte della vedova sua consorte Anna Tramarino o Ultramarino, avvenuta nel 1497 (2).

La lapide sepolcrale di questi due munifici coniugi nel mezzo del coro del tempio di S. Bernardino, rinnovata nel 1625, ora è quasi affatto illegibile (3). La tomba perciò nella chiesa dei frati Predicatori di S. Anastasia, ricordata dal Pellegrini (4) e dal Torresani (5), non è che un semplice *cenotafio.* Secondo quest' ultimo l' iscrizione direbbe così:

MCCCCLXXVIIII.
SIBI POSTERISQUE SUIS
LEONELLUS SACRAMOSIUS
COMES FIERI IUSSIT.

Anche questa epigrafe è quasi affatto consunta: l' arma gentilizia è in pessimo stato. Dal Pellegrini e dai *Sepoltuari* (6), sappiamo che Leonello Sagramoso fece abbellire d' imagini e sculture l' altare di S. Giovanni Battista, come risulta inoltre dal testamento di lui.

9. — Dunque *Domenico Morone* dipingeva la Biblioteca Francescana di Verona dopo il 1494, e la terminava nel 1503.

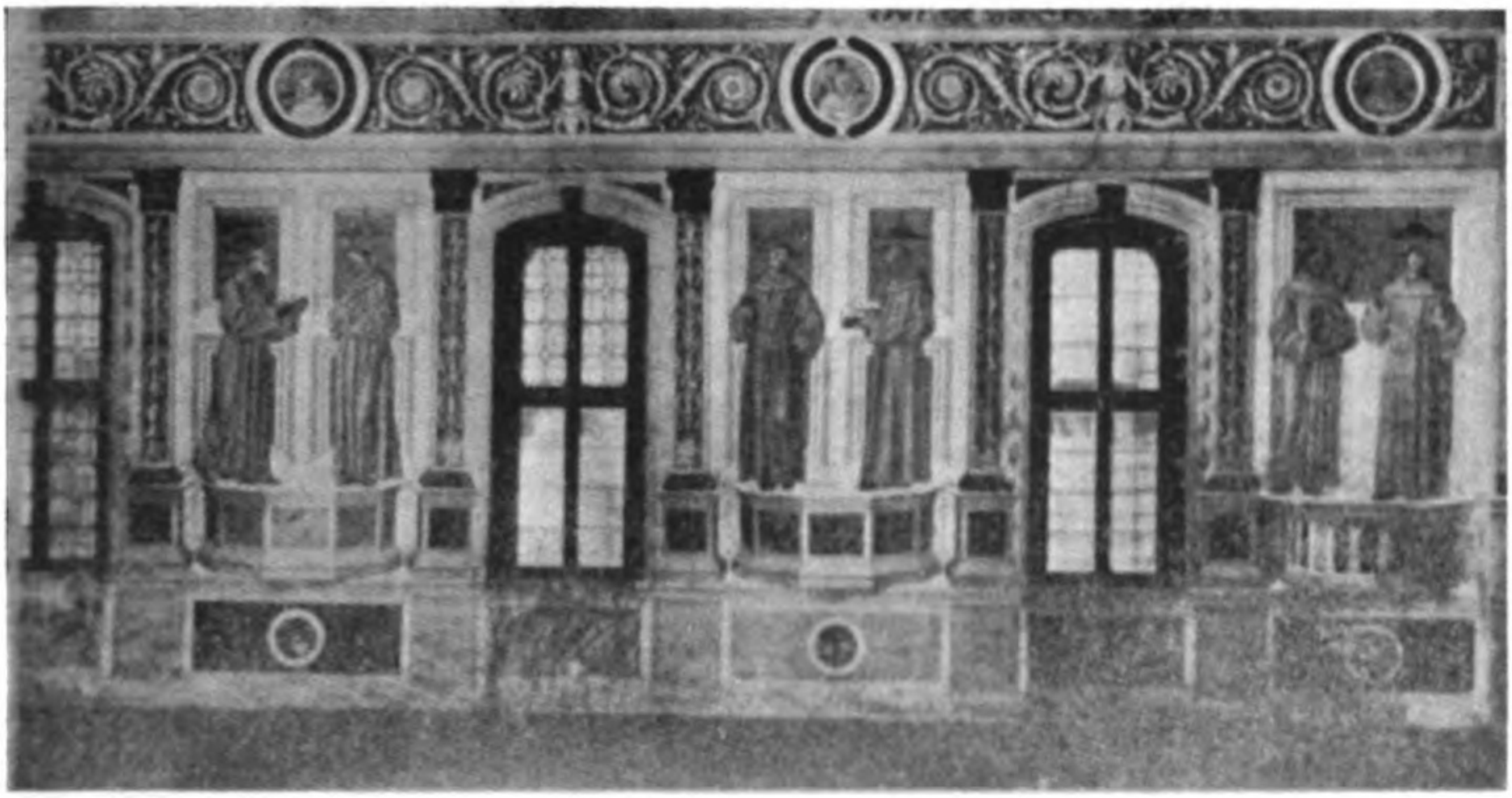
Il concetto di lui nell' affrescare quelle pareti fu la glorificazione di quei grandi del Francescanesimo, che, percorrendo la strada regale della scienza, della santità e del valore gerarchico, giunsero al culmine della grandezza, non solamente umana, ma anche divina.

Il nostro Morone nel decorare le pareti della Biblioteca di S. Bernardino, più che la magnificenza e la tecnica, ebbe dinanzi allo sguardo l'armonia del suo capolavoro con l'ambiente che doveva accoglierlo.

---

(1) Mazz. LXXXV, n. 181.
(2) Mazz. LXXXIX, n. 187.
(3) Cfr. Biancolini, *Chiese di Verona,* vol. VIII, p. 188.
(4) *MS.* nella Comunale di Verona (Raccolta Fregosiana), *Della Religione Domenicana in Verona,* cap. V.
(5) *MS. 974* nella Comunale Veronese.
(6) *Sepolt. Prim.* fol. 24. — *Sepolt. Second.* fol. 1.

PARETE SINISTRA, ENTRANDO.

B. Ruphinus

Nicolaus de Lira
Doctor Planus

Marcus de Viterbio
Doctor et Cardinalis

B. Petrus Catani

Ricardus de Mediavilla
Doctor Angelicus

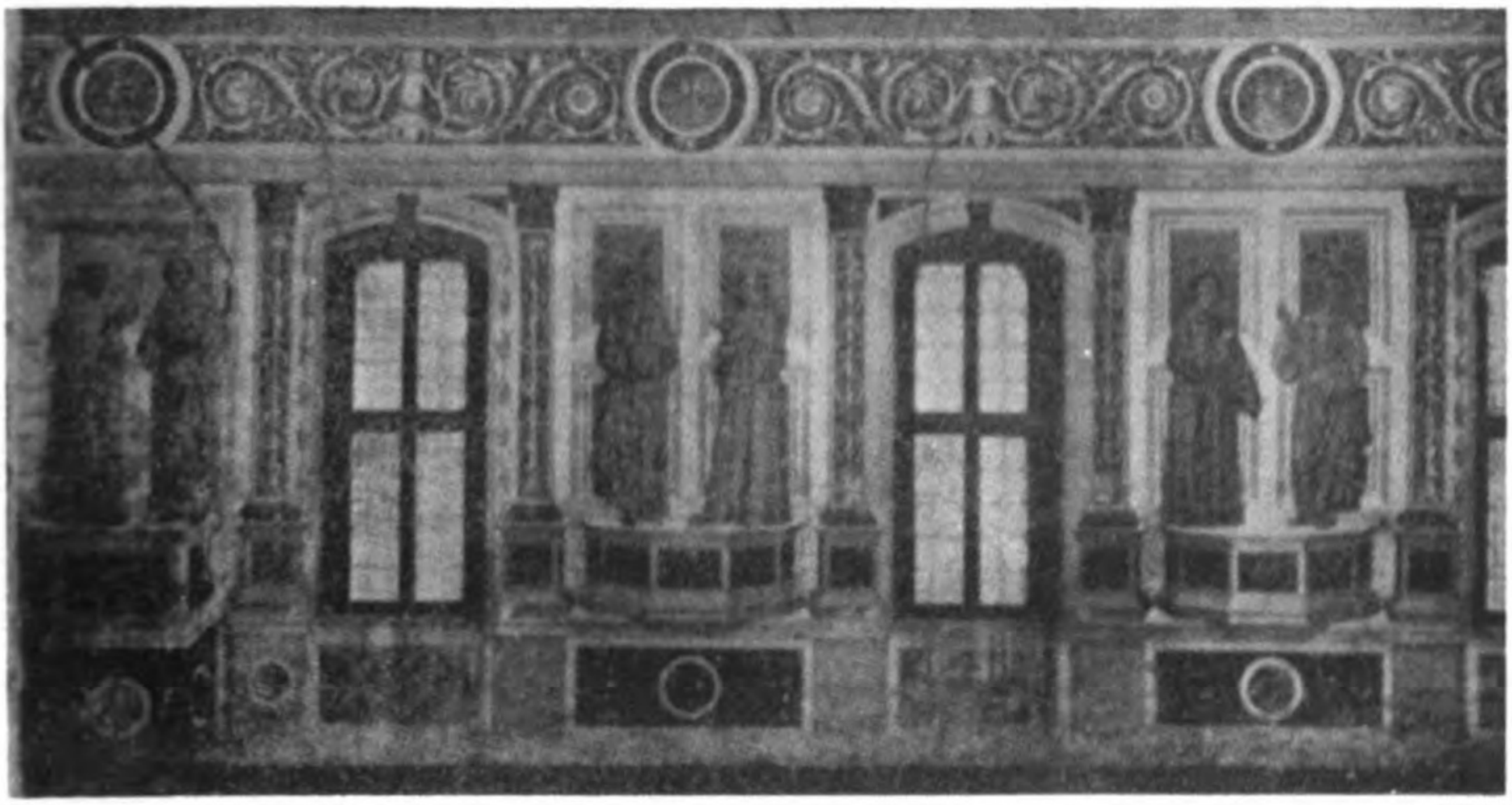
Ioannes de Muro
Doctor et Cardinalis

B. Angelus de Reate

Alexander de Ales
Doctor Irrefragabilis

Matheus de Aquasparta
Doctor et Cardinalis

PARETE SINISTRA, ENTRANDO.

B. Michael de Mediolano

Gulielmus de Lamara
Doctor Correctivus

Elias de Cambalis
Doctor et Cardinalis

B. Albertus de Sartiano

Geraldus Obdonis
Doctor Moralis

Vitalis de Furno
Doctor et Cardinalis

B. Coradus de Offida

Astesanus de Asti
Doctor Universalis

Lodovicus de Venetiis
Doctor et Cardinalis

PARETE D' INGRESSO.

S. Didacus

Landulfus de Napoli
Doctor Ordinatus

Leonardus de Giffono
Doctor et Cardinalis

B. Bernardinus de Feltro

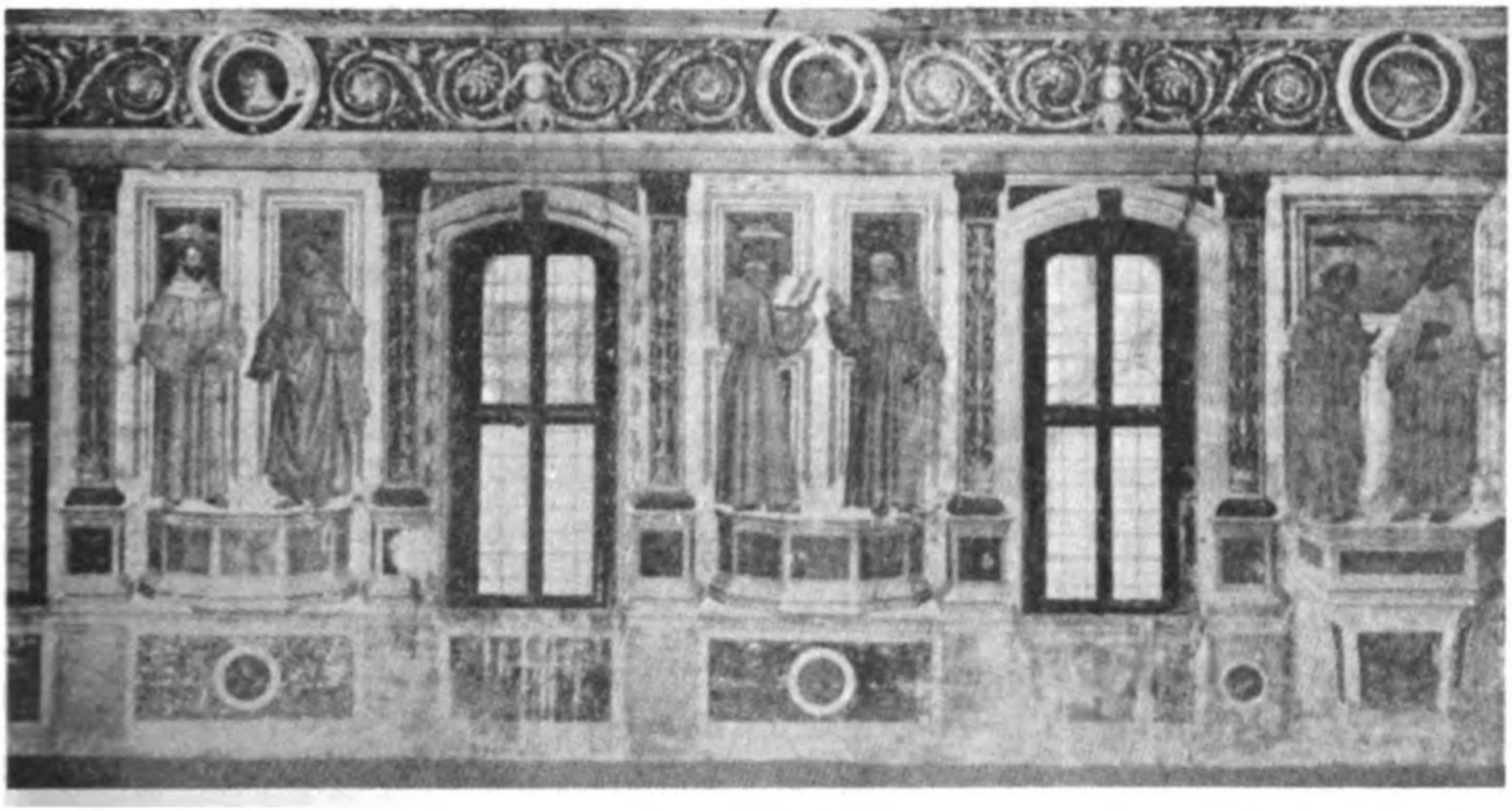
Alexander . PP . V.
Nicolaus . PP . IIII - Sixtus . PP . IV.

B. Cherubinus de Spoleto

Elirandus de Legiaco
Doctor et Cardinalis

Ioannes de Ruiella
Doctor Famosissimus

PARETE DESTRA, ENTRANDO.

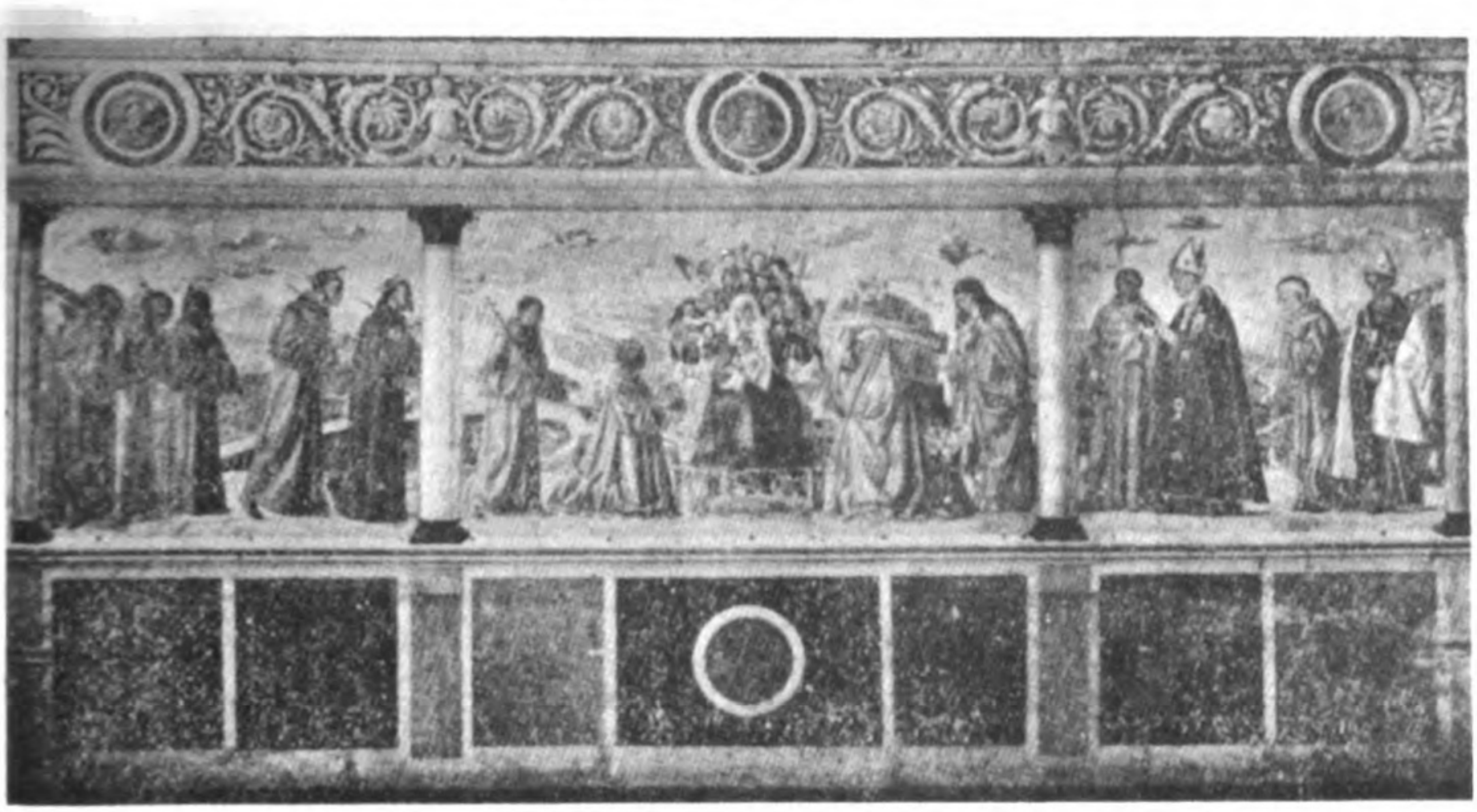

B. Damianus de Padua
Gentilis de Monteflorum
Doctor et Cardinalis
Ioannes de Ripa
Doctor Difficilis

S. Iacobus de Marchia
Beltrandus de Turri
Doctor et Cardinalis
Franciscus de Maironis
Doctor Illuminatus

S. Ioannes de Capistrano
Pastor de Provincia
Doctor et Cardinalis
Petrus de Aquila
Doctor Collectivus

PARETE CENTRALE.

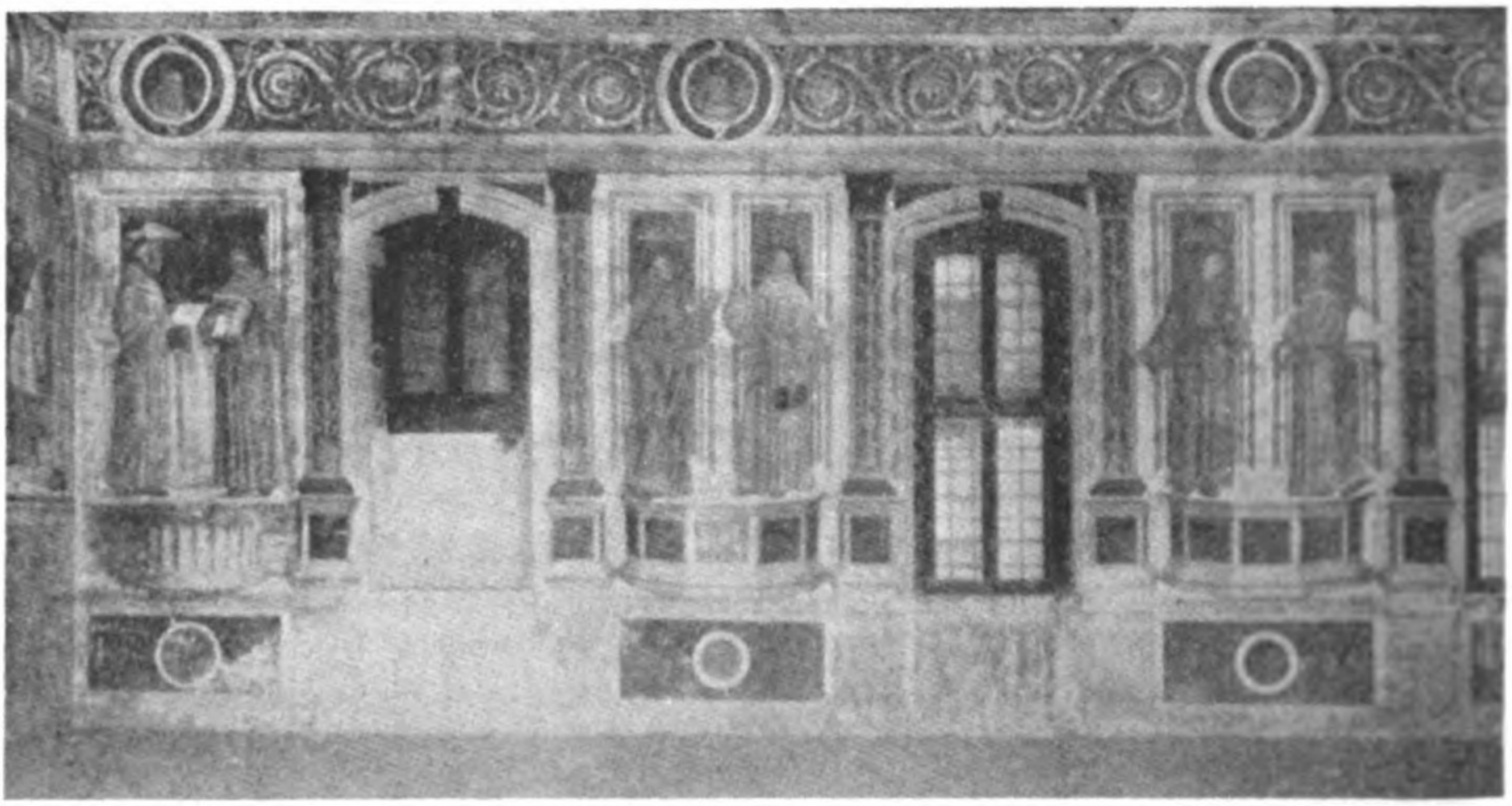

B. Silvester
SS. Berardo — Pietro — Accursio
Adiuto — Ottone
Protomartiri
dell' Ordine Francescano

B. Bernardus
S. MARIA DEGLI ANGELI
S. Fran. d'Assisi — S. Chiara d'Assisi
LEONELLO SACRAMOSO - ANNA TRAMARINO
Coniugi-Mecenati

B. Egidius
S. Antonio di Padova
S. Bonaventura
Card. e Dott. Serafico
S. Bernardino da Siena
S. Lodovico vescovo di Tolosa

PARETE DESTRA, ENTRANDO.

B. Leo	B. Masseus Marignani	Philippus Longus
Guillielmus Farinerius *Doctor et Cardinalis*	**Fortonerius Vassalli** *Doctor et Cardinalis*	**Thomas de Frignano** *Doctor et Cardinalis*
Ioannes Guarro *Doctor Fundatus*	**V. Ioannes Scotus** *Doctor Subtilis*	**Petrus Aureolus** *Doctor Facundus*

L'ambiente nel quale il sommo pittore veronese doveva cantare il poema delle glorie serafiche doveva essere un luogo destinato a biblioteca. Ma una biblioteca che cosa è? È un archivio della scienza. La scienza è lo splendore della verità; è la bellezza.

La verità è la maestra dell'uomo. Or bene, nella sala Moroniana noi vediamo simboleggiato il magistero della verità.

Nei 14 DOTTORI e nei 14 CARDINALI che si ammirano, accoppiati a due a due, in grandezza naturale, sopra alti piedestalli negli intercolunni, squisitamente artistici, delle pareti laterali e d'ingresso, il Morone volle raffigurare, nei primi il magistero della scienza della Natura e della Teologia; e nei secondi il magistero ausiliare del Vicario di Cristo, essendo i Cardinali i consiglieri nati del Sommo Pontefice.

Ed ecco così nella *parete sinistra* entrando (1) le figure eccelse di Matteo d'Acquasparta (MATHEUS DE AQUASPARTA, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Alessandro d'Hales (ALEXANDER DE ALES, DOCTOR IRREFRAGABILIS); di Giovanni da Morrovalle (IOANNES DE MURO, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Riccardo da Middleton (RICARDUS DE MEDIAVILLA, DOCTOR ANGELICUS); di Marco da Viterbo (MARCUS DE VITERBIO, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Niccolò di Lira (NICOLAUS DE LIRA, DOCTOR PLANUS); di Lodovico [Donati] da Venezia (LODOVICUS DE VENETIIS, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Astesano d'Asti (ASTESANUS DE ASTI, DOCTOR UNIVERSALIS); di Vitale du Four (VITALIS DE FURNO, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Gerardo Oddone (GERALDUS OBDONIS, DOCTOR MORALIS); di Elia de Nabinal (ELIAS DE CAMBALIS, DOCTOR ET CARDINALIS) e di Guglielmo de la Mare (GULIELMUS DE LAMARA, DOCTOR CORRECTIVUS).

Nella *parete d'ingresso* vediamo Giovanni de la Rochelle (IOANNES DE RUIELLA, DOCTOR FAMOSISSIMUS) e Bertrando Lagier (ELIRANDUS DE LEGIACO, DOCTOR ET CARDINALIS);

(1) Tra parentesi notiamo i nomi come stanno e giaciono nell'originale Moroniano, avvertendo che essi furono ritoccati nel secolo XVIII da un qualche volgare imbianchino, come si può facilmente constatare. Ne abbiamo inoltre una prova certissima in alcuni nomi di Santi. A cagione d'esempio, ai nomi di *Didacus*, di *Ioannes a Capistrano* e di *Iacobus de Marchia*, nella fascia superiore, precede la sigla S (*Santo*). Il primo fu canonizzato da Sisto V nel 1588; il secondo da Alessandro VIII nel 1690; e il terzo da Benedetto XIII nel 1726. Ora, se Domenico Morone terminava questo suo capolavoro nel 1503, come poteva apporre a questi nomi il titolo di *Santo* se ancora questi Beati non erano stati canonizzati? Come potevano i Francescani di S. Bernardino di quel tempo permettere al nostro pittore una simile licenza?

Leonardo da Giffoni (LEONARDUS DE GIFFONO, DOCTOR ET CARDINALIS) e Landolfo da Napoli (LANDULFUS DE NAPOLI, DOCTOR ORDINATUS).

Nella *parete a destra* entrando, passano dinanzi al nostro sguardo Pietro de Aquila (PETRUS DE AQUILA, DOCTOR COLLECTIVUS) e Pastore [de Sarraescuderio] di Provenza (PASTOR DE PROVINCIA, DOCTOR ET CARDINALIS); Francesco Mairone (FRANCISCUS DE MAIRONIS, DOCTOR ILLUMINATUS) e Bertrando de la Tour) BELTRANDUS DE TURRI, DOCTOR ET CARDINALIS); Giovanni da Ripatransone (IOANNES DE RIPA, DOCTOR DIFFICILIS) e Gentile da Montefiore (GENTILIS DE MONTEFLORUM, DOCTOR ET CARDINALIS); Pietro Aureolo (PETRUS AUREOLUS, DOCTOR FACUNDUS) e Tommaso da Frignano (THOMAS DE FRIGNANO, DOCTOR ET CARDINALIS); il V. Giovanni Duns Scoto (V. IOANNES SCOTUS, DOCTOR SUBTILIS) e Fortanier Vassalli (FORTONERIUS VASSALLI, DOCTOR ET CARDINALIS); Guglielmo Guarro (IOANNES (1) GRARRO, DOCTOR FUNDATUS) e Guglielmo Farinier (GUILLIELMUS FARINERIUS, DOCTOR ET CARDINALIS).

Nei tre Papi poi in busto intero sopra la porta di entrata, Alessandro V (ALEXANDER · PP. V) — il Papa Conciliare — NICCOLÒ IV (NICOLAUS · PP. IIII), e Sisto IV (SIXTUS · PP. IV) abbiamo supremo il magistero della Chiesa, maestra infallibile del dogma e della morale.

Ma come la scienza tende ancora a ordinare i costumi e la vita dell' uomo, sapienti, in questo senso, sono gli uomini virtuosi.

Ed ecco nella *parete centrale (spartito sinistro)* i MARTIRI, rappresentati nei primi cinque forti campioni dell' Ordine francescano: Berardo, Pietro, Accursio, Adiuto e Ottone, i quali cementarono con il proprio sangue la romanità del nascente Istituto dei Minori.

Ecco i CONFESSORI S. Francesco d'Assisi (*spartito di mezzo*); e nello *spartito a destra* S. Antonio di Padova, S. Bonaventura, Dottore Serafico e Cardinale, S. Bernardino da Siena e S. Lodovico d'Angiò, vescovo di Tolosa.

Ecco ancora nello *spartito di mezzo* i VERGINI personificati nella Primogenita del Serafico Poverello, S. Chiara d'Assisi — la Madre spiritualmente feconda del Second'Ordine del Mendico dell' Umbria: mentre nella *fascia superiore*

(1) Il vero nome è *Gulielmus*. Il Morone seguì l' errore di Pico della Mirandola († 1494) e di altri storici del suo tempo. — Cfr. Wadding, *Scriptores Ord. Min.*, Romae 1650, 156s.; 1806, 107s.; 1906, 108. — Sbaralea, *Suppl. ad Script.* Romae 1806, 331-2; I² 1908, 350.

centrale abbiamo i discepoli più cari del Poverello e gli apostoli più insigni della pace e del perdono: il B. Silvestro (B. SILVESTER), il B. Bernardo Quintavalle (B. BERNARDUS), e il B. Egidio (B. EGIDIUS).

Nella *fascia a sinistra entrando:* il B. Angelo da Rieti (B. ANGELUS DE REATE), il B. Pietro Catani (B. PETRUS CATANI), il B. Ruffino (B. RUPHINUS), il B. Corrado da Offida (B. CONRADUS DE OFFIDA), il B. Alberto da Sarteano (B. ALBERTUS DE SARTIANO), il B. Michele da Milano (B. MICHAEL DE MEDIOLANO).

Nella *fascia d'ingresso:* il B. Cherubino da Spoleto (B. CHERUBINUS DE SPOLETO), il B. Bernardino da Feltre (B. BERNARDINUS DE FELTRO), e S. Diego d'Alcalà (S. DIDACUS).

Nella *fascia destra entrando:* S. Giovanni da Capistrano (S. IOANNES DE CAPISTRANO), S. Giacomo della Marca (S. IACOBUS DE MARCHIA), il B. Damiano di Padova (B. DAMIANUS DE PADUA), Filippo Longo (PHILIPPUS LONGUS), il B. Masseo da Marignano (B. MASSEUS MARIGNANI) e il B. Leone (B. LEO).

Tutta questa splendida apoteosi dell' Ordine Minoritico è, senza dubbio, il magistero della scienza, della santità e del valore.

E tutti questi magisteri convergono, come raggi al loro centro, in MARIA trionfante in una gloria luminosa di vaghissimi angioletti nel *mezzo della parete centrale;* in MARIA regina dei Pontefici e dei Dottori, degli Angeli e degli Apostoli, dei Martiri, dei Confessori, *Regina Virginum, Sedes sapientiae:* Regina della Sapienza, eletta dal Poverello Assisano a Patrona speciale dell' Ordine suo.

10. — Di tutte queste splendide figure, abbastanza bene conservate, le quali formano l' ammirazione dei cultori dell' arte e degli studiosi, che dalla Francia, dalla Germania e dall'Inghilterra scendono sulle rive fiorite dell'Adige a gustare la bellezza medievale di Verona, io vorrei parlare estesamente, considerandole, ad una ad una, nell' arte e nella storia. Ma siccome questo brevissimo cenno d' arte veronese prelude, nel mio pensiero, ad uno studio più completo e criticamente documentato di tutte le produzioni di *Domenico Morone*, le quali mentre alcune attendono ancora chi le faccia rivivere nel meritato splendore, altre, per incuria degli uomini, accennano a sparire completamente, mi tengo pago di gettare un rapidissimo sguardo sul presente capolavoro del pennello di uno dei nostri più valorosi artisti, finora troppo dimenticato.

Morone *padre*, osservatore sincero della natura, seppe appagare il potente bisogno di bellezza, che fortemente sentiva, ed animarlo del proprio spirito.

A queste grandi figure dell' *Apoteosi Francescana*, nell' antica Biblioteca veronese di S. Bernardino, uscenti trionfalmente dalla cornice architettonica — secondo lo stile del grande Mantegna — donò un profumo di grazia, pose e movenze così semplici e naturali, che, nella eloquente vigoria delle teste, sembrano vive e parlanti; e nella gran luce limpida dello sguardo e nei gesti vibranti, pare di leggere in esse lo stato psicologico e l' intimo pensiero del quale sono dominate nel momento della vita e dell' azione che rappresentano.

Da ciò l'altissimo merito che il nostro artista-affrescante ebbe nel serbare una giusta misura fra i tipi che la terra gli presentava, e quello ideale che gli brillava nella fervida fantasia, così piena di rispetto per la storia, per il soprannaturale e per l' estetica.

Le fisonomie — rese più espressive dalla diafana leggiadria del colorito — variò sempre, ed in modo così ricco, dal quale traluce tutta la calma e grandiosa semplicità dell' artista sicuro di se stesso.

Le carni dei suoi *Dottori*, dei suoi *Santi*, dei suoi *Beati*, dei suoi *Angeli* e della sua *Madonna* hanno la freschezza e la trasparenza delle luci mattutine sui monti della natia Verona; e sono dipinte con una morbidezza ed uno splendore di colori così amabili e delicati, che pare proprio che il sangue scorra sotto la pelle.

Largo e aristocratico il panneggiamento, il quale segue obbediente e senza alcun artifizio le forme e i movimenti delle persone.

Giustamente proporzionata la *prospettiva*, limpida e tersa da vicino; incerta e sfumata da lontano, condotta con tutta la sapienza dei canoni estetici.

Il gusto di eleganza del secolo lo portò ad attenuare la forza e la robustezza delle gagliarde figure delle statue antiche, e a fissare lo sguardo, attraverso ad esse, ai modelli delle magre e vegete figure del suo secolo. L' imperiosa tirannia di tale gusto è la ragione, per la quale l' arte quattrocentesca si serbò spiccatamente veristica, pur derivando dalla imitazione classica. Per questo le figure del nostro *Morone* sono fatte sullo stampo del tipo italiano di quel tempo; figure divinamente umane e umanamente divine,

ma asciutte, dalle grandi e schiette delineazioni ossee, e dall' anima fremente o gaudiosa trasfusa nello sguardo luminoso e pieno di vita.

Così *Domenico Morone*, assiso tra due secoli, chiuse gloriosamente il secolo XV, ed aprì la via dei grandi Cinquecentisti, assommando in sè l'arte pura veronese, da lui redenta dalle crude forme Squarcionesche e dalla rude forza del Mantegna, con tutte le mirabili ed eminenti qualità conquistate.

Ed ora mi sia lecito formulare un voto, ispirato all' amore dell' arte e delle glorie dell' Ordine mio Francescano.

Io vorrei da chi è preposto alla conservazione del nostro sacro patrimonio artistico, che si affrettasse a salvare dalla rovina l' opera Moroniana, creata per un sogno eterno di bellezza. I mezzi non possono mancare, quando si apprezzino a dovere i capolavori dei nostri grandi artisti, e si nutrano forti propositi di tenere alta la bandiera del genio della nostra grande anima latina.

E allora in fronte a questa fulgidissima pagina dell'arte Quattrocentesca veronese, ravvisante il pensiero di giorni gloriosi, scolpirei il seguente epigramma:

Non depinxit me rerum Natura creatix,
Quæ tribuit mundo pulchra nitentia adhuc.
Non me Zeuxidis ars, quæ naturæ æmula nata,
Ingenio cuivis quam generosa favet.
Relligio me pinxit, quæ mire artifici auget
Ingenium, studium, nomen et omne decus.
Moronus pinxit, cui mentem ac pectus alebant.
Firma fides, pietas, cultus et artis opes.

Roma, Collegio Internaz. di S. Antonio, 15 Maggio 1909.

P. NICCOLÒ DAL-GAL, O. F. M.

JEAN STANDONCK ET LES FRÈRES MINEURS

Jan van Standonck (a) naquit à Malines, vers le milieu du quinzième siècle (1). Après avoir étudié la grammaire chez le Frères de la Vie Commune à Gouda il s'en vint, dénué de tout, à Paris, prendre la maîtrise ès arts et suivre les cours de théologie. Successivement domestique à Sainte Geneviève, régent à la pédagogie de Sainte Barbe et, en 1483, principal du collège de Montaigu, ce rude apôtre fut bientôt l'une des têtes de l'université. Il rédigeait, en 1493, à la demande du Roi, une série d'articles « pour la réformation des gens d'église » (2). Vers le même temps, il connaissait et aidait saint François de Paule, s'entremettait pour introduire, à Château-Landon et à Saint Victor, ses amis, les chanoines réguliers de Windesheim (3). Il contribua, par lui-

(a) Summarium: Iohannes Standonck, Mechlinensis, magister prominens universitatis Parisiensis, an. 1493, iubente rege Galliarum, articulos pro reformatione cleri utriusque concinnavit, et reformationem plurium ordinum et congregationum religiosarum promovit. Versus an. 1488 iam relationes amicas habebat cum Fratribus Minoribus magni conventus Parisiensis. Litterae Fr. Iohannis Sapientis, 16 mart. 1488 (Doc. I), et Fr. Reginaldi, provincialis Franciae, 23 mai. 1492 (Doc. II), illae indulgentias, hae communicationem bonorum operum ei largientes, hoc testantur. Anno 1495 Conventuales Ambiani reformare conatus est, sed incassum, ut videtur. Anno 1502 (inter iun. et sept.) Cordigeros Dordraci reformavit. Anno eodem Ioh. Standonck videtur adiuvasse Fr. Oliverium Maillardi, laborantem, ut Cordigeros Parisienses ad meliorem frugem reduceret. Fr. Aegidius Delphini, Minister Glis O. F. M., eundem 30 mart. 1503 suffragiorum totius Ordinis participem fecit (Doc. III).
[Nota Directionis].

(1) Les Archives communales de Malines conservent la minute d'une attestation de légitimité délivrée en 1498 par le Magistrat, à la demande de Standonck, que ses compétiteurs à l'archevêché de Reims accusaient d'être bâtard. Cette pièce curieuse, rédigée sur les dépositions de dix neuf témoins, qui se se rappelaient, pour la plupart, avoir assisté au mariage des parents ou au baptême de l'enfant, n'indique pas la date de naissance; mais en raison des âges respectivement déclarés par les déposants on ne peut guère la reporter au delà de 1450. Il ne faut donc pas tenir compte de la date de 1443 indiquée par beaucoup d'auteurs. La pièce a été publiée par M. le Chanoine van Caster: *Jan van Standonck en zijn Kollegie te Mechelen: — Bulletin du cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines. 1893* — La vie de Standonck en France et son rôle de réformateur viennent d'être mis en lumière, d'après les documents originaux conservés à Paris, par M. A. Renaudet: *Jean Standonck, un réformateur catholique avant la réforme: — Bulletin de la Société de l'histoire de Protestantisme Français*. LVIIe année. (Janvier-Février 1908), pp. 1-81.

(2) *Bibliothèque Nationale. ms. latin 13116*. fol. 44 r° — 67 v°. Ces articles ont été analysés par M. Renaudet: *art. cité:* pp. 29-35.

(3) V. Renaudet: *art. cité;* pp. 40-55, 75-78.

même, ou par ses disciples, aux essais de régénération de la plupart des ordres religieux. Mais, non content de restaurer, il voulut fonder, à l'exemple de ses anciens maîtres, les Frères de la Vie Commune. Il laissait, à sa mort, en 1504, établie et confirmée par des bulles, une véritable congrégation de pauvres écoliers, dont la maison-mère était à Paris, au collège de Montaigu, et les maisons subalternes dans les Flandres (1).

Il s'affilia, par dévotion, à un grand nombre d'ordres (2). Mais cet homme du moyen-âge honorait la pauvreté pardessus tout. Dans ses collèges, les plus humbles, au regard du monde, avaient le pas sur les riches. Il prit, pour lui et pour ses successeurs, le titre de « ministre » ou de « père » des pauvres. Aussi les enfants dénués de saint François devaient-ils, plus que les autres familles religieuses, en appelant son action réformatrice, susciter en lui le pieux désir de participer à leur vie spirituelle.

Ses rapports avec les Cordeliers de Paris remontent aux premiers temps de son principalat de Montaigu. Standonck travaillait alors à restaurer sévèrement l'ancien collège. Il usait, impitoyable, de son autorité de pédagogue (3), sur les enfants difficiles que les parents lui confiaient. Il châtiait les indisciplinés jusqu'au sang, pour leur inculquer la crainte de Dieu. De plus, il les obligait à assister à la messe tous les jours, les dimanches et fêtes au sermon, et à se confesser

(1) V. Renaudet: *art. cité:* pp. 35-40, 65-75.

Cette congrégation dura peu, il faut l'avouer. Les maisons subalternes fondées à Cambrai, à Valenciennes, à Malines et à Louvain recouvrèrent leur indépendance, dès 1510.

Les trois premières disparurent ou se transformèrent à la fin du XVIe siècle. Celle de Louvain resta florissante jusqu'en 1798. La congrégation, réduite au collège de Montaigu, survécut jusqu'en 1580. A cette époque, le collège fut sommé par l'Université de reprendre la « forme académique »; il conserva néanmoins le réglement de Standonck. Nous consacrons à cet ensemble notre thèse de l'Ecole des chartes, qui pourra s'intituler: *La Congrégation de Montaigu.*

(2) Aux Bénédictins de Chezal-Benoît, à Cluny, aux Cordeliers de la province de France, en 1492; aux chanoines réguliers de Windesheim, aux Carmes de la province de France, en 1496; aux Dominicains de la congrégation de Hollande en 1499; à tout l'ordre du Mont-Carmel, en 1501; à tout l'Ordre des frères Prêcheurs, et à tout l'Ordre des frères Mineurs, en 1503. Les originaux sont aux *Archives Nationales: S 6181* (Fonds du Collège de Montaigu) et *L 941* (Cordeliers) pour la dernière pièce.

(3) Au XVIe siècle beaucoup de collèges n'avaient plus assez de revenus pour entretenir des boursiers. On se contentait, comme ce fut le cas pour Montaigu, en 1583, d'acquitter les messes prescrites et de réparer les bâtiments. Pour y subvenir le Maître était autorisé par les proviseurs à tenir, à ses risques, une pension ou « pédagogie »; il avait sur les enfants qu'on lui confiait, une partie de l'autorité paternelle.

trois ou quatre fois l'an. A cet effet, le principal appelait dans la maison des religieux étudiants dans l'Université (1). On peut supposer qu'il s'adressa de préférence au couvent des Cordeliers, dont l'une des missions était de confesser, et qu'il les dédommagea, en retour. Une lettre d'indulgences accordée, le 16 Mars 1488, par Frère Jean Le Sage (2) à Standonck, témoigne qu'il avait contribué de ses aumônes aux réparations et à l'entretien du couvent des Frères Mineurs de Paris, selon les statuts de la confrérie de saint François et de saint Antoine de Padoue établie à ce dessein: « Secundum statuta confratrie institute in dicta domo sive conventu ad honorem sanctorum Francisci et Anthonii de Padua, pro perfectione, reparatione, constructione, edificatione eiusdem conventus.. ». En récompense, il obtenait, comme les autres bienfaiteurs, le droit de se choisir un confesseur, sous certaines réserves, et, en tant que prêtre, la remise des manquements involontaires qu'il pourrait commettre dans la récitation de l'office divin (3).

Les bons rapports continuèrent et même s'élargirent. Le 23 Mai 1492, Standonck reçut de Frère Réginald de Marescot (4), ministre de la province de France, en considéra-

(1) « Ter vel quater ad minus in anno omnes confiteri volebat, ad hoc opportune vocatis viris religiosis de Universitate ». *Bibl. Nat.: ms. latin. 15049* fol. 21 v°. La vie de Standonck a été écrite, vers 1520, à la manière d'une vie de saint, par un de ses anciens disciples, alors chanoine régulier de Château-Landon, dans le: *Liber de origine congregationis canonicorum regularium reformatorum in regno Franciae anno Christi 1496, a contemporaneo canonico Sancti Severini Castri-Nantonis conscriptus.* L'original est perdu. Nous en avons deux copies du XVII° siècle l'une à la bibl. S^e Geneviève, *ms. 574,* l'autre à la bibl. Nationale. *ms. latin. 15049.* (Nous renvoyons à cette dernière).

(2) « Frater Ioannes Sapientis.. sacre theologie professor ». Il avait passé sa « Tentative » en 1473. *Bibl. Nat. Latin. 15445. p. 178* — Il fut « présenté » par son ordre et disputa le premier, le 30 Juin 1475 (Ibidem p. 188). Il soutint la « grande ordinaire » en 1477 (Ibidem p. 198) et fut reçu dixième à la licence, le 22 Septembre 1478. *Bibl. Nat. mss. Latins 5657A fol. 26 r°* et *15440. p. 43.*

(3) *Arch. Nat. L. 941. n° 16.* Ci-après: Preuves. I.

(4) « T. R. P. Réginald de Marescot, docteur célèbre de la Faculté de « Paris, religieux profès du couvent de Troyes. Sa grand prudence et son « grand zèle lui ont mérité l'honneur de gouverner la province [de France] « en qualité de provincial pendant 15 ans. Il a fait de grands biens au couvent « de Troyes. Il a été le second fondateur de la chapelle de la passion avec « le T. R. P. Nicolas Guyotelli, qu'il fit bénir l'an 1487. Il donna de ses au- « mônes le grand pupître de cuivre qui est dans le choeur de l'église et un « très beau calice de vermeil doré dans la sacristie avec plusieurs autres orne- « ments. Il décéda le 16 Mars de l'an 1499 et fut inhumé dans la chapelle de « la passion, auprès du P. Guyotelli ». — *Obituaire des Cordeliers de la province de France XIVe — XVIIe s.. Bibl. d'Auxerre. ms. 171* (ancien 152) au 16 Mars. Nous devons communication de cette note à l'obligeance du P. Antoine de Sérent. Reginald de Marescot avait été reçu cinquième à la licence de théologie le 26 Mars 1466 (n. st.). *Bibl. Nat. mss. latins 5657A fol. 23 v° et 15440 p. 38.*

tion de sa dévotion particulière envers l'ordre de saint François, la communication des suffrages des Frères Mineurs de la province (1).

Mais, en dépit de ses amicales relations avec les « Conventuels », il ne projetait pas moins de les réduire à l'Observançe, suivant les vues d'Olivier Maillard, d'accord avec qui Standonck tenta, semble-t-il, en 1495, de réformer les Cordeliers d'Amiens.

Il fut appelé dans cette ville par un haut personnage, son pénitent, l'Amiral de Graville (2). Nous savons que l'amiral, de séjour à Amiens, faisait faire une information sur la réforme des Cordeliers, dès le 5 Mai 1495 (3). Olivier Maillard était reçu par les Magistrats le 23 Novembre de la même année (4). Pour Standonck, sa venue n'a pas laissé de trace dans les comptes de l'échevinage. Mais les registres capitulaires de la cathédrale nous garderaient, s'ils n'avaient été brûlés, plus d'un détail savoureux. Le principal de Montaigu, dont la prédication un peu âpre flagellait volontiers le luxe et les vices des chanoines, se mit ceux-ci à dos. Un jour, qu'il devait prêcher à la cathédrale, ils firent monter en chaire un Augustin, à sa place. Mais l'amiral de Graville, présent, fit houspiller l'intrus par ses gardes et, aux acclamations de la foule, Standonck prononça son sermon. Le pieux biographe, qui nous rapporte ce trait de la vie de son ancien maître, dit clairement que le but de son voyage à Amiens était le redressement des Cordeliers (5), lesquels, aux dires des marchands de la ville, tenaient boutique ouverte et portaient préjudice aux taverniers. Nous manquons d'ailleurs d'autres détails sur le rôle qu'il joua dans cette réforme.

Quatre ans plus tard, en 1499, Standonck, ayant vitupéré sans ménagements contre le divorce de Louis XII, fut banni du royaume. Il laissait sa congrégation établie, en fait, grâce aux libéralités de l'amiral de Graville, du vicomte de Roche-

(1) *Arch. Nat. S. 6181.* Ci-après: Preuves. II.

(2) L'amiral de Graville avait été nommé en 1494, gouverneur de Picardie, pour remplacer Des Querdes, qui venait de mourir: v. Perret: *Notice biographique sur Louis Malet de Graville.* Paris 1889, in-8° (pp. 165 et suiv.)

(3) *Amiens. Archives Communales: BB. reg. 17* fol. 62 r°. Cette information avait été précédée d'une enquête ordonnée par l'échevinage « sur la vie démésurée » desdits Cordeliers, le 18 décembre précédent. *reg. 17. fol. 41. v°.*

(4) *Amiens. Archives Communales: BB. reg. 74.* fol. 84 (Présents de vin).

(5) « Cum Ambiani instaret pro reformatione cordigerorum praedicare proposuerat... etc. ». *Bibl. Nat. ms. latin. 15049.* fol. 27 r°.

chouart et du roi de Portugal, Emmanuel le Grand. Il occupa son exil à fonder des maisons subalternes à Cambrai, à Valenciennes, à Malines, son pays natal, et à Louvain. En même temps, l'évêque de Cambrai, Henri de Berghes, l'employait à morigéner les religieux réfractaires de son diocèse (1). La parole ardente de cet homme, à la fois « terrible et doux », au dire de ceux qui l'approchèrent, ne tarda pas à lui gagner des pénitents illustres, qui devinrent ses protecteurs, entr'autres le comte Engelbert II de Nassau. En 1502, au cours d'un second voyage (2), Standonck prêcha à Bréda, à la cour du comte. Avec l'appui officiel il s'avança en Hollande et réforma les Cordeliers de Dordrecht. Ceux-ci n'accueillaient pas mieux les prêcheurs d'observance que leurs frères de Paris. Ils firent fermer les portes et sonner le tocsin. Néanmoins Standonck montra les lettres du comte de Nassau, entra dans la ville, puis, dans le couvent, et la réforme aboutit, si nous en croyons le fidèle biographe :

Civitas dordracensis sita est in medio aquarum, que non valet adiri nisi navigio. Aliqualiter informati sunt illi cordigeri de adventu magistri Standonck, qui protinus scabinos animadverterunt de conjuratione facienda contra eos, si talis ingrederetur civitatem. Quibus auscultantius auditis, portas civitatis clauserunt, providis ad eas deputatis custodibus.

Paulo post, applicuit magister Standonck, inventisque portis obturatis, ilico nuntium misit ad Rectorem civitatis, ut dignaretur eum de muro audire. Quo veniente, protulit ei litteras domini de Nasone per familiares ipsius. Quibus attentius perlectis, portas aperierunt, pulsataque campana pretorii, populo concurrente, mandatum comitis de Nasone enunciaverunt, comminatique eis, sub poena capitis, ne quis adversaretur magistro Standonck et eis qui cum eo ibant, imo eis auxilio sancto operi magis adessent. Quibus peractis, siluit omnis turba, et qui parati erant in armis, pro presidio cordigerie deposuerunt propere arma.

Reformatore domum cordigerorum occupante, introductis reformatis, omnibus verbum salutis annunciavit, quod audierunt qui predestinati erant ad vitam, aliis in sua cecitate permanentibus, locumque deserentibus (3).

---

(1) Il réforma, non sans peines, un monastère de femmes, près de Bruxelles. *Bibl. Nat. ms. latin 15049:* fol. 28 v°-29 r°.

(2) Les documents nous permettent d'affirmer, contrairement au récit un peu vague du biographe, que Standonck fit deux voyages dans les Pays Bas. Le premier se termina en 1500, par son rappel d'exil ; le second eut lieu en 1502. Le 18 Juin 1502, Standonck, de passage à Malines, recevait un présent de vin du Magistrat. Il repassa dans sa ville natale le 9 Septembre suivant. (*Archives communales de Malines, Registers — B. Stadrekeningen — Série I, reg. n° 177,* fol. 168 v° et 169 v°). C'est donc entre Juin et Septembre 1502 que Standonck prêcha à Bréda, voyagea en Hollande et réforma les Cordeliers de Dordrecht.

(3) *Bibl. Nat. ms. latin. 15049* Fol. 30. v°

Le 17 Avril 1500 Louis XII avait levé la sentence d'exil. Standonck était rentré en France et avait fondé définitivement sa congrégation (1).

Il réforma encore les Carmélites de Melun (2) et tout laisse penser qu'il contribua aussi, de ses conseils et de sa parole, aux tentatives infructueuses, que repoussaient si comiquement les Cordeliers de Paris (3). Parmi les cinquante religieux de l'observance qu'Olivier Maillard voulut introduire, en 1502, dans l'ancien couvent, figuraient, on peut le croire, d'anciens disciples de Standonck (4). D'ailleurs celui-ci ne tarda pas à resserrer les liens qui l'unissaient à la famille de saint François. Le 30 Mars 1503, il obtenait du général, Gilles Dauphin (5), alors de séjour en France, la communication des suffrages de l'ordre entier, avec le privilège d'être enseveli dans l'habit franciscain et de bénéficier du même office funèbre que les frères mineurs défunts (6).

---

(1) Les membres de la congregation furent gratifiés, pour leurs études en théologie, des mêmes privilèges que les religieux mendiants: « omnibus et singulis privilegiis, quibus fratres Ordinis Minorum et Praedicatorum, qui ad « praedicandum et gradus lectoratus habendum, ac gradus in universitatibus « obtinendum, et parvulos erudiendum gaudent, gaudeant ». — Bulle du Cardinal Raymond Péraud, du 20 février 1503, approuvant les maisons des Pays-Bas. — Miraeus: *Opera Diplomatica (edit. Foppens)* IV. pp. 80-85. La bulle du Cardinal Georges d'Amboise, du 24 Février 1502, approuvant la fondation principale, (Félibien: *Histoire de la Ville de Paris*. V. pp. 721-725) s'exprimait à peu près dans les mêmes termes.

(2) *Bibl. Nat. ms. latin 15049.* Fol. 31 v°.

(3) Jean d'Auton: *Chronique de Louis XII. Edit. de Maulde la Clavière Soc. de l'hist. de France.* (1889-95). t. II. pp. 222 et suiv. — Cf. Abbé Samouillan: *Olivier Maillard. 1891. pp. 45-54.*

(4) Depuis quelques années trois cents de ses disciples, croyait-il, étaient entrés dans les ordres. *(Bulles de Georges d'Amboise et de Raymond Péraud).* Les couvents réformés ne cessaient de lui en demander: « Infestor quotidie ab illis « de S. Martino et Cruciferis et Mendicantibus reformatis, ut mittam. Quod « si non fecero, inveniunt media per regentes, si qui sint bonae voluntatis et « dispositi, eos ad se alliciendi.. » (Lettre de Standonck au prieur de Château-Landon). *Bibl. Ste Geneviève. ms. 1149.* fol. 39 r°, passage cité par M. Renaudet: *Art. cité,* p. 73. n. 4. — Le même fait est relaté dans des lettres d'amortissement accordées, au mois de Février 1503 par Louis XII à Montaigu: « depuis dix ans en ça ledict Standon, à l'aide d'aucuns bons zélateurs à entre- « tenu, nourry, vestu et allimenté comme encores fait de présent, en bonne « reigle et ordonnance, grant nombre d'iceulx pouvres estudiens, lesquelz ont « tellement proffité en science et vertuz, que plusieurs notables monastères « refformez de nostre royaume en ont esté et sont grandement peuplez ». *Archives Nationales S. 6528* (liasse 62).

(5) « Egidius Delphin Amerinus » Gilles Dauphin, natif d'Amelia (Ombrie) fut élu ministre général à Terni, en 1500. Il obtint du pape un bref pour réformer les couvents relâchés de l'ordre. Il voyagea dans ce dessein en France et en Espagne. Il fut destitué de sa charge en 1506. Cf. Dominicus de Gubernatis: *Orbis Seraphicus,* Romae 1682. in-fol. t. I. pp. 194-197. — Wadding: *Annales Ordinis Minorum.* Ann. 1500-1506. Romae 1735, IIe édit. t. XV, pp. 213-312.

(6) *Arch. Nat. L. 941. n° 17.* Ci-après: Preuves. III.

Il mourut, moins d'un an après, le 5 février 1504, usé par ses oeuvres et par les macérations qu'il ne cessait de s'imposer. Depuis près de quinze ans, il avait renoncé à l'usage de la viande. Il portait cilice et se flagellait cruellement. Ses amis le regardèrent comme un saint. Il n'avait voulu, pour épitaphe, que ces mots: « *Mementote pauperis viri Standonis* ». Il reposa dans la chapelle du collège de Montaigu, à l'entrée du choeur, selon son humble désir, afin d'être continuellement foulé aux pieds.

PREUVES.

I.

1488 (n. st.) 16 Mars — Paris.

Lettres d'indulgences accordées par Frère Jean Le Sage à Jean Standonck, bienfaiteur du couvent des Frères Mineurs de Paris, l'autorisant à se choisir un confesseur pour l'absoudre de ses péchés ordinaires en tout temps, des cas réservés une fois dans sa vie, et de toutes ses fautes à l'article de la mort, et lui remettant les manquements qu'il pourrait commettre, en tant que prêtre, par impuissance, négligence, ou défaut de livres, dans la récitation de l'office divin.

Original. Parchemin scellé sur double queue (mq. le sceau); *orné de deux vignettes superposées, dont l'une représente saint François recevant l'impression des stigmates et l'autre saint Antoine de Padoue, faisant adorer l'Eucharistie par une mule, en présence d'un hérétique.* — (Paris. Archives Nationales. L. 941, n° 16.

Universis presentes litteras inspecturis. Nos frater Iohannes Sapientis, ordinis minorum, sacre theologie professor, a sancta sede apostolica in hac parte deputatus, salutem in domino.

Notum facimus quod sanctissimus in cristo pater et dominus noster Innocentius papa octavus et modernus concessit omnibus cristi fidelibus de bonis suis largientibus conventui sive domui fratrum minorum parisiensi, secundum statuta confratrie institute in dicta domo sive conventu ad honorem sanctorum Francisci et Anthonii de Padua, pro perfectione, reparatione, constructione, edificatione eiusdem conventus, quod possint et valeant sibi eligere confessorem ydoneum, secularem vel regularem, qui eos absolvere possit ab omnibus peccatis suis, criminibus, excessibus et delictis, in non reservatis sedi apostolice videlicet quotiens opus fuerit, in reservatis vero semel in vita duntaxat, debitam absolutionem impendere et penitentiam salutarem iniungere necnon, in mortis articulo, plenariam omnium peccatorum suorum remissionem; cum associatione sive participatione omnium bonorum totius ecclesie militantis, una cum parentibus et amicis defunctis. Sacerdotibus vero et clericis qui, per impotentiam, negligentiam seu defectum librorum, divinum officium recitare obmiserint, dummodo de bonis a deo

sibi collatis ad prefatum opus contribuant, quidquid in divinis obmiserint, eis misericorditer in domino relaxatur.

Et quia devotus in cristo *magister Iohannes Standonc* de bonis suis, secundum statuta dicte confratrie contribuit, ideo merito dictis indulgentiis gaudere debet. Datum sub sigillo ad hoc ordinato, die *16* mensis *marcii*, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo.

Forma absolutionis de casibus non reservatis, quotiens opus fuerit:

MISEREATVR TVI... etc. Dominus noster Iesus cristus per suam sanctam piissimam misericordiam te absolvat et ego, auctoritate ipsius beatorumque Petri et Pauli apostolorum eius, te absolvo ab omnibus peccatis tuis sedi apostolice non reservatis, in nomine patris.... etc.

Forma plenarie absolutionis semel in vita:

MISEREATVR TVI... etc. Dominus noster... etc. dando tibi plenariam omnium peccatorum tuorum absolutionem. In nomine.... etc.

Forma plenarie remissionis in mortis articulo:

MISEREATVR TVI... etc. Dominus noster.... etc. deinde tibi plenariam omnium peccatorum tuorum remissionem, remittendo tibi penas purgatorii, quantum sancte claves matris ecclesie se extendunt. In nomine... etc.

II.

1492. 23 Mai. — Verdun.

Communication des suffrages des Frères Mineurs de la province de France accordée per Frère Réginald de Marescot: ministre de la province à Jean Standonck.

Original. Parchemin avec sceau plaque. — (Paris. Archives Nationales. S. 6182).

In Christo sibi carissimo magistro Iohanni Standon, in sacra pagina doctori eximio, frater Reginaldus, sacre theologie professor, fratrum minorum in provincia Francie minister et servus, cum orationum suffragio salutari omnium incrementa virtutum.

Devotionem quam ad ordinem nostrum geritis, ob Dei et patris nostri beati Francisci reverentiam, ut accepi, affectu sincere caritatis acceptans, Christo que non immerito acceptabilem fore credens, piis ipsam beneficiorum spiritualium vicissitudinibus cupiens compensari, [vos] ad universa et singula fratrum et sororum administrationis provincie Francie suffragia, in vita recipio pariter et in morte, plenam vobis bonorum omnium participationem tenore presentium concedendo, que per ipsos fratres nostros ac sorores acceptare et operari dignabitur clementia salvatoris.

Datum Virduni anno M°CCCC° nonagesimo secundo, tempore nostri provincialis capituli ibidem celebrati.

(*d'une autre écriture:*) placet fratri Reginaldo provincie francie ministro, propria manu.

III.

1503. (1) 30 Mars. — Paris.

Communication des suffrages de tout l'orde de saint François accordée par Gilles Dauphin, général de l'ordre,

(1) Style de la Nativité.

à Jean Standonck, avec le privilège d'être enseveli dans l'habit franciscain et de bénéficier du même office funèbre que les Frères Mineurs défunts.

Original. Parchemin scellé sur cordelettes de chanvre; orné d'une initiale bleue à liserais d'argent sur fond rouge et or. — (Paris. Archives Nationales. L. 941. n. 17).

Egidius Delphin Amerinus, arcium et sacre theologie professor totiusque ordinis minorum generalis minister, *Sacre theologie professori magistro Johanni Standon*, Ordinis beatissimi patris nostri amicis et benefactis devotis cum suffragio salutari omnium incrementa virtutum.

Quamvis ex caritatis debito cunctis in religione cristiana degentibus teneamur, illis tamen longe amplius alligamur, quorum dilectionem certis beneficiorum inditiis frequentius experimur. Pio animo vestre sinceritatem devotionis attendens, quam ad universum et prefati patris nostri Seraphici Francisci geritis ordinem, pia uti et veridica fratrum relatione cognovi, dignum putavi et divine acceptabile voluntati ut ab ipso ordine prerogativam sentiatis spiritualium gratiarum. Verum quia nudi temporalibus bonis, caritatis vestre subsidiis dignum rependere vicem temporaliter non valemus, spiritualibus saltem beneficiis, prout in nostris apud Deum servamus desideriis, compensare spiritualiter affectamus.

Ea propter ego qui, licet indignus, ordinum fratrum minorum et sororum minorissarum sancti Damiani seu sancte Clare et sororum fratrumque tertii ordinis de penitentia nuncupatorum curam habeo generalem, vos ad universa et singula nostre religionis suffragia et beneficia spiritualia in vita recipio pariter et in morte, plenam vobis orationum, missarum, officiorum, devotionum, predicationum, contemplationum, instructionum, meditationum, studiorum, exercitationum, obedientiarum et omnium aliorum officiorum ac spiritualium operum participationem, presentium tenore, gratiose conferendo, que per fratres et sorores dictorum ordinum per universum orbem degentes fieri contigerit et acceptare dignabitur clementia salvatoris.

Volens iterum et mandans quod, cum divine placuerit dispositioni de exilio instantis miserie vos vocare, si tunc cupieritis cum ipsius nostre religionis habitu mundo mori ac in eodem sepeliri, quo magis ex superne misericordie confidentia, iuxta sommorum pontificum nostro ordini indulta et concessa, que humana fragilitate contraxisti vestrorum peccaminum vincula solvantur et future pene relaxentur, guardianus et fratres conventus, ubi hoc divina permissione contigerit, tenentur iussu presenti vos habitu induere.

Cum vero vester obitus, annuente domino multo tempore differendus, nostro fuerit capitulo generali nunciatus, idem volo, ut pro vobis fiat officium, quod pro fratribus nostris defunctis ibidem recitatis, fieri ex more per totum ordinem consuevit.

In quorum omnium fidem robur et testimonium presentes fieri iussi et sigillo generalatus nostri ordinis appensione munire. Valete in domino Ihesu regum rege.

Datum parisiis die 30 Martii M.D.III.

(d'une autre écriture:) Frater Egidius qui supra generalis Concedit propria manu.

(sur le repli:) Visa Hugonis.

Paris, 29 Avril 1909. MARCEL GODET.

DOCUMENTA

NARRATIUNCULA DE INDULGENTIA PORTIUNCULAE

EX LIBRO

"Compendium Theologiae pauperis"

DEPROMPTA.

In opere *Compendium theologiae pauperis Fratris Minoris,* cuius auctor est Fr. Iohannes Rigaudi (Rigaldi), O. F. M., episcopus Trecoriensis (1317-1323) (1), brevis invenitur narratio, in qua sermo est de miraculo anno 1301 facto occasione indulgentiae vulgo « de Portiuncula » nuncupatae.

Antequam ipsam narrationem exscribam, necesse est, ut praemoneam, quae fuit ratio, ob quam operi *Compendium theologiae pauperis* fuerit inserta. Famosa erat inter medii aevi theologos quaestio, utrum S. Pontifex posset concedere indulgentias applicabiles animabus defunctorum in purgatorio existentibus. Omnes fere saeculorum XIII-XV theologi hac de re disputare non omittebant, pluribus quidem affirmantibus, paucioribus vero negantibus hanc potestatem Summo Pontifici competere (2). Inter theologos Franciscanos, quorum opera typis hucusque fuerunt vulgata, pro parte affirmante inveniuntur Alexander Halensis (3), S. Bonaventura, Richardus de Mediavilla, Astesanus de Ast, Nicolaus de Auximo, Baptista de Salis, B. Angelus de Clavasio, Iohannes de Fabrica, Iohannes Angeli et Iohannes de Marcepallu; contrariam vero defendebant partem Franc. Mayronis et Guil. de Rubione.

Durante hac inter theologos disputatione, Summi Pontifices a dirimenda controversia prudenter abstinuerunt, et nonnisi anno 1457, quo fere tempore affirmantium sententia « opinio communis theologorum »

(1) De Iohanne Rigaudi cf. *Bullarium Franciscanum,* t. V, ed. C. Eubel, Romae 1898, p. 107, n. 250 et p. 616, n. 198. Sbaralea, *Supplementum ad Scriptores* Romae 1806, p. 455-456. F. M. d'Araules, *La vie de S. Antoine de Padoue par Jean Rigauld,* Bordeaux 1899, p. XXVII-XXIX.

(2) Doctissime hac de re disserit Rev. Dns. Nic. Paulus, *Der Ablass für die Verstorbenen im Mittelalter,* in *Zeitschrift für katholische Theologie* XXIV, Innsbruck 1900, p. 1-36 et 249-266.

(3) Hic primus fuit, qui in declaranda huius potestatis indole optime monuit, talem relaxationem non fieri per modum iudicii, sed potius per modum suffragii sive impetrationis. Paulus, l. c. p. II.

vocari coepta est (1), primum vulgatum fuit instrumentum pontificium, Bulla nempe Cruciata Calixti Pp. III ad Henricum IV Castiliae regem (1457), qua expressis verbis concessa fuit indulgentia animabus defunctorum applicabilis (2).

Interim tamen fideles, ecclesiarum pastoribus praeeuntibus, ex propria devotione indulgentias defunctis applicare coeperant, et maxime haec praxis vigebat in loco S. Mariae de Portiuncula. Quod manifestum est ex narratiunculis, quas profert Franc. Bartholi in suo tractatu de Indulgentia Portiunculae Capp. 21, 24, 25, 26, 29 et 33 (3), in quarum singulis hoc constanter repetitur, quod anima cuiusdam defuncti alicui revelavit, se post promeritam pro sua requie indulgentiam, statim a poenis fuisse plene liberatam.

Non tamen defuerunt, qui pium usum abusum vocitare ausi sunt. Scribit namque Bonifacius de Amanatis, Canonista († 1399), qui circa annum 1370 fuit Assisii ad lucrandam Portiunculanam Indulgentiam:

« *Cui [abusui] non dissimilis est usus fratrum minorum beatae Mariae de Angelis iuxta Assisium, ubi beatus Franciscus vitam suam ducebat. Nam habent ex more singulis annis die prima Augusti hora vesperarum vel circa, aperire dictam ecclesiam, asserentes, quod quoties quis ex tunc per diem naturalem ingreditur eandem ecclesiam et egreditur, toties extrahit animas de purgatorio pro quarum liberatione ingreditur, ita quod pro uno ingressu non potest nisi unam animam liberare. Quod si verum est, Deus non ignorat, ipsi tamen non habent super hoc ullam litteram apostolicam, sed affirmant ex revelatione divina hoc privilegium antiquitus [se] habuisse; et iterum, si verum sit, ego extraxi animas parentum meorum et plurium aliorum, si tunc erant in purgatorio. Nam illa die, vito sunt XX anni, fui ibidem et sequendo vestigia aliorum, saepius ingressus fui et exivi dictam ecclesiam pro numero animarum, quas liberare volui; et bene scio quod tunc fui memor de quadam pulchra et honesta amasia mea, quam habueram Paduae existens in studiis, praemortua, pro cuius anima liberanda specialiter fui ingressus eandem ecclesiam b. Mariae de Angelis* (4) ».

Narratio, quam mox sumus prolaturi, a modernis auctoribus nullibi in lucem fuit protracta, quod sciam. Inserta fuit *Compendio* praedicto, ad roborandam doctrinam, Summo Pontifici competere potestatem concedendi indulgentias pro defunctis; quod ex ipsa connexionis indole apparet. Ut tamen hoc manifestius demonstretur, totam rubricam, cui narratiuncula appendicis instar fuit adnexa, proferre decrevi.

Quinta rubrica. *Utrum indulgentiae defunctis valeant.*

---

(1) Ita vocatur ap. B. Angeli de Clavasio († 1493) *Summa angelica de casibus conscientiae*, s. v. Indulgentia (ed. Venetiis 1487 [Hain *Repert. Bibliogr.* * 5383; Copinger, *A Supplement to Hain* I. 169], n. 21.

(2) L. Pastor, *Geschichte der Päpste*, Bd. I, 3e-4e Aufl. Freiburg 1901, p. 728. Paulus, l. c., p. 249.

(3) Edidit Paul Sabatier in *Collection d'études* etc. t. II, Paris 1900, p. 42ss.; cf. p. CII. Ex his narrationibus quinque exstant, verbis plerumque contractis, apud Barthol. Pisanum, *Liber Conformitatum*, Pars II, fructus 2 (14us in ordine), ed. Mediolani 1510, fol. 155b2-156a2.

(4) Bonifacius de Amanatis, *Lectura super Clementinas*, Biturici 1522, fol. 225b, ap. Paulus, l. c., p. 23 not. 1. Praefert laudata editio nomen Bonifacii de Vitalinis, cuius tamen non est, uti probat Paulus, l. c.

Circa indulgentias, utrum defunctis valeant, haec per ordinem videamus. Primo *ostenditur, quod valent, et quomodo, et quare.* Secundo *declarabitur, si papa possit mortuos a poenis absolvere.* Tertio *si ille cui data est indulgentia, possit eam alteri vendere vel in alium transferre.*

Circa primum *nota, quod papales indulgentiae valent defunctis in purgatorio, ut patet, quia crux Christi datur aliquando [fol. Giij r.a.] pro duabus vel pro quattuor, vel pro decem animabus. In Ecclesia enim thesaurus est meritorum tam Christi quam perfectorum, de quo solus Papa, quia habet claves huius thesauri, pro necessitatibus Ecclesiae potest accipere et dispensare. Alii autem, sicut episcopi, habent in his potestatem generalem, sed limitatam, et nonnisi per Summi Pontificis dispensationem.*

Circa secundum: *defuncti, ex quo anima recesserit a corpore, non videntur esse de foro Ecclesiae militantis, super quam habet Summus Pontifex potestatem. Ideo dicendum est, quod Papa non absolvit defunctos a poena proprie, sed quasi pro eis de communi thesauro ecclesiae solvit. Similiter aliter liberat creditor debitorem, cum a debito eum absolvit; et aliter amicus debitoris, cum pro eo debitum solvit. Sed viventes utroque modo absolvit Papa.*

Circa tertium: *utrum illi, cui data est indulgentia, possint eam vendere vel in alium transferre, animadvertendum est, quod de hoc sunt duae opiniones. Quidam dicunt, quod illi quibus datur indulgentia, non possunt eam alteri dare, neque vivis neque defunctis; et hoc duplici ratione. Primo quia indulgentia non est donum collativum gratiae, sed privativum poenae; privatio autem, cum nihil sit, aliis communicari non potest. Secundo, quia indulgentiam dare auctoritatis et iurisdictionis est, quam non habent laici, eo quod indulgentias recipiunt. Unde non possunt impendere defunctis indulgentiam per auctoritatem, sed solummodo boni operis sui suffragium per charitatem. Papa autem utrumque potest. Alii dicunt quod imo ille cui data est indulgentia potest eam vendere vel in alium transferre, tum quia sibi acquisitum est ius, et licitum est cuilibet ius suum in alium transferre; tum etiam, quia sibi communicatus est Ecclesiae thesaurus, et ipse thesaurum sibi communicatum potest alii communicare.*

Ego autem rem, quam fideli relatione audivi de hac materia *in loco de Portiuncula, sito prope Assisium, in quo loco beatus Franciscus ordinem Fratrum Minorum inchoavit, et in quo loco ex hoc mundo ad Patrem transivit, hic fideliter referam, ut audivi. Pro illo siquidem loco beatus Franciscus adhuc vivens obtinuit a Summo Pontifice plenam indulgentiam peccatorum omnibus accedentibus ad locum praefatum prima die mensis Augusti. Ego autem devotionis causa locum illum anno Domini M.ccc.j visitavi. Et in eodem loco narravit mihi quidam frater intelligens et devotus, quod eodem anno duo homines de Mediolano venerant ad dictum locum praedicta die prima Augusti, pro indulgentia obtinenda. Alter autem eorum habuerat filium, quem unice diligebat, qui eodem anno viam universae carnis fuerat ingressus. Dum autem ambo ad propria remearent, rogavit ille, cuius filius erat mortuus, socium suum, quod daret sibi fructum indulgentiae pro anima filii sui, cui compatiebatur, quia credebat eum in poenis purgatorii laborare. Acquievit ille et indulgentiam liberali voluntate concessit hac intentione, ut fructus indulgentiae in utilitatem animae sui filii transferretur. Eadem autem nocte patri vigilanti filius mortuus visibiliter apparuit, et de procuratione indulgentiae praedictae gratiam reddidit, asserens se virtute eius a poenis purgatorii liberatum, et iam in coelorum gaudiis collocatum. Anno autem revoluto, ambo praedicti homines de Mediolano ad indulgentiam redierunt,*

et fratri praefato, qui mihi haec aperuit, praedicta omnia per ordinem retulerunt. Et idem frater, cuius verbis fidem plenam adhibeo, ea mihi retulit; et in die praedictae indulgentiae populo praedicavit. Christus enim Salvator, in cuius passione fundatur virtus indulgentiae, potuit eam ex patris devotione et procuratione in animam filii mortui transferre (1).

Factum igitur habes anni 1301, insertum operi quod completum sine dubio fuit intra annos 1311-1317 (2). Post viginti annos Franciscus Bartholi exaravit suum Tractatum de Indulgentia Portiunculae, et licet diligentissimus fuerit indagator omnium narrationum, quae de Indulgentia Portiunculana circumferebantur, et in ipso Portiunculae conventu, annis saltem 1320 et 1326, fuerit lector theologiae (3), narrationem tamen nostram non cognovit. Ex quo manifestum est Franciscum Bartholi nobis non omnia reliquisse, quae de celebri Indulgentia fuerunt narranda, sive quia illa ei non innotuerunt, sive quia noluit omnia narrare.

Fieri tamen potest, ut idem factum ei innotuerit sed in forma varia. Exstat namque apud Fr. Bartholi (Cap 30) narratio, quae, licet quoad circumstantias toto coelo differat a nostra, tamen, quod ad substantiam attinet, valde cum ea consonat. Quam paucis verbis contractam hic profero:

Circa annum 1308 Franciscus, miles de Apulea, cum sua familia suoque mercenario iverunt Assisium, et ibi lucrati sunt Indulgentiam. Cum autem reverterentur, Franciscus miles rogavit suum mercenarium, ut Indulgentiam, quam fuerat lucratus, sibi traderet pro anima fratris nuper defuncti. Consentit mercenarius, et eadem die defuncti anima apparuit Francisco militi, dicens se virtute Indulgentiae ab omni purgatorii poena statim fuisse liberatam.

Difficile est diffinire an utraque narratio ex eodem profluxerit fonte. Non obstat quidem maxima in accidentibus varietas, nam ipsa nostra aetate, quae severo nihilominus suo sensu gloriari consuevit critico, unusquisque post paucos annos, immo dies, easdem omnino narrationum corruptiones atque confusiones inter proximos familiaresque propriis auribus percipere potest. Multo igitur facilius, maiori idque certe gradu, idem fieri potuit aetate illa, saeculo inquam XIV, spiritu critico fere orbata, ut aiunt.

Quoquo modo res se habet, peritus quisque intelligit, ex narratione quam supra protulimus, quaestionem hodie in utramque partem acriter agitatam de veritate Indulgentiae S. Mariae de Portiuncula, in controversia omnino relinqui, nullumque ex ea argumentum sive pro sive contra posse afferri.

Pauca hic addere oportet de opere *Compendium theologiae* ex quo narratiunculam protuli. Pluribus iam abhinc saeculis dubitatum et disputatum fuit, quis sit auctor celeberrimi illius Compendii theologici, quod in codicibus manuscriptis innumeris plurimisque editionibus typis excusis invenitur, quodque *Compendium theologicae veritatis* inscribitur.

(1) Typis expressa invenitur haec narratiuncula cum suis annexis in opere *Compendium sacre theologie pauperis*, ed. cura Fr. Francisci Wiler, O. F. M. Basileensis, lib. VII, rubr. 5, (Basileae, Iac. de Pforzen, 1501, IX kal. Ian.), fol. Gijv.col.2 — Giijr.col.2. Fr. Wiler opusculum perperam tribuit S. Bonaventurae.

(2) Cf. Sbaralea, *Supplementum*, ed. cit., p. 456, col. 1. Dedicatoria epistola, de qua Sbaralea l. c., deest in editione Basileensi laudata.

(3) Cf. Sabatier, *Collection II*, p. XCIX-C.

Fuse simul et erudite hisce temporibus hac de re locuti sunt doctissimi viri Lucianus Pfleger et Martinus Grabmann (1), quorum uterque opus tribuit Hugoni de Argentina, O. P. († c. 1310?). Iusto tamen iure observavit Grabmann, historiae theologiae scholasticae indagator optimus, *duo* in medii aevi codicibus circumferri *Compendia theologiae*, quorum unum tribuitur Hugoni de Argentina praedicto, alterum tamen genuinum est foetus Iohannis Rigaudi O. F. M. Hoc solum interest inter utrumque Compendium, quod Compendium Ioh. Rigaudi multis in locis pias inserit narrationes et incisa brevicula de S. P. N. Francisco vel de aliis rebus ad Ordinem Fratrum Minorum spectantia. Quod tamen attinet ad ipsius libelli substantiam, saepissime vel verbotenus convenit cum *Compendio theologicae veritatis* Hugonis de Argentina.

Haec summatim retulisse sufficiat. Plura quidem de utriusque Compendii historia deque eorum auctoribus in hoc folio periodico postea in medium proferre in animo mihi est. Unum id nunc monitum volo, *Compendium theologiae pauperis* semel tantum, quod sciam, fuisse typis vulgatum, editione nempe curata a Francisco Wiler (Basileae 1501), quam supra p. 410 n. 1, laudavi.

Woerden (Holland).

P. Fr. Bonaventura Kruitwagen, O. F. M.

---

(1) Vide L. Pfleger in *Zeitschrift für katholische Theologie,* XXVIII (1904), S. 429-440. Grabmann, *ibidem,* XXIX, (1905), S. 321-330.

CONSTITUTIONES GENERALES ORDINIS FRATRUM MINORUM
A CAPITULO PERPINIANI
ANNO 1331 CELEBRATO EDITAE.

(Continuatio) (1).

VIII. — *De non recipienda pecunia.*

1. Beatus Franciscus in Regula (2): « Praecipio firmiter Fratribus universis, ut nullo modo denarios vel pecuniam recipiant per se vel per interpositam personam; tamen pro necessitatibus infirmorum et aliis Fratribus induendis, per amicos spirituales, Ministri tantum et Custodes [fol. 33 v. col. 1ª] sollicitam curam gerant secundum loca et tempora et frigidas regiones, sicut necessitati viderint expedire: eo semper salvo, ut sicut dictum est, denarios vel pecuniam non recipiant ».

2. Nicholaus papa IIIus: Ceterum cum in eadem Regula sit sub praecepti districtione prohibitum, ne Fratres recipiant per se vel per alios denarios vel pecuniam ullo modo, idque Fratres in perpetuum servare cupiant, etc. etc. cum sibi ab aliis commissa fuerit diligenter.

Est Bulla Nicolai III Regulae Fratrum Minorum declaratoria: Exiit qui seminat, *data Suriani XVIII Kal. Sept: i. e. 15 Aug. 1279, cuius magna pars Constitutionibus Capituli Perpinianensis inserta fuit, nempe Articuli: VI-XVI (excl.) tractantes de eleemosynis pecuniariis, de denariis, de legatis, et aliis rebus usui occurrentibus.*

Quoniam vero textus bullae huius omnibus prae manibus est, has partes hic e codice Cortonensi [fol. 33 v. col. 1ª — fol. 35 v. col. 1ª] *eo vel minus referemus, quia alii textus ab ipsis originalibus desumpti sunt, uti ille in op.* Seraphicae Legislationis Textus originales. Ad Claras Aquas 1897, *ubi textus hic ommissus a p. 200. Art. VI. usque ad p. 214. Art. XVI excurrit. Cf. quoque editionem phototypicam originalia arte photographica, uti aiunt, fidelissime exhibentem, ita ut variantes codicis Cort. omni prorsus valore careant.* Textus Originales Seraphicae-Legislationis, Romae 1901, in-fol. *Bulla* Exiit *est quoque in* C. I. C. Lib. VI. Decret. tit. 12. c. de verbor. signif.; ap. Sbaralea, *Bullarium Franciscanum*, III, Romae 1765, p. 404-406, n. 127. *et plurimis aliis in editionibus.*

Immediate postea Constitutiones Perpinianenses in Cod. [fol. 35v. col. 1ª] *exhibent Articulum VII Bullae Clementis V.* Exivi de Paradiso, *dat. Viennae Non. Mai., 6 Mai. 1312, quam etiam* C. I. C. Clement. l. V. tit. XI: de verb. signif. c. 1. exhibet. *Cf. eam ap.* Eubel, *Bull. Franc.* V, Romae 1898, 80-86. n. 195 et *Textus Originales* 1897. p. 229-260 etc. Easdem ob causas hic partem a Capitulo Perpinian. allegatam praetermittimus ubi sic incipit et explicit:

3. Clemens papa V: Porro cum dictus Sanctus, volens Fratres suos super omnia a denariis seu pecunia [etc] — deputaverint ad hoc ipsum.

1) Cf. AFH II, 276-92. (2) Cap. IV. Opusc. 67.

Est locus ap. *Text. Original.* 244, n. 1-246 *currens.*

4. Iohannes Cassianus in libro de institutis renuntiationum (1): « Ambiens quis intra coenobii recipi disciplinam, diligentia summa perquiritur, ne de pristinis facultatibus suis inhaeserit ei, vel unius nummi contagium. Sciunt enim sub monasterii disciplina diuturnum eum esse non posse, nec humilitatis aut obedientiae apprehensurum eum esse virtutem, nec illa coenobii paupertate aut districtione formae contentum, si in eius conscientia quantulumcumque pecuniae latuerit: sed ubi primum exorta fuerit qualibet occasione commotio, fiducia stipis illius animatum, continuo de monasterio velut de funda rotante fugiturum ».

IX. — *De modo laborandi.*

1. [fol. 36r. col. I^a] Beatus Franciscus in Regula (2): « Fratres illi, quibus gratiam dedit Dominus laborandi, laborent fideliter et devote, ita, quod excluso otio animae inimico, sanctae orationis et devotionis spiritum non extinguant, cui debent cetera temporalia deservire. De mercede vero laboris, pro se et suis Fratribus corporis necessaria recipiant, praeter denarios vel pecuniam; et hoc humiliter, sicut decet servos Dei et paupertatis sanctissimae sectatores ».

2. Paulus ad Thessalonicenses (3): « Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne aliquem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus pietatem, sed ut nosmetipsos formam daremus verbi ad imitandum nos. Nam et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis; quoniam si quis non vult operari, non manducet. Audivimus enim quosdam inter vos ambulantes inquiete, nihil operantes, sed otiose agentes. Hiis autem qui eiusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus in Domino Iesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes ».

3. Beatus Franciscus in Testamento (4): « Ego manibus meis laboravi (5), et volo laborare; et omnes Fratres alii (6) volo firmiter, quod laborent de labore illo, quod pertinet ad honestatem. Qui nesciunt, discant, non propter cupiditatem recipiendi pretium laboris, sed propter exemplum, et ad repellendam otiositatem. Et quando non daretur nobis pretium laboris, recurramus ad mensam Domini, petendo eleemosinam hostiatim.

4. Frater Bonaventura (7): « Otium autem omnium malarum cogitationum sentinam dicebat (8) summopere fugiendam, exemplo demonstrans, rebellem carnem et pigram disciplinis continuis [fol. 36r. col. 2^a] et fructuosis laboribus esse domandam. Unde corpus suum fratrem asinum appellabat, tanquam laboriosis subponendum oneribus, crebris cedendum flagellis et vili pabulo substentandum. Si aliquem (9) vero cernebat otiosum et vagum, aliorum velle manducare labores, seu (10) fratrem muscam nominandum censebat, eo quod talis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens, vilem et abominabilem se omnibus reddat ».

---

(1) *Institut.* Lib. IV cap. III. (Migne *P. L.* 49, 454s.) quibusdam in cod. omissis. (2) Cap. V. Opusc. 68.

(3) II Thess. III, 7, 13. Textus Vulgatae differt aliquantum.

(4) Opusc. 79. (5) L. c. laborabam. (6) *Transp.*

(7) Leg. Maior, V. n. 6. Bo. 517.

(8) Bo. docebat. — *In margine* Cod. Cort. *alia manus add.* Beat. Francis.

(9) Bo. quem. (10) Ibid. *recte om.* seu.

5. Ex compilatione antiqua (1): Ordinamus et statuimus, « quod tam Fratres clerici quam laici compellantur per suos Superiores in scribendo et studendo, in laboribus sibi competentibus exerceri ». Et qui inventi fuerint notabiliter otiosi per Ministros et Custodes voce activa et passiva priventur, et ab omnibus promotionibus Ordinis retrahantur. « Quod (2) si Superiores in hoc fuerint negligentes, a Visitatoribus puniantur, qui diligenter inquirant, qualiter ista constitutio observetur (3) ». « Si Fratres alicubi indigent obsequiis puerorum saecularium » honestos habeant et securos, qui ad interiores officinas non admittantur sine licentia Generalis, « sed magis ipsi Fratres pro Christo humilitatis officia non recusent ».

6. Paulus Act. XX (4): « Argentum et aurum aut vestem nullius vestrum concupivi; ipsi vos scitis, quoniam ad ea quae mihi opus erant et hiis, qui mecum sunt, ministraverunt manus istae. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos ac meminisse verbi Domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare quam accipere ».

7. Beatus Franciscus in legenda veteri (5): « Volo Fratres meos laborare et exercitari, et eos qui nesciunt aliquas artes addiscere (6), ut minus simus hominibus onerosi; et ne in otio per illicita cor aut lingua vagetur. Lucrum autem vel mercedem laboris non laborantis arbitrio sed Guardiani [fol. 36v. col 1a] providentiae volo (7) committi ».

8. Ex Capitulo Perpiniani: « Magna nobis est, si dissimulare nolumus, ad labores honestos et utiles indicta necessitas, ut et perniciosum declinemus otium omnis adinventionis perversae magistrum, et sanctorum patrum imitemur probitatis exemplum, ut pauperum subiiciamur penuriis et obediamus regularibus institutis. Quapropter Ministris Provincialibus districte praecipimus et mandamus, quatenus in cunctis suarum administrationum conventibus seu locis, per se vel per Custodes Fratribus, qui non se in communibus servitiis vel officiis iugiter occupant et sunt pro laboribus apti, singula et utilia et honesta eis secundum idoneitatem competentia iniungant opera vel sapientialis studii vel manualis exercitii, puta scripturae, picturae, texturae, orti culturae, sartoriae, suturae, carpentariae, vel cuiusvis occupationis honestae, de quibus ipsi Fratres quolibet sabbato Custodibus vel Guardianis aut eorum Vicariis vel aliquibus per eos deputatis fidelem teneantur reddere rationem, referentes seu in summa dicentes et aliqualiter exhibentes ea, quae per hebdomadam vel studio didicerint vel manu fuerint operati ».

2. « Si qui vero sani Fratres et validi inventi fuerint otiosi, ordinarie subiaceant disciplinae. Et si eorum praelati eos ex ignava dissimulatione otiari permiserint, si et quando de huiusmodi permissione convicti fuerint, per eum coram quo convicti legittime erunt, denuntientur a suis officiis esse suspensi, per nullum nisi per Generalem Ministrum vel per eum, cui ipse in speciali commiserit, relevandi. De mercede vero laboris praelati disponant et ordinent [fol. 36v. col. 2a] aequaliter distri-

(1) *Haec parag. differt et a Narb. et a Paris. Passus cum Narb. consonantes* « » signavimus. (2) Paris. *etiam* quod si. Narb. Et si.

(3) Par. *denuo sic.* Narb. servetur. (4) Vers. 33-4. Vulg. paucis variat.

(5) Sumptum est e II Cel. II c. CXX, ed. Alenc. p. 290 21-27.

(6) Ed. *add.* Et rationem reddens (ut etc.).

(7) Ed. committebat, Cod. *orationem rectam adhibet. Textus* Spec. Perf. ed. Sabatier c. 75 p. 148 *multum differt.*

buentes eamdem, ita dumtaxat quod laborantibus studeant favorabiliter subvenire. Nullus quoque Frater opera suscipiat vel se facturum aut missas dicturum spondeat vel mercedem laboris recipiat, nisi de sui iussione vel concessione praelati ».

9. Ex compilatione antiqua (1): « Ad otiositatem autem vitandam lectores incipiant legere a festo sancti Francisci et usque ad terminum sui Provincialis Capituli ordinarias continuent lectiones. Arceantur autem Fratres clerici (2) ad ingressum scolarum, cum non fuerint circa sibi iniuncta (3) officia occupati. Et qui otiositati dediti fuerint, gravi subiaceant (4) disciplinae, vel de loco studii emittantur. Temporibus etiam vacationum cogantur Fratres clerici aliquibus (5) lectionibus occupari ». « Nec (6) ratione huius (7) studii ab humilitatis obsequiis et divinis officiis eximantur ».

10. Ex quarta collatione patrum (8): « De negligentia quidem nostra sterilitas mentis nostrae descendit, dum vitio nostro tepore praecurrente incircumspecte nosmetipsos remissius exibentes, et per ignavam desidiam noxiis cogitationibus pasti, terram cordis nostri spinas et tribulos facimus germinare. Quibus in ea pullulantibus consequenter efficimur steriles atque ab omni spirituali fructu et contemplatione ieiuni ».

11. Ex capitulo Perpiniani: 1. « *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est,* Apostolo teste (9), *ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Huius rei gratia, ne tam utilis, tamque salubris doctrina inutiliter iuventuti erudiendae legatur, volumus et mandamus, quod legentes Sacrum Canonem variis distin-[fol. 37 r. col. 1ª] ctionibus et rittimis (*sic*) inutilibus non intendant: sed legant secundum gratiam a Domino sibi datam, assumentes sententiam, exponentes litteram, removentes dubia, et utilia notabilia inducentes.

2. Legentes vero sententias, dicta Magistri et Sanctorum assument; quaestiones utiles, quae possunt theologice tractari, pertractent; dicta doctoris eximii Magistri Alexandri de Alis diligenter inspiciant, et alios ea doceant secundum capacitatem et intelligentiam eis a conditore concessam. Ibi enim uberrimus theologicarum inquisitionum fluvius invenitur.

3. Qui vero iuvenibus phisica legunt, studeant auditores suos secundum eorum exigentiam tam doctrina quam moribus informare. Et hii omnes continuent toto anno, illis duntaxat exceptis temporibus, quibus Fratres, ut plurimum, pro seminatione divini verbi vel pro mendicatione victus necessarii ad exteriora exire coguntur.

4. Ista vero tempora in unaquaque Provincia per Ministrum in Provinciali Capitulo distinguentur. Lectores vero, qui, sicut supra scriptum est, legere noluerint, Ministri teneantur a suis officiis amovere. Studentes autem Parisius non revocentur pro Lectoribus, nisi studuerint per duos annos ibidem, vel nisi ex certa causa per Generalem Ministrum cum aliquo fuerit dispensatum ».

12. Frater Bonaventura (10): « Orationis gratiam viro religioso desiderandam super omnia, Franciscus (11) firmiter asserebat, nullumque cre-

(1) Paris 1292. Ehr. 107. n. 1. 80-108, 1 (nota).
(2) Ehr. omnes clerici fratres.
(3) Ehr. iniuncta sibi.
(4) Ehr. subiiciantur.
(5) Ehr. *add.* utilibus.
(6) Ehr. ead. not. (108) 3-5.
(7) Ehr. huiusmodi.
(8) Cassianus op. cit. cap. III Migne, P. L. 49, 586.
(9) II Tim., III, 16s.
(10) Leg. Mai. X. n. 1. Bo. 583, 1.
(11) Ed. *om.* Franciscus.

dens sine ipsa in Dei servitio prosperari (1), modis, quibus poterat, Fratres suos ad orationis (2) studium excitabat. Nam ambulans et sedens, interius (3) et foris, laborans et vacans orationi adeo erat intentus, ut illi videretur non solum quidquid erat in eo cordis et corporis, verum etiam [fol. 37r. col. 2ª] operis et temporis dedicasse ».

13. Ex capitulo Perpiniani: « Sanctae humilitatis officia, sanctorum patrum sequentes exempla, ut omnem impleamus iustitiam, perseveranter peragere satagamus sic, quod tam Ministri quam Custodes, dum in eodem conventu per quindenam moram trahunt, Guardiani, Lectores et ceteri Fratres paropsides lavent, domos et ecclesias quam maxime scopent, pannos ecclesiasticos et alios mundent, panem uniformiter, quando fuerit necesse, mendicent taliter, quod basi virtutum, humilitati, fideliter inhaerentes, paupertate spiritus, cui regni coelorum divitiae promissae sunt, gaudeamus ».

14. Ex compilatione antiqua (4): 1. « Cum dicatur in Regula (5), quod « Fratres desiderare debent habere spiritum Domini et sactam eius operationem, orare semper ad Deum puro corde »; ne devotionis fervor per inquietudinem multiloquii extinguatur, ordinamus, quod silentium a dicto Completorio, in conventu usque ad primam pulsationem Primae conventus servetur (6), exceptis hospitibus de novo venientibus et infirmis et eis (7) ministrantibus vel assistentibus, usque ad horam congruam de Guardiani sui licentia speciali ».

2. « Item (8) sileatur (9) in claustro, choro et dormitorio in quo sunt cellae vel studia omni tempore. In dormitorio vero a studiis separato tantummodo dum dormitur, et in refectorio dum comeditur tam in secunda mensa quam in prima. Et hoc non solum a residentibus, sed etiam a forensibus observetur ». « In (10) locis autem, ubi Fratres non habent officinas distinctas, assignetur, ubi Fratres sileant, et ubi possint colloqui aliis dum oportet ».

4. « Similiter (11) hora dormitionis a Pascha usque ad festum Exaltationis sanctae Crucis (12) qualibet die immediate post factam (13) mensam pulsetur campanella (14) refectorii et ex tunc sileatur usque ad Nonam. [fol. 37v. col. 1ª]. In diebus (15) ieiunorum simili modo a pulsata campanella sileatur, usquequo fiat signum ad surgendum secundum spatium a Guardiano provide assignatum (16). Liceat tamen breviter et submisse significare, quod necesse est ». « Et (17) quicumque contrafecerit, silentium videlicet prolixe frangendo, dicat in capitulo culpam suam et a Guardiano sibi imponatur, quod pro qualibet vice infra XV dies non bibat nisi aquam vel ab omni cocto abstineat praeter panem ».

---

(1) *Transp.* (2) Ed. eius. (3) Ed. *recte* intus.

(4) Cf. Narb. Bo. 453, 2, 33-41. Ehr. 98, 21-99, 3. *Sed ordinatio neque cum Narb. neque cum Paris* (cf. notas) *convenit. Textum Narb.* « » *signavimus.*

(5) Cap. X. Opusc. 72.

(6) Ll. cc. a Complet. usque *Pretiosa* servetur. (7) Ll. cc. eisdem.

(8) Est Textus comp. Paris. 1292, Narbonensem modificans. Cf. Narb. 453, 2, 42 seqq. Ehrle, 99. 3ss. et notas 2-7. (9) *Sic et* Par. Narb. sileant.

(10) *Hic inc. additio* Paris In-oportet. Cod. *om.* fratrum.

(11) *Denuo* Narb. Bo. 453, 2, 44-454, 1, 2, Ehr. 99, 5ss.

(12) *Hinc:* qualibet — assignatum *est additio in calce codd. Constitutionum Narb.* Narb. quolibet autem.

(13) Narb. secundam mens. immediate. Cod. Cort. *cum* Paris 1292 *concordat.*

(14) Narb. campana. (15) *Sic et* Paris. Narb. *om.* vero. (16) Narb. ordinatum.

(17) *Caetera prolixius, sed alio modo* ap. Narb. 454, 1, 10 seqq. Ehr. 99, 12ss.

15. Ex capitulo Perpiniani: 1. « Quia, ut ait vir seraphicus et devotissimus pater noster (1) « sanctae orationis et devotionis spiritui debent cetera temporalia deservire (2) », imo, ne, quod Deus avertat, saluberrimum huiusmodi spiritum apud nos per evagationem et inquietudinem, per scurililatem et multiloquium et tandem per dissolutionem mentium extingui contingat, praesenti constitutione iubemus, quatenus infra spatium comprehendens ecclesiam seu oratorium, claustrum, dormitorium et secretae necessitatis locum, Fratres omnes praeter infirmos et forenses et servitores eorum, a tempore Completorii usque ad primum signum Primae, diebus singulis per Guardianos et eorum Vicarios includantur sic, quod per domos alias, per porticus et plateas illo tempore quieti et orationi dedito, nullatenus valeant evagari. *Sed* (3) *in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione*, sub silentio et quiete, *petitiones suas innotescere faciant apud Dominum, qui* (4) *orantes, ostio clauso et in abscondito videt et mercedem inextimabilem,* iuxta promissionem evangelicam, eis reddet (5).

2. Loca vero, quae ad clausuram huiusmodi non sunt disposita, disponantur, et isti salubri observantiae coaptentur. Et antequam aptata fuerint, Guardiani eorum non possint sub quovis titulo ad Provinciale Capitulum proficisci. [Fol. 37 v. col. 2ª]. Nec in eis liceat Ministris et Custodibus comedere carnes aut pisces, nec de talium locorum terminis recipere possint Fratres ».

X. — *Quod Fratres nihil sibi approprient.*

1. Beatus Franciscus in Regula (6). « Fratres nihil sibi approprient, nec domum, nec locum, nec aliquam rem ».

2. Abbas Pannutius (7): « Tres renuntiationes esse et patrum traditio et scripturarum sanctarum demonstrat auctoritas, quasque unumquemque nostrum omni studio oportet implere: prima est, qua corporaliter universas divitias mundi facultatesque contemnimus; secunda, qua mores ac vitia affectusque pristinos animi carnisque respuimus; tertia, qua mentem nostram de praesentibus universis ac visibilibus evocantes, futura tantummodo contemplamur, et ea, quae sunt invisibilia, concupiscimus. Quae tria, ut simul perficiantur, etiam Abrahae Dominum legimus praecepisse, cum dicit (8): *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui.* Primum dixit: *De terra tua,* idest de facultatibus huius mundi opibusque terrenis. Secundo: *De cognatione tua,* idest de conversatione et moribus vitiisque prioribus, quae nobis a nostra nativitate, affinitate velut cohaerentia quadam et consanguinitate congenita sunt. Tertio: *De domo patris tui,* idest de omni memoria mundi huius, quae oculorum occurrit obtutibus (9). Huiusmodi ergo renuntiationis tertiae veram perfectionem tunc merebimur obtinere, quando mens nostra nullo carneae pinguedinis excitata contagio, sed peritissimis elimationibus expolita, ab omni affectu et qualitate terrena per indesinentem divinarum rerum meditationem spiritalesque theorias, ad

(1) *Alia manus in marg. add.* Franciscus.
(2) *Alluditur ad* Regul. Cap. V. Opusc. 68.
(3) *Alluditur* ad Phil. IV, 6.
(4) *Item* ad Matth. IV, 6.
(5) Cap. VI. Opusc. 68.
(6) Cap. VI. Opusc. 68. Or. 41.
(7) Cassianus, Collat. III, c. 6. Migne, *Pat. Lat.* 49, 574 s.
(8) Gen. XII, 1: *Egredere* etc.
(9) L. c. VI-VII, p. 577-8. *Aliquibus variatis.*

illa, quae invisibilia sunt, eo usque transierit, ut circumdatam se fragilitate [fol. 38 r, col. 1ª] carnis ac situ (1) corporis, supernis et incorporeis intenta, non sentiat, atque in huiusmodi rapiatur excessus, ut non solum nullas voces auditu recipiat corporali, nec intuendis praetereuntium imaginibus cccupetur, sed nec adiacentes quidem moles et ingentes materias obiectas oculis carnis aspiciat. Cuius rei fidem atque virtutem nemo capiet, nisi qui haec, quae dicuntur, experientia magistrante perceperit, cuius videlicet ita Dominus oculos cordis de universis praesentibus evocarit, ut ea non tanquam transitoria, sed quasi transacta iam reputet, et velut inanem fumum in nihilum resoluta conspiciat, ambulansque, ut Enoch, cum Deo (2), ac de humana conversatione moribusque translatus, non inveniatur in praesenti saeculi vanitate ».

3. Beatus Franciscus in legenda (3): « Nequaquam saeculo perfecte renuntiat, qui proprii sensus loculos intra cordis arcana reservat ». Dicitur alibi in sermone quodam (4): « Ille Dei servus, qui non irascitur, nec se conturbat pro aliquo, recte vivit et sine proprio ».

4. Ex compilatione antiqua (5): « Inhibemus etiam per obedientiam, quod nullus Frater inducat, per se vel alium, personam aliquam ad faciendum seu ordinandum eleemosinam perpetuam vel ad vitam sibi vel Fratri alteri seu Ordini exhibendam. Et si aliqua talis fuerit ordinata, nullo modo in iudicio exigatur. Si quis autem contrarium attemptaverit, scilicet inducendo aliquem atque in iudicio exigendo, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat ».

5. Ex eadem (6): « Quicumque inventus fuerit proprietarius, libris (7) et omni actu legitimo sit privatus; Laici vero et Clerici, qui libros et (8) officia non habent, probationis caputio priventur (9). Et si quis talis in morte inventus fuerit, careat ecclesiastica sepultura ».

6. Ex compilatione Assisiate: « Postremo contra appropriatores locorum statuimus, [fol. 38 r, col. 2] quod Ministri, cum visitant vel alias, quando eis videbitur expedire, de huiusmodi diligenter inquirant vel inquiri faciant per Custodes. Et si quos tales invenerint, de suis locis eos expellere teneantur. Dicimus autem appropriatores locorum, quibus si dantur obedientiae recedendi, procurant eas per preces secularium revocari, vel qui alios, non de suis seu quos extraneos reputant subditos vel praelatos, secum nolunt habere vel etiam sustinere ».

XI. — *De eleemosina petenda.*

1. Beatus Franciscus in Regula (10): « *Tanquam peregrini et advenae* in hoc saeculo (11), Fratres in paupertate et humilitate Domino famulantes, vadant pro eleemosina confidenter; nec oportet eos verecundari; quia Dominus pro nobis se fecit pauperem in hoc mundo. Haec est illa celsitudo altissimae paupertatis, quae vos, carissimos Fratres meos, haeredes et reges regni coelorum instituit, pauperes rebus fecit, virtutibus sublimavit. Haec sit portio vestra, quae perducit *in terram viventium* (12):

(1) Cod. *om.* ac situ. (2) *Alluditur ad* Gen. XV, 22.
(3) Leg. Maior, VII, n. 2. Bo. 523, 1, 37 s. Cfr. etiam Barth. Pisanus ap. *An. Franc.* IV, 607. (4) *Admonit.* XI, Opusc. 12.
(5) *Est comp.* Paris 1292 *cum modificationibus et transp.* Ehr. 95, not. 5.
(6) Narb. Bo. 457, 2, 5-10. Ehr. 118, 8-11. (7) Ll. cc. *add.* omnibus.
(8) Ll. cc. vel. (9) Ll. cc. puniantur. (10) Cap. VI. Opusc. 68 s. Or. 41 s.
(11) Cfr. I Petr. 2, 11. Opusc. et Or. *om.* Fratres.
(12) *Alluditur ad* Psalm. 141, 7.

cui dilectissimi Fratres totaliter inhaerentes, nihil aliud pro nomine Domini nostri Iesu Christi in perpetuum sub coelo habere velitis ».

2. Ex compilatione antiqua (1): 1. Altaria quaestuaria sive cippos vel tabulas et similia ad recipiendam pecuniam nusquam procurent per se fieri vel haberi; nec patiantur Fratres in locis suis vel praedicationibus, quod cum bacinis vel cirothecis vel similibus pecunia pro Fratribus colligatur. Item, Fratres qui morantur in locis, pecuniam a transeuntibus non petant nec peti faciant. Liceat (2) tamen panem et vinum humiliter petere ». « Et (3) si quis scienter contra fecerit, pro qualibet vice una die tantum in pane et aqua ieiunet ».

2. « Item, in poenitentiis, quas imponunt, non faciant aliquid sibi (4) dari nec Fratribus nec personae nec loco alicui speciali. Et cum (5) testamentis interfuerint, non procurent sibi vel cognatis suis [fol. 88 v. col. 1.] aliquid erogari », « nisi (6) testatores fuerint Fratris coniuncti (7), vel aliis, quibus largiri consulitur, consanguinei vel affines ». Et quicunque scienter contra fecerit, privetur (8) legato, si eidem aliquid relinquatur ».

3. Ex Capitulo Perpiniani: « Indecens quaestus apparet viros honestos ab ignotis peregrinis et viatoribus consuetudinarie mendicare; quia saepe contingit, quod hii a quibus importune petitur, sunt pauperes verecundi et secundum sui status conditionem egeni et interdum afflicti, tristes et angustiati, qui nimirum ex tali quaestu amplius anxiantur. Sunt etiam aliqui Fratribus in locis nativis valde benefici, qui nolunt in partibus alienis a talibus quaestoribus molestari. Quare talem consuetudinarium quaestum saepe quidem infestum et improbum, scandalis expositum, confusionibus plenum, vilem et miserum generaliter prohibemus. Et de terminis conventuum vel locorum in quibus talis consuetudinaria viget abusio, quamdiu manebit consuetudo, nullum ad Ordinem recipi praesenti constitutione iubemus ».

XII. — *De servitio infirmorum.*

1. Beatus Franciscus in Regula (9): Ubicunque sunt et se invenerint Fratres, ostendant se domesticos invicem inter se. Et secure manifestet unus alteri necessitatem suam; quia si mater nutrit et diligit filium suum carnalem, quanto diligentius debet quis diligere et nutrire Fratrem suum spiritualem? Et si quis eorum in infirmitatem ceciderit, alii Fratres debent ei servire, sicut vellent sibi serviri ».

2. Hugo libro de claustro animae (10): « Religio est habundans pauperi, mediocri sufficiens, tollerabilis diviti, infirmis larga, delicatis compatiens, fortioribus moderata, poenitentibus misericors, perversis severa, bonis [fol. 88 v. col. 2a] optima ».

---

(1) Nar. Bo. 452, 1, 22-8. Ehr. 92, 6-11, *ubi legitur:* seu cippi vel similia ad ... nusquam pro Fratribus habeantur. (2) Ll. cc. licet.

(3) Cfr. Narb. Bo. 452, 1, 22-7. Ehr. 92, 13-18. *Est* Cap. Paris. 1292. Ehr. l. c. et not. 6. (4) Ll. cc. *pauca transp.* (5) Ll. cc. *add.* in.

(6) *Hic incipit* Paris. 1292.

(7) *Paris.* fratri consulenti... quibus aliquid legari.

(8) L. c. libris et legato. Cfr. Narb. Bo. l. c. 33-7. Ehr. 93, 1-3, *sed differunt.*

(9) Cap. VI. Opusc. 69. Or. 42.

(10) Hugo de Folieto, op. cit. l. I. c. VIII; Abundans est enim religio pauperi etc. (Inter opp. Hugonis a S. Victore, Migne Pat. Lat. 176, 1088).

3. Frater Geraldus Generalis Minister: « 1. Fratribus infirmis Fratres infirmarii et Fratres ceteri, quibus ex opportunitate, societate, necessitate, occasione vel ex speciali deputatione servituti infirmorum incumbit servire; Ministri vero, Custodes et Guardiani eorumque Vicarii serviri facere, et de cunctis necessitatibus secundum possibilitatem pauperum providere vel provideri facere studeant iuxta fraternae caritatis et nostrae Regulae sanctiones. Illi vero, quibus servitium memoratum incumbit, si notabiliter culpabiles in praemissis inventi et legittime convicti fuerint, per eum coram quo convicti fuerint, dicto servitio continue cum probationis caputio deputentur usquequo per diligentiam obsequii se probaverint emendatos.

2. Custodes vero et Guardiani omnesque Vicarii, qui legittime deprehensi fuerint in praemissis notabiliter deliquisse, per Ministrum in Provinciali Capitulo, sicut de negligentia vel crudelitate notati, a suis officiis absolvantur. Ministri vero quorum Provinciae in male serviendo infirmis, per Visitatores inventae fuerint vitiosae, per ipsos Visitatores Generali Ministro et Generali Capitulo nuntientur, sicut ratio exegerit utique providendi.

XIII. — *De poenitentia Fratribus peccantibus imponenda.*

1. Beatus Franciscus in Regula (1): « Si qui Fratrum, instigante inimico, mortaliter peccaverint, pro illis peccatis, de quibus ordinatum fuerit inter Fratres, ut recurratur ad solos Ministros Provinciales, teneantur praedicti Fratres ad eos recurrere, quam citius poterunt (2) sine mora. Ipsi vero Ministri, si presbiteri sunt, cum misericordia iniungant illis poenitentiam. Si vero presbiteri non sunt, iniungi faciant per [fol. 39 r col. 1ª] alios Sacerdotes Ordinis, sicut eis secundum Deum melius videbitur expedire; et cavere debent ne irascantur et conturbentur propter peccatum alicuius; quia ira et conturbatio in se et in aliis impediunt charitatem ».

2. Bonifatius papa VIII (3): « Generalis et singuli Provinciales Ministri (4) et eorum Vicarii ac etiam Custodes in Provinciis et in Custodiis sibi commissis praedictis Fratribus constitutis ibidem nec non et Fratribus aliis eiusdem Ordinis ad eos declinantibus undecunque absolutione et dispensatione indigentibus, sive prius quam intraverint Ordinem, sive post in casibus excesserint, pro quibus excommunicationis vel interdicti aut suspensionis incurrerint sententias, a iure vel a iudice generaliter pervulgatas et huiusmodi sententiis innodati aut in locis suppositis interdicto ecclesiastico divina officia celebrantes vel suscipientes ordines, sic ligati notam irregularitatis incurrunt, absolutionis et dispensationis beneficium valeant impertiri, nisi adeo gravis et enormis excessus fuerit, quod sint ad eamdem Sedem merito destinandi: Fratres etiam vestri, quos pro tempore vos Generalis et Provinciales Ministri, nec non et vices vestras gerentes, ac etiam Custodes in proprios habueritis confessores, absolutionis et dispensationis beneficium, vobis cum expedierit, valeant impertiri, iuxta formam concessionis super absolutione et dispensatione Fratrum eius Ordinis superius vobis

---

(1) Cap. VII. Opusc. 69 s. Or. 42. (2) Opusc. et Or. poterint.

(3) Idest in Mari Magno cf. ll. cc. supra p. 279 not. 6.

(4) *Bull. Fr.* II 299 b *om.* et eorum vicarii, *sed est* in forma Cl. IV l. c. III, 20, a. § 13.

factae (1) ». — Et infra: « Inhibemus insuper universis Fratribus vestri Ordinis, ne aliquis eorum, nisi in necessitatis urgentis articulo, aliis quam praelatis suis peccata sua confiteri praesumant, vel aliis eiusdem Ordinis sacerdotibus secundum Regulam et ipsius Ordinis instituta ».

3. Ex compilatione antiqua (2): « Ab excommunicatione vero pro iniectione manuum [fol. 39r. col. 2a] violenta (3) possit Custos absolvere vel Guardianus, si Custodis praesentia infra diem naturalem (4) haberi non possit, aut etiam Vicarius Guardiani, si Custodis vel (5) Guardiani praesentia infra triduum minime haberetur ».

4. Ex eadem (6): « Nullus sacerdos confessiones audiat saecularium vel religiosorum absque licentia sui Provincialis Ministri ». « Ministri (7) vero nullos licentient, nisi quos cum magna deliberatione discretos probaverint et securos; et hoc in Capitulo Provinciali de (8) Diffinitorum consilio tantum fiat ».

5. Ex eadem (9): « Quicumque Frater scienter consuluerit de aliquo, vel praesentaverit aliquem ad praedicationis vel confessionis officium, de cuius vita et spe proficiendi in executione iniungendi sibi talis officii probabiliter dubitatur, tribus diebus in pane tantum et aqua ieiunet ».

6. Ex eadem: « Statuit Capitulum Generale, ut singuli Fratres determinatos de conscientia Guardiani habeant confessores, quibus ad minus bis confiteantur in qualibet septimana ».

7. Ex compilatione Assisiate: « Studentes extra suas Provincias alibi quam Parisius confessiones non audiant mulierum, nisi talis casus contingeret, quod aliquam vellet confiteri, cuius linguam nullus alius Frater intelligeret de conventu ».

8. Ex capitulo Perpiniani: 1. « Ordinamus, quod nullus Frater Provincialibus Ministris inferior, nisi ex speciali Generalis vel sui Provincialis Ministri commissione, possit Fratrem aliquem absolvere a peccato inobedientiae contumacis, proprietariae rerum retentionis, lapsus carnis, furti enormis, iniectionis manuum violentae, falsi testimonii in iudicio facti, appellationis vel petitionis aut publicationis libelli famosi, falsificationis cuiuscunque sigilli, falsae criminationis in infamiam cuiuscumque.

2. Quare praesenti ordinatione statuimus, quod si qui Fratres [fol. 39v. col. 1a] divina permittente iustitia, et hostis antiqui fallacia procurante, quod absit, pro memoratis criminibus fuerint irretiti, pro absolutionis beneficio ad Ministros vel ad praefatos eorum Commissarios recurrere debent, ut potestatem tenebrarum effugiant sine mora. Ministri vero et eorum Commissarii diligenter attendant, quod misericordiae oleum infundentes, vinum iustitiae infundere non omittant, ut scilicet de poenitentia debita poenitentibus non modicam gratiam facientes, iniuriam quidem passis in persona, fama seu rebus aliis satisfactionem debitam fieri faciant, vel eos qui fecerint iniuriam non absolvant ».

4. « Talis autem absolutio in foro quidem obtenta secreto, non debet correctionem iudicialis fori, si crimen probatum fuerit, impedire. Si

---

(1) *Om.* in bulla Alex. IV *sed adest* in illa Clem. IV, l. c. III 23, § 36.
(2) Paris, 1292. Ehr. 112, nota 4. al. 4, lin. 10-13. (3) L. c. *om.* violenta.
(4) L. c. *om.* naturalem; *diff. tunc:* posset, vel vic. etiam gu.
(5) L. c. *add.* ipsius. (6) Narb. Bo 456, 1, 2-4. Ehr. 105, 12-13. *transp.*
(7) Narb. Bo. 456, 1, 7-10. Ehr. 105, 15-7.
(8) De def. consilio *additum fuit* a Paris, 1292. Ehr. 105, not. 9.
(9) Narb. Bo. 456. 2, 19-25. Ehr. 108, 20-109-3, *in calce Narb. additum fuit, sed om.* a Paris 1292. Ll. cc. *transp.*

tamen Frater poenitens, instigante se spiritu, antequam sit delatus vel accusatus de crimine, faciem Ministri coram testibus in confessione praevenerit, indulgemus, concedimus et volumus, quod Minister de plenitudine potestatis et gratiae, a poenis externis de memoratorum consilio testium Fratrem poenitentem quoad extrinsecum forum quietet, liberet ac absolvat, alia quidem minus confusibili imposita sibi poenitentia salutari ».

9. Ex compilatione antiqua (1): « Si quis Provincialis Minister committat alicui praelatorum auctoritatem suam super illis casibus, qui Ministris Provincialibus reservantur, et contingat Ministrum mori seu ab officio ministerii admoveri, talis commissio penes illum, cui facta fuit, remaneat, donec Minister in Provincia habeatur. Et quicumque confessorum ex certa scientia praesumpserit absolvere a praemissis, suspensus sit ipso facto a confessionibus audiendis, nec restitui possit, nisi per suum Provincialem Ministrum. Et quicunque vitiosus [fol. 39v. col. 2a] in hoc legittime fuerit deprehensus, poena carceris puniatur ».

XIV. — *De electione Generalis Ministri et Capitulo Pentecostes.*

1. Beatus Franciscus in Regula (2): « Universi Fratres unum de Fratribus istius Religionis teneantur semper habere Generalem Ministrum et servum totius Fraternitatis, et ei teneantur firmiter obedire. Quo decedente, electio successoris fiat a Ministris Provincialibus et Custodibus in Capitulo Pentecostes, in quo Provinciales Ministri teneantur semper insimul convenire, ubicunque a Generali Ministro fuerit constitutum: et hoc semel in tribus annis, vel ad alium terminum maiorem vel minorem, sicut a praedicto Ministro fuerit ordinatum. Et si aliquo tempore appareret universitati Ministrorum Provincialium et Custodum, praedictum Ministrum non esse sufficientem ad servitium et communem utilitatem Fratrum, teneantur praedicti Fratres, quibus electio data est, in nomine Domini alium sibi eligere in Custodem ».

2. Bonifatius VIII (3): « Ut successores tui, fili Generalis Minister, qui erunt pro tempore, statim postquam electi secundum Regulam et Constitutiones fuerint, eo ipso veri eiusdem Ordinis Generales Ministri effecti, curam animarum Fratrum ipsius Ordinis plene habeant libereque gerant, ipsosque Fratres auctoritate propria ligare ac solvere, nec non in eodem Ordine agere valeant quae ipsi Ministri et Diffinitores ad hoc electi iuxta praedictas Constitutiones eisdem Ordini et Fratribus secundum viderint expedire aliasque possint officium Generalis ministerii licite in omnibus exercere. Ideoque Fratres tibi, Generalis Minister, et successoribus ipsis devote ac humiliter obediant ac intendant, ac praefati successores et tu Generalis Minister a Provincialibus Ministris et Custodibus secundum Regulam et Constitutiones ipsius Ordinis absolvi ac amoveri possitis, auctoritate apostolica [fol. 40r. col. 1a] indulgemus, ratum habentes et firmum quidquid super praemissis per Generalem Ministrum dictosque praedecessores Fratres et Diffinitores factum et observatum est hactenus, concessa tibi exequendi officium ge-

(1) Cf. Paris, 1292. Ehr. 112 not. 4, al. 4. *sed differt.*

(2) Cap. VIII. Opusc. 70s. Or. 48.

(3) Cf. Bulla cit. Alexandri IV, l. c. II 298, 2, 5-35, *qui locus:* ut successores libera facultate *a Clemente IV repetitus,* l. c. III. 19, n. 25 *ideo a Sbaralea omissus est.*

neralis ministerii omni libera facultate (1). In electionibus quoque Generalis et Provincialium Ministrorum ipsius Ordinis, qui debent electionem huiusmodi celebrare, cum eos frequenter de remotis partibus oporteat convenire, tempus super hoc a iure statutum non curatur nec ipsi in hac parte iuris huius regulis coarctentur ».

3. Gregorius nonus (2): « Dubitantibus vobis, an pro eo quod in Regula dicitur, ut (3) « decedente Generali Ministro, a Provincialibus Ministris et Custodibus in Capitulo Pentecostes fiat electio successoris (4) », omnium Custodum multitudinem oporteat ad Generale Capitulum convenire; an ut omnia cum maiori tranquillitate tractentur, sufficere possit, ut aliqui de singulis Provinciis, qui vicem aliorum teneant (5) intersint, taliter respondemus, ut singularum Provinciarum Custodes unum ex se constituant, quem cum suo Provinciali Ministro pro ipsis ad Capitulum dirigant, vices suas committentes eisdem (6). Quod etiam, cum statuistis per vos ipsos, statutum huiusmodi duximus approbandum ».

4. Ex compilatione antiqua (7): « 1. Ordinamus, quod ad electionem (8) Generalis Ministri procedatur hoc modo. Electoribus scilicet (9) congregatis die ad eligendum praefixa, primo invocata Spiritus Sancti gratia (10) », « fiat inclusio electorum. Demum (11) Minister Provinciae, ubi fiet Capitulum Generale vel si ipse defuerit, Custos eiusdem Provinciae electus ad ipsum Capitulum Generale, disquisitores instituat de duorum vel trium consilio discretorum, qui « singulorum (12) vota seorsum aliquantulum coram oculis omnium perquirant fideliter et conscribant, [fol. 40r. col. 2ª] ita quod singuli, antequam recedant ab eis, audiant, qualiter conscripserint vota sua ».

2. « Et (13) Fratres electores in exprimendo vota sua, utantur hiis verbis: *Ego talis Minister vel Custos talis Provinciae nomino talem Fratrem, vel consentio in talem Fratrem pro Generali Ministro* ». « Quibus (14) per ordinem conscriptis, statim in eodem loco, antequam Fratres discedant vel colloquantur ad invicem, publicentur (15) in medium quae scripserunt. Quod, si divina gratia spirante (16) in unum aliquem concordaverint, illius electio firma est sine (17) aliqua quaestione. Si vero in partes inaequales (18) se diviserint, ille in quem plures medietate eligentium omnium assenserint (19) » « postquam (20) electio fuerit pronuntiata de eo », « ex (21) vi talis electionis et praesentis constitu-

---

(1) *Hic passus a Clemente IV adiunctus fuit*, l. c. III, 19. n. 25, l. 2-9.
(2) Cf. Bulla: *Quo elongati*, ap. Sbaralea, *Bull. Fr.* I, 68-70.
(3) Sbar. *om.* ut. (4) Cap. VIII. Opusc. 70.
(5) Sbar. vocem habeant aliorum.
(6) Sbar. Voces... eidem; quod cum etiam.
(7) Narb. Bo. 460 (Rubr. IX), 1, lin. 2 seqq. Ehr. 123-4. *Est* Paris, 1292 Ehr. l. c. not. (8) Ll. cc. electiones procedatur. (9) Ll. cc. *om.* scilicet.
(10) *Hoc add.* Paris, 1292; Ehr. 124, not. 1; discretorum qui.
(11) Ehr. deinde. *In Cod. quaedam ad aliam paragraphum remittentia om.* l. c. lin. 1-3. (12) Narb. Bo. l. c. Ehr. 124, 2.
(13) *Pergit* Paris, 1292 — Ministro. Ehr. 124, not. 2.
(14) *Reassumitur* Narb.
(15) Narb. ll. cc. publicent; *sed* Paris. Ehr. 124, nota 3: publicentur.
(16) Narb. ll. cc. inspirante. (17) *Ibid.* absque.
(18) Bo: aequales; Ehr. inaequalis. (19) Bo. Ehr. om. el. consenserint.
(20) *Haec interserit* Paris, Ehr. 123, not. 5. — de eo.
(21) Narb. ll. cc. — constitutionis, *reapparet.*

tionis » « verus (1) Generalis Minister Ordinis habeatur, auctoritate privilegiorum Ordini nostro a Sede Apostolica indultorum ». « Surgat (2) tamen ex electoribus unus », « a (3) praedicto Ministro vel Custode » ad (4) hoc deputatus et dicat: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen: Ego talis* (5), *nomine meo et nomine omnium vestrum, qui mecum in eum vel ipsum consensistis, eligo talem Fratrem in Generalem Ministrum Ordinis nostri.* Quo (6) facto, statim incipiat: *Te Deum laudamus* etc. « Et (7) in omni pronuntiatione electionis forma praedicta ab omnibus uniformiter observetur ».

3. « Si (8) vero iterato huiusmodi scrutinio, quoties videbitur electoribus expedire, contingit, quod nullus esset electus a maiori numero electorum, possint communiter compromittere in tres vel quinque fratres idoneos et discretos, qui vice omnium de praeficiendo valeant providere.

4. Si vero Generalem Ministrum mori contigerit ante (9) sancti Michaelis festum, Minister in cuius administratione (10) moritur, vel Vicarius, teneatur significare sine dilatione Ministris quibuscumque (11) poterit, bona fide, ut in Pentecoste [fol. 40v. col. 1ª] sequenti fiat Capitulum Generale. Si vero post dictum festum decesserit, nuntietur nihilominus, ut dictum est, non tamen fiat Generale Capitulum (12) nisi alias illo anno debuerat celebrari, sed celebretur in sequenti, et hoc in loco et Provincia, ubi ordinatum fuerat per Generalem Ministrum celebrari.

5. Praedictus (13) vero Minister Provinciae, ubi fiet Capitulum Generale, potestatem habeat super alios in Capitulo cohercendi eos in hiis, quae ad expeditionem Capituli pertinent, quousque electus sit Generalis Minister, si fuerit praesens electus. Si vero absens, ille (14) Minister Provinciae, ubi fiet Capitulum, assumptis secum duobus Ministris, uno transmontano et alio cismontano, de seipsis provideant vel aliis de uno (15), qui super alios usque ad finem Capituli habeat potestatem. Quod etiam intelligimus, quandocumque alia de causa Generalis praedicto Capitulo (16) non poterit interesse. « Idem ponit Custos illius Provinciae electus ad Generale Capitulum, quando suus Minister (17) non fuerit. Aliis tamen tractatibus (18) Capituli non intersit ».

---

(1) *Denuo interseritur* Paris, Ehr. nota 6.

(2) Reassumitur Narb. — unus.

(3) Paris. iterum a praed. — custode.

(4) Narb. *prosequitur, uti semper hic a* Paris. *interpolatus.*

(5) Paris, *sic.* Narb. *vero:* Ego frater N... omnium nostrum eligo. Cf. Ehr. not. 9.

(6) Narb. ll. cc.

(7) *Haec:* Quo — observetur *add.* Paris, *sed in margine codicis Ottoboniani 15, quem Ehrle semper sequitur. Cf. ibid. 75, 86.*

(8) *Sequentia quoque e Compit. Paris. 1292 desumpta sunt. Paris. non multum differt a Narb.* Bo. 460, 1, 27 — 2, 15; Ehr. 124, 20 — 125, 15.

(9) Narb. *transp.*

(10) *Sic* Paris, Narb. ministratione.

(11) Narb. ll. cc. omnibus quibus.

(12) Narb. ll. cc. fiat gen. Cap. *anno illo,* nisi alias *eodem* anno *debuerit* cel. sed etc. Cod. *cum* Paris: Ehr. 125, not. 1, gen. Cap. nisi alias anno illo debuerat celebrari. Predictus etc. Narb. *econtra alia adhuc post* celebrari *add.*

(13) Narb. Bo. ll. cc. *om.* praedictus.

(14) Ll. cc. *om.* ille.

(15) Ll. cc. *transp. et add.* Ministro.

(16) Ll. cc. *transp. Eandem transp. verborum apud Paris.* Ehr. 125, not. 2, *ubi* (Paris) *etiam quae sequuntur adsunt:* — Ex *om.* Narb.

(17) Ehr. *add.* praesens.

(18) Ehr. *add.* generalis.

5. Beatus Franciscus (1). « Volo vobis, Fratres carissimi, unum depingere ac manu iuxta proverbium facere, in quo reluceat, qualis esse debeat huius familiae pater. Homo itaque esse debet vitae gravissimae ac discretionis magnae, famae laudabilis: homo, qui privatis amoribus careat, ne dum in parte (2) diligit, in toto scandalum generet: homo, cui sanctae orationis studium sit amicum, qui certas horas animae, certas gregi commisso distribuat. Nam primo mane missarum sacramenta debet praemittere et longa devotione seipsum et gregem divino tutamini commendare. Post orationem vero seipsum (3) in publico statuat ab omnibus depilandum, omnibus responsurum et (4) omnibus cum mansuetudine provisurum. Homo debet esse, qui personarum [fol 40v. col. 2ª] acceptione sordidum non faciat angulum, apud quem minorum et simplicium non minus cura vigeat, quam sapientium vel maiorum. Homo, cui etsi concessum est litteraturae dono praecellere, plus tamen in moribus piae simplicitatis imaginem gerat foveatque virtutes. Homo, qui exsecretur pecuniam nostrae professionis et perfectionis praecipuam corruptelam: qui pauperis religionis caput se praebeat ceteris imitandum (5), nullis unquam loculis abutatur. Sufficere (6) quippe debet huic pro se habitus et mantellus (7), pro Fratribus vero pennarium et sigillum. Non sit aggregator librorum, nec lectioni multum intentus, ne detrahat officio, quod praerogat studio ».

6. Ex compilatione antiqua (8): « 1. Teneantur Fratres in Provinciali Capitulo immediate praecedente Capitulum Generale visitare Generalem Ministrum de notabilibus excessibus certis et (9) terminis explicatis. Et tales excessus per Custodem euntem ad Generale Capitulum transmittantur sub sigillo (10) Ministri, Custodis et Guardiani loci, in quo Capitulum Provinciale (11) celebratur. Qui Custos Ministris et Custodibus, ad quos (12) ex Regula correctio Generalis Ministri spectat repraesentet huiusmodi Capitulo Generali ». « Similiter (13) teneantur Capitula Provincialia per obedientiam significare (14) Capitulo Generali de excessibus et insufficientia Ministri et de receptione inutilium per eumdem (15), ac Fratrum Provinciae et communi pace sub eodem »: « Et (16) cum de praedictis inquiritur, Ministri de Capitulo exire teneantur ».

2. « Et si pax non fuerit, causa perturbationis scribatur (17); et sciat, quia secundum ea, quae mittentur, procedetur in Capitulo Generali ». « Accusationes (18) autem, et (19) petitiones et statuum Provinciarum insinuationes non in una littera, sed [fol. 41r, col. 1ª] singula (20)

---

(1) Desumptus est hic textus ex Leg. II Celanensis, II, cap. 139, n. 185, ed. Alenconiensis. Romae 1906, p. 307, 16 — 308, 10. Omnes norunt, quantum textus iste differat ab alio *Speculum Perfectionis*, ed. Sabatier, cap. 80, p. 154-5, Paris 1898, et alii ibidem indicati, ut Barth. Pisanus, ed. ap. *Anal. Fr.* IV, 624s.

(2) Cel. Spec. *add.* plus. (3) Cell. *add.* inquit. (4) Cel. *om.* et.

(5) Cel. *transp.* (6) Cel. *add.* inquit. (7) Cel. Spec. libellus, *sed erronee.*

(8) Paris 1292 Ehr. 133 nota 2. (9) L. c. *add.* in. (10) L. c. sigillis.

(11) L. c. *transp.* (12) *Item transp.*

(13) *Dehinc* cf. Narb. Bo. 462, 2, 19-30. Ehr. 133, f.-15. *Uti semper Cod. praebet formam* Paris 1292. Narb. *om.* similiter; *add.* autem.

(14) Cfr. Erh. not. 3.

(15) Narb. et de statu et communi pace provinciae sub eodem.

(16) Paris *haec add.* teneatur (minister: Paris) Ehr. not. 4.

(17) Narb. ll. cc. scribant.

(18) *Hinc* — expressum, a Paris 1292. Ehr. 133 nota 5.

(19) Ehr. *om. et.* (20) Ehr. *add.* singillatim.

in singulis litteris ad maiorem expeditionem Generali Capitulo destinentur. Et forma scribendi communis (1), prout ordinavit alias Generale Capitulum (2), ab omnibus observetur, ita quod in mittendis litteris (3) ad Generale Capitulum de statu Provinciarum, non ponatur nomen Provincialis Ministri. Sigillum (4) tamen eius in huiusmodi litteris apponatur, sicut superius est expressum ». « Praedictae (5) autem litterae clausae sint, nec Ministri legant, nec audiant ea, quae continentur in eis ». « Nihil (6) autem scribatur Generali Capitulo pro recipiendo (7) Ministrum vel commendando ipsum. A Provinciali Capitulo possint (8) tamen scribere, si quid habent dicere contra ipsum (9). Iste modus scribendi (10) teneatur circa Custodes et Guardianos ad Capitulum Provinciale ».

7. Ex eadem (11): « Ad Generale Capitulum conveniant Ministri quilibet tantum cum uno (12) honesto socio, et Custos electus a Custodibus et unus Discretus a Capitulo Provinciali (13) electus »: « ita (14) quod Custos portet litteras testimoniales sub sigillo (15) Custodis, Discretus vero sub sigillo Ministri, Custodis et Guardiani loci, in quo praefatum Capitulum fuerit celebratum ». « Si (16) tamen contingat, aliquem (17) vel aliquos eorum non venire, nihil eorum quae per Capitulum expedienda sunt propter hoc obmittatur. Si aliquem de venientibus ad Capitulum Generale contingat (18) manifeste impediri, ne veniat, teneantur Fratres reliquum associare de loco ad locum, donec societas sibi (19) occurrerit opportuna ». « Idem (20) fiat de redeuntibus a Generali Capitulo, donec in suas Provincias reducantur ». « Idem (21) fiat de Fratribus euntibus pro confirmatione Provincialis Ministri ».

2. Quod (22) si aliqui de praedictis remanserint, qui iudicio Generalis Ministri vel Capituli non fuerint legitime impediti, si in officio praelationis vel lectionis fuerint, absolvantur, et in eisdem vel in aliis reponi non [fol. 41r. col. 2ª] possint usque ad sequens Capitulum Generale. Nullus autem ante praefinitum tempus ad intrandum audeat praevenire sine licentia Generalis Ministri, si praesens fuerit, vel illius Ministri in eius absentia in cuius Provincia Capitulum celebratur.

3. Item, nullus ad Generale Capitulum venire praesumat, nisi ei ex Regula vel ex Constitutione competit, aut de licentia Generalis Ministri sive sui Provincialis Ministri si Generale Ministerium tunc vacaret. Quicumque autem aliter venerit vel intentione veniendi, Provinciam in qua moratur exierit, ipso facto omni actu legittimo per annum integrum

---

(1) Ehr. *transp.* (2) Scil. Cap. Assisiense 1279; cf. Ehr. 49.
(3) Ehr. *transp.*
(4) Sigillum-expressum *est additio posterior* in Cod. Ottob. 15 (Paris 1292).
(5) *Hunc passum:* praedictae — in eis *non invenimus.*
(6) *Denuo* Narb. quae *transp.* (7) Narb. petendo, Paris: repetendo.
(8) Narb. possunt. (9) Ll. cc. eum. (10) Ll. cc. *om.* scribendi.
(11) Cf. Narb. Bo. 462, 2, Rubr. XI, lin. 12 seqq. Ehr. 184, 5 seqq. *et* Paris 1292; cfr. notas l. c. (12) Narb. *transp.* (13) *Item.*
(14) *Additio* Paris 1292. Ehr. 184, nota 2. — celebratum.
(15) *Ibi* sigillis custodum. (16) Cf. Narb. 462, 2, Rubr. XI, 19.
(17) Narb. ex praedictis vel aliquos non convenire.
(18) Ll. cc. contigerit. (19) Ll. cc. *om.* sibi, *et tunc transp.*
(20) Additio Paris 1292. Ehr. 184 not. 3 *ubi habes:....* ad suas provincias reducant. (21) Narb. 463, 1, 6-7. Ehr. 184, 14-15.
(22) *Passum dehinc seq. a* numero 2 ad 4um *non invenimus.*

sit privatus. Et si Capituli locum intraverit, per Guardianum loci vel eius Vicarium statim per obedientiam expellatur. Idem per omnia dicimus de exeuntibus suas Custodias intentione veniendi ad Capitulum Provinciale per Ministros Provinciales non vocatis vel non licentiatis, aut in Ministri absentia per eius Vicarium vel Custodem Custodiae in qua Capitulum celebratur (1).

4. « Ordinamus, quod Generalis Capituli Diffinitores sint Ministri et unus subditus de qualibet Provincia in Provinciali Capitulo ad hoc electus. Et dicimus hic *subditos* omnes sub Provincialibus Ministris (2) constitutos, salva tamen Generalis Ministri correptione, absolutione, et electione (3), quae secundum regulam Ministris et Custodibus conceduntur. In quo Capitulo Ministri (4) si praesentes fuerint, renuntiare teneantur, quorum renuntiatio a Generali vel ab eo, qui tenet Capitulum loco eius, cum consensu Generalis Capituli (5), si videbitur admittatur ».

5. « Declarat (6) autem Generalis Minister cum Capitulo Generali, quod Fratres habitantes actu extra Provincias suas, prout Parisius vel in aliis studiis, non possint eligi pro Discretis ipsarum Provinciarum ad Capitulum Generale, nec Generalis Minister admittat petitionem, si ei super hoc in contrarium porrigatur ». « In omnibus (7) autem memorati Capituli diffinitionibus sententia plurium indistincte [fol. 41v. col. 1a] praevaleat et inviolabiliter observetur, nec ab ea aliquis appellare praesumat ». « Porro (8) Fratres qui veniunt ad Generale Capitulum, qui non occupantur in diffinitione negotiorum Capituli, quolibet die, excepta vigilia et dominica Pentecostes solemniner celebrent unam Missam ad honorem Virginis gloriosae; quod (9) volumus in Capitulis Provincialibus observari, quando fieri poterit bono modo ».

6. « Congregati (10) igitur Ministri et dicti Custodes, feria VI proxima (11) Pentecostes, et non prius, quiescant (12) et deliberent usque mane diei sequentis; et tunc, audita Missa, ingressi Capitulum, cantent hymnum: *Veni creator spiritus*, Demum dicatur versus (13): *Emitte spiritum tuum* etc. oratio: *Deus qui corda fidelium* usque per *Christum Dominum nostrum*. Respondetur: *Amen* ». « Tunc (14) litterae testimoniales Custodum Ministro (15) Generali et Provincialibus praesententur ».

7. « Postea (16) tractetur (17) de statu et correptione Generalis Ministri hoc modo. In primis Generalis Minister (18) coram omnibus se accuset, post hoc (19) egrediatur. Quo egresso, Guardianus loci, assumptis secum aliquibus (20) discretis Fratribus de conventu, dictos Ministros cum Cu-

(1) Cf. *notam praec.* (2) Narb. Bo. 468, 1, 38. Ehr. 185, 1; *transp.*
(3) Ll. cc. *add.* et confirmatione.
(4) Ll. cc. *add.* semper per se . . . vel per litteras, si absentes, *renuntiare.*
(5) Ll. cc. assensu capituli.
(6) Hoc decretum cum non inverimus, ineditum nobis videtur.
(7) Narb. Bo. 468, 1, 41-6. Ehr. 185, 7-11 *cum addit.* excepto-habeatur *post* observetur. (8) *Est* Paris 1292. Ehr. 185, not. 4.
(9) Ehr. *add.* etiam. (10) Narb. Bo. 468, 1, 46-54. Ehr. 185, 12-17.
(11) Ll. cc. *add.* ante festum. (12) = Cod. quiescat.
(13) Narb. Bo. Ehr. ll. cc. deinde versiculum . . . orationem: Deus qui corda usque *per.* (14) Tunc praesententur *add.* Paris. Cfr. Ehr. 185. not. 5.
(15) Ehr. *om.* ministro.
(16) *Denuo* Narb. Bo. 468, 1, 55 et col. 2, 1ss. Ehr. 185, 18ss.
(17) Ll. cc. tractent. (18) Ll. cc. *transp.*
(19) Ll. cc. haec. (20) Ll. cc. aliquot *et infra* Narb. Bo. recludat.

stodibus in conclavi recludat, ita quod nullatenus exire valeant, nec illis ullo modo aliqua cibaria (1) ministrentur, donec provideant, ut oportet, circa statum Generalis Ministri. Et ad hoc tam includens (2) quam inclusi firmiter teneantur. Quod si quis contra fecerit, excommunicatus sit ipso facto ».

8. Processus inclusorum sit talis. Minister Provincialis illius Provinciae, in qua Capitulum celebratur, vel si (3) defuerit « [custos] illius (4) Provinciae electus a Custodibus ad Generale Capitulum » « requirat in privato (5) a singulis per ordinem, si quid habent dicere de excessibus et (6) insufficientia Generalis Ministri (7); et singuli teneantur bona fide incusare eum (8) de quibus reputaverint incusandum. Quod si aliquae accusationes notabiles proponantur, dictus Minister Provincialis (9) cum duobus Discretis, quos ex praesentibus sibi assumet, [fol. 41 v. col. 2a] diligenter conscribant. Quas, postquam conscripserint et mox in medium recitaverint, eidem revocato audientia concedatur. Et eodem egresso, iterum super accusationibus et excusationibus communis locutio (10) habeatur. Qua peracta, praedicti Disquisitores, singulorum vota sicut in electione facienda, publice perquirant, utrum (11) appareat dictum Generalem Ministrum esse corrigendum vel penitus amovendum. Quibus conscriptis (12) mox in medium recitatis iuxta sententiam maioris [partis] medietate omnium, ad correctionem eius vel amotionem procedatur hoc modo. Si tantum corrigendus fuerit, per Ministros et Custodes ibidem continuo corrigatur. Si vero penitus (13) amovendus, praedicti tres Disquisitores, eidem revocato seorsum et in (14) secreto, prius suadeant cessionem voluntariam (15) et si incontinenti non cesserit, habeatur nihilominus pro amoto. Et statim eo foras egresso, ostioque (16) ut prius firmiter obserato, ad electionem alterius procedatur, ita ut in mane festi (17) sequentis habeat Ordo alium Ministrum Generalem praesentem vel absentem ».

9. « Feria secunda (18) Pentecostes mane cantetur missa de Spiritu Sancto; qua cantata, intrent Fratres in (19) locum Capituli et fiat sermo Fratribus in communi. Quo completo, recitetur numerus Fratrum defunctorum a tempore Generalis Capituli proximi praecedentis (20), pro quibus dicatur psalmus: *De profundis*, in fine: *Requiem aeternam* etc. *Pater noster. Et ne nos. A porta inferi. Requiescant in pace. Amen.* (21). *Domine exaudi. Dominus vobiscum.* Oratio: *Absolve.* Numerus autem (22)

---

(1) Ll. cc. *om.* illis *et legit* alimenta aliqua . . . providerint.
(2) Ll. cc. includentes *et infra* itaque si. (3) Ll. cc. *add.* ipse.
(4) *Redit textus Paris.* illius-capitulum. Cfr. Ehr. 185, not. 6: Custos illius.
(5) Ll. cc. publico. (6) Ll. cc. vel.
(7) Narb. Bo. *add.* qui etiam Minister, cum Generalis Minister interesse nequiverit, Capitulum teneat loco eius, et singuli. Cf. Ehr. 185-6.
(8) Ll. cc. accusare ipsum.
(9) Ll. cc. *transp. et add.* vel custos . . . ad hoc assumet.
(10) Ll. cc. collatio.
(11) Ll. cc. *add.* eis. *et infra* corrigendum tantum vel etiam.
(12) Ll. cc. *add.* et. *Infra* = Codex *om.* partis. (13) Ll. cc. *add.* fuerit.
(14) Ll. cc. *om.* in (15) Ll. cc. *transp.*
(16) Ll. cc. ac statim ipso . . . et ostio. (17) Ll. cc. dici, *Infra transp.*
(18) Ll. cc. *add.* post. (19) Ll. cc. *om.* in.
(20) Ll. cc. proximo praeteriti.
(21) Ll. cc. *om.* amen. (22) Ll. cc. *add.* Fratrum.

ibidem recitatus ad singulas Provincias deferatur, ut in singulis Provincialibus Capitulis modo simili absolvantur ».

10. « Post hoc litterae praesentandae praesententur, et recommendatitiae in fine Capituli legantur, et respondeatur de quibus fuerit [fol. 42 r. col. 1ᵃ] respondendum. Hinc omnes, qui non debent interesse Capitulo, exeant ».

11. « Nullus religiosus alterius religionis vel professionis, nullusque saecularis cuiusque ordinis, dignitatis vel vitae, tractatibus Capituli admittatur. Missi ad excusandos (1) Fratres qui non venerunt, audiantur. Demum fiat collatio super hiis, quae de Provinciis ad Capitulum sunt transmissa, et provideatur per Generalem Ministrum et Diffinitores de singulis, ut oportet, de correctione corrigendorum (2), ordinatione ordinandorum. Et perquiratur (3) diligenter qualiter Regula et Statuta Capituli Generalis (4), in singulis Provinciis fuerint custodita ».

12. « In fine assignetur locus in quo sequens Capitulum celebretur, et fiat communis confessio et absolutio, perseverantibus benedictio, apostatis anathematizatio. Postea cantetur: *Te Deum laudamus,* postea (5) versiculus: *Confirma hoc Deus* etc. Oratio: *Actiones nostras,* in fine: *per Christum Dominum nostrum.* Respondetur: *Amen* (6). Similis solemnitas in fine Provincialis Capituli observetur ». « Quidquid (7) autem de cetero statutum fuerit in Capitulo Generali, sub sigillo Generalis Ministri ad singulas Provincias deportetur ».

8. Ex eadem (8): « Nihil mittatur ad Generale Capitulum, quod non fuerit prius per Provinciale Capitulum discussum, examinatum, probatum legittime (9), approbatum a maiori parte Provincialis Capituli, fideliter conscriptum, lectum et sigillatum coram omnibus sigillo (10) Ministri et Custodis et Guardiani loci, in quo Capitulum celebratur, nisi facto Provinciali Capitulo, adeo grave emergat, quod sine periculo gravi (11) usque ad sequens Provinciale Capitulum diffiniri (12) non posset. Et si talis eventus non tangat Ministrum (13) vel eius Vicarium praeter alterius eorum consilium non mittatur. Si vero Ministrum tangat per Custodem, Guardianum et Fratres loci ubi contingeret primo discussum, de consilio Vicarii desti[fol. 42 r col. 2ᵃ] netur. Si vero (14) tangat Vicarium, ab eisdem discussum, modo idoneo nuntietur Capitulo Generali ».

9. Ex eadem (15): « In virtute Spiritus Sancti per obedientiam inhibemus districte, ne quis causam depositionis Generalis, Provincialis, Custodis seu Guardiani, vel eorum excessum seu correctionem aut secretum Capituli cuiuscunque (16), seu dissensionem Diffinitorum vel Fratrum

---

(1) Ll. cc. excusandum... venerint... deinde fiat.

(2) Ll. cc. *add.* et. Narb. Bo. *om.* de.

(3) Ll. cc. quaeratur. *Hic textus est* Paris. 1292. Cf. Ehr. 136, not. 4.

(4) *Transp.*

(5) Ll. cc. *om.* postea. Ehr. *legit* versus. Narb. Bo. Ehr. *infra om.* Dominum nostrum.

(6) Ll. cc. *om.* Respondetur: Amen.

(7) *Incipit additio comp.* Paris. 1292: quidquid deportetur.

(8) Narb. Bo. 462, 2, 3-18. Ehr. 132, 26 ss et 133, 1-6.

(9) Ll. cc. *add.* et. *Trasp.*

(10) Ll. cc. sigillis.

(11) *Transp.*

(12) Ll. cc. differri. Narb. Bo. *infra* possit.

(13) Ll. cc. provincialem ministrum.

(14) Ll. cc. *om.* vero.

(15) Narb. Bo. 457, 2, 51-2 et 458, 1, 1-10. Ehr. 115, 18 ss: *ambo* et obedientiae prohibemus... ministri generalis.

(16) Narb. Bo. *om.* cuiuscunque *quod legitur in* Paris. Ehr. 115, not. 2.

vel aliquid aliud, unde Ordo noster possit turbari aut(1) infamari, scienter audeat extra Ordinem publicare. Et si quis talium fuerit deprehensus, omni actu legittimo privetur et officiis Ordinis (2). Et cui haec poena non competit, probationis caputio puniatur vel etiam gravius secundum quod Ministro videbitur, de consilio Discretorum ».

10. Ex compilatione Assisiate: 1. « Quicunque Frater per se vel per alium falsificare praesumpserit sigillum vel litteram Generalis Ministri, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat, a qua absolvi non possit, nisi per Generalem Ministrum vel ab eo, cui in speciali duxerit committendum.

2. Si quis vero sigillum vel litteram Provincialis Ministri vel eius Vicarii aut alicuius inferiorum falsificaverit praelatorum, ipso facto ab omni actu legittimo sit suspensus, nec restitui possit, nisi per suum Provincialem Ministrum. Et quicunque fuerit deprehensus legitime in aliquo praemissorum, poena carceris puniatur.

3. Quicunque etiam litteras eorundem malitiose per se vel per alium retinuerit, aperuerit, dextruxerit vel impediverit, ne mittantur eisdem, suspensus sit omni actu legitimo ipso facto. Et hoc intelligimus tam de litteris quas ipsi mittunt aliis, quam de illis, quae sibi ab aliis transmittuntur, nec releventur nisi per suum Provincialem Ministrum.

4. Si autem fuerint litterae Generalis Ministri, per ipsum Generalem tantummodo releventur. Praedictae autem suspensionis poenae subiaceant, qui superiorum litteras sibi ipsis [fol. 42 v. col. 1ª] missas legere vel aperire malitiose distulerunt, et qui retinuerint, aperuerint vel dextruxerint litteras missas sociis Generalis vel Provincialium Ministrorum, seu etiam missas aliis ab eisdem ».

(Continuabitur).

Montis Caroli (S. Giovanni-Valdarno) 1 Maii 1908.

P. Saturninus Mencherini, O. F. M.

---

(1) Ll. cc. vel. *Infra transp.* (2) *Transp.*

GENERALIUM MINISTRORUM ORDINIS FRATRUM MINORUM

CATALOGI DUO INEDITI.

Doctissimus O. Holder-Egger, postquam Fr. Salimbene Parmensis O. F. M. chronicam denuo edidit (1), simul iuris iterum publici fecit quemdam *Catalogum Generalium Ministrorum* (2). Contra diversos (3), qui olim partem illius, a B. Francisco videlicet ad Ministrum Bonagratiam usque, Fr. Bernardum de Bessa scripsisse coniectati sunt, totum asserit, nititurque probare cuidam auctori ignoto, qui uno ductu ab initio ad Gunsalvum Generalem Ministrum composuerit, tribuendum, accedentibus utique sequenti tempore pluribus additamentis. Iuxta quatuor codices manu scriptos (4), addito libro dicto *Speculum vitae B. Francisci* a. 1504 Venetiis cuso, novam hanc paravit editionem clarus auctor. Sic varias potuit ad calcem paginae lectiones referre (5); insuper summi pretii libellum locupletibus notis illustravit.

Etsi non tanti valoris sint duo sequentes catalogi, non erunt forsan indigni, qui publicentur, praecipue secundus. Inspectis codicibus, in quibus servantur, sic potest unus designari *Catalogus Friburgensis,* alter autem *Catalogus Gratianopolitanus.* Antequam vulgentur, quaedam de utroque iam sunt dicenda.

Primus iacet in *codice 23. I. 60 bibliothecae Fratrum Minorum Conventualium Friburgi in Helvetia,* fol. 69v-71v. Duabus manibus scriptus est saec. XV ineunte. Una sic finiebat: *Huic successit frater Geraldus de Aquitania;* alia, fratris scilicet Friderici de Amberg, eradens *de Aquitania,* posuit: *Odonis de Aquitania,* perrexitque ad verba: *In ecclesia Dei.* Eadem ultima manus ad marginem nonnulla conscripsit, ut numerum ordinis cuiusque Generalis Ministri, sui regiminis annos etc. tresque quatuorve notationes: quae omnia a nobis *inter uncos ponentur* et multocies non habent veritatem.

Nemo negabit hunc Catalogum affinitatem cum illo maximam habere, quem edidit O. Holder-Egger, *Continuatione II*ª non exclusa. Plerumque verba sunt eadem. In duobus tamen differt: a) plura, tres saltem ex quinque, prioris Catalogi partes omittit; b) proprium habet locum, ubi de Fr. Arloto narratur, quod « habuit in ordine patrem nobilem valde ac venerabilem militem, et tres fratres germanos ». Dicta verba reperiuntur apud solam *Chronicam XXIV Generalium Ministrorum* (6). Quae narrantur tandem in fine notitiae circa Fr. Eliam, videntur

(1) *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, XXXII,* p. I. Hannoverae 1905. p. II. ibid. 1908. — Cf. AFH I, 448 ss., 659.

(2) MG. SS. XXXII 657-74. (CGenM).

(3) P. H. Denifle ap. ALKG I, 1885, 146 ss. P. Fr. Ehrle, in *Zeitschrift für kath. Theol.* VII, Innsbruck 1887, 321 ss. *Anal. Franc.* (AF) III 698. P. Hilarinus a Lucerna, *Liber de laudibus B. Francisci.* etc. Romae, 1897.

(4) De his cf. MG. l. c. 654-56; AF l. c. 698 nota 2.

(5) Quas quoque habes in notis AF III, 694 ss.

(6) AF III, 382.

ab ipsomet codicis Friburgensis scriptore posita, quippe quae referantur expresse ad facta prius exposita.

Alter Catalogus habetur in cod. *639 (587) bibliothecae publicae Gratianopolis* (1), fol. 61v-63v. Codex est saec. XV. Olim pertinebat conventui fratrum Praedicatorum illius civitatis. Folio 52r legitur: *Scriptum Basilee anno Domini M.CCCC.XXXIII, XV^a novembris;* et prius, folio vacuo non numerato, verso: *Iste liber est fratris Iacobi Mercerii, quem fecit scribi Basilee anno Domini 1434°, in mense marcii.* Hinc forsan non esset in errore, qui suspicaretur Dominicanum quemdam Basileae commorantem pro suo usu Catalogum confecisse.

Quidquid sit, sui generis unicus est, quippe qui nullam cum praecedentibus, sive Friburgensi, sive illo Holder-Egger, relationem habeat. Revera falsitates non rarae apparent in eo, circa chronologiam praesertim vitae S. Francisci, circa Ministrorum successionem eorumque annos regiminis etc. Verum etiam plura satis exacte refert. Data annorum multiplicia sunt. Longiora de S. Francisco, de Fr. Elia et de B. Ioanne Parmensi quam alii Catalogi narrat. Priores ignorabant, quod Fr. Crescentius fuerit episcopus Aesinus factus, dicentes quod « in sua humilitate quievit »; iste vero ait, quod fuit « translatus in episcopum apud Esium, civitatem nativitatis sue, ubi obiit ». Notentur denique illa circa cultum publicum B. Ioanni Parmensi tributum, murmurantibus pluribus, « de Communitate » sine dubio.

His visis, speramus nemini toediosum fore, si duos istos Catalogos adhuc ineditos perlegerit. Indicantur in nota menda librarii scribentis, ut sunt in unoquoque codice; deinde ex aliis fontibus pauca clarius determinantur.

I.

CATALOGUS FRIBURGENSIS GENERALIUM MINISTRORUM O. F. M.

Epilogus Generalium Ministrorum. *Fuerunt post transitum sancti* Francisci *patris* nostri *hii eius successores in ministerio generali, videlicet:*

[2us] *Frater Iohannes cognominatus Parens,* Florentinus (b), *vir sanctus et iustus, spiritualis parentis officio vere pollens,* qui multis prodigiis et miraculis claruit. [M.CC.XXVII. Rexit ordinem VI annis] (c).

[3us] *Isti successit frater Helyas, qui et ante ipsum aliquo tempore ministri locum tenuerat, vir adeo in sapiencia* divina (d) et *humana fa-*

(*a*) De Codicibus CGenM cf. Holder-Egger (HE) l. c. 653-655 et AF, III, 694. In nostra dissertatione L signat Cod. Bibl. Laurentianae; T cod. Taurinensem, B Berolinensem, Fl S. Floriani, P Parisiensem, Sp. demum editionem *Speculi Vitae b. Francisci,* Venetiis 1504; (Metis 1509 etc.) — *Characteres obliqui* denotant locos, verba etc. ex CGenM hausta. Quae vero ipse adiecit, typis rectis exprimuntur. C denotat codicem Friburgensem. [ ] signant additiones in codice manu recentiore factas. Semel pro semper adnotamus C pluries *transposuisse* vocabula, et in genere CGen.M *in compendium* redegisse, verba eadem quasi semper recitando. *Un.* designat universos codices et editiones sic habere, praeter C = Cod. Friburgensem.

(*b*) C Florentinus *suprascript. manu recent.*

(*c*) Tales annorum indicationes, numeris discrepantibus habet etiam P.

(*d*) C divina *suprascript. manu recent.*

(1) Id est Grenoble in Gallia.

mosus (a) *ut raros pares putaretur habere in Italia.* Hic, *vocato capitulo generali Rome, fuit a ministerio absolutus. Cui capitulo sancte memorie* dominus (b) *Gregorius IX*[us] *papa prefuit; ministri cessionem admisit et successorem in sua presencia electum confirmavit. Hic* frater Helyas, *orta discordia inter* papam *et imperatorem, scilicet Fridericum, apud quos maximus habebatur, in partem imperatoris visus est declinare iam tamen a ministerio absolutus;* in *quo tantum scandalum ordini suscitavit, ut quod sanctus* Franciscus *de* promissa (c) *tribulacione predixerat videretur* esse *impletum.* Qui *multis lacrimis fertur maxime moriens exspiasse, ne sancti patris* Francisci *gracia in suo excideret successore.* Erat enim homo sapiens, et igitur erat superbus; et sanctus Franciscus predixerat sibi, quod propter suam superbiam extra ordinem deberet mori, sicut habetur in legenda fratris Berhnardi supra (1); set tamen circa mortem sibi benedixit. Et sic utrumque factum est: extra ordinem est mortuus et tamen penitens. [Rexit ordinem IX (d) annis].

[4[us]] *Huic successit frater Albertus de Pisis, vir electus et bonus, qui parum in officio durans migravit ad Dominum. Tunc papa prefatus dominus Gregorius IX, non paciens ordinem diu sine ministro, convocavit coram se in festo omnium sanctorum capitulum generale, in hoc capitulo* domino *papa eodem personaliter* existente *et vota eligencium recipiente.* [M.CCXL. Rexit VI mensibus].

[5[us]] In quo capitulo *electus est frater Haymo anglicus, vir magne reverencie, in ministrum generalem et ab eodem* domino papa *confirmatus. Hic fecit divinum officium diligencius corrigi et rubricas suppleri de voluntate et beneplacito domini pape. Ipse* eciam *ordinavit et voluit, ut tam sua quam ministrorum provincia*[fol. 70r]*lium et custodum limitaretur potestas per capitulum generale.* [M.CC.XLIIII. Rexit ordinem V annis].

[6[us]] *Post hunc fuit venerabilis senex frater Crescencius* de Esio, *homo iustus et discipline zelo probatus. Hic multa beati Francisci* gesta (e) *requiri et recolligi fecit necnon et de vitis fratrum* sanctorum *opusculum in modum dyalogi* fecit (f). *Set hic nonnisi triennio rexit ordinem.* [M.CC.XLVIII].

[7[us]] *Absolutus autem,* sibi *successit frater Iohannes* de Parma, *vir scientia et religiositate preclarus, maximus humilitatis et paupertatis* amator. *Hic prohibuit in choro cantari vel legi quidquid in* officio (g) *sancte romane ecclesie, quod habemus ex regula, non esset contentum vel per generale capitulum approbatum, exceptis quibusdam antiphonis beate Virginis post completorium decantandis. In missa quoque iuxta ritum ipsius romane ecclesie a sinistris sacerdotis mandavit hostiam collocari et pallam divisam a corporalibus calici superponi. Hic minister, convocato capitulo generali Rome in presencia domini pape Allexandri IIII.* (*qui regimen ordinis, quod* (h), quando erat *episcopus Hostiensis, prius habuerat, noluit alteri committere, set sibi retinere*), *cum omnimoda importunitatis instancia inpotencia allegata, a ministerio se obtinuit absolvi. Hic frater*

(*a*) C tam famosus. (*b*) HE *semper legit* domnus: AF *vero* dominus.
(*c*) *Un*. proxima. (*d*) C *sic post correctionem erroneam; antea recte* VII.
(*e*) Gesta *suprascript. manu recent. Un*. Miracula.
(*f*) *Sic et* T; *alii Un*. editum. (*g*) *Un*. ordinario. (*h*) C *om*. quod.

---

(1) Auctor se refert ad cap. 8 *Actuum S. Francisci,* ut est in isto cod. Friburgensi, fol. 2-8, sub titulo: *De angelo, qui transulit beatum Bernhardum super se ultra fluvium, et de prophecia sancti Francisci de fratre Helya.*

Iohannes, postquam fuit absolutus, fuit per doctrinam Ioachim deceptus in designacione ultimorum temporum, coram domino Iohanne Gaietano dyacono cardinali, qui habebat curam ordinis, et coram *fratre Bonaventura, qui successit ei in* ministerio, *que astruxerat dedixit* (1). *Hic* postea, *tempore domini Nycolai IIII. pape, licenciam obtinuit, ut iret ad partes Infidelium, cupiens ibi spargere semen fidei christiane. Cumque* venisset *Camerinum, infirmatus ibidem* obiit, *ubi multa miraculorum signa publica et frequens fama* (a) *divulgat.* [Rexit X annis].

[8us] Huic *successit* sancte memorie *frater Bonaventura de Balneo regio, qui, cum iuvenis intrasset ordinem, tanta bone indolis honestate* (b) *pollebat, ut in 7 anno post ingressum ordinis sentencias Parisius legeret et decimo* (c) anno *reciperet cathedram magistralem et in XII° vel XIII°* anno *ad regimen ordinis* susceptus *est,* quem *rexit* XVII *annis. Hunc dominus* papa *Gregorius Xus cardinalatum episcopatus Albanensis coegit suscipere,* tempore concilii Lugduni generalis; *cuius* prudencia (d) *et sapiencia in illo concilio a Deo videtur fuisse preparata in defensionem* pauperum *religionum contra multos et magnos* earum *adversarios.* [Rexit XVIII annis].

[9us] *Hoc patre ad cardinalatum assumpto,* [fol. 70v] *frater Ieronimus absens,* qui (e) *nondum venerat de legacione* de Grecia, *in generalem ministrum est electus; et ipse* dominus frater Bonaventura *cardinalis, nondum totaliter finito concilio, ad sanctos patres appositus* est; *triumphantes, ut credimus, suo letificavit consorcio, set incredibili* affectati *mesticia militantes, greci et latini, seculares et religiosi,* et *layci et clerici, presides et subiecti, amaris lacrimis funus sacrum in Lugdunensi fratrum Minorum ecclesia* recondiderunt, domino *papa cum cardinalibus exequias celebrante. Hic Ieronymus gradatim ad summi pontificatus apicem provectus est. Nam primo, lector in ordine non parve litterature, factus fuit minister provincialis in Sclavonia,* demum *legatus romane ecclesie ad Grecos, exinde minister generalis, postmodum tytuli sancte Potenciane cardinalis presbyter, post hec episcopus Prenestinus* cardinalis *et sic tandem pontifex summus* [Nicolaus IIIIus]. *Huius ministerii* (f) *tempore dominus Vicedominus Placentinus, qui erat cardinalis episcopus Penestrinus, cum se videret ad extrema deduci, habitum* (g) *beati Francisci peciit devotissime et accepit et cum* eo obiit *cardinalis episcopus et frater minor simul; in ecclesia fratrum* Minorum *Viterbii requiescit. Qui in infirmitate magnum dedit* bonum *exemplum humilitatis, monens confessorem suum, ut ipsum inquireret et examinaret de peccatis, sicud unum simplicem laycum: « Nos, inquit, prelati sumus diligencius* inquirendi ». *In eodem loco est sepultus dominus papa Adrianus, qui ex* magno (h) *affectu dileccionis cum fratribus voluit habere sepulturam.* [Rexit tribus annis].

[10us] *Isto* ergo (i) fratre Ieronimo *ad cardinalatum assumpto a domino Nycolao III° papa, frater Bonagracia in generalem ministrum electus* est; *quod capitulum tenuit predictus frater Ieronimus, quousque* venit *frater Bonagracia et hoc apud Assisium. Superveniente igitur* dicto *mi-*

(*a*) C *om.* fama. (*b*) C et honestate. (*c*) C ipso.
(*d*) *Un.* presentia. (*e*) *Un.* quia, *praeter tamen* B *et* Fl. que (quoniam?).
(*f*) C *et* L; *alii* ministri. (*g*) C *et* P *om.* ordinis.
(*h*) C *et* P magno; *alii* maximo. (*i*) C *et* Sp ergo; *alii* igitur.

(1) Verbum « dedixit » caret fundamento. Nihil dedixit Fr. Iohannes, ut apparet ex narratis a Fr. Salimbene, *Chronica,* p. 301 sqq.

nistro et capitulo expedito, sollicitatus generalis a sanctissimo domino papa Nycolao III°, cum quibusdam provincialibus ministris et aliquibus aliis fratribus discretis de capitulo, ad ipsius domini pape accessit presenciam. Qui, cunctis aliis negociis pretermissis, cum eisdem fratribus iam dictis *et coagentibus venerabilibus dominis et patribus,* domino *fratre Ieronimo episcopo Penestrino ac fratre Bentevenga Albanensi* episcopo (a), *super regulam fratrum Minorum deliberatissimam edidit per dies plurimos decretalem Exiit qui seminat* et *per peritissimos viros* dominum *Petrum vicecancellarium*, [fol. 71r] dominum *Comitem auditorem,* dominum *Angelum famosissimum advocatum et* dominum *Benedictum notarium curie, qui postmodum fuit cardinalis, demum* Bonifacius 8us *papa, exactissima diligencia plurium dierum disceptacionibus elimatam, primo coram cardinalibus, deinde coram tocius curie frequencia per dictum* dominum Benedictum, *qui eam dictaverat, fecit sollempniter promulgari; quam* eciam ipse dominus *Bonifacius* dictus (b) *incorporavit suo sexto decretalium et autenticam reddidit toti mundo.* [M.CC.LXXXIIII. Rexit V annis].

[11us] Huic fratri Bonagracie *successit frater Arlotus* de Prato, doctor magnus, qui habuit in ordine patrem nobilem valde ac venerabilem militem, et tres fratres germanos (1). Hic non vixit in officio nisi mensibus XI vel circa.

[12us] *Huic successit frater Matheus de Aquasparta. Hic libellum quemdam* contra (c) *declaracionem regule contra fas editum per fratrem Nycolaum, qui fuerat minister Francie, deprehendit, qui et ipse* (d) *cum aliis eidem libello faventibus contentam in declaracione penam tulit. Hic generalis factus est a* domino *papa Nycolao IIII° presbiter cardinalis,* postea *episcopus Portuensis.* [Rexit duobus annis].

[13us] *Huic successit frater Raymundus,* Provincialis, *electus in capitulo Reatino, presente* domino *Nycolao papa IIII° cum cardinalibus ordinis et recipiente* et *audiente personaliter vota eligencium, anno domini M.CC.LXXXIX. In ipso capitulo Karolus, heres regni Sicilie, cum consorte sua ab ipso papa* (e) *in loco fratrum* coronatus est. *Huic* fratri Raymundo dominus *Bonifacius VIIIus papa anno Domini 1295* (f) *episcopatum Paduanum contulit et* a ministerio *absolvit, set ipse episcopatui non consenciens remansit a ministerio absolutus.* [Rexit annis VI].

[14us] *Huic successit frater Iohannes de Murro, electus Ananie anno domini 1296; et 1300* (g) *frater Gentilis factus est cardinalis* per dominum Bonifacium; *et anno Domini 1302°* idem generalis *minister* per eumdem Bonifacium *factus est cardinalis episcopus Portuensis.* [Rexit VII annis].

[15us] *Huic successit frater Guntsalvus* hyspanus. *Sub* (h) *eo facta est disceptacio magna et longa de statu ordinis in curia pape, surgentibus contra eum et ordinem graviter et undique coram papa accusantibus quibusdam fratribus, quorum dux* erat *frater Raymundus* olym generalis; set, *Deo causam adiuvante, idem Raymundus horribiliter expiravit ante cause determinacionem, pluribus de suis sequacibus mortuis, et tan-*

(a) C *et* L. episcopo; *alii* episcopis. (b) C *aliis add.* dictus.
(c) C *et* L. contra. (d) CLBFISp. *sed,* P (HE) ipsi.
(e) C ipsam. (f) C 1285. (g) C 300.
(h) C *et* L. (*Continuatio* IIa *ap.* HE. p. 670).

---

(1) *Chron. XXIV min. gen.*, pag. 372: « Iste frater Athlotus habuit in ordine patrem venerabilem militem et tres fratres germanos »

dem causa conclusa et terminata pro ordine fuit per dominum Clementem papam Vum. [Hic fuit de provincia sancti Iacobi et rexit ordinem IX annis; qui mortuus est Parisius et post mortem visus est in trono fulgido cum sceptro et corona aurea](1).

[16us] *Huic successit frater Alexander, qui secundo* [fol. 71v] *anno migravit ad Dominum* (a). [Post hunc Alexandrum de Alexandria vacavit officium generalatus per 17 menses].

[17us] *Huic successit frater Michahel de Cesena* (b). Hic per papam Iohannem 22 fuit absolutus a ministerio, excommunicatusque, quia fuerat questio de Christi paupertate, pro qua predictus Michahel viriliter stetit, contra papam asserens Christum nichil habuisse nec in singulari nec in communi; contra quem et omnes hoc asserentes fuit decretalis edita.

[18us] Huic successit *frater Geraldus Odonis de Aquitania, magister sacre* theologie, qui rexit ordinem XIII annis et postea fuit factus patriarcha Anthyocenus et episcopus Cathenensis.

[19us] XIXus frater Fortanerius Vassalli de provincia Aquitanie, magister in theologia, qui rexit ordinem V annis et postea fuit factus archiepiscopus Ravennensis et deinde patriarcha Grandensis, presbiter cardinalis.

[20us] XXus frater Guillelmus Farinerii, magister de provincia Aquitanie, qui rexit IX annis, et postea fuit tituli sanctorum Marcelli et Petri presbiter cardinalis.

[21us] XXIus frater Iohannes de Bucco, magister de provincia Aquitanie, qui rexit uno anno.

[22us] XXIIus frater Marcus de Viterbio, magister de provincia Romana, qui rexit VII annis et postea fuit tituli sancte Praxedis presbiter cardinalis.

[23us] XXIIIus frater Thomas de Bononia, magister de provincia Bononie, qui rexit V annis et postea fuit patriarcha Grandensis.

[24us] XXIIIIus frater Leonardus de Griffone, magister in sacra theologia excellentissimus, qui multis annis laudabiliter rexit ordinem, et post fuit factus presbiter cardinalis; et sub isto incepit scisma in ecclesia Dei.

CATALOGUS GRATIANOPOLITANUS GENERALIUM O. F. M.

II.

[fol. 61v] Primus ac precipuus minister ordinis fratrum Minorum fuit beatus Franciscus, de Assisio, civitate vallis Spoletane oriundus, eiusdem ordinis inventor et institutor, qui ante conversionem suam vocabatur Iohannes. Cepit conversus a vanitate mundi ad veram penitenciam (c) statum et ordinem penitencium (d) instituere (sic enim ab inicio ipsum voluit nominari), sub anno dominice incarnacionis M.CC.VI, pontificatus domini Innocencii pape III anno IXo, etatis vero sue XVIII vel XIXo (2).

(a) C et L. (b) *Item. Dehinc vero proprius textus.*
(c) Gr(atinopol. Cod.) penitanciam. (d) Gr penitenciam.

(1) Alvarus Pelagius, *De planctu ecclesiae,* lib. II. cap. 67, fol. 109 b 2, Venetiis 1560, de Fr. Gunsalvo loquens, ait: « Parum post mortem suam, Parisiis in visione quibusdam fratribus nostris apparuit gloriosus in throno residens cum corona aurea et sceptro ».

(2) Celanensis, *Leg. Ia*, cap. I, n. 2, dicit B. Franciscum « fere usque ad XXV aetatis suae annum » tempus suum miserabiliter perdidisse. Auctorem nostrum in computandis annis vitae S. Francisci errasse perspicuum est.

a primo exordio (a) computando. Primus vero locus, in quo cepit (1) penitenciam agere cum quibusdam, qui sibi primitus adheserunt, vocatur ecclesia beate Marie de Porciuncula non longe ab Assisio civitate, in vallis planicie (b), ubi usque hodie ostenditur cella eius; et in loco, ubi migrasse dicitur, est grata capellula fabricata.

Hic beatus Franciscus non fuit sacerdos, set tantum diaconus; ob quam causam (2), cum fratres multiplicati fuissent merito et numero sub eodem, habuit ipse beatus Franciscus vicarios suos in spiritualibus maxime ministrandis: omnes enim fratres sub eius ministerio et vicemagisterio regebantur, quos postquam regulam in perfeccione evangelica fundatam ordinaverat, *fratres Minores* decrevit et voluit appellari.

Predictam autem regulam confirmavit eidem sancto Francisco et ordini fratrum Minorum Honorius papa III^us^, pontificatus sui anno VIII° Rome in Laterano, tercio kalendas decembris, anno Domini millesimo CCXXIII (3).

Vixit autem beatus Franciscus in penitencia perfecta annis XX migravitque ab hoc seculo in predicto loco de Porciuncula [fol. 62r] IIII° nonas octobris in sabbato, anno Domini M.CC.XXVI, pontificatus prefati domini Honorii pape III anno IX° et ultimo, etatis autem sue anno XXX.VIII vel XXX.IX. Fuitque corpus ipsius delatum de loco prefato de Porciuncula apud Assisium civitatem et sepultum in ecclesia sancti Georgii, ubi postmodum factum est monasterium monialium Minorissarum ordinis sancte Clare, cuius corpus ibidem venerabiliter requiescit.

Postmodum vero Gregorius papa nonus, successor Honorii, canonizavit et sanctorum confessorum cathalogo annotavit beatum Franciscum VIII° Kalendas augusti (4), anno Domini M.CC.XXVIII (c), pontificatus sui anno secundo. Demum, edificata et fundata ecclesia in honore sancti Francisci in Assisio, translatum fuit corpus eius de predicta ecclesia sancti Georgii ad aliam ecclesiam in eius honorem fundatam et ibidem sub altari profundius venerabiliter tumulatum VIII° kalendas iunii, anno domini M.CC.XXX, fratre Helia successore beati Francisci generalitatis ministerium totius ordinis tunc gerente (5).

Reliqua autem verborum et factorum atque signorum beati Francisci in legendis eius plenius discribuntur. Fuit autem ab inicio compilata quedam legenda ipsius per fratres illius temporis primitivi, rudi quidem stilo et verbis simplicioribus (6). Postmodum vero frater Bonaventura, generalis minister, legendam aliam compilavit, quam stilo et ornatu verborum plurimum dilatavit et non mediocriter decoravit. Primam autem legendam scripsisse fertur frater Iohannes de Celano (7).

(*a*) Gr omne (?). (*b*) planicine. (*c*) Gr M.XXIII.

---

(1) Erroneum quia, uti saepius in Catalogo, nimis summarie dictum.

(2) Causa et explicatio fictitia, cum nec fr. Elias, praecipuus S. Francisci vicarius, fuerit sacerdos.

(3) Bulla *Solet annuere,* dicto die data: *Bull. Fr.* I, 15-19.

(4) Pro « VIII° Kal. Aug. » lege utique « XVIII Kal. Aug. »; cfr. AFH II, 100.

(5) Tempore translationis corporis B. Francisci, Fr. Ioannes Parens (1227-1232) erat minister generalis ordinis, non vero fr. Elias (1232-39).

(6) Verbis huiusmodi despicientibus alludere non potuit ad Legendas Celani vel ad Leg. Fr. Iuliani, sed ad *Legendam Trium Sociorum,* quod et forma pluralis « *per fratres* » innuere videtur.

(7) Lege *Thomas* de Celano.

Frater Iohannes Parens, Bononiensis (1), successit sancto Francisco in officio ministerii; qui tamen modico tempore vixit in officio memorato. A plerisque tamen (a) dicitur et asseritur, quod hic frater Iohannes successit Helie immediate et non beato Francisco: quod magis credo quam primum (2).

Secundus minister post beatum Franciscum ordinis fratrum Minorum fuit quidam frater Helias, nomine magis quam virtute Helie (3), de civitate Assisii oriundus, quem (b) beatus Franciscus in suo fine benedixerat manibus cancellatis (4). Fuit autem homo in multis bene dotatus in bonis nature et in graciis gratis datis, quibus [fol. 62v] non bene usus fuit in omnibus, set in multis abusus. Non enim fuit ipsius beati patris sincerus, sicut debuit, in sanctis operibus emulator. Iste siquidem Helias adhesit Frederico secundo imperatori excommunicato per apostolicam sedem et contra romanam ecclesiam scismatico ac rebelli. Tempore siquidem istius Helie ministri magnum scisma fuit in ordine fratrum Minorum, a cuius culpa ipse non fuit immunis, qui cum multis ex fratribus sibi adherentibus a communitate ordinis devians discordavit pariter et discessit. Et in illo scismate fuerunt nonnulli, qui partem unam fecerunt et vocati sunt multo tempore Mantellini (5). Hic Helias non fuit sacerdos, fuit tamen aliqualiter litteratus. Ab inicio siquidem ordinis fratres layci, sicut et clerici, fiebant custodes et gardiani ac ministri, donec fuit postmodum aliter ordinatum (6). Predictus Helias tenuit ministerium taliter annis VII, fuitque depositus a suo ministerio per ordinem in capitulo generali. Et, cum non obediret, fuit excommunicatus ab ordine aut a papa et sic in tali scismate vixit et obiit (7), fuitque sepultus extra non longe a Cortonio castro in loco, qui vocatur Cellas, in contrata, que nominatur Guillelmesta, ubi se dederat ad faciendum opera alchimie, sicut ibidem ab antiquo publica fama retulit seniorum, et locus ubi operabatur ostenditur et notatur.

Quartus minister generalis ordinis fratrum Minorum fuit frater (c) Aymo, anglicus nacione.

Quintus minister generalis fuit frater Albertus de Pisis, civitate Tuscie (8).

(*a*) Gr cum. (*b*) Gr quam. (*c*) Gr super.

(1) Erat potius Romanus; cf. Iordanus, *Chronicon*, n. 51. AF I, 16; Eccleston, *De adventu*, l. c. I, 241, eum Florentinum dicit. Sane non erat Bononiensis.

(2) Nihilominus primum verum est. Iohannes Parens Minister Glis extitit 1227-1232, cui successit Fr. Elias 1232-39. Hic « bis praefuit [etiam 1221-27] et obfuit » ait Salimbene, l. c. p. 102, sed prima vice praefuit ut vicarius generalis tantum.

(3) Alluditur ad Luc. 1, 17.

(4) I Celan. n. 108, p. 113 ed. Alenc. cf. l. c. p. XXX.

(5) De his fratribus cf. *Chron. VII Tribulat.* Fr. Angeli Clareni, *Tribul. II*, ed. Döllinger, in: *Beiträge zur Sektengeschichte*, II, München 1890, 460ss. ed. F. Tocco, *Le due prime tribolazioni etc.*, Romae 1908, 72ss. (225ss.). Fr. Angelus istud nomen eis non apposuit.

(6) 24 GG, ap. AF III, 251.

(7) Cf. Lempp, *Elie de Cortone*, Paris 1908, 158ss. Golubovich, *Bibl. Terra Santa* I, 114ss. — Fuit potius sepultus in alia ecclesia Fratrum Min. in ipsa urbe Cortona.

(8) Ordine inverso hi duo Ministri Gles fuerunt. Fr. Albertus 1239-40, Fr. Haymo 1240-44. AFH II, 104-5.

Sextus minister fuit frater Crescencius, oriundus de Esio, civitate Marchie Anchonitane, qui postmodum factus fuit episcopus in Assisio civitate et (a) inde translatus in episcopum apud Esium, civitatem nativitatis sue, ubi obiit (1).

Septimus minister ordinis fratrum Minorum fuit frater Iohannes de Parma, civitate Lombardie, ministeriumque tenuit annis circiter IX. Fuit autem depositus a ministerio in capitulo generali. Hic Iohannes, inbutus dogmatibus abbatis Ioachim, intendens quibusdam propheticis (b) alienis tam a sano intellectu quam a vero spiritu prophetarum, disponendo sapuit plus quam sapere oporteret, et quosdam habuit sectatores (c) ambulantes in spiritu vanitatis. Hic frater Iohannes diu postmodum supervixit. Cumque tempore Nicholay pape IIII ex aliqua causa, magis privata quam [fol. 63r] publica, ultra (d) mare seu ad provinciam Grecie mitteretur (e), existens in civitate Camerinensi (f) Marchie Anchonitane, obiit et sepultus fuit ibidem circa annum Domini M.CC.XC (2). Quem, premissis non obstantibus, nonnulli ibidem nominant et venerantur ut sanctum, maxime illi qui *Spirituales* vulgo appellantur; habetque super se altare privatum, super quo a pluribus murmuratur et in contrarium opinatur.

Octavus minister fuit frater Bonaventura, nacione civitatis Balneorregensis, magister in theologia, vir egregius et excellens, qui fuit factus minister anno Domini M.CC.LVII vel circa, sicut colligitur ex numero annorum, quibus prefuit in ministerio, videlicet annis XVII, et inde fuit assumptus ad cardinalatum per Gregorium papam X in generali consilio Lugdunensi, anno Domini M.CC.LXXIIII, et obiit intra annum (3).

Nonus minister fuit Ieronimus de Esculo, civitate Marchie Anchonitane, qui factus fuit minister anno Domini M.CC.LXXV vel VI° et inde fuit assumptus ad cardinalatum per Nicholaum papam III anno Domini M.CC.LXXVIII et de cardinalatu assumptus fuit ad papatum anno Domini M.CC.LXXXVII (g), et vocatus est Nicholaus IIII^{us}, et obiit Rome in parasceve sancta pontificatus sui quarto anno, dominice incarnacionis M.CC.XC terminante vel magis inchoante millesimo CC.XCI (4).

Decimus minister fuit frater Bonagracia, Bononiensis origine. Prefuit autem anno uno et obiit (5).

Undecimus minister fuit frater Aclotus, tuscus nacione, oriundus de castro, quod vocatur Pratum. Prefuit autem anno quasi uno et obiit. Hic fuit magister in theologia.

Duodecimus fuit frater Matheus de Aquasparta, magister in theologia. Hic fuit lector sacri palacii et postmodum cardinalis (6).

(*a*) Gr et et. (*b*) Gr propheticiis. (*c*) Gr secates.
(*d*) Gr vultra. (*e*) Gr mitterentur. (*f*) Gr civitatem Camerinensem.
(*g*) Gr M°LXXXVII°.

(1) 24 GG, 261ss. Sabatier, *Opuscules de crit. hist.* (OCH) I, 109ss. Cf. AFH II, 806 n. 1. AF, III, 699s. ed. Holder-Egger, 662s.

(2) Revera 1289.

(3) Anno utique 1257 minister fit; sed cardinalis creatur an. 1273.

(4) Hieronymus minister eligitur 1274; cardinalis 1278 fit, papa 1288; obiit 4 april. 1292.

(5) Bonagratia 1279, 21 mai — 1283, 3 oct.

(6) Minister Glis 1287-1289; Cardinalis creatus 1288. Cf. 24 GG, 406ss.

Tercius decimus fuit frater Raymundus Gaufridi, provincialis nacione. Hunc elegerunt fratres in eorum generali capitulo, presente Nicholao papa IIII° et in persona propria recipiente in scrutinio vota singulorum. Volebat autem ministrum omnino unum fratrem socium suum, set fratres constanter, non obstante eius presencia, istum elegerunt (1). Hic, quando fuit assumptus, erat bachallarius in theologia, fecitque se magistrari post susceptum officium Parisius, non quidem absque nota et [fol. 63v] grandi admiracione multorum (2). Huic postmodum fuit oblatus per Bonifacium VIII episcopatus Paduanus, set noluit acceptare. Tandem prefatus dominus Bonifacius papa, presens existens in generali eorum capitulo, ipsum ab officio ministerii deposuit et amovit, procuravitque ibidem eligi in sua presencia fratrem Iohannem de Murro. Fuit autem minister annis IX.

Quartus decimus fuit Iohannes de Murro, nacione italicus, de Marchia Anchonitana. Hic fuit magister in theologia et postmodum cardinalis assumptus per dominum Bonifacium (3).

Quintus decimus fuit frater Gonsalvus, yspanus nacione. Erat autem magister in theologia. Hic fuit vir austerus in hiis, que spectabant ad religionem suam. Unde ipse compulit fratres suos ubique renunciare et dimittere elemosinas et anniversaria certa. Fuit minister annis XI (4).

Sextus decimus fuit frater Alexander (a), ianuensis, magister in theologia. Vixit autem in ministerio anno quasi uno (5).

Decimus septimus minister fuit frater Michael, nacione ytalicus, de civitate Cesene oriundus, magister in theologia, electus in generali capitulo celebrato Neapoli anno Domini M.CCC.XVI. Tempore huius, anno II° ministerii sui, pars ordinis sui que dicebatur *Spiritualium*, que antea tumultuaverat contra partem alteram, multum subcubuit eo, quod fuerunt compulsi per dominum Iohannem papam redire ad obedienciam ministri et aliorum prelatorum ordinis et dimittere ritum et cerimonias suas, quas tenebant maxime circa habitum brevem et parvum et paupertatis usum. Quidam autem ex eis nullatenus voluerunt desistere ab ceptis, pertinaciter asserentes, quod non tenebantur in hoc summo pontifici obedire, et ideo in Massilia fuerunt per episcopum et inquisitorem ordinis Minorum quatuor ex eis tanquam heretici publice combusti sub anno Domini millesimo CCC.XVIII in tempore pascali (6).

Burdigalis.

P. Ferdinandus Mª Delorme ab Araules, O. F. M.

(a) Gr Alexender.

(1) Cf. de hac electione 24 GG, 419ss. CGenM, 703. HE, 669.

(2) De hac « nota et grandi admiratione » nihil aliunde constat. 24 GG, 421: CGen M, 704; HE, 669. Fuit Minister 1289-1295.

(3) Minister Glis 1296-1304. 24 GG, 432ss. CGenM, Ll. cc.

(4) Minister Glis 1304-1313. 24 GG, 454; de eleemosynis perpetuis abrogatis, 459. CGen M, 704ss. HE 669-70.

(5) Revera plus quam annum a iunio 1313 ad oct. 1314. 24 GG, 467ss. CGen M, 705; HE, 672.

(6) Minister Glis 1316-28 (29). 24 GG, 470ss. CGenM, 705; HE 672.

DIE ZWEI MINORITEN

PRINZ PETRUS VON ARAGONIEN UND KARDINAL BERTRAND ATGERIUS

zu Beginn des abendländischen Schismas (a).

Der Minorit Petrus von Aragonien (1) spielte im Schisma, in den Kämpfen zwischen Urban VI. und Klemens VII. eine hervorragende Rolle, einmal als eifriger Parteigänger für die Legitimität Urbans VI., dann aber durch seine eigene Persönlichkeit, sozusagen als lebendiger Beweis dafür. Er war königlicher Prinz vom Stamme der Könige von Aragonien, Sohn König Jacobs II. und der Königin Blanca, Tochter König Karls II. von Sizilien, Bruder König Alphons IV. und Onkel Pedros IV. von Aragonien, heiratete die Komtesse Johanna von Foix, von der er vier Kinder erhielt, drei Söhne und eine Tochter Eleonore, welche die Gemahlin des Königs von Cypern wurde. Nach dem Tode seiner Gemahlin (1358) trat Infant Petrus in den Minoritenorden. Seine hohen verwandtschaftlichen Beziehungen ausnützend, trat er in Aragonien, Kastilien und Frankreich eifrig für die Rechte Urbans VI. ein. Das Fundament seiner Ueberzeugung von der Legitimität desselben waren seine Visionen, infolge deren er sich als Werkzeug der göttlichen Vorsehung betrachtete, das Papsttum von Avignon nach Rom zurückzuführen, und als solches auch von anderen betrachtet wurde. Auf diese Weise galt Petrus, wie ich sagte, als lebendiger theologischer Beweis für Urban VI. An Urban V. hatte er den himmlischen Auftrag überbracht nach Rom zurückzukehren und über die Legitimität Urbans VI. erhielt er vom Himmel Versicherungen. Urban VI. war unter dem Zusammentreffen von allerlei Fügungen in Rom gewählt worden; er schien nach dem Willen des Himmels selbst der rechte Papst zu sein.

(a) Summarium: Petrus de Aragonia, filius Iacobi II regis Aragoniae, comes Ripacurtiae etc., post uxoris suae mortem ordinem Min. ingressus, schismatis occidentalis tempore ad partes Urbani VI stetit, pro quo in Aragonia, Castilia et Gallia animos principum conciliare studebat. Revelationibus praesertim propriis innixus hoc facere satagebat. Pluribus litteris *partim* iam vulgatis ap. Waddingum, IX, 40 (ad an. 1380 n. 27) et Raynaldum ad an. 1379 n. 6-7, 47-8, principes adhortatus est, ut Urbano VI adhaererent. E cod. Bibl. Palat. Vindob. 5067 hic editur epistola Fr. Petri, ad Fr. Bertrandum Atgerii O. F. M. directa, ut videtur, secunda parte anni 1379 composita, qua hunc cardinalem pro Urbano VI, derelicto Clemente VII, lucraretur. Narrat, quae ante et post electionem Urbani VI acciderant, visionesque suas, uti solebat, allegat. Includit epistolam card. Petri de Luna, quae tamen non iam die 11. Aprilis 1379 scripta esse potuit, sed verisimilius circa 21 eiusdem mensis. [Nota Directionis].

(1) De Petro de Aragonia cf. Wadding, *Annales Min.* VII, (II edit.) 44, 1325 n. 17; l. c. 86, 1328 n. 21; l. c. 194, 1366 n. 11; IX, 14, 1378, n. 4; l. c. 40, 1380, n. 26. Sbaralea, *Supplem. ad Script. O. M.* Romae 1806, 584. Baluze, *Vitae Paparum Aven.* Paris 1693, I, 967-9, 1435-6. Hain, *Repertorium Bibliographicum,* Stuttgardiae et Paris. 1838, IV n. 12543-4. Raynaldus, *Annal. eccl.* 1359, n. 1; 1379, n. 6-7, 47-8. Latassa y Ortin, *Bibliotheca antigua de los escritores Aragoneses,* Zaragoza 1796, II, 7-17. (I², Madrid 1885, 107-8).

Seine Ueberzeugung drückte Petrus in den vielen Schreiben aus, die er an seine hohen Verwandten sandte. Diese Korrespondenz ist schon teilweise durch O. Raynald bekannt geworden. Anderes davon ruht noch in den Archiven und Bibliotheken, wie denn Korrespondenzen des Infanten Petrus in den bei Raynald gedruckten Briefen erwähnt werden. In Cod. lat. 5064 fol. XXVI-XXVII r° der K. K. Hofbibliothek zu Wien findet sich abschriftlich ein Antwortschreiben des Infanten an den Kardinal Bertrand Atgerius, der aus dem Minoritenorden hervorgegangen war (1). Dieser Kardinal, welcher an der Wahl Urbans VI. teilgenommen, hatte seinem Ordensbruder, dem Minoriten aus königlichem Hause, ein Schreiben gesandt, worin er von den beiden Papstwahlen handelt, diejenige Urbans VI. verwirft, diejenige Klemens VII. aber als die rechtmässige hinstellt, vermutlich um den einflussreichen Ordensbruder und eifrigen Anhänger Urbans VI. für Klemens VII. zu gewinnen. Petrus antwortet ihm, nicht dessen Beweise widerlegend, sondern das, was positiv zu Gunsten Urbans VI. sprach, anführend: 1°) die Vorgänge vor der Wahl selbst: eine Cedula des Kardinals Bertrand, wodurch er sich dem Erzbischof von Bari, als dem zukünftigen Papst empfiehlt, was die Intention der Kardinäle beweisen soll, jenen zu wählen; 2°) die Vorgänge bei der Wahl selbst und nach der Wahl; 3°) die Art der Haltung der Kardinäle dem gewählten Urban VI. gegenüber, und 4°) einen Brief des Kardinals Petrus de Luna an seinen Prokurator in Avignon vom 21. April 1378 worin dieser die Sturmszenen als nach der Wahl geschehen hinstellt. Endlich beruft sich Petrus auf seine Visionen, die ihm das Recht Urbans VI. und das Unrecht der Kardinäle verkündeten.

Der Brief ist zunächst ein Zeugnis für die Auffassungsweise des Schismas seitens des Prinzen Petrus von Aragonien, dient aber auch als historische Quelle, insofern Petrus wegen seiner hohen Geburt sicher in der Lage war, genauere Berichte über die Wahlvorgänge zu erhalten. Von Interesse ist das eingeschlossene Schreiben der Kardinals Petrus de Luna, dessen Datum in der Handschrift sicherlich unrichtig ist; denn nach dem Inhalt kann es nicht schon am 11. April geschrieben sein. Die Krönung Urbans des VI. (18. April) ist erwähnt; das Kollektiv-Schreiben der Kardinäle an ihre zurückgebliebenen Kollegen in Avignon vom 19. April (2) erscheint als ziemlich gleichzeitig; somit wird das Datum lauten müssen: 21. April.

Der Brief des Minoriten Petrus von Aragonien ist ohne Zeitangabe. Da jedoch Bezug genommen wird auf den Brief an den König von Frankreich vom 1. April 1379 und die Phrase, worin Avignon, in der Anrede an Kardinal Bertrand als « euer », d. h. seines und der Kardinäle Nest bezeichnet wird, anzudeuten scheint, dass Klemens VII. mit seinen Kardinälen, wozu der Adressat gehörte, bereits wieder dorthin zurückgekehrt waren, versetze ich den Brief in die zweite Hälfte des Jahres 1379.

---

(1) Bertrandus Atgerius (Atgerii, Lagerius de Figeaco) episc. Assisien. 18. dec. 1357, transfertur ad eccl. Glandaten. 28. Ian. 1368; cardinalis creatur 30. maii 1371; obiit 19. nov. 1392. Eubel, *Hier. cath.* I, 21, 114, 274. Sbaralea, *Suppl. ad SS.* 138; I², 1908, 400.

(2) Raynaldus, *Annal.* ad an. 1378 n. 19.

Epistola Fr. Petri de Aragonia O. F. M.
ad cardinalem Bertrandum Atgerii O. F. M. data.

In nomine domini nostri Iesu Christi. Amen.

Responsio illustris domini fratris PETRI infantis de stirpe Regia Aragonie ordinis fratrum minorum ad litteram, quam misit ei dominus frater BERTRANDUS, Hostiensis cardinalis, olim de ordine fratrum minorum, qui Gladatensis vocatur.

Reverendissime pater et domine. Litteram vidi, quam mee parvitati misistis per fratrem Egidium de Morello ordinis nostri. Et, ut mihi videtur, palliare seu cooperire nitimini facta vestra, scilicet, de eleccione domini Urbani pape sexti, et est vestra intencio, ut pretenditis, quod predicta eleccio fuit facta et non rite facta, eleccio autem secundi, scilicet Clementis, facta fuit rite et debite et secundum canonicas sanctiones. Et quia in littera vestra plurima sunt contenta et sermonibus involuta, non respondeo ad singula propter prolixitatem vitandam, sed tamen volo veraciter ad aliqua respondere.

Sed primo volo, si placet, quod vos respondeatis ad hec que sequentur. Etenim vidi cedulam quam misistis domino Urbano non in tumultu, sed per tres dies, antequam conclave intraretis. Que est sub tali forma:

Reverende pater, hinc ad paucos dies eritis m[ichi] dominus et magister; quapropter ex nunc, ut ex tunc, me vobis specialius recommendo (1).

Hec cedula, quam non fecistis per vim, quia nullus cogebat vos, nec alique mine vobis, nec cardinalibus compatriotis vestris fuerant adhuc facte. Quis coegit dominum Penestrinum ante tumultum per sex horas vel circa in eleccionem Urbani prorumpere in hiis verbis:

Domini mei, faciamus sic quod provideamus ecclesie Dei et talem eligamus quod huic populo, scilicet Romano, debeat merito complacere et nobis omnibus verisimiliter se reddere graciosum. Circa que sunt videre meo sex precipue attendenda. Primum quod sit etatis mature. Secundum quod sit vite honeste. Tercium quod sit sciencie magne. Quartum quod sit doctus in stilo. Quintum quod sit familiaris et amicus noster. Sextum quod sit saltim Ytalicus nacione, ut per eum patrimonium Ecclesie recuperetur; quod per extraneum fieri posse non credo. Que quidem sex, domini mei, in nullo alio video concurrere nisi in uno, scilicet in domino archiepiscopo Baren[si]. Iste namque quinquagenarius est et ultra, et adeo honestus quod a XIIIIcim annis citra a quibus conversatus est in curia Romana, numquam auditum est de eo aliquid sinistri renibus vel manu, ore vel opere. Quantum autem ad scienciam, de hoc non est dubitandum; nam est magnus canonum doctor, sicut in suis collacionibus notum est. De stilo (a) *nemo esitat* (b); *nam gubernavit a multis annis citra cancellariam, adeo quod ipse solus habet in stilo Curie documenta. Preterea nobis omnibus familiarissimus; nam creatura omnium nostrum, maxime Lemovi-*

(a) stillo *ms.* (b) *i. e.* hesitat, *ms.* exitat, *vide Gayet,* l. c. nota 1.

---

(1) Haec verbotenus leguntur apud « Casus recitatus per abbatem Sistrensem » ed. ap. L. Gayet, *Le grand schisme d'Occident,* II, Paris 1889, Append. 29, p. 46-48 nr. 15-21.

censium, utpote qui a sancte memorie domino Gregorio in Baren[si] episcopo ordinatus; nacione Ytalicus, quia Neapolitanus et subditus regine Sicilie, que est de genere Francorum. Ex quo rex Francie et fratres sui debebunt merito contentari. Quibus omnibus ponderatis, ego in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, sancte Romane ecclesie car[dinalis], dominum archiepiscopum Baren[sem] eligo in sancte Romane et universalis ecclesie summum pontificem sponte et libere omni modo et via et forma, quibus melius possum tam de iure quam eciam de facto.

Facta autem eleccione per prefatum dominum Penestrinum statim elegit eum dominus de Agrifolio (1) modo et forma, quibus supra. Deinde dominus Pitaven[sis], et quartus in ordine elegistis vos, cui hec littera dirigitur, quintus dominus Vivarien[sis], sextus dominus de Britania, septimus dominus de Varnio, octavus dominus sancti Angeli, nonus dominus de sancto Eustacio, decimus fuit dominus de Luna, et fuit undecimus dominus Geben[ensis]. Quatuor autem Ytalici ultimi in eleccione fuerunt, quorum tres forte sperabant eligi ad papatum, sed videntes omnes Ultramontanos concordes et unanimes in eleccione prefata, de ipsis quodammodo desperati elegerunt dictum dominum Baren[sem] hoc modo et forma et ordine; nam dominus sancti Petri fuit primus, secundus de Mediolano, tercius Porthuen[sis]; dominus autem de Ursinis numquam elegit. Card[inalis] de Luna decrevit scribere litteram, quam scripsit procuratori suo, qui erat Avinion[e], sub verbis sequentibus:

Amice carissime. Non credimus vos latere, qualiter sante memorie dominus noster papa Gregorius viam fuit universe carnis ingressus XXVII[a] die Marii, et nona die Aprilis fuit electus concorditer in papam archiepiscopus Baren[sis], olim regens cancellariam. Post cuius eleccionem et ante publicacionem Romani fecerunt contra nos magnum rumorem. Sed laudetur Deus, quia post aliquod spacium cessavit, nec fuit inde tantum secutum, quantum sperabatur verisimiliter. Proveniente die dominica Resurreccionis idem noster dominus electus extitit cum magna solemnitate, honore et leticia tam Romanorum quam aliorum coronatus. Super (a) hiis omnibus scribimus dominis nostris cardinalibus commorantibus Avinion[e], quibus placeat litteras presentare. Scriptum Rome [X]XI[a] Aprilis. Hec littera.

Quis coegit vos ipsum intronizare et ipsum capa scarleti induere, ipsum in die pasche solempniter coram populo coronare, ipsum denunciare regibus et populis catholicis summum pontificem et antistitem? Quis coegit vos et alios cardinales, concorditer et unanimiter respondentes eidem domino archiepiscopo Baren[si], iurantes supra sacratum altare, eundem dominum Baren[sem] libere et concorditer elegisse? Quis coegit vos ad maiorem cautelam et certitudinem sui et tocius mundi ibidem, scilicet in capella, eum de novo elegisse? Quis coegit vos ab eo plenam absolucionem peccatorum vestrorum petivisse? Quis coegit fere omnes vos beneficia petere ab eo et rotulos sibi presentare pro amicis et familiaribus et capellanis? Quis coegit vos, cui hec littera dirigitur, cum magna instancia impetrasse et obtinuisse ab eo titulum Ostiens[em]? Quis vos coegit, ad predictum tamquam ad verum papam tam in missis quam in vesperis, tam in consiliis quam in consistoriis exhi-

(a) Super] *ms.* sub, *sed correctum.*

1) De his cf. Eubel, *Hier. cath.* I, 20 seqq.

bere sibi reverenciam et honorem debitum velud pape? Quis coegit dominum Ambienen[sem], qui non fuit in eleccione, quando Spiritus sanctus descendit in alios, ut predictum dominum Urbanum eligeret, sed erat in terra Corneti, que distat per XL miliaria de Urbe, rediens a tractatu pacis, pro quo fuerat missus a sancte memorie domino Gregorio? Hic autem non vocatus nec requisitus, sed sponte et libere venit Romam, exhibuitque domino Urbano reverenciam et relacionem fecit de omnibus suis tractatibus circa factum predictum pacis tamquam domini Gregorii carissimo successori.

Multa alia media possent tangi, que verissime probant, vos non coacte, sed pocius spontanee et libere et rite predictum dominum elegisse. Ignoratis, Domine? Scio vos non ignorare quod *os qui* (*a*) *mentitur, occidit animam* (1) et perdet *omnes qui loquntur mendacium* (2). Cum enim quasi in fine littere dicitis quod avertat et avertat quod mentiti fueritis, ego hoc non capio nec credo, quod totus mundus vos posset de pernicioso mendacio excusare, quia vel nunc omnes mentimini salva vestra reverencia, vel a principio mentiti fuistis. Et ideo racioni vestre, quam ita fortem et ansilem (*b*) dicitis, nullatenus adherendum est, quia minor racionis predicte, ut ex dictis superius recitatis potest deduci, vel in parte vel in toto continet falsitatem. Melius me nostis, pater, quod tres sunt veritates, veritas vite, veritas doctrine, et veritas iusticie. Veritas iusticie prorogari potest propter scandalum, sed veritas vite et veritas doctrine nullo scandalo nec periculo mortis potest dimitti, quia cedere de ipsis seu deviare ab ipsis est peccare mortaliter; quod quidem peccatum, scilicet mortale, est mors anime, et pocius debemus corpus perdere, quam Deum offendere per peccatum mortale. Quod fuit peccatum Petri, nisi negare Christum propter timorem mortis? Et quicumque negat veritatem, scilicet menciendo, et perniciose negat Christum, qui dicit de se ipso: *Ego sum via et veritas et vita* (3).

Insuper sciat paternitas vestra, quod revelata sunt in indigno hec que secuntur per ordinem.

Primo quod dominus meus y[esus] vocat vos cardinales antiquos nicolaitas et mendaces, vocat civitatem Avinionensem nidum vestrum Samariam; est reprobatum et dampnatum regimen vestrum. Postquam eciam recessi a Roma et veni ad partes istas, est revelata michi crucifixio Christi moderno tempore in populo christiano. Fuit revelatum presens scisma in civitate Avinionen[si] tempore domini Urbani quinti, quod futurum erat in ecclesia Dei, et sunt modo XIIII anni et ultra: Sub Herode milia milium innocencium sub dirissimi spiculatoris (*c*) gladio peribunt. Revelavit michi Paulus tunc per visionem noctis, cuius effigiem manifeste vidi, dicens: *Petre oportet te ire Romam.* Et dictum preceptum fuit michi factum per beatos apostolos Petrum et Paulum in vigilia eorundem in civitate Toletana. Modo sunt decem anni vel amplius. In villa de Medina del (*d*) Campo per beatum Augustinum qui michi apparuit cum fratre Bernardo Olivarii (4) olim episcopo Dertus-

(*a*) qui] *sic ms.* (*!*). (*b*) ansilem] *ms.* ancilem.
(*c*) spiculatoris] *ms.* speculatoris, *sed correctum.* (*d*) del] vel! *ms.*

(1) Sap. I, 11. (2) Psalm. V, 6. (3) Ioh. XIV 6.
(4) Cf. Eubel, *Hier. cath. med. aevi,* I, p. 231; U. Chevalier, *Répertoire des sources histor. du moyen âge,* bio-bibliographie, II, 3413. Erat O. S. Aug., qui obierat anno 1348.

sien[si], fuit michi preceptum a Domino quod irem ad venacionem (*a*), et sunt magna et longa verba, et in fine verborum fuit michi dictum per beatum Augustinum: *Sis forti animo et non dubites, quia non ibis solus, sed magna et nobilis multitudo gencium sequetur te et statim mutabitur tibi.* In villa Candie diocesis Valentine hora completorii fuerunt michi revelata de eleccione Urbani sexti, que significavi domino meo regi Aragonie, a domino Iesu Christo, prout in littera sibi missa per me lacius continetur. Et ibidem potestis clarius intueri et manifestissime apparet, qualiter approbat eleccionem ipsam, sicut in littera quam misi regi Francorum (1), regi Castelle et duci Verunde, apparet. Tamen in vigilia sancti Michaelis habui magnum conflictum cum dyabolo volente me impedire prima vigilia noctis, ne ipsam litteram scriberem domino duci. Prevaluit tamen in me Spiritus Dei, qui est doctor doctorum et instructor lucide veritatis. Item in villa sive loco de Martholono in conversione sancti Pauli proxime preterita, qua die intravi Barch[ino]nam, cum post matutinas vellem quiescere et dormire, quia eram valde fessus ex itineracione, dixit Dominus ad me: *Petre non est tempus dormiendi, quia te introeunte civitatem Barch[ino]nensem habes bellare ibi pro me et vicario meo Urbano et pro ecclesia sancta Dei.*

Reverendissime pater, ut non putetis me falsidicum, volo me obligare ad hoc quod predicte revelaciones examinentur per illustrissimos principes, imperatorem Romanorum et regem Francie. Et si revelaciones predicte sunt false propter hanc (*b*) seu ex illusione dyabolica procedentes, quod ego tanquam falsidicus ponar in igne et ibi comburar. Si vera sunt et divina et revelata a domino nostro Iesu Christo et a Spiritu sancto prolata, quod vos cardinales, qui duos summos pontifices elegistis, dampnemini tamquam mendaces, quia tales vos dicit esse dominus meus Iesus in revelacionibus supra dictis, et illico revocetis quicquid per vos cardinales gestum sit contra Urbanum eius vicarium, et habeatis ipsum in summum pontificem cum tota ecclesia Dei. Hanc litteram quam vobis mitto, pater, non abscondatis nec eam ponatis *sub modio, sed super candelabro, ut luceat omnibus qui in domo sunt* (2). Ecclesie militantis, et hoc ad confusionem vestri, cum reverencia loquendo, et omnium adherencium opinioni vestre perverse et ad dampnacionem in die iudicii coram supremo iudice, nisi penitenciam egeritis de errore per vos in mundum introducto, et ad viam reducamini veritatis. Datum Barch[inone] (3).

Graz, (Austria).

Dr. Fr. Bliemetzrieder,
Universitätsdozent.

(*a*) venacionem] *sic ms.* (*b*) hanc] *sic ms.*

(1) Cf. citatas 441 nota a.
(2) Matth. V 15.
(3) In tergo fol. XXVII habetur a manu copistae: Verum grandeque testimonium illustris domini fratris Petri de stirpe regia Aragonie pro papatu Urbani pape sexti.

DOCUMENTS

SUR LA RÉFORME DE STE. COLETTE EN FRANCE

Lors (a) de la publication dans les *Études Franciscaines* (1) de mes notes sur le travail en commun de Guillaume de Casal et de sainte Colette de Corbie pour la réforme du premier ordre franciscain, je fus obligé de ne pas me servir de quelques pièces qui n'avaient pas trait directement au sujet.

Qu'il me soit permis de les employer aujord'hui et d'y ajouter quelques nouvelles glanes recueillies à Besançon et à Poligny.

I.

Voici d'abord le texte original de la *lettre de Guillaume de Casal au roi Jacques de Bourbon* dont je ne connaissais alors que la traduction française (2).

C'est le n. 33 du dossier Ste. Colette de la Bibliothèque de Besançon:

Serenissime Rex et iam ut fama opperibusque percipio beati patris nostri francisci devotissime filii. Vix gaudium mee mentis explicare possum litteris, cum videam maiestatem vestram oculis mentis tanto fervore post xpm currere in odorem unguentorum devotissime filie mee sororis Colete iam tanti gregis dominici salutifere matris, quanta cum gloria et regalia sceptra et regnorum diademata cum omni genere divitiarum atque amplitudinis suscepisse predicatur diffuse omnibus in locis eadem M. V. Pro quo sancto ac divino munere altissimo gratias reddo qui hanc

---

(a) Summarium: Plura documenta hic eduntur de historia monasteriorum tum I[i] tum II[i] ordinis a S. Coleta fundatorum. — I) Epist. Guillelmi de Casali ad Iacobum de Bourbon, regem (titul.) Neapolis, laudans et commendans S. Coletam. — II) Epistola Fr. Iohannis Mauberti ad Fr. Petrum de Vallibus de Observantibus et Coletanis in Gallia. — III) Guil. de Casali, gratias quasdam et privilegia dat S. Coletae. — IV) Litterae supplices S. Coletae ad P. Martinum V. — V) Guil. de Casali epistola ad Mathildem, ducissam Bavariae, de monasterio Coletinarum Heidelbergi. — VI) Eiusdem epistola ad FF. Petrum Albi de Romanis et Henricum de Balma, quos commissarios suos Cameraci constituit. — VII) Idem eidem Henrico omnes gratias confirmat et facultates a Ministris Provincialibus datas. — VIII) Idem eidem confirmans gratias a Ministris Glbus ei factas. — Additur nota de aliquibus aliis documentis Resuntione servatis. [Nota Directionis].

(1) *Lettres inédites de Guillaume de Casal à Ste Colette et notes pour la biographie de cette Sainte* dans les *Études Franciscaines*, XIX Paris 1908,460-81, 668-91; articles tirés à part, sous le même titre, Paris, Picard 1908, pp. 45.

(2) *Lettres inédites de Guillaume de Casal.* p. 11 et 12. Paris 1908; *Études Franciscaines*, t. XIX, Paris 1908, p. 470 et 471.

argumentosam apem meis temporibus mundo prestare voluerit que seraphici Francisci et gloriose virginis Clare imittacione mirabili mundum illuminare cepit sanctimonia et laudatissimo religionis augmento. Cuius devotioni ac meritis si per meas est satisfactum litteras atque provisiones, omnium bonorum auctori laudes reddantur. Si vero quicquam sibi aut universe eius familie tam fratrum quam sororum Christo deservientium forte decent, quod mea oppera ac solicitudine posset adimpleri, promtissimo id conficiam animo, cum mihi fuerit per suas aut M. V. litteras explicatum. Non enim est aliqua mee religionis porcio cui magis asistere et opportunis favoribus occurrere cupiam quam huic religiosissime matri et devote familie quam xpo ipsa meritis sanctissimorum Francisci et Clare regenerasse videtur. Non mihi igitur V. M. gratias refferre debet pro meis in sancta eius oppera studiis qui alias negligendo gravi me honere atque reprehensione dignum putarem. M. autem V. si possum in re aliqua complacere, non me dubitet in rebus quibuscumque mihi possibilibus suum paratissimum servitorem pro quo exorare non desino ut in viam salutis inceptam firmos gressus atque constantes continuare non desinat. Quod futurum minime dubito si consciliis ac sanctis persuasionibus huius religiosissime matris sororis Colete prefate M. plenum dabit locum. Et utinam mihi dies ac tempus eluceat in quo eandem M. V. et ipsam devotissimam filiam et videre et aloqui possim. In qua re fienda si per meas hic graves solicitudines et periculosa itinera licebit, studium non deficiet meum. Ex Basilea xxij novembris [1434].

Signature autographe: *Frat. Gulls de casali ordinis minorum gnalis minister inutilis magnas habens gratias et literis et vestre benigne caritatis indiciis.*

Au verso: *Serenissimo et observantissimo Dno Iacobo Ungarie Scicilie et Ierusalem regi...*

II.

Le n. 38 du dossier de Ste. Colette de Besançon est l'original de la *lettre du Fr. Jean Aubert* à « Fr. Pierre de Vaux, confesseur de seur Colette ». J'en ai publié la traduction française dans les *Lettres de Guillaume de Casal*, p. 23-25 = *Études Franc.* tom. XIX. p. 669-671, où j'avais donc justement soupçonné que l'original avait été écrit en langue latine.

Venerande atque in xpo pater cordia[me] *post salutem in salutis auctore prelibatam. Noveritis me iam longo transacto tempore nova desiderasse de vobis et matre nostra super illa materia qua eidem scripsi alias. Verum quod vos minime latet quomodo ex instituto reve*[mi] *patris ministri generalis et confirmatione summi pontificis onus michi emortuo impositum* (1) *tollero vobis tanquam michi precordia*[mo] *insinuavi hanc commissionem fieri posse in preiuditium grave provisionis olim nobis indulte in sacrosanto concilio Constan.* (2). *Sed in angustia positus quod si contradictio*

(1) C'est le Général Antoine de Rusconibus qui l'avait nommé vicaire général des Observants Ultramontains (au nord des Alpes) le 18 juillet 1443. Glassberger dans *Anal. Franc.* II, 308s. Il s'appelle en général Jean Maubert.

(2) C'est le décret du concile de Constance du 23 sept. 1415, Wadding *Ann. Min.* ad an. 1415, n. 7; Eubel, *Bull. Franc.* VII 493-5; Mansi, *Collectio Concil.* XXVII, 796-99.

fieret animadvertens et ultramontanam et cismontanam contra me moverem emulosque multiplicarem. Denique tanquam deformator si hanc reformationis formam refutassem, delatus fuissem in maximum anime mee fortasse preiuditium imo et societatis nostre. Absit a me ut non totis viribus id requiram: id videre cupiam reformationem videlicet in nostro sanctissimo ordine. Quin ymo supperimpendere meipsum emortuum paratus sum pro tam pio et Deo acceptabili, non dubito (1), *opere. Quapropter hinc inde bene consultus, cum debitis protestationibus, institucionibus et ordinationibus sanctissimi Dni nostri pape et reve*mi *patris nostri ministri generalis assentiens, acceptavi illud vicariatus officium importabile, considerans desiderium meum per hoc medium posse tandem impleri quo nimirum optabam, priusquam mors quae nulli pertinet me acciperet, videre possem bonam unionem in nostro ordine, observantia regulari stante et quam maxime fratres nostros unacum fratribus dilectissime matris nostre. Semper ad hoc induxi, possimus* (?) (2). *Scio equidem fuisse quosdam inter nos qui affectione modica ad vestros movebantur, sed modo deo favente sua dulcedine non michi constat quod vel unus adversetur fratribus vestris, unde non que possum sed quas debeo gratiarum actiones refero deo meo. Utinam, pater cordia*me*, sic perciperem ex parte altera. Dolens audivi quod dominus de Fienes dixit socio meo quod fratres Sororum Collete non diligunt nos et in Bolonia supra mare* (3) *dicuntur aliqui narrasse, fratres isti de scto Audomero* (4) *sunt valentes, sed non vellemus vivere et mori sicut ipsi, sicque notam magnam nobis coram aliis faciunt indicare, maculum pretendentes inobedientie. O pater amantissime, cor meum patet ad vos qui ad unum finem necessarium tendimus; non nisi per unum medium nobis patet accessus, unio videlicet caritatis medium est. Nunc instat tempus, ecce opportunitas. Iam destinavi commissarios in Almania, in provincia Provincie et multis aliis locis et tandem in provincia Burgundie quantum in me fuerit, cupiens omnibus visceribus Christum Ihesum incorporari et ipso summo bono per caritatis unionem coniungi cum observancia sanctissime regule nostre. Super hoc scripsi matri nostre; ab ipsa recepi quod ad me deberetis mitti ad insinuandum eiusdem matris nostre propositum super isto et ecce hucusque nichil audivi. Unde satis miror. Testis est michi Deus quod super omnes viventes cupio eius sentimentum super hoc facto habere et quia eidem scripsi et vobis, velitis saltem scripto michi aliquid indicare ut sciam quid desit michi. Amantissime pater, cupio videre vos et filium consolari vobis sed quando hoc erit vel quod signum adventus vestri ignoro. Precor vos, quantum possum ex corde, ut me debilem valde pauperem et mendicum semper habere*

(1) Je crois qu'il faut lire: *non dubito* et non pas *non subito*. Le traducteur du XV. siècle a traduit: « Comme je ne docte point ». Sur les trois « grosses erreurs » que la *Revue des Quest. hist.* 1908. t. II. p. 651. m'a reprochées dans la lecture de la traduction française de cette lettre (*Lettres de G. de C.* p. 24 et 25), il y en a manifestement deux où je dois maintenir mon texte, comme le prouve le texte latin. P. 25. l. 5. bien lire en effet: *escrit* au lieu de *esté*.

(2) Le texte de la version française porte; « De mon pouvoir les ay touiours induit a se venir », *Lettres*, 24; *Et. Fr.* l. c. 670.

(3) C'est-à-dire Boulogne. Plus tard, ce couvent appartenait à la Province de France Parisienne. Gonzaga, *De orig. Ser. Relig.* 1587 ed. 581ss.; éd. 1603, 669. Wadding, *Annales*, IIe édit. XI, 228.

(4) Le couvent de Saint-Omer, habité par les Observants; voir le décret du Conc. de Constance, *Bull. Fr.* VII, 493. Gonzaga, *De orig.* ed. 1587, 983; 1603, 1145; Wadding, *Annales*, XIV, 125, 217.

velitis recommissum in vestris piis precibus sicut plenarie confido et dominus Ihus dignetur nos semper in omnibus feliciter conservare. Amen. Ex sancto Audomero cum festinacione, xvij octobris. [1444-1447] (1).

Sicut prefatus sum, cordia^mc^ *pater, necesse est, quod vivamus pro bono reformationis continuando oretenus huius verbum cum reverendo patre ministro provinciali francie, qui est bone voluntatis, sicut vobis satis notum est, sed sicut perpendere* (? ppede) *potest non nisi per sanctos* (2) *in observantiam potest fieri reformatio. Item minus eis placet hec forma reformationis quam prior nobis data; ymo ad oculum patet qualiter persecuti sunt fratres dilectissime matris nostre qui venturi dicebantur in bethunia* (3).

Seule la signature de cette lettre est autographe. Elle est formée par l'enlacement des deux lettres J et A entre deux petites croix, suivies de ces mots: « Ord. mior ».

Nous avons vu ailleurs que cette signature est celle du Fr. Jean Aubert (4). Le témoignage que nous en avons, remonte au traducteur français de cette lettre datée de Saint Omer.

Une comparaison entre son écriture et celle d'un témoignage ajouté à la fin du MS. de Pierre de Vaux possédé par les Clarisses de Poligny, nous permet, de plus, d'ajouter aujourd'hui, que ce traducteur n'est autre que le Fr. Claude Champion, connu par sa relation de l'entrevue de Ste Colette et de St. Jean de Capistran à Besançon.

III.

Nous avons donné ailleurs, d'après une copie du XVe siècle, le texte de *trois lettres de Guillaume de Casal à sainte Colette* (5). Les archives des Clarisses de Poligny possèdent le texte original des actes du procès de canonisation fait à Gand en 1747, et dans ces actes, entre beaucoup d'autres choses très importantes, on trouve ces trois mêmes lettres copiées sur les originaux. Comme à *la première* il se trouve un intéressant *post-scriptum,* inconnu au copiste qui nous a servi à les publier dans les *Études Franciscaines* (6), nous la reproduisons ici d'une manière complète, d'après le ms. de Poligny, Actes du procès de canonisation. Gand. 1747 cahier 14:

« *Venerabili in xpo et in eodem quam plurimum dilecte filie sorori colete ordinis sancte clare, frater guillelmus da casali sacre theologie ac totius ordinis fratrum minorum generalis minister et servus salutem et pacem in domino sempiternam. Cupiens te in domino ihu consolari infra scriptas gratias libenter tibi concedo, primo quod gaudeas et uti possis omni-*

---

(1) Puisque le couvent de Boulogne était fondé en 1444 et Ste Colette mourut en 1447, c'est de cette époque que date la lettre.

(2) Peut-être faut-il lire *exemtos* (= Stos) Le traducteur a mis: « se non par Frères exemtés ».

(3) Le couvent de Béthune fut fondé en 1330; Gonzaga, 1071; II édit. 1249: Wadding. *Annal.* V, 272.

(4) *Lettres de Guillaume de Casal* p. 23. — *Études Franc.* t. XIX. p. 669.

(5) *Lettres de G. de C.* p. 18-20. (6) *Ét. Fr.* XIX, 477.

bus gratiis que tibi a summis pontificibus et a meis predecessoribus generalibus ministris concessis. 2° quod valeas habere confessorem vel confessores quibus poteris confiteri et ab ipsis sanctissimum sacramentum corporis domini recipere quantum tibi videbitur bonum, non obstante quacumque ordinacione in contrarium edita. 3° quod possis mittere fratres ad omnes provincias nostri ordinis tam cismontanas quam ultramontanas. Item dare licentiam abbatissis quod valeant mulieres ad ordinem venientes recipere. Item visitare omnes conventus per te factos et fiendos quociens videbitur tibi expediens. Item mutare sorores de conventu ad conventum pro iusta et rationabili causa, et eciam confessores et socios eorumdem, necnon et alios fratres de tua familia ad conventus bene regulares pro mora ibidem contrahenda transmittere, et vice versa de fratribus qui dictis conventibus commorantibus de suorum prelatorum licentia pro tuis conventibus recipere. Item quod habeas cameram a dormitorio separatam in qua possis missam ad extra dicendam audire et ibidem corpus domini recipere ac eciam in eadem comedere et bibere et de nocte iacere, necnon et per fenestrellam ferratam inibi exeuntem omnibus horis et personis cum societate et sine societate loqui. Quas gracias non intendo revocare. Vale in xpo ihu et ora pro me. Datum Tononi Sabaudie xxv^a mensis septembris anno domini M° CCCC° xxxiiij° ».

Gratias quas contuli fratri Henrico confessori tuo easdem confero fratri Petro tuo eciam confessori volens quod paribus beneficiis utantur. Datum ut supra propria manu.

G . placet *Visa propria manu.*

IV.

Les documents qui précèdent étaient déjà connus soit en partie, soit par une traduction.

Ceux qui vont maintenant suivre, ont entièrement l'attrait du neuf.

C'est d'abord le texte d'une *supplique adressée par Ste. Colette au pape Martin V en 1418*. On devine l'intérêt de ce document. Jusqu'en 1412 la sainte s'adresse à Benoît XIII. Cette même année, elle reconnaît l'obédience de Jean XXIII, ainsi qu'en 1414 (1). La supplique suivante prouve que la réformatrice s'attacha après 1417 à l'élu du concile de Constance.

Je donne la pièce d'après une copie très bienveillamment communiquée par notre savant confrère et compatriote le R. P. Édouard d'Alençon.

Supplicat S. V. devota Religiosa Soror Coleta ordinis sancte Clare conventus polignac. Bisuntin. dyoc. quatenus sibi specialem gratiam faciendi ut ipsa possit in casu necessitatis vel quotiens suo visitatori expedire videbitur visitare personaliter cum comitiva honesta et decenti loca sororum suarum videlicet Bisuntin. Auxone et Poligniae misericorditer concedere dignemini.

Item quod visitator dictorum conventuum unacum Abbatissa et maiori parte sororum discretarum assignatarum quatuor fratres ordinis

---

(1) *Lettres de G. de C.* p. 87, 88. Voir encore aux Archives du Doubs. H. Clarisses de Besançon, carton n. 1, la copie de la rénoncitaton des biens par Ste Colette, le 11 février 1412, la troisième année du pontificat de Jean XXIII.

minorum tam sacerdotes quam laycos pro administratione sacramentorum et in paupertates (sic) *subsidium assumere et tenere juxta modum et formam Regulae ipsarum libere valeant, et ubi bonum vel expediens videbitur, superius vocatis alium vel alios deponere et alium vel alios substituere concedere dignemini.*

Item quod nulla soror prefatorum conventuum possit assumi seu transferri ad alia loca nisi de scitu, beneplacito et voluntate visitatoris earum necnon abbatisse et maioris partis sororum discretarum loci illius in quo recepte fuerunt vel professe, nisi de indulto huiusmodi de verbo ad verbum fieret expressa mentio in litteris Apostolicis super heec conficendis: Committimus generali qui faciat fidem, quod sibi videtur, servando honestatem et regulas ordinis.

O. Datum Geben. pridie nonas Augusti anno primo (1).

O. est la lettre initiale du nom du baptême du pape Martin V, Odo ou Otho Colonna, par laquelle suivant l'usage le souverain pontife signait le *fiat ut petitur*, à la fin des suppliques quand la faveur était accordée.

Le *pridie nonas Augusti* correspond au 4 août 1418.

V.

La lettre suivante a trait à la *fondation du monastère des Clarisses de Heidelberg.* Elle fut adressée par le Fr. Guillaume de Casal à Mahaut (ou Mathilde) de Savoie épouse de Louis de Bavière. Je la donne d' après l'original, n. 27. du dossier de Sainte Colette à la bibliothèque municipale de Besançon.

Illustrissima dna et devotissima beati franciscj filia ad impetrandam facultatem quam ut puto jam habet Il. d. vestra pro fundando monasterio ordinis sancte clare sub cura religiosissime et devotissime filie sororis Collecte perlicet absens prestiti, tamen favores mihi possibiles apud Sanctissimum dominum nostrum litteras etiam petitas pro tenendis devotis fratribus nostris hiis annexas mitto, facturus semper que putavero ferventi vestre devotioni complacere. Quia, cum Il. do. vestram propriam filiam beatissimo patri francisco et gloriose virgini clare consecrare voluerit, me ipsum et universum ordinem perpetuis temporibus obligavit ad eiusdem obsequia adimplenda. Illustris dna Margarita soror vestra in sua viduitate devote servit deo sub tercio habitu sancti dominicj aput illustrem dominum marchionem montis ferrati cui ex parte Il. do. vestre post vestras litteras scripsi eam confortando et exhortando et me eciam humiliter offerendo sicuti totum me iam obtuli Il. do. vestre.

Ex bononia xviij mensis aprilis.

Il. do. v.

Fr. Guills. de Casali ordinis minorum generalis minister inutilis.

(Au verso): *Illustrissime dne Metildj Comitisse Pallatine Renj et ducisse Bavarie sue domine precantissime.*

Cette lettre fait allusion à l'entrée chez les Clarisses de la fille de Mahault de Savoie. Elle n'est donc point antérieure à 1438, date

(1) *Arch. Vatican. Suppliche. vol. 111. fol. 214.*

à laquelle se produisit cet événement (1) Et comme l'épouse de Louis de Bavière mourut même cette année-là, c'est à cette époque (1438) que Guillaume de Casal dut rédiger sa missive.

VI.

Le P. *Henry de Baume*, chacun le sait, fut le confesseur et intime collaborateur de sainte Colette dans l'oeuvre de la réforme des frères mineurs français. Nous connaissons *trois lettres que lui adressa le général de l'ordre Guillaume de Casal*. Toutes trois sont dans le dossier de Besançon déjà cité, nos 35, 36 et 37, les deux premières sur papier, la troisième sur parchemin, les unes et les autres en original.

n. 35.

In xpo sibi carissimis fratribus Petro Albi de Romanis et Henrico de Palma provincie Burgundie Frater Guliermus de Casali ordinis fratrum minorum generalis minister et servus ac sacre theologie magister salutem et pacem in domino sempiternam. Cura solicitudinis animas gubernandi, quam meis humeris inpositam ex officio generalis ministerij in nostra professione conspicio, me iugiter provocat et hortatur ut extirpatis veteribus corruptelis novamque frugem regularis observantie reformateque vite plantare procurem hiis maxime in locis ex quibus uberiores fructus nostra religio cum ex divinis cum etiam ex humanis presidiis susceptura utiliter judicatur. At cum in conventu Chamberiacensi (2) *magnum reformationis fructum non dubitem nostro ordini affuturum filios (?)* (3) *ydoneos in zelo observantie regularis servantes meritis virtutum conspicuos et in regimine spiritualis gubernationis assidue frequentatos prefecerim. Hec cum et in vobis vestrisque plurimum laudatis personis singula et multo ampliora bonorum predicationibus experientiamque cognoverim plurimorum sacre theol. doctorum aliorumque probatissimorum patrum consilio, assensu et efficaci suasione provocatus vos meos commissarios in eodem Conventu constituo et presentibus denuntio institutos. Dans vobis plenam auctoritatem communiter et divisim et utrique vestrum in solidum regendi, gubernandi, reformandi ipsum conventum et quoscumque fratres in eo commorantes et commoraturos, quibuscumque nominibus aut titulis censeantur, instituendi et destituendi, praesidentes et quoscumque delinquentes pro gravitatibus delictorum expellendi, irevocabiliter multandi et puniendi a penis huiusmodi, liberandi prout vestra discretio et gravitas oneris vobis iniuncti pro tempore judicabit, et denique in ceteris omnibus ad regimen, gubernationem et correctionem prenominatorum conventus et fratrum vobis committo plenarie vices meas, omnemque mei officii auctoritatem et etiam facultatem qua veram nostre professionis et regularium statutorum observantiam introducere et conservare comodius valeatis ad laudem omnipotentis dei nostrique seraphici ordinis exaltationem et ut ferventi devotioni illustrissimi domini ducis Sabaudie istud summo desiderio requirentis reformatis prefate nostre religionis operibus occurratur atque exemplis sanctioris vite populi provocentur qui a nobis escam salutis expectant. Quam, ut facultatem maiori cum merito conficere et integrare possitis, vobis per sanctam obedientiam et in virtute spiritus sancti precipio et iniungo quatenus dictam commissionis et auctoritatis mee facultatem hu-*

(1) Cf. A. Germain. *St. Colette.* p. 215. (2) Ou faut-il lire *fratres?*
(3) Chambéry fondé 1262; Gonzaga, ed. 1603, 1243.

militer et reverenter suscipiatis susceptamque solicite et diligenter exequamini secundum multiplicem gratiam a domino vobis datam. Idemque fratres presentes pariter et futuri vobis tamquam mihi in omnibus parere firmiter per eandem obedientiam et sub pena carceris late sententie atque confusibilis expulsionis a dicto conventu sine contradictione debeant et strictissime teneantur quos vobis vestrisque caritatibus vosque ipsis in dno recommendo. Et quum eodem studio atque desiderio circa reformationem minorissarum monasterii eiusdem loci Chamberiaci versari constitui atque solicite vigilare eadem auctoritate volo presentibus ut utamini et uti possitis tam in abbatissam quam in ceteras sorores aliasque personas ipsius monasterii servitiis dedicatas et in cetera singula ad ipsius monasterii gubernationem regimenque spectantia. Mandans ipsis abbatisse et sororibus presentibus et futuris ut vobis communiter et utrique vestrum in solidum debeant tanquam persone mee firmiter obedire. Valete in domino et orate pro me. Datum Chamberiaci die secunda septembris. Anno domini millesimo CCCC° XXX° J°.

. G. placet. *Visa propria manu.*

Le placet et la visa sont autographes.

Le document est en lui-même très utile. François Rabut qui semble avoir le mieux étudié le couvent de Chambéry dans la publication de son *Obituaire,* ne souffle mot de ces événements.

A un point de vue plus général, il est intéressant de constater que le couvent de Chambéry peut être ajouté à ceux que mentionnera la bulle du 3 juillet 1451, à savoir Sellières, Chariez et Dole (1).

Quant aux *couvents féminins,* on lira avec fruit la petite note suivante qui vient bien ici *ad rem* et précise les endroits où pénétra la réforme colettine. Nous l'extrayons d'un petit ms. XV° siècle, coté A. 2. dans les archives des Clarisses de Poligny:

Sequuntur nomina conventuum beate virginis clare secundum veram observantiam a beata virgine coleta traditam in provincia sancti Bonaventure seu Burgundie

Conventus bisuntinen. [Besancon] †
Conventus gebennarum [Genève] † *Annessiaci* (2)
Conventus viviaci [Veney] † *aquiani* (2)
Conventus poligniaci [Poligni] †
Conventus chamberiaci [Chambéry] †
Conventus auxonne †
Conventus surregii [Seurre] †
Conventus de molinis [Moulins] †
Conventus aquesperse [Aicgueperse] †
Conventus orbe †
Conventus podii [Le Puy] †
Conventus montis brisonis [Montbrison]
Conventus gyemi

Conventus fundati ab ipsa beata Coleta et in quibus personaliter fuit hoc signo †... (3).

(1) Cf. *Les lettres de Guillaume de Casal.* p. 31. *Ét. Fr.* XIX, 677.
(2) Ces deux noms ont été ajoutés postérieurement.
(3) Cf. Fodéré, son récit concernant les Clarisses à la suite de sa *Narration historique.*

VII.

Revenons à nos lettres de Guillaume de Casal adressées au P. Henri de Baume.

Bibl. Besançon Dossier Ste. Colette n. 37:

In xpo sibi karissimo fratri Henrico de palma provincie burgundie fr. Guills. de Caselli sacre theologie magister ac ord. fratrum minorum generalis minister et servus salutem et pacem in dno sempiternam. Pro tue consciencie securitate et scrupulo removendo, tenore presentium tibi concedo omnes gracias tibi per ministros provinciarum burgundie, aquitanie, turonie sub quibusvis verbis aut forma attenus tibi concessas et de illis uti possis ac si per me tibi ille fuissent concesse et specialiter gratiam de fratribus mittendis pro negociis peragendis per meam carissimam sororem Coletam aut pro necessitatibus (?) *conventuum seu monasteriorum per eandem edificatorum vel in posterum edificandorum. Et gratiam de fratribus alienarum provinciarum et tam bona humana* (?) *venientibus collocandis ad servicia ordinis pro tua consciencia et discretione. Vale in xpo Ihu et ora pro me. Datum Basilee XIX marcij anno M°CCCC°XXXXiiij°.*

(Sign. autogr.). *G. placet.* *Visa*

VIII.

Bibl. Besançon. Dossier Ste. Colette. n. 36.

In xpo sibi karissimo fratri henrico de palma frater Guillelmus de Casali Sacre Theologie magister ac tocius ordinis fratrum minorum minister et servus salutem et pacem in domino sempiternam. De tua laudabili vita et sufficientia precipue confidens ac tuis postulationibus paterno affectu condescendens infra scriptas gratias tibi benigne confero. Primo quod omnibus graciis a presentibus ministris et a predecessoribus meis generalibus ministris pro utilitate et conservatione alme congregationis venerabilis religiose sororis Colette tibi concessis quas presenti serie ratifico et confirmo uti possis juxta consilium et dispositionem dicte venerabilis religiose, quas etiam gracias pro quacunque revocatione in capitulis generalibus facta vel fienda non intendo revocare, nisi fieret scripto de eis plena mencio et hoc pro omnibus conventibus factis et fiendis. 2° quod possis mei ex parte conferre licentiam abbatisse quod valeant recipere mulieres ad ordinem venientes. Item quod perssonis devotis ordini tradere habitum in mortis articulo, dummodo ex mera devocione ferventes requisierint. Vale in X° ihu et ora pro me. Datum Thononi sabaudie XXV° mensis septembris anno M°CCCC°XXXIIIJ .

(Sign. autogr.). *G. placet.* *Visa propria manu.*

A Besançon, grâce à M. le chanoine de Vrégille, nous avons été plus heureux, en apprenant qu'en plus du MS. sus mentionné, en plus du texte original des Constitutions de 1434, enrichi de correctionis qui paraissent bien de la main même de Ste Colette, il existait dans les archives de Clarisses une douzaine d'autres pièces. Nous en donnous la notice en copiant les indications fournies par M. de Vrégille lui-même, faute de mieux:

Bulle d'Innocent IV adressée aux Clarisses de St. Damien d'Assise. 17 septembre 1252. Vidimus de 1410.

Bulle d'Honorius IV. accordant des privilèges aux Frères Mineurs. Rome, 20 novembre 1285. Copie de 1420 d'après un vidimus de 1296 de l'officialité de Troyes.

Bulle de Benoît XIII permettant aux Clarisses de passer dans les couvents reformés par Ste Colette, en exigeant pour la profession l'âge de 18 ans. Nice, 16 octobre 1407. Original sur parchemin, bulle de plomb.

Bulle de Benoît XIII permettant à Ste Colette de bâtir des Couvents dans les diocèses d'Amiens, Paris et Noyon et de prendre possession du couvent de Ste Claire de Besançon. Porto Venere, 27 27 septembre 1408. Original sur parchemin, bulle de plomb.

Copie de la bulle précédente délivrée par l'officialité de Besançon. 1411.

Bulle de Pierre de Thurey, Cardinal légat confirmant à Colette le droit de bâtir des couvents à Rumilly et dans les diocèses d'Amiens, Paris et Noyon, outre les droits sur le couvent de Besançon. Avignon, 24 mai 1410. Original en parchemin.

Bulle de Sixte IV défendant aux religieux de l'Observance de molester les Clarisses réformées par Ste Colette. 29 juin 1482. Copie de 1483.

Copie de la précédente faite à Louvain par Corneille Woët, doyen de Ste Pharahilde à Gand. 1r octobre 1483.

Bulle d'indulgences accordées par Sixte V aux Frères Mineurs de l'Observance et aux Clarisses, aux fêtes des SS. François, Antoine de Padoue, Bonaventure, Louis évêque, Bernardin et Claire. Rome, 28 september 1585. Copie.

Copie du Testament de Jacques de Bourbon. Papier XVIIIe.

Bulle d'Urbain VIII exemptant les Clarisses de Besançon de la juridiction des Franciscains de l'Observance et les soumettant à celle de l'ordinaire diocésain. Rome, 16 juin 1626. Original sur parchemin.

Bulle de Clément XII confirmant aux Clarisses la jouissance de toutes le indulgences concédées à l'ordre des Franciscains. 19 août 1734. Original. Sceau.

Paris. *(A suivre).*

P. Ubald d'Alençon, O. M. Cap.

COMPENDIUM CHRONICARUM FRATRUM MINORUM

SCRIPTUM A PATRE MARIANO DE FLORENTIA.

(Continuatio) (1).

Anno Domini **1270**, die 26 augusti, hora diei nona, sanctissimus Francorum Rex Lodovicus, in Affricha apud Cartaginem existens, in obsidione eius obdormivit in Domino (2).

Eodem anno, die tertia maii, Bela IV, Ungarorum Rex, germanus Sancte Helisabeth, de 3' Ordine, in insula Bundense migravit ad Christum, virtutibus et miraculis clarus, et in ecclesia Fratrum Minorum Strigonii sepultus (3).

In diversis Provinciis quam plurimi sanctitate clarebant, videlicet:

Egidius de Capociis de Assisio, vir magne sanctitatis, qui in caritate floruit, ac miraculis corruscavit (4).

Guidus de Senis, socius fratris Leonis, cui ipse frater Leo, iam defun[c]tus, appar[u]it, et ipse postmodum mortem suam predixit, et cum Sancto Francisco et cum fratre Egidio supradicto sepultus fuit (5).

Andreas de Spello, predicator, miraculis gloriosus, qui etiam mortuos suscitavit (6).

Sensus, vir magne contemplationis et raptus, qui, cum eius digitus acu transfigeretur, nihil sensit, nec aliquo modo se movit. Lacrime in tantum ei abundabant, quod tunica, ante pectus, tota madefacta apparebat. In Monte Iovis iacet (7).

Egidius de Regno, vir utique magne abstinentie et perfectionis. Hic in Tuderto requiescit (8).

Simon de Torciano, predicator, in vita et post mortem multa miracula fecit (9).

Iohannes de Avelino, in Sancta Illuminata (10) miraculis corruscat.

Thomas in Egubio, ubi conditus est, plurima in signum sue sanctitatis miracula fecit. (**22**r:). Petrus de Podio (11), Simon de

(1) AFH I, 98-107; II, 92-107; 305-18.

(2) Obiit s. rex 25 Aug. 1270, capto castro Carthaginis, Tunetum obsidens. *Acta SS.* Aug. V.

(3) *Glassb.* 80, 82, 94. Wadd. an. 1275, n. 8, qui notat solum Marianum hunc tertio Ordini adscribentem.

(4) *Catal.* 7. CG 258. *Bartholi* c. 14. p. 80. *Conf.* 202, 504.

(5) *Catal.* 6 CG 258. *Conf.* 202, 362, 504.

(6) *Catal.* 11. CG 211, 254. *Conf.* 248, 504. *Acta SS.* Iun. I, 356ss.

(7) *Catal.* 8 CG 258. *Conf.* 235, 504.

(8) *Conf.* 240. Istum et seq. Italos invenies apud Wadd. an. 1270, n. 26ss.

(9) *Catal.* 9. CG 258 *Conf.* 240, 510.

(10) *Catal.* 9. CG 254. *Conf.* ll. cc. *Acta SS.* Iun. II, 488.

(11) *Catal.* 10. CG 254. *Conf.* ll. cc.

Camporegali (1), Theobaldus de Spoleto (2), Antonius de Nurcia (3), Pax de Reathe, Paulus de Aquarta, ubi requiescunt, miraculis fulgent.

Thobias, vir sanctus et spiritu prophetico plenarie radiatus et illuminatus, in Provincia Rome (4).

Andreas, socius fratris Egidii, vir contemplativus (5).

Gratianus, etiam socius eiusdem fratris Egidii, et ab eo in sanctis moribus ab adolescentia nutritus et nimis ab eo dilectus, qui in vita et post mortem multis miraculis corruscavit (6).

Guido alius socius supradicti fratris Egidii, qui habuit a Deo mirabiles consolationes, spiritu prophetico radiatus, et miraculis splendidus, qui in oratione visus est a terra altissime elevatus (7).

Iohannes, etiam memorati sancti fratris Egidii comes, sanctitate fulsit (8).

Guglelmus de Radicofano laycus, super cuius caput visus est ignis magnus, dum oraret (9).

Iacobus Barlotanus de Volaterris. Hic dum esset in silva, apparuit sibi Dominus Iesus Christus, et eum certificavit de remissione suorum peccatorum, quam semper optaverat (10).

Accursius laycus de Florentia, infirmarius, cui oranti in cappella infirmarie, [in] Conventu Florentino, apparuit Beata Virgo Maria cum Sancto Antonio de Padua et fratre Placito (11).

Benedictus de Mugello, multa sanctitate et miraculis clarus (12).

Donatus de Ferraria, spiritu prophetico et miraculis clarus, in monasterio Castri Florentini requiescit (13).

Thomas de Ibernia, in Conventu Aquilano, morte interveniente, ad vitam migravit, qui preter miracula que fecit, tante humilitatis fuit, quod cum Prelati eum ad dignitatem sacerdotalem cogerent, sibi pollicem amputavit (14).

(22v.) Benedictus ydropicus, de dicta Provincia Sancti Bernardini, tamquam ad culmen sanctitatis pertingens, propter peccatum quoddam invidie tractus ad iudicium dampnabatur, sed precibus Sanctorum Francisci et Antonii liberatus, et ad vitam corporis restitutus, relicta ex tunc philosophia, mutatus in virum alterum, habuit scientiam infusam et sanctissime vixit (15).

---

(1) *Conf.* ll. cc. (2) *Conf.* 241, 510.

(3) De isto et duobus sequentibus, *Catal.* 254. *Conf.* 243, 551. De Pace cf. etiam *Acta SS.* Iun. II. p. 49.

(4) *Catal.* 18. CG 265. *Conf.* 251, hinc Marianus, 352, 516.

(5) DAF I, 54-7, 71 (de Burgundia). CG 99ss.

(6) DAF I, 54-60. *Conf.* 212, 214, 279.

(7) *Catal.* 13, hinc Marianus ac CG 265. *Conf.* 252, 519s.

(8) Ille est, quem nominat epistola praefixa *Leg. 3 Soc.*, ed. Civezza p. 2-3; ed. Faloci p. 18. DAF I, 28. Wadd. an. 1244, n. 9. CG 262.

(9) *Catal.* 15. CG 286. *Conf.* 254, unde Mar. 519.

(10) *Conf.* 260; hinc Mar. sed ibi non dicitur de Volaterris, 519.

(11) *Catal.* 14. CG 285, quem pressius sequitur Mar. *Conf.* 252, 518.

(12) *Catal.* 14. CG 286. *Conf.* 253.

(13) *Conf.* 254, 518. Wadd. an. 1270, n. 26. Sbaralea, *Suppl.* 224, 238[1]. Picconi, *Uomini illustri* ecc. Parma 1894, t. I, p. 424s.

(14) *Conf.* 290, 530. Wadd. an. 1270, n. 14, 27.

(15) *Catal.* 20. CG 267s. *Conf.* 290. Alter alterum ad verbum sequitur, quibus imitator accessit Marianus.

In eadem Provincia<m> etiam isti miraculis claruerunt, videlicet: Gregorius de Baldico, Melioratus et Mansuetus (1).

Etiam in Hyspania hiis temporibus multi Fratres signi[s] et sanctitate conspicui floruerunt, ex quibus hos paucos subnectam, videlicet:

Stephanus de Tauro, cognomento Corvus, nobilis genere, sed nobilior sanctitate, virtutibus et signis et apparitionibus clarus (2).

Petrus de Stella, laycus, de Regno Portugalie, vir omni sanctitate perfectus; cuius anima ab angelis fuit ducta et per purgatorium transducta<m>, velociter ut sagitta<m> statim obviavit Beato Francisco et Beato Antonio et aliis gloriosis Fratribus infinitis ad celum (*a*) deducta est (3).

Antonius patria Sanctaranensis, vir scholasticus et de genere<r> militari, mortua uxore, Ordinem ingressus, virtutibus, signis et prodigiis claruit (4).

Iohannes de Pinna, Provincie Marchie, vir quidem omni sanctitate et miraculis, patrator miraculorum, in Domino requievit anno **1271**, Ordinis vero 63 (5).

Christophorus de Romandiola, anno **1272** in vigilia Omnium Sanctorum, obiit in civitate Caturcii, Provincie Equitanie, expleto anno 50 ex quo Christo perfecte ad[h]eserat, anno quasi centesimo vite sue, quem Deus in vita et post mortem multis decoravit miraculis (6).

Dominus Vicedominus Placentinus, Episcopus Placentinus, cum se videret ad extrema deduci, habitum Beati Francisci cum maxima devotione, adhuc vivens, petiit et accepit; et obiens cum illo, Cardinalis, Episcopus et Frater Minor, in ecclesia eorundem Fratrum Minorum Viterbii requiescit (7).

Anno Domini **1271** Cardinales inter se convenire non valentes ad electionem Pontificis, Sancto Bonaventure (*b*) Generali omnes concorditer vota sua commiserunt (**23**r:), ut quem ipse eligeret, etiam si seipsum in summum Pontificem nominaret, canonice electus censeretur. Tunc ipse Th[e]obaldum, archidiaconum Leodinensem et episcopum Placentinum, in Papam elegit, qui tunc erat in Siria, dictus postea Gregorius X (8).

[Sextum decimum] Capitulum Generale celebratum est Pisis, anno Domini **1272**, per Sanctum Bonaventuram, in quo inter alia instituit, quod fieret anniversarium Domini Lodovici, bone memorie Regis Francorum, nondum canonizati, in crastinum Sancti Bartholomei, quia hoc sibi concessum fuit de gratia speciali a Domino Gregorio X, in sua coronatione. Similiter quod fieret Officium pro

(*a*) Cod. *purgatorium*. Corr. ex. CG 349. (*b*) Cod. *a... Bonaventura*.

(1) CG 268, ubi tres isti ita insimul nec pluribus verbis memorantur.
(2) CG 345ss. *Conf.* 321.
(3) CG 349. Wadd. an. 1270, n. 33. (4) CG 336. Wadd. an. 1270, n. 34.
(5) De Penna Sancti Ioannis. *Actus* c. 69, p. 197-201. CG 282s. *Conf.* 286-8, 429, 514. Cum nonnisi an. 1219 [vel 1217?] eo ivit, computatio annorum an. 1271 excedit, quia 1219 + 30 (Actus) + 30, sive 25 (CG) + 30 = 1279 resp. 1274 faciunt.
(6) Cf. AFH II, 94, n. 5, ubi alius annorum numerus (55) indicatur.
(7) Ex CGenM 701, (606). *Conf.* 344-5. Wadd. an. 1276, n. 2.
(8) E *Conf.* 345; factum hoc exaggeratum et falsum est. Wadd. an. 1271, n. 1ss. *Opera S. Bonav.* X, 61. De electione, Potthast *Reg.* p. 1651s.

patribus et matribus omnium Fratrum ultimo die feriali ante Adventum (1).

Gregorius Papa, iam coronatus, Sanctum Bonaventuram coegit ad suscipiendum onus Cardinalatus (2). Nam de consilio et assensu omnium Cardinalium, illum creavit Cardinalem et Episcopum Albanensem et Vicarium Ordinis, quem Cardinalis existens duos annos rexit, idest usque ad futurum Capitulum Generale.

Idem Gregorius, anno 1274, in Lugduno (3) inchoavit Concilium pro recuperatione Terre Sancte et unitate Grecorum, in quo fuerunt quingenti Episcopi et quadringenti Abbates et alii Prelati, numero mille, et inter alios (4) tres notabiles ex Ordine Minorum, videlicet Episcopus Tripolitanus, et frater Oddo Rigaldi, Archiepiscopus Rotomag'ensis, et Sanctus Bonaventura; quibus Papa iussit (*a*) principaliter Concilii negotia pertractare. Ex quo quidam, motus invidia, composuit illos vulgares versus, videlicet:

« *Rotomagensis anus et presul Tripolitanus*
ac Bonaventura, tractant papalia iura,
Ordinis immemores, qui tales spernit honores ».

[Decimum septimum] Capitulum Generale celebratum est Lugdunii anno Domini 1274, Ordinis vero 66, per Sanctum Bonaventuram Cardinalem. In quo frater Ieronimus de Esculo ad Generale regimen Ordinis, nondum a sua legatione reversus, concorditer electus est (5).

Frater Hieronimus prefatus cum solempnibus nuntiis Michaellis Imperatoris Grecorum ad Concilium venit: in quo 40 Primates Grecorum unionem fecerunt cum Ecclesia Latina se subscribentes et confitentes, scilicet quod Spiritus Sanctus procedit non solum a Patre sed etiam a Filio, et quod sancta Romana Ecclesia est Mater et omnium Magistra (6).

[23 v:] Ad istud (*b*) concilium etiam venerunt Heremite Sancti Augustini pro altera forma habitus religionis, nondum valentes de forma habitu, scilicet de cuculla precin[c]ta cum largis et protensis manicis concordare, quam ab Alexandro IV receperant. Tunc Sanctus Bonaventura cum sociis, qui negotia concilii gerebat, tradidit eis habitum et caputium, quam (*sic*) habent Fratres Minores, remota latitudine et longitudine manicharum (7).

Sanctus Bonaventura, nondum finito Concilio, infirmatus est et ad extremum perductus diem clausit extremum, 13 die mensis Iulii

(*a*) Cod. *iuxit.*
(*b*) Cod. *istum;* et inferius: *pro alterius forma habitus religione.*

(1) *Opp.* X, 62. Wadd. an. 1272, n. 10, qui e Mariano hausit, sed de anniversario parentum tacet. ChHLeg. I, 28. ALKG VI, 188. *Opp. S. Bonav.* VIII, 464, de anno, quo illud anniv. parentum ordinatum fuerit, non constat.
(2) Eubel, *Hier.* I, 8 (Iunio vel Sept. 1273), ex quo vicarius ordinem ad summum per *unum* annum rexit. CG 352s.
(3) Potthast n. 20818-20863. — Cf. *Firm.*[1] XXIXc. *Firm.*[2] f. 88c.
(4) Abhinc Mar. sequitur CG 353.
(5) Ex eodem fonte: CG 353. *Opp.* X, 65s. Wadd. an. 1274, n. 7ss. Ehrle, ALKG VI, 42-5. (6) Indidem Mar. CG 356.
(7) Cf. *Constit. Conc. Lugd.* II, cap. XXIII, *Collectio Concil.* XXVIII, 575 Paris 1654; sed de S. Bonav. nihil.

1274, anno aetatis sue 53; cuius exequias solempniter celebravit Dominus Gregorius cum tota curia Romana, Missa[m] celebrante fratre Petro de Tarantasia, Ordinis Predicatorum, tunc Cardinale Ostiense; qui statim sepultus, magnis cepit coruscare miraculis (1).

[Decimum octavum] Capitulum Generale celebratum est Padue, anno 1277 (2), Ordinis vero 69, per fratrem Bonagratiam, Vicarium Ordinis; ad quod Capitulum frater Hieronimus Generalis, qui ad Grecos per Dominum Papam legatus destinatus erat, misit efficaces litteras, resignans officium, cum multa efficacia deprecans, ne ipsum de cetero eligerent, propter insufficientiam suam et inpotentiam. Que tamen non fuerunt ei admissa, sed iterum ipsum elegerunt (*a*) et confirmaverunt (3).

Eodem tempore, dum Fratres erant in Capitulo, quinto milliario ab urbe Florentina ex hac vita migravit ad Christum Beatus Gerardus de 3 Ordine, cum gloria miraculorum (4).

Anno Domini 1278, et Ordinis 70, Nicholaus III assumpsit ad dignitatem Cardinalatus et Episcopatus Albanensis fratrem Bentevengam de Tuderto (5).

Item, misit fratrem Hieronimum de Esculo Generalem, cum Generali Ministro Ordinis Predicatorum, in Franciam ad pacificandum Philippum regem Francie et Sancium Regem Castelle (6). Qui duos Generales Parisius existen[te]s, ad succidendas lites et divisiones scandalis plenas, que aliquando inter Fratres Minorum et Predicatorum ex invidia oriri videbantur, de utriusque Religionis (24r:) Fratrum discretorum consilio ordinata sunt certa pacta et statuta, quibus pax inter Minores et Predicatores et charitas de cetero nutriretur (7).

Hiis temporibus multi clarebant Fratres in Ordine, quorum doctrina totus illustrabatur orbis, de quibus hos (*b*) inferam:

Roggierius Bachon, Anglicus, magnus theologus, maior philosophus, maximus negromanticus, qui inter ceteros Doctores, Doctor mirabilis appellatur, de quo vulgo dicitur et scribitur, quod totum scibile sciverit et scripserit. Scripsit enim super 4 Sententiarum libros. Item, super omnes libros Aristotilis et super totam naturalem et moralem philosophiam. Item, super singulas artes liberales. Item, duo opera egregia, per modum Epistolarum ad Clementem Papam (8).

Petrus Iohannis Olivi provincialis, vir, preter doctrinam, moribus et virtutibus decorus; nam fuit pius, mansuetus, humilis, cautus, prudens, amator paupertatis, omnique bono plenus, ac spiritu prophe-

(*a*) Cod. *eligerunt*. (*b*) Cod. *hoc*.

(1) Potius obiit in nocte diei 14 ad 15 Iulii, accuratius hora matutinali 15 Iulii. *Opp.* X, 67. (2) De facto, anno 1276, cf. AFH II, 8-16.
(3) Cf. CG 357. (4) Wadd. an. 1277, n. 10, e Mar.
(5) Die 12 martii 1278, Eubel, *Hier.* I, 9. (6) Cf. AFH II, 11 seqq.
(7) Ex CGenM 365; cf. Wadd. an. 1278, n. 26, illinc et e Mariano hanc rem hausit. Sed litterae datae erant iam Lugduni 1274, 1 nov. quas habes ap. Reichert, *Litterae encyclicae magistrorum Generalium O. Praed. (Monum. O. Fr. Praed. historica* V). Romae 1900, p. 100 n. 28. et ap. Mortier, *Histoire des Maîtres Généraux de l'ordre des Frères Prêcheurs*, II, Paris 1905, 105-7.
(8) CG 360. *Conf.* 339, 341, 547. *De illust.: Firm.* XLIIIa. Wadd. *Script.* 309-12, 210-2², 206-8³. Sbaralea, *Suppl.* 642-6. AFH I, 288. Vogl, *Die Physik Roger Bacos*, Erlangen 1906 etc. cf. Chevalier, *Rép.* I², 405s.

tico irradiatus. Qui totam Bibliam, tam vetus quam etiam novum Testamentum postillavit, nihil dimictens intactum. Opus utique prolixum et laboriosissimum. Scripsit super 4 Sententiarum libros, et opuscula et questiones quamplurima multum profunde (1).

Iohannes de Pechano, Anglicus, Doctor eminentissimus, olim Lector Sancti Palatii, ac deinde Archiepiscopus Cantu[a]riensis in spiritualibus et temporalibus, totus gloriosus, scripsit super 4 Sententiarum libros eleganter, necnon librum de Perfectione Evangelica contra Religiosis mendicantibus detrahentes. Item, super Cantica Canticorum. Item, multa parva opuscula, sub uno tamen volumine. Item, Officium edidit Sanctissime et Individue Trinitatis, quod in plerisque ecclesiis solempniter cantatur. Item, de mandato huius Generalis fratris Hieronymi scripsit vitam Sancti Antonii de Padua, miro stilo; quamvis, quia alia scripta in breviariis esset, hec multum non fuerit divulgata. Hic etiam tam in vita, quam in morte, miraculis claruit (2).

Galterius de Brugis, vir sanctus et theologus eruditissimus atque celeberrimus, nec non et utriusque iuris peritus et Episcopus Pictavensis, scripsit pulcerrime super 4 (**24v**:) Sententiarum libros, et quamdam Summam, et Quolibeta plurima, ac etiam nobiles Postillas super Sacram Scripturam. Et ad petitionem Alexandri Pape IV, Sermones tam de tempore, quam de Sanctis, per annum integrum, quos Dominus Papa approbavit (3).

Riccardus de Mediavilla inter ceteros Doctor solidus, vel aliter copiosus appellatur; cum esset utriusque iuris Doctor et theologus eminentissimus ac magister magnus, in omnique scientia prestantissimus, fuit etiam tam magni ingenii, ut nulla litteratura in divinis codicibus eum latuerit, ex quibus ad Episcopatum Remensem sublimatur. Scripsit duo scripta egregia et diversa super 4 libros Sententiarum. Dicitur autem omnes alios Doctores excellere in quarto. Scripsit etiam super 4 Evangelistas. Item, super omnes Epistolas Pauli. Item, librum contra hereses nestorianas (*a*), et plures alias, qui 19 libellos continet. Scripsit autem notabiliter supra distin[c]tiones Decreti. Item plurima Quolibeta, multum profunda atque prolixa. Et librum de Ordine iudiciorum. Et in sua senectute tractatum eleganter de Conceptione Beate Marie Virginis, et alia plurima scripta reliquit (4).

Iohannes Vallensis (5), Anglicus, vir utique religiosus et celeber, qui tante scientie fuit, ut suo tempore in Paris[i]orum Accademia Arbor

(*a*) Cod. *nestorianos.... alios.... continent.*

(1) CG 374-6, 421-2, 458. *Conf.* 339-40, 540-1. *De illust.: Firm.* XLIII c-d. Wadd. *SS.* 284, 193², 190³. Sbaralea, 595-6. Ehrle, ap. ALKG II, 368-74; III, 409-552. Chevalier, *Rép.* II² 3413.

(2) *Catal.* 44. CG 360, 372, 539. *Conf.* 331, 379, 521-2, 545. *De illustr.* XLIIIIa-b. Wadd. 217s, 148²s, 147³s. Sbaralea, 447-50. Chevalier *Rép.* II² 3560. L. de Kerval, *S. Ant. Vit.* 194ss.

(3) *Catal.* 29, CG 371, 455s. *Conf.* 307, 341, 542, 338, unde vel, (uti saepius) e *De illustr.* XLIIIIa. Marianus confusionem istam cum Gilberto Tornac. (cf. AFH II, 315 n. 7) sumpsit. Wadd. 148, 101², 101-2³, Sbaralea, 314. I², 332.

(4) CG 375. *Conf.* 339. *De illustr.* XLIIr-v. Wadd. 305¹, 207², 208³. Sbaralea, 633ss. Chevalier, *Rép.* II², 3958. Richardus certe infula Remensi nunquam insignitus fuit.

(5) *Catal.* 31 not. *Conf.* 308, 337, 340s, 543s. *De illust.* XLIIIc. Wadd. 209-11, 143², 143³. Sbaralea, 427-31, Chevalier, *Rép.* II², 2415.

vite peculiari nomine appellabatur. Libros quidem plurimos et tractatus omni humane professioni, non dicam tantum utillimos, sed etiam maxime necessarios confecit. Et quidem uti devotus erat et humilis servus Domini, ut eloquentie fa<u>stum devitabat omnino. Unde idem libros humili quidem planoque stilo, omni reiecto falere, pompaque rethorum penitus fugata, digessit. Scripsit igitur super 4 Sententiarum libros. Apochalipsim postillavit. Sermones de tempore et de Sanctis per anni circulum. Summam utilem et pulcerrimam, quam Arbor vite titulare curavit. Opus de regimine Principum. Opus de vitiis et virtutibus; aliud pulcerrimum de vita religiosa. Librum quoque de vera sapientia et philosophia. Item, de vita et moribus illustrium philosophorum. Item, de oculo morali. Item, de vera poenitentia. Item, de 4 virtutibus cardinalibus. Item, de decem preceptis. Et alium quem Manipulum (*a*) morum appellavit. (**25r**:) Sed heu morte preventus imperfectum reliquit, quem perfecit Magister T[h]omas de Hibernia, Ordinis Minorum (1).

Guglelmus Varro, Anglicus, theologus eminentissimus, Iohannis Scoti olim preceptor, qui inter ceteros Doctor fundatus appellatur. Scripsit super 4 Sententiarum libros, et quasi super omnes libros Aristotilis, et alios plures Tractatus (2).

Iulianus Theuthonicus, Parisius scientia, cantu et sanctitate conspicuus, qui in cappella Regis magister cantus erat. Hic [fecit] (*b*) historias beatorum Francisci et Antonii quoad cantus et antiphonas et responsoria, quibusdam antiphonis, hymnis et responsoriis et oratione exceptis, a diversis cardinalibus et a summo Pontifice exaratis (3).

Hugo de Digna, Provincialis, sapientie spiritu plenus, et intellectus, vita mirabili<s> sublimis, et doctrine efficacia suam signis astruit sanctitatem, etiam spiritu prophetie clarus. Hic multa scripsit, et inter alia librum De triplici via in sapientiam perveniendi. Item, De finibus Paupertatis. Item, libellum, sive disputationem inter zelatorem paupertatis et inimicum domesticum. Item, Regulam Fratrum Minorum multum et devote declaravit. Et alia quamplurima (4).

Bernardus de Bessa de Equitania, olim socius Sancti Bonaventure, qui <et> et opus incompletum dicti Sancti explevit, et plurima non minus utilia, quam devota scripsit, videlicet, libellum De Proposito (*c*) Regule ad emulos confutandos, (*d*) novitios, qui Speculum discipline intitulatur. Item, libellum De triplici statu Religionis Beati Francisci. Item, Vitam fratris Christophori<s> de Romandiola (5).

Guglelmus de Falgario Tholosanus, hoc ipso tempore claruit, magister famosissimus in Theologicha facultate, scripsit super

---

(*a*) Cod. *Manipulus*. (*b*) Ex fontibus suppletum. (*c*) Cod. *propositio*. (*d*) Phrasis manca: cui supplendum forsan: [*et alium ad*] *novitios* ecc.

---

(1) Id est Palmeranus: cf. Sbaralea, 679.

(2) *Conf.* 337, 545, ubi falso Iohannes nuncupatur. *De illust.* XLII d. Wadd. 156s, 107^{2}s, 108^{3}s. Sbaralea, 328ss, I^{2}, 350s. Little, *Grey Fiars* 213.

(3) *Iordan.* 253. Bessa 666. *Catal.* 31. CG. 381. *Conf.* 308, 544. Wadd. 232, 158^{2}, 156^{3}. Sbaralea, 477. Weis, *Julian von Speier* etc. München 1905. H. Felder, *S. Francisci Ass. et S. Antonii Pat. officia rhythmica* etc. Freiburg 1901.

(4) *Salimb.* 24s, 40, 42, 48, 319, (225-36, 238-54, 294s, 311ss); Bessa, 669. CG 404-6. *Conf.* 317, 341, 379, 538s. Wadd. 178, 121^{2}; Sbaralea, 360, I^{2}, 381s.

(5) CG 666ss. ZKTh VII, 323ss. Wadd. 59, 41^{2}, 44^{3}. Sbaralea 135; I^{2}, 141s.

4 libros Sententiarum. Item, opus Sancti Bonaventure super Sententias breviavit. Qui postmodum in Lectura Sacri Palatii fratri Matheo de Aquasparta successit, Episcopus deinde Vivariensis ordinatus (1).

Ivo Fabrii Minister Thuronie, doctor egregius, legendo et scribendo Ordinem decoravit (2).

Matheus de Aquasparta, magni ingenii vir, scripsit super 4 libros Sententiarum, et Tabulam per alphabetum perutilem super libros Sententiarum fecit. Multa in Sacris Literis commentavit, et precipue super Epistolas ad Romanos, et opus (25 v:) pulcerrimum ad predicandum edidit. Apparent eius sermones luculenti multum, eloquentia et doctrina pleni. Hic tandem Cardinalis et Episcopus factus est (3).

Bonagratia de Bononia, in Sacra Theologia Doctor, nimiaque religiositate exornatus, Generalis Ordinis factus est (4).

Atholotus de Prato, Tuscus, doctor magnus, suaque doctrina ipse hec tempora clarissima reddidit. Nam dialecticos sui temporis superavit, etiam paucis in Philosophia cedens, magnus theologus habitus est. Qui preter reliqua que utiliter scripsit, Concordantias novi et veteris Testamenti utilissime composuit (5).

Guido Bonatus de Florentia, hac tempestate in astrologia floruit. In sideralibus disciplinis universo occidenti notissimus et celeberrimus fuit. Scripsit ad astrolagos utilissimum librum in omni scientia et doctrina universalem. Et alia opera, que extant (*a*) (6).

Guglelmus de Marcha, alius de Marra, in sacris litteris eruditissimus, super Sententias perpulcre scripsit, et Sancti Bonaventure operi multa superaddidit, et multa quolibeta fecit, et Correctorium Sancti Thome composuit. Quibus in rebus virum magne sufficientie et doctissimum se ostendit (7).

Iacobus de Esculo, in Theologia magister singularis, etiam super Sententias et sacra[m] Scriptura[m] scripsit (8).

Hieronymus de Esculo, qui nunc officio Generalatus fungebatur, super 4 Sententiarum Libros scripsit, et in veteri ac novo Testamento Tractatus conposuit. Qui cum adhuc (*b*) esset Parisius in Legatione, factus est per Dominum Papam tituli Sancte Potentiane Presbiter

(*a*) Cod. *estant*. (*b*) Cod. *aduch*.

(1) CGenM 702s (668). CG 882s et 407, unde Mar. Wadd. 152; 108²; 104³. Sbaralea, 820s.; I², 838. Eubel, *Hier*. I, 556.

(2) Wadd. an. 1278 n. 31 e Mar.

(3) CG 872, 406. CGenM 699, 703 (668s). *Conf.* 338, 45, 510. *De illust*. XLIVa. Wadd. *Script*. 252; 172²; 169³s. Idem, an. 1287, n. 1ss. Sbaralea, *Suppl*. 525.

(4) *Salimb*. 142, 148, 208s, 227 etc. (298, 314, 321 etc. 519s). CGenM 701s, (666s). CG 367ss. *Conf*. 521. Wadd. an. 1279, n. 6ss. Sbaralea, 141; I², 147s. Picconi, *Uomini illustri* I, 282-8. *Serie* 47-50.

(5) CGenM 702s. (668). CG 382. Wadd. an. 1288, n. 4. Idem, *Script*. 40, 28², 31³. Sbaralea, 97; I², 101s.

(6) Vix Frater Minor; eratque de Foro Livii, ille quem Fratrum Minorum inimicum dicit Salimbene p. 418 (168 cf. 368). — Cf. Wadd. 149; 102²; 102³. Sbaralea 315; I², 333s. Wadd. an. 1278, n. 32.

(7) *Conf*. 337. Wadd. an. 1290, n. 18. Wadd. *Script*. 154; 105²; 105³. Sbaralea, 322s; I², 340ss.

(8) *Conf*. 339, 511. Sbaralea, 365. Wadd. an. 1278, n. 32; cf. an. 1310, n. 4.

Cardinalis, et eodem anno Episcopus Prenestrinus, et tandem Papa Niccolaus IV (1).

[Decimum nonum] Capitulum Generale celebratum est Assisii, anno Domini **1279**, Ordinis vero 71, per Reverendissimum fratrem Hieronymum Cardinalem, in quo Capitulo fuit electus in decimum Generalem Ordinis frater Bonagratia de Bononia supradictus, homo quidem zelo Dei plenus (2).

Anno Domini **1280**, in castro Suriano, 22 augusti (3), Nicolaus papa III, declarata prius Regula Fratrum Minorum (4), cum maxima tristitia Ordinis mortuus est, (**26**r:) cuius cor inventum est in panniculo carnis, ad instar habitus Fratrum Minorum involutum. In quo et in aliis, que fecit Ordini, patuit prophetiam Beati Francisci adimpletam esse, qui predixit patri suo, hunc cum adhuc esset puer, non Fratrem habitu exteriori, videlicet, sed amore futurum (5).

Anno Domini **1282**, die 16 martii in Clusentino, apud oppidum Puppii, Beatus Torellus heremita de 3° Ordine Beati Francisci, nudis genibus provolutus in terram, manibus pariterque oculis ad celum elevatis, se Deo commendans, anima eius carne soluta, ad celum cum gloria evolavit (6).

In Proventia sanctitate claruit Rostagnus scultifer de 3° Ordine, in Conventu Aquis Custodie Marsilie sepultus. Qui quante perfectionis in vita fuerit, eius crebra miracula protestantur (7).

His quoque temporibus in ipso 3° Ordine claruit perfectione vite et sanctitate soror Dulcelina, germana sancti fratris Ugonis de Digna, honorifice in conventu Marsiliensi sepulta (8).

Clarebat etiam in Anchona, Provincie Marchie, Domina Benvenuta de 3° Ordine. Que, licet virum haberet, erat tamen revelationibus illustrata et spiritualibus consolationibus cumulata et consueta ad divinas consolationes et raptus, ut aliquando diceret Christo: « O Domine, quomodo venis ad me, que sum in tactu viri? vade ad sanctas virgines, que tibi semper in monasterio serviunt, quia ego tam magnis consolationibus non sum digna » (9).

Vigesimum Capitulum Generale celebratum est anno Domini **1282**, Ordinis vero 74, in Argentina, Provincie Alamanie, per fratrem Bonamgratiam (10).

Anno Domini **1284** frater Bonagratia Generalis devotissime diem clausit extremum, pro cuius exequiis campana maior Conventus Avinionis, nullo mortalium trahente, pulsatur (11).

Hic devotus Generalis multos Fratres misit ad infidelium partes aquilonares, multumque dilatavit, et cum magna diligentia, Vicariam Aquilonis, non tamen absque passionis pane et aqua tribulationis. Anno etenim iam dicto Fratres afflicti et angustiati a quodam Niccolao, qui

(1) CG 366; AFH II, 12ss, 16s. Wadd. 173; 118²s; 118³. Sbaralea, 342 s; I², 371 s.

(2) Phil. de Perusio, AF III, 710. MG SS XXXII, 682. CGenM 701 s. (667). CG 567.

(3) Recte; cf. Potthast, *Reg.* p. 1754.

(4) Bulla *Exiit* BF III, 404; Sext. Decret. l. V. tit. 12.

(5) CGenM 702 (667), CG 829.

(6) Wadd. an. 1282, n. 89, e Mariano.

(7) CG 406. Wadd. l. c. n. 10.

(8) CG 405s. Wadd. l. c. n. 11. cf. AFH I, 491 s.

(9) Wadd. l. c. n. 12 omnes e Mariano sumpsit.

(10) CG 374. Wadd. an. 1282, n. 1ss. ALKG III, 146ss, VI 50ss.

(11) Ex CG 376.

a fide apostatavit et imperatore (**26** v:) Tartarorum facto et Persarum (1); aliqui ipsorum celestia penetrarunt regna cum gloriosa palma martirii, videlicet:

Frater Antonius in Salamastro Persidis martirizatus, miraculis multis post mortem corruscavit (2).

Frater Aldobrandinus de Infangatis de Florentia, in prefata Vicaria gloriose passus est martirium (3).

Frater Corradus et frater Voisillus, pro fide[i] Christi confessione sacrum martirium susceperunt (4).

Item, duo alii Fratres, quorum unus senex, alter iuvenis, pro fide Christi in capitibus fuerunt decoriati (5).

Curradus de Saxonia et Frater Stephanus de Hungaria, viri perfectissimi, in Iveria, iuxta (*a*) Montes Caspios, ab hereticis fuerunt occisi (6).

Anno **1285**, die 28 martii, Dominus Papa Martinus IV in civitate Perusii animam suo reddidit Creatori (7). Qui in articulo mortis constitutus, ex maxima devotione, quam erga Beatum Franciscum habebat, habitu sue Religionis indui voluit et cum ipso sepelliri (8). Verum cum se humandum in ecclesia Beati Francisci de Assisio dimisisset, nihil factum est; in ecclesia Santi Laurenti[i] prefate urbis, ut Frater Minor sepultus (*b*) est, miraculis clarens, nam diversis afflicti passionibus, et specialiter visu, audito et loquela destituti, prostrati iuxta feretrum, sanati fuere (9).

Hac quoque tempestate clarebat in Tuscia frater Matheus de Chastilione Aretino, vir omni virtute perfectus, cui facte sunt revelationes plurime. Beatus autem Franciscus apparens ei in monte Alverne revelavit, quo tempore et die et quomodo sibi impressa fuerunt sacra stigmata (10).

Frater Mutius, Ordinis Predicatorum, vir quidem humilis et pauper ac hereticorum fervens obiurgator, de conventu Tholosano missus Albiam ad predicandum, cum audisset [quod] Fratres Minores, ad quos declinaverat, diu laborassent ad querendam aquam, nec invenirent, com, patiens laboribus Fratrum, Deum invocans, ostendit eis locum, dicens: « Hic in nomine Domini Iesu (**27** r:) fodite et invenietis ». Quo facto, habundanter aquam invenerunt. Qui ibidem, diem claudens extremum (*c*) in ecclesia nostra de Albia fuit honorifice tumulatus. Ad cuius sepulcrum plus quam 50 infirmi convaluerunt (11).

(*a*) Cod. *iusta*. (*b*) Cod. *sepellitus*. (*c*) Cod. *estremum*.

(1) Hanc et sequentes istius regionis e Mariano Wadd. an. 1284, n. 2. (CG 872, ubi initium solum).

(2) *Ecclest.* 258. *Conf.* 882. Wadd. l. c. Golubovich, BTS I, 429. (3) Ll. cc.

(4) Cf. supra p. 808. n. 15. Repetit cum loci errore, secum trahens Waddingum, an. 1284, n. 2, qui tamen postea se correxit in Syllabo Martyrum ap. *Script.* 285[2], 281[3]. (5) *Catal.* 26. *Conf.* 804. Wadd. ll. cc.

(6) CG 427. Wadd. ll. cc. BTS I, 424 s.

(7) Sic; cf. Potthast p. 1794. Cf. CG 872, 881.

(8) Cf. bullam Honorii IV, 1 febr. 1286. BF III, 557 s. Potthast n. 22961.

(9) Potthast p. 1794. *Conf.* 348, 455.

(10) CG 874; ubi 641-5, instrum. de revelatione. Wadd. an. 1278, n. 1, e Mar.

(11) Wadd. an. 1271, n. 2 Suppl. Melissani (IV[2], 341).

[Vicesimum primum] Capitulum Generale celebratum est anno Domini 1285, Ordinis vero 77, Mediolani, per fratrem Guglelmum de Falgario Tholosanum, Equitanie Provincie Ministrum et Ordinis Vicarium. In quo electus fuit in Generalem frater Atholotus de Prato, Provincie Tuscie (1), qui in Ordine habebat patrem nobilem et olim militem venerabilem, et tres germanos.

Rome, in Monte Prenestrino, anno 1286 vel circa, die 30 decembris, migravit ad Christum illustrissima virgo Dei, Margarita de Columnensibus, Ordinis Sancte Clare, cum gloria miraculorum, in Urbe sepulta, in monasterio Sancti Silvestri (2).

Domina Constantia neptis Federici Imperatoris, defuncto Petro viro suo Aragonum Rege, facta est Soror Sancte Clare (3).

Anno iam dicto, frater Atholotus Generalis, cum XI mensibus Ordinem rexisset, Parisius a suis Patribus (*a*) appositus est (4).

[Vicesimum secundum] Capitulum Generale celebratum est anno Domini 1287, Ordinis autem 79, in monte Pesulano, per fratrem Guglelmum de Falgario, Vicarium Ordinis, in quo fuit electus frater Matheus de Aquasparta, Provincie Sancti Francisci, tunc Lector Sacri Palatii, in qua lectura ei successit antedictus frater Guglelmus, qui, postea factus Vivariensis Episcopus, habuit successorem in dicta Lectura fratrem Iohannem (*b*) de Murro, Provincie Marchie (5).

Hoc quoque anno in Provincia Saxonie frater Hermanus de Gerstadem, a Domino vocatus, celum petiit, et in Conventu Mulusem (6) miraculis gloriosus requiescit. Plurimi sancti Fratres in diversis Conventibus sanctitate fulgebant, videlicet:

Iohannes, Minister Provincie Ungarie, frater minor Regis Francie Philippi Parvi, qui inter alia miracula tres mortuos suscitavit, quorum duo<s> Fratres Minores erant, tertius pellifex quidam; qui in Franchavilla sepultus est.

(27v:) Iohannes alter, etiam Minister eiusdem Provincie Bude, humatus, pluribus infirmis sanitatem condonavit (7).

Petrus de Toria, item Minister Hungarie, Bude quiescit. Hic quamplures e diversis infirmitatibus liberavit (8).

Gallus, lector, Strigonii (*c*) requiescit, qui tante extitit sanctitatis, quod plures terra sue sepulture infirmos sanat (9).

(*a*) Sic et saepe Codex. (*b*) Cod. *frater Iohannes*.
(*c*) Cod. *Strigonio... pluris terre sue sepulture* ecc.

---

(1) CGenM 702, (668). CG 382. ALKG VI, 53-6.
(2) Wadd. an. 1284, n. 4-11. cf. an. 1358; n. 8.
(3) *Conf.* 310, 359s. Finke, *Acta Arag.* I, p. CLXXVI not. AFH II, 144. Filia Manfredi, filii Frederici II imp., coniux Petri III; obiit 1300. Cf. quoque Bull. Nicolai IV, 25 Aug. 1291; BF IV, 285.
(4) CGenM 703 (668). CG 382.
(5) *Salimb.* 391 (642s). CG 406ss. CGenM ll. cc. Wadd. an. 1287, n. 4. ALKG VI, 58-60.
(6) *Catal.* 88. CG 288; *Conf.* 328, 552. Rodulphius, f. 107. Wadd. an. 1287, n. 6. cf. M. Bihl ap. *Mühlhäuser Geschichtsblätter* VIII, Mühlhausen 1907, 27s.
(7) Pro utroque *Catal.* 83 (nota). *Prov.* n. 91. CG 530 (nota). *Conf.* 324, 555. *Speculum Vitae,* Metis 1509, fol. 204v. quocum concordat Mar. ibid. 287v.
(8) *Spec. Vitae,* 287v. 205r.
(9) *Catal.* 83. *Prov.* 89, quibus. Mar. concordat maxime. CG 530. *Conf.* 325, 555.

Egidius, coquinarius in conventu Strigon[i]ensi, sanctitate emicuit, et in vita similiter et post mortem plurima signa sanctitatis ostendit (1).

Iohannes Custo[s] et Herincus Theuthonicus in prefata Provincia Hungarie, viri sanctissimi, in Charavilla requiescunt (2).

Hac etiam tempestate vivebat vir perfectissimus altissime contemplationis et raptus, frater Rogierius de Proventia (3).

Beltrandus Berengarii Lector Montis Pesulani, vir utique gloriosus et sanctus, ibidem sepultus (4).

Electus, laycus, in conventu Narbone multa signa fecit (5).

Michael de Burgundia, in Bianenzi conventu sepultus, inter alia, aquam in vinum mutavit (6).

Guglelmus (7), spiritu prophetie irradiatus, et Drodus (8), cui servivit in Missa Angelus Domini, et pro Missa omnia necessaria preparavit in quadam ecclesia derelicta, et alter preparavit ei equum ad anbulandum, in prefato Conventu requiescunt.

Guglelmus alter, requiescit in conventu Anomaci (9). Ad cuius preces navis distans ad portum statim rediit, sicut ipse desideraverat.

Electus, homo sanctissimus, honorifice in conventu Diensi iacet (10).

Rodulphus, cui Angeli servierunt in Missa, in conventu Rodonis Provincie Turonie requiescit (11).

Symon, Minister Provincie Turonie, in conventu Pictaviensi (*a*) iacet, ad cuius os visus fuit Spiritus Sanctus in spetie colunbe (12).

Electus vir sanctissimus, Cennomannis sepultus est (13).

Antonius de Burgis, regno Castelle, refectorarius, amphoram fractam (**28**r:) plenam vino, reintegravit. Puellam morientem, signo crucis super eam facto, ad perfectam sanitatem reduxit. Multa alia in vita et post mortem fecit in conventu Toletano, ubi requiescit (14).

Anno Domini **1288**, Ordinis vero 80, in die Cathedre Sancti Petri, frater Hieronymus de Esculo eligitur in Papam, qui Niccolaus IV elegit nominari; qui ex omni fere Religione Cardinales creavit: de Ordine vero Minorum, hoc ipso anno fratrem Matheum de Aquasparta assunpsit in Presbiterum Cardinalem Sancti Laurentii in Damaso (15).

Frater Iohannes de Parma, quondam septimus Generalis Minister, senio confectus, videlicet 80 annis et amplius, licentiam obtinuit

(*a*) Cod. *Piccaviensi*.

(1) *Spec. Vitae*, 205r. (2) *Catal.* 33. CG 580. *Conf.* 325, 555.
(3) *Catal.* 32. CG 388-404. *Conf.* 317-320, 540s. BHL II, 1057s.
(4) CG 390s. (406²). *Conf.* 320, (317, 58²). (5) *Catal.* 32. CG 406. *Conf.* 317.
(6) *Catal.* 27: hinc Mar. *Conf.* 306, 541. (7) *Catal.* 28. *Conf.* ll. cc.
(8) *Salimb.* 149, 319, (322, 522s). *Catal.* 27; hinc Mar. CG 244s, 277. *Conf.* ll. cc. (9) *Catal.* 28. CG 245. *Conf.* ll. cc.
(10) *Catal.* 28. CG 245. *Conf.* 307, 542. (11) *Catal.* 29. CG 455. *Conf.* ll. cc.
(12) *Catal.* 29, unde *Conf.* 307 (542) et Mar. et CG 455.
(13) *Catal.* 29. CG 455. *Conf.* 307, 543. (14) *Catal.* 43. *Conf.* 324, 555.
(15) Electus est in Papam 15 Febr. 1288; obiit 4 April. 1292. Potthast, p. 1826, 1904. Matthaeo cardinalatum contulit mense maio 1288. Eubel *Hier.* I, 11. Solos sex cardinales creavit, quorum dictus de Ord. Min. et Henric. Saguin de Billo (Billay) O. Praed. erant, alii clerici saeculares.

a Domino Papa, ut iret ad Grecorum partes, ut eos reduceret ad obedientiam Romane Ecclesie, sicut dudum fecerat. Cum autem pervenisset Camerinum, Provincie Marchie, infirmans, post paucos dies, videlicet, 20 Martii anno Domini 1289, ad celestem patriam evocatur, statimque cepit miraculorum signis corruscare; nam mortuos quamplures reduxit ad vitam, a mortis periculo et mulieres a partu multas(*a*) erupuit. Cecis, mutis, surdis, fractis, aridisque et omnium infirmitatum necessitatibus subvenit (1).

Nunnulli alii Fratres erant sanctitate insignes, videlicet:

Iacobus de Ausmo, vir contemplativus et totus in Deum absorptus, qui, sepe visitatus a C[h]risto crebris apparitionibus et revelationibus, futura previdebat (2).

Corradus de Marchia in loco de Esculo iacet, ob cuius miracula magna, tota civitas de eo magnum festum agebat, quod dimissum est ob Fratrum negligentiam (3).

Masseus olim Plebanus, tandem Frater Minor, miracula multa fecit in loco de Muro, ubi requiescit (4).

Symon, sanctitate conspicuus, in Anchona sepultus est (5).

Amatus, etiam de Anchona, ibidem humatus cum gloria miraculorum (6).

Iohannes de Monte Sancte Marie. Hic a iuventute sua ita fervens extiterat, in tantum profecerat, quod frequenter sibi apparebat Beata Virgo Maria, Beatus Iohannes Evangelista, Beatus Franciscus, Frater Angelus et Frater Leo, quo[n]dam socii Beati Francisci (7).

(**28v**:) Benvenutus, laycus, vir santissimus et signis gloriosus, locum de Rechaneto clarum reddidit (8).

Compagnus etiam Marchisanus, sanctitate mirabili floruit (9).

Petrus de Monticulo, vir fama sanctitatis preclarus et excellens predicator. Hic, inter alia, visus fuit elevatus in aere, toto corpore super terram, ad pedes Crucifixi, per quinque vel sex cubitos a pavimento (10).

Mauritius (*b*) de Argegnano, olim canonicus, factus Frater Minor sanctitate micuit, cuius vita nil aliud fuit nisi lacrime, in Fabriano requiescit (11).

Sanctes, laycus, qui miraculis claruit et infinitis post mortem corruschare non cessat, in loco de Scotonecto (12).

Angelus de Cingulo, sanctitate et zelo paupertatis his temporibus clarebat, qui divinitus in nocte Nativitatis linguam et grama-

(*a*) Cod. *multos*. (*b*) Cod. *Mauritio*.

(1) CGenM 699 (664). Ubertinus de Casali, *Arbor Vitae*, Venetiis 1485, fol. CIV. CG 407s. Wadd. an. 1289, n. 26. (2) Wadd. an. 1289, n. 25.
(3) *Catal.* 18. *Conf.* 277, 511. Wadd. l. c. n. 27-31. *Acta SS.* April. II, 741-2.
(4) *Actus* 160-1. *Conf.* 276, 280, 513. Wadd. an. 1232, n. 21; 1289, n. 31.
(5) CG 410. Wadd. an. 1289, n. 31.
(6) *Catal.* 19 n. CG 410. Wadd. l. c.
(7) Wadd. l. c. n. 32, e Mariano.
(8) *Catal.* 18. CG 189, 409. *Conf.* 278, 513. Wadd. l. c. n. 33.
(9) CG 409. Wadd. l. c.
(10) *Catal.* 18, 19 n. *Actus* 161-3, 212-4. CG 410-1, 422-3. *Conf.* 233, 276s., 513.
(11) Wadd. l. c. (12) *Conf.* 282, 514. Wadd. l. c. n. 34.

ticam grecam accepit, ex quo de greco in latinum, dialogum Beati Macharii et librum Sancti Iohannis Climaci traduxit (1).

Petrus Petinarius de 3° Ordine, vir utique sanctissimus, in conventu Senarum migravit ad Christum, anno Domini 1289, die 4 decembris (2).

Niccollauccius de Senis, etiam de 3° Ordine, vir sanctus apud prefatum Petrum iacet (3).

Mea item de Senis, mulier sanctissima de 3° Ordine, in ecclesia Servorum sepulta (4).

[Vicesimum tertium] Capitulum Generale celebratum est anno 1289 et Ordinis 81, per fratrem Matheum Cardinalem, coram Papa Niccolao IV, in Conventu Reatino. In quo ipse Papa, cum fratre Bentivenga et fratre Matheo Cardinalibus, personaliter venit in Capitulo et vota eligentium audivit. Et tunc fuit electus in 12 Generalem frater (*a*) Raymundus Gualfredi de Proventia. Electione igitur facta, introduxit in Capitulum Dominus Papa omnes Cardinales et electionem confirmavit; deinde in ecclesia in Regem Hierusalem et Sicilie suis manibus coronavit Carolum, patrem Sancti Lodovici episcopi, et cum sua consorte Domina Maria (5).

Rome, anno 1290 appositus est ad suos Patres frater Bentivenga de Tuderto, Cardinalis Albanensis, in Conventu Sancte Marie de Araceli sepultus (6).

Frater Philippinus de Regno Castelle oriundus, socius Sancti Antonii de Padua, anno etatis sue 87, terminum vite sue explevit in loco Columbarii, (29r:) Provincie Tuscie, in iam dicto anno; cuius corpus exinde translatum cum hymnis et canticis ad Montem Ylcinum, traditum est sepulture, a quo immensa miracula in via et in loco sepulture facta sunt (7). In hac etenim Provincia nonnulli alii clarebant, videlicet:

Niccolaus de Silvanis, Senensis, vita et prodigiis emicuit (8).

Andreas de Plano, vir perfectus et sanctus, magister multorum Fratrum, ad quem Christus in specie Seraph de celo venit. Hic Columbarii requiescit (9).

Guido de Solvena, vir tante puritatis et perfectionis, quod etiam in sui novitiatus tempore Christus apparuit ei in forma pulcerrimi pueri, et prodigia alia fecit, atque spiritu prophetie claruit; cuius corpus in Columbario iacet (10).

Bonafinis de Senis, sanctitate splenduit et miraculis corruscavit (11).

(*a*) Cod. *fratrem.*

---

(1) *Conf.* 340, 513. ALKG I, 515ss., II, 106ss. cf. F. Tocco, ap. *Archivio stor. ital.* XVII (1887), 12ss. *Studi Francescani*, I, Napoli 1908, 292. Wadd. *Script.* 22; 18 [2]; 19 [3]. Sbaralea 40; I [2], 42s.

(2) *Conf.* 316, 518. Wadd. l. c. n. 35-48. (3) *Conf.* 361. Wadd. l. c. n. 48.

(4) Ll. cc. (5) CGenM 705 (669). CG 419s. Wadd. an. 1289, n. 1ss.

(6) CG 420. *Conf.* 345, 510. Eubel l. c. I, 9.

(7) *Catal.* 15. CG 286. *Conf.* 261, 520. Wadd. an. 1290, n. 12-15; e Mar. et Rodulphio f. 105. *Acta SS.* Apr. III, 404-6. Fontes illi ac Vitae S. Antonii hunc socium, dictamque eius patriam ignorant.

(8) Wadd. l. c. n. 15 e Mar. et Rodulphio l. c. (9) *Conf.* 520.

(10) *Conf.* 261, 520. Wadd. l. c. e Mar. et Rodul. l. c.

(11) *Conf.* 450. Wadd. l. c. n. 16.

Bartholomeus Puccii de Monte Politiano, ibidem sanctitate et miraculis clarus (1).

Bonromeus de Bonromeis, Florentinus, vir devotus et spiritu prophetie clarus, qui ob multitudinem lacrimarum visum amisit, quem Sanctus Bonaventura libenter loquentem audiebat (2).

Franciscus de Maleficiis de Florentia, paupertatis amator; qui in loco Nuncie, insule Corsice, requiescit miraculis gloriosus (3).

Anno **1291** die 18 maii, in Siria, civitate Achron a Soldano Babillonie capta, omnes moniales Sancte Clare, pro conservatione sue castitatis et fidei, proprium sibi nasum amputarunt, facies suas diversimode vulnerantes, cruore virgineo tingerunt. Deinde Sarraceni irruentes in eas, omnes gladii[s] diversimode et crudeliter vulnerantes occiderunt. Fratres etiam crudeliter fuerunt pro Christi nomine et innocentia trucidati, et conventus crematus. Inter quos fuit frater Jachobus, Custos Sirie, et Frater Hyeremias, eius socius (4).

Niccolaus Papa IV, vir utique religiosus et sanctus, anno Domini **1292**, die 4 aprilis, animam reddidit suo Creatori, cuius corpus in Sancta Maria Maiori Rome sepultum (*a*) est (5).

Eodem anno venerabilis Pater frater **Bernardus de Colle**, Provincie Tuscie, Sacre Theologie magister, famosus predicator, vita functus, migravit a seculo, qui una ex principalibus lucernis Ordinis habebatur (6).

(**29** v:) Frater **Iacobus Turriti**, his temporibus in opere musivo magister egregius clarebat, cuius opera extant (*b*) in Urbe in tribunis Laterani et Sancte Marie Maioris, et aliis plurimis per Italiam in diversis locis (7).

[Vicesimum quartum] Capitulum Generale celebratum est Parisius anno **1292**, et Ordinis 84, per fratrem Raymundum Generalem, ad preces et instantiam Philippi Pulchri, regis Francie (8). In quo Capitulo interfuerunt cum litteris duo legati et magni barones Regis Armenie, gratias (*c*) referentes de Fratribus Minoribus sibi destinatis (9).

Anno Domini **1293**, die 25 aprilis, **Sancius IV**, bone memorie illustris rex Castelle, qui tanto fuit ad Ordinem igne dilectionis, flatu Spiritus Sancti succensus, quod preter magna beneficia, honores maximos et favores, in Gehennensi civitate infirmatus, voluit se ante mortem induere habitum Ordinis, et cum ipso indutus discedere et sepelliri. Sicque factum est in Toleto, in Ecclesia cathedrali, ut Frater Minor sepultus (10).

[Vicesimum quintum] Capitulum Generale celebratum est Assisii, anno **1295** (11), Ordinis 87, per fratrem Raymundum Gene-

---

(*a*) Cod. *sepultus*. (*b*) Cod. *astant... Lateranense*. (*c*) Cod. *gratie*.

---

(1) *Conf.* 261. Wadd. l. c. *Prov.* 287 (obiit 1330). (2) Wadd. l. c.

(3) *Conf.* 262. Wadd. l. c. n. 16.

(4) *Catal.* 25. Ioh. Vitoduranus, ap. Eccard *Corpus hist. med. aevi* I, 1761-3 CG 420s, 304 ubi alii fontes. Golubovich BTS I, 950-3

(5) Potthast 1910. Eubel, *Hier.* I, 10 Wadd. an. 1292 n. 6ss.

(6) Wadd. an. 1292, n. 12. (7) L. c. 1291 n. 15-17. cf. supra p. 369-77.

(8) CGenM 704 (669). CG 421. Wadd. 1292, n. 13. ALKG VI, 68s.

(9) ALKG II, 305-7. Golubovich, BTS I, 341ss.

(10) Partim e CG 483 et e *Conf.* 348, 585, ubi Pisanus idem fere de Ferdinando IV (obiit 1312) narrat. Sancius decessit 1295.

(11) Wadd. an. 1295, n. 12. ChHLeg. I, 36.

ralem, qui licet in officio confirmatus esset, tamen in sequenti mense octobris Papa Bonifacius VIII ipsum ab officio absolvit, et ei contulit Episcopatum Paduanum. Sed ipse acceptare nolens, in sua humilitate iacuit (1).

[Vicesimum sextum] Capitulum Generale celebratum est Ananie, in presentia Domini Bonifacii Pape, anno **1296**, in quo frater Iohannes de Muro, Provincie Marchie, Magister sacre theologie electus est in decimum quartum Generalem (2).

Ipse Bonifacius assunpsit ad dignitatem Cardinalatus fratrem Iacobum de Anania, nepotem suum, conferens ei titulum Sancti Clementis; postea fecit eum Episcopum Ostiensem (3).

Adhuc vivebat frater Andreas de Anania, nepos quondam Alexandri Pape quarti, qui fuerat factus Cardinalis Sancte Romane Ecclesie: sed quia vir humilis et sanctus erat, prefate dignitati renunciavit, multa magna miracula faciebat, ex quibus Bonifatius dixit: Quod si tempore suo moreretur, eum adscriberet Sanctorum cathalago (4).

Anno **1297**, circa festum Purificationis Beate Marie, Sanctus Lodovicus, primogenitus Karuli regis Sicilie, coram Domino Papa, et omnibus Cardinalibus et patre suo Rege, et Carulo germano, Rege Ungarie, et Roberto, alio germano (**30**r:), postmodum rege‹m› Sicilie, habitum Ordinis recepit a fratre Iohanne de Muro, Ministro Generali, et statim ey dispensatione propriam professionem fecit. Qua facta, illico Dominus Papa Episcopum Tholosanum creavit, ipso renitente (5). Post quem plurimi alii filii Regum animati ad imitationem istius sancti iuvenis, Fratres Minores esse voluerunt, videlicet:

Petrus Comes de Pratis, filius Iacobi Regis Aragonum (6), Iacobus primogenitus Regis Maioricarum, qui diu laudabiliter vixit (7). Philippus etiam filius Regis Maioricarum, nepos supradicti fratris Iacobi, cum esset factus rex Maioricarum, omnia propter Christum contemnens, Neapolim factus est Frater Minor (8).

Alphonsus, etiam filius Regis Aragonum, et alius filius Regis, facti sunt Fratres Minores (*a*) (9).

(Continuabitur).

DIRECTIO PERIODICI.

(*a*) Spatium in Codice 5 vel 6 linearum vacat.

---

(1) CGenM 704 (669). CG 431. ZKTh. VII, 350.

(2) CGM l. c. CG 432. Wadd. an. 1296, n. 8. ALKG VI, 66.

(3) Ex CG 432. Est Iacobus Thomasius O. F. M. creatus card. 17 Dec. 1295, mortuus 1 Ian. 1300; non erat ep. Ostiensis. Eubel, *Hier.* I, 12.

(4) *Catal.* 12 inde *Conf.* 249 (cf. 345, 510), et hinc Marianus. Andreas, nepos Bonifacii VIII, nunquam tamen fuit cardinalis; restiterat, quominus crearetur. Eubel, *Hier.* I, 12.

(5) CG 433 cf. hoc fasc. p. 378 n. 1.

(6) *Catal.* 14, 43 nota. CG 556. *Conf.* 349, l. 11ss; 431. Filius Iacobi II, Ordinem ingressus an. 1358.

(7) CG 508. Wadd. an. 1334, n. 32. *Conf.* 349 l. 23ss; 535.

(8) *Conf.* 349. Wadd. an. 1328, n. 30ss; 1340, n. 22s. AFH II, 139.

(9) *Conf.* 348. Wadd. an. 297, n. 22-28; e Mariano.

ADDITAMENTA AD « AQUITANIAM SERAPHICAM » (1).

I.

Inter omnes Galliae provincias Aquitania lucet, cuius historia, aetate nostra, prima ac sola confecta est studio Rev. Adm. P. Othonis a Pavia, eiusdem provinciae pluries ministri. Nemo stupebit, si in tantum opus aliqua menda irrepserint aut documenta fugerint auctoris sollertiam. Hinc est, quod ad augendam huius praeclarae provinciae historiam, hasce notulas ex libro (2) *prorsus rarissimo extrahimus.*

A. R. P. Otho censet (3) *capitulum provinciale Aquitaniae Recentioris an. 1641 celebratum fuisse 'Pennae vel Brivae'. — Revera Capitulum istud neque Pennae neque Brivae, sed Vauri, (vulgo Lavaur)* (4) *habitum fuit, sicut patet ex Tabula dicti Capituli, quae dicto in opusculo vulgata fuit.*

Tabula Diffinitionis Capituli [Vaurensis 1651] (5).

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

Haec est Tabula diffinitionis huius percelebris Congregationis Provincialis nostrae Aquitaniae Recentioris Fratrum Minorum Reformatorum die vigesima octava mensis Octobris, Anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi primi, per Reverendum Admodum Patrem Dominicum Ythier (6), Ordinis Minorum Regularis Observantiae ex-Diffinitorem Generalem, Provinciae Aquitaniae antiquioris Patrem et custodem: et super hanc Provinciam cum plenitudine potestatis Commissarium Generalem. Per Reverendum admodum Patrem Franciscum Tholosani, Ministrum Provincialem. Per Reverendos admodum Provinciae Patres, et per Reverendos Patres, custodem custodum, et diffinitores, ordinata.

Imprimis triennio Reverendi admodum Patris Francisci Tholosani laudabiliter peracto, electus est canonice, unanimi omnium vocalium consensu et applausu in *Ministrum Provincialem,* Reverendus admodum Pater Paulus Bagen, secundo Provincialis, et confirmatus est per Reverendum admodum

(1) Cf. AFH I, 634-40.

(2) *Seraphici Patris N.* || *S. Francisci* || *Regvla* || *et Testamentvm.* || *Nec non Statvta Fratrvm* || *Minorum Regularis Observantiae Pro-*||*vinciae Aquitaniae Reformatorum.* || Tolosae, || Excudebat Joannes Bovde, Regis et Comitio || rum Linguae Occitanae Typographus. 1651. || — Parv. in-4° 164 p. et 6 fol. non numerat. Citatur *Statuta Aquit.*

(3) *Aquit. Sér.* IV, 108.

(4) Lavaur, chef-lieu d'arrond. du départ. du Tarn.

(5) *Statuta Aquit.* 156 seqq.

(6) D. Ithier non fuit minister Aquitaniae, sicut refert R. P. Otho, IV, 92, 174, 614, 697, sed guardianus Tolosanus missus ad capitulum generale Toletanum, an. 1645, tanquam *prominister* (*Orbis Seraph.*, IV, 114). — De D. Ithier in bello civili vulgo « la Fronde », cf. *Archives historiques de la Gironde,* t. VII, Bordeaux, 1865, in-4°, p. 156, 297, 301, 303, 304, 306, 312-314; VIII, ibid., 1866, p. 122, 133, 135, 176, 183, 452; XV (ib., 1874), p. 340, 355, 363, 374, 382, 383, 402.

Patrem Dominicum Ythier Commissarium et visitatorem. *Patres Provinciae* declarati sunt Reverendus admodum Pater Carbon Lanes primus Pater. Reverendus admodum Pater Paulus Sollier; et Reverendus admodum Pater Bonaventura Brachet, et Reverendus admodum Pater Franciscus Tholosani. *Custos custodum* declaratus est Reverendus admodum Pater Philippus a Campario. *Diffinitores* vero electi sunt: Reverendus Pater Franciscus Bayez, Reverendus Pater Franciscus Duclaux, Reverendus Pater Franciscus Auconsul, Reverendus Pater Simeon Auverede, a quibus die 29 mensis et anni quibus supra ordinata sunt unanimi consensu ad Dei laudem, quae sequuntur.

Reverendi Patres Alexius Bobolene et Justinus Rieusal *Lectores jubilati, et discreti perpetui,* declarantur.

Reverendus Pater Hieronimus Pichon Lector Theologiae instituitur et primus ad jubilationem destinatur.

In *custodia Tholosana* Custos R. P. Florentius Dupuy instituitur. — In Conventu Vauri V. P. Poursive Guardianus instituitur. — In Conventu Spamiarum V. P. Seraphinus Laguibant Guardianus instituitur. — In Conventu Castri novi de Arrio V. P. Antonius Papon Guardianus instituitur. — In Conventu Samathani R. P. Franciscus Sabatier Guardianus instituitur. — In Conventu Insulae Iordanis R. P. Philippus a Tholosa Guardianus instituitur. — In Conventu Lautrici R. P. Raymundus Molles Guardianus instituitur. — In Conventu sancti Antonii Tolosae R. P. Chrysostomus Fortic Guardianus instituitur.

In *custodia Auxitana* custos R. P. Franciscus Begué instituitur. — In Conventu Auscorum R. P. Iosephus Gaussens Guardianus instituitur. — In Conventu Condomii V. P. Andreas Landreau Guardianus instituitur. — In Conventu Vallis Caprariae V. P. Anselmus Pomean Guardianus instituitur. — In Conventu Nogarolli R. P. Franciscus Barrié Guardianus instituitur. — In Conventu Mirandae V. P. Franciscus Doüat Guardianus instituitur. — In Conventu Morlani R. P. Fortunatus Maynard Guardianus instituitur. — In Conventu Olorii R. P. Leonardus Vidau Guardianus continuatur. — In Conventu Vici V. P. Orentius Dugay Guardianus continuatur. — In Conventu Polignani V. P. Timotheus Bellenger Guardianus instituitur.

In *Custodia Burdigalensi* custos R. P. Pater Ioannes Mondon instituitur. — In Conventu Bazati R. P. Iosephus Berionneau Guardianus instituitur. — In Conventu Liburniae V. P. Franciscus Conte Guardianus instituitur. — In Conventu Sparrae V. P. Norbertus Pinet Guardianus instituitur. — In Conventu sancti Aemiliani V. P. Dominicus Laluvie Guardianus instituitur. — In Conventu Neraci V. P. Guillelmus Cheron Guardianus instituitur. — In Conventu Castri Gelosii R. P. Angelus de Gourdan Guardianus instituitur. — In Conventu Mansi V. P. Ioannes Sapene Guardianus instituitur.

In *custodia Cadurcensi* custos R. P. ac Magister Iacobus Rodes instituitur. — In Conventu Cadurci R. P. ac Magister Iustinus Rieusal Guardianus instituitur. — In Conventu Figiaci V. P. Bonaventura Gobin Guardianus instituitur. — In Conventu Montiscutii V. P. Renatus Lacroix Guardianus instituitur. — In Conventu Gordonii R. P. ac Magister Petrus Cabirol Guardianus continuatur. — In Conventu Pennae R. P. Ganes Guardianus instituitur. — In Conventu sancti Affricani V. P. Franciscus Negrignac Guardianus continuatur. — In Conventu Amiliavi V. P. Petrus Hery Guardianus instituitur. — In Conventu sancti Antonini V. P. Antonius Leger Guardianus continuatur.

In *custodia Petrochorensi* custos R. P. Raphael Chanet instituitur. — In Conventu Petrochorae R. P. ac Magister Alexander Dumont Guardianus

instituitur. — In Conventu Sarlati R. P. Ioannes Dupuy Guardianus instituitur. — In Conventu Bergeraci V. P. Archangelus Gomondie Guardianus instituitur. — In Conventu sanctae Fidis V. P. Franciscus Meionissas Guardianus instituitur. — In Conventu Montignaci V. P. Antonius Laiugie Guardianus instituitur. — In Conventu Exidolii R. P. ac Magister Petrus Mandraut Guardianus continuatur. — In Conventu Albaeterrae V. P. Franciscus Conte Guardianus instituitur.

In *custodia Lemovicensi* custos R. P. Bonaventura Cluzel instituitur. — In Conventu Lemovicae R. P. ac Magister Franciscus Deschamps Guardianus instituitur. — In Conventu Brivae R. A. P. Bonaventura Brachet Provinciae Pater Guardianus instituitur. — In Conventu Donzenaci R. P. Dominicus Dupuy Guardianus instituitur. — In Conventu sancti Iuniani V. P. Martialis Milet Guardianus instituitur. — In Conventu Nontronii R. P. Angelus Descamps Guardianus instituitur. — In Conventu Martelli V. P. Anastasius Boucher Guardianus instituitur. — In Conventu Bociferruti V. P. Franciscus Deschamps Guardianus instituitur.

Monasteria Monialium.

In Monasterio Appamiarum V. P. . . . . . Ebral Confessor instituitur. — In Monasterio Levigniaci VV. PP. Ioannes Duduc et . . . Caillau continuantur. — In Monasterio de Casseriis V. P. Franciscus Dejan Confessor instituitur. — In Monasterio Montisalbani V. P. Michaël Feux Confessor continuatur. — In Monasterio Pogeti V. P. Modestus Labat Confessor instituitur. — In Monasterio Gordonii V. P. Tiburtius Carlat Confessor instituitur. — In Monasterio Neyraci V. P. Eugenius Marchet Confessor continuatur. — In Monasterio Condomii V. P. Bonaventura Valie Confessor continuatur. — In Monasterio Albaeterrae V. P. Bonaventura Larroche Confessor instituitur. — In Monasterio Brivae V. P. Hipolitus Tardieu Confessor instituitur. — In Monasterio Nontronii V. P. Ioannes Abbadie Confessor instituitur. — In Monasterio Cardurci V. P. Antonius Laboix Confessor continuatur. — In Monasterio Lauzerte . . . . . . — In Monasterio Montechii . . . . . . — In Monasterio Lemovicae V. P. Franciscus Foureau Confessor continuatur. — In Monasterio S. Aredii V. P. Ioannes Dumas Confessor instituitur. — In Monasterio Moysaci. . . . . . — In Monasterio Mirandae V. P. Franciscus Martial Confessor instituitur. — In Monasterio Figiaci . . . . — In Monasterio Montigniaci V. P. . . . . Ruffel Confessor instituitur. — In Monasterio Exidolii V. P. Matheus Latour Confessor. — In Monasterio Olorii V. P. Dorotheus Confessor instituitur. — In Monasterio Confolenti . . . . — In Monasterio Castrinovi . . . .

Studia Theologiae.

In Conventu . . . .

In Conventu sancti Juniani R. P. Franciscus Barrailhon lector Theologiae instituitur

In Conventu Castrigelosii R. P. Franciscus Baile lector Theologiae instituitur.

Studia Philosophiae.

In Conventu Brivae V. P. Antonius Pontié lector Philosophiae instituitur.

In Conventu Nontronii V. P. Antonius Vigneras lector Philosophiae instituitur.

In Conventu Figiaci V. P. Prior lector Philosophiae instituitur.

In Conventu Lautrici V. P. Ioannes Paschal lector Philosophiae instituitur.

In Conventu Donzenaci V. P. Bernardinus Belaval lector Philosophiae nominatur.

In Conventu Bazati Frater Franciscus Litterie lector Philosophiae instituitur.

CONVENTUS PRO REFORMATIONE ET NOVITIATIBUS IN QUALIBET CUSTODIA HOC ORDINE INSTITUUNTUR.

Pro custodia Tholosana. Conventus sancti Antonii Tholosae Magister noviciorum et iuvenum V. P. Fenè instituitur.

Pro custodia Auxitana. Conventus Auscorum Magister noviciorum et iuvenum V. P. Bonaventura Sacristain instituitur.

Pro custodia Burdigalensi. Conventus Bazati Magister noviciorum et iuvenum V. P. Romanus Despau instituitur.

Pro custodia Cadurcensi. Conventus Cadurci Magister noviciorum et iuvenum V. P. . . . Richon instituitur.

Pro custodia Petrochorensi. Conventus Petrochorae Magister noviciorum et iuvenum V. P. Basilius Daudi instituitur.

Pro Custodia Lemovicensi. Conventus Lemovices Magister noviciorum et iuvenum V. P. Guibert instituitur. — Conventus Olorii Magister iuvenum V. P. . . . . Chasseur instituitur.

Frater Dominicus Ithier Commissarius Generalis. — F. Paulus Bagen Minister Provincialis. — F. Franciscus Tholosani Ex-Provincialis. — F. Carbon Lanes primus Provinciae Pater. — F. Paulus Solier Provinciae Pater. — F. Bonaventura Brachet Provinciae Pater. — F. Philippus Campario Custos Custodum. — F. Franciscus Bayes Diffinitor. — F. Franciscus Duclaus Diffinitor. — F. Franciscus Auconsul Diffinitor. – F. Simeon Auverede Diffinitor.

II.

In tomo IV pp. 99-100 praefati operis R. P. Otho narrat, quomodo anno 1648 Aquitanici Minores conati sunt paupertatem seraphicam legaliter infringere et in curia generalitia Ordinis acriter retusi, obtinuerunt postea a Clemente X (1673) una cum aliis provinciis confoederatis privilegium reddituum annuorum. Sed ignorat, quod interea (1651) ad meliorem frugem reducti condiderunt Statuta a Ministro Generali approbata sicut infra videbitur.

Compromissum omnium Provinciae vocalium pro restitutione Statutorum [1651] (1).

Nos infrascripti *Custodes, Guardiani, et vocales Capituli Provincialis Provinciae nostrae Aquitaniae Reformatorum* in Conventu Fratrum Minorum Vauri die trigesima mensis octobris, anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo primo celebrati. Attendentes quod vix brevi tempore revideri possunt et restitui Statuta Provinciae ad requisitam reformationem, quibus tamen recensendis vota nostra exiguntur, cupiamusque cuncta, quoad hoc, ad maiorem Dei gloriam et religionis incrementum in nostra eadem Pro-

(1) *Statuta Aquit.* 129 seqq.

vincia promovendum peragi et expleri, ideo tenore praesentium consentimus et volumus haec praefata fieri a Reverendis admodum Patribus Diffinitorii una cum Reverendis Patribus Magistro Iustino Rieusal Academiae Cadurcensis antecessore Lectore iubilato et Provinciae Ex-diffinitore, Reverendo Patre Angelo Descamps Ex-diffinitore, Reverendo Patre Angelo de Gordan Custode Auxitano a Discretorio Provinciae deputatis, compromittentes in omnia quae in finem praecedentium a praedictis Patribus resolventur, et ab eodem Diffinitorio approbabuntur, in quorum fidem die et anno quibus supra subscripsimus.

fr. Iustinus Rieusal Ex-diffinitor et Lector iubilatus.
fr. Raymundus Moles Ex-diffinitor.
fr. Philippus Atholosa (*sic*) Ex-diffinitor.
fr. Angelus Descamps Ex-diffinitor.
fr. Franciscus Sabatery *Custos Tolosanus.*
fr. Bonaventura Sacristain Guardianus Apamiarum.
fr. Florentius Dupuy Guardianus Vauri.
fr. Dominicus Laluvie Guardianus Samathani.
fr. Archangelus Marnac Guardianus Insulae Iordanis.
fr. Gabriel Fortiangue Guardianus Lautrici.
fr. Ioseph Gausens Guardianus Tolosae.
fr. Angelus de Gourdan *Custos Auxitanus.*
fr. Bernardus Baleich Guardianus Auscorum.
fr. Iacobus Begué Guardianus Condomii.
fr. Anselmus Pomian Guardianus Vallis Caprariae.
fr. Ioannes Borrust Guardianus Nogarolli.
fr. Franciscus Barric Guardianus Mirandae.
fr. Romanus Lespau Guardianus Morlani.
fr. Leonardus Vidau Guardianus Olorii.
fr. Orientius Dugay Guardianus Vici.
fr. Hieronymus Pichon Lector Theologiae.
fr. Fortunatus Maynard *Custos Burdigalensis.*
fr. Ioseph Berioneau Guardianus Basati.
fr. Andreas Laudreau Guardianus Sancti Aemiliani.
fr. Ioannes Mondon Guardianus Neraci.
fr. Ioseph Saincteric Guardianus Castrigelosii.
fr. Matheus Carté Guardianus Mansi.
fr. Ioannes Ganes *Custos Cadurcensis.*
fr. Alexius Bobolene Lector iubilatus.
fr. Alexander Dumont Guardianus Cadurci.
fr. Iacobus Rodes Guardianus Figeaci.
fr. Modestus Labat Guardianus Montiscutii.
fr. Petrus Cabirol Guardianus Gordonii.
fr. Bonaventura Gobin Guardianus Penae.
fr. Franciscus Negrignac Guardianus Sancti Affricani.
fr. Martialis Millet Guardianus Miliaci.
fr. Antonius Ligier Guardianus Sancti Antonini.
fr. Ioannes Dupuy *Custos Petrochorensis.*
fr. Bonaventura Crusel Guardianus Petrochorae.
fr. Anastasius Boucher Guardianus Sarlati.
fr. Elias Bordes Guardianus Sanctae Fidis.
fr. Raphael Chamet Guardianus Montinaci.
fr. Petrus Mandraut Guardianus Exidolii.

fr. Franciscus Barraillon Guardianus Albaeterrae.
fr. Pacificus Deschamps *Custos Lemovicensis.*
fr. Dominicus Dupuy Guardianus Brivae.
fr. Emericus Bruseille Guardianus Donzenaci.
fr. Petrus Heri Guardianus Sancti Iuniani.
fr. Franciscus Comté Guardianus Nontronii.
fr. Ioannes Vincens Guardianus Martelli.
fr. Vincentius Croissant Guardianus Bociferruti.
fr. Ioannes Bonnet Secretarius Provinciae.

Compromissarii supra exarata Statuta Diffinitorio proposuerunt confirmanda, ut patet ex eorum resolutionibus in Conventu Fratrum Minorum Vauri, die prima Novembris, anni 1651 factis. Et libello supplici, hoc ordine subscripserunt:
fr. Iustinus Rieusal Compromissarius.
fr. Angelus Descamps Compromissarius.
fr. Angelus de Gourdan Compromissarius.

Reverendi autem Patres Diffinitorii Compromissariorum votis annuentes et praefata statuta unanimi consensu approbantes et confirmantes, curam ea quamprimum et debito cum ordine typis mandandi Reverendo admodum Patri Paulo Bagen Ministro Provinciali commiserunt. Hocque modo sua signa manualia in libro Provinciae apposuerunt.
fr. Dominicus Ythier Commissarius Generalis.
fr. Paulus Bagen Minister Provincialis.
fr. Carbon Lanes primus Provinciae Pater.
fr. Paulus Sollier Provinciae Pater.
fr. Franciscus Tholosani Ex-provincialis.
fr. Philippus Campario Custos Custodum.
fr. Franciscus Bayes Diffinitor.
fr. Franciscus Duclaux Diffinitor.
fr. Franciscus Auconsul Diffinitor.
fr. Simeon Auverede Diffinitor.

Sequens littera Ministri Generalis typis commissa anno 1652, addita est ad calcem operis supra citati.

Confirmatio Statutorum.

Frater Petrus Manero Minister Generalis et servus totius Ordinis Seraphici Patris nostri Sancti Francisci, Dilectis plurimum in Christo Patribus, Ministro Provinciali, caeterisque Diffinitorii Provinciae nostrae Aquitaniae Reformatorum in Gallia: salutem in eo qui est vera salus.

Nil est, quod animi nostri gratiori alacritate intimum pulset, quam Fratrum ac Filiorum nostrorum in regulari reparanda disciplina unanimis, Deo auspicante, concordia, et perfecta in studio virtutis, sine contentione, aemulatio. Hinc est quod cum acceperimus Provinciale Capitulum huiusce nostrae Provinciae, die 26 mensis octobris anni 1651, praesidente in eo Patre Fratre Dominico Ythier, nostrae Provinciae Aquitaniae antiquioris Patre, Ex-diffinitore Generali, et nostro cum plenitudine potestatis Commissario visitatore, summa pace, ac religiosa unanimitate, Dei obsequio, ac religionis beneficio prae oculis habito, celebratum esse: necnon in eodem Capitulo nonnullas constitutiones ad praefatae Provinciae sanctam reformationem ac Regulae nostrae puriorem observantiam statutas fuisse; credi nequeat

quanto exultaverimus gaudio spirituali? et quanta in Domino laetitia cor nostrum exuberarit? Cum enim pro nostri muneris ratione religiosae recuperandae observantiae, omni quo valemus conatu, insudare numquam cessemus, qualis nostra debet esse hilaritas? quando Filii nostri semper benedicti a seipsis nostro se dictamini conformant, et nullo speciali ex nostra parte adhibito impulsu morum reformationem ad propriam stabiliendam salutem promovere tot prudentissimis monimentis non desinunt. Itaque religiosissimi Patres, Seraphici Patris nostri Francisci et meo nomine, gratias vobis ferventissimas ago, quod vestrae saluti indefesse cooperantes, gaudio me inenarrabili perfudistis. Capitulum vestrum cunctasque illius electiones, necnon ad vestram reformationem spectantes et in ipso statutas constitutiones, de nostrae potestatis plenitudine, harum vigore, confirmamus, illisque authoritatis nostrae totum quantum est robur adiicimus. Monentes insuper ut quae a vobismetipsis tam fervide incapit reformatio, pia cooperatione ac perpeti vigilantia, magis magisque in dies promoveatur. Valete Dei ac nostra benedictione muniti. Datum Matriti, die 6 aprilis, anni 1652.

Fr. Petrus Manero *Min. Gen.*

De mandato Reverendissimi.
Fr. Michael Angelus a Neapoli
Secretarius Ordinis.

III.

Adm. Rev. Pater Otho notitiam non habuit duarum collectionum Statutorum Provinciam Aquitaniae Antiquioris spectantium:

I°). Sequuntur ordinaciones provinciae Acquitaniae olim quidem divisim per diversa capitula generalia et provincialia editae, nunc autem per Dei gratiam iuxta capitulorum Burdegalae et Bellimontis ultimo celebratorum determinationem in unum redactae et abreviatae. 1563. — 74 f.

Servatur in: *Bibl. Nat. Paris., Nouv. acquis. lat.* 194.

II°). Sancti Francisci Regula et Testamentum. Regulae declarationes. Statuta Generalia Barcinonensia et Provincialia Acquitanica recognita. Burdigalae, anno Domini 1605. In-12. sine paginatione.

In fine legitur: De consensu patrum omnium Guardianorum in congregatione Marmandae die 23 Maii anno dom. 1605. Nos infra scripti minister provincialis et diffinitores tippis haec statuta mandari curavimus. — F. A. Morissellvs Minister Provincialis. — F. I. Carriere, 1 Diffinitor. — F. L. Pulcher, 2. Diffinitor. — F. I. Labarthe 3 Diffinitor. — F. P. Gofretus, 4 Diffinitor.

Sancti Brioci in Britannia Armorica,
die 5 Augusti 1908.

Fr. Antonius [Béguet] de Sérent, O. F. M.

CODICOGRAPHIA

DESCRIPTIO CODICUM FRANCISCANORUM

BIBLIOTHECAE RICCARDIANAE FLORENTINAE.

(Continuatio) (1).

Cod. n. 441 (N. II. 36) chart. mill. 150×100, ff. 125, ab unica manu saec. XVI c. initium exaratus. Tituli necnon quaedam notabilia rubeis litteris exhibentur. In unoquoque folio spatium 40 mill. singularum paginarum valde deturpatum aquae et humiditatis causa, propter quod plurimae litterae omnino evanuerunt. Membrana ligatus. Codex miscellaneus plurima offert, praesertim tamen notanda sunt:

1. (f. 1r-3v). [Regula Fratrum Minorum cum bulla confirmatoria Honorii III].

2. (f. 4r-15r). [Constitutiones Martini V in compendium redactae, atque in Congregatione Generali apud Auximum an. 1461 celebrata per PP. Observantes promulgatae].

Iacent Constitutiones in hoc codice, prout editae habentur in *Chronologia gen.* t. I pp. 125-135. In fol. 15r legitur, quod Constitutiones Martini V factae fuerunt in Capitulo Generali Assisii celebrato an. 1439 die 25 Iunii praesidente Ioanne Cardinale, tituli S. Petri ad Vincula. = In fol. 15v in quadam nota invenitur, quod Eugenius PP. IV die 11 Iulii 1436 ad suplicationem S. Ioannis a Capistrano absolvit Fratres de observantia a quocumque vinculo excommunicationis etc. et eisdem concessit, quod possent libere praedicare.

3. (f. 16r-28r). [Constitutiones Familiae Cismontanae tempore P. Fr. Angeli de Clavasio].

Tredecim habent capitula. *Rubr.* « De divino officio ». — *Inc.* « Primo quod fiat festum Transfigurationis die VI Augusti duplex maius sine octava ». *Des.* Cap. 13. « Item quod istae ordinationes Familiae legantur, quando leguntur Constitutiones Martini quinti ». = Non invenimus eas in *Chronologia.*

4. (f. 28v-30v). [Constitutiones Capituli Generalis Observantium Ferrariae celebrati an. 1509 die 6 Iunii].

---

(1) AFH I 116-25; 433-42; II, 123-30; 319-24.

Inc. « Primo quod nullus frater sive praelatus ». *Des.* « pro bono communi totius christianae religionis. Deo gratias ». = Habentur in *Chronologia* t. I pp. 213-215.

5. (f. 30v-38v). [Formulae litterarum obedientialium et pro nominatione Syndici Apostolici etc.].

6. (f. 39r-45v). [Compendium Constitutionum Congregationis celebratae in conventu Montis Caroli sub praesidentia Vicarii Generalis Fr. Francisci Zeno].

Adsunt decem capitula. *Rubr.* « Cap. primum. De divino officio ». *Inc.* « Primo quod in choro dicatur officium de gratia, scilicet de Domina, psalmi poenitentiales et Benedicta et feria VI officium pro defunctis nec obmitatur absque rationabili causa ad arbitrium guardiani ». — *Des.* « Conceditur tamen ipsi Vicario, ut possit de consilio discretorum in casu speciali, et rationabili causa exigente, praedictas poenas commutare et mitigare, sicut ei secundum Deum melius videbitur expedire. Si autem ex huiusmodi regularis disciplina solveretur Capitulo Provinciali accusetur et ad arbitrium deffinitorum graviter puniatur ». *Rubr.* « Deo gratias. Amen ».

7. (f. 46v). [Formula professionis Fratrum Minorum].

Lingua italica exhibetur.

8. (f. 46r-51v). [Formula benedictionum pro rebus diversis].

9. (f. 52r-60v). Cursus totius mundi a creatione ad finem saeculi distinguitur in haec tempora.

In hoc tractatu, cuius auctor non panditur, agitur: De aetatibus mundi. De articulis fidei. — De sacramentis ecclesiae. — De operibus satisfactoriis et misericordiae. — De spiritualibus. — De virtutibus. — De donis Spiritus Sancti. — De beatitudinibus. — *Des.* « gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in coelis ».

10. (f. 60v-61v). [De peccato in Spiritum sanctum].

11. (f. 62r). [Casus Ministris reservati].

Lingua italica.

12. (f. 63r). [Formula absolutionis Fratrum in articulo mortis].

13. (f. 64r-80v). [Constitutio Nicolai III: *Exiit qui seminat*].

Italica lingua.

14. (f. 81r-94v). [Constitutio Clementis V: *Exivi de paradiso*].

Italica lingua.

15. (f. 94r-95v). [Notae aliquae circa quorumdam officiorum celebrationem].

16. (f. 96r-104r). [Poemata lingua italica].

Auctor esse videtur Fr. Iacobus a Tuderto ex Ord. Min. Quod incipit: *Senno mi pare et cortexia* invenitur cum nonnullis variantibus et additionibus in opere: *Le poexie spirituali del Beato Jacopone,*

ed. Venetiis 1617 a Fr. Francisco Tresatti. Cfr. lib. VI. cant. X. Alias ibidem non invenimus. *De his postea plura.*

17. (f. 104v-105r). [Versus qui incipiunt: *Et ego quid demerui*].

Sicut in Conformitatibus Bartholomaei Pisanis habentur. Cfr. *Analecta franc.* t. IV p. 521-522. In codice tamen aliter terminantur quam in editione. Post verba enim: *Et cum in cruce morior* sequitur in codice: De *morte* non despero

. . . .
. . . . . moriaris
Mortem morte domo
Ne moriaris homo
Mors tua pena mihi
Mors mea vita tibi.

18. (f. 105rv). [Tres piae sententiae].

1ª Religiosus..... vult ire. — *Dicta* b. Aegidii ed. Quaracchi p. 66.
2ª Servum Dei non oportet litigare sed mansuetum esse ad omnes gentes.
3ª Multi religionem.... non faciunt. — *Dicta* p. 63.

Cod. n. 445 membr. mill. 160×120, ff. 142, praeter quatuor insiticia fol. quorum duo in principio adsunt, aliaque duo ad calcem. Ab unica manu saec. XIV exaratus cum titulis et initialibus rubricatis. Ex Catalogo Mss. a Ludovico Rigoli confecto constat quod antiquitus in interiori parte huius codicis legebatur: « Ad usum fratris Nicholai Caccini ». Cfr. *Cat.* ms. fol. 300. Codex miscellaneus est et inter alia continet

(f. 1r-9v). [Tractatum S. Bonaventurae de institutione novitiorum].

Rubr. « Incipit liber quem frater Bonaventura composuit et ordinavit de instructione novitiorum in quo sunt capitula XVI et primo. De officio celebrando. De oratione. De confessione peccatorum. De communione. De commestione. De abstinentia. De dormitione. De servitiis. De otio fugiendo. De honestate. De resistentia temptationum. De modo conversandi cum secularibus. De iudicando alios. De silentio servando. De humili obedientia. De paupertate ».

Inc. Prol. « Renovamini in novitate ». « *Des.* « sed simulate sanctita[tis] ». = Opusculum est mutilum, et collatum fuit a Patribus huius Collegii, sign. sub littera E. Cfr. S. Bonav. *Opera omnia* t. VIII p. LXXXVII n. 3 et pp. 475-483.

Cod. n. 447 (K. IV. 18) membr. mill. 140×100, ff. 66, praeter duo insiticia in principio, aliaque duo ad calcem. Tabulis ligneis ligatus et in dorso pelle. In primo fol. r. insiticio haec notula continetur: *Spechio de frati di S. Bonaventura e altri opuscoli sacri.* In secundo folio insiticio index tractatuum, qui in codice miscellaneo continentur, praefigitur. Ad rem nostram tantum facit:

(f. 1r-24v). [Speculum fratrum S. Bonaventurae tributum].

Rubr. « Qui incomincia Lo spechio de' frati e delle suore il quale compose il venerabile huomo frate Bonaventura ministro generale dell ordine di frati minori ».

Inc. «.... Dilecto fratello in Christo K. f. L. salute con desiderio, che spogliato » (f. 2-7 vacua) f. 8r. *Inc.* « Dio lo quale ha partito dal

ventre de la sua madre (fol. 9-16 vacua) f. 17. *Inc.* « Quanto puoi ti studia di tenerle celate ». *Des.* « Dio tallegri effaccia valere in Iesuchristo sança il quale nulla cosa vale o puo valere. Qui finisce lo spechio de frati facto per frate Bonaventura ». = Codex mutilus.

Cod. n. 459 membr. mill. 126×80, ff. 308, lineis plenis scriptus saec. XV a duabus manibus. Plurima, praesertim quae ad rubricas pro ordinatione Divini officii attinent, rubeo exarantur atramento, absque ullo ornatu. Ligatura recentior coriacea; in dorso legitur: *Breviario.* In fine mutilus est. Notatu digna invenimus:

1. (f. 216r-220r). [**Officium** S. Antonii.

Rubr. « In festo sancti Antonii ad Matut. invitatorium: Iam Xpum ». = **Lect. I.** *Inc.* In hyspaniis. *Des.* requiescit. = **Lect. II.** *Inc.* Ad cuius occidentalem. *Des.* imbuendum. = **Lect. III.** *Inc.* Qui dum post annos. *Des.* declaravit. = **Lect. IV.** *Inc.* Spretis. *Des.* perturbaret. = **Lect. V.** *Inc.* Peractis. *Des.* optinuit. = **Lect. VI.** *Inc.* Quo adoptatam. *Des.* cognovit. = **Lect. VII.** *Inc.* Verum etiam. *Des.* plenus esset. = **Lect. VIII.** *Inc.* Funditur interea. *Des.* vite panis. = **Lect. IX.** *Inc.* Quorum venerandus. *Des.* insonuit. = ℞℞. lectionum prout edidit P. Felder loc. cit. Lectiones huius codicis breviores adhuc sunt quam in **cod. n. 284**, *5,* quod etiam in sequentibus officiis S. Clarae et S. Francisci servatur.

In f. 219r *Rubr.* « Per ebdomadam lectiones ». *Inc.* Nam subito elevantis. *Des.* f. 220r. « importunitate sub ignoto felicius nomine declinaret ».

2. (f. 259v-265v). [**Officium** S. Clarae].

Rubr. « Clare virginis ant. Iam sancte ». = **Lect. I.** *Inc.* Venerabilis. *Des.* refulsit. = **Lect. II.** *Inc.* Nam cum mater. *Des.* mundum illustrabit. = **Lect. III.** *Inc.* Quo edocta. *Des.* clarere. = **Lect. IV.** *Inc.* Pietatis quidem. *Des.* pupillorum. = **Lect. V.** *Inc.* Sub vestibus. *Des.* commendabat. — **Lect. VI.** *Inc.* Suavibus. *Des.* sanctitatis. = **Lect. VII.** *Inc.* Audiens. *Des.* patefecit. = **Lect. VIII.** *Inc.* Suadente. *Des.* se committit. = **Lect. IX.** *Inc.* Igitur domo. *Des.* deduxerunt. = Sequuntur antiphonae, quae in Laudibus recitantur. In fine earum adest ant. quae in hodierno Breviario non invenitur, et in hunc modum profertur: « O virgo clarens vespere, preclaris clara meritis, liga perfecto federe, nos in amore Christi, da membra fore capitis et sensibus et moribus Iesu Christi, quem dilexisti ». Est ap. Felder, l. c. 166. = Lectiones ex Leg. Celan.

3. (f. 302r-306v). [**Officium** S. Francisci].

Rubr. « De Sancto Francisco. Regi que ». = **Lect. I.** *Inc.* Apparuit. *Des.* illustrem. = **Lect. II.** *Inc.* Hic nimirum. *Des.* thesauris. = **Lect. III.** *Inc.* Inerat. *Des.* amorem. = **Lect. IV.** *Inc.* In ipso. *Des.* pervenit. = **Lect. V.** *Inc.* Verum hic. *Des.* unctione. = **Lect. VI.** *Inc.* Corporeis. *Des.* vestiret. = **Lect. VII.** *Inc.* Nocte. *Des.* repromisit. = **Lect. VIII.** *Inc.* Ex tunc. *Des.* promeruit. = **Lect. IX.** *Inc.* Una quippe. *Des.* continere valetur. = Lect. ex Leg. min. S. Bonaventurae.

Cod. n. 460 membr. mill. 140×90, ff. non numer. 434 lineis plenis pereleganter scriptus prope finem saec. XV. Initiales litterae colore rubeo et caeruleo alternatim conficiuntur et aliquantulum sunt ornatae. Regulae pro Divini Officii ordinatione rubeo ubique atramento exaratae sunt. Corio ligatus et in dorso sequentem exhibet inscriptionem: *Breviar. sec. consuet.* | *Romanae Curiae.* In principio duo adsunt folia insiticia membr. et alia duo ad calcem; in medio vero nonnulla vacua remanent.

In fol. 1r adsunt benedictiones quae ante lectiones recitantur. Inter ff. 2r-7v invenitur **Kalendarium**, ubi festa Ord. Min. quae sequuntur adnotata sunt: « *Ianuarius*. III Kl. februarii. *Rubr*. officium pro defunctis fratribus et benefactoribus fit II.ª post LXX.ªm = *Februarius*. XIII Kl. Martii. Translatio sancti Antonii Ordinis Minorum. = *Madius*. XIII Kl. Iunii. Sancti Bernardini cf. ordinis Minorum. VIII Kl. Iun. Translatio Sancti Francisci. VI Kl. Iun. Octava Sancti Bernardini. = *Iunius*. Idus. Sancti Antonii conf. ordinis Minorum. XVIII Kl. Iul. *Rubr*. Sancti Antonii conf. ordinis Minorum. XI Kl. Iul. Sancti Antonii octava. = *Iulius*. XVII Kl. Aug. Canonizatio beati Patris Francisci. = *Augustus*. II idus Sancte Clare Virg. XIII Kl. Sept. Sancti Ludovici episcopi et conf. ord. Minorum. = *Octuber*. VI Non. Translatio Sancte Clare. IIII Non. Nativitas Sancti Francisci. V idus Octava Sancti Francisci. = *December*. VI idus. Conceptio Virginis Marie ».

In fol. 8r. *Rubr*. « Incipit ordo breviarii secundum consuetudinem romane curie in primo sabbato de Adventu ad vesperas capitulum ». — Margines pulcherrime ornantur imaginibus diversis coloribus.

Inter ff. 311v-312v officium Translationis S. Francisci, prout in **codd. nn. 231**, *5* et **284**, *4*.

In fol. 315r incipit Officium Sancti Antonii, cuius lectiones in hunc modum sunt divisae. = **Lect. I.** *Inc*. In hyspaniis. *Des*. requiescit. = **Lect. II.** *Inc*. Ad cuius. *Des*. imbuendum. = **Lect. III.** *Inc*. Qui dum post annos. *Des*. assumpsit. = **Lect. IV.** *Inc*. Ubi dum pacem. *Des*. non potuit. = **Lect. V.** *Inc*. Propellebat. *Des*. se munivit. = **Lect. VI.** *Inc*. Sicque factum. *Des*. immanis. = **Lect. VII.** *Inc*. Ubi et plurimis. *Des*. divulgatur. = **Lect. VIII.** *Inc*. Tunc ex auribus. *Des*. optineat. = **Lect. IX.** *Inc*. Felix ille. *Des*. abscondit.

In fol. 345v. incipit officium Sanctae Clarae. Lectiones desumptae fuerunt ex Legenda Celanensi incipiuntque « Venerabilis Christi sponsa ». = Divisio **Lect. I-VIII** prout n **cod. n. 459**, *2*. **Lect. IX** *Inc*. Iubet ex hoc. *Des*. passionis.

In f. 368r incipit Officium S. Francisci cum antiphonis et hymnis prout in **cod. n. 284**, *13*. **Lect. I-VI** dividuntur prout in **cod. n. 459**, *2*. = **Lect. VII.** *Inc*. Nocte vero. *Des*. monstravit. = **Lect. VIII.** *Inc*. Nec non visa *Des*. intenderet. = **Lect. IX.** Una quippe. *Des*. adureret. = In sex foliis subsequentibus lectiones pro octava producuntur ex Leg. Min. S. Bonaventurae excerptae, aliquatenus tamen abbreviatae.

In fol. 395v incipit Officium Transfigurationis Domini. Alia notatu digna in hoc codice non inveniuntur. Deest officium Sancti Bernardini et Sancti Ludovici episcopi, de quibus tantum fit memoria in Kalendario.

(Continuabitur).

Ad Claras Aquas (Quaracchi) die 13 Oct. 1908.

P. Athanasius López, O. F. M.

BIBLIOGRAPHIA

Heribert Holzapfel, P. Dr. O. F. M. *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens.* — Freiburg im Breisgau, Herdersche Verlagshdlg 1909, in-8°, pp. XXII, 732. (9,50 Marc.).

Idem, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum a* Dr. P. Heriberto Holzapfel, *Provinciae Bavariae O. F. M. alumno, compositum, ac latine redditum a* P. Gallo Haselbeck, *Provinciae Thuringiae O. F. M. filio.* — Friburgi Brisgoviae, ap. Herder, edit. pontif. 1909, in-8°, pp. XXII, 662. (12 Frc.).

Quia, recurrente septimo a fundato Ordine Fratrum Minorum per Seraphicum Patriarcham saeculo, neque possibile neque utile fuisset, maximae et gravissimae molis opus *Annalium Ord. Min.* refundere typis, ita tamen ut statim ad nostra usque tempora deduceretur voluminum magnorum series longa, unanimi omnium, et nostratum et exterorum plausu et assensu dignum certe erat experimentum atque tentamen, totius Ordinis Minoritici historiae conspectum, quamvis compendiosum, completum vero et tota septem saecula complectens, uno volumine in Fratrum manibus ponere. Compendium, aio, manuale, quod quisque, parvi temporis spatio, non solum pervolveret, sed etiam animo studioso et attento perlegeret, qui alias volumina ponderosa refugeret potius; manuale, quod, licet natura sua omnia principaliora perstringat breviter, singulisque inhaerere nequeat, tamen, quantum et pro ratione studiorum et temporis concessi fieri potuit, primitivis fontibus utatur, et modernorum investigationum de Ordine Minorum institutarum fructus carpat, eis nutriatur, legentibusque vetera atque nova largiatur. Istiusmodi librum manualem peropportunum, immo summe necessarium esse, dum tot undique de rebus gestis Ordinum Minoriticorum in dies effodiuntur, quis est qui infitietur? Maxime autem si auctor, rebus undique pensatis, id sibi constitutum habuit ac deliberatum, ut verax et honestus, sepositis penitus partium et personarum studiis, contempto quodammodo et superato illo quoque affectu, naturaliter insito, quo in ordinem *suum* ferebatur, veri solius perquirendi, inveniendi, profitendi cupiditate duceretur. Eodem animo, lector quilibet, veritatis amicus atque cultor, Manualis studio incumbat. Quot bona optima, quot praeclarissima facta, Ordinis totius, singulorumque fratrum aeterna memoria dignissima, occurrent tibi folia Manualis inspicienti! Non poterat vero auctor cuique Fratri aureolam affigere, historiae, verique legibus reclamitantibus; non licebat vel in Fratribus vel in aliis encomia ibi accumulare, ubi, — non utique Zoilus, sed aequus iudex — offenderat in res vituperandas, increpandasque. « Sanctus etenim Franciscus nihil magis odio habuit, quam hypocrisim, speciemque fictae simulationis » Porro, ait « insti-

tutio, quae criticam obiectivam et benevolam non sustinet, intime aegrotat ». Quanquam auctor Manuale, iubente Rev.mo P. Ministro Generali scripserit, rerum omnium, iudiciorum, dictorum, in se rationem et 'responsabilitatem' suscipit, quia 'officialia' nequaquam sunt, immo partim supremo Ordinis magistratui non probantur. VII (VII). Cf. quoque praevie dicta ap. AFH II, 363-4

Auctoris, Manuale scripturi, animo hoc insidebat *quoad res*, non ut seligendas et selectas (quia omnia tractare non poterat), facta, nominaque iuxta poneret, sed, omnibus perpensis et perlustratis, rerum inter se nexus intimos, genetice, uti nunc aiunt historici, proponeret, non dissertationes criticas etc. texens, neque polemicam agens in auctores anteriores.

Totum ergo *Compendium* in suo complexu consideremus et intuemur oportet; illudque intuentes, non possumus quin, — inspecto praesertim tempore concesso, ne trium quidem annorum — summa admiratione imbuamur, et afficiamur. Summam laboris indefesse completi pervidentes obstupescimus, miramur historiographi sagacitatem acutam, veracitatem ingenuam, eruditionem vastam et locupletem, elocutionem sobriam, claram, maxime pressam et strictam; summis encomiis digna sunt auctoris methodus et rerum singularum ordinatio, connexio et earum invicem inter se illustratio; investigationumque ad saeculum vigesimum usque laudamus perseverantem continuationem. — Omni in parte ac campo actionis, et evolutionis Ordinum S. Patriarchae Assisiensis, auctor ingenio suo claro et systematico, conspectum rerum proponit et evolvit perspicuum et dilucidum, atque aequitate neque ira ulla, neque partium ullo studio perturbata.

Quin hic particularibus involvamur, — ponentes, supponentesque Fratres, aliosque librum ipsum esse evoluturos — extremis lineamentis Manualis tenorem et partes describimus. Quod tres in libros discerpitur, non obstante titulo paulo arctius expresso, iuxta tres Ordines a S. P. Francisco Assisiate fundatos. Horum librorum primus, longe maior et principalior aliis 1-637 (1-574)(1) de *primo Ordine* S. Francisci agit; *secundus* 638-59 (575-93) de *Clarissis; tertius* 660-87 (594-617) de *Tertiariis*, tum saecularibus 660-73 (594-605), tum regularibus 674-87, (605-17). Qui duo ordines potius appendicum instar, quam brevissime describuntur; neque quispiam modo eorum historias, completas quadamtenus, in se suscipere potest conscribendas. Liber I, duas in periodos secatur divisione ordinis anno 1517 facta, ad quem annum usque prior epocha currit, 1-297 (1-266), secunda vero ad nostra usque tempora (rectius ad annum 1908 vel circa) deducitur. Adumbratis vita, influxu et regulis S. Patriarchae pauperum 1-21 (1-19), prosequitur auctor *historiam internam* ordinis, iuxta Ministrorum Generalium seriem, fata et facta generalia proponens, et — id quod plurimis gratissimum erit, quia intricatum hoc bene explicat. — Statutorum generalium, summatim variationes delineans, quod difficilius adhuc erat per saeculum XV, tempore contentionum Observantes inter et Conventuales, 21-156 (19-139). Caput II, 157-71 (139-52) de Provinciarum Ordinis ortu, progressu agit, varia statistica, uti nunc aiunt, praebens. — Cap. III, 171-205 (152-83) magnis curis collectum, *Constitutionem* Ordinis iuridicam propalat, de singulis eiusdem Ministris, deque Capitulis disceptans. Cap. IV, 206-298 (183-266) de « *influxu et industria* »

---

(1) Numeri uncis inclusi paginas *versionis latinae* denotant.

(seu actione) Ordinis, tres in partes dividitur iuxta 1°) Missionem internam Fratrum Minorum, (in genere, in servitio Sedis apostolicae, praedicatione, actione eorum sociali, de influxu in liturgiam, et relationes ad clerum) 206-41 (183-215), 2°) Missionem externam (diversis in regionibus infidelium) 241-68 (215-39), 3°) iuxta eorum merita in cultu litterarum, scientiarum, artium 268-298 (239-66).

Secunda pars libri primi, sive secunda epocha Ordinis, eodem prorsus modo quattuor capitulis expanditur. Patet autem huius partis pertractationem difficiliorem adhuc fuisse priore, quodcumque quattuor capitum consideraveris, ob rerum ipsarum amplitudinem, et quia magnae illae collectiones documentorum hic maximam partem deficiunt. '*Reformationes*' ordinis variae atque multiplices, nec ubique solo maioris perfectionis zelo inceptae, recte in Capitulo primo utriusque libri pertractantur. Habes secunda parte capitis IV, 241-68, 493-552 (217-39, 444-497), constrictum, sed utilissimum *Missionum* Ordinis conspectum. Hunc quis nobis abundanter critice mox evolvet? Cap. IV. § 110, 578-86 (520-27) de *historiographia* ordinis disceptat. Lugemus § 58, 287-94 (256-63) et § 109, 572-78 (515-20) non multo plura nomina *doctorum Fratrum* legi. Ast ipsi limites Manualis dirum iugum hic, alibique pluribus in locis, auctori imposuere qui, paragraphos istas « de *quibusdam* doctis... » inscripsit, et confitetur se saepius in seligendis nominibus cruciatum magnum persensisse.

Partis secundae in fine, absolutionis totius gratia, eodem modo, quaternis paragraphis Historiam Fratrum Minorum *Conventualium* (inde ab anno 1517), 589-609, (530-48) et Fratrum Minorum *Capuccinorum*, 609-37 (548-574) scripsit. Quae additamenta cuique legenti utilitati magnae certe erunt.

Absoluta sic re sibi proposita, auctor eruditissimus, memor proculdubio laborum, quos exantlaverat magnos, variosque, ut aliis laborum, temporisque compendium benevolus faceret, adiicere statuit laudabilissime: *Tabulas chronologicas* 688-710 (619-39) 1°) Ministrorum Glium O. F. M. 2°) Capitulorum Glium O. F. M. 3°) Vicariorum et Capitulorum Glium Observantium (1415-1516); 4°) Commissariorum et Capitulorum Glium utriusque familiae Obs. 1517-38. 5°) Magistrorum resp. Ministrorum et Capitulorum Generalium O. F. M. Conventualium, et 6°) O. F. M. Capuccinorum; 7°-9° Cardinalium Protectorum dictorum Ordinum, 10°) Summorum Pontificum 1198-1908, et tandem 11°) Omnium Sanctorum et Beatorum Trium Ordinum S. P. Francisci. — Demum absolvitur Opus, condensissimum et gravissimum, indice copioso.

Quodsi in partium totius complexione Manuale istud, quod aliis eiusdem generis longissime antecellit, summisque laudibus dignum est, neque auctor, nec ullus rei peritus censet illud ubique omnibus penitus numeris absolutum et emendatissimum. Ipse P. Heribertus, opus suum « primum tentamen » nominat VII (VI) pluresque quaestiones et partes libri indicat, ubi plura adhuc reficienda, mutanda, requirenda, investiganda, novaque documenta sunt effodienda, VIII, XI (VII, X). Pluribus in locis, pro fontibus primigeniis, qui deficiebant auctori necessitate adacto, recurrendum erat ad libros, nec summi valoris, nec satis spectatae fidei. Existentia ipsa et prosecutio *Archivi franc. hist.*, quantum adhuc et fodiendum et laborandum sit, clare demonstrat. Non deerit tamen forsan quispiam, qui, rei historicae parum gnarus, opinetur omnium prorsus quaestionum solutionem ultimam atque perpetuo decisivam, immo tot particularissimarum rerum discussiones apud *Manuale* inveniri, ibique eas quaerat, sed frustra, ipso invito et renuente eius auctore!

Desistat talis a Manuali sic evolvendo. Porro vix melius ac consultius ageret alius, qui, res sibi minus grate in eo sonantes, sed documentorum ope dictas, nescio quibusnam phrasibus generalibus et indignabundis improperare, — ne dicam refellere, — vellet. Aliquando enim durum verum, sed verum. Absistat et iste a modo agendi, virum gravem et doctum minime decente. Animadvertit etiam Auctor X (X), qui praecise et presse admodum scripsit, Compendium suum non perfici ab eo, qui immensa verborum latitudine et copiosissimarum phrasium ambagibus, centum paginis ea longe atque latissime proponere velit, quae ipse auctor quinque in paginas multo labore et studio compressit.

Quibus, iustitiae et veri causa dictis, ad aliqua descendamus oportet, quin *omnia* istic proponamus, quibus album calculum adicere nolimus. Quae v. gr. P. Dr. Heribertus de Ioachimismo tanquam charactere fundamentali et discrimine, licet dubius, Spiritualium proloquitur § 8, 41 (35) minus nobis probantur, cum Spirituales modum suum agendi de facto et de iure in textibus legalibus posuerint, quibus utique doctrinae Ioachim abbatis celeberrimi quasi maiorem vim affunderent. Caeterum prima in parte, ob quaestiones quasdam, in quibus vitam, ut ita dicamus, fortunasque suas aliquando positas putant multi, controversiis sed doctorum more discutiendis, — solis enim istiusmodi attendendum utique erit — patet adhuc campus. — Cum auctor in appendicibus dies, et menses 689 ss. (663 ss.) indicaverit, vellemus eum et hoc longe saepius fecisse, in libri corpore, praecipue ubi de bullis papalibus agitur. — Bibliographia particularis, si aliquibus in locis locupletior fuisset, nostratibus, qui plerumque magnis repertoriis bibliographicis, ad quos, brevitatis ergo, remittit auctor carent, multam afferret utilitatem. Abnuere nolumus in *Manuali* semper delectum et selectionem fiendam esse. — Pro Constitutionibus Perpinianensibus, 78 (70), dum auctor scriberet ignotis, cf. AFH II, 269 ss. 460 ss. Item pro anno Capituli Glis Patavini 45 (40), quem correxit tamen 693 (623) cf. AFH II, 1 ss. — Ad 61 (54) cf. l. c. H, 158 ss. In paragraphis gloriosis, ubi de lucta strenua O. F. M. contra Pseudo-Reformatores saec. XVI agit 461 ss (415 ss.) pro *Ludovico* lege *Ludolpho* Naamann 470 (424). — Inter praedicatores italos saeculi XIX non praetermittendus erat 493 (478), Iulius Arrigoni, archiepiscopus Lucensis (1849-1875) O. F. M. orator praeclarus. — P. Marc. a Civetia Historiam Missionum O. F. M. suscepit, iubente R.mo Min. Gli Bernardino de Montefranco, non R.mo P. Bernardino de Portu Romatino, 585 (527). — Alphonsus de Spina, hebraeus conversus dici nequit, testante tenore ipsius *Fortalitii fidei* 291 (260). — Auctori in bibliographia delectum parcum facienti reprobare vix licet, se hoc vel illud opus praetermisisse, attamen v. gr. editionem Commentarii Iohannis de Serravalle indicare poterat 296 (265); et 485 (436) v. gr. addere Thaddeus [Hermans], *The Franciscans in England* (1600-1850), London 1898; 493 not. 1 (444 n. 2) edit. ital. indicare: *Vita del Ven. P. Leop. da Gaiche*, Bologna, 1872 etc. etc. Pag. 217 (193) lege: Bonav. de Iseo pro Iesi (Aesinus); et Boccabadati, (Salimbene eum vocat: Gerardus de Buccabadhatis de Mutina); R[a]inaldus de Aretio. — Auctor vero continue interea exercetur ad palum. In promptu proculdubio erit, paratusque responsa dare atque, si inde veri cognitio aliqua in quaestione promoveatur, certamen inire cum eo, qui acie, doctaque methodo, a se dicta aggredi ordinata vellet disceptatione solis rationum ponderibus gravi, et documentorum fide conserta.

Ad versionem *latinam* quod spectat, fatendum et laudandum, quod fidelissima sit, accurate omnes auctoris et operis primigenii, conceptus

reddens. Interpres consulto orationis, quam dicunt classicam, elegantiam negligens et devitans, in hoc praecipue incumbebat, ut fida et exacta ubique inveniretur. Quoniam auctor libri stylo et methodo penitus moderno recte usus fuerat, versionis latinae difficultatem auxit saepius, et interpretatio quandoque rarius scriptorum praestantissimorum dicta et modos, sine detrimento, (immo commodo plurium lectorum, qui facilius scopulis istiusmodi impediuntur), poterat adhibere.

Saecula atque epochas Ordinis, dum attento oculo, duce isto auctore peragrabis, lector amice, pervidebis quoque, quomodo varietates, differentiae et divisiones in S. Patriarchae Assis. instituta optima invectae fuerint, quibus quandoque viis, mediis atque modis, partes, familiae etc. in eis orsae sint, quaeque Ordo unitus et uniformis melius praestare potuerit, possitque. Sic, perlecta Manualis expositio historica erit et ipsa, ut Marci Tullii verbis utar, ' testis temporum, lux veritatis, magistra vitae '.

Optimum, splendidum atque proficuum exenium Ordini, FF. MM. ab incunabulis suis saeculo septies modo expleto, isto libro parari fecit Ordinis supremus moderator, atque auctor doctissimus dedicat, datque quanquam « multis inopinato forsitan acciderit, quod tanta sinceritate merita optima Ordinis S. P. Francisci propalans, defectus et languores non cooperiat neque praetermittat. Sic Ordini Fratrum Minorum tribuendus est honos, primam omnium societatum religiosarum propriam scripsisse historiam, modo qui convenit statui scientiarum moderno ». Te vero, assiduum *Archivi* lectorem et collaboratorem clamem, ut grate tollas, attente legas, et ubi opus fuerit, recto modo et docto, emendes, perficiasque!

Ad Claras Aquas, 16 Aprilis 1909. **P. Michael Bihl** O. F. M.

The Catholic Encyclopedia. *An international work of reference on the Constitution, Doctrine Discipline and History of the Catholic Church*, New York, Robert Appleton Company. — In 8° max. III vol. [1908] XIV, pp. 799 (*Brow-Clancy*); IV vol. [1908] XVI, pp. 799 (*Clan-Dio.*).

Encyclopaediae huius catholicae, vastae atque locupletis quoad materias pertractatas, splendidae et praecellentis, si artis typographicae perfectionem inspexeris, anno praeterlapso duo alia volumina prodiere. Eadem atque in duobus tomis prioribus ibi methodus, (cf. AFH I, 452-4), ut quaedam discussiones optimo et peritissimo calamo exaratae, monographiarum, uti nunc dicunt, speciem prae se ferant. Legito v. gr. quae sub vocabulo « *Byzantine* » de BYZANTINA *architectura* III, 94-5, de byz. *Arte* 95-6, de byz. *imperio* 96-113, de byz. *litteratura* 113-24, edisseruntur ab auctoribus variis, quarumlibet rerum peritissimis. Perlege Dissertationes de CALENDARIIS *christiano* 158-66, *hebraeo* 166-8, et *romano* 168-9; de CALIFORNIA 170-83, CANADA 227-42, de CANONE MISSAE 255-67, de CANONE SS. LIBRORUM 267-9, de collectionibus CANONUM antiquorum 281-88, de CARDINALIBUS 333-43; de ordine CARMELITARUM 354-70, de CARTUSIANIS 388-92, de CATACUMBIS 417-27, de ritu *celtico* 493-504, de CHARITATE (practica in S. Ecclesia et Congregationibus charitatis) 593-610, de CHINA 663-688, de CHRONOLOGIA 731-42, de ECCLESIA (theologice *Church*) 744-61, de CISTERCIENSIBUS 780-91. — Evolventi tibi volumen IV occurrent praesertim discussiones de CHRIST. COLUMBO 140-9; de CONCORDATIS 196-206; de CONGO 228-38; de ' CONGRESSIBUS ' catholicorum variis in regionibus 242-51; de CONSTANTINOPOLI, 301-20 (de *urbe* 301-8, de *Conciliis*

CPolitanis 308-12; de *ritu* CPolitano 312-20); de « ANTI-REFORMATIONE » (*Counter reformation*) i. e. de catholica religione reflorente ann. c. 1560-1648; de CRITICISMO 491-506, (biblico 491-7, textuali 497-503, et historico 503-9); de S. CRUCE, 517-39 (de Crucis *Archaeologia* 517-29, cultu, et qua obiectum est devotionis 529-33, de S. Cr. in *Liturgia* etc. etc.

Nostri autem est dissertationes solas illas enumerare, quae ad historiam Ordinum a S. P. Francisco fundatorum spectant, sive biographiae doctorum, sive Sanctorum atque Beatorum sint, sive historiam Ordinis pertractent, vel saltem attingant. Volumen III, generatim optime pertractatas materias, res nostras spectantes offert, quae sequuntur: BRUGMAN IOH. 7-8 scripsit *R. P. Andr. Egan* O. F. M. (ubi pro an. 1433 quo vita S. Lidwinae typis prodierit, lege 1483, et Moll pro Mohl). De BULLAKER THOMAS 48 martyre in Anglia (1642) bene agit R. P. STEPH. M. DONOVAN. Idem scripsit plurimas notitias: BURLEIGH [Burlaeo] WALT. O. F. M. « [?] » 81; BUIL (Boil, Boyl, Bernardo) 40-1. Hunc *O. F. M.* dicit 1°) ob verba bullae Alexandri VI, cf. *Cath. Encycl.* I, 414-5: AFH I, 532. 2°) quia in fine eiusdem bullae alluditur ad prohibitionem Bonifatii VIII: *domos novas mendicantium* sine sedis apostolicae licentia non esse accipiendas: *Super Cathedram*, (*Clement.* libr. III, tit. VII, c. 2 et *Extrav. com.* l. III, tit. VI, c. 2. Potthast, *Regg.* 24914. Sbaralea, *Bull. Fr.* IV, 498, n. 179). Distinguit ergo Bernardum Boil O. F. M. quem bulla nominavit primum vicarium apost. Americae, a Bern. Boyl O. S. B. cui Ferdinandus V rex malevole bullam illam paululo immutatam seu falsificatam dederit. Hanc rem sic dictis 'Americanistis' relinquimus discutiendam. Cum autem diss. ista novissimas disquisitiones haud alleget, addimus P. Fidelem Fita S. J. ap. *Boletín de la Real Academia de la Historia,* eruditissime probasse Fr. Bernardum Boil (Boyl) fuisse ordinis *Minimorum* saltem ab 22 Sept. 1492 usque 8 Dec. 1497. Postea vero ordinem S. Benedicti ingressus est, cuius iam ante 1492 quodammodo fuerat. Cf. F. Fita, *Fray Bernal Boyl y Crisobal Colon* etc., l. c. XIX Madrid 1891, 173-237, cf. 354-57, 377-446, 557-61; XX, 1892, 160-177, 179-205, 261-300, 573-615; XXII, 1893, 373-8. Etiam secundum cl.mum P. Ehrle, copista in bulla pro ordine *Minimorum* tunc adhuc recente nec admodum noto, scripsisset, errando, *Minorum:* cf. Ehrle, ap. *Stimmen aus Maria Laach,* XLII, Freiburg 1894, 390-1. — R. P. *Steph. Donovan* bene disserit 139 de CAESARIO DE SPIRA; CALASIO, MARCO DE, hebraista docto, 149; VINCENT. CANES, anglo, controversista (obiit 1672) 249-50; PETRO DE CAPEROLO 308; CARABANTES JOS. DE, O. Cap. (ob. 1694) 328; CARVAJAL, LUIS DE, 394; CASTRO, ALPHONS. DE, 415; S. CATARINA DE BONONIA 446. — R. P. Cuthbert O. M. Cap. praeter parvas notitias de CAVAZZI, GIOV. ANT. DE MONTECUCULO O. Cap. missionario in Congo 468, CARLI DION. DA PIACENZA, eiusdem ordinis et ibidem mission. 349, de Sororibus ordinis CAPUCCINARUM 320, descripsit praesertim historiam ORDINIS FF. MIN. CAPPUCINORUM «*Capuchin Friars Minor*» 320-27, magis tamen originibus inhaerens 320-23 quam ipsae historiae. — BRUNFORTE, HUGOLINUM DE 11 tractavit *P. Paschalis Robinson* O. F. M., de RAYMUNDO CARON, qui obiit Dublinii 1666. *E. A. D'Alton* Miss. CALIFORNIAE docte describit *P. Zephyr. Engelhardt* 177-83; cf. AFH II, 145-6. — De missionibus O. F. M. sermo quoque recurrit aliis in diss. CHINA 669-70, 675; CEYLON 550; CAP. HAITIEN (*Capitis Haitiani*) 308, CANADA 231 ss., CALCUTTA 152 ss., CADDO (tribus Indiana in Texas et Oklahama), 129-30 etc. — *U. Benigni* de CARDINALIBUS PROTECTORIBUS (*Cardinal Protector*) 341 loquens, ait Cardinalem Prot. O. F. M. primum huius generis fuisse.

Alius ordo S. P. Francisci occurrit in *volumine IV*, 344-7, CONVENTUALES scilicet, de quibus succincte agit *P. Pasch. Robinson*, qui optime de S. CLARA ASSIS. 4-7 egerat. Duas alias eiusdem nominis: S. CLARAM DE MONTEFALISCO (67) et B. CLARAM DE ARIMINO (7) pertractavit *P. Steph. Donovan*, cui plures aliae biographiae franciscanae debentur: COELDE, THEODORICUS (a Monasterio) 92; COLMAN, WALTER (obiit 1645); CONRAD DE ASCULO 258; CONRADUS AB OPHYDA 260; CONRADUS PLACENTINUS 260; CONRADUS DE SAXONIA 260 s. [ubi legas Holzinger et addas opus cl. Franz.: vide AFH II, 330-3]; CONRY FLORENT. (obiit 1629) archiep. Tuamensis (optime) 261-2; COZZA, LAURENT. cardinalis 464; B. CRISPINUS A VITERBIO O. Cap. 491; B. CUNEGUNDIS, regina Poloniae et postea O. S. Clarae; SS. DANIEL et Socii, Martyres, 1227; B. Delphina III Ord. 701, S. DIDACUS COMPLUTENSIS 781. CORONA FRANCISCANA (*Crown*) 540; PRAESEPE DOMINI (*Crib*) 448-9; CONVERSI fratres, 346-7; (demum Delfino, Petr. O. Camald.). — Erudite diggerunt de IOH. DARDEL O. F. M. missionario in Armenia, quem aliis in Encyclopediis frustra quaeres: *P. Hier. Golubovich* 635; de Fr. CHRISTOPHORO DAVENPORT, alias FRANC. A S. CLARA vel FRANC. HUNT 639-40; de IOH. COLGAN, erudito hagiographo *James Mac Caffrey;* de MARTINO DE COCHEM O. M. Cap. 75-6: *P. Candide* O. Cap. 75-6; de Papa CLEMENTE XIV O. Conv. 34-8: *J. Wilhelm;* de CORONEL JUAN (obiit 1651), missionario in Yucatan 386: *Ad. F. Bandelier;* idem de COGOLLUDO, DIEGO LOPEZ DE, mission. ibidem 94; de P. CLEMENTINO DEYMANN, obiit 1896 in California 768-9: *P. Zephyr. Engelhardt* O. F. M.; idem 785 de: DIEGO Y MORENO, FRANCISCO GARCIA, primo episcopo in California, qui obiit 1846; de DAVIDE AB AUGUSTA: *P. Mich. Bihl* 644-5 [ubi in bibliogr. corrige: Tellinegg in: Jellinegg,] *idem* de S. COLETTA CORBEIENSI 99, et de ordine CONCEPTIONISTARUM 190. — De chronista hiberno CLYNN, IOH. qui obiisse videtur 1349 agit *E. A. D'Alton*, 74; de DENIS, JER. mission. in Canada, (obiit 1736) *Odoricus-M. Jouve* O. F. M., 712. De Fratribus Minoribus directe quoque agunt diss. DEFINITORES: auctore *P. Cuthbert* O. M. Cap. 677 (summarie), COMMISSARIATUS TERRAE SANCTAE auct. P. Gregorio Cleary O. F. M., 164; qui etiam de CUSTODE in Ordine FF. Minorum disserit, 577-8.

Quaedam de Missionibus O. F. M. tanguntur in diss. COCHIN (Malabar. Indiae Orient.) 76 s.; COLUMBIA, 123; CONGO 233-4, etc. De eis quoque oratio fit aliis in diss. de CORRECTORIIS BIBLICIS O. F. M. 395; de COMMENTARIIS IN S. SCRIPTURAM 160, ubi tamen minus recte *Nicolaus de Lyra*, saeculi XIII et Hebraeus conversus dicitur, uti falso, p. 259, col. 1 « Oxoniensis » nominatur. — Mirabamur, quod in diss. de CHRIST. COLUMBO, caeterum eruditissima, conventus La Rábida ordinis Fratrum Praedicatorum dicitur et inde *Fr. Iohannes Perez, Prior* eiusdem, ordinis FF. Praed. 141-2, quia certe et Conventus et Frater iste O. F. M. fuerunt. Pag. 141 habes « cellam Prioris [lege guardiani] Juan Perez in La Rábida » photographice expressam. — Ad p. 100 col. 2 nota Wadding, *Scriptores*, Romae 1906 editos fuisse *non* vero ad Claras Aquas. — In diss. de Praesepe Domini poterat allegari: G. Hager, *Die Weinachtskrippe*, München 1902, et diss. P. Bedae Kleinschmidt O. F. M. ap. *Linzer Quartalschrift* LVI, Linz 1903, 96 seqq.

Operis magnificentissimi istius atque doctissimi, pretium et valorem naevi illi, omnino accidentales. nequaquam imminuunt, cui, ut alacri studio continuetur et producatur e corde optamus, ominamurque.

P. Michael Bihl O. F. M.

Buchberger Michael, *Kirchliches Handlexicon. Ein Nachschlagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten in Verbindung mit den Professoren* KARL HILGENREINER, JOH. B. NISIUS S. J. *und* JOS. SCHLECHT, *herausgegeben von Prof.* M. BUCHBERGER. I. Band, A-H. — München, Allgemeine Verlagsgesellschaft m. b. H. 1907. 1 vol. in-8° max. XVI pp. et 2072 col. (M. 25).

Mirum sane atque stupendum, quot millia dissertationum hoc Lexicon manuale ecclesiasticum uno volumine, et doctissime elaborato, et nitidissime typis expresso complectatur, ex universis theologiae campis, hodiedum ob disquisitiones paene innumerabiles undequaque quam latissime patentibus. Non solam theologiam sive speculativam sive practicam seu positivam, vel Apologeticam, vel historiam ecclesiasticam, etc. etc. comprehendit hoc Lexicon, sed omnes etiam eiusdem scientias quas vocant auxiliares, Hagiographiam, Archaeologiam, Artem religiosam, etc. etc. pertractat. Quoniam autem solis duobus voluminibus materia extensissima et maxime varia comprimi quadamtenus debuit, hoc praecipue mentibus insidebat editorum, ut omnes discussiones qua maxima potuit brevitate concinnarentur, evitatis circuitibus omnibus et quasi omni voce superflua suppressa. Accessit praeterea usus frequentissimus abbreviationum, (quas p. VI-VII videris) et aliorum signorum, scriptorum quoque, qui saepius allegandi erant (quos p. IX-XVI repseris) [v. gr. pro Migne, *Patrol. Lat.* Ml. etc. etc.]. Istiusmodi Lexici succincti et densissimi, ipsa indoles cogit saepius pro fontibus litterariis dissertationum ad alia opera encyclopedica remittere Lectorem plurium curiosum; modernae vero monographiae (quas aiunt), in genere, brevi indicantur, et récte Lexicis illis praeferuntur. Sic dissertationes parvo spatio, sed clare et verbis accuratis propositae id quod notitiam securam rerum pertractatarum praesupponit, — lectorem hoc, illudque inquirentem perbrevi et quasi uno ictu optime edocet.

Inter collaboratores (col. 2069-72) ex ordinibus franciscalibus notantur R. P. Angelikus Eberl O. Cap.; P. Conrad. Eubel O. Conv.; P. Dr. Expeditus Schmidt O. F. M.; P. Dr. Heribertus Holzapfel O. F. M.; P. Beda Kleinschmidt O. F. M.; P. Leon. Lemmens O. F. M. Quoniam sub sola litt. A saltem circiter 55 dissertationes *franciscanae,* maximam partem biographicae et quidem succinctae, habentur, nullo pacto fieri potest, ut singulas hic enumeremus et proponamus. Numerus discussionum franciscalium 150 aliquantum superat; quibus addendae multae aliae diss. quae Ordines S. P. Francisci attingunt directe vel indirecte.

Aliquarum saltem discussionum in specie mentionem habeamus oportet: B. AGNES PRAGENSIS O. S. Cl. 79, auctore *P. Hildebrando Bihlmeyer* O. S. B.; B. EUSTOCHIA CALAFATO de Messina 1888 — *idem;* GORHEIM, Conventus O. F. M. 1788 *idem;* AGREDA, MARIA DE, — *And. Seider* 85; ALEXANDER HALENSIS 128-29 — *Sebast. Huber;* ALVA Y ASTORGA 166 — *C. Eubel;* ALVARUS PELAYO 167 — *I. Schauer;* S. ANTONIUS DE PADUA 264-5 — *Leon. Lemmens;* (*Armut Christi, Streit über*) CONTROVERSIA DE PAUPERTATE CHRISTI 346 — *Idem;* AUREOLI PETRUS 417 — *Mart. Grabmann;* BACO ROGER 449-50 — *Herib. Holzapfel;* BASILIUS DE GEMONA 509 — *F. X. Schühlein;* BERTHOLD VON REGENSBURG (*de Ratisbona*) 599-600 — *E. Schmidt;* BINTERIM, ANT. IOS. (O. F. M.) obiit

1855, 652 — *Fr. Laucher;* S. BONAVENTURA 690-1 — *Leon. Lemmens;* BRUGMAN<n>, 728 — *K. Hilgenreiner;* BURLEIGH WALT. « Min. » 789 — *A. Dyroff;* CLINGE CONRADUS, 953 *H. Holzapfel;* COZZA LAUR. 1002, — *idem.* *David ab Augusta* 1050-1, *K. Bihlmeyer;* B. ELISABETH DE REUTE (« Bona ») 1273-4 — *idem;* S. ELIS. THURINGIAE 1274-5 — *idem;* DOERING MATHIAS, 1166 — *Jos. Schlecht;* EBERLIN JOH., de Günzburg [O. M.] 1216-7 — *idem;* FERBER NICOLAUS (Herborneus) 1445 — *Aug. Perger;* FRANKOPAN [Frangipani] FRANCISC., ep. Kalocsensis (obiit 1542) 1505 — *I. Schlecht* S. FRANCISCUS ASSIS. 1516-7 — *L. Lemmens;* FRANZISKANERORDEN (*Conspectus historiae O. F. M.*), 1524-7 — *idem;* FRATICELLI 1528-9 — *idem;* GEORG AB AUGUSTA 'von Pfronten' O. Cap. (obiit 1762) — *Ang. Eberl;* GHIZZOLO GIOV. O. Conv. musicus 1689 — *Dominicus Johner* O. S. B.; GIRARD « P. Grégoire » O. Conv. (obiit 1850 Friburgi Helv.) paedagogus 1697-8 — *A. Büchi;* GLAPION JOH. 1708 — *Hablitzel*; GLASSBERGER NICOL. 1705 — *J. Schlecht;* GUIBERT DE TOURNAI (Gilbertus Tornacensis) 1810 — *Waag;* KETTENBACH HEINR. DE [O. M.] 1900 — *Hablitzl;* HENRICUS PISANUS 1902 — *Clem. Blume;* ALVERNIA (La Verna) 167 s. — *L. Lemmens;* ASSISI 374. — *W. Koch.* Quidam libri ab auctoribus O. F. M. conscripti speciatim tractantur (et sub auctorum nominibus commemorantur): *Fortalitium fidei* 1493 (et s. v. ALF. LOPEZ DE SPINA 139); *Summa Angelica* 219 et 221; *Astesana Summa* 373 et 263; *Flores temporum* 1484 et s. v. HERMANN GYGAS 1925; *Conformitatum liber* 982 et s. v. *Barth. Albizzi* 117; utique falso in utroque loco Barth. *Albizio* tribuitur, quia tunc nondum exstabat nova editio libri Ad Cl. Aquas 1906. Est etenim Barth. *Pisani* e familia *de Rinonico.* — « *Fra Dulcino* » omnino iniuste adscribitur Ordini Fr. Min. cf. Tocco, ap. *Archivio stor. ital.* ser. V, Firenze 1896, XIX, 241 ss.; Segarizzi ap. *Tridentum* III, Trento 1900, 241 ss., 273 ss., 383 ss., 442 ss. — Bis tractatur, binis sub vocibus, ANT. MAR. A VICETIA sive a BURGO: 264 et 705-6. — Ad « CORDELIERS » notandum « Cordigeros » non sub S. Ludovico IX in Gallias venisse sed iam Philippo II Augusto regnante (1180-1223).

Delecta a nobis varietas laeta et delectabilis atque insimul utilissima rerum franciscanarum, cuique hoc Lexicon manuale evolventi, ex se ipsa commodum maximum huius libri ample ostendit, demonstravitque; quod opus., ut mox ad finem feliciter adducatur, pervelimus.

P. Michael Bihl O. F. M.

P. Barnabé, Brabant. — *Les Frères Mineurs à Wavre (1654-1797).* In 8° pp. VI-204. Tamines, Duclot-Roulin, Rue du Pont, 1904.

Quod iam passim congestum fuit circa plurium nostratum domorum historiam in Belgio, et P. Barnabas feliciter calamo tentavit quoad conventum cum adiecto Collegio oppiduli Wavre. Tempore quo Wavriensis Conventus fundatus est, anno nempe 1654, ordinem Seraphicum intra territorium Belgicum, quatuor, uti vocant, Provinciis distinctum Flandicae, scilicet, S. Ioseph, S. Andreae et Inferioris Germanie, ac 47 conventibus constantem extitisse, breviter praemonetur. Inter huiusmodi Minoritas haud pauci scientia simul ac sanctitate morum emicuisse perhibentur; praecipue vero *P. Petrus a Monte-de-Buret,* Universitatis Lovaniensis quondam Rector inclytus; *P. Petrus Marchant,* scriptor asceticus insignis, *P. Maximilianus Langlez a Nivellis,* operis auctor « *L'escole de Marie* »; *P. Bonaventura Dernoye* Leodiensis, tractatu suo

« *Medulla Evangelii* » apprime commendabilis; *P. Philippus Bosquier* Montanus; *P. Mathias Hauzeur* Vervensis, ac *P. Bartolomaeus d'Astroy* typis praeclarus. Quanti autem, etiam inter optimates, S. Francisci alumni passim haberentur, patet luculenter tum litteris illis Alexandri Farnesii Philippo II datis, tum testimonio Sanderi « Fidem scilicet, pluribus in nostris hisce Provinciis nonnisi indefesso Franciscanorum zelo fuisse servatam ab haeretica labe incolumem ». Nil mirum ergo, plures eorum dignitati idoneos episcopali fuisse repertos, nominatim *P. Ioannem Mahusium*, Aldenardensem, *P. Egidium a Monte-de-Buret*, *P. Ioannem Knijff*, *P. Franciscum a Wallon-Cappelle*, *P. Ioannem Blaese*, *P. Petrum Paunet*, ac praecipue eximium illum *P. Iosephum Bergaigne* ex antistite Boscoducensi archiepiscopum Camercensem merito denuntiatum. Quinam autem Franciscales, quantumque in vinea Domini laboraverint Wavriae, qualiter fecerint et docuerint iuventutem humaniores litteras ad usque luctuosam perturbationem Gallicam, quomodo religiosorum nemo praestiterit iuramentum foedifragum; quinam insuper egregii benefactores, et qui inter alumnos emicuerint, adiectis haud paucis diplomatibus omnino authenticis, luculenter comprobatur. Utinam et caeterorum in Belgio nostrorum Conventuum memoria aliquando e pulvere archivii resurgat, quatenus maiorum gesta imitari non pigeat, quos encomio celebrare corda fraterna apprime delectat.

P. Hieronymus Goyens, O. F. M.

Histoire abrégée de l'Ordre de sainte Claire d'Assise. *Edition des monastères des Clarisses-Colettines à Lyon et à Tournai.* — Lyon, Paris, Lille, Société St. Augustin, Desclée, de Brouwer et Cie, 1906. Deux vol. gr. in-8° de XXXIV-412 et II-574 p. avec 4 pl. hors texte.

L'auteur de cet ouvrage luxueusement imprimé, est la Révérende Mère Marie-Angèle du Sacré-Coeur, Abbesse des Clarisses Colettines de Lyon, décédée subitement le 15 janvier 1908, dans la 66e année de son âge, la 46e de religion et la 31e de son abbatiat.

Après des considérations mystiques sur la vocation spéciale du second Ordre de S. François, le premier volume renferme la vie de sainte Claire, l'origine des Clarisses, les rédactions de la règle, des notices sur les bienheureuses du XIIIe siècle, l'extension et la mitigation de l'Ordre à la fin du XIIIe et pendant le XIVe siècle, l'œuvre de rénovation entreprise par sainte Colette au XVe.

Le second volume expose le développement de la congrégation des Colettines après la mort de la Vierge de Corbie, suivi de la réforme de l'Ordre en Italie. Puis viennent des réflexions sur l'élection des abbesses, les petites oblates, les frères quêteurs, les sœurs converses, la mendicité évangélique. L'histoire reparaît pour raconter la fondation du monastère d'Avignon au XIIIe siècle et la vie de son abbesse Marie de Clermont au XVIe, l'épisode des Clarisses de Nuremberg et de Genève au moment du protestantisme, la situation des monastères d'Espagne et de Portugal, les réformes des Capucines et des Alcantarines et quelques autres conceptions nouvelles de la vie religieuse au XVIIe siècle. Le chapitre XIVe, moitié historique, moitié mystique est intitulé: « La croix aimée et glorifiée dans les saintes du second ordre séraphique », c'est la vie de plusieurs saintes Clarisses, entre autres, de Possidée Croci, Jeanne-Marie de la Croix, Germaine d'Armaing, Véronique Ju-

liani, Marie-Magdeleine Martinengo. Voici de nouveau des monographies de monastères fondés au XIIIe siècle, Alspach et Munich, puis des considérations sur le Jansénisme, le récit de l'héroïsme des filles de sainte Claire pendant la révolution française, l'épisode des Clarisses anglaises de Gravelines, la restauration de l'Ordre en France au XIXe siècle, un chapitre sur le monastères polonais, la restauration en Belgique et la fondation aux Etats-Unis. En dernier lieu, deux chapitres consacrés à «la clôture en général du XIIIe au XIXe siècle», et aux «dispenses diverses au cours des siècles».

On le voit, le plan n'a rien de bien rationnel, les fait s'enchevêtrent les uns dans les autres; impossible après lecture de l'ouvrage d'avoir une vue d'ensemble sur l'Ordre de sainte Claire à travers les les âges.

Le titre d'*Histoire abrégée* n'est nullement justifié par le contenu des deux volumes, c'est plutôt un recueil de morceaux-choisis dans un but de pieuse édification. Une histoire abrégée doit être le résumé ou la quintessence d'un autre ouvrage plus complet. Mais si abrégée qu'on la suppose, du moment qu'elle prétend donner un aperçu sur un Ordre vieux de sept siècles et répandu dans toute l'Europe, et au-delà, il faut nécessairement qu'elle renferme des notices exactes, n'auraient-elles que trois lignes, sur tous les monastères ayant existé. Or, ces trois lignes qui nous donneraient le nom, l'identification, la date de la fondation, de la transformation et de la destruction du monastère, nous ne les avons que pour un nombre très restreint de communautés.

N'ayant étudié l'Ordre que par rapport à la France, je n'ai aucune compétence pour connaître son histoire dans les autres nations, mais je puis bien assurer que pour ce qui regarde notre pays, la Mère Marie-Angèle a non seulement omis un certain nombre de monastères, elle en a même cité qui n'ont jamais existé, ou du moins à cette époque, elle a mal traduit le nom latin et par suite elle a fait des confusions regrettables dans l'identification. Je n'en veux apporter que deux exemples. 1°. On lit. t. I, p. 373: «Colonges, Cambrai, Nogent, Plaisance, Santader, S. Séverin, Toul, Viterbe, etc. etc.; Wadding, *Ann.* 1289 passim, tom. 5». Colonges, qu'on cherche en vain dans le *Dictionnaire des Postes,* le plus détaillé qui soit, n'est autre que l'abbaye de N. D. de la Garde à la Guiche, commune de Chouzy, canton d'Herbault, arrondissement de Blois (Loir-et-Cher), ancien diocèse de Chartres. Alva y Astorga (*Indiculus Bull. Fr.*, p. 96, 100) en fait trois monastères: Chartres, Blois, la Garde. Le nom de Colonges est dû à Wadding (*Ann.* 1288, t. V, p. 190). Quant à Nogent (le *Dict. des Postes* en nomme 38), c'est Nogent l'Artaud, canton de Charly, arrondissement de Château-Thierry (Aisne). Cambrai ne paraît pas avoir eu de Clarisses avant la fin du XVe siècle. Il n'est pas probable que Toul en ait jamais possédé. Je ne dis rien de Plaisance, Santader, etc., ces villes n'étant pas en France. — 2° On lit t. I, p. 381: «Arlai et Lodève, diocèse de Besançon et Mende... [Wadding, t. VI. ad ann.] 1308. «La lecture de cette phrase peut faire croire qu'Arlay est dans le diocèse de Besançon et Lodève dans celui de Mende. Mais Lodève étant ville épiscopale ne peut pas être située dans un autre diocèse. Vérification faite, c'est Lons-le-Saulnier qu'a nommé l'Annaliste, et non Lodève; de la sorte, il y a trois monastères, Arlay et Lons-le-Saulnier au diocèse de Besançon, et Mende.

De plus, le Bullaire qui a guidé l'auteur pour la rédaction du chap. XIII du t. I, ne montre qu'un côté de la question. Ce chapitre est cer-

tainement exact, il pourrait même être plus chargé, mais ce n'est que le revers d'une belle médaille. La vérité demanderait qu'à côté des petites défaillances on montrât aussi les héroïques vertus des cloîtres urbanistes. Quand, par exemple, vers 1360, les Cordelières du Moncel vendirent les joyaux de leur église pour payer la rançon du roi Jean le Bon captif en Angleterre, elles prouvèrent bien qu'elles n'étaient pas attachées aux richesses de ce monde. De belles âmes se sont sanctifiées dans ces monastères; celles surtout éprises d'art et de poésie, *pulchritudinis studium habentes, in peritia sua requirentes modos musicos*, ont trouvé dans ces pieux asiles le moyen d'unir leur attachement à S. François en même temps que leur idéal religieux. Si le monastère de Nantes avait mieux compris l'esprit de sainte Claire écrivant à la Bse Agnès de Bohême: « *quia tamen corpus nostrum aereum non est, neque fortitudo nostra fortitudo lapidis, sed debiles et corporis infirmitatibus subiectae sumus, a nimio abstinentiae rigore, quem te sectare cognovi, abstinere te vehementer in Domino rogo* » (I, p. 360), l'Ordre compterait une bienheureuse de plus, la douce Françoise d'Amboise; duchesse de Bretagne.

Outre Wadding et Sbaraglia, la Mère Angèle cite Hueber, Arthur du Moustier, les Analecta franciscana, S. Antonin, etc., en somme tous les ouvrages modernes, français et italiens particulièrement, traitant de l'histoire du second Ordre. On lit même un renvoi aux Archives départementales de Vaucluse, mais il est à craindre que certaines citations ne soient de seconde ou de troisième main. Ainsi Mariano de Florence auteur d'une chronique italienne de l'Ordre de sainte Claire, et sur lequel P. Sabatier a écrit des pages émues (Cf. *Collect. de documents*, t. II, pp. 144-164), n'a sûrement pas été consulté; le contenu des pages 206-207, tome I, qui porte son nom, a été emprunté à l'*Auréole Séraphique*, III, Paris s. d. 238, de même que la référence.

Il y aurait aussi bien des assertions sujettes à la critique. Par exemple: Jeanne de Luxembourg ne fut pas enterrée au monastère d'Avignon (II, 127). Melissano et Arthur du Moustier (1) racontent qu'elle mourut au Moncel où elle avait emporté avec elle le coeur de son Bienheureux frère (inhumé aux Célestins d'Avignon). — J. Turicella évêque de Marseille n'appartenait pas à l'Ordre de S. François (I, 172), Gams, (*Series*, 574) le dit dominicain; c'est Benoît d'Alignano dont il est fait mention p. 170, qui était frère-mineur. — Aucune Clarisse n'aurait été martyrisée par les protestants au XVIe siècle (II, 412); Arthur du Moustier cite pourtant (2), après Fr. de Gonzague, deux Cordelières de Mortagne, Marguerite et Jeanne, massacrées par les hérétiques vers 1567. — La Bienheureuse Isabelle de France a-t-elle réellement fait profession du second Ordre, comme on le lit t. I, p. 156? Après la dissertation des Bollandistes (3) « *utrum Beata vitam religiosam sit professa* », il est difficile de se prononcer pour l'affirmative. — Il peut se faire que le monastère de Sisteron fût supprimé en 1469 (II, 512), mais des pièces de la bibliothèque de Carpentras prouvent qu'il était au moins rétabli en 1624 et soumis à la juridiction des Con-

(1) Wadd. *Ann. Min.*, t. IX, p. 396. ad annum 1409. — *Martyrol. francisc*, XII nov., p. 554.

(2) *Martyrologium franciscanum*, 26 septembr., p. 471.

(3) *AA. SS.*, t. VI Augusti, p. 789. — Cfr. Duchesne. *Hist. de l'abbaye de Longchamp*. Paris, 1906. In-8°, pp. 7-9.

ventuels (1). Il n'a pas été tenu compte des études modernes sur les origines de l'ordre de Ste Claire, et ce qui est dit des Clarisses dans les pays étrangers est vraiment trop court. Etc., etc.

Ces différentes remarques sont plutôt faites pour les érudits que pour les lectrices habituelles de l'ouvrage de la Mère Angèle. Son livre est pieux, suavement écrit, d'un bout à l'autre on y sent vibrer un zèle ardent pour défendre la règle primitive de sainte Claire. Nul doute que le but visé ne soit atteint: *Si volueris mandata servare, conservabunt te.* Eccli., XV, 16.

Saint-Brieuc (Bretagne) 18 août 1908.

Fr. Antoine [Béguet] de Sérent, O. F. M.

1) **Autbert Gröteken** O. F. M. — *Die Franziskanermission Marokkos,* dans: *Pastor Bonus.* XX, 2° fasc. Nov. 1907 Trier (Trèves) 81-88.

2) **Idem.** — *Die Franziskanermissionen Chinas vom 16. bis 20. Jahrhundert,* ibidem, XX, fasc. 10, Jul. 1908, 456-68.

3) **Idem.** — *Die Franziskanermissionen Chinas im Mittelalter,* ibid. XXI, 3 fasc. Dec. 1908, 110-110.

4) **Idem.** — *Ein Bild aus dem Wirken der katholischen Orden auf den Philippinen: Die Franziskanermissionen auf den Philippinen,* dans: *Historisch-politische Blätter* vol. CXLII, München, 1908, 587-600.

5) **Idem.** — *Die Franziskanermission des hl. Landes im letzten Jahrhundert der Kreuzzüge,* dans: *Theologie und Glaube,* Paderborn 1909, I, 196-202.

Ces cinq articles consacrés aux missions franciscaines de pays divers, ne prétendent naturellement pas donner une histoire complète de tout ce que les Frères Mineurs y ont opéré, mais leur concision les recommande d'autant plus qu'ils sont le fruit de recherches sérieuses. L'auteur a eu à coeur d'aller puiser aux sources du moins là, où c'est possible, car pour tant de questions, de périodes et de pays il faudra d'abord rechercher et publier ces sources. En attendant le R. P. Autbert Gröteken a donné certainement des contributions solides et utiles pour l'histoire des Missions franciscaines.

1) Les Missions du Maroc datent de l'an 1220 et les sept protomartyrs de l'Ordre en marquent la première étappe glorieuse. Ce sont des Franciscains qui furent évêques du Maroc de 1233 à 1307; ensuite des Dominicains (1307-1382), et puis des Franciscains et des prêtres séculiers. Après le Fr. Diego de Nerez O. F. M. (1405-1413) Fr. Adémar (Aymar) d'Aurillac (et non pas d'Orléans) fut évêque du Maroc jusqu'en 1421, quand il fut transféré à Ceuta, comme Primat de l'Afrique (84). Mais depuis le fin du XVe siècle la mission maroccaine déclina beaucoup; l'action des missionnaires a dû d'ailleurs toujours se limiter aux

(1) La notice du *Gallia christiana,* t. III, c. 1143 ne permet pas de croire à cette suppression momentanée. — Cfr. Wadd. *Ann.* 1463, t. XII, p. 333.

seuls Européens: esclaves, marchants, soldats etc. Le martyre du Bx. Jean de Prado, en 1632, ralluma le zèle pour ces missions. Deux provinces espagnoles s'en étant disputé le droit éxclusif, le Ministre général de l'ordre décida en faveur de la Province de San Diego d'Andalousie, et Urbain VIII confirma cette décision le 11 mars 1641. En 1860 la mission passa à la province de St. Jacques de Compostelle (87).

2) Les missions franciscaines en Chine furent rouvertes la 21 juin 1579, par quatre Frères Mineurs qui venaient de mettre pied sur ces plages. Cependant ils durent quitter le pays au mois de décembre de la même année, et ce n'est qu'en 1633 que Antonio de Santa Maria vint à Nanking. Nommé, en 1649, préfet apostolique des missions de l'ordre en ce pays, il mourut dans la prison de Canton en 1669. En 1684 les premiers Franciscains italiens débarquèrent en Chine, sous la conduite du P. Bernardin de la Chiesa. Ses deux savants et intrépides compagnons Basile Rollo de Gemona et Charles de Castorano sont tout aussi célèbres (459 s). Le P. Basile Rollo fut le premier vicaire apostolique du Chensi. En 1738 Eugène Piloti O. F. M. fut nommé évêque suffragan du Chansi. Le docte P. Gröteken donne ensuite un aperçu des missions de chaque province ou vicariat.

3) Cet article reprend l'histoire de nos missions chinoises au Moyen-âge, depuis les voyages de Fr Jean de Pian di Carpine, de Guillaume de Rubrouck, de Jean de Monte Corvino. Le successeur de ce dernier, Fr. Nicolas, nommé le 18 septembre 1333 et parti avec 26 confrères, mourut probablement à Tschagatai; du moins en 1345 il n'était pas encore parvenu jusqu'à Pecking (105). En 1369 les Chinois s'étant soulevés contre les Tartares, chassèrent ces derniers avec les Franciscains, de sorte que Guillaume de Prato, nommé, cette année même, archévêque de Pecking n'a certainement jamais pu occuper ce siège. L'auteur parle ensuite du Bx. Odoric de Pordenone (106 s), dont il défend bien le savoir et le mérite, et de Jean de Marignolles, qui vint à Pecking en 1341, comme légat du Pape, et retourna à Avignon chez Innocent IV en 1353. A la fin sont énumérés brièvement quelques martyrs de ces missions. A la p. 108, note 6 lisez: dans *Der Katholik* au lieu de: dans *Histor.-politische Blätter*.

4) Le IVe article nous conduit dans les Philippines. Arrivés à Manille en juin 1577, les Franciscains espagnoles trouvèrent d'abord un abri chez les Augustins. Sous des custodes très actives ces missionnaires deployèrent un zèle infatigable, et en 1586 la custodie fut érigée en province. Ils réunirent les sauvages en villages et leur apprirent l'agriculture, les lettres et les métiers. Les Franciscains y fondèrent aussi des hopitaux (591 s), des etablissements de bains (592). Ce sont eux qui construisirent des canaux, des ponts et chaussées (593 s), qui inventèrent diverses machines, qui étudièrent les premiers les langues et les coutumes des indigènes. Ils les ont décrits dans des ouvrages de haute valeur et à présent très recherchés. L'auteur énumère plusieurs de ces ouvrages (p. 595-8). Il était naturel que le Saint-Siège choisît parmi eux un grand nombre d'archévêques et d'évêques des Philippines (599-600). Il ne faut pas oublier d'ajouter que ces vaillants Franciscains poussèrent leurs éfforts jusqu'au Japon, à Formose, dans le Siam et dans la Chine.

5) Courte esquisse des missions Franciscaines en Terre-Sainte durant le XIIIe siècle. Il y est parlé de la venue de St. François (196-7); de quelques Franciscains prédicateurs de la croisade (197 s), de Fr. Be-

noît d'Arezzo (198s), et des couvents de Jaffa (199), St. Jean d'Acre (199s). Tripolis, Tyre, Sidon et d'Antarados (1273). Ce dernier, dont parle le Frère Mineur norvégien Fr. Maurice, ap. *Monumenta Historica Norvegiae,* ed. G. Strom, Kristiana 1880, p. 168, est à ajouter aux autres déjà connus; cf. Golubovich *Biblioth. T. S.* I, 1906, 279; par contre celui de Sidon existait déjà en 1253 (cf. Golubovich I, 230), donc avant 1255: Gröteken, l. c. 200. A la p. 200-1 l'auteur mentione quelques martyrs de l'ordre.

P. **Michel Bihl**, O. F. M.

Annibale Tenneroni. — *Inizii di antiche poesie italiane religiose e morali con prospetto dei codici che le contengono e Introduzione alle Laudi spirituali.* — Firenze, Leo S. Olschki, 1909. In-8° grande, pp. XXI-274.

A lungo promessa e con ansia impaziente attesa, è finalmente apparsa alla luce quest'opera, dalla quale immenso vantaggio e aiuto sono per ritrarre gli studi di letteratura e di storia, sia italiana che francescana. La lauda! Quando noi avremo rintracciato con sicurezza e pienezza la sua genesi, le fonti della sua forma e de' suoi pensieri, i nomi de' suoi poeti, i caratteri del suo sviluppo; quando di ogni componimento, per quanto sarà possibile, avremo accertato l'autore, ristabilito la dizione primitiva e conosciuto quanto vi hanno aggiunto o tolto o imitato le varie regioni e gli anni; allora tutto un gruppo dei problemi che assillano ancora, e più che mai oggi, lo studio e la conoscenza intorno agli ultimi tre secoli del nostro medio evo, troverà la sua soluzione, che a noi aggiungerà ammirazione e gloria.

Il Chiar.mo Prof. Tenneroni ha fatto fare, col suo libro, un gran passo avanti verso questa soluzione, più assai di quanto possa alcuno prevedere al solo annuncio del libro. Sono oltre 200 codici, dei quali 52 appartenenti ai secoli XIII e XIV, e gli altri non oltrepassanti gli inizi del XVI, disposti per ordine cronologico e chiamati, oggettivamente, a dar essi le risposte che si richiedono a ogni singolo ritmo, quale ne possa essere stato l'autore, il tempo, il luogo di origine. Non resta che applicare il sereno e illuminato criterio scientifico, per giungere, nella parte maggiore e più importante, a una conclusione soddisfacente e prima d'oggi impossibile.

Con ciò non voglio dire che il libro sia completo nel suo genere, e che tutto il lavoro di ricerca e di controllo sia fatto. Col solo libro del Tenneroni non si può arrivare a una edizione critica e, come ora si richiede, definitiva, sia pure di una parte sola dell'innumerevole laudario italiano; ma credo che, pur estendendosi a tutto ciò che resta ancora di disperso e di inesplorato al di fuori di questi *Inizii,* difficilmente il futuro atteso Editore arriverà a conclusioni molto diverse da quelle cui accennano i resultati ottenuti dal Prof. Tenneroni.

Apre il libro, che è dedicato a Iacopone da Todi, «ricorrendo il VI centenario dalla sua morte». un'*Introduzione* (p. VIII-XXI), già apparsa nella *Nuova Antologia* (1), poche cose cambiate. In essa l'A. traccia a grandi e rapide linee la storia della *Lauda* in Italia, il cui centro

(1) *Nuova Antologia,* anno 41° (1906) fasc. 828, p. 623-36.

più fulgido e alto è nel nostro Fra Iacopone; uno schema, che in parte è riassunto di studi precedenti e in parte frutto di questo libro stesso. Segue, da pag. 3 a 43, il *Quadro* dei MSS. e delle Edizioni contenenti *Laudi spirituali,* e di cui l'autore si è servito nel compilare l' Indice degli *Inizii.* Prima (3-6) le *sigle* dei MSS., per ordine alfabetico; poi il *Quadro,* per ordine di età e di importanza (7-40); indi le *Abbreviature* delle edizioni citate (41-3). Dei MSS. dà la sigla, seguíta dalla indicazione sommaria del codice, della Biblioteca in cui si trova, delle Laudi che contiene, delle edizioni o studi che sopra vi si sono fatti. Così delle edizioni dà il titolo, l'editore, l'anno.

Finalmente, da p. 45 a 264, vengono gl' *Inizii,* non so quante migliaia, consistenti nel primo, e molte volte, a meglio precisare, nei primi versi della lauda, con l' indicazione, sempre nell' ordine del *Quadro,* dei codici e delle edizioni che la contengono, e dell'autore a cui ogni singolo codice o edizione l' attribuisce, se non la porta adespota. Così, se una parte di questi *inizii* resta con la pura e muta indicazione di uno, due codici, e talvolta solo di un' edizione, molti però, e i più noti e importanti, ricevono tale plebiscito di voti, che ben più poco resta al critico o da dubitare o da approfondire in ricerche. Molto opportuna e da non dimenticarsi da chi consulta, la nota a p. XIX, che le parole iniziali di un ritmo si cerchino tanto sotto la forma moderna quanto sotto quella anticata o dialettale, e gl' *inizii* che cominciano o possono cominciare per esclamazione si cerchino tanto con essa che senza di essa. A dimenticarsene, avverrà spesso di imbattersi in lacune, che non esistono nel libro. Due indici completano l' opera: uno degli autori (267-9), l'altro degli editori (270-1) di laudi; i quali, chi avrà occasione di servirsi del libro, vedrà quanto tornino utili e sbrigativi.

L' Autore, nell' Introduzione, avverte che non presume di essere riuscito a un lavoro completo; che anzi, pensatamente, non sempre accolse tutti i ritmi da ogni codice citato, e che altri manoscritti, da lui esaminati, non appariscono qui, o per la bassa età, o per la lezione scorretta o nient' altro che copia di un altro codice (p. XX). Dinanzi a questa confessione, anzi dichiarazione di volontà, il critico non sente di poter insorgere, per tutti i vuoti che ha trovato esaminando l' opera, nè può dire con sicurezza ciò che, tra il mancante, sia stato o ignorato o trascurato o lasciato fuori con intenzione. Una volta ammesso il principio dell' esclusione, non è poi così facile combinare nei criteri che hanno da regolare questo principio nella pratica. E, nel caso presente, non può sentirsi buon giudice, se non chi abbia dei codici e delle loro laudi la conoscenza larga e profonda, che l' Autore si è certamente acquistata con anni di ricerche e nella compilazione di quest' opera stessa.

Ma non vuol dire che il vuoto non ci sia e non dolga; e che, in principio di esclusioni, noi, nel caso presente di *Inizii,* non avessimo voluto discutere un po' se ammetterlo, o in quali proporzioni ammetterlo, e in tutti i modi se ammetterlo così che l'esclusione non avesse da lasciare alcuna traccia di sè nel libro stesso.

Il vuoto c' è, tanto nei codici e nelle edizioni citate, quanto negli *inizii* reportati. Basta dare un rapido sguardo ai Cataloghi delle principali Biblioteche d'Italia e dell'estero, per accorgerci che i 201 Codici del Tenneroni non sono forse la metà della somma. Per citare un esempio, la *Riccardiana* di Firenze, della quale il Tenneroni cita pur 21 Codici, ne ha ancora un' altra quarantina che contengono, in maggiore o minor numero, laudi. Il Dr. A. Feist, che nel 1889 diede un simile elenco

di laudi (1), ma — ha ragione il T. (p. XX) — assai diverso nella natura e nello scopo da questo, benchè non citi che intorno a 40 Codici, ne ha però 22 che nel presente repertorio non appaiono. Così si dica delle edizioni. Ma è anche doveroso aggiunger subito che, almeno a un primo esame, i codici non citati non salgono a più indietro del sec. XV, e che le altre edizioni sono quasi interamente contenute in quelle riportate dal Tenneroni. Però noi crediamo che sarebbe stato assai facile e bene, ad un certo numero di *inizii*, che non portano il suffragio se non di edizioni e talvolta di una sola, aggiungere anche l'indicazione di altri codici che li contengono indubbiamente; e anche, poichè per alcuni altri l'Autore l'ha fatto, doveva farlo per tutti: indicare, cioè, per quei ritmi che non si trovano nelle edizioni e che quindi così si potrebbero supporre ancora inediti, le recenti e sparse edizioni che se ne sono fatte in periodici od opuscoli non così facili a rinvenirsi. Veda, p. e., egli che ha tratto varie di queste importanti indicazioni dalla *Miscellanea Francescana* del Faloci, altre ve ne avrebbe trovate, che gli mancano, in II, 184; III, 119; IV, 49, 51, 53, 54; V, 72 ecc.

E poi, è un'idea che mi passa: perchè, in tutti i modi, non dare in appendice un altro elenco dei codici e delle edizioni in questione, che l'Aut. ha esaminato o di cui egli ha avuto notizia ma non conoscenza diretta, e là dirne in breve le ragioni di scarto o il probabile valore, sì da dare in questa parte una bibliografia il più possibile completa, che avrebbe e maggiormente persuaso su le sue esclusioni e portata la questione anche un passo più innanzi? Che peccato che l'illustre Professore non abbia osato anche questo, egli che l'avrebbe potuto fare con tanta facilità e competenza!

Quello a cui meno sappiamo rassegnarci, sono le lacune nell'elenco dei ritmi. È ben vero che abbiamo qui indubbiamente il meglio; ma ciò che può tralasciare un'edizione la quale si limiti il campo e dichiari e provi di trascurare le imitazioni e gli sconci, un libro di *Inizii* non dovrebbe; convenendogli più assai di essere anche, o almeno, in questo quanto è mai possibile completo, poichè uno de' suoi scopi è quello di facilitare confronti, indicare sviluppi e decadenze, tracciare lo schema di una storia, di una vita; per tutte le quali cose ogni elemento è buono e nessun elemento dovrebbe mancare. A dare un esempio anche qui, il Feist sopra citato, che dà in tutto 1381 *inizii*, al primo centinaio ne ha già 20 che mancano al Tenneroni. È però anche vero, e ciò dice il pregio dell'opera presente, che il Tenneroni al medesimo punto, pur con quei 20 di meno, ha raddoppiato il numero del Feist.

Ebbene, vuol dire che quella del Tenneroni, buonissima nel metodo e nei risultati pratici, è semplicemente un'opera da completarsi; e ciò farà l'Autore, noi confidiamo, per conto proprio, attendendo di darcene una seconda edizione; e ciò faremo, per quanto ci sarà possibile, anche noi, mettendo le pagine di questo Periodico a disposizione di quanti vogliano portare all'illustrazione delle Laudi sacre italiane, tema eminentemente francescano, il loro contributo di ricerca, di studio e di suggerimento.

Un suggerimento nostro non possiamo trattenerci dall'esporgli subito qui, per la 2ª edizione. Metta il numero d'ordine agli *inizii*, come

(1) Dr. A. Feist, *Mitteilungen aus älteren Sammlungen italienischer geistlicher Lieder*, in « Zeitschrift für romanische Philologie ». Vol. XIII (1889) p. 115-85.

si pratica ormai da tutti in questi lavori. Che imbarazzo a citare ora gli *inizii* da questa edizione: un numero, in questo caso, è l'ideale!

La stampa è magnificamente elegante e correttissima, data la facilità di una scorsa tra tante sigle e numeri. A comodo dei lettori notiamo ciò che abbiamo avvertito trascorrendo: Pag. 42, l. 23 *Salviano 1588* = (corr.) *1558*; p. 59, l. 29, *Reat.* [1] = *Reat.* [2]; p. 121, l. 8, *Reat.* = *Reat.* [1]; p. 213, l. 22, *Reat.* [2] = Reat [1]. Se in altre ci imbatteremo, troveremo modo di indicarle a chi si serve del libro.

Al quale auguriamo il più largo favore degli studiosi di letteratura e di storia italiana e nostra. Se lo merita il libro; e i nostri studi attendono di poter trarre da esso tutti i vantaggi di lume e di aiuto che vi stanno riposti come tesoro un po' involuto e grezzo, il quale richieda il lavoro di una seconda mano, a splendere. Ma qualunque sia per essere la mano che ci darà il gioiello delle nostre Laudi pulito e splendente in tutta la sua primitiva grazia e verità, è al Prof. Tenneroni che andrà la nostra prima riconoscenza, come a colui che ciò ha reso possibile, con immensa sua fatica aprendo e facilitando la strada all'arduo lavoro.

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

Michele Bruzzone. — *Il Monte di Pietà di Genova (1483-1810). Cenni Storici.* In « Atti della Società Ligure di Storia Patria, Vol. XLI ». — Genova, 1908. in-4° pp. XV-250.

Il P. Eriberto Holzapfel nel suo studio sui Monti di Pietà (1), toccando del Monte di Genova, doveva confessare che di esso ancora si ignorava l'anno di fondazione (2), benchè a lui fosse sfuggito, come a tanti altri, un breve scritto dello stesso autore dell'opera presente, pubblicato nel 1898, sul primo periodo (1483-1569) di questo Istituto (3). In ogni modo, anche questo punto oscuro ormai è tolto; e il M. di P. di Genova va messo nel novero di quelli (e sono ancora pochi) che hanno avuto un illustratore della loro storia e specialmente della loro origine, diligente e, per quanto lo consente la sempre scarsezza di documenti, pieno.

Sorse dunque questo francescano Istituto in Genova il 10 Marzo del 1483, in seguito a proposta fatta, prima dal pergamo e poi in seno a numeroso concilio cittadino a ciò espressamente convocato, dal B. Angelo da Chivasso, che in quell'anno vi predicava la Quaresima (p. 9-16). Ma, a differenza degli altri Monti che per opera più o meno diretta dei Francescani si andavano fondando allora per l'Italia, questo fu eretto senza sussidio di popolo o di Comune, e in una grande autonomia da autorità civili ed ecclesiastiche. Però, non autonomo in sè. Venne affidato al Magistrato dell'Ospedale di S. Maria di Pammatone, e costituitogli un fondo con denaro del Banco di S. Giorgio, dell'Ufficio della Misericordia e dell'Ospedale, tre Istituzioni di beneficenza e di credito che avevano preceduto il Monte di Pietà in Genova, e che esso in parte venne a completare a benefizio dei più umili, assumendone però

---

(1) P. E. Hozapfel, *Le origini dei M. di P.* Versione italiana (Estratto da « La Verna » an. II.) Rocca S. Casciano 1905.

(2) L. c. p. 88.

(3) Rilevo la notizia, non più precisa, dall'A. stesso, in questo volume, p. XIV.

il carattere e destinandosi a subirne le sorti. Per questo, oltre a essere recisamente basato sull'interesse dei prestiti, ebbe fin dal principio la facoltà di ricevere depositi fruttiferi, istituto insieme di beneficenza e di credito (19-24). Ma per quanto si cercasse di evitare ogni ingerenza ecclesiastica, quando si fu sul punto di far funzionare l'Istituto, si ricorse al B. Angelo. perchè ne dettasse le norme pratiche di amministrazione e di carità; ed egli lo fece, imprimendo a questo Monte, che pareva volesse sfuggirvi, il carattere misericorde e previdente che contrassegna tutti gli altri fondati dai Francescani (25-29). Di piú, gli ottenne una elargizione di L. 4000 (30-33).

Che il B. Bernardino da Feltre avesse fondato o rimesso da morte a vita il M. di P. di Genova, era stato detto da più storici faciloni; ma ora non si diceva più. Si è però asserito, anche da recentissimi, che il Beato cooperasse assai al suo incremento. Non c'è alcun documento che lo provi; anzi da certi silenzi si potrebbe dedurne la negazione (35-41). Ma bene concede l'Autore, che il Beato avrà di certo ne' suoi sermoni, nell'opera sua di apostolo in quella città, incoraggiata e favorita l'Istitutione; alla quale però, dato il tipo di amministrazione che essa aveva preso e da cui pure il B. Angelo era rimasto interamente fuori, non avrà potuto concorrere con quella libertà che gli era concessa anzi supplicata altrove (41). Il quadro del tempo, che si conserva in Genova, rappresentante il Beato circondato da tutti gli emblemi che lo caratterizzano, non è documento così chiaro che non possa anche significare soltanto la memoria generica di tutta l'opera sua in quella Città (42).

L'Autore, a questo punto, si dà a seguire le vicende del santo Monte su su per gli anni, le difficoltà dei tempi, le traversie della Republica, l'indolenza, le infedeltà, i nobili sforzi degli uomini che dovevano o potevano giovargli, attraverso cambiamenti, riforme, lunghi periodi di decadenza e brevi tratti di floridezza, rilevando però sempre il molto bene fatto, e indicando e commentando errori e lodevoli provvedimenti. Noi, fatti ormai estranei, non accenniamo che ai punti principali. Nel 1569, dietro il pronunciato del Concilio di Trento, con la cooperazione dell'arcivescovo Gaetano Pallavicino venne interamente riformato e rimesso a vita nuova, reso indipendente dal Magistrato dell'Ospedale, e secondo nuove leggi, sottoposto alla sorveglianza, riuscitagli assai benefica, dell'autorità ecclesiastica (60-73). Circa il 1578 ebbe la sua confraternita del Monte di Pietà, che se molto gli giovò, presto anche si spense (81 ss.). In questo frattempo, il Monte fece la prova del prestito gratuito, che però dopo 50 anni dovè smettere (86 ss.). Nel 1594 fu richiesto di protezione e direzione dal recente Monte di Pietà di Voltri (99 s.); e nel 1607 il Cappuccino P. Clemente Castelletti proponeva una specie di confederazione tra i M. di P. della Liguria, sotto l'alta sorveglianza di quello di Genova: proposta quanto mai ardita e saggia, ma non attuata (98-101). La rivoluzione francese lo fece cessare; Napoleone nel 1809 lo ristabilì. L'opera iniziata dal B. Angelo da Chivasso continua ancora, ostacolo all'usura non morta e provvidenza ai miseri non diminuiti.

Da p. 188 a 230 l'Autore riproduce i principali documenti d'appoggio, riguardanti direttamente il Monte di Pietà. Fra essi, i primi brevi Statuti (Doc. III, p. 189-91). Cinque (I^1, I^2, IV, V, VI) riguardano il B. Angelo da Chivasso, fra i quali da rilevarsi il n. I^1, una lettera scrittagli dai Dogi di Genova il 27 Aprile 1463, quand'era Vic. Provinciale della Liguria, perchè non cambiasse da Genova un certo Fr. Giovanni da

Vercelli, incaricato con un giurì di laici e di ecclesiastici a metter pace in certe funeste controversie di cittadini (187-8). Il I[a] (188) è la lettera del Consiglio di Genova al Beato, in cui lo si prega di tornare a Genova a dare le prescrizioni pratiche per il funzionamento del S. Monte. Il IV (192-5) sono queste prescrizioni dettate dal Beato stesso. Il V (di cui è pur dato il fac-simile) e il VI (195-8) riguardano l'elargizione devoluta al Monte per opera dal B. Angelo. Nel documento VIII (200-2) sono riprodotte dalla raccolta del Vecellio (1) le lettere LVIII e LXXV del B. Angelo al B. Bernardino da Feltre, nelle quali si ricorda l'apostolato di quest'ultimo in Genova.

Chiudono il libro un Indice alfabetico diligentissimo (233-42) e la Bibliografia (243-5).

L'Autore si è mostrato per tutta l'opera molto sereno, accurato, buon interprete di tempi e di uomini passati. Ha scritto il suo lavoro con amore e sincerità somma. Gli siamo grati di giudizii, che oggi non sembrano così facili, fatti con tanta calma.

Alcune sviste sono sfuggite a lui o al tipografo. Il Monte di Pietà di Perugia sorse nel 1462, e non nel 1463, per quanto lo possa asserire una relazione ufficiale governativa ivi citata, benchè non possiamo dire se proprio citata per questo o questo solo. Va corretto a p. 10 *Como* in *Cuneo,* città dove morì il B. Angelo da Chivasso; e nella nota, l'anno della stampa della sua *Vita* è il 1753, non 1752. Nel quadro che ricorda in Genova il B. Bernardino da Feltre e di cui l'A. dà una riproduzione, il motto: *Sinsabe curabis,* che egli cerca spiegare per una corruzione dell'altro: *Curam illius habe,* non esiste affatto. Voglio dire, la corruzione. Si legga su la fascia non dall'alto al basso, ma viceversa, come del resto vuole lo mano, e ne risulterà tutto chiaro il motto ricercato e caratteristico al Beato.

Forse sarebbe stato bene che del Codice di Giulio Pallavicino (Arch. Stor. Municipale di Genova, vol. 1248, H [sec. XVI fine?]), dal quale l'Aut. dichiara di aver ricavato gran parte delle notizie sui primordi del M. di P., egli ci avesse dato una descrizione, che ne indicasse o assicurasse il valore e la genuità. — E' ben vero che egli si basa unicamente su notizie dirette e documenti; ma, a proposito delle Confraternite in sostegno dei M. di P., di cui egli non ha trovato traccia, per quello di Genova, prima del 1569, l'Aut. avrebbe dovuto prendere in considerazione la notizia data dal nostro Waddingo (2), di una Confraternita eretta in Genova nel 1497 dal P. Michele da Acqui, intitolata « *B. Mariae de Pietate* — « pro subventione pauperum,.... ad modum.... Montis Pietatis » dice il Waddingo (3), — alla quale diede approvazione e privilegi Alessandro VI, con Breve del 22 Dicembre dello stesso anno (4). Che relazione ebbe col Monte di Pietà stesso? Rintracciare, ove sia possibile, la storia di questa Confraternita, sarebbe un portare un altro po' di luce intorno alle vicende di questo Monte.

Ci auguriamo che i M. di P. d'Italia, i quali non abbiano ancora avuto un illustratore, lo trovino presto, del valore di mente e di cuore, quale ha mostrato in queste pagine il bravo quanto modesto Sig. Michele Bruzzone.

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

(1) A. Vecellio, *Lettere di uomini celebri al B. Bernardino Tom. da Feltre,* Feltre 1894.

(2) Wadd. an. 1497, n. 12.

(3) L. c.

(4) L. c. XV, Reg. p. 545-6.

P. Galloni. — *Sacro Monte di Varallo.* — [Atti di Fondazione. B. Caimi Fondatore] Varallo, Tip. Camaschella e Zanfa, 1909, p. 84, in 8°. — L. 1.25.

È un' opera interessantissima — corredata da cinque belle illustrazioni — per la storia del S. Monte di Varallo. Il ch. A. si propone lo scopo di pubblicare gli atti di fondazione ed il primo svolgimento della grandiosa idea del B. Bernardino Caimi, del quale ci dà tutte quelle notizie che finora si sono potute avere. Promette altre serie pubblicazioni intorno a varie deliberazioni prese nelle visite dei Vescovi, di convenzioni stipulate con varii artisti del S. Monte. L' opera, veramente originale nel genere suo, è divisa in due capitoli. Nel primo (p. 1-25) « *Atti di Fondazione* » pubblica l' Istrumento nel testo latino, cui segue la traduzione in italiano, steso dal Not. Giov. Battista Grampa di Varallo nel 14 Nov. 1641, rinvenuto dall' A. nell' Arch. Not. di Novara tra le pagine dei Notai della Valsesia. Da questo Istrumento apprendiamo, che l' *Atto Originale* del 14 Apr. 1493, steso dal fu Ant. Morondi Not. di Varallo, andò smarrito, e soltanto se ne conservò una copia autentica redatta dal fu Luca Morondi Not. di Varallo, e che nel 14 Nov. 1641, dietro istanza del Sig. Giuseppe Giordano, Sindaco Generale della Valsesia, del Sindaco Apost. dei Francescani del Conv. di Varallo e del P. Giorgio da Cannobbio Presid. del Conv. S. M. delle Grazie di Varallo, fatta al Pretore della Valsesia Gino Visconti Giureconsulto del Collegio di Milano, fu data ufficialità alla copia del Not. Luca Morondi come se fosse l' Istrumento originale, testificanti i Notai Castellano, Spanna, Rameo, Vizia, Giuliano. Questo Istrumento contiene due Atti. L' uno, come da più di due terzi dei padri di famiglia di Varallo fu alienato a titolo di donazione al Vic. Prov.le dell' Oss. Milan. P. Bernardino Caimi da Milano (già munito a tal uopo dal Rescritto di Innocenzo VIII del 21 Dec. 1486) ed ai Frati dell' Oss. Milan. il Conv. di S. M. delle Grazie e l' Eremitorio del S. Monte di Varallo con tutte le pertinenze, riservandosi di rievocare la proprietà ai donatori qualora mancassero i religiosi; e deputando in qualità di Sindaci Procuratori per l' ufficiale consegna il Sig. [E]miliano Scarognini, Luogoten. del Magnif. Sig. Melchiorre Visconti Podestà della Valsesia, ed i Sig. Francesco Draghetti e Francesco Scarognini, ambedue Consoli di Varallo. L' altro atto dice come avvenne l' ufficiale consegna dei detti luoghi con tutte le formalità che allora erano in uso.

Nel secondo Capitolo (p. 26-83) « *B. Caimi Fondatore* » l' A. fa notare « . . . *avanti di prendere in esame le primitive costruzioni si rende opportuno il riferire le notizie che si sono potute raccogliere intorno alla vita del P. Caimi* . . . ». E non smentisce se stesso, poichè accennato a quanto raccolse Gio. Fassola [*S. Monte di Varallo* 1671] con documenti già pubblicati dall' accurato indagatore C. Motta e con ben undici documenti inediti (otto dell' Arch. di Milano e tre della Bibl. Trivulz.), basandosi sulle fonti più pure e più accreditate, come l' ediz. del 1570 della Guida del S. Monte, il Gonzaga, l' Arturo, il Melissano, il De-Gubernatis, ecc. — ci fa vedere non solo come il B. Caimi abbia ideato e svolto in parte il grandioso ideale, ma come fu altresì attivissimo in altri ministeri. Che se l' A. insiste maggiormente sullo svolgimento dell' idea del B. Caimi, ciò è reso manifesto dal carattere del libro, il quale deve necessariamente mettere le basi storiche della fondazione e svolgimento del S. Monte e studiarne tutte quante le particolarità e superare

certe difficoltà sfuggite anche ad acuti indagatori. Però chi legge attentamente il libro, vede passare dinnanzi a sè la grande figura del Caimi, il quale è in continua attività per recare ovunque del bene e lasciar quell' impronta duratura, che lui, dotato del genio del governo, sa dare ad ogni sua impresa. Ora lo si trova coi principi a sostenere i deboli o a trattare grandi affari, ora è forte e indomito nel difendere la giustizia e i diritti vilipesi con tutta bontà co' suoi persecutori, ora compie solenni e gravi mandati in Palestina, in Spagna, nella Boemia, nelle Calabrie; ma tutto il suo cuore pare si versi nel lasciare a Varallo una imperitura memoria della Palestina, che dica a tutti: « *Haec Nova Ierusalem vitam summosque labores atque Redemptoris singula gesta refert* ». Non ha trascurato l' A. di accennare le origini del culto immemorabile prestato al B., il quale — se non erriamo — ridestando la memoria del Fondatore, serve come elemento alla continuazione dello svolgimento dell' opera. Merito speciale dell' A. sono certe acute osservazioni e certe conclusioni che tolgono di mezzo non poche difficoltà, sia intorno alla fondaz. del Conv. e dell' eremitorio, come intorno alla vita del B. Per es.: è accertato il ritorno del Caimi da Terra Santa nel 1478; è dimostrata con molta probabilità la venuta del B. a Varallo nel 1481; i lavori sul S. Monte erano stati messi in progetto circa il 1485; ove ora sorge la Chiesa di S. M. delle Grazie già eravi un Tempio; probabile che il Caimi procedesse ai lavori fino alla metà del 1487; probabile che tra il 1487 e 1488 sia stato in T. S. due volte, e che nel 7 Ott. 1491 sia stato a Varallo; stabilisce alcune opere eseguite dai Frati del Conv. di S. M. delle Grazie; esclude affatto che il B. sia stato probabilmente ancora in vita nel 1507, dimostrando inesatta la traduzione della lettera del Canc. Gerolamo Morone, e crede che la sua morte avvenisse nel 1499, come lo dimostra l' antica iscrizione posta sul sepolcro del Beato. Una cosa sola è sfuggita, cioè l' ipotesi che l' A. mette riguardo al Samson, — poichè questi era ancora Generale dell' Ordine — ma colpì nel giusto segno aggiungendo che il Caimi difendeva un diritto, contro il quale non valeva l' autorità del Generale (avendo gli Osservanti diritti speciali dalla S. Sede). L' A. promette altre pubblicazioni, e noi ci auguriamo che sieno condotte con eguale serenità e critica e con robustezza di stile, come si riscontra nel presente libro. **P. Paolo M. Sevesi**, O. F. M.

Trigo P. Manuel, O. F. M.: — *Misiones Franciscanas de Tierra Santa en el Tauro (Armenia)*. — Barcelona Tip. Católica, calle del Pino n. 5, 1906. - Un vol. en 8º pag. 367.

No entró en la mente del P. Trigo al escribir esta obrita, presentarla al público con pretensiones de mérito científico ó literario, como el mismo confiesa en el prólogo *Al lector* (pág. 7). Sin embargo, si bien se examina, ni carece de mérito literario, ni hasta cierto punto deja de corresponder á las exigencias de la ciencia. El ilustrado misionero de Armenia tampoco ha intentado estudiar los trabajos apostólicos de los franciscanos, en aquellas regiones de Oriente desde los primeros siglos de nuestra Orden, sino solamente desde el año 1875 hasta el de 1903, época de eterna memoria para la misión franciscana de Tierra Santa, que en los siglos pasados por medio de sus hijos evangelizó tambien y tuvo gran influencia entre los armenios, aun entre aquellos que moraban en las regiones del Tauro. Por erta razón el titulo que el P. Trigo da á su obra no corresponde enteramente al objeto de la misma.

El autor se deja arrastrar á veces demasiado del entusiasmo y amor que ciertos objetos le merecen; sin embargo para el fin que se propuso al escribir su obra lo juzgo muy oportuno, consiguiendo asi ser leido de muchos con gusto y fruición. A algunos parecerá también que se entretiene excesivamente en particularidades propias de su persona (pág. 11-59), relatando los medios y caminos por que la Providencia le condujo á las misiones del Tauro; mas si bien se mira, es esta una nota distintiva de la sinceridad del escritor y muy comun á todos los historiadores que se ocupan de hechos, en que ellos han tomado parte muy activa. Tal vez el P. Trigo pudiera haber sido en esto un poco más conciso.

Desde la pág. 61-134 estudia la topografía de las montañas del Tauro, los usos y costumbres de sus habitantes, y en especial los ritos y ceremonias empleadas en los matrimonios y en el sepelio de los difuntos. Dedica un capitulo (Cap. VI) á los gitanos y á su modo de vivir. Habla (Cap. VIII) de la hospidalidad que distingue á los habitantes del Tauro, y en particular de la que usan los Kerkesianos y Kurdos. Todo está amenizado con hechos y anédoctas, en que intervino el mismo autor, y que contribuyen á excitar la curiosidad y gusto de quien lee.

En la pág. 135 hasta el fin de la obra comienza propriamente la historia de las misiones y trabajos apostólicos de los franciscanos en las montañas de Tauro, relatando muy al pormenor las dificultades y embarazos que el pobre misionero en estas partes á menudo encuentra. En el Cap. X habla de la misión de Jenigekale, fundada en 1875, tributando muy altos y bien merecidos elogios al P. Vicente de Breno, Superior del hospicio de Marasc, á quien erroneamente el P. Trigo cree italiano (pág. 150) habiendo sido de Dalmacia, ragusino. Resalta asimismo en la obra del P. Trigo el apostolado del P. Marcelino de Montefranco, italiano, y también del P. Manuel García, español, que desde el año 1890 hasta la fecha presente sigue trabajando en las mismas misiones del Tauro. En los Capitulos XVI y XVII habla de la fundaión y sucesos pertenecientes á las misiones establecidas en Don-kale, Mugiuk-Deresi, Tembrek, Agnolar, Cotekli y Arablé.

Desde la pág. 219 habla de la persecución turco-cristiana, en que tanto tocó sufrir á la mision de Armenia, cuyas iglesias y casas fueron quemadas y los cristianos barbaramente asesinados. Los sufrimientos y trabajos de los misioneros en esta crítica situación los pinta con muy vivos colores el P. Trigo como testigo presencial, y á quien tanta parte cupo en los mismos. Habla largamente del martirio del P. Salvador de Capodocia. El libro del P. Trigo puede completarse de alguna manera con varias *Correspondencias* enviadas á la Revista española intitulada *El Eco Franciscano* que quincenalmente se publica en Santiago de Galicia. Puede verse tomo VI. 15 Febrero 1890, núm. 70 pág. 501-504; tomo XX 1º de Octubre de 1903, núm. 242 pág. 635-638; 1º de Noviembre de 1905, núm. 292 pág. 687-689; tomo XXII 1º de Febrero de 1905, núm. 274 p. 86-90. En nuestro concepto la obra del P. Trigo será para el porvenir, y es ahora la fuente más autorizada de la historia contemporanea de nuestras misiones en la Armenia. **P. Atanasio López**, O. F. M.

COMMENTARIA EX PERIODICIS

1. — Acta Ordinis Fratrum Minorum. Ad Claras Aquas.

Annus XXVII (1908): = Ex Curia Pontificia: *Decretum S. Congr. Indulgentiarum,* p. 12-3, quo Indulgentiae et Priviligia ecclesiis Ordinis generaliter concessa, in perpetuum extenduntur ad omnes tam praesentes quam futuras ecclesias, quas sacerdotes O. F. M. sub iurisdictione Episcoporum in Hollandia administrant. = *Summi Pont. Pii PP. X Epistola ad Episcopos Hungariae pro Solemniis saecularibus S. Elisabeth Hungaricae,* p. 161-3. (Solemnia laudat, salutaria sperat et docet, indulgentiis ditat). = *Tria Brevia Apostolica,* p. 163-5, quibus 1) Praefectura Marochiensis in Vicariatum Apostolicum erigitur; 2) R. P. Franciscus M. Cervera, Praef. Apost., Ecclesiae tit. Fesseitanae et 3) Vicarius Apost. Marochiensis praeficitur. = *Litterae R. Card. Merry Del Val,* librum P. Mariani Fernandez « *Mentis in Deum elevatio* » commendantes, p. 305. = **Ex Curia Generalitia:** *Fratres Minores* (in actu) *dignitate vel officio a Sancta Sede adaucti,* p. 15-19. (S. R. Eccl. Cardinales 2, Archiepisc. 8, Episc. 30, Delegati Apost. 3, Vic. Apost. 11, Administratores Apost. 2, Praelatus 1, Praefect. Apost. 4, Superiores Missionum 3, Consult. 24, Poenitentiarii Apost. 10). = Litterae Encyclicae de *Iubilaeo Sacerdotali* SS. DD. N. Pii Pp. X celebrando, p. 36-7. = *Generalis conspectus trium Ordinum, an. 1907,* p. 108-11. (Primi Ordinis: Circumscriptiones 12, Provinciae 81, Conventus et residentiae 1450, Religiosi 17.092, Postulantes 2361. Secundi Ordinis: Monasteria 518, Moniales 10.204. Tertii Ordinis Regularis: *virorum* Domus 59, Religiosi 858; *mulierum* Domus 3005, Membra 41.106. Tertii Ord. Saecularium: Congregationes 6093, Membra 1.138.107). = Litteris Rmi P. Gen. d. 1 Nov. 1907 in Peruvia erigitur Prov. S. Francisci Solani, vetusque SS. XII Apost. novis circumscribitur limitibus, p. 199-203. = Institutum *Sororum Tertiariarum Franciscalium a Charitate,* a S. Congr. Episc. et Regularium laudatur et commendatur, p. 248. = Rmi P. Generalis Litterae de novo *Caeremoniali Romano-Seraphico* expleto et observando, p. 307-10. = Eiusdem *Caeremonialis* a S. Congr. approbatio, p. 311. = *Decretum,* quo ex omnibus Provinciis et Collegiis Mexicanis *tres Provinciae* efformantur, iisdem Commissarii et Consiliarii praeficiuntur, p. 344-6. (Hinc *novae Provinciae:* a) S. Evangelii, b) SS. Petri et Pauli, c) SS. Francisci et Iacobi) = Encyclica Rmi P. Glis *de celebranda anno* 1909 *Genli Congregatione,* p. 378-80. = **Acta Sanctorum et Beatorum O. F. M.** — De perquisitione scriptorum Servorum Dei: *Pii Pp. IX, Tertii Ord. S. Francisci,* p. 23-4; *P. Michaëlangeli Longo O. F. M.,* p. 25; *P. Magini Catalá O. F. M.* p. 93; *P. Francisci M. a Collodio O. F. M.* p. 319; et *Andreae Philumeni Garcia Aosta O. F. M.,* p. 321-2. = Puncta Chronologica in Causa Toletana *Ven. Francisci Ximenez de Cisneros,* p. 39-40. = Confirmatio cultus immemorabilis: *S. Vivaldi,* p. 91-3; *B. Gerardi a Valentia in Lombardia,* p. 205-8. = Pro confirmatione cultus ab immemorabili Servorum Dei: *Alberti a Pisis et Antonii a Pisis O. F. M.,* p. 171-77, 320-1; *B. Balthassaris Ravaschieri a Clavario,* O. F. M. p. 322-3; et *Balthassaris a Castronovo,* O. F. M. p. 313-8. = Documenta comprobantia *B. Magdalenae Postel* in Tertium Ord. S. Francisci ingressum, p. 208-9. Decreta Beatificationis eiusdem, p. 209-18. = *De vita Fratris Iosephi M. Masiá, O. F. M. et*

Episc. Loiani, p. 312-3. = **Ex Missionibus**: *Status Missionum Ord. Fr. Min. in Sinis, an. 1906-7*, p. 41-63. (*Summa:* Vicariatus 9, Episcopi 11, FF. Missionarii 222, Sorores Franciscales 143, Tertiarii saeculares, *sacerdotes* 109, *laici* 4308, Christianitates 2750, Ecclesiae et sacella 1106, Seminaria 11, Collegia 15, Scholae 753, catholici 146.575, catechumeni 69.230). = *Variationes personales ex Missionibus Ord. Fr. Min. an. 1907*, p. 116-8. (Religiosi vita functi 24, e Miss. digressi vel in aliam translati 39, ad Miss. destinati 87). = *De statu Missionum:* in Rep. Boliviana, p. 119-21, 347-9; in Imperio Russiae, 121-3; Collegii Limae, 153; Collegii S. Didaci in Salta (Argentina), 178-81; in Marrocchio, 181-3; in Transylvania, 382. = *Conspectus Genlis Missionum Ord. Fr. Min. an. 1907*, p. 184-5. (Missiones 81, Conventus et Residentiae 550, Sacerdotes 2535, Clerici 620, Laici 1396, Novitii 138, Sorores Francisc. 12.572, Tertiarii saeculares *sacerdotes* 1458, *laici* 208.528, Ecclesiae et Sacella 2061, Paroeciae 407, Christianitates 3356, Seminaria 21, Collegia 34, Scholae 1252, Catholici 1.259.537, Catechumeni 68.896). = Praelatura « nullius » Santaremensis in Brasilia Ord. Seraph. commissa, p. 219-20. (De ea notitia glis). = **Varia**: *Ad Martyrologium Franciscanum*, p. 186-7. (Index nominum Fratrum Min., quos hucusque *certo* constat intra limites Statuum Foederat. Americae Sept., *pro Christi fide* martyrium passos esse. Sunt 73). = BIBLIOGRAPHIA, p. 29 etc. = NECROLOGIA, p. 31 etc. **Directio Periodici.**

2. — La Verna, Rocca S. Casciano.

Anno II (1904-5): = **P. Franc. Paolini** O F. M., *L'Ordine francescano e il Dogma dell'Imm. Conc. Disputa Parigina del 1304*, p. 16-21. (Difende la tradizione della disputa di Scoto, dal Natale Aless. fino al Denifle rigettata tra le favole. A nostro credere, se verrà provata l'autenticità del racconto attribuito dal Cuccaro a fr. *Landolfo*, che si vuole con ragione sia il *Caracciolo*, e uditore dello Scoto, la tradizione francescana avrà acquistato una testimonianza molto seria contro le ragioni *a silentio* degli avversari). = **Idem,** *Il Dottore dell'Immacolata e il suo culto immemor. in Toscana*, p. 493-502. (Utile lavoro, cui però manca spesso l'indicazione delle fonti storiche). = **P. Adolfo Martini** O. F. M., *S. Francesco nell'Oratorio del P. Hartmann*, p. 196-204. (Considera l'*Oratorio* dal lato psicologico dell'anima francescana, amore e dolore, duplice nota dell'anima di Francesco, espressa stupendamente dall'Hartmann). = **P. Girol. Golubovich** O. F. M., *Alberto Milioli del 3° Ord. di S. Franc., † 1286*, p. 360-65. (Studi bio-bibliografici sul Milioli edito dall'Holder-Egger in *M.G.H.* t. XXX). = **P. Sat. Mencherini** O. F. M., *B. Rainerio Mariani di Arezzo*, p. 366-68. (Brevi notizie; ma non consta che il b. Rainerio sia stato compagno in Oriente del b. Benedetto d'Arezzo). = **Idem,** *Il P. Ignazio Jeiler O.F.M.* p. 465-69. (Notizie biografiche sul def. P. Jeiler, † 9 dec. 1904). = **P. Adolfo Martini** O. F. M., *S. Francesco e la scienza*, p. 533-43. (Contro quelli che leggermente asseriscono che S. Fr. era avverso alla scienza). = **P. Girol. Golubovich** O. F. M., *Fr. Salimbene de Adam 1221 1290*, †?, p. 560-68. (Studi bio-bibliografici). = **P. Sat. Mencherini** O. F. M., *Specchio dell'anima e XXV iscaloni*, p. 621-23. (Notizie di alcuni codd. italiani della nota *Epistola continens 25 memorialia* di S. Bonaventura, dai detti codd. erroneamente attribuita a S. Francesco; a p. 758-64 è riprodotto il testo ital. del cod. Palatino n. 144 della Nazion. di Firenze). = **P. Girol. Golubovich** O. F. M., *Vita et miracula B. Benedicti Sinigardi de Aretio*, p. 669-76 e nn. seg. (Dal cod. Palatino 266 della Nazion. di Firenze, prefaz. e note critiche su questa vita inedita del beato). — **P. Zacc. Ducci,** *A proposito degli Indiani Takshik, studiati dal dott. Robert Lehmann Nitsche*, p. 766-70. (Il Nitsche

erra nel prendere per indiani *Takshik* quelli che sono invece indiani *Pillagà*, e il ch. Ducci ne dà le prove etnologiche e filosofiche). = BIBLIOGRAFIA — VARIETÀ — CRONACA MENSILE, — e interessanti relazioni delle Missioni della Cina, dell'alto Egitto ecc.; e in modo particolare lo studio sulle *Missioni francescane in Bolivia*, p. 50 sq. del ch. prof. DEL CAMPANA; le relazioni del *Gran Ciacco Argentino* del P. BAR. TAMBOLLEO, p. 573-76, ecc. **P. Girolamo Golubovich** O. F. M.

3. — La Rassegna Nazionale. Firenze.

Anno XXIX (1907): — Vol. 153: **Sena Iulia,** *Attraverso l' opera letteraria di Eliseo Battaglia*, p. 306-20. (Vi si parla anche delle due opere francescane del B.: 'Amor che spira' e 'Su la Sacra Verna', con molta, forse troppa ammirazione). = Vol. 154: **P. Misciatelli,** *L' ultimo poeta apocalittico Francescano*, p. 528-41. (È Bartolomeo da Salutio, di cui traccia le vicende in relazione con lo spirito della sua poesia, e di questa dà saggi). = Vol. 155: **M. H. de la Matina,** *La S. Casa di Loreto e l' affresco di Gubbio*, p. 147-53. (Recensione del libro omonimo di Mgr. Faloci, interamente contraria, dietro le idee del De Feis e Chevalier, in appoggio alla interpretazione del Lapponi. Cf. AFH I, 142ss). = **Alar. Bensaiuti,** *I Minori Conventuali e la Chiesa di S. Antonio a Costantinopoli*, p. 744-9. (Dando notizia dell' erezione di questa nuova Chiesa, premette alcune date storiche della Missione e del suo protettorato, Veneto fino al 1721, poi Francese, e ora Italiano. Ma che i Minori siano entrati in Costantinopoli il 1219, è erroneo; e condotti da Benedetto d' Arezzo, non provato. Cf. Golubovich, BTS I, 136ss). = Vol. 156: **P. Molfino** O. M. Capp. *Un Padre Cappuccino ambasciatore a Vienna*, p. 433-41. (Il P. Gabriele Bertano di Casal Monferrato, per incarico de' suoi concittadini, nel 1695-6 vi negozia e ottiene la liberazione del loro territorio dalle soldatesche in guerra. È riprodotta la sua Relazione).

4. — L'Arte. Rivista di storia dell'arte medioevale e moderna e dell'arte decorativa, diretta da Adolfo Venturi. — Roma, Casa Editrice de *L'Arte*.

Anno IX (1906). — **A. Venturi,** *Le 'Vele' d' Assisi*, p. 19-34. (Il testo, presso a poco, della sua *Storia dell' Arte*, Vol. V, da p. 462 a 486. Per via di raffronti con altre pitture giottesche [Cappella Scrovegni a Padova] e con affreschi nelle pareti vicine della medesima chiesa inferiore, toltole a Giotto, le attribuisce a un 'maestro oblungo', che avrebbe somiglianza, ma non identificazione, con Bernardo Daddi). = **Silvio de Kunert,** *Una Cappella distrutta nella Basilica di S. Antonio in Padova*, p. 52-6. (Da due documenti qui riprodotti si ricava che era della famiglia *De Lazara*, sita 'ex opposito' a quella di S. Antonio, con dipinti di Pietro Calzetta, distrutta clandestinamente, nè si sa come, nell' agosto del . . . 1532 [?]). = **A. Venturi,** *Un drappo prezioso del secolo XIII nella Basilica di S. Francesco d' Assisi*, p. 216-8. (Descritto, con illustrazione. Forse il primo dei tre mandati dall' imperatore dei Greci secondo l' inventario del 1341, unico che resti dei molti antichi, 'uno dei più rari ricami che vanti l' Italia'). = **Idem,** *Un avorio francese del 300 nel tesoro della Basilica di S. Fran. in Assisi*, p. 218. (Madonna in trono col Bambino, policromo, 'comparabile coi più gentili intagli francesi'). = **Idem,** *Il Paliotto di Sisto IV nella Basilica d' Assisi*, p. 218-22. (Per via di abili raffronti lo attribuisce a disegno di Antonio Pollajuolo. Con tre illustrazioni d' intero e di particolari). **P. Benvenuto Bughetti** O. F. M.

5. — Revue ecclésiastique de Liége. Liége.

Ann. III. 1907: p. 68-9. = I. Paquay, ***Frans Tittelmans,*** **Hasselt 1906. (Rec. G. S.) P. 407-8. P. Barth Verelst, O. F. M.** ***Zumarraga,*** **1907. (Rec.**

G. S. — Ce que Las Casas fut dans l'ordre des Dominicains, Zumarraga le fut, à la même époque et sous le même rapport dans la grande famille de S. François. La question de principes pouvait diviser les deux Missionnaires, la situation de fait devait singulièrement diminuer cette divergence). Cf. AFH I, 128.

6. — L'ancien pays de Loos, Hasselt.

1906 p. 41: = *L'obituaire du Couvent de Ste. Catherine à Hasselt.* Rec. En 1902 le R. P. Julien Lambrechts O. F. M. publia une notice historique sur le couvent de Val Ste Catherine: *Het out S. Catharinadal, of beknopte geschiedenies van het Klooster der Franciscanessen-Penitenten bijgenamd de Witte Damen te Hasselt*, Mecheln, Diericks, en se servant principalement des documents de ce couvent conservés au dépôt des Archives de l'Etat à Hasselt. A la fin il publia *in extenso* l'Obituaire (p. 135-212) dudit couvent. Il y aurait dû cependant faire ressortir, par le choix des caractères typographiques, les différentes écritures que l'on rencontre dans le MS. et indiquer toujours ses sources.

Jérôme Goyens O. F. M.

7. — The Month., A Catholic Magazine. London.

1908. Vol. I. (March.) 330. MEUFFELS, *Les Martyrs de Gorcum* (Rec.) — (June) 656. *Father Mathew*, by KATH. TYNAN, London 1908, pp. 178. (St. Nicholas Series), (Rec. 'Scriptum gratiose et ingenue'). — **1908. Vol. II.** (July) **Ethel Ross Barker,** *Brother Rufino*, 68-74 (Narratiuncula moderna penitus ficta et insulsa). — **Herb. Thurston,** *A Bogus Biography, The life of Father Archangel Leslie*, 154-173. (Critica severa et iusta non solum Dissertationis infra n. 8 allatae, sed et *Vitae* ipsius P. Archangeli, quam maximam partem fictitiam proclamat, id quod iam probaverant T. G. Law, ap. *Scottish Review*, July 1891; Thompson Cooper, ap. *Dictionary of National Biography*, XXXIII 90-1. Neque excellens aliquis vir fuit, neque stirps familiae nobilis, uti Ch. Leslie, *Historical Records of the Family of Leslie*, (3 vols.) III (1869), 417 ss. ostendit. Hi auctores, et post eos Thurston, plura falsa manifesta et impossibilia in narratione phantastica Vitae P. Archangeli monstrarunt, quae paulatim quoque additionibus crevit. Biographia illa Ranuccinii etiam in drama adaptata fuit: *Il Cappuccino Scozzese in scena, con la seconda parte e la sua morte non ancor mai più stampata,* data in luce dal Signor Francesco Rozzi d'Alatri. In Roma, per il Mancini. — [De controversia ap. *The Tablet* alias referemus]. — **Grace V. Christmas,** *The Fall of an Angel* (Item narratiuncula moderna ficta, satis stolida de Fratre Minore Umbro). — ALICE HEINS, *The Story of St. Francis*, London 1908 (Rec. 220; 'pro adolescentibus scriptum'). — F. OSWALD STANIFORTH O. Cap. *The Saint of the Eucharist, St. Paschal Baylon*, London, 1908, (Rec. 331-2; est adaptatio Vitae dicti Sancti per P. L.-Ant. de Porrentruy scriptae).

8. — The American Catholic Quarterly Review, Philadelphia.

Vol. XXXIII, 1908 (n. 129): = **R. P. O'Connor,** *A Scotch Apostle* 29-57 (Narratur, sed absque ulla nota critica, vita nimis mira P. Archangeli Leslie O. M. Cap. qui ex antiqua et nobili familia in Scotia oriundus dicitur, Parisiis Calvinismum abiurasse, Camerini habitum ordinis Min. Cap. induisse (1592), Parisiis praedicatorem aulicum egisse, in Scotia plura millia ad fidem reduxisse, modis et circumstantiis etc. plane inauditis. In Italiam redux, Cremonae pestilentia afflictos curavit 1630 (p. 49), apud Montem Georgium (Marchiae) guardianum egit, sed 1634 denuo in Angliam et Scotiam rediit, ubi an. 1637 mortuus est. — Vitam P. Archangeli scripsit, praesertim secundum ipsius, uti ait, re-

lationes, Rinuccini, archiep. Firmanensis, in libro *Il Capuccino Scozzese*, Firenze 1644; 1645 ed. IIª; saepius edito et in plures linguas verso. Vitam hispanice ed. Fr. Basilio de Teruel, Matriti 1659; aliam hisp. Fr. Francisco de Ajofrin, O. Cap. ibid. 1737; lusitan. a Christobal Almeida O. S. Aug. Lissabon. 1667; gallic. P. François Beccault, Paris 1664, etc. P. Richard, O. Cap. *Le Comte Georges de Leslie* etc. Tournai 1882, in quo praesertim nititur R. B. Cunninghame Graham, auctor dissertationis: *Father Archangel of Scotland and other essays*, London 1896. Cf. n. **7.** — Phillipson, *Stimulus divini amoris. That is the Goad of Divine Love... by... St. Bonaventure..*[!?] *Doway 1642, revised and edited.* London [1906]. Rec. 164-5; reeditur editio anglica, Duaci 1642, facta.

9. — Theologische Quartalschrift, Tübingen, Laupp.

1907. Annus LXXXIX. — P. Dr. **Parthenius Minges**, O. F. M., *Der Wert der guten Werke nach Duns Scotus*, 76-93. (Contra Scoti detractores, locis ipsius Doctoris Subtilis, evincitur ipsum minime negasse meritum internum bonorum operum, attamen ipsum censuisse liberam Dei voluntatem esse rationem ultimam praemii caelestis, quia dotes omnes, quibus creaturae rationales ornantur et operantur, revera a Deo dependent). — **Idem**, *Beitrag zur Lehre des Duns Scotus über das Werk Christi*, 241-280. (Contra plurimos adstruitur D. Scotum docuisse opus seu satisfactionem Christi redemptoris fuisse sufficientem imo et superabundantem, quam Deus, libera sua voluntate, uti talem et bonam *acceptavit*). — **Idem**, *Beitrag zur Lehre des Duns Scotus über die Person Christi*, 384-424. (Circa personam Christi Scotus minime hereticaliter sensit; unionem hypostaticam fortiter asserit, quin tamen naturam utramque in Christo confundat; clarius quam alii scholastici humanitatem Christi vindicat). — Pag. 654-5, Dr. **Sägmüller**, paucis contra H. Hemerlink in *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, München, n.° 11 (15 Jan.) 1907, librum suum, *Die kirchliche Aufklärung am Hofe des Herzogs Karl Eugen von Würtemberg, 1744-1793*. Freiburg, Herder, 1906, in-8°, VIII, pp. 228, censurae subiicientem et tristem illum *Eulogium Schneidey* exaltantem, huius animum perversum denuo promit.

10. — Fuldaer Geschichtsblätter, *Zeitschrift des Fuldaer Geschichtsvereins, herausgegeben von Prof. Dr. G. Richter*, Fulda.

Ann. IV. 1905. — **P. Bihl, Mich.** O. F. M., *Das Gründungsjahr der ersten Niederlassung der Franziskaner in Fulda* 30-32. (Probat auctor, contra communem sententiam historicorum Fuldenses res gestas tractantium, Fratres Minores Fuldam venisse an. 1237 non vero 1238). = **Idem**, *Das älteste päpstliche Schreiben zu Gunsten der Franziskaner in Fulda*, 1256. (Agitur de Indulgentia, quam an. 1246, (non 1245) Innocentius IV fratribus minoribus concessit pro domus et ecclesiae structura. Authenticum bullae, quae apud *Sbaraleam* et *Potthast* etc. desideratur, Fuldae servatur. Revera haec bulla, exceptis nominibus propriis, omnino convenit cum duabus aliis eodem anno, conventibus Minorum Velitris et Bononiae datis. Cf. Sbaralea, *Bull. Franc.* I, p. 410 seq. n° 128-129). — **Ann. V. 1906.** — **Idem**, *Pfarrer Ed. Henkel, ein Erforscher der Lokalgeschichte Dermbachs und der Umgebung* († 1892) 43-45, 72-76. (Dissertatio bio-bibliographica de Ed. Henkel, historiographo conventus nostri Dermbacensis, in Magno Ducatu Weimariensi in Rhoenae montibus, anno 1818 suppressi. Ex tabulario parochiali Dermbachi tum MSS. tum opera edita cl. Henkel recensentur). — **Ann. VI. 1907.** — **Idem**, *Die Pestsäule am Frauenberg bei Fulda*, 19-24. (Describitur Columna in Monte Mariano Fuldae erecta 1651 ab abbate Ioach. de Gravenegg in

honorem Immaculatae V. M. ob pacem Monasteriensem (1648) et in memoriam pestilentiae 'mortis nigrae' 1448-50). — **Leon. Lemmens** O. F. M., *Die beiden Klöster der Tertiarinnen zu Fulda,* 177-182. (Ope novorum documentorum de duobus conventibus (Clusae, eremitoria) Tertiariarum Fuldae agitur. Horum primus seu *parvus* an. 1420 fundatus, cui 1455 Fratres Minores Fuldenses domum cessere, et in cuius favore S. Ioh. Capistranus apud Reinhardum de Weilnau intercessisse *dicitur*. Anno 1500 Aegidius ab Amelia Vic. Glis O. M. eis concessit visitatorem et confessorem ex O. F. M. — Altera Domus 1422 fundatur, etiam prope conventum O. F. M. Virgines et Viduae eam incolentes etiam aegros per oppidum curabant. Anno 1501 assumpserunt Tertium Ordinem, inscio et moleste ferente Abbate Fuldensi, cui et parocho subiectae fuerant. Fr. Rolandus, Provincialis Coloniensis, litteras confraternitatis huic domui concessit, 1503, 27 Iulii. Utraque domus c. 1540-50 periere, cum Conventu O. Min. [Conv.], triumque conventuum aedificia etc. occupavere Iesuitae an. 1573.

11. — Euphorion, Zeitschrift für Literaturgeschichte, herausgegeben von August Sauer. Leipzig und Wien, K. Fromme, 1907.

Tom. XIV. **Baesche, Georg,** pag. 135-245 censurae peritae subiicit opus: NIEMANN, GOTTFR. *Die Dialoglitteratur der Reformationszeit nach ihrer Entstehung und Entwickelung. Probefahrten,* 5. Leipzig 1905; scite animadvertens, tunc temporis Dialogum etiam subintrasse in opera, quae ex indole sua ab hoc genere litterario penitus distabant. Exemplo utitur celeberrimo libr. Fr. THOMAE MURNER O. F. M. « *Die Narrenbeschwörung* » in cuius cap. II Fr. Thomas post *allocutionem* poëtae sequitur: « *Antwurt des Dichters* ». Eodem modo proceditur in cap. V; praesertim in xylographiis facete ista varietas a poëta passim effingitur et in secunda editione (1513) lib. *Die Schelmenzunft* (i. e. *Collegium nebulonum*).

12. — Kyrkohistorisk Aarsskrift, *utgifven of Herman* Lundström. Stockholm, Norstedt och Söner.

VIIIe Argangen 1907. — **Janse, Otto,** *Medeltidsminnen fran Oestergötland,* 5-181. (Diss. ista 100 figuris, uti aiunt phototypicis, magnificentissime illustrata: *De memoriis medii aevi in Gothlandia* (Svecia) *superstitibus,* digna utique foret, quae plurimis hic commemoretur; ast nonnisi ad *nos* spectantes res et figuras summatim indicamus, e locuplete illa collectione saeculum X ad XVII complectente et plerumque res ecclesiasticas continente. Fig. 39-60, statuas, imagines, pannos etc. figurant vel S. Birgittae (falso uti animadvertit doctus O. J.) adscriptas, vel ad monasterium eius Wadstenense pertinentes, uti reliquiarium et reliquias « apocrypha » S. Birgittae. — Fig. 35 praebet (p. 57), Retabulum altaris sculptile, ecclesiae *Stora Aby,* circa an. 1500 forsan Lubecae ab artifice germano sculptum. In medio B. M. Virgo *assumpta* conspicitur, ad cuius latus dextrum subtus cernitur S. Franciscus librum apertum in manu tenens, et supra S. Elisabeth Thuringiae; ex parte adversa respective sunt S. Laurentius et S. Catharina Alexandrina dicta. Aliis sub arcubus vero sculptos vides SS. Apostolos. — Fig. 38 (p. 66). *Altartafla fran Jursdala Kyrka, (Smaland),* depictum est aliud retabulum altaris optime figuratum, in quo est B. M. Virgo cum infantulo Iesu, quod cum S. Catharina, inserto ei annulo, ludit. Sancta, quae in latere sinistro est, cum corona et sportula, e quo aliquid desumere videtur, vix est S. Elisabeth Thuringiae, sed potius S. Dorothea, tali modo per medium aevum pingi solita. Tabulae exteriores una ex parte S. Barbaram ex alia S. Agnetem habent).

P. Michael Bihl O. F. M.

MISCELLANEA

La Patria di Fra Tommaso da Celano. *Non si meraviglino i lettori se diamo posto a una questione, che tra i dotti è già con sicurezza risolta. Essa si dibatte ancora tra i nativi dei due paesi che lungamente si contesero, come le città greche per Omero, la gloria di aver dati i natali al primo storiografo dell'Ordine Francescano. Proviamo se con questo scritto, che ci pare non ammetta replica, anche là non si abbiano a dar pace, come si è fatto ormai nel campo della critica oggettiva.* [N. d. D.].

Deve fare meraviglia come il Prof. F. Filomusi Guelfi (1) abbia potuto, ancora nel 1907, scrivere: « Quantunque alcuni scrittori, abbiano ritenuto, che il B. Tommaso fosse di Celano nell'Abruzzo aquilano... pure pare accertato [?] ch'egli fosse nato a Cellino, paesetto vicino a Penne nell'Abruzzo Teramano ». Se l'illustre Professore, invece di contentarsi di citare i libri del P. Costantino Baiocco di Caporciano O. F. M. (2), avesse conosciuto e studiato l'edizione splendida delle opere di Fra Tommaso da Celano pubblicata, un anno prima, a Roma stessa (3), non avrebbe certo ripetuto cotali affermazioni. Il P. Eduardo d'Alençon prova infatti (p. IX-XIII), che Celano, nella Marsica, sull'antico lago di Fucino, e non Cellino, oggi Cellino Attanasio presso Penne, fu la patria del primo biografo di S. Francesco.

Nonostante le argomentazioni conchiudenti del dotto Padre Cappuccino, pare sia dunque necessario ritornare ancora sopra questa quistione ormai definita. Non svolgeremo tutti gli argomenti, ma ben alcuni decisivi, e ribatteremo le obbiezioni, poco davvero consistenti, che si son volute far valere contro Celano.

Fra Giordano da Jano, che *accompagnò* Tommaso nel 1221 nella sua missione in Germania (4), lo chiama « *Thoma(s) de Zelano, qui legendam*

(1) *Cenni storici sulla famiglia Castiglione di Penne.* Nozze Castiglione-Cappelli (9 Maggio 1907), gr. in 8°, pp. VI-22, Roma, tipogr. Zapponi.

(2) *Cronaca Serafica ovvero ricerche storiche su la venuta di S. Francesco in Penne.... con cenni biografici d'alcuni illustri religiosi Minoriti della medesima città.* Napoli 1876, in 12°. La II^a edizione di questo libro poco critico, Penne 1888, è, come la prima, dedicata al Marchese Gio. Batt. Castiglione. Alla p. 8 della dedica si legge « Fra Tommaso tradizionalmente ritenuto un rampollo di vostra famiglia, è detto di Cellino, che da altri poi *erroneamente* vien appellato di Celano ». — Vedi *I profili storici di alcuni illustri Pennesi,* Penne 1888 72-3, dello stesso autore. — Il P. Marcellino Cervone da Lanciano, O. F. M. *Compendio di Storia de' Frati Minori nei tre Abruzzi,* Lanciano 1888, 82, 276, 807 dice lo stesso, scrivendo alla p. 81: « Che sia Cellino-Attanasio.... e non Celano... la patria del B. Tommaso, oggi è quistione assodatissima [?] fra gli eruditi ».

(3) P. Eduardus Alenconiensis O. Cap. *S. Francisci Assisiensis Vita et miracula additis opusculis liturgicis auctore Fr. Thoma de Celano,* Romae 1906.

(4) *Chronica Fr. Iordani a Iano,* negli *Analecta Francisc.* (AF) I, Quaracchi 1885, p. 8, n. 19. H. Boehmer, *Chronica Fr. Iordani,* Paris 1908, p. 22, n. 19. Giordano dettava la sua Cronaca nel 1262. — È falso che vi fosse mandato « dal *papa* come *provinciale* di Sassonia », secondo che scrive il Filomusi, l. c. 16, il quale parla anche con molti errori, delle edizioni del Celanese. Al num. 30: AF I, 11, Boehmer, 32, Giordano lo chiama di nuovo « *Fr. Thomam de Celano* ». Glassberger, *Chronica* (circa 1500) negli AF II, 1887, che copiava il Giordano, lo chiama l. c. II, 21 « *Thoma(s) de Zelchio vel Celano* ».

sancti Francisci et primam et secundam postea conscripsit». Questo solo dovrebbe bastare a decidere la questione. Fra Salimbene da Parma, che scriveva dal 1283 al 1287, lo chiamò «*Fr. Thomas de Cellano* (1)». La Cronaca dei 24 Generali dell'ordine dei Frati Minori, scritta circa l'anno 1385, ha: «*sicut dicit Fr. Thomas de Celano*» (2).

Contro questi primi testimoni non vale nulla il passo di Fr. Bartolomeo de Rinonico da Pisa, che scrisse dal 1385 sino al 1390 le sue Conformità (3), e parlando della *Custodia Pennensis*, dice: «*habet.... locum Celani, de quo fuit frater Thomas, qui mandato apostolico scripsit legendam primam b. Francisci, et prosam de mortuis...* Dies illa, dies irae *etc. dicitur fecisse. In hoc castro beatus Franciscus dum deberet cum milite comedere, eius mortem praevidit et praedixit*». Si sa che la grande compilazione del Pisano non è immune da errori, e in questo passo c'è prima di tutto davvero un errore manifesto. Perchè il *Tractatus de miraculis* (4) di Fra Tommaso da Celano fa fede che quel triste fatto del cavaliere accadde a Celano: «*cum accederet ad Celanum*» e non a Cellino, come lo pensò il Pisano. Nella sua leggenda seconda (5) Fra Tommaso parla un'altra volta di Celano, specificandolo: «*apud Celanum... in palatio Episcopi Marsicani*». Certo, Fra Tommaso seppe distinguere Celano da Cellino, e qui parla apertamente di Celano sul lago Fucino, nella diocesi di Marsica, e non di Cellino nella diocesi di Penne. E questo mostra che anche nella prima parte di questo passo il Pisano ha sbagliato, come lo dimostrano già gli autori sopra accennati. — Del resto l'errore del Pisano si spiega facilmente. Servendosi egli del *Provinciale O. F. M.* (6) di Fra Paolino da Venezia (detto il Puteolano), composto verso il 1340, e non trovandovi aperta menzione del convento di Celano (7), lo aggiunse, ma in un punto falso. Questo errore geografico si può scusare in uno scrittore che, per quanto ne sappiamo, non è mai stato da queste parti. Certo non può prevalere contro la testimonianza d'un compagno e amico di Fra Tommaso, quale fu Fra Giordano da Jano.

Ma i difensori di Cellino producono un documento «antico» (?) in favore della loro tesi (8). Esaminiamolo dunque. Non è proprio un do-

(1) *Chronica Fr. Salimbene*, Parmae 1857, 60: ed. Holder-Egger, nei *Monum. Germ. Hist.* XXXII, Hannoverae 1905, 176; cf. AFH I, 448. Il raddoppiamento della consonante *l*, non toglie nulla al valore di questo testo.

(2) Negli AF III, 1897, ove lo chiama quattro volte così, p. 8, 224, 262, 276.

(3) *De conformitate Vitae B. Francisci ad Vitam Domini Iesu*, AF IV, Quaracchi 1906, 530. Vedi ediz. di Milano 1510, fol. CXXIV, v. b; ivi, 1513, fol. 110 v. a; Bologna 1590 fol. 156, v. a-b.

(4) Ed. Alençon., *Thom. de Celano*, c. VII, num. 41, p. 367. Nello stesso trattato VIII, n. 51, p. 375, Tommaso da Celano distingue bene da questo Celano un altro «*burgum Celani... in provincia Capitanatae*».

(5) L. c. c. LIII, n. 86, p. 235.

(6) *Provinciale O. F. M. vetustissimum*, ed. P. Conr. Eubel, Quaracchi 1892, 51. Ivi, pag. 52, il dottissimo P. Eubel rimise la nota del Pisano al suo posto nella custodia Marsicana, benchè il Puteolano chiamasse Celano, «*Sellanum*».

(7) Però il convento di Cellino esisteva già allora: cf. Eubel, *Bullarium Franciscanum* VI, Romae 1902, 158, n. 307 (non il vol. V). In questo documento Cellino è chiamato «*castrum de Cellino;* e nell'istrumento dell'erezione del vescovado di Atri (5 sett. 1251) si legge: *Sancte Marie in Musano de Cellino*». Ughelli-Coleti, *Italia sacra* I, Venetiis 1717, 1140; e questo prova che i nomi dei due paesi si scrivevano ben diversamente.

(8) Baiocco, l. c. II ediz. 151-4, ove si trovano ambedue le forme, ugualmente scorrette, di questa nota (o documento).

cumento, ma una notizia storica scritta dal P. Pietro Paolo Tauri addì 20 novembre del.... 1598! Cotesta nota latina dice che « *Pater* [*S.*] *Franciscus anno D. 1222* [sic] *in his partibus* [sic] *ductus, ad conciliandos et pacandos Patronos Pallae Aureae Castelleonei e*[*t*] *Palmerios litigantes* [*circa*] *sylvas gallicas* etc. », riuscì nell'intento, imponendo il patto, che ambedue dessero i beni predetti alle chiese (!). Valesio Castiglione li avrebbe dunque dati alla chiesa della SSma Annunziata, fondandovi un convento per i Frati Minori. Di più « *praedictus Valesius Castelleonus tanto amore accensus erat in Patre*[*m*] *Franciscum, ut non solum locum hunc, sed proprium filium donavit, nuncupatum Pompeum, qui suscepto habito religionis.. ita doctrina splenduit, quod Summus Pontifex Romanus mandavit facere sequentiam pro mortuis, quae hodie.... cantatur in universali ecclesia* (1). *Praedictus Pompeus in fonte baptismali sic vocatus, in religione Thomas de Celano, sic antiquitus dictus Cellinus,*[?] *in quo loco habitum religionis suscepit* (2), *nuncupatur, ...eius corpus integrum* [?] *servatur ....in coro conventus nostri S. Francisci de Taleacotio. Haec* [?] *accepi et assumpsi ab antiquis* [?] *scripturis, et praecipue in quodam instrumento inito a Patre Francisco cum Domino Valesio Casteleonis, quod servabatur apud magistrum Petrum Paulum Taurum ab insula, sed modo non invenitur* [!!]. *Ego praedictam scripturam vidi, legi et memoriae mandavi, ut supra, et erat ibi subscriptio sancti Francisci propriae manus sub tali forma:* Io fra Francesco di Assisi inutile e indegno servo di Gesù Cristo accetto e confermo come di sopra. *Verum iste locus intitulatus locus SS. Annuntiationis, post mortem autem patris Francisci dictus.... locus S. Francisci Vallisii, nunc vero dictus locus insulae ....ut videre est apud ....Bart. Pisanum fruct. 11. ....et ....Tussignanum in conformitatibus suis* (3) ».

Peccato che l'autore di questa nota, che ne sapeva del resto assai poco sul conto di Fra Tommaso, non ci abbia detto dettagliatamente cosa ci fosse stato proprio in quell'antico (?) istrumento. La base e il pretesto di esso è chiaramente la donazione del preteso Pompeo-Tommaso a San Francesco, nel 1222. E questo basta per dimostrare che tutto quel preteso documento e la nota sono una mistificazione e un falsificato molto posteriore. Poichè nel 1222 il pio conte Castiglione non potè dare a S. Francesco colui, che questi fin dal 1221 aveva mandato in Germania (4)! Nel 1222 il vero Tommaso da Celano lavorava già in mezzo ai Tedeschi; e non si sa nulla d'un viaggio di S. Francesco negli Abruzzi nel 1222. — È curioso che l'istrumento non si trovasse più, giunto il momento in cui si stava per darne solennemente, in una nota, notizia ai posteri; e quella nota (5) si dice che

---

(1) E' chiaro, che questo non poteva trovarsi in un « documento », scritto nel 1222.

(2) Dal passo della *Vita I,* c. XX, n. 56, p. 58-9 ed. Ed. Alencon. si deduce *comunemente* che Fra Tommaso da Celano era stato uno di quei che vestirono l'abito francescano *alla Porziuncola* nel 1214 o 1215, quando S. Francesco fu tornato dalla Spagna.

(3) È uno scambio deplorevole, che mostra la grandissima inesattezza di questo scrittore, poichè non il P. Pietro Ridolfi O. M. Conv. ha scritto un libro di Conformità, ma bensì il Pisano!

(4) Vedi sopra = la Cronaca del Giordano.

(5) Baiocco, l. c. 153, « *Ego notarius Hilarius Farina de eadem terra reg. signavi, laus Deo etc.* (sic). *Adest signum notarii* ». Insieme con questo documento crolla anche la tradizione che fa di Fra Tommaso un germoglio del casato

fosse autenticata da un notaio. Dunque se un tale istrumento ha mai esistito, è d'un'epoca molto posteriore, e allora non vale nulla di fronte a scrittori del secolo XIII!

E quelle scritture vecchie, che cosa erano? Non avendo ciò detto l'autore della nota, ed avendo egli nondimeno dall'altra parte citato alcuni autori, ci dobbiamo riferire a questi, e sono il Pisano (di cui vedi quanto sopra) ed il Tossignano! In vero quest'ultimo, nel 1588 non era molto antico, essendo il suo libro stampato nel 1586 (1). Il P. Pietro Ridolfi da Tossignano parla poco esattamente di due paesi del nome di Celano (2), uno dei quali mette nella custodia di Penne, dicendolo patria di Fra Tommaso, e l'altro nella « custodia Marsicana ». E' chiaro però, che egli nel suo catalogo delle provincie e custodie segue molto il Pisano. Per lui vale dunque, e ciò in misura più grande, quanto abbiamo detto del Pisano stesso, e quindi la sua autorità è nulla in questa controversia.

La firma di S. Francesco, che Fra Pietro Paolo Tauri volle aver visto nel preteso documento 1222, è chiaro che si riduce ad una formola comunissima, quale ognuno poteva immaginarsela.

Occorre, in ultimo luogo, l'iscrizione del reliquiario del B. Tommaso da Celano. Eccola dunque (3):

B. THOMAS DE CELLANO S. F. D. (4).
SCRIPTOR CRONICARUM ET SEQUENTIAE MORTUORUM.

La forma delle lettere mostra apertamente che non è scrittura del medio evo. E' vero che porta « *de CELLANO* », ma è anche chiaro che il secondo L, più alto e più piccolo del primo, è stato aggiunto dopo, da uno che voleva farlo passare, contro alla prima iscrizione, da Cellano, cioè (secondo lui) da Cellino. La frode apparisce chiara però, e la stessa mano ha scritto *a Cellino* sugli altri oggetti che si mostrano nella chiesa e nella sacristia dell'antico convento dei Conventuali di Tagliacozzo!

La conclusione che si impone è, dunque, che dobbiamo tenerci assolutamente alla testimonianza del compagno di Fra Tommaso, e dire insieme con lui e gli autori del secolo XIII, che Fra Tommaso, il primo storiografo nostro, era da Celano, nella diocesi della Marsica negli Abruzzi.

Penne. **P. Atanasio Masci**, O. F. M.

Alexandri PP. IV. Rescriptum d. Ioanni Forzatè, Episcopo Patavino, quod in Bullario Franciscano desideratur. — Tempore Domini Iohannis Forzatè, qui per annos triginta quinque (1250-1285) Patavinam rexit ecclesiam (5), Fratres Minores duo habitabant Paduae domicilia; unum in suburbano loco, qui dicebatur *Cella* (6), aliud in urbe apud ecclesiam S. Mariae, vulgo *Domini,* quae postea *S. Antonio Patavino* dicata fuit (7). Utrobi-

Castiglione. Neanche l'altra tradizione di Celano, cioè che Fra Tommaso fosse della famiglia Barbone (cf. Barbati Giac., *Tommaso da Celano e le sue opere,* Casalbordino 1904, p. 5), riposa su un qualche documento.

(1) *Historiarum seraphicae religionis libri tres,* Venetiis 1586.

(2) L. c. fol. 277 v.

(3) Ed. Alencon. l. c. XXI.

(4) Cioè: *Sancti Francisci Discipulus.*

(5) Cfr. C. Eubel, *Hierarch. cath. medii aevi,* I, 404, Monasterii 1898.

(6) Nunc vulgo *Arcella* nuncupatur. Hic extremum diem clausit *S. Antonius Patavinus,* die 13 Iunii 1231.

(7) Cfr. P. N. Dal-Gal O. F. M., *S. Antonio di Padova (Studio dei documenti),* cap. XIII, n. III, pag. 343: cap. XIV, nn. III-VII, pp. 361-377, Quaracchi 1907.

que sane Fratres ipsi, omni prorsus zelo, Patavinos fovebant tum verbi Dei ministerio, tum sacramentorum administratione, tumque mirificis virtutum exemplis. Quae omnia aegre ferentes nonnulli homines saeculares, etiam sacerdotes, quorum vivendi licentiam interdum redarguerant Minoritae, in istos accusationem inferre ausi sunt penes Episcopum; qui totis viribus tunc temporis incumbens ad claustralem disciplinam, hinc et illic paullum collapsam, instaurandam, inclementius quandoque Fratres Minores obiurgare non destitit, ab exercitio praedicationis et ab excipiendis fidelium confessionibus eos suspendendo. Immerito verum offensi et vexati Religiosi illi, praesidium ac tutamen petierunt a Summo Pontifice *Alexandro IV,* qui rebus omnibus, sine ullo partium studio, maturius perpensis, ad ipsum Episcopum hoc misit *Rescriptum,* quod infra in lucem damus; ut erga Fratres Minores, quorum virtutes, pietas, zelusque animarum quamplurimum commendantur, mitiore uteretur consilio et ingenio.

Hoc igitur *Rescriptum,* priscis nostris confratribus utriusque Patavini coenobii tam honorificum, datumque Anagniae die 30 Iulii 1259, in antiquo asservabatur Fratrum Minorum Conventualium archivo ad S. Antonium Paduae, (*tomo XV. Rotul. 16*); et primis annis saeculi nuper elapsi ex originali sumpserat exemplum Illmus et Rmus DD. *Franciscus Scipio Dondi ab Horologio,* Patavinus Episcopus, publicique iuris fecerat in septima sua Dissertatione (1). At illud prorsus ignorabatur tum a perillustri annalista nostro *P. Luca Wadding,* eiusque continuatoribus, tumque a clariss. *P. J. H. Sbaralea;* qui de eo ne mentionem quidem fecit inter Pontificis *Alexandri IV* « *Rescripta ac Diplomata a nobis desiderata* (2) ».

Congruum itaque ac perutile duximus, ne fragmenta pereant, hic illud inserere Documentum, ad quod tantum se refert in opere suo « *Le Chiese d' Italia* » (X, 523) cl. *Cappelletti,* diem tamen ei tribuens erratam (30 Iul. 1264): isto enim tempore Pontificiam tenebat Sedem *Urbanus PP. IV,* qui *Alexandro IV* (1254-61) successerat a mense Decembris 1261 (3).

Sequentis est igitur tenoris *Alexandrinum Rescriptum:*

Alexander Episcopus, Servus Servorum Dei, Ven. Fratri... Episcopo Paduano salutem et Apostolicam Benedictionem.

Ad audientiam nostram non sine cordis amaritudine et animi turbatione pervenit, quod tu adversus dilectos filios Fratres Ordinis Minorum in Paduana Civitate ac dioecesi comorantes, quos pro eo, quod tibi in animarum cura et cultu divino per operis et sermonis efficaciam obsequuntur, paterno deberes affectu diligere et opportunis pietatis auxiliis confovere, et in hiis etiam quae gloriam divini nominis et profectum animarum respiciunt favoris praesidio communire, odii fomite, quod non decet Pontificem, concitatus, quasi non attendens, aut forte quadam calliditate ignorare te fingens, quod ordo praedictus velut signum vitae in

(1) *Dissertazioni sopra l' istoria ecclesiastica di Padova,* Padova 1802-13. 9 vol. *Diss. VII,* 1813, 128-130. Doc. 128. Inde eiusdem *Regestum* traxit Potthast, *Reg. Pont. Rom.* II. Berolini 1875, n. 17647.

(2) Cfr. *Bullar. Francisc.,* II. 418-421, Romae 1761. Deest quoque ap. C. Eubel, *Bullarii Franciscani Epist.* Ad Cl. Aquas 1908, p. 102-3.

(3) Cfr. C. Eubel, op. cit. — Cum grati animi sensu gratias hic agimus cl. *P. Ioanni-Francisco Ghedina,* almae S. Antonii Venetiarum Provinciae Minoriticae chronologo doctissimo, qui nobis *Alexandrinum Rescriptum* indicavit.

Ecclesiae horto plantatus, fructum desiderabilem et perdulcem pro animarum refectione continua fecunditate producit, neque considerans, quod magna fidelium multitudo ad amoenam huiusmodi arboris umbram concurrit, cupiens sub illius virentibus foliis ab aestu protegi vitiorum. Hii namque sunt viri conversationis et vitae honestate conspicui, clari fama, virtutibus clariores, et scientiae titulo praesigniti, per quos quam plures cordis coecitate percussi, et viam salutis penitus ignorantes, lumen fidei ac morum suscipiunt disciplinam, per quos etiam universis catholicis spei et charitatis argumenta proveniunt, veritatis via patet perfidis, et curatur insania haereticae pravitatis. Sed tu, haec non advertens, circa ipsos quasi constitutus sis Christi ovium dissipator potius quam curator, populum tibi commissum perversis avertis monitis, ut ab eis non audiant verbum Dei, et dampnosae comminationis obicem interponens eidem praecipere populo non vereris, ut ab ipsorum Fratrum praedicationibus et confessionibus, velut errorum deceptionibus, se subtrahant et discedant, quod suadere ipsi populo non est aliud, nisi, ut relicta via lucis, ambulent in caligine vitiorum in tui ministerii ignomininiam et salutis ipsorum dispendium et iacturam. Cum igitur, ex iniuncto nobis apostolatus officio, de cunctorum salute incessabili nos oporteat sollicitudine cogitare ac Fratres ipsos defendere ab omni, quam ipsis infers iniuria, vel offensa, tuoque in hac parte populo providere salubriter cupiamus, ne post huiusmodi iniqua tua monita, in sui perniciem per erroris devia gradientes in mortis aeternae puteum dilabantur, Fraternitati tuae per apostolica scripta in virtute obedientiae districte praecipiendo mandamus sincera tibi, qua te in Domino caritate complectimur, suadentes, quatinus ab omni praedictorum Fratrum gravamine prorsus abstineas, illi cuius vestigia paupertatem amplectendo sectantur, et nobis in illis taliter studeas complacere, ut nostram et Apostolicae Sedis indignationem, quam pro ipsorum offensa indubitanter incurreres valeas evitare, exhibendo te ipsis verbo benevolum et opere gratiosum, ac revocando per te ipsum, quae directe vel indirecte fecisse dinosceris in eorum praeiudicium et gravamen; populum quoque tuum salubriter moneas, et diligenter inducas, ut fratres ipsos tamquam electos Dei famulos et ministros habeant propensius commendatos; nec illum more solito quominus ad eos accedat, praedicationis et confessionis causa, quomodolibet impedire praesumas. Sciturus quod nisi praemissa, quae ad ignominiam dictorum Fratrum et dispendium salutis fidelium atemptasse dinosceris mox curaveris revocare ac a similibus de cetero penitus abstinere. Nos circa praedicationem et confessionem huiusmodi et alia, quae salutem animarum respiciunt, taliter auctore Domino providere curabimus, quod tuum in hiis dicti Fratres obstaculum formidare non poterunt, sed dolebis forsitan te ipsis in hac parte tam difficilem ostendisse. Taliter igitur praeceptum super hoc Apostolicum adimplere procures, quod tibi exinde perennis vitae praemium a divina pietate proveniat, nec oporteat nos, qui ad fratres ipsos praecipue gerimus dilectionis affectum, opportunum in praedictis remedium adhibere. Datum Anagniae tertio Kal. Augusti, Pontificatus nostri Anno V.

Romae ex collegio S. Antonii Patavini
die 1 Septembris 1908.

P. Nicolaus Dal-Gal, O. F. M.

CHRONICA

I. — Cronaca Italiana.

Società Internazionale di Studi Francescani in Assisi. — L'annuale adunanza generale di questa Società ebbe luogo quest'anno il 5 Aprile, con l'intervento di molti soci e l'adesione dei principali francescanisti lontani.

Il presidente conte dott. Antonio Fiumi Roncalli nella sua relazione. dopo aver commemorato il prof. Leone Leonelli, uno tra i più fervorosi francescanizzanti, membro del Consiglio direttivo fino dalla fondazione della Società, riferisce su le più importanti pubblicazioni di carattere francescano uscite nell'anno sociale. Dice che il suo compito questa volta è a lui facilitato dalla periodica pubblicazione francescana *Archivum Franciscanum Historicum,* nella quale si ricordano diffusamente, con erudita competenza e obbiettiva serenità, tutti gli studi compiuti in quest'ultimo periodo. Ricorda i testi più importanti riprodotti dalla Rivista, per i quali vengono sempre più ad arricchirsi le fonti della storia francescana. Negli *Études Franciscaines* rileva pure molti lavori interessantissimi. Accenna alla *Miscellanea Francescanea* del Faloci-Pulignani, all'*Oriente Serafico* di S. Maria degli Angeli in Assisi.

Parla della nuova edizione della Cronaca di Fr. Salimbene, degli ultimi lavori del Boehmer, del Tocco (*Studi Francescani*), di Piero Misciattelli (*Idealità Francescane*); del libro di Antonio De-Micheli (*Le antiche leggende di Francesco d'Assisi e la critica francescana di questi ultimi decenni*) e di quello di Adolfo Venturi (*La Basilica di Assisi*), che hanno suscitato vive critiche e discussioni. Enumera varie pubblicazioni inglesi, del Ferrerz Howelt, del socio Grimley, della mrs. Robert Goff, che ha dato ora alla luce una storia-guida di Assisi; e, in Germania, le pubblicazioni di Fritz Kunz, del socio Walter Goetz e di altri.

Fra le molte conferenze tenute ricorda particolarmente quella su « La originalità di S. Francesco di Assisi » detta dal presidente onorario Paolo Sabatier in Torino (v. AFH I, 480; II, 358), e quella del P. Ubaldo D'Alençon su « L'Inghilterra francescana nel passato » (v. AFH II, 528) alla Società inglese di studi francescani in Londra. (V. *Unione liberale* di Perugia, nº 82, 10 Aprile 1909).

Nel pomeriggio, in una sala del Palazzo Municipale, il Prof. Umberto Cosmo dell'Università di Torino tenne la conferenza d'uso, parlando su *La contraddizione francescana;* conferenza, più che di storia, di sentimento, di filosofia o, meglio, psicologia della storia francescana. Nella quale egli volle rilevare la contraddizione tra l'ideale e il reale, tanto in S. Francesco che ne'suoi seguaci, restando però questa contraddizione la forza, la bellezza, il principio vitale e continuamente rinnnovatore dell'Ordine Francescano. È un modo di vedere originale e ardito, sul quale noi, dai semplici resoconti dei giornali, non possiamo pronunciarci,

non sapendo come venga applicato ai singoli fatti. Attendiamo il testo della Conferenza nel prossimo Bollettino della Società; e allora ne riparleremo.

Conferenza d'arte. — Il 22 Aprile scorso nell'aula dell'Associazione Archeologica Romana, il P. NICCOLÒ DAL-GAL O. F. M. tenne un'applaudita conferenza con proiezioni sul pittore veronese Domenico Morone, in relazione a quello che è pure argomento del suo articolo nel fascicolo presente dell'*Archivum* (p. 384 ss.). Accondiscendendo poi a inviti e preghiere, il P. Dal-Gal ripetè la stessa conferenza il 30 Aprile all' Accademia Olimpica di Vicenza; e il 12 Maggio per gli Alunni del Seminario, e il giorno seguente davanti a un numeroso publico di artisti e di cittadini, in Verona, nella stessa monumentale sala Moroniana a S. Bernardino, che era la più degna illustrazione alla parola dell' oratore.

Tanto la Conferenza che l' articolo preludono a uno studio ampio e critico che l' indefesso giovane francescano sta preparando su tutta l' opera di questo grande artista del 400, ingiustamente fin qui presso che dimenticato.

Congresso Terziario Francescano. — Il giorno 29 Aprile scorso, per iniziativa dei Frati Minori della Provincia Veneta, si tenne a Vicenza un Congresso dei Terziari Francescani di quella regione. Erano presenti all' adunanza, onorata di un Breve del Sommo Pont. Pio X, l' Emo Card. di Venezia, Aristide Cavallari, Presidente onorario, i Vescovi di Treviso e di Chioggia, Monss. Longhin e Bassani, il Vicario Genle di Vicenza, per il Vescovo locale assente, i rappresentanti degli altri Vescovi della regione, il Provinciale del Veneto, M. R. P. Domenico Facin, ecc., oltre a più migliaia di Terziari, sacerdoti e laici. Tenne la presidenza effettiva il P. Niccolò Dal-Gal O. F. M., che disse il discorso inaugurale. Tra le decisioni prese, va rilevata quella di una *Federazione dei Terziari Veneti*, e l' altra su l' *Azione Sociale*, da esplicarsi per mezzo del Segretariato della Federazione, del Bollettino di essa, di Conferenzieri che si istituiranno a ciò, ecc., secondo i bisogni dei tempi e le gloriose tradizioni del T. O.

A quando qualche cosa di simile nelle altre regioni italiane?

Opera d'arte. — Nella cappella mortuaria di Ficulle *(Perugia)* è stato rinvenuto un bellissimo affresco non posteriore certo ai primi del cinquecento. Il dipinto, dai colori vivaci, dalla tecnica squisitamente sviluppata, rappresenta la Vergine col Bambino, seduta in faldistorio e avente ai lati San Rocco e San Sebastiano: le quali figure sono d' una tal freschezza e d' una tale purezza di linee armoniche, che ci offrono un pregiato esempio dell' antica scuola umbra. (*Corriere d' Italia* N. 264-1908).

⁂ E' comparsa la versione italiana del *Direttorio Spirituale dei Terziari di S. Francesco,* del P. EUBENIO D'OISY, O. M. Cap., fatta sul la seconda edizione francese (v. più avanti p. 531). Il libro è in forma catechistica, secondo il voto espresso dal congresso internazionale dei Terziari Francescani tenuto in Roma dal 22 al 26 Settembre 1900. L' autore della traduzione ben riuscita, è il P. CORNELIO DA MUSSOLENTE Cappuccino. Dando un' occhiata alla parte storica, che secondo il piano dell' autore abbraccia il mese di Ottobre e di Novembre (p. 1-77), diremo che il traduttore ha fatto molto bene a seguire l' esposizione concisa e netta dell' autore; ma dove l' autore francese aggiunge alcune particolarità su l' Ordine in Francia (p. 28-9), il traduttore poteva tralasciare quelle notizie, p. e. le residenze dei Ministri Provinciali tanto Francescani che Cappuccini in Francia, non corrispondendo più esse allo stato

attuale delle cose. O meglio, avrebbe dovuto sostituire con le notizie corrispondenti delle Provincie dei Francescani e Cappuccini d'Italia. Lo stesso si deve dire del paragrafo 31 (p. 36-7.) sui Santi e personaggi illustri che la Francia ha dati all'Ordine francescano. P. EUGENIO D'OISY, O. M. Cap. *Direttorio Spirituale dei Terziari di S. Francesco. Traduzione dal francese sulla seconda edizione emendata ed accresciuta, curata da un religioso dello stesso Ordine, alunno della Provincia Veneta* (sola traduzione approvata dall'autore. Padova, tipografia del Seminario, 1906. in-16°, pp. XVI-519. L. 1,25).

⁂ Un Manualetto sopra il T. Ord. aveva già publicato il P. BERARDO MARAGLIA O. F. M. [*Nuovo veni-mecum del Terziario Francescano,* Firenze, Tip. Gustavo Campolmi, 1903, in-32° p. 466], anch'egli dietro il voto del Congresso Terziario di Roma 1900. Quello che c'è di particolare in esso, che, pur restando manuale per tutti i Terziari Italiani, vuol esserlo specialmente di quelli d'Ognissanti in Firenze, è la rivendicazione a questa città del luogo dove S. Francesco fondò il T. O. (p. 14-25), e una rapida dimostrazione che la Congregazione Terziaria d'Ognissanti sia « la diretta e vivente continuazione dell'antichissima prima Congregazione Terziaria, germogliata in S. Gallo nel 1221, sotto gli occhi di S. Francesco » (p. 26-34). Ma per la debolezza della prima (poichè anch'egli s'appoggia unicamente sul Mariano) l'Aut. veda questo stesso Periodico, I, 642 s. e II, 98; per la seconda, noi non possiamo consentire che a *una* continuazione, derivazione, ecc., finchè non sia dimostrato che da S. Croce a Monte le Croci passarono tutti i Terziari, la Congregazione in corpo, senza smembrarsi. Il che non pare supponibile.

⁂ Un altro libro sul T. O., uscito recentemente, è quello del P. FELICE-MARIA DI ROMA O. F. M. *Fiat lux! sul T. O. Francescano,* Piacenza 1908, in 24° p. XII-464, con aggiunta un'*Appendice* di due *Conferenze ai Terziarii Francescani,* Tip. Pont. dell'Istituto Pio IX, 1908, pag. 38 (L. 1,50); nel quale l'A. fa veramente la luce, purtroppo per molti ancora necessaria, su l'essenza, il fine e la missione del T. O. Del resto è un manuale completo per i Terziari. Non vi manca neppure la parte storica, una specie di tavola sinottica della glorie francescane. Nella quale però noi avremmo preferito qualche cosa.... di meno e qualche cosa di più. *Meno* di quelle asserzioni sommarie, facilmente glorificative, raccolte senza alcun controllo critico, ripetute ormai a iosa. In linea generale non si può ammettere, in senso storico, l'idea — sia pure del P Mauro Ricci — che nella Chiesa, da S. Francesco a noi, tutto è francescano o di spirito francescano (p. 85). In particolare poi, che S. Francesco abbia introdotto nella Chiesa la Messa della Madonna al Sabato (p. 108), e S. Leonardo da P. M. l'esercizio della *Via Crucis* (ivi), e S. Antonio da Padova la prima processione del SS. Sacramento (ivi e seg.) e il B. Bernardino da Feltre il « Anima Christi sanctifica me » (110), e Scoto « il Dignare me laudare te » (ivi), e Sisto V il « Sia lodato G. C. » (ivi), e che tre Francescani siano stati tra i *fondatori* dell'Università di Bologna (113), per non accennare ad altro; sono queste asserzioni o esagerate o interamente dimostrate false. Di *più* vi avremmo voluto, invece, un po' di storia proprio del T. O.; cosa che si desidera sempre in questi manuali; ma che è quella che porterebbe la maggiore e più persuasiva luce su questa Istituzione francescana, la quale ha dato i grandi uomini e i grandi santi, solo quando ha molto operato.

⁂ In attesa che, dopo il processo canonico per il giuridico riconoscimento del culto al B. Baldassare Ravaschieri, felicemente chiusosi in Pavia

il 2 Maggio 1908, la S. Sede emani la sententa di conferma, il P. BERNARDINO DA CARASCO O. F. M. ha publicato l'operetta: *Il B. Baldassare Ravaschieri dei Frati Minori ed il suo culto,* Genova, Tip. A. Capurro, 1908, in-16°, p. 102. L'ha divisa in due parti: la 1ª, la Vita (8-40); la 2ª, la storia del culto (41-82). Da p. 83 a 90, alcune Note illustrative di luoghi o persone in relazione al già detto. Finalmente, due appendici: una su le Imagini e reliquie del B. (91-103); e l'altra, l'elenco degli scrittori che hanno trattato di lui; molti, a prima vista: 41; ma che si ridurrebbero a pochi assai, se fosse tenuto calcolo della dipendenza che c'è tra tanti di essi. Pur troppo il B. è uno di quelli, su la vita dei quali si hanno poche e neppure sincrone memorie. Nacque nel 1419 in Chiavari, morì il 17 Ottobre 1492 in Binasco (Pavia). Fu Ministro Provinciale della sua Prov. di Genova, forse dottore in teologia, zelante predicatore, intimo amico del B. Bernardino da Feltre, dato ad ritiro e all'estasi, reso negli ultimi anni impotente e immobile dalla gotta. Il culto a lui dedicato cominciò subito dopo la sua morte, intorno alla sua tomba e nella sua patria; nè cessò mai. Intorno a questa seconda parte l'A. ha fonti positive e sicure; ma, per la prima, deve confessare i grandi vuoti e alcuni riempirne con la «pia imaginazione». Meno male che lo dice egli stesso. Ma veda (p. 28ss.) se per l'iscrizione che stava al sepolcro del B. non nasca un'altra difficoltà dalla disposizione delle parole ne'frammenti di cui è notizia; e, in tutti i modi, se la traduzione che egli ne dà non sia un po' arbitraria, specialmente in quel «pavese» che non c'è nei versi, nel posto dove c'è altro a far stare più perplessi ancora. Importante sarebbe la notizia riportata intorno al B. Bernardino da Feltre, che sia stato il primo iniziatore in Genova dell'esposizione della SS. Eucaristia in forma di 40 ore. La dà il Carmelitano P. Agostino Schiaffino in *Annali Ecclesiastici della Liguria,* MS. in Genova, della metà del sec. XVII. Andrebbe approfondita, a dar nuovo indirizzo alla questione tanto dibattuta. Per preghiera stessa dell'A. dobbiamo rettificare la notizia a p. 84 s. nota E. Le Terziarie Francescane e Regolari di Chiavari, che da S. Bernardino ebbero leggi, non gli edificarono la chiesa a lui dedicata: la ricevettero, che tutto ciò era già fatto.

Senta il bravo e fervoroso P. Bernardino da Carasco: da quello che si capisce dal suo libro e che del resto è facilmente supponibile, c'è tutta una messe di notizie e documenti che riguardano gli Ordini Francescani in Liguria, ancora incerta, dispersa, nascosta, sconosciuta. Si dia a mieterla lui, e qualche suo buon compagno con lui. Per ciò che ha fatto, gli siamo grati: ma per ciò che farà, oh sia benedetto!

*** S. Diego d'Alcalà è venerato in speciale Patrono a Canicatti (Girgenti), e il P. AGOSTINO GIOIA O. F. M. ne ha scritta la vita, a semplice divozione di quel popolo [*Vita compendiosa di S. Diego d'Alcalà Laico Professo dei Frati Minori,* Palermo, 1907, in 16°, p. 43]. Ha piuttosto del panegirico che della storia, come ancora si usa in questi casi, non sappiamo se a vantaggio della soda efficacia. Ha rare citazioni, imprecise e qualche volta sbagliate (là: «Mazzara, *Vita del Santo*»; «Vadingo (!). *Annales*» ecc. «t. II» leggi 11;.... «p. 16 ed è 444 [p. 40]); mentre o se ne poteva fare a meno, data la classe dei lettori, o se mai dare un breve indice delle fonti. E perchè si dice nella Prefazione [p. 9]: «Non troverete in esse [memorie] frasi ricercate, altisonanti parole»? Chi le cerca ormai più? È un mal vezzo, che va smesso! Chi si prova a dare una veramente succosa e adatta storia per il popolo, fa per questo solo opera grande, che noi saremo i primi ad ammirare e lodare.

*** Il libro di A. Venturi, *La Basilica di Assisi,* di cui l'*Archivum* ha già parlato (AFH, II, 351 ss.), ha sollevato un po' di vespaio intorno all' A. e alle sue più ardite e nuove conclusioni. Quella, p. e., intorno all'architetto della chiesa superiore, ha fatto scattar su il conte Paolo Campello della Spina, *Dell' architetto che portò a termine la basilica francescana di Assisi,* in « Bollettino della R. Deputazione di Storia Patria per l'Umbria », Vol. XIV, Perugia 1908, p. 141-53; e il P. Egidio M. Giusto, Min. Conv., *Chi fu veramente l' architetto della Basilica superiore di S. Francesco in Assisi?* (Estratto dagli « Atti dell' Accademia Properziana del Subasio », Vol. III, 1909, N. 1) Assisi 1909, in-8°, p. 30. Contro il tentativo del Venturi di provare che quest' architetto fu Fr. Giovanni della Penna, e questa *Penna* degli Abruzzi, rivendicano tutti e due quella che era ormai comune opinione, che, cioè, Fr. Elia ne sia stato l' Architetto primo e ideatore, e Fr. Filippo da Campello il suo successore dopo il 1239 sino alla fine del lavoro architettonico. Non adducono proprio nuove prove del loro asserto, occupati anche come sono a ribattere quello del Venturi; ma non si può negare che quello del Venturi non lo ribattano assai bene. Il Venturi aveva basato la sua congettura su due lettere, una del Pontefice Gregorio IX a Fr. Elia Generale perchè lasciasse un Fr. Giovanni da Penna a dirigere l' acquedotto del Monastero di Sassovino (1), e l'altra di Innocenzo IV a Fr. Filippo da Campello riguardo all' ultimazione dei lavori (2). E dalla prima aveva tratto che dunque Fr. Giovanni si trovava in quel tempo ad Assisi, e dalla seconda che Fr. Filippo non era che il preposto amministrativo della Fabbrica. Ma veramente la retta interpretazione delle due lettere gli dà torto; e la questione torna recisamente da capo. Confidiamo che queste discussioni, serbandosi sempre nel campo sereno della storia, abbiano comunque a giovare alla verità, e nient' altro che alla verità.

*** E' uscita, in occasione del 7° Centenario dell' Ordine nostro, la prima parte d'un nuovo lavoro, che l'autore dell'*Apostolo della divina parola* (Quaracchi 1904) ha intrapreso sui predicatori francescani: P. Bernardino Sderci da Gaiole O. F. M. *L'apostolato di S. Francesco e dei Francescani. Studi storici.* Vol. I. Quaracchi 1909, in-8°, pp. XLIII-620. Proposito dell'Autore (V. Introduzione) è stato di ricercare, raccogliere e coordinare le Memorie più interessanti sopra la natura, gli effetti e i mezzi di questo *Apostolato,* preso sotto la più ampia significazione, procedendo in base a documenti o in conformità di solenni tradizioni, col fine, *generale* di richiamare l' ammirazione del publico onesto alla sua azione benefica, e *specialissimo* di presentare ai sacri Oratori un complesso di esempi, che essi debbono non solo ammirare ma anche imitare.

*** Abbiamo ricevuto e annunziamo l' opuscolo: P. Hyacintus Picconi O. F. M., *De antiquitate Minoriticae Provinciae Bononiae. Disputatio historica.* Parmae, Typ. SS. Annuntiationis, 1909, in-8°, p. 14, con fig. Di esso, parlerà qui prossimamente il P. Girolamo Golubovich, in alcune Note complementari al suo Articolo: *Series Provinciarum Ord. Fr. Minorum* (Cf. AFH I, 1ss.).

*** Anche la Provincia di Milano s'adopra a rivendicare la propria *antichità.* P. Paulus Maria Sevesi O. F. M., *Almae Minoriticae Provinciae Mediolanensis (seu Lombardiae) primordia. Brevis historica discussio.* Genova, tip. Serafino e Ferrando, 1909, in-8°, pp. 24. La discussione è aperta. Noi ne rileveremo i risultati.

P. Benvenuto Bughetti O. F. M.

(1) *Misc. Franc.* V, 1890, 160. (2) Sbaralea, *Bull. Franc.* I, p. 666, n. 489.

II. — Chronique Étrangère.

ALLEMAGNE. — La seconde édition de la vie de St. François par M. le Prof. Gust. Schnürer n'est, en somme, qu'une réimpression de la première, dont on a parlée ici-même AFH I, 137 s. Le retouches sont très légères. Les deux éditions s'accordent parfaitement entre elles jusqu'à la p. 85. La disparité qui commence alors, est due uniquement aux illustrations; l'ancien n. 46 (image de St. Francesco à San Francesco a Ripa) ayant été échangé contre une fresque du Saint au couvent de Stroncone, reproduite de l'*Augusta Perusia* I, 1906, 10, où elle est dite du XIIIe (?) siècle. Il avait été malheureusement impossible d'obtenir une photographie satisfaisante de l'image de S. Francesco a Ripa, (voir p. 124 des deux éditions). L'auteur a intercalé encore la stigmatisation en émail du reliquaire de Limoges (à présent au Louvre), n. 60 p. 110; le vitrail de St. François dans l'église de Ste Elisabeth à Marbourg d'après l'ouvrage de Haseloff, n. 74, p. 133, (v. AFH I, 193), et n. 67 p. 110 la mort de St. François, fresque de Giotto dans Santa Croce de Florence. Le nombre des illustrations a été porté ainsi de 73 à 76, et le texte a été un peu transposé. Seul l'avant-dernier paragraphe p. 134-5, disant très brièvement que St. François a inauguré une nouvelle période de missions, a été ajouté, et quelques indications bibliographiques parmi les sources p. 135-6. La belle et solide biographie du Patriarche des Mineurs, d'une magnifique exécution typographique en est maintenant à son 6e jusqu'au 8e mille. *Weltgeschichte in Karakterbildern. IIIe Abteilung, Uebergangszeit. Die Vertiefung des religiösen Lebens im Abendlande zur Zeit des Kreuzzüge.* Franz von Assisi *von Gustav Schnürer,* durchgesehene und vermehrte Auflage; 6 bis 8. Tausend. München 1907, Kirchheim'sche Verlagsbuchhandlung, Kirchheim et Co. in Mainz. gr. in-8 pp. 139; 4 Marks. Le livre est divisé en 6 parties ou époques, dont la deuxième: (Conversion de François et) Fondation de l'ordre 21-56, et la quatrième: la Rédaction de la règle (et la crise de l'ordre) 81-110, nous paraissent les plus vivantes et les mieux réussies. A la p. 41 M. Schnürer nous dépeind la surprise des douze Penitents, quand ils trouvèrent à Rome le vénérable évêque d'Assise (cf. Sabatier, *Vie de St. Fr.* p. 108); en réalité la suprise mêlée de crainte, était du côté de l'évêque, cf. I *Cel.* 32; 3 *Socii* c. 12. — P. 100 et 101 lisez *Cortona* pour *Cortone* etc. Cette biographie, empreinte d'un esprit pleinement scientifique, accentuant le côté humain du Saint, sans négliger ce qu'il y a eu de surnaturel en lui, tout en omettant tant de détails, est certainement une des meilleures vies du Patriarche d'Assise.

*** Le R. P. Patritius Schlager O. F. M., poursuivant son histoire de l'ancienne province franciscaine de Cologne, vient de faire paraître le volume traîtant des luttes glorieuses soutenues par les Frères Mineurs, contre les Réformateurs du XVIe siècle. *Geschichte der Kölnischen Franziskaner-Ordensprovinz während des Reformationszeilalters, nach meist ungedruckten Quellen,* Regensburg, Verlagsanstalt 1909, in-8°, pp. VI, 319. Ce volume forme la suite de ses *Beiträge zur Geschichte der kölnischen Franziskanerordensprovinz im Mittelalter,* Cologne, chez Bachem, 1904.

*** Le R. P. Léonard Lemmens O. F. M. publiera sous peu une monographie sur S. Bonaventure dans la Collection « *Illustrirte Heiligenleben* » qui paraît à Kempten, chez Kösel. Cf. AFH I, 495.

*** **Les Dominicains allemands ont entrepris de publier une collection de sources et d'études pour l'histoire de leur ordre en Allemagne.**

Le premier fascicule donne la statistique de la province de Teutonie. *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland, herausgegeben von Paulus von Loë und Bened. Maria Reichert, I. Heft, Statistisches über die Ordensprovinz Teutonia.* Leipzig, Otto Harrassowitz 1907, 1 fasc. in-8° pp. II, 55. (2 Mark). Le R. P. Paulus von Loë O. Praed. y oriente très bien ses lecteurs sur les diverses provinces dominicaines des territoires allemands (3-4), — il y en avait neuf, au cours des siècles (1221-1804), — sur les Congrégations (ou Réformes) qui y prirent pied (4-5), et sur les « Nations » des grandes provinces (5-6). Vient ensuite le catalogue critique des couvents de la Teutonie, au nombre de 66 en tout, (7-9), et des Provinciaux 1221-1907 (9-22). Les appendices (23-52) donnent le texte des anciens catalogues des Prieurs Provinciaux et des chapitres de la Teutonie. Cette province éteinte durant la première moitié du XIXe siècle, fut rétablie en 1895. Les matériaux réunis dans ce fascicule aideront certainement, au moins, à mieux fixer quelques points de détail de l'histoire franciscaine d'Allemagne. C'est pourquoi nous aurions désiré plus de dates sur les Provinciaux du moyen-âge. Les nombreux cartulaires des villes allemandes en auraient fourni une moisson abondante; voir p. ex. Wackernagel et Thommen, *Urkundenbuch der Stadt Basel,* Bâle 1890 ss, 9 vols; cf. *Mitteil. Inst. oesterreich. Geschichtsforschung,* XV, Innsbruck 1894, 146 ss. Notons dans le *Catalogus Priorum Prov.* p. 44-51, écrit vers 1474, peut-être par Felix Fabri, et continué par une autre main jusqu'en 1496, le passage que voici p. 47: « *Anno Domini 1484 fuit reformatum solemne monasterium sororum sante Clare Seflingen, octava die Ianuari et in crastino sequentis dici monasterium fratrum minorum hic in Ulma* ». Cf. Glassberger, *An. Fr.* II, 489. **P. Michel Bihl** O. F. M.

AMÉRIQUE DU NORD. ÉTATS-UNIS. — Dans le dernier numéro de la défunte *New York Review,* vol. III num. Janv.-Avril 1908, p. 419-515 le R. P. Leo M. Dubois S. M. Ph. D. publia un article « *The Franciscan movement in the Protestant and Rationalistic world.* Cette dissertation est plus scientifique et mieux au courant que celle de Ernesto Buonajuti, *St.* « *Francis of Assisi in modern critical thought* », paru dans la même revue num. Jan-Febr. 1907 p. 459-78, et un article anonyme sur le même sujet dans *The Catholic World,* New York 1906, num. de Sept. Le R. P. Dubois, après avoir exposé ce qu'ont élaboré, dans le champ des études franciscaines, les savants catholiques, apprécie justement l'influence de M. Paul Sabatier, pour s'étendre ensuite sur les publications catholiques sur le Tiers-Ordre franciscain.

*** A côté de la thèse de Miss Ellen Scott Davison, v. AFH II, 343-6, il faut noter celle que M. Muzzey David Saville, Ph. D. publia, sous les auspices de la Société historique américaine, *The Spiritual Franciscans,* New York 1907, in-8° pp. 76. Le même auteur fit paraître, dans *The American Journal of Theology,* XII, Chicago 1908, 392-421, 588-608 deux articles: *Where the Spiritual Franciscans Montanist Heretics?* Nous y reviendrons.

*** Il ne faut chercher rien de nouveau dans la petite brochure du Rév. W. Hudson Shaw, M. A. Recteur de Luttenham (Angleterre), malgré sa verve et le ton un peu sentimental, qui aura plu, sans doute, à ses premiers auditeurs. Car c'est une conférence, d'ailleurs intéressante, que le Rév. Hudson Shaw à donnée en Amérique, dans la 'Société pour l'extension de l'enseignement universitaire'. *Santa Chiara, Brother Leo, Egidio and Elias of Cortona,* Philadelphia, American Society for the extention of University teaching 1907, in-8°, pp. 36.

*** Outre la thèse du R. P. L. M. Dubois, v. AFH II, 325, quelques articles de revues américaines ont aussi traité de St. François du point de vue sociologique, p. ex. Ernest H. Crosley, *The wealth of St. Francis; A study in transcendental Economics* dans le *Craftsman* New York, oct. 1902, p. 34-48, et le Rev. Fulton Cutting, *The message of St. Francis to the twentieth century,* dans la *Homiletic Review,* July 1905, 22-24.

P. Paschal Robinson O. F. M.

AMÉRIQUE DU SUD. RÉP. ARGENTINE. — Ne pouvant pas entrer dans les détails du Congrès du Tiers-Ordre franciscain qui fut tenu à Buenos-Aires du 28 octobre 1906 au 8 novembre 1906, nous notons succinctement le contenu du volume, qui témoigne de l'activité qui y fut déployée. *Segundo Congreso Terciario Franciscano Catequistico Argentino-Urugayo. Antecedentes* [1-60], *Sesiones publicas y privadas* [63-466], *Ecos* [469-533], Buenos-Aires, Imprenta y casa editora de Adolfo Grau, 1907. gr. in-8° pp. 535, II. Dans la dernière partie on trouve *in extenso* les discours prononcés dans ces jours de fraternité et d'activité franciscaine.

*** Signalons encore, à cette occasion, une feuille volante sans indication de date ou de lieu etc. in 16° pp. 8. *Pia Unión de la Purisima. Dos Documentos Históricos sobre su Origen 1602-1603.* On y publie l'acte de la fondation de la Confrérie de l'Immaculée Conception *(Cofradia de la Limdia Concepción)* fondée à Buenos Aires par quelques gentilshommes (2-5), l'approbation du P. Gardien, *Fr. Sébastien Palla,* faite le même jour 1 nov. 1602, et la confirmation donnée par le célebre Frère Mineur *Martin Ignaio de Loyola*, évêque de Rio de la Plata le 4 fevrier 1603 (6-8). Les documents sont tirés de la liasse 2. num. 15 de la *Notaria Eclesiástica* de Buenos Aires.

*** Les Annales de la République Argentine rediront toujours le nom de *Fray Cayetano José y Rodriguez,* qui au mois de mai 1810 fut un des champions les plus fiers de la liberté nationale. C'est lui « ce moine avec le coeur d'ange et l'âme d'un révolutionnaire », comme on l'a nommé (v. p. 57), qui lança alors le manifeste contre les vexations incessantes que son pays avait souffertes de la part des conquérants. En 1812 il fut membre de l'Assemblée électorale, et en 1813 il siégea comme député dans l'Assemblée Constituante; trois ans plus tard il fut nommé député de Buenos Aires au congrès de Tucumán. Après avoir défendu, en 1822, la liberté des Religieux et fondé *El oficial de Dia,* il mourut à Buenos Aires le 21 janvier 1823. Le 23 janvier 1903 fut inaugurée à San Pedro, lieu où il était né en 1761, la statue de ce héros national en bure franciscaine. Il était entré dans l'ordre à Buenos Aires le 12 janvier 1777. C'est au Fray Cayetano, qu'est consacrée le tome IIe de la *Biblioteca de Mayo* '*Nuestros Hombres*' Collection populaire fondée à l'occasion « du premier centenaire « *de la Emancipación Argentina* »; *Fray Cayetano* por Fr. Pacifico Otero [O. F. M.] Buenos Aires, Cabaut y Cía, Editores, 1908. in 16°, pp. 165 (50 cent.). Du reste ce livre n'est qu'un extrait et une vulgarisation de l'ouvrage du même auteur *Estudio Biográfico sobre Fray Cayetano José Rodriguez y Recopilación de sus producciones litterarias* por Fr. Pac. Otero O. F. M. Córdoba, establic. tipogr. La Velocidad de F. Domenici 1899. in-8° IX, pp. 138.

CHILÉ. — La traduction espagnole du *Directoire spirituel* du R. R. Eugène d'Oisy O. M. Cap. est une version très judicieuse, où ont éte introduites de nombreuses modifications, réclamées d'ailleurs par les circonstances. Loin de nuire à l'œuvre du Père Capucin français, elles en augmenteront l'utilité dans ce milieu sud-américan. *P. Eugenio D'Oisy,*

Catecismo Espiritual de la Orden Tercera de San Francisco, traducido del francés por el P. L. Fr. Buenaventura Diaz O. F. M. Santiago de Chile, Imprenta Cervantes, Bandera 50 1907, vol. in-12°, pp. 420. Cette traduction avait été, elle aussi, précedemment publiée dans *El Plata Seráfico* an. 1906 et 1907.

ANGLETERRE. — Sous les auspices de la Société britannique d'Études Franciscaines le R. P. Ubald d'Alençon O. M. Cap. a donné, le 5 octobre dernier, à Toynbee Hall (Londres), une conférence sur l'histoire des Frères Mineurs en Angleterre. L'assemblée était présidée par M. le Prof. A. G. Little. Le conférencier se prévalut de ses propres recherches, qu'il venait de faire, durant les quelques mois passés en Angleterre. Il s'étendit surtout sur le treizième siècle, très glorieux pour les Franciscains anglais. Ceux-ci se distingaient autant par leur zèle pour la pauvreté etc. que pour l'étude. La province a donné à l'ordre une foule de docteurs, dont quelques-uns sont des plus grands du Moyen-âge. L'*individualisme* prononcé des Frères Mineurs anglais repose, comme partout ailleurs, sur la nature de leur règle et de leur vie. Peu à peu les successeurs des fervents Franciscains anglais du XIIIe siècle se firent Conventuels et ce ne fut qu'en 1463 que les premiers Observants se fixèrent dans l'île. En 1630 les Capucins y apparaissent dans la suite et l'entourage de la reine Henriette Marie, femme de Charles I. En terminant, le savant et sympathique conférencier loua le zèle déployé par les Anglais modernes et sourtout par les membres de la Société d'Etudes Franciscaines, pour traduire en leur langue tant de publications franciscaines, mais, ajoute-t-il, il faut étudier en tout premier lieu les anciennes sources elles-mêmes, où sont encore vivantes les vertus bienfaisantes du Poverello et de ses saints et sincères disciples. Voir un résumé de la conférence: *Franciscan England in the past,* dans les *Franciscan Annals* XXXIII, Dec. 1908, 369-71; XXXIII Ian. 1909, 11-14.

⁂ Combien il est malencontreux de donner au public la traduction d'une traduction, sans trop se soucier de l'original; le livre de M[e] la Comtesse Constance de la Warr, en fait foi. Elle offre une version anglaise, des Opuscules de St. François, faite d'après la traduction française du R. P. Ubald d'Alençon, et nonobstant le titre, c'est bien le texte français que M[e] la Comtesse avait, en général, devant les yeux. C'est pourquoi le *scilicet* du chap. I, de la Règle de 1223, rendu par *à savoir* en français (P. Ubald d'Alençon, O. M. Cap *Les Opuscules de Saint François d'Assise,* Paris et Couvin 1905, p. 81), a été traduit p. 28, par *to know how to follow etc.: de savoir comment suivre etc.* On nous parle d'un *Uberto de Casal* p. XXVI, et de l'*addition of F. Ed. d'Alençon,* alors qu'il s'agit de son *édition* de Celano, *(ibid.)*. Léon XIII n'a pas fait *republier (reissued)* à Spolète la lettre de S. François à Fr. Léon (p. XVIII), mais ce pape l'y a fait «réintégrer» c'est-à-dire rentrer ou remettre. P. 33 le mot *custode* est toujours rendu par: *gardien.* Dans l'appendice p. 136, ch. VIII de Règle de Ste Claire, le: *mittant pro eleemosyna* ne doit pas être traduit: *let them go about asking alms* (v. Ubald, l. c. 258 «*qu'elles aillent*»??) etc. etc. Pour d'autres fautes de cette nouvelle version anglaise, voir le P. William O. M. Cap. *An unfortunate publication* dans *Franciscan Annals,* XXXI, 1907, Dec. 372-6. Il était donc inutile, pour le moins, d'entreprendre une version si «malheureuse» surtout alors qu'il y avait déjà la belle et bonne version anglaise faite par le R. P. Pascal Robinson, O. F. M. *The Writings of Saint Francis of Assisi, Philadelphia,* The Dolphin Press, 1906, (London, Dent et Co.) Voici le

titre de l'autre: *The Writings of St. Francis of Assisi, newly translated into English from the original texts according to the French edition of* F. Ubald d'Alençon P. S. F. C. by Constance Countess de la Warr London, Burns et Oates, [1907], in-16° pp. XXVIII, 148. Rappelons que Mᵉ la Comtesse a donné, en 1902, une meilleure traduction anglaise du *Speculum Perfectionis, The Mirror of Perfection,* London 1902.

⁂ M. ROBERT STEELE poursuivant la publication des *Opera hactenus inedita Rogeri Baconi,* est sur le point d'en lancer le fasc. IIᵉ. Il contiendra le *Liber primus communium naturalium Fratris Rogeri, partes primam et secundam edidit* Rob. Steele. Le livre sortira de la *Clarendon Press* d'Oxford.

⁂ Le tome 2ᵉ des Publications de la *Société Britannique d'Études Franciscaines* (AFH I, 195, II, 16-1) contiendra, nous a-t-on dit et écrit, plusieurs opuscules du grand archevêque de Cantorbéry, Fr. Jean Peckham, O. F. M. précédés d'une biographie complète.

BELGIQUE. — Les études ou conférences que le R. P. ALBERT LISMOND O. F. M. publie sur l'influence religieuse et sociale du Tiers-Ordre de S. François, ne méritent pas peu d'éloges. *Godsdienstige en maatschappelijke invloed der Derde-Orde van St. Franciscus, bij haren oorsprong en op onze dagen,* Turnhout, Brepols et Dierckx, zoon, [1908] in-8°, pp. 240. Le livre qui est au courant des recherches modernes sur les origines du Tiers-Ordre, ce qui apparaît d'une façon brillante dans le chapitre premier 19-29, est pourtant loin d'être même un essai sur l'histoire glorieuse, mais encore peu étudiée de cet institut de St. François. Si le chapitre Iᵉʳ faisait en effet naître dans l'esprit du lecteur l'espoir d'y rencontrer une telle histoire, il reste vite déçu par les chapitres suivants. Il doit pourtant s'avouer, que l'auteur n'a pas voulu écrire un livre fait de recherches ou mêmes d'exposés historiques. En général, après avoir exposé rapidement la situation de la société chrétienne des hérésies etc. au XIIIᵉ siècle, l'auteur cite bien de la règle du Tiers-Ordre les paragraphes qui pouvaient y porter remède, mais il ne s'attarde pas à montrer comment, de fait, ces prescriptions ont eu cette influence. Il lui suffit de donner quelques indications là-dessus. C'est ainsi que, dans le chap. IIᵉ, il parle plus des Frères Mineurs que du Tiers-Ordre; et les Saints du Tiers-Ordre ne prouvent pas encore que celui-ci a renouvelé les moeurs chrétiennes en général (chap. Vᵉ). Des cinq chapitres de la première partie, le premier traite de l'origine du Tiers-Ordre et de ses règles primitives 19-29; le IIᵉ sur la lutte des Tertiaires contre les hérétiques 30-7; le IIIᵉ 'comment le Tiers-Ordre aurait défait le césarisme Allemand' (Frédéric II) 38-48; le IVᵉ de son rôle conciliant et bienfaisant durant les guerres civiles 49-65, et le Vᵉ comment il a renouvelé les moeurs chrétiennes 65-73. Les autres sept chapitres (VIᵉ jusqu'au XIIIᵉ) traitent du Tiers-Ordre réorganisé par Léon XIII et de l'influence qu'il peut et doit avoir sur la société et l'église de notre temps. Parfois c'est l'application morale de la première partie. L'auteur se fonde surtout sur le caractère et la règle du Tiers-Ordre ainsi que sur les témoignages d'hommes célèbres. M. E. Vliebergh, professeur de l'université de Louvain, qui a écrit la préface de ce bon et utile libre de propagande, 9-14, a bien raison de lui souhaiter de nombreux lecteurs.

FRANCE. — La traduction française de l'excellente Vie de St. François d'Assise par M. JOH. JOERGENSEN, v. AFH I, 131-5, vient de paraître. Johannes Joergensen, *Saint François d'Assise, sa vie et son oeuvre, traduits du danois avec l'autorisation de l'auteur par* TÉODOR DE WYZEWA,

Paris, Perrin et Cie, 1909 in-12, pp. CII et 536, (5 fr.). Le célèbre traducteur de la *Légende dorée* etc., nous offre une version élégante, qui, loin d'être servile, prend parfois des allures plutôt libres. Malgré le titre, elle ne s'en tient pas au seul original danois, mais combine celui-ci avec la version allemande plus strictement fidèle de M^e la Comtesse H. Holstein-Ledreborg; v. AFH I, 197, 206. Pour preuve comparez p. XXXIII n. 2 avec A (version allemande) 28 n. 1 et l'O(riginal) p. XVI n. 2; p. XXXIV n. 1, avec A. 29, n. 1 et O. XVI n. 4; p. XXVI n. I, avec A. 31 n. 1 et O. XVII n. 1. D'ailleurs déjà dans ces notes le traducteur a omis quelques indications bibliographiques (qui se trouvent dans O. et A.), omission qui retourne quantité de fois au cours du livre, où les textes des sources ont aussi été souvent supprimés: L[1], cf. A 51[1], O XXVI[3]; LIV[1], cf. A 56[1], XIX[1]; LVI[1], cf. A 58[3] O 30[3] (inexacte); LVII, A 60, O 31; LXX s notes, A 80 s, O XLI s, voir O 279; (trop omis); LXI[1], A 89[1]; XLVI[1]; LXXX, A 94 etc. O XLVIII. etc. etc.; p. 194, cf. A 336, O 106: p. 240, A 386, O 131; p. 448, cf. A 614, O 245. — A la p. 364 le traducteur français a omis le mot « paraît » A 521, O 198.

Puisque le traducteur français, comme la version allemande, a laissé de côte le *Tillaeg* ou l'appendice de l'original danois, il aurait dû, lui aussi, s'en prévaloir davantage dans les différentes parties de sa version. En revanche M. T. de Wyzewa y a ajouté un bon index alphabétique 511-32, et 6 planches, qu'il décrit lui-même dans l'appendice IIe 505-10: « *Les représentations artistiques de Saint François* » Il y opine (508), que le tableau du Saint, par un maître anonyme siennois du XIIIe siècle (Sienne, Académie; planche IIIe), est « le chef-d'oeuvre le plus parfait de l'iconographie franciscaine » (?). Il ne faut pas oublier de noter que M. Joh. Joergensen lui-même a ajouté, à la version française le premier appendice 503-5, « *Sur l'indulgence de la Portioncule* ». Le chapitre sur cette indulgence, livre IIIe ch. IIIe 246-263 correspond à celui des autres éditions du livre A 392-411, O 134-44. Dans l'appendice I, M. Joergensen, sans se dédire complètement (voir AFH I, 135), avoue que l'article du R. P. Heribert Holzapfel, AFH I, 21-44 « renforce considérablement la thèse de l'authenticité de l'Indulgence » 503, et que son « hypothèse suffit le mieux du monde à justifier le silence surprenant des premiers biographes » 504.

⁂ Le mercredi 17 mars 1909, à la Sorbonne, (École des Hautes-Études, section des Sciences religieuses) le P. Ubald d'Alençon O. Cap. a donné une conférence sur « Saint François et la Pauvreté d'après les Opuscules ». Après avoir précisé l'état de la question et rappelé la valeur absolue et très authentique des Règles et du Testament, l'orateur a dépeint cette pauvreté, pauvreté non seulement pour l'individu, mais encore imposée à tout l'ordre. C'est là la grande originalité de S. François. Un choix heureux de textes l'a suffisamment prouvé. Puis dans une troisième partie, l'orateur a montré que si les historiens avaient débattu la question de savoir si S. Dominique avait copié S. François, c'est surtout parce qu'ils n'avaient pas compris la pensée fondamentale du Poverello. D'autres au contraire l'ont exagérée en prétendant que le mérite de S. François avait été de tourner les aspirations des foules du moyen âge vers la mendicité: la verité est que c'est le travail et non la mendicité qui est à la base de la vie économique des frères. Enfin d'après le R. P. Ubald, chez S. François c'est le culte de la Passion qui sort de l'amour de la pauvreté et non l'amour de la Passion qui produisit la pauvreté. Il est de fait, en effet, comme le dit bien le conférencier, que le « péché

franciscain », c'est le péché de propriété: donc la vertu franciscaine par antonomase, c'est avant tout la vertu de pauvreté. — En terminant le R. P. Ubald remarque que le précurseur de la pensée laïque moderne, c'est le Cathare et non pas S. François. — A la fin de la conférence M. Alphandéry, qui avait cédé, pour un moment, sa chaire au conférencier, eut encore des paroles d'éloges pour la conférence si documentée et si pleine de charme.

*** Les *Lettres inédites de Guillaume de Casal à Ste Colette et notes pour la Biographie de cette Sainte,* Paris Picard 1908, in-8° pp. 45, sont un extrait des *Etudes Franciscaines.*

Le R. P. Ubald d'Alençon, auquel nous devons les *Documents sur la Réforme de Ste Colette en France* (cf. s. p. 447-56), s'érige d'abord (2-5), à bon droit, contre une légende qui veut commencer à prendre corps. Il nie carrément que Colette, récluse à Caen (de 1418-24), à laquelle Henri V roi d'Angleterre, concéda une rente annuelle de 40 écus d'or, soit identique à la pauvre « petite ancelle », Colette de Corbie. Celle-ci était occupée ailleurs durant cette époque. Ensuite l'érudit Père Capucin publie du contenu du « dossier Casal » de la Bibliothèque de Besançon 'non catalogué, à dessein et de parti-pris' actuellement coté sous le n° provisoire 8, 1°) La lettre originale de G. de Casal confirmant les Constitutions colettines, (Thonon, 28 sept. 1434); 2°) Reflexions d'un Colétan ajoutées à sa « translation » de la lettre précédente; XVe siècle; 3°) Lettre de G. de Casal à Ste Colette: (Bâle, 22 nov. [1434?]); 4°) Lettre du même à Jacques de Bourbon, texte français (Bâle, 22 nov. [1434]); 5°) Lettre du même, à Ste Colette, (Toulouse 28 mars [1437?]); 6°) Lettre du même à la Sainte (Thonon, 25 sept. 1434); 8°) Deux autres lettres du même à Ste Colette, (Gênes 1440); 9°) Version française de la lettre de Jean Maubert à Pierre de Vaux, v. AFH II, 432, avec un très court commentaire, écrit par un frère de la seconde moitié du XVe siècle, p. 28-9. Dans les appendices le R. P. Ubald décrit le tome 34 de la Collection de Picardie (Paris, Bibl. Nat.) 39-7; les pièces des Archives des Clarisses d'Amiens 37-43; des notes de Dom Grenier sur Ste Colette, 43-5. Enfin p. 45 il publie l'acte par lequel Guill. de Casal permet à Ste Colette de fonder le couvent d'Hesdin. L'article publié ici-même (p. 447-56), complète, sur plusieurs points, les recherches dont nous venons de parler.

*** Le *Directoire spirituel des Tertiaires de Saint-François,* par le R. P. Eugène d'Oisy O. M. Cap. dont la deuxième édition parut en 1905, (Paris, Toussielgue, in-24°, pp. 522), a été accueilli avec une faveur extraordinaire, non seulement en France mais aussi à l'étranger et jusqu'en Amérique. (Voir ici, pag. 521, 527). Le *Directoire* fait vraiment connaître d'une manière claire pour tous, lumineuse et pratique, ce qu'est le Tiers-Ordre et ce que doit être la vie des Tertiaires. Les notices historiques précises et bien mises y sont nombreuses.

*** M. Gaston Lefèvre, vient de traduire en français le célèbre livre du Prof. Henry Thode de Heidelberg sur *Saint François d'Assise et les Origines de l'art de la renaissance en Italie.* Paris, Laurens, 1909, 2 vols in-8°. Du gros volume allemand le traducteur en a fait deux dans sa version qui suit d'ailleurs de près l'original allemand.

*** Un comité s'est formé à Saint-Brieuc pour publier les *actes du procès de Canonisation du Bx.* Charles de Blois, duc de Bretagne et tertiaire de St. François, tué à la bataille d'Auray, le 29 septembre 1364. Il avait été toute sa vie un ami dévoué de l'ordre de S. François. Son

corps qui reposait au couvent des Frères Mineurs de Guincamp, fut transporté au nouveaux monastère de Notre-Dame de Grâce, bâti après la destruction du précédent en 1591. Cinq ans après sa mort l'an. 1369, Urbain V ordonna d'ouvrir une enquête en vue de sa canonisation. Elle fut terminée à Angers, en 1371, grâce au zèle de Fr. Raoul de Kerguyniou, des Franciscains de Guincamp. Près de deux cents temoins furent entendus; leurs dépositions, non encore publiées intégralement, forment une source abondante de renseignements sur l'histoire, au XIVe siècle, de France et d'Angleterre. La Cause du Bienheureux interrompue en cour de Rome, fut enfin reprise en 1892, et le 14 décembre 1904 un décret du Saint-Siège sanctionna la légitimité du culte immémorial rendu au Bx. Charles de Blois. Les monuments originaux du Procès de canonisation formeront un volume gr. in-8° d'un millier de pages. Le prix de la souscription est fixé à 30 francs. Elle ne deviendra cependant définitive, qu'autant que le nombre des souscripteurs acquis permettra d'entreprendre l'ouvrage. Le prix ne sera payable qu'après réception de l'ouvrage. On peut adresser les souscriptions à M. R. Prud'homme, libraire, editeur pontifical, à Saint-Brieux (Côtes-du-Nord), France.

SUISSE. — Ayant parlé plus haut p. 528ss. de plusieurs publications à l'usage des Tertiaires, nous notons ici quelques pieux manuels allemands composés dans le même but. Le *Regelbüchlein für die in der Welt lebenden Mitglieder des Drittenordens des seraphischen Vaters Franziskus von* P. Leonardus a Clivia O. M. Cap. Einsiedeln, Benziger, in-24°, pp. 644, contenant, outre les Biographies de St. François et des Saints du Tiers-Ordre, des prières etc. à l'usage des Tertiaires. Remarquons p. ex. que les Martyrs de Ceuta succombèrent en 1227, et non pas en 1221, et que Ste Elisabeth de Thuringe n'est pas morte le 19, mais le 17 novembre (p. 259). — Les deux petits manuels publiés par le R. P. Rufin Steimer O. Cap. *Franziscus-Büchlein,* ibidem 1902, in-24°, pp. 240; et *Heiliger Vater Franziscus bitt für uns,* ibidem 1902, in-24° pp. 352 se ressemblent beaucoup, et même trop, nous paraît-il. Les vies de St. François qu'ils contiennent, ne sont pas mieux mises à jour que celle de l'*Antonius-Büchlein* publié par le même, ibidem, (s. d.) in-24°, pp. 222, 2e édition, et celle de l'opuscule *Heiliger Antonius von Padua, bitt für uns,* ibid. (s. d.) in-16°, pp. 240, 6e édit. publiée par un anonyme. Cependant le R. P. Rufin Steimer a bien fait de republier, en le modernisant, le livre du P. Laurent Mirant O. Cap. *Seraphische Geistesblumen. Religiöse Erwägungen und Andachten* von P. Laurentius Mirant, ibidem 1908, in-24° pp. 259. Le P. Laur. Mirant (anagramme de Martin), est né à Schnifis près de Feldkirch en 1633. D'abord berger et ensuite acteur à Vienne et à Innsbruck, où il se fit aussi remarquer pour son talent poétique, il entra chez les Capucins en 1665, et mourut à Constance le 7 janvier 1702. Le présent livre qui repose sur l'édition de 1775, portait d'abord le litre plus poétique de « *Vielfarbige Himmelstulipan* ». **P. Michael Bihl** O. F. M.

III. — Chronica Minoritica.

De duorum Fratrum Minorum in physice nuper inventis. — Quae omnes fere Ephemerides proxime prolapsis mensibus annuntiaverunt et magnis laudibus prosecutae sunt, liceat nobis quoque hic breviter referre. — R. P. Hadrianus D'Antonio O. F. M., Provinciae Aprutiensis filius, novam instruxit machinam curribus in viis ferratis vapore ductis aptandam, qua fit ut, alii in alios uno eodemque tramite discurrentes et iam collisuri, automatice congruo tempore et interiecto spatio

consistere cogantur. Haec machina, cuius virtus undis, quas *Hertzianas* nuncupant, innititur, quaeque in omnibus et solis collisionum periculis apta est ad agendum, ab inventore « *Radio-para-scontri-ferroviari* » appellata est. — Recentius idem ingeniosus Pater duas alias machinas ad naves tum in mari, tum in aëre propulsandas invenit et in eis construendis nunc totus incumbit, quae, ut ipse asserit, earum celeritati et simplicitati, nova omnino ratione et via, potissime favebunt.

De R. P. Atthone Maccioni O. F. M., Provinciae S. Bonaventurae in Thuscia alumno, alias verbum fecimus (AFM II, 168), quod ipse in Conventu FF. Min., Observantiae dicto, apud Senas, magno studio et laude directionem obtineat speculae terraemotibus indicandis et investigandis inibi erectae. Is igitur die 11 Aprilis 1909 primum feliciter experimentum fecit cuiusdam instrumenti a se inventi, quod indicet motus terrae antequam sensibiliter ab hominibus percipiantur et revera eveniant. Novum hoc *scismoscopum*, ut communi verbo utamur, quod vim repetit ab undis *electro-magneticis*, ab ipso Patre detectis, terrae motum, cuius epicentrum fuit 22 a Senis milliaria, praenuntiavit quattuor horae minutis priusquam alia scismographa eum indicarent.

Pergant ingeniosissimi Patres, omnium, quibus scientia et progressus humani generis cordi est, plausu et favore suffulti, in studiis et laboribus constantes, quibus hominum conditio prosperatur et defenditur!

*** A. R. P. Augustinus Gemelli O. F. M., Provinciae Mediolanensis alumnus, in Medicina Doctor, quem omnes norunt permagna in philosophicis et physiologicis scientiis pollere doctrina et auctoritate, una cum nonnullis ex doctissimis atque impigerrimis Italiae Catholicis, novum edere instituit Commentarium periodicum de Philosophia, quam Neo-Scholasticam vocant, agentem, cui titulus: « *Rivista di Filosofia Neo-Scolastica*, publicata da un gruppo di studiosi, Firenze, Libreria edit. fior. ». In Commentario redigendo, P. A. Gemelli unus est a secretis. Duo iam fasciculi prodierunt, qui Commentarium primam frontem tenere inter similes in Italia demonstrant. Cum autem illius propositum a nostro sit alienum, minutiora adiungere vetamur; sit tamen fas nobis cl.mo Patri et sociis bene ominari, votaque promere, ut Scholastica Franciscana in eorum studiis haud neglecta remaneat.

*** R. P. Joseph Brunelli O. F. M., Romanae Provinciae filius, Sacrae Theologiae Lector Jubilatus, et actualis Philosophiae Moralis in Collegio S. Antonii de Urbe, die 7 Aprilis 1909, in aedibus Rmi Magistri Sacri Palatii apud Vaticanum, qua membrum Pontificiae Accademiae Romanae laurea theologica *ad honorem cum iure praelationis ad obtinendas Cathedras* insignitus est.

A). — *Acta Ord. Min. Capuccinorum.*

Redeat memoria ad Ecc. **Bernardum Christen ab Andermatt**, lumen et patrem Ord. Min. Cap, recenter e vivis sublatum; et in nostro quoque Commentario eius illustris et probatissimae vitae acta praecipua signentur. — Andermatt in Helvetia, in oppido Ursariae vallis capite, die 23 Iulii 1837 ex humilibus quidem, sed piis sedulisque parentibus ortum habuit. In patriis scholis, quibus Patres Capuccini praeficiuntur, primis litterarum elementis imbutus, anno 1855 die 8 Octobris, in Conventu PP. Capucc. apud Lucernam habitum seraphicum induit, et eodem sequentis anni die solemnem emisit professionem. Solidori, Suitii, deinde Tugii studiis philosophiae et theologiae tanto profectu incubuit, ut sacerdotio initiatus d. 29 Iulii 1860 et statim ad concionandi munus

addictus, anno 1862 in publico examine a Gubernio omnibus sacerdotibus curam animarum exercentibus praescripto, maximam laudem obtineret. Hinc Lector Philosophiae primum, dein Theologiae institutus, annos 1865-74 Novitiorum regimini Magister praeficitur, quin ipse curam et zelum animarum praetermitteret; et annis 1874-9, Guardianus et Concionator in urbe Solidorum, luctae, quam vocabant pro Cultura (Kulturkampf) ibi acerbius grassanti, fortiter restitit, pluresque conventus a suppressione liberavit, benedictionem illius populi in aeternum sibi promerens. Iam anno 1876 Definitor, et 1879 Minister Provincialis electus, tanta regularis vitae zeli, dexteritatis et fortitudinis in regimine experimenta dederat, ut unus a superioribus haberetur dignus, qui Commissarius praeficeretur Provinciae S. Fidelis in Ticino, a magnis temporis augustiis, quibus ad interitum premebatur, sublevandae. At Deus ad maiora eum reservabat. In Capitulo Generali Romae habito die 9 Maii 1884, primo Definitor, ac statim Minister Generalis creatus est, quo munere toti Ordini Capuccinorum usque ad annum 1908, idest per continuos 24 annos, non minus praefuit quam profuit. Eius scripta, acta, labores perpessos, visitationes ad Provincias et Missiones Ordinis non semel peractas, ad profectum Religionis sibi commissae continue promovendum et revera obtentum, quae omnia hic referre longum est, invenies in Collectione *Analectorum* Ordinis, quae ipse an. 1885 inchoavit et nunc eius benemerentiae in Ordinem Cap. perenne monumentum exstant. Historiae Seraphicae et Ord. Cap. fervens cultor, eius studium inter suos instanter promovit; idemque nonnulla reliquit fragmenta inedita, de origine familiae Fr. Capucc., circa quam speciales inquisitiones postremo inceperat. Apud. *Anal. Ord. Min. Cap.* XX, 1904, 106-9 *Monitum* R.mi Ministri Glis (12 Mart. 1904) habes, quo exhortatur ad Historiam Missionum Ord. Cap. scribendam; aliudque, 15 Dec. 1904, quo ordinatur, ut Moderatores Provinciarum « suae quisque Provinciae historiam exarandam aut ad minimum necessarias ad hoc materias congerendas curare studeant » l. c. XXI, 1905, 15). Nota est eiusdem R.mi P. Biographia S. Francisci: *Leben des heiligen Franciscus von Assisi*, Innsbruck 1899, cuius editio II^a ibidem prodiit an. 1902, 1 vol. in-8°; versio autem italica: *Vita di S. Francesco, prima versione italiana sulla seconda tedesca....* dal Prof. Giov. Cattaneo, ibid. 1902, 1 vol. in-8°; et versio gallica: *Saint François d'Assise, deuxième edition traduite par un Tertiaire de St. François*, Paris [1902]. Generalatus munere tandem absolutus et die 14 Iunii 1908 Archiepiscopus Stauropolitanus consecratus, in patriae montes se recepit, ut tot laboribus debilitatas vires reficeret. At paulo post diro morbo correptus, quem patientissime toleravit, omnibus morientium Sacramentis refectus, meritissimam animam Deo efflavit, Ingenbohl, die 11 Martii 1909; eiusque corpus, ut ipse petierat, inter fratres suos in Conventu Lucernensi conditum est. — Sanctissimi Praesulis memoria in exemplum et benedictionem, aeque ac apud suos, apud nos quoque non peritura maneat. (Ex *Analectis Ord. Min. Capuccinorum*).

Oratio, quam in eius sacris funebriis A. R. P. Stephanus Ignudi Ord. Min. Conv. Segretarius Generalis habuit (Cf. AFH II, 366s), typis prodiit « Roma, Tip. Eredi Cav. A. Befani, 1909 » cf. AFH II, 536. — Cf. etiam [P. Eduardus Alenconiensis] *Stauropolis, Metropolis Cariae*, Romae 1908, in-8°, p. 16, opus ipso Ecc.mo Archiepiscopo dicatum, in quo clar. Auctor, paucis de illa civitate praemissis, seriem instaurat episcoporum, quorum exstat memoria, illius antiquae Metropolis. **Directio Periodici.**

LIBRI RECENTER AD NOS MISSI

Quorum praecipui in *Bibliographia* huius Periodici accurate discutientur.

Historia Franciscana.

Anonymus, O. F. M. — *La Provincia francescana di Genova.* Accenni storici. Genova, tipogr. Serafino e Ferrando, 1909. In-4°, pp. 15 e 7 tavole.

» » — *Discursos pronunciados en la velada literario-musical... del sexto centenario del Ven. P. Iuan Duns Escoto.* Buenos Aires 1908, In-8°, pp. 51.

Böhlen, Hippolytus, O. F. M. — *Die Franziskanermissionen von der Gründung des Ordens bis auf unsere Fage.* Fulda, Kloster Frauenberg, 1909. In-8°, pp. 37.

Bruzzone, Michele. — *Il Monte di Pietà di Genova (1483-1810). Cenni Storici.* In « Atti della Società Ligure di Storia Patria, Vol. XLI ». Genova, 1908. In-4°, pp. XV-250.

Buchberger, Mich. — *Kirchliches Handlexikon.* München, Allgemeine Verlags-Gesellschaft. 1909. Fasc. 23-34.

Coletti, Clemente, O. F. M. — *Monografia del B. Bernardino da Fossa, con cenni storici sulla Vita di alcuni altri dello stesso paese.* Torino, Tipogr. Pontificia, 1909. In-16°, pp. 63.

Frati, Lodovico. — *Indice dei Codici latini conservati nella R. Biblioteca Universitaria di Bologna.* (Estratto dagli « *Studi italiani di Filologia classica,* Vol. XVI-XVII »). Firenze, Successori B. Seeber, 1909. In-8°, pp. 101-603.

Galloni, P. — *Sacro Monte di Varallo.* [Atti di Fondazione. B. Caimi Fondatore]. Varallo, Tip. Camaschella 8 Zanfa, 1909. In-8°, p. 84. — L. 1.25.

Joergensen, Iohannes. — *Saint François d'Assise. Sa vie et son aeuvre, traduits du danois avec l'autorisation de l'auteur par* Teodore de Wyzewa. Paris, Perrin, Librairie Académique, 1909. In-12°, pp. CII-536. — Fr. 5.

Picconi, Hyacinthus, O. F. M. — *De antiquitate Minoriticae Provinciae Bononiae.* Disputatio historica. Parmae, Tip. SS. Annuntiationis, 1909. In-8°, p. 14 con figura.

P. von Loë und B. M. Reichert, O. Praed. — *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland,* Heft II n. III: Iohannes Meyer, O. Praed. *Buch der Reformacio Predigerordens* Leipzig, Harrassowitz, 1908. In-8°, pp. XXIV-111 et VI-167.

Schlager, Patritius, O. F. M. = *Geschichte der kölnischen Franziskaner-Ordenprovinz während des Reformationszeitalters, nach meist ungedruckten Quellen.* Regensburg, Verlagsanstalt, vorm. G. J. Manz. 1909. In-8°, pp. VIII-319.

Sevesi, Paulus Maria, O. F. M. — *Almae Minoriticae Provinciae Mediodiolanensis (seu Lombardiae) Primordia.* Brevis historica discussio. Genova, Tip. Serafino Ferrando, 1909. In-8° grande, p. 24.

Tenneroni, Annibale. — *Inizii di antiche poesie italiane religiose e morali con prospetto dei codici che le contengono e Introduzione alle Laudi spirituali.* — Firenze, Leo S. Olschki, 1909. In-8° grande, pp. XXI-274.

Varia.

Anonymus. — A. D. JEAN RUSBROCH ou de Ruysbroeck, *Vie et Gestes, suivis de son livre très parfait des Sept Degrès de l'Amour;* traduction littérale du Latin en Français. Paris, R. Chamonal, 1909. In-24°, pp. 7 et 130.

Catalani, TOMMASO, O. F. M. — *Sposi e Genitori.* (La famiglia). Firenze, Libreria editrice fiorentina, 1908. In-12°, pp. 135. — L. 1,50.

Gemelli, Dott. AGOSTINO, O. F. M. — *Il problema igienico nelle Chiese,* IIª ediz. riveduta e notevolmente accresciuta. Firenze libreria editrice fiorentina, 1909. In-8°, pp. 56.

» » — *Vitalismo o Meccanicismo?* Considerazioni sui nuovi problemi della biologia sperimentale. (Estr. dalla « *Rivista di Fisica, Matematica e Scienze naturali.* An. IX, 1908, N° 108 »). Pavia, Pr. Tip. Succ. Fratelli Fusi, 1908. In-8°, pp. 48.

» » — *Vitalismo o Meccanicismo?* Considerazioni sui recenti progressi della chimica organica, in rapporto con il problema della natura della vita (Estr. da: « *La scuola cattolica,* 1908 »). Monza, Tipogr. ed. Artigianelli, 1909. In-8°, pp. 15.

» » — *Le funzioni dell' iposifisi e la dottrina degli organi rudimentali.* Autoriassunto. (Estr. dai « *Commentari dell' Ateneo di Brescia* [1908] »). [Brescia, Tip. Editrice Apollonio, 1908]. In-8°, pp. 22.

» » — *Ulteriore contributo alla fisiologia dell'iposifisi cerebrale.* Memoria. (Estr. dalle « *Memorie della Pont. Accad. Romana dei Nuovi Lincei,* vol. XXVI ») Roma, Tip. Pont. dell' Istituto Pio IX, 1908. In-8° gran., pp. 37 con 4 fig.

» » — *Idem* (Extr. ex « *Folia neuro-biologica,* Band II, 1908 »). Leipzig. 1908. In-8°, pp. 167-196.

» » — *Le guarigioni di Lourdes dinnanzi alla scienza.* (Estr. da « *La Scuola Cattolica,* 1908 »). Monza, Tip. Artigianelli, 1908. In-8° pp. 20 con figg.

» » — *Contributo alla conoscenza della distribuzione dei nervi e delle terminazioni nervose della membrana del timpano.* Comunicazione alla Soc. Milanese di Medicina e Biologia (Estr. dagli « *Atti della Soc. Ital. di Scienze naturali.* Vol. XLVII »). Pavia, Tip. Fratelli Fusi, 1908. In-8°, pp. 7.

» » — *Idem* (Estr. dalla « *Rivista di Fisica, Matematica e Scienze Naturali,* 1908 ») Ibid. In-8°, pp. 7.

» » — *Les nerfs et les terminaisons nerveuses de la membrane du tympan,* (Extr. de la « *Cellule,* t. XXV. 1er fasc. »). Louvain, [1909]. In-8°, pp. 14 avec figure.

» » — *Le fondement biologique de la Psycologie.* Notes critiques. (Extr. de la « *Revue Neo-Scolastique* 1908 ») Louvain, Institut Superieur de Philosophie, 1908. In-8°, pp. 49.

Giusto, EGIDIO, O. M. Conv. — *Chi fu veramente l' Architetto della Basilica superiore di S. Francesco in Assisi.* Studio Critico-Storico (Estr. dagli « *Atti dell' Accad. Properziana del Subasio* » Vol. III, 1909, N° 1 »). Assisi, Tip. Metastasio, 1909. In-8°, pp. 30.

Ignudi, P. STEFANO, O. M. Conv. — *Nei solenni suffragi di Settima per l'anima di Mons. Bernardo Christen già Ministro Generale de' Fr. Min. Capp. Arcivescovo titolare di Stauropoli, Orazione detta il 18 Marzo 1909 nella Chiesa della SS. Concezione in Roma.* — Roma, Tip. Eredi Cav. A. Befani, 1909. In-8°, pp. 18.

Romeis, CAPISTRAN, O. F. M. Dr. Theol. — *Das Heil des Christen ausserhalb der wahren Kirche nach der Lehre des hl. Augustin.* Paderborn, Ferd. Schöningh. 1908. In-8°, pp. 155. (in collect.: *Forschungen zur christlichen Literatur- und Dogmengeschichte, herausg. von Dr. A. Ehrhard und Dr. J. P. Kirsch.* vol. VIII fasc. 4).

Schmoll, POLYKARP, O. F. M. — *Die Busslehre der Frühscholastik. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung.* München, J. J. Lentner, 1909. In-8°, pp. XVI 158. (in coll.: *Veröffentlichungen aus dem kirchenhistorischen Seminar München,* III ser. fasc. 5).

De licentia Ecclesiastica et Superiorum Ordinis.

DISCUSSIONES

QUO ANNO ET DIE
B. MARCUS FANTUTIUS DE BONONIA OBIERIT

Gesta B. Marci, quarti Observantium Vicarii Generalis, apud plurimos, qui de eo agunt, scriptores perlegentem, gravis et adhuc sub iudice offendit discordia circa diem et annum, quibus Beatus Placentiae e vivis sublatus sit. Ipsi enim in tres partes, sibi invicem toto caelo discrepantes, scinduntur; quarum prima annum 1471 exhibet, altera 1478, tertia annum 1479 defendit. Dissensio autem circa diem obitus inde multiplicior evadit, cum ex una parte dies a statuto anno dependeat, ex altera in ipsis validioribus documentis vel incerte vel corrupte assignetur. Quare primum de anno mihi est quaestio tractanda.

Sententiam primam ducere videtur Sigonius (1), quem sequuntur P. Vincentius Spartiati (2), Sarti (3), Aurelius de Antiis (4), Dolfi (5), Io. Franciscus Negri (6) aliique; sed ea manifeste et prima fronte inconsulta apparet, atque forsan et simpliciter ex errata últimi numeri lectione a quodam imperito rerum nostrarum deducta, cum certissimis documentis constet, toto anno 1471, usque ad partem sequentis, B. Marcum in officio Vicariatus Generalis tertio permansisse, et postea per plures adhuc annos pro Observantia firmius

(1) Notitiam haurio ex G. B. Melloni infra citando, qui quemdam *Catalogum Sanctorum et Beatorum Bononiensium* Sigonio adscribit, inter huius *Opera omnia* tamen non insertum (Cf. Sigonii, *Opera omnia... edita et inedita,* Vol. 6 in-f°, Mediolani 1782-7). Hic Catalogus pluries editus et emendatus, idem esse videtur ac qui exstat in *Diario Bolognese Ecclesiastico e Civile,* Bologna, della Volpe, 1770, ubi, p. 13, errore duplicato, annus emortualis B. Marci *1411* assignatur. Sed iam hic error apud Riccioli, qui eodem fonte est usus, invenitur: *Chronologia reformata,* IV, Bononiae 1661, p. 259.

(2) Ap. *Annales Bononienses* Fr. Hieronymi de Bursellis: *Rerum Italicarum Scriptores,* Tom. 23, Mediolani 1733, col. 899.

(3) Luigi Sarti, *Thesoro delle Indulgenze di Bologna,* Bologna 1588, p. 480.

(4) Aurelio degli Anzi, *Bologna sacra,* Bologna 1680, p. 118.

(5) Pompeo Scipione Dolfi, *Cronologia delle Famiglie Nobili di Bologna,* Bologna 1670, p. 300.

(6) Gian Franc. Negri, *Annali di Bologna,* MS. ap. Bibliothecam Universitatis Bonon. Tom. VI, Part. II, sub anno 1471.

stabilienda strenuos et acres sustinuisse labores (1). — Secundam, scil. annum 1478, tenent Fr. Ioannes de Komorowo (2) Waddingus (3), et huius pedissequi Haroldus (4), Reineccius (5), Fr. Fernandus a Bononia (6), Fr. Benedictus Mazzara (7) etc.; magna hi quidem suffulti auctoritate. Scribit enim Waddingus: « Marcus Bononiensis, anno isto [1478], *ut verius habent ordinis regesta*, licet alii annum praescribant sequentem, sanctissime apud suos decessit Consodales prope Civitatem Placentinam (8) ».

Non igitur Annalistam nostrum, quem de morte et miraculis B. Marci documenta ex Provincia Bononiensi prae manibus habuisse compertum est (9), latuit altera sententia, quae annum 1479 a primis temporibus pacifice praebebat, quamque Marcus Ulissiponensis (10) per totum Ordinem divulgaverat, et antiqua documenta Provinciae ac traditio placentina constanter evincebant. Dolendum est, illa Ordinis regesta, quibus etiam Ioannes de Komorowo certe innititur, cum sint deperdita vel nondum recognita, ad examen adduci non posse; tamen quae supersunt documenta pro anno 1479, satis valida videntur ad illam auctoritatem indirecte refutandam et istam firmissimo fundamento stabiliendam.

Annum 1479 unanimiter statuunt, quotquot sunt documenta et monumenta, quae directe B. Marcum spectant, et passim tum Bononiae tum Placentiae servantur. Quod si ex illis, quae hoc explicite asserant, ne unum quidem synchronum probari potest (11), tamen, adiunctis omnibus inspectis,

(1) Cf. Wadd. *Annales O. M.* an. 1471, n. 8 ss.

(2) *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, apud *Monumenta Poloniae Historica*, V, Leopoli 1888, p. 221. Annum 1478 praebet Cod. 3539 Bibliothecae Iagellonicae Cracoviensis, quem Editores sequuntur; alter vero 3792 Bibliothecae Czartorianae item Cracoviae, uti in nota apponitur, habet 1480!

(3) Wadd. an. 1478, n. 14.

(4) *Epitome Annalium Ord. Min.* II, Romae 1662, an. 1478, n. 5, p. 510.

(5) Reineccius O. F. M., *Bias Franciscanus, sive Sapientiae Franciscanae* ecc., Oeniponte 1650, p. 196.

(6) Fr. Fernando da Bologna, *Memorie istoriche della Prov. de' Minori Osservanti detta di Bologna*, Bologna 1717, part. III, p. 179 s.

(7) Mazzara, *Leggendario Francescano*, ed. dal P. Pier-Antonio di Venezia, III, Venezia 1721, p. 390 s.

(8) L. c.

(9) Cf. l. c. n. 14 et 36.

(10) Fr. Marco da Lisbona, *Croniche degli Ordini istituiti dal P. S. Francesco*, trad. di Orazio Diola, ed. del P. Leonardo da Napoli. Parte 3ª, Napoli 1680, libro 6°, p. 421.

(11) Series miraculorum, quae statim post mortem Beati ad eius sepulchrum per annum et ultra sunt patrata, iussu Communitatis Placentinae, iuridico processu, per manum publici notarii collecta fuit et in Archivo eiusdem Communitatis asservabatur; sed anno 1547, cum omnibus documentis annorum 1478-85, incendio consumpta est. Cf. Poggiali, *Memorie storiche di Piacenza*, IX, Piacenza 1761, p. 225.

simul omnimodam praeseferre speciem veritatis cernuntur, quae tandem ex nonnullis aliis indubitate elicitur.

Exstat in publico Archivo civitatis Bononiae liber manuscriptus *de vita et miraculis B. Marci*, quem a quodam Fratre, Beati fere aequali, exaratum esse constat (1). Is in fronte primi folii, a manu paulo posteriore annum scriptum exhibet *1479*. In eiusdem autem primi folii recto legitur: « Anno igitur *millesimo quadringentesimo quinto et trigesimo* etatis autem sue *sexto* atque *vigesimo*, regularem tunicam ab celebratissimo viro, probatissimoque Patre Iacobo Bononiensi, cognomine Primatitio, fervida devotione suscepit ». Inferius vero, ubi « de mirifica B. Patris dormitione » agitur, Beatum morti proximum scriptor ad P. Guardianum S. Mariae de Nazareth loquentem facit: « Ego, inquit, o mi pater, memini quoniam magnis et amplissimis muneribus apud fratres, patresque meos *quatuor iam et quadraginta* annos donatus sim ... ». Quod si hos annos, tum quibus Ordinem ingressus est [1435], tum quos in eodem duravit [44], simul addas, habes denuo adamussim annum, quo mortuus sit: 1479 (2). — Alter liber MS., cui est titulus: *De obitu Beati Patris Marci Bononiensis*, adest Placentiae (3), anno quidem 1625 exemplatus, sed ab illo, qui in conventu Fratrum Min. Observantium S. Francisci de Monte apud Perusium asservabatur, quemque Waddingus, qui eo est usus, dicit *vetustum* et *sub illud tempus* [mortis B. Marci] *exa-*

(1) Archivum Status Bononiens. (ASB). Sign. *Archivio del Convento di S. Paolo in Monte presso Bologna*. Lib. XI, vol. I, n. 11. Codex est chartaceus, saec. XV, mill. 205×150, constans foliis 25. Auctorem esse coaevum et quidem Placentiae fuisse ex multis locis eruitur. E. g. refert: de magna populi frequentia ad sepulchrum: « *Quod nec mihi modo, sed cuncte prorsus Placentie civitati exploratissimum est* » f. 23 v; de poena concursum impedientium: « *Qui hanc usque in diem languidissime contabescunt* », f. 24v; de quodam puero sanato: « *Ut ego ipse cum multis adolescentem illum sanum et erectum vidi, et apostematum... oculis diligentissime perscrutatus sum loca, quoniam... ad sepulchrum venit, votum... impleturus* » f. 20r.

(2) Waddingus, qui hoc ipsum manuscriptum citat, an. 1478, n. 14. tamen in his annis referendis non convenit cum eiusdem anonymo scriptore. Facit enim B. Marcum natum anno 1405, in Ordinem ingressum quidem anno vigesimo sexto aetatis, sed consequenter anno 1431, et in eodem vixisse 48 annos (ib. n. 15). Summa annorum ad 1479 denuo te ducit; sed haerentem facit nova discordia. Dicendum, donec alia de hoc documenta inveniantur, Waddingum corrigere voluisse manifestum errorem anonymi in annorum computatione. Qui vigesimo aetatis anno Ordinem intraverat et septuagesimo quarto mortuus est, 48 annos, non 44, fuit Frater Minor; et sic de ceteris. Chronologia vitae huius Beati, quae tota adhuc incerta vagatur, data occasione, in hoc periodico aliquando discutietur.

(3) Arch. S. Mariae de Campanea (ASMC), Lib. VII, Vol. II, n. 7. Copia est transsumpti, quam ex originali Perusino derivavit P. Bartholomaeus Cimarelli, Historiarum Marci de Lisbona in Italia continuator.

ratum (1). Hic liber, qui incipiebat: « Post *quatuor* et *quadraginta* sub Seraphici Francisci exercitu exactos annos » mortem Beati in annum 1479 expresse posuit (2).

In publico Musaeo civitatis Placentinae inspiciendum servatur marmoreum operculum urnae, quae corpus B. Marci olim, antequam ad ecclesiam S. Mariae de Campanea anno 1626 translatum est, continuerat. Hoc operculum imaginem ipsius Beati defert insculptam, quam tum pro artis ratione, tum ex eo quod facta coniicere sinunt, eius effigiem ex vero praebere dignoscitur, totumque opus primos annos saeculi XVI non excedere facile dixeris. Istud nullam refert nominis notam; caput est radiis beatorum circumfulsum, et ad pedes inscriptio legitur: OBIIT DIE .II. APRILIS 1479.

Notum est etiam (3) corpus B. Marci anno 1527 e conventu S. Mariae de Nazareth, qui ruinae dabatur, translatum fuisse, donec Fratres aliud firmum domicilium invenirent, ad monasterium S. Mariae Magdalenae apud Sorores tertii Ordinis S. Francisci. Hic ad Beati sepulchrum fragmentum marmoreae tabulae ante 1580 exstabat (4), cuius tenorem Io. Scipio Fantuzzi Bononiensis, e familia eiusdem B. Marci, ab ipsis Sororibus se testatur accepisse die 19 Februarii 1590, videlicet:

Bononiensis ibi Marci sunt ossa beati,
Cuius pro meritis tot pia vota vides.
Ordinis exemplum ....
.... rectus moribus atque fuit.
Huic patuit quicquid nobis civile ministrat,
Divinum ius canonicumque simul.
Obiit die 11 Aprilis 1479 (5).

(1) L. c. n. 16. — Quod item probatur ex pluribus eiusdem narrationis locis. E. g. Quidam, qui populi concursui ad B. sepulchrum oppositionem fecerat « *adversa graviter valetudine pressus adhuc decubat* f. 10r; 19m miraculum tangit quandam monialem « *quae quando illam vidi, erat tota retracta pedibus* » f. 12r; 100m miraculum, de quo postea, est pueri resuscitati « *qui etiam sospes et pulcher adhuc supervivit* » f. 19v.

(2) Ex I. B. Melloni, *Atti e Memorie degli uomini illustri in Santità nati o morti a Bologna,* classe II, vol. III, Bologna 1780, p. 69. Auctor copia usus est huius manuscripti (cf. p. 5), qui nunc primis 8 foliis caret.

(3) Wadd. l. c. n. 86.

(4) P. Io. Franciscus Malazappi O. Min. Obs., *Cronica MS. della Provincia di Bologna*. Haec Chronica P. Malazappi, etiam de mandato Rmi P. Francisci Gonzagae Min. Glis, undique collatis de novo documentis, c. an. 1580 scripsit. Inibi refert se hanc tabulam vidisse. Ex regesto, quod inde pro causa Beatificationis B. Marci hausit P. Raphael de Bononia M. Obs. anno 1626, cuius MS. *Raccolta di alcune Memorie del B. Marco Fantuzi* ecc., in ASMC exstat Lib. VII, vol. I, n. 11, f. 8. Cf. etiam Melloni, l. c. p. 107.

(5) ASB. — Sign. *Archivio della Famiglia Fantuzzi,* n. 282, 8°. Lacuna, punctis expressa, non e manuscripto eruitur. Coniiciam ibi fragmentum mancum esse. Ultimus versus item syllaba caret. P. Malazappi s. c. ipse quidem inscriptio-

P. Io. Franc. Malazappi (1) chorum ducit scriptorum, qui de rebus Bononiensibus vel Bononiensis Franciscalis Provinciae disserentes, annum 1479 sine ulla haesitatione figunt; inter quos memorare praestat Antonium Masini (2), Martorelli (3), P. Flaminium a Parma (4), Christophorum Poggiali (5) et P. Ioannem Baptistam Melloni, Congr. S. Philippi Nerii, qui hanc nostram sententiam contra Waddingum sumpsit defendendam (6). Sed nil his immorandum.

Liber MS. *De obitu B. Patris Marci*, quem superius citavimus (7), postquam retulit corpus Beati extractum primo e sepulchro incorruptum et integrum esse inventum « *quamvis per annum et dies aliquot iacuisset in terra* » (f. 19r), subnectit miraculum pueri resuscitati, quod acciderat « *post translatas nempe sancti Patris reliquias* » (f. 19v), uti etiam Waddingus, miraculum ex eodem libro in Annales transcribens, nos arguere sinit (8). Ast de hoc miraculo exstat in publico Archivo Placentino iuridicum testimonium a Ioanne Pugnetti confectum die 23 mensis maii 1480, quod hic integrum ex copia rite authenticata proferre iuvat (9):

Protestatio iuridica miraculi patrati per B. Marcum de Bononia.

Reperitur in uno ex Protocollis Instrumentorum, receptorum per quondam Dominum Ioannem Pugnettum olim Notarium Plac., in Archivio publico Placentino existentium, inter caetera adesse Instrumentum tenoris infrascripti, videlicet:

Millesimo quatuorcentesimo octuagesimo, indictione tertiadecima, die vigesima tertia mensis maii, ante monasterium Ecclesiae Sanctae Mariae Nazareth Ordinis Fratrum Minorum de Observantia, extra muros civitatis Placentiae, coram Fratre Bartholomaeo de Paganinis tertii ordinis Sancti Francisci, filio quondam Iacomini, Raphaele de Guadagnabenis, filio quondam Domini Petri Andriolli, et Matheo Abiatico filio quondam Antognini, testibus rogatis etc., Laurentina, uxor Savini de Fellino, obstetrix, Margarita, uxor Tommasini de Fellino, et Elena, uxor Antonii de Fellino appellati Nigri, ut veritati locus sit et veritas ipsa magis elucescat, et ad augmentum honoris et cultus

---

nem, ut refert, quantum potuit, legit et transcripsit; sed eius lectio inordinata et aliquatenus diversa est: « Ordinis exemplum, rectus moribus atque fuit | Hinc patuit qui nobis civile ministrat | Hic Marci sunt ossa beati | Cuius pro meritis tot pia vota vide | Bononiensisque simul fuit | Divinum munus et cano | Obiit anno 1479 — die X Aprilis » (ibid.). Notandum tamen Io. Scipionem Fantuzzi, in folio cit. sibi transcripsisse etiam eandem inscriptionem e MS. P. Malazappi, quae cum ista concordat, finali excepta: « divinum ius canonicumque simul. Obiit anno 1479, die 11 Aprilis ». An ita eam invenerat, vel potius ex altera complevit et correxit? (1) Ll. cc.

(2) Antonio di Paolo Masini, *Bologna perlustrata*, 3ª impressione, Bologna 1666, Parte I, p. 828. (3) Pietro Valerio Martorelli, *Teatro istorico della S. Casa Nazarena*, III, Roma 1735, p. 96. (4) P. Flaminio da Parma, *Memorie istoriche della Prov. di Bologna*, I, Parma 1760, p. 89.

(5) *Memorie storiche* s. c. VIII, Piacenza 1760, p. 46. (6) L. c. p. 68ss.

(7) P. 539. (8) L. c. n. 35. (9) ASMC lib. VII, vol. I, n. 22.

divini, sponte et ex certa scientia et animo deliberato, et non aliquo errore iuris vel facti ductae, sed pro mera veritate dixerunt, confessae et protestatae fuerunt, quod die decima septima praesentis mensis maii, existentibus ipsis dominabus in domo habitationis Guillelmi Capretti, appellati Agutii, causa assistendi in auxilium Ioannae uxoris dicti Guillelmi, quae tunc infirmabatur ad actum pariendi, et ibidem stetissent ipsae omnes de Fellino per satis bonum spatium temporis ad adiuvandum ipsam Ioannam in dictam causam partus, ita quod valde dubitarent de vita ipsius Ioannae et postumi tunc nascituri; tandem post multum tempus et praeter ipsarum dominarum spem, dicta Ioanna peperit quemdam filium masculum, qui eisdem mortuus videbatur et qui natus erat cum uno ex visceribus umbriculi bis circumvoluto collo ipsius pueri et bracchio sinistro, et natus fuit ipse puer habens linguam extra os, et erat niger totus, nec profuit, ut ipsa obstetrix spiritum eidem praestaret, prout saepius consuevit, ita quod ab omnibus mortuus indicabatur cum per spatium dimidiae horae sic stetisset. Quo viso, dicta Laurentina obstetrix, compassione mota, orationem et cor eius direxit omnipotenti Deo, gloriosaeque Virgini Mariae et beato Francisco Seraphico, necnon et beato Fratri Marco de Bononia, exorando ipsum beatum Fratrem Marcum, quatenus, si vera erant, quae exponebantur de miraculis et vita ipsius beati Marci, dignaretur ad praesens ostendere et demonstrare virtutem praefati B. Marci ad hoc, ut eius sanctitas magis exaltaretur, et ipsum puerum vivum restituere dignaretur, ita ut baptizari posset. Et facta oratione et devotione sua tribus vicibus, ipse puer caepit aperire oculos et anhelare et sic successive, mediante auxilio et intercessione praefati beati Marci, ipse puer adhuc vivit et baptizatus fuit, cui parentes eius nomen Franciscus imposuerunt. Et ita, et ut supra, ipsa Laurentina, Margarita et Elena dixerunt, confessae et protestatae fuerunt praedicta fuisse et esse vera; ita Deus eas adiuvet, et de praedictis dictarum Laurentina, Margarita et Elena rogaverunt me notarium, ut inde publicum conficiam instrumentum.

Nos conservatores et archivistae deputati ad regimen archivii publici Placentiae universis attestamur suprascriptum instrumentum receptum per dictum quondam Dominum Ioannem Pugnetti, olim notarium Placentinum, concordare cum eius originali in dicto archivio existente, et ab eo fideliter de verbo ad verbum, et prout iacet extractum fuisse. In quorum testimonium praesentes manu nostra firmavimus et solito dicti Archivii sigillo munivimus.

Datum Placentiae ex dicto Archivio 25 Novembris 1761.

Locus ✠ Sigilli IOANNES BAPTISTA PERINI, *Archivista.*

Conclusio hinc patet. Translatio corporis Beati facta est *annum et aliquot dies* post eius mortem; hoc vero miraculum, quod *translationem secutum est* (et quidem *proxime*, ut est intelligendum), die tantum 17 maii 1480 accidit. Si ab hoc momento temporis annum et aliquot dies demas, non ad an. 1478 sed ad 1479, et adamussim, ut infra expresse probabitur, ad mensem aprilis, documentum te ducit.

Tandem ultimum auferunt dubium litterae obedientiales authenticae, a Sancto Ioanne de Capistrano, tunc Vicario Generali familiae Cismontanae, anno 1449 B. Marco datae,

quibus sequentes Vicarii Generales statim post electionem obtentam, propriam confirmationem apponere non sunt morati. Operis est pretium hoc praestans documentum integrum sub oculos legentium ponere (1).

I H C

In Christo sibi carissimo fratri Marco de Bononia ordinis Minorum, evangelice veritatis salubri annuntiatori, frater Ioannes de Capistrano eiusdem ordinis minimus et indignus, ac Reverendissimi Patris Generalis in omnibus partibus Cismontanis quo ad fratres de Observantia nuncupatos immeritus Vicarius generalis, salutem et pacem in Domino sempiternam. Cum ex officio mihi iniuncto cogar illos potissime fratres favoribus, auxiliis et gratiis communire, quos in agro dominico et messe sancte matris Ecclesie ex animarum zelo intueor sedulis studiis atque laboribus accuratius insudare; hinc est quod de tua laudabili vita, religiosa conversatione, discretione matura, aptitudine multa, morum gravitate, in populis acceptatione, ceterisque virtutibus, quibus te decoravit Altissimus, longa satis et digna clarefactus experientia, ex quibus nimirum caritati tue merito sum affectus, dignum quidem putavi et optimo iure factum pro singulari tuo merito has gratias tibi presentibus impertiri; longe sperans quod, ex patrocinio et concessione huiusmodi, tuam exemplarem vitam doctrinamque saluberrimam non parum ad honorem Dei ac zelum animarum, denique ad populorum utilitatem magis ac magis in dies laudabili continuatione succresces, et ampliora merita penes maiestatem divinam cumulabis, atque uberiora clementie sue dona in sancta Dei plebe ex tuis laboribus pullulabunt. In primis itaque tibi concedo, quod in ecclesiis cathedralibus et ubicumque locorum fueris constitutus, vel quo te melius atque salubrius transferre animadverteris, populis valeas annuntiare verbum Dei, iuxta gratiam a Domino tibi datam. Item quod possis assumere tres socios iuxta tuam discretionem tibi gratos

(1) Archivum S. Pauli in Monte prope Bononiam, lib. II, vol. I, n. 2, unde I. B. Melloni l. c. p. 409-10 primus has litteras edidit, cuius nonnullas erroneas lectiones in notis indicamus sub littera M. — Membrana est mill. 299×284, optime conservata, quater per latitudinem, ter vero per longitudinem complicata, gothica littera cursiva a curiali scriba exarata, qui a dextris marginis superioris signavit: *Registrata*. Sub litterarum textu, qui 18 lineis continetur, habes in medio Sigillum Vic. Generalis, oblongae et biangularis formae, rosea cera impressum, quod Christum exprimit crucem humeris ferentem, sub cuius pedibus S. Franciscus cancellatis manibus orat, inscriptione per totum circumducta: SIGILLUM VICARII GNALIS ORDINIS MINORUM CITRAMONTANI. Vicariorum subscriptiones authenticae, altera sub altera, dexteram scribentis partem ad marginem tenent, latitudine mill. 75. Ultima vero *Fr. Angeli de Clavasio*, spatio iam deficiente, sub sigillo est apposita. Notandum singulas confirmationes esse datas paucis diebus post novam cuiusque Vicarii electionem (cfr. Wadd. ad annos ibi scriptos), id quod Beatum eisdem capitulis interfuisse dicit et confirmat. Desunt tamen subscriptiones Fr. Antonii de Montefalco, qui, Mediolani 1457 electus, post aliquot menses eodem anno obiit; et Fr. Iacobi de Corneto, qui uti Commissarius Familiae Cismontanae, post mortem Fr. Petri Tagliacarne Vicarii Generalis, familiam Cismontanam in principio anni 1469 rexit. Annus denique 1478 a B. Angelo de Clavasio signatus, postremos duos numeros habet rasos, an ex industria vel ex frequenti membranae attritu, nescio; ita tamen, ut prima fronte legi possit 1479; sed diligentius inspicienti 1478 reviviscit et est.

de nostra familia, qui pro honore Dei et animarum salute in adiutorium tibi sint atque solamen, quorum confessionibus auditis absolvere possis, tuque ab aliquo eorum absolvi vel a quovis alio dicte familie, ab omnibus peccatis vestris, casibus et censuris, etiamsi (quod absit) talia forent, que mea indigerent auctoritate. Item quod cum mea benedictione et licentia libros, quos nunc habes vel quibus uti soles, tam pro exercitio predicandi quam aliter, tenere valeas, ac plures tam libros quam alias res, tibi et sociis supradictis necessarias, possis procurare, quando opus fuerit et id facere poteris bono modo. Item quod ad meam presentiam venire valeas aut socios tuos destinare, atque illos (1) quecumque alia loca mittere, cum opportunum fuerit vel iustam causam iudicaveris. Item quod seculares a mundo fugientes possis ad nostrum ordinem recipere, et eos habitum nostre religionis induere cum occurrerit, dummodo decimum octavum etatis annum attigerint, et de consilio fratrum maioris partis cuiuscumque proximioris loci nostri ubi fueris constitutus. Tu vero premissis gratiis ita modeste atque mature utaris, ut ab omnibus valeas commendari. Nolo tamen, quod aliquis me inferior, quacumque gratia vel auctoritate premunitus, possit te in prefatis gratiis molestare aut quomodolibet perturbare. Vale in Christo Iesu et ora pro me, ac dies tibi vite prestitos utiliter expende. Ex nostro conventu Florentie, die sexto Iunii M^{mo} cccc^{mo} xl^{mo} viiij^{no}.

Fr. Iohannes supradictus manu propria me suscripsi.

Ego fr. Baptista de Levanto, electus Vicarius generalis, omnia predicta confirmo (2) et manu propria me subscripsi, cum hoc quod 4^{or} possis assumere sotios, ut iniuncta tibi melius exequi valeas, secundum S. D. N. voluntatem. Ex loco nostro Montis apud Bononiam, penultima maii 1455.

Idem (3) fr. Baptista, 2° Vicarius ut supra, ex sacro conventu Areceli, prima Junii 1458, omnia predicta confirmo et manu propria me subscripsi.

(L. S.) Ego fr. Ludovicus Vincentinus, electus Vicarius generalis, omnia predicta confirmo et manu propria subscripsi. Ex loco nostro Annuntiate extra Ausmum M^{o} cccc^{o} lxj, die xij (4) Maii.

Ego fr. Baptista supradictus (5), 3° Vicarius, supradicta confirmo et manu propria subscripsi, Mediolani, 2^{a} Julii 1467.

Ego fr. Angelus de Clavasio, Vicarius Generalis indignus, predicta omnia confirmo et propria manu (6) subscripsi, 28 Madii 1472.

Ego fr. Petrus de Neapoli, immeritus V. G., supradicta (7) omnia confirmo et manu propria subscripsi, iij Junii 1475.

Ego fr. Angelus de Clavasio, Vicarius Generalis indignus, suprascripta (8) omnia confirmo et propria manu subscripsi, die 16 Aprilis 1478.

---

(1) *Supplendum* ad.

(2) M confirmavi; *paulo inferius om.* me, *legit* cum licentia; *et* explere *pro* exequi. (3) M item. (4) M 22. (5) M de Levanto; *deinde loco* Mediolani *habet* die.

(6) M *transp.* (7) M predicta. (8) M supradicta.

Ultimam ergo habes confirmationem B. Angeli de Clavasio scriptam die 16 Aprilis 1478, immediate post Capitulum Observantium Cismontanorum, Papiae habitum die 10 Aprilis illius anni (1). Huic Capitulo iam coniicendum erat B. Marcum interfuisse, cum Fr. Petrus Tagliacarne in praecedenti capitulo, Neapoli anno 1475 celebrato, eum ad illud expresse invitasset (2); nunc autem factum praesentiae nostro documento evincitur. Quia sic solummodo intelligitur *immediata* novi Vicarii Generalis in Capistranensibus litteris ultima confirmatio, quae econtra nullo modo explicari potest, si Beati mortem iam anno 1478 evenisse censes. Nam cum admittat Waddingus (3) B. Marcum extremum diem obiisse infra Hebdomadam Maiorem anni 1478, Pascha vero hoc anno inciderit die 28 Martii, illud sequeretur, supra relatas litteras patentes subsignatas esse viginti saltem diebus post obitum B. Marci; quod, pensatis tum brevi distantia inter Placentiam et Papiam, ubi Comitia habenda erant, tum huius Beati viri apud Ordinem dignitate et fama, omnino incredibile est.

Reiecto igitur anno 1478, servetur deinceps, uti certum, quod a maiori parte rerum scriptorum iam receptum erat, annum scilicet, quo beatus Marcus Fantucius obierit, fuisse 1479.

Quo autem die, id adhuc restat explorandum, quamquam nulla spes arridet ad certam conclusionem perveniendi; tamen maximum dissidium, quod inter auctores hac de re reperitur, quodam modo sustulisse bonum erit.

In eo concordant documenta et scriptores, ut B. Marcum in morbum incidentem faciant inter praedicandum circa medium Quadragesimae, uno P. Ioanne de Komorowo excepto, qui mortem cum morbo confundens, circa medium Quadragesimae eum obiisse dicit (4). Qui nullum diem praefiniunt, uti Waddingus noster (5), iterum inter se conveniunt illum e vita migrasse intra Hebdomadam Maiorem. E reliquis, qui annum 1478 sequuntur, ii diem statuunt unum ante Pascha, i. e. 27 Martii; quorum tamen sententia, post ea quae superius probavimus, angulari privata fundamento, ex se ipsa corruit. Qui vero annum sequentem recte admittunt, in duas partes dividuntur. Antiquiores scriptores, convenientes cum documentis in Archivo conventus Placentini asservatis, diem

(1) Cf. Wadd. an. 1478, n. 7ss.
(2) Wadd. an. 1475, n. 9.
(3) Wadd. an. 1478, n. 16.
(4) L. c.
(5) L. c.

obitus 10^m Aprilis ponunt, in hoc cum praecedentibus auctoribus iterum consentientes, quod Sabbato Sancto B. Marcum obiisse faciunt; a quibus tamen discordare videtur, tum urnae operculum, quod diem habet insculptum *II Aprilis* (1), tum inscriptio marmorea in Monasterio S. Mariae Magdalenae, quae in redactione a Sororibus data, diem praebet *11 Aprilis* (2). Recentiores vero, scilicet P. Flaminius Parmensis (3), quem explicite sequuntur P. Raphaelangelus a Faventia (4), et P. Leo de Clary (5), diem produnt 15 Aprilis.

Sed non nimis difficile mihi videtur hanc sub anno 1479 circa diem discordiam solvere, vel minimam facere. Mirum sane esset operculum urnae inter tot documenta et monumenta quae Placentiae, imo ad ipsius Beati sepulchrum diem 10 vel 11 Aprilis emortualem proclamant, id unum eo discordare, ut ipsam Hebdomadam Maiorem in antea excederet, quin hanc differentiam curaverint auctores qui Placentiae scribebant, neque aliquod illius diei II vestigium in documenta ibi servata irrepserit. Sed si diem inscriptionis [11] cum die operculi componas, inter quos differentia admittenda certe non est, cum ambo ad Beati sepulchrum eodem tempore exstiterint, tunc liquido patet illud *II* pro *11* sculptum fuisse et esse legendum. Quod vero attinet discordiam inter haec monumenta et scriptores, dicendum istos dependere a P. Malazappi, qui, aut post eum nescio quis, vel erronee 10 pro 11 transcripserat, vel potius 11 in 10, ratiocinio ductus, correxerat. Nam primi et coaevi etiam scriptores B. Marcum inter Hebdomadam Maiorem obiisse dicunt; dies vero 11 Aprilis, qui tunc Pascha fuerat, illam hebdomadam excedit. Tum contradictionem auferre alicui forsan visum est, mortem Beati in sero Sabbati Sancti ponendo, quando secundum veterem morem computandi erat quidem iam dies undecima, sed reapse et communius pro 10 die adhuc habebatur. Quod confirmatur ex inscriptione anno 1626 sculpta, post reliquias Beati translatas e Monasterio S. Mariae Magd. in ecclesiam S. Mariae de Campanea. Tunc enim Fratres, marmoreo sepulchro et fracto lapide dimissis, atque diei correctione recepta,

(1) Cf. p. 540.
(2) Ibidem.
(3) L. c.
(4) *Vita del B. Marco Fantuzzi da Bologna... narrata in compendio dal P. Fr. Raffaellangelo da Faenza Min. Rif.* Bologna, Aless. Mareggiani, 1869, p. 149, ubi etiam I. B. Melloni pro hac sententia citatur; sed perperam, cum ipse nullam ex condicto diem statuat.
(5) *L'Auréole Séraphique*, Paris [1882] t. I, p. 756.

sub altare corpus condiderunt et novam proximo parieti fixerunt epigraphen, quae hodieque extat:

D. O. M.
Corpus
B. Marci de Phantutiis Bonon.
Ord. Min. de Obser.
Gen. Doct. Piet. conspicui
In diruto prope Plac. Nazareth. Cœnob.
IV. Id. Apr. MCCCCLXXIX.
Ad Cœlos evecti ætat. suæ an. LXXIV.
E Monst.° S. Mariæ Magd.
Cui an. MDXXVII. concreditum fuerat
Eduardi Card. Farnesii Regentis
Ac Jo. Linati Plac. Epi
Voto
P. F. Leonis Leccacorvi eiusd. Ord. opera
In hanc Ædem XII. Kal. Jan. MDCXXII.
Translatum
P. F. Claudio Costamezzana Inquisit. Gli
VI. Non. Octob. MDCXXV.
Cultum adprobante
Sub hac Ara
Equit. et Com. Jo. Bernardini Rolerii
Dovotione et expens.
Prætioso ac vario lapide exornata
Maioris ipsius Beati honoris ergo
Pie conditum est
A P. F. Clemente Mulazzani
Huius Ref. Bonon. Provinciæ
Miñro
VI. Kal. Apr. MDCXXVI.

Postrema denique sententia diem 15 tenens, nulla prorsus gaudet auctoritate, cum ex erronea temporis computatione ortum ducat. Confirmat enim P. Flaminius, qui eam invenit, Beatum obiisse infra Maiorem Hebdomadam: *idest*, subdit, *die 15 Aprilis 1479* (1). Forsitan solius typographi est error, quem miramur aliquos invenisse ingenuos sectatores.

Restat igitur unicus in acie dies 10, vel, si mavis, nox inter 10 et 11 Aprilis; cui sententiae, quamvis nulla inexpugnabili sanciatur auctoritate, tamen, si in ea omnium documentorum et scriptorum concursum saltem implicitum consideres, non tibi erit grave fidenti animo assensum praebere.

P. Benvenutus Bughetti, O. F. M.

(1) L. c.

LOS FRANCISCANOS EN EL EXTREMO ORIENTE

(NOTICIAS BIO-BIBLIOGRÀFICAS) (a).

(Continuación) (b).

IV.

SANTA MARÌA. (Fr. Antonio Caballero de....) Este apostólico misionero, llamado por los chinos, Li-gan-tang (1), nació en en la villa de Baltanás, provincia y Obispado de Palencia, el día 20 de Abril de 1602 (2). Fueron sus padres Pedro Caba-

(a) SUMMARIUM: Fr. Antonius (Caballero) a Santa Maria, natus in Baltanás, dioec. Palentiae, 20 April. 1602, habitum O. F. M. induit 24 mart. 1618, et 1628 in Philippinas insulas perrexit. An. 1632 pro Japonia destinatur, sed 1633 in Sinam mittitur, in adiutorium Fratum Praedicatorum; 2 Jul. 1633 in Fo-gan venit. Inde in Nanking ivit, 23 Jan. 1634, unde post sex menses rediit, in missione Ting-teu laborans. Cum FF. Praedicatores et Minores, a Jesuitis discrepantes, *ritus sinicos* condemnarent, Fr. Franciscus Diaz O. Praed. et Fr. Antonius a S. Maria, Febr. 1636, Manilam missi fuere, ut theologorum sententias hac de re exquirerent. Iter faciens ab Hollandicis piratis capitur, sed tandem Jun. 1637 Manilam appulit. A superioribus O. Praed. et O. M. unanimiter ritus condemnantibus, Romam ipse an. 1640 mittitur cum P. Ioh. Bapt. Morales. Hic illuc perrexit, dum ille in Macao degeret. S. C. de Propaganda 12 sept. 1645 P. Antonium litteris plurimum laudavit. An. 1644 Macao relicto, in Turón, vix mortem effugiens, 20 Maii 1645 Manilam rediit, ubi decretum S. C. de Prop. eum Praefectum apostolicum in Sina nominans, recipit. Die 2 Aug. 1649 in civit. Hanay appulit, unde Jul. 1650, in Shantung profectus est. [NOTA DIRECTIONIS].

(b) AFH I, 241-7; 536-43; II, 47-62, 232 9.

(1) « Li es el apellido y Gan-tang el nombre. Li significa ganancia; Gan, « descanso ó descansar; Tang, convenir ó conveniencia, y así su más genuina « explicación, es: Su ganancia está en la conveniencia del descanso, ó de otra « suerte: Su ganancia descansa en la conveniencia ». Esta es la interpretación que el P. Augustín de S. Pascual dá al nombre Li-Ga-Tang. Véase su *Descripción breve del Reino de la gran China,* fechada en 12 de Febrero de 1690. *Ms. inédito del Archivo de la Provincia de S. Gregorio,* Cajón N. II. Legajo N. 6.

(2) Fr. Mateo de la Natividad en su *Crónica latina de la Provincia de S. Pablo* Ms. cit. por el P. Juán de S. Antonio en la *Crónica* de dicha Prov. tom. 3. lib. I. cap. I; Martínez, *Compendio histórico* edic. 1756. l. II. c. 31 p. 51. Puga, *Crónicas de la Prov. de S. Gregorio,* tom. 4. Trienio 25. Gascueña, *Año Seráfico,* día 13 de Mayo. Huerta, *Estado geográfico* & *de la Provincia de S. Gregorio,* edic. 1865 p. 406 y sus *Necrologías,* N. 805, Archivo de la Prov. Est. Let. A. Platero, *Estado* & imp. 1880 p. 215. — Amén de estos tratan de la vida del P. Antonio de Sta. María los siguientes: Juán Balat, jesuita, *Elogium R. P. Fr. Antonii a sancta Maria,* Canton 17 Junii 1669. *Ms. Arch. de esta Prov.* Caj. 11, leg. 1. Mill. 212, 154: 4 hojas en papel de China. De Gubernatis, *Orb. Seraph.* tom. 5. lib. 2 cap. I. Fr. *Pedro de la Piñuela, Catalogus Religiosorum S. Francisci* etc. edic. 1700. Dom. Navarrete, *Descripción de China,* edic. 1738. Juan de S. Antonio, III, p. 1-314 en sus dos *Bibliotecas.* Véanse, asímismo, otros muchos escritores, que menciona dicho *Cronista* en el lib. V. cap. 33. págs. 313 y 314.

llero y María González, los que criaron al niño Antonio en santas y loables costumbres. Estudió las primeras letras en su pueblo natal, y terminadas éstas le mandaron sus padres á la Universidad de Salamanca á estudiar la lengua latina (1), pero llamado por Dios al estado religioso, vistió el hábito franciscano en el convento del Calvario de Salamanca, perteneciente á la Provincia descalza de S. Pablo, el día 24 Marzo de 1618, siendo su Maestro de Novicios el venerable religioso Fr. *Diego de Sta. Inés* y Guardián, Fr. *Antonio de Ocaña* (2). Terminado el año de noviciado, hizo la profesión solemne en manos de Fr. *Diego de S. Jerónimo.* En el mismo convento del Calvario hizo todos sus estudios y cantó la primera misa, como él mismo certifica con esta palabras: «Si por el nombre de la firma no conocie-« ran de quien es, en Baltanás nací y me crié, y en el santo « Calvario de Salamanca me recibieron al santo hábito, allí pro-« fesé, estudié y canté la primera misa, y el hábito se me dió « año de 1628 á 24 de Marzo, Sábado (3).

En el año de 1628, en compañía de otros 29 misioneros, y bajo la presidencia del Comisario-Procurador del la Provincia de S. Gregorio, Fr. *Pedro Bautista,* se embarcó Fr. Antonio de Sta. María para las Islas Filipinas (4), en donde, al mes de su llegada, le nombraron los Prelados, Lector de Artes. « No me han « querido dejar ir á Japón, dice el mismo P. Antonio, por hacerme « leer Artes, y un mes pasado, después que llegué aquí, me hi-« cieron comenzar la primera lección (5) ». En el Capítulo intermedio, que se celebró en el convento de Sta. Ana de Sapa, Filipinas, el día 20 de Agosto de 1630, fué nombrado Lector de teología, vespertino, y confesor de seculares (6), en el cual cargo fué confirmado en el Capítulo, que se celebró en Manila á 17 Enero de 1632 (7). Durante su permanencia en Manila además de desempeñar el cargo de Lector, se dedicó con notable celo al ministerio de la conversión de las almas, y principalmente á la conversión de los japoneses leprosos, que administraba nues-

(1) *Crónica Prov. S. Pablo,* lib. I. cap. 2. (Cítase: *Cron. S. P.*).

(2) Carta del P. Antonio de Sta. María, fechada en China á 8 de Abril de 1662.

(3) L. c.

(4) *Chron. S. P.* lib. I. cap. VII.

(5) Carta del P. Antonio, Manila 8 de Julio de 1631.

(6) En el lib. de *Actas Capitulares,* fol. 42. v. se hace constar: « *Lector « de Prima de Theologia,* para el curso se pone en el Convento de Manila al « h. Fr. *Ginés Quesada.* Lector de vísperas al hermano Fr. Antonio de Sta. « María. Y se instituye Confessor de seculares ». Arch. de la Prov. Caj. 42. leg. I.

(7) *Actas Capitulares,* fol. 43, vuelto.

tra Provincia de S. Gregorio en el pueblo de Balete, cuya lengua estudió y aprendió con suma facilidad, llevado de su gran deseo, repetidas veces manifestado á los Prelados, de pasar á las Misiones del Japón (1).

En 1632, habiendo resuelto el Provincial, Fr. *Antonio de S. Gregorio,* mandar algunos misioneros al Japón, escogió para esta dificil empresa á Fr. *Jinés de Quesada* (2), á Fr. *Juan Torrella* y á Fr. Antonio de Sta. Maria; pero « estando ya despachado (el P. « Antonio), dice Fr. *Buenaventura Ybáñez* en su *Relación de China,* n. 1, « con otros religiosos para ir al Japón, de improviso le hizo quedar « el Provincial, diciendo, tener de Dios impulso para ello (3) ».

En 23 de Diciembre del mismo año 1632, el misionero de China, Fr. Angel Coqui de S. Antonino, religioso dominico, escribió desde Fo-gan á Manila, suplicando misioneros, por haber fallecido su compañero el P. Tomás Sierra y, aprovechando esta buena ocasión el Provincial franciscano, de acuerdo con el de los PP. Dominicos, envió á Isla Hermosa en 9 de Marzo de 1633 á Fr. *Jerónimo de la Madre de Dios* y á Fr. Antonio de Sta. María, para que aprendiensen el idioma chino con los PP. Dominicos, que en dicha Isla residían. Llegados que fueron á Isla Hermosa, determinóse luego entre Dominicos y Franciscanos, que Fr. Juán Bautista Morales, dominico, y nuestro Fr. Antonio se dispusieran para pasar á China, y para efectuarlo, escribieron al dominico P. Àngel, pidiéndole alguna embarcación con algunos cristianos, que les condujesen á Fo-gan, su residencia; y habiéndoles atendido el misionero, se embarcaron para China el 23 de Junio de 1633, arribando á Fo-cheu en el mismo dia á las ocho de la noche, y el 2 de Julio llegaron á Fo-gan, recibiéndolos el P. Àngel con mucho amor (4).

---

(1) *Relación de la entrada de las dos Religiones en China,* escrita por el mismo P. Antonio de Sta. María, cap. 2. n. 3. (Cítase *Rel. Entrada*).

(2) De este célebre misionero no se hace mención en el *Saggio* del. P. Civezza. Escribio, entre otrás obras, *Relación verdadera del martirio que dieron en el Japon á veyte y nueve martyres religiosos del orden del Serafico Padre San Francisco, Frayles y Terceros niños y mugeres nueuamente convertidos....* etc. *Impresa en Seuilla .... Año del 1633.* Impreso bastante raro, del cual se conserva un ejemplar en la Biblioteca de la Compañía General de Tabacos de Filipinas en Barcelona. Véase Retana *Aparato bibliográfico de . . . Filipinas* nn. 102, 122.

(3) *Relación de China* por el P. Buenaventura Ybáñez. *Arch. de la Prov.* Caj. II. Leg. I. N. 5.

(4) *Rel. Entrada.* cit. y *Relatio Sinae Sectarum* (Cítase *Rel. Sectar.*) de id. part. 3, cap. 4. fol. 48. Fr. Baltasar de la Cruz, *Historia de los PP. Dominicos de Filipinas,* edic. 1693, lib. 2. cap. 27. Otro ejemplar en el Archivo de SS. Quaranta, Roma, bajo sign. *Curia Excalceatorum,* t. II, fol. 174-6.

En Fog-an se detuvo el P. Antonio, con los PP. Dominicos, cuatro meses, los que empleó en el estudio de la lengua Mandarina, pues, como él mismo nos dice en su *Relación*, Cap. 2. « no sabía ni una palabra siquiera, aunque el tiempo que se de- « tuvo en Isla Hermosa, comenzó á deprender algunos rudimen- « tos de la lengua Mandarina (1) ». Mas, deseoso de aprender cuanto antes dicha lengua, y por otra parte, para no ser gravoso á sus hermanos los PP. Dominicos, se resolvió á trasladarse á la antigua Corte de China, Nan-king, en donde dicho idioma se hablaba hasta por el pueblo; y con un cristiano, que le servía de guía, y un infiel, que cargaba con el recado de decir misa, llevando él los hierros de hacer hostias y un quitasol, el 2 de Noviembre se puso en camino, á pié, para dicha ciudad, distante de Fo-gan más de 200 leguas (2). El 16 de Diciembre del mismo año, entró en la ciudad de Chekian, y reparando en una casa, vió sobre su puerta el anagrama de JHS, lo cual le hizo creer que en ella residía algún Padre de la Compañía de Jesús, y al día siguiente fué á visitarle, encontrándose con el P. Gaspar Ferreira, quien le brindó para que aquel día y el siguiente, en que se celebraba la fiesta de la Expectación de la Virgen, pudiera celebrar el santo sacrificio de la Misa. Aceptó agradecido el ofrecimiento, y el mismo dia de la Expectacion le dijo el P. Gaspar, que no le era posible tenerle por más tiempo en su compañía, por no tener licencia para ello de su Vicario Provincial, el P. Manuel Díaz. En vista de esta repulsa, se embarcó el P. Antonio con su compañero de viaje para Mankian-fu, donde residía dicho Vicario Provincial, y luego que llegó, fué á visitarle, siendo recibido con las cortesías acostumbradas. Como estaba próximo el dia de la Natividad del Señor, le ofreció el P. Diaz su casa é iglesia, la cual oferta agradeció y aceptó el franciscano, y pasadas las Pascuas, el P. Díaz le aconsejó que pasase adelante, donde oculto entre mayores cristiandades, pudiese mejor lograr sus designios. Con esta nueva repulsa, el cristiano, que le acompañaba, se separó de él, alegando el pretexto de que hacía mucha falta en su casa. Ofreciósele por compañero, otro cristiano, práctico en la tierra, y mucho más en urdir embustes, y con él se embarcó para Nan-king en un caudaloso rio, á donde llegó el 23 de Enero de 1634. Este cristiano, usando de mil trapacerías, le traía y le llevaba de una casa á otra, pretestando que lo hacía, para que no fuera descubierto por los

(1) *Rel. Entrada* del P. Antonio, cap. 2. y *Rel. Sectar.* ibid.
(2) Relaciones cit. ll. cc.

gentiles, hasta que por fin, le abandonó, dejándole en casa de otros cristianos, los que aconsejados, sin duda, por el cristiano que á su casa había conducido al P. Antonio, le dijeron que, si no se ausentaba de la Provincia de Nan-king, serían todos perseguidos por los Mandarines; y á la fuerza y amarrado, le llevaron á una embarcación, que le trasportó á la Provincia de Fokien, refugiándose otra vez en la casa de los PP. Dominicos de Fo-gan (1). Seis meses empleó el P. Antonio en estas peregrinaciones, y á su regreso á Fo-gan, tuvo la triste nueva de haber fallecido su protector el P. Àngel Coqui. El P. Morales le suplicó que permaneciese en su compañía, para trabajar ambos juntos en la viña del Señor, á lo cual accedió el franciscano, administrando ambos indistintamente, las cristiandades de Fo-gan y de Ting-teu, esta última recientemente fundada por el difunto P. Àngel (2).

En el mes de Noviembre de dicho año, llegaron á Fo-gan Fr. Francisco Díaz dominico, y Fr. *Francisco de la Madre de Dios,* franciscano, y desde entonces, de común acuerdo, se hicieron cargo los Franciscanos de la Misión de Ting-teu y los Dominicos de la de Fo-gan. El P. Antonio fundó otra Misión en la villa de Nin-te-kien, medio día de camino de Ting-teu, donde, con la ayuda de un fervoroso cristiano, se hizo con una casa, en la que construyó un pequeño oratorio (3). Hallándose en esta Misión, bautizó el P. Antonio á un niño, natural de Lokian de la misma provincia de Fokien, al que puso por nombre Gregorio López, y el cual, refugiándose en la casa de los Fran-

(1) *Relación Entrada*, cap. 4. En la *Rel. Sectar*. part. 3. cap. 4, dice: « *Oblata « ergo quadam occassione ad interiores Regni Provintias ingrediendi, Franciscanus, « ne hospitantibus onerosus plus temporis esset, post quatuor menses ibidem demo« ratus, dicens eis valete, cum quodam Neophito discesit. Plura in itinere passus « famis et frigoris (erat quippe tempus ieiunii continui, quia secundo die Novembris « a Patribus secesit) tandem pervenit ad meliorem e Sinae Provintiis. Porro sicut « columba Noë, quae ante tempus exiit ex arca, non inveniens ubi pes eius requie« sceret, post sex menses inundatis diluvii adversae fortunae iterum, etiamsi invitus, « redii eo, unde exierat, ubi solum invenit P. Fr. Joannem Baptistam praedictus: « Alter quippe nomine Angelus, ad eorum consortium jam evolaverat, eratque se« pultus* ». El P. Piñuela, más explícito en su *Catalogus Religiosorum S. P. N. S. Francisci, qui Sinarum.... ingresi sunt,* edic. 1700 dice: « *P. F. Antonius a « Sancta Maria, Hyspanus, et Seraficae missionis fundator venit in Sinas anno 1633. « primo in Prov. Fo-kien Evangelium praedicavit; deinde in Prov. Nan-kin et « perrexit; unde ab eis, qui magis eum fovere debuissent, excitata « persecutione, et inde per vim raptus, atque in Prov. Fo-kien « asportatus in Philippinas remeavit* ».

(2) *Rel. Entrada*, cap. 9.

3) Ibid. cap. II.

ciscanos, siguió después á estos á Pe-king en calidad de intérprete y catequista y últimamente á Macao y Manila. En esta ciudad se ordenó de sacerdote, y regresando á su patria, le dieron el hábito los PP. Dominicos, mereciendo, por sus relevantes méritos y trabajos en las Misiones, ser elevado á la dignidad de Obispo (1).

Tanto los Dominicos como los Franciscanos, una vez que se impusieron lo suficiente en el idioma del país, desplegando su celo por la salvación de las almas, vinieron en conocimiento de algunos ritos que los antiguos Misioneros permitían á los cristianos, los que, al parecer, eran supersticiosos y aún idolátricos (2). Informáronse de algunos cristianos antiguos, consultaron á muchos letrados, estudiaron la doctrina de Confucio, pidieron informe á varios PP. Jesuitas y habiendo sido testigos oculares de algunos de dichos ritos y sacrificios, se les originaron algunas graves dudas. Anotaron estas, y habiendo hecho dos informaciones jurídicas sobre el asunto, en las que declararon once cristianos antiguos, los dos PP. Dominicos, y se insertaron los pareceres de los dos Franciscanos y varias declaraciones y cartas de los PP. de la Compañía, para mejor acierto, acordaron mandar á Manila un franciscano y un dominico, á fin de que los teólogos de aquella ciudad estudiaran la cuestión y resolvieran lo que procedía observar en asunto de tanta transcendencia para que la integridad de la fé no sufriera detrimento alguno (3). Echaron suertes entre los cuatro Misioneros y recayó la comisión en los PP. Fr. Francisco Diaz y en Fr. Antonio de Sta. María (4),

---

(1) Fr. Baltasar de la Sta. Cruz, *Historia de los PP. Dominicos*, lib. II. cap. V. y en la *Cron. S. P.* lib. II. cap. VII.

(2) Fr. Francisco Varo, dominico, en su *Historia de China* cap. 15. dice: « Estando pues, los dos Padres (Fr. Juán Bautista Morales y Fr. Antonio de « Sta. María) divididos, uno en Ting-teu y otro en Fogan, estudiando la lengua « y letra china, un licenciado que enseñaba al P. Fr. Antonio, llamado Tadeo « Unam, llegándole á explicar la letra *Chij*, que significa sacrificar, le dijo: « cómo en China usaban de aquella ceremonia para venerar á sus difuntos, y « esta fué la primera noticia, que se tuvo de este punto, avisó luego al P. Fr. « Juán, y entre los dos hicieron los exámenes y averiguaciones acerca de esta « materia ».

(3) Véanse dichos dos *Procesos* y *Memoriales* del P. Antonio, que se conservan originales en el *Arch. de la Prov.* Caj. 10, Leg. 2. La *Rel. Entrada*, cap. 16. *Rel. Sectar.* par. 3. cap. 4. Aduarte, *Historia de los Dominicos de Filipinas*, lib. 2. cap. 54. y la *Cron. S. P.* tom. II. lib. 2. cap. 9.

(4) Según esto, el Barón de Henrión en la *Historia de las Misiones* edic. española de Barcelona 1863, lib. III. escribió muy mal informado, al decir que « el P. Morales y su companero (P. Antonio) que no permitían á los cristianos « asistir á los sacrificios hechos en honor de sus antepasados y de Kong-fu-tse,

y en el mes de Febrero de 1636 se hicieron á la vela para Isla Hermosa, donde quedó el Dominico con un ejemplar de las dos informaciones; y continuando su viaje para Manila el Franciscano, cayó en poder de los herejes y piratas holandeses, los que le condujeron con otros 300 prisioneros á Jacatra en la Java mayor, plaza fuerte de los mismos holandeses, donde le condenaron á trabajos forzados. « Quitáronme allí, dice el mismo P. Antonio, « el santo hábito que llevaba, ya bien sudado y mugriento, y « vistiéronme de soldado, con un sombrero blanco y una cade- « nilla, y no de oro, á la garganta del pié (1) ». A los ocho meses de este cautiverio, fué trasladado á una de las fortalezas que los mismos holandeses tenían en las Islas Malucas, donde fué cangeado por los españoles, y puesto ya en libertad, fué conducido á Filipinas, arribando á Manila en el mes de Junio de 1637, año y medio después que salió de China (2).

En Manila presentó al Arzobispo, D. Fernando Guerrero, los documentos de que era portador, para que en una junta de teólogos los estudiasen y resolviesen el asunto de los ritos, y él, por su parte, escribió entonces varios Memoriales y Resoluciones á las dudas originadas, en que con gran copia de documentos probó hasta la saciedad, que los ritos observados en China y tolerados á los cristianos eran idolátricos. Con estos y otros tratados sobre el mismo asunto, acordaron los Provinciales de Sto. Domingo y S. Francisco mandar á Roma á los dos principales antagonistas de los ritos, Fr. Juan Bautista Morales, que á la sazón se hallaba también en Manila, y al P. Antonio de Sta. María. Embarcáronse en Mayo de 1640, y al arribar á las playas de Macao, supieron que los holandeses estaban sitiando á Malaca, por lo que acordaron que el P. Morales prosiguiera su viaje hasta Roma, á fin de informar á la Santa Sede sobre tan enojosa cuestión, y que el P. Antonio quedara con los originales en Macao (3).

« fueron encarcelados, azotados, y se les obligó á salir de China, prohibiéndoles « para siempre la entrada en aquel imperio ». El P. Morales y algunos otros Misioneros dominicos y franciscanos, es cierto que fueron apresados y expulsados de China en los últimos meses del 1637; pero el P. Antonio mal pudo ser desterrado en esa ocasión, cuando estaba ya en Manila.

(1) Carta de 8 Abril de 1662 y *Relatio Sectar.* ibid.

(2) *Rel. Entrada* citada y *Rel. Sectar.* part. 3. cap. 5.

(3) *Relaciones* citadas. El Barón de Henrión no está en lo cierto al afirmar en el lugar citado que, « habiendo sido empero Morales detenido en Ma- « cao, sólo llegó en el año 1643 á la capital del mundo católico, el franciscano « de Sta. María ».

Presentados por el P. Morales en la Congregación de Propaganda Fide los informes hechos en China, los Memoriales del P. Antonio de Sta. María, la Resolución dada por éste á las dudas suscitadas y otros informes de la Universidad de Santo Tomás y del Arzobispo de Manila, dicha Sagrada Congregación condenó los ritos tolerados á los cristianos por decreto de 12 de Septiembre de 1645, en un todo conforme con la solución dada por el P. Antonio de Sta. María y por la Universidad de Santo Tomás de Manila. Este decreto fué remitido por la misma S. Congregación al P. Antonio, al cual escribió el Prefecto de la Congregación una carta laudatoria, en idioma toscano, fechada en Roma á 18 de Octubre de 1645 (1).

Los defensores de los ritos acudieron entonces á la Sagrada Congregación en defensa propia, exponiendo parte solamente de los ritos que toleraban y con ciertas circunstancias, que los convertían en ceremonias civiles, lo cual no negaban los Dominicos y Franciscanos; y en su vista, la Santa Sede toleró esas ceremonias, tal como se le habían expuesto. A esta permisión se la dió un alcance que nunca tuvo, y la Santa Sede se vió precisada á rectificar esa errada inteligencia y á confirmar su primera condenación. Intervinieron en esta cuestión los Papas Urbano VIII, Inocencio X, Alejandro VII, Clemente IX, Clemente XI, Inocencio XIII, Benedicto XIII, Clemente XII y finalmente la ultimó Benedicto XIV. Intervinieron, asimismo, varias veces las SS. Congregaciones de Propaganda y de la Inquisición, más tres Legados Apostólicos enviados á China para estudiar el asunto sobre el terreno, que fueron los Señores Tournon, Maigrot y Mezzabarba. Este último hizo algunas concesiones, que la Santa Sede se apresuró á condenar, así como las Pastorales del Obispo de Pe-king, en que dichas concesiones se mandaban observar (2).

---

(1) Véase la *Crónica Ms. de Puga*, part. 3. lib. IX. cap. XXVI, donde se copia la carta que el General de la Orden, Fr. *Juán de Nápoles*, escribió al P. Antonio de Sta. María, ordenándole que velase por el exacto complimiento de dicho Decreto.

(2) Benedicto XIV Constitución *Ex quo* de 5 de Julio de 1742, en la cual se hace un resumen del curso que siguió esta cuestión. Benedicti XIV *Opera Omnia* t. 15, Prati 1846 pp. 216-30. Véanse asimismo los demás Decretos Pontificios, que sobre ella recayeron, en la obra titulada: *Colectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*, edic. de 1893, part. 3. *de Fide et Moribus*, y la *Reseña Historica de la vida y martirio de los venerables Sanz y Serrano* etc. dominicos, escrita por el P. García Cienfuegos, edic. Madrid, 1893

En la ruidosísima cuestión de los Ritos permidos por los Misioneros à los cristianos de China, si bien fueron los jesuitas, los que desempeñaron el papel más tristemente celebre, mucho sin embargo tocó que padecer à los francisca-

Cuatro años permaneció el P. Antonio en Macao, los que empleó en escribir una Defensa del venerable Fr. *Juan Duns Escoto,* varios alegatos en defensa de la jurisdicción del Ordinario, las anotaciones ó ilustraciones á la *Floresta franciscana,* que escribió la M. Sor *Magdalena de la Cruz,* monja clarisa, algunos otros tratados, y principalmente en el ejercicio de la predicación y en la dirección del Monasterio de Sta. Clara; y tanto por sus sermones, como por sus escritos, fué injustamente perseguido por los inquisidores portugueses, como después lo reconoció la Inquisición de Goa (1). En 1644 fueron expulsados de Macao, por decreto del Virrey de la India, todos los españoles, y en el mes de Octubre, se hizo á la vela nuestro Fr. Antonio con dirección á Manila, acompañando á las monjas clarisas españolas; empero, debido á los vendavales, arribó la embarcación que les conducía á un puerto de Conchinchina, llamado Turón, donde fueron hechos prisioneros, y conducidos á la presencia del Mandarín, fueron sentenciados á muerte el dia 7 de Enero de 1645; pero, cuando ya estaban para ser ejecutados, Dios mudó el corazón del Mandarín á compasión, y puso en libertad á todos los soldados, religiosos y religiosas, que en el barco se hallaban. Trocados, pues, los corazones, no sólo de Mandarín, sino del mismo Rey, que también se les había manifestado hostil, las tribulaciones que hasta entonces habían sufrido, se cambiaron en impertinentes obsequios, que hicieron no menos padecer que aquellas, á las espo-

---

nos. Algo de lo acaecido entre el Legado Apostólico Tournon y los jesuitas de China puede verse en la obra: *Contra-Risposte o siano esami di tutte le Scritture publicate dai Protettori dei Riti condannati della Cina....* In Torino s. a. pp. 186-205.

Véase: *Acta | Causae Rituum | seu | Ceremoniarum Sinensium | Complectentia | I. | Mandatum, seu Edictum D. Caroli Maigrot Vicari Aposto- | lici Tokiensis in Regno Sinarum, nunc Episcopi Cononensis | II. | Quaesita ex eodem Mandato seu Edicto excerpta, | Sacr. Congregationi Sanctae Romanae, et Vniversalis | Inquisitionis propositas | III. | Responsa data iisdem quaesitis a praefata Congregatione | IV. | Decretum a SSmo D. N. D. Clemente divina Providen- | tia Papa XI, in eadem Congregatione die XX, Novembris MDCCIV. editum quo dicta Responsa confir- | mantur, et approbantur. | Romae, et Florentiae | Apud Caesarem de Bindis, sub signo S. Bernardi. | Superiorum permissu.* = Port.; la v. en 6. págs. 3-24 en 8°. De este raro opúsculo existen dos ejemplares en la biblioteca Ricardiana de Florencia, entre los Mss.: **cod. n. 2132,** y entre la *Miscellanea* impresa: **n. 218.** Sobre la embajada cometida á Mezzabarba véase la obra: *Storia delle cose operate nella China da Monsignor Gio. Ambrogio Mezzabarba Patriarca d'Alessandria, Legato Apostolico in quell'Impero* .... scritta dal Padre Viani, Servita.... Edizione seconda. In Colonia 1740.

(1) Rel. citadas.

sas de Jesucristo y á su director Fr. Antonio, hasta que en el mes de Abril de dicho año fueron autorizados por el Rey, para que pudiesen continuar su viaje á Manila. Embarcáronse el 17 de Abril y después de 34 días de navegación, arribaron al puerto de Bolínao de la Isla de Luzón, y el 20 de Mayo, llegaron, por fin, á la ciudad de Manila (1).

En esta ciudad, desplegó todo su celo por la salvación de las almas, predicando contra los vicios con tanto fervor, que por esta causa fué desterrado de la ciudad por el Gobernador; pero, hallándose en esta tribulación, Dios, que jamás abandona á los que trabajan por su causa, le consoló con los despachos que llegaron de Roma. Recibió, como arriba se dijo, la decisión de la Sagrada Congregación acerca de los ritos de China por la que tanto suspiraba; fueron aprobados en Roma sus trabajos por la integridad de la fé, y en premio de ellos, se le nombraba Prefecto Apostólico de China, concediéndole, al propio tiempo, numerosas facultades para el desempeño de su cargo, y se le facultaba y aún ordenaba, que con doce compañeros volviera á dicho Imperio á anunciar el Evangelio á los gentiles (2). He

(1) *Rel. Sectar.* part. 3. cap. 5. *Verdadera Relación de varios sucesos que se han visto en muchas partes del oriente Filipinas, China y la India desde 1639 por Noviembre, hasta el año de 1645,* escrita por el mismo P. Antonio de Sta. María. — P. Balat, *Elogium* ya citado. — *Cron. S. P.* cap. 24 al 27, y Miggenes, *Missio Seraphica* & edic. Quaracchi *Analecta franc.* t. I. p. 31. n. 28. donde dice: « Die igitur decima Octobris anni 1622 (esta fecha está equivo« cada, pues sucedió lo que el P. Miggenes relata en los años 1644-45) a Macao « egressus, vi ventorum Conchinchina denuo adducitur. Hic a Rege et Proce« ribus benigne exceptus, quatuor mensium spatio duo millia hominum ad fidem « convertit, sacroque fonte lustravit. Ex quibus quinquaginta quatuor ex aula Regis « erant, unusque eorum Regis consanguineus propinquus, idolorumque sacerdos, « qui nomen Stephani in baptismo assumens, partes sui nominis adimplevit, fun« dens postea sanguinem ob Fidei quam professus fuerat, confessionem ».

(2) *Titulo de Prefecto Apostólico*, que se guarda *original en el Arch. de la Prov.* Caj. 10. Leg. 2. « Sanctissimus. In Christo Pater et D. N. D. Vrbanvs « Divina Providentia Papa Octavus. Omnium Hominum saluti pro suo Apo« stolico munere prouidere cupiens Te Pr. Fratrem Antonium de Sta. Maria « Ordinis strictioris Obser. S. Francisci, seu discalceati, Praefectum constituit, « & deputauit in Chinam, seu Sinam cum duodecim sociis eiusdem Ordinis ab « eorum superioribus approbandis mittere decreuit, & mittit, vt cum facultatibus « tibi per alias literas concedendis Euangelium D. N. Iesv Christi annuncies, « & gentes illas doceas, seruare quaecumq; Sta Mater Ecclesia Catholica Apo« stolica Romana praecepit, & presertim, vt Iudicium vniuersale futurum eisdem « contesteris. Tu itaq; rei magnitudinem, & Apost.i muneris tibi commissi « grauitatem serio perpendens, Imprimis caue, ne ad Haereticorum, Schismat.rum « & Infidelium conciones, aut ritus quoslibet, quouis praetextu, vel causa ac« cedas, deinde omnem adhibe curam, vt ministerium tuum digne, & fideliter, « etiam cum sanguinis effusione, ac morte ipsa, si opus fuerit, impleas, ut im-

aquí como refiere este suceso el mismo P. Antonio. « Siempre « he andado por Reinos extraños fuera de las Filipinas con mil « infortunios de mar y tierra; ya entre cristianos, ya entre he- « rejes, moros y gentiles. Al presente estoy en este gran Reino « de la China, y no lejos del Japón (donde hay entrada por « ahora) avangelizando el santo nombre de Dios, por especial « mandato y letras Apostólicas, *sub sigillo pendente*, y otras de la « Santa Congregación de Propaganda Fide, con otras de la Santa « Suprema Inquisición de Roma; y otras de nuestro Reverendí- « simo P. General, que entonces era Fr. Juán de Nápoles; que « todos estos recaudos, sin yo pensarlo ni saber cosa alguna de « estas, ni haberme pasado por el pensamiento, llegaron á Fili- « pinas por dos vías *Occidentali et Orientali*, el año de 1648 por « Febrero y por Julio; estando yo entonces actualmente deste- « rrado por el Gobernador de Filipinas en un monte, ocasionado « de un sermón, que en la Catedral de Manila me encomenda- « ron *in festo Purificationis B. Virg. Deiparae* » (1).

Recibidas en Manila dichas letras Apostólicas, dispuso el Prelado de la Provincia, que, por falta de personal para atender á todos los ministerios que estaban á su cargo, acompañasen al P. Antonio, únicamente Fr. *Buenavantura Ybáñez*, Fr. *José de Casanova* y un donado chino, llamado *Diego*, y estando todo ya dispuesto partieron de Manila el día 10 de Julio de 1649, junto con cuatro misioneros dominicos, todos los cuales arribaron al puerto de Hanay el 2 de Agosto (2). Los PP. Dominicos continuaron su viaje hasta Lukian, donde se hallaba escondido el P. Juán García de la misma Orden, y los Franciscanos se quedaron en Hanay, en una casa que les cedió uno de los Mandarines (3). Un año entero permanecieron los Franciscanos en Hanay, administrando á unos cristianos de Macao, que en la ciudad residían, y recibiendo muchas distinciones del Mandarín (4), y á los po-

---

« marcescibilem coronam a Patre luminum recipere merearis. Dat. Romae ex « Congregatione de Propag. fide, die XX. Aprilis M.DCXXXXIII. Pontificatus « eiusdem Sanct.mi in Christo Pris. Ann. XX. — Fr. Ant.s Card.s Honus'. — « Fran.cus Ingolus Sec.s ».

(1) Carta del 8 de Abril de 1662. — *Relatio Sectar*. part. 3. cap. 5. y el jesuita Balat en su *Elogium*.

(2) *Crón. S. P.* lib. III. cap. V. Los misioneros dominicos se llamaban Fr. Francisco Varo, Fr. Timoteo de S. Antonio, Fr. Manuel Rodríguez y el P. Juán Bautista Morales; ibid. — El. P. Antonio de Sta. María en carta escrita al Provincial en 9 de Agosto de 1649, dice: « Llegados á este Puerto « (Hanay) día de la Porciúncula, según la cuenta de Manila en que veníamos, « y según la de acá eran 3 de Agosto, víspera de N. P. Santo Domingo ».

(3) Carta citada del 9 de Agosto de 1649.

(4) *Relación* del mismo P. Antonio, fechada en 1659 y su carta del 9 de Agosto 1649.

cos meses de estar en dicha casa, se trasladaron á otra de un portugués, llamado Manuel Bello, al cual, á su mujer, á un hijo casado con una hija del Mandarín y á esta, les dió el P. Antonio el hábito de la Orden Tercera (1).

En Julio de 1650, dejando el P. Antonio en Hanay á los PP. Ybáñez y Casanova y al hermano Diego, se puso en camino para Pe-king con dos mozos chinos, á fin de pasar á Corea, si le era posibile. Llegado á Pe-king, se presentó al P. Juán Adán, jesuita, el cual le manifestó la imposibilidad de poder realizar sus deseos, y le instó, para que en vez de ir á Corea, marchara á la Provincia de Shantung, donde había algunos, cristianos, que por falta de misioneros jesuitas, hacía algunos años que no podían ser atendidos (2). « Aceptada esta merced: « son palabras del P. Antonio hablando de sí mismo en tercera « persona, aunque con el deseo todavía en la Corea, el P. huésped « se subió á un alto de la casa, donde había una santa imagen « del Salvador, y al instante que la vió, se halló con una inte- « rior locución, más que ordinaria, en que el Señor le decía: « pues si yo quiero que vayas á Xan-tung á administrar allí mis « ovejas no irás de buena gana? y ansí luego partió para allá « à la ciudad de Çinan, que es la principal de dicha Provincia « de Xan-tung, que en nuestra lengua quiere decir: Provincia de « los montes del Oriente » (3). En vista de la expresa voluntad de Dios, marchó el P. Antonio á Chi-nan-fu, á donde llegó en Noviembre de 1650, hospedándose en casa de un Mandarín, amigo del jesuita P. Adán, para el cual llevaba una recomendación, y en dicha casa permaneció hasta Agosto del año siguiente, en que el Mandarín y otros dos amigos de éste le compraron una casa que costó 150 taes de plata, y junto á la cual construyeron una pequeña iglesia (4).

En Diciembre del 51, llegó el *P. Buenaventura Ybáñez* á Chi-nan-fu con orden expresa del Provincial, en que mandaba, bajo severas penas, que immediatamente volviera el P. Antonio á Hanay; pero en atención á que ya tenían casa é iglesia propia, acordaron ambos escribir á Manila, manifestando á los Prelados la conveniencia de permanecer en la Provincia de Shan-tung, y, en Enero de 1653, con el fin de informar al Provincial de los progresos de la Misión y de la escasez de recursos en que se

(1) Carta del 20 Noviembre de 1649.

(2) *Relación* fechada en 1659. — *Rel. Sectar.*, part. 3. cap. 6. — *Elogium* del jesuita Balat; Miggenes *Missio Seraphica* l. c.

(3) Relaciones citadas. — Balat en su *Elogium*; Miggenes n. 31. y la *Crón. S. P.*, lib. III. cap. VIII.

(4) Relaciones citadas y Miggenes n. 32.

encontraban, regresó á Hanay el *P. Buenaventura Ybáñez*, quedando otra vez solo el P. Antonio, y sin otros recursos, que las limosnas que el jesuita P. Adán le mandaba para su sustento (1). En 1655, volvió otra vez á Shan-tung el *P. Buenaventura Ybáñez*, siendo portador de algunas limosnas, mandadas por la Provincia, y con esta ayuda y con este recurso, trabajaron ambos en la conversión de los gentiles con tal entusiasmo, que en 1659 ya habían bautizado á 1500 infieles (2).

Este consuelo de tener á su lado al *P. Buenaventura*, le duró hasta el año de 1663, en que, comprendiendo el P. Antonio que la Provincia de S. Gregorio no le podía proporcionar religiosos por la grande escasez de personal que, á la sazón, tenía la Provincia en Filipinas, y viéndose, por otra parte, en edad avanzada, ofreciendo á Dios el sacrificio de la soledad en que quedaba, y haciendo uso de la facultades que la Congregación de *Propaganda Fide* le había concedido, en 9 de Abril de dicho año, autorizó al *P. Buenaventura* á que marchase á Europa á recolectar una Misión de religiosos, que continuasen lo por él comenzado (3). Continuó el P. Antonio sus apostólicas tareas, y Dios nuestro Señor le premió su celo por la salvación de las almas, concediéndole el fruto de dos mil cristianos que hizo desde Abril de 1662 al 20 de Enero del 65, en que fué puesto en prisiones por los enemigos de la santa fé (4).

Pastrana y Enero 10 | 1908. *(Continuará).*

Fr. LORENZO PÉREZ, O. F. M.

---

(1) *Relación* de 1659 y *Rel. Sectar.* cap. 7.

(2) *Relación* de 1659.

(3) *Rel. Sectar.* part. 3. cap. 7. En este capítulo, después de decir el P. Antonio, que cedió al jesuita P. Francisco Ferrari algunos cristianos, para que él los administrase, dice: « Ex aliis autem sociis duobus qui erant in portu, « alter infirmitate grauatus obiit in Domino: alterque asmaticus, ne in portu « moreretur sine Sacramentis, redit in Luzon, ubi etiam obiit, et sic manserunt « duo tantum in hac ecclesia usque ad annum 1662, quo unus, scilicet, Fr. « *Bonauentura Ybañez* socius meus nono die Aprilis a me discessit, petens Cu- « riam Romanam ob urgens negotium, et ut secum traduceret, cum rediret ali- « quos eiusdem Ordinis socios. Ego autem iam sexagenarius, atque inutilior, « hic relictus sum solus, usque dum fuerit diuina voluntas aliud disponere. — « Baptizati denique pro parte huius ecclesiae inter adultos et paruulos sexus « utriusque intra et extra muros huius Civitatis plus minusve sunt tres mille « personae usque in praesens ».

(4) El. P. *José Navarro*, franciscano, en su *Memoria de los cristianos que se hallan ser bautizados en cada una de nuestras iglesias de China*, escrita al girar la visita regular en 1698, testifica, que el P. Antonio de Sta. María bautizó en Ci-nan-fu, cinco mil chinos. Consérvase esta *Memoria* en el Arch. de la Prov. Caj. II. Leg. 3. N. 2. año 1698.

DOCUMENTA

DOCUMENTA HUCUSQUE INEDITA SAECULI XIII

PRO HISTORIA ALMAE FR. MINOR. PROVINCIAE MEDIOLANENSIS [SEU LOMBARDIAE].

Varia documenta relate ad Fratres Minores Mediolanensis Provinciae — hucusque inedita — in Ambrosiana Bibliotheca et in Archivo Status Mediolani asservantur. Inter quae absque dubio maximi ponderis pro historia proque eiusdem Provinciae primordiis, veniunt litterae papales Ministris Provincialibus directae, Sbaraleae et Waddingo prorsus ignotae. Coniiciendum est, alias extitisse plurimas, quae temporum iniuria deperditae fuere, dum e contra aliae reperiri forsan adhuc poterunt in Bibliothecis et Archivis. Nunc praeplacet typis edere papales epistolas seu bullas Ministris Provincialibus Mediolanensis Provinciae, quae et Lombardiae quandoque appellatur, directas. In posterum alias publicabimus epistolas papales, quasdam Mediolani archiepiscoporum litteras, nec non concessiones Communis Mediolani in favorem Minorum Fratrum eiusdem Provinciae. Epistolae papales, de quibus in praesentiarum loquimur — exaratae exhibentur in pergamenis originalibus et authenticis — incipiunt ab an. 1245 usque ad an. 1262, asservanturque in Ambrosiana Bibliotheca sub indicatione « *Bolle* ».

I.

n. 4044 (1). — [an. 1245, 24 Sept.]. Innocentius IV Ministro Fratrum Minorum Provinciali Mediolanen. iniungit, ut colligat pro terrae sanctae redemptione omnia, quae ex fidelium dispositionibus testamentariis assignari contigerint sub titulo restitutionis, dummodo ad illa repetenda nullus ius habeat.

Innocentius episcopus servus servorum dei (2). Dilecto filio.... *ministro fratrum minorum provinciali mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Inter alia desiderabilia cordis nostri terre sancte ac imperii Constantinopolitani liberationem principaliter affectantes, discretioni tue presentium auctoritate in virtute obedientie districte precipiendo, mandamus, quatenus ea que in testamento decedentium *in Mediolano et aliis locis per que tua administratio se extendit* sunt relicta, vel usque ad triennium relinquentur pro restitutione bonorum, que iidem decedentes male acquisiverant, facienda fideliter per te, vel aliquos de fratribus tui ordinis providos et discretos, quos ad hoc ydoneos cognoveris,

(1) Numerus, titulo bullae antepositus, enumerationem documentorum indicat, prout extant in Catalogo Bullarum, quae in Bibl. Ambros. asservantur.
(2) Addimus commata etc. quae utique in textu originali desunt.

auctoritate nostra colligere, dummodo non inveniantur persone, quibus pro huiusmodi bonis satisfactio fieri debeat, et apud aliquem tutum locum pro eiusdem terre ac ipsius subsidio imperii deponere cum omni diligentia procures, quantitatem ipsorum nobis postmodum rescripturus. Contradictores, si qui fuerint, vel rebelles per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Non obstantibus constitutione de duabus dietis edita in concilio generali et indulgentia, qua fratribus tui ordinis dicitur esse concessum, ne de causis, que per litteras apostolicas committuntur, eisdem cognoscere teneantur, nisi de indulgentia huiusmodi expressam faciat mentionem.

Datum Lugduni VIII kalendas octobris pontificatus nostri anno tertio.

A tergo, manu antiqua inscriptum, habetur:

Pro absolutione relictis in testamentis pro male ablatis
dummodo converterentur in aptitudinem terre sancte et
imperii constantinopolitani

Duplicatum
Innocentius IV
A. A. A. A.

De male ablatis

Originalis pergamena mensurat ml. 216×220, optime conservatur, funiculus, ex quo plumbum pendebat, deest.

II.

n. 4045. — [an. 1245, 15 Oct.]. Innocentius IV Ministro Fratrum Minorum Provinciali in Mediolano mandat, ut colligat pro terra sancta omnia relicta in testamentis sub titulo restitutionis propter usuram, dummodo nullus ad illa repetenda ius habeat.

Innocentius Episcopus servus servorum dei. Dilecto filio... *ministro fratrum minorum provinciali in mediolano* salutem et apostolicam benedictionem. Inter cetera desiderabilia.... (1) *in mediolano et aliis locis per que tua administratio se extendit* inveneris in testamento decedentium fore relicta pro restituendis hiis, que iidem decedentes per usu[ra]riam acquisiverant pravitatem, fideliter per te vel aliquos de fratribus tui ordinis providos et discretos, quos ad hoc idoneos esse cognoveris, auctoritate nostra colligere, dummodo persone a quibus ea fuerunt per huiusmodi pravitatem extorta, inveniri non possint, ac apud aliquem tutum locum pro eiusdem terre ac ipsius imperii subsidio deponere cum omni diligentia... (2).

Datum Lugduni idibus octobris pontificatus nostri anno tertio (3).

A tergo, manu antiqua habetur:

D. D.
Innocentius IV

de usuris mortuorum si non invenirentur quibus essent extorte darentur in subsidium terre sancte

Orig. pergam. ml. 242×290, optime conservatur, ab ipsa pendet fragmentum rubei funiculi, sed plumbum deest.

---

(1) Quae praetermittuntur habes in bulla sub die 24 Sept. eiusdem anni. N° I.

(2) Quae omittuntur habes in eadem epist. Num. I.

(3) In eodem modo Ministro Provinciali O. F. M. Austriae, sub die 28 Sept. 1245, edidit clar. P. Eubel, in *Bullarii franciscani Epitome et Supplementum*, p. 237, X, Ad Claras Aquas 1908.

III.

n. 4046. — [an. 1245, 16 Oct.]. Innocentius IV Generali et Provincialibus Ministris O. F. M. Lombardiae, Marchiae Tarvisinae, Ianuae et Romaniolae committit curam et regimen monialium ord. S. Damiani modumque regiminis praescribit.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilectis filiis.... Generali et *provincialibus Ministris ordinis fratrum minorum per Lombardiam*, Marchiam Tarvisinam, Ianuensem et Romaniolam constitutis salutem et Apostolicam benedictionem. Paci et saluti dilectarum in christo filiarum monialium inclusarum monasteriorum ordinis sancti damiani in Lombardia, Marchia Tarvisina, Romaniola et Marchia Ianuensi existentium paterna sollicitudine providere volentes, discretioni vestre per apostolica scripta precipiendo, mandamus, quatenus eis tam in capite quam in membris per vos ipsos et alios ordinis vestri fratres providos et discretos, auctoritate nostra quotiens expedire visitationis correctionis et reformationis officium....

Datum Lugduni XVII kalendas novembris pontificatus nostri anno tertio (1).

A tergo, manu antiqua legitur:

Privilegium dominarum sancti damiani per quod ministri possint visitare et instituere visitatores dominarum sancti damiani

150.

Innocentius IV

Orig. pergamena ml. 263×295, optime conservata, ab ipsa pendet fragmentum rubei funiculi, plumbum deest.

IV.

n. 4047. — [an. 1245, 19 Oct.]. Innocentius IV mandat Ministro Fratrum Minorum Provinciali Mediolani, ut colligat pro locis terrae sanctae pecunias, quae ad hunc finem ab usurariis destinantur, eosque exoneret a quacumque restitutione.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro fratrum minorum provinciali in mediolano* salutem et apostolicam benedictionem. Inter cetera desiderabilia.... (2) quatenus si aliquos usurarius *in mediolano et aliis locis per que tua administratio se extendit* inveneris, inquisitione super hoc habita diligenti, qui acquisita per usurariam pravitatem, velint eiusdem terre vel ipsius imperii subsidio deputare tu per te vel aliquos de fratribus.... (3).

Datum Lugduni XIIII kalendas novembris pontificatus nostri anno tertio.

---

(1) Eodem modo Min. Generali et omnibus Min. Provincialibus O. F. M. sub eadem die et eodem anno. Cfr. Sbaralea, *Bull. O. F. M.* I, 387-388, ex Reg. Vatic. epist. 622, et ex Wadding, *Ann. O. F. M.* An. 1245, n. 37. — Eubel, op. cit. p. 88, n. 307. — Potthast, *Regesta Pontificum Romanor.* Berolini 1875. II, p. 1013, n. 11937, ex Wadding et Sbaralea. Quae omittuntur habes apud Sbaraleam loco citato.

(2) Quae praetereuntur, habes in epistola papali sub die 24 Sept. et 15 Oct. eiusdem anni. Num. I et II.

(3) Vide epist. pap. sub die 24 Sept. et 15 Oct. eiusdem anni locis cit.

A tergo, manu antiqua habetur:

Superius
pro terra sancta
in mediolan. de usuris vivorum

in mediolan. de usuris vivorum

Orig. pergam. ml. 270×289, optime conservatur, deest filum, ex quo plumbum pendebat.

V.

n. 4048. — [an. 1245, 8 Nov.]. Innocentius IV Ministro Provinciali Mediolanensi iniungit, ut per se vel per suos fratres colligat omnia quae ex mala acquisitione relicta fuere pro terra sancta, et a quacumque restitutione liberet tales donatores.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Inter cetera desiderabilia.... (1) quatenus si aliquos *in mediolan. et aliis locis per que tua administratio se extendit* inveneris, inquisitione super hoc habita diligenti, qui male acquisita velint eiusdem terre vel ipsius imperii subsidio deputare, per te.... (2) dummodo persone quibus pro taliter acquisitis satisfieri deberet, inveniri non possint, ac apud aliquem tutum locum pro predicto subsidio deponere studeas, diligenter decernens predictos post talem eorundem acquisitorum restitutionem ad satisfactionem aliam non teneri, quantitatem ipsorum nobis rescripturus. Contradictores.... (3).

Datum Lugduni VI idus novembris pontificatus nostri anno tertio.

A tergo, manu antiqua habetur:

Superius
in mediolanen. de male acquisitis vivorum
Non registretur

Ab altera manu:

de male acquisitis

Orig. pergam. ml. 246×282, optime conservatur, characteres sunt aliquantisper decolorati, funiculus et plumbum desunt.

VI.

n. 4053. — [an. 1246, 12 Febr.]. Innocentius IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolan. facultatem tribuit, ut per se vel per suos fratres absolvat ab excommunicatione illos, qui eam incurrissent ex fraude in colligendis subsidiis pro terra sancta, dummodo debite satisfaciant.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum ea que Imperio Constantinopolitano a sede apostolica sunt concessa, tam per ecclesiarum prelatos, quam per te et fratres tui ordinis in *mediolanen. et aliis locis ubi tua administratio se extendit,* mandavimus colligenda, statuentes, ut si qui super hiis scienter fraudem

(1) Praetermissa habes in litteris N. I. (2) Item. (3) Item.

commiserint, ipso facto sententiam excommunicationis incurrant. Nos volentes, ut quo liberius eo melius commissum tibi super hoc negotium exequaris, absolvendi tales et etiam illos qui aliquo modo propter hoc excommunicati sunt, dummodo tibi seu dictis fratribus pro dicto Imperio super hoc congruam satisfactionem impenderunt, liberam tibi et eisdem fratribus concedimus auctoritate presentium facultatem.

Datum Lugduni IJ idus februarii pontificatus nostri anno tertio.

A tergo, manu antiqua habetur:

Superius
in mediolano ministro
de absolutione
· X · X ·
Innocentius IV

quod ministri possint absolvere pro quadam collecta [*corr.* per quandam collectam] pro imperio constantinopoli fienda [*corr.* fiendam]

Orig. pergam. ml. 195×217, optime conservatur, pendet fragmentum rubei funiculi, plumbum deest.

VII.

n. 4089. — [an. 1250, 7 Maii]. Innocentius IV Mediolanensi Archiepiscopo et Dertonensi Episcopo mandat, ne permittant Ministrum Provincialem Lombardiae et fratres ei commissos contra indulta apostolicae sedis indebite molestari.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Venerabilibus fratribus.... Mediolanen. archiepiscopo et.... Terdonen. Episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Quia nonnulli sic in malitia delectantur.... Cum itaque dilecti filii.... *minister provincialis ordinis fratrum minorum in Lombardia constitutus* (1) *et fratres sibi commissi,* sicut ex eorum parte nobis extitit intimatum, a nonnullis qui nomen domini.... quatenus *memoratis ministro et fratribus* favoris presidio.....

Datum Lugduni nonis maii pontificatus nostri anno septimo (2).

A tergo, habetur a manu illius temporis:

Fratri Curado Ministro Mediolanensi
documento isto ligetur [sic!]

Sequentia videntur ab altera manu antiqua:

non registretur
istud de conservationibus privilegiorum nihil valet nisi profuit (?) et ad terminum contulerunt (?) Minorum

(1) Hinc liquide apparet Provinciam Mediolanensem vocari quandoque etiam *Lombardiae,* quod magis elucet ex nota (2).

(2) Quae omittuntur, habentur in bulla, sub die 5 Maji 1250, directa « .... *Fratr.... Bononiensi et.... Feretrano Episcopis* », edita a Sbaralea, op. cit. I, p. 543, n. 326 [ex autogr. arch. conv. S. Francisci Bononiae]. Advertatur, quod hac in bulla habentur sequentia « .... *Cum itaque dilecti filii.... Minister Bononiensis ord. fratr. minorum et fratribus sibi commissis.... quatenus memoratis Ministro et fratribus....* »; heic non dicitur « *minister provincialis* » sed tantum « *minister* », dum e contra in bulla directa Arch. Mediolan. dicitur « *minister provincialis ord. fratr. min. in Lombardia constitutus....* ».

Orig. pergam. ml. 226×219, optime conservatur, aliquantisper decolorati characteres, deest funiculus.

VIII.

n. 4094. — [an. 1251, 13 Ian.]. Innocentius IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum in Lombardia indulget, ut fratribus sui ordinis, quibus officium praedicationis iniungitur, licentiam concedat, ut cum clericis saecularibus intersint divinis.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro ordinis fratrum minorum in Lombardia* salutem et apostolicam benedictionem. Ut absque conscientie scrupulo fratres tui ordinis quibus officium predicationis iniungitur, cum ob hoc ad ecclesias seculares vel etiam regulares accedunt, quod valeant cum earum clericis interesse divinis, licentiam dictis fratribus eorumque consociis auctoritate nostra concedas, devotioni tue auctoritate presentium indulgemus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum petri et pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Lugduni idibus ianuarij pontificatus nostri anno octavo (1).

A tergo, manu antiqua inscriptum, et characteribus illius aetatis, habetur:

Fr. G. de Balsamo fratri Curado
Ministro mediolani dedi (2)

Ab altera manu antiqua:

· 6 · quod fratres possint interesse ad offitium cum clericis saecularibus

duplicatum
B. B. B. B. B.

Ab altera manu:

quod fratres possint interesse ad officium cum clericis secularibus

De officio

Orig. pergamena ml. 263×242, optime conservatur, ab ipsa pendet fragmentum serici funiculi coloris flavi et rubei, sed plumbum deest.

---

(1) Primus eam edidit clar. Petrus Mazzucchelli in opere: *Osservazioni sopra il Rito Ambrosiano*, p. 320, Documento IX, Milano 1828. Eam recensemus cum ineditis, quia hucusque videtur ignota fuisse historicis franciscanis, (neque ab Eubel memoratur in *Epit. Bullarii O. F. M.* cum aliis bullis), et ut habeantur in unum collectae epistolae papales Ministris Provincialibus Mediolanensis [seu Lombardiae] Provinciae directae. — Potthast, *Regesta*, n. 1456, ex Mazzucchelli citato.

(2) Mazzucchelli, op. cit. hoc modo edidit haec verba:

Fr. G. de Balsamo
Ministro
Fratri Curado
Mediolani d.

Nos vero ordinem prouti extat in originali servamus.

IX.

n. 4098. — [an. 1251, 13 Ian.]. Innocentius IV Ministro Ordinis Fratrum Minorum Mediolanensi in eundem modum de eodem argumento, ut supra n. VIII.

Innocentius episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro ordinis fratrum minorum mediolanen....* Ut absque conscientie scrupulo fratres tui ordinis.... (1).

Datum Lugduni idibus ianuarij pontificatus nostri anno octavo.

A tergo, manu antiqua legitur:

Innocentius IV

· 36 · quod fratres possint interesse cum clericis secularibus divinis

duplicatum . e . e .

Orig. pergam. ml. 162-173, optime conservatur, characteres aliquantisper decolorati, pendet fragmentum serici funiculi coloris flavi et rubei, sed plumbum deest.

X.

n. 4127. — [an. 1257, 8 Ian.]. Alexander IV mandat Archiepiscopo Mediolani et Episcopo Imolensi, ne permittant molestari Fratres Minores Lombardiae et Ravennatis Provinciae.

Hoc est exemplar cuiusdam privilegii papalis bullati bulla plumbea cum filo canipe pendenti, in qua erant sculpta duo capita ex una parte ipsius bulle cum huiusmodi litteris seu figuris sancti Pauli [et] sancti Petri, ex alia vero parte extant littere sic dicentes: Alexander papa IIII, quod quidem privilegium formam continet infranscriptam:

Alexander episcopus servus servorum dei. Venerabilibus fratribus.... archiepiscopo mediolanen. et... episcopo imolen. salutem et apostolicam benedictionem. Inundans malicia perversorum viris sancte religioni deditis, adeo frequenter exhibet se infestam, quod ipsi dominico cultui, ut deberent, vacare non possunt, dum illorum maliciis agitantur. Cum igitur sicut dilecti filii.... *minister et fratres minores Lombardie et Ravennatis provincie* nobis significare curarunt, nonnulli, qui nomen domini in vacuum recipere non formidant, ipsos graviter molestare presumant. Nos et presumptorum huiusmodi refragari conantibus et *dictorum ministri et fratrum* gravaminibus volentes congruis remediis subvenire, fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus ipsos in personis vel rebus non permittatis contra indulta privilegiorum sedis apostolice, ab aliquo indebite molestari. Molestatores huiusmodi per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Quod si ambo hiis exequendis interesse nequeunt, alter vestrum ea nihilominus exequatur. Datum laterani VI idus ianuarii pontificatus nostri anno tercio.

Ego Mercatellus de Brinis, curie episcopalis Ferrarie notarius, ut inveni in autentico privilegio domini Alexandri pape quarti bullati bulla plumbea cum filo pendenti non corrupto nec viciato nec abolito in aliqua parte sui, lecto et auscultato coram venerabili patre domino frederico

(1) Mazzucchelli, primus edidit, op. cit. Documento X, p. 321. — Potthast, n. 14157, ex Mazzuchelli. — Omisimus textum integrum, quia jam habetur in n. VIII.

dei et apostolice sedis gratia episcopo ferrarie, ita de mandato ipsius exemplavi, nihil addens nec (1) minuens que in autentico continentur, eodem in millesimo nonagesimo quarto indictione septima die XII februarii. — [1296. Febr. 12].

A tergo, manu antiqua habetur:

Alexander IV

privilegium domini Alexandri pape de conservationibus privilegiorum in lombardia et romagnola

in personis presbiterorum non permittuntur molestari

123. Alexander IV

non molestentur fratres in personis presbiterorum

Transumptum

Originalis pergamena huius Transsumpti mensurat ml. 243×233, optime conservatur.

XI.

n. 4145. — [an. 1262, 1 Iun.]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi iniungit, ut colligat per se vel per suos fratres legata et subsidia pro terra sancta.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Volumus, et presentium tibi auctoritate, in virtute obedientie districte precipiendo, mandamus, quatenus omnes redemptiones votorum crucesignatorum, qui per deputatos ad hoc ab apostolica sede a votis huiusmodi absoluti fuerint, omniaque legata, necnon et omnes obventiones, ex quacumque causa provenientes, subsidio terre sancte *in mediolanen. necnon et aliis locis per que tua administratio se extendit,* per te, vel per alios, integre colligere, illaque in aliquo tuto loco, sub ydonearum personarum testimonio, deponere studeas, nobis quid et quantum et a quibus colligi de premissis contigeret fideliter rescripturus. Contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Non obstante si personis aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi, vel excomunicari non possint, per litteras apostolicas plenam et expressam non facientes de indulto huiusmodi mentionem, et constitutione de duabus dietis, edita in concilio generali, et indulgentia, qua fratribus dicti ordinis dicitur esse concessum, ut de causis, que per litteras apostolicas committuntur eisdem, se intromittere minime teneantur, nisi de indulgentia huiusmodi expressam fecerint mentionem.

Datum viterbij kalendis iunij pontificatus nostri anno primo (2).

---

(1) Repetitur particula « *nec* », quam omittimus.

(2) Simili modo Ministro Provinciali O. F. M. Marchiae Tarvisinae sub die 9 Iunii 1262: primus edidit Ioan. Bapt. Verci, *Storia della Marca Trevigiana* [ex autographo Tabularii Divi Antonii Patavii eruit Ioseph Ianuarius Doctor] Tom. II. — Documenti — p. 54, n. 117, Venezia 1787. — In eodem modo Priori Provinciali Praedicatorum in Lombardia sub die 1 Iunii 1262, ex *Bull. Ord. Praed.* Fr. Thomae Ripoll, I, p. 423-424, n. XIV, Romae 1729. — Potthast, n. 18353, ex Verci; et n. 18344, Provinc. Praedic. in Lombardia ex Ripoll.

A tergo, diversis manibus antiquis legitur:

pro exactione cuiusdam collecte
vacat
non expedit quod utamini ista littera ad presens, donec predicetur civibus per magnum tempus de terra sancta
ix.
l. p.

Sequitur summarium epistolae papalis manu recenti exaratum. Orig. pergam. ml. 232×253, optime conservatur, desunt funiculus et plumbum.

XII.

n. 4146. — [an. 1262, 5 Iunii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi mandat, ut iniungat executoribus testamentariis, ut legatis pro terra sancta satisfaciant, cum ad id teneantur.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio... *Ministro Provinciali fratrum minorum Mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum predicationem Crucis pro terre sancte subsidio tibi *in Provincia, nec non et in aliis locis per que tua administratio se extendit,* duxerimus concedendam, discretioni tue, de qua plenam in domino fiduciam obtinemus, compellendi per te, vel per alium seu alios, per censuram ecclesiasticam, omnes executores testamentorum, et alios quoscumque de *predictis provincia et locis,* qui legata quecumque in huiusmodi dicte terre subsidium habere, ac detinere noscuntur, ut eadem legata convertenda in subsidium ipsum, tibi, sublato cuiuslibet obstaculo difficultatis, assignent, plenam et liberam concedimus auctoritate presentium facultatem. Non obstante si personis aliquibus a sede apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi et excommunicari non possint, per litteras apostolicas, plenam et expressam non facientes de indulto huiusmodi mentionem, et constitutione de duabus dietis edita in concilio generali, ac eiusdem sedis indulgentia, qua fratribus tui ordinis dicitur esse concessum, ut de causis, que per literas apostolicas committuntur eisdem, cognoscere minime teneantur, nisi de indulgentia huiusmodi expressam faciant mentionem. Volumus autem, ut ea, que de huiusmodi legatis colligi contigerit, deponas sub testimonio ydonearum personarum in aliquo tuto loco, nobis quid et quantum et a quibus collectum fuerit fideliter rescripturus.

Datum viterbij nonis iunij pontificatus nostri anno primo (1).

A tergo habetur:

viij
pro terra sancta
bulla qua generalis [sic] Minorum possit exigere legata terre sancte facta
· L · L ·
Urbanus IV.

Orig. pergam. ml. 267×305, optime conservatur, desunt funiculus et plumbum.

(1) Simili modo, sub die 5 Iunii 1262 Provinciali Fratrum Praedicatorum in Lombardia, cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 424, n. XVI. — Potthast, n. 18353, ex Ripoll. — Sim. modo Min. Prov. Marchiae Tarvisinae sub eodem die et anno, Bulla orig. in Musaeo Civ. Paduae *Arch. Diplom.* n. 2082.

XIII.

n. 4147. — [an. 1262, 8 Iunii]. Urbanus IV committit Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi, ut, non obstante quocumque privilegio in contrarium, pecunias colligat pro terra sancta.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio..... *ministro Provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum tibi super colligenda in certis casibus per te ac alios fratres tui ordinis, quos ad hoc idoneos esse cognoveris, pro subsidio terre sancte pecunia, sub certa forma direxerimus scripta nostra, nos ipsius collectionem pecunie accelerari volentes, ne illius dilatione predicte terre subsidium retardetur, discretioni tue per apostolica scripta, in virtute obedientie districte precipiendo, mandamus, quatenus mandatum in hac parte apostolicum, per te, tuosque fratres, quos ad id exequendum ex eadem obedientia teneri volumus, indulgentia sedis apostolice, qua fratribus tui ordinis dicitur esse concessum, ne pecuniam colligere, vel quoquomodo se de ipsa intromittere aliquatenus teneantur, et qualiter alia sedis eiusdem indulgentia, per quam idem succursus impediri valeat, seu protelari, nequaquam obstante, celeriter sollicite ac efficaciter exequaris.

Datum Viterbij VI idus iunij pontificatus nostri anno primo (1).

A tergo, manu antiqua habetur:

pro terra sancta
vacat
vij
B. frumentius

Italice habetur summarium huius bullae manu recenti exaratum. Orig. pergam. ml. 209×274, optime conservatur, deest omnino funiculus, ex quo pendebat plumbum.

XIV.

n. 4148. — [an. 1262, 13 Iunii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fr. Minorum Mediolanensi tribuit facultatem a censuris ecclesiasticis absolvendi, dummodo reparentur damna et subsidium ab absolutis tribuatur pro terra sancta.

Urbanus Episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio.... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum predicationem crucis pro subsidio terre sancte *in mediolanensi provincia, nec non et in aliis locis, per que tua administratio se extendit,* per nostras tibi sub certa forma litteras duxerimus committendum. Nos volentes aliqua tibi concedere, per que saluti consulere valeas animarum, discretioni tue, de qua plenam in domino fiduciam obtinemus, absolvendi hac vice per te, vel alium seu alios idoneos,

(1) In eodem modo, sub die 21 Iunii 1262, Min. Provinciali O. F. M. Marchiae Tarvisinae, cfr. Verci, op. cit. II. — Documenti — p. 55, n. 119. — Eodem modo Priori Provinciali Fr. Praedicatorum in Lombardia sub die 28 Iunii 1262, cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 425, n. XIX. — Potthast, op. cit. n. 18366, ex Ripoll, n. 18363, ex Verci; cf. n. 18353 seqq.

iuxta formam ecclesie, omnes illos de predictis *mediolanen. provincia et locis*, qui pro violenta iniectione manuum in viros religiosos, et clericos seculares inciderunt in canonem sententie promulgate, et qui incendendo ecclesias, necnon et alia loca religiosa, et alias vinculo sunt excommunicationis adstricti, dummodo iniurias et dampna passis satisfaciant competenter, et non sit adeo gravis et enormis excessus, quod propter hoc sit ad sedem apostolicam recurrendum: dispensandi quoque cum clericis secularibus et regularibus, qui huiusmodi ligati sententiis, facti immemores, aut iuris ignari, se immiscere divinis, super irregularitate, quam propter hoc incurrisse noscuntur, ac iniungendi eis penitentiam salutarem, plenam et liberam concedimus auctoritate presentium facultatem. Proviso, ut que forent expensuri veniendo ad sedem apostolicam, morando inibi, et redeundo ab ipsa, tibi iuxta tue discretionis arbitrium ab eis pro dicte terre subsidio facias assignari.

Datum Viterbij idibus iunii pontif. nostri anno primo (1).

A tergo, manu antiqua habetur:

Iohannes frumentius
pro terra sancta
non registretur
iij

Habetur summarium italice scriptum a manu recenti. Orig. pergam. ml. 236×245, optime conservatur, deest funiculus et plumbum.

XV.

n. 4149. — [an. 1262, 13 Iunii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi mandat, ne permittat crucesignatos indebite molestari contra eorum privilegia.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto Filio..... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum predicationem crucis pro subsidio terre sancte *in mediolanensi provincia, nec non in aliis locis per que tua administratio se extendit,* per nostras tibi sub certa forma litteras duxerimus committendam, discretioni tue, de qua plenam in domino fiduciam obtinemus, per apostolica scripta mandamus, quatenus omnes crucesignatos et crucesignandos pro dicte terre subsidio, quos sub nostra et apostolice sedis protectione suscipimus, non permittas per alium seu alios, contra immunitates et privilegia crucesignatis ab apostolica sede concessa, ab aliquibus indebite molestari; molestatores huiusmodi per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Non obstante si personis aliquibus a predicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint, per litteras apostolicas plenam et expressam non facientes de indulto huiusmodi mentionem, et constitutione de duabus dietis edita in concilio generali, ac eiusdem sedis indulgentia, qua fratribus tui ordinis dicitur esse concessum, ut de causis, que per litteras apostolicas committuntur eisdem, cognoscere minime tenean-

(1) Eodem modo, sub die 21 Maii 1262, Priori Provinciali Ord. Fr. Praedicat. in Lombardia, aliisque cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 421, n. X. — Potthast, n. 18329, etc. ex Ripoll.

tur, nisi de indulto huiusmodi expressam faciant mentionem. Datum Viterbij idibus iunii pontif. nostri anno primo (1).

A tergo, manibus antiquis habetur:

privilegium de cruciata pro subsidio terre sancte
non registretur
ministro mediolanen.

Orig. pergam. ml. 205×250, optime conservata, deest funiculus et plumbum.

XVI.

n. 4150. — [an. 1262, 22 Iunii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi facultatem tribuit concedendi indulgentias oblatoribus pro terra sancta.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto Filio..... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Discretioni tue, de qua plenam in Domino fiduciam obtinemus, largiendi, pensatis quantitate subsidii, et devotionis affectu, per te, vel alium, sive alios, quod ad hoc idoneos fore noveris, omnibus vere penitentibus, et confessis, qui de bonis suis pro subsidio terre sancte congrue iuxta tue, et illorum, quibus hoc commiseris, discretionis arbitrium, ministrabunt, indulgentiam, que pro dicte terre succurrentibus in generali concilio est concessa, plenam, et liberam concedimus auctoritate presentium facultatem.

Datum viterbij X Kal. Iulii pontif. nostri anno primo (2).

A tergo, manu antiqua habetur:

pro subsidio terre sancte
non registretur
pro curia
nycol cap.

Orig. pergam. ml. 184×245, optime conservatur, aliquantisper decoloratum, deest funiculus et plumbum.

XVII.

n. 4151. — [an. 1262, 27 Iunii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi facultatem tribuit dispensandi a voto crucesignatos infirmitate detentos, dummodo subsidium pro terra sancta dent.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio..... *ministro provinciali fratrum minorum in mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum predicationem crucis pro terre sancte subsidio tibi in *mediolanensi administratione, nec non et in aliis locis per que tua*

(1) Eodem modo, sub die 21 Maii 1262, Priori Provinciali Ord. Fr. Praedicat. Prov. Lombardiae; cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 421, n. XI. — Potthast, n. 18330, etc. ex Ripoll. — Sim. modo Min. Prov. March. Tervis., 15 Iunii eiusdem anni; Bull. Orig. in Musaeo Civ. Paduae *Arch. Dipl.* n. 2089.

(2) Eodem modo Priori Provinciali Ord. Fr. Praedic. in Lombardia, sub die 28 Iunii 1262, cfr. Ripoll, op. cit. p. 426, n. XX. — Potthast, n. 18368, ex Ripoll. — Sim. modo Min. Prov. March. Tarv. sub eodem die et anno; Bulla orig. in Mus. Civ. Pad. Cod. Dipl. n. 204.

administratio se extendit, duxerimus committendam, discretioni tue, de qua plenam in domino fiduciam obtinemus, absolvendi per te, vel per alium, seu alios, quos ad hoc idoneos esse cognoveris, a voto crucis omnes crucesignatos hactenus in subsidium dicte terre, et crucesignandos deinceps, qui propter suorum infirmitatem aut debilitatem corporum inhabiles, vel impotentes fuerint ad pugnandum, vel ad tranfretandum in ipsius terre succursum, dummodo secundum proprias facultates velint redimere vota sua, plenam, et liberam concedimus auctoritate presentium facultatem. Volumus autem, ut ea que de huiusmodi votorum redemptionibus colligi contigerit, deponas sub testimonio ydonearum personarum in aliquo tuto loco, nobis quid et quantum, et a quibus collectum fuerit fideliter rescripturus.

Datum V kalendas Iulii pontificatus nostri anno primo (1).

A tergo, manu antiqua legitur:

iiij
pro terra sancta

Ab altera manu non tam antiqua:

Bulla papalis auctoritatis concesse tunc generali fratrum minorum pro cruciata.

Orig. pergam. ml. 230×250, optime conservatur, deest funiculus et plumbum.

XVIII.

n. 4152. — [1262, 13 Iulii]. Urbanus IV Ministro Provinciali Fratrum Minorum Mediolanensi mandat, ut Comites, Duces, Barones aliosque Mediolanensis ditionis cuiuscumque sint dignitatis, status et conditionis excitet pro cruciata, et ut ad praeliandum parati sint.

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilecto filio.... *ministro provinciali fratrum minorum mediolanen.* salutem et apostolicam benedictionem. Cum terra sancta christi respersa sanguine, hoc presertim tempore, quo Tartarorum gens perfida de abditis terre prosiliens contra terram ipsam, diutinis iam paganorum incursibus laceratam, ollam (2) nove persecutionis accendit, festino, ac magnifico succursu indigere noscatur. Nos quorum eius clamor assiduus pulsat aures, ipsius pio corde condolentes angustiis et pressuris, ac cupientes eidem per christianorum potentiam ad laudem et gloriam divini nominis celeriter subvenire, volumus, et presentium tibi auctoritate, in virtute obedientie, districte precipiendo, mandamus, quatenus per te vel per alium seu alios ydoneos, omnes Comites, Duces, Barones et quoscumque alios clericos et laicos *in mediolanensi provincia, necnon in aliis locis, per què tua administratio se extendit* constitutos, cuiuscumque conditionis, status, et dignitatis existant, qui olim pro terre dicte subsidio crucis signaculum

(1) Eodem modo, sub die 9 Iunii 1262, Min. Prov. O. F. M. Marchiae Tarv. cfr. Verci, op. cit. II, p. 54, n. 118. In eodem modo sub die 15 Maii 1262, Priori Provinciali Fr. Praedicat. in Lombardia, cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 421, n. IX. — Potthast, n. 18354 [pro Min. Prov. O. F. M. Marchiae Tarvisinae] ex Verci. — Cf. supra n. XI.

(2) In pergamena legitur « *ollam* », dum in bulla, Priori Provinciali Praedicatorum directa legitur « *illam* »; cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 426, n. XXI.

assumpserunt, et assument deinceps, ut se sic studeant preparare, quod ad aliud mandatum nostrum se personaliter conferant in succursum terre predicte, moneas efficaciter, et inducas. Non obstante constitutione de duabus dietis edita in concilio generali et indulgentia, qua fratribus tui ordinis ab apostolica sede dicitur esse cencessum, ut de causis que per litteras apostolicas committuntur eisdem se intromittere minime teneantur, nisi de indulgentia huiusmodi expressam faciant mentionem.

Datum viterbij iij idus iulii pontificatus nostri anno primo (1).

A tergo, manu antiqua legitur:

Pro terra sancta contra turcos
non expedit quod utamini ista littera (2)
donec predicetur crux per magnum tempus
vacat

Orig. pergam. ml. 237×243, optime conservatur, deest funiculus et plumbum.

Mediolani, in Conv. Imm. Concept. 7 Iulii, 1909.

FR. PAULUS M. SEVESI
Mediolanensis Fr. Min. Provinciae Chronologus.

(1) Eodem modo sub die 18 Iulii 1262, Ministro Provinciali O. F. M. Marchiae Tarvisinae, cfr. Verci, op. cit. II, p. 55, n. 120. — Potthast, II, n. 18381, ex Verci. — In eodem modo Priori Provinc. Fr. Praedic. in Lombardia, sub die 1 Iulii 1262; cfr. Ripoll, op. cit. I, p. 428, n. XXI. — Potthast, II, n. 18372, ex Ripoll.

(2) Sequitur « *usque* », sed deletum; postea aliud verbum, quod legi nequit.

CONSTITUTIONES GENERALES ORDINIS FRATRUM MINORUM
A CAPITULO PERPINIANI
ANNO 1331 CELEBRATO EDITAE.

(Continuatio et Finis) (1).

XV. — *De Provincialibus Capitulis et Ministris, aliisque praelatis et eorum Vicariis.*

1. Beatus Franciscus in Regula (2): « Post Capitulum vero Pentecostes Ministri et Custodes possint singuli, si voluerint et eis expedire videbitur, eodem anno in suis Custodiis semel Fratres suos ad Capitulum convocare ».

2. Clemens Papa V.us. 1. « Demum (3), quia ex eo, quod dicta Regula per quos et ubi fieri habeat Ministri Generalis electio, tradens, nullam facit de Ministrorum Provincialium electione vel institutione penitus mentionem, oriri super hoc poterat dubitatio inter Fratres: Nos volentes posse ipsos clare et secure procedere in omnibus factis suis, declaramus, statuimus ac etiam ordinamus hac Constitutione in perpetuum valitura, ut cum alicui Provinciae de Ministro fuerit providendum, ipsius Ministri electio penes Capitulum Provinciale resideat, quam idem Capitulum die sequenti, quo (4) fuerit congregatum, facere teneatur. Ipsius autem electionis confirmatio ad Ministrum pertineat Generalem ».

2. « Et siquidem ad electionem huiusmodi per formam scrutinii procedatur, et si (5) votis in diversa divisis, electiones plures in discordia celebrare (6) contingat, illa, quae a maiori parte Capituli numero, nulla zeli vel meriti collatione vel (7) consideratione habita, fuerit celebrata, exceptione seu contradictione quacunque alterius partis non obstante (8), per dictum Generalem Ministrum de quorundam (9) consilio Discretorum de Ordine, prius tamen ex officio prout spectat ad ipsum, diligenti examinatione praemissa, confirmetur vel (10) infirmetur, prout eis secundum Deum visum [fol. 42 v. col. 2] fuerit expedire. Et si fuerit infirmata, ad Provinciale Capitulum electio huiusmodi revertatur. Ceterum, si Capitulum memoratum in (11) die praedicta Ministrum eligere praetermittat, ex tunc Ministri Provincialis provisio ad Generalem Ministrum libere devolvatur.

3. Verum, si praedicto Ministro et Capitulo Generali (12) ex certa et (13) manifesta ac rationabili causa videretur aliquando in Provinciis ultramarina et (14) Hiberniae, Graeciae seu Romaniae, in quibus hactenus alius providendi modus dicitur ex causa certa et rationabili fuisse ser-

(1) Cf. AFH II, 269-92, 412-30. (2) Cap. VIII. Opusc. 71.
(3) *Exivi*, BF V, 85, Orig. 257s. (4) Or. qua. (5) Or. *om.* si.
(6) Or. celebrari. (7) Or. aut. (8) = Codex: obstantem.
(9) Or. *om.* quorundam. (10) Or. vel etiam *et infra* ei.
(11) Or. *om.* in. (12) Or. Ministro praedicto et Capitulo Generalibus.
(13) Or. *om.* et; *infra loco* ac *legit* et. (14) Or. *om.* et.

vatus, expedire Ministrum Provincialem per Ministrum Generalem cum proborum Ordinis consilio potius quam per praedicti Capituli electionem perfici (1): in Provinciis Hiberniae et ultramarina irrefragabiliter, in Romania (2) seu Graecia, quando Minister dictae Provinciae moreretur vel absolveretur citra mare, illa vice servetur absque dolo, partialitate et fraude, super quo eorum conscientias oneramus, quod super haec dicta (3) Minister cum dictorum proborum consilio duxerit ordinandum ».

4. « In destitutione vero dictorum Ministrorum Provincialium servari volumus quod super hoc hactenus in ipso Ordine extitit observatum ».

5. « Ceterum, si contingeret eosdem Fratres (4) Ministro Generali carere, per Vicarium Ordinis fiat super hoc quod faciendum fuerat per eundem Ministrum usquequo provisum fuerit de Generali Ministro ».

6. « Porro si quid de huiusmodi Provinciali Ministro secus attentari (5) forte contigerit, illud ipso facto sit irritum et inane ».

3. Ex compilatione antiqua (6): 1. « Circa electionem Ministrorum Provincialium (7) similiter procedatur sicut in electione Generalis Ministri, excepto quod electores non oportet includi, nec in fine cantari: *Te Deum laudamus* ».

2. « Ordinamus autem (8), quod ipsi Provinciales Ministri, convocato Provinciali Capitulo, a [fol. 43 r. col. 1ª] subditis, id est Fratribus Provincialis Capituli eligantur, confirmandi per Generalem Ministrum. Electores vero Provincialium Ministrorum (9), postquam ad Capitulum convenerint, eligant praecise in die sequenti (10). Quod si ipsa die non elegerint, aut (11) in eligendo non convenerint ex tunc Generalis Minister eis provideat de Ministro ». « Nihilominus (12) tamen ipsi electores possint et debeant Provinciae de Vicario providere (13) ». « Possit (14) autem Provincialis Minister (15) eligi de toto Ordine. Quod si Provinciali Capitulo congregato, Ministrum Provincialem mori contigerit vel absolvi, possint Fratres in eodem (16) Capitulo congregati alium sibi eligere in Ministrum, quamquam ad hoc missi non fuerint vel vocati ».

3. « Custos (17) in cuius Custodia moritur Provincialis Minister (18), postquam sibi de morte Ministri constiterit, certo die praefixo et loco, in quo Fratres possint commode convenire, Provinciale Capitulum teneatur quam citius poterit, convocare, nisi propinquus fuerit terminus Provincialis Capituli celebrandi. Custos vero illius Custodiae, in qua Provinciale Capitulum celebratur (19), « vel si ipse defuerit, et in Pro-

---

(1) Or. praefici. *Transp.* (2) Or. *add.* vero. (3) Or. hoc dictus.

(4) Or. *om.* fratres. (5) Sic Or; Cod. acceptari.

(6) *Est comp.* Paris. 1292. Cf. Ehr. 125, not. 3. (7) *Transp.*

(8) Cf. Narb. Bo. 460, 2, 14 ss. Ehr. 125, 15 ss, *ubi legitur:* Ordinamus, quod Ministri provinciales... a subditis eligantur. *Est comp.* Paris. *modificans* Narbonensem. Cfr. Ehr. 125, notas 4 etc. (9) Ll. cc. autem. *Transp.*

(10) Ll. cc. *add.* ipsos tamen non oportet includi.

(11) *Verba* aut in eligendo non convenerint *leguntur* in Ehr. 125, not. 7, *ubi loco* aut *legit* seu. *Infra* tunc eis. (12) Ehr. 125, not. 8. (13) *Transp.*

(14) *Denuo* Narb. Bo. ll. cc. (15) *Transp.*

(16) Ll. cc. provinciali capitulo. (17) Ll. cc. *add.* vero.

(18) *Transp. Textus convenit cum* Paris. — Narb. Bo. et Ehr. ll. cc. *legunt:...* praefixo, in quo possit... Capitulum provinciale, quanto citius. Ehr. quam citius.

(19) Narb. Bo. 460, 2, 46 ss. *legit:* in qua Capitulum celebrabitur, tenebit Capitulum, quousque Vicarius sit electus etc. *et incipit. comp. Paris.* Cfr. Ehr. 126, not. 2 et p. 51.

vincia Vicarius Ministri non habeatur, Guardianus illius loci, in quo celebratur Capitulum, tenebit ipsum Capitulum, donec electio Ministri fuerit celebrata, et Vicarius de consensu maioris partis Capituli fuerit institutus. Qui ex tunc Capitulum teneat et regat Provinciam quousque Minister in Provincia habeatur ».

4. « Nullus Frater in Ministrum electus utatur officio Vicariae, cum hoc videatur contra statutum Capituli (1) Generalis. Electione vero celebrata terminatoque Capitulo, Vicarius Provinciae duos Fratres de corpore ipsius Capituli fide dignos, de consensu Capituli cum electionis decreto mittere debeat sine mora ad Generalem Ministrum pro confirmatione petenda, qui de electione et electo, ac statu [fol. 43 r. col. 2ª] ipsius Provinciae sciant et possint Generalem Ministrum, iuxta quod expedit, reddere certiorem ».

5. « Si autem mortuo Generali Ministro, aliquem Provincialem Ministrum (2) mori contigerit et alium eligi, statuimus, ut per Ministrum vicinioris Provinciae loco Capituli, in quo electio celebrabitur, et per duos Custodes eiusdem Provinciae similiter viciniores, electione et electo legitime examinatis et approbatis, electus confirmetur. Electus vero et Fratres, qui propter examinationem electionis et electi, a praedictis Ministro et Custodibus, fuerint evocati, eisdem in omnibus, quae ad examinationem et confirmationem pertinent, teneantur firmiter obedire ».

4. Bonifatius octavus in *mari magno* (3): « Custodes vero et Guardiani, qui secundum statuta eiusdem Ordinis, aliter quam per electionem instituuntur, propter ipsam institutionem seu provisionem de ipsis factam, curam animarum Fratrum sibi subditorum ipsius Ordinis habeant ipsosque ligare ac solvere possint iuxta ipsius Ordinis instituta ».

5. Ex compilatione antiqua (4). « De Custodibus vero provideatur in hunc modum. Minister Provincialis in Provinciali Capitulo, cum consilio et assensu Diffinitorum, et requisito consilio Fratrum de Custodia in Capitulo exsistentium, Custodiae provideat de Custode. Quod si ante Capitulum Provinciale (5) contigerit mori Custodem aliquem vel absolvi, Minister requisito consilio sex Discretorum ad minus de Custodia, eidem Custodiae provideat de Custode ».

« Nullus (6) autem Frater fungatur simul Custodis et Lectoris officio, nisi manifesta necessitas id requirat ».

6. Ex eadem (7): « Minister in Provinciali Capitulo cum consensu et consilio Diffinitorum et requisito consilio Custodum (8) et aliquorum Fratrum, locis conventualibus et non conventualibus [fol. 43 v. col 1ª] provideat de Guardiano. Quod si ante Provinciale Capitulum (9) Guardianum aliquem mori vel absolvi contigerit, si Minister ad locum illum commode accedere poterit, requisito aliquorum Discretorum de conventu illo (10) consilio, de Guardiano provideat illi loco. Conventum autem dicimus ubi tredecim Fratres et superior (11) possint continue commorari.

---

(1) L. c. concilii. (2) *Transp.*

(3) Cf. *Bull. Fr.* III, 19; cf. supra 279 n. 6.

(4) Narb. Bo. 461, 1, 4 ss. Ehr. 127, 7 ss:... autem et Guardianis. Ehr. *infra legit* Ministri provinciales in cap. provinciali.

(5) *Transp.* (6) *Redit textus* Paris. Ehr. 127, not. 1.

(7) Narb. Bo. 461, 1, 13. Ehr. 127, 14.

(8) Ll. cc. Custodis. *Infra verba* et non conventualibus *sunt comp.* Paris. Cfr. Ehr. 127, not. 2. (9) *Transp. sicut et infra.*

(10) Ll. cc. eodem *et transp.* (11) Ll. cc. supra.

Si vero Guardianum non conventualem mori post Provinciale Capitulum (1) contigerit, Custos de consensu Ministri provideat illi loco de Guardiano cum aliquorum consilio Discretorum (2), nec tamen illum amoveat sine Ministri licentia speciali ».

« Diffinimus (3) quod Custodes et Guardiani habeantur pro praelatis, quia ex privilegio domini Clementis Papae, quod dicitur *Mare magnum*, eis cura committitur animarum.. Et Guardiani in omnibus obediant suis Custodibus; nam quidquid Guardianus potest (4), potest et Custos. Caveant autem (5), ne in suis officiis ad invicem se perturbent ».

7. Ex eadem (6): « Minister Provincialis quando vadit ad Capitulum Generale vel alias exit Provinciam vel sic infirmatur, quod non potest Provinciali Capitulo interesse, dimittat Vicarium de consilio Discretorum. Vicarius vero sic institutus a Ministro, si Minister in Generali Capitulo fuerit absolutus vel ipsum interim mori contigerit, remaneat Vicarius auctoritate Ministri et Capituli Generalis. Quod si Minister absens absolutus fuerit in Capitulo Generali, officium exerceat, donec sibi (7) constiterit, quod fuerit absolutus » (8).

« Vicarius iste Provincialis Ministri et alius Vicarius a Provinciali Capitulo institutus eamdem in omnibus habeat potestatem, exceptis hiis, quae Vicariis Ministri ex privilegiis specialiter conceduntur. Potest enim uterque ipsorum Fratres absolvere ab illis (9) videlicet differentiis peccatorum, quae Ministris solummodo relinquuntur, et etiam punire peccatores (10). Possunt etiam instituere Vicarium Custodis vel Guardiani de consilio Discretorum [fol. 43 v. col. 2ª] si casus necessarius hoc requirat. Non autem possunt Fratres ad sacros ordines facere promoveri, nec ad Ordinem recipere vel eiicere iam receptos. Item Fratres non mittant extra Provinciam ad manendum, nec alios recipiant in sua Provincia moraturos. Item Fratres non transferant de una Custodia in aliam ad manendum, nisi evidens necessitas vel communis utilitas hoc requirat; et hoc de consensu Custodum illorum, si fieri potest (11) bono modo. Et breviter de loco ad locum non mutent (12) Fratres, nisi ex causa necessaria fuerit faciendum. Item non privent Custodiam vel locum vel Fratrem libris vel rebus aliis, nisi ex causa urgente cum Fratrum loci consilio Discretorum, et ablata usque ad examen Ministri vel Provincialis Capituli reserventur ».

8. Ex eadem (13) « Custos similiter cum ad Generale vadit Capitulum vel alias quandocumque exit Custodiam, foris aliquandiu moraturus, Vicarium instituat in Custodia sua de aliquorum ipsius Custodiae consilio Discretorum ».

---

(1) *Transp.*

(2) *Verba* Custos-discretorum *sunt comp.* Paris. Cfr. Ehr. 127, not. 4. Narb. Bo. 461, 1, 23-7 *intra parenthes. habet.* Si vero-licentia speciali, *quae scripta erant in calce et legit:* Custos requisito consensu Ministri, si est in Custodia, provideat illi loco de Guardiano, nec *tamen.*

(3) *Est comp.* Paris. 1292. Ehr. 127, not. 5. *Bull. Fr.* III, 19. (4) *Transp.*

(5) Ehr. tamen. (6) Paris. ap. Ehr. 127, not. 5. (7) Ehr. ei.

(8) Ehr. *intra parenthesim addit:* et tunc officium exerceat vicarius, donec provinciale capitulum fuerit congregatum.

(9) L. c. *add.* quinque differentiis. (10) L. c. peccantes.

(11) L. c. poterit. (12) L. c. mittant.

(13) Paris, ap. Ehr. 127, not. 5, 26 ss.

9. Ex eadem (1): « Propter vitanda pericula volumus, quod non passim Guardiani Vicarios instituant, quando de domo egrediuntur (2), nisi certas personas discretas et (3) securas, et hoc de Ministrorum suorum consilio vel Custodum ».

10. Ex eadem (4): « Fratres patientes defectus natalium non fiant praelati in Ordine nostro nec eorum Vicarii ordinarii, ita quod oporteat eos tenere Capitulum. Alias vero poni possunt (5) ad modicum tempus, in quo non oporteat eos Capitulo praesidere. Nec possunt esse Inquisitores nec Visitatores Ordinis nostri, nec etiam Sororum Ordinis sanctae Clarae, nisi cum eis fuerit dispensatum ».

11. Ex eadem (6): « Nullus praeficiatur in officio Fratrum, nisi (7) possit ducere vitam communem (8), quae tam a praelatis quam a subditis observetur, et (9) maxime in vestibus, cibis et lectis ». [fol. 44 r. col. 1ª].

12. Ex eadem (10): 1. « Praecipimus per obedientiam in virtute Spiritus Sancti, ut nullus Frater per se vel per quamcumque interpositam personam suadeat vel suaderi faciat alicui praelato (11), regi vel communitati, castro, villae vel alicui personae extra nostrum Ordinem exsistenti, ut aliquid immutetur de statu Ordinis nostri (12) vel ordinatione Provinciae alicuius vel divisione, vel unione Provinciae vel Custodiae, vel quocumque Fratre seu Fratribus de loco aliquo amovendo (13). Et quicunque scienter contrafecerit, ex nunc nos Generalis (14) ac Provinciales Ministri et Diffinitores Capituli Generalis talem Fratrem, contra praeceptum praedictum scienter facientem, excommunicamus in scriptis, et ab omni ordinum executione suspendimus (15) omnique actu legitimo privamus; nec absolvi a dicta excommunicatione, seu (16) a dicta suspensione relevari possit, nisi per Generalem seu Provincialem Ministrum vel eius Vicarium. Et cui haec poena non competit, privetur habitu Ordinis, nec restituatur nisi per aliquem praedictorum (17), ac sine spe redeundi de sua Provincia expellatur ».

2. « Item, si quis obedientiam sibi vel alteri (18) Fratri iniunctam per se vel per alium cum personis extra Ordinem scienter et ex deliberatione studuerit (19) revocari, omni actu legitimo sit privatus quousque per Provincialem Ministrum vel eius Vicarium aut per alium, cui ipse in speciali commiserit, fuerit restitutus. Nec aliquis Frater detineatur in officio Fratrum vel removeatur ab eo propter principum vel aliorum petitiones, nisi propter causas alias instituendus sit in officio vel etiam amovendus ».

13. Ex eadem (20): 1. « Ad Provinciale Capitulum conveniant Custodes et Fratres de Provincia secundum quod in Provinciali Capitulo fuerit

---

(1) Paris. Ehr. 127, not. 5: Item ad *vitanda*. (2) *Transp.*
(3) L. c. atque. (4) Paris. Ehr. 127, not. 5. (5) *Transp.*
(6) Narb. Bo. 461, 1, 31-4, Ehr. 128, 4-6. (7) Ll. cc. *add.* qui.
(8) Ll. cc. *transp.* (9) Ll. cc. *om.* et.
(10) Paris. Ehr. 115, not. 3: Per obedientiam praecipimus.
(11) L. c. *addit* vel clerico, *et post* regi *addit* vel principi.
(12) L. c. *om.* nostri. (13) L. c. vel ammocione fratrum de aliquo loco.
(14) L. c. *addit* minister et, *et infra* generalis capituli celebrati apud Lugdunum anno Domini MCCLXXII (!) in pentecoste *talem*.
(15) *Transp. et legit* suspendimus eum... ordinis.
(16) L. c. nec.... generalem ministrum vel eius vicarium.
(17) L. c. per eundem. (18) L. c. alii.
(19) L. c. procuraverit revocari, nos ex presenti statuto suspendimus huiusmodi ab omni sacramentorum perceptione.
(20) Narb. Bo. 461, 1, 45-8. Ehr. 129, 8-10: Ad istud capitulum.

ordinatum, proviso tamen quod multitudo venientium, quo melius poterunt, evitetur ». « Et (1) ideo nullus Frater pro praedicationis officio ad Capitulum Provinciale mittatur, nisi de Ministri consilio et assensu » (fol. 44 r. col. 2ª). « In hoc Capitulo (2) et in aliis electionibus vocem per se non habeant Fratres in monasteriis commorantes. Admittantur tamen ad electionem Discreti ad Capitulum mittendi in locis iuxta quae morantur, sicut Fratres ceteri de conventu ».

2. « Lectores (3) etiam extra Provinciam legentes et similiter Fratres extra suam Provinciam studentes, in electionibus Discretorum tam ad Generale quam ad Provinciale Capitulum, vocem tantum activam habeant, non passivam. « Hanc autem electionem » Discreti ad Provinciale Capitulum Fratres faciant prima die, alioquin Custos » vel eius Vicarius « eis provideat de Discreto (4) ».

3. « Guardianus (5) autem teneat Capitulum, quando de excessibus Ministri et Custodis, et eorum insufficientia et (6) aliis transmittendis ad Capitulum inquiritur. Cum vero de Guardiani excessibus inquiritur, aliquis eorum institutus a Guardiano de consilio aliquorum Discretorum teneat Capitulum. Praedicti vero de excessibus et insufficientia praelatorum diligenter per obedientiam (7) inquirere teneantur; alii (8) Fratres inquirenti teneantur per obedientiam bona fide veritatem de omnibus respondere ».

4. « Et (9) nullus Frater eodem anno in electione Discreti ad Provinciale Capitulum seu Custodiale vocem habeat nisi unam, et si secus factum fuerit, secunda vox nulla sit et inter voces eligentium minime computetur ».

5. « In praedictis (10) autem inquisitionibus tam revelantes (11) accusantium nomina quam inquirentes, ad poenam, quae in aliis visitationibus imponitur, obligentur ». « Custos (12) vero huiusmodi scrutiniis (13) non intersit. Istud autem scrutinium ultra unius diei spatium nolumus prolongari ».

14. Ex eadem (14): « Nihil portetur ad Capitulum, nisi (15) fuerit discussum, probatum et examinatum legitime et in terminis explicatum et approbatum a maiori parte Fratrum locorum suorum, fideliter conscriptum, lectum et sigillatum coram omnibus loci sigillo, ut ad Provinciale Capitulum destinetur », et accusatum (16) ac probatum legitime, quod de genere [fol. 44 v. col. 1ª] actus est peccatum mortale, vel inducit notabiliter relaxationem observantiae regularis, vel declarat insufficientiam manifestam, nullus impediat approbari, quin (17) Provinciali Ca-

(1) *Redit textus* Paris. an. 1292. Ehr. 129, not. 1. *Est vero Cap.* Assis. 1269, cf. Little, *English Historical Review,* XIII, London 1898, 706.

(2) Narb. Bo. 461, 1, 49ss. Ehr. 129, 11.

(3) *Est comp.* Paris. l. c. 129, not. 2, p. 130, lin. 1-3. Ehr. l. c. provinciam suam studentes in electionibus.

(4) Cfr. Narb. Bo. 461, 2, 6-7. Ehr. 130, 3-4.

(5) Narb. Bo. 461, 2, 8-19. Ehr. 130, 5-12.

(6) Ll. cc. *addit* de *et post* capitulum provinciale.

(7) Ll. cc *om.* per obedientiam.

(8) Ll. cc. et alii fratres teneantur bona.

(9) Hoc *decretum* Et nullus — computetur *ineditum videtur.*

(10) *Est* Paris. Ehr. p. 130, not. 4. (11) L. c. revelantes. Cod. revelatores.

(12) *Redit* Narb. Bo. ll. cc. (13) Ll. cc. scrutinio.

(14) Narb. Bo. Ehr. ll. cc. (15) Ll. cc. *add.* quod. *Transp. et add. in not. 6.*

(16) *Iterum incipit* Paris. Ehr. 130, not. 7. (17) *Sic* L. c. Cod. quando.

pitulo transmittatur. Et idem dicimus de scribendis ad Capitulum Generale. Quicunque (1) contrafecerit, repellatur a Capitulo et nihilominus (2) puniatur: et inquiratur de loco et (3) tempore et modo. Et haec forma in visitatione qualibet observetur.

15. Ex eadem (4): « Excessus autem Ministri (5), Custodis et Guardiani et aliorum, qui corrigendi fuerint, coram illis tantum, qui noverunt excessus, in Provinciali Capitulo audiantur, et qui corrigendi fuerint, corrigantur, nisi talis sit excessus, qui sit poena publica puniendus. Excessus (6) Guardiani, qui mittuntur ad Capitulum Provinciale, recitentur ei in publico coram conventu suo, si ad dictum Capitulum non fuerit profecturus. Et si aliquid grave accidisset in Provincia vel contigisset in via, quod alias ad Capitulum missum non esset, debeant Fratres, quibus notum est, coram Diffinitoribus accusare ».

16. Ex eadem (7): « Isti in loco Capituli congregati, ipsa die quiescant et deliberent usque mane diei sequentis. Et tunc, audita Missa, ingrediantur Capitulum, et invocata Spiritus Sancti gratia, fiat sermo Fratribus in communi. Deinde eligant ex (8) seipsis quatuor tantum Diffinitores per disquisitionem trium, quos Minister, Custos et Guardianus loci vel duo ipsorum, si tertius defuerit, ad hoc duxerint (9) eligendos ». « Si autem (10) contingat in electionibus Diffinitorum plures quam quatuor maiorem partem vocum medietate omnium habere, illi qui plures voces habent, pro Diffinitoribus habeantur. Si vero qui pauciores ex ipsis habent fuerint in aequali numero, iteretur scrutinium quoad illos, quousque per pluralita- [fol. 44 v. col. 2ª] tem vocum, electio unius alteri praeferatur ».

17. Ex eadem (11): « In huius Capituli principio, Custodes et Guardiani (12) per se, si praesentes, vel per litteras, si absentes, semper renuntiare teneantur, quorum renuntiatio a Ministro vel ab eo, qui tenet capitulum loco eius cum Diffinitoribus in fine Capituli, si videbitur, admittatur. Si autem Minister interesse non poterit, si (13) Vicarius eius fuerit vel Custos, in cuius Custodia Capitulum celebratur, Capitulum teneat loco eius ».

18. Ex eadem (14): « Diffinitores vero possint corrigere Provincialem Ministrum, diffinire et expedire omnia cum ipso, quae ad Provinciale Capitulum pertinebunt, quae sunt haec: collatio super transmissis ad Capitulum; correctio eorum, quae Provinciali Capitulo corrigenda notificantur (15); ordinatio lectorum; ordinatio eorum, quae ad necessitatem vel ad (16) honestatem morum Provinciae videbuntur pertinere, cum diversae Provinciae diversis consuetudinibus varientur. Nullas tamen constitutiones aut ordinationes ibi faciant (17) absque maioris partis Capituli consilio et assensu ».

---

(1) Narb. Bo. Ehr. ll. cc. *cum omissionibus in hoc textu.*
(2) Ll. cc. *add.* graviter.
(3) Ll. cc. *om.* et.
(4) Narb. Bo. Ehr. ll. cc.
(5) Ll. cc. *add.* et *quod om. post* custodis.
(6) Ll. cc. Item... mittentur ad prov. capit.
(7) Narb. Bo. 461, 2, 45-52. Ehr. 181, 6-11.
(8) Ll. cc. de *cum. transp.*
(9) Ll. cc. duxerit.
(10) *Incipit* Paris. Ehr. p. 181, not. 1.
(11) Narb. Bo. 461, 2, lin. 53-4, et p. 162, 1, l. 1-7. Ehr. 181, 12 ss.
(12) Ll. cc. *add.* conventuales... praesentes fuerint.
(13) Ll. cc. *sic.* Cod. *add.* et.
(14) Narb. Bo. 462, 1, 7-18. Ehr. 181, 19 ss.: Praedicti vero *et infra transp.*
(15) Ll. cc. notificabuntur, *et om.* ordinatio lectorum.
(16) Ll. cc. *om.* ad.
(17) Ll. cc. ibidem. *et transp.*

19. Ex eadem (1): « Subditi autem, qui fuerunt (2) Diffinitores in praecedenti Generali seu Provinciali Capitulo, sequenti consimili Capitulo non sint Diffinitores. Et dicimus hic subditos omnes sub Ministris Provincialibus constitutos ».

20. Ex eadem (3) « Praedicti etiam electores quintum ex seipsis eligant, qui in hoc tantum possit articulo, videlicet ut, si quatuor Diffinitores in correctione Ministri in partes aequales se diviserint, eorum sententia praevaleat, quam idem duxerit approbandam. Idem tamen quintus, qui sic eligitur in Capitulo Provinciali, non intelligitur (4) pro Diffinitore, unde potest anno sequenti (5) eligi Diffinitor ».

21. Ex eadem (6): 1. « Electis igitur Diffinitoribus, litterae, quae super [fol. 45r col. 1a] facto Ministri Provincialis a Fratribus locorum sunt transmissae, eisdem Diffinitoribus praesententur. Et si qui sunt (7) in eodem Capitulo, qui praeter illa, quae scripta sunt, probabilia tamen habent dicere de Ministro, Diffinitoribus tantum dicant (8), qui super scriptis aut taliter relatis, habita seorsum diligenti deliberatione, Ministrum corrigant secundum formam superius praetaxatam.

2. Et quandocunque Diffinitores voluerint (9) de Ministro inquirere, teneatur ipse Minister de Capitulo exire: qui si incorigibilis fuerit, ipsum ab officio ministerii suspendant (10) et Vicarium de consilio et assensu maioris partis Capituli Diffinitores constituant, ac sine dilatione causam suspensionis et (11) incorrigibilitatis per Capitulum approbatam sub sigillo Vicarii et Custodis Ministro significetur (12) Generali. Si vero insufficiens reputetur, eidem similiter significetur, ita tamen, quod neutrum horum fiat absque maioris partis Capituli consilio et assensu ».

3. « Minister (13) vero sic suspensus non instituat Vicarium nec intromittat se de officio, donec de suspensione fuerit iudicatum, nec ei praecludatur via, quando possit, ire ad Generalem ad se, si voluerit, excusandum (14) ».

XVI. — *De modo praedicandi.*

1. Beatus Franciscus in Regula (15): « Fratres non praedicent in episcopatu alicuius Episcopi, cum ab eo illis fuerit contradictum. Et nullus Fratrum populo penitus audeat praedicare, nisi a Ministro Generali huius Fraternitatis fuerit examinatus et approbatus, et ab eo sibi officium (16) praedicationis concessum. Moneo quoque et exhortor eosdem

---

(1) Narb. Bo. 462, 1, 25-9. Ehr. 132, lin. 1 ss.

(2) Narb. Bo. l. c. *sic;* Cod. fueriut. *Infra* in proximo sequenti capitulo *non*.

(3) Narb. Bo. l. c. col. 1, 30-7. Ehr. 132, 4 ss.

(4) Ll. cc. intelligatur. (5) *Transp.*

(6) Narb. Bo. 462, 1, 37-55 et col. 2, 1-2; Ehr. 132, 10 ss. electis... repraesententur. Ehr. electis ergo. *Transp.*

(7) Ll. cc. sint. *Infra* habeant *dicere*. (8) Ehr. dicantur.

(9) Ll. cc. *add.* aliquid in capitulo.

(10) Ll. cc. *sic;* Cod. suspendatur et *sine*. *Reliqua verba, sed alio ordine leguntur in* ALKG, l. c. nota 6 intra parenthesim. (11) Ll. cc. sive.

(12) Ll. cc. significent generali. Quo suspenso, Vicarium de consilio et assensu maioris partis Capituli Definitores constituant. Qui si insufficiens reputatur, eidem similiter significent. *Textus noster est* Paris. *1292*. Cfr. Ehr. 132, notas 8 et 9. (13) *Incipit* Paris Ehr. 132, not. 10.

(14) L. c. via, quin possit ire ad generalem ministrum ad se.

(15) Opusc. 71. Or. 44.

(16) *Transp. tam in* Opusc. *quam in* Or.

Fratres, ut in praedicatione quam faciunt, sint examinata et casta eorum eloquia, ad utilitatem et aedificationem populi, annuntiando eis vitia et virtutes, poenam et gloriam, cum brevitate sermonis, quia *verbum abbreviatum* [fol. 45 r. col. 2ª] *fecit Dominus super terram* (1) ».

2. Augustinus IV libro de doctrina christiana (2): « Oportet igitur eloquium tenere ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agendum est; non solum docere ut instruat, et delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat ».

3. Benedictus papa (3): « *Quia labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem requirunt ex ore eis* (4), alias, prout ad eum pertinet, inter peccatum et peccatum non posset discernere, nec peccator existens, Dei deberet '*narrare iustitias, et testamentum eius assumere per os suum*' (5). Nam cuius vita despicitur, conveniens est, ut eius praedicatio contemnatur. Quare decernimus, ut Magister et Minister Generalis et Priores et Ministri Provinciales Praedicatorum et Minorum ordinum praefatorum, vel eorum Vicarii, de Discretorum consilio ad tam salubre officium Fratres divina scientia doctos, discretione vigentes, vita probatos, et expertos moribus, alioquin districtam reddent in futuro examine rationem, eligant et assumant. Sic enim, quod praedicabunt, facient, quod arguent operari cessabunt, et in eis aedificabitur populus verbo pariter et exemplo ».

XVIII. — *De admonitione et correctione Fratrum.*

1. Beatus Franciscus in Regula (6): « Fratres qui sunt Ministri et servi aliorum Fratrum visitent et moneant Fratres suos, et humiliter et charitative corrigant eos, non praecipientes eis aliquid, quod sit contra animam suam et Regulam nostram. Fratres vero qui sunt subditi recordentur, quod propter Deum abnegaverunt proprias voluntates ».

2. Bonifatius papa VIII (7): « Ad augmentum continuum religionum et ordinum, quos Romana suscepit et approbavit Ecclesia, paternis studiis intendentes ac considerantes attentius quod non intermissa sedulitas disciplinae [fol. 45 v. col. 1ª) religiones et ordines supradictos statusque regulares salubriter dirigit et conservat, quodque si eam perire vel remitti contingeret, ordo quilibet collabi necessario cogeretur, pensantes quod si regularium personarum correctio, rimas iuris et apices sequeretur, huiusmodi rigor lentesceret ac multiplici laxatione torperet: Nos vestris supplicationibus inclinati, vobis auctoritate apostolica indulgemus, ut ad correctiones et punitiones Fratrum eiusdem Ordinis delinquentium infligendas, praelati Ordinis supradicti ad quos eaedem spectare noscuntur, rimulis et apicibus ipsis postpositis, libere procedere valeant secundum consuetudines approbatas, et generalia facta et (8) facienda ipsius Ordinis instituta. Nec volumus eisdem licere Fratribus, ab eisdem correctionibus et punitionibus aliquatenus appellare, praevia in hoc deliberatione ac maturitate debita observatis ».

---

(1) Rom. 9, 28.
(2) C. 13 (P. L. 34, 102): Oportet igitur eloquentem ecclesiasticum etc.
(3) Id est XI, bulla *Inter cunctas*, 1304 febr. 17. *Bull. Fr.* V, n. 20, p. 13.
(4) Malach. 2, 7. (5) Psl. 49, 16.
(6) Opusc. 71-2. Or. 44-5.
(7) Est tota eius bulla: *Ad augmentum c. r.*, *Bull. Fr.* IV, 371.
(8) Or. et etiam fienda.

3. Ex capitulo Perpiniani: « Sane Christi iugum super nos patienter tollere et propter Deum voluntates proprias abnegare, litigiosas contentiones fugere, et delicta per poenitentiam humilem emendare, ex nostrae professionis perfectione tenemur. Quare, si quis Frater, propria voluntate resumpta, salutaris obedientiae iugum reiiciens, ad lites contra praemissum apostolici rescripti mandatum temere se converterit et appellare praesumpserit, omnibus officiis Ordinis et actibus legitimis, ex nunc pro tunc, praesenti constitutione privamus. Et nisi infra diem naturalem resipuerit, a Fratrum consortio separetur. Si vero tandem in sua perduraverit pertinacia, praelatus eius vel praelati et Fratres alii ipsum in domo disciplinae usque ad proximi Provincialis vel Generalis Capituli iudicium debeant detinere ».

4. Ex compilatione antiqua (1): Quia vero *qui negligit modica, paulatim labitur* (2) ad maiora, ordinamus, quod Guardianus vel eius Vicarius teneat Capitulum semel [fol. 45 v. col. 2ª] ad minus (3) in qualibet septimana, in quo Fratres de quotidianis negligentiis et defectibus (4) se accusent ». « Guardianus vero (5) vel eius Vicarius, qui hoc per negligentiam omiserit, in sequenti hebdomada in uno prandio per obedientiam a pulmento abstineat vel a vino ». « Et (6) ne aliquid reprehensibile abscondatur, solliciti sint Guardiani vel eorum Vicarii (7) omni sero officinas Fratrum diligentius visitare ». « Quod (8) si neglexerint, sub eodem praecepto, ad poenam supra positam obligentur ».

5. Ex eadem (9): « Ministri possunt visitare Fratres suae Provinciae publice vel occulte, ac singillatim coram se vocare et praeponere aut postponere private vel publice, sicut eis videbitur expedire, nisi a Ministris eisdem specialiter committatur (10). Et ne simplicibus Fratribus ignorantia sit occasio delinquendi, Custos cum visitat, Regulam et Constitutiones eis in vulgari diligenter exponat ».

6. Ex eadem (11): 1. « Ad parandum Ministris adiutorium et negligentiam corrigendam, ordinamus, ut a tertio in tertium annum per Visitatores speciales visitetur totus Ordo, ita quod quaelibet Provincia Visitatorem habeat unum, cui detur socius unus discretus, qui succedat ei in visitationis officio tempore infirmitatis vel mortis cum quo etiam possit habere colloquium et consilium in dubiis, non expressis personis, de quibus agitur, si fieri potest. — 2. Teneantur autem Ministri et Diffinitores bona fide providere (12) de Fratre idoneo ratione honestatis, discretionis et zeli ad tale officium exequendum ».

---

(1) Narb. Bo. 458, 1, 53-4, col. 2, 1-5. Ehr. 117, lin. 16 ss.

(2) Eccli. 19, 1: *Et qui spernit modica, paulatim decidet.* (3) *Transp.*

(4) Ll. cc. excessibus et negligentiis *se.*

(5) *Hoc decretum non videtur editum.* (6) *Redit* Narb.

(7) Ll. cc. *om.* vel eorum vicarii.

(8) *Haec additio* quod-obligentur *probabilius adiudicanda videtur Capit. Perpiniani.*.

(9) Paris. 1292. Ehr. 128, not. 2.: Item ministri.... publice et private ac sigillate coram se fratres vocare... privatam publice. *Textus hic sicut infra non convenit cum* Paris.

(10) *Verba* nisi — committatur *desunt in* Paris. *quae prosequitur:* Custodi quoque sufficiat semel in anno fratres suos ordinarie visitare, nisi aliqua necessitas plus requirat.

(11) Narb. Bo. 458, 2, 48-51 et 459, 1, 1-9. Ehr. 119, 4 ss. Ad praestandum eis adiutorium et ad... quod a tertio anno in tertium per spec. Visit... per unum Visitatorem.. cui... in officio visitationis... habere possit collationem.

(12) Ll. cc. ei de uno alio fratre.

2. « Quod (1) si Visitatorem ante egressum a sua Provincia mori contigerit vel alias legitime impediri, Minister, convocatis Custodibus, quando bono modo (2) poterunt interesse, et aliquibus Discretis de diversis Custodiis, de Visitatore vel eius socio in casu consimili [fol. 46 r. col. 1ª] iuxta praemissas conditiones idoneis (3) possit et debeat providere: et ad hoc tam Ministri quam consulentes firmiter teneantur.

3. Quod si alter istorum post exitum de sua Provincia, ante ingressum Provinciae visitandae decesserit, vel alias fuerit legitime (4) impeditus, teneatur Custos illius Custodiae vel Guardianus illius loci in Custodis absentia, superstiti providere de socio, usque ad Provinciam visitandam, tuncque (5) Custos visitandae Provinciae teneatur sibi sufficientem socium assignare, ac si in sua Custodia decessisset.

4. Ordinetur autem in Capitulo Generali, quae Provincia quam Provinciam debeat visitare, ita quod post factum (6) Capitulum Provinciale visitantis Provinciae a Generali, tali tempore incipiant visitare, quod expleta visitatione, Provinciali Capitulo visitatae Provinciae valeant interesse, quod immediate praecedet (7) sequens Capitulum Generale.

5. Si vero contingat, quod post (8) mortem Generalis Ministri, Visitatores Provinciarum non possent habere Provinciale Capitulum ante Capitulum Generale, ipsi Visitatores in primo (9) sequenti Provinciali Capitulo visitatae Provinciae, si voluerint, poterunt interesse. Et tunc notificare debeant Generali Ministro, si qua notificanda erant Capitulo Generali. Visitatores etiam nihilominus, si accusandi fuerint, tunc accusentur Generali Ministro ».

7. Ex eadem (10): 1. « Visitatores isti in nullo casu potestatem habent excommunicandi, suspendendi vel interdicendi, nisi missi specialiter a Generali Ministro ». Nec « possunt absolvere Custodes vel etiam Guardianos, nec etiam ire ad monasteria, nisi habuerint super hoc licentiam specialem (11) ».

2. « Item (12) poenitentiae, quas imponunt, non possunt se extendere ultra annum ». « Teneantur (13) autem Fratres Visitatoribus suis in hiis quae ad officium suum pertinent et non in aliis obedire. Et de nullo teneantur Visitatoribus obedire, quod non possit per [fol. 46 r col. 2ª] alios duos probari ».

8. Ex eadem (14): « Visitatores huiusmodi non intromittant se de occultis vel indiscrete (15) correctis, nec de discretione vel de (16) indiscretione correctionis discutiant, nisi talis indiscretio per Fratres fuerit accusata. Caveant insuper (17), ne super criminibus, de quibus infamia non

(1) L. c. Paris. Ehr. 119 n. 6. *Est autem e definitionibus Cap. glis Lugdun.* 1274; cf. Little, ap. *English Historical Review,* (EHR), XIII, London 1898, 707.
(2) L. c. commode. (3) L. c. *om.* idoneis *et infra om.* firmiter.
(4) L. c. *transp. et infra om.* illius *loci.* (5) L. c. *add.* primus.
(6) L. c. secundum. (7) L. c. praecedit. (8) L. c. propter.
(9) Paris. Ehr. l. c. proximo. *Transp.*
(10) Ehr. 121, not. 6. Cfr. ibid. VI, 45 et 54.
(11) Paris. Ehr. 121, not. 6 ex Cap. Argentoratensi an. 1282.
(12) Narb. Bo. 459, 2, 15-19. Ehr. 121, 18-20.
(13) Ll. cc. in nullo teneatur aliquis visitatori... per duos alios fratres probari. Cfr. Ehr. 121, not. 7.
(14) Narb. Bo. 459, 1, 26-32. Ehr. 120, 14 ss.
(15) Ll. cc. discrete. Cfr. Ehr. l. c. not. 2. (16) Ll. cc. *om.* de.
(17) Ll. cc. etiam. *Infra* Narb. Bo. processit. Cod. praecessit.

processit, inquirant particulariter, antequam huiusmodi (1) in publico accusentur ».

9. Ex eadem (2): « Isti Visitatores visitent singula loca, absque constitutionum (3), personarum, aedificiorum mutatione, in locis conventualibus infra tres dies, et (4) non conventualibus in duos ad plus, suum officium exequentur. Qui postquam ad loca Fratrum pervenerint, exequi incipiant infra tres dies, nisi manifesta et evidenti necessitate et communi utilitate Fratrum fuerit differendum ».

10. Ex eadem (5): « Procedant autem in hunc modum. Primo legatur Regula in communi, deinde Constitutiones, postea in virtute obedientiae praecipiatur (6), ut omnes, qui interrogabuntur ab eis, respondeant bona fide, si sciunt vel fama est Fratrem praesentem vel absentem, de quo fit (7) interrogatio, excessisse contra aliquem articulum praedictorum iuxta quod factum vel fama probari possit. Postea dicant Fratres singillatim culpas suas, et egrediantur per ordinem, ita quod residui incusent egressum, de quo in publico fuerit accusatus (8) ».

11. Ex eadem (9): « Cum vero a Ministro vel Custode Frater aliquis visitatur, testimonia plurium singularium (10) personarum super eodem genere criminis, ad probationem faciendam, praesenti statuto fore sufficientia decernuntur. Et ideo quando coram eis plures deponunt singulariter in secreto, possunt quemlibet eorum compellere, ut deponat (11) coram duobus vel tribus discretis ».

12. Ex eadem (12): « Nullus Frater aliquem de aliquo accuset, cuius veritas vel fama probari non possit. Qui vero contrafecerit, pro eo quod Fratrem commisisse asseruit, poenam sustineat, quae accusato [fol. 46v. col. 1ª] infligi deberet, si (13) convictus fuisset. Idem fiat de illo, qui scienter accusat aliquem de aliquo (14), de quo fuit sufficienter correctus. Si vero in probatione infamiae, de qua tunc (15) accusat, defecerit, pro culpae modo legitime puniatur. Accusationes, quae scribendae sunt, certis verbis iuxta approbationem Capituli conscribantur. Fratri vero accusato (16), postquam fuerit revocatus, audientia non negetur ». « Et (17) sic per ordinem culpae dicantur, et cum debita correctione poenitentiae imponantur ».

13. Ex eadem (18): « Teneantur (19) Fratres exeuntes per obedientiam, in reditu suo secreto, Guardiano suo (20) excessus suos notabiles (21) inti-

---

(1) Ll. cc. crimina huiusmodi.

(2) Narb. Bo. 459, 1, 18-26. Ehr. 120, 8 ss. Ll. cc. *om.* visitatores.

(3) Ll. cc. *add.* et *sicut etiam ante* aedificiorum.

(4) Ll. cc. in non conventualibus infra duos (Ehr. *addit* dies)... exsequentes... ad locum... aut communi fratrum voluntate.

(5) Narb. Bo. 459, 1, 34-44. Ehr. 120, 19 ss. Procedatur ergo in. *Est comp.* Paris. Cfr. Ehr. l. c. not. 8.

(6) *Transp.*

(7) Ll. cc. fiet *et infra* ita *quod.*

(8) Ll. cc. accusandus.

(9) Paris. 1292. Ehr. 123, not. 2. Cfr. ALKG. p. 51.

(10) L. c. singulariumque. *Infra transp.*

(11) L. c. quod deponat.

(12) Narb. Bo. 459, 2, 3-15. Ehr. 121, 8 ss. *Transp. et infra* asseruerit.

(13) Ll. cc. *add.* de crimine illo.

(14) Ll. cc. *Transp.* accusaverit, de quo fuerit.

(15) Ll. cc. tantum.

(16) Ll. cc. etiam incusato. *Sequitur transp.*

(17) *Redit* Paris. Ehr. 121, not. 6. Cfr. ALKG. pp. 45 et 54.

(18) Narb. Bo. 454, 2, 8-10. Ehr. 100, 28 ss.

(19) Ll. cc. *add.* autem. *Transp.*

(20) Narb. Bo. l. c. *om.* suo.

(21) Ll. cc. *add.* invicem.

mare ». « Et (1) si unus Frater excessum alterius per duas vias, utpote per confessionem et per alium modum agnoverit, non propter hoc minus tenetur (2) ipsum excessum, ut praedicitur, dicere Guardiano et etiam alteri suo superiori ab eo per obedientiam requisitus; quia hoc nullo modo sigillo confessionis praeiudicat; quin potius, si taceret, inobedientiae crimen incurreret. Et si quis contrarium dixerit vel asseveraverit (3), et correctus revocare noluerit (4), omni actu legitimo privetur ».

14. Ex eadem (5): « Si Frater aliquis alium falso et scienter de crimine infamaverit in occulto, a nullo nisi a Ministro vel Custode possit absolvi; si vero in publico, non absolvatur, nisi a Ministro, imposita sibi poena (6) criminis, de quo falso et scienter alium infamaverit (7).

15. Ex eadem (8): « Quicunque Frater deposuerit coram quocumque praelato vel Visitatore falso et scienter de aliquo crimine contra Fratrem, vel aliquam personam ad hoc faciendum induxerit, vel revocaverit vel induxerit ad revocandum, quod vere deposuerat, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat, nec possit absolvi nisi per Provincialem Ministrum, ita dumtaxat, quod prius satisfaciat, prout sibi possibile fuerit in forma secundum quam deposuit vel revocaverit, scilicet publice vel occulte ».

16. [fol. 46 v. col. 2ª]. Haec dicit Dominus Deuterononii XVIIII° capitulo (9): « Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum praevaricationis, stabunt ambo quorum causa est, ante Dominum in conspectu sacerdotum et iudicum, qui fuerint in diebus illis. Cumque diligentissime perscrutantes, invenerit falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo facere cogitaverunt (10), et auferes malum de medio tui; ut audientes ceteri timorem habeant et nequaquam audeant talia facere (11). Non misereberis eius, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges ».

17. Ex capitulo Perpiniani: « Frater falso accusans, deponens, testificans vel diffamans publice vel occulte, verbo vel scripto quamcumque personam sub quacumque forma verborum de opere criminoso, infamiam, quantum est de se, generantem, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat ».

18. Ex compilatione antiqua (12): « Districte per obedientiam inhibemus, ne personae accusantes accusatis vel aliis aliquo modo (13) scienter revelentur; quod maxime (14) inhibemus de nominibus accusantium Ministrum, nisi de crimine accusati in excusatione sua petierint a suo superiori sibi accusantis et testium nomina revelari. Inhibemus (15) etiam per obedientiam accusatis, ne scienter de nominibus accusantium se inquirant, nisi cum aliquis de crimine accusatur et petit accusantium sibi nomina revelari. Et quicumque contrafecerit, revelando scilicet vel etiam (16) inquirendo, non possit nisi per Ministrum Provincialem (17) ab-

(1) Paris. 100, not. 11. *Est vero cap.* Assis. 1259, Little. EHR, XXII, 706.
(2) Ehr. l. c. teneatur. (3) Ehr. l. c. asseruerit.
(4) Ehr. l. c. noluit, ab. (5) Paris. 1292. Ehr. 114, not. 2. Item si *frater*.
(6) L. c. *sic*. Cod. penitentia. (7) L. c. infamavit.
(8) *Hoc decretum ineditum videtur*. Cfr. Ehr. 114, not. 2.
(9) Vv. 16-21. (10) Vulg. cogitavit. (11) L. c. *transp.*
(12) Narb. Bo. 459, 1, 45-5. Ehr. 120, 27 ss. (13) *Transp.*
(14) Ll. cc. maxime fieri.... prohibemus, nisi.
(15) Ll. cc. Interdicimus etiam accusatis.... cum quis. *Infra transp.*
(16) Ll. cc. *om.* etiam. (17) Ll. cc. *om.* Provincialem.

solvi », « vel (1) per illum, cui ipse in speciali duxerit committendum. Superiores vero, scilicet Minister et (2) Custos vel Guardianus, si inquirendo vel revelando, scienter contrarium fecerint, nec non et subditi accusatores eorum (3) revelantes eisdem infra sex menses, XV diebus in pane et aqua per totam diem sine [fol. 47 r. col. 1ª] dispensatione ieiunare per obedientiam teneantur; alias ipsorum absolutio sit inanis ».

19. Innocentius papa IIII (4): Ut apostatas et (5) insolentes vestri Ordinis, nisi salubribus (6) monitis acquiescant, excommunicare, capere, ligare et carceris tandem, si videbitur expedire, possitis, auctoritate praesentium, vobis concedimus facultatem ».

20. Ex compilatione antiqua (7): 1. « Nullus eiiciatur, vel incarceretur nisi pro manifesto et enormi excessu. Enormem autem (8) dicimus excessum vel ratione generis peccati, ut est lapsus carnis, inobedientia contumax et perfidia haeresis; vel ratione circumstantiae, sicut est furtum rei notabilis vel notorie factum vel quia frequentius iteratum. Et de similibus idem iudicium habeatur ».

2. « Declaramus autem, quod omnes, qui poena carceris puniuntur, eo ipso actibus legitimis sunt privati. Unde quamvis liberentur a carcere, non propter hoc restituuntur ad actus praedictos, nisi hoc eis beneficium explicite impendatur. Omnis etiam carceri mancipandus, habitu Ordinis spolietur » (9).

21. Ex eadem (10): « Si Frater fecerit aliquid, propter quod (11) poenam carceris debeat substinere, Guardianus vel Custos vel eorum Vicarii de consilio Discretorum possint ipsum detinere, sive sit eorum subditus sive non, donec per Ministrum, quid sit agendum de tali, fuerit diffinitum ». « Et (12) habeantur ipsi carceres fortes et multiplices sed humani ».

22. Ex eadem (13): « Ordinamus, quod omnis apostata stans ab Ordine nostro, carceri mancipetur ».

23. Ex eadem (14): « Quilibet Minister Provincialis habeat ordinariam iurisdictionem auctoritate Generalis Ministri excommunicandi, capiendi et incarcerandi ac (15) poena alia providendi super omnes apostatas aliarum Provinciarum in Provinciis suis. Idem possint Custodes et Guardiani in casu necessitatis »; « et (16) Fratres alii [fol. 47 r. col. 2ª] auctoritatem habeant apostatam nostri Ordinis capiendi ».

24. Ex eadem (17): « Nullus eiectus vel per se egressus mittatur ad Generalem Ministrum. Si tamen talis ad eum venerit, non eum recipiat,

---

(1) *Hic incipit comp.* Paris. Ehr. 121, not. 3. (2) Ehr. *om.* et.
(3) Ehr. ipsorum. (4) *Bull. Franc.* I, 410. *Cod. mancus.* (5) L. c. vel.
(6) L. c. vestris salutaribus.... ligare, capere, carceri tradere, mancipare (si videbitur expediens), auctoritate praesentium facultatem concedimus.
(7) Narb. Bo. 457, 1, 47-9, col. 2, 1-4. Ehr. 118, 3-7.
(8) Ll. cc. *om.* autem. *Infra om.* inobedientia contumax *et legit* aut perfidia.
(9) *Hoc decretum* Declaramus-spolietur *non invenimus et ineditum videtur.*
(10) Narb. Bo. 457, 2, 22-7. Ehr. 114, 6ss. *Transp.*
(11) Ll. cc. *add.* merito.
(12) *Redit* Paris *ex Cap. Paduano 1276 et Argentorat. 1282.* Cfr. ALKG. 47. cf. EHR III, 707. Ehr. 114, not. 3: et habeantur boni, fortes et multi carceres sed humani. (13) *Non invenitur in editis.*
(14) Narb. Bo. 458, 1, 44-9. Ehr. 117, 10-15.
(15) Ll. cc. et alia poena puniendi *et om.* omnes.
(16) *Redit* Paris 1292. Ehr. 117, not. 5, *ubi legitur:* et fratres omnes.
(17) Narb. Bo. 458, 1, 30-6. Ehr. 116, 15ss. Item, *nullus.*

sed eum Ministro Provinciali remittat (1). Huiusmodi autem apostatae misericordiam postulantes, recipiantur, salva Ordinis disciplina, nisi praeterita vita eorum ipsos receptione (2) iuste reddat indignos ». « Huiusmodi (3) vero vita, quae receptione reddat indignos, decernatur per Ministrum de (4) consilio Discretorum ». « Et (5) nullus Minister licentiet apostatas, nisi ad loca ubi viget observantia regularis ». « Nec aliquis apostata (6) ad officia Ordinis restituatur, nisi per Ministrum in Capitulo Provinciali cum Diffinitorum consilio et assensu. Similiter nec ad habitum, nisi ex (7) casu excusabili visum fuerit Ministro cum consilio Discretorum (8). Et nullus Frater habens officium in Ordine aliquod, si apostataverit cum notabili scandalo Ordinis, restituatur in ipsum absque dispensatione Generalis Ministri ».

25. Ex eadem (9): « Sub interminatione anathematis prohibemus, ne quis verbo vel facto aliquo modo ad divisionem nostri Ordinis laborare praesumat. Si quis autem ex deliberatione contrafecerit », « ipso facto sententiam excommunicationis incurrat. Et si legitime fuerit deprehensus, carceri mancipetur » (10).

26. Ex eadem (11): « Visitatores ergo iuxta formam praemissam corrigant excessus Fratrum, quos visitant (12), hoc salvo quod excessus Ministri Provincialis, et si qua invenerint difficilia, Capitulo Provinciali reportent ». « Et (13) tunc in eodem Capitulo post Diffinitorum electionem, uno die dumtaxat, in corrigendis personarum excessibus suum officium exequantur », « et cum Ministro et Diffinitoribus correctionem tantum coram illis (14) qui sciunt, exerceant de iniunctis, nisi sit talis excessus, quod sit poena publica puniendus. Aliis [fol. 47 v. col. 1a] vero agendis Capituli non intersint » « sed nec ipsi Capitulo intersint socii eorumdem » (15).

27. Ex eadem (16): « Ad extirpationem vero malorum in nostro Ordine pullulantium, ne succrescant, iniungimus Visitatoribus universis, ut si quas invenerint Provincias vitiosas in sumptuositate aedificiorum et vestium aut in esu carnium aut in equitationibus vel relaxationibus (17) regularis disciplinae, aut Generalium Statutorum, tam Ministros quam Provincias teneantur accusare Capitulo Generali. Teneantur

---

(1) Ll. cc. sed ministro vel provinciali capitulo remittatur.

(2) *Transp.* (3) Paris. Ehr. 117, not. 2. (4) Ehr. cum.

(5) Et-regularis *est Cap.* Paris 1266, EHR, XIII, 705.

(6) *Redit* Narb. Bo. 458, 1. 36-43. Ehr. 117, 3-9. (7) Ll. cc. in. *Transp.*

(8) Ll. cc. de cons. disc. Habens in ordine officium aliquod.... non restituatur in perpetuum absque.

(9) Narb. Bo. 458, 1. 11-14. Ehr. 116. 1ss. Item *sub.*

(10) *Verba* ipso facto-mancipetur *sunt alterius Capituli.*

(11) Narb. Bo. 459, 2, 20-3. Ehr. 121. 21ss. *Est. compil.* Paris.

(12) Ll. cc. visitabunt. *et infra* si aliqua.

(13) *Redit* Paris. Ehr. 122, not. 1. e *Cap.* Assis. 1269, cf. EHR XIII, 706.

(14) Ll. cc. et tunc.... coram illis tantum.... de inventis.... qui sit. *Est* Narb. Bo. ll. cc.

(15) *Verba* sed-eorundem *sunt* Paris. Ehr. 122, not. 2.

(16) Paris. Ehr. 122, not. 4. Cfr. ALKG. p. 55. *Est e definitionibus Capit. glis Assis.* 1269, cf. Little EHR XIII, 706. *Hic* Paris. *comp. alterata fuit et quidem, ut videtur consulto et ex proposito Capituli Perpinianensis, omittens, ea quae nota seq. habet.*

(17) Ehr. l. c. *post* vitiosas *legit:* in congregatione bladi ad victum vel.... vel esu carnium vel curiositate picturarum vel equitationibus et currizationibus vel in.... vel generalium.

etiam per obedientiam statum Provinciarum, quas visitant, sive bonum sive malum, eidem Generali Capitulo non personaliter sed per speciales litteras nuntiare » (1). « Nec (2) ullo modo in Provinciis, quas visitant seu in earum Capitulis Provincialibus existentes de statu eorum praedicto verbo vel scripto perhibeant testimonium ipsis, nec aliquis ab eis huiusmodi testimonium postulare praesumat ».

28. Ex eadem (3): « Excessus autem Visitatorum, examinati per Provinciale Capitulum, transmittantur correctioni Capituli Generalis, ita tamen quod (4). Visitator, si fuerit in illa Provincia, nuntietur eidem. Si vero absens, significentur sibi excessus sui (5) per litteras speciales, ut se excusaturus appareat, si voluerit, Capitulo Generali; alioquin de hiis in quibus fuerit accusatus (6), nihilominus punietur ».

29. Ex eadem (7): « Quidquid etiam Visitator portaverit ad Capitulum Provinciale corrigendum, ibidem vel de loco ad locum, deferat illud sub sigillo illius loci, in quo invenerit. Si vero Visitator reputet aliquid valde notabile in Provincia corrigendum, quod Minister et Diffinitores illius Capituli (8) non possint vel nolint corrigere, seu corrigendum non reputant (9), casus instructus cum rationibus utriusque opinionis conscriptus communiter sub (10) sigillo Ministri et Visitatoris mittatur per Discretum Provinciae electum iturum (11) ad Generale Capitulum [fol. 47 v. col. 2ª] de Provincia Capitulo Generali vel ad minus Visitatores mittant per se, si Capitulum non conveniret aut nullatenus consentiret ».

30. Ex eadem (12): « Ordinamus, quod nullus Minister Provincialis a poenitentia, quam imposuit (13) Visitator, et nullus Custos a poenitentia, quam imposuit Minister, nec Guardianus a poenitentia imposita a Custode, nec aliquis inferior a poenitentia Guardiani absolvat aliquem nec (14) commutet sine licentia imponentis. Et si contra factum fuerit, ipsa absolutio sit inanis ».

31. Ex eadem (15): « Fratres incorrigibiles cum suis excessibus (16) conscriptis et examinatis fideliter per Ministrum vel Custodem seu Visitatorem, ad Provinciale Capitulum transmittantur. Qui si adeo incorrigibiles fuerint, quod nec culpam humiliter recognoscere (17) nec poenitentiam condignam subire voluerint, macerentur in carcere (18) vel de Ordine expellantur. Si vero poenitentiam recipiant et correctionem promittant, cum misericordia eis (19) poenitentia imponatur; quam si portare contempserint, ad consueta vitia revertentes, in sequenti Capitulo poena carceris vel eiectionis puniantur (20) ».

---

(1) Ehr. l. c. capitulo nuntiare. *Reliqua verba ibi omittuntur.*
(2) *Ineditum videtur hoc decretum.* Cf. ALKG. p. 55, lin. 12-13.
(3) Narb. Bo. 459, 2, 47-54. Ehr. 122-19 ss. (4) *Transp.*
(5) Ll. cc. significetur sibi per litteras.... excusaturus compareat.
(6) *Transp. Infra* puniatur.
(7) Narb. Bo. 459, 2, 27-40. Ehr. 122, 4 ss: Quid. autem portav. visit.
(8) *Transp. sicut infra.* (9) Ll. cc. reputent. (10) Ll. cc. sub. Cod. a sig.
(11) Ll. cc. iturum ad Capitulum de Provincia, mittatur Capitulo generali.... visitatores per se.... vel non consentiret.
(12) Narb. Bo. 458, 2, 26-32. Ehr. 118, 9 ss. (13) Ll. cc. posuerit.
(14) Ll. cc. vel commutet absque.
(15) Narb. Bo. 458, 1, 18-29. Ehr. 116, 6-14.
(16) Ll. cc. *add.* diligenter. *Infra* vel visitatorem.
(17) Ll. cc. cognoscere. (18) Ll. cc. incarcerentur. (19) Ll. cc. *om.* eis.
(20) Ll. cc. poena consimili puniantur, id est eiectionis vel carcerationis. Ehr. carceris *loco* carcerationis. Cfr. Ehr. 116, not. 2.

32. Ex capitulo Perpiniani: 1. « Ordinariae disciplinae flagello non opera singula sed vitia, non unam transgressionem sed transgressionum consuetudinem modo subscripto feriri iubemus, videlicet, quod praelatus videns subditum suum per iteratas transgressiones ad aliquam vitiosam consuetudinem declinare, ipsum charitative corripiat in se et illum solum (1). Et si correptus corripientem obtemperanter audierit, benedictus Deus.

2. Si autem non audierit, nec correctus fuerit, adhibeat praelatus duos vel tres discretos, coram quibus ipsum corripiat iterato: et si correctus fuerit, gratias agat Deo. Si tamen nondum se correxerit, ipsum in Capitulo coram Fratribus moneat et corripiat. Quem, si nec adhuc correctum inveniat, assignet ei praelatus [fol. 48r. col. 1ª] novissimum locum in refectorio, ubi comedat a Fratribus per aliquod spatium separatus.

3. Si vero nec ita correctus appareat, deputet ei praelatus locum inferiorem in choro, ubi quamdiu missae conventuales et horae canonicae celebrantur, debeat permanere, vel per totum diem a vino et omni eo quod inebriat, abstinere.

4. Si autem nec hiis remediis morbus eius curatus fuerit, citetur ad Provinciale Capitulum et deinceps fiat ei sicut est in constitutione antiqua de incorrigibilibus ordinatum ».

33. Ex antiqua compilatione (2): « Si Frater Fratri minabitur in persona, uno mense impositum sibi per Ministrum vel Custodem (3) portare probationis caputium teneatur. Si autem (4) manum levaverit vel aliquid ad percutiendum (5) acceperit contra Fratrem, ei probationis caputium tribus mensibus imponatur per alterum praedictorum (6). Si autem non graviter percusserit, praedictam probationem portet per annum impositam per Ministrum (7). Si autem graviter percusserit, « vel (8) ad percutiendum graviter, lapidem vel aliud proiecerit, vel gladium aut aliquid aliud eduxerit, quod etiam arma offensionis portaverit, vel in cella vel alibi retinuerit, poena carceris puniatur ». « Et si (9) levis persona fuerit, post macerationem in carcere, de Ordine expellatur. Si (10) vero gravis persona fuerit, carceri mancipetur ». « Quod (11) si aliquis Frater, alium Fratrem vel saecularem enormiter vulneraverit, vel etiam mutilaverit, vel alicui venenum dederit, perpetuo carceri mancipetur ». « Et eidem poenae subiaceat qui haec (12) eadem vel similia per alium fieri fecerit vel procuraverit, vel ad huiusmodi facienda inventus fuerit machinari ».

34. Ex eadem (13). « Mandat Generalis Minister de voluntate et assensu Capituli Generalis (14) universis Ministris et Custodibus, quod gra-

(1) Alluditur ad Matth. 18, 15ss.
(2) Narb. Bo. 457, 2, 11-21. Ehr. 113, 12ss.
(3) Paris. *sunt verba* impositum-custodem. Cf. Ehr. 113, not. 5.
(4) Ehr. *om.* autem.
(5) Ll. cc. *om.* ad percutiendum. *Infra transp.*
(6) Ll. cc. *om.* per alterum praedictorum, *quae leguntur* in Ehr. *l. c. nota 6*.
(7) Ll. cc. *om.* impositam per ministrum.
(8) Ll. cc. *om.* vel ad percutiendum-puniatur, *quae non invenimus.*
(9) Ll. cc. *om.* si. Ehr. *infra legit* in carcerem. Cfr. Narb. Bo. 457, not. 6.
(10) Ll. cc. et si gravis... incarceretur.
(11) Ll. cc. *om.* Quod-mancipetur, et.
(12) Ll. cc. *om.* haec eadem vel... fieri fecerit vel.
(13) Paris 1292. Ehr. 114, not. 2 intra parenthesim.
(14) *Transp. Post* Ministris *addit* provincialibus.

viter puniant improperantes (1) ignominiosas culpas et poenas, et graves iniurias irrogantes (2). Et hoc idem faciant Guardiani de consilio Discre[fol. 48r. col. 2ª]torum ».

35. Ex capitulo Perpiniani: « Sententia condemnationis ad poenam carceris non feratur, nisi in Provinciali Capitulo, et ad poenam perpetui carceris non nisi in Generali Capitulo, nec hic nec ibi nisi in scriptis, et reis sufficienter auditis. Possunt tamen notorie delinquentes et alii de quorum fuga timetur, usque ad proximum Generale vel Provinciale Capitulum carcerali custodia detineri ».

36. Ex compilatione antiqua (3): 1. « Iniungimus etiam Ministris singulis, ut excessus omnes Fratrum suorum notabiles et accusationes fide dignas, nec non et correctiones et processus, quos fecerint contra tales, diligenter conscribant, fideli scripturae commendent per obedientiam salutarem: sed talia scribantur non solum in cedulis, sed in libris et toto ministerii sui tempore custodiant diligenter.

2. Quibus Ministris mandat Generalis Minister cum Generali Capitulo universo per obedientiam salutarem, a qua nisi per Generalem Ministrum non possint absolvi vel per illum, cui in speciali duxerit committendum, ne acta Provinciarum suarum vel aliquid de eisdem distrahant, comburent, mutent vel destruant, vel hoc fieri mandent vel permittant quoquo modo sine expressa licentia Generalis Ministri, nec aliquis Ministro inferior praelatus sub eiusdem districtione praecepti idem mandet attemptare.

3. Quod si contrarium fecerit, scilicet acta ipsa vel aliquid de eisdem distrahendo, comburendo, mutando, sive quomodolibet subtrahendo, aut clausuras frangendo vel aperiendo vel sigilla destruendo, sub quibus acta ipsa servantur, sententiam excommunicationis incurrat, a qua non possit absolvi nisi per Generalem Ministrum. Et si in hoc volumine fuerit deprehensus, poena carceris puniatur.

4. Cum vero eos ab officio absolvi contigerit, successoribus suis omnia tradere et apud eos relinquere firmiter per obedientiam teneantur. Quod si in illis actis vel [fol. 48v. col. 1ª] processibus contra successores aliquid habeatur, non sibi sed Generali Ministro penitus reservetur ».

37. Ex eadem (4): 1. Quia in plerisque statutis poena excommunicationis, suspensionis exprimitur, nolumus Fratres ligari ad (5) illas nisi scientes et ex deliberatione contrarium facientes ».

2. « Item (6), ubicumque in Constitutionibus continetur aliqua censura excommunicationis, suspensionis (7) et similium, ubi non sit iam lata sententia, sed tantum comminatio de futuro, nec exprimitur ibi (8)

---

(1) Ehr. l. c. *addit* aliis. *Infra om.* et poenas.
(2) Ehr. l. c. innovantes.
(3) *Hoc decretum* Iniungimus-reservetur *ad litteram non invenitur in editis: aliqua inveniuntur condita in capitulo* Paris. 1292, *ut videre licet* Ehrle, ALKG. p. 64, lin. 8-14. Cfr. *S. Bonav. Opp. VIII,* Rubr. X et XI. Narb. Bo. 462-4. Ehr. 129-137, *ubi quaedam quoad sensum continentur, sed proprie neque cum* Paris. *neque cum* Narb. Bo. *conveniunt.*
(4) Paris. Ehr. 118, not. 6. Et *quia*. Cfr. ALKG. p. 51, 17-19.
(5) Ehr. l. c. per: *infra* scienter.
(6) Ehr. l. c. 118, not. 6, ex Cap. Assisiensi an. 1279. Cfr. l. c. 49.
(7) Ehr. *add.* privationis.
(8) Ehr. ibidem, *Transp.*

a quo imponi debeat vel infligi, intelligitur (1) ab illo infligi debere, coram quo legitime probatur excessus, dummodo talis excessus correctio pertineat ad eumdem ».

3. « In privatione vero (2) officiorum Ordinis intelligitur privatio non solum praelationis, sed praedicationis, confessionis, lectionis, diffinitoris, visitatoris et electoris (3) ad Capitulum pro Discreto. In privatione vero actuum legitimorum nolumus, quod intelligatur executio ordinum vel testificatio in iudicio (4) nisi specialiter exprimatur ».

38. Ex eadem (5): « Si quis Frater, tacito proprio nomine, vel sub nomine alieno, litteras seu (6) libellos famosos ediderit, eos mittendo, vel quomodolibet exponendo in infamiam alicuius, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat (7). Quod si editi fuerint in infamiam Generalis aut Provincialis Ministri, restitui non possit auctor (8) eorum, nisi per solum Generalem Ministrum vel ab eo, cui ipse in speciali duxerit committendum. Si vero aliorum Fratrum (9) tangat infamiam, per Provincialem dumtaxat Ministrum auctor eorum poterit relevari. Et quicunque in huiusmodi (10) legitime fuerit deprehensus, carceri mancipetur ».

39. Beatus Franciscus in Regula (11): « Ubicunque sunt Fratres, qui scirent et cognoscerent, se non posse Regulam spiritualiter observare, ad suos Ministros debeant et possint recurrere. Ministri vero benigne et charitative (12) eos recipiant, et tantam familiaritatem habeant circa eos (13), ut dicere possint eis et facere sicut domini servis suis. Nam ita [fol. 48v. col. 2] debet esse, quod Ministri sint servi omnium Fratrum ».

40. Bonifatius papa VIII (14): « Eiectos vero de Ordine vestro vel egressos, qui receptione in eodem Ordine, suis culpis exigentibus, reddiderint se indignos et alios Fratres eiusdem Ordinis ex rationabili causa, ad quoscumque Ordines approbatos, praeterquam ad beati Augustini, Templariorum, Hospitalariorum et aliorum religiosorum arma portantium ad vitandam occasionem evagandi, Generalis vel Provinciales Ministri cum suis testimonialibus litteris auctoritate nostra, licentiandi liberam habeant facultatem. Nos autem districtius inhibemus, ne tales ad alium Ordinem aliter transire vel aliqui eos recipere seu retinere praesumant, absque Sedis Apostolicae mandato faciente de hoc plenariam intentionem ».

41. Beatus Franciscus in Legenda veteri (15): « Sit Generalis Minister homo, qui consoletur afflictos, cum sit ultimum refugium tribulatis,

(1) Ehr. intelligi debet. *Infra post* correctio *addit* alias.

(2) Ehr. *om.* vero. *Infra legit* sed etiam.

(3) L. c. visitationis, diffinitionis, et electionis, *et om.* ad capitulun pro discreto.

(4) L. c. legitimorum non intelligitur privari executio ordinum, *nisi*.

(5) Paris. Ehr. 114, not. 2, lin. 10. Si quis etiam frater.

(6) L. c. vel. *Infra* aut *loco* vel.

(7) L. c. infamiam alterius, ipso facto ab omni actu legitimo sit suspensus. *Infra om.* Generalis aut.

(8) L. c. actor. *Infra* cui idem.

(9) L. c. *addit.* inferiorum. *Infra legit* actor talium.

(10) L. c. quicumque talium.

(11) Cap. 10. Opusc. 72. Or. 45.

(12) Ll. cc. charitative et benigne.

(13) Ll. cc. ipsos.

(14) *Bull. Fr.* III, 22, 2 col., cf. supra 279 n. 6.

(15) *Speculum perf.* ed. Sabatier, cap. 80, p. 155, 16ss. Pisanus: *Anal. Franc.* IV, 625, 13ss. *cum variantibus et transp.*

ne si apud eum remedia defuerint sanitatum, desperationis morbus praevaleat in infirmis; protervos ut ad mansuetudinem flectat, seipsum prosternat et aliquid sui iuris relaxet, ut animam lucrifaciat Christo. Ad refugos Ordinis velut ad oves, quae perierant, viscera pietatis non claudat, sciens tentationes esse pervalidas, quae ad tantum possunt impellere casum ».

42. Ex compilatione antiqua (1): « Ne labor Generalis Capituli sit inanis, et in contemptum veniat Ordinis disciplina », « Ministri et (2) Custodes et Guardiani diligenter Constitutiones faciant observari: quas quilibet Guardianus in loco suo studeat diligenter habere et in sua Custodia reservare. Si quos vero invenerint disculos, cogant eos ad plenam observantiam (3), quae in ipsis Constitutionibus sunt taxatae. Et si eorum contumacia exegerit, etiam graviores imponant, nec poenas in eis (4) taxatas commutent, nisi fuerit haesitatio [fol. 49r. col. 1ᵃ] in conscientia, oblivio in memoria. Conceditur tamen Ministris in casu et in speciali atque ex causa rationabili commutare poenas huiusmodi vel etiam mitigare. Quod si ex eorum remissione solvatur Ordinis disciplina, accusentur Capitulo Generali ».

XIX. — *Quod Fratres non ingrediantur monasteria nec habeant suspecta consortia mulierum.*

1. Beatus Franciscus in Regula (5). « Praecipio firmiter Fratribus universis, ne habeant suspecta consortia vel consilia mulierum, et ne ingrediantur monasteria Monacharum, praeter illos, quibus a Sede Apostolica concessa est licentia specialis. Nec fiant compatres virorum vel mulierum, ne hac occasione inter Fratres vel de Fratribus scandalum oriatur ».

2. Nicolaus papa IIIus (6): 1. « Denique, quia continetur in Regula supradicta, quod Fratres non ingrediantur monasteria Monacharum, praeter illos, quibus a Sede Apostolica (7) concessa est licentia specialis; quamquam hoc de monasteriis pauperum Monialium inclusarum Fratres hactenus (8) intelligendum esse crediderint, cum earum Sedes praefata curam habeat specialem, et intellectus huiusmodi per Constitutionem quandam tempore datae Regulae, vivente adhuc beato Francisco per Provinciales Ministros fuisse credatur in Generali Capitulo declaratus: iidem Fratres certificari nihilominus postularunt (9), an hoc de omnibus generaliter, cum Regula nullum excipiat, an de solis monasteriis intelligi debeat Monialium praedictarum.

2. Nos utique (10) generaliter id esse prohibitum de quarumlibet cenobiis Monialium respondemus, et nomine monasterii volumus, clau-

(1) Narb. Bo. 458, 2, 13-14. Ehr. 117, 26-7.

(2) *Redit* Paris. *sed valde discrepans ab ed.* Ehrle, *correcta, et modificata a Cap. Perpiniani* an. 1331. Ehr. *om.* et. *et infra legit:* in domo sua studeat.... custodia servare: cavendo quod extraneis nullatenus communicentur. Ipsas etiam constitutiones faciant semel in mense fratribus suis legi, ubi et quando sibi videbitur expedire. *Sequitur transp.*

(3) Ehr. *addit* penarum *et om.* ipsis.

(4) L. c. *om.* in eis. *Infra legit* vel oblivio in memoria vel in corpore impotentia faciendi. Conceditur... in casu speciali et ex causa.

(5) Cap. XI. Opusc. 73. Or. 46.

(6) In Bulla *Exiit*, art. XX, nn. 1 et 2. Or. 220. Cf. supra p. 277 n. 6. in nota.

(7) Or. praedicta concessa fuerit. (8) Or. attentius.

(9) Or. postulaverunt. (10) Or. itaque.

strum, domos et officinas interiores (1) intelligi; pro eo quod ad alia loca, ubi homines saeculares conveniunt, possunt Fratres illi causa praedicationis vel eleemosinae petendae accedere, quibus id a Superioribus (2) pro sua fuerit maturitate (3) concessum; exceptis (4) praedictarum monasteriis inclusarum, ad quae nulli datur accedendi [fol. 49r. col. 2a] facultas sine Sedis eiusdem licentia speciali, quod etiam ipsum idem praedecessor Gregorius IXus in eo casu dicitur respondisse ».

3. Ex capitulo Perpiniani: « Ad monasteria sanctimonialium, quarum est nobis cura commissa, nullus Frater accedat, nisi vel ex officio vel ex speciali Ministri sui obtenta in scriptis licentia. Nec aliquis per Ministrum licentiatus, cum aliqua sorore loquatur, sine aliquo monasterii confessore praesente et verba intelligibiliter audiente, nisi Minister ex causa rationabili cum aliquibus maturis, honestis et aetate provectis Fratribus in scriptis duceret dispensandum. Si quis autem contra praesentem ordinationem ad aliquod memoratorum monasteriorum accedere vel cum sorore loqui praesumpserit, omnibus officiis Ordinis, studio et actibus scholasticis, ipso facto, ex praesenti sententia noverit se privatum. Si tamen Frater, talis conditionis existeret, quod eum poena proposita non gravaret, Custos eum punire probationis caputio et inclaustratione usque ad Ministri Generalis vel Provincialis arbitrium teneatur ».

4. Ex compilatione antiqua (5): Personae notatae evidenter de suspectis colloquiis et consortiis et consiliis (6), quae in Regula prohibentur si admoniti et correcti sufficienter se [non] correxerint, si in officiis fuerint (7), ab omnibus officiis absolvantur, nec taliter absoluti seu suspensi restituantur, nisi in Provinciali Capitulo per Ministrum » (8). « Si vero in officiis (9) non fuerint, priventur libris et omni actu legitimo. Et cui haec poena non competit, probationis caputio et aliis poenis gravibus puniatur ad arbitrium Ministrorum, et ad hoc Ministri firmiter teneantur. Et intelliguntur suspecta consortia non solum de mulieribus, sed etiam de suspectis familiaritatibus quibuscunque ».

5. Ex eadem (10): « Nullus Frater pro confessione audienda seu quacumque [fol. 49v. col. 1a] alia de causa iuxta mulierem stet vel (11) sedeat, nisi ubi ipse et eius socius libere possint mutuo se videre. Et caveant omnes Fratres a prolixis colloquiis mulierum. Et quicumque contrafecerit, a sociis accusetur ».

6. Beatus Franciscus (12): « Quae sunt Fratri Minori cum muliere tractanda negotia, nisi cum sacram (13) poenitentiam vel melioris vitae consilium religiosa petitione deposcit?

7. Ex compilatone antiqua (14). « Quicunque Frater consuetus fuerit a socio suo Fratre cum mulieribus sequestrari, de quibus iudicio praelati sui merito possit (15) oriri suspicio, si monitus et correctus se non

---

(1) Interiores *additum est in margine ab alia manu et recte.*
(2) Or. *addit.* (3) Or. *add.* vel idoneitate. (4) Or. *add.* semper.
(5) Narb. Bo. 457, 2, 28-33. Ehr. 114, 10-13. *Transp.*
(6) Ll. cc. *om.* et consiliis. *Est* Paris. Ehr. 114, not. 4.
(7) Ll. cc. fuerint, absolvantur. *Textus noster convenit cum* Paris. Ehr. l. c. not. 5.
(8) Ll. cc. *transp.* Narb. Bo. l. c. *om.* per ministrum *quod habet* Ehr. l. c. in not. 6, *et prosequitur in nota* 7: Qui *vero.* (9) Paris. Ehr. 114, not. 7.
(10) Narb. Bo. 456, 1, 10-15. Ehr. 105, 18-19 et 106, 1-2. (11) Ll. cc. aut.
(12) II Cel. II, 80 ed. Alenc. 257. (13) Cel. sanctam.
(14) Paris. Ehr. 114, not. 7: Et *quicumque.* (15) L. c. *transp.*

emendaverit, tanquam suspectus de mulieribus, omnibus officiis Ordinis et actibus legitimis privetur. Et si taliter punitus, iterato duobus fidedignis testibus (1) convincatur de sequestratione praedicta, arctetur ad veritatem dicendam. Si vero unus testis fidedignus de sequestratione appareat contra eum et alius de lapsu carnis, incarceretur ».

XX. — *De euntibus inter Saracenos et alios infideles.*

1. Beatus Franciscus in Regula (2): « Quicunque Fratrum divina inspiratione voluerint ire inter Saracenos et alios infideles, petant inde licentiam a suis Ministris Provincialibus. Ministri vero nullis eundi licentiam tribuant, nisi eis, quos viderint esse idoneos ad mittendum ».

2. Gregorius papa IXus (3). « Pro zelo christianae fidei et pro illuminatione gentium in ignorantiae ac erroris ambulantium caecitate, peregrinationem vobis assumentibus, ad exteras regiones, praesentium auctoritate concedimus, ut proponere verbum Dei et illarum partium homines per ministerium exhortationis vestrae converti ad unitatem christianae fidei cupientes, recipere ac baptizare possitis; et ecclesiae sacrosanctae filiis aggregare; aggregatos insignire charactere clericali; ac eos, qui per apostasiam, schis [fol. 49v col. 2] ma vel haeresim a christiani confessione nominis recedentes, inter Saracenos habitant, absolvere ac reconciliare per gratiam poenitentiae salutaris, si ad obedientiam Ecclesiae Romanae in humilitatis spiritu duxerint redeundum ».

XXI. — *De protectore ordinis et fidei stabilitate.*

1. Beatus Franciscus in Regula (4): « Per obedientiam iniungo Ministris, ut petant a Domino Papa unum de sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus, qui sit gubernator, protector et corrector istius Fraternitatis; ut semper subditi et subiecti pedibus eiusdem sanctae Ecclesiae, stabiles in fide catholica, paupertatem et humilitatem, et sanctum Evangelium Domini nostri Iesu Christi, quod firmiter promisimus, observemus ».

2. Ex compilatione antiqua (5): « Nullus Frater audeat aliquam opinionem corruptam, non sanam, vel ab Episcopo et Magistris Parisiensibus communiter reprobatam, scienter asserere vel etiam approbare publice vel occulte; nec opinionem singularem cuiuscumque calumniabilem vel suspectam, maxime circa fidem vel mores audeat defensare. Si autem Ministri in suis Provinciis aliquos tales invenerint, moneant eos et (6) corrigant diligenter; et nisi revocaverint et destiterint requisiti, omnibus officiis Ordinis et actibus legitimis (7) eos privent et tandem, si in pertinacia sua permanserint, Fratrum societate priventur, et demum incarcerentur, si in suis erroribus finaliter perseverent. Et nihilominus Generali Capitulo vel Generali Ministro per Provincialem Ministrum cum suis opinionibus nuntientur » (8).

(1) L. c. *transp. Post* convincatur Ehr. *prosequitur* aut de actu carnis contra eum testis unus apparuerit fidedignus. *incarceretur.*

(2) Cap. XII. Opusc. 73-4. Or. 46-7.

(3) Est tota bulla: *Pro zelo Bull. Fr.* I. 236.

(4) Cap. XII. Opusc. 74. Or. 47.

(5) Paris. Ehr. 110. not. 3.: Nullus etiam *frater*. Cf. l. c. 52. lin. 19-22 et 54 lin. 18 ss.

(6) Ehr. ut.

(7) Ehr. *om.* ordinis *et transp.*

(8) Ehr. denuntientur.

3. Ex eadem (1): « Si quis Frater ausus fuerit affirmare, quod quilibet Frater sacerdos possit absolvere a peccato super quo non habet commissam auctoritatem, et maxime de illis quinque praedictis, quorum absolutio certis personis committitur, et correctus revocare noluerit, tanquam errans [fol. 50 r. col. 1ª] et (2) subversor, ab omni actu legitimo (3) privetur, et nihilominus pertinacia (4) eius denuntietur Capitulo Generali ».

4. Ex compilatione Assisiate: « Districte per obedientiam praecipit Generalis Minister cum Generali Capitulo, quod nullus Frater operationes alchimiae aut alias quascumque opiniones doctrinarum vel artium suspectarum, quae in publico non docentur, seu libros vel scripturas continentes talia, scienter retinere praesumat. Qui vero contrarium fecerit, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat. Et si legittime fuerit deprehensus, poena carceris puniatur.

5. Ex Registro Generalis Ministri: « Novum opus theologicum, iuristicum vel physicum, prout librum, seu libellum, summam, compendium, postillam, expositiones, glossas, tractatum vel collectionem aut compilationem quaestionum vel sermonum, a quocumque fuerit editum, nullus Frater sine Capituli vel Ministri Generalis examine praevio et obtenta licentia, intra vel extra Ordinem publicare, communicare vel copiare praesumat. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, omnibus scholasticis et legitimis actibus ac usu librorum se noverit ipso facto fore privatum. Nec ideo quisque talium, habens gratiam, torpescat ignavia vel a bono concepto aut incepto desistat aut retrahatur opere, sed completum opus Generali Ministro fiducialiter studeat intimare. Qui praemisso diligenti examine, si ei et eis per quos oblatum sibi opus videri et examinari fecerit, opus fidei et rationi consonum, catholicum et salubre appareat, concedet utique libenter et liberaliter licentiam ubilibet copiandi ».

6. Ex compilatione antiqua (5): « Inquisitores etiam haereticae pravitatis, de acceptis et expensis reddant debitam rationem coram Dis[fol. 50 r. col. 2ª]cretis aliquibus, a Ministro et Diffinitoribus in Capitulo Provinciali (6) ordinatis ».

7. Ex capitulo Perpiniani: « Sancta Sedes Apostolica in diversis mundi partibus negotium fidei fidelitati nostrae non absque fiducia magna committit. Quapropter conscientiis est indicta necessitas, ut piam dictae Sedis intentionem, fidelissime ac studiosissime conemur implere. Huius rei gratia Fratres nostros Inquisitioni pravitatis haereticae deputatos, in virtute dominicae passionis hortamur, eisque districte praecipiendo mandamus, quatenus iniunctum eis tanti meriti tantique oneris officium, non animositate sed caritate, non cupiditate pecuniae sed affectione iustitiae, non sensu proprio sed peritorum consilio, puro quidem fidei zelo, non animo fermentato, cum omni maturitate ac fidelitate vigilanter exequi studeant et fideliter exequi hiis etiam qui foris sunt. per bonae famae testimonia se ostendant. Ministri vero circa ipsorum Inquisitorum famam et facta, sumptus et vitam vigilanter intendant. Et si quem audiant testimonio vel murmure bonarum et nobilium perso-

---

(1) Paris. Ehr. 112. not. 1. lin. 21 et p. 113.: Si quis autem *frater*.

(2) Ehr. *om.* et. (3) L. c. *transp.* (4) Ehr. pervicacia.

(5) Paris. *Ex Capit. Lugdunensi an. 1274, ut videtur, sumptum est hoc decretum, quod legitur* ap. Ehrle. l. c. p. 91. not. 3. lin. 3-5. *et* S. Bonav. *Opp.* *VIII*, 467, 37-9. (6) *Transp.*

narum de stulta et iniqua executione officii diffamatum, vel legitime reperiant eum in sumptibus excessisse, et nequaquam rationem debitam reddidisse, ipsum in Provinciali Capitulo vel extra Capitulum sine dilatione scandalum operante debeant ab officio removere. Minister vero, qui talem, postquam ei de praedictis constiterit, infra duos menses ab officio non removerit, sciat ipse se ab executione sui officii ex praesenti decreto fore suspensum. Et suspensionem huiusmodi, si est vel non est, Diffinitores Provincialis Capituli, collatione matura inter se habita, teneantur Fratribus in Capitulo declarare.

Datum Perpiniani in praememorato Capitulo Generali in Pentecosten celebrato, anno Domini MCCCXXXI ».

Expliciunt Constitutiones Generales.

[Aliquae Benedictiones].

[fol. 50v. col. 1ª]. *Ordo servandus in benedictionibus infrascriptis.* Primo dicatur:

℣. Adiutorium nostrum in nomine Domini. ℟. Qui fecit coelum et terram.

Deinde:

℣. Domine exaudi orationem meam. ℟. Et clamor. ℣. Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Benedictio super habitum.

Oremus. Oratio. Domine Iesu Christe, qui existens in forma Dei, formam servi accipere in similitudinem hominum fieri et habitu inveniri ut homo pro nostra salute dignatus es: te suppliciter exoramus, ut istum habitum nostrae religionis, in crucis modum pro tuae passionis memoriali dispositum, ita ✠ benedicere digneris, ut famulus tuus N. qui pro poenitentiali sui corporis tegumento, ipsum induet, te per imitationem induat, saluberrimum omnis perfectionis exemplum. Qui vivis etc.

Benedictio super chordam.

Oremus. Oratio. Deus, qui, ut servum absolveres, Filium tuum ligari funibus voluisti, ✠ benedic, quaesumus, funem istum et praesta, ut famulus tuus N. qui eo velut ligamine poenitentiali cingetur, vinculorum eiusdem filii tui Domini nostri Iesu Christi memor existat, in Ordine, quem assumit, salubriter perseveret, et tuis cum effectu semper obsequiis se alligatum esse cognoscat. Per eumdem etc. (1).

Oratio dicenda quando primo datur alicui habitus professorum.

Oremus. Maiestatem tuam, Deus, suppliciter exoramus, ut famulum tuum N. cui de tua gratia praesumentes, nostrae religionis vestem imponimus, digneris inter discipulos tuos virtute ex alto induere, iustitiae lorica munire, et salutis protegere vestimento, ut intercedente [fol. 50v.

(1) *In margine alia manus addidit:* « Demum aspergantur aqua benedicta: postea incensentur in modum crucis ».

col. 2ᵃ] beato Francisco confessore tuo sub huius humilitatis veste, tibi perseveranter deserviens, ad stolam immortalitatis et gloriae mereatur feliciter pervenire. Per Dominum etc.

Oratio dicenda quando primo datur alicui chorda Ordinis nostri.

Oremus. Deus, qui beato Petro apostolo tuo, significans qua morte clarificaturus esset Deum, praedixisti per alium in senectute ipsum fore cingendum: famulum tuum N. quem cingulo nostrae fraternitatis praecingimus, tua, quaesumus, caritate praecinge, tui nominis metu constringe, et salutari corda cor eius regulari alliga disciplinae, ut tua nobis et ei opitulante gratia solutus et liberatus a mundo tuoque iunctus servitio, in Ordinis, quem assumit, observantia, usque in finem iugiter perseveret. Qui vivis etc.

Oratio dicenda super Fratre iam induto et praecincto.

Oremus. Deus, qui mira crucis mysteria in beato Francisco confessore tuo multiformiter demonstrasti, da famulo tuo N. (vel famulis tuis) ipsius semper exempla sectari et assidua eiusdem crucis meditatione muniri. Per Dominum nostrum Iesum Christum.

Deinde cantatur hymnus: Veni, creator Spiritus, *cum orationibus de Spiritu Sancto, de Domina et de beato Francisco cum suis versiculis.*

Fratres, loca Fratrum exituri, dicant flexis genibus coram Praelato vel eius Vicario: Benedic, Domine, servis tuis (1). *Praelatus vero respondeat:*

Oratio. Dominus Iesus Christus vos benedicat, itineris vestri comes existat, a demonum vos tueatur insidiis, et liberet a temp- (fol. 51 r. col. 1ᵃ) tationibus universis. Sensus vestros servet innoxios, in viam pacis dirigat gressus vestros, securos et salvos vos custodiat et ad Fratrum consortium cum sospitate utriusque hominis vos reducat. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen. Benedicat vos Pater et Filius et Spiritus Sanctus.

Fratres vero ad conventum aliquem noviter venientes vel, ad suum redeuntes, coram Praelato vel eius Vicario dicant flexis genibus: Memento famulorum tuorum, quos possedisti ab initio. *Praelatus vero respondeat:*

Oratio. Misereatur vestri, omnipotens Deus, et omnia peccata vestra visu, auditu, tactu, gustu, odoratu, humana infirmitate vel mundana conversatione contracta, vobis ex sua clementi pietate dimittat, et ad sanctorum consortium vos admittat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Montis Caroli (S. Giovanni-Valdarno) 1 Maii 1908.

P. SATURNINUS MENCHERINI, O. F. M.

---

(1) *Alia manus addit in margine:* Iube, Domne, benedicere.

DOCUMENTS

SUR LA RÉFORME DE STE. COLETTE EN FRANCE[a]

(*Suite*) (1).

IX.

Il me semble qu'après la publication des documents officiels qui précèdent, l'historien pourra difficilement croire que sainte Colette n'a pas travaillé à la réforme du premier ordre franciscain.

Voyons maintenant le P. Henry de Baume dans ses relations plus intimes avec sa collaboratrice. On sait que la lumière n'est pas faite entièrement sur ce personnage.

On ne sait point, en particulier, ce que sont devenus ses écrits. Dans sa vie de ste. Colette qui date de 1630 (2), l'abbé de Saint Laurent affirme qu'il s'est servi de deux documents ou « cahiers » composés en secret par le P. Henry après que la sainte réformatrice lui eut brulé son premier travail. « Le premier, dit-il, parle des établissements que la Sainte a faits, le second de ses miracles. Le premier est un rouleau à l'antique, le second est un cahier fort gros. On les a conservés dans la maison de Besançon où le père de la Balme est mort. On nous les a remis entre les mains. Ils sont fort singuliers et ils ont été inconnus à tous les écrivains de la vie de la sainte jusqu'à présent ».

Depuis l'abbé de Saint-Laurent, ces pièces sont restées introuvables.

Voici, en attendant, une vie inédite du P. Henry de Baume.

Elle doit dater du XVe siécle. Elle a du être composée à Besançon. Je la trouve en copie du commencement du XVIIe siècle dans les Archives des Clarisses d'Amiens. Liasse 23, n. 7.

(a) Summarium: Prosequuntur documenta thema evolutum illustrantia: IX. Vita Fr. Henrici de Balma; X. Epistola eiusdem ad S. Colettam, c. an. 1420; XI. Bulla Nicolai V, 1448, Petro de Vallibus data; XII. Epistola Leonardi Zanetti, ministri glis; XIII. Epistola Ludovici XI, 1463 qua Colettanos Abbatisvillae ab Observantibus molestatos, in munimen regium suscipit.

[Nota Directionis].

(1) Cf. AFH II, 447-56.

(2) Arch. Clarisses de Poligny. ms. original de 450 pages, et copie XIXe siècle. On a maintes fois cité ce ms. de l'abbé de Saint-Laurent. mais sans l'avoir jamais vu. Les Clarisses de Poligny s'étonnent beaucoup que les historiens citent leurs archives et leur mss. alors qu'on n'est même pas venu les consulter. Le travail de l'abbé de Saint Laurent a été publié à Lyon en 1835, in-8° de XLVIII-356 pages.

Elle est suivie d'un extrait de l'Obituaire des Cordeliers de Besançon que je ne retrouve pas dans ce qu'en a conservé la collection de Bourgogne (tom. XXXIII, p. 38-42) à la bibliothèque nationale de Paris, et enfin d'une chronique du XVIe siècle. Inc.: « Au second livre des Machabées..... », postérieure à 1554.

Nous donnons ces textes d'après l'unique document d'Amiens, hélas rempli de fautes d'orthographe.

Ihs † Ma.

Sensuit ung petit traicté de la devoste memoire et sainctеté de vie et mantion des vertus innumerables que notre seigneur par sa grace a mis au tres glorieux et sainct pere frere Henry de Baulme, comme ont lesses par escript les vertueux peres et docteurs en saincte theologie en sa compaignie et veheu sa saincte fin, qui n'est riens aux regard des abondantes graces et benefices que notre doux saulveur a mis en luy; aussy verres, s'il plait à la devotion du lisant, aucunes epistres et lettres qu'il a envoyé et escript de sa propre main tant en se couvent de Besançon comme en d'aultres qui sont gardees et tenues comme reliques bien dignes et pour ce les avons icy copiees de mot à mot pour la consolation des bons qui desirent profiter en vertu, et comme escript de luy ung venerable pere qui la veheue et demeuré avec luy pendant sa vie et en sa mort. Helas qui bien penseroit sa tres sainte vie, jamais ne regneroit le peché d'envie en son cœur, mais l'amour de Dieu et le desir de bien faire et s'enflammeroit à servir Dieu fervemment et s'exerceroit en toute vertu diligemment. Par quoy, ô devotes Religieuses de saincte Clere du couvent de Besançon, et toy cyté tres noble et honoree vous vous deves bien esjouir de louer Dieu de se benefise, qu'il vous a donné de posseder et avoir le corps precieulx du vray angeliques frere Henry de Baulme par les mérites duquel Dieu vous garde de touts mal. Amen, ce dict le venerable pere sus nommés.

En bourgoigne feust florie une fleur et eust sa naissance à Baulme, scavoir frere Henry de Baulme extraict de nobles et honnestes parentz bien et salutairement vivans, qui nourrirent leur filz en la crainte de Dieu et comme le bouton de la fleur croit et engrossi avant qu'elle soit espanuie et qu'elle monstre sa beauté, ainsi a esté de ceste heureuze personne; car des son enfance mit son cœur a dieu et se teint si amoureusement en la crainte de son seigneur et createur qu'il mesprisoit toutz splaisirs mondains et actes de jeunesse, aucupants le temps et profitant sainctement à l'estude des lettres et doctrinne de la saincte Theologie où il trouva la moisle des joyes du ciel et se delecta tellement en ycelle qu'il mesprisa toutes les richesses terriennes, et se mit en la saincte religion du glorieux sainct françois où il vesquit longuemant en la vraye observance d'icelle, et cette belle fleur frere Henry de Baulme flori et espancha son odeur par une saincte vie et doctes praedications; ce temps là en la ville de Courbie nostre seigneur suscita une aultre belle et odorante fleur nommée Seur Collette laquelle feust esleve de sainct françois et presentée à Dieu pour reformer la religion de ses trois ordres, singulierement celle de madame saincte Clere qui estoit toute destaincte et esloignée de la vraye observance de sa saincte regle, laquelle chose vit saincte Collette par vision et de toute sa puissance i resista s'estimant non idoine à cette salutaire euvre comme est contenu plus amplement en sa légende.

Comme ledict venerable Pere feust envoyé par l'inspiration de Dieu pour ayder à la réformation solitaire.

En ce temps proceda une aultre belle et odoriferante fleur en Italie plaine de toute bonne odeur et vertu, sainct Bernardin, lequel par la grace et amour de dieu reforma la saincte religion en la vraye observance de la les montz, ou par celuy pays d'italie fesoit plusieurs miracles en tesmoignage de sa sainteté, et icelluy frere Henry de Baulme profitoit en toute sorte de vertus tant de bonnes meurs comme de sainctes predications à l'augmentation de la foy en Dieu et conversion des pecheurs. En ce temps eust une revelation de Dieu par laquelle il print courage d'aller en picardie en la ville d'Amiens pour voir ladicte saincte vierge seur Collette, avec bonne volonté de luy ayder à la reformation de la religion de sainct françois et de madame Saincte Clere, ainsin qu'il luy estoit inspiré de nostre seigneur. Il pavint à la ville où estoit la petite ancelle et servante de Dieu, laquelle d'une joye incredible le receut et en rendit grace à Dieu, le recepvant pour luy ayder et servir de conseil en toutes choses et luy tenir honneste compagnie en toutes les affaires spirituelles. En sa légende est escript (1) que quand elle eust donné consentement à Dieu, se délibera d'accomplir son consentement touchant la réformation de l'ordre de madame saincte Clere, Dieu luy envoya toutes sortes de gens qui luy estoit convenable pour luy ayder et conseiller, entre lesquelles dieu luy administra pour le régime et gouvernement de sa conscience nommé frere Henry de Baulme, homme de grande perfection aymant et craignant Dieu des son enfence, ignorant et mesprisant les choses transitoires et temporelles, mais sage et prudent es choses spirituelles, charitable et misericordieux envers les pauvres pecheurs. La glorieuse susdite vierge et servante de nostre seigneur a dict de luy maintefois que oncque pecheurs ne se partit de sa presance qui ne feust aucunement reconforté. O combien de pecheurs il a convertit et ramené par ses sainctes predications et belles exortations et combien aussy de personnes il a faict renoncer au monde et antrer en religion, c'est chose inaudite. Il avoit la parolle de Dieu continuellement en sa saincte bouche, il a guérit plusieurs malades de diverses maladies en faisant le signe de la croix et a chassé et mis hors [2v°] des corps humains plusieurs démons. Et quand Dieu l'eust pour veu de ce venerable pere pour executer la reformation, elle proposa d'aller avec luy a Rome (2) en la presance de nostre sainct pere le pape et luy assista tousiours et ayda en toutes ces affaires lesquelles expediés dudict sainct pere le pape, ledict sainct pere luy donna sa benediction la recommanda a son pere confesseur le venerable pere frere Henry de Baulme, luy commandant de ne la jamais lesser, mais qu'il luy fist assistance et ayde en toute diligence, ce qu'a faict le dict venerable pere toute sa vie en touts les labeurs longs voyages et aultres sollicitudes pour la reformation et pour edifier des couvents en maintes provinces tant en spirituelz comme en materielz, c'est une chose impossible de le pouvoir escripre et demonstrer, toutefois nous en dirons quelque peu a la louange de Dieu et dudit venerable pere.

(1) Cap. II. AA. SS. Mart. I. 542 ss.
(2) En marge on corrige: à Nice.

Comme le bon pere amena la saincte vierge seur Collette au peis de Bourgoigne en la maison de son frère germain.

Quant la dicte servante de Dieu seur Collette feust retournée en son pays sollicitant de faire ung couvent par l'ayde des bonnes gens, elle feust empeschée par aucungs adversaires de la vertu par l'instigation de l'ennemy d'enfer, parquoy elle feust contrainte de lesser le peis de sa nation; ce que considerant son bon pere confesseur le glorieux frere Henry auquel elle estoit recommandee par nostre sainct pere le pape, l'amena avec toute sa famille au peis de Bourgoigne en la maison d'ung sien frere nommé alard de la Baulme, où il feurent tres amiablement receus, et très humainement retrées (?) et traites, auquel temps la femme d'icelluy alard estoit pour lors ensainte [3r⁰] de seur Perrine de la Baulme niepce dudict frere Henry qui apres feust tres bien cogneue et de grande renommée en l'ordre de madame saincte Clere. Apres par les moyens et prieres dudict venerable pere frere Henry, madame Blanche contesse de Genesve feust pressée a conpassion et incontinant leur presenta la moitié d'ung sien chasteau appellé le chasteau de Baulme où ils servirent dieu environ ung an ou deux où il receurent pendant ledict temps plusieurs filles de divers estatz en iceluy ordre, entre lesquelles receurent une nommée seur Oudille de la Baulme, aussi unne fille du sieur alard de la Baulme frere dudict venerable pere frere Henry de la Baulme et seur a la dicte seur Perrinne de la Baulme. Apres vindrent à Besançon pour reformer le couvent de madame saincte Clere citués en la cyté, qui estoit denué de religieuses sinon deux et difformées de toutes bonnes observances sans tenir clausure ni aultre ordre audict couvent de Besançon. Et par la licence du sainct pere le pape et sa bulle patantes fust reformè ledict couvent et mis en forme de saincte clausure vivant seulement par l'aumosne sans avoir rantes ni revenus, vivant en l'observance des conseilz evangelicques comme il est contenu en la regle de madame saincte Clere, donnée de sainct françois et confirmée par le pape Innocent quatriesme, vivant en subjection et obeissance sans avoir nul propre ni domination en ce monde, vivant en chasteté et perpetuelle clausures, estant contantes de l'abstinance de ne mangé chair, jeusner toutz les iours, de la nudité et froidure des pieds, de la dureté du toucher, la pauvreté et rudesse du vestir, estre contante de vivre pauvrement des petites viandes qui leur sont administreés et données pour dieu, avec labeur jour et nuit spirituelz et manuel où audict couvent de Besançon cette observance est antierement gardée et sera avec l'ayde de Dieu à jamais. Et après par l'autorité [f. 3v⁰] du sainct pere le pape ledict sainct pere frere Henry et ladicte saincte mere seur Collette fonderent et firent plusieurs couvent et monastere par l'ayde de Dieu et la faveur de plusieurs seigneurs et dames et aultres devotz chrestiens, tant en Bourgoigne, la Franche conté, qu'en la duché de Bourgoigne en Flandre, en Languedoc, en Picardie, en France, et aultre pays loingteins en grande peine et labeur et fatigation de grand chemin faict par ladicte saincte mere, par son venerable prere confesseur, ledict frère Henri de Baulme, ordonné pour lors vicaire general du ministre general de l'ordre de monsieur sainct françois, auquel office deten (?) les lieux de desus ministrez general et estre leur vicaire en toute la religion, il fust commis et ordonné, il luy feust donné l'obediance entre lesquelz fust le general nommé maistre en saincte theologie frere An-

thoinne de Rusconibus lequel Rusconibus, fust esleu ministre general au chapitre general de padoue, à la requeste et à son election donna audit general le benist sainct Bernardin qui estoit alors ministre de la terre sainte, lequel estoit present à la celebration dudict chapitre general et trespassa ledict sainct bernardin l'an apres (1).

Comme le saint homme frere Henry fust ordonné et esleu premier visiteur de ladicte reformation.

Franc coeur et vigoureux avoit ledict saint homme en toutz ouvres salutaires, à l'honneur de Dieu et salut des ames et au profit multiplications de toutes vertus et prenoit grande et innumérables sollicitudes pour augmenter ce sainct ordre evangelicque, et comme lumiere très claire resjouissoit en Dieu et enluminoit ceulx et celles qui estoient en sa compagnie angelique parquo y il fust esleu le premier pere visiteur de toute la dicte [f. 4v°] réformation par la postulation de toutz les couventz de seurs religieuses vivant en la vraye observance, lequel office il exerça et fist en grande diligence au grant profit et augmentation de toute perfection de sesdictes filles, les aymant d'un amour seraphic, sollicitant leur salut et consolation spirituelle comme bon et vray pasteur en imitant l'apostre sainct Paul. Et quand il estoit party d'ung couvent, incontinant leur renvoyoit epistres salutaires et consolatives: et parce qu'il ne pouvoit estre tousiours present pour les enflammer en l'amour de Dieu et de leur saincte vocation par ses divines et douces parolles qui estoient comme dars et glaives aigus tres persant et navren leur coeurs de l'amour et doulceur de nostre seigneur, lesdictes religieuses a ceste cause augmentoient de plus en plus leur bon courage et vouloir de servir à Dieu en leur austere vie et penitence de leur regle qui leur estoit comme delice ; en son absence la saincte main ne cessoit d'escripre des lettres et epistres plaines d'amour et douceur de Dieu et salutaires monitions et s'en trouve encore plusieurs ès couventz des seurs. Ceux qui ont estés avec luy dient qu'il a escript innombrables lettres et aultres escriptures profitables et recréatives à l'ame devoste, tellement qu'il ne prenoit point de repotz ou à prier Dieu ou contempler par élévation d'esprit avec amoureuses larmes les benefices de Dieu singulièrement la passion nostre Seigneur, ou à labeur manuel ou à travaux de chemin et sollicitudes pour les affaire dudict ordre ou à escripre. Sa lettre estoit si bien formée et plaisante et si aggreable qu'il donnoit joye d'esprit bien grand, si bien que l'on se pouvait souler de lire ses sainctz escriptz, desquel il s'en trouvent aucunes copies prinse de mot à mot sur l'original, affin de donner recreation au lisant, car il auroit le coeur bien deur et seroit sans devotion qui ne prandroit occasion de vouloir [4v°] profiter et perseverer en toute sorte de vertus en la vigne de nostre Seigneur. Il print une maladie de laquelle il fut longuement malade au couvent de saincte Clere à Besançon. Helas ce n'estoit pas de mervaille s'il devint malade et affoibli de corps, car son humanité n'avait point de repotz parce qu'il tendoit au repos perdurable et mesme en icelle maladie il celebroit la saincte messe comme il faisoit continuellement en unne chappelle de Madame saincte Anne devant la saincte mere qui estoit en son oratoire recluse, oú il y avoit une petite fenestre par laquelle elle parloit et sollicitoit ces affaires pour edi-

(1) Peu exact. Car H. de Beaume ne fut pas vicaire général de l'ordre et Ant. de Rusconibus ne fut élu général qu'en 1443.

fier les couventz qui sont en grand nombre et par icelle fenestre elle ouyoit la saincte messe. Combien de saincte parolles et vertueulx propos dirent ensemble le pere sainct et la servante de dieu seur Collette en prenant congé d'elle pour aller recepvoir le denier de la vie perdurable, l'on ne les sauroit estimer ni raconter, et ledit pere la consoloit luy disant qu'il luy alloit préparer et disposer le lieu à la gloire, non par presumption de ses mérites, mais par abondance d'amour de Dieu qui estoient en son devost esprit. Et le jour de sa saincte séparation derniere, qu'il devoit aller à Dieu, en ladicte chapelle luy vint une vraye cognoissance de sa despartie, et devant la saincte mere prenant touts les saincts sacrementz de nostre mere saincte l'eglise en joie indicible, et pacification d'esprit rendit sa saincte ame à Dieu comme celuy qui s'endort à Dieu entre les parolles sainctez de Dieu, procedant de sa saincte bouche laquelle depuis son enfence avoit estée clause de toute parolez vaines et oiseusez et ouverte à la louange de nostre seigneur et salut des âmes, ne iamais durant sa vie le silence ne fut infructueux de tout ce qui apartenoit à quelque salutaire proufit, et quand sa saincte [5r°] parolle sessoit, sa saincte main satisfaisoit à escripre les exortations à salut et au proufit de son prochain. Helas combien de lamantations et pleurs ontz estée faicte à la separation d'ung si gratieulx et sainct pere, nul ne le seroit comprandre, ses filles presantes en ladicte oratoire de la saincte mere, et d'aultre part ses compagnons le tenantz en leur bras menant ung deuil indicible, avoient les coeurs si oppressez que ce leur estoit non seulement tristessez piteuses, mais dure mort amere, tant estoient leurs coeurs embrazez du feu d'amour de la charité de Dieu envers le vicaire de Dieu frère Henry, le doux et plus que doux frère et prelat. Il n'est possible d'escripre le grand regret qu'il avoit de la perte et absence d'ung si profitable consolateur qui les faisoit vivre comme en ung paradis de delice entre toutes osterités, penitence et rudesse de leurs humanité corporelle et leur estoit très legère à porter ouyant les melliflues parolles d'amour, de ioie indicible de paradis qui partoient de sa bouche et ostoit toute la crainte de souffrir engoisses, tristesses et mesaise pour l'amour de Dieu. Son saint et virginal corps aussy tendre et sa chair delicatte sans nul arroidissement comme de la chair d'ung petit enfent et ainsi honorablement fut inumé au chapitre des seurs dans la closure, car la saincte mere doubtoit que s'il estoit en l'église du dehors pour l'estimacion et probacion qu'elle avoit de sa sainctetė, il pourroit faire miracle comme il avoit faict en sa vie, à l'occasion desquelz le peuple venant audict couvent pourroit empescher le service de Dieu en leur église pour le bruit que la multitude des gens pourroit faire et pour ce le colloqua audit [5v°] chapitre l'an mil quatres centz trante neuf à la louange de nostre seigneur Iesus Christ qui soit benit et glorifié sans fin. Amen.

Obitus Reverendissimi patris fratris Henryci de balma, primj visitatoris et reformatoris pauperum dominarum ordinis Sanctae Clarae, qui obijt in isto venerabili conventu civitatis Bisuntinae in anno Dni milesimo CCCC-XXXIX XXIII die februarii.

Du second livre des machabées est escript comme nostre seigneur avoit ordonné que jamais le feu ne feut esteint en son temple . . . . .
. . . Laquelle chose a esté demonstrée en similitude devoste, au chef de nostre glorieux pere frere Henry de baulme, lequel feut le temple de

Dieu ou le feu du sainct esprit ne fut jamais esteint, dès son enfence iusques sa saincte ame vola au ciel et pour ce que son sainct corps fut destruit par la mort, venue au genre humain par la malédiction donnée à nos premiers parentz. Son dict sainct corps fut mussé au puissés de la terre l'espace de centz et traizes ans et par l'ayde de Dieu et des gens de bien le chapitre ou il estoit mussé et enterré a esté réédifié et son son sainct chef a esté trouvé plain d'eau grace laquelle, comme estimons eust jesté feu et clarté sur le sacrifice aussy bien que le feu du temple qui estoit comme en eau grace, mais en le levant de terre fut espanché par ignorance, de quoy la terre fut grandement arrousée et mouillée, dont furent les religieuses grandement marriees et estoient à l'antour du sainct. La terre estoit seche comme farine.

Le vingtroisième de febvrier trepassa le reverendissime et sainct pere frere Henry de baulme au couvent de Saincte Clere [6r°] à Besancon premier reformateur, confesseur et visiteur des pauvres dames de saincte Clere l'an mil quatrez centz et trantes neufz et feut enterré au millieu du chapitre dudict couvent devans la closure des seurs religieusez de saincte Clere et a demeuré en la terre jusquez à l'an mil cinqz centz cinquantez quatres et pour ce que les religieuses dudict couvent a cause de la viellesse et derochement de leur dict chapitre sont estée contrainctes de le faire abatre du tout et refaire des aultres murailles parce que les vieslez estoient pourries et les planchers aussi et ontz du tout rédifié ledict chapitre à l'ayde des gens de bien, et craignant que pour ceste cause et occasion du derochement le digne et sainct corps dudict sainct pere fut traité avec irreverence et fire lever ledict sainct corps de la terre et le mirent dans ung beau coffre reveramment et la colloquerent audict chapitre sur ung petit melterer(?) à la façon d'ung petit autel, car elles ont tant receue de benefice et ayde de leur neccessités par ses sainctes oraisons tant pour elles que pour leurs amys et bienfacteurs que l'on ne le sauroit panser ne dire. Et les bonnes meres trespassees et les vivantes quand elles ontz visité par devotion ledict sainct corps et recommandé leurs affaires audict sainct pere, elles s'en sont trouvée grandement aydée et consolée tant pour soy que pour aultruy, tant les professes que novicez, lesquelles novices plusieurs en ontz receues joye d'esprit indicible contre toutes tentations de l'ennemy d'enfer et du monde et aussy pour recouvrer sancté corporelle et force pour porter les charges labeurs et penitances de la religion, et quelques desolations de ceur ou tristesse qu'elles ont heu sont estée tournée en joye d'esprit par les merites dudict sainct pere et pour ce elles desirent luy faire quelquez honneurs selon leur possibilité comme le droit le requiert. Encore vous dirons nous dadvantage; unne merveille est venue oultre la coustume naturelle du benoist sainct pere frere Henry que quand il feut levé dudict chapitre l'on trouva la terre si légère à l'endroit de son sainct corps et à l'antour dure et ferme tellement qu'elle estoit avec grand paine fessonrée et remuée et celle desus le corps molle et légére comme farinne [6v°] que l'on y mettoit un baton iusquez au profond tant la terre estoit légère, de quoy furent esbays toutz les assistantz et de tant plus qu'il alloit en bas trouvait la terre plus traitable tellement que les fessons n'y estoient point nécessaires et trouvent le sainct corps le levèrent avec les mains sans aultrez utilz et sambloit entierement à ceulx qui levoient ses sainctz os qu'il ne touchoit point la terre ni dessus ni desouts, mais quand l'on y mettoient les mains sembloit ung petit arc faict miraculeusement ainsi qu'une petite voute

de la terre mesme qui estoit lègere comme farine et se tenoit ferme comme si s'eust esté unne muraille et tant d'aultres signez merveilleux furent faictz qu'il n'est possible de les savoir raconter et pour ce sont les seurs bienheureuses qui ontz le premier de leur visiteur de si glorieuse apparance, et ces imitateurs les Reverend pere visiteurs se doiberent resiouyr d'avoir leur premier capitaine de la réformation vertueulx et en faire leur office plus agreablement, ce que Dieu veuille. Amen.

Vient ensuite dans le même document l'exhortation: « Pour l'honneur et amour de Dieu »... dont le texte est dans la *Ste Colette* d'Alphonse Germain. p. 236-242 (1).

X.

Quelles étaient ces missives dont parle la biographie précédente, « lettres et epistres plaines d'amour et douceur de Dieu », « salutaires et consolatives », échos de « ses divines et douces parolles qui estoient comme dars et glaives aigus tres persant et navren le coeur »?

De ces « immombrables lettres et aultres escriptures », il ne nous reste guère d'autographe que le nº 41 du dossier Ste Colette à Besançon, ainsi conçu:

de⁹

ihs —+— xt

sp̄

Ihūs de tous biens fontaine nous doint la joye souveraine et pour toute nature humaine. Amen.

Ma tres chiere bien amée mère, humble et dévote religieuse en la parfaite amour de notre doulx piteulx et miséricordieux redempteur et sauveour ihs, tant humblement et affectueusement comme je puis, je me recomment à vous à vie à mort et apres notre esleute de Dieu, grant mere toute sa noble grande et evangelique génération, ensamble noz grans charges et nos piteuses entencions, l'augmentation et conservation de cette povre, digne et sainte religion, la correpcion salutaire des impugnans, la continuelle prosperité des biens . . . (2). *Ma reverent mere, doulce et humble fille, je vous remercie et à toutes vos ameez filles de tous les bons services et confort que vous avez fait par divin amour à moy tant* . . . . (2) *ingrat* . . . . . (2) *le seul* . . . . (2) *de* . . . . . (2) *tant charitablement vous* . . . . . . (2) *fait soit ly mesme notre infime loyer en gloire perdurable selon mon vive desir. J'ay visité mes bones suers d'Auxone et tenu ma pasque par charité avecques elles desquelles en dieu je suy bien content, auxquelles je vous a recommandé cordialement; ycelles ou lien de charité insoluble, je vous recomment à toutes et done amoreuse licence qui pouvray en vertus plus profiter, incessament si s'avance, car le loyer est desiay tout prest, noz merites transcendans creez; proint ny doubtez, la mort aproiche, force et vie assez sa broige, apres la mort merites ne puet l'on recovrer ne augmenter; pourtant conseille saint pol, tant comme Dieu nous donne le temps present, ouvrons bonnes oevres, car apres l'on*

(1) A la page 242, Alph. Germain copie: « Si aulcunes sont victimes... » Le ms. et le bon sens exigent: « Si aulcunes sont vicieuses ».

(2) Le texte est ici illisible à cause du pli.

n'y puet jamais recovrer (?), *ma doulce mere. Je désire en vous foy enluminée, espérance eslevée, charité embrasée, humilité abyssmée, pacience roborée, l'esperit de devocion pourveue de discrecion, l'usaige de meditacion. le zele de perfection, d'obedience et de povreté, général possession de toutes vertus, merites et graces divinal provision. Ici se giet la pax de mon petit* [Iesu]. *Que ihs vous face toute telle comme pour ly en la garde duquel à mort et à vie et sans fin nombre et mesure je vous recomment en la inestimable charité que il recommanda son esperit aus mains de son pere et son amez disciple et à sa tres sainte mere. Recommandez moi très semblablement à toutes mes chieres et bien amées, mes bonnes et devotes meres, à elles humblement demandant pardon des faultes que je fis oncques envers leurs bonnes consciences, à elles remerciant affectueusement les biens innumerables que j'ai incessamment recepu d'elles et quelles deprient notre Sr que je puisse bien à la complaisance de notre bon Dieu mon voyage par devers* . . . . (1) *acomplir* . . . . . (1) *et Dieu de toutes les choses que m'a donné à moy* . . . . . (1) *de toute ceste sainte religion par ly fondée par ly soit gardée et conservée et augmentée. Amen. Amen et plus de Cm foys Amen. Ma loyau mere, mon compaignons frere francois me conseille que je vous escripsise quant vous nous envoyez de cy à dyemanche prochain de quasimodo à poligny le manteau et la coutelette fourrée que j'ay laissié à besançon et celle ausmonière sy vous plaat par charité qui me fut donné pour mes necessitez, pour les necessitez de notre voyage. Recommandez moy à beau pere confesseur, à notre bon ami Hanequin, à ma dame Katherine laquelle me recommandant à son fitz maistre Estienne, à sa femme et au petit Iehan, et que l'on me recommande à maistre Estienne de Grand Vault et à sa femme Odette, et que on leur remercie les grans biens que eulx me ont fait. Ma humble mere, soyes toute bonne, supplie ma trop grant povreté qar je congnoiz que vous avez en moy. 1. inutile pere. A Ihs. sans fin. Amen.*

le inutile serviteur de Iesus et le votre (?)
frere Henry de bame.

(Au verso): *A ma tres chiere et tres amee mere en Ihucrist l'abesse de* [Besançon] (2).

Il n'y a pas de date à cette lettre fort défectueuse. Elle fut écrite en Franche Comté un jour de la semaine après Pâques, aux environs de l'année 1420. C'est pendant son séjour à Besançon que sainte Colette connut la famille Hennequin.

XI.

Nous passons maintenant à des pièces évidemment postérieures à la mort de sainte Colette.

C'est d'abord une bulle de Nicolas V adressée à Pierre de Vaux le 10 des calendes de novembre (= 23 octobre) 1448. Le Pape donne

(1) Illisible.

(2) M. Georges Gazier a bien voulu revoir toutes mes copies sur les originaux. Qu'il en soit sincèrement remercié !

au chef de la réforme coletine le pouvoir de dispenser et relever du défaut de légitime naissance dix religieux et dix religieuses afin de les rendre habiles à recevoir les saints ordres ou capables d'exercer les offices du cloitre et même la charge d'abbesse.

Dom Marion mentionne cet acte dans son inventaire de 1750 (1) En voici le texte presque dans son integrité.

Nicolaus servus servorum dei, Dilecto filio Petro de Vallibus ordinis fratrum minorum de observantia nuncupatorum a generalis eiusdem ordinis ministri pro tempore existentis superioritate et obedientia non exemptorum professori salutem et apostolicam benedictionem. Apostolice sedis exuberans clementia rigorem juris mansuetudine temperando plerumque de benignitate, maxime in favorem sacre religionis personis videlicet voto illius astrictis et potioribus virtutum donis prepollentibus concedere consuevit, quod sacrorum canonum severitas interdicit. Exhibita siquidem nobis pro parte dilecti filii nobilis viri Bernardi de Armanhiaco, Marchie Perduaci et Castren. Comitatuum Comitis petitio continebat quod olim in diversis tam ipsius comitis quam aliorum principum Baronum et Magnatum territoriis seu dominiis quamplura ordinis Sancte Clare Monasteria ex industria necnon solerti et laboriosa operatione quondam Colete Boelet sororis professe dicti ordinis natione Ambianen. de piis Xpi fidelium elemosinis canonice fundata constructa et edificata fuerunt, in quorum singulis singule abbatisse ac numerose sorores similiter professe sub regulari observantia et perpetua clausura, ac alias juxta regularia eiusdem ordinis instituta aliaque salubria per eandem Coletam tradita et confirmatione apostolica roborata ordinationes et reformationes et statuta, jugiter altissimo famulantur et sub fratrum ordinis minorum de observantia nuncupatorum qui a superioritate et obedientia generalis dicti ministri pro tempore existentis minime sunt exempti et de quorum numero existitis, quorumque domus et loca, operante ipsa Coleta dum vixit, de bono in melius reformata fuere cura et assistentia de huiusmodi elemosinis humiliter et laudabiliter vivere dinoscuntur. Cum autem, sicut eadem petitio subjungebat, inter sorores predictas ad ipsorum monasteriorum regiminibus dum vacant presidendum ex omni respectu habiliores et sufficientiores, non pauce dinumerentur defectum natalium patientes, que tamen illum honestate morum et virtute aliisque probitatis et virtutum meritis multipliciter recompensant redimentes favore virtutum quod in eis ortus odiosus ademit, inter fratres quoque domorum et locorum de observantia huiusmodi nonnulli habeantur, qui licet eosdem minorum ordinem et observantiam pariter professi religionis zelo conspicui, litterarum scientia prediti, vite ac morum honestate decori et alias ad sacerdotio fungendum ydonei fore conspiciantur, tamen quia tanquam laici et sub nomine laicali professionem huiusmodi emiserunt, non possunt saltem temporibus debitis ac alias iuxta eorum desiderium obstantibus et statutis ad aliquos ordines promoveri . . . Nos igitur . . . cum sicut accepimus, tu eorumdem monasteriorum generalis visitator rite et canonice deputatus existas, tue vel cuiuscis alterius minorum ordinis de observantia et obedientia huiusmodi professoris, tibi in huiusmodi visitationis officio legitime successuri, discretioni cum decem duntaxat ex sororibus defectum huiusmodi de

(1) Cf. *Lettres de G. de Casal à Ste Colette.* p. 38. n. 27, où j'ai donné par faute d'impression cette date: XVIII kal. novembris. Il faut lire: X Kal.

quocumque damnato coitu patientibus quas ad hoc habiliores esse prospexerit, dummodo ad id ydonee ac sufficientes sint, aliudque canonicum non obsistat, ut earum singule ad dignitates etiam abbatissales ac administrationes et officia quecumque monasteriorum predictorum alias rite recipi, eligi et assumi easque in spiritualibus et temporalibus prefici et preesse, illasque regere gubernare et exercere, necnon cum decem ex fratribus supradictis sub laicali nomine professis et in sacerdotio constitui cupientibus similiter habilioribus .... defectu natalium .... omnia et singula desuper necessaria et opportuna faciendi plenam et liberam concedimus tenore presentium facultatem. Datum Rome apud sanctam Potentianam anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo octavo decimo kl. novembris pontificatus nostri anno secundo.

Orig. parch. Arch. Clarisses d'Amiens. Bulle de plomb sur cordelettes de chanvre.

XII.

Autorisation, donnée par le Fr. Zanet d'Utine, d'avoir aux Clarisses de Besançon plusieurs religieux pour le service des Soeurs, 8 avril 1471. — Bibl. Besançon. Dossier Ste. Colette. n. 46. Original. Parchemin. Trace de sceau.

In xpo sibi carissime sorori Marie abbatisse sororum sancte clare familie dne Colete commorantium in civitate Bisuntin. frater Zanetus de Utino in sacra Theologia doctor atque totius ordinis minorum generalis minister et servus salutem et pacem in domino sempiternam. Tenore presentium do tibi pro adiutorio et consolatione tui claustri fratrem Petrum Goulier tuum confessorem et pro sociis fratrem Guillelmum de Valle et fratres videlicet Iohannem de Ponte Moucionis, Nicolaum de Polliniaco et Petrum Ginotelli, dando predictis fratribus licentiam peragendi per provinciam suam et per provincias circumadiacentes in causa necessitatis. Vale in xpo ihu et ora pro me. Datum Rome sub sigillo officii mei. Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo primo et die octava aprilis.

Fr. Zanetus generalis concedit propria manu. *Visa.*

Cette dernière ligne est autographe.

Les archives des Clarisses d'Amiens possèdent une autre pièce du même Fr. Zanet d'Utine (carton. nº 7). Ce général y ordonne sous peine d'excommunication aux religieux de l'Observance et aux abbesses et religieuses réformées par Ste. Colette d'obéir en tout et sans subterfuge à la décision portée par le chapitre de 1467 sur les différents que les religieux et les religieuses avaient entre eux. Venise, Fête de la Pentecôte 1469. Original. Sceau.

XIII.

En 1750, dans son inventaire des archives des Clarisses d'Amiens, à l'article des lettres des Princes en faveur de la réforme colétine, Dom Marion citait notamment une lettre de Louis XI de 1463 et une seconde de Louis XII de 1498 (Melun. 4 octobre).

En voici une de Louis XI de 1464 que je copie sur l'original conservé aux archives actuelles des Clarisses d'Amiens, comme les deux précédentes:

Loys par la grace de Dieu roy de France, aux baillis et seneschauls de notre royaume et à tous noz autres justiciers ou à leurs lieuxten. generaulx salut. De la partie de noz bien amez les religieux et freres mineurs de l'ordre de saint francois du couvent d'Abbeville estant en notre royaume soubs l'obéissance des general et provinciaulx ministres: selon leur reigle et institution dud. saint francois et des religieuses de saincte Clare fondées par deffuncte de bonne memore seur colette Belet de lad. observance et obéissance, Nous a esté exposé que ja soit ce que tous frères et seurs dud. ordre soient raisonnablement et de droit tenuz de tenir et garder icellui ordre et en ce faisant obéir aux ministres dessusd. selon la teneur de leur reigle sur les peines indictes en la constitution d'icelle à laquelle lesd. exposans se sont religieusement et honnestement reiglez et n'eussent deu ne doivent estre à empescher ne pour ce faire molestez ou travaillez en aucune manière, et ne doivent aussi estre foulés en notre royaume dedens les termes des couvens desd. exposans aucuns couvens ou habitacions de religieux ou religieuses de l'ordre dud. saint francois s'ilz n'obéissent loyaulment et de fait ausd. ministres selon lad. reigle d'icellui saint francois. Neanmoins, aucuns freres dud. ordre, qui se nomment et disent de l'observance et que on appelle vulgairement de la bulle qui leur fut octroiée par feu pape Eugène [IV] dont ilz usent et au moyen d'icelle se disent exemps de l'obéissance desd. ministres, ont fait et ediffié et s'efforcent faire et ediffier chacun jour plusieurs constructions, bastimens et augmentation de couvens, hermitaiges et maisons et ediffices dedans les termes et limitez acoustumez des couvens desd. exposans, et pour ce faire ont travaillé, molesté et donné pluseurs travaulx et molestez ausd. expos. au moien de la dite bulle et autres impetracions et manieres estranges et indirectes, au moien desquelles et autrement ilz ont menacé et encore menacent travailler et molester lesd. expos. et de les soubzstraire et oster de la vraie obéissance de leursd. ministres, auxquelx tous freres mineurs selon la reigle doivent obéir comme dit est, et de fait s'efforchent chacun jour de contraindre lesd. expos. à obéir, à eulx soubzmettre à leurd. bulle et tellement que lesd. expos. ne peuvent vivre en paix ne faire le service selon leurd. ordre sans trouble de leur consciences, ne ainsi qu'il deussent en venant directement par lesd. de la bulle contre lad. reigle et ordre dud. saint françois en enfraignant ycelle en grand scandalle et ou tres grant grief preiudice et dommaige desd. exposans et plus pourroit estre, se par nous ne leur estoit sur ce pourveu de notre gracieulx et convenable remede de justice si comme ilz dient, humblement requerant icellui. Pourquoy nous ces choses considérées, voulant lesd. religieux et religieuses expos., dont nous sommes protecteur et garde, estre entretenuz, maintenuz et gardes et observes en leurd. reigle et ordre de saint franchois selon la constitution d'icelle comme raison est, vous mandons et commandons .... que lesd. exposans et chacun d'eulx, leurs gens familiers et serviteurs, vous maintenez et gardes de par nous en leurd. couvenz et monastères soubz l'obéissance de leursd. ministres en gardant leur ordre et reigle selon la teneur d'icelle et les deffendes ou faictes deffendres de toutes injures, griefs, violances, oppressions, molestacions et autres travaux et molestres que leur pourront faire ou faire

afire lesd. peres de la bulle pour empescher leur estat et purté de lad. reigle par eulx vouée et promise .... Donné à Rouen le neuf^e jour de aoust l'an mil CCCC soixante quatre et de notre règne le quatrième.

(Grand sceau sur simple queue).

La lutte entre les partisans de Mirebeau et les frères de Ste Colette ne cessa point à la suite des interventions royales. On trouve encore, aux mêmes archives des Clarisses d'Amiens une bulle originale d'Innocent VIII accordant aux abbés de St. Martin d'Amiens et de St. Acheul le pouvoir de juger sur l'appel fait par l'abbesse de Ste Claire d'Amiens, Marguerite de Balinot, contre les frères de l'Observance qui voulaient s'emparer du gouvernement de cette maison (VII idus maii 1489. *Sane nobis dilecte in xpo filie Margarite*) (1).

Paris. *(A suivre).*

P. Ubald d'Alençon, O. M. Cap.

(1) Le 17 mai 1467, le P. François de la Rovère, dans une lettre en se[pt] articles au Provincial de Bourgogne avait réglé les pouvoirs du visiteur d[es] Réformés Colétans. Arch. Clar. Amiens. n. 9.

SPECULUM IMPERFECTIONIS FRATRUM MINORUM

COMPACTUM PER VENERABILEM ET RELIGIOSUM

P. F. IOHANNEM BRUGMAN O. F. M.

Cum animo insideat brevi e codice MS. num. 142, tunc plenius describendo Musaei archaeologici Namurcensis plura documenta ad familiam, uti aiebant, Observantium spectantia, prelo committere, in praesentiarum hic opellam utique brevem, sed ponderosam Venerabilis P. F. Ioannis Brugman O. F. M. in lucem, ex eodem codice fol. 233r.-241v. proferimus.

Quis autem, qualisque fuerit celeberrimus ille Fr. Ioannes Brugman norunt omnes, quantique ipsum et eruditissimi habeant Protestantes, satis superque patescit egregio ex opere Dr. D. W. Moll (1). Oriundus quippe noscitur Ioannes Brugman a Campis, in dioecesi Coloniensi, saeculo XIV ad finem vergente. Litteras humanas apprime edoctus, ac saeculi oblectamentis paulisper deditus, mox resipiscens, ordinem divi Francisci amplecti decrevit. Florescente iam tunc Observantia in conventu S. Audomari, Ioannes eo properavit, vilemque Franciscanorum tunicam induit, sanctitati scientiaeque operam daturus. Mox autem officio Lectoris Theologiae ibidem perbelle annis plurimis perfungi visus est.

Ubi vero Gaudani confratres Observantiam alacriter amplecti statuerunt, zelo refertus Ioannes Brugman in patriam remeavit, Observantiam strictiorem in Provincia Coloniensi suffulturus.

Ministerio sacro interea deditus, viginti ferme per annos Germaniae Inferioris oppida animarum salutis sitibundus obivit, Verbum Dei indefesse disseminans, uti praedicator et celeberrimus et efficacissimus, haud pauca passim Ordinis excitans coenobia. Dignus exinde qui Mechliniae Guardianus, moxque Provincialis Vicarius Observantium nuncuparetur.

Necessitudine interea devinciebatur Dionysio Carthusiano a Ryckel, qui amico suo Ioanni libellum de *Doctrina et regulis vitae christianae* dicare gestivit. Regulae franciscanae acerrimus propugnator, conventum Amstelodamensem, non sine luctamine quidem, ad austeriorem vivendi formam adigere sategit. Obiit tandem fortis athleta Neomagi die 19 Octobris anno 1473; quartoque post anno exuviae in novella Ordinis ecclesia ibidem conditae sunt, cervix autem sub altari maiori honorifice collocata. Templum vero a Geuzis anno 1566 funditus dirutum est.

Speculum imperfectionis quod attinet, iam indigitatum videtur a Patre nostro Petro Van den Haute O. F. M. in suis *Miscellaneis* (2), ubi fatetur

(1) *Iohannes Brugman en het godsdienstige leven onzer Vaderen in de vijftiende eeuw*, Amsterdam 1854, 2 voll. in-8°.

(2) *Chronica-Miscellanea Anecdota*. XI. voll. Archivi Provinciae Belgicae Bruxellis.

in archivo conventus Observantium Coloniae asservatum olim exstitisse opusculum Patris Ioannis Brugman, titulus cuius: *De ruinis observantiae.*

Insuper et Pater Servatius Dirks O. F. M. (1) aperte monet se copiam huiusmodi opellae reperisse in codice P. Iacobi Polii O. F. M., Chronologi quondam Provinciae Coloniensis († 1658), incunctanter fatentis se verbotenus exscripsisse vetus Confluentiani Conventus Manuscriptum, mutuatum autem ab illustri nostro Iosepho Bergaigne O. F. M. episcopo Sylvaeducensi.

Cum autem teste P. Servatio Dirks (l. c.) in « *De Ruinis observantiae* » reperiatur quasi examen conscientiae praepositorum, opusculum, hîc typis exaratum, omnino illi consonare dignoscitur, neque diversum clamat auctorem.

Quoniam Fr. Ioannes Brugman hoc in opusculo, omnes, qui accidere quasi possunt defectus, fratribus ob oculos ponat in unum collectos, minime hinc inferendum erit, talem congeriem in fratribus Observantiae, cuius ipse promotor zelosus exstitit, revera inventam fuisse. Et existentes imperfectiones increpare vehementer, et futuras quae accedere possent praecavere, prudenter studuit praedicator ille famosissimus, solitus in vitia omnia acerrime invehere. Insuper ipse Fr. Ioan. Brugman expresse se hic ad vitia obiurganda limitavit, tacens, uti ait ipse in cap. V huius tractatus (2), de bonis Fratribus, de eorum numero et qualitate, virtutibus, meritisque.

Manifestissimum est Fr. Ioannem Brugman titulum illum *Speculum Imperfectionis* opellae suae praefigendo ad librum antiquum, qui *Speculum Perfectionis* inscribitur, respexisse, quanquam Speculum Perfectionis, opus historicum sit, non theoreticum, et factis S. P. Francisci ibi narratis, praecepta et doctrinas inserat (3). Notes velim Fr. Brugmanum pluries monere, ut antiquos auctores sui praesertim Ordinis, Fratres Minores legant atque discant: (cap. VI, iuvenes; IX, novitiorum magistri, XIV, guardiani). Plura demum ab eo reprehensa optimo fructu et profectu omni aetati et loco pensanda sunt, eruntque semper!

Fusius quisquis circa Ioannem Brugman indagare voluerit praeter opus clari Dr. Moll, consulat praecipue P. Servatii Dirks O. F. M. (4), et P. Patritii Schlager (5) O. F. M. (6).

---

(1) *Histoire littéraire et bibliographique des Fr. Mineurs de l'Observance en Belgique et dans les Pays-Bas*, Anvers [1885], p. 6. — Ibi p. 1-6 alia opera Fr. Brugmani habes enumerata. (2) Cfr. infra p. 616. (3) Duae illius libri recensiones, uti aiunt, circumferuntur, alia brevis, alia longior, illam P. Leon. Lemmens O. F. M. in: *Documenta Antiqua Franciscana* Part. II. *Speculum Perfectionis* (Redactio I), Ad Cl. Aq. 1901 evulgavit; de ista, quam Sabatier edidit, cf. infra p. 617. (4) *Dirks* l. c. p. 1-7.

(5) *Beiträge zur Geschichte der Kölnischen Franziskaner-Ordensprovinz im Mittelalter*, Köln 1904, pag. 113 seq., 155; 169-79; 198-203.

(6) Exemplar, e quo hoc Brugmani opusculum edimus, insertum est in fine codicis sec. XV: ipsum vero ab imperito et satis negligente librario sec. XVI exaratum. Nam parum ignarus latinae linguae et vetustioris scribendi rationis, necnon aurem magis quam sensum secutus, saepius facile deprehenditur, cum verborum numerum, genera, desinentias, formas assimilet, confundat et corrumpat; ex. g. scribit: *veritus* pro *veriti*, *curvatur* pro *curvant*, *ales* pro *alas*, *accusationibus fratribus* pro *a. fratrum*, *naturae* pro *nomine*, *devotos et zelotos*, *salus magnus*, etc., uti in notis apparebit, in quibus principales tantum correctiones indigitavimus. Quod pertinet ad transcriptionis rationem, qua usi sumus, *j*, *y*, *ph* ad modernam orthographiam emendavimus, diphtonga semper adiecimus, in quibus scriba constans non est, reliquas formas, tempori et loco magis proprias, integras relinquentes.

[f. 233r] **Speculum imperfectionis Fratrum Minorum compactum per venerabilem et religiosum patrem fratrem Brugman.**

I. *De familiaribus.*

In primis nota, quod nostra Observantia minatur ruinam, quando et ubi familiares dimittuntur libertati suae et permittuntur ociari et vident fratrum infirma, et ex familiaritate incurrunt fratrum contemptum, et quando permittitur eis habitus ordinis; et quando permittuntur procurare pro fratribus privatim et pro seipsis sine scitu gardianorum et praesidentium, unde et postea exeunt et confundunt nos mendatiis.

II. *De Noviciis.*

Secundo oritur ruina ordinis, quia (1) non probantur novicii, neque exercitantur humilibus obsequiis aut devotionibus perfoventur, nec vident exempla, quibus trahantur ad devotionem a professis, imo scandalizantur soepissime a senibus et iuvenibus dissolutis. Unde etiam verificatur id: « *Vae vobis, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum* (2) » et putant soepe invenire aurum nitreum, cum, proh dolor, inveniant lutum et auricalcum, ymo tutius esset eos relinquere in saeculo, quam voluntarie tales pusillos depravare.

III. *Item de Laicis noviciis.*

Quid dicam, cum humillimi in saeculo existentes et obsequiosissimi dum petunt habitum, tanquam *onagri in siti sua* (3), relinquuntur inculti, inepti, sine devotione quacumque, et hoc soepe fit, quia nec recte ingrediuntur ostium, sed per posticum et aliunde, utpote quia quaerunt ocium, fugiunt mendicitatem, aut consumpserunt sua prodigaliter. Secus est de his, qui spiritu Dei habitum susceperunt.

Item notandum, quod soepe notamur ab aliis (4) religiosis, eo quod recipimus homines vanos, vagos, prodigos, abortivos aliarum religionum, et infames, abiectos, debitis obligatos et huiusmodi. Notamur insuper, quod sumus causa multorum scelerum praedictis, scilicet prodigis et notoriis sic ad nos venientibus; dicunt enim in tabernis: « postquam consumpsero et dilapidavero bibendo, taxillando, fornicando, litigando substantiam meam cum meretricibus et histrionibus expendendo (5), adhuc ero bonus frater Minor »; et sic facti sumus latibulum et refugium huiusmodi malefactorum. Fit quoqüe nonnunquam, quod tales, si venerint cum armis, facibus, fustibus et balistis, reverentius et citius recipiuntur ad ordinem, quam Adam (6) pelliceis et griso habitu indutus, quantumcumque devotionem habeat et praetendat, unde: *multiplicamus gentem sed non multiplicamus laeticiam* (7).

(1) Cod. *hic et saepe potius* quare.
(2) Matth. 23, 25.
(3) Cf. Psalm. 103, 11.
(4) Cod. *bis* ab aliis.
(5) *Alluditur ad* Luc. 15, 30.
(6) *Alluditur ad* Gen. 3, 21.
(7) Cf. Is. 9, 3.

IV. *De Conventualibus et aliis religiosis.*

Tertio dico, quod sicut nobis salus ex Conventualibus fratribus provenit in Observantia, maxime qui bono spiritu ad nos declinant tamquam viri bonae voluntatis et status nostri fortissimi propugnatores, sic etiam *mors* est *in olla* (1), praesertim ab his, qui sinistro spiritu ad nos declinant, spiritum devotionis non habentes neque quaerentes in sua prima conversione, quoniam semper manent aridi, stolidi, ociosi, vagi, nugigeruli, cachinnantes, murmurantes, detrahentes, sussurrantes, consolationes quaerentes carnis, tepidi et insolentes, nunquam ad spiritum devotionis pervenientes, [234r] quia quales conantur esse in primo anno, tales perseverant usque in finem; sub vestimentis ovium facti sunt lupi rapaces (2). Item audeo dicere, quod sicut per bonos et ardentes Conventuales conversos Observantia manutenetur, ita per tales tepidos et remissos, quibus sufficit in esca, somno et potu dies huius vitae transigere, destruitur funditus et enervatur ac prorsus disruitur Observantia tota. Sufficit enim talibus ore solvere horas, non publice fornicari, non habere pecunias, non generare filios et filias; aemulando autem meliora charismata in oratione, silentio, in compunctionibus, in mortificationibus, in caerimoniis, in exemplaritate, in simplicitate, in humilitate profunda, parum cogitant et curant perminimum. Isti sunt leones, apri, vulpes et canes, qui depascunt et exterminant vineam Dei (3) et beati Francisci.

V. *De Laicis.*

Quarto dico, quod quamvis a sanctis laicis nostra religio ortum acceperit tempore beati Francisci, et etiam a nonnullis in diebus nostris, attamen minatur religio ipsa sanctissima ruinam ob nonnullos, [qui] statim cum professi fuerint, relinquuntur absque magistro seu informatore propriae libertati, et efficiuntur procaces, effrontes, stolidi, praesumptuosi, irreverentes maioribus et sacerdotibus in die conscientiarum, coeci, protervi, inflati, iracundi, ociosi, verbosi, non parcentes praelatis, pares suos vilipendentes, inferiores deridentes, de omnibus se interponentes, et tamen omnia officia conventus non facientes, clericis se aequiparantes, quia tonsuram non habent verecundantes, ministerio se substrahentes, superiores suos ad servitutem redigentes. Taceo de his, quos humilitas, pacientia, operositas, devotio, mansuetudo, [234v] caritas, ceteraeque virtutes praeclaros faciunt, quia non minori reverentia tales censeo fore dignos quam alios clericos, salvo ordinis sacri caractere. Causa erroris talium mihi videtur trahere originem ex eo, quia illico cum professi fuerint et scripturarum non habeant peritiam, relinquuntur libertati suae, plus quam clerici et etiam sacerdotes, unde ad spiritum veritatis, sic expositi consilio proprio, nunquam aut raro possunt attingere, imo Ordo gravatur per eosdem.

VI. *De Clericis noviter professis.*

Quinto dixerim quod fratres iuvenes relinquunt, proh dolor, aquae vivae fontem (4) sanctae orationis et devotionis et recollectionis ac com-

(1) IV Reg. 4. 40. (2) Cf. Matth. 7, 15. (3) Cf. Psl. 79, 14. (4) Cf. Baruch 3, 12.

punctionis, imo nec instruuntur in scriptis Ordinis, utpote in regula, declarationibus summorum Pontificum atque doctorum super regulam scribentium. Sed neque in Statutis generalibus, papalibus et ceteris, et in Actibus Sociorum (1), Speculo perfectionis (2), Legenda sancti Patris (3), neque in dictis Hubertini (4) etc., ex quorum studio omnium possent fieri zelatores ordinis, optimi praelati et directores aliorum. Item audeo dicere quod necesse est Observantiam ruinam pati eatenus, quia iuvenes huiusmodi statim post professionem spernunt libros devotionales, utpote Vitam Ihesu (5), Profectum religiosorum, Speculum novitiorum (6), Stimulum amoris (7), *Qui sequitur me* (8), Horologium aeternae sapientiae (9) et Manuale Augustini (10), meditationes eiusdem (11), meditationes Bernardi (12), Arbor[em] Crucifixi (13). Sed, proh dolor, et proh pudor, statim cum ablactati fuerint, ab uberibus (14) magistri novitiorum, vel penitus, ut frater musca (15) devotionis studium relinquentes, ocio se exponunt; garrulantes et deridentes, aut sine alis ad astra volant, necdum alas habentes, studendo leges, iura et pompatica seu curiosiora (16) quaevis, ut appareant [235r] tantum et vocentur clerici, voce tantum, non fundati in primitivis. Item replent scartabellos (17) et coacervant rapiaria (18), spiritum devotionis, quem regula adeo commendat (19), prorsus extinguentes. Denique de illis rapiolis fient amiturgia (20) vel cibus ignis, tamen per inobedientiam et ex propria voluntate et pro proprio commodo scripta sunt, contempto bono communi, vel quia soepe talibus se iuvare nesciunt, vel quia non possunt, tanquam gratia Dei merito privati, quia *quae sua sunt quaerunt, non quae Ihesu Christi* (21), vel quia talibus libellulis nemo se iuvare potest tamquam incorrectis et inordinatis, non secundum [et], per, sed praeter et contra obedientiam scriptis et a Deo abiectis et vilipensis. Item tales iuvenculi, cum vident se privatos gratia audiendi confessiones et sermocinandi ad populum, raro deplangunt tem-

(1) Est liber quem edidit cl. P. Sabatier: *Actus B. Francisci et sociorum eius*, Paris 1902.

(2) *Speculum Perfectionis seu S. Francisci Legenda antiquissima auctore Fr. Leone*, ed. P. Sabatier, Paris 1898. De codicibus pluribus huius operis et praecedentis, et quidem in regionibus, quas incolebat Brugman, cfr. AFH I, 301-412.

(3) Coniiciam eum alludere tantum ad *Legendam Maiorem* S. Bonaventurae; *Opera Omnia* VIII. Ad Cl. Aq. 1898, 504-564, et seorsim, ibidem 1898.

(4) Cf. eiusdem: *Arbor Vitae crucifixae Iesu*, Venetiis 1485, in 4°.

(5) Videtur esse celeberrima *Vita D. N. Iesu Christi* a Ludolpho Saxone, Cartusiano, qui obierat 1377, conscripta, et postea saepissime edita, cf. Hain, *Repert. Bibliogr.* III, 10288 ss. Copinger, *Suppl.* I, 10389 ss.

(6) Sunt duo opera Fr. Davidis de Augusta: ed. Ad Cl. Aquas 1899; secundum vero esse etiam poterit *Regula Novitiorum* S. Bonaventurae: *Opp. Omn.* VIII, 475-490.

(7) Cf. Fr. Iacobi Mediol. O. F. M. *Stimulus Amoris*. Ad Cl. Aquas 1905, 1-192.

(8) Est *Imitatio Christi*.

(9) Opus Fr. Henrici Susonis O. F. Praed., cf. *Quétif-Echard, Scriptores Ord. Frat. Praed.* Paris 1719, I, 653-8.

(10) Cf. Migne, *Patr. Lat.* XL, 863 seqq.

(11) L. c. XL, 901 seqq.

(12) L. c. CLXXXIV, 486 seqq.

(13) Cf. supra nota 4.

(14) Cf. Is. 28, 9.

(15) Cf. II *Celano* II, c. 46 ed. Alenconien. p. 228 (II Cel. 3, 21.) *Spec. Perf.* ed. Sabatier. c. 24. p, 49 s.; II *Cel.* II. c. 29. p. 331. (II, 25).

(16) Cod. curiosiosa.

(17) i. e. Codex sive liber; Ducange s. v.

(18) *Deest apud* Ducange.

(19) Cap. V. *Opusc. S. Fr.* 1904, 68.

(20) Ducange, amiterzia = fimbria. Cod. fiant.

(21) Cor. 13, 5.

pus, et sic per scripturas inanes inaniter expensum, rarius de sic inobedienter scriptis cognoscunt culpas suas, rarissime resipiscentes ad spiritum devotionis redeunt, sed ut vasa vacua et signata, omni vento temptationis se exponunt (1), et quod flebile est, cum illis scartabellis sic depictis velut idolis et simulacris tamquam proprietarii moriuntur et decedunt. Item dico, quod huiusmodi infructuosi scartabellorum collectores, et opus quod illis per obedientiam iniungitur a praelatis, aut charitative ab illis desideratur ab eisdem, negligunt, qui etiam aliquando in tanta copia de his libris (2), ut indigent caballis et asinis, ut de loco ad locum transmigrantes idola sua transferant, tanquam mercatores. Idem dico de novellis (3) sacerdotibus et iuvenibus.

VII. *De Sacerdotibus et celebratione eorumdem et eorum ociositate.*

Sexto dico, quod periclitatur sacra religio propter multiplicationem et promotionem inutilium ad sacerdotium, cum revera ministerium tantum sit [235v] virorum angelorum et non porcorum hominum. Et unde hoc nisi multiplicati paucis (4) nolumus esse contenti, qua ex re recipimus tricenaria, et soepius quam expediat, ad quae continuanda requiritur numerus sacerdotum et non modicus, ut quis quid accipiat. Item soepius accedunt, minus praeparati, minus recollecti, minus cum Domino crucifixi, minus reverentes, minus ordinati. Item multiplicantur et praeferuntur ex eis cantores oratoribus, clamatores lacrimatoribus, praedicatorculi garruli devotis suspiratoribus, quaeritur numerus vitae eorum; non veriti placere plus hominibus quam Deo et angelis. Interdum fastidium, non (5) misterium, non tam salus animarum in fratribus, quam gloria inanis quandoque coram saecularibus quaeritatur, unde etiam fit, ut hoc scientes, quod praelati gaudent in multitudine missarum, cantuum et praedicationum, statim, cum ut (6) pullus de testa ovi evaserint et vix XXV^m annum attigerint aetatis, statim ambitionis spiritu inflati, minus digni ad ordines, ad sacerdotium aspirant, et si non promoveantur murmurant, detrahunt et lacerant (7); promoti quoque difficiles ad celebrandum, ad cantandum, ad praedicandum, aut alias gratias graves, se faciunt. Sicque fit quod praesidentes et praelati tales iuvenes importune exaltantes et in complacentia huiusmodi propter multitudinem missarum et cantuum, praedicationum superfluarum plus debito gloriantes, postea deprimuntur ab eisdem quos exaltaverunt, et dicunt: *filios enutrivi et exaltavi* etc. (8); et filii, more vipereo, patres suos spirituales confundunt et spiritualiter occidunt. Et merito haec patiuntur atque sic ab ingratis iuvenibus subplantantur, eo quod non pure quaesierunt gloriam Dei. Scriptum est enim: *Dissipavit enim Deus ossa eorum* [236r] *qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos* (9). Item tales communiter furantur Deo omnipotenti laudem suam, a divino offitio se sequestrantes, tempore officii in choro particulariter legentes, tempore suo

(1) Cf. Ier. 14, 3.
(2) *Subaudi* gravantur.
(3) Cod. novelis.
(4) Cod. pacis.
(5) Cod. *bis* non.
(6) Cod. ut cum.
(7) Cod. murmuratur.... laceratur. *Itidem inferius pluries.*
(8) Is. 1, 2.
(9) Psl. 52, 6.

non celebrantes, per oraciunculas privatas ante et post missas a communi choro [se] alienantes. Item, si quid operis in scribendis aut corrigendis libris imponitur sub obedientiae merito tacite saltem, statim capita dolent, infirmos se simulant, ora contorquentur, nares incurvant, oculos subvertunt et girant, dentes exacuunt, stomachando respondent, visitare praesidentes comminantur, dolorem renum in dorso se habere fingunt, in tacito praecepto, tacitove praelati desiderio. Sed in scribendo pro seipsis diurnalia, nocturnalia, libros sermocinales, non dolent caput, paralisim in manu [non] patiuntur, nec quicquam de praedictis (1); sed laborant ut asini, saltant ut cervi, dorsum incurvant ut cameli, digitos ducunt ut citharaedi, ostendentes quod ad propria proni, non spiritu Dei acti (2) sunt vel aguntur, et ad quae sunt rei publicae seu communitatis, spiritum Dei spernunt. Item cum alia opuscula per se scripserint ex sensu proprio, et communi[ter] scribere, seu aliquid facere spreverunt, quaerentes et declinantes *in verba malitiae* et *excusationes in peccatis* (3), sic scripta opuscula alienant permutando, dando etc., non sine discrimine animarum suarum, nam revera ignoratur quandoque cui et ubi libri fratrum huiusmodi debeant remanere; quod sine lacrimis scribere non possum.

VIII. *De religiosis reformatis tam nostri quam aliorum ordinum ad nos declinantibus pro habitu, vitaque nostra suscipienda.*

Septimo dico, quod a religiosis, tam largae reformationis (4) ordinis nostri quam aliorum ordinum, si boni fueri[n]t et simplices, rectum spiritum habentes, salus magna (5) exoritur, et malis pessima ruina: utique ficus bonae, bonae valde, et malae, malae valde, ut dicit Iheronimus, 24 c. 1: tales religiosi sunt [236v] valde boni vel valde mali, aut sunt angeli vel daemones. Nam fuerunt ex eis aliqui, qui non arcioris vitae causa aut perfectionis venerunt, sed dumtaxat, ut consequerentur spiritum libertatis et commotionis in pedibus suis, ad evagandum et tractanda fabrilia sua vel mundana, resoluti (6) postmodum in dissolutionibus.

Unde postquam incorporati fuerint intus praetulerunt caeremonias suas antiquas, quas conceperunt in observantia sua prima, ad sinistram (7) partem interpretantes. Si quid aut infirmitatis humanae viderint in imperfectis, stomachato spiritu in sanctam et totam familiam nostram procaciter resilientes. Semper enim praeferunt priora novissimis et rarissime excuti (8) possunt a capitositate sensus et voluntatis suae. Ipsi soli sancti, ipsi soli iusti sibi ipsis videntur et devoti cum pharisaeo praesumptuoso, ceteris publicanis in cordibus suis despectis (9).

Nec mirum, quia sicut cera, impressionem receperunt observantiae (10) prioris, a qua nullatenus aut difficulter avelli possunt, et communiter tendunt ambitiose ad praelaturas et confessiones audiendas et praedicationes

(1) Cod. praedictorum.
(2) Cod. acta.
(3) Cf. Psal. 140, 4.
(4) Cod. remortionis.
(5) Cod. magnus.
(6) Cod. resoliti.
(7) Cod. cinistram.
(8) Cod. excori.
(9) Cf. Luc. 18, 10ss.
(10) Cod. observantia.

populo faciendas, cum vix nullam receperint ad huiusmodi a Deo gratiam, ostendentes, quod nunquam fuit vera vocatio eorum, sed ambitiosa et ex temptatione procedens.

IX. *De magistris novitiorum et iuvenum.*

Octavo dixerim, quod ruina nostrae familiae oritur ex defectu magistrorum novitiorum. Nam non minus reputandi sunt tales instructores, si idonii fuerint, quam boni gardiani vel vicarii, quia quidquid coeperint boni novitii vel mali, devotionis vel indevotionis, compunctionis vel ariditatis in primo anno, et inveterati communiter retinent et sapiunt. O quanta mala ergo [237r] oriuntur fundamentaliter ab eis, si indiscreti fuerint et indevoti et incircumspecti, si non induxerint homines ad abnegacionem sui, ad compassionem Crucifixi Domini, si non docuerint eos Deum quaerere in omnibus, pacientiam in adversis, mansuetudinem in verbis, si non instruxerint eos in regula et statutis, si dimiserint eos libertati eorum in vigiliis, ieiuniis et huiusmodi, si pueriles et familiares nimium talibus se ostendant sine causa oportuna, si ad discrete probandum patientiam et humilitatem eorum non studuerint invenire. O quam magnum cahos latet inter spiritum carnis et spiritum Dei, videlicet: antequam discere queant humilitatem, et dicere, dum reprehenduntur absque eorum culpa: *est mea culpa,* et dum eis aliquid ardui praecipitur faciendum ut respondere sciant: *aequo animo faciam libenter*. Idem de magistris iuvenum senserim. Dempto quod ablactatos ubere debent pascere eos solido cibo, studio devotionalium et scriptorum status nostri ac aliorum competentium, ut crescant in viros perfectos; hic autem si levis et fatuus ac immorigeratus, multarum animarum ruinam pariet, utpote si fuerit indevotus, carnaliter familiaris, irrecollectus (1), compellens iuvenes ad scribendos libros pro seipso, si scripta ordinis ignoraverit, curiositates eorum non compescuerit, si cellas non frequenter visitaverit, si conscientias eorum perscrutatus non fuerit, si ociari permiserit, si procaces et rebelles senioribus fratribus et irreverentes fuerint, si passim in scribendis scartabellis (2) pro fratribus occupari passus fuerit, causa utique erit destructionis ordinis, si tales multiplicaverit. Tot enim mortibus digni sunt viri huiusmodi, quot dissolutionis exempla in posteros (3) relinquunt.

X. *De confessoribus.*

Nono de confessoribus quid dicturus sim, nisi quod salus ex eis est, si rite deputati fuerint, si conscientiosi, si charitative moneant, si modeste id agant, si non ambiciosi, non voluptatis intuitu, non lucri causa, non humanae complacentiae aut huiusmodi, animas [237v] scopaverint Christi sanguine dealbatas et coeno (4) proh dolor maliciae, rursum agente sathan, inquinatas. Sed heu, *mors in olla, vir Dei* (5), si se praesumptuose ingesserint, si absque ullo timore et consciencia permoti, si libertatis onagritae fluxu, si curiose nimis peccata carnalia perscrutati fuerint, unde postea

(1) Cod. irrecollectis. (2) Cod. catabellis.
(3) Cod. posteres. (4) Cod. sceno. (5) 4 Reg. 4. 40.

reliquiae cogitationum diem festum agant (1), si superbi (2), si carnaliter delectari more pecudum quaesierint, si munuscula, vinum, carnes, species, olfactoriola et alia pro cura (3) carnis suavia receperunt, si privato amore ad fatuellas inflammati fuerint; si hominibus, timore Dei postposito, complacere studuerint, si mulierculas stulto amore *filias* suas vocaverint, si indifferenter absolverint, si personarum acceptores fuerint, si stultas et indiscretas et scandalosas poenitencias iniunxerint, si cornutas et caudatas (4) in superbia (5) sua foverint, si usurarios et lenones et adulteros et huiusmodi abusores publicos socialiter admiserint, et alia his peiora commiserint, his plurimum minatur sacratissima religio ruinam.

XI. *De praedicatoribus.*

De praedicatoribus quid dicam? Boni si fuerint et a Spiritu Sancto per praelatum missi, si caritate ardentes, si zelo discreti, si doctrina veraces, si actione modesti, si exemplares, certum est ex huiusmodi Deum et religionem exaltari, animas salvari. Mali vero si fuerint et arroganter (6) seu praesumptuose se ingesserint, si voluntate (!) exarserint, si zelo importuni, si scripturarum inscii, si opere dissoluti et inexemplares, si procaces et audaces, si quae ventris sunt quaerentes, si non casti et examinati in eloquiis (7), scandalosi si (8) fuerint in clero, si concitatores vulgi adversus rectores, si commendatores sui ipsius fuerint, si praelatorum famae denigratores, [238r] si devotorum religiosorum infirma publice in ambone detegere (9) non erubuerint, si in magnis et mirabilibus supra se ambulaverint, si vicia et virtutes, poenam et gloriam simpliciter praedicare (10) vilipenderint, si discrimini (11) opinionum et haeresum se exposuerint, si ob gratiam praedicationis inflati, ceteros fratres contempserint, si leonum (12) more intumuerint, si sine spe epulandi, commensandi, gaudendi, recreandi, libertandi, prinsandi, sermocinari recusaverint; si praelatos suos, ut gardianos et praesidentes, obsecrare permiserint, atque tamquam gratiam praedicationis non habentes, ad serviendum pro voto et libitu coegerint. Si socios sibi multiplicare pompose et ad nutum dare poposcerint, si inter scolares (13) se inebriaverint, et exemplo confuderint quod verbo docuerint. Si cellas superfluis libris compleverint, si tam ipsi quam socii eorum disciplinae regularis zelum non habuerint, si cum sociis contenderint, si chorum, si capitulum, dormitorium, refectorium et alias communitates, velut infirmi fugerint, si per recollectionem suae mentis assiduam (14) timorem Dei non habuerint, in orationis frequentia in amore Dei accendi non curaverint, si honorem Dei, salutem animarum primo et principaliter in omnibus non intenderint, revera timendum est huiusmodi, ne infructuosa

(1) Psl. 75, 10.
(2) Cod. Suberbi.
(3) Cod. pecora.
(4) *Id est* sic vestitas.
(5) *Item:* Suberbia.
(6) Cod. erroganter.
(7) *Allusio ad Regulam FF. Min.* 1223, cap. IX. *Opusc.* 71.
(8) Cod. sci.
(9) Cod. praetegere.
(10) *Regula*, l. c.
(11) Cod. discriminum.
(12) Cod. leone.
(13) *Potius legendum:* saeculares.
(14) Cod. assiduae.

sit (1) eorum praedicatio, vel cassa, vel irrita, vel vana, vel Deo minus accepta, nec populo minus efficax, et ipsi praedicanti damnabilis, vel sacratissimae religioni nostrae in posterum sit periculosa.

XII. *De discretis conventuum.*

Decimo manat et scaturit ruina ex defectu discretorum conventus. Formosi enim oculi et clari multum faciunt ad decorem faciei humanae; deformes, lippi [238v] et albuginosi seu maculosi faciem humanam plurimum deturpant. Non frustra loquitur, qui ait: *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus* (2) *tuum lucidum erit; si vero nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit* (3). Proculdubio oculus conventus est vir religiosus probus et discretus, quo[modo] contra oculus nequam vir negotiosus, improbus, bestialis et indiscretus. Hic enim quantumcumque nomine (4) discretus vocetur et non fuerit, si praelaturam ambierit, si malignatur adversus eos et cum fratribus conspiraverit, si carnales et leves fratres ad se traxerit, si delinquente[s] contra Ordinis statuta procaciter deffensaverit, si magis pessimos (5), ne puniantur per praelatum, confortaverit, si in omnibus pie et iuste ⟨et⟩ conceptis per devotum et probum praelatum se contradictorem posuerit, si ad instar araneae, ubi mel suggendum foret (6) venenum hauserit insanabile, seu bona in mala converterit, si toto corde spiritus unus cum gardiano probo in bonum non fuerit, sed potius carnalis carnalibus praelatis dextram (7) dederit, eos talesque in officio voce, voto facto, capitose, nequitiose, per fas et nefas, et per alios in officio continuari procuraverit; breviter, si omni bono secrete propter commodum proprium et consolationes privatas sensualitati conformes, contrariatus fuerit, si caeco amore ductus quibusve coloribus malum commissum per carnales huiusmodi aperiri noluerit, si parcialitates in visitationibus active vel passive suscitaverit, si recreationes amans passim in se et in aliis relaxaverit: audeo dicere quod talis antichristus, socius peccatorum, *portionem ponens cum adulteris* (8) et inimicus crucis Christi est.

XIII. *De praesidentibus seu vicariis conventuum.*

Undecimo (9) patet ruina, videlicet: ex vicariis conventuum. Felices enim sunt [239r] praesidentes et beati si gardianos invenerint ad exstirpanda vicia, in conservandas virtutes mentibus fratrum; infelices autem et miseri et salutis improvidi merito sunt censendi, insuper et sacerrimae observantiae subversores nuncupandi ac execrandi, qui more luciferiano trahunt post se *tertiam partem stellarum* (10) fratrum conventus, ut praelatis suis depositis, ipsi intronisentur et exaltentur per eosdem; tales enim ambiciosi quaerunt suscitare et parcialitates in conventu, et in dolo suneatico (11) omnibus *ave* dicunt, fratres cunctos salutant, dant licentias largas in absentia gardia-

(1) Cod. sicut.
(2) Cod. corpus *bis*.
(3) Matth. 6, 22.
(4) Cod. naturae.
(5) Cod. pessimorum.
(6) Cod. foeret.
(7) Cod. dextras.
(8) Cf. Psalm. 49, 18.
(9) Cod. Undesimo.
(10) Cf. Apoc. 12, 4.
(11) *Vel* simeatico (?); *at quid sibi velit utrumque nescio.*

norum, recreationes lautas parari permittunt, defectus fratrum quos amant dissimulant ut reamentur, ut quandoque in praelaturam, depositis gardianis, reeligantur. Quos vero zelatores sui status conspiciunt, publice ac private in epistolis lacerant, absentiam plus quam praesentiam gardianorum suorum procurant, omnem disciplinae rigorem clanculo relaxant, non franguntur iniuriis donec assequantur quod quaerunt, benigni sunt verbis ut quandoque vindicent, inflantur secrete, agunt propere sed occulte, secrete mordent ut basiliscus, bilingues sunt, quia *quae sua sunt quaerunt, non quae Ihesu Christi* (1), voce correctionem praetendunt, factis autem negant, zelatores se simulant coram zelatoribus praelatis, et virus mortiferum effundunt detractionis, ut animos eorum, si electi fuerint, ad confirmationem inclinent.

XIV. *De gardianis.*

Duodecimo potest imminere ruina ex parte gardianorum, sicut salus fratrum ex eisdem. Nam si vigiles fuerint, Deum timentes, discreti, maturi et zelosi, nihil felicius ordini. Si vero detur, quod absit, oppositum, parum proderunt visitationes provincialium vicariorum (2) quorumcumque, quia superiorum praelatorum [239v] est arduis (!) insistere et in universalibus ambulare, gardianorum autem, specialissimorum capitum, est decreta (3) suorum superiorum effectui mancipare. Quid enim prodest quod ministri seu vicarii alte clamant in conventibus, si gardiani et praesidentes nolunt manutenere quod per illos salubriter et industriose in visitationibus practicatum est, et in capitulis proclamatum exstat adversus defectus fratrum seu conventuum? Pestis autem et ruina totius Ordinis radicaliter procedit ab huiusmodi casibus et accidentibus oppositis, quae sequuntur, utpote si directe vel indirecte insteterit implicite vel explicite pro officio, tanquam honorem consequendo, si ad hoc fratres obsequio, munusculo, recreatione, solatio vel promissione, blandimento, adulacione vel altera practica simili induxerit, si zelum Dei et disciplinam Ordinis ante oculos non posuerit (4), si libertatem et consolationem propriam, commodumve quaesierit, si fatuellis iuvenibus et remissis fratribus largam licentiam dederit, si timore depositionis ab offitio de illicito licitum gloriabundus fecerit (5), si acceptor personarum fuerit, si dissolutus animo saltem et immaturus in opere exstiterit, si communitatem refectorii, dormitorii, chori, intrare dissimulaverit; si debiles, infirmos et tristes consolari renuerit; si crudelem et impetuosum se ostenderit; si devotionem, recollectionem, orationem contemnens, se et fratres suos ad opera exteriora, tanquam mechanicos et negotiatores, indiscrete effundi permiserit; si devotos [240r] et zelotas persequi non erubuerit; si fratres passim permiserit evagari; si libentius rusticanos ad Ordinem susceperit, ut per eosdem dominari possit pro tempore, quam praelatos (!) fratres et mortificatos ad professionem retinere (6), si litteras a saecularibus, praelatis, dominis, rectoribus civitatis pro continuatione procuraverit; si cantores plus quam

(1) Phil. 2, 21. (2) *Idest Superiores Observantium tunc temporis.*
(3) Cod. Secreta. (4) Cod. posuerint. (5) Cod. fuerit.
(6) *Textus corruptus: forsan hic interpretandum:* potius quam praeelectos fratres.... ad professionem admittere.

oratores, confessores magis quam compunctionis sectatores, missarum celebratores plus quam idoneos administratores aggregare studuerit, ea principaliter intentione, ut hominibus placeat et satisfaciat; si paupertati invigilare et vilitati ac asperitati non studuerit; si positus in uno conventu, quasi si perpetuandus in illo, alios conventus fratribus et subpositis electis spoliare laboraverit. Si post annum vel duos illi[n]c recedens, relicto furfure in conventu, in quo stetit, tertiam partem stellarum (1) vel mediam, idest, fratrum electorum ad conventum, in quo translatus est pro gardiano, post se importune traxerit; si multum infirmum seu onerosum pro exercitio secum passus non fuerit; si pecuniam aut denarios incaute deponi permiserit; si epulari et gaudere laute cum indiscretione fratribus licentiaverit (2). Si vicariis suis obedire simpliciter, sicut a suis fratribus sibi vellet obediri, non curaverit; si obedientias eorum retinuerit, aut fratribus dare proterve distulerit; si onerosis, infirmis, debilibus, senibus, simplicibus, cantare, praedicare, confessiones audire, scribere non valentibus, iniuste vexantibus capitulationibus, derisionibus, immitioribus (3) laboribus et praeceptis indiscretis durus fuerit, ita ut eligant potius [240v] mortem vel fugam, quam cum eis diucius habitare velint aut possint. Si amicos antiquos, quasi nihil boni fecissent conventui aut Ordini, superbia et arroganti fronte contempserint et consolari ac visitare in rationabilibus non curaverint; si cum curatis passim bella, dissensiones suscitaverint; si Officium divinum manutenere neglexerint et ad ipsum primi recurrere et ultimi manere iuxta posse non studuerint. Item de refectorio. Si officinas et cellas fratrum invisere, visitare, reformare postposuerint; si declaraciones, statuta et scripta Ordinis legi et explanari simplicibus non curaverint; si vetera aedificia conventus damnose destrui et pompose construi fecerint; si accusationibus fratrum cito et leviter fidem dederint. Si in instituendis officiariis, utpote ad portam, ad coquinam, dispensariam, cameram hospitum, propriam consolacionem corporis principaliter intenderint; si intrando villam vel exeundo conventum, socium aliquem simplicem, vel astutum pro fatuitatibus vel voluptatibus exercendis, bonis et probis et occultis zelatoribus dimissis, si[bi] appropriaverint. Si discretos suos probos et honestos in agendis non consuluerint; si amicos conventus indiscreta et scandalosa procuracione gravaverint. Si caeci et claudi (4) in exemplaritate sua fratres suos et saeculares in baratrum damnationis demerserint. Si fratres aliorum gardianorum munusculis, promissionibus ad se commorandum induxerint, unde sic attricti (5) et addicti fratres gardianis suis, quibus actu sunt subiecti, non obedire sed rebellare visi sunt et cotidie videntur, imo omnino incorrigibiles facti. Si mulierculas [241r] et suspectas tanquam venenum non abhorreant; si ambiciose tortuosa in officio sectati fuerint, et ad hoc fratres zelatores et probos amoveri a loco diffamacionibus procuraverint; si in passionibus passivis a praelato in eum factis, instar basilisci fulminando, impatientissime se habendo, claves conventus et sigilla (6) praelato suo obiciendo, irregulariter se habuerint; si in visitatione aut depositione nomina visitantium sibi studiose revelari studue-

(1) Cf. Apoc. 14, 4.
(2) Cod. licentiaueuerit.
(3) Cod. immisioribus.
(4) Cod. caecus et claudus.
(5) *Lege:* attriti vel attracti.
(6) Cod. Sigillo.

rint; si revelantes (1) huiusmodi capituli secreta, tanquam latro latronem et complex complicem sacramentaliter, cum non liceat, absolverint; si fratribus eum visitantibus, vel deponentibus eum, comminatorie, exprobratorie timorem, terrorem et persecutionem incusserint: audeo dicere, quod si talia contigerint (2), illic sol tendit ad occasum, religio ad interitum, conventus ad ruinam, sanctitas ad suspendium, observantia in favillam redigitur. Quid plura dixerim? Vae eis qui nequiter se humiliant, quia interiora plena sunt dolo, ut praesedentiam consequantur. Item vae eis, qui postquam ut vulpes intraverint, vel ut leones saevierint, aut fratres (3), instar scorpionum (4), infirmos et impotentes et inhabiles publice et private coram praelatis suis et fratribus subditis, se proclamant quasi mortem mallent eligere quam in praesidentia continuari; sese demonstrant (5), cum tamen oppositum directe sectentur et diligant. Tertio dixerim de eis, qui postquam tantam importunitatem et molestias, patribus et fratribus, et praelatis et subditis fecerint, et legitime subportati et absoluti fuerint, mox in alias provincias currentes (6), more canum, commotioni pedes suos tribuunt, et quasi iniuriam passi, ignem spirant ut dracones; tunc permaxime claret quod per [241v] Spiritum Sanctum, ut Aaron, non fuerint a Domino vocati (7), sed potius a daemonio meridiano discriminose ad officium fuerint elevati. Non autem sic sentio de eis, qui infirmitate aut temptacione humana paulisper et pro modico tempore moti fuerint, de quibus dicitur: *Irascimini et nolite peccare* (8) etc.; et: *Sol non occidat super iracundiam* (9); et illud: *Spiritus quidem pro(m)ptus est, caro autem infirma* (10), quorum est quandoque sentire, sed non consentire. — Deo gratias.

Explicit Speculum imperfectionis status Fratrum Minorum.

Bruxellis.

P. HIERONYMUS GOYENS, O. F. M.

(1) Cod. revelationes.
(2) Cod. quod tigerit.
(3) Cod. *transp. fr. a.*
(4) *Subaudi:* momorderint.
(5) *Forsitan supplendum:* et sic exterius s. d.
(6) Cod. currere.
(7) Cf. Hebr. 5, 4.
(8) Psl. 4, 5.
(9) Eph. 4, 26.
(10) Matth. 26, 41.

COMPENDIUM CHRONICARUM FRATRUM MINORUM

SCRIPTUM A PATRE MARIANO DE FLORENTIA.

(Continuatio) (1).

Anno et mense, scilicet februarii, supradicto, in festo Cathedre Sancti Petri, in civitate Cortone, Provincie Tuscie, emisit ad Superos suum gloriosum spiritum Fratrum Minorum plantula, Christi famula Margarita de 3° Ordine, multis et magnis clarens miraculis. Cuius festum, quo etiam ad divinum officium, solempniter celebratur (2).

Adriana quoque, Gilia, socia beate Margarite, et Iohannellus, omnes tres etiam de 3° Ordine, virtutes et vestigia Beate Margherite imitantes, in eterna luce fuerunt absorte, quorum corpora in ecclesia Sancti Francisci fuerunt tumulata (3).

Eodem quoque anno, die 6 Martii, frater Petrus Iohannes (*sic*) Olivi, Doctor Illuminatus, ad Dominum migrans, et sepultus in conventu Narbonensi, multis claruit signis sanctitatis (4).

Pontius Carbonellus de Bottingata clarebat in Ordine sanctitate et doctrina, qui Magister in moribus et scientia fuit Sancti Lodovici, iam dicti, Episcopi Tolosani. Hic in divinis codicibus eruditissimus, totum vetus et novum Testamentum postillavit, nihil dimictens indiscussum, omnium doctorum dicta ponendo: qui in Conventu Barchinonensi sepultus est (5).

(**30v**:) Anno iam expresso, videlicet **1297** (*a*) Papa Bonifacius in Urbe Veteri, 11 die augusti, in dominica, ascripsit in cathalago Sanctorum Sanctum Lodovicum Regem Francorum de 3° Ordine (6) et patruum Sancti Lodovici Episcopi, post cuius canonizationem, octava scilicet die, et ipse sanctissimus iuvenis in Proventia et castro de Brincola migravit ad Dominum, anno etatis sue 23 cum dimidio, cuius [corpus] in conventu Marsilie fuit sepultum (7).

Frater Gentilis de Monte Flore, Provincie Marchie, in Theologia excellens (*b*), factus est per Dominum Bonifacium Papam Pres-

(*a*) In Cod. annus in *1299* falso correctus. Et infra *Urbe Veterum*.
(*b*) Cod. *escellens*.

(1) AFH I, 98-107; II, 92-107, 305-18, 457-72.
(2) *Conf.* 361. *Acta SS.* Feb. III, 304ss. (3) Wadd. l. c. n. 29 (e Mar.).
(4) Cf. supra p. 461, n. 1. Wadd. l. c. n. 33, e Mar.; obiit vero 14 mart. 1298; cf. ALKG III, 441.
(5) *Catal.* 43. *Conf.* 310, 324, 340, 536; cf. hoc Period. II, 189s. *De illustr.* 43 v. b.
(6) Wadd. an. 1297, n. 30s. *Acta SS.* Aug. V, 528s. Bulla est 11 et 13 Aug. 1297. BHL II, 748.
(7) Obiit 19 Aug. 1297, cf. Bulla Canoniz. BF V, 111ss. Wadd. an. 1317, n. 47. *Acta SS.* Aug. III, 788ss; BHL II, 750. *Catal.* 32, CG 433ss, 449ss etc. *Conf.* 309ss, 448, 540 etc.

biter Cardinalis, tituli Sancti Martini in Montibus, qui tandem in Assisio moriens, cum Fratribus requiescit (1).

[Vicesimum septimum] Capitulum Generale celebratum est anno **1299** et Ordinis 90, Lugduni, per fratrem Iohannem de [Muro], in quo fuit in officio confirmatus (2).

Anno **1300**, Ordinis vero 92, in Tuscia et castro Sancti Gemiani, die 12 decembris, transivit ex hoc mundo ad celum sanctus presbiter, nomine Bartolus, de 3° Ordine, sepultus in ecclesia Sancti Augustini (3).

Vivaldus quidam de eodem castro, discipulus et socius prefati presbiteri, etiam de ipso 3° Ordine, post mortem magistri, ad nemus obscurum confugit, ubi cellam sibi in castanei cavo constituit, ac in arta et austera vita vigilando et orando, usque ad extremum (*a*) vite peregit. Ambo miraculis clari. Hic prima Maii migravit ad Dominum (4).

[Vicesimum octavum] Capitulum Generale celebratum est Ianue anno Domini **1302**, Ordinis 94, per fratrem Iohannem de Muro (5), qui in officio confirmatus, sed in sequenti mense Decenbris per Papam Bonifatium fuit assumptus ad dignitatem Cardinalatus, tituli Sancte Rufine (6).

In Brictannia minori<s> et Civitate Trecorensi (*b*), anno **1303**, die 19 maii, migravit ad astra Sanctus Presbiter Ivo de 3° Ordine, advocatus pauperum et pupillorum (7).

Anno Domini **1304**, die 15 ianuarii, in Tuscia apud Castrum Plebis, pro defensione bonorum Ecclesie, seu quodam hospitali, interfectus est Beatus Iacobus de 3° Ordine, vita et miraculis illustris (8).

[Vicesimum nonum] Capitulum Generale celebratum est Assisii anno **1304**, Ordinis 96, per fratrem Ioannem de Muro Cardinalem, in quo fuit electus in 15 Generalem Gonsalvus de Valle bona, Provincie Sancti Iacobi, Magister Sacre Theologie, qui plurima in ipsa facultate et sacra Scriptura scripsit (9).

(**31r**:) Ipso quoque anno, in festo Omnium Sanctorum, in Burgo Sancti Sepulchri, celestia gaudia penetravit frater Raynerius de Aretio, olim socius fratris Benedicti, socii beati Francisci, per quem Deus miracula plurima patravit (10).

Apud Urbinum, Provincie Marchie, prima die Iunii, anno eodem, carne soluta, celestia regna penetravit Beatus Pilingottus de 3° Ordine, qui tot et tantis corruscavit miraculis (*c*), ut turmatim die noctuque populi veniebant ad sepulcrum eius (11).

(*a*) Cod. *estremum*. (*b*) Cod. *Trac*. (*c*) Cod. *tanta... miracula*.

(1) CG 452, 4. CGenM 704 (669). *Conf.* 338, 345, unde Mar., 512. Obiit Lucae 27 oct. 1312. Eubel, *Hier.* I, 12.

(2) CG 452. ChHLeg. I, 37. Wadd. an. 1299, n. 6. ALKG VI, 66.

(3) Wadd. an. 1300, n. 8-11; e Mar. (4) Cf. hoc Period. I, 521 ss.

(5) CG 452. Wadd. an. 1302, n. 1-2. ALKG VI, 66 s.

(6) Creatur cardinalis 15 dec. 1302. Eubel, *Hier.* I, 12. CG 453. CGenM 704 (669).

(7) Wadd. an. 1303, n. 9-23. Sbaralea, *Suppl.* 479-80. *Acta SS.* Mai. IV, 581, 608. BHL I, 685-7. Cf. vitam ipsius a Mariano conscriptam in Cod. MS. Palatin. 147 (E. 5, 9, 30). *Bartholi*, 157 ss. (8) Wadd. an. 1304, n. 1-3, e Mariano.

(9) CGenM 704 s. (669). CG 454-467. Wadd. an. 1304, n. 18 ss. Idem, *Script.* 147, 100^{2}, 101^{3}. Sbaralea, 310, I^{2} 328.

(10) *Catal.* 10. *Bartholi,* XLIV ss. 27 ss. Wadd. ad an. 1304, n. 12. Golubovich I, BTS. 130. *Acta SS.* nov. I, 391-402. (11) Wadd. an. 1304, n. 4-11.

Per hec quoque tempora, Robertus rex Hierusalem et Sicilie, Sancti Lodovici Episcopi germanus, non sine magnis sumptibus et laboribus gravibus, obtinuit a Soldano, quod Fratres Minores infra ecclesiam Sancti Sepulchri possent continuo divina celebrare, sicque in sacro monte Syon et in Bethlem, ubi Christus natus est, et in Sepulchro Beate Marie in valle Iosaphath. Quod totum fuit confirmatum per Papam Clementem quintum et per Martinum V (1).

Anno **1306**, die 12 decembris, ex hoc seculo transivit ad sidera sanctus frater Corradus de Offida, in loco Bastie apud Sanctam Mariam de Angelis, qui tanti meriti apud Deum (*a*) fuit, quod ipsum patenter tam in vita quam in morte multipliciter honoravit. Hic etenim magnus predicator fuit, cuius predicatione stantibus signis Deus illum celebrem reddidit (2).

Hac (*b*) quoque tempestate, 25 decembris, migravit ad Dominum frater Iacobus de Tuderto, alias Iacobonus (*c*), vir utique sanctus. Qui plures annos detentus in severo carcere a Bonifatio VIII, propter veritatem multa passus est. Hic utilissimum tractatum scripsit et magnum volumen Canticorum in rictimis vulgaribus (3).

In Ordine tunc, licet in diversis Provinciis, plurimi Fratres sanctitate clarebant, videlicet:

Guglelmus, in prefato loco Tudertino plurima miracula fecit et, inter alia, Clarucciam in aquis molendini submersam et duos avos mortuos sua invocatione suscitavit (4).

Paulus, in loco de Aquasparta miraculis fulget (5).

Electus, sepultus in Assisio cum Sancto Francisco, etiam spiritu prophetico claruit (6).

Iordanus, laycus, de Eugubio, vir perfectus atque sanctissimus, in loco de Bitonio sepultus est (7).

Iacobus, laycus, in civitate Castelli miracula patrat (8).

(**31**v:) Electus, in Araceli conditus. Hic post[quam] 10 annos steterat sepultus, multis videntibus surrexit, et seipsum in sepulcro reposuit (9).

Franciscus Cathalanus, in Provincia Marchie et loco de Ausmo sanctitate fulsit (*d*) (10).

Guido de Spatis Bononiensis, magnus predicator et precipue passionis Iesu Christi, mira vivens operatus, et post mortem preclaris miraculis sua sanctitas innotescit (11).

(*a*) Cod. *apud eum.* (*b*) Cod. *Hec.* (*c*) Cod. *alius Iacobus.* (*d*) Cod. *fulxit.*

---

(1) Nonnisi an. 1342 hoc vel paulo prius factum est: cf. Bullas Clementis VI (!), 21 nov. 1342 Eubel, BF, 95-6, Wadd. an. 1342, n. 17ss.

(2) *Catal.* 8. *Sp.* Sab. c. 71. *Actus* c. 50, 53, 65. CG 422-30. ALKG II, 308. OCH I, 370. MF VII, 132. *Conf.* 233s. 276, 450s. 504.

(3) *Catal.* 9. CG 251, 460. *Conf.* 235-40, 510. Cf. editionem operum ipsius ed. Tresatti, Venet. 1617 etc. et Chevalier, *Rép.* II[2] 2299s. Wadding, 180, 123[2], 122[3]s. Sbaralea, 366.

(4) *Catal.* 9. *Conf.* 235, 510.

(5) *Catal.* 11. CG 254. *Conf.* 243, 511.

(6) *Catal.* 4. CG 252. *Conf.* 188, 362, 504.

(7) *Catal.* 11. *Conf.* 243, 504.

(8) *Catal.* 10. *Conf.* 241, 505.

(9) Iisdem verbis. *Catal.* 12. Cf. CG 264. *Conf.* 249, 515.

(10) *Catal.* 18. *Conf.* 278, 513.

(11) *Catal.* 16 not. c. *Conf.* 263, 521s. Melloni, *Uomini ill.* II, 143ss. 336ss

Gerardus etiam, magnus predicator, in Mutina requiescit, multis clarens miraculis (1).

Guglelmus de Placentia, sua perfectione et sanctitate, ut lux, fulgebat in Ordine (2).

Iohannes Barontii, signis claruit et miraculis in Arimino (3).

Carissimus de Clugia (a), arborem siccam (b) subito frondere fecit et fructus facere. Venetiis ob<ed>iens, inventus est postmodum genuflexus in sepulchro, cum supinus fuisset positus. Hic multis miraculis claruit (4).

Franciscus, laycus, cognomento Poverellus, ibidem iacet; vir utique sanctus, assiduis fulget miraculis (5).

Belongerius de Monte Acuto, Ianue conditus iacet, qui signis et miraculis in vita et post mortem exstitit (c) gloriosus (6).

Leo de Laude, sanctitate preclarus, factus Episcopus, dum suos corrigeret clericos, ab eis est deterrimo veneno potionatus, sed in nullo lesus fuit (7).

Petrus de Archagnano, inquisitor, cum noluisset aliquos hereticos de libro inquisitionis abolere, ab eis coronam martirii recepit (8).

Gandolphus, in Sicilia plura egit miracula, in loco Politii (9).

Iohannes in Siracusa conditus, inter multa sua signa sanctitatis lapidem ignitum et ardentissimum portavit in manibus, sine lesione, de coquina ad infirmariam uni Fratri infirmo (10).

Petrus, Minister Provincie Calabrie, sanctitate clarens, miraculis corruscavit (11).

Landus, Minister Provincie Apulie, in Andria sepultus, vir sanctus et signis decorus (12).

Philippus de Duratio, in loco de Orta quiescit, signis clarus, qui septem annis panem non comedit (13).

Gerardus, Provincie Ianue (14), Laurentius, cui crucifixus fuit locutus (15), et Iohannes de Auricalco (16), omnes multis corruscant miraculis in prefata Provincia Apulie.

(a) Cod. *Elugia*. (b) Cod. *sicham*. (c) Cod. *estitit*.

---

(1) *Salimbene*, 30ss., 401ss. (70, 75-7, 96, 105-6, 162, 595). *Ecclest.* 242. *Catal.* 16. *Conf.* 263, 523. Picconi, *Serie*, 29, 31, 47.

(2) Wadd. an. 1305, n. 3.

(3) *Catal.* 16, not. c. *Conf.* 264, 524. Wadd. l. c. Picconi, *Serie*, 82.

(4) *Catal.* 17, not. b. *Conf.* 274. 525, quem repetit Marianus, nonnullis inversis. Item Wadd. l. c.

(5) *Conf.* 275.

(6) Ex *Conf.* 289, 526. Wadd. l. c. n. 4.

(7) Ex *Conf.* 526. Rodulphius, f. 272. Wadd. an. 1343, n. 13. Est Leo de Pallatinis, ep. Laudensis 1318-1343. Eubel. *Hier.* I, 308.

(8) *Catal.* 24, nota a. *Conf.* 302, 526; iam an. 1254 (!) mortuus erat: BF I. 720, 139, not. 6.

(9) A Binasco. *Catal.* 22. CG 497. *Conf.* 297, 532. *Acta SS.* sept. V, 704-19. BHL I, 488.

(10) *Catal.* 22, inde alii CG. 497. *Conf.* 277, 533.

(11) *Catal.* 24. *Bessa* 669. *Conf.* 296, 532. *Min. Erph.* MG SS. XXIV, 205. Thomas Papiens. (Tuscus) l. c. XXII, 516. Wadd. an. 1264, n. 10.

(12) *Catal.* 26. CG 498s. *Conf.* 293, 531.

(13) *Catal.* 23. CG 498. *Conf.* 293, ubi ubique vocatur Franciscus.

(14) *Catal.* 23 not. a. Wadd. an. 1305, n. 4. (VI [2], 64).

(15) *Catal.* 23 not. a. *Conf.* 300.

(16) CG 499. Wadd. an. 1305, n. 4.

(**32r**:) Franciscus de Aprutio, vir utique sanctus et signis clarus (1).

Antonius de Duratio, Provincie Dalmatie, ultra mare pluribus annis predicavit Sarracenis. Demum obedientia factus Archiepiscopus Duratii, miraculis corruscavit (2).

Adam, primus socius prefati fratris Antonii inter infideles, vir bonus et perfectus, gloriaque insignis in Cathara requiescit (3).

Monaldus, vir vite sanctitate et scientia preclarus, omnium iuristarum sue etatis princeps, et etiam magnus theologus. Qui Summam fecit in legibus et decretalibus per ordinem Alphabeti, que Monaldina dicitur. Scripsit etiam super 4 libros Sententiarum, questiones satis profundas. Item, multos sermones predicabiles. Et tandem miraculis clarus, Iustinopoli<s> migravit ad Christum (4).

Iulianus de Vallibus, ibidem sepultus in Custodia Istrie, de quo ibidem festum agitur (5).

Matheus et Petrus de Nigroponte, ibidem humati, signisque gloriosi (6).

Bernardus Bollega, Provincialis, vir magne perfectionis et sanctitatis, in Arelate requiescit (7).

Galterius de Brugis, Episcopus Pictav[i]ensis, vir sanctus et prodigiis insignis, anno **1306** obdormivit in Domino (8).

Trigesimum Capitulum Generale celebratum est Tolose, Provincie Aquitanie, anno Domini **1307**, ab exordio vero Ordinis 99, per fratrem Gonsalvum Generalem, in quo fuerunt noningenti nonaginta Fratres (9).

Frater Gentilis, tituli Sancti Martini Presbiter Cardinalis, per Papam Clementem anno Domini **1308** destinatus est ad regnum Ungarie legatus, ut pacem poneret infra Ungaros, qui inter se discordabant de electione Regis. Qui ivit et pacem posuit, et ad Curiam reversus est cum gloria sui et honore Ordinis (10).

Frater Petrus de Cassano, Episcopus Ruthenensis et Patriarcha Hierosolimitanus, eodem anno missus est Legatus cum Magistro hospitalis Sancti Iohannis Hierosolimitani, contra Sarracenos. Qui in sequenti anno, magno cum apparatu applicarunt Rodum, quam insulam cum magno dampno Sarracenorum et Turcarum obtinuerunt in festo Assumptionis Beate Marie Virginis, anno **1310** (11).

(**32v**:) Eodem quoque anno **1308**, idem Dominus Papa misit ad Regem Tracie fratrem Egidium, Ordinis Predicatorum, Patriarcham

---

(1) *Catal.* 20. CG 267. *Prov.* 188. *Conf.* 290.

(2) *Catal.* 42, not. 47. *Conf.* 302s. unde Mar., 528. Episc. fuit 1349-1363. Eubel, *Hier.* I, 241. (3) *Conf.* 303s. 528. Wadd. l. c.

(4) *Conf.* 303s. 341, 528. *De illust.* 44 r, b. Wadd. *Script.* 261; 178²; 176³. Sbaralea, 547. AFH I, 231-4. (5) *Conf.* 302s. 528. Wadd. l. c. *Acta SS.* nov. II, 517-9.

(6) *Catal.* 42. *Conf.* 303, 533.

(7) *Catal.* 32, unde *Conf.* 317 (539) et Mar. (CG 406).

(8) Cf. supra p. 462, n. 3. CG 435s. *Conf.* 307. Obiit 21 Jan. 1307. Eubel, *Hier.* I, 419. (9) CG 455 unde Mar. Wadd. an. 1307, n. 1 e Mar. ALKG VI, 68. Rodulphius, f. 240.

(10) Wadd. an. 1308, n. 1-4, cf. Baluze, *Miscellanea,* ed. Mansi, Lucae 1764. IV, 617ss. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia,* Series I. Tom. III. Budapestini 1885, (an. 1307-1311). Cf. p. 2, n. 1.

(11) Petrus de Plana Castanea (Pleine-Chassagne), Eubel, *Hier.* I, 449. Eubel. BF V, 615, n. 157, cf. Wadding, ad an. 1311, n. 3. Ruthen. i. e. *Rodez.*

Gradênsem, et fratrem Gonsalvum Generalem, et Procuratores Fratrum Minorum et Predicatorum in Romana Curia; qui cum suo regno submittere se volebat fidei et Romane Ecclesie. Qui cum ad prefatum Regem venissent, debito cum honore fuerunt recepti. Finis tamen intentus nullus fuit, quia Rex ipse, matris sue et fratris metu retractus, penitus nihil egit (1).

Item eodem anno **1308**, in Conventu Coloniensi Agrippine, Germanie Superioris excessit frater Iohannes de Donis, theologus magnus et eximius doctor, ubi honorifice sepultus, in magna veneratione habitus est. Hic natione de Scotia fuit, qui ab Universitate Parisiensi inter ceteros doctores Doctor Subtilis appellatur. Fuit enim toti seculo stupendus, quia ita in scribendo et disputando fuit acutissimus, ut a nullo suo tempore vinci poterat. Scripsit ⟨in⟩ duo egregia et diversa scripta super Magistrum Sententiarum, quorum primum Oxoniense, alterum vero Parisiense appellatur. Scripsit etiam super omnes ferme Aristotilis libros, presertim super Methaphisicam. Item, super 4^{or} Evangelistas. Item, super Epistolas Pauli. Item, super Genesim ad literam. Item, sermones tam de tempore quam etiam de Sanctis, per totius anni circulum. Item, Quodlibeta aliqua. Item, Tractatum de Primo rerum Principio. Item, Collationes Parisienses. Item Tetragreumatha quedam (2).

Hic etiam lacte sue sapientie multos discipulos enutrivit; sed qui maxime profecerunt hii fuerunt, scilicet:

Franciscus Maironus (3), Iohannes Occam (4), Gualterius (5) quoque et Burleus (6), Gualterius alter (7), Antonius Andreas (8), Iohannes Grandonus (9), Iohannes Scorps (10) et Iohannes Canonicus (11), quorum ingeniis mirum in modum philosophia crevit.

Alii nonnulli erant insignes, videlicet:

Petrus Casuel, Anglicus, qui cum esset utriusque Iuris Doctor atque Sacre Pagine Professor, scripsit Summam uberrimam, et valde dilatatam, que vulgariter dicitur Directorium Iuris (12).

---

(1) Secundum diplomata Pontificis Summi ad regem *Rassiae* missi fuerunt, 1 april. 1308 una cum Patre Gradensi Fr. Lapus et Artanisius [de Bononia] procuratores gles, ille O. Pr., hic O. M. sed *non* Generalis minister. Eubel, BF V, 49s. Wadd. ad an. 1308, n. 4s.

(2) Est celeberrimus Iohannes Duns Scotus, de quo CG 455. *Conf.* 337 (544, 47s.) Chevalier, *Rép.* I^2, 1249s. Wadd. *Script.* 201-4, $137\text{-}9^2$, 136^3ss. Sbaralea, 408-15, 729. *De illust.* XLII b.

(3) CG 485s. *Conf.* 339, 523, 540, 44. *De illust.* XLII v. a. Wadd. *Script.* 123^1s, 84^2, 85^3. Sbaralea 267s; I^2 283ss.

(4) Wadding, 216^1, 147^2, 146^3. Sbaralea, 445.

(5) Alludere videtur ad Gualterium Pictaviensem. *Conf.* 338, cf. supra p. 462, n. 3; sed melius omittendum *et*, ac legend. Gualt. qu. Bal.

(6) Sbaralea, 314; I^2, 332, qui tamen recte dubitat, fueritne ord. min. necne.

(7) Gualterus Caepton? *Conf.* 339, cf. supra 315, n. 4. *De illustr.* XLIV r. b. Wadd. 149, 101^2, 102^3. Sbaralea, 314, I^2, 332s.

(8) Wadding, 20, 29^3, 23^3s. Sbaralea, 67ss.; I^2, 71ss.

(9) Ioh. Garau? GG 375. Erit potius Iohannes Jandunus cf. infra, p. 639, n. 12.

(10) Forsan Ioh. Bassolius, a Wadd. an. 1308, n. 46 inter Scoti discipulos cum reliquis computatus. Wadd. 193, 132^2, 131^3; Sbaralea, 395.

(11) Wadd. 195, 133^2, 132^3. Sbaralea 400. Little 224s.

(12) *Prov.* 8. *Conf.* 341. *De illust.* XLIV r. b. Wadding, 287^1, 195^2, 192^3, Sbaralea, 604. Little, 225 nota.

Francicus Rubeus de Pignano, Provincie Marchie, qui inter ceteros doctores Doctor prefulgidus appellatur. Scripsit luculenter super 4 Sententiarum libros, et super omnes ferme Aristotelis libros et super 4 Evangelistas et plurimos Tractatus et questiones in Theologia et philosophia, in predicatione quoque, et aliis suo tempore valde carus fuit (1).

(**33**r:). Antonius Andree Aragonus, inter ceteros Doctores Doctor dulcissimus appellatus, doctrine sui magistri Scoti precipuus defensor, scripsit super omnes libros Sententiarum, et ferme super omnes Aristotelis codices, maxime super Logicam, secundum mentem Scoti, et multa Quotlibeta (2).

Ugo de Novo Castro, qui inter ceteros Doctores, Doctor Scholasticus appellatur, scrutator et defensor doctrine Scoti, scripsit egregie super quatuor Sententiarum libros et Reportata super eosdem. Item, Tractatum de materia Antichristi (3).

Iohannes de Monte Casale, doctor precipuus, qui plurimas questiones edidit in theologia et philosophia (4).

Antonius de Valentia Lombardie, Magister singularis in theologica facultate, ut sua scripta demonstrant. Ob suam singularem sufficientiam Episcopus Gaitanus creatus est (5).

Clarus de Florentia, in iure canonico Doctor, plurima scripsit et Summam Casuum compegit; qui non solum scientia, sed religiositate claruit (6).

Iacobus de Grisanto de Castro Florentino, egregius predicator et in theologia Doctor magnus, qui quadraginta duo quadragesimalia et sermones alios tam dominicales quam festivos peregit (7).

Benedictus de Senis, theologus excellens et famosus predicator, sermonales composuit (8).

Antonius de Luca inter alios maximus predicator, quamplurima quadragesimalia fecit, quibus claruit sua subtilitas ingenii et scientie (9).

Karolus secundus, rex Sicilie et Hierusalem, pater Sancti Ludovici Episcopi, et de 3° Ordine, cum dolore totius Ordinis moritur anno **1309**, prima die maii (10).

Clarebat in Hispania et Regno Castelle frater Iohannes de Cambia, vir doctissimus et devotissimus, ac omnium virtutum ornatus, prodigiorum etiam varietate mirandus, tam in vita, quam post mortem. Cuius corpus honorifice requiescit in Conventu Aurie Provincie Sancti Iacobi (11).

---

(1) CG 486. *Conf.* 338, 511, 544. Wadding, 112^{1}; 83^{2}; 77^{3}. Sbaralea, 243^{1}; 1^{2}, 257s. *De illustr.* f. 43r, b. Quocum modo plus, modo minus convenit Mar.

(2) Wadd. 29^{1}; 20^{2}; 23^{3}s. Sbaralea, 67^{1}s.; I^{2}, 71-3. *De ill.* l. c.

(3) *Conf.* 544. *Prov.* n. 8. Wadd. 179^{1}; 122^{2}; 121^{3}. Sbar. 361^{1}; I^{2}, 383. *De ill.* l. c. a.

(4) *Prov.* 305. Wadding, 215^{1}; 117^{2}; 115^{3}. Sbaralea, 413.

(5) *Conf.* 527. Wadding, 39; 27^{2}; 30^{3}. Sbaralea 94; I^{2}, 99. Eubel, *Hier.* I, 258.

(6) *Salimbene,* 208, 317, (403, 549). Wadd. 91^{1}; 62^{2}; 64^{3}. Sbaralea, 196^{1}; I^{2}, 209.

(7) Wadding, 183, 186^{1}; 125, 127^{2}; 124, 126^{3}. Sbaralea, 370, 378.

(8) Terrinca, *Theatr. Etr. Min.* Florentiae 1682, 266. (*Theat. E. M.*)

(9) *Prov.* 229. *Conf.* 517. Wadd. 34^{1}; 24^{2}; 27^{3}. Sbaralea, 79^{1}, I^{2}, 83.

(10) Wadd. an. 1310, n. 19. Obiit 5-6 Maii 1309. Chevalier. *Rép.* I, 887.

(11) CG 462s. Wadding, ad an. 1309, n. 5 e Mar. Obiit vero 1309, 5-6 mai. cf. Minieri-Riccio, *Genealogia di Carlo II d'Angiò,* ap. *Archivio storico per le prov. Napoletane,* VII, Napoli 1882.

Martinus, vir perfectus, signis et prodigiis admirandus, in Conventu de Burgo, Provincie Castelle, sepultus (1).

Ademarus de Fulzineo clarebat etiam isto tempore in Provincia Aquitanie, filius incliti Domini de Monte Murato, et maximus predicator. Qui cum signo Crucis sanabat infirmos, sepultus in Conventu Figiaci, ubi multis miraculis coruscare non cessat. Suscitavit etiam mortuos, illuminavit cecos et curavit a demonibus vexatos (2).

(**33v**:) Anno eodem in Fulgineo, Valle Spoletane (*sic*), die 23 decembris, carne soluta, radio claritatis eterne absorta migravit ad celos beatissima Angela de 3° Ordine, que de voluntate Dei librum dignissimum composuit. Qui per octo famosos Lectores, deinde per Dominum Iacobum de Columna Cardinalem, approbatus fuit (3).

In prefata etiam civitate, sub ipsa Regula Tertii Ordinis, sanctitate emicuit beata Pascalina (4). Et in Monte Falcone beata Margarita (5).

Anno Domini **1310**, kalendis ianuarii, in oppido Sancte Crucis Vallis Arni, migravit a seculo beata Cristiana, Virgo devotissima, multis virtutibus et miraculis clarens (6).

Anno eodem, ex commissione Domini Pape Clementis V, deceptatio (7) que orta erat in Ordine, inter zelatores et transgressores paupertatis, examinata est per fratrem Berengarium Cardinalem Tusculanum, et Dominum Guglelmum tituli Sancte Potentiane Presbiterum Cardinalem. Ex qua re Dominus Papa precepit Fratribus zelatoribus, ut omnes transgressiones in scriptis reducerent sibique traderent. Qui simul convenientes, 25 articulos super relationem, et 10 super Declarationem Nicolai III formaverunt (8). Super quos formata est Declaratio ipsius Domini Clementis (9).

[Tricesimum primum] Capitulum Generale celebratum est Padue (10) per fratrem Gonsalvum Generalem, anno Domini **1310**, Ordinis vero 103, in quo Capitulo facta est translatio Arche Sancti Antonii ad medium Ecclesie (11).

Anno Domini **1311** Dominus Papa Clemens apud Vien[n]am convocavit Concilium Prelatorum et inchoavit primam sessionem Sabbato ante festum Sancti Luce. Et in sequenti anno in festo Sancti Iohannis ante Portam Latinam celebravit tertiam et ultimam sessionem (12). In qua promotus fuit modus vivendi Fratrum, qui accusabantur, per Constitutionem, que incipit *Exivi de Paradiso,* et ponitur extra. de verborum significatione in Clementinis (13).

---

(1) CG 463s. Wadd. an. 1309, n. 6 e Mar.

(2) CG 464-7. *Conf.* 308, 538. Wadd. l. c. n. 7-10 e Mar.

(3) CG 361. *Acta SS.* Jan. I, 186. Faloci, ap. MF III, 173s. Wadding, l. c. 11-22.

(4) Wadd. 1313 n. 11 ss. e Mar.

(5) Wadd. an. 1360 (sic) n. 3 (VIII, 148).

(6) Terrinca, *Theat. E. M.* 280.

(7) Cf. praecipue ALKG III, 1ss. Knoth, *Ubertino von Casale,* Marburg 1903, 64ss. Huck, *Ubertino von Casale,* Freiburg 1903, 20ss.

(8) Cf. *Rotulum* Fr. Ubertini ALKG III, 93ss. super *Exiit* cf. supra 465, n. 3-4.

(9) *Exivi* BF, V, 80. Clement, l. V, titul. XI.

(10) Ehrle ALKG VI, 68-70. Wadd. 1310, n. 6 (VI ², 172). CG 458. *Mem. Ord. Firm.* ¹ f. XXIII r.

(11) Hoc ap. Wadd. l. c.

(12) *Collectio regia* XXVIII, 701. Raynaldus, *Annales,* 1310, 41; 1311, 52ss: 1312, 1-26. Labbe, *Coll. Concil.* XI, 1537-69. Mansi, *Suppl.* III, 713, (XXV, 367). Ehrle, l, c. II, 353-416, III, 1-195; IV, 361-470. Duravit concilium a 16 oct. 1311 usque ad 6 maii 1312.

(13) Cf. supra n. 9.

Frater autem Gonsalvus Generalis post Concilium attendens ad Ordinis reformationem, per Ordinem discurrens hedificia sumptuosa dirui faciebat, vestes excessivas Fratribus aufferebat, elemosinas perpetuas relinquere et annualia reddere suis dominis quibuscumque obbligationibus compellebat: et quantum potuit pro reformatione Ordinis laboravit (1). Qui Parisius, visitando, diem clausit extremum, anno Domini **1313**. Hic magister realissimus, unus de maioribus licteratis suorum temporum. Hic tam in theologica facultate, quam super Sacram Scripturam plura scripsit et alios plurimos tractatus (2).

(**34**r:) Iohannes, rex Armenie, hac tempestate dimisso regno nepoti suo Leoni, Ordinem Fratrum Minorum intravit (3). Sed quia contra Regnum Turce insurgebant, et dictus Leo rex eis resistere non valebat, tunc frater Iohannes, zelo fidei succensus, cum habitu arma sumit, infideles quamplures fugat, prosternit; finaliter tamen ab infidelibus occisus ianua celi gloriosus penetravit. Cuius corpus in Aquitania[m] translatum, ibi claret miraculis.

Philippus Pulcher, rex Francie, filiam suam Blancham beato Francisco et beate Clare in monasterio de Longo Campo, prope Parisius, obtulit, sororemque fecit (4).

Henricus 7, imperator, anno **1312**, per agrum Aretinum transiens contra Florentinos, ex devotione Beati Francisci sacrum visitavit Montem Alverne et a sancto fratre Iohanne informari voluit, quem cum attentione et devotione maxima audivit. Ipsumque sacrum Montem et Fratres sub sua protectione suscipiens, per suas litteras dominis illius regionis efficacissime commendavit (5).

Ugo de Prato, Provincie Tuscie, cognomento Pantiera, vir venerabilis et bonus theologus, qui etiam tante humilitatis fuit, ut Ordinem intrans, in statu (*a*) laycorum requiescere voluit. Hic opus edidit in lingua materna de vita contemplativa, subtilissimum et contemplativum, et plure[s] epistolas, in quibus se magnum theologum ostendit (6). Qui ob zelum fidei cristiane ampliande ad Tartaros ivit, ubi plurima tempora fuit, et de illis partibus hoc anno **1312** ad socios suos de cippo Pratenses (*b*) epistolam scripsit (7).

Ipso quoque anno Papa Clemens fecit ordinationem 9 Cardinalium (8), inter quos fuit frater Vitalis de Furno, Provincie Aquitanie, sacre Theologie Magister, tituli Sancti Martini in Montibus Presbiter Cardinalis, quem postea fecit Episcopum Albanensem (9), et frater Guglelmus Petri de Gondine, magister Curie Ordinis Predica-

(*a*) Cod. *stato*. (*b*) Cod. *Pratensos*.

(1) Sic CG 459 s, et *Memor. Ord.: Firm.*[1] f. XXXIII, Wadd. 1312, n. 9; Idem 1310 n. 8 litteras Gonsalvi talis tenoris editas iam 27 Oct. 1310.

(2) CG 467, *Memor. Ord.* l. c., cf. Wadd. 1313, n. 1. Sbaralea *Suppl.* 626 s.

(3) CG 462, Golubovich, BTS I, 328-39, tumulatus fuit Sisii, in Ciliciae capite.

(4) CG 472. Wadd. 1315, n. 24 e Mar. Anno 1318; cf. G. Duchesne, *Histoire de l'abbaye royale de Longchamp*[2], Paris 1904, 72.

(5) Wadd. 1312 n. 5 ubi imperatoris litterae; cf. l. c. 1322, n. 32, (VI[2], 387).

(6) Wadd. *Script.* 179. 122[2], 121[3]. Sbaral. *Suppl.* 361; I[2], 388 s. Chevalier, *Rép.* I, 2213.

(7) Wadd. 1313, n. 8. i. e. ad societatem Cippi dictam.

(8) Eubel, *Hier.* I, 14, die 23 vel 24 dec. 1312.

(9) L. c. et p. 34, mense iunio dicti anni.

torum. Erant tunc in Curia quatuor Fratres Minores et quatuor Predicatores Cardinales (1).

Anno Domini **1313** frater Iohannes de Muro, Ordinis Minorum, Protector Ordinis, ad suos Patres appositus est (2). Isto quoque anno Papa Clemens, apud Avinionem in cathalago sanctorum ascripsit Sanctum Petrum de Murrone (3).

[Tricesimum secundum] Capitulum Generale celebratum est Barchinone, Provincie Aragonie, per Regem Petrum anno **1313**, Ordinis vero 105. In quo, presente ipso rege, fuit electus in Generalem (**34v**:) frater Alexander de Alexandria, Provincie Ianue (4).

Anno **1314** in crastino Beati Francisci, Rome in Araceli, frater Alexander Minister Generalis ad sanctos Patres positus est, post cuius mortem per 17 menses, sine Ministro Generali fuit Ordo (5). Hic Generalis vir excellentissimi ingenii fuit, et multa edidit. Scripsit enim super quatuor Sententiarum libros. Item, super omnes ferme Aristotilis libros, maxime super Methaphisicam, in qua alios dicitur excellere Doctores. Scripsit etiam plurima Quodlibeta. Item Postillam copiosam super Iohannem. Scripsit et tractatum de Usuris. Item, super Epistolam ad Romanos. Hic ad differentiam Alexandri de Ales, vocatus est Alexander iunior (6).

Eodem quoque anno, 15 mensis Martii in Arzenga, civitate Vicarie Orientis, pro fide Christi passi sunt frater Monaldus de Anchona, frater Franciscus de Firmo et frater Antonius de Mediolano; quos Patriarcha Armeniorum ascripsit in cathalago Sanctorum (7).

Robertus filius Comitis Guidonis de Battifole, vir utique bonus et perfectus, qui diu in Ordine laudabiliter et sancte vixit, in Conventu Assisii, tempore Indulgentie moriens, devote fuit sepultus, tam a Fratribus, quam a secularibus (8).

Ubertinus de Sancto Cassiano, vir quippe magne orationis et vigiliarum, cui in nocte Ascensionis oranti plurima fuerunt revelata in Conventu Prati, et post paucos dies a seculo migrans, cum omni devotione humatur (9).

[Trigesimum tertium] Capitulum Generale celebratum est Neapolim, anno **1316**, Ordinis 108, per regem Robertum et reginam Sanciam. In quorum presentia<m> electus fuit in 17 Generalem frater Michael de Cesena, Parisius existens, ubi noviter fuit magistratus (10).

Quo tempore in Ordine clarebant in doctrina:

Michael prefatus, qui super 4 sententiarum libros pulcerrime scripsit. Item, super Ezechiellem, et alios plures Tractatus (11).

---

(1) L. c. I, 14 Godin. Quia Gentilis de Monteflorum iam 1312 oct. 27 obierat, non remanserat tunc cardinalis ex ordine Minorum nisi Fr. Ioh. Minius, cf. nota 3 et supra p. 627 n. 1 et 630 n. 10.

(2) Cf. supra 472, n. 2. Wadd. *Script.* 145, 98², 99³. Sbaralea, *Suppl.* 302; I², 320. (3) Scil. 5 maii huius anni; Chevalier, *Rép.* I, 330-2.

(4) CG 468. Wadd. 1313, n. 3. (5) CG 467 n. 4. Wadd. l. c. n. 1.

(6) Wadd. *Script.* 7, 5², 9³, Sbaral. 10s, I², 11s.

(7) CG 412-5, n. 3. Wadd. 1314, n. 9. Acta SS. Mart. II, 412-4. Golubovich, BTS I, 325. (8) Wadd. 1315 n. 1. (9) L. c.

(10) CG, 470. Rodulphius, 240. Wadd. 1316 n. 3. Saltem 1318 fuit magister theologiae, Denifle, ChUP II, 217.

(11) Conf. 332, 339, 524. Wadd. *Script.* 259, 177². Sbaralea, 541, 731. Gudenatz, *Michael von Caesena*, Breslau 1876,

Beltrandus de Turre de Combolito, Caturcensis diocesis, tunc (a) Minister Provincie Aquitanie, qui inter ceteros Doctores, Doctor famosus appellatur (b), vir in divinis codicibus valde eruditus atque expertus. Scripsit Collationes et Sermones valde prolixos super omnes epistolas et lectiones et prophetias, que in ecclesia leguntur per totum annum. Opus valde prolixum, tria volumina continens. Scripsit etiam super omnia evangelia, tam domenicalia, quam quadragesimalia, que per totum annum in ecclesia leguntur. Qui fuit Archiepiscopus (**35**r.) Salernitanus ac Sancte Romane Ecclesie Cardinalis et Episcopus Tusculanus creatus (1).

Petrus Aureoli, qui inter ceteros doctores, Doctor facundus appellatur, qui duobus annis Parisius cathedram magistralem tenuit, et factus est Archiepiscopus Aquensis. Scripsit super 4 Sententiarum libros. Item, plurima scripta multum profunda. Item, Sermones tam de tempore, quam de Sanctis, per totum annum. Item, Compendium Theologie, elegantissimum in sex libros divisum. Item, duos Tractatus insignes de Conceptione Beate Marie (2).

Franciscus Mayronis, qui inter ceteros Doctores, illuminatus, sive acutus, appellatur. Hic Parisius primus Actum Sorbonicum (c) inchoavit. Scripsit subtiliter super 4 libros Sententiarum. Scripsit preterea aliud opus insigne super Primum Sententiarum diversum a priori scripto, et in eo habet singularem prerogativam pre ceteris doctoribus. Scripsit etiam questiones subtiles super Secundum Sententiarum librum, preter suum scriptum principale. Scripsit Sermones de tempore et per totum annum; lecturam super Decretales: multa et diversa de Formalitatibus; commenta brevia et succin[c]ta super multos libros Beati Augustini, videlicet super librum Confessionum, de mirabilibus Sacre Scripture, super Retractationum, super librum diversarum questionum, super librum contra Epistolam fundamenti et super alios plurimos. Item, commentum super Dionisium de mistica theologia. Item, brevia commentaria super aliquos libros beati Anselmi. Scripsit etiam Tractatum insignem et prolixum de paupertate evangelica, et alia quamplurima (3).

Guglelmus Ockam, Anglicus, Doctor singularis appellatus, inceptor dicitur omnium nominalium monarcha. Scripsit super omnes 4 Sententiarum libros. Item, super omnes ferme Aristotilis libros, presertim super Logicam. Scripsit volumen per modum dialogi. Item, multa Quolibeta. Item, Apologiam. Item, opus nonaginta dierum. Item, de Sacramento altaris. Item, Compendium Theologie. Et aliud de erroribus Iohannis XXII (4).

Astesanus de Aste, omni doctrina excellentissimus, utriusque iuris atque Theologie doctor, scripsit Summam copiosissimam atque prolixam in octo libros divisam, que Summa Astensis vocatur (5).

(a) Cod. *nunc.* (b) Cod. *appellatus.* (c) Cod. *Cerbonicum.*

---

(1) *Conf.* Wadd. *SS.* 60, 64^2, 45^3. Sbaralea, 138ss, I^2, 145ss. *De illustr.* XLIIv. b.

(2) Wadd. *SS.* 276, 188^2, 184^3s. Sbaral. 584ss. 731. Chevalier *Rép.* I. 386. *Hist. litt. de la France* XXXIII, 479-527. *De ill.* l. c. a.

(3) *Conf.* 338, 544. Wadd. *SS.* 123 ss, 84^2, 85^3ss. Sbar. 267 ss, 728, I^2, 288ss. Chevalier II, 3171. *De ill.* l. c. Cf. p. 631 n. 3.

(4) *Conf.* 339, 341, 547. Wadd. 155ss, 106^2, 106^3. Sbaral. 326ss. Chevalier II^2, 3385s. *De ill.* l. c.

(5) *Conf.* 341, 527. Wadd. 42, 30^2, 33^3. Sbaral. 100s. I^2, 104s. Chevalier I, 350. *De ill.* XLIIIr, b.

Astesanus alter etiam in Theologia Doctor, scripsit super 4 libros Sententiarum, super Apochalipsim et Sermones multos (1).

(**35**r:). Lodovicus de Castilione Aretino, Oxonie clarus, scripsit super Sententias, in materia de paupertate Christi, et Sermones quamplurimos de tempore et de Sanctis (2).

Philippus de Florentia, Ultranensis appellatus in Theologia et philosophia multotiens, et Sermones feriales et festivos per totum annum scripsit, atque tractatum pulcrum de compositione sermonis seu collationis (3).

Iohannes Papa XXII Cardinalem fecit anno Domini **1316** fratrem Bernardum de Monte Favesio, de Castro Novo, Rutheni dioceseos (*a*) diaconum Cardinalem, tituli Sancte Marie de Aquiro (4).

Anno Domini **1317**, Ordinis vero 109, 27 septembris, Parisius inter brachia Magistri Francisci de Maironis, migravit ad celum gloriosus Comes Ariani, Sanctus Elzearius de 3° Ordine (5), cuius corpus eodem anno delatum est ad Proventiam et in Conventu Fratrum Minorum, Apte, honorifice est sepultus.

Eodem quoque anno, die 7 aprilis in Avenione Iohannes XXII cathalago Sanctorum ascripsit Sanctum (*b*) Lodovicum Episcopum Tolosanum (6).

[Tricesimum quartum] Capitulum Generale celebratum est Marsilie anno **1319**, Ordinis vero 112, per fratrem Michaelem de Cesena (7). Et octava die subsequentis mensis novembris, Corpus Sancti Ludovici Episcopi, de loco ubi fuerat sepultum, translatum est supra maius altare, in pretioso sepulchro de argento, presentibus quatuor Cardinalibus et Roberto Rege Sicilie et Sancia Regina, ac regina Francie, ipsius Sancti nepte (8).

Frater Beltrandus de Turre, Provincie Aquitanie Minister, fuit ad Archiepiscopatum Salernitanum assunptus et in sequenti anno fuit ad Cardinalatum (*c*) tituli Sancte Crucis promotus, postea Episcopus Tusculanus factus (9).

Anno Domini **1320** Florentie in monasterio de Monteceli indormivit in Domino sanctissima Soror Helyas de Pulcis, Ordinis Sancte Clare, mulier quidem doctrina et sanctitate ac spiritu prophetico clara (10).

Anno Domini **1321**, 9 aprilis in India et civitate Thana passi sunt sacrum martirium pro fide Christi frater Thomas de Tolentino, frater Iacobus de Padua, frater Petrus de Senis et frater De-

(*a*) Cod. diocesim. (*b*) Cod. *sanctus* etc. (*c*) Cod. *cardinalatus*.

(1) Esse videtur Ascensius *Conf.* 840, 527, 544. Wadd. 42, 80², 88³; cf. Sbaral. 100s, I², 104, 254. *De ill.* XLIII v. b. (2) Wadd. 164², 162³. Sbaral. 496.

(3) Wadd. 298s, 199²s, 196². Sbaral, 617, 622.

(4) Wadd. 1316, n. 39 contra Mar. recte negavit hunc fuisse card. O. F. M. Eubel, *Hier.* I, 14.

(5) CG 485, *Acta SS.* Sept. VII, 576 ss. obiit an. 1323. BHL I, 378. Chevalier, *Rép.* I, 1315s. (6) CG 471, BHL II, 750s. BF V, 111ss. Chevalier, II, 2898.

(7) CG 478. Wadd. 1319 n. 1.

(8) CG 472, Wadd. l. c. *Acta SS.* Aug. III, 500.

(9) CG 478. Eubel, *Hier.* I, 452: archiep. 1320, sept. 3; l. c. 15: tit. S. Martini in Montibus: 19 vel 20 dec. 1320; l. c.: 1323 ep. Tuscul. Cf. p. 636, n. 1.

(10) Wadd. 1320, n. 2 e Mar; cf. *Bartholi,* 152. Rodulphius, 139v.

metrius Georgianus; quorum sacras reliquias collegit et sepulture tradidit frater Iordanus Ordinis Predicatorum, eorum socius, ac ipsorum passionem descripsit (1).

(36r:) Anno **1322** in sacro monte Alverne 10 augusti de ergastulo carnis solutus, sanctissimus Iohannes de Firmio migravit ad celestia regna (2).

Eodem anno, licet 22 aprilis, in Fabriano, Provincie Marchie, migravit ad suum Creatorem frater Franciscus de Fabriano, ibidem honorifice sepultus, doctrina, vita, virtutibus et miraculis clarus (3).

In castro Montislisii, Provincie Burgundie, ab hereticis diversis plagis incesi et interfecti sunt pro defensione catholice fidei frater Cathelanus et frater Petrus Pascali, ubi innumeris claruerunt miraculis (4).

[Tricesimum quintum] Capitulum Generale, celebratum est, anno Domini **1322**, Ordinis vero 114, per fratrem Michaelem de Cesena in Perusio (5). In quo diffinita et determinata est questio nuper orta in curia de paupertate Christi per fratrem Iohannem de Belna Ordinis Predicatorum inquisitorem (6). Quod audiens Dominus Papa, indignatus contra ipsam determinationem et Ordinem insurrexit, ac proinde scandala in dies graviora suborta [sunt et] tribulationes multe in Ordine fuere (7).

[Tricesimum sextum] Capitulum Generale celebratum est anno Domini **1325**, Ordinis vero 118, apud Lugdunum per fratrem Michaelem a Cesena (8), qui postea, recedens a Curia, Italiam peragravit (9).

Anno **1327** dictus Papa per suas litteras personaliter citavit ante suam beatitudinem fratrem Michaelem Generalem (10). Qui cum venisset, et se ita reverenter non habuisset, propter questionem ortam paupertatis Christi, et ita prudenter et viriliter et constanter restitisset in faciem eius, quod ipsa determinatio non erat heretica, sed sana, catholica et fidelis. Ex qua responsione Dominus Papa magis contra ipsum et Ordinem indignatus est (11).

Interim Lodovicus Bavarus, Imperator, Rome existens, contra Vicarium et Ecclesie unitatem barbarice se erexit, ac Papam Iohannem deposuit, et fratrem Petrum de Corbario (12) apostatam Ordinis Minorum, in dedecus et dampnum (*a*) ipsius Ordinis, in Antipapam elegit, ipsum a Romanis, clericis et laycis, faciens ipsum sic[ut] Papam bestialiter adorari. Qui Petrus se fecit appellari Nicholaum V, Cardinales multos et Episcopos diversis locis de facto creans (13). Parvo deinde tempore lapso, conscientia ductus, sponte ivit Advinionem ad

(*a*) Cod. *dedeca et dampno.*

(1) *Catal.* 41 45 CG 474ss. *Conf.* 332s. AF III, 597ss. BHL II, 1294s.

(2) CG 489ss. *Acta SS.* Aug. II, 459ss. BHL I, 650.

(3) *Acta SS.* April. III, 984ss. Wadd. *SS.* 115, 78^{2}, 80^{3}, Sbaral. 252, I^{2}, 267s.

(4) *Catal.* CG 477s. Eubel, BF V, n. 458s, 485, e quibus bullis apparent iam occisi fuisse 1321.

(5) CG 480 falso sub anno; Wadd. 1322, n. 52ss. (VI^{2}, 396ss). Eubel, BF V, p. 224s.

(6) Loc. cit. Holzapfel, § 14. p. 64 (64) ubi bibliogr. AFH II, 272.

(7) Eubel V, 233.

(8) CG 487. Wadd. 1325 n. 6.

(9) AF III, 480, 487. BF V, 341, 347s.

(10) BF V, n. 667.

(11) Cf. CG 481. BF V, 341.

(12) K. Eubel, *Der Gegenpapst Nicol. V und seine Hierarchie* ap. *Historisch. Jahrbuch*, XII, München 1891, 277ss.

(13) Idem, BF V, p. 353s.

Dominum Papam, recognoscens suum errorem, quem Dominus Papa gratanter recepit cum honore. At ipse coram Papa et toto concistorio humiliter recognovit culpam suam (**36v**:) et benigne fuit receptus, et in camera curialiter detentus, biennio supervixit, et in pace quievit (1).

[Tricesinum septimum] Capitulum Generale celebratum est Bononie anno **1328** et Ordinis 121, per fratrem Beltrandum Cardinalem Ostiensem (2). Dominus autem Papa non permisit ad Capitulum fratrem Michaelem accedere, quia nolebat immutare statum Ordinis et revocare litteras determinatorias Capituli Perusini. Sed misit ad Capitulum suas litteras, intimans suam voluntatem (3). Quibus perlectis in Capitulo, prefato Domino Beltrando, legato apostolico presente (4), Patres ad electionem procedentes, eumdem fratrem Michaelem in Generalem elegerunt, non obstantibus litteris Domini Pape et Cardinalis persuasionibus, nescientes, ut dicebant, propter quod deberent ipsum deponere. Et eletionem ei Avinionem miserunt (5).

Frater Michael in Avinione existens et nesciens an esset depositus vel reelectus, timore humano ductus, existimans sibi periculum mortis imminere, clam recessit de curia et ab obedientia Domini Pape, et venit Pisas, ubi tunc frater Petrus antipapa cum sua curia residebat cum Lodovico Imperatore (6). Et ibi nomine suo et vice omnium Fratrum sibi adherere volentium in scriptis solempniter appellationem suam pubblicavit, ad hostium Ecclesie Cathedralis appendit, appellans ad Sanctam Ecclesiam Catholicam et ad Generale Concilium (7). Interim venerunt Fratres a Capitulo Bononiensi ei litteras de sua reelectione portantes Avinionem. Quod cum Dominus Papa audisset, valde turbatus est: sed veniente appellatione fratris Michaelis magis indignatur, et ipsum excommunicatum et contumacem et depositum ab omni officio declaravit (8), et Dominum Beltrandum Cardinalem in Generalem Vicarium instituit (9), et Extravagantem edidit, que incipit: *Quia vir reprobus* (10).

Frater autem Michael contra ipsum Pontificem et suas decretales scripsit plurima, in quibus ostendit et probat et declarat ipsum Dominum Papam in plurimas hereses incidisse (11): ex quibus valde indignatus et accensus fuit Dominus Papa, tam contra Religionem, quam contra fratrem Michaelem, cui plurimi ad[h]eserunt, et inter alios Fratres in mundo famosi Doctores fuerunt:

Iohannes de Ianduno (12), Berengarius Pisanus (13), Bonagratia de Bergamo (14), Hemricus de Thalem (15) et Marsilius de Padua (16). Qui omnes fugientes faciem Domini Pape, in Bavaria cum Imperatore abierunt, predicantes ipsum Papam Iohannem non verum esse Papam, (**37r**:) sed hereticum, unde multi tam clerici, quam

---

(1) L. c. n. 843, 854, 859ss, 875. Antipapa obiit 16 oct. 1333.

(2) CG 487. BF V, 341s, n. 706. Wadd. 1328, n. 16s; non erat tamen « *Frater* » Bertrandus, sed Bertrandus de Poietto, ep. Ostien.

(3) Cf. bull. cit. (4) BF l. c. 342s. Wadd. l. c. n. 16.

(5) Wadd. l. c. n. 16. BF V, p. 390 nota. (6) BF l. c. cf. p. 347s.

(7) BF V, p. 347s, 410s; cf. 426ss. (8) BF V, 346s. (6 iun. 1328).

(9) L. c. 349s; i. e. Bertrandum de Turre O. F. M. (13 iun. 1328) cf. supra 636, n. 1. (10) BF V, 408ss, n. 820. (11) Cf. nota 8.

(12) Chevalier, II, 2426. *Hist. litt. de la France*, XXXIII, Paris 1906, 528-623. Non erat Frater Minor. (13) Wadd. 1328, n. 19.

(14) Sbaralea, *Suppl.* 141, 726; I² 147.

(15) L. c. 336, I², 355s. (16) Chevalier, II, 3094. *Hist. litt.* l. c.

Religiosi, principes et nobiles, precipue in terris Gibellinorum, eis adheserunt, quapropter hec causa maioris tribulationis Ordinis fuit (1). Plurimi enim capti et inquisiti, ostinati in sua oppinione inventi, fuerunt diversis penis in carceribus afflicti et occisi; quamplures etiam diversis penitentiis post publicas confessiones ad Ordinem redierunt. Inter quos fuit Frater Franciscus de Esculo (2).

Articulus autem pro quo orta est hec tempestas, est quod Ordo asserebat Christum et Apostolos viam perfectionis sequentes nihil habuisse iure proprietatis et dominii in speciali nec etiam in communi. Hunc articulum diffinierunt et determinarunt Patres in Capitulo non esse hereticum, sed sanum et catholicum et fidelem, et quod talis abdicatio propter Deum meritoria est et sancta (3).

[Tricesimum octavum] Capitulum Generale celebratum est Parisius anno **1329** et Ordinis 122, per fratrem Beltrandum Cardinalem et Vicarium Ordinis, in quo fuerunt quasi de toto Ordine eruditissimi Magistri, qui cum toto studio Parisino Papam Iohannem fuisse catholicum et fratrem Micha[e]lem Generalem tamquam hereticum iuste fuisse depositum determinarunt (4). Et tunc vocarunt in decimum octavum Generalem fratrem Gerardum Odonis (5), sub quo sedata fuit questio a fratre Michaele orta.

Formam caputii, quam Beatus Franciscus portavit et tradidit Ordini, Dominus Papa removit, ac tradidit illam, qua modo utitur Ordo, et hoc, ut Fratres Ordinis di[f]ferant inter illos rebelles supradictos (6).

Frater Odoricus de Foro Iulio, vir sanctissimus ac miraculis luminosus, 14 ianuarii, anno Domini **1331**, obdormivit in Domino (7). Quem Patriarcha Aquileie in suo Patriarcato (*sic*) in cathalago Sanctorum ascripsit. Hic in 16 annis, quibus moratus est in partibus meridionali[bu]s et orientis multa miracula vidit, ac viginti milia infideles baptizans, fidei catholice subiugavit. Unde in Italiam reversus, per obedientiam librum de Mirabilibus mundi intitulatum scripsit.

[Tricesimum nonum] Capitulum Generale celebratum est Perpiniani, licet debuisset celebrari in Assisio, per fratrem Gerardum Odonem, anno **1331**, Ordinis vero 124 (8). In quo Generalis cum pluribus aliis voluit totis viribus et conatus est, quod illum punctum Regule de non recipiendo pecunia[m], auctoritate apostolica penitus tolleretur, propter scandala orta in Ordine. Cui Fratres minime acquiescere voluerunt.

(**137v**:) Anno **1332** Generalis ad requisitionem Zacharie Patriarche Armeniorum misit in Armeniam Minorem multos Fratres ad

---

(1) Cf. Eubel, BF V, s. v. p. XLI n. 2, 3.

(2) Wadd. *Script.* 112. 83[2], 77[3], Sbaral. 243, I[2], 257 s.

(3) In epistola Capituli glis Perusini; supra 638, n. 6.

(4) CG 488ss. Wadd. 1329 n. 1ss. BF V, p. 384ss. AFH II, 163.

(5) LL. cc. AFH II, 271s, BFV, 389 ss.

(6) Sic explicare videtur prohibitionem curiositatis habituum Spiritualium (Fraticellorum), a Iohanne XXII factam bulla: *Quorundam exigit*, 1317. oct. 7. BF V, 128s, 130.

(7) CG 499-504. *Conf.* 274, 525. H. Cordier, *Les voyages en Asie au XIVe siècle du Bx. F. Odoric de Pordenone,* Paris 1891. Teof. Domenichelli, *Sopra la vita e i viaggi del B. Od. d. P.* Prato 1881. Wadd. *Script.* 270, 184[2], 181[3]. Sbaralea, 330, 569. BHL II, 911-3.

(8) CG 504 AFH II, 269-92, 412-430, 600-10.

convertendos sibi subditos Armenos et alios infideles (1). Qui ibidem multos ad unitatem Sancte Romane Ecclesie reduxerunt, et multos alios baptizaverunt.

Frater Gratia Arnaldi, pergens Armeniam, Constantinopolim adhesit Imperatrici Grecorum latine, de domo Sabaundie; virum suum Imperatorem ad veram fidem et unitatem Ecclesie [reduxit]. Qui ipsum fratrem Gratiam remisit ad Dominum Papam, supplicando, ut sibi doctores catholicos micteret, ad suum populum convertendum (2). Pontifex autem summus tunc elegit ad hoc opus fratrem Gerardum Generalem. Sed interveniente morte Domini Pape et electione Benedicti XII, ipse Benedictus legationem ipsam revocavit.

In civitate Sarai, Vicarie Orientis, imperii magni Regis Osbeth, Imperatoris (a) Tartarorum, celebre martirium passus est frater Stephanus de Harodin Ungarus, die 22 aprilis, anno **1334** (3).

In Salamastro, Vicaria Aquilonari, etiam frater Guglelmus de Anglia pro predicatione nominis Christi, in confessione vere fidei a Sarracenis multis vulneribus crudeliter fuit occisus (4).

Frater Iohannes de Vallibus (5) sanctitate fulgebat, in Provincia Sancti Francisci precipuus zelator observantie regularis, qui a Ministro Generali obtinuit asperrimum locum de Pisquia, milliario 7 super Fulgineum (6), ubi cum Fratribus sibi adherentibus in pura et simplici seu litterali observantia Regule vixit in magna perfectione usque ad mortem, et ibidem sepultus assiduis refulsit miraculis. Ab isto enim fratre Iohanne propagata est, aut originem habuit, familia regularis observantie (7).

(Continuabitur).

DIRECTIO PERIODICI.

(a) Cod. *Imperatorem.*

(1) CG 506, Wadd. 1332, n. 1. Marc. da Civezza. *Storia d. Miss.* III, 390ss. 535ss.

(2) Wadd. 1333, n. 19.

(3) *Catal.* 41, 46. CG 515-21. *Conf.* 333-4. Wadd. 1331, n. 6ss.

(4) CG 521. Wadd. 1334 n. 19.

(5) *Conf.* 242, (240, 510). Wadd. 1334 n. 21 e Mar. B. Bernardinus Aquilanus, *Chronica Fratr. Min. Obs.* ed. L. Lemmens, Romae 1902, 6ss. Gubernat. II, 1ss.

(6) Pist(r)iae, i. e. S. Bartholomaei de Bruliano. Bern. Aquil. 8.

(7) Holzapfel, 91ss (81s). § 18.

CODICOGRAPHIA

DESCRIPTIO CODICUM FRANCISCANORUM

QUI IN BIBLIOTHECA D.D. MATTHAEI CAMPORI MARCHIONIS MUTINENSIS EXSTANT (1).

Cod. n. 73. Chart. saec. XIV ante medium, mm. 224×152, folia habens numerata 134, ex quibus ff. 84, 108, 124, 133, avulsa fuerunt, et duo in fine absque numerationis nota, ab unica manu, scriptura gothica cursiva, nunc binis columnis, nunc lineis plenis, exaratus, multis additis in marginibus adnotationibus. Ligatura consumpta, ex corio, sec. XVI ineuntis. — Eadem manus, quae codicem conscripserat, in margine superiore verso ultimi folii notavit: *Iste liber est ad usum fratris Michaelis Ranerij de Perusio, de ordine fratrum minorum.* Quis sit iste Fr. Michael penitus ignoro, cum nullus huius nominis circa haec tempora apud rerum nostrarum scriptores, quod sciam, occurrat; an vero ipse sit auctor eorum, quae in codice nullum scriptoris nomen praeseferunt, pene certe dixerim, ob multas adnotationes, correctiones, additamenta ab eadem manu in marginibus apposita. Ad melius haec scrutanda inservire poterunt notae, quae habentur: in f. 16v: *Bissestus est semper quando anno domini possunt dividi in .IIIIor. scilicet in .M°.cc°.LXXXXVI°. fuit bisestus et in .M°.ccc°.IIII°. et in M°.ccc°.VIII°. et sic de singulis;* et in margine superiori f. 52v: *Nota quod de nazareth in ierusalem, sicut dixit mihi frater* Conradus, *sunt .lxxv. milliaria. Et de ierusalem in bethleem sunt .v. milliaria;* et in recto ultimi folii: *Anno domini* M°.ccc°. xl. xiij kal. Julij Giangnarellus Giagnoli *reemit bibliam nostram, mihi furtive sublatam, pro .x. florenis. Cuius biblie signa sunt hec,* etc. Continet ergo codex:

1. [Fratris **Michaelis Ranerii de Perusio** O. F. M. Sermones].

Sunt 325 argumenta, summarie redacta, in dominicalia et ferialia evangelia et principales Sanctorum festivitates. Habes argumenta *de beato Francisco* in ff. 10v, 18-19, 86v-87, 88, 95, 100; *de beato Antonio*

(1) In hac praedivite rarioribus tum manuscriptis tum typis editis libris Bibliotheca, quatuor hi tantum codices franciscani, quos breviter describere aggredior, supersunt. Amplam manuscriptorum seriem, ab se studiosissime conlectam, Ioseph Campori, huius pater, mutinensi Atestinorum publicae Bibliothecae adhuc vivens donavit, inter quos multi de re franciscana codices eminent, mihi quam primum in hoc Periodico describendi. Interim de humanissima facultate suum studiorum sacrarium libere adeundi et perscrutandi nobis facta, munifico Marchioni hinc congruas grates redditas volo.

de Padua in ff. 29, 79, 84, et quaedam eiusdem miracula f. 10v. In margine superiore f. 79v nota est inscripta, quam hic referre opportunum censuimus:

[f. 79v.] « Miraculum. Tempore quo beatus Antonius predicabat Padue, quidam magister heresiarcha et hereticus predicans populo hereticorum ex adverso, et videns quod prevalere posset virtute humana et multitudine populi contra beatum Antonium et populum fidelium quibus predicabat, insurrexit adversus hereticus ille et fugavit quasi totum populum cui predicabat beatus Antonius iuxta quemdam fluvium, paucis remanentibus fidelibus. Fugientibus autem illis, beatus Antonius non obmisit predicare, et quia Deus voluit remunerare fidelitatem et constantiam eius, videntibus illis qui remanserant ad predicationem, de fluvio illo surrexit pisciculorum maxima multitudo elevantium se supra aquam, et tamdiu sic steterunt, quamdiu ipse predicationem protraxit et finivit ».

Cf. de hac leg. de Kerval, *S. Antonii Leg. duae,* Paris 1904, p. 166, 176, 181 s, 242, 263, 268 s.

Nota quod f. 10rb inscribitur titulus: *Collationes Fratris Ia. de Gaieta in lectura sua,* quem usque ad f. 30rb sequuntur brevia schemata sermonum, nihil tamen ab aliis differentium, ita ut erui nequeat quantum et ad quot sermones titulus protrahatur.

2. [Fratris **Simonis de Ragusa**] Tractatus de sensu Sacrae Scripturae.

Opus inscriptum est ff. 30b-48a, exceptis ff. 32v et 37-47, ubi sunt sermones inserti, quin tamen nihil operis desit. *Inc.* « Quia auctor sacre scripture trinus est et unus, idcirco et ipsa trina est et una: una in sensu licterali, trina in sensu spirituali ». *Des.* « filius hominis non venit animas perdere sed salvare. Quod ipse facere dignetur qui cum patre etc. Amen. *Explicit opusculum et tractatus fratris Symonis de Ragusya lectoris, ad faciendum sermones, scribendum et pronunciandum* ». Tam de auctore quam de opere nullum alibi vestigium invenimus. — Folio 135 exhibetur tabula argumentorum sermonum, ordine alphabetico digesta; f. 136 varia nulli momenti sunt inscripta, inter quae tamen haec referenda puto ex verso: *Iste sunt indulgentie generales et communes per totum ordinem minorum* etc. *in festivitate beate Marie virginis, beati Francisci, beati Antonij nostri, beate Clare. Et in consecratione ecclesiarum* etc.

3. f. 97r-97v [Sermo **Fratris Ubertini** in morte domini Thebaldi de Acerbis].

Inc. « Habitu est inventus ut homo, Phil. II. Omnia nomina rationabiliter imposita denominantur a sua perfectione, unde in statu quo conditus est primus homo, innocentia dicebatur habitus suus, quia erat perfectio eius. — *Des.* Anus similiter in habitu sancto non criminatrices. Licet autem habitus indumenti corporalis non sit de perfectione, est tamen signum perfectionis, quedam occasio perfectionis que per vilitatem. Hic narratur de superfluitate vestimentorum ». Sic explicit pars III^a^ sermonis, qui nihil de vita Theobaldi enarrat, sed tantummodo ad eius virtutes alludit: itaque neque de laudatore neque de laudato inde aliquid erui potest.

Cod. n. 217. Chart. saec. XIX, mm. 305×210, ff. 11. Ligatura chartacea. — Est epistola cuiusdam D. Mariani Bedetti Canonici, Anconae data die 1 Maii 1829 et ad D. G. Baraldi missa, in qua scriptor, inter alia, loquitur etiam de missionibus Tonkini orientalis, secundum relationes oretenus acceptas a *P. Vincentio Frontini de Auximo Ord. Min. Obs.,* qui per 24 annos missionarius fuerat prius Terrae Sanctae, deinde Tonkini.

Cod. n. 222. chart. saec. XVIII exeunt., mm. 288×207. ff. 8. Ligatura chartacea.

(ff. 1-8) [**P. Iosephi Mariae Platina** Ord. Min. Conv. Sermo in gratiarum actionem].

Titulus: « Discorso del P. Gioseffo Maria Platina Minore Conventuale in rendimento di grazie a Dio, che ha preservato ad intercessione di S. Rocco la Città di Bologna dal contagio ».

Inc. « Ecco un discorso in rendimento di grazie a Dio ». *Des.* « sive ergo vivimus, sive morimur, sui sumus. Così è, e così sia ».

Cod. n. 231. Chart. sec. XVI ineunt., mm. 185×130, ff. 190 non numer., lineis plenis ab una manu exaratus. Ligatura chart. cum dorso membran. super quo aurea inscriptio legitur: PICI MIRAN. | CONCLUSIONE[S] | CABALISTICE | ALIA ANONYM. | MSS. CARTACEO. In verso primi folii est recens nota: *Acquistato dal'a libreria Constabili* [di Ferrara] *1859. Cesare Campori.* Codex miscellaneus continet in prima parte *a)* 170 conclusiones cabalisticas Pici Mirandulensis; *b)* mutilum « *Exemeron mysticum* » anonymum, quod *inc.* « Alta verba et mysteriosa » et *des.* « qui fuit perfectus Ioseph, Iosue et Danielis »; *b*) et brevis « *Expositio cantici* », eaque anonyma, quae *inc.* « Pro introductione huius expositionis plurima sunt praeponenda: primum, quod auctor huius libri fuit Salomon » et *des.* « quare sunt bona quae fiunt ab electis in ecclesia ». Haec omnia, cum tabula conclusionum, quae expositionem Cantici sequitur, transcripsit quidam Frater Minor, uti habetur f. 140v: *Finis. Conclusio conclusionum Iohannis Pici Mirandulae; earumque scriba fr. Christoforus forliviensis* [Ord. Fr. Min. de Obs.[a]] *ac istius totius opusculi, ad laudem Iesu etc.* Sequuntur miscellanea tria anonyma de re franciscana:

1. (ff. 152r-159v.) Trifaria votorum oratio.

Inc. « Omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topatius et iaspis. Ezech. 28. Quum in hodierno die de re omnium propemodum maxima ». *Des.* « ac maioribus missarum sacris praestat, et necessum est. Dixi ».

2. (ff. 160r-168v.) [Summaria Sermonum].

Saepius orator Fratres Minores affatur in istis sermonibus, inter quos habes de re nostra: f. 164r « *In die sancti Ludovici;* f. 164v. *Item de Sancto Ludovico;* f. 165v. *Sermo* [in festo] *B.[mi] P. nostri Francisci* ».

3. (ff. 169-172). [Anonymi Quaestio super quadam in Ordine reformatione].

Rubr. « Quaestio super quodam vivendi modo, seù super quadam reformatione, ut vulgares fratres appellant, in ordine sancti Francisci, quo ad Fratres de Observantia temporibus istis ». *Inc.* « Quia non modica nec inutilis disputatio orta est inter Fratres Minores de Observantia super quodam vivendi modo, vel super quadam reformatione, secundum vulgares, in partibus Italiae diversis, in provinciis et praesertim in provincia Sancti Antonii, à rever.do patre Ministro generali totius ord. seraph. Francisci, nunc autem romanae sanctae ecclesiae D. Cardinali dignissimo, in capitulo generali Assisij celebrato anno domini M. D. 26. in solemnitate penthecostes instituta, an si talis modus sit laudabilis, an non; ideo ad honorem sacratissimae

Virginis, seraphici Francisci, totius celestis curiae, ad investigandam quoque veritatem et solatium spirituale proposui cum dei adiutorio, secundum ingenii mei parvitatem, hanc dilucidare materiam, submittendo me semper iudicio patrum religionis et cuiuscumque sapientioris. Quaeritur ergo an praefatus vivendi modus sit laudabilis, an detestabilis ». Evolvitur quaestio tres in partes divisa, more scholastico. — *Des.* « Et sic patet solutio argumentorum et questionis. *Laus sit Christo Iesu* etc. *et beato Francisco. Finis* ».

Cf. *Chronol. Hist.* Leg. I, 255, Neapoli 1650.

Folia 173-179 sunt vacua. Sequuntur ff. 177-182 *Casus valde perutiles*, maiorem partem de matrimonio; quibus finitis, habetur:

4. (ff. 183-184) [Fr. **Bonaventurae Curcurti** O. F. M. Tractatus de potestate Summi Pontificis in dispensationibus matrimonialibus].

Rubr. « Tractatus de potestate summi pontificis in dispensationibus matrimonialibus cum declaratione omnium impedimentorum Fratris Bonaventurae Curcurti Dalmatae Ord. san. Francisci reg.is observ. ad R.mu Patrem Paulum Par[mensem Pisottum] totius ord. san. Franc. Ministrum generalem. *Inc.* « R.me Pater, commendatis ac filiali reverentia premissa, salve. Iubebas litteris tuis ad patrem Commissarium Provintie nuper datis ». *Des.* « nec non potest dispensare contra 4.or evan. ». Mutilus in fine.

Mutinae.

P. Seraphinus Gaddoni, O. F. M.

BIBLIOGRAPHIA

Eubel Conradus, O. F. M. Conv. *Bullarii Franciscani Epitome, sive summa bullarum in eiusdem bullarii quattuor prioribus tomis relatarum, addito Supplemento, in quo tum gravissima illorum quattuor voluminum diplomata verbotenus recepta, tum nonnulla, quae in eisdem desiderantur documenta sunt inserta...* Apud Claras Aquas, MCMVIII, typis Collegii S. Bonav. — Prostat Lipsiae, ap. Ott. Harrassowitz, bibliopolam, 1 vol. in fol. pp. [IV], 349.

Postquam eruditissimus P. C. Eubel O. Conv. quattuor Bullarii tomos P. Hyac. Sbaraleae, vulgatos Romae 1759, 1761, 1765, 1768, annos 1218-1303 tractantes, aliis tribus tomis ibid. 1898, 1902, 1904, complectentibus spatium 1304-1430, auxit, eius erat animi, ut Sbaraleae operi vastissimo, rarissimo et pretii carissimi, maiorem diffusionem procuraret Epitome, Supplementoque istis, quorum indolem titulus iam pandit. Plurimis bibliothecis, quae voluminibus Sbaraleae carent, maximo erit commodo Epitome ista 1-224, summa cura, laboreque confecta, aliis autem bibliothecis tomos illos habentibus non minimae utilitatis erit eiusdem libri Supplementum 225-319, cuius postrema pars 306-19, revera ad volumina V-VII Bullarii spectat. Diplomata gravissima inibi reedita, ea sunt, quae ad totos Ordines trinos S. Francisci quodammodo se referunt, et nostratibus, exterisque saepius usuveniunt, ob quaestiones sive historicas, sive canonicas vel asceticas, quaeque insimul habere collecta placebit cuique. Alia, hac in secunda operis parte collata, modo generalis, modo specialis aut localis interdum momenti sunt, tracta praesertim ex Archivo secreto Vaticano, ex Archivo S. Conventus Ass. (cuius diplomata ipse auctor ap. AFH I, 601-16, II 108-122 recensuit), ex Arch. O. F. M. Hallis in Tyrolio, Clarissarum Brixinae, O. M. Conv. Herbipoli, e *Supplemento Bull. Franc.* a Fr. Flaminio Annibali de Latera O. F. M. ad, et interdum contra Sbaraleam edito, Romae 1780, in-fol. pp. XXIV, 260, opere ut erudito, ita et rarissimo, aliisque passim e libris, documenta nostra vulgata ferentia.

Epitome ipsa brevia indicula seu regesta, quae vocant, bullarum praebet, prae se ferentia personas, ad quas singulae directae fuerunt, earumque tenorem, cum initio et nota temporis. In notis ad calces paginarum appositis habes praeterea *numerum* bullae ap. Sbaraleam: ubi iste bullas invenerit indicatur, saepiusque P. E. alia etiam loca indicat, ubi adhuc adserventur dictae bullae; vel notitias dat explicantes bullarum tempus, et facta in eis relata etc. Plurimum laborem notae istae, saepe extensae condensarunt, operisque utilitatem valde augent, quia alias etiam notitias opportunas, immo et documenta alia, v. gr. 164 n. 1 litteras Fr. Ladislai, custodis Gazariae ad Ministrum Glem 1287 missas;

cf. p. 233, 241 etc., offerunt. Iuste bullam plane supposititiam, quam Sbaralea III, 71, edidit qua authenticam, et de Latera *Suppl.* 103 ss acerrime impugnaverat, omnino explodit P. E. 125 not. 7.

Expeditius invenirentur in Epitome omnes bullae a Sbaralea editae, si unaquaeque in textu indicaretur, nec solum valde summarie in nota tangeretur, quod saepissime fecit auctor, cf. 33 n. 3, 47 n. 6, 187 n. 10, 175 n. 1, etc, etc. Grandi forsan commodo plurimis fuisset, si P. E. etiam numeros apposuisset semper, non solum quandoque, bullarum earum, quae in editionibus Regestorum SS. PP. a schola quam gallicam dicunt, Romae editorum, quamvis nondum completae ullo modo sint. Si auctor Chartularia plurium urbium, conventuumque, ne dicam eorum archiva, perlustrasset, certe plures adhuc bullas apud Sbaraleam desideratas Supplemento suo inserere valuisset, etiam concesso, quod 'valorem potius localem' haberent (p. I). V. gr. messem non parvam bullarum ineditarum reperisset inter documenta archivi Clarissarum Barcinonae, quae cl. F. Fita publicavit, *El monasterio de S. Clara en Barcelona, Bulas ineditas de Gregorio IX* etc. *ap. Bolletin de la Reál Academia de la Historia,* XXVII, Madrid 1895, 273-315, 436-90, XXVIII, 1896, 54-62. Alias habes supra AFH II, 600-13. — P. 141 n. 1394 falso attribuitur Iohanni XXI, cum sit Innocentii V, cf. AFH II, 5s. — P. 120 not. 110 lege episc. *Perusin. pro Parisien.* uti iam contextus manifestat. — P. 276 n. XLII l. 10 legas: *hanc petra* [*pro petram*] *Christus lapidem esse voluit,* prout habet etiam Guiraud, *Reg. d'Urb. IV* n. 449, (II, p. 210). Iam anno 1904 'Societas internationalis studiis franciscanis colendis' annuntiaverat quoddam « *Supplementum ad Bullarium trium Ordinum S. Francisci* », quod ubi in parando nunc sit, vel cuius generis, penitus ignoramus.

Indefessissimus et eruditissimus P. Conradus Eubel O. F. M. Conv. definitor generalis, qui tot maximae molis operibus Ordinis, Ecclesiaeque historiam illustravit, Epitomen-Supplementum nobis praebens, historiae Ordinis investigandae iuvamen efficax ministravit, quo saepissime et utiliter uti non praetermittent studiosi.

P. Michael Bihl, O. F. M.

1. **Lemmens Leon.** O. F. M. *Bruchstück der ältesten Chronik der sächsischen Franziskanerprovinz* apud: *Die sächsische Franziskanerprovinz vom hl. Kreuz, Jahrbuch* 1906. Düsseldorf, L. Schwann 1906, in-4°, pp. 154 [p. 7-13; separat. 1-7]

2. **Boehmer H.** *Chronica Fratris Iordani, edidit, notis et commentario illustravit H. B.* — Paris, Fischbacher, 1908, pp. LXXXII, 95. ap. *Collection d'études et de documents sur l'histoire religieuse et littéraire du Moyen-âge.* tom. VI, Frc. 7.

Quantum Chronica Fr. Iordani a Iano O. F. M. ad origines religionis S. Francisci praesertim cognoscendas inde ab anno 1217 contulerit, nemo est quin sciat. Anno 1262 in capitulo provinciae Saxoniae, Halberstadii habito, Fr. Iordanus, qui rerum narrandarum pars maxima fuerat, chronicam suam, iubente ministro prov. Fr. Bartholomaeo, Fri Balduino de Brandenburg dictavit, quam fragmentarie editam habes ap. AF I, 1885, 1-19. Ibi usque ad an. 1238, medias scilicet in

appellationes, contra Fr. Eliae excessus factas pertingit, quin earum exitum indigitet. Paucis autem ab hinc annis alius codex Chronicae Iordani in urbe Karlsruhe (Badeniae) Bibl. publ. n. 357 inventus est, qui, ut in initio mancus, (anno 1230 incipit) ita in fine perfectior est. Prosequitur enim narrationem Iordani non solum ad an. 1262 usque, sed seriem Ministrorum provincialium cum aliquibus notitiis in an. 1359 deducit, quod additamentum cl. Boehmer, recte *Continuationem Saxonicam* scil. Iordani, appellat. Hoc in fragmento novo narratur exitus disceptationis contra Fr. Heliam n. 64, nonnullaque alia de successione Ministrorum Glium proponuntur, quamquam maior pars ad Saxoniae provinciam referatur, cuius erat Fr. Iordanus.

1. Fragmentum istud primus publici fecit iuris R. P. Leon. Lemmens, in folio periodico supra allegato, caeterum parum aliis noto atque pervio. L. opinari videtur (2-3) continuationem Chronicae, 1262-1359, partim esse Fr. Balduini, scribae Fr. Iordani, et fidem Fr. Nicolai Glasbergeri hoc invento codice probari, augerique (3). Si minutias litterarum et aliquarum vocum respicias, editio P. L. et sequens (nº 2), saepius inter se differunt; quae res nova codicis collatione, quam P. L. L. fragmentum ignotum *hoc in periodico* denuo mox vulgaturus, conficiet, certe undequaque explicabitur et decidetur.

2. Maiore longius apparatu, magna diligentia et acri perspicuitate totam Chronicam Iordani, utrumque codicem B. i. e. e Berolin. Bibl. reg. Theol. lat. 4º 196, quo usa sunt AF I 1-19, et K. i. e. Karlsruhe, [cuius editionem praevie factam non allegavit, forsan quia liber suus iam 1904-05 maiorem partem e prelo prodierat, p. 95] adhibens, atque insuper chronicam Fr. Nic. Glassberger: AF II, 1887, et Iohannis de Komerowo O. F. M. *Tractatum Cronice*, ed. Zeissberg, Viennae 1872 et *Breve Memoriale* O. F. M. edd. Liske et Lorkiewicz, Leopoli 1888, qui uterque Iordani libello usi fuerat, edidit, illustravitque cl. v. H. Boehmer, prof. Universitatis Bonnensis, auctor libri: *Analekten zur Gesch. des Franciscus v. A.* 1904. Utriusque nominati chronistae vitam, operaque accurate discussit, de Komerowski cf. XIX-XXV, de Glassbergero XXV-XLVII, ut videtur sibi saltem, cum fructu ubere fontium litterariorum hucusque indubitatorum. Tunc optime inquirit in Vitam Fr. Iordani LVI-LXVIII, et valorem suae Chronicae LXVIII-LXXI, quam certe, recteque pretiosissimam, veracemque profitetur. Cum Iordanus ipse lectores moneat, uno saltem in loco, n. 7, se non reminisci indubitate notae cuiusdam chronologicae, H. B. speciatim disceptat de chronologia annorum 1217-1219, LXXI-LXXX, concludens LXXVIII, duas missiones esse distinguendas scil. 1º) *ultramarinam* an. 1217 versus Tunisiam (Fr. Aegidii), Syriam (Fr. Heliae), et forsan in Hispaniam saracenam, 2º) ultramontanam an. 1219: in Franciam, Germaniam, Hungariam, Hispaniam et aliquot Italiae provincias quo primum isto anno Fratres Minores pertigerint. — Textum libelli, annalium, seu chronicae Iordani (1-62), sequitur *Continuatio* (Iordani) *Saxonica* I, 1262-1359, 63-7 e cod. K; tum e Glassbergero excerpta similis *Continuatio* 1359-1488, 68-71; duae *Fr. Iordani epistolae* 72-5, quarum prior data fuit 10 april. 1242; *Epitome Lipsiensis* atque additiones 76-81, e cod. 1525 Bibl. Paulinae Lipsiae, ex eodem (codice edita AF II, 585-5); *Fragmenta Benosowiensia* 82-86 e Glassbergero ab ipso editore excerpta; index demum adest, si non copiosus, saltem sufficiens.

Ut ultimo loco proposita primum aggrediamur, negemus oportet. Fragmenta illa Benosowiensia O. F. M. (Beneschau in Bohemia) unquam

sic extitisse. Primum enim non est, cur in Frag. Benos. requirantur notitiae de conventu O. F. M. Ratisbonae p. 82 s, adeo inde distanti. Dein de aliis etiam conventibus O. F. M. bohemis ibi sermo occurrit. Ea ergo Frag. Benos. potius nominarem *Notitias Bohemiae*, quas ipse Glassberger, natione Moravus, qui Norimbergae degens, saltem 1479 Bohemiam, patriamque suam invisit, AF II, 460 s, collegerat pluribus in locis, cf. XL-XLIII. — Quod Gl(assberger) Norimbergae, XXXVIII s, notitias speciales de O. F. M. et O. Clar. in hac civitate invenerit, illico supponendum est, quare eo vel minus *redactionem Norimbergensem Chronicae Minoris* admittam, quo verba, quae e Chr. Min. hausta vult H. B. nequaquam adeo penitus cum Gl[i] vocibus consonant XXXVII, XXXIX, XLVI; *Monum. Erphesfurt.* Lipsiae 1899, 651, et factum relatum vix aliis verbis exprimi possit. — Dicam quoque in genere, tot breves notitias circa conventus Provinciae Argentinae ab ipso Gl[o] singulis in urbibus, ex archivis vel documentis sumptas vel deductas probabiliter esse, non vero semper e fonte quem litterarium modo dicimus. Neque ullo modo *Chronicam Saxoniae* deperditam, a Gl[o] 85 allegatam, uti B. XLVss. probare nititur, credere valemus fuisse *Continuationem* aliam ignotam *Chronicae Minoris*. Etenim loci allegati a B. XLVI, non adeo conveniunt cum Chronica S. Petri Erford. Moderna, cum modo haec, modo illa plura habeat. Insuper *plura* ista respiciunt non iam Ordinem in genere, uti locus Gl. 85, sed Fratres Provinciae *Argentinae!* Poterat praeterea Gl. directe e Chron. S. Petri haurire. Recte utique sentit B. *Chronicam Sax.* penitus a *Contin. Sax.* a se vulgata, differre, quia locus Gl. 85, in ista non invenitur. Videtur revera Balduinus *aliqua addidisse* Chronicae Iordani, Gl. 21, sed pauca, B. 50-3, ita ut, in genere loquendo *Scripta Balduini copistae Iordani*, eadem esse ac *Libellum Iordani* constet, cfr. B. XXXV, XLIII; secus Gl. certe plura ex isto fonte assumpsisset libenter. Constat quoque, B. XLVIII, certissime *Chronicam Anonymam* ap. AF I, 279 ss e Gl[o]. excerptam esse. Inculpandus vero denique venit cl. B. quod severius et hunc XXXIII, et Iohannem Komerowski XXII s., tractaverit, si non nostri aevi exigentias, sed illius aevi methodos consideres. Aequius de illo P. L. L. iudicavit, l. c. 3; qui tamen arbitrarie praetendit Gl[um] inde ab an. 1292 (p. 107 ss), alio «penitus modo et longius» loqui de ministris provincialibus Saxoniae. Origo Hildesheimensis MS[i] K sine ratione postulatur XVII, cum plerique in Saxonia *tunc* Fratres factum allegatum vix ignoraverint. — Quod B. Iordano Janensi tribuat duas litteras de Tartaris 72-5, non vero tertiam eodem loco, scil. MG. SS. XXVIII, 207 s, editam et inscriptam: *Fr. R. de ordine Praedicatorum et Fr. I*[*ordanus*], *de ordine Minorum*, valde miramur. Quia auctores tertiae epistolae, (quae non secus ac secunda est sine loco et nota temporis), non magis in Saxonia quaerendi sunt, uti vult B. LXII, quam in Bohemia vel Moravia. *Fuerant* utique in Saxonia, antequam litteras has scripserunt, cum dicant, L. c. XXVIII, 207 s: «*Narraverunt* nobis profugi de terra illa in Saxonia precipue....». Deinde de invasionibus Tartarorum lamentantur, atque de Polonia, Moravia, Hungaria depopulatis lugent. Iordanus vero e Saxonia utique venerat! Praeterea tertia ista epistola argumento suo cum duabus aliis intime colligatur.

Quoniam Cod. K nonnisi numero 38, — quos numeros optime ex AF I, transsumpsit — incipit, et B iam n. 62 desinit, utriusque codicis collatio parum ad diligentem editionem novam conferre poterat; saepius ad Komerowskii, saepissime ad Gl[i] textus appellat cl. B. — n. 27 l. 16 rectissime pro *cottidie* (sic cod. B et AF) posuit cum Gl(assb.) *theuto-*

nice; n. 51 item adiunxit l. 7-11 *frater-frater Iohannes* e Gl., quia ap. AF locus sensu omnino carebat. Minus probatur additio in se *erronea* n. 22 l. 4 e Gl., scil. nominis episcopi Sybotonis et quod ex eodem n. 17 l. 14 *cereis* non mutaverit in *ocreis,* quod adiectivo *largis* certe melius correspondet; quod n. 68 inseruerit l. 17-9, e *Catalogo* quodam Ministrorum, uti patet desumptas; cf. *Epit. lips.* 77. — N. 55 l. 6 forma: *propter assiduum fratrum* [*ab*]*usum* [equitandi] *ad personas ministrorum*, vix laudanda est, quia vox *usus* certe sufficiebat, neque vox *equitandi* plane mucronem attingit, quia vertitur comparatio inter *asinum* Fr. Iohannis de Plano Carpinis et *personas ministrorum!* — N. 59 duplici in versione praebetur, quarum altera Balduini esse possit. — P. 38 n. 2 in plures typorum mendas offenditur; cf. 47 n. 1 etc. ubi notes J. E. Weis, iam 1900 aliud de Fr. Iuliano opus evulgasse. — P. 55. not. parum dicitur de Alexandro Hal. et Ioh. de Rupella, qui certe iam 1245 obiit, non 1271; Felder, *Gesch. d. wiss. Studien* etc. 215s. — Fr. (Wilhelmus?) Anglicus 'iurisperitus', quomodo idem erit cum illo 'simplici' ap. *Chron. 24 Gen.* 217, 252, 335. — De Fr. Bartholomaeo Anglico, cf. Felder, l. c. 248ss. — P. 70 l. 22 lege: *fratres.* — Chronologiam an. 1217-1219 ne nunc quidem satis a doctissimo prof. H. B. qui prius a se ipso propositis, ap. *Analekten* 125ss, aperte contradicit, stabilitam crediderim; inter alia occursum S. Francisci et Card. Hugolini Florentiae certo tempori assignare non valet eruditissimus editor. LXXIVs; cf. AFH I, 632, 642. — P. XXXIII l. 3 lege *Confessorium.* — *Speculum Minorum* p. 81 a Gl.° allegatum, vix fuit Spec. Iacobi Perusini, sed unum e *Speculis vitae* tunc aevi publicatis. — P. 26 l. 19 alluditur ad Ioan. VI, 9. — Gl. non obiit « post an. 1509 » p. XXVII, sed certe iam an. 1508; Cf. *hoc fasc.* p. 669-70.

Editio nova, quae prima est completa Chronicae Fr. Iordani, cum pro Ordinis exordiis in genere, tum speciatim in Germania pretiosissimae et *Collectioni* a cl.mo P. Sabatier editae ornatui, et utilitati est magnae rerum franciscalium studiosis.

P. Michael Bihl O. F. M.

Biebrach Kurt, Dr. Phil. — *Die holzgedeckten Franziskaner- und Dominikanerkirchen in Umbrien und Toskana.* — Berlin, Wasmut. 1908. kl. Fol. pp. 701. [Mit 130 Abbildungen]. 4 M.

Obiectum huius dissertationis laurealis est, quaedam species ecclesiarum, quae omnibus filiis S. Francisci in Italia existentibus certe sunt notae, scil. ecclesiae in Umbria et Thuscia sine concameratione extructae, ideoque trabibus tantum tectae. Sunt enim ex hoc ecclesiarum numero quaedam magni momenti, v. gr. ecclesia Sti Francisci Bononiae et Stae Crucis Florentiae. Huius speciei ecclesias *franciscanas* enumerat et summarie describit auctor viginti quattuor, *dominicanas* undecim atque earum originem nititur reperire. Clarissimus ille Burckardt aliquando has ecclesias, cum forma externa omni careat pulchritudine, cum horreis comparavit, quae quidem comparatio cum semper mihi displicebat, tum maxime postquam earum plurimas visitavi. Biebrach mitius, et mea quidem sententia, rectius iudicans, in ecclesiis illis, omisso ornatu externo, gravitatem quamdam et dignitatem admiratur. Quodsi auctor Fratres Ordinis Minorum hunc ornatum omittentes atque negligentes regulas architecturae gothicae, magnam ostendisse audaciam

putat, eum errare mihi persuasum est, cum nulla audacia, sed diligens paupertatis observantia isto saltem modo, in his ecclesiis elucere videatur. Insuper ille apud lutheranos historicos communis error etiam hic legi potest: illas absque columnis ecclesias speciatim ad praedicandum destinatas fuisse, cum econtra ecclesiae cum tribus navibus, uti vocant, praeprimis pro celebratione missarum et pomparum quasi ecclesiasticam approbrationem accepissent. Quis est inter catholicos, qui hanc sententiam esse erroneam nesciat?

Licet igitur auctoris benevolo iudicio de huius generis ecclesiis libenter assentiar, eique pro tractatu multis imaginibus atque lineamentis ornàto gratias agam, tamen objectum suae dissertationis non plane absolutum et fusiore etiam expositione dignum esse puto.

In Collegio S. Ludovici Harreveldiensi.

P. Beda Kleinschmidt O. F. M.

Little, A. G. — *Liber Exemplorum ad usum praedicantium, saeculo XIII compositus a quodam Fratre Minore Anglico de provincia Hiberniae, secundum codicem Dunelnensem editus per A. G. L.* — Aberdonie, typis academicis MCMVIII, in-8° pp. XXX, 177.

Liber iste Exemplorum ad clericorum et praedicantium Fratrum usum, unus e plurimis illis est, qui medio aevo prodiere (et hodie adhuc, prodeunt), eo fine, ut sacro oratori narrationes quasdam thema pertractatum illustrantes vel probantes suppeditarent. Generatim fontes suos indicat auctor huius collectionis exemplorum, qui maximam partem e *Gemma Ecclesiastica* (seu Sacerdotali) Giraldi Gambrensis († 1223) inter eius opp.: *The works of Giraldus Cambr.* ed. I. S. Brewer etc. London 1861-1891. 8 voll., II, 3-364 (extracta quaedam ed. R. Pauli ap. MG SS XXVII, 512-4), hausit; tum plura desumpsit e *Vitas* (sic ille semper!) Patrum, e Dialogo S. Gregorii Magni, e Summa Virtutum et Vitiorum Fr. Guil. Peraldi O. Praed. (obiit c. 1260?). In narrationibus aliunde haustis et iam notis, momentum libri non residet, sed in aliis quas oretenus ipse a Confratribus suis vel aliis coaevis audivit, vel e libris hucusque ignotis desumpsit, v. gr. exemplum n. 51, quod in libro suo *quidam frater noster* scripserat. Editor istum anonymum (p. XX n. 2) eundem ac **Iohannem de Kilkenny** O. F. M. credit, e cuius libro auctor n. 136 (p. 81-2) excerpsit, cf. p. 135 et 148. — Factum de malo testamenti exsecutore n. 136 sic incipit: « Quidam Frater de Burgundia oriundus, nomine **Vincencius** narravit Fr. *Iohanni de Kylkenni,* quondam custodi in diversis custodiis in Hybernia, aliquando de Ponte [Drogheda], aliquando de Corkagio [Cork], viro sancto, discreto et fide digno eventum subscriptum. Frater vero Vincencius memoratus, tunc temporis erat custos in Terra Sancta et venit tunc pro custodibus(!) illius terrae ad capitulum generale ». De narratione ipsa, quia ordinem FF. Min. nullatenus spectat, hic nihil notamus; et sic deinceps quoque procedemus. Uti diligentissimus et eruditissimus editor adnotavit Fr. iste *Vincencius* ceterum ignoratur etiam a R. P. Golubovich: *Bibl. della Terra S.* I, 1906; ignoratur quoque Ioh. de Kilkenny. — N° 36 Miraculum, B. M. Virginis, ait, « hoc refero, quod a Fr. **Nicholao de Wesefordia,** [Wexford], fratre bono et veridico audivi.... Hunc eventum narravit Frater memoratus michi et multis aliis Dublini, secundum quod ab ore predicti penitentis inter peccata sua,

que confitebatur, audierat ». Alii narratores O. F. M. hucusque ignoti commemorantur narr. 213, « quod narravit nobis, scilicet multis fratribus Cork., frater **Nicholaus de Aquis**, [Aachen, Aix-la-Chapelle], quondam visitator Hibernie »; n. 112, p. 67: « Hoc exemplum predicavit frater **Hugo de Succone** [Sutton] in partibus transmarinis, dicens, quod hoc ita evenisse audierat enarrari »; N° 66 p. 41. « Sicut audivi a Fratre **Thoma de Uffordia**, fratre quondam famoso in Hybernia, qui et Fr. **Hugonem** quondam gardianum Londoniarum, tunc temporis vero Cantabrigie studentem, audivit hunc eventum in sermone suo recitare ». (Fr. Hugo guard. London. memoratur: ap. Eccleston, *de adventu Min. in Angl.* Coll. I. *An. Fr.* (AF) I. 220; *Monum. Franc.* I, London 1858, 9; II, ibid. 1882, 8. — N° 95 p. 51: « Fr. **Adam Habe**, bone memorie, frater utique sanctus et religiosus, necnon et predicator famosus et absque dubio fructuosus, fuit in tempore meo in ordine nostro, qui et custos meus [Dublini?] aliquando fuit.... p. 53. De ista narratione nemo dubitet, nam ab ore dicti fratris totam seriem eventus huius audierunt Fr. **Iohannes de Galetrun** et Fr. **Thomas de Upofordia**, qui hec michi et multis aliis retulerunt, et multi alii fratres a dicto fratre Adam. Et nescio, utrum ego hec ab eo audirem vel non(!); scio quod illud bene audissem nisi negligentia vel incuria fuissem impeditus. Et hoc accidit prope Dublinum ». N° 99 p. 55 « Unum exemplum... narravit mihi quidam frater, de cuius veritate non dubito... Inter Dowisky et Ros habitabat quidam paterfamilias cognomento Palmarius, qui<a> peregrinus fuerat in Terra Santa; nomen autem eius mihi modo non occurrit ». Sacrilege hostiam in vini dolium dimitti a quadem muliere permiserat. Cum facti poenitens ista hoc sacerdoti saeculari confiteretur, « non est ausus mulieri poenitenciam imponere, sed dixit ei, ut Fratres adiret, consilium securius et salubrius ab eis habitura. Que veniens ad Fr. **Donekanum**, Fratrem nostrum, humiliter ei confessa est ». Qui eam absolvit, imposita poenitentia salutari. « Hoc exemplum michi retulit frater ille, qui ab ore domestice pretextate huius rei audierat veritatem ». Sapienter autem monet tunc auctor: « Sane, si quis timeat, ne exprimendo totum casum, maliciosis et fatuis det occasionem male agendi in exprimendo immissionem particule sacre hostie in dolium.... poterit qui voluerit, si melius nesciverit, ».... dicere.... « quod mulier illa malefica docuit domesticam facere dolio suo quandam fatuitatem peccato plenam,.... ita quod de sacra eukaristia nichil penitus preponatur. Videat quisque quod sane dicat in talibus »!

Similia consilia aliis exemplis addidit quae mala suadere potuissent. V. gr. n° 155 p. 94 ex Beda, *Hist. eccl.* V, 14, de quodam religioso ebrietati dedito. « Vides, quod hoc exemplum de quodam religioso.... scriptum est, nec expedit de religiosis talia populo pronunciare. Set cum iste utique fuerit homo[!], totum de quodam homine, salva veritate, narrari poterit »! — Pag. 116 n. 198 idem monitum repetit, pro exemplo e S. Gregorio, *Dial.* IV, 53, de quadam episcopo luxurioso. — N° 166 p. 98. « Erat quidam frater noster quondam in Hybernia, qui etiam vixit post adventum meum in terram istam, predicator famosissimus, quem populus de patria in patriam sequi consueverat propter efficaciam predicationis sue. Hic ergo quodam tempore in Ultonia [Ulster] predicans, comitante eum Fratre **Dunekano**, adhuc superstite staciones suas de villa in villam protendebat. Sequebatur autem eos multitudo magna continue, cum propter predicationem, tum propter indulgencie relaxacionem. Et ecce inter alios vir quidam popularis sequebatur eos de die in diem, de loco

ad locum, sumptus secum portans secundum suas facultates, et hunc laborem precipue sustinuit propter indulgencias magnas, quas tunc dabant consequendas. Pecunia autem consumpta, quam secum tulerat, oportebat eum reverti ». Rediens autem in quodam diversorio cauponi, « domestico », omnes indulgentias pro filio suo nuper mortuo emere volenti, easdem pro summa pecuniae expensae vendidit: « et cum hoc tamen unum poccum servissiae [cerevisiae] in biberagium » [supra constitutum]. Commercio completo, circa auroram hospiti filius suus gloriosus apparuit. Quod audiens venditor fatuus, denarios reiciens, frustra indulgentias repetiit. « Eventus iste satis fuit divulgatus, in Ultonia et F. etiam *Dunekanus* narravit Fratri **Roberto de Dodintone**, quod hoc occasione predicacionis eorum evenerat, et quod factum eis retulerunt domesticus simul et fatuus mercator memoratus ». *Robertus* ille denuo occurrit n. 9 p. 5: « Exemplum... quod et scriptum esse in libro qui dicitur Gemma Sacerdotalis [ubi tamen deest!], vel qui dicitur Marini [=?], asseruit mihi frater *Robertus de Dodinton;* unum autem ad minus de communibus exemplis est ». — N° 43 p. 25. Exemplum habes de patrefamilias « quod retulit michi et multis aliis frater **Henricus de Foxtune**, de ordine nostro, vir bonus, viridicus et fide dignus. Hic cum esset canonicus de Premonasterio in Anglia, antequam intraret ordinem nostrum, audivit ab ore prioris monasterii sui » etc. — N° 117 p. 69. « Cum Fratres nostri *Dublini*, me presente et consilium, heu, prebente, induissent *David de Burgo*, fratrem Domini Walteri, nunc [tunc? p. IX] comitis Ultonie, venerunt milites eius et armigeri et satellites, et frangentes medium intersticium ecclesie et violenciam crudelem per totam domum facientes, ipsum violenter extrahentes, habitu spoliaverunt et ad seculum reduxerunt, et timeo, quod ad damnum anime sue. Nam, cum postea uxorem duxisset, quasi subito sublatus est de medio ». E violatoribus ecclesie unus postea egressus, statim inanimis corruit. — Walterus ille obiit probabiliter 28 iul. 1271. (p. 147). — N° 180 p. 104. De iuramento « retulit mihi Fr. **W[ilhelmus] de Kancia**, vir sanctus et fide dignus per omnia » etc. — N° 67 p. 41. De advocatis, retulit michi *Normannus* quidam, de quo certus sum, quod non referret michi nisi verum... Erat in civitate Rothomagi, quidam clericus nomine magister Wilhelmus Bodin..... p. 42.... advocatus autem erat et consistorium curie *Fratris Rigaldi* [O. M.] tunc temporis archiepiscopi Rothomagensis [1248, mart. — 1275, 2 Iul.] frequentabat ».

Plura « inter exempla... **Deodati** » reperit auctor, uti ait n. 98 p. 54, de muliere quadam vafra, quae adiuvante diabolo, ditata fuerat, et moriens tardius sacerdotem vocaverat. Quam sic mortuam « videns filius [eius, clericus], confitebatur pro ea et accepit VII annos in poenitencia. Quibus expletis, apparuit ei mater sua, dicens: Gratias tibi ago, fili mi, quia penitencia tua me liberavit ». N° 149 p. 91 legitur: « Inter exempla *Deodati* ». item n. 207 p. 121 « inter exempla *Deodati* » in cuius fine subnectit: « Hoc autem exemplum reliquid **Frater de Wycumbe** in sermonibus suis ». — Ex his ergo inferam auctorem nostrum librum *Fr. Deodati* prae manibus non habuisse. E Codice Oxoniensi *Balliol Coll.* 228. fol. 309b cl. A. G. Little p. 142 subnectit aliud exemplum *Deodati*, ubi legitur « Quidam Frater de ordine Fratrum Minorum *Deodatus* nomine, quondam minister Hybernie, referebat, quod in partibus transmarinis » etc.; in fine (p. 143): « Hanc mulierem confessus est predictus Fr. *Deodatus* se vidisse et ea que nunc recitata sunt, audisse ab eadem ». In *addendis* additur coniiciendo, Deodatum istum forsan esse eundem

ac Fr. *Adeodatum,* cuius meminit Iordanus ad an. 1231, AF I, 18. — N° 110 p. 192. « Adhuc autem de ludis inordinatis hoc pretereundum non puto, quod Fr. **Petrus**, quondam socius **Concedi** visitatoris, qui et eidem mortuo successit in officio, michi et quibusdam fratribus aliis Dublini narravit. Dixit itaque, quod in patria sua, videlicet in Dacia consuetudo est » inordinata in puerorum partu etc. Hunc passum Axel Obrik illustravit in diss. *Kvineyilde i Middelalderen en Graamunks Vidnesbyrd fra 13 Aarhundrede* ap. *Danske Studier,* Kjobenhavn 1907, p. 175ss. — N° 44 p. 26 Cum Ferdinandus III Castellae rex an. 1248 Sibilliam obsideret « erant.... in exercitu nonnulli sacerdotes propter confessiones populi audiendas [MS. audientes], inter quos erat quidam religiosus, qui postea Frater nostri ordinis erat et in provincia *Arragoniae* morabatur. Sane Frater iste veniens vice quadam propter quedam negotia Parisius, in domo Fratrum nostrorum, coram quamplurimis fratribus eventum.... referebat », de milite scil. quem B. M. Virgo ad confessionem hortata est. — Definiri nequit, quis ille « quidam Fr. **Bartholomeus** nomine, *de Ytalia,* vir religiosus et admodum litteratus [fuerit qui] predicavit fratribus in capitulo, de gemma celi gloriosa, de qua et hoc exemplum referebat.... quod audivi Parisius quadam vice infra octavas assumptionis gloriosissime Domine nostre » n. 45 p. 28. 'Capitulum' illud ex se nullum capitulum generale designat, uti doctus M. G. Little in notis p. 133 innuere videtur, sed potius conclave illud, in quo Fr. Bartholomaeus coram Fratribus concionabatur. L. c. ab editore erudite sex Bartholomaei Itali enumerantur 1°) Barth. Guisculus, Parmensis, obiit c. 1257, cf. Salimbene, *Chron.* 92; ed. MG. SS. XXXII, 220, 236; 2°) B. de Corradino, guardianus Paduae 1256, AF, III, 157; 3°) B. Calarosus Mantuanus c. 1250-70. Salimbene, 131; MG 302. 4°) Barthol. Bononiensis, minister Bononiae c. 1278 et 1285 *Bull. Fr.* III, 545. Salimbene 350; 593; 5°) Bartholomaeus de Amelia, legatus in Graecia etc.; 6°) Barthol. Senensis, eius socius, Golubovich, *Bibl. T. S.* I, 299ss. Coniicit cl. editor narratorem fuisse *Bartholomaeum de Bononia,* qui solus cum Francia relationes habuerit; nam « Parisius fuerat magister conventatus », Salimb. 350, (593). Nil hic definiri potest, et enumeratis Fratribus dicti nominis alii quoque adiungendi forent. Exemplum autem currit de quodam Fratre qui « adhuc vivit » et qui, cum pro malo procuratore orasset, vidit B. Mariam V. Filio suo supplicare pro isto misero, quem mane adiens facile ad meliorem frugem reduxit. — N° 104 p. 59 « Exemplum quod michi retulit Frater **Bonaventura de Tuscia,** tunc conscolaris meus Parisius ». Est de mago, daemonem consulente de Merlino. Daemon ei respondit: « Illum Merlinum vestrum, bene utique novi eum. Et in proximo est, inquit, ut floreat Britannia super Edwardo, sicut floruit sub Merlino. Hoc autem erat aliquot annis ante guerram Anglie, in qua felicis recordacionis Simon de Monteforti interfectus est ». Phrasis est ironica, quia ad continua bella sub illo Merlino, ceterum fabuloso, alludit. Monet optime in fine auctor: « Caveat qui hec legit ne unquam nomen principis memorati [regis Angliae] exprimere in hoc exemplo publice presumat ». Apparet igitur clare scriptum hoc oraculum sive haec 'prophetia', regnante Edwardo I (1272-1307), qui successerat Henrico III (1216-1272). Bonaventura ille, fuitne *S. Bonaventura de Balneoregio,* cuius patria prope fines Tusciae sita est? E chronologia nil obiici potest. Opinatur autem cl. editor auctorem vix eum nominasse simpliciter « Fr. Bonaventuram de Tusciae ». E contrario inferam; quia aliis in exemplis, scriptor auctoritates suas ex industria laudat: 'bonae vitae, veridicos' etc.,

huic autem Fr. Bonaventurae tanquam omnibus noto nulla epitheta ornantia affigit! Malumus ideo illum Doctorem Seraphicum fuisse credere, quam alios tres: 1°) Bonaventuram de Mugello (Tuscum ergo, qui 1273 ad Graecos missus est, Golubovich l. c. I, 283, et ad quem inclinat auctor; 2°) Bon. de Yseo prope Brixiam! qui tamen revera necromaniciae etc. addictus apparet AFH I, 116s. 3°) Bon. de Forlivio in Romandiola, Salimbene MG 161, 322.

Aliud magiae exemplum item Parisius habitum narratur n. 38 p. 22: « Quoddam *mihi* et *Fratri* **Rogero** *dicto* **Bacun** Parisius quondam relatum de festo assumpcionis gloriose Virginis » Hoc retulit « quidam cirurgus compatriota meus, nomine magister Petrus de Ardene... [qui] civis erat Parisiensis. Hic michi et Fr. *Rogero Bacum* narravit, quod quidam magus Hispanus erat ei familiaris ». Qui magus quatuor in noctibus coram eo, in campis circa Lutetiam daemones apparere facile fecerit; quinta nocte, quae erat vigilia Assumptionis B. Marie V. daemon nonnisi difficulter et lugens venit ob illud festum. — Celeber est Fr. *Rogerus Bacon,* qui hic nominatur, quin videamus, quid de re illa senserit. — N. 142 p. 85s. Exemplum « retulit michi Fr. **Thomas de Okoyn,** frater ordinis nostri, vir bonus et fidelis et admodum litteratus, qui etiam ad episcopatum Clonensem [Cluanensis, Clonmacnois in Hibernia] assumptus est, postquam per plurimos annos in paupertate et humilitate et predicacione autentica et edificatoria obsequium sedulum Deo exhibuerat. Episcopus autem existens [1252-1279], retulit michi rem gestam dicens: Ego quando predicacionis officium exercebam in ordine, veni quadam vice ad predicandum in Connackia. Et ecce tunc temporis in episcopatu Clufertensi [Clonfert], mirabilis, immo miserabilis erat pestilentia. Ubi enim homines ibant ad carrucas [currus] suas vel alias in agris aut in nemoribus ambulantes, videre solebant, ut michi refereba[n]t, exercitus demoniorum transeuncium et aliquoties inter se compugnancium ». Quam ob rem, cum plures ob timorem mortui essent et alii aegrotarent, venit ad eos praedicandi causa Fr. *Thomas O'Quinn,* proclamans daemones ipsos nocere ob fidei defectum, quia homines nimis timerent daemones, neque in Domino confiderent! E suggestu inter alia peroravit igitur (p. 86): « Et vos, inquit, videtis et scitis, quod nos O. F. M. sumus homines de mundo, qui plus facimus contra eos et plura mala dicimus de eis; et ego sum hic stans et omnia hec mala dicens de eis et predicans, et ego volo et dico eis, quod veniant ad me et faciant michi, quidquid possunt. Veniant, inquit, demones, si audent, et omnes veniant! Quare non veniunt? Quid faciunt? Ubi sunt? Huiusmodi verba insultatoria replico in auribus totius populi. Et ecce ab illa hora evanuerunt demones... et statim cessavit pestilencia... »!! Frater ille *Thomas O'Cuinn* vel *O'Quinn,* an. 1244 propositus in episcopum Elphinensem, sed non electus fuit, *Annals of Loch Cé* I, 357 (*Rolls Series*); erat custos Pontensis, cum capitulum Cluanense eum in episc. postularet. Quia illegitimus erat, Innocentius IV, 26 Nov. 1252, *Bull. Fr.* I, 641, cum eo dispensavit; obiit 1279; Eubel, *Hier. cath.* I, 201; *Annals of. L. C.* I, 403, 483.

In notis p. 127-157 eruditissimus editor magno zelo plurimas narrationes sive parallelas sive consimiles et fontes proposuit, pro qua parte, maximo amore confecta, ei plurimas gratias referimus et pro duplici indice, altero personarum et locorum 159-170, altero auctorum in notis citatorum 171-77. Etiam plures Fratres Praedicatores nominantur, vel ignoti hucusque, vel, uti videtur, falsae epochae temporis adscripti, v. gr. Fr. *Simon de Heytone* (Henton), prior provincialis Angliae, quem Anony-

mus noster n. 51 (cf. supra 651) nominat et generatim credebatur saeculi XIV; cf. Quétif-Echard, *Script. Ord. Pr.* I, 648; idem sit cum *Simone* ap. Reichert *Mon. Ord. Praed.* III, 110, 117. Erga Fratres O. Pr. ne levissimam quidem zelotypiae notulam in libro Exemplorum inveneris (cf. XIII); quanquam alia ex parte omnem expressionem vel allusionem ad ideas, legendas, historiam, etc. specifice franciscanas ab eo penitus abesse forsan maerens intelliges. — Certe Anonymus animi moderatissimi exstitit, omnem offensam (cf. supra n. 99 p. 56s.: n. 198 p. 116; ac n. 73 p. 44; n. 154 p. 93), devitare volens; librum ad usum omnis generis praedicantium certe intendit. — Lugemus revera MS. unicum in bibliotheca Cathedralis Dunelmensis (Durham) adservatum mancum esse ita, ut doct.mo editori quasi tertia eiusdem pars deperdita lamentanda sit. Abest quoque prooemium, quod nobis auctoris nomen forsan revelasset. Capitula sive exempla 213, quae supersunt, duas in partes discerpserat auctor, in partem I (n. 1-60) « quam de rebus superioribus » inscribit (agentem de Christo, B. Maria V., de Angelis et de S. Iacobo Apostolo), et in partem II quam « de rebus inferioribus » nominat n° 61-213, (ubi de vitiis virtutibus, de statibus hominum etc.).

De ipso auctore Anonymo ea sola cognoscuntur, quae ipse de se prodit hoc in libro ceterum ergo incomplete conservato. Erat Anglus probabiter ex 'Warwickshire' regione, quia ait n. 22 p. 13: « Novi ego clericum nomine Iohannem, utique compatriotam meum michi quondam admodum familiarem, qui sicut ore suo retulit michi, qui et de veritate sua satis certus fui, quadam vice de nocte ivit de Honestleia [Astley], villa scilicet ubi manet pater meus, ad villam propinquam nomine Aruleiam [Arley], ad unam concubinam quam ibi habuit, que etiam tunc temporis michi satis nota fuit ». Iter faciens diabolum in specie canis apparentem fugavit. Petrum quoque de *Ardene* chirurgum 'ex nativitate comparochianum meum' nominat n. 38 cf. supra p. 655. Ex iam supra allatis locis n. 62, 95, 117, 142, 166, 180, apparet eum in Hiberniam missum fuisse, ubi Ponte, Dublini, Corkagii vivebat, et quidem Dublini c. 1256-58, « tenente Domino Alano de la Schuche [Zouche] iusticiariam Hiberniae » n. 117 p. 69 cf. p. 146 s. Studuerat Parisiis cum (S?) Bonaventura (n. 104) [1238-48] et Rogero Bacone n. 38, et postmodum, uti videtur, lector erat Corcagii. N. 62 p. 38 « Huius rei [accidiae] exemplum habes, predicator, de quadam muliere, vidua honesta et religiosa occisa ante annos VII in Desmonia apud Caricohele [Carrigtohill] iuxta Corkagium, ubi ego tunc temporis officium lectoris pro modulo meo, exercui. Sane mulier illa in guerra, que tunc temporis fervebat in Vallia, de terra Domini David de Barry senioris in Wallia, ubi permanserat, prius, fugerat ad dictum dominum suum in Hybernia et accepit unum burgagium a domino supradicto apud Caritothele, ubi braxabat » etc. David de Barry iustitiarius Hyberniae fuit 1267; cui 1268 successit Robertus de Uffordia. (p. 137). Bellum illud Wallense fuisse videtur 1259. (l. c.). Exemplum aliud de se et illa occisa auctori nostro retulit soror miserae illius; « venienti michi ad ecclesiam de Car[i]thoele... occurrit ista et in simplicitate sua... retulit michi omnia, que audierat a sorore sua » etc. Ex supra iam allatis n. 67, n. 142 concludendum ergo est, librum exemplorum compilatum fuisse infra annos 1275-1279.

Aliquae voces editoris perspicaciam fefellerunt: p. 29 l. 7. lege *superius* et *inferius*, pro *miserius;* p. 81 n. 136 l. 28: *quantum*, pro *quam;* l. c. l, 13 *infirmatus;* p. 110 l. 5 *mirum* (miraculum); p. 118 l. 9 *universaliter*, pro *viliter*. p. 69 n. 117 p. 4 n. 8 l. 13 *nona* pro *nova* l. 21 *hae-*

rens muro pro *habens*; p. 114 l. 19 *odorati* pro *adorati*; p. 117 sensus optime currit sine transpositione proposita ab editore. Alios locos, si scivisset auctor esse textus S. Scripturae, implicite citatos, tersius eos edidisset: v. g. p. 13 n. 21 ubi alluditur ad II Macch. 12, 46 (deest: *exorare*); p. 63 n. 111 l. 4-5 ad Iob 1, 8; p. 64 l. 7s. ad Ioel 2, 13; p. 75 l. 7 ad Psl. 76, 11; p. 81 n. 136 l. 14s. ad Is. 38, 15; p. 104 l. 3s. ad Matth. 24, 27. P. 91 n. 150 videtur esse principium Cantici trium puerorum: Dan. 3, 57ss. — P. 30 n. 49 *Ave maris stella* est notus ille hymnus, Chevalier, *Repert. hymnol.* I n. 1889; p. 24 n. 41 est antiphona, l. c. 6756. — Aliam 'recensionem' exempli n. 86 de Lanfranco ap. Caesarium Heisterbacensem, *Homiliae*, ed. Coppenstein, Coloniae 1615, (et 1627 et 1628), III, 10, (Dom. I. post Pont.), habes, sed tacito nomine 'eximii magistri'; cf. Schönbach, *Studien zur Erzählungslitteratur des Mittelalters* IV, Wien 1902 (*Sitz.-Berichte Wien. Akad. Wiss.* CXLIV), p. 80s. — Partes originales huius Exemplorum libri iam evulgaverat cl. Paul Meyer, ap. *Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres Bibliothèques*, XXXIV, I, 399-437. Idem P. Meyer de editione praesenti disserens ap. *Romania*, 1908, XXXVII, 615-6, « Honestleiam » (p. VII) non iam *Astley*, uti ipse prius (l. c.), credit, sed *Ansley*, uti dixerat ap. *Romania* XXI, 303. — Quoad versus anglicos n. 76 p. 45 remittit ad eosdem ap. *Rom.* XXXV, 593; et (p. 616) pro n. 80 ad *Notices et Extr.* XXVII, II, 369, ad editionem suam poematis *La Croisade albigeoise* II, 380, ad *Dialogum Creaturarum* ed. Graesse, p. 264 et ad *Publications of the modern language association of America*, XX, 396. P. 141 Buxetum esset unum e pluribus *Boissay* vel *Boissey* (Dép. Eur-et-Loir). — « Manuale » n. 119 citatum est *Manuel des péchés* Guillelmi de Waddington, ed. *Early English Text Society* p. 281 et cf. G. Paris, ap. *Hist. litt. France*, XXVIII, 203; allegat revera auctor noster textum gallicum non anglicum.

Volumen istud summa diligentia vulgatum atque illustratum a cl. mo Prof. A. G. Little, notum reddit Fratrem Minorem anglum, anonymum quidem, sed hucusque immerito ignoratum. Cum sit primus tomus operum Societati Britannicae pro Studiis Franciscanis publicandorum, ominamur eidem, ut et tomi subsequentes tanti valoris, tantaeque eruditionis sint futuri.

Ad Claras Aquas. **P. Michael Bihl,** O. F. M.

Carlini Armando. — *Di alcuni Manoscritti Malatestiani attribuiti a Fra Michele da Cesena.* (Nozze Giovannini-Neri). Cesena, Tip. G. Vignuzzi e C. 1907. In-8° pp. 33.

Idem. — *Della ritrattazione di Fra Michele da Cesena e del falso* « MISERERE » *edito sotto il suo nome nella* RACCOLTA MURATORIANA, ap. « *Archivio Muratoriano*, N. 5 » Città di Castello, Stamp. Scipione Lapi, 1908. In-4° pp. 233-273.

In nova, quae iam longe processit, editione (1) percelebris operis « Rerum Italicarum Scriptores » a Ludovico Muratori collecti et vulgati, expositio Fr. Michaelis de Caesena Min. Glis O. F. M. in psalmum *Miserere*

(1) Città di Castello, coi tipi dell' Edit. S. Lapi, 1900ss.

quam a Petro P. Ginnanio adnotatam in tertii Tomi parte altera (1) primus editor receperat « tanquam luculentum testem eiusdem in morte poenitentiae » (2), nullibi amplius apparebit, cum tota fictitia, ultimis adhibitis inquisitionibus, certissime declarata sit. Has inquisitiones perfecit Armandus Carlini, in Caesenatensi Lycaeo Philosophiae magister, qui, vitae acerrimi civis sui studiosissimus, in duabus superius enunciatis opellis suas conclusiones explicavit, et ad calcem secundae Expositionem denuo edidit, ad codices emendatam et notis sententiam confirmantibus auctam. Novum ipse et maximum argumentorum agmen ex ipsius expositionis historia, atque ex inspectis codicibus, qui eam continent, hausit; quae mihi hic sunt breviter referenda.

Nullus ante Waddingum scriptor invenitur, qui mortem, quam Fr. Michael de Caesena Monachii in Bavaria anno 1343 oppetiit, referens, de eius poenitentia et conversione verbum faciat. Imo, tum qui de eo loquuntur, tum quae adversus eius nomen et sequaces Curia Romana decrevit et operata est, aliter nos facile suspicari sinunt. Primus insurgit Waddingus, qui asserit: « Obiit etiam hoc anno.... frater Michael de Caesena, post tot annorum pervicaciam tandem poenitens et pertaesus.... » (3). Sed de eius in scriptis retractatione nihil dicit. Hanc tantum morientis poenitentiam ii repetunt, qui postea de hac Waddingo utuntur auctore; cum tandem I. B. Braschi, Caesenas scriptor († 1736), in *Diatribis Caesenatibus,* quae ibidem manuscriptae servantur, nuncium dedit, Caesenae, apud Patres ord. min. Conventualium, inter quosdam vetustas chartas antea ignotas, recenter, ineunte saec. XVIII, inventam esse Fr. Michaelis retractationem, quam Psalmum L explanans, ante mortem emisisset. Hanc Caesenates miserunt Ravennam ad P. Petrum Paulum Ginnanium, Priorem O. S. Benedicti, qui, notis appositis, eam remisit Ludovico Muratori inter « Rerum Italicarum Scriptores » edendam (23-7; 243-8). Sed antequam ad examen explanationis et eius originis veniatur, redeundum est ad codices, quibus ipsa in Malatestiana Bibliotheca Caesenae continetur.

Animadverterat Auctor duos codices, quos scriptores saec. XVI et XVII asserunt se in ista Bibliotheca invenisse, idest: *Postillam Michaelis super Psalterium* et aliam *Postillam super Psalterium* anonymam, saeculo XVIII vel e Catalogis disparuisse, vel nomen mutasse; itemque loco istorum duos alios, idest: *Expositionem in Psalterium Fratris Thomae de Aquino* [Plut. VII, cod. 3] et *Psalterium cum adnotationibus* [Pl. VIII, cod. 5], subiectos esse. Quibus accitis, vehementer gavisus est, quod hunc codicem invenerit, ad calcem habentem exemplar retractationis Fr. Michaelis, imo quasdam notas praebentem, quae eum continere Postillam Michaelis et forsan autographam declarent; illum vero codicem exhibere postillam, quae ab altero derivatam esse certo certius dixeris. Quid ergo? Explicatio patet. Qui bonae famae Fr. Michaelis laborabant, satagunt authentica condemnati Fratris opera ab oculis, saltem a mentibus, auferre; nomen delent vel mutant; atque, ut ubi dedecus esse poterat, honos inveniatur, veteri postillae novam expositionem *Miserere,* in forma publicae confessionis vel retractationis Fr. Michaelis, adiiciunt. Quod etiam confirmatur ex altera eiusdem expositionis copia, quae item ad calcem apposita invenitur Codicis Pl. XIX, 2, qui continet *librum dialogorum de haereticis et dogmatibus* conscriptum a Fr. Okamo, illo praecipuo Fratris Michaelis aberrantis socio (9-22; 241-3).

(1) Mediolani, 1734, p. 513-27. (2) L. c. p. 513. (3) Wadd. an. 1343, n. 13.

Si autem ad examen venias manuscriptorum, quibus retractatio continetur, quamvis imitationi membranae, scriptionis, suturae, ad reliqua codicum adlaboratum sit, tamen subtilius inspicienti commentum patet, totamque esse operam saec. XVIII facile dignoscitur (253-6). Quae omnia denique plenam acquirunt confirmationem, si examini subiicias facta, quae in expositione ipsa contenta sunt. Nam plurima inibi asserta, ab eventuum veritate aperte discordant: ex. g. Cardinalatus *Ostiensis* Fr. Michaelis (265), coronatio antipapae et consecratio episcoporum ab ipso Pisis peractae (265 s.), praesertim consecratio Fr. Amisini Caesenatis in episcopum lucanum (266). Plures etiam loci Confessionis Fr. Michaelis ex inverosimili fonte ad literam sublati reperiuntur, uti ex epistola, quam Gerardus Odonis (cf. Rodulphius, *Hist. ser. relig.* 185 ss), contra Michaelem scripserat anno 1331 (p. 263 n. 2, 265 n. 1 etc.); imo ipsius Waddingi verba falsarius quandoque usurpavit (263 n. 4, 268 n. 5). Has repetitiones et falsitates Auctor in notis ad textum *Miserere* minutiose discutit (262-73); quas vero alii iam prius animadverant (1), argumentum hinc iam suscipientes ad huiusmodi retractationem inter fabulas emandandam.

Ex his omnibus concludendum sane etiam nobis est, poenitentiam Fr. Michaelis, si eam teneas, solidioribus esse documentis comprobandam: retractationem autem eiusdem nullam praebere notam veritatis, et prorsus fictitiam atque multo posteriorem habendam. Qua conclusione si cl. Auctor contentus esse voluisset, ei plenissime assentiremus; sed cum ad audaciora ipse quandoque dilabatur, in his cum eo non reputo recte mihi conveniendum. Thesim enim sibi statuisse videtur, quae certa documenta excedit, quaeque ad plura labili innixa fundamento eum coniicenda ducit. Ducit et aliud: inopportuna et rerum scriptoribus perniciosa, virens a religione aversio, quae animum in nonnulla nimis benignum praedisponit, in alia vero implacabilem facit (15, 238, 240, et passim). Nam, cum ei non sufficiat illud *Miserere* apocryphum comprobasse, putidamque esse et satis incautam saec. XVIII falsitatem, simulationem nititur demonstrare eo versutiae ductam fuisse, ut non mens tantum sed etiam oculus in vetustum opus illuderetur. In codicum et falsificationis historia restituenda vis mentis magis quam rerum evidentia eum succurrit. Nescio an duo codices, qui e prioribus catalogis sublati sunt, iidem sint ac qui postea suffecti inveniuntur; sed nullus istorum *postillam Michaelis* continere dici potest, cum alter [VIII, 5], notis omnibus inspectis, nonnisi expositio quaedam interlinearis saec. XII habenda sit (2); alter vero [VII, 3] ab illa, si mavis, vel ab

(1) Müller, *Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der roem. Curie*, I, 370-2, Tübingen 1879, 370-2. K. Eubel, *Gesch. der oberdeutschen Minoritenprovinz*, Würzburg 1886, 52, Idem, ap. *Historisches Jahrbuch, XII*, München 1891, 290.

(2) Scriptura, tum textus psalmorum, tum expositionis interlinearis et lateralis, ab unica manu charactere carolingio, uti aiunt, est exarata. Maiuscula littera est romana; diphtonga exprimuntur; *et* ubique, vel solum, vel longius verbum componens, &, *s* finale ſ, exhibentur *i* simplex puncto caret, duplex vero (*ii*) et *a* praepositio saepius accentu notantur. Abbreviationes rariores et simplices; interpunctio, summa linea, vel puncto (.) vel ⁝ apponitur. Cf. exemplar photographice expressum quod in primo opusculo praebetur. Asserit Auctor (17; cf. 14s): in ista expositione se agnovisse vocem temporis Fr. Michaelis, oblitus tamen verba exemplis probare; sed facilius erit eam cum aliqua interlineari Glossa typis edita componere. Quo posito, neque altera expositio, quae quidem falso S. Thomae Aquinati tributa est, Fr. Michaelis vel remote esse potest.

aliis huiusmodi educta expositio. Quae imitationem membranae, scriptionis, suturae spectant, quam in recentioribus foliis apponendis auctor simulatores diligenter sed inaniter curavisse autumat, oculus tantum praeiudicio ductus aliqua in parte invenire potest; nam litera est ubique et semper saec. XVIII, membrana, colore, magnitudine, artis ratione, longe ab aliis dissimilis, ita ut ne humanum quidem sit manus in reos vana coniectura gravare.

In nova huius *Miserere* editione curanda, cl. Auctor, lectione quam P. P. Ginnanius dederat, praetermissa, illam ad unguem secutus est, quam praebet cod. VIII, 5, cuius exemplar omnium primum ei videtur. Aliorum exemplarium, quotquot invenit, pene coaequalium vel manuscriptis vel typis exstantium, differentias (quae tamen formam verborum potius quam sensum tangunt), in notis diligentissime collegit; in hoc forsan diligentia excedens, quod manifestum scribae errorem in textu reliquit, quem alia exemplaria correctum praebent, uti p. 263, l. 9, *divisione* Sedis Apostolicae, pro *decisione*. Quae tamen differentiae, tam brevi tempore et uno loco ortae, si ex industria eas esse factas praevio et minime fundato iudicio non censeas, non parvi momenti dubium concitant, exemplar cod. VIII, 5 non esse primum, sed ab alio forsan, nescio quo, ipsum derivari. Sed quaestio esset, eaque coniecturalis et vana, neque in ea longius insistendum puto.

Ut tandem ad finem habenas reducam, magnae sint cl. Auctori omnium rebus franciscalibus studentium ex corde gratiae, quod hanc imperviam quaestionem ad firmam solutionem adduxerit; et cum ei animus sit, ut ipse fausto nuntio retulit (235), de vita et scriptis Fr. Michaelis de Caesena amplius opus describendi, vota promere nobis liceat, ut, iudiciis quae ex moderno vel personali sensu prodeunt relictis, sereno fronte rem inceptam feliciter compleat, qualem et illa tempora viderunt et rerum studiosi, quacumque ex parte, amant et enixe expectant.

P. Benvenutus Bughetti, O. F. M.

Bihlmeyer Hildebrand, O. S. B. *Hagiographischer Jahresbericht für die Jahre 1904-1906*, Kempten und München, Jos. Kösel, 1908 1 vol. in-8°, pp. VIII, 304. M. 4,00.

Anno 1901 R. P. Leander Helmling O. S. B. susceperat publicandum opus periodicum, quod semel quolibet anno prodiens, libros, discussiones etc. omnes, lingua germanica conscripta, Sanctos, Beatos, Venerabilesque Dei Servos respicientia, notaret, discuteretque: *Hagiographischer Jahresbericht für das Jahr 1900. Zusammenstellung aller im Jahre 1900 in deutscher Sprache erschienenen Werke, Uebersetzungen und grösserer oder wichtigerer Artikel über Heilige, Selige und Ehrwürdige,* Mainz, Kirchheim 1901, in-8°, pp. 48. — Secundum volumen huius operis eodem titulo, si excipias annorum indicationem « *Hag. Jahresbericht für die Jahre 1901 und 1902* etc. Kempten, Kösel, in-8° pp. VIII, 204, publicatum fuit anno 1903. Tertium autem volumen, eiusdem fere molis (pp. VI, 267, *Hag. Jahr. für das Jahr 1903,* ibid. 1904), est. In eius prima parte edita sunt, integra e cod. Monacensi lat. 1411 f. 132 sqq. documenta informationis « *de serie actorum circa vitam, dona et cultum* » B. Crescentiae Kaufburanae, factae anno 1744, quo anno, die V aprilis, Beata illa obierat.

Postquam per aliquot annos Annuarium Hagiographicum sine prosecutione iacuerat, R. P. Hildebrand Bihlmeyer O. S. B. illud forma am-

pliore — quia opera etc. linguis quibuscumque recensentur, — publico hagiographiae studioso, offert. Pars I sive generalis (1-59), ea enumerat opera hagiographica, quae ad Methodologiam, Criticam, Principia theologica etc. Canonizationes, Liturgiam, Lipsanologiam, Iconographiam etc. respiciunt, pars II sive specialis, opera, opuscula, discussiones etc. singulos Sanctos illustrantia accurate enumerat, naturam, valoremque breviter indicans. Illud praecipue, et quidem rectissime, varii auctores, labores suos communes in hunc librum conferentes, intendunt, ut paucis sed exactis verbis libri recensiti vim, meritumque proponant, ita ut lector facillime et celerrime comperiat, quo in puncto studia singula sive controversiae nunc versentur. Ista methodo Annuarium Hagiographicum pluribus maximae utilitatis certo erit. Iuxta ordinem alphabeticum nominum Sanctorum opera indicantur. Quae de S. Francisco Ass. 138-45 cf. 286, ibi colliguntur, si demas solum S. Augustinum 82-92, relata de aliis Sanctis longe superant. Plurimis in locis Sancti ac Beati Trium Ordinum S. P. Francisci occurrunt, et opera plurima ad vitas, gestaque ipsorum illustranda, quae singula hic enarrare longum est. Poterant quandoque plures discussiones et libros de aliquo Beato vel Sancto allegari v. gr. de Fr. Iacobono Tudertino 175. — P. 141 l. 12 lege O. M. Cap. pro O. F. M. — P. 190 B. Ioh. Cini non erat O. F. M. sed Ordinis tertii S. Fr. — Caeterum circa quadraginta notae ad SS. et BB. ordinum S. P. Francisci referuntur.

Forma sua nova, multum aucta et universali, ut ita dicam, Annuarium hagiographicum maxime proderit vitas Sanctorum eorumque cultum investigantibus.

P. Michael Bihl, O. F. M.

Portigliotti Giuseppe. — *S. Francesco d'Assisi e le epidemie mistiche del Medio-Evo.* (Studio psichiatrico). — Remo Sandron, Milano-Palermo-Napoli [1909] 1 vol. in-12°, pp. 170. (Biblioteca «Sandron» di Scienze e Lettere. N° 44).

La scuola lombrosiana, celebre per le sue patenti di pazzia dispensate con sicurezza dommatica agli uomini più grandi del passato, esaurita forse la categoria dei geni, passa ora a quella dei Santi, applicando ad essi il suo metodo grossolano e le sue teorie materialistiche. E' la volta di S. Francesco d'Assisi. Paolo Sabatier e Nino Tamassia sono sorpassati: l'ultima parola della critica storica e della psicologia dei Santi la dirà la psichiatria che non ammette l'anima! Si è assunto di dirla in suo nome il sig. Giuseppe Portigliotti. C'è ormai una prognosi delle malattie mentali, delle manifestazioni neuro-psicopatiche, fatta alla lunga pratica dei manicomi; e la si prende, e si cerca di farla combaciare con alcuni rilievi, estratti, non certo a caso, e isolati e magari contraffatti, da una vita che altri hanno il torto di credere o straordinaria o miracolosa. Così, qualcuno da un sensato e mirabile discorso estrae parole e frasi qua e là, le accozza insieme, facendone risultare una mostruosità di concetto e di forma, che poi vi vende per l'essenza di quel discorso. E' il vecchio metodo di processo dei lombrosiani, e il nuovo del Portigliotti. La conversione di S. Francesco è nient'altro che la crisi isterica, conseguenza della sua giovinezza scapestrata, che si determina necessariamente, con un rivolto d'animo, nell' « esagerazione morbosa di alcune delle aspirazioni religiose dei suoi tempi, e più particolarmente di quelle

che sono tanto contrapposte alla sua condotta antica » (44 s.). Ne sia prova il suo delirio per la povertà (43-49), la ricerca morbosa dell'umiliazione (51-8), la sua cieca uniformità alla volontà di Dio, da cui aspetta e prende ogni cenno, il che non è se non abulia (59-65). E' questa abulia che dà modo alla Chiesa di smussare e ridurre alle proprie rotaie il movimento, non poco pericoloso, delle idee e della vita francescana (67-78). Non ostante, dato l'avvio, l'epidemia si propaga, si incrocia e fonde con altre simili follie; e mentre S. Francesco si spegne tra allucinazioni e rimpianti, e il suo Ordine cade nelle lotte intestine (75-112), i Gioachimiti, i laudesi, gli Apostolici continuano a dilaniare, striminzire, riempir di pazzie la povera società, che solo al risorgere del paganesimo respira finalmente e guarisce (113-168).

Per dir tutto questo il Portigliotti si basa, è inteso, su la storia; ma sarebbe forse ragionevole chiedergli su quali fonti e in che misura si fondi. Per es., per S. Francesco cita il Sabatier, prima maniera, e il Tamassia; e nemmeno sempre per stare con essi, ma per spingersi di lì più avanti ancora, alla nuova interpretazione dei fatti, che poi dà ragione alla sua teoria (Cf. p. 34-6, 59 ecc.). Non si cura delle antiche fonti, se non un po' dei Fioretti, che poi svisa, come a p. 64, dove citandoli (Cap. XVI) per il fatto dell' incertezza di S. Francesco sul genere di vita che avrebbe tenuto il nuovo Ordine, lascia apparire che ciò sia stato un fatto non del principio, e dice che non già richiese egli Chiara di consiglio, ma che fu bisogno scovarlo in un eremo e portargli, a fargli cambiare volontà, la rivelazione di Chiara. E, come ho detto, i suoi sono estratti, staccati, incompleti, visti solo materialmente, uniti, giudicati, esposti con una superficialità verbosa e immaginosa che fa ai pugni con la scienza. Noi crediamo che, se mai la psichiatria ha da entrare in simili dibattiti e dare il suo concorso in simili soluzioni, se mai, debba, per uomini morti, lavorare su la storia, con almeno la diligenza e la minuziosità e la serietà con cui lavora, per gli uomini vivi, ne' suoi gabinetti; ciò che, certamente, non ha fatto il Portigliotti nel presente caso. Egli ha una tesi da sostenere, e della storia si serve come, quanto, e non più, può servirgli alla tesi; il che è la negazione della scienza, come della storia.

Dopo ciò, non ci indugiamo su la speranza dell' Autore, che « ancora una volta l' indagine scientifica possa lumeggiare esaurientemente, da sola, certi grandi e oscuri fenomeni della storia umana » (p. 7); come nemmeno ci fermiamo a rilevare certi suoi accumulamenti ed errori storici, anche di indole generale, che del resto dànno l' idea della precisione critica dell' autore per tutto il libro; come sarebbero, p. e.: Fr. Giovanni da Parma che sottentra nel generalato a Fr. Elia (p. 105), e « papa Innocenzo IV che consacra solennemente la basilica superiore d' Assisi, su le cui pareti i maestri più insigni — Cimabue, Giotto, ecc. — *avevano* eternato in affreschi mirabili la vita del Poverello » (p. 108 s).

Sarebbe inutile. E' ancora discutibile quanto la psichiatria (quella almeno che ora si vanta e si adopera) possa entrare, non da sola nè supremo giudice, ma modesto ausiliare nei problemi di storia; poi, i signori psichiatri siano avvisati: qui siamo in un campo di fede e di virtù; e bisognerà discutere questo, prima di osare la pretensione di venirvi a dire l' ultima ed esauriente parola.

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

Höjer, Torvald, *Nyare forskningar rörande den helige Franciskus fran Assisi och franciskanerordens äldsta historia,* dans la: *Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom H. Dr. Thorv. Höjer.* — Stockholm, 1907, XXVIIde Arg. häf. 4. pp. 199-240; (199-205; 205-40).

Nous nous contenterons de donner une simple esquisse des « recherches modernes sur S. François d'Assise et l'histoire primitive de son ordre », que M. le Prof. T. H. a publiées dans la Revue historique de Suède. Partant de la popularité universelle dont jouit S. François de nos jours, et de l'influence immense qu'a exercée son ordre (comme type de nouveaux ordres, comme facteur religieux « qui rendit possible l'exécution du 4e concile du Latran sur [la confession et] la communion annuelle », et facteur politique au service de la papauté qui visait à « détruire la position indépendante du clergé séculier », enfin comme ordre « étudiant ») (199-200), l'auteur trouve bien naturel que S. François et son ordre aient été l'objet d'études si intenses durant les vingt dernières années. C'est M. P. Sabatier, qui, bien que beaucoup de ses théories soient refutées, a été comme le centre de ces études, grâce à ses recherches et publications qui ont imposé l'étude nouvelle des problèmes (201). On connaît les points les plus ardemment discutés de part et d'autre: Hugolin d'Ostie, Fr. Elie, le *Speculum Perfectionis,* Celano, Fr. Léon, S. Bonaventure etc., appréciations de personnes et appréciations de sources (202)! L'attrait de la personalité de S. François et celui des recherches méthodiques en elles-mêmes y entrent (203). Après avoir parlé des vieilles recherches sur S. François, M. T. H. expose avec grande justesse et une impartialité désinteressée le contenu exact et parfois très détaillé des ouvrages de M. Karl Müller, *Die Anfänge* etc. 1885, sur la Confraternité libre (1209-1218) et son évolutión « forcée » vers un ordre religieux (1220-23) (206-8). M. H. remarque que « bon nombre des plus importantes hypothèses et théories ‚modernes' sur S. François peuvent être ramenées à cet auteur (208) ». Dans l'ouvrage de M. H. Thode, *Franz von Assisi* etc. 1885, (1904 [2]), les points de vue généraux importent le plus. Pour M. Thode S. François est le représentant du grand mouvement humanitaire qui, commencé au XIIe siècle, se fit sentir jusqu'au milieu du XIVe et visait la liberté politique (des bourgeois), et l'émancipation individuelle sociale et religieuse; lui, il resta cependant fils obéissant de l'Eglise. L'autre partie du livre de M. Thode regarde la poésie et les arts, auxquelles la *légende* et les églises franciscaines donnèrent un nouvel essor (209-10). — L'ouvrage de M. P. Sabatier, *La Vie de S. Fr.* 1894, est une oeuvre scientifique et une oeuvre d'art, inspirée, dans l'appréciation des sources et dans les récits, par un sentiment religieux radicalement individuel, subjectif et antidogmatique (211). Ces idées pénètrent son exposé des trois grandes questions et tournants de la vie du Saint: son but primitif, et son idéal réligieux: (l'évangile pur, observé dans une fraternité laïque, ouverte à tous), ainsi que « la crise de l'ordre » (1220-26), à laquelle le Saint aurait assisté impuissant, en proie à des angoisses toujours croissantes. Les *sources* franciscaines, M. Sabatier les a considérées à la lumière des circonstances et des défaillances humaines de leurs auteurs et de ceux qui les avaient commandées: *Celano I et II, Tres Socii* (« élagués »), le *Speculum Perfectionis* de 1227 (!!) découvert en 1898 (216-20). L'année suivante les RR. PP. Marc. de Civezza et Teof. Domenichelli donnèrent, sur les traces de Sabatier, leur reconstruction de la « *vraie* » *Leg. 3 Soc.* (224), qui ne tarda pas

à être attaquée de toutes parts, surtout par le R. P. Van Ortroy. Sabatier « l'iconoclaste » vint la défendre, et dissiper « pour la plupart les anachronismes » objectés par Van Ortroy (228). « Mais sa défense repose moins sur une étude critique des textes, faite d'après une méthode philologique, que sur une impression toute subjective de l'originalité du récit, (des *3 Socii*), de la netteté de la figure du Saint (227) » etc.

« Parmi les spécialistes, qui ont critiqué M. Sabatier, M. le Prof. W. Goetz est assurément celui, qui, affranchi de toute idée préconçue, a exprimé son jugement et tiré ses conclusions avec la plus grande sobriété et modération. C'est lui, qui a fourni l'étude d'ensemble la plus sérieuse et la plus logique du *problème franciscain* dans toute son étendue (227) ». M. Höjer expose alors minutieusement les recherches très aprofondies de M. Goetz, auxquelles il ne peut s'empêcher de donner son assentiment, d'une façon plus ou moins explicite. « Les résultats sûrs, dit-il, ou tout au moins vraisemblables que M. Goetz a obtenus, seront très probablement le fondement et le point de départ des études futures sur François d'Assise (231-2) ». Que S. François ait eu pour but de fonder un ordre, que le fondateur lui-même ait aidé à transformer son premier institut, etc. voilà ce que M. Goetz prouve, pour approfondir ensuite la critique et l'appréciation des Légendes, (*Cel. I, II;* [*Cel. II* s'est servi 'loyalement' des matériaux fournis par les Trois Compagnons]; le *Spec.* Perf. les *3 Socii,* S. Bonaventure).

Voici les conclusions de l'article de M. Höjer, dont nous ne voulons donner qu'un simple rapport, sans entrer dans des détails ou des discussions. Disons cependant que M. H. aurait pu élargir de beaucoup le le champ de la discussion, en citant et en employant bien plus d'auteurs. Il aurait dû avoir égard, au moins, à l'écrivain danois M. Joergensen! « En 1894.... dit donc M. H., M. P. Sabatier nous présenta son héros comme un protestant — inconscient il est vrai — mais pourtant protestant du même type ultra-moderne que M. Sabatier lui-même, et nous le vîmes succomber découragé dans sa lutte contre le Saint-Siège et le Christianisme officiel (240) ». Aux biographies reconnues, M. Sabatier substitua d'autres et surtout le *Spec. Perf.* « Et après moins de dix ans, que reste-t-il de tout cela? Le protestantisme libéral de S. François est reconnu n'être qu'un anachronisme, son opposition au Saint-Siège n'est que la lutte toujours nouvelle entre les idéalistes et les réalistes (240) ». Pour beaucoup de points M. Thode avait raison de prétendre en 1904, (*Der hl. Fr.* p. 609), que les études modernes du problème franciscain sont restées au même point qu'auparavant.

Stockholm. **Mlle Louise Hornung.**

XXVIII. Kunstauktion von Gilhofer und Ranschburg in Wien. Sammlung W. L. Schreiber. Formschnitte des 15 Jahrhunderts, Blockbücher (Apocalypse. Biblia pauperum). Holzschnitte des 16. Jahrhunderts. Clairobscurs. Inkunabeln des Kupferstichs. Versteigerung in Wien, 3. und 4. März 1909. Mit 72 Abbildungen auf 40 Tafeln und 12 Textillustrationen. Frankfurt a. M. Jos Baer, Hochstrasse 6, und Wien, Gilhofer u. Ranschburg, I, Bognergasse 2.; 1909, 1 vol. in-4° (ml. 280×200,05), pp. VIII, 89. (M. 5).

Aus dem sehr reichen und in vielfacher Hinsicht sehr interessanten Inhalte der hier, zwecks öffentlicher Auktion, katalogisirten Sammlung von W. L. Schreiber, des weltbekannten Verfassers des klassischen

Werkes *Manuel de l'amateur de la gravure,* heben wir dasjenige hervor, welches für die *Iconographia franciscana* Bedeutung hat. S. 10, n. 26: *Der h. Antonius von Padua,* in ganzer Figur, in einer von zwei Säulen getragenen Bogenarchitektur. Zur Linken das Wappen von Spanien, darüber: *S. Antonius de Padua.* Unten ein Spruchband mit der zweizeiligen Aufschrift: *O proles hispanie,* d. h. der bekannten Antiphon: *in festo S. Ant, Ad Magnif. I. Vesp.* Kolorit: Minium, dunkelviolett, blaugrün, grau und pompejanisch-rot. 337: 237 mm. Schreiber, l. c. n. 1216a. Hochintressantes, sehr grosses und wertvolles, farbiges Blatt. Zum Teil in Farben gedruckt, zum Teil mit Schablonen koloriert. In technischer Beziehung äusserst bedeutend als einer der frühesten, wenn nicht überhaupt als *ältester* Farbenholzschnitt. Ende des 15. Iahrh., wahrscheinlich *spanischen* Ursprungs. Vorzüglich erhaltenes Unikum. Siehe die Abbildung auf Tafel IX.

S. 10 n. 27. *Der h. Antonius,* mit einer, den Rosenkranz betenden Frau. Kolorit: Grau, braun, rötlich-gelb 125: 87 mm. Schreiber 1228. Heitz, *Pestholzschnitte,* 2. Ein jedenfalls für Wallfahrer betimmtes Blatt, um 1500, möglicherweise *lothringer* Ursprungs. — S. 19 n. 55. *Die h. Elisabeth von Thüringen* in Witwentracht, in einem mit Fliesen bedeckten Hofraum stehend. In den Händen hält sie zwei mit Broten gefüllte Körbchen. Rechts vor ihr kniet ein lahmer Bettler. Im Hintergrunde mit Zinnen versehene Türme einer Burg. *Teigdruck.* Glänzend schwarzer Druck auf goldgelbem Grunde 95: 69 mm. Molsdorf 22. Dieses Blatt, dass sich noch auf dem Original-Buchdeckel aufgeklebt befindet, ist in einer Technik ausgeführt, die von der üblichen völlig abweicht. Es gehört zu jener Gruppe von Teigdrucken, bei der die Teiglage unmittelbar auf das Papier aufgetragen ist, ohne dass man letzteres vorher mit einem farbigen Klebstoffe tränkte. Auf die in diesem Falle sehr dünne Teigmasse wurde dann der eingeschwärzte Metallschnitt, der die Darstellung in Hochrelief zeigte, aufgedruckt. Dazu kommt noch, wie Molsdorf nachgewiesen hat, als besondere Merkwürdigkeit, dass die Farbe bei den Strichen der Innenzeichnung zum Teil allmählich verläuft, zum Teil auch ganz fehlt, wodurch die Darstellung einen ganz eigenartigen Reiz bekommen hat. Deustches Produkt um 1470-80. Unikum; s. die Abbildung auf Tafel XVIII.

Clair-obscurs S. 71-89. S. 78 n. 545-61, Niederländische Schule; n. 547. *Monogramm E. P. u. F. Die Stigmatisierung des h. Franziskus* 201: 148 mm. Abdruck in laviertem Braun, doch ist die Farbe auch möglicherweise mit dem Pinsel aufgetragen, in welchem Falle das Blatt als Vorlage für einen Farbenholzschnitt dienen sollte. Aus der Sammlung Firmin-Didot, wo es als *Clair-obscur* galt. Das Monogramm deutet Schreiber auf *Edward Portugaloys,* (Nagl. *Monogramme,* II. 1716), der 1504 als Mitglied der St. Lukas-Konfraternität in Antwerpen bekannt ist. Es ist jedoch anzunehmen, dass das Blatt in Italien im Anfange des 16. Jahrhuderts entstanden ist.

Künstlerisch sehr hochstehendes Blatt. S. die Abbildung auf Tafel XXXV. Der heilige Franziskus kniet dem Beschauer zugewandt, die beiden hoch gehaltenen Hände werden von den Strahlen getroffen, die von dem links oben in den Lüften schwebenden Seraph ausgehen. Auch der linke Fuss wird von einem der vier Strahlen getroffen.

Marburg a. d. L. Prof. Dr. **Karl Wenck.**

COMMENTARIA EX PERIODICIS

1. — Analecta Ord. Min. Capuccinorum. = **Vol. XXIV (1908).** = **Acta Romano-Franciscalia:** *Rescriptum Pontificium,* quo Opus Lucernense ad subveniendum necessitatibus Missionum Ord. Cap. commendatur et ditatur Indulgentiis, 161-2. — *Rescript. Pont.,* quo Sodalitates a Temperantia in Hibernia a Capuccinis erigi conceditur et indulgentiis donantur, 281. = **Acta Ordinis:** *Litt. encycl. Ministri Gen. pro convocatione Capituli Gen. Romae mense Maio hab.,* 10-1. — *Eiusdem litt. encycl. de Jubilaeo Sacerdotali SS. D. N. Pii Pp. X.,* 11-3. — *Statistica gen. Ordinis FF. Min. Capucc. die 1 Ian. 1908,* 104-10. (Provinciae 57; Conventus et Hospitia 731; Religiosi 10.083; alumni scholae seraph. 1396; tertiarii in Conventibus 291. Congregg. 3ii Ord. 4983; membra 828.455). — *Acta Capituli Glis LXII diebus 18-20 Maii 1908, in Urbe celebrati,* 164-84. (Cfr. AFH I, 662-3). — *Novi Rmi P. Min. Gen. litterae encyclicae primae,* 318-44. — *Eiusdem Decretum,* quo Institutum Orientale Prov. Venetae committitur, 344-5. — *Eiusdem Litt. Circulares* de Iubilaeo Sacerd. Summi Pont. in domibus Capucc. celebrando, 345-6. — *Eiusdem Decretum* de Collegio Internazionali in Urbe [Cf. AFH II, 367] et de studiis in Provinciis, 346-7. = **Missiones:** Relationes Missionum: *Chilensis,* 13-5; *Pernambuci,* 37-42; *Radjpootanensis,* 69-79, 111-7; *Bornaei Hollandici,* 153-7; *Arabiae* in Somalorum regione, 252-6, 277-82, 369-72. — *Historia Missionum Ord. Fr. Min. Capucc.* auct. D. D. Rocco Cocchia a Cesimale eiusdem Ord. Tomus IV., 43-I et sqq. fasciculis. (De hoc opere, fuse in *Archivo* dicemus, cum totum editum fuerit). — *Novi Missionarii in Missiones profecti,* 36-7 (fuerunt 35). — *Statistica Gen. Missionum PP. Cap. an. 1907,* 106-7. (Religiosi 890; residentiae 308; ecclesiae 529; scholae 465). — Relatio Legationis P. Mariae Bernardi ad Regem Regum Ethiopiae, 118-20. (Italice, ex ephemeride *L' Osservatore Romano,* 21 Febbr. 1908). = **Munumenta antiqua:** *Litterae P. Bernardini Assensis Generalis Ord. Cap. nostri ad FF. Prov. S. Angeli,* 20-1 (Epistola unica, quae extet, hucusque inedita, huius secundi Vicarii Gen. Ord. Capucc., [1535-8 et 2° 1546-9]). — Paginae disiectae quae ad historiam Ord. [Capucc.] spectant: *De antiquissimo loco Cap. in Terra Montis Melonis,* 21-2. — *De loco Colmenzoni et de Fr. Bernardo ab Ophyda,* 22-4. — *Litterae diversae ad P. Iacobum Salodiensem,* 24-31 (sunt quatuor, cum adiectis opportunis declarationibus et conclusionibus). — *Epitaphia quae ad sepulchra Cardinalium et Fratrum Ordinis Cap. leguntur in Ecclesia et Coemeterio Conventus Urbis,* 56-8, 86-8. = Bibliotheca Mariana O. F. M. Cap. = Bibliographia et Necrologia, in singulis fasciculis.

2. — Rassegna Bibliografica della Letteratura italiana. Direttori A. d'Ancona e Franc. Flamini. Pisa.

Anno XVI (1908). — **Giuseppe Fatini,** *Un Accademia Cortonese del seicento e la Leggenda sulla sfida tra Dio e il diavolo* (*Comunicazione*), p. 231-45. (L'Accademia è quella dei *Topisti,* sorta c. il 1651; e la leggenda si trova introdotta nell' azione drammatica del 1657: *Il b. Guido da Cortona dell' Ord. di S. Francesco — Opera scenica del P. Maestro F. Filippo Fratini Cortonese dell' Ord. dei Servi, Accademico Topista.* Di questo, come di altri componimenti di quell' Accademia, che si tro-

vano nei Codici della Comunale di Cortona 392, 393 e in uno dell'Estense di Modena (Campori, γ. G. 6. 17) l'A. dà anche riassunti e saggi. A Protettori dell' Accademia erano stati presi il B. Guido e S. Margherita di Cortona; quindi s'imagina quanti canti ad essi, ma anche quali!). — **A. D' A[ncona]**, A. TENNERONI, *Inizi di antiche poesie italiane*, etc., 330-1. (Recensione favorevole, che però indica anche alcune lacune del libro).

3. — Rassegna d' Arte Senese, Bullettino della Società degli Amici dei Monumenti. Siena.

Anno III (1907). — V. Lusini, *Due gruppi di terra cotta nella Chiesa dell'Osservanza presso Siena,* p. 11-4. (Articolo, con le figure dei due gruppi, riprodotto qui dalla *Siena Monumentale* an. I, fasc. 4, nel quale si illustrano brevemente le due Pietà che arricchiscono, una [di G. Cozzarelli], e l'altra [di Cieco da Gambassi] la Sagrestia e la Chiesa di quell' artistico convento). — **F. Mason Perkins**, *Ancora dei dipinti sconosciuti della Scuola Senese,* p. 73-84. (Rivendica e attribuisce a determinati pittori di questa scuola alcuni dipinti fin qui o anonimi o aventi attribuzione erronea. Di soggetto francescano notiamo: di BENVENUTO DI GIOVANNI: *Fabriano,* Collezione Fornari — « La Madonna col Bambino fra i SS. Girolamo e Bernardino da Siena » [con figura], fin qui attribuita al Pinturicchio. Del FUNGAI: *Lucignano,* Val di Chiana, Chiesa di S. Francesco, coro — « S. Francesco che riceve le Stimmate ». Lunetta di una pala d' altare). — **E. Bulletti** O. F. M. *Sul Colle della Capriola* (Siena-Dintorni), p. 91-9. (*Appunti storico-critici* da documenti, a rettificare comuni asserzioni e a rintracciare la storia di alcune opere d' arte dello stesso Convento).

P. Benvenuto Bughetti, O. F. M.

4. — Le mouvement des missions catholiques, Louvain.

1908. XXe année. N° 2. Juin. *Autour de la conférence internationale du 28 avril 1908, à Bruxelles,* 65-6. (Relation émue d'un missionnaire belge, le Fr. PAULIN LIEKENS O. F. M. aux prises avec les abus criants de l'esclavagisme en Tripolitaine, cette plaie honteuse des tristes régions du Sahara. Puisse le cri de détresse, poussé par l'infatigable apôtre des nègres trouver écho en haut lieu et provoquer des mesures repressives efficaces!)

Fr. Jérôme Goyens, O. F. M.

5. — Analecta Bollandiana, Bruxelles.

1907. XXVI. = Pas d'**articles** franciscains. = **Bibliographie.** Comptes rendus. LE MONNIER, *Histoire de S. François* [6] 136-8, (V(an) O(rtroy): 'ultra-conservatrice'). — F. GRATIEN, *L'œuvre des Trois Compagnons* dans EF. XV. 138, (V. O. pas assez au courant)). — *The Cath. World* 138, cf. AFH II, 360. — KIRSCH, *Portiuncula-Ablass* 140, (Id. 'l'ensemble est irréfutable'). — GOLUBOVICH, *Vita B. Bened. de Aretio* 141-2, (Id. bonne édition, mais le doc. de 1277 est apocryphe [?]). — ID. *Biblioteca di Terra S.* I, 142-3. (P. Peeters; répertoire et archives des Missions franciscaines en Orient; mais un peu encombré). — M. BIHL, *Raym. Lull* dans EF XV 143 (E. Hocedez; étude très minutieuse; la vie de Lull BHL 7067 serait quand même écrite du vivant du Bx.). — L. ALESSANDRI, *Inventario d. Bibl. di S. Fr. in Assisi* 145-6, (V. O. trésor d'érudition franciscaine). — CALISSE, *Rinascenza francescana,* dans *Rassegna Naz.* 1905, 148 (Id. belle conférence). — RAMBUTEAU, *La B.se Varani* [2] 149. (E. Hocedez, livre de piété). — CIRO DA PESARO, *B. Giov. Righi* 149-50 (V. O. peu de biographie). — DUBOIS, *S. Francis a social reformer* 361-2 (V. O. rien de neuf dans cette analyse). — *Analecta Francisc.* 362-5 (V. O. « édition définitive et véritablement critique »). — A. GOFFIN, *La Vie*

de... Ste Claire par Fr. Dupuis 366, (Id. L'introduction est faite de poésie; trop libre). — WAUER, *Enstehung u. Ausbreitung d. Klarissenordens,* 1906, 366-7. (Id. ‚franchement scientifique'; moins bonnes les pp. 13, 47 ss). — PASCH. ROBINSON, *Golden sayings of Bl. Giles* 367-8. (Id. bonne version et solide introduction). [Cependant il nous faut remarquer que V. O. n'a pas bien rendu le sens des passages p. XXXIV-VI, et LI, récriminés par lui]. — GISB. MENGE, *Der s. Aegidius* 368. (Id. « C'est de la saine et pieuse hagiographie »). — BARSOTTI, *Il b. Giov. Cini* 374. (Id. travail original remarquable). — KROGH-TONNING, *Die hl. Birgitta* 375 s (E. Hocedez; pas assez critique). — LÉOP. DE CHÉRANCÉ, *La B.se J.-M. de Maillé* 376, (V. O. biogr. pieuse). — PIDOUX, *Ste Colette* 377, (Id. bien peu de rigueur scientifique). — PERRONI GRANDE, *A proposito della B. Eustochia* dans *Archivio stor. Messinese* 1906, 377 s, (E. Hocedez; bon document, mais P. G. en tire des conclusions romanesques). — I. MURDOCH, *A History of Japan* 1903, et BONCOMPAGNI-LUDOVISI, *Le prime due ambasciate dei Giapponesi* 1904, 503-8 (V. O.). [On aurait voulu voir V. O. donner, du moins quelques raisons ou renvois, pour traiter en pur *faux* le mémoire latin du Bx. Luis Sotelo O. F. M. (p. 504), et lui-même d'ambitieux à un tel degré (p. 508)].

6. — Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte und Altertumskunde. Annuaire de la Société d'histoire et d'archéologie Lorraine. Metz.

XVIII, 1906. Pinck, *Die Metzer Armenpflege. Vortrag, gehalten 1 Maerz 1905,* 143-164. Après avoir parlé du Bureau des Pauvres, fondé à Metz en 1652 (143-48), et du début de la Maison de Charité des Bouillons, fondée par la reine Anne d'Autriche, mère de Louis XIV, avec le concours de Bossuet et de S. Vincent de Paul 1658 (59), M. l'abbé P. esquisse l'histoire de cet institut. On avait placé dans la ville, plusieurs troncs pour recueillir des offrandes pour cette maison; l'un de ces troncs était attaché à la croix de Missions dans la cour du couvent des Capucins (151). En raison de la loi du 7 Frimaire de l'an. V, le Préfet du Dép. de la Moselle créa, le 15 Germinal de l'an. X (1802), le Bureau de bienfaisance, destiné à remplacer toutes les autres œuvres de charité. Ce Bureau fut installé dans l'ancien couvent des Récollets, par suite d'un arrêté préfectorial du 23 nivôse an. XI; (voir aussi le décret du 20 Fructidor an. XII). Le peuple appela et appelle encore ce bureau « *le Récollet* ». On y établit en outre un ‚atelier de charité' (1802-1821) l'orphelinat de S. Joseph (1821-1859), transporté ensuite dans la Rue Marchant, une école de la ville etc. Voir d'ailleurs les *Mémoires de l'Académie impériale de Metz* XLIXe ann. 1867-68, Metz 1868, 261-275.

P. Michel Bihl, O. F. M.

7. — Alt-Lauingen, *Organ des Altertumsvereins Lauingen.*

Ann. II (1907). *Zum goldenen Jubiläum der Filiale des Klosters O. S. F. in Dillingen im hiesigen* [Lauingen] *Mädchenschulhaus.* — (Narratur, occasione Jubilaei L^{mi}, qua pompa et supplicatione publica solemni, 5 oct. 1857 sorores Tertii Ord. S. Francisci, Dillinga accersitae Lauingam, in novam suam domum et scholam deductae fuere).

8. — Pfaelzische Heimatkunde.

(1907). N° 6. — Dr. Haeberle, *Burgen, Schloesser und Kloester der Pfalz.* — (Enumerantur conventus etc., quae unquam in Palatinatu exstiterunt; sunt, fueruntque Conventus O. F. M. 5, conv. O. M. Cap. 6).

P. Dagobert Stoeckerl, O. F. M.

MISCELLANEA

Una lettera e una Relazione autografe del Ven. Fr. Francesco Gonzaga Min. G.le dei Min. Oss. intorno alla riforma del gran Convento di Parigi, 1582. — La relazione del Ven. Fr. Gonzaga al Card. d'Este qui pubblicata (1), fa conoscere più minutamente come i Frati del grande convento di Parigi resistettero alla riforma che questi vi voleva introdurre. Francesco Gonzaga, eletto Generale dell'Ordine al capitolo di Parigi nel 1579 (2), aveva già rimproverato gli eccessi dei Frati di questo convento, il 3 d'agosto 1581 (3). In un'altra lettera, data il medesimo giorno (4), aveva nominato guardiano del grande convento il P. Pietro Bourguignon (Petrus Burgundus), della provincia di Turonia, e dottore di Parigi. Dopo si recò lui stesso in questa città per condurre a buon termine la riforma. Francesco Gonzaga narra, in questa relazione, attraverso quali penose difficoltà riuscì nel suo intento.

Se piaccia al Signore ch'Egli sia assunto all'onor degli altari, valgaci l'amore col quale abbiamo trascritto i suoi caratteri.

Ill.mo et Rmo Monsignor mio Patrone col.°

.... pensavo minutamente dare parte a V. S. Ill.ma di questi nostri affari francescani come Servitore affezionatissimo, ma le cose cominciorno a caminare così sinistramente per le male impressioni datte contro di me, che non mi parve convenire poichè per essere le cose assai publiche ero certo che V. S. Ill.ma lo haverebbe [sapu]to da altri con suo dispiacere per li favori che sempre mi ha fatto, hora havendo [procedu]to ogni cosa in bene a gloria di Dio, e soddisfatione della mia relligione, con il favore di questa corona, ho voluto batiare come fatio, con ogni riverenza le mani di V. S. Ill.ma et sucintamente mandarli la conligata rellatione di questi fatti, acciò [....v]olere favorire me gustasse intendere il discorso, lo vegga ridutto in poche parole. Tutto hora si ritrova quietissimo havendo fatto qualche poco di castigo, et spero ne habbi da risultare gran bene, se quando io sarò partito li ribelli non trovino chi li favorisca. Io per grazia di Nostro Signore, con tutti questi affari (quali sono stati fastidiosissimi), sono stato sempre bene, et fra 3 giorni mi partirò di questa Corte per andare a celebrare duoi o 3 Capitoli per queste provincie di Francia, che già mi aspettano e poi per terra me

(1) Arch. di Stato Modena: *Corrisp. di Francia.* — Queste carte sono ridotte in pessimo stato dall' umidità.

(2) *Chronica hist.-legalis*, I, Neapoli 1650, 888. Melchiorri, *Annales Minorum*, XXI, Anconae 1844, 172, ad an. 1579, n. 1 seqq. — H. Holzapfel, *Manuale hist. ord. Fr. Min.* 277 s.

(3) *Ann. Min.* XXI, 299 seqq. an. 1581, n. 30.

(4) L. c. 301-3, n. 31.

ne passarò in Ispagna. Supplico V. S. Ill.ma [conser]varmi nella sua bona gratia et tenermi per quello sviseratissimo Servitore che li sono, alla quale humilmente le batio le mani e prego da Nostro Signore ogni felicità.

Di Parigi a 2 di Ottobre 1582.

Di V. S. Ill.ma et R.ma

Humilissimo Servitore
Frate Francesco Gonzaga indegno Ministro Generale
di S. Francesco.

(A tergo) All'Ill.mo et R.mo Monsignore Cardinale d'Este
mio Signore et Patrone Col.mo.

(Sigillo in nizza che sembra quello dell' Ordine).

Il caso passa in questa maniera: che arrivando io in Parigi per rimediare a molti disordini e per far giuditio delle seditiose ribellioni (1) che contro l'honor de Idio e contro l'officio mio havevano fatto i frati di questo convento, che non solo non havevano voluto ricevere nè il mio commessario (sotto protesto di privilegii quali non havendoli giamai l'hanno potuti monstrare) (2) nè obedire a molti ordini che d'Italia l'havevo mandati, ma di più con mille brutti termini di creanza fattoli ciascheduna sorte di dispregio. Ritrovai che questi tali per le molte mensogne che havevano detto se l'erano di sorte affectionati molti presidenti del parlamento che per diffesa loro volevano interporre tutto il favore et tutta l'hautorità loro per lo che se n'andavano molto altieri i frati disobbedienti et di tutte le mie attioni se appelavano al Parlamento et di più andavano del continuo ....do et sparlando in meno (3) spregio dell'officio mio, et questi tali non passavano il numero di trenta. Il principale de quali era quel Berson che tenendo a vile l'hautorità del Papa (sotto protesto di libertà della chiesa Gallicana) se n'era stato poco meno di un anno scomunicato dal Nuntio suo. La onde io, che pur con tutto il cuore desideravo di ridurre alla smarita strada questa anima infelice, l'ordinai che per molti buoni rispetti non dovessi uscire dalla camera sua: il che se bene osservava, non restava tuttavia d'ordire a tutte l'hore nuove seditioni, con il favore de secolari male informati della verità, si che andando io in persona a persuaderle la salute sua ritrovai (con grandissimo mio dolore) che nella camera haveva, e spada et archibuso (se bene male in arnese) e la polvere che a questo stormento serve, giudicai che per sicurezza della mia vita dovessi uscire della sudetta camera perchè sendo anco sopra le muraglie della città molto facilmente haverebbe potuto introdurvi drento, a qual'hora più le fusse paruto, buona copia di soldati, e far poi qualche notabil tumulto nel convento.... pena della scomunica le comandai che incontinente alla camera ove [suol] stare il guardiano se n'andasse a stare per fino a nuovo ordine mio: ma negletto il comandamento, et la scomunica, se ne fuggì appresso in casa del primo presidente del parlamento dove pieno d'ira et d'orgoglio [vo]mitò fuori mille infamie contro le mie at-

(1) *Ann. Min.* l. c. n. 30.

(2) Gonzaga aveva detto la stessa cosa in ambedue lettere citate, l. c. 300, 302. (3) *mero?*

tioni, a che dando pie[na fede] il sudetto presidente mandommi a far comandamento che liberassi i frati che per appostasia et per altri misfatti ratenevo in prigione [et fece] chiamare a se un padre francese di molto valore chiamato P....tha (1) a tempo adreto sendo stato predicatore del Re Carlo, haveva sparso il sangue per diffesa de Chattolici: et a me serviva per compagnia, [il quale] tosto che alla casa sua pervenne, fu circumdato da numerosa schiera di sbirri che con scandalo universale alle prigioni lo condussero. La dove vedendo incaminato per entro a così procellos[i termini (?)] di confusioni l'officio mio, mi risolvei d'andarmene in Fonteb[lea]di di (2) questa corona e per farle sapere che se bene non per altro che per il servitio di Iddio, della mia religione et di Sua Maestà ero venuto accorreggere [li] frati di Parigi, che non di meno a nessun buon effetto potevo condurre.... mio santo pensiero, se da lei medesima non veniva sostenuta la [mia da] tante bande impedita hautorità: da chi cortese risposta ricevendo.... sperato molto bene se da quei medesimi da chi ricevei i primi da[nni] non le fosse stato del continuo persuaso il contrario: ma pur finalmente piacque a Sua Maestà d'ordinare certi pochi capitoli a beneficio [de]i quali se bene non erano conformi a quello che in ogni altra parte sarebbe paruto ragionevole, considerando nondimeno le qualità di questo.... [mi] quietai a quanto fu ordinato, con che me ne ritornai a Parigi pensando che almeno non haverebbe impedito il parlamento quello ordine che da Sua Maestà fu statuito e da lui medesimo accettato. Ma insomma altrimenti fu il successo di quello speravo poichè nella maggior parte di quei capitoli che poco inanti con simulato cuore havevano accettati cominciorno a trovar nuove difficultadi per deprimere l'ufficio mio d'onde accrescendosi maggiormente l'alterezza et l'orgoglio de frati ribelli pervennero a tanto ardire che gridando: muoia il generale, muoia il generale, alle porti della camera mia si incaminorno le quale sendo chiuse (perchè era buona pezza di notte) cominciorno a romperle, e senza dubbio havendovi posto l'ultima mano sarebbono ultimamente giunti a far di me e de' miei compagni quello ch'era.... impiamente ordinato: se a tanto fragore non fussero corsi i chierici del convento, i quali sendo dugento puotero facilmente mettersi in fuga quegli insolenti. Ma io in tanti affanni senza havere altro aiuto che quello de Idio a cui rivolgendomi con tutto il cuore le raccomandavo l'anima mia et la conversione di quei tali et con questi et simil altri pensieri se ne passò quel poco che della notte restava la dove pensando che la seguita sceleragine potesse fare ampia fede della malvagità di quei frati che dal parlamento erano diffesi, a quello humilissimamente ricorsi per favore, mostrandoli che poteva esser hormai sgannato della buona oppenione che per fino a quell'hora haveva tenuto di quei frati che sotto finto protesto di lor privilegii volevano fuggire i dovuti gastighi degli errori commessi. Ma se ben tre volte lo tornai a supplicare del medesimo non puoti (3) non di meno ottenere alcuno bene, anzi tutta via più mi legavano le mani nell'es-

(1) Pare che sia un cognome cominciante per *P* e poi sembrami vedere un *tha*, ma chi sa se sia un cognome breve seguito da un *che?* Lo esigerebbe il senso. — Sarebbe forse il P. Pietro Bourguignon? *An. Min.* l. c. 308.

(2) Non può trattarsi d'altro che del nome latinizzato di *Fontainebleau*, ancorchè i guasti della carta possano rendere più facilmente i segni rappresentanti *Fonteche.... di.*

(3) *Puote'* = potei.

secuzione dell'officio mio, ond'io fui sforzato a lasciare il grand convento e ritirarmene in un picciolo munistero che pur qui in Parigi hanno i frati nostri dell'osservanza: di dove inchinevolmente.... a Sua Maestà le diedi contezza di quanto era passato et quanto senza il suo particolare favore fusse per ricevere notabile danno la mia religione in questo suo [Regno] di Francia, le qual cose sendo da lei con maturo giuditio considerate ordinò [per] favore sovrano et fuor d'ogni ordinario fusse revocata la causa mia dal parlamento e nella.... sua madre fusse remessa (poichè per andare a bagni, li conveniva di Parigi partirsi rimettendo la cura di questo negotio al suo consiglio privato, dove convengono i principi di questo regno, fui in così fatta maniera favorito da loro che non soltanto [mi] diedero hautorità di riformare questo convento se bene con mille exortationi [che] havessi risguardo alla misera conditione di questi paesi et alle comodità (o.... meglio) al pericolo che si corre di unirsi all'h[eretici] ....son sforzato di usare tanta destrezza et prudenza che io scacciai da Parigi con molto dishonore i capi principali della ribellione senza rumore. E poi con facilità grandissima ho gastighato gli altri frati.... di minor qualità et hanno finalmente eletto un guardiano di bontà et [pruden]za così grande che di lui si può sperare ogni bene oltre a molt.... (?) et constitutioni che io proprio ho fatto si che tengo per fermo che non solo per un pezzo non si sia per sentire disturbo notabile di questo convento ma che di più ne sia per risultare molta gloria.... et della religione di S. Francesco (se però non succedesse qualche grande stravaganza conforme al solito di questo paese).

Modena. **F. C. Carreri.**

Due memorie francescane fra le carte di S. Apollinare Nuovo di Ravenna. — Nell'ultima assai importante pubblicazione del Prof. Vincenzo Federici, *Regesto di S. Apollinare Nuovo,* in *Regesta Chartarum Italiae,* Vol. X, Roma, E. Loescher, 1907, in-8°, pp. XVI, 416; si trovano due atti che ci riguardano. Poichè l'Autore non si è arrestato al 1200, secondo le norme dell'Istituto Storico Italiano, che si è assunto di pubblicare in regesto tutte le carte d'Italia anteriori a quell'epoca; ma si protrae fino al 20 gennaio 1516, quando per bolla di Leone X lo storico monastero venne soppresso e i suoi beni devoluti a S. Paolo di Roma. Difatti da alcuni anni i Benedettini non lo abitavano più, ma erano stati sostituiti dai Frati Minori dell'Osservanza, in virtù dell'altra Bolla del 5 giugno 1513, riportata dal P. Flaminio da Parma nelle sue *Memorie storiche della Provincia di Bologna,* Parma 1660, II, 280. Ebbene i due atti che ci si guardano sono: il 1°, una copia autentica del notaio Michael Ciriolus, fatta il 20 giugno 1290; della quale ecco il regesto del Federici:

« Guilielmus Abbas, consentientibus Iohanne, Benvenuto, Guidone monacis, nomine cambii dederunt fratri Peppo Forcato, sindico monasterii sororum Minorum S. Francisci de Ravenna ordinis *S. Clare,* ut apparet instrumento Longavite notarii de Ravenna, sindicario nomine Zoanne abbatisse terenum in civitate Ravenne, regione S. Salvatoris: a primo latere Platea Maior, a secundo via que vadit ad portam Palatii, a tercio monasterium S. Francisci, a quarto via que vadit ad S. Stephanum in Fondamento. Quia Peppus sindicario nomine Gregorie abbatisse et sororum monasterii S. Francisci tradidit monasterio S. Apolenaris quatuordecim tornaturias terre prative ad perticam Cesene, positas territorio Cessene, plebe S. Agathe, in fundo Canturani ».

La seconda memoria è un' assoluzione enfiteutica del 24 agosto 1286, dell' abb. Martino di S. Apollinare al vescovo Tederico di Cervia. L'istrumento, del notaio Pietro Oliverio, venne stipulato a *Cesena* « in claustro fratrum Minorum » alla presenza, curioso!, di tre frati Predicatori.

P. Serafino Gaddoni, O. F. M.

Quo anno Fr. Nicol. Glassberger obierit. De hoc, quamvis agatur de chronista celeberrimo, nihil hucusque constabat. Chronica Fr. Nic. Glassbergeri ad an. 1518 usque pertingit: AF II, 1-561. S. Riezler (1), opinatus est Fr. Nicolaum Gl.m chronicam solum ad an. 1508 deduxisse, sed falsis praeiudiciis nitebatur Riezler, solum MS. chronicae, quod Monachii in archivo conventus O. F. M. adservatur, autographon reputans. PP. Editores autem scripserunt: AF II, p. X, « Multa indicia, praesertim quaedam vitia, quae non nisi librariis apographum scribentibus convenire videntur, suadent codicem non esse auctoris autographum. Constat Fr. Nicolaum saltem usque ad an. 1472 haec Chronica composuisse (cf. AF II, 452), sed probabiliter usque ad an. 1485, a quo alia manus et, ut videtur, etiam alia ratio componendi conspicitur ». Recte e contra animadvertit cl. H. Böhmer (2), 'Fr. Nicolaum Gl.m p. 467 ad an. 1479 de se expresse loqui et ad an. 1488, p. 505, atque ad an. 1501 p. 525'. Addit autem B. p. 550 l. 12, an. 1508 adesse incisionem dividentem chronicam, quia narratio fiat exinde succinctior, quare fieri potuisse, ut ultimae paginae 550-61, an. 1508-1518 ab alia manu adiungerentur, sed eodem, quoque iure ab ipso Fr. Nicolao Gl.o anno 1518 eas adiectas esse posse. Alio loco Boehmer (3) Fr. Nicolaum Gl.m obiisse dicit « proculdubio post an. 1509 ».

Hoc tamen erronee asseritur, uti demonstrat Necrologium Observantis Provinciae Argentinensis, Cod. chartaceus saec. XV et XVI, qui modo in archivo conventus O. F. M. Harreveldensis, in Germania Inferiore (Prov. Saxoniae SS. Crucis), adservatur. Cuilibet conventui aliquae paginae tributae sunt, notae a diversis manibus, sed coaevis scriptae fuere. Primo loco notantur defuncti Fratres conventus Nurembergensis et quidem an. 1486-1524 ab una manu, inde ab altera manu usque in an. 1541. Inter illos legitur etiam, quam brevissime, « *Nicolaus Glasperger, sacerdos 1508* », scil. obiit. Cum hae notae Necrologii in dubium revocari non possint, restat clm. v. H. Boehmer, annum, quo Fr. Nicolaus Glassberger obierit erroneum indicasse. *Cf. supra* p. 650.

Harreveldae. **P. Patritius Schlager**, O. F. M.

Le Tableau franciscain d'Evreux. A la cathédrale d'Evreux, dans la chapelle de l'Immaculée Conception de Notre-Dame, côté de l'épître, se voit une peinture sur toile, d'un mètre carré environ, représentant un sujet franciscain.

En haut, au premier plan, se tient la Trinité, le Père et le Fils assis en majesté, le Saint-Esprit planant sous les traits d'une colombe.

Plus bas, trois personnages allégoriques: la Physique, un globe à la main; la Théologie, un livre ouvert sur les genoux; la Métaphysi-

(1) *Die litterarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwigs des Bayern*, Leipzig 1874, 305 s.
(2) *Chronica Fr. Iordani*, Paris 1908, p. XXX, nota.
(3) L. c. XXVII.

que, dans l'attitude de la contemplation. Le nom latin est inscrit à côté de chaque personnage.

Au-dessous se détachent vingt-six Cordeliers, dont vingt-quatre à genoux, les mains jointes, et deux debout regardant le public. Ils portent l'habit gris-cendré pâle, aux plis droits (1). La corde est encore dans l'axe, comme aux premiers siècles de l'Ordre, avec des noeuds à cinq tours. Nulle trace de patenôtres à la ceinture. Le capuce avec mozette bien plaquée, est très gracieux; il n'a pas encore la haute forme qu'il prendra, en France du moins, à la fin du XVIIe siècle. Mais le plus grand nombre de ces Frères-Mineurs laissent pousser une légère moustache, qui ne les dépare nullement. L'un des deux Cordeliers debout, tient à la main un objet noir qu'on ne distingue pas très bien et qui semble être un bonnet doctoral. Pour donner l'intelligence de la scène, quatre vers latins précédés du mot ALLUSIO :

In verem (mirum)! Brumentus vertit alacrem
  Brumam. Sicque suos eripuit tenebris . 1599.
Hos Deus altitonans sacrato numine servet,
  Ut possint tandem scandere quique polum.

A droite (par rapport au spectateur), on voit un ecclésiastique debout, coiffé de la barette noire, portant toute sa barbe, le col blanc rabattu, une soutane de couleur brune foncée, l'anneau au doigt, sans croix pectorale. A côté de lui l'écu de ses armes soutenu par deux angelots et surmonté de la croix à double croisillon.

---

(1) Le curieux poëme du XVe siècle, attribué à Martial d'Auvergne : *L'Amant rendu Cordelier à l'Observance d'amours*, édité par A. de Montaiglon dans la Collection des « Anciens textes français », Paris 1881, in-8°, p. 64, donne des détails jusqu'ici peu remarqués sur la manière dont les Frères de l'Observance portaient leur habit. Le Prélat régulier dit au Postulant :

Encore nous est deffendu
D'autre nouvel habillement
Jusques le nostre soit fendu
De toutes pars entièrement,
Et sy ne fault aucunement
Que les plis soient cueillis tous drois,
Ne l'abit fait joyeusement,
Ains rondement en tous endrois.

De fait, nombre de monuments figurés du XIVe et XVe siècle représentent des Frères-Mineurs avec l'habit bouffant au-dessus de la ceinture. La *Revue de Bibliothèques*, XVIII, Paris 1908, p. 57, dans un article de M. Th. Legrand, en donne un exemple tiré du « *Thesoro de la Passion* » imprimé en 1494 à Saragosse par Paul Hurus. — Il n'est peut-être pas invraisemblable de penser que les Frères de l'Observance voulussent réagir contre les Frères de la Communauté, même dans la manière extérieure de l'arrangement de l'habit. Fodéré qui écrivait à la fin du XVIe siècle sa *Narration historique de la province de Bourgogne* imprimée à Lyon en 1619, constate p. 21 qu'autrefois l'habit n'était pas « si popinement accommodé comme nous le portons en France ». — Ce sont précisément ces nuances du costume qui me font pencher pour attribuer le tableau d'Evreux à la province primitive ou des Grands-Cordeliers de France, plutôt qu'à la province observante de France-Parisienne, (bien que nous n'ayons pourtant la preuve que la forme du XVe siècle ait été conservée exactement à la fin du XVIe dans les petites provinces).

Une inscription nous renseigne sur l'identité du personage: *D. D. a Calatagirone, eiusdem ordinis patr. Constantinopolitanus, episcopus siculus et nuntius Apostolicus ad Regem christianissimum Henricum quartum.*

Que signifie ce tableau?

Un point n'est pas douteux, il représente Bonaventure Sécusi de Caltagirone, élu ministre général en 1593, envoyé en France par Clément VIII le 17 mars 1597, signataire de la paix de Vervins entre les rois de France et d'Espagne, le 2 mai 1598, patriarche de Constantinople le 14 mars 1599, évêque de Patti en Sicile de 30 avril 1601.

Au moment où la peinture a été exécutée, Bonaventure Sécusi était évêque en Sicile, *episcopus siculus*. Comme il ne fut pas nommé à Patti (1) avant 1601, il faut en conclure que l'artiste n'a travaillé qu'après cette date.

Le groupe des moines dont la plupart sont très jeunes désigne probablement un scholasticat de la province de France avec les Pères Lecteurs. Ce « *Brument* qui, *ô merveille! change la brume en un joyeux printemps* », vise évidemment le Régent de l'Ecole chargé de faire pénétrer la lumière dans le cerveau encore ténébreux de ses élèves. Ces jeunes gens auront, sans doute, soutenu des thèses de théologie devant le Ministre Général, et on aura voulu conserver la mémoire de l'évènement.

Où l'épisode s'est-il passé? Quel est au juste ce « Brumentus »? Mystère.

Le fait que le tableau se trouve à Evreux ne prouve pas absolument que les thèses aient eu lieu au couvent de cette ville. Si nous savions que Bonaventure Sécusi eût séjourné à Evreux, ce serait une présomption favorable, mais rien ne l'affirme. Par contre, en juin 1598 le Ministre Général était à Amiens où se faisait solennellement la proclamation de la paix de Vervins (2). Amiens possédait un couvent de Frères-Mineurs. L'occasion était toute trouvée, dans ces réjouissances de tout un peuple, de fêter l'heureux négociateur de la paix. Les cordeliers d'Amiens avaient une double raison de le faire, puisque les deux assesseurs du cardinal légat étaient deux illustres Frères de leur Ordre, François de Gonzague ancien Ministre Général, et le Général actuel. Reste à savoir s'ils l'ont fait. Jusqu'ici l'histoire est muette.

De plus, la date de 1599 renferme une autre difficulté, elle ne cadre pas avec les fêtes d'Amiens. L'*Orbis Seraphicus* (3) nous apprend qu'en cette année 1599 Bonaventure Sécusi fut de nouveau envoyé en France par Clément VIII et qu'il était encore occupé à ces negociations pendant la tenue du chapitre général de 1600. Ce serait donc pendant la durée de ce second voyage qu'aurait eu lieu l'évènement rememoré par la peinture d'Evreux. — Mais en 1599 le Ministre-Général n'était pas évêque en Sicile. Ce dernier anachronisme peut s'expliquer, comme il a été dit plus haut, par l'exécution postérieure du tableau; au moment où l'artiste terminait son oeuvre, Bonaventure Sécusi pouvait être réellement évêque de Patti. — Quant à la couleur brune du vête-

---

(1) Jean de Saint-Antoine (*Bibl. franc.* I, 230), le fait évêque de Céfalù, et dans l'épitaphe qu'il donne plus bas, il n'a pas remarqué *Pactarum episcopo!*

(2) E. Soyez, *Notices sur les évêques d'Amiens*, Amiens 1878, in-8º, p. 196-197.

(3) *Orbis Seraphicus*, Romae 1682, I, 242.

ment patriarcal, c'est une de ces fantaisies comme s'en permettent souvent peintres et sculpteurs (1).

Il reste à expliquer ce qu'est « Brumentus » et où résidait son collège théologique. A de plus érudits de fixer ce points douteux.

En attendant, il convient de féliciter l'ami des arts qu'est Monsieur le chanoine Lenormand, doyen du chapitre d'Evreux, d'avoir sauvé de la ruine cette toile qu'il découvrit au milieu de décombres, et de l'avoir fait soigneusement encadrer. C'est lui-même qui nous fit le récit de sa trouvaille, le 3 avril 1907.

Saint-Brieuc (Bretagne), 15 octobre 1908.

Antoine Béguet de Sérent, O. F. M.

La statue miraculeuse de Notre-Dame de Foy, gravure par le P. Egide de Trazeignies, O. F. M. — Cette statue miraculeuse fut découverte dans le tronc d'un vieux chêne que l'on venait d'abattre, le 6 juillet 1609, à Foy au pays de Dinant en Belgique (2). Elle fut placée, d'abord, dans un petit sanctuaire. Mais devant l'affluence des pèlerins on dut songer bientôt à construire un édifice plus vaste. Cette nouvelle église fut consacrée le 8 septembre 1624. Le culte de N.-D. de Foy se répandit bientôt au loin, spécialement en Belgique, en Autriche, au nord de la France et au Canada. — Une statue de la Vierge de Foy fut aussi vénérée dans l'église des Pères Récollets de Dixmude (3), auxquels elle avait été donnée en 1620. Cette statue fut bénie le 2 janvier 1623 par Monseigneur de Hennin, évêque d'Ypres. Lorsque la révolution chassa les Récollets et ferma leur église, le 16 août 1797, la statue fut soigneusement cachée. Cependant, en 1802, elle fut donnée à l'église paroissiale de St. Nicolas de Dixmude. En 1892, le R. P. Pholien Naessens O. F. M. dans l'ouvrage qu'il publia sur cet ancien couvent franciscain (4), se plaignit amèrement du triste oubli, où était tombée cette statue, et là-dessus son culte fut rétabli au mois d'octobre de cette même année (6).

La plus ancienne gravure de la statuette miraculeuse de N.-D. de Foy est celle du P. Egide (de) Trazenies, Frère Mineur de la Province de Flandre (5). Elle date de 1632, et elle offre les dimensions de 0,33×0,23 m. Le lecteur la trouve reproduite ci-contre. — D'ailleurs la figure de Marie est une interprétation assez libre de la statuette, le P. Egide lui ayant donné 0,004 m. de plus en hauteur que l'original (7). Le caractère des têtes n'est pas parfaitement rendu et la couronne

(1) *L'Archivum* publiera un article sur la légation de Bonav. Sécusi en France, d'après les Lettres de Henri IV.

(2) Voir l'*Histoire de N.-D. de Foy, (près Dinant) par l'abbé* Félix Fries, Namur, chez Auguste Godenne, 69 rue de l'Ange, 1909, 1 vol. in-8°, XVIII et 298 pp. ouvrage splendidement illustré. Notre sincère gratitude à l'auteur, qui nous a permis de reproduire la gravure dans l'AFH.

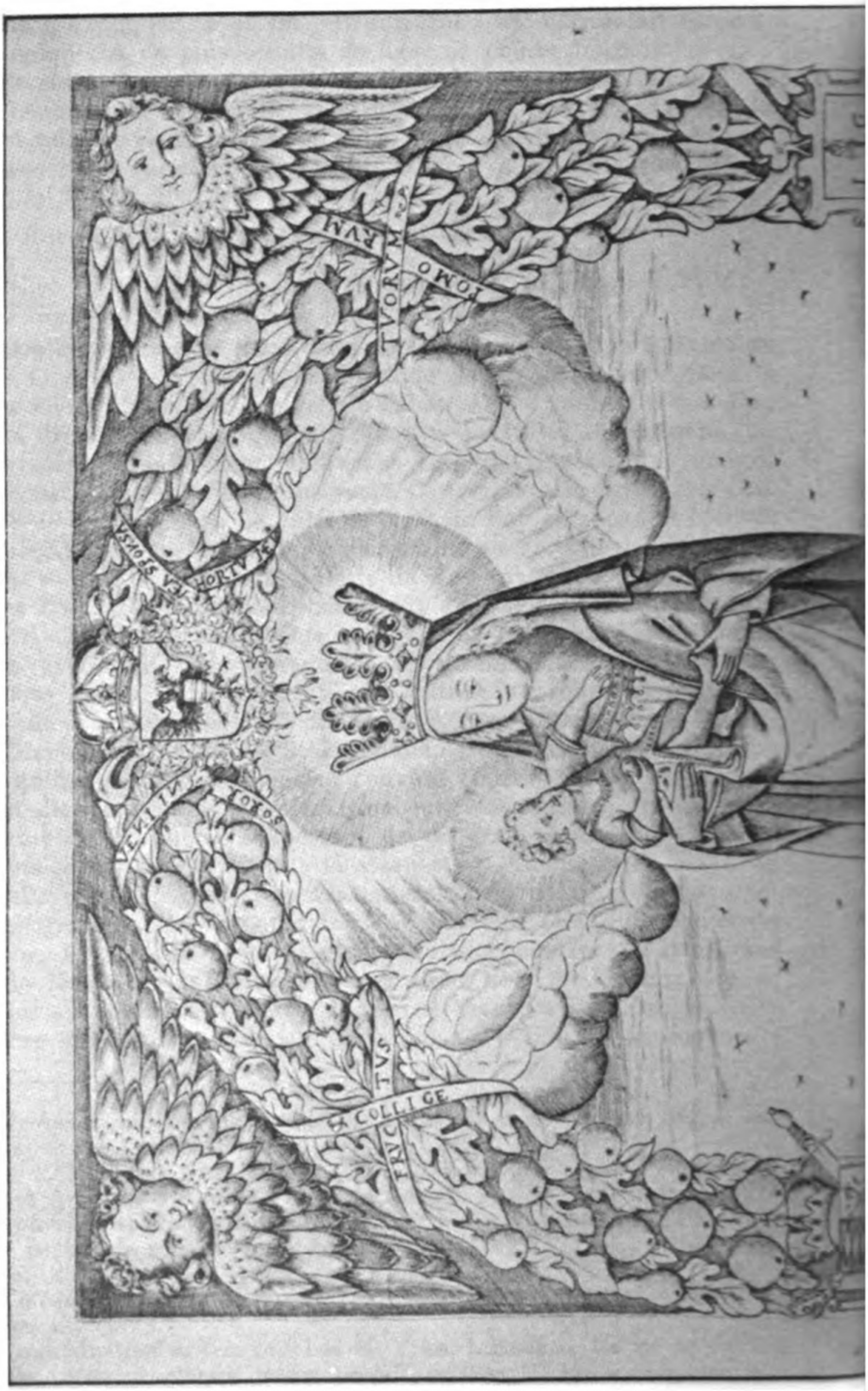
(3) L. c. 248-51.

(4) *De Minderbroeders-Recollecten te Dixmude,* Antwerpen 1892, p. 85 s,

(5) Fries, l. c. 249 s.

(6) La reproduction se trouve, chez M. Fries, l. c. entre les p. 22 et 23. Pour la partie iconographique de son travail, p. 12 ss M. Fries suit, en général, l'ouvrage de M. Jos. Destrée, *La Vierge miraculeuse de Foy-Notre-Dame près de Dinant*, Origines et Iconographie, Namur 1904.

(7) Destrée, l. c. chap. XIII°; Fries, l. c. 20-22.

FRVC TVS COLLIGE

FRVCTVS HONORIS
FRVCTV ENIM MEI
HONESTATIS GRATIE
FIGVRE AV NATVREL DE LA TRESMIRACVLEVSE IMAGE DE NRE DAME
DE FOY HONOREE EN LA BARONIE DE CELLE PAIS DE LIEGE LEZ DINANT
Je suis la mere du grand Roy
Qui monstre mon pouuoir à Foy
Ie suis la diuine fontaine,
De Foy nul ne s'en est allé
Sans estre par moy consolé.
Qui suis de grace toute pleine.
Ie porte vn Royal diademe
Marque de mon pouuoir supreme.
A fauoriser tout pecheur:
Qui met en moy sa confiance
De moy il recoit allegeance
Me reclamant de tout son coeur.
Superiorum licentia sculp. F. Ægidius Truzenies Minorita Obseruant. 1632

l'est d'une façon assez fantaisiste. Il en est de même de toute la disposition. Car la statuette se détache sur un fond de paysage représentant l'église et le village dominé par une colline, dont la silhouette est agrémentée d'arbres plantés à égale distance. Si les draperies de la Ste Vierge sont trop minces ou trop fines, l'arrangement, fait par le graveur, dénote cependant une certaine élégance. Le tout est entouré d'une large couronne presqu'ovale, formée de pommes, de poires et de feuilles de chênes. Elle est rehaussée, en haut, par les armes de l'Empire entourées du collier de la Toison d'or; à gauche par celles du prince-évêque de Liége, Ferdinand de Bavière (1); à droite par celles de la principauté de Liége. Dans les écoinçons de la partie inférieure se trouvent les armoiries du seigneur de Celles et de sa femme, tandis que les écoinçons de la partie supérieure sont occupés, chacun, par un Chérubin. Les inscriptions sur les bandelettes de la couronne et les vers au-dessous de l'image se lisent facilement. Mais comme l'historien de N.-D. de Foy n'a pas bien reproduit celle de l'artiste (2), la voici fidèlement: *Reverendi admodum Patris Petri Carpin* (3) *Provinciae Flandriae Fratrum Minorum tertium Ministri, sui Superioris licentia, sculpsit Frater Aegidius Trazenies, Minorita Observant. 1632.*

Le graveur de cette image le P. Gilles Trazenies O. F. M., appartenait peut-être à la famille des seigneurs de Trazegnies (4), village du Hainaut. En 1632 il habitait le couvent de Namur; il y était prédicateur terminaire à Notre-Dame de Foy, à Celles et aux environs (5). Puisque le P. Gilles était un graveur de valeur, il est regrettable que nous ne connaissions pas, au moins jusqu'à présent, d'autres productions artistiques de son burin fin et délicat.

Le troisième centenaire de Notre-Dame de Foy, dont la statue fut couronnée solennellement le 8 septembre 1909, fournit, en tout cas, une occasion très favorable pour faire un peu connaître ce graveur et artiste franciscain.

Namur. **P. Fulgence Thyrion**, O. F. M.

---

(1) C'est lui, qui, en 1618, envoya une commission au château de Celles, où se trouvait alors la statuette, l. c. 6 s; en 1626 il fit don au sanctuaire du magnifique autel en marbre blanc et noir, qui s'y trouve encore; p. 44 s.

(2) L. c. 22.

(3) Cf. St. Schoutens, O. F. M. *Martyrologium minoritico-belgicum,* Hoogstratae 1902, 165. Fulg. Thyrion, *Les Frères Mineurs à Namur,* Namur [1903], 53.

(4) L'orthographe de ce village a fort varié au cours des siècles.

(5) D'après les Actes des Chapitres Provinciaux.

CHRONICA

I. — Cronaca Italiana.

Quinto Congresso Nazionale dei Monti di Pietà. — Fu tenuto in Livorno i giorni 12-14 Luglio scorso, a 12 anni di distanza dall' ultimo di Milano, settembre 1897. E come quello preluse alla legge del 1898 sui Monti di Pietà, anche questo ha avuto lo scopo di preparare il terreno ad alcune modificazioni di quella legge, intese a ridare ai Monti di Pietà italiani lo spirito con cui furono creati, e i mezzi adeguati a conseguire il loro primitivo scopo. Questo proposito ha dominato il Congresso: la frase di Luigi Luzzatti, nella sua lettera di adesione, lo sintetizza: *Oggi i Monti ringiovaniscono ritornando alla gloriosa civiltà delle loro origini.* Quindi la Presidenza del Comitato promotore si era fatto un dovere di invitare anche il nostro Revmo P. Ministro Genle, che accettò nominando suo rappresentante al Congresso il P. Teofilo Domenichelli, e facendo dispensare ai Congressisti, il libro del P. Holzapfel: *Le origini dei M. di P.*, nella trad. italiana, Rocca S. Casciano, 1905. Gli atti del Congresso si pubblicheranno in volume, di cui daremo relazione. Intanto abbiamo sott'occhio i due discorsi d'inaugurazione tenuti, il 1° dal Comm. Vincenzo Magaldi, direttore Generale del Credito e della Previdenza, e il 2° dal Comm. Francesco Mignai, Presidente del Comitato: *I Monti di Pietà. Vecchie memorie e rinnovate fortune dei M. di P.* Livorno, Tip. Gius. Meucci et C. 1909, in-8, pp. 27. E questi discorsi, indice dei sentimenti del Congresso e del Governo, sono un conforto per il passato e una speranza per l'avvenire di questa salutare istituzione francescana.

⁂ Fra le pubblicazioni uscite in occasione del 7° Centenario dell'Ordine, delle quali ad anno finito daremo un elenco per quanto possibile completo, qui ci piace ricordare quella che per la Provincia Genovese di S. Leonardo da P. Maurizio ha composta il P. Bernardino da Carasco O. F. M.: La *Provincia Francescana di Genova* (accenni storici), Genova, Tip. Serafino et Ferrando, 1909, mm. 240×342, pp. 15, con 7 carte topografiche. Non sono veramente che accenni, le linee — speriamo — di una vera storia di quella Provincia che si meritò il nome di *aurea.* E la deve scrivere il P. Bernardino questa storia, ricca quale gli risulterà di questioni importanti anche per la storia generale dell' Ordine, come, p. e. quella del posto che Genova tiene nella 1ª serie delle Provincie (7), e l'altra dell'origine degli Osservanti (12s), delle quali ora non offre che spunti, che non possono essere una prova. Nelle tavole geografiche, disegnate dall'Autore stesso, sono indicati i conventi e i limiti della Provincia nei vari periodi. A queste, ritornando sul lavoro, l'A. ne aggiungerà altre due: le circoscrizioni dei conventi attuali, e Genova Francescana nel corso dei 7 secoli. Allora confidiamo che, fatto il lavoro con più sicurezza e meno fretta, quelle carte ci saranno date

anche in riproduzione tecnicamente migliore, quale si può ottenere così facilmente dai mezzi moderni. Il testo è stato anche tirato a parte col medesimo titolo, ibid. in 8°, pp. 39, con due appendici in più: la Serie Cronologica dei Ministri, Custodi e Vicarii della Provincia (27-33), e l'elenco .dei Monasteri di Monache Francescane nel relativo territorio (35-38).

*** Rileviamo, che lo merita, l'opuscolo del Can.co D. FIORENZO C. CANUTI, *Antiche Memorie Francescane in Città della Pieve*, Firenze, Scuola Tip. Salesiana, [1908], in-8°, pp. 24. Queste memorie riguardano il Convento, la chiesa e l'antico oratorio Francescano di questa città (p. 11-14), ma specialmente l'unico e prezioso affresco che si conserva in quest'ultimo, rappresentante la Crocifissione (14-24). Per la prima parte l'A., in mancanza di memorie originali, raccoglie quanto ne hanno detto gli storici, che purtroppo non sono d'accordo; sì che tra le notizie di un convento fondatovi da S. Francesco, e di un congresso nel 1257 o un Capitolo nel 1270 (!) che vi avrebbe tenuti S. Bonaventura, l'A. sta sicuro soltanto a una fondazione poco prima del 1284, confermata da Martino IV, quale risulta da una notizia dello Sbaraglia (BF IV, 182, not. *e*). S. Bernardino vi venne nei primi del 400, e vi istituì una confraternita della Misericordia, durata oltre la metà del 500. Il dipinto, che contiene anche le figure dei SS. Francesco d'Assisi, Lodovico d'Angiò e Antonio di Padova, non ha più sicure notizie; ma l'A. con abili sceveramenti e confronti, arriva a giudicarlo della fine del 300 e opera dell'artista che lavorò in quel tempo nella chiesa di S. Francesco d'Asciano e nella Collegiata di S. Gimignano, il quale artista pare identificato con Giovanni d'Asciano. Ma l'opera, come l'oratorio dove forse ristette S. Francesco d'Assisi, aspettano chi si curi di loro, a toglierli dalla profanazione e dalla totale rovina.

*** SILVIO CUCINOTTA ha pubblicato un libretto di versi: *Ballate Francescane*, Palermo, Società Ed. S. Marraffa Abbate, 1909, mm. 225×130, pp. [28]. Sono 10 Ballate e una Nota, di un Francescanesimo però di maniera, che potrebbe portare, ci sembra, qualunque altro nome generico. Speriamo che la moda cessi; e allora forse avremo, se pur ce ne sarà bisogno, una vera Poesia Francescana, quale sgorga dalla storia e dalla vita. **P. Benvenuto Bughetti**, O. F. M.

II. — CHRONIQUE ÉTRANGÈRE.

ALLEMAGNE. — Durant de l'année scolaire de 1908-09 M. le Prof. KARL WENCK a donné, dans le séminaire historique de l'université de Marbourg (Hesse), un cours pratique sur S. François d'Assise et les origines de ses ordres. Les *Analekten zur Gesch. des Franciscus von Assisi* de M. H. Böhmer, à la main, M. le Prof. K. Wenck a fait examiner à ses élèves les textes des Règles de St. François etc. Ensuite les étudiants d'université qui suivaient ces cours, ont dû donner, à tour de rôle, des conférences 1) sur Pierre Waldes (Waldus) 2) sur les Légendes de Celano, en tant qu'elles regardent la première, et 3) la deuxième partie de la vie de S. François, puis 4) sur « la transformation de l'ordre »; 5) sur l'influence et la personalité du cardinal Hugolino; 6) sur la chronique de Fr. Jourdain de Giano; 7) sur les Légendes de S. Bonaventure; 8) sur les Tertiaires, 9) sur la Chronique de Salimbene; 10) sur les écrits hagiologiques du P. Delehaye, de M. Günther etc.

*** En 1907 la bibliothèque du grand séminaire de Strasbourg à reçu plusieurs manuscrits provenant de l'ancien monastère des Clarisses à Alspach en Alsace. Ces volumes avaient été transportés à Ammerschwihr, par la soeur Marie Jos. Schiélé, lors de la suppression du couvent par les révolutionnaires français en 1791. M. le Prof. Dr. Gass a décrit, dans une petite brochure, ces papiers d'Alspach: *Alte Bücher und Papiere aus dem Clarissenkloster Alspach,* Strassburg i. E. Le Roux, [1907] in-12°, pp. VIII, 68 (1,20 M.) — Les Manuscrits sont les suivants: 1°) un Graduel en parchemin pour lutrin, XV°-XVI° siècle 7-12: 2°) un antiphonaire franciscain de la même époque 12-17. M. le Prof. Gass en édite plusieurs antiennes 14-17; sans s'occuper assez si elles sont publiées ou non p. ex. *Caelorum candor* etc. dans son ancienne forme, cf. Hil. Felder, *Die litury Reimoffizien auf d. hl. Franciscus und Antonius,* Freiburg (Schw.) 1901, 124, *O virgo clarens vespere* (15) l. c. 166, etc. St. Louis nommé dans l'antienne suivante, n'est pas St. Louis Bertrand O. Pr. mais St. Louis d'Anjou O. F. M. — Il y a, en outre, un *Kyriale* et deux Hymnaires écrits par le P. Déicole de Ligertz O. S. B. qui s'étant opposé aux convoitises de Louis XIV avait été exilé trois fois par Louvois, et trouva enfin un asile chez les Clarisses d'Alspach, qui dépendaient alors de l'abbaye bénédictine de Maria-Stein (18). Il y a encore deux: '*Ordinarium Antiphonarium chori nostri Alspacensis*',.... *typis* (c'est-à-dire imprimé avec des patrons de caractères!) *in eodem monasterio,* l'un de 1759 et l'autre de 1783, (26-8), et deux autres antiphonaires de l'ordre, dont l'un est précédé d'un manuel de plain-chant.: « *Von der Weysz in dem Chor zue singen* » 28-30. Les livres notés et les Manuscrits de musique sont nombreux (30 ss). Relevons parmi eux des compositions du célèbre chroniqueur de Thann, Malachias Tschamser O. M. Conv. (37-41). L'auteur reproduit à la p. 51-3, du MS. n. I, les prescriptions sur les livres liturgiques; un choix de cantiques allemands dus à des Clarisses d'Alspach (41-8, 53-9), et enfin un fragment de l'ancien catalogue de leur bibliothèque. Il s'agit de la partie ascétique, composée exclusivement de livres allemands.

*** Dans un livre aussi sobre que savant, M. l'abbé Hermann Siebert, Dr. en theologie, curé de Bruchsal, a recherché ce que le bas moyen-âge pensait au sujet du culte des Saints et des reliques. *Beiträge zur vorreformatorischen Heiligen-und Reliquienverehrung,* Freiburg i. B. Herder 1907, in-8°, pp. XII, 64. *(Erläuterungen und Ergänzungen zu Janssens Geschichte des deutschen Volkes,* vol. XI fasc. V). L'auteur érudit s'est servi, pour cela, des ouvrages du moyen-âge, qu'il divise en trois catégories: les ouvrages de théologie pastorale (Sermonaires, *Praeceptoria* et *Sommes*) 2-29, des livres de prière, de confession et d'édification populaires 29-42; enfin des recueils très bigarrés d'hagiographie (42-50). — La II° partie traite du culte des reliques d'après les sermons etc. 51-55, et les brochures à l'usage des pèlerins 55-61. Il est clair que l'auteur a dû se servir à plusieurs reprises de livres franciscains, p. ex. du *Dormi secure* de Fr. Jean de Werden 3-5, 16-7; de Marquard de Lindau 36s, qui dans ses « *Die zehen Gebote,* Strassburg 1515, avertit bien, qu'il faut honorer et vénérer en tout premier lieu le Bon Dieu; de Fr. Othon de Passau « *Die 24 Alten* etc. » 40, 48; de la *Summa Angelica* de Fr. Ange de Chivasso 22, 64. — Jean de Werden, qui, comme Surgant dans son *Manuale curatorum,* Bâle 1506 (p. 28), défend l'Immaculée Conception, raconte que St. Bonaventure pour avoir nié ce mystère, devait chanter toutes les nuits des hymnes devant l'autel de la Ste.

Vierge à Paris (17). Le Dominicain Jean Herolt, en parlant de l'intercession des Saints dans son *Liber discipuli de eruditione christifidelium*, se fonde sur St. Bonaventure, *in IV Sent. dist. 45, a. 3. q. 1* (p. 26 s). A la p. 49 il est question d'une belle et ancienne version allemande de la *Legenda Maior* de St. Bonaventure. L'admonition du Christ Crucifié à St. François, de réparer l'église, y est ainsi traduite:

Meyn hauss, das fellt mir nyder
Francisce pau mir's wider.

La date qui manque à la p. 30 not. 2, la voici, Quaracchi 1882-1902 et plus spécialement t. VIII, ibid. 1898. Jean de Voragine O. Pr. est mort, en effet, en 1298. (43 n. 3).

*** Le *Manuel ecclésiastique* publié par le R. P. H. A. Krose S. I. en collaboration avec plusieurs savants, n'est pas seulement un livre de statistiques, mais il oriente aussi sur les questions modernes relatives à la vie religieuse. Quoique la toute majeure partie regarde l'empire allemand, il y a nombre d'articles d'un intérêt général et universel. Les statistiques embrassent aussi, dans chaque diocèse, les maisons des ordres religieux. Ceux-ci s'intéresseront surtout à la Ve partie du manuel, consacrée aux Missions catholiques, 339-60. Les tables donnent le nombre des religieux etc de chaque ordre s'occupant des missions ou des oeuvres pieuses et sociales dans chaque districte ou vicariat. A la p. 182-6 on trouvera des statistiques spéciales sur les couvents des religieux et religieuses en Prusse et en Bavière. A noter, à la p. 40, que le couvent des « *Minorites* » de Metz n'est pas de l'ordre des Conventuels, comme cette dénomination pourrait peut-être le faire croire, mais bien de l'ordre franciscain: O. F. M. A la p. 31 semble être une lacune quant à nos couvents. A la p. 10 n. 6. *d*, ajoutez '124'. — *Kirchliches Handbuch, in Verbindung mit Domvikar P. Weber, Dr. W. Liese und Dr. K. Mayer herausgegeben von* H. A. Krose *S. J.* I, 1907-1908, Freiburg i. Br. Herder, 1908, 1 vol. in 8° pp. XVI, 472 pp. (6 M).

ANGLETERRE. — L'article de vulgarisation que Sir Home Gordon Bart. a publié dans la *Oxford and Cambridge Review*, London, Constable a. Co, 10 Orange Str. W. C. 1908, N. 5, p. 23-43: *The personality of St. Clare of Assisi*, n'est qu'une courte esquisse de la vie de Ste. Claire. La personalité, comme telle, n'y ressort pas avec plus de relief que dans d'autres courtes biographies, quoique les relations entre Ste. Claire et S. François y soient dépeintes avec un intérêt particulier. Cependant S. François ne fut ni « sous-diacre » (p. 28), 'disant la messe à minuit' (l. c.), ni « confesseur » (p. 36) de la Sainte.

*** **Publications prochaines sur Ste. Claire.** — Cette note nous porte à dire un mot au sujet de quatre livres sur Ste. Claire. Quelques-uns en ont été projetés depuis plusieurs années. M. le Prof. Pennacchi à Assise lancera sous peu son *édition critique de la Légende de la Sainte* par Thomas de Celano. Le R. P. Paschal Robinson O. F. M. publiera pour Noël une traduction anglaise de la même légende, précédée d'une longue et copieuse introduction critique et historique. M.me Balfour, au contraire, s'occupe d'une version anglaise de la « Vie et Légende de Madame Saincte Claire » par Fr. François Dupuis, (cf. AFH I, 195), tandisque M. Fr. Ernest Gilliat-Smith, a repris une étude approfondie de tous les anciens textes, légendes, bulles et autres documents regardant la première abbesse de Saint-Damien. Espérons que ses études

aboutiront bientôt à une complète histoire de Ste. Claire et des commencements de son ordre.

AUTRICHE. — Le mérite réel du livre du P. Guido Rant O. F. M. Dr. Theol. *Die Franziskaner der oesterreichischen Provinz, ihr Wirken in Niederoesterreich, Steiermark und Krain, bis zum Verfalle der Kustodie Krain und ihrer Klöster (1596),* Stein in Krain, Ant. Slatner, 1908, pet. in-8°, 137 pp. consiste en l'appendice (p. 85-126), où il nous donne, soit le résumé, soit le texte entier de 32 documents, allant de 1242 à 1591. Nous aurions désiré y voir *in extenso* les num. 5-11, n. 13 etc. Le texte des autres pièces pourrait être parfois plus soigné. P. ex. à la p. 97 l. 37 il faut lire *quo*cumque; à la p. 98 l. 25 patriarchali pour *parochiali* etc. etc. Dans son exposé très clair et se lisant agréablement, l'auteur a dû visiblement lutter sans cesse contre la tentation de se perdre trop dans les généralités de l'histoire de l'Autriche. S'il avait mieux exploité les documents qu'il avait sous la main, et s'il s'était servi aussi plus souvent des sources franciscaines, le R. P. Guido Rant aurait pu nous donner un travail plus substantiel. Il prouve (p. 56), que le couvent de Laibach existait déjà en 1246, alors qu'on l'avait cru fondé en 1403. En cette année fut achevé le nouveau bâtiment; l'ancien ayant été presque totalement ruiné par un incendie en 1384. Sur l'ordre de l'empereur Frédéric III (du 27 août 1491), les Conventuels durent céder la maison aux Observants, qui y vinrent le 2 septembre 1491. Les Observants de la province d'Autriche s'opposèrent vigoureusement à la réforme luthérienne (38-44 Chap. III). Le chapitre de Vienne (1522) choisit 39 Frères, tous vaillants prédicateurs, qu'il destina spécialement à cette campagne. Parmi eux se distinguèrent surtout les PP. « Iohannes de Hungaria, Thomas de Salisburgo, Amadeus, Medardus van Kirchem et Ambrosius de Rohrbach (42) ». Les Protestants maltraitèrent le P. Thomas de Salzbourg et l'empoisonnèrent en 1539, ensuite ils blessèrent mortellement le P. Jean de Hongrie (1548). En 1559 la Province d'Autriche céda le couvent de Laibach à la Province de '*Bosnia-Croatia*', dont les Turcs avaient détruit presque tous les couvents. Celui de Laibach, que les Franciscains avaient dû quitter en 1596, fut occupé ensuite par les Jésuites. Le couvent de Gradac, fondé pour les Observants en 1466, fut détruit, déjà en 1469, par les Turcs (p. 71). Les Franciscains, chassés de Moettling par ces mêmes envahisseurs en 1468, se transportèrent à Rudolfswert, où il demeuraient près de la chapelle de St. Léonard, que l'empereur leur donna le 31 octobre 1469. Ils en prirent possession le 1 janvier 1470, mais en 1559 ils la cédèrent aussi à la Province de '*Bosnia-Croatia*' (72-78). Le couvent de Stein, fondé par les Observants en 1493, dut être abandonné en 1538 par suite de l'oppression des Protestants. On y installa la paroisse ainsi que les écoles et l'hôpital de la ville. — Le livre a été publié aussi comme thèse de Doctorat de l'université de Fribourg (Suisse).

⁂ Le R. P. NORBERT GOLICHOWSKI nous donne, à l'occasion du 425e anniversaire de la mort du Bx. JEAN DE DUKLA O. F. M., un recueil de grâces obtenues au cours des siècles, (1484-1908), par l'intercession de ce saint Frère Mineur polonais. Ces miracles, guérisons etc. sont extraits, soit des pièces officielles dressées à leur occasion, soit des dépositions ou relations privées des personnes favorisées par le Saint (p. 7-154). L'autre partie du livre est consacrée à des dévotions en l'honneur du Bienheureux. Norb. Golichowski, O. F. M. *Bl. Jan z Dukli w czterosetna dwudziestopiata rocznice blogoslaw. skonu roku 1909. Cuda i*

Laski od r. Tysiacznego czterosetnego omdziesiatego czwartego do Tysiacznego dziewiecset ósmego r. (1484-1908). Lwow, Nakladem Kl. z G. Faff. 1909, in 12°, pp. 224.

DANEMARK. — Après la traduction allemande (v. AFH I 131-5), et française (II 529-30), de la belle Vie de S. François par M. Joh. Joergensen, voici que l'on en annonce deux autres versions. En effet M.lle Anna M. Nallino va en faire paraître une traduction italienne chez Reber à Palerme, tandis que M. Ramón y Tenreiro s'est chargé de la mettre en langue espagnole pour une librairie de Madrid.

FRANCE. — Le R. P. Ubald d'Alençon O. Cap. vient de publier le texte de la belle et savante conférence dont nous avons déjà parlée; AFH II, 530. C'est M. Alphandéry, professeur à la Sorbonne, qui y avait donné, cette année, un cours sur les idées de S. François relatives à la pauvreté, et 'dont le nom émarge sur les listes des conférenciers de la Franc-Maçonnerie, v. *Bulletin Maçonnique*, num. du 24 nov. 1906, p. 5', qui y avait invité le R. P. Capucin. Voici le titre de la petite plaquette: *Les idées de S. François sur la pauvreté, conférence faite à la Sorbonne le 17 mars 1909,* Paris, Vve Ch. Poussielgue, 1909, in-16, pp. 60.

⁂ C'est sans doute le R. P. Hilaire de Barenton O. M. Cap. qui a inspiré et guidé les artistes qui ont illustré le: *Grand Album Franciscain, publié par le* P. Hilaire de Barenton. Illustrations de Glebocki Lemot, Girard et autres artistes. Paris, Action franciscaine, 117 Boulevard Raspail 117. Couvin, Maison St. Roch, 1909 in 4°, (sans pagination). — C'est une biographe illustrée de St. François d'Assise, suivie de notices et d'images de ses plus illustres fils. Les gens du peuple catholique feuilleteront avec joie et admiration ce beau livre; ils goûteront cette riche collection de planches très variées, et en général assez bien réussies. D'aucuns sentiront un attrait pour les desseins, un peu rudes, de M. Glebocki, tandisque d'autres admireront davantage les planches plus fines de M. Lemot et les groupes très soignés de M. Girard. Inutile de discuter sur tel ou tel détail; mais l'habit des religieux des différents ordres franciscains, aurait pu être mieux distingué et souvent mieux modelé. Les Saints, les docteurs, les prélats etc. des trois ordres défilent, en procession, devant le lecteur, depuis S. Antoine de Padoue, jusqu'à son Eminence le Cardinal Vives y Tuto, le P. Pierre B. de Falconara, et le R. P. Engelbert Huber, qui est cependant Frère Mineur! cf. AFH I, 204. — Vous y voyez les missionnaires accompagnés chacun, d'un enfant dans le costume plus ou moins caractéristique de son pays. Duns Scot porte, mais un peu maladroitement, une petite statue de la Ste Vierge; Fr. Jacques Turrita, avec le millésime « 1225 », montre une mosaïque, et le P. Chrysologue de Gy O. Cap. porte sa mappemonde. Ni Bradwardinus ni Fra Ristoro etc. n'étaient cependant Franciscains! Parmi les membres du Tiers-Ordre on fait figurer presque la totalité des grands artistes, savants, inventeurs etc. d'autrefois, depuis Gutenberg jusqu'à Galvani! Le texte qui explique brièvement les tables et planches, est naturellement dû au savant P. Hilaire, qui rendra ainsi plus populaire tant des grands Franciscains.

⁂ Les *Mémoires et lettres du P. Timothée de la Flèche,* [O. Cap.] *évêque de Béryte, sur les affaires ecclésiastiques de son temps 1703-1730, publiés par le* R. P. Ubald d'Alençon, Ve édit. augmentée de documents inédits et de gravures, Paris, Picard, 1907, 1 vol. in-8°, pp. 218, forment le N° 3e des *Archives Franciscaines.* — Etant venu à Rome, en 1703, comme secrétaire français du Procureur général des Capucins, le P. Timothée

gagna les bonnes grâces de Clément XI; il joua un rôle prominent dans la condamnation du Quesnelisme, et fut chargé d'ambassades officieuses auprès de Louis XIV et de Clément XI. Après avoir quitté Rome, en 1715 comme évêque de Béryte, il fut ballotté au gré de sa mauvaise fortune, et mourut à Nantes en 1744. Les *Mémoires* du P. Timothée (15-152) rédigées après 1730, commencent par sa venue à Rome en 1703. Ils avaient déjà été publiés en 1749 s. l., à Nantes en 1752, à Avignon en 1774 et dans la collection de Migne, *Oeuvres complètes de la Tour* IV, 1855, 857 ss. Le R. P. Ubald a joint à son édition (153-209), 24 lettres du P. Timothée, et il a fait préceder le tout d'une introduction (1-13) sur l'auteur et le texte des *Mémoires*.

⁂ Certes, l'humble frère capucin, MARTINIEN DU LUDE ne se doutait pas, qu'un de ses savants confrères allait une fois écrire sa biographie. Néanmoins ce frère lai a bien mérité la notice que lui a consacrée le R. P. Ubald d'Alençon, qui a eu l'heureuse fortune de se voir livrées les lettres de Fr. Martinien. Celui-ci était en relation avec plusieurs hommes éminents de son temps. Ce sont sans doute les deux lettres inédites que Félicité de la Mennais *semble* avoir adressées au Frère Martinien, qui feront surtout l'intérêt de cette publication. L'une est datée du 28 juin 1825, l'autre du 16 juillet suivant. Elles ont trait à la publication, en français, des lettres d'Atticus (nom fictif). Le Fr. Martinien du Lude, s'appelant au siècle François Lion, était né à La Chapelle-aux-Choux (Sarthe), le 24 juin 1749. Ayant pris l'habit à Quimper le 24 juillet 1785, il habita les couvents de Morlaic, Rennes et Croisic. C'est là que le trouva la grande révolution, pour le jeter ensuite de Bretagne au Portugal, de Londres à Jersey, de Paris à la Meilleraye. Toujours attaché à l'observance de ses voeux, il ne put cependant pas voir le rétablissement de son ordre en France. Il mourut à Orléans en 1830. — *Un Correspondant inconnu de F. de la Mennais. Documents sur le Fr. Martinien du Lude. Avec des extraits de ses lettres* 1759-1830. Paris, Picard 1908, in 8° 21 pp. Extrait des *Annales Fléchoises*, 1908. Les deux lettres de Lammenais avaient déjà été publiées par le même auteur dans les *Études Franciscaines, XVIII*, 1907, 211-15 et dans *Revue de Bretagne*, oct. 1907.

⁂ La solide biographie consacrée par le R. P. RENÉ DE NANTES O. M. Cap. au T. R. P. TIMOTHÉE DE PUYLOUBIER, retrace la physionomie attachante d'un fils de St. François qui a occupé une grande place dans la Province de Paris « par la double autorité de sa science et de son esprit vraiment capucin ». René de Nantes, O. M. Cap. *Le T. R. P. Timothée de Puyloubier ex-Provincial des Frères Mineurs Capucins de de Paris*. Couvin, Oeuvre de St. François, 1908. in 8° 96 pp. Né à Puyloubier, non loin de Marseille, le 17 sept. 1830, Maurice Férréal Pouzier, entra, au mois d'octobre 1844, au petit séminaire d'Aix (p. 10). En 1851 il quitta le grand séminaire de cette ville pour entrer au noviciat des PP. Jésuites (16), qui « le pressèrent... d'entrer dans leur Société » (15). Il n'y resta pas longtemps cependant et, en décembre 1853, il se présenta chez les Capucins de Lyon (18). Le 6 janvier 1854 il revêtit, à Marseille, les livrées séraphiques et reçut le nom de Fr. Timothée (20). Après avoir prononcé les voeux solennels, le 7 janvier 1855, et parchevé les études à Crest, il y reçut l'ordination sacerdotale le 9 novembre 1856 (22). De 1857 à 1858 il fut vicaire et professeur de philosophie à Périgueux (l. c.), pour se vouer ensuite au salut des âmes dans l'apostolat des missions (24-8). Après la division de la Province de France en trois Provinces distinctes, le R. P. Timothée fut nommé, le 26 avril

1870, lecteur de Philosophie à Paris; le 15 juin 1871 on lui confia la direction des Etudes à Versailles (28 s). Il s'ensevelit alors dans une longue et laborieuse retraite. Expulsé du couvent de Versailles, le 5 nov. 1880, il trouva, avec ses étudiants un asyle chez les PP. Capucins à Schlanders dans le Vinschgau en Tyrol (44). En 1883 il alla à Budel en Hollande, où furent réunis les cours de philosophie et de théologie (50-4). En 1888 il revint comme gardien à Versailles, où il enseigna la morale (1889) et ensuite l'éloquence (1890). Au Chapitre Provincial, tenu à Paris le 6 juillet 1894, il était élu Ministre Provincial (60) et il s'adonna tout entier aux devoirs de cette charge. Le 30 mai 1896 il présida la bénédiction de la chapelle du Collège Séraphique qui lui tint toujours à coeur (63). Il gouverna la Province jusqu'au 2 juillet 1897 et se retira ensuite à Lorient. Les nouvelles lois contre les religieux l'en expulsèrent en octobre 1904. Il ne devait plus revoir la terre de France; il succomba à une congestion pulmonaire le 15 nov. 1907, au couvent de St. Roch à Couvin près Namur. Comme lecteur il appartenait bien à l'ancienne école; il s'efforçait de suivre surtout les auteurs de l'ordre franciscain. Le nom du R. P. Timothée restera toujours inscrit dans les annales de la Province des Capucins de Paris, il sera, « synonyme de fidélité à la règle et de dévouement à la Sainte Eglise ». (92). A la fin de la biographie, écrite avec amour filial, on trouve une bibliographie du T. R. P. Timothée, comprenant surtout des livres, manuels et articles de théologie morale, p. 93-5. Ces derniers ont paru dans les *Études Franciscaines*.

⁂ Les *Actes du VIIe Congrès du Tiers-Ordre franciscain tenu à Paray-le-Monial du 8 au 11 août 1908,* Paray-le-Monial, Ch. Diard. Monte-Carlo (pr. de Monaco), chez l'*Union Séraphique,* 1909, 1 vol. in 8° pp. X 212, montrent très bien l'activité déployée durant ces journées pleines, passées dans la ville du Sacré-Coeur. Les idées exposées dans les sessions instructives du Congrès, tendent vraiment vers un apostolat social et varié du Tiers-Ordre, qui, en effet, n'y apparaît plus comme l'apanage de quelques âmes pieuses, sans contact avec le monde et les nécessités des temps actuels.

SUISSE. — Nous ne pouvons pas louer la 7e edition de la version allemande de la Vie de St. François par le R. P. Léopold de Chérancé O. M. Cap. *Der hl. Franciscus von Assisi (1182-1226) von P. Léopold de Chérancé O. M. Cap.; autorisirte Uebersetzung aus dem Französischen, von einem Priester der rheinisch-westphälischen Provinz des Capuziner-Ordens,* Einsiedeln, etc., Benziger et Co. (s. d.) in-12° pp. 379. Malheureusement le Père Capucin de la Province rhénano-westphalienne qui a fait cette traduction, l'a toujours laissée à son état premier. D'après l'introduction (p. 10), la « légende » de Fr. Bernard de Besse est encore toujours manuscrite; c'est d'elle que l'auteur fait le plus grand cas. Toutes les recherches sur S. François, entreprises durant les 25 dernières années, (cette version allemande parut d'abord en 1884), n'ont laissé la plus légère trace dans ce livre. La version allemande a plusieurs illustrations, dont, à la p. 333 une, représentant très bien la scène trop légendaire, de St. François prenant dans ses bras le petit « Buonaventura »!

⁂ Force nous est d'en dire presque autant de la Vie de St. Antoine de Padoue par le R. P. Gabriel Meier O. S. B. *Der heilige Antonius von Padua. Sein Leben, seine Wunder und seine Verehrung,* Einsiedeln, chez Benziger et Co. s. d. in-12°, pp. VI, 192, 5e édition. C'est une vie riche en détails, surtout en détails miraculeux, et dont les miracles, traités déjà dans les chapitres XIIe et XIIIe (67-73) forment la

deuxième partie (115-152), tandis que la troisième (155-90) donne un aperçu du culte du grand Thaumaturge de Padoue. Le savant auteur, bibliothécaire de la célèbre abbaye d'Einsiedeln, aurait certainement pu écrire la vie d'une façon très scientifique. Mais il a preféré s'en tenir à un ouvrage très populaire, et au lieu de recourir aux sources originales, il s'est servi surtout des biographies de Missaglia et Azevedo; c'est cette dernière qu'il juge encore (?) la meilleure, p. 198. La scène devant Ezzelino est encore dépeinte comme victorieuse (73-77), et le *Si quaeris* est encore donné comme étant composé par St. Bonaventure 174. Les belles toiles de M. Feuerstein ornent cette vie populaire du Saint le plus populaire de notre époque. **P. Michel Bihl** O. F. M.

III. — Chronica Minoritica.

Novi Definitores Generales Ordinis. — In Generali Congregationis in Proto-Coenobio S. Mariae Angelorum circa Pentecosten an. c. die 29 Maii celebrata, sequentes Admodum RR. Patres in Definitores Generales electi sunt: Salvator Spada, Prov. Bononiae, Augustinus Molini, Prov. S. Iosephi in Thuscia, Antonius M. Dota, Prov. Apulie, Seraphinus Cimino, Prov. Principatus, Franciscus Lulic, Prov. SS. Redemptoris, Valerianus Bendes, Prov. Marianae, Bernardinus Klumper, Prov. Germaniae Infer. Augustinus Giustiniani, Prov. Corsicae, Emmanuel Nuñez, Prov. S. Iacobi, Ioannes, Bapt. Vaño, Prov. Valentiae, Petrus Pinto, Prov. SS. Trinitatis, Sixtus Lagorio, Cust. Imm. Conc. in Stat. Foed. Plura de ipsa Congregatione Gli, post vulgata eiusdem acta, enuntiabimus.

⁂ R. P. Polykarpus Schmoll O. F. M. Provinciae Bavariae, postquam anno 1908 dissertatione sua de « Doctrina circa poenitentiam apud auctores scholasticos primaevos », honoris praemium, a facultate theologica Universitatis Monacensis propositum, consecutus fuit, die 24 iulii 1909 per praestitum et superatum tentamen Doctoris in S. Theologia gradum, censura « prorsus insigni » rite est adeptus. En operis praemiati et laureati titulus: *Die Busslehre der Frühscholastik, Eine dogmengeschichtliche Untersuchung*, München, J. J. Lentner, 1909, in-8°, pp. XXI, 163. (M. 3,40).

⁂ Anno 1907 in termino paschali a R. Universitate Monasterii Guestfalorum R. P. Matthaeus Schneiderwirth, O. F. M. Provinciae Saxoniae filius, summa cum laude lauream doctoris in Philosophia rite acquisivit. Dissertatio eius inquirit, quem influxum in cantiones ecclesiasticas germanicas auctorum catholicorum Gellert atque Klopstock exercuerint. *Das katholische deutsche Kirchenlied unter dem Einflusse Gellerts und Klopstocks*, Münster i. W. Aschendorff 1909, in-8°, pp. 192.

⁂ Apud *Westminster Cathedral Chronicle*, vol. III n° 5 p. 126 London 1909 phototypice exprimitur effigies Archiepiscopi Westmonasteriensis, depicta a P. Antonio Hickey O. F. M. Prov. Angliae alumno, cuius ibidem (127) breve vitae curriculum exhibetur. Pictori iuveni, post studia pictoriae artis Florentiae, Romae atque Monachii peracta, in ipsa iam excellenti, considerata relatione historica inter artes et S. P. Francisci Ordines, laudatum periodicum gratulatur, gratulamur et nos.

Directio Periodici.

SYLLABUS OPERUM RECENSITORUM

ELENCHUS PERIODICORUM.

AB = *Analecta bollandiana*, Bruxelles.
ABelg = *Archives belges*, Liège.
AFH = *Archivum Franciscanum Histor.*
AKKRecht = *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, Mainz.
AllgLB = *Allgemeines Literaturblatt*, Wien.
AmER = *The American Ecclesiastical Review*, Philadelphia.
AmCQR = *The Americ. Catholic Quarterly Review*, ibid.
AmHR = *The Americ. Historical Review*, New-York.
AmJTh = *The Americ. Journal of Theology*, Chicago.
AnBret = *Annales de Bretagne*, Rennes.
AnEN = *Annales de l'Est et du Nord*, Paris-Nancy.
AnMi = *Annales du Midi*, Toulouse.
AHVNiedRh = *Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, Köln.
ASit = *Archivio storico italiano*, Firenze.
ASLodi = *Archivio storico di Lodi*, Lodi.
AugPer = *Augusta Perusia*, Perugia.
BC = *Bulletin critique*, Paris.
BCCF = *Bullettino critico di cose francescane*, Firenze.
Bess = *Bessarione*, Roma.
BECh = *Bibliothèque de l'École des Chartes*, Paris.
Bibl = *Il Bibliografo* Lecce.
BSocLul = *Bollett de la Societat Arqueológica Luliana*, Palma.
Bullit = *Bulletin italian*, Bordeaux.
BullCrit = *Bulletin critique*, Paris.
BLittEccl = *Bulletin de Littérature ecclésiastique*, Toulouse.
ByzZ = *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig.
CBookN = *Catholic Book Notes*, London.
CanCont = *Le Canoniste Contemporain*, Paris.
CCatt = *La Civiltà Cattolica*, Roma.
CDios — *La Ciudád de Dios*, Madrid.
CathUB = *The Catholic University Bulletin*, Washington.
CroR = *Il Crocifisso Redentore*, Treia.
Cultesp = *Cultura española*, Madrid.
DLZtg = *Deutsche Literaturzeitung*, Leipzig.
DiarTS = *Diarium Terrae Sanctae*, Hierosolymis.
EF = *Etudes Franciscaines*, Paris.
EngHR = *English Historical Review*, London.
EOr = *Echos d'Orient*, Paris.
EtRel = *Etudes religieuses*, Paris.
FrAn = *Franciscan Annals*, Cowley.
GSLit = *Giornale storico della letteratura italiana*, Torino.
HJ = *Historisches Jahrbuch*, München.
HagJ = *Hagiographischer Jahresbericht*, München u. Kempten.
HPolBl = *Historisch-politische Blätter*, München.
HVj = *Historische Vierteljahrschrift*, Leipzig.
HZ = *Historische Zeitschrift*, München.
JBerGW = *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* XXVIII (1905) Berlin 1907.
JSav = *Journal des Savants*, Paris.
JPhspTh = *Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*, Paderborn.
JThSt = *The Journal of theological studies*, London.
Kath = *Der Katholik*, Mainz.
Katoliek = *De Katoliek*, Utrecht.
LAnz = *Literarischer Anzeiger*, Graz.
LHdw = *Literarischer Handweiser*, Münster.
LRKD = *Literarische Rundschau für das katholische Deutschland*, Freiburg.
LuA = *Luce e Amore*, Firenze.
LZBl = *Literarisches Zentralblatt*, Leipzig.
MAge = *Le Moyen-Age*, Paris.
Mess = *The Messenger*, New York.

MF = *Miscellanea Francescana*, Foligno.
MIOG = *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung*, Innsbruck.
Month = *The Month*, London.
Museum = *Museum*, Leiden.
MVGDBöh = *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Prag.
NeuA = *Neues Archiv der Gesellschaft für aeltere deutsche Geschichtskunde*, Hannover.
OrSer = *Oriente Serafico*, Porziuncola.
PastB = *Pastor Bonus*, Trier.
PlatSer = *El Plata Seráfico*, Buenos-Aires.
PhilJ = *Philosophisches Jahrbuch*, Fulda.
Polyb = *Polybiblion*, Paris.
RAbr = *Rivista abruzzese*, Teramo.
RArtC = *Revue de l'art chrétien*, Lille.
RAug = *Revue Augustinienne*, Louvain.
RassBLit = *Rassegna bibliografica della letteratura italiana*, Torino.
RazFe = *Razón y Fe*, Madrid.
RBén = *Revue Benedectine*, Maredsous.
RBibl = *Revue Biblique*, Paris.
RBiblit = *Rivista bibliografica italiana*, Firenze.
RCEgl = *Revue catholique das Eglises*, Paris.
RCrit = *Revue critique d'Histoire et de Littérature*, Paris.
REstF = *Revista de estudios franciscanos*, Barcelona.
RGén = *La Revue Générale*, Bruxelles.
RFacCO = *Revue des Facultés Catholiques de l'Ouest*, Angers-Paris.
RH = *Revue historique*, Paris.
RHE = *Revue d'histoire ecclésiastique*, Louvain.
RHRel = *Rev. de l'histoire des religions*, Paris.
RHLRel = *Revue d'histoire et de littérature religieuses*, Paris.
RIntSoc = *Rivista Internazionale di Scienze sociali*, Roma.
RFr = *Revue Franciscaine*, Bordeaux.
ReFr = *Revista Franciscana*, Vich.
ReE = *Revista Ecclesiastica*, Valladolid.
ReEstr = *Revista de Estremadura*, Cáceres.
RMab = *Revue Mabillon*, Paris.
RPApol = *Revue pratique d'Apologétique*, Paris.
RPugl = *Rivista Pugliese*, Trani-Bari.
RoemQS = *Roemische Quartalschrift*, Roma.
RQuestH = *Revue des Questions historiques*, Paris.
RScPhTh = *Revue des Sciences philosophiques et théologiques*, Kain.
RSCScTeol = *Rivista storico-critica delle scienze teologiche*, Roma.
RScStor = *Riv. delle scienze storiche*, Roma.
RSynthH = *Revue de Synthèse historique*, Paris.
RSIt = *Rivista storica italiana*, Torino.
RThom = *Revue Thomiste*, Toulouse.
SCatt = *Scuola Cattolica*, Milano.
ScotHR = *The Scottish historical Review*, Glasgow.
StimML = *Stimmen aus Maria Laach*, Freiburg.
SMBenC = *Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cisterzienser-Orden*, Brünn.
SRel = *Studi Religiosi*, Firenze.
Sstor = *Studi Storici*, Pisa.
Stud = *Studien*, Utrecht.
ThJBer = *Theologischer Jahresbericht*, Leipzig.
TLBl = *Theologisches Literaturblatt*, Leipzig.
TLZtg = *Theologische Literaturzeitung*, Leipzig.
ThprQS = *Theologisch-praktische Quartalschrift*, Linz.
TQSchr = *Theologische Quartalschrift*, Tübingen.
ThR = *Theologische Revue*, Münster.
TRdsch = *Theologische Rundschau*, Leipzig.
TT = *Theologisch Tijdschrift*, Leiden.
Vern = *La Verna*, Rocca S. Casciano.
VSAnt = *La Voce di Sant'Antonio*, Roma.
VozA = *La Voz de S. Antonio*, Braga.
ZBiblW = *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Leipzig.
ZChrK = *Zeitchrift für christliche Kunst*, Düsseldorf.
ZDPV = *Zeitsch. des deutschen Palestina-Vereins*, Leipzig.

ZKirchG = *Zeit. für Kirchengeschichte*, Gotha.
ZKTh = *Zeit. für Kathol. Theologie*, Innsbruck.
ZSchwKG = *Zeit. für schweizerische Kirchengeschichte*, Freiburg i. Schw.
ZVHessG = *Zeit. des Vereins für hessische Geschichte und Altertumskunde*, Cassel.
ZVThürG = *Zeit. d. Vereins für thüringische Gesch. u. Alt.* Jena.
ZWT = *Zeit. für wissenschaftliche Theologie*, Leipzig.

SYLLABUS OPERUM.

Analecta Franciscana. *De Conformitate Vitae B. Francisci ad vitam Dni Iesu*, tom. IV. Quaracchi 1906.

EF 1907 XVII 555-8 (U. D'Alençon). — **LRKD** 1907 XXXIII 558-60 (C. Eubel). — **ThR** 1908 VIII 13-14 (G. Menge). — **AB** 1907 XXVI 362-5 (V. O.). — **HJ** 1907 XXVIII 409-10 (N. P.). — **SRel** 1907 VII 474-5 (Minocchi). — **NeuA** 1908 XXXIII 566-7 (O. Holder-Egger).

Alessandri Leto. *Inventario dell'antica Biblioteca in Assisi.* Assisi 1906. [* 168].

RSit 1906 s 3 V 408-9 (A. Pellegrini) 1907 s 3 VI 3-5 (U. Cosmo). — **GSLit** 1907 XLIX 152-3. — **ASit** 1906 s V XXXVIII 476-8 (F. Tocco). — **AuPer** 1906 I 184. — **AFH** I 1908 127-8 (Domenichelli). — **ZBiblW** 1906 XXIII 563-4. — **AB** 1907 145-6 (V. O.).

Archivum Franciscanum Historicum, I, 1908.

RAug 1908 XII 380. — **LuA** 1908 V 61-3 (E. Bulletti). — **CCatt.** 1908 II 349. — **REstF** 1908 II 118-9 (P. J. M. de E.). — **RSPhTh** 1908 II 411. — **RazFe** 1908 XX 536 (E. P.). — **VSAnt** 1907-8 XII 369-70. — **AmER** 1908 XXXVIII 473-5. — **EF** 1908 XIX 420-4 (E. d'Alençon). — **CathFortnR** 1908 XV 188-9. — **CathUB** 1908 XIV 497-9 (St. Donavan) **CBookN** 1908 XII 80-1. — **Mess** XLX 1908 541. — **Vern** 1907-8 V 560. — **ThR** 1908 VIII 128 (Gr.). — **LRKD** 1908 XXXIV 36. — **LHdw** 1908 XLVI 226-7 803-4 (A. Groeteken). — **ASit** 1908 s 5 XLII 228-30 (G. N.). — **RSCScTeol** 1908 IV 254-5. — **RFr** 1908 XXXVIII 91 166-8. — **FrAn** 1908 XXXII 105-7. — **ASLodi** 1909 XXVII 41-5. — **AugPer** 1907 II 187. — **VozSA** 1908 XIV 593. — **PlaSer** 1908 IX 138-40 181-3 (Pac. Otero). — **BSocLul** 1908 96. — **RPugl** 1907 XXIII 420. — **ZVHessG** 1908 XLII 179 (K. Wenck). — **RAbr** 1908 XXIII 392-3. — **Bess** 1907 s 3 III 280 (D. G.).

Bihl M. *Geschichte des Franziskanerklosters Frauenberg.* Fulda 1906.

DLZtg 1908 XXIX 1653-4 (W. Kothe). — **HJ** 1908 XXIX 687 (I. P[ietsch]). — **ThR** 1908 VII 420-1 (G. Allmang). — **ZVHessG** 1908 XLI 288-9 (K. Wenck). **LHdw** 1908 XLVI 381-3 (P. Schlager).

Bess B. *Unsere religiösen Erzieher.* Leipzig 1908.

TLBl 1908 XXIX 223-5 (I. Leipoldt). — **TLZtg** 1908 XXXIII 388-9 (F. Niebergall). — **AFH** 1908 I 446-7 (U. Hüntemann). — **RoemQS** 1908 XXII 162-3 (K. H. Schäfer). — **ThR** 1908 VII 351 (Lemmens). — **HJ** 1908 XXIX 150 (G. Schnürer). — **LHdw** 1908 XLVI 948-51 (D. Henniges).

Boehmer H. *Analekten zur Geschichte des Franciscus von Assisi.* Tübingen 1904. [* 168].

RQuestH 1906 LXXIX 294-5 (Ub. d'Alençon). — **ASit** 1906 s V XXXVIII 157-8 (H. Hirsch). — **AB** 1907 XXVI 107 (H. D.). — **RHRel** 1904 I 423-4 (P. Alphandéry). — **HagJ** 1904-6 142 (A. Bierbaum).

Coulton. *From Francisci to Dante.* London 1906.

NeuA 1906 XXXII 522 (Holder-Egger). *The Nation, London* 1906 20 sept. — **EngHR** 1907 XXII 615-6 (A. G. Little). — **HJ** 1908 XXIX 922-3 (M. Bihl).

Coppens Urb. O. F. M. *Le Palais de Caïphe.* Paris 1904. [* 168].

ZDPV 1905 XXVIII 223-5 (K. Furrer). — **RQuestH** 1905 LXXVIII 663-4 (R. L.). **RHRel** 1905 LI 277-9 (M. Vernes). — **Stud** 1905 LXV 199-200 (Van Kasteren). **MAge** 1906 2 s X 291-5 (Macler). — **TLZtg** 1907 XXXII 265-6 (K. Furrer).

*

Dal-Gal Niccolò O. F. M. *L'Immac. e i Francescani attraverso i secoli.* Quaracchi 1905. [* 169].

Bibl 1907 VI 141-2 (M.). — **RSit** 1907 ser 3 VI 427-8 (G. Manfroni). — **CCatt** 1908 I 342-3. — **RScSt** 1907 II 459 (P. G.). — **SMBenC** 1907 XXVIII 201-2 (K. Eubel). — **HagJ** 1904-6, 78.

2. — *Sant'Antonio di Padova. Studio di Documenti.* Quaracchi 1907.

AFH I 140-2 (G. Golubovich). — **HJ** 1908 XXIX 420 (M. Bihl). — **SMBenC** 1907 XXVIII 201-2 (C. Eubel). — **AmER** 1907 XXXVI 576-80. — **RBén** 1907 XXIV 438 (U. B.). — **RazFe** 1908 XX 259 (E. P.). **CroR** 1908 VIII 33-4 (P. Venturi). — **LHdW** 1908 XLVI 373-4 (M. Bihl).

3. — *S. Francesco d'Assisi e P. Sabatier.* Roma 1906.

RBiblit 1907 XII 162-4 (Zampini). — **Bibl** 1907 VI 275 G. P. — **SMBenC** 1907 XXVIII 204 (P.). — **RHE** 1907 VIII 228. — **Vern** 1906-7 IV 273.

4. — *Il Florilegio Mariano.* Quaracchi 1906.

CCatt 1907 II 343. — **Vern** 1906-7 IV 243-4. — **VSAnt** 1906-7 IX 27.

Dejob Ch. *La foi religieuse au XIVe siècle.* Paris 1906.

AmHR 1907 XII 615-7 (D. S. M.). — **MAge** 1907 2e s XI 202-7 (M. Prou). — **RQuestH** 1908 LXXXIII 327 (H. Cochin). — **RSit** 1908 3 s VII 46-8 (C. Capasso). — **RCrit** 1907 n s LXIII 222-5 (H. Hauvette). — **Bullit** 1907 VII 158-63 (I. Luchaire). — **AB** 1907 XXVI 372-3 (V. O.). — **LRKD** 1908 XXXIV 87.

Diarium *Terrae Sanctae,* I. 1908.

BECh 1908 LXIX 540. — **ASit** 1908 s V XLII 364-5. — **PlaSer** 1908 IX 337. — **ReFr** 1908 XXXVI 391. — **AFH** 1908 I 485 (G. Golubovich).

Eduardus Alenconiensis O. Cap. *S. Francisci Vitae auctore Fr. Thoma de Celano.* Romae 1906. [* 167].

RBiblit 1907 XII 161-2 (Zampini). — **EngHR** 1907 XXII 784-6 (A. G. Little). — **EtRel** 1907 CXI 283-4 (J. de la Servière). — **CanCont** 1907 XXX 429 (A. B.). — **Polyb** 1907 CIX 517 (L. A.). — **TLZG** 1906 XXXI 530 (E. Lempp). — **RBén** 1906 XXIII 624-5 (U. B.). — **HJ** 1906 XXVII 878-9 (G. A.). — **RoemQS** 1906 XX 168-9 (K. Eubel). — **MAge** 1906 2 s X 218-20 (Ub. d'Alençon). — **RMab** 1907 II 341-2. — **EF** 1906 XVI 20-32 (Gratien). — **AllgLB** 1906 XV 646 (F. X. Funk). — **AFH** I 627 (M. Bihl). — **Vern** 1906-7 IV 47-53.

Eubel P. Conr. O. M. Con. 1. *Bullarium franciscanum,* tom. V-VII, 1898-1904. [* 169].

RSit 1903 ser 3 II 46-52 (C. Cipolla); *ibid.* 1905 ser 3 IV 41-4 (C. Cipolla). **ASit** 1906 ser V XXXVIII 158 (H. Hirsch). — **RScSt** 1904 II 57-60 (Maiocchi).

2. — *Gesch. d. köln. Minoriten-Ordensprovinz.* Köln 1906. [* 169].

DLZtg 1906 XXVII 2489-90 (F. X. Funk). — **HJ** 1906 XXVII 618-21 (P. Schlager). — **ABelg** 1907 IX 178.

Goetz W. *Die Quellen zur Geschichte des hl. Franz von Assisi.* Gotha 1904. [* 170].

HVJ 1907 XVIII 108-114 (W. Köhler). — **ASit** 1906 s V XXXVIII 160-1 (H. Hirsch). — **RHRel** 1905 LII 332-3 (P. A.). **RFr** 1906 XXXVI 346-50 (M. Bihl). — **EF** 1905 XIII 315.

Golubovich Girol. O. F. M. 1. *Biblioteca Bio-bibliografica della T. S. e dell'Oriente francescano.* Quaracchi 1906. [* 170].

BBiblit 1907 XII 137-8 (L. D.). — **Polyb** 1908 CXII 243. — **ByzZ** 1907 XVI 624-6 (E. Gerland). — **TLZtg** 1907 XXXII 716 (F. Furrer). — **AB** 1907 XXVI 142-3 (P. P.). — **RassBibl** 1907 n s IV 319-20. — **EOr** 1907 X 251-3. — **DiarTS** 1908 I 122.

2. *Esame di alcune fonti su S. Francesco.* Firenze 1906.

Sstor 1906 XV 125. — **RHE** 1906 VII 221-2. (A. F(ierens)). — **JBerGW** III 131.

Grabmann. *Matth. von Aquasparta.* Wien 1906.

HJ 1908 XXIX 108-110 (A. Schneider). — **JPhilspekTh** 1906 XXI 117 (I. Wild). — **ThR** 1906 V 308-9 (O. Willmann). — **PhilJ** 1906 XIX 492-6 (B. Trimolé). — **StimML** 1908 LXXIV 333-4.

Faloci. *La Santa Casa di Loreto.* Roma 1907.

AFH 1908 I 142-7 (H. Golubovich) **RHE** 1907 VIII 458 (A. F.) 1908 IX 212. — **RQuestH** 1908 LXXXIII 321-2 (E-G. L.).

— **RArtC** 1907 5 s III 114-5. — **CCatt** 1907 II 178-82. — **RSCScTeol** 1907 III 406 (P. Ghignoni). — **RBbibl** 1907 N. S. IV 470-1. — **ZKTh** 1907 XXXI 558-63 (A. Kröss). — **RBén** 1907 XXIV 434 (U. Berlière) 1908 XXV 142. — **SRel** 1907 VII 431-5. — **HJ** 1907 XXVIII, 604-6 (G. Allmang). — *ibid.* 1907 XVII 584-6 (A. Cayol). — **EF** 1907 XVIII 684-5 (H. Matrod). — **Vern** 1906-7 IV 692.

Felder Hil. O. M. Cap. 1. *Geschichte der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden*. Freiburg 1904. [* 169].

HZ 1907 3 F. II 153-5 (H. Haupt). — **HVj** 1907 XVIII 108-114 (W. Köhler) — **Polyb** 1908 CXIII (II s. LXVIII) 165. — **RQuestH** 1908 XLIII 692-3 (Ub. d'Alençon). — **JSav** 1908 327. — **StimML** 1905 LXVIII 458-9. — **RHE** 1906 VII 668-71 (R. de Smedt). — **PastB** 1908 XX 142-3 (Ph. Scharsch).

2. — *Histoire des études dans l'ordre de S. François*. Paris 1908.

RHE 1908 IX 575 (R. De Smedt). — **RBén** 1908 XXV 391-2 (U. B.). — **EF** 1908 XIX 319-21 (U. d'Alençon). — **CrocR** 1908 VIII 472-4 (P. Caterino). — **LHdw** 1908 XLVI 428-9 (M. Bihl). — **BECh** 1908 LXIX 697-9 (H. Lemaître).

Franz, A. *Drei Deutsche Minoriten-prediger*. Freiburg. 1906.

DLZtg 1907 XXVIII 2572-74 (Ph. Strauch). — **TLZtg** 1907 XXXII 475-6 (H. Hermelink). — **HJ** 1907 XXVIII 930-1 (K. Bihlmeyer). — **TLBl** 1908 XXIX 69-70 (F. Walther). — **ThR** 1907 VI 147-8 (F. Falk). — **ZKTh** 1907 XXXI 515-9 (E. Michael). — **LRKD** 1907 XXXIII 254 e 5 (A. E. Schönbach). — **StimML** 1907 LXXII 234-5. — **AllgLB** 1908 XVII 166-7 (I. Zelter). — **LHdw** 1907 XLV 283-7 (P. Schlager). — **VSAnt** 1907-8 XII 499. — **SMBenC** 1907 XXVIII 210.

Flavigny, C.tesse *Ste Brigitte de Suède* 2e éd. Paris 1906.

Polyb 1908 s II LXVII 421-2 (L. Robert). — **StimML** 1907 LXXIII 465-6. — **HJ** 1908 XXIX 672 (G. A.). — **RFacCO** 1908 XVII 51 (A. V.) — **RThom** 1907 XV 112-13 (F. L. B.). — **RQuestH** 1907 LXXXI 664-5 (G. Baguenault de Puchesse). — **EF** 1907 XVII 218-9 (A. Germain). — **RFr** 1907 XXXVII 36.

Floraoy. *Il B. Bernardino da Feltre*. Roma 1908.

RBiblit 1908 XIII 207-9 (Zampini). — **SCatt** 1908 Ser IV XIII 342 (P. C. G.). — **CCatt** 1908 IV 231-2. — **Vern** 1907-8 V 693-4. — **RScStor** 1908 V 357-8 (B.).

Ferdinand D'Araules. *Vie de St. Bernardin*. Rome 1906.

EF 1907 XVII 685-6 (Ed. d'Alençon). **ASIt** 1907 ser V XXXIX 158 239-40 (P. S.). — **RQuestH** 1907 oct. 604. — **BECh** 1908 LXIX 218-9 (A. Lesort). — **RHE** 1907, VIII 454 A. F(ierens). — **SCatt** 1907 4s XI 208 (A. Novelli). — **AB** 1906 XXV 518. — **RBén** 1906, XXIII 628-9 (U. B.). — **Vern** 1906-7 III 246. — **RFr** 1906 XXXVI 394-5. — **HagJ** 1904-6, 101.

Fischer, H. *Der hl. Franz von Assisi*, 1219-21. Freiburg (Sch.) 1906.

RHE 1908 IX 229-31 (A. F(ierens)). — **ASIt** 1908 5 s XLI 401-4 (F. Tocco). — **ThR** 1908 VII 309-10 (L. Lemmens). — **Kath** 1908 II 238-9 (L. Lemmens). — **HJ** 1908 XXIX 918 (M. Bihl). — **AFH** 1908 I 630-4 (M. Bihl).

Finke. *Acta Aragonensia*. Berlin 1908.

AmHR 1908 XIII 566-8 (G. L. Bury). — **ThR** 1908 VII 79-85 (A. Pieper). — **ZKG** 1908 XXIX 409-13 (A. Werminghoff). — **AKKRecht** 1908 LXXXVIII 577-82 (K. Rieder). — **CultEsp** 1908 IX 38-9 (Jo. Jungfer).

Heim N. *Wesen der Gnade etc. bei Alex. Halesius*. Leipzig 1907.

RSCScTeol 1908 IV 628-32 (U. Mannucci). — **EF** 1908 XIX 94-7 (P. Judocus Lakerveld O. F. M.). — **RSPhTh** 1908 II 400 (Jacquin). — **ZKTh** 1908 XXXII 357-62 (I. Stufler). — **Kath** 1908 II 68-71 (Rademacher). — **ThR** 1908 VII 494-8 (J. Goettler). — **ReEstF** 1908 XXIII 492-3 (J. L. P.).

Heusey I. Ph. *Un couvent persécuté au temps de Luther. Mémoires de Charité Pirkheimer*. Paris 1905.

HPolBl 1905 CXXXVI 312-6 (N. Paulus). — **BullCrit** 1906 2 s XII 110-11 (D. L. Guilloreau). — **RevCr** 1906 n s LXII 105-6 (R.). — **StimML** 1905 LXIX 460-1. — **RCEgl** 1905 II 510-11.

Holzapfel Herib. P. Dr. O. F. M. 1. *St. Dominikus und der Rosenkranz*. München 1908.

TQSchr 1904 LXXXIV 150-1 (Funk). — **TLZtg** 1903 XXVII 600-2 (Grütz-

macher). — **AB** 1905 XXII 305-7 (F. V. O.). — **RBén** 1904 XXI, 216-9 (R. F.). **LRKD** 1904 XXX 192 (H. Bihlmeyer). — **TLBl** 1907 XXVIII 357-8 (F. Kropatscheck). — **RH** 1908 XCVI 175-6 (J. Guiraud). — **EF** 1908 XIV 520-3 (M. Bihl).

2. — *Die Anfänge der Montes Pietatis*. München 1903.

RSit 1903 s III II 342-3 (C. Cipolla). — **ASit** 1906 s V XXXVIII 174-5 (H. Hirsch). — **TLBl** 1907 XXVIII 357-8 (K. Kropatscheck). — **RHE** 1905 VI 127-9 (E. Van Roey). — **HVj** 1905 N F VIII 291-3 (Doren). — **ThR** 1903 II 411-3 (A. Ott). — **TQSchr** 1904 LXXXVI 150-1 (Funk). — **HJ** 1903 XXIV 868-9 (Gietl). — **LRKD** 1903 XXIX 383 (P. H. Helmer). — **ZWT** 1903 XLVI 607-8 (Dräseke). — **AllgLB** 1903 XII 585. — **AB** 1904 XXIII 407-6 (V. O.). **RScSt** 1904 I 61-2 (P. Moiraghi). — **CCatt** 1906 I 480-1.

3. — *Franziskus-Legenden*. Kempten. 1907.

Kath 1908 II 238 (L. Lemmens). — **HJ** 1908 XXIX 918 (M. Bihl). — **LHdw** 1907 XLV 842 866-7 (Tim. Lanzerath). — **AB** 1908 XXVIII 486-7 (V. O.).

Huyskens. *Quellenstudien zur Geschichte der hl Elisabeth*. Marburg 1908.

HJ 1908 XXIX 671 (J. Pietsch). — **AB** 1908 XXVII 495-7 (A. P.). — **LHdw** 1908 LXVI 563-5 (D. Henniges). — **NeuA** 1908 XXXIII 562-3 (K. Wenck). — **ZVHessG** 1908 XLII 316-8 (Idem). — **AHVNiedRh** LXXXVI 167-8 (H. Reimer).

Jörgensen Iohan. *Franz von Assisi*. Kempten 1907.

EF 1908 XX 377-87 (A. Felder). — **Kath** 1908 II 236-7 (L. Lemmens). — **LHdw** 1908 XLVI 605-6 (J. Pietsch). — **AFH** I 1908 131-5 197 (M. Bihl.)

Kerval (L. de). 1. *S. Antonii Vitae duae*. Paris 1904. [* 171].

StimML 1904 LXVII 447. — **LHdw** 1908 XLVI 373 (M. Bihl).

2. — *L'évolution.... du merveilleux d. l. leg. d. S. Antoine*. Paris 1906. [* 171].

EF 1907 XVII 678 (U. d'Alençon). — **RScSt** 1906 II 433 (Maiocchi). — **CCatt** 1906 II 743. — **RQuestH** 1907 LXXXI 668-9 (Ub. d'Alençon). — **Polyb** 1906 CVII II s LXIV 323. — **Museum** 1907 XV 109-110 (K. Lake). — **HagJ** 1904-6 78. — **LRKD** 1906 XXXII 481-2 (H. Schrörs). — **StimML** 1906 LXXI 341. — **RH** 1907 CXIII 110 (Ph. Lauer). **RHRel** 1906 LIII 373-81 (P. Alphandéry). — **RHE** 1906 VII 735 (A. Fierens). — **RBén** 1906 XXIII 462-3 (D. B.). — **LHdw** 1908 XLVI 373 (M. Bihl). — **BECh** 1908 LXIX 439 (A. Lesort).

Krogh-Tonning. *Die hl. Birgitta*. Kempten 1907.

RHE 1907 VIII 848. — **ThR** 1907 VI 524-8 (K. Eubel). — **TQSchr** 1907 LXXXIX 645-6 (Zeller). — **StimML** 1907 LXXII 579-80. — **AllgLB** 1907 XVI 293-4 (L. Helmling). — **RBén** 1907 XXIV 438-9 (U. B.). — **AB** 1907 XXVI 375-6 (E. Hocedez). — **HJ** 1907 XXVIII 410-11 (G. A.). — **LRKD** 1908 XXXIV 220-221 (P. Wittmann). — **LHdw** 1908 XLV 150 (Tim. Lanzerath). — **AFH** 1908 I 495-6 (M. Bihl).

Kirsch L. *Der Portiunkula-Ablass*. Tübingen 1906.

RHE 1906 VII 703-5 (A. Fierens). — **AB** 1907 XXVI 140-1 (V. O.). — **TLBl** 1907 XXVIII 226-7 (G. Bossert). — **RoemQS** 1907 XXI 58 (W. Burger). — **RQuestH** 1907 LXXXV 319-20 (Ub. d'Alençon). — **JThSt** 1907 IX 150. — **AllgLB** 1908 XVII 71 (C. Wolfsgruber). — **ThR** 1906 V 623 (N. Hilling). — **ZKTh** 1906 XXX 380-2 (F. Beringer). — **RH** 1908 XCVI 177-81 (J. Guiraud). **Kath** 1908 I 172-84 (L. Lemmens). **AFH** 1908 I 31-44 (H. Holzapfel). — **JBerGW** III 131.

Menge G. *Der sel. Aegidius*, Paderborn 1906. [* 172].

AFH I 1908 128-9 (A. Gröteken). — **HJ** 1906 879 (G. Allmong). — **AB** 1907 XXVI 368-9 (V. O.). — **EF** 1907 XVII 679 (U. d'Alençon).

Minges Parthenius O. F. M. *Ist Duns Scotus Indeterminist*. Münster 1905. [* 172].

LRKD 1908 XXXIV 18-9 (E. Krebs). — **DLZtg** 1907 3091-93 (Seeberg). — **PhilJ** 1906 499-501 (Hartmann, Trimolé). — **Hochland** 1906, 241 (Ettlinger). — **LitAnz** 1906, 278 (Sulzböck). — **Polyb** 1906 CIX 49-51 (D. V.).

2. — *Die Gradenlehre des Duns Scotus ... geprüft.* Münster 1906.

ZKTh 1907 xxxi 330-2 (Sulzböck). **ThR** 1907 vi 343-4 (W. Korch). — **LRKD** 1908 xxxiv 170-1 (Grabmann). — **RBén** 1907 xxiv 565-6 (L. Zeller). **AllgLBl** 1907 xvi 325 (Endler). — **SCatt** 1907 4 s xi 200-1 (Gemelli).

3. — *Compendium theologiae dogmaticae specialis et generalis.* Monachii 1901-02.

Amtsblatt d. Erzdiözese München, 1902 n. 5 27. — **LHdw** 1902 xl n. 10; 1905, xliii 915-7 (I. Schulte). — — **LRKD** 1905 275-6 (Schmid). — *Kathol. Kirchenzeitung*, Salzburg, 1903 159 (Am. Sulzböck). **TQSchr** 1903 lxxxv 130-1. — **ThJBer** 1902 1011; 1903 1069. — **StimML** 1904 lxvii 336. — **RHLRel** 1903 413. — **ThprQS** 1903 412-4 (Pletzer). — **AllgLBl** 1902 n 10 1903 n 8. — **EF** 1903 ix 327; 1905 xiii 209. — **LitAnz** 1903 131 (Facin). — **LitAnz** (Cincinnati) 1903 1026.

Padovan A. *I Fioretti di S. Francesco e il Cantico del Sole.* Milano 1905.

CCatt 1906 iv 477-8. — **RBiblIt** 1907 xii 162 (Zampini). — **LZBl** 1907 lviii 1203 **RassBLit** 1907 xv 77 (V. O.). — **OrSer** 1908 xx 574 (A. C.).

Pidoux *Ste Colette.* Paris 1907.

RQuestH 1907 lxxxi 655 (Ub. d'Alençon). — **StimML** 1907 lxxiii 578-80. **ZSchWKG** 1907 i 315. — **RHE** 1907 viii 216. — **RBén** 1907 xxiv 287. — **AB** 1907 xxvi 377 (V. O.). — **RPApol** 1907 iii 686. — **EF** 1907 xvii 426-42 (Antoine de Sérent); 686 (U. d'Alençon.

Rambuteau (Comtesse de). *La Bienheureuse Varani.* Paris 1906.

EF 1906 II 452 (F. Bernard). — **RQuestH** 1907 lxxxi 668 (Ub. d'Alençon). — **Polyb** cvii s ii lvix. — **CCatt** 324 1907 i 338-9. — **CanCont** 1907 xxx 122-4. — **SCatt** 1906 xxiv 513 (B. D.). — **StimML** 1906 lxxi 572 **AB** 1907 xxvi 149 (E. Hocedez). — **RPApol** 1906 iii 50-1 (J Guiraud). — **EF** 1906 xvi 452 (P. Bernard) 1907 xvii 687 (U. d'Alençon). — **AmCQR** 1907 xxxii 184-6. — **LRKD** 1907 xxxiii 380 (G.). — **RFr** 1906 xxxvi 261-2.

Robinson Paschal, O. F. M. *A short Introduction to Franciscan Literature,* New York et London 1907.

RHE 1908 ix 189-90 (A. F[ierens]). **Katholiek** 1908 cxxxviii 77-80 (B. Kruitwagen). — **REstF** 1908 ii 117-8. — **AB** 1908 xxvii 487 (V. O.). — **AFH** i 193 (M. Bihl). — **HagJ** 1904-6 142. — **AmER** Aug. 1907. — **FrAn** Sept. 1907. — *New York Sun* 13 Jul. 1907. — *New Century* 31 Aug. 1907. — **AugPer** ii 1907, 160. — **CBookN** 10 Aug. 1907. — *Churchman* 10 Aug. 1907. — *New Orleans Star* 20 Julii 1907. — *Ave Maria* 20 Jul. 1907. — *S. Paul Daily News* 18 Nov. 1907. — *Publishers Weekly* 13 Julii 1907. — *Catholic News* 5 Oct. 1907. — *Post Intelligencer* 20 Julii 1907. — *Lamp* Aug. 1907. — *Manhattan Quarterly* Jan. 1908. — *Catholic Times* 23 Aug. 1907. — *Publishers Circular* 3 Aug. 1907. — *Dial* 1 April. 1907. *Niagara Index* Nov. 1907 Vol. xi N° 3. — *St. Anthonys Messenger* Aug. 1907. — *Franciscan Review* Aug. 1907. — *Stylus* Oct. 1907. — *Franciscan Monthly* Sept. 1907. — *Collegian* Oct. 1907. — *University Record.* Nov. 1907. — *Toledo Record* Jul. 1907.

2. — *The Golden Sayings of Brother Giles.* Philadelphia and London 1907. [* 173].

EngHR 1907 xxii 195 (A. G. Little).

Sabatier Paul. *Regula Antiqua* fratrum de Penit. 1901. [* 174].

TLZtg 1902 xxvii 592-94 (K. Müller). **EngHR** 1902 xvii 149-51 (A. G. Little).

2. — *Examen de la Vie de fr. Elie.* Paris 1904. [* 174].

LRKD 1906 xxxii 400-1 (Sauer). — **BCCF** 1905 i 85-90 (F. Tocco). — **TLZtg** 1905 xxx 571-2 (E. Lempp). — **JBerGW** iii 132 (C. Cipolla). — **NeuA** 1907 xxx 733 (Holder-Egger).

3. — *Examen de quelques nouveaux Travaux.* Paris 1903-4. [* 174].

RSit 1906 Ser. 3 v 170-1 (G. Moresco). — **AB** 1908 xxix 247 (V. O.) — **LRKD** 1906 xxxii 400-1 (Sauer). — **MAge** 1906 2 s x 352 (Ch. G.) — **EF** 1904 xi 787-9 (Ed. d'Alençon). — **EF** 1905 xiii 316-7 (Ub. d'Alençon).

4. — *Floretum S. Franc. Assisiensis, liber aureus, qui italice dicitur: I Fioretti di S. Francesco.* Paris 1902.

MF IX 31-32 (M. Faloci). — **RSIt** 1903 s III II 185 (U Cosmo). — **AB** 1902 XXI 443-7.

Schlager Patr. O. F. M. *Beiträge zur Geschichte der köln. Franziskprovinz.* Köln 1904. [* 174].

SMBenC 1905 XXVI 162-3 (Allmang). **ABelg** 1904 VI 135 (U. B.). — **AllgLB** 1906 XV 390 (A. Paschinger). — **RHE** '1906 VII 107-9 (De Smedt). — **HJ** 1904 XXV 861-2 (K. Eubel).

Schnürer G. *Franz von Assisi.* München 1905.

EF XV n 88 (M. Bihl). — **HPolBl** CXXXVII 1905 401-14 (Pfleger L.). — **LHdw** XLIII 1905 542-5 (Lanzerath Tim.). — **AB** XXV 1905 515-6 (V. Ortroy). — **HZ** 1906 3 F I 580-2 W. Lenel 1907 IC 198 (Goetz). — **EngHR** 1906 XXI 616 (A. G. Little). — **BCCF** 1906 II 38-9 (G. Bertoni). — **SCatt** 1907 4 s XI 316-8 (A. Gemelli). — **EF** 1907 XVII 563 (E. d'Alençon). — **TQSchr** 1906 LXXXVIII 458-9 (Funk). — **EF** 1906 XV 454-62 (M. Bihl) — **MAge** 1906 2 s X 350-4 (Ch. G). — **RHRel** 1906 LIII 123 (P. A.). — **AllgLB** 1905 XIV 711; 1906 XV 132 (Wolfsgruber). — **HJ** 1906 XXVII 169-70 (H. Felder). — **RQuestH** 1906 LXXIX 667 (U. d'Alençon). — **LRKD** 1906 304-6 (M. Bihl). — **StimML** 1905 LXIX 334. — **ZChrK** 1905 XVIII 280-1 (H). — **TLZtg** 1905 XXX 602-3 (E. Lempp). — **RHE** 1905 VI 902 (H. Fierens). — **RoemQS** 1905 XIX 203 (K. Eubel). — **ZKirchG** 1905 XXVI 491-2. — **HagJ** 1904-6 143 s (A. Bierbaum).

2. — *Franz von Assisi.* Mainz-München 1907.

HJ 1908 XXIX 419 (H. Felder). — **HVj** XI 1908 240-3 (W. Goetz). — **Kath** 1908 II 237-8 (L. Lemmens). — **LRKD** 1908 XXXIV 36. — **ASIt** 1908 S V XLI 397-401 (F. Tocco). — **JBerGW** IV 85.

3. — *Francesco d' Assisi,* Firenze 1907.

Vern 1906-7 IV 630-1 **OrSer** 1907 XIX 255. — **RBiblIt** 1907 XII 164-6 (Zampini). — **Bibl** 1907 VI 232-3 (x). — **RScSt** 1906 II 229-30. — **AFH** 1908 I 137-8 (Domenichelli). — **VSAnt** 1906-7 IX 447.

Seppelt Fr. X. *Der Kampf der Bettelorden an der Univ. Paris.* Breslau 1905 sqq.

RoemQS 1907 XXI 56-7 (Schweizer). **TLZtg** XXX 271-2 (P. Clemen); 1906 XXXI 486-7 (A. Jülicher). — **ZKirchG** 1905 XXVI 410-12 (Böhmer). — **ZKTh** 1906 XXX 146-53 (A. Kröss). — **RHE** 1906 VII 173-5 (I. Simon). — **HJ** 1906 XXVII 652-3 (C. Weyman). — **DLZtg** 1906 XXVII 1101-4 (A. Knöpfler); 1906 XVIII 976-8 (H. Koch). — **ThR** 1906 V 302-5 (F. Lauchert) 1907 VII 274 (Rauschen). — **LRKD** 1906 XXVII 303-4 (G. Buschbell. — **HZ** 1908 C 594-6 (H Haupt). **TQSchr** 1906 LXXXVIII 486-7 (Funk). — **RCrit** 1907 VI 274-6. — **ZKirchG** 1907 XXVII 74-5 (G. Ficker); 1908 XXIX 408-9 (K. Wenck).

Steele Robert O. F. M. *Opera inedita Rogeri Baconi.* London 1905.

TLZtg 1905 XXX 547 (S. Deutsch). **RHE** 1905 VI 442-3 (M. Jacquin). — **BECh** 1906 LXVII 115-9 (E.-D. Grand). — **Kath** 1006 3 F XXXIV 229-30 (M. Bihl). — **EF** 1906 XVI 542-9 (Id.).

Tamassia Nino. *S. Francesco di Assisi e la sua leggenda.* Padova 1906.

EF 1906 XV 481-495 (Ed. d'Alençon). — **RassBLit** 1906 XIV 198-204 (I. Della Giovanna). — **RSIt** 1906 Ser 3 V XXIII 175-8 (C. Manfroni). — **RQuestH** 1907 LXXXI 665-6 (Ub. d'Alençon).— **RSynthH** 1906 XII 321-5 (A. Levi). — **RHRel** 1906 LIV 481-2 (P. Alphandéry). — **RHE** 1906 XII 955. — **EF** 1906 XV 481-95 (Ed. d'Alençon). — **AuPer** 1906 I 47. — **HagJ** 1904-6 144.

Thode H. *Franz von Ass. und die Anfänge d. Kunst der Renaissance,* II ed. Berlin 1904.

AB 1906 XXV 480-2 (V. Ortroy). — **RSIt** 1907 Ser 3 VI XXIV 286-9 (P. Toesca). — **AllgLB** 1905 XIV 147-9 (J. Neuwirth.). — **EF** 1905 XIII 313-5 (Ub. d'Alençon); 1905 XIV 222-5 (M. Bihl). — **RFr** 1906 XXXVI 518-20 (Id.). **HagJ** 1904-6 144.

Thurston H. *The Stations of the Cross.* London 1906.

AB 1908 XXVII 93-4 (V. O.). — **RHE** 1906 VII 710. — **Month** 1906 CVII 442-4.

Thurston-Boudinhon *Etude Historique sur le Chemin de la Croix.* Paris 1907.

RHE 1908 IX 358-60 (P. Fournier). **AB** l. c. — **Etudes** 1907 CXIII 487 (I. Lebreton). — **RCEgl** 1907 IV 624-626 (A. V.). — **HJ** 1908 XXIX 688-9 (I. P.). — **AFH** I 1908 50-61 (M. Bihl). — **RBén** 1908 XXV 408-9 (Defrenne). — **TQSchr** 1908 XC 166-7 (Sägmüller).

Tocco Felice. *L' eresia dei Fraticelli e G. dalle Celle.* Roma 1906.

RassBLit 1907 XV 223-5 (O. Bacci). — **HJ** 1908 XXIV 421 (M. Bihl).

2. — *I Fraticelli* Firenze 1905 (Estr.).

BCCF 1906 II 40-1 (P. S. Leicht). — **RH** 1908 XCVI 188-9 (Ch. Molinier). — **AFH** I 186 (G. Golubovich). — **JBerGW** III 133 (C. Cipolla).

Ubald (d'Alençon) O. M. Cap. *Les Opuscules de St. François*, Paris 1904. [* 167].

RHRel 1905 LII 154-5 (P. A.). — **AuPer** 1906 I 84 — **HagJ** 1904-6 142. — **RBit** 1906 XI 200-2 (Zampini).

2. — *Le Dit de St. Antoine.* Paris 1904.

BECh 1906 LXVII 114 (A. Lesort). — **HagJ** 1904-6 79 (L. Helmling).

3. — *Mémoires et Lettres du P. Timothée de la Flèche.* Paris 1907.

HJ 1908 XXIL 682 (G. A). — **RQuesH** 1908 LXXXIV 344-5 (P. Pisani). — **REstF** 1908 II 372-3 (P. S. de B.). — **EF** 1908 XIX 579-80 (F. Théobald).

4. — **De la Warr** *C. The Writings of St. Francis.* London 1907.

EF 1908 XIX 102 (Fr. Gabriel). — **FrAn** 1908 XXXI 372-6. — **AB** 1908 XXVII 485 (V. O.). — **HagJ** 1904-6 142.

Venturi Ad. *Storia dell' arte italiana.* Milano 1907.

RSit 1907 s 3 VI (XXIV) 289-95 (P. Toesca) — **CCatt** 1908 I 207-8. — **AB** 1908 XXVII 86-8 (H. D.). **RaASen** 1907 III 26.

Wauer *Die Anfaenge des Klarissenordens.* Leipzig 1906.

EngHR 1907 XXII 616 (M. G. Little). — **RSit** 1907 s III VI 170-1 (C. Cipolla). **LRKD** 1908 XXXIV 67-8 (M. Bihl). — **DLZtg** 1906 XXVII 2809 (F. X. Funk). — **TLZtg** 1906 XXXI 600-1 (E Lempp). — **RCrit** 1907 n S LXIII 237-8 (E.). — **ZKirchG** 1907 XXVIII 112-3 (K. v. Kauffungen). **ABelg** 1907 IX 153-4 (U. Berlière). — **AB** 1907 XXVI 366-7 (V. P.). **HagJ** 1904-6 206.

Wenck K. *Die hl. Elisabeth.* Tübingen 1908.

ThR L908 VII 430-1 (J. S.). — **HJ** 1908 XXIX 920-1 (J. P.). — **LHdW** 1908 XLVI 565-7 (D. Henniges). — **AB** 1908 XXVII 493-7 (A. P.). — **ZVThürG** 1908 XVIII 415-8 (O. Dobenecker).

Wilk *Antonius von Padua.* Breslau 1907.

DLZtg 1907 XXVIII 1741-43 (H. Koch). **TLZtg** 1907 XXXII 551-3 (E. Lempp). **JKirchG** 1907 XXVIII 475 (G. Ficker). — **LRKD** 1908 XXXIV 362-4 (K. Eubel). — **CFortnR** 1908 XV 272-5 (Preuss). — **ThR** 1907 VI 630-1 (L. Lemmens). — **HJ** 1908 XXIX 919-20 (M. Bihl). — **LHdW** 1908 XLVI 374 (Idem). — **HagJ** 1904-6 78.

LIBRI RECENTER AD NOS MISSI

Quorum praecipui in *Bibliographia* huius Periodici accurate discutientur.

Historia Franciscana.

[Anonyme]. *Actes du septième Congrès du Tiers-Ordre franciscain tenu à Paray-le-Monial,* Paray-le-Monial Ch. Diard, et Monte-Carlo, aux bureaux de l'*Union Séraphique,* 1909, in-8° pp. X, 212.

Civattoni, Gius., da Sulmona O. F. M. *Il convento di San Nicola, dalle sue origini ai giorni nostri.* Lanciano, Masciangelo, 1909, in-12° pp. 345.

Dal-Gal, Niccolò O. F. M. *Un pittore mistico del Quattrocento: Domenico Morone di Verona e il suo capolavoro nel patrio chiostro francescano di San Bernardino (1442-1517?).* II ediz. Roma, tip. Pontificia nell'Istituto Pio IX, 1909, gr. in-8° pp. 32.

Dehaut, J. *Prêtres, Victimes de la Révolution dans le diocèse de Cambrai, 1792-1799.* Cambrai, Oscar Masson, 1909, in-8° pp. [VI], 680.

Gioia, Agostino O. F. M. *Fiori Serafici sbocciati in Canicatti.* Palermo, tip. Castellana e Sanzo, 1908, in-12° pp. 61.

Lemmens, Leonhard O. F. M. *Der hl. Bonaventura, Kardinal und Kirchenlehrer aus dem Franziskanerorden 1221-1274. Festschrift zum VII Centenar der Gründung des Franziskanerordens.* Kempten und München, Ios. Kösel, 1909, in-12° pp. VIII-286.

Montevago, Giuseppe M. Raimondo di, O. F. M. *La Chiesa e il convento di S. Maria degli Angioli, detto volgarmente la Gancia.* II ediz. Palermo, Tip. dell'Impr. G. d'Affissione e Pubblicità, 1909, in-8° pp. 110.

Montgomery, Carmichael, *Francia's Masterpiece. An essay on the beginnings of the Immaculate Conception in art.* London, Kegan Paul, Trench, Trübner et Co. 1909, in-12°, pp. XXXIV, 167.

Reichert, B. M. O. Praed. *Johannes Meyer Ord. Praed. Buch der Reformacio Predigerordens, I, II und III Buch.* Leipzig, Harrassowitz 1909, in-8° pp. XXIV, 111. — *IV und V Buch,* ibid. 1908 pp. VI, 167.

Rodriguez Tena, O. F. M. *Historia Natural de la America del Sur.* Tomo I. *(Apparato). Zoologia y Botanica.* Publicalo el P. Fr. José Maria Bottaro. Mexico, Eus. Gomez de la Puente, 1909, in-8° pp. VI, 667.

The Catholic Encyclopedia. An international work of Reference, vol. V, New York, Rob. Appleton, 1909, in-4° pp. XVI-795.

Thode, Henry, *Saint François d'Assise et les Origines de l'art de la Renaissance en Italie,* traduit de l'allemand sur la deuxième édition par Gaston Lefèvre. Paris, Librairie Renouard, Henri Laurens, [1909] 2 vols. in-° pp. XIV, 326 et 334.

Varia.

Buchberger, M. — *Kirchliches Handlexicon,* München, Allgemeine Verlagsgesellschaft, 1909. Fasc. 35-36.

Fries, Félix. — *Histoire de Notre-Dame de Foy,* Namur, Aug. Godenne, 1909, in-8° pp. XVIII-293.

Gemelli, Dott. Agostino, O. F. M. *L'enigma della vita e i nuovi orizzonti della Biologia. Introduzione allo studio delle scienze biologiche.* (Biblioteca della « Rivista di Filosofia Neo-Scolastica, Serie C. N. 2). Firenze Libreria editrice fiorentina 1909, in-8° pp. XXIV-598.

Huonder, Ant. S. J. — *Der einheimische Klerus in den Heidenländern.* (Missions-Bibliothek, II), Freiburg i. Br. Herder, 1909, in-8° pp. X-304.

Schnürer, Gustav. — *Bonifatius. Die Bekehrung der Deutschen zum Christentum,* in Coll.: Weltgeschichte in Karakterbildern, II. Abteilung, Mittelalter, Mainz, Kirchheim, 1909, gr. in-8°, pp. 110.

De licentia Ecclesiastica et Superiorum Ordinis.

TABULA MATERIARUM.

I. — DISCUSSIONES.

II. — DOCUMENTA.

III. — CODICOGRAPHIA.

IV. — BIBLIOGRAPHIA.

V. — COMMENTARIA EX PERIODICIS.

VI. — MISCELLANEA.

VII. — CHRONICA.

Cronaca Italiana.

Chronique Étrangère.

Chronica Minoritica.

INDEX AUCTORUM ANNI 1909.